

ԳՅՈՒՆԹԵՐ ԳՐԱՍ

ԹԻԹԵՂՅԱ ԹՄԲՈՒԿԸ

Թարգմանությունը գերմաներենից, նախաբանը և
ծանոթագրությունները Կարլեն ՄԱՏԻՆՅԱՆԻ

GÜNTER GRASS

DIE BLECHTROMMEL

Vorwort, Übersetzung und Kommentar
von Prof. Dr. Karlen MATINJAN

ԵՐԵՎԱՆ
«ՆԱԻՐԻ»
2007

ՀՏԴ 830-3 Գրաս
ԳՄԴ 84.4 Գերմ.
Գ 873

Հրատարակված է
պետական պատվերով

Գրաս Գյուլնթեր

Գ 873 Թիթեղյա թմբուկը: Վեպ / թարգմ. Կառլեն Մատինյան: Եր.:
Նաիրի, 2007, 692 էջ:

Նորեյսյան մրցանակի դափնեկիր Գյուլնթեր Գրասի «Թիթեղյա թմբուկը» վեպը որոշակի դարաշրջանում՝ նախապատերազմյան, պատերազմական շրջանի, ետպատերազմյան Գերմանիայում և Եվրոպայում մարդու երկվության, բարքերի անկման, մարդկային հասարակության վրա ֆաշիստական գաղափարախոսության թողած կործանարար ազդեցության մասին է:

Վեպի գլխավոր հերոս հիվանդ թզուկ Օսկարի հայացքով է դիտված մարդկությանը պատուհասած մեծ արհավիրքի՝ Երկրորդ աշխարհամարտի հասունացման, ընթացքի և ավարտի համայնապատկերը և անհատի ու հասարակության բարոյական արժեքների անկումը այդ համայնապատկերի վրա:

Իրականության ճշգրիտ արտացոլում, խոր հոգեբանական վերլուծություն, հասարակական, քաղաքական վայրիվերումների ճշմարտացի պատկերում, հավաստի կերպարներ, ֆաշիզմի ներդրած հակամարդկային բարքերի դեմ անխնա պայքար սարկազմի ամենագործիքներով. ահա այն հիմնական արժանիքները, որոնցով հատկանշվում է Գ. Գրասի այս վեպը:

4703010100
Գ _____ 2007
705(01)2007

ԳՄԴ 84.4 Գերմ.

ISBN 978-5-550-01486-8

© «Նաիրի» հրատարակչություն ՓԲԸ, 2007

ԳՅՈՒՆԹԵՐ ԳՐԱՍԻ ԳՐԱԿԱՆ ՖԵՆՈՄԵՆԸ

Ժամանակակից խոշորագույն գերմանացի գրող, Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Գյունթեր Գրասի փառքի սրընթաց վերելքը գրականագետները կապում են նրա ստեղծագործությունների «շոկային» բնույթի հետ: Գերմանական հեղինակավոր «Ֆրանկֆուրթեր Ալգեմայնե» թերթը 2002թ. հունվարյան համարներից մեկում հրապարակեց Գերմանիայի ամենահայտնի մարդկանց վարկանիշային ցուցակը: Առաջին տեղն այդ ցուցակում, զգալիորեն առաջ ընկնելով բոլորից, զբաղեցնում էր Գյունթեր Գրասը:

Գրասը առանցքային դեմք է Գերմանիայի մշակութային, հասարակական-քաղաքական կյանքում: Պետք է նշել, որ 1965թ. Գրասի զգալի աջակցության շնորհիվ էր նաև, որ Վիլլի Բրանդտը, որի հետ ընկերություն էր անում Գրասը, դարձավ Գերմանիայի կանցլեր: Գրասն ուղեկցում էր Բրանդտին նրա բոլոր քաղաքական շրջագայությունների ժամանակ և ամեն տեղ ելույթ էր ունենում հիմնադրույթային ճառերով: Գրասը Վիլլի Բրանդտի հետ էր Վարշավյան համաձայնագիրը կնքելիս:

Հավատարիմ մնալով սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությանը և նրա քաղաքական կուրսին՝ Գրասը տարիներ անց դարձյալ եկավ Վարշավա, արդեն հաջորդ սոցիալ-դեմոկրատ կանցլեր Գերհարդ Շրյոդերի հետ՝ նշելու Վարշավյան պայմանագրի 30-ամյակը և մասնակցեց Վիլլի Բրանդտի անունով հրապարակի անվանակոչման արարողությանը: Բայց ո՞րն է գաղտնիքն այն բանի, որ Գրասը մինչ օրս էլ չարունակում է մնալ Գերմանիայի ամենաազդեցիկ մարդկանցից մեկը: Այդ հարցի պատասխանը պետք է փնտրել նրա ստեղծագործության մեջ:

Գյունթեր Գրասը (ծնվ. 1927թ.) գրական ասպարեզ մուտք գործեց 1950-ականների երկրորդ կեսին՝ ժամանակաշրջան, երբ Արևմտյան Գերմանիայի մտավորականությունը ապրում էր խորը գաղափարական և բարոյական ճգնաժամ: Պատերազմին հետևած առաջին տարիների գրական կյանքում կարևորագույն դեմքեր էին Ռիխտերը, Քյոփենը, Նոսակը և Բյուլը, որոնց ստեղծագործությունները, ցավոք, չնպաստեցին «անցյալի բեռի» բարդույթի հաղթահարմանը:

Ետպատերազմական շրջանի երկրորդ ալիքի գրողների մոտ արդեն առկա են հիասթափության, հոռետեսության զգացումները:

Հենց այս ժամանակ է, որ լույս է տեսնում Գյունթեր Գրասի առաջին և լավագույն՝ «Թիթեղյա թմբուկը» վեպը: Այն սկիզբ դրեց Գրասի հայտնի՝ «Դանցիգյան եռագրությանը», ուր ավելի ուշ մտան նաև «Շան կյանքը» վեպը և «Մուկն ու կատուն» վիպակը:

«Թիթեղյա թմբուկը» վեպի հերոսը Օսկար Մացերատը, հոգեբուժարանի հիվանդ է: Սակայն Գրասը իր հերոսի շուրթերով այն կասկածն է արտահայտում, որ հոգեբուժարանից դուրս գտնվողներն են ավելի շուտ հոգեկան և մտավոր խեղված մարդիկ: Օսկարը իր «սեփական նախածնունդային» մնացել է երեք տարեկան և այլևս չի աճում: Նա անբաժան է իր թիթեղյա թմբուկից, որով նա իր վերաբերմունքն է արտահայտում շրջապատող աշխարհի նկատմամբ: Թմբուկը այստեղ ունի երկու այլաբանական նշանակություն. առաջինը՝ նացիստական ռևանշիզմի վերադարձի ահազանգն է, երկրորդը՝ Գերմանիայի ոչ վաղ նացիստական անցյալի հիշեցումը: Օսկարի կերպարը մյուս կողմից հիշեցնում է Ֆոլքների «Աղմուկ և ցասում» վեպի հերոս Բենցիին, որը նույնպես մտավոր հետամնաց էր և «երեսուն տարի է, ինչ երեք տարեկան էր»: Օսկարին շատ հարմար է իր ցածր դիտանկյունից ժողովների, տրիբունաների, նստարանների, ընտանեկան սեղանի տակից հետևել մեծ աշխարհի իրադարձություններին:

Իր հերոսի աչքերով Գրասը ցույց է տալիս այս կյանքի անհեթեթությունը, որտեղ մարդ չունի ոչ մի բարոյական ուղեմիջ և չափանիշ: Գերմանիայի ողբերգական պատմության օրինակով (կես դարի ընթացքում՝ երկու համաշխարհային պատերազմ) հեղինակը հիշեցնում է, որ պատմությունը երկրորդ անգամ կրկնվում է արդեն ֆարսի տեսքով: Այստեղից զարմանալի չէ, որ առաջին պլան է գալիս խեղկատակի, ծաղրածուի կերպարը (հիշենք նաև Բյուլի «Ծաղրածուի աչքերով» վեպը): Խեղկատակի դիմակ հագած Օսկարը իրեն թույլ է տալիս «ձեռք բարձրացնել» գերմանական բյուրգերական աշխարհի ամենամեծ սրբությունների վրա. կրոն, ընտանիք, ազգային ավանդույթներ և արժեքներ: Նա գիտի, որ որպես «մանկամիտ», թերհաս մի հաշմանդամ, ինքն անպատիժ կմնա: Ցինիզմը Գրասի վեպում հասնում է զազաթնակետին, երբ խոսքը դառնում է ազգային պատվի և բարոյականության շուրջ: Հեղինակը հեզմանքով ակնարկում է, որ հենց այդ նույն կարգախոսների ներքո Գերմանիայում գլուխ բարձրացրեց նացիոնալ-սոցիալիզմը: Գրասը ծաղրում է նաև գրողի՝ որպես բարոյախոսի և դաստիարակի, առաքելությունն աշխարհում: Այդ մասին է վկայում հեղինակի այն թափանցիկ այլաբանությունը, որ Օսկարի առանձնահատուկ ծայրը կործանարար

ուժ ունի: Հենց այս «մենաշնորհի» համատեքստում են Գրասի գրոտեսկն ու պարողիան հասնում իրենց զագաթնակետին:

Վեպը լույս տեսնելուն պես գրականագետները և հանրությունը ծայրահեղ հակասական գնահատական տվեցին դրան, իսկ պաշտոնական կաթոլիկ եկեղեցին և երկրի կանցլեր Լյուդվիգ Էրիարդը մամուլով և հեռուստատեսությամբ սուր քննադատության ենթարկեցին այն:

Երբ «Թիթեղյա թմբուկը» վեպը լույս տեսնելուց երեք տարի անց ազգայնամոլ երիտասարդ նեոնացիստները Դյուսելդորֆի հրապարակներից մեկում այրեցին այն, Գրասը հասկացավ, որ «աջ» վտանգի հետ մեկտեղ Գերմանիայում գլուխ է բարձրացնում վտանգը «ձախից», և երիտասարդական շարժումների ալիքը սպառնում է վերածել անարխիայի:

Այդ է պատճառը, որ Գրասը իր հետագա ստեղծագործություններում և հրապարակախոսական գործերում հանդես է գալիս չափավորության և հանդուրժողականության դիրքերից: Այժմ նա արդեն կողմնակից է բարեփոխումների և հասարակության աստիճանական զարգացման:

Այդ են վկայում 1970-80-ական թվականներին լույս տեսած «Հանդիպում Թելզթուն», «Տափակածուկ», «Առնետուհին» վեպերը, «Գլխից ծնվածները» և «Տեղային անզգայացում» վիպակները, «Խխտուճի օրագրից» գեղարվեստական վերիուշը:

1995թ. Գրասը հրատարակում է իր «Անեզր դաշտը» վեպը, որտեղ ոչ միանշանակ է գնահատում երկու Գերմանիաների միավորումը: Արևելյան և Արևմտյան Գերմանիաների վերամիավորումը, ըստ Գրասի, իր հետ բերում է մի շարք լուրջ պատմաքաղաքական, սոցիալական և բարոյահոգեբանական խնդիրներ: Գերմանիայի ամենահայտնի գրականագետ և քննադատ Մարսել Ռայխ-Ռանիցկին գիրքն անվանեց ապագային և հրապարակայնորեն պատռեց այն: Գրասը համեմատեց այդ քայլը, ինչպես նաև 1965-ին Դյուսելդորֆում իր «Թիթեղյա թմբուկը» վեպի հրապարակային այրումը, որպես մի երևույթ, որը բնորոշ էր նացիստական Գերմանիային:

2002 թվականին լույս է տեսնում հեղինակի «Խեցգետնի շրջագծում» վեպը, որի տպագրությունը ինչ-ինչ պատճառներով երկար տարիներ ձգձգվել էր: Վեպը երկու նովելների յուրօրինակ համաձուլվածք է: Առաջինում լրագրող Փաուլ Փոքրիֆքեն հետաքննում է 1945-ի հունվարին գերմանական «Վիլհելմ Գուստլոֆ» սուպերլայների խորտակման պատմությունը, որի հետևանքով զոհվեց զրեթե տասը հազար մարդ: Երկրորդ նովելը փոքր-ինչ խճճված է: Վիլհելմ Գուստլոֆը եղել է

նացիստական Գերմանիայի խոշոր ֆունկցիոներ, որին սպանել է երիտասարդ հրեա ուսանող Դավիդ Ֆրանկֆուրթերը: Լրագրող Փոքրիֆքեի որդին՝ Քոնրադ Փոքրիֆքեն, սպանում է իր ընկերոջը միայն այն բանի համար, որ վերջինս Դավիդ Ֆրանկֆուրթերին հերոս է համարում: Քոնրադ Փոքրիֆքեն համակրում էր նացիոնալ-սոցիալիստների «ազգանվեր» սոցիալական քաղաքականությունը: Վիլհելմ Գուստլոֆի սպանությունը և դրան նախորդած հանգամանքներն ու պատմությունը շատ բաներով հիշեցնում են Սոդոմոն Թեհլիրյանի կողմից Թալեաթի սպանությունը:

Երբ այս վեպն արդեն թարգմանված էր հայերեն և պատրաստ էր տպագրության, գերմանական և միջազգային մամուլը մեծ աղմուկ բարձրացրեց Գրասի նոր խոստովանական ստեղծագործության շուրջ: 2006թ. սեպտեմբերի 30-ի համարում մեր «Ազգ» օրաթերթը մի ամբողջ էջ նվիրեց Գրասի այդ ստեղծագործության հետ կապված պատմությանը (հեղինակ՝ Անահիտ Հովսեփյան): Գրասը գիրքը վերնագրել էր «Սոխը կծպելիս»: Այնտեղ նա խոստովանում է, որ մինչ 1944-1945թթ. գերմանական օդուժի զինվոր դառնալը ինքը 16 տարեկանում զինվորագրել է Էսես-ին:

Կենսագրական այդ կարճ ժամանակահատվածում՝ պատերազմի թոհուրթոհում դեռ չկողմնորոշված պատանու այդ անմիտ քայլը կարող էր աննկատ մնալ, սակայն Գրասի սկզբունքայնությունը թույլ չտվեց իրեն, որ կյանքի այդ էջը փակ պահի:

«Ազգի» հոդվածում բերվում է գերմանահայ գրող Րաֆֆի Քանդյանի բարձր գնահատականը «Թիթեղյա թմբուկը» վեպի մասին, որտեղ հետաքրքիր հիշակատում կա նաև հայ զորավար Ներսես Մեծի մասին:

«Թիթեղյա թմբուկը» վեպի հիման վրա ստեղծված համանուն ֆիլմը, ուր առանցքային դերերից մեկը կատարում է երիտասարդ Շառլ Ազնավուրը, արժանացավ Կաննի «Ոսկյա արմավենի» և ամերիկյան «Օսկար» մրցանակներին:

Գրասն այսօր էլ շարունակում է մնալ Գերմանիայի ամենաազդեցիկ գրողը, որի խոսքն իսկույն արձագանք է գտնում ոչ միայն Գերմանիայում, այլև նրա սահմաններից շատ հեռու: Նա մեկն է այն 53 Նոբելյան մրցանակակիրներից, ովքեր աշխարհից պահանջեցին ճանաչել հայկական ցեղասպանությունը:

Կարլեն Սատինյան

Գիրք առաջին

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՇՐՋԱՋԳԵՍՏԸ

Չեմ թաքցնի, ես հատուկ բժշկական հիմնարկության հիվանդ եմ, խնամողս հետևում է ինձ, գրեթե աչք չի կտրում ինձնից, քանի որ դռան վրա կա դիտանցք, իսկ իմ խնամակալի աչքն այն դարչնագույններից է, որոնք ունակ չեն միջաթափանց տեսնել ինձ՝ կապուտաչայիս:

Հետևաբար, իմ հիվանդապահը երբեք չի կարող լինել իմ թշնամին: Ես նույնիսկ սիրեցի նրան՝ դռան ետևից այդ աչք դնողին, և հենց նա իմ սենյակ է մտնում, նրան զանազան դրվագներ եմ պատմում իմ կյանքից, որպեսզի նա, չնայած դիտանցքի խոչընդոտին, ինձ ավելի լավ ճանաչի: Ամեն ինչից դատելով՝ այդ բարին գնահատում է իմ պատմվածքները, քանզի հերիք է, որ ես նրան հերթական պատմությունս հորինեմ, նա, ցանկանալով արտահայտել իր երախտագիտությունը, ցուցադրում է ինձ իր ձեռքի աշխատանքի հերթական նորագույն նմուշը: Մի կողմ թողնենք այն հարցը, թե արվեստագետ է նա, թե ոչ: Չնայած նրա ստեղծած ցուցահանդեսը նույնիսկ հրապուրել էր մի քանի գնորդների: Նա հանգույցներ է հյուսում սովորական առասանակից, որը հավաքում, խճճվածքից քանդում է հիվանդասենյակներում, այցեժամերից հետո դրանք վերածում բազմահանգույց հրեշների, հետո թաթախում գիպսի մեջ, թողնում, որ չորանան, և հազցնում փայտյա ձողերին ամրացված գործելու ճաղերի վրա:

Հաճախ նա տարվում է իր ստեղծագործությունները գունազարդելու գաղափարով: Ես նրան ետ եմ պահում այդ մտքից՝ մատնացույց անելով իմ սպիտակ, լաքապատ, մետաղյա մահճակալը, և խնդրում նրան՝ այդ ամենակատարյալ մահճակալը մտովի պատկերացնել գունազարդ: Այդ ժամանակ նա գլխավերևում սարսափով իրար է խփում խնամակալի իր ձեռքերը՝ միաժամանակ փորձելով իր փոքր-ինչ անշարժ դեմքի վրա արտահայտել սարսափի բոլոր հնարավոր ձևերը և ձեռ է քաշում բազմագույն ծրագրերից:

Այսպիսով, իմ պետական, մետաղյա, սպիտակ լաքով պատված մահճակալը ծառայում է որպես չափանիշ: Ինձ համար այն նույնիսկ շատ ավելին է. իմ մահճակալը՝ դա ի վերջո հասած նպատակակետ է,

իմ սփոփանքը, այն կարող էր դառնալ իմ հավատքը, եթե հիմնարկության տնօրինությունը թույլ տար կատարել որոշ կատարելագործումներ. ես բարձրացնել կտայի մահճակալի ճաղավանդակը, որպեսզի այլևս ոչ ոք ինձ չափից շատ չնոտենար:

Շաբաթը մեկ անգամ՝ այցելությունների օրը, խախտվում էր իմ սպիտակ մետաղաձողերով հյուսված լուծությունը: Այդ ժամանակ գալիս են նրանք, ովքեր ցանկանում են ինձ փրկել, ում հաճույք է պատճառում ինձ սիրելը, ովքեր կուզենային իմ մեջ զնահատել, հարգել և ճանաչել իրենք իրենց: Որքան կույր են նրանք, նյարդային, անդաստիարակ: Եղունգների մկրատով քերծում են իմ ճաղավանդակի սպիտակ լաքը, գրիչներով և կապույտ մատիտներով երկարավուն անպարկեշտ մարդուկներ են նկարում: Իմ փաստաբանը՝ իր ողջույնով պայթեցնելով սենյակը, ամեն անգամ նեյլոնե գլխարկը ցցում է մահճակալիս որմնակողմի ծախ սյան վրա: Եվ ճիշտ այնքան ժամանակ, որքան տևում է նրա այցը, — իսկ փաստաբանները կարող են երկար խոսել, — նա նման բռնի գործողությամբ խլում է իմ հավասարակշռվածությունը և հոգու կայտառությունը:

Այն բանից հետո, երբ իմ այցելուներն իրենց ընծաները ի ցույց դրեցին ջրաներկ հողմածաղիկների կտավի ներքևում գտնվող սպիտակ սփռոցով սեղանիկի վրա, և այն բանից հետո, երբ նրանց հաջողվեց տեղեկացնել ինձ իմ փրկությանն ուղղված՝ իրենց ընթացիկ կամ ծրագրվող գաղափարների մասին և համոզել ինձ՝ ում նրանք առանց հոգնելու ջանում են փրկել, մերձավորի հանդեպ իրենց սիրո բարձր մակարդակ ունենալու մեջ, դրանով իսկ կրկին իրենց գոյության հաճույքն են վերագտնում և լքում են ինձ: Հետո գալիս է իմ խնամողը՝ օդափոխելու և ընծաների փաթեթների ժապավենները հավաքելու: Հաճախ նրան էլի ժամանակ է մնում, որպեսզի օդափոխելուց հետո նստի իմ մահճակալին և, խճճված ժապավենները քանդելով, իր շուրջը լուծություն տարածի այնքան ժամանակ, մինչև որ ես սկսում եմ լուծությունը անվանել Բրունո, իսկ Բրունոյին՝ լուծություն:

Բրունո Սյունսթերբերգը, ես ի նկատի ունեմ խնամողիս և մի կողմ եմ դնում բառախաղը, իմ փողերով ինձ համար հինգ հարյուր գրելաթուղթ է գնել: Չամուսնացած, երեխա չունեցող և արմատներով Ջաուերլանդից Բրունոն պատրաստ է, եթե պահուստը չբավականացնի, կրկին գնալ գրենական պիտույքների փոքրիկ կրպակ, ուր նաև մանկական խաղալիքներ են վաճառում, որպեսզի ինձ ապահովի գծեր չունեցող անհրաժեշտ մակերեսով՝ իմ, հուսանք, ճշգրիտ հիշողությունների հա-

մար: Ես երբեք չէի կարողանա խնդրել, որ նման ծառայություն մատուցեն իմ այցելուները, ասեմք, փաստաբանը կամ Բլեփը: Իմ նկատմամբ հոգսաշատ սերը ընկերներին հաստատ թույլ չէր տա իրենց հետ բերել այնպիսի վտանգավոր մի բան, ինչպիսին մաքուր թուղթն է, և այն տրամադրել հոգուց անդադար դուրս ժայթքող իմ խոսքերին:

Երբ ես ասացի Բրունոյին. «Ախ, Բրունո, ինձ համար հինգ հարյուր թերթ անմեղ թուղթ չե՞ս գնի», նա, աչքերը բարձրացնելով դեպի առաստաղ և հայացքի ուղղությամբ տանելով ցուցամատը, պատասխանեց. «Դուք ի նկատի ունեք սպիտակ թուղթ, պարոն Օսկար»:

Ես պնդեցի իմ «անմեղ» բառը և խնդրեցի, որ Բրունոն կրպակում օգտագործի հենց դա: Վերադառնալով փաթեթով, երեկոյան մոտ, նա աշխատեց ինձ թվալ մտքերով ալեկոծված Բրունո: Բազմաթիվ անգամ երկար հայացքը պահում էր առաստաղի վրա, որտեղից քաղում էր իր բոլոր հայտնությունները, և քիչ անց արտահայտվեց. «Դուք ինձ պատշաճ բառ առաջարկեցիք: Ես այնտեղ անմեղ թուղթ խնդրեցի, և վաճառողուհին գույն տվեց-գույն առավ ու միայն դրանից հետո կատարեց իմ խնդրանքը»: Գրեմական պիտույքների խանութների վաճառողուհիների մասին երկարատև զրույցից խուսափելով՝ ես զղջացի, որ թուղթն անմեղ եմ անվանել, իսկ հետո լռեցի՝ սպասելով մինչև Բրունոն դուրս գա սենյակից և միայն դրանից հետո բացեցի հինգ հարյուր թուղթ պարունակող փաթեթը:

ճկուն, չենթարկվող փաթեթն իմ ձեռքում երկար չպահեցի և ծանրութեթև չարեցի: Ես հաշվեցի տասը թերթ, մնացածը թաքցրեցի մահճակալի սեղանիկի դարակում, ինքնահոսը հայտնաբերեցի արկղում՝ լուսանկարների ալբոմի կողքին: Գրիչը լիցքավորված է, թանաքի պակասություն չի կարող լինել, բայց ինչպե՞ս սկսեմ:

Ցանկության դեպքում պատմությունը կարելի է սկսել մեջտեղից և, խիզախորեն առաջ կամ ետ շարժվելով, բոլորին շփոթեցնել: Կարելի է աշխատել մոդեռնիստի ոճով. մերժել բոլոր ժամանակները և տարածությունները՝ հետո հայտնաբերելու համար, որ հենց նոր ի վերջո քեզ հաջողվեց լուծել տարածության և ժամանակի խնդիրը: Կարելի է հենց առաջին էջերից հայտարարել նաև, որ մեր օրերում ընդհանրապես հնարավոր չէ վեպ գրել, որից հետո հենց սեփական հեղինակությունդ քեզ թիկունք դարձրած՝ մի հզոր գործ ներկայացնես և արդյունքում որպես վերջին ընդունելի վիպասան հանդես գաս: Ես թույլ կտայի ինձ նաև ասել, որ համեստ է հնչում, երբ դու, որպես սկիզբ, հայտարարում ես, թե այլևս չկան վիպային հերոսներ, քանի որ այլևս չկան անհատա-

կանություններ, քանի որ անհատականությունն անվերադարձ կորսված է, քանի որ մարդը միայնակ է, յուրաքանչյուրը հավասարապես միայնակ է և անհատական միայնակության իրավունք չունի և միախառնվում է անանուն ու հերոսականությունից զուրկ միատարր ամբոխին: Թերևս դա այդպես էլ է և ունի իր հիմնավորումը: Սակայն ինչ վերաբերում է ինձ՝ Օսկարիս և իմ խնամողին՝ Բրունոյին, կցանկանայի հայտարարել. մենք երկուսս էլ հերոսներ ենք, բացարձակապես տարբեր հերոսներ ենք. նա՝ դիտանցքի այն կողմում, ես՝ անցքի դիմաց, և նույնիսկ երբ նա բացում է իմ դուռը, մենք երկուսս, մեր արած ընկերությամբ ու մեր միայնակությամբ հանդերձ, ամենևին էլ անանուն, հերոսականությունից զուրկ ամբոխի չենք վերածվում:

Ես սկսում եմ ավելի վաղ ժամանակից, քանի որ ոչ ոք չի համարձակվի նկարագրել իր կյանքը, եթե բավականաչափ համբերություն չունի, որպեսզի, նախքան սեփական կեցության դարաշրջանը նախագծելը, չհիշատակի իր պապերի ու տատերի գոնե կեսին: Դե, ուրեմն, թույլ տվեք ինձ ձեզ բոլորիդ՝ իմ ընկերներին և իմ ամենաշաբաթյա այցելուներին, որ իմ բժշկական հիմնարկության պատերից դուրս գտնվելով՝ ստիպված եք ապրել խառնաշփոթ կյանքով, ձեզ բոլորիդ, որ նույնիսկ կասկածներ էլ չունեք զրաթղթի վրա արված իմ գրառումների մասին, ներկայացնել Օսկարի մորական տատիկին:

Աննա Բրոնսկի անունով իմ տատը հոկտեմբերյան մի օրվա ավարտին նստած էր կարտոֆիլի դաշտի եզրին: Հողին նստած էր հենց շրջագգեստներով: Նախքան ճաշի ժամը կարելի էր հետևել, թե ինչպես է տատս հմտորեն փոցխում թառամած տերևուքը՝ խնամքով դասավորելով խմբերի, ճաշին մոտ նա կերավ օշարակի մեջ քաղցրացրած մի կտոր ճարպոտ հաց, այնուհետև վերջին անգամ քաղհանեց դաշտը և վերջապես իր շրջագգեստներով նստեց երկու գրեթե բերնեբերան լցված կողովների միջև: Քթերով միմյանց ուղղված նրա երկարաճիտ կոշիկների ներբանների կողքին ծխում էր տերևուքի փոքրիկ խարույկը՝ երբեմն ասթմատիկորեն կենդանանալով և ծուխը ջանասիրաբար առաքելով հազիվ նկատելի թեթություն ունեցող երկրակեղևն ի վար: Իննսունինը թիվն էր, իսկ տատս նստած էր Կաշուբյան երկրամասի հենց սրտում, Բիսաուից ոչ հեռու, և էլ ավելի մոտ Ռամքաուի դիմացի աղյուսի գործարանին, Ֆիրեքից այն կողմ, որտեղ Դիրշաուի և Քարթհաուսի միջև ընկած մայրուղին տանում էր դեպի Բրենթաու: Նստած էր թիկունքով դեպի սև Հոլդբրուզ անտառը և այրված ընկուզենու այրված ճյուղի ծայրով կարտոֆիլները հրում էր տաք մոխրի տակ:

Եթե ես հենց նոր հատուկ հիշատակեցի իմ տատիկի շրջագգեստը, կարծում եմ՝ լիովին հստակ ասացի. «Նա մատած էր իր շրջագգեստներով» և նաև գրքիս այս գլուխն անվանեցի «Ընդարձակ շրջագգեստ», նշանակում է՝ գիտեմ, թե ինչով եմ ես պարտական այդ հագուստին: Իմ տատը մեկ շրջագգեստ չէր կրում, այլ՝ ամբողջ չորսը՝ մեկը մյուսի վրա: Ընդ որում, նա ոչ թե կրում էր մեկ վերին և երեք ներքին շրջագգեստներ, ոչ, նա կրում էր չորս, այսպես կոչված, վերիններ, ամեն մի շրջագգեստ իր վրա կրում էր հաջորդին: Տատս չորս շրջագգեստները կրում էր որոշակի համակարգով, համաձայն որի՝ դրանց հաջորդականությունն օրեցօր փոխվում էր: Այն, ինչ երեկ հագած էր ամենավերևից, այսօր գտնվում էր այդ վերևիսի անմիջապես տակը, երկրորդ շրջագգեստը դառնում էր երրորդը: Երեկվա երրորդ շրջագգեստն այսօր անմիջականորեն հպվում էր մարմնին, իսկ շրջագգեստը, որն երեկ ամենամոտն էր մարմնին, այսօր ցուցադրում էր իր նախշերը, ավելի ճիշտ՝ դրանց բացակայությունը: Ամենա Բրոնսկի անունով իմ տատիկի բոլոր շրջագգեստները նախընտրում էին մեկ և միևնույն՝ կարտոֆիլի գույնը: Այդ գույնը պետք է որ նրան սազեր:

Տատիկիս շրջագգեստները, գույնից բացի, առանձնանում էին կտորի արտառոց չափերով: Դրանք մերթ կլորանում էին, փոքր էին տալիս, երբ փչում էր քամին, և կախ էին ընկնում, երբ քամին բացակայում էր, ծածանվում էին, երբ այն կողքով էր անցնում, և բոլոր չորսը թիթեռնիկների պես թռչում էին տատիկիս առջևում, երբ քամին փչում էր թիկունքից: Իսկ նստելիս նա իր բոլոր շրջագգեստները հավաքում էր իր տակը:

Չորս մշտապես ուռած, թառամած, ծալքերով վայր իջնող կամ դատարկ ցցի պես մահճակալի կողքին կանգնած շրջագգեստներից բացի տատս ուներ նաև հինգերորդը: Այդ հինգերորդը որոշակիորեն ոչնչով չէր տարբերվում մնացած չորս կարտոֆիլագույններից: Ընդ որում, ոչ միշտ էր, որ որպես հինգերորդ շրջագգեստ մեկ և միևնույն շրջագգեստն էր ծառայում: Իր եղբայրակիցների պես, քանզի շրջագգեստները օժտված են տղամարդկային բնավորությամբ, նա ևս ենթակա էր փոխարինման, մտնում էր չորս հագնվողների թվի մեջ: Մնացած շրջագգեստների նման, երբ գալիս էր իր հերթը՝ այսինքն՝ ամեն հինգերորդ ուրբաթ գնում էր ուղիղ դեպի տաշտակը: Շաբաթ օրերին կախվում էր խոհանոցի պատուհանի դեմի պարանին, իսկ հետո հայտնվում արդուկի տախտակի վրա:

Երբ տատս այդպիսի մաքրա-նախապատրաստա-լվացքա-արդուկային շաբաթ օրերին, կովը կթելուց ու կերակրելուց հետո, ամբողջա-

պես խորասուզվում էր տաշտակային գործերի մեջ, օճառաջրին ինչ-որ բան էր հաղորդում, այնուհետև ջուրը կրկին թափում, որպեսզի ծաղկավոր սավանի մեջ պարուրված նստի անկողնու ճայրին՝ իր առջևում փռված չորս հագնվող և մեկ թարմ լվացած շրջագգեստների դիմաց: Տատս աջ ձեռքի ցուցամատը հենում էր աջ աչքի հոնքի ներքևի մասին և ոչ մեկի խորհուրդը չէր լսում, նույնիսկ իր եղբայր Վինցենտի և այդ իսկ պատճառով արագ որոշում էր կայացնում: Ուտաբոքի կանգնած, նա ուղքերի մատներով մի կողմ էր հրում այն շրջագգեստը, որը մնացածներից առավել էր կորցրել կարտոֆիլի գույնի փայլը, իսկ ազատված տեղը զբաղեցնում էր թարմ լվացվածը:

Ի փառս Յիսուսի, ում մասին տատս ուներ հստակ պատկերացումներ, կիրակի առավոտյան Ռամբաուի եկեղեցի ուղևորվելու համար նա թարմացնում էր շրջագգեստների հաջորդականությունը: Իսկ ե՞րբ էր տատս կրում լվացած շրջագգեստը: Նա ոչ միայն մաքրասեր, այլև սնափառ կին էր, այդ իսկ պատճառով լավագույն շրջագգեստը ցուցադրաբար կրում էր լավ եղանակին, արևին:

Երկուշաբթի կեսօրից հետո էր, երբ իմ տատը նստած էր խարույկի մոտ, որի մեջ խորովվում էր կարտոֆիլը, կիրակնօրյա շրջագգեստը դարձել էր իրեն մեկ շերտով ավելի մոտ, իսկ այն շրջագգեստը, որը կիրակի օրը տաքանում էր նրա մաշկի ջերմությամբ, երկուշաբթի օրը՝ հավուր պատշածի, խամրած տեսքով գրկել էր նրա ազդրերը: Տատս ինչ-որ բան էր սուլում, բայց ոչ երգ և միաժամանակ կաղնե ցախի մոխրի միջից դուրս էր քաշում առաջին խորովված կարտոֆիլը: Կարտոֆիլը տատս դրեց մի կողմ, ծխացող տերևուքի մոտ, որպեսզի քամին կարողանա այն սառեցնել: Այնուհետև սուր ծյուղը ծակեց փոքր-ինչ այրված, կեղևը պայթած կարտոֆիլի պատառը, և տատս այն մոտեցրեց բերանին և դադարեց սուլել: Դրա փոխարեն նա սկսեց փչելով մաքրել մոխիրն ու հողը ճաքճաք շուրթերի արանքում սեղմված կեղևի վրայից: Այդ պահին տատիկս կկոցեց աչքերը: Յետո միայն, որոշելով, որ փչել մաքրել է որքան հարկն է, նա բացեց մախ մեկ, հետո մյուս աչքը, կծեց կարտոֆիլը մոտ կտրիչներով, կրկին դադարեց ատամներով սեղմել: Ալյուրաշատ և չափազանց տաք ու գոլորշի արծակող կարտոֆիլի կեսը պահելով բաց բերանի մեջ, տատս կլորացած աչքերով նայում էր մինչև հորիզոնն ընկած դաշտին, այն հատող հեռագրասյուների և աղյուսի գործարանի ծխնելույզի վերին մասին:

Յեռագրասյուների արանքում ինչ-որ բան էր շարժվում: Տատիկս փակեց բերանը, սեղմեց շուրթերը, կկոցեց աչքերը և ծամեց կարտոֆի-

լը: Ինչ-որ բան էր շարժվում հեռագրասյուների արանքում: Ինչ-որ բան ցատկեց այնտեղ: Երեք տղամարդ ցատկեցին դեպի ծխնելույզը, հետո վազքով անցան նրա դիմացից, իսկ մեկը՝ տեսքից կարճ ու հաստիկ, շրջվեց և արագ վազքով կրկին կտրեց անցավ դարսած աղյուսների շարքերի միջով, իսկ երկու ուրիշներ՝ նիհար ու բարձրահասակ, ոչ առանց դժվարության անցան աղյուսների միջով ու կրկին արագ վազեցին սյուների արանքով: Հաստիկն ու կարճիկը նապաստակի պես ուլոր-մուլոր վազում էր և ակնհայտորեն ավելի շատ էր շտապում, քան նիհարները, և վերջինները ստիպված էին կրկին նետվել ծխնելույզի կողմը, որովհետև կարճիկն արդեն անցել էր նրա միջով, մինչ իրենք դեռ միայն արագություն էին հավաքում: Հանկարծ նրանք անհետացան՝ ասես մտքափոխ եղան, և կարճիկը, ցատկելով ծխնելույզից, ընկավ հորիզոնից այն կողմ:

Նրանք բոլորն այնտեղ էլ մնացին և ընդմիջում տվեցին կամ, հնարավոր է, զգեստափոխվեցին, կամ սկսեցին շարել թարմ աղյուսները՝ դրա համար վճար ստանալով:

Իսկ երբ իմ տատը ցանկացավ օգտվել ընդմիջումից և ճեղքել երկրորդ կարտոֆիլը, նա վրիպեց: Որովհետև նա, որը հաստիկ էր ու կարճիկ, նույն տեսքով հայտնվեց հորիզոնի վրա՝ երևի թե երկու հետապնդողներին թողնելով ցանկապատի այն կողմում, աղյուսների կամ Բրենաու տանող կամրջի մոտ: Նա անցավ այս կողմ, սակայն, միևնույն է, շատ էր շտապում, ուզում էր հասնել և ետևում թողնել հեռախոսասյուները, երկար, դանդաղեցված ցատկելով դաշտի միջով, այնպես որ նրա ոտքերից այս ու այն կողմ էին թռչում ցեխի կտորներ, իսկ ինքը անձամբ այդ ցեխից մի կողմ էր թռչում և ինչպես որ թափով էր թռչում, այդ նույն համառությամբ էլ անցնում էր կավի վրայով: Երբեմն թվում էր, թե նա անշարժանում է օդի մեջ, ճիշտ այնքան, որքան ժամանակը նրան կբավարարի: Կարճիկը սրբեց ճակատը, նախքան մի ոտքով կրկին այն թարմ հերկած հողին հենվելը, որն իր բոլոր ակոսների և կարտոֆիլի իր հինգ կույտերի հետ միասին գլորվեց դեպի ծորակ:

Եվ կարճիկը հասավ ծորակին, սակայն այնտեղ էլ անհետացավ, երբ նիհար ու բարձրահասակ երկու մյուսները, որոնք հավանաբար այդ ժամանակահատվածում հասցրել էին զննել աղյուսի գործարանի ներսը, նույնպես մազլցեցին և անցան հորիզոնի գիծը: Նրանք սկսեցին խրվել կավի մեջ, ինչի պատճառով իմ տատը կրկին չկարողացավ ճեղքել կարտոֆիլը, որովհետև ամեն օր չէ, որ կարելի է տեսնել, թե ինչպես երեք չափահաս մարդիկ, տարբեր բոյերի, վազում են հեռագրասյուների միջով և քիչ է մնում կտրեն աղյուսի գործարանի ծխնելույզը:

Հետո մեկը մյուսի հետևից՝ նույն դժվարությամբ, կրունկների վրա ավելի ու ավելի շատ կավ քարշ տալով, ցատկոտում են Վինցեմտի՝ երկու օր առաջ հերկած դաշտի միջով ու անհետանում ծորակի մեջ:

Շուտով բոլոր երեքը անհետացան, և իմ տատիկը վերջապես կարող էր շունչ քաշել և ճեղքել արդեն գրեթե սառած կարտոֆիլը: Նա անփութորեն մաքրեց կեղևի վրայի հողն ու մոխիրը, կարտոֆիլն ամբողջությամբ մտցրեց բերանը և մտածեց (եթե կարելի է այդպես ասել), որ այդ երեքը երևի թե աղյուսագործներ էին: Տատս սկսեց շարժել ծնոտը, երբ մեկը դուրս թռավ ծորակից, սև բեղերից վեր փայլում էին վայրի աչքերը, երկու ցատկով հայտնվեց խարույկի մոտ, դես ու դեն նետվեց, հայիոյեց, վախից դողաց, չգիտեր ուր փախչի. ետ չի կարելի, որովհետև ետևում ծորակից մոտենում էին նիհար ու բարակ այն երկուսը: Նա ընկավ ծնկների վրա, և նրա աչքերը քիչ մնաց դուրս թռչեն բներից, և ճակատին քրտինք տվեց: Խեղդվելով, դողացող բերանով, նա սողաց ավելի մոտ, հասավ տատիս ներբաններին, ինչպես մի փոքրիկ գազան՝ նայեց նրան, այնպես, որ տատս հոգոց հանեց, դադարեց ծամել, ներբանները իջեցրեց գետնին, այլևս չմտածելով ո՛չ գործարանի, ո՛չ աղյուսների, ո՛չ դարսողների մասին, այլ ուղղակի բարձրացրեց շրջազգեստը, ոչ, միանգամից բոլոր չորսը: Բարձրացրեց այնքան, որ կարճիկը կարողանար ծկել դրանց տակ, բոլոր չորսի տակ: Եվ նա անհետացավ իր բեղերի հետ մեկտեղ և այլևս նման չէր գազանի: Նա Ռամքաուից չէր և ոչ էլ Ֆիրեքից, այլ՝ իր սարսափի հետ մեկտեղ, շրջազգեստի տակ էր և այլևս ծնկների վրա չէր ընկնում: Կարճիկը զբաղեցրեց իր տեղը, մոռացավ դողի մասին, և լռություն տիրեց: Ինչպես նախորդ օրը թույլ քամին խաղում էր տերևուքի մեջ, հեռախոսասյուներն ասես միմյանց ծայն էին տալիս, աղյուսի գործարանի ծխնելույզները վերադարձան սկզբնական դիրքին, իսկ իմ տատը, երկրորդի վրայով խոհեմաբար հարթեց առաջին շրջազգեստը, հետո չորրորդը և նոր երրորդը և ոչ մի կերպ չէր կարողանում հասկանալ, թե ինչ նոր ու զարմանալի բան է կատարվում այնտեղ՝ իր մաշկի հետ: Դա զարմանալի էր, չնայած վերևում ամեն ինչ միանգամայն բարեվայելուչ էր: Տատս մոխրի միջից դուրս քաշեց երկու-երեք կարտոֆիլ, աջ արմունկի տակի զամբյուղից հանեց չորս հում կարտոֆիլ, դրանք հերթով, մեկ առ մեկ, մտցրեց տաք մոխրի մեջ, վերևից էլ տաք մոխիր ավելացրեց և խառնեց, ինչից խարույկը կրկին սկսեց ծխալ՝ էլ ի՞նչ էր մնում նրան անել:

Սակայն հենց նոր էին տատիկիս շրջազգեստները հանգստացել, հենց նոր էր նա նեխած տերևուքի խիտ ծուխը դարձյալ ուղղել դեպի

հարավ-արևմուտք, երբ ծորակից դուրս պրծան միհար ու բարձրահասակ այն երկուսը, որոնք հետապնդում էին կարճիկին, որը ներկայումս կենում էր շրջագգեստների տակ: Պարզվեց, որ միհար ու բարձրահասակները, ըստ ծառայության պատկանելության, կրում են դաշտային ոստիկանության համազգեստ:

Նրանք փամփուշտի պես սլացան տատիս մոտով: Կարծես նրանցից մեկը թռավ խարույկի վրայով: Սակայն նրանք հանկարծակի ուշքի եկան, արգելակեցին իրենց երկարաճիտ կոշիկների կրունկներով, շրջվեցին, կոշիկներով դոփեցին, հետո հայտնվեցին ծխի մեջ: Հագալով, նրանք համազգեստներն ազատեցին ծխից և, ծուխը տանելով իրենց հետևից, խոսակցություն սկսեցին իմ տատիկի հետ: Նրանք հետաքրքրվեցին, թե չի՞ տեսել նա, արդյոք, Կոլյայչեկին, քանի որ անպայման պետք է տեսած լիներ նրան՝ նստած լինելով այստեղ՝ ծորակի մոտ: Կոլյայչեկը հենց ծորակով հեռացավ:

Իմ տատիկը ոչ մի Կոլյայչեկ չէր տեսել, որովհետև ոչ մի Կոլյայչեկի չի ճանաչում: Նա հարցրեց, թե աղյուսի գործարանից չի՞ արդյոք նա պատահաբար, քանի որ այնտեղի աշխատողներից բացի ինքը ուրիշներին չգիտի: Համազգեստավորները նրան նկարագրեցին Կոլյայչեկին՝ մարդու, որն աղյուսի գործարանի հետ կապ չունի, իսկ արտաքնապես կարճ է ու հաստիկ: Տատս հիշեց, որ կարծես թե տեսել է, թե ինչպես այդպիսի մեկն այստեղով վազեց և սուր ոստի վրա խրած ծխացող կարտոֆիլով ցույց տվեց փախուստի ուղղությունը դեպի Բիսաու: Եթե հավատանք կարտոֆիլին, այն ընկած էր՝ գործարանից հաշված, վեցերորդ ու յոթերորդ սյուների միջև: Սակայն այդ վազողը Կոլյայչեկն էր, թե ոչ՝ իմ տատիկը չգիտեր, նա ներողություն խնդրեց իր անտեղյակության համար՝ մեղքը գցելով ծխացող խարույկի վրա: Հոգսը շատ է, խարույկն էլ հազիվ է այրվում, ահա թե ինչու նրան չեն հետաքրքրում մարդիկ, որոնց ինքը չի ճանաչում: Նա գիտի միայն նրանց, ովքեր Բիսաուից, Ռանքաուից, Ֆիրեքից են կամ աղյուսի գործարանից, իրեն դա էլ բավարար է:

Ասելով այս խոսքերը, տատս հոգոց հանեց թեթևակի, սակայն բավականաչափ բարձր, այնպես որ համազգեստավորները հետաքրքրվեցին, թե ինչն է նրա հոգոցի պատճառը: Նա գլխի շարժումով ցույց տվեց դեպի խարույկը, իբր հոգոց է հանում թույլ կրակի համար և մի քիչ էլ՝ ծխի միջի մարդկանց համար: Հետո նա՝ իր սակավաթիվ կտրիչներով կծելով կարտոֆիլի կեսը, ամբողջապես տրվեց ծամելուն, իսկ աչքերի խնձորակները տարավ դեպի վեր ու ծախ:

Դաշտային ոստիկանության համազգեստավորները հաստատապես չէին կարողանում հասկանալ տատիս անտարբեր հայացքը, չզիտեին՝ արժե՞, արդյոք, փնտրել հեռախոսայուներից այն կողմ Բիսաուի ուղղությամբ և այդ պատճառով ժամանակ առ ժամանակ իրենց կարաբիններով խփում էին կողքը գտնվող դեռ չայրված տերևուքի կույտերին: Այնուհետև՝ հետևելով հանկարծահաս մղումին, միանգամից շուռ տվեցին երկու լի կողովները, որոնք դրված էին տատի արմունկների տակ, և ոչ մի կերպ չէին կարողանում հասկանալ, թե ինչու կողովներից իրենց ուղքերի տակ գլորվեցին բացառապես կարտոֆիլներ, և ոչ մի Կոլյաչեկ: Անվստահությամբ լցված, նրանք անցան կարտոֆիլի ծղոտով ծածկված կույտերի միջով, կարծես Կոլյաչեկը կարող էր այդքան կարճ ժամանակահատվածում ծածկվել ծմեռվա համար նախապատրաստած ծղոտով, նրանք արդեն խփում էին նպատակաուղղված, սակայն այդպես էլ ոչ մի ճիշ չլսեցին: Նրանց կասկածներն ուղղված էին նույնիսկ դեպի ամենախղճուկ թուփը, յուրաքանչյուր մկան բնիկը, դեպի կուղբերի թմբերը և կրկին ու կրկին՝ դեպի իմ տատը, որը նստել էր կարծես այդ տեղին սերտաճած, ախ ու վախ էր անում, պտտում էր աչքերը, սակայն այնպես, որ սպիտակուցը մնա տեսանելի, թվարկում էր կաշուբացի բոլոր սրբերի անունները, սակայն թույլ ծխացող խարույկը և շուռ տված երկու զամբյուղները հազիվ թե կարողանային բացատրել նրա չափից դուրս ողբալի և չափից դուրս բարձր հոգոցները:

Համազգեստավորները մոտ կես ժամից ոչ պակաս մնացին տատիկի կողքին կանգնած: Երբեմն նրանք կանգնում էին քիչ հեռվում, երբեմն կրակին ավելի մոտ, աչքաչափով մոտավորապես հաշվարկում էին մինչ աղյուսի գործարանի ծխնելույզը ընկած տարածությունը, ուզում էին գրոհել նաև Բիսաուն, սակայն հետաձգեցին հարձակումը: Նրանք կրակի վրա պահեցին կիսակապտած ձեռքերը, մինչև չստացան իմ տատիկից, որը նախկինի պես անընդհատ հոգոց էր հանում, յուրաքանչյուրը մեկական ճաքած կարտոֆիլ փայտիկի վրա: Սակայն ծամելու գործընթացի ժամանակ համազգեստավորները մտաբերեցին, որ համազգեստներ են կրում և դաշտի միջով վազեցին ծորակի եզրի որոճի ցողունների արանքով, վախեցրին նապաստակին, որը նույնպես Կոլյաչեկ չէր: Կրակի մոտ նրանք կրկին հայտնաբերեցին ալյուրոտ, տաք գոլորշի արծակող կարտոֆիլներ և, խաղաղասիրությունից դրդված, որոշակի ներքին դիմադրությունը հաղթահարելով, որոշում ընդունեցին հում կարտոֆիլները կրկին ետ գցել կողովների մեջ, որոնք չրջելը իրենց պարտքն էր եղել:

Միայն երբ երեկոն հոկտեմբերյան երկնքից տեղաց բարակ, շեղ անձրևը, և իջավ թանաքագույն աղջամուղջը, նրանք անշտապ և առանց որևէ ցանկության հարձակում գործեցին հեռվում՝ խավարի մեջ ուրվագծվող մի ժայռաքարի վրա, սակայն այդ հարձակումից հետո հրաժարվեցին հետագա փորձերից: Էլի մի կարճ ժամանակ ոտքից ոտք փոխվելով՝ ձեռքերը օրհնանքի շարժումով պահեցին ամեն ուղղությամբ ծուխ արձակող խարույկի վրա, էլի հազագին կանաչ ծխից, դեղին ծխից աչքերը լցվեցին արտասուքով, ապա՝ հազոցով ու արցունքներով, ճոքակոշիկներն ուղղվեցին դեպի Բիսաու: Քանի որ Կոլյայեկը այստեղ չէ, նշանակում է Բիսաուում է: Դաշտային ոստիկանները մշտապես գիտեն միայն երկու հնարավորություն:

Դանդաղ մահացող կրակի ծուխը պարուրեց իմ տատիկին՝ ասես որպես հիմզերորդ շրջագետտ՝ այն աստիճան ընդարձակ, որ տատը՝ հոգոցներով և բոլոր սրբերի անունները շուրթերին, նույնպես հայտնվեց իր չորս շրջագետտների տակ, ինչպես Կոլյայեկը: Միայն երբ համազգեստավորները վերածվեցին հեռվում թռչկոտող կետերի, որոնք դանդաղ հեռանում են դեպի հեռախոսասյուների միջև ընկած երեկոն, տատիկը ոտքի կանգնեց: Այն էլ այնպիսի դժվարությամբ, կարծես այդ ժամանակահատվածում հասցրել էր արմատներ գցել, իսկ այժմ իր ետևից տանելով արմատները և հողագնդերը, ասես ընդհատում էր դրանց նոր սկսած աճը:

Կոլյայեկը սկսեց մրսել, երբ անսպասելիորեն իր ծածկոցից զրկված, հայտնվեց անձրևի տակ՝ կարճիկ ու հաստ: Նա շուտափույթ կոճկեց շալվարը, որի բացվելը թելադրված էր մեծ վախով և թաքստոց մտնելու անսահման պահանջով: Շատ արագ սառչելուց զգուշանալով՝ նա մատներով հապշտապ վազեց կոճակների վրայով, քանի որ նման եղանակին հեշտից էլ հեշտ է աշնանային մրաածություն ձեռք բերել:

Իմ տատը մոխրի տակ հայտնաբերեց ևս չորս տաք կարտոֆիլ: Դրանցից երեքը նա տվեց Կոլյայեկին, մեկը ինքը կծեց և էլի հարցրեց՝ արդյո՞ք աղյուսի գործարանից չէ այդ մարդը, թեև կարող էր արդեն հասկացած լինել, որ Կոլյայեկը հայտնվել է ոչ աղյուսի գործարանից, այլ մեկ ուրիշ տեղից: Յետո նա, ուշադրություն չդարձնելով վերջինի պատասխանի վրա, նրա վրա դրեց ավելի թեթև կողովը, իսկ ինքը կքվեց այն մեկի տակ, որն ավելի ծանր էր: Տատի մի ձեռքը ազատ մնաց փոցիների և բրիչի համար, և նա, իր չորս շրջագետտների մեջ կողովը, կարտոֆիլը, փոցիները և բրիչը թափ տալով, շարժվեց Բիսաու-Աբբաուի ուղղությամբ: Շատ էության դա բուն Բիսաուն չէր: Դա ավելի

շուտ Ռամքաուի ուղղությամբ էր: Աղյուսի գործարանը մնաց ծախ կողմում, իսկ իրենք շարժվեցին դեպի սև անտառը, որտեղ գտնվում էր Գոլդկրուզը, և հետո արդեն գալիս էր Բրենթաուն: Սակայն անտառի դիմացի ծորակում էլ ընկած էր Բիսաու-Աբբաուն: Հենց այստեղ էլ իմ տատի ետևից գնաց կարճիկ ու հաստ Յոգեֆ Կոլյաչեկը, որն այլևս չէր կարող բաժանվել չորս շրջագետներից:

ԼԱՍՏԻ ՏԱԿ

Ամենկին հեշտ չէ այստեղ՝ Բրունոյի աչքով զինված ապակե դիտանցքի նշանառության տակ, հատուկ բժշկական հիմնարկության՝ օժառով լվացված, մետաղյա մահճակալի վրա պառկած վերարտադրել կաշույրյան այրվող տերևների տակի ծխի երիզները և հոկտեմբերյան անձրևի ցանցը: Եթե մոտս չլիներ իմ թմբուկը, որը, հմուտ և համբերատար վերաբերմունքի դեպքում, երկրորդական մանրություններից կվերհիշի ամեն անհրաժեշտը՝ թղթի վրա գլխավորը արտացոլելու համար, և եթե ես չլուսննայի հիմնարկության թույլտվությունն առ այն, որ օրական երեքից չորս ժամ կարող եմ խոսքը տրամադրել իմ թիթեղատուփին, ես կլիմեի դժբախտ մարդ՝ առանց փաստացի հաստատված տատի ու պապի:

Ամեն դեպքում իմ թմբուկն ասում է. իննսունինը թվի այն հոկտեմբերյան օրը, երբ քեռի Կրյուզերը Հարավային Ամերիկայում խոզանակի օգնությամբ փոմփոշացնում էր թփուտների նմանվող իր անգլատյաց հոնքերը, Դիրշաուի և Կարթհաուսի մոտակայքում, Բիսաուի աղյուսի գործարանից ոչ հեռու՝ չորս միագույն շրջագետների տակ, խեղդող ծխի, վախերի, տնքոցների մեջ, շեղ անձրևի և սրբերի բարձրագույն հիշատակման ուղեկցությամբ, թուլամիտ հարցուփորձերի և երկու դաշտային ոստիկանների ծխով պատված հայացքների ներքո կարճիկ, բայց հաստ Յոգեֆ Կոլյաչեկը սաղմնավորեց իմ մորը՝ Ագնեսին: Ամնա Բրոնսկին, իմ տատը, այդ գիշերվա սև ծածկոցի տակ հասցրեց նաև փոխել անունը. նա թույլ տվեց, որպեսզի սուրբ ընծաները շռայլորեն մսխող վանականի ջանքերով իրեն վերանվանեն Ամնա Կոլյաչեկ և իր Յոգեֆի հետ գնաց թող որ ոչ Եգիպտոս, բայց գավառի կենտրոնական քաղաքը՝ Մոթլաու գետի վրա, որտեղ Յոգեֆը գտավ լաստավարի աշխատանք և, որոշ ժամանակով, ապաստան ոստիկաններից:

Միայն այն միտումով, որպեսզի որոշ չափ մեծացնեմ լարումը, առայժմ չեմ տալիս Մոթլաուի գետաբերանում տեղակայված քաղաքի

անունը՝ չնայած այն միանգամայն արժանի է հիշատակման՝ առնվազն որպես մի վայր, որտեղ ծնվեց իմ մայրիկը: Երբ զրո-զրո թվի հուլիսի վերջին մոտ՝ հենց այդ ժամանակ, ընդունվեց ռազմական նավատորմի շինարարության կայսերական ծրագիրը կրկնապատկելու որոշումը՝ Առյուծի կենդանակերպի տակ լույս աշխարհ եկավ իմ մայրիկը: Իր հանդեպ հավատ և երազկոտություն, մեծահոգություն և փառամոլություն: Առաջին տունը, որն անվանում էին նաև Domus vitae¹, նախնիների կենդանակերպի տակ՝ դյուրագգաց ծկներ:

Արեգակի ընդդիմադիր լինելը Նեպտունի հանդեպ, ինչպես նաև յոթերորդ տունը՝ Somus matrimonii uxoris² բարդություններ էին խոստանում: Վեներան ընդդիմության մեջ է Սատուրնի հանդեպ, որը, որքանով հայտնի է, բերում է լյարդի ու փայծաղի հիվանդություն, անվանվում է «թթու» մոլորակ, որն իշխում է Այծեղջյուրում և պարտությունը տոնում՝ Առյուծում, որը Նեպտունին օժանդակներ է հյուրասիրում, իսկ փոխարենը՝ կուղբ ստանում, որը սիրում է բալենի, սոխ, ճակնդեղ և լավա է արտանետում, իսկ գինին թթվացնում է: Վեներայի հետ համատեղ նա կենում էր ութերորդ տանը, մահվան տանը, դժբախտության մասին մտքեր էր ներշնչում, այն ժամանակ, երբ կարտոֆիլի դաշտում բեղմնավորումը խոստանում էր ազգականների տանը հանդգնության աստիճանի երջանկություն՝ Մերկուրիի հովանավորության ներքո:

Այստեղ ես պետք է ներկայացնեմ մայրիկիս բողոքը, ով բոլոր ժամանակներում վճռականորեն ժխտում էր, որ սաղմնավորվել է կարտոֆիլի դաշտում: Ճիշտ է, նա ընդունում էր, որ իր հայրը դեռ այնտեղ նախաձեռնեց առաջին փորձերը, սակայն նրա բուն վիճակը, ինչպես նաև Աննա Բրոնսկու բռնած դիրքը, չափազանց անհաջող էին ընտրված, որպեսզի Կոլայչենկի համար ստեղծեն բեղմնավորման համար անհրաժեշտ պայմաններ:

«Դա պետք է որ տեղի ունեցած լիներ փախուստի գիշերը կամ Վինցենտ քեռու սայլի վրա, կամ վերջապես Տրոիլում, երբ մենք ծուլագործների մոտ ապաստան գտանք»:

Այդպիսի խոսքերով էր մայրիկս սովորաբար հիմնավորում իր ծագման թվագրումը, և տատիկս, որը դա ավելի լավ պետք է գիտենար, հեզորեն գլխով էր անում և հայտնում աշխարհին. «Իհարկե, փոքրիկս, դու ճիշտ ես, կա-չկա դա սայլի վրա է եղել կամ վերջապես Տրոիլում, միայն

¹ Կյանքի տուն (լատ.):

² Ամուսնական տուն (լատ.):

թե ոչ դաշտում. այդ ժամանակ և՛ քամի էր փչում, և՛ անձրև էր թափվում ինչպես դուլլից»:

Վինցենտը տատիկիս եղբայրն էր: Կնոջ վաղ մահվանից հետո նա ուխտագնացություն կատարեց դեպի Չենշտոխաու և Չենշտոխովյան Մատկա Բոսկան կարգադրեց նրան՝ իրեն որպես Լեհաստանի ապագա թագուհի ճանաչել:

Այդ ժամանակից ի վեր Վինցենտը զբաղված էր միայն նրանով, որ փորփորում էր արտասովոր գրքերը՝ յուրաքանչյուր արտահայտության մեջ գտնելով Լեհական գահին Աստվածամոր իրավունքների հաստատումը՝ իր քրոջը թողնելով տնամերձի և դաշտի բոլոր հոգսերը: Վինցենտի որդին՝ Յանը, որն այդ ժամանակ չորս տարեկան էր, թուլակազմ, լացկան երեխա, սագերին էր արածացնում, հավաքում խայտաբղետ նկարներ և, զարմանալիորեն վաղ, փոստային դրոշմանիշեր:

Ահա հենց այդ տունն էր, որն օրհնված էր Լեհաստանի երկնային թագուհու կողմից, և ուր տատիկս հասցրեց կարտոֆիլով լի զամբյուղները, և դրա հետ միասին՝ Կոլյաչեկին: Վինցենտը ևս իմացավ, թե ինչ է տեղի ունեցել, իսկ իմանալով՝ սլացավ դեպի Ռամբաու և այնտեղ սկսեց թմբկահարել նոտարի դուռը, որպեսզի նա, զինվելով իր սուրբ ընծաներով, դուրս գար և նշաներ կույս աննա Յոզեֆին: Դեռ չէր հասցրել Աստծո քնաթաթախ սպասավորն անել իր օրհնությունը, որը չափից դուրս երկարեց անսանձելի հորանջի պատճառով, և, պարզևատրվելով խոզաճարպի լավ պատառով, հանդիսատեսների կողմը շրջել իր սուրբ թիկունքը, երբ Վինցենտը լծեց իր զամբիկը և նորապսակներին տեղավորեց ծղոտի ու դատարկ պարկերի վրա: Մրսած և թնկթնկացող Յանին նստեցրեց իր կողքը, աթոռակի վրա, որից հետո ծիուն հասկացրեց, որ գնա՝ ոչ մի տեղ չթքվելով, ուղիղ դեպի գիշերը. նորապսակները շտապում էին:

Դեռևս մութ, սակայն արդեն բավականաչափ նահանջող գիշերվա միջով մեր ուղևորները հասան փայտի նավահանգիստ, որը գտնվում էր գավառի կենտրոնական քաղաքում: Ընկերները, որոնք Կոլյաչեկի նման լաստառաքիչներ էին, ընդունեցին փախստական զույգին: Վինցենտը կարող էր իր ծին շրջել ու քշել ետ՝ դեպի Բիսաու. կովը, այծը, խոզը՝ իր խոճկորներով, սագերը և բակի շունը սպասում էին, թե երբ կեր կհասցնեն իրենց, իսկ որդի Յանը պետք է պառկեցվեր անկողին, որովհետև ջերմություն ուներ:

Կոլյաչեկը թաքնվեց երեք շաբաթ, իսկ մագերը սովորեցրեց այլ սանրվածքի՝ մեջտեղի բացվածքով, սափրեց բեղերը, ծեռք բերեց ան-

թերի փաստաթղթեր և Յոզեֆ Վրանկա անվամբ ստացավ լաստավարի աշխատանք: Իսկ ինչո՞ւ Կոլյաչեկին հարկ եղավ անտառավաճառներին և փայտի սղոցարանների տերերին ներկայացնել Վրանկայի անունով գրված փաստաթղթերը՝ մարդ, որին ծեծկռտուկի ժամանակ լաստից ցած էին նետել Սոդլին բնակավայրի մոտ՝ Բուզ գետի ներքին հոսանքում, ինչից տեղյակ չէր ղեկավարությունը: Բանն այն է, որ Կոլյաչեկը, որը որոշ ժամանակ առաջ լքել էր լաստառաքիչի գործը և աշխատում էր Շվեցից ոչ հեռու սղոցարանում, ընդհարվել էր վարպետի հետ իր՝ Կոլյաչեկի կողմից ներկված ցանկապատի սպիտակակարմրավուն գույնի համար¹: Եվ որպեսզի որոշակի ձևով համոզվածություն հաղորդի իր թունդ հայիոյանքներին, տերը ցանկապատից պոկեց երկու տախտակ, մեկը՝ կարմիր, մյուսը՝ սպիտակ: Ձուտ լեհական տախտակներով կակղեցրեց Կոլյաչեկի կոշուբյան թիկունքը, ինչի արդյունքում առաջացան խարույկի համար պիտանի այնքան տաշեղներ, որ ծեծվածն իրեն բացարձակապես իրավասու համարեց հենց հաջորդ պարզկա աստղային գիշերը կրակ գցել նորակառույց և սպիտակեցված սղոցարան՝ ի փառս մասնատված Լեհաստանի միավորման:

Այսպիսով, Կոլյաչեկը հրծիգ էր, անգամ բազմահրծիգ, քանզի դրան հաջորդած ժամանակահատվածում Արևմտյան Պրուսիայի ողջ տարածքի սղոցարաններն ու պահեստները ազգային զգացմունքների երկերանգության համար որպես հրաշալի տաշեղներ էին օգտագործվում: Եվ, ինչպես ամեն անգամ, երբ խոսք էր լինում Լեհաստանի ապագայի մասին, այդ երկու հրդեհների ժամանակ էլ Կույս Մարիամը լեհերի կողմն էր: Կան նույնիսկ ականատեսներ, ընդ որում ոմանք, հնարավոր է, ողջ են մինչ օրս, ովքեր մի շարք այրվող սղոցարանների փայտամածների վրա իրենց սեփական աչքերով տեսել են թագը գլխին Աստվածամորը: Իսկ ամբոխը, որը մշտապես կուտակվում էր մեծ հրդեհների ժամանակ, իբր թե բազմածայն օրհներգ էր երգում ի փառս Աստվածածնի՝ Աստծո Սոր. սրանից դժվար չէ ենթադրություն անել, որ Կոլյաչեկյան հրդեհների ժամանակ տիրում էր հանդիսավոր իրավիճակ, և երդումներ էին տրվում:

Եվ որքան ծանրացած էր անցյալը փնտրվող հրծիգ Կոլյաչեկի վրա, այնքան անարատ, անօթևան, անվնաս, փոքր-ինչ սահմանափակ, աշխարհում ոչ մեկի կողմից չորոնվող, գրեթե բոլորին անծանոթ էր լաստավար Յոզեֆ Վրանկան, որը պարբերաբար իր ծամելու թութունը

¹ Լեհաստանի դրոշի գույնը

բաժանում էր ամենօրյա չափաբաժինների, այնքան ժամանակ, քանի դեռ Բուզ գետը չընդունեց նրան իր ջրերի մեջ, իսկ թուրունի երեք օրական բաժինները մնացին նրա բաժկոնի գրպանում, փաստաթղթերի հետ միասին: Քանի որ ջրում խեղդված Վրանկան ոչ մի դեպքում չէր կարող կրկին հայտնվել, և ոչ ոք ուրիշ-մուրի հարցեր չէր տալիս նրա անհետացման կապակցությամբ, Կոլյաչեկը, որն ուներ մոտավորապես նույն կազմվածքը և նմանապես կլորագլուխ էր, ինչպես և խեղդվածը, սկզբում մտավ նրա բաժկոնի մեջ, այնուհետև, նրա պաշտոնական փաստաթղթային անբասիր անցյալով կերպարի մեջ, ետ վարժվեց ծխամորժ ծխելուց, անցավ թուրուն ծամելուն, փոխ առավ նույնիսկ Վրանկայի զուտ անձնական հատկանիշները, օրինակ՝ արտասանության թերությունները, և հետագա բոլոր տարիներին ներկայացրեց հուսալի, խնայող, փոքր-ինչ կակազող լաստավարի, որը Նեմանի, Բոբրի, Բուզի և Վայքսելի ափերից ջրով լողալու էր ուղարկում ամբողջ անտառներ: Մնում է միայն ավելացնել, որ այդ Վրանկան Լեյբ-հուսար թագածառանգի մոտ, Մաքքենզիների գլխավորությամբ, ծառայելով հասավ Եֆրեյտորի կոչման, քանի որ իսկական Վրանկան դեռ ծառայության մեջ չէր եղել, այն դեպքում, երբ Կոլյաչեկը, որը չորս տարով ավելի մեծ էր, քան խեղդվածը, արդեն հասցրել էր իրեն շատ վատ դրսևորել թորնի հրետանավորների մոտ:

Բոլոր ավագակների, մարդասպանների և հրծիգների առավել վտանգավոր մասը, դեռ կողոպտելը, սպանելը և հրդեհելը չդադարեցրած, սպասում է, թե երբ հնարավորություն կընձեռվի զբաղվել առավել պատվաբեր գործով: Եվ շատերին նման հաջողություն ներկայանում է՝ երբեմն այն, ինչ փնտրում էին, երբեմն պատահական: Կոլյաչեկը՝ դառնալով Վրանկա, միաժամանակ դարձավ լավ և իր կրակե արատից այն աստիճան բուժված ամուսին, որ դողոցքի էր հասնում նույնիսկ սովորական լուցկու տեսքից: Լուցկու տուփերը, որոնք ազատ ու անխռով դրված էին խոհանոցի սեղանի վրա, ոչ մի անգամ ապահովագրված չէին նրա ոտնձգություններից՝ չնայած թվում էր, թե հատկապես նա է ընդունակ լուցկի հորինել: Նման գայթակղությունը նա դուրս էր նետում լուսամուտից: Տատիկս ստիպված էր շատ ջանք թափել, որպեսզի տաք ճաշը ժամանակին դնի սեղանին: Երբեմն ընտանիքը ընդհանրապես նստում էր խավարի մեջ, որովհետև կերոսինի լամպը մնում էր առանց կրակի:

Եվ, այնուամենայնիվ, Վրանկան ամենևին էլ բռնապետ չէր: Կիրակի օրերը նա իր Աննային տանում էր եկեղեցի՝ Ներքին քաղաք, ընդ որում

թույլ էր տալիս նրան, որպես պաշտոնապես նշանված, հագնել, ինչպես այն ժամանակ, կարտոֆիլի դաշտում, չորս շրջագետ, մեկը մյուսի վրայից: Ձմռանը, երբ գետերը պատվել էին սառույցով, և լաստավարների համար եկել էին դժվար ժամանակներ, նա ճշտապահորեն նստում էր Տրոիլում, որտեղ ապրում էին միայն լաստավարները, բեռնակիրները և նավաշինարանի բանվորները, և խնամում էր Ագնես անունով աղջկան, որն ակնհայտորեն նման էր հորը, որովհետև եթե ասենք չէր մտնում մահճակալի տակ, ապա, զոնե հաստատ, բարձրանում էր հագուստի պահարանի վրա, իսկ երբ հյուրեր էին գալիս, մտնում էր սեղանի տակ, և նրա հետ միասին՝ նաև իր լաթե տիկնիկները:

Այսպիսով, Ագնեսը սիրում էր թաքնվել աչքերից և այդ թաքստոցում իրեն զգում էր նույնչափ հուսալի, որչափ Յոզեֆը, չնայած որ այնտեղ գտնում էր այլ ուրախություններ, քան նրանք, որոնք Յոզեֆը գտավ Աննայի շրջագետների տակ: Հրժիգ Կոլյայեկը բավականաչափ փորձառու էր, որպեսզի հասկանար թաքստոցների հանդեպ իր աղջկա ծագումը, այդ իսկ պատճառով պատշգամբին փոխարինող ելուստի վրա, որով ավարտվում էր նրանց մեկուկես սենյականոց բնակարանը, նա ճագարների համար անկյուն էր կառուցում: Դրա կողքին նա կառուցեց նաև բույն՝ ճիշտ նրա հասակով: Այդ կառույցում նստում էր իմ մանուկ մայրը, խաղում էր տիկնիկների հետ և միևնույն ժամանակ մեծանում: Հետագայում՝ արդեն աշակերտուհի, նա, ըստ պատմությունների, մի կողմ գցեց իր տիկնիկներին և զվարճանալով ապակե հուլունքներով և խայտաբղետ գնդիկներով, առաջին անգամ ծագում զգաց դեպի փխրուն գեղեցկությունը:

Հուսով եմ, որ ինձ, որ այրվում եմ սեփական կյանքի ակունքները ներկայացնելու ցանկությամբ, թույլ կտրվի դադարեցնել Վրանկայի ընտանիքի նկարագրությունը: Նրանց ամուսնական լաստը հանգիստ սահում է հոսանքով, ընդհուպ մինչև տասներեք թիվը, երբ Շիխաուի մոտակայքում նավարանից իջավ «Կոլումբոսը», քանի որ ոստիկանությունը, որը երբեք ոչինչ չի մոռանում, ընկավ կեղծ Վրանկայի հետքի վրա:

Սկսվեց նրանից, որ Կոլյայեկը՝ ինչպես ամեն ամռան ավարտին մոտ, այնպես էլ 1913թ. օգոստոսին, պետք է մեծ լաստը քշեր Կիևից՝ Պրիպյատի վրայով, Բուգուից մինչև Մոդլինա ձգվող ջրանցքով և արդեն դրանից հետո՝ Վայքսելով: Տասներկու լաստավարներ դուրս եկան «Ռադաունա» նավաքարշ շոգենավի վրա, որը ծուխ էր արձակում, սկսած Արևմտյան Նոյֆերից՝ Մեռած Վայքսելով մինչև Այնլագե: Այնու-

հետև Վայքսելով դեպի վեր՝ Կեզեմարկայի, Լեցկաուի, Չատկաուի, Դիրշաուի և Պիկեյայի կողքով և երեկոյան խարիսխ գցեց Թորնի ավին: Այնտեղ նավ բարձրացավ նոր տերը, որը Կիևում պետք է հետևեր փայտանյութի գնմանը: Երբ առավոտյան 4-ին «Ռադաունան» մեկնեց, հայտնի դարձավ, որ տերը նավի վրա է: Կոլյայչեկն առաջին անգամ նրան տեսավ նավի առջևի մասի տախտակամածի վրա նախաճաշելիս: Նրանք նստել էին հենց դեմ-դիմաց, ծամում էին և խմում գարե սուրճը: Կոլյայչեկը անմիջապես ճանաչեց նրան: Հաստոտ, արդեն ճաղատացած մարդը կարգադրեց օդի բերել և լցնել սուրճի դատարկ գավաթների մեջ: Շարունակելով ծամել, երբ տախտակամածի վերջում դեռ լցնում էին օդին, նա ներկայացավ:

– Որպեսզի դուք իմանաք՝ ես նոր տերն եմ, ինձ Դյուկերիոֆ են անվանում, և ես բոլորից կարգ ու կանոն եմ պահանջում:

Տիրոջ պահանջով լաստավարները՝ այն հաջորդականությամբ, որով նստած էին սեղանի դիմաց, հայտնում էին իրենց անունները և կոնծում գավաթները այնպես, որ աղամախնծորները վեր-վեր էին թռչում: Իսկ Կոլյայչեկը նախ կոնծեց, հետո ասաց «Վրանկա»՝ ակնապիշ նայելով Դյուկերիոֆին: Վերջինս գլխով արեց, ինչպես գլխով էր արել նախորդներին, և կրկնեց «Վրանկա», ինչպես կրկնում էր մյուս լաստավարների անունները: Եվ, այնուհանդերձ, Կոլյայչեկին թվաց, թե Դյուկերիոֆը առանձնացրեց խեղդված լաստավարի անունը ոչ թե կտրուկ, այլ ավելի շուտ մտախոհ:

Միմյանց հերթափոխող նավատարների օգնությամբ, արհեստավարժորեն խուսափելով ավազոտ ծանծաղուտներից, «Ռադաունան» հաղթահարում էր պղտոր, կավոտ շիթը, որը միայն մի ուղղությույն գիտեր: Աջ ու ձախ ձեռքի ուղղությամբ հողաթմբերից այն կողմ ընկած էր հարթ կամ փոքր-ինչ բմբավորված հողը, որի վրայից արդեն հավաքել էին բերքը: Կենդանի ցանկապատները, ծորակները, որոնով ծածկված գոգահովիտը և գյուղակների միջև ընկած հարթավայրը, որը կարծես ստեղծված է հեծելազորի հարծակույնների համար: Չափից ավազով լի արկղեր էին դրված՝ ուլանական դիվիզիայի համար, ցանկապատի վրայով թռչող հուսարների համար, երիտասարդ ռումայստերների երազանքների համար, մենամարտի համար: Այստեղ էին թամբակեռի մոտ եկած թաթարները, դրագունները, երազկոտ ասպետները՝ արշավելու ընթացքում ընկնող, և օրդենի մագիստրոսները՝ զուևավոր թիկնոցներով: Լանջապանակի վրայի բոլոր ճարմանդները անվնաս էին, բացի միակից՝ որը կտրել է դուքս Մազավեցկին, և ծիերը,– ոչ մի կրկե-

սում նման արաբական նժույգներ չես տեսնի,— նյարդային, հոյակապ դաստապանածուպերի տակ, բոլոր նյարդերը ձգված, ինչպես քանոնով, ռունգերը ուռած, բոսորագույն՝ դրանցից դուրս են գալիս ամպիկներ, նիզակներով խոցված: Նիզակները իջեցված են և բաժանում են երկինքը, երեկոյի վերջալույսը, նաև թրեր, իսկ այնտեղ, ետին պլանում,— քանի որ յուրաքանչյուր նկար ունի իր ետին պլանը,— ամուր փարվելով հորիզոնին, խաղաղ «այրվում է» գյուղակը, ծիու ետևի ոտքերի արանքում մամուռով պատված կարծիկ հյուղակներ՝ ծղոտով ծածկված: Իսկ հյուղակների մեջ՝ տանկեր, գեղեցիկ, կոնսերվացված, ապագա օրերի սպասման մեջ, երբ իրենց ևս թույլ կտան հայտնվել այս կտավի վրա, այս հարթավայրում՝ Վայքսելի հողապատմեչներից այն կողմ, ինչպես թեթևոտն զամբիկներին՝ հեծելազորի մեջ:

Վլացլավեկի մոտ Դյուկերհոֆը մատով բզեց Կոլյաչեկին. «Իսկ ասացեք ինձ, Վրանկա, դուք, պատահաբար, տարիներ առաջ Շվեցի սղոցարանում չե՞ք աշխատել: Այն ժամանակ այրվեց սղոցարանը, չե՞ք»:

Կոլյաչեկը համառորեն, կարծես դիմադրությունը հաղթահարելով, գլուխը թափ տվեց և նրան հաջողվեց իր աչքերին տալ հոգնած և վշտաբեկ արտահայտություն, այնպես, որ Դյուկերհոֆը, որի վրա ընկավ այդ հայացքը, ծեռնպահ մնաց հետագա հարցուփորձերից:

Երբ Մոդլինի տակ՝ այնտեղ, որտեղ Բուզը թափվում է Վայքսելի մեջ, «Ռադաունան» շրջվեց, Կոլյաչեկը՝ առաջ թեքված, երեք անգամ թքեց, ինչպես դա ընդունված է բոլոր լաստավարների մոտ, կողքին հայտնվեց Դյուկերհոֆը իր սիգարով և նրանից կրակ խնդրեց: Այդ բառը, «լուցկի» բառի պես, խոցեց Կոլյաչեկին: «Այդ ինչո՞ւ եք դուք կարմրում, երբ ես կրակ եմ խնդրում: Աղջիկ ե՞ք, ինչ է»:

Նրանք հասցրել էին Մոդլինը թողնել շատ ետ, երբ Կոլյաչեկի երեսից ի վերջո իջավ ներկը, որն ամենևին էլ ամոթխածության ներկ չէր, այլ՝ իր կողմից այրած սղոցարանների ուշացած ցուլ:

Մոդլինի և Կիևի միջև, կարճ ասած՝ Բուզով դեպի վեր, ջրանցքի միջով, որը միացնում է Բուզը Պրիպյատին, տեղի չունեցավ ոչինչ, ինչը կարելի էր համարել Վրանկայի և Դյուկերհոֆի միջև բանակցություններ: Հաճախ նավաքարշ շոգենավի վրա լաստավարների միջև, հնոցապանների և լաստավարների միջև, ղեկապետերի ու նավապետի միջև, նավապետի և մշտապես փոփոխվող նավատարների միջև ինչ-որ բան տեղի էր ունենում, ինչպես և պետք է լիներ, իսկ հնարավոր է, ինչպես և լինում է տղամարդկանց միջև: Ես կկարողանայի պատկերել անհաշտությունները կաշուբյան լաստավարների և նավատարի միջև, որը ծնունդով

Շտետինից էր: Հնարավոր է՝ կային նույնիսկ խռովության սաղմեր՝ ընդհանուր հավաքներ տախտակամածի ծախս կողմում: Նրանք վիճակահանություն են անում, նշանաբան են հորինում, դանակներ են սրում:

Սակայն չխոսեմք այդ մասին: Տեղի չունեցան ո՛չ քաղաքական գործողություններ, ո՛չ լեհ-գերմանական դանակահարություններ, ոչ տվյալ խմբին համապատասխանող, սոցիալական անարդարությամբ ծնված խռովություն: Բարեխղճորեն խժեռելով քարածուխը՝ «Ռադաունան» գնում էր իր ուղիով, մի անգամ, իմ հիշելով դա անմիջապես Պլուկը անցնելուց հետո էր, այն նստեց ավազոտ ծանծաղուտի վրա, սակայն կարողացավ սեփական ուժերով ազատվել: Կարճ, թունոտ ռեպլիկների փոխանակում նոյֆարվասերցի նավապետ Բարբուշի ու ուկրաինացի նավաստու միջև՝ ահա և ամբողջը: Նույնիսկ նավամատյանը չէր կարող որևէ բան ավելացնել:

Սակայն եթե ես ունենայի Կոլյայչեկի մտքերը կամ դյուկերիոֆյան սղոցարանների կյանքի ժամանակագրությունը նավամատյանում գրանցելու պարտականություն և ցանկություն, դրանում բավականաչափ կխոսվեր փոփոխությունների և արկածների, կասկածանքների և հաստատումների, անվստահության մասին և, զրեթե անմիջապես, այդ անվստահության շուտափույտ վերացման մասին: Վախենալը՝ երկուսն էլ էին վախենում, իսկ Դյուկերիոֆը՝ նույնիսկ առավել, քան Կոլյայչեկը, քանի որ նրանք գտնվում էին Ռուսաստանում, և Դյուկերիոֆը հեշտությամբ կարող էր դուրս ընկնել նավից, ինչպես ժամանակներ առաջ խեղճ Վրանկան: Սինչ այդ արդեն Կիևում ենք՝ փայտանյութի վաճառքի պահեստներից մեկում, որոնք այնքան մեծ են ու անտեսանելի, որ այդ խառնաշփոթության մեջ լիովին կարելի է կորցնել սեփական պահապան հրեշտակին, ընկնել հանկարծակի շարժում սկսած գերանների դարսակույտի տակ, և դա այլևս չես կասեցնի: Ախ, որքան լավ կլիներ, եթե այս տեղում ես կարողանայի տեղեկացնել, թե ինչպես է կիսախեղճված և կամ գրեթե ճգմված Դյուկերիոֆը՝ դեռ ծանր շնչելով և հայացքում մահվան նշաններով, կեղծ Վրանկայի ականջին շշնջում. «Շնորհակալություն, Կոլյայչեկ, շնորհակալություն» և, անհրաժեշտ դադարից հետո, «Այժմ ես ու դու մեր հաշիվները փակել ենք և մոռանանք ամեն ինչի մասին»:

Եվ նրանք, որպես թունդ ընկերներ, շփոթված ժպտալով, զրեթե արցունքոտ աչքերով կնայեին միմյանց, ինչպես տղամարդիկ են նայում, և կփոխանակվեին երկչոտ, սակայն կոշտուկոտ, ձեռքսեղմումներով:

Այս տեսարանը մեզ հրաշալի ծանոթ է գիտակցության մթագնեցման աստիճան վարպետությամբ նկարահանված ֆիլմերից, երբ հան-

կարծ ռեժիսորի գլխում ապշեցուցիչ միտք է ծագում՝ դերասանություններ անող եղբայր-քնամիներին վերածել ընկեր-համախոհների, որոնք դեռ պետք է համատեղ անցնեն կրակի ու ջրի, հազարավոր արկածների միջով:

Սակայն Կոլյայչեկին այդպես էլ չվիճակվեց ո՛չ թողնել, որ Դյուկերհոֆը գնա դեպի հատակը, ո՛չ էլ՝ գլորվող գերանների տակ ընկնելու և մահվան ճիրաններից հանելու հնարավորություն: Հարազատ ձեռնարկության շահի մասին մտածելով՝ Դյուկերհոֆը Կիևում գնեց անտառի խմբաքանակը, ուշադիր հետևեց, թե ինչպես են հյուսում և ջուրն իջցնում ինը լաստերը, և, սովորության համաձայն, լաստավարների միջև մանր ծախսերի համար բաժանեց պատկառելի քանակության ռուսական դրամներ, ինչից հետո նստեց գնացք, որը նրան Վարչակա-Մոդլին-Դոյչ-էյլաու-Մարիենբուրգ-Դիրշաու երթուղով հասցրեց ձեռնարկություն, որի սղոցարանները տեղակայված էին Կլավիտերի և Շիխաուի նավաշինարանների միջև ընկած փայտանյութի նավամատույցների երկայնքով:

Նախքան լաստավարներին՝ մի քանի շաբաթյա լրջագույն աշխատանքից հետո բոլոր գետերի, ջրանցքների և, ի վերջո, Վայքսելի միջով անցնելու հնարավորություն ընծեռելը, ես ինձ հարց եմ տալիս. հաստատ համոզվա՞ծ էր, արդյոք, Դյուկերհոֆը, որ Վրանկան հենց հրծիգ Կոլյայչեկն է: Եվ ուզում եմ ասել, որ մինչ սղոցարանի տերը նավարկում էր անվնաս, բարեհոգի և բոլորի կողմից սիրված Վրանկայի հետ, հույս ուներ, որ իր ճանապարհակիցը Կոլյայչեկը չէ, որն ունակ է կատարել որևէ հանդուգն քայլ: Այդ հույսից նա հրաժարվեց, միայն երբ նստած էր վագոնի խցիկի բարձերի վրա: Սակայն մինչև գնացքը հասավ վերջին կայարանը՝ մտնելով Դանցիգ քաղաքի կենտրոնական կայարանի կամարների տակ, այժմ ես ի վերջո արտաբերում եմ այդ անվանումը, Դյուկերհոֆը եկավ իր դյուկերհոֆյան եզրակացություններին, հրամայեց իր ճամպրուկները տեղափոխել կառք, իսկ կառքին՝ գնալ տուն, իսկ անձամբ ինքը առույգ, արդեն առանց ուղեբեռի, սլացավ դեպի մոտակա ոստիկանական նախագահություն, Վիբենվալշտրասե, այնտեղ՝ աստիճաններով թռչկոտելով հասավ գլխավոր շքամուտքին: Կարճատև, սակայն մանրակրկիտ որոնումներից հետո նա գտավ այն սենյակը, որտեղ չափից ավելի գործարար մթնոլորտ էր տիրում, որպեսզի լսեին Դյուկերհոֆի կարճ, միայն փաստերը ներկայացնող հաշվետվությունը: Դրանից չի հետևում, թե սղոցարանի տերը հայտարարություն արեց: Ոչ, նա ուղղակի խնդրեց զբաղվել Կոլյայչեկ-Վրանկայի գործով, ինչը և խոստացան անել ոստիկանները:

Վերջին շաբաթների ընթացքում, մինչ գնված փայտամթերքից պատրաստված լաստերը եղեգնի հողիկների և լաստավարների հետ դանդաղ սահում էին գետնի վրա, բազմաթիվ վարչություններ բազմաթիվ թղթեր էին կազմում: Վերցնենք, օրինակ, Յոզեֆ Կոլյայչեկի՝ արևմտապրուսական գնդի դաշտային հրետանու այսինչ համարի շաբաթյին հրետանավորի զինվորական գործը: Անկարգ հրետանավորը երեք օրը երկու անգամ մասնակի կալանքի տակ է գտնվել ալկոհոլային հարբածության, ինչպես նաև կիսագերմաներեն, կիսալեհերեն որոտածայն անարխիստական լոգունգներ գոռալու համար: Մի խոսքով, անպատիվ բժեր, որոնք չհաջողվեց հայտնաբերել եֆրեյտոր Վրանկայի թղթերում, որը ծառայել էր Լանգֆուրի երկրորդ լայք-հուսարական զնդում: Հակառակը, եֆրեյտոր Վրանկան իրեն դրսևորել էր լավ կողմով, տակտիկական պարապմունքների ժամանակ հաճելի տպավորություն էր թողել թագաժառանգի վրա և վերջինիցս ստացել էր այդ առիթների համար գրպանում պահվող թալեր՝ թագաժառանգի թալեր: Սակայն այդ թալերը արձանագրված չէր եֆրեյտոր Վրանկայի զինվորական թղթերում, ինչի մասին բարձր լաց ու կոծով տեղեկացրեց իմ Աննա տատը, երբ հարցաքննում էին նրան և նրա Վինցենտ անունով եղբորը:

Սակայն իմ տատը միայն այդ թալերի օգնությամբ չէ, որ ճակատամարտ էր մղում ընդդեմ «հրծիգ» բառի: Ոչ, նա կարող էր ներկայացնել փաստաթղթեր, որոնք բազմակի անգամ հաստատում էին, որ Յոզեֆ Վրանկան արդեն 1904թ. էր ինքնական դարձել Դանցիգ-Նիդերշտադտի հրշեջ դրուժինայի անդամ և ծնեռային ամիսներին, երբ լաստավարների համար մեռած շրջան է, պայքարել է բազմաթիվ մեծ ու փոքր հրդեհների դեմ: Այդ թղթերի մեջ կար նաև պատվոգիր, որը վկայում էր, որ հրշեջ Վրանկան Տրոիլի երկաթուղային մեծ դեպոյում 1909թ. ոչ թե պարզապես հրդեհներ էր հանգցնում, այլ կրակից փրկել է փականագործի երկու աշակերտներին: Ճիշտ նույն կերպ արտահայտվեց նաև որպես վկա հրավիրված բրանդմայսթեր Յեխտը: Արձանագրության համար նա հայտնեց հետևյալը.

– Ինչպե՞ս կարող է հրծիգ լինել նա, որ ինքն է հրդեհ հանգցնում: Ախր, ես մինչ օրս էլ տեսնում եմ, թե ինչպես էր նա կանգնած հրշեջ աստիճանի վրա, երբ այրվում էր Յոյբուդի եկեղեցին: Փյունիկ, որը հառնում է մոխրից ու կրակից և հանգցնում ոչ միայն կրակը, այլև այս աշխարհի հրդեհը և մեր Տիրոջ, Հիսուս Քրիստոսի ծառավը: Ճշմարիտ եմ ասում ես ձեզ, լավ է ջրաղացի քար կախել այն մարդու վզից, ով հրծիգ

մականունն է տալիս այս հրաշալի Փյունիկին, հրշեջի սաղավարտով մարդուն, որն օգտվում է երթևեկելու առավելության իրավունքներից, որին սիրում են ապահովագրական գործակալությունները, որը միշտ իր գրպանում է կրում մի բուռ մոխիր՝ որպես խորհրդանիշ կամ մասնագիտության նշան:

Դուք, հավանաբար, արդեն նկատեցիք, որ բրանդայսեր Չեխտը՝ կամավոր հրշեջ դրուժինայի կապիտանը, ճարտարախոս հոգևորական էր. նա կիրակի օրերը կանգնում էր Լանգգարտենի Սուրբ Բարբարա ծխական եկեղեցու ամբիոնի առջև և, քանի դեռ դատավարություն էր ընթանում ընդդեմ Կոլյաչեկ-Վրանկայի, առիթը բաց չէր թողնում նմանատիպ արտահայտություններով իր հոտի գլուխը լցնել երկնային հրշեջի և դժոխքի հրծիգի մասին առակներով:

Սակայն քանի որ քրեական ոստիկանության պաշտոնյաները Սուրբ Բարբարայի եկեղեցին չէին հաճախում և, դրան գումարած, «Փյունիկ» բառի մեջ ավելի շուտ նորին Թագավորական մեծության հանդեպ վիրավորանք էին դիտում, վերջինիս գործունեությունը ինքնակամ դրուժինայում ընկալում էին որպես ծանրացուցիչ հանգամանք:

Չավաքում էին տարբեր սղոցարաններից ցուցմունքներ, տեղի համայնքներից վկայություններ. Վրանկան լույս աշխարհ էր եկել Թուխելում, մինչ Կոլյաչեկը ծնունդով Թորոնից էր: Մի շարք փոքրիկ անհամապատասխանություններ մեծահասակ լաստավարների և նրանց հեռավոր ազգականների ցուցմունքներում: Կուժը միշտ ձգտում է դեպի ջուրը, և նրան ուրիշ ոչինչ չի մնում, քան կոտրվել: Քանի դեռ հարցաքննությունները ընթանում էին իրենց հունով, լաստերի քարավանը մոտենում էր պետական սահմանին և, Թորոնից սկսած, գտնվում էր գաղտնի հսկողության տակ, իսկ կանգառներում՝ առավել ևս:

Պապիկս այդ նկատեց միայն Դիրշաուից հետո, քանի որ դրան նա սպասում էր: Սակայն այդ ժամանակ նրան տիրած պասիվությունը, որը սահմանակցում էր մելանխոլիայի հետ, հավանաբար թույլ չտվեց նրան փախուստի փորձ ձեռնարկել դեպի Լեցկաու կամ Կեզեմարկ: Դա միանգամայն կարող էր պսակվել հաջողությամբ՝ այդ վայրերում նրան շատերը ճանաչում էին, և լաստավարները համակրանք էին տածում նրա նկատմամբ: Այնլազեից սկսած, երբ լաստերը դանդաղ, մեկը մյուսին հրելով, մտնում էին Մեռած Վայքսել, մի ինչ-որ ձկնորսական մոտորանավակ աննկատ սլացավ մոտիկից, բայց նկատվեց, որ այնտեղ չափից դուրս մեծաթիվ անձնակազմ կար: Պլենենդորֆից անմիջապես հետո եղեգնուտներից աշխույժ դուրս թռան նավահանգստի ոստիկանության

գույզ մոտորաբարկասները և սկսեցին լայնքով ու երկայնքով ճեղքել Մեռած Վայքսելի ջրերը, որոնք իրենց նեխահոտով ավելի ու ավելի էին վկայում նավահանգստի մոտիկության մասին: Իսկ Հոյբուդին հաջորդած կամրջի այն կողմում արդեն սկսվում էր «կապույտ համազգեստների» արգելափակոցային շղթան: Կլավիտեոյան նավաշինարանի դիմացի անտառանյութի դարսակները, փոքրիկ նավակային նավաշինարանները, Մոթլաուի ուղղությամբ գնալով ավելի լայնացող անտառանյութի նավահանգիստները, ամենատարբեր սղոցարանների նավամատույցային կամրջակները, սեփական ձեռնարկության կամրջակը՝ այս ամենի շուրջբոլորը կային «կապույտ համազգեստավորներ»: Նրանք կային ամենուր, միայն Շիխաուի մոտ նրանք չկային. այնտեղ ամեն ինչ զարդարված էր դրոշակներով, և տեղի էր ունենում ինչ-որ այլ գործողություն, անկասկած ինչ-որ մեկը պիտի իջներ նավասանդուղքով: Այնտեղ բավական շատ մարդիկ էին հավաքվել, ինչն անհանգստացնում էր ճաերին, այնտեղ տոն էր նշվում՝ արդյո՞ք ոչ իմ պապիկի պատվին:

Միայն երբ իմ պապիկը տեսավ փայտանյութերի նավամատույցներում կուտակված «կապույտներին», և երբ է՛լ ավելի չարաղետ սկսեց երևալ բարկասների կողմից ընտրած երթուղին, որոնցից տարածվող ալիքները արդեն մտրակում էին լաստերին, նա հասկացավ, որ բոլոր ուժերի այս կուտակումը կապված էր իր հետ: Նրա մեջ արթնացավ հրծիգ Կոլյաչեկի սիրտը, նա իրենից բաժանեց անչար Վրանկային, ինքնական դուրս եկավ հրշեջ դրուժինայի կազմից, ողջ ծայնով և առանց տատանվելու հրաժարվեց կակազող Վրանկայից և վազեց լաստերի վրայով, լայնարձակ երերուն հարթությունների վրայով: Ոտաբոբիկ վազեց չռանդած «մանրահատակի» վրայով, մի գերանից դեպի մյուսը՝ Շիխաուի ուղղությամբ, որտեղ քամու դիմաց ուրախ դրոշներ էին ծածանվում: Նա վազեց առաջ տախտակների վրայով, այնտեղ, ուր նավարանների վրա ինչ-որ բան էր դրված, որտեղ գեղեցիկ ելույթներ էին ունենում, որտեղ ոչ ոք ծայն չէր տալիս Վրանկային, իսկ առավել ևս՝ Կոլյաչեկին, որտեղ ասում էին այսպես. «Ես անվանում եմ քեզ անունով՝ Նորին Մեծության նավատորմի «Կոլումբոս» նավ, Ամերիկա, ավելի քան քառասուն հազար տոննա ջրատարողությամբ, երեսուն հազար ծիաուծ»: Նորին Մեծության նավատորմի նավ, առաջին կարգի ծխելու սրահ, նավախելի վրա երկրորդ կարգի խոհանոց, մարմարից սպորտային դահլիճ, գրադարան, Ամերիկա, Նորին Մեծության նավատորմի նավ, թիավարող լիսեռի միջանցք, զբոսանքային տախտակամած՝ փառքի հաղթական դափնիով, հարազատ նավամատույցի տոնա-

կան դրոշ, արքայազն Յայնրիխը կանգնած է դեկի մոտ, իսկ իմ Կոլյայ-
չեկ պապիկը՝ ոտաբորիկ, ոտքերով հագիվ գերաններին դիպչելով, փո-
ղային երաժշտությանը ընդառաջ: Ժողովուրդ, որն այսպիսի իշխաններ
ունի, որոնք, նավարկելով, իրենց շուրջը՝ մշտական տոնախմբություն-
ներով, փառքի հաղթական դափնիով, նավահանգստում կառանած բո-
լոր նավերի չչակներով մարդկանց էին հավաքում: Նավաքարշ շոգենա-
վեր և շոգենավեր զվարճալի զբոսանքների համար, Կոլումբոս, Ամերի-
կա, ազատություն և երկու բարկաս՝ ուրախությունից խելքները
թռցրած. բոլորը նրա ետևից, մի լաստից դեպի մյուսը: Նորին Մեծութ-
յան լաստերը փակում են ճանապարհը և փչացնում խաղը, այնպես, որ
նա պետք է կանգ առնի, մինչդեռ այնքան լավ թափ էր հավաքել, և նա
մեն-միայնակ կանգնած է լաստի վրա և տեսնում է արդեն Ամերիկան,
իսկ բարկասները մտնում են լայն կողմից. դե ինչ, պետք է ետ հրվել՝
ահա արդեն իմ պապը լողում է, լողում է դեպի լաստը, որը մտնում է
Մոթլաու: Իսկ այժմ ստիպված է սուզվել և մնալ ջրի տակ բարկասների
պատճառով, իսկ լաստը շարժվեց նրա վրա, և այդ լաստին վերջ չկար.
էլի նոր լաստեր. լաստ քո՛ լաստից և հավիտյանս հավիտենից լաստ:

Բարկասները անջատեցին շարժիչները, և անողոք զույգ աչքերը
սկսեցին զննել ջրի մակերևույթը: Սակայն Կոլյայչեկը հրաժեշտ էր տվել
մեկընդմիշտ, հեռացել էր չչակների թիթեղյա ոռնոցից, նավային զան-
գակներից, Նորին Մեծության նավատորմի նավից և կնունքի կապակ-
ցությամբ ելույթից, որն արտասանեց արքայազն Յայնրիխը, Նորին Մե-
ծության խելակորույս ճայերից, փառքի հաղթական դափնուց, Նորին
Մեծության նավատորմի նավի նավասանդուղքի առավել սահունության
համար Նորին Մեծության հեղուկ օճառից, Ամերիկայից, «Կոլումբոսից»
և նաև ոստիկանական հետաքննություններից՝ հավերժ հեռացավ վերջ
չունեցող լաստի տակ:

Իմ պապի մարմինը այդպես էլ երբեք չհայտնաբերվեց: Ես հաս-
տատ համոզված եմ նրանում, որ նա իր մահը գտավ լաստերի տակ,
պետք է, սակայն, չսասանեմ ասվածի հանդեպ վստահությունը, ինձ
վրա ծանրություն վերցնեմ և շարադրեմ հրաշալի փրկությունների բո-
լոր տարբերակները: Այսպիսով, մարդիկ պատմում էին, որ նրան հա-
ջողվել է լաստի տակ, գերանների արանքում ճեղք հայտնաբերել,
ներքևից բավականաչափ լայն, որպեսզի քիթն ու բերանը պահի ջրից
դուրս, իսկ դեպի վեր այդ ճեղքը այնքան էր նեղանում, որ անտեսանելի
էր մնում ոստիկանների համար, որոնք մինչև ուշ գիշեր խուզարկում էին
լաստերը և նույնիսկ նրանց վրայի եղեգե հոլիկները: Այնուհետև մթու-

յան քողի տակ, այդպես էր ասվում, պապս տրվեց ալիքների կամքին և, չնայած կորցրել էր ուժերը, բախտի որոշակի բերումով հասավ Շիխաուի նավաշինարանի տարածքի՝ Մոթլաուի հակառակ ափը, այնտեղ թաքնվեց թափոնների սարի մեջ, իսկ ավելի ուշ, հնարավոր է հույն նավաստիների օգնությամբ, հայտնվեց այն կեղտոտ բեռնատար նավերից մեկի վրա, որոնք, ըստ ասեկոսեների, մեկ փախստականի չէ, որ ապաստան էին տվել:

Ուրիշները խոսում են այսպես. Կոլյաչեկը նաև լավ լողորդ էր, իսկ նրա թոքերը առավել լավն էին, և նա լողաց անցավ ոչ միայն լաստի տակով, ոչ, նա ջրի տակով անցավ նաև մնացած, Մոթլաուի բավականին լայն մասը, բարեհաջող ափ հասավ Շիխաուի նավաշինարանի տարածքում, այնտեղ, իր վրա ուշադրություն չգրավելով, խառնվեց բանվորների խմբին, իսկ ավելի ուշ՝ նաև ցնծացող մարդկանց և ժողովրդի հետ մեկտեղ երգեց «Փառք քեզ՝ հաղթանակած դափնիով», Նորին Մեծության նավատորմի «Կոլումբոս» նավն օծելու ժամանակ արքայազն Հայնրիխի ելույթից հետո, ծափահարեց՝ նավը նավարանից բարեհաջող ջուրն իջեցնելուց հետո և ամբոխի հետ միասին՝ կիսով չափ չորացած հագուստով լքեց տոնախմբությունը և արդեն հաջորդ օրը,– այստեղ առաջին վարկածը միանում է երկրորդին,– որպես անվճար ուղևոր՝ նա բարձրացավ հռչակ ձեռք բերած հունական բեռնանավ:

Պատկերի ամբողջականության համար հարկ է վերհիշել նաև երրորդ անիմաստ վարկածը, համաձայն որի՝ իմ պապը՝ որպես լողարկվող անտառանյութ, դուրս բերվեց բաց ծով, որտեղ նրան անհապաղ որսացին Բոնզակի ձկնորսները և, երեք միլիոնանոց գոտու սահմաններից դուրս, փոխանցեցին օվկիանոսային նավագնացությանը հարմարեցված շվեդական մոտորանավակին: Վարկածը հրաշալի ձևով թույլ էր տալիս, որ շվեդական մոտորանավակի վրա նա դանդաղ վերականգներ ուժերը և հասներ մինչև Մալմյե կամ նման որևէ մի տեղ:

Այս ամենը անհեթեթություն է և ձկնորսական փչոցներ: Գիշտ նույն կերպ ես ոչ մի արժեք չեմ տալիս բացարձակապես նավահանգստային քաղաքների ականատեսների անարժանահավատ տարբեր պատմություններին, ովքեր իբր իմ պապին տեսել են Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից քիչ անց Բուֆալոյում (ԱՄՆ): Նրան կարծես անվանում էին Ջո Կոլչիկ, և որ նա, ըստ պատմողների խոսքերի, զբաղված էր Կանադայի հետ անտառանյութի առևտրով: Լուցկու ձեռնարկությունների բաժնետոմսեր: Ապահովագրական գործակալության հիմ-

նադիր՝ ապահովագրում հրդեհից: Նրան նկարագրում էին որպես չափից դուրս հարուստ մի մարդու. իբր նա նստած է երկնաքերի հսկայական գրասենյանի մոտ, բոլոր մատներին՝ փայլող քարերով մատանիներ, զինավարժանք է անցկացնում իր թիկնապահների հետ, որոնք կրում են հրշեջի համազգեստ, կարողանում են երգել լեհերեն և անվանվում են Փյունիկի Գվարդիա:

«ԹԻԹԵՆՆԻԿԸ ԵՎ ԼԱՍՊԵՆ»

Մի մարդ թողեց իր ունեցած ամեն ինչը, անցավ օվկիանոսը, հասավ Ամերիկա և հարստացավ՝ սրանով ես կամենում եմ ավարտել իմ պապի մասին բոլոր խոսակցությունները, ինչպես էլ որ նա իրեն անվաներ. լեհերեն՝ Գոլյաչեկ, կաշուբյան ձևով՝ Կոլյաչեկ կամ ամերիկյան ձևով՝ Ջո Կոլչիկ:

Բավական բարդ է թիթեյա թմբուկի շնորհիվ, որպիսիք վաճառում են խաղալիքների խանութներում և հանրախանութներում, թմբկահարելով վեր հանել փայտի՝ գրեթե հորիզոնի այն կողմ հեռացող լաստերը: Եվ, այնուհանդերձ, ինձ հաջողվեց թմբկահարել փայտանյութի նավահանգիստը, ողջ ջրաբեր փայտը, որը գետի ուղղաճիգում օրորվում է ջրի վրա, քրքրվում է եղեգնուտներում, փոքր-ինչ ավելի հեշտությամբ ինձ հաջողվեց թմբկահարել շիխաույան և կլավիտերյան նավաշինարանների անգարները, բազմաթիվ՝ մեծ մասամբ նավակների մանր վերանորոգմամբ զբաղվող, նավաշինարանները, վագոնաշինական գործարանին կից մետաղական ջարդոնի կույտը, մարգարիների ֆաբրիկային կից դառնահամ կոկոսների պահեստները, Շպայխեր կղզու՝ ինձ հայտնի բոլոր ետնախորշերը: Պապս մահացավ, նա ինձ պատասխան չի տա, հետաքրքրություն չի դրսևորի նավաշինարանից ջուրն իջեցրած կայգերական մավի հանդեպ, երբեմն տասնամյակներ ձգծովող, սակայն ջուրն իջնելու պահից սկսած մահվանն ընդառաջ ընթացող, որին մեր դեպքում տվել էին «Կոլումբոս» անվանումը, անվանում էին նաև նավատորմի հպարտություն: Այն, բնականորեն, ուղղություն վերցրեց դեպի Ամերիկա, իսկ ավելի ուշ կամ խորտակեցին, կամ ինքը խորտակվեց: Յնարավոր է, որ այն վեր հանեցին հատակից, վերափոխեցին, վերանվանեցին կամ օգտագործեցին որպես ջարդոն: Յնարավոր է նաև, որ «Կոլումբոսը» ուղղակի հեռացավ ջրի հատակ, ինչպես ժամանակին վարվեց իմ պապը, գուցե նա մինչ այսօր հոսընթաց տարվում է իր ողջ

քառասունհազարանոց ջրատարողությամբ, ծխելու համար նախատեսված սրահով, մարմարյա սպորտային դահլիճով, լողավազանով և մերսման առանձնասենյակներով, խորքում է, ասենք 6000մ, ինչ-որ տեղ ֆիլիպինյան իջվածքում կամ էնդենի ուղղությամբ. դրա մասին կարելի է ընթերցել «Վեյերում» կամ ծովային օրացույցներում՝ հիշում եմ, ոչ այն է առաջին, ոչ այն է երկրորդ «Կոլումբոսը» ինքնակամ իջավ հատակ, որովհետև նավապետը չկարողացավ տանել պատերազմի հետ կապված մի ինչ-որ խայտառակություն:

Լաստային պատմության մի մասը ես բարձրաձայն կարդացի Բրու-նոյին, որից հետո տվեցի իմ հարցը՝ պնդելով, որ պատասխանը լինի օբյեկտիվ:

– Հրաշալի մահ,– երազկոտությամբ արտասանեց Բրունոն և անմիջապես սկսեց կապել խեղդված պապիս իր ընդունված լար-կապերով: Ես ստիպված էի բավարարվել նման պատասխանով և իմ մտքերի հանդուգն թռիչքը չուղղել դեպի Ամերիկա, որպեսզի չարչարանքով դառնայի ժառանգության տեր: Ինձ այցի եկան Վիթլար և Կլեփ անունով ընկերներս: Կլեփը բերեց ծայնասկավառակ, որի երկու կողմերում էլ Քինգ Օլիվերն էր, իսկ Վիթլարը կոտրատվելով ինձ մեկնեց շոկոլադե սիրտ՝ վարդագույն ժապավենի վրա: Նրանք տարբեր հիմարություններ էին անում, ծաղրանմանակում էին տեսարաններ իմ դատավարությունից: Իսկ ես նրանց հաճույք պատճառելու համար պատկերում էի, թե ինչպես եմ բոլոր այցելության օրերին մաքրություն անում, հրաշալի տրամադրություն էի ցուցաբերում և նույնիսկ՝ ամենահիմար կատակների վրա ծիծաղելու ունակություն: Աննկատ ձևով, նախքան Կլեփը կհասցներ սկսել իր դասախոսությունը ջազի և մարքսիզմի փոխադարձ կապերի մասին, ես ներկայացրեցի իմ պատմությունը մի մարդու մասին, որը տասներեք թվին, ոչ շատ առաջ այն ժամանակից, երբ այդ ամենը բռնկվեց, ընկավ մի անսահման, կարելի է ասել, իրոք, վերջ չունեցող լաստի տակ և այլևս դուրս չպրծավ նրա տակից, նույնիսկ նրա մարմինը այդպես էլ չգտնվեց: Ի պատասխան իմ այն հարցին, որը տվեցի անբռնազբոսիկ, կարծես թե ծանծրալի տոնով՝ Կլեփը տհաճությամբ շարժեց հաստ վզի վրա գտնվող գլուխը, արծակեց բոլոր կոճակները, հետո կրկին կոճկեց, լողորդի մի քանի շարժումներ արեց՝ մի խոսքով իրեն պահեց այնպես, կարծես հենց ինքն էր գտնվում լաստի տակ: Վերջ ի վերջո նա խուսափեց իմ հարցից՝ պատասխանի բացակայության համար մեղքը գցելով չափազանց վաղ մթնշաղի վրա:

Վիթլարը նստած էր լուռ, ոտքը ոտքի վրա զգած և միևնույն ժամանակ չմոռանալով շալվարի ծալքերի մասին, նստել և ցուցադրում էր այն նրբաճաշակ, գծավոր, արտասովոր ինքնահավանությունը, որը հատուկ է թերևս միայն երկնային հրեշտակներին:

– Ես գտնվում եմ լաստի վրա: Լաստի վրա գտնվելը հրաշալի է: Ինձ կծում են մոծակները: Դա տհաճ է: Ես գտնվում եմ լաստի տակ: Լաստի տակ հրաշալի է: Մոծակները այլևս ինձ չեն կծում: Դա հաճելի է: Կարծում եմ, որ միանգամայն հնարավոր է ապրել լաստի տակ, եթե, իհարկե, դու մտադրություն չունես միաժամանակ գտնվել նաև լաստի վրա և թույլ տալ, որ մոծակները քեզ կծեն:

Չենց այդտեղ Վիթլարն արեց իր փորձված դադարը և ուշադիր նայեց ինձ, հետո, ինչպես ամեն անգամ, երբ ուզում էր նմանվել բվի, բարձրացրեց իր առանց այն էլ բարձր հոնքերը և դերասանական արտասանությամբ արտաբերեց.

– Ինձ թվում է, որ այդ խեղդվածի հետ կապված, լաստերի տակ հայտնված մարդու դեպքում, խոսքը քո ազգականի և կամ ուղղակի քո հարազատ պապի մասին է: Քանի որ նա, լինելով քո ազգականը, կամ առավել ևս՝ քո հարազատ պապը, գիտակցում էր իր պարտականությունները քո հանդեպ, և նա հենց գտավ իր մահը, քանզի աշխարհում ոչ մի բան քեզ համար այնքան տանջալի լինել չէր կարող, քան պապիդ կենդանի լինելը: Այսպիսով, դու ոչ թե պարզապես սպանողն ես քո ազգականի, այլ դրան ավելացրած նաև սպանողն ես քո հարազատ պապի: Սակայն քանի որ վերջինս, իսկ դա ընդհանրապես ընդունված է պապիկների մոտ, կցանկանար քեզ պատժել, զրկեց քեզ այն հաճույքից, որն ապրում է թոռը՝ հպարտորեն մատնացույց անելով ջրի մեջ ուռած դիակը և ասելով հետևյալ խոսքերը. «Նայեք իմ մեռած պապին: Նա հերոս է եղել: Նա ջուրը նետվեց, երբ տեսավ, որ իրեն հետապնդում են»: Քո պապն աշխարհին և իր թոռանը զրկեց իր մարմինը սեփական աչքերով տեսնելու հնարավորությունից, որի միակ նպատակն էր՝ ստիպել մնացողներին, այդ թվում նաև թոռանը, դեռ երկար զբաղվել իրենով:

Այնուհետև, մի խանդավառությունից մյուսին անցնելով, խորամանկ, փոքր-ինչ առաջ թեքված և հաշտության կնիքը դեմքին՝ Վիթլարն ասաց.

– Ամերիկա: Ուրախացի՛ր, Օսկար: Դու ունես նպատակ և ունես խնդիր: Այստեղ քեզ բնականաբար կարդարացնեն և բաց կթողնեն: Էլ ո՞ր գնաս, եթե ոչ Ամերիկա, որտեղ կրկին կարելի է գտնել ամենը, նույնիսկ կորած պապին:

Որքան էլ խայթող ու վիրավորական էր Վիթլարի պատասխանը, նա իմ մեջ ավելի մեծ վստահություն սերմանեց, քան կյանքի ու մահվան միջև տարբերությունը գրեթե չբաժանող իմ ընկերոջ՝ Կլեփի դատարկախոսությունը կամ հիվանդապահ Բրունոյի պատասխանը, որն իմ պապի մահը հրաշալի անվանեց միայն այն պատճառով, որ դրանից անմիջապես հետո, բացելով ալիքները, նավաշինարանից իջավ «ՆՄՆ Կոլումբոսը»: Այդ իսկ պատճառով ես փառաբանմամբ եմ հատուցում վիթլարյան Ամերիկային, որը պահածոյացնում է պապերին նախատեսված նշանակետը, նմուշը: Երբ ես, ծանծրացած Եվրոպայից, ցանկանամ մի կողմ դնել թմբուկս ու գրիչս, ասացի ինքս ինձ. «Շարունակիր գրել, Օսկար, արա դա հանուն քո չլսված հարստության տեր, սակայն հոգնած Կոլյաչեկ պապի, որը Բուֆալոյում զբաղված է փայտանյութի վաճառքով, իսկ իր երկնաքերի ընդերքներում խաղում է լուցկիների հետ»:

Երբ Կլեփը և Վիթլարը ի վերջո հաջողություն մաղթեցին և հեռացան, Բրունոն վճռականորեն օդափոխելով, սենյակից հեռացրեց իմ ընկերների կաշուն հոտը: Դրանից հետո ես կրկին վերցրեցի իմ թմբուկը, սակայն սկսեցի թմբկահարել ոչ թե մահը ծածկող լաստերի գերանները, այլ այն արագ, թռվռն ռիթմը, որին պետք է ենթարկվեին բոլոր մարդիկ 1914 թվի օգոստոսից հետո: Այդ իսկ պատճառով իմ տեքստը, ընդհուպ մինչև իմ ծննդյան ժամը, կարող է միայն ընդհանուր գծերով ուրվագծել սգո թափոթի ուղին, որն իմ պապը թողեց Եվրոպայում:

Երբ Կոլյաչեկն անհետացավ լաստերի տակ, նրանց միջից, սղոցարանի խարսխակայանների կամրջակների վրա սպասում էին անհանգստացած իմ տատիկը՝ իր Ազնես աղջկա հետ, Վինցենտ Բրոնսկին և նրա տասնյոթամյա որդի Յանը: Մի փոքր այն կողմ կանգնած էր իր ավագ եղբայր Յոզեֆ Գրեգոր Կոլյաչեկը, որին հարցաքննությունների համար կանչել էին քաղաք: Գրեգորը ոստիկանությանը անփոփոխ տալիս էր մեկ և միևնույն պատասխանը.

– Ես իմ եղբորը գրեթե չեմ էլ ճանաչում: Ճիշտն ասած, գիտեմ միայն, որ նրան Յոզեֆ եմ անվանում, իսկ երբ ես նրան տեսա վերջին անգամ, նա մոտ տասը կամ ասենք տասներկու տարեկան էր: Նա մաքրում էր իմ ծոքավոր կոշիկները և վազում գարեջուր բերելու, երբ մենք մորս հետ գարեջուր էինք ուզում:

Չնայած միաժամանակ պարզվեց, որ իմ նախատառը սիրել է գարեջուր՝ ոստիկանությանը նման պատասխանը օգուտ չէր տալիս: Դրա փոխարեն ավագ Կոլյաչեկի ներկայությունից օգուտ ուներ իմ Աննա

տատիկը: Գրեգորը, որը երկար տարիներ ապրել էր Շտետինում, Բեռլինում, այնուհետև Շնայդենյուլում, այժմ բնակություն էր հաստատել Դանցիգում, աշխատանք էր գտել «ճագար» ամրոցի վառողի աղացում և երբ լրացավ սգո՝ ընդունված մեկ տարին, և բոլոր բարոյությունները՝ օրինակ, կեղծ-Վրանկայի հետ ամուսնանալու պատմությունը, հարթվել էին, պարզաբանվել և հանձնվել արխիվ, ամուսնացավ իմ տատիկի հետ, որը չէր ցանկանում բաժանվել Կոլյայչեկներից և եթե ոչ երբեք, ապա, ծայրահեղ դեպքում, այդքան արագ չէր ամուսնանա Գրեգորի հետ, եթե նա Կոլյայչեկ չլիներ: Վառողի աղացում աշխատանքը Գրեգորին ազատում էր խայտաբղետ, իսկ վրայից անմիջապես մոխրագույն հագնելու անհրաժեշտությունից: Նրանք երեքով բնակվում էին էլի այդ նույն մեկնակես սենյականոց բնակարանում, որը երկար տարիներ ապաստան էր հանդիսանում հրծիգի համար: Սակայն շուտով պարզվեց, որ բոլոր Կոլյայչեկները միմյանց նման չեն, քանզի չէր անցել մեկ տարի, ինչ նրանք ամուսնացել էին, իսկ իմ տատիկն արդեն ստիպված էր վարձակալել Տրոիլի եկամտային տներից մեկի նկուղը: Վաճառելով ամեն կարգի մանրուք՝ սկսած անգլիական քորոցից, վերջացրած կաղամբի կողբով՝ փոքր-ինչ փող էր ետ գցում, որովհետև Գրեգորը, չնայած որ մի կույտ փող էր ստանում իր աղացում, տուն չէր բերում նույնիսկ ամենաանհրաժեշտը, իսկ փողերը ծախսում էր հարբեցողության վրա: Գրեգորը, որը երևի իմ նախատատին էր նմանվել, հարբեցող էր, մինչդեռ իմ Յոզեֆ պապը հազվադեպ հաճույքով խմում էր միայն մի բաժակ: Գրեգորը վատ տրամադրությունից էր, որ խմում էր: Նույնիսկ այն ժամանակ, երբ նրա մոտ, թվում էր, թե լավ տրամադրություն է, իսկ դա հաճախ չէր պատահում, քանի որ նա հակում ուներ դեպի մեղանխուլիան, նա խմում էր ոչ թե ուրախանալու համար, այլ այն պատճառով, որ ցանկանում էր հասնել յուրաքանչյուր առարկայի էությանը, այդ թվում՝ նաև ալկոհոլի էությանը: Քանի դեռ Գրեգորը ողջ էր, ոչ մեկը ոչ մի անգամ չի տեսել, որ նա գիհիի թրմօղու բաժակը կիսախմել թողներ:

Մայրիկս, այդ ժամանակ կլորիկ տասնհինգամյա աղջիկ, ևս ձեռքերը ծալած չէր նստում, նա օգնում էր կրպակում, նախնական կտրոններ էր սոսնձում, կիրակի օրերին առաքում էր ապրանքները և, չնայած ոչ այնքան սահուն, սակայն հարուստ երևակայությամբ թելադրված նամակ-հիշեցումներ էր գրում պարտապաններին: Ցավոք, ինձ մոտ չի պահպանվել այդ նամակներից ոչ մեկը: Որքան լավ կլիներ այստեղ մեջ բերել կիսամանկական-կիսաաղջկական այդ կոչերից մի քանիսը, որոնք գրված էին կիսաորբի կողմից, որովհետև Կոլյայչեկը դրսևորեց

իրեն որպես ոչ այնքան հուսալի խորթ հայր: Ավելին, իմ տատիկից և նրա աղջկանից մեծ ջանքեր էին պահանջվում իրենց պղնձով և փոքր քանակով արծաթով դրամարկղը, որը բաղկացած էր երկու՝ մեկը մյուսի վրա շրջած թիթեյա ափսեներից, թաքցնելու կոլյաչեկյան՝ մշտապես ծարավից տանջվող այդ վառողագործի, մելամիտլիկ հայացքներից: Միայն երբ Գրեգորը 1917 թվին մահացավ հարբուխից, նրանց եկամուտները մեծացան, թեև ոչ չափազանց շատ, որովհետև ի՞նչ կարելի էր վաճառել տասնյոթ թվին:

Մեկուկես սենյականոց բնակարանի ննջարանում, որը վառողագործի մահից հետո դատարկ էր մնացել, որովհետև իմ մայրիկը դժոխքի տանջանքներից վախենալու պատճառով չցանկացավ այնտեղ տեղափոխվել, տեղավորվեց Յան Բրոնսկին՝ այդ ժամանակ մոտավորապես քսանամյա նրա զարմիկը, որը լքել էր հայրենի Բիսաու քաղաքը և իր հորը՝ Վինցենտին, որպեսզի Քարտհաուսի միջնակարգ դպրոցի լավ ավարտավկայականը ծեռքին՝ վերջ տալով շրջանային քաղաքի փոստում աշակերտությանը, այժմ Դանցիգի գլխավոր փոստատանն սկսի միջին դասի ծառայողի կարիերան: Ծամպուկից բացի Յանը իր հորաբորոջ բնակարան էր բերել նամականիշերի բավականին ծավալուն իր հավաքածուն: Նամականիշեր հավաքելը նա սկսել էր վաղ մանկական հասակից, այդ իսկ պատճառով փոստի հանդեպ ուներ ոչ միայն ծառայողական, այլև զուտ անձնական, շատ հոգատար վերաբերմունք: Մանրակազմ, մեջքը փոքր-ինչ կոր երիտասարդը աշխարհին էր ներկայանում հաճելի, ձվածև, գուցե քիչ քաղցր դեմքով և երկնագույն աչքերով, մի խոսքով, լիովին բավարար, որպեսզի իմ մայրը, որի տասնյոթ տարին նոր էր լրացել, նրան սիրահարվեր: Յանին արդեն երեք անգամ զորակոչել էին զինվորական զենման և ամեն անգամ խոտանել հիվանդության պատճառով: Իսկ այն ժամանակներում բոլոր քիչ թե շատ բարեկազմները ուղիղ ծանապարհով ուղարկվում էին դեպի Վերդեն, որպեսզի հետո ֆրանսիական հողի վրա հավերժ հորիզոնական դիրք ընդունեն, ինչպես Սահմանադրության հույժ պերճախոս լեզվով ասում էր Յան Բրոնսկին:

Սիրավեպը, անկեղծ ասած, պետք է սկսվեր արդեն նամականիշերի համատեղ ուսումնասիրությունից, գլուխ գլխի տված առավել արժեքավոր նմուշների ատամիկների զենումից: Սակայն այն սկսվեց կամ, ասենք, պոռթկաց, միայն երբ Յանին կանչեցին չորրորդ զենման: Մայրիկս ուղեկցում էր նրան, որովհետև, միևնույն է, նրան պետք էր գնալ քաղաք, և այնտեղ սպասում էր պահակակետ պահակախցիկի մոտ, որը

հսկում էր պահեստները: Յանի հետ որոշեցին, որ այս անգամ արդեն իրենք պետք է ուղևորվեն Ֆրանսիա, որպեսզի այդ երկրի երկաթով ու արծիճով հարուստ օդը բուժի Յանի թույլ կրծքավանդակը: Յնարավոր է, որ մայրս բազմիցս վերահաշվեց աշխարհագրային համագեեստի կոճակները և ամեն անգամ՝ տարբեր արդյունքներով: Ես միանգամայն կարող եմ պատկերացնել, որ ցանկացած համագեեստի վրա կոճակները տեղակայված են այնպես, որ թվով վերջին կոճակը խորհրդանշում է Վոզեզովի բազմաթիվ բարձունքներից մեկը, կամ գետակը՝ Ջոմեն, կամ Մարնեն:

Երբ չորրորդ անգամ զննման եկած տղան գրեթե մեկ ժամ անց դուրս թռավ շրջանային պարետատան շքամուտքից, ցած գլորվեց աստիճաններից և ընկավ Ագնեսի՝ այսինքն՝ իմ մոր, պարանոցը, նրա ականջին շնչաց այն ժամանակ շատ տարածված ասացվածքը. «Ոչ կաշի, ոչ մոուս, մի տարի կհետածգենք»: Մայրիկս առաջին անգամ գրկեց Յան Բրոնսկուն, և ես վստահ չեմ, թե նրան ապագայում ևս վիճակված էր նույնչափ երջանիկ լինել, երբ նա գրկում էր Յանին: Ռազմական տարիների այս պատանեկան սիրո մանրամասներն ինձ հայտնի չեն: Յանը վաճառեց իր նամականիշերի հավաքածուի մի մասը, որպեսզի համապատասխանի մայրիկիս հավակնություններին, որը ցայտուն արտահայտած՝ հսկում ուներ ամեն գեղեցիկի, մոդայիկի և թանկարժեքի հանդեպ, բացի այդ, նա հենց այդ ժամանակ օրագիր էր պահում, որը հետագայում դժբախտաբար կորավ: Տատիկս, ամեն ինչից դատելով, ներողամտորեն էր վերաբերվում երիտասարդների կապին՝ դժվար չէր կռահել, որ այդ կապը դուրս էր գալիս գուտ բարեկամականի շրջանակներից, քանի որ Յան Բրոնսկին շարունակում էր կենալ Տրոիլի նեղ բնակարանում: Նա դուրս եկավ միայն պատերազմի ավարտից քիչ անց և այն էլ այն ժամանակ, երբ արդեն հնարավոր չէր չնկատել ոմն պարոն Մացերատի գոյությունը և, հետևաբար, հարկ եղավ դա խոստովանել: Մայրս, պետք է կարծել, վերոհիշյալ պարոնի հետ ծանոթացավ տասնութ թվի ամռանը, երբ բուժքրոջ օգնականուհի էր Օլիվայից ոչ հեռու Ջիլբերհամեր լազարեթում: Ալֆրեդ Մացերատը, որը ծնունդով Ռայնլանդից էր, պառկած էր այնտեղ ազդրի փափուկ մկանների միջանցիկ վնասվածքով և, շնորհիվ իր ռայնլանդական կենսախնդության, շուտով դարձավ բոլոր քույրերի սիրելին՝ չբացառելով քույր Ագնեսին: Նա ոլոր-մոլոր քայլում էր միջանցքով, քույրերից որևէ մեկի թևը մտած և օգնում էր Քույրիկ Ագնեսային խոհանոցում, որովհետև չափազանց շատ էր նրա կլորիկ դեմքին սագում քույրական գլխաշորը՝ դրան գու-

մարած այն հանգամանքը, որ նա կրթոտ կլանված էր եփել-թափելով և կարողանում էր իր զգացմունքները ներդնել ապուրների մեջ:

Առողջանալուց հետո Ալֆրեդ Մացերատը մնաց Դանցիգում և անմիջապես աշխատանք գտավ թղթարդյունաբերության խոշոր ձեռնարկությունում՝ որպես իր ռայնյան ձեռնարկության ներկայացուցիչ: Պատերազմը գնում էր դեպի ավարտը և, առիթ ստեղծելով ապագա պատերազմների համար, ժողովուրդը նստեց խաղաղ պայմանագրեր կազմելու, Վայքսելի¹ գետաբերանն ընդգրկող շրջանից սկսած Ֆոգելզանգից, որը Նեիրունգ գետակի վրա է, մոտավորապես Նոգատ գետի երկայնքով մինչև Պիկելը, այնտեղ գնալով Վայքսելի հոսանքով ներքև, մինչև Չատկաու, այնուհետև ուղիղ անկյան տակ դեպի ծախ՝ մինչև Շյոնֆլիս, այնտեղ, աղեղնածև ծովելով Ջասկոշինսկյան փշատերև անտառի շուրջ մինչև Օտոմինյան լիճը, մի կողմ թողնելով Սատերնը, Ռամբաուն և իմ տատիկի Բիսաուն և դուրս գալով դեպի Բալթիկ ծով Կլայն-Կացի մոտ՝ այդ շրջանը հռչակվեց Ազատ Դանցիգ քաղաք և վերաենթարկվեց Ազգերի Լիգային: Լեհաստանը քաղաքի տարածքում ստացավ ազատ նավահանգիստ՝ Վեստերպլատեն իր զինանոցով, երկաթգծի տնօրինությամբ և Հևելիուս-պլացի վրայի սեփական փոստատմով:

Այն ժամանակ, երբ Ազատ քաղաքի նամականիշերը նամակների համար առաջարկվում էին կարմրաոսկեգույն հանգայական ճոխության գերբի վրա առևտրանավի պատկերով, լեհերը նամակների վրա կպցնում էին աչքի զարնող մանուշակագույն նկարներ, որոնք պատկերում էին պատմություններ Կազիմիրի և Բատորիի մասին:

Յան Բրոնսկին ծառայության տեղափոխվեց Լեհական փոստատուն: Նրա տեղափոխությունը, հավասարապես նրա լեհական քաղաքացիությունը, անսպասելի էր դիտվում: Որպես պատճառներից մեկը, որի դրոճամբ նա լեհական քաղաքացիություն ընդունեց, շատերը համարեցին իմ տատիկի վարքագիծը: Քսան թվին, երբ մարշալ Պիլսուդսկին Վարշավայի տակ ջախջախեց Կարմիր բանակը, և այդ հրաշքի համար Վայքսելի վրա մարդիկ, Կինցենտ Բրոնսկու պես, շնորհակալություն էին հայտնում Կույս Սարիամին, իսկ ռազմական գործի գիտակները բոլոր ձեռքբերումները վերագրում էին գեներալ Սիկորսկուն կամ գեներալ Վեյգանդին՝ մի խոսքով այդ բուն լեհական տարեթվին իմ մայրիկը նշանվեց կայսերական գերմանացի Մացերատի հետ: Ես ուզում եմ մտածել, որ Աննա տատիկս նույնչափ հավանություն տվեց այդ նշան-

¹ Վիսլա գետի գերմաներեն անվանումը:

դրեքին, որչափ և Յանը: Նա աղջկան զիջեց Տրոիլի վրայի նկուղային կրպակը, որն այդ ընթացքում նշանակալի ծաղկման էր հասել, ինքը տեղափոխվեց Բիսաու, իր Վինցենտ եղբոր մոտ, կարճ ասած՝ լեհական հողերի վրա և, ինչպես մինչկոլյայեկյան ժամանակներում, իր վրա վերցրեց բակը, ճակնդեղի ու կարտոֆիլի դաշտերը, երջանկությամբ համակված իր եղբորը ընծեռելով առավել շատ ժամանակ Լեհաստանի կույս թագուհու հետ շփման ու երկխոսության համար, իսկ ինքը բավարարվեց իր չորս շրջագզեստներով այրվող տերևուքով աշնանային խարույկի մոտ նստելու և առաջվա պես հեռախոսայուներով անդամահատված հորիզոնի ուղղությամբ նայելու հնարավորությամբ:

Միայն, երբ Յան Բրոնսկին գտավ իր Յեդվիգին՝ կաշուբացի աղջկան, որը թեև քաղաքաբնակ էր, բայց Ռամբաուի տակ վարելահող ուներ և գտնելով իր կեսին՝ ամուսնացավ, Յանի և իմ մոր միջև հարաբերությունները փոքր-ինչ լավացան: Վոյկե սրճարանում պարահանդեսի ժամանակ, որտեղ նրանք պատահմամբ հանդիպեցին, մայրս Յանին ներկայացրեց Մացերատին: Իրարից այդքան տարբեր, սակայն իմ մայրիկի հանդեպ վերաբերմունքով այդքան միաբան մարդիկ հավանեցին միմյանց՝ չնայած Մացերատն իր ռայնյան դիալեկտով Յանի՝ Լեհական փոստատուն տեղափոխվելը վիրավորական ձևով անվանեց հիմար երանություն: Յանը պարում էր մայրիկիս հետ, Մացերատը՝ հաստոսկր Յեդվիգի, որն օժտված էր խորհրդավոր կովային հայացքով, ինչը շրջապատին դրդում էր մշտապես նրան համարել հղի: Նրանք դեռ շատ պարեցին միմյանց հետ ու խաչաձև և ամեն մի նոր պարի ժամանակ արդեն մտածում էին հաջորդի մասին՝ պարի ծայները լսելուն պես միմյանցից առաջ անցնելով, իսկ անգլիական վալսի ծայների ներքո իրենց ազատագրված զգալով և, ի վերջո, չարլստոնի ժամանակ իրենց նկատմամբ հավատ ձեռք բերելով, իսկ դանդաղ ֆոքստրոտի ժամանակ՝ զգացմունքայնություն, որը մոտենում էր կրոնական էքստազին:

Երբ Ալֆրեդ Մացերատը քսաներեք թվին,– իսկ այդ թվին մեկ տուփ լուցկու գնով կարելի էր ողջ ննջասենյակը պաստառապատել,– ամուսնացավ մայրիկիս հետ, վկաներից մեկը Յանն էր, իսկ մյուսը՝ գաղութային ապրանքների կրպակի տնօրեն Սյուլենը: Վկա Սյուլենի մասին ես շատ բան չեմ կարող հաղորդել: Սակայն հիշատակել նրան պետք է այն պատճառով, որ մայրիկս և Մացերատը վերագնեցին նրա՝ անպարտաճանաչ պարտապանների պատճառով սնանկացած Լանգֆուր արվարձանի կրպակը ճիշտ այն նույն պահին, երբ մտցրին հողային տուրքը: Կարճ ժամանակահատվածում մայրիկս, որը Տրոիլի նկուղային կրպա-

կում յուրացրել էր ամեն տեսակի պարտքով ապրանքներ վերցնող գնորդների հետ վարվեցողության արվեստը և, դրան գումարած, բնութ-
յունից օժտված էր գործարար ջիղով, հումորի զգացումով ու խոսակ-
ցության ժամանակ աշխուժությամբ, կարողացավ այն աստիճան ուղի
հանել հալից ընկած կրպակը, որ Սացերատը ստիպված էր թողնել
թղթարդյունաբերության ճյուղում ներկայացուցչի իր տեղը և օգնել
կրպակում:

Նրանք հրաշալիորեն լրացնում էին մեկը մյուսին: Այն, ինչին հասավ
մայրիկս՝ վաճառասեղանի ետևից շփվելով գնորդների հետ, ռայնլան-
դացուն հաջողվեց ձեռնարկությունների ներկայացուցիչների հետ
շփման մեջ և մեծաքանակ ապրանք գնելիս: Գումարեք նաև Սացերա-
տի հակումը դեպի խոհանոցային գոգնոցը, դեպի խոհանոցի աշխա-
տանքը, որն իր մեջ ներառում էր ամաններ լվանալը, ինչը էապես հոգ-
սաթափում էր մայրիկիս, որը նախընտրում էր արագ պատրաստվող կե-
րակատեսակներ:

Չնայած կրպակին կից բնակարանում նեղվածք էր և իրերով լի, եթե
այն համեմատենք Տրոիլի բնակարանի հետ, որն այնուամենայնիվ ինձ
հայտնի է միայն պատմածներից, բավականաչափ քաղքենիական էր,
որպեսզի մայրս, համենայն դեպս ամուսնության առաջին տարիներին,
բախտավորություն ունենար Լաբեսվեգում:

Բացի երկար ու փոքր-ինչ կոր միջանցքից, որի մեծ մասում վեր էին
խոյանում լվացքի փոշու տուփերը, գոյություն ուներ նաև ընդարձակ
խոհանոց, որը, սակայն, նույնպես կիսով չափ ապրանքներով էր լցված.
պահածոյի բանկաներ, պարկով ալյուր և տուփերով վարսակի փաթիլ-
ներ: Այդ բնակարանի հիմքը, սակայն, առաջին հարկում կազմում էր
հյուրասենյակը՝ երկու պատուհաններով, որոնք նայում էին ամռանը
բալթիական խխունջներով շարված փոքրիկ պարտեզին և փողոցին:
Եթե պաստառների մեջ գերակշռում էր գինեկարմիր գույնը, ապա շեզ-
լոնգները երեսպատված էին գրեթե ծիրանագույնով: Շարժական, կլո-
րացված անկյուններով ծաշասեղանը, չորս սև կաշեպատ աթոռները և
կլոր ծխասեղանիկը, որը պարբերաբար փոխում էր տեղը, սև ոտքերով
հենվում էին երկնագույն խալուն: Սև ոսկեպատ հատակին կանգնած
ժամացույցը միջնորմում էր: Սև, ծիրանագույն շեզլոնգին հպված դաշ-
նամուրը սկզբում վերցնում էին վարձակալությամբ, սակայն աստիճա-
նաբար ետ գնեցին, պտտվող աթոռակը դեղնասպիտակ մորթու վրա էր,
դաշնամուրի դիմաց: Սև բուֆետի՝ հղկված ապակիներով, շարժական
դռները շրջանակված էին սև գոգավոր սյունիկներով, ներքևի ամանե-

դենը և ճաշասենյակի սպիտակեղենը թաքցնող դռները պատված էին զանգվածային-սև մրգապատկեր հարթաքանդակով, սև թաթոտքերով, սև, փորագրված գլխադիրով, իսկ հախճապակյա, թղթե միրգ-խաղալիքներով լի սկահակի և վիճակախաղով շահած կանաչ գավաթի միջև հենց այն որմնախորշը, որը մորս ակտիվ առևտրական գործունեության շնորհիվ քիչ ժամանակ անց ամբողջապես զբաղեցրեց բաց շագանակագույն ռադիոընդունիչը:

Ննջասենյակը, որտեղ գերակշռողը դեղին երանգներն էին, պատուհաններով նայում էր չորսհարկանի վարձով տրվող տան բակին: Եվ, խնդրում եմ, հավատացե՛ք խոսքիս, լայն ամուսնական մահճակալի վերևի ամպիովանին նուրբ-երկնագույն գույնի էր, որի գլխավերևում, այդ նուրբ երկնագույնի մեջտեղում, շրջանակի մեջ և ապակու տակ դրված էր քարանձավում ապաշխարող մարմնագույն Մագթադինացին՝ իր հառաչանքները առաքելով դեպի կտավի վերին աջ անկյունը և կրծքի առաջ ձեռքերն այնպես կոտրատելով, որ ասես մատների թիվը տասից ավելի են. համենայն դեպս ցանկություն էր առաջանում կրկին դրանք հաշվել: Ամուսնական մահճակալի դիմացը՝ հայելապատ դռներով, սպիտակ լաքով պատած զգեստապահարանն էր, ծախից՝ զարդասեղանիկը, աջից՝ մարմարե կափարիչով կոմոդը, առաստաղից կախված է լամպ՝ մեծ, վարդագույն ճենապակյա լուսամփոփներով, այնպես որ երևում է լամպի ճառագայթող լույսը, ննջասենյակի ջահը:

Այսօր ես թմրկահարեցի օրվա ողջ երկար առաջին կեսը՝ իմ թմրուկին հարցեր տալով. հարցնում էի, թե ինչպիսի լամպեր են եղել մեր ննջասենյակում. քառասո՞ւն մոմանոց, թե՞ վաթսուն: Ես արդեն առաջին անգամը չէ, որ ինձ և իմ թմրուկին տալիս եմ այդ կարևոր հարցը: Երբեմն ժամեր են անցնում, նախքան ես կարողանում եմ գտնել դեպի այդ լամպերը տանող ուղին: Քանզի մի՞թե պետք չէ ամեն անգամ կանխապես մոռանալ լույսի հազարավոր ակունքների մասին, որոնք ես, հաճախելով կամ լքելով հազարավոր բնակարանները, կենդանացնում կամ քնեցնում էի համապատասխան անջատիչների օգնությամբ, որպեսզի հետո արդեն առանց սայթաքելու, թմրկահարելով գտնեի ճանապարհը անտառից դեպի Լաբեսվեզի մեր ննջարանի լուսամփոփները:

Մայրս ծննդաբերեց տանը: Երբ սկսվեցին կծկումները, նա դեռ կանգնած էր կրպակում, շաքարավազ էր լցնում ֆուռտանոց և կեսֆուռտանոց կապույտ տոպրակների մեջ: Երբ արդեն ուշ էր նրան տանել կլինիկա, հարկ եղավ վազել հարևան Գերտշտրասեում ապրող ծեր

տատմոր ետևից, որը դեռևս ժամանակ առ ժամանակ ձեռքն էր վերցնում գործիքներով ճամպրուկը: Ննջասենյակում նա օգնում էր ինձ և մայրիկիս բաժանվել:

Այսպիսով, ես առաջին անգամ տեսա լույսը երկու վաթսուևվատանոց լամպերի կերպարով: Իսկ այդ պատճառով նաև մինչ օրս աստվածաշնչյան «Եղիցի լույս, և եղավ լույս» տեքստը ինձ ներկայանում է որպես Օսրամ ձեռնարկության՝ չափից դուրս հաջողված գովազդային լուզունգ: Եթե չհաշվենք շեքերի անխուսափելի ճեղքումը, իմ ծնունդը անցավ հարթ: Ես առանց որևիցե դժվարության դուրս եկա գլխով առաջ՝ վիճակ, որն այդքան բարձր է գնահատվում ծնողականների, սաղմերի և մանկաբարձուհիների կողմից:

Ամմիջապես տեղյակ պահած լինելու համար ասեմ, որ ես պատկանում եմ այն ոյուրընկալ մանուկների թվին, որոնց հոգևոր զարգացումը լույս աշխարհի գալու պահից ավարտվում է, իսկ հետագայում արդեն պետք է ընդամենը այն հաստատել: Երբ սաղմնային զարգացման փուլում էի, ես ունկնդրում էի միայն ինքս ինձ և արտացոլվելով պտղին հարակից ջրերում, զգալով ինքնահարգանք, նույնքան քննադատաբար էի ունկնդրում ծնողներիս առաջին ինքնաբուխ ռեպլիկները՝ հիշատակված երկու լամպերի լույսի ներքո: Իմ ականջը հազվագյուտ սուր լսողություն էր դրսևորում: Թող որ այն փոքր էր, տափակեցված և կաշուն, համենայն դեպս արժանի էր «սքանչելի» անվանմանը: Այն պահպանել էր ինձ համար այնքան կարևոր, ինչպես առաջին տպավորությունը, բոլոր արտահայտություններից յուրաքանչյուրը: Ավելին, ականջովս ողջ ընկալածն ես ամմիջապես գնահատում էի իմ փոքրիկ ուղեղով և, արժանի կերպով վերլուծելով լսածս, որոշում էի սա անպայման անել, իսկ այն անկասկած թողնել:

«Տղա է,– ասաց այն պարոն Մացերատը, որին ես համարում էի ինձ հայր,– ինչ-որ ժամանակ հետո կրպակը կդառնա նրանը: Այժմ մենք վերջապես գիտենք, թե հանուն ինչի ենք այսպես կոտորվում»:

Մայրիկս կրպակի մասին մտածում էր քիչ, իսկ շատ էր մտածում իր որդու հանդերձանքի մասին. «Ես այդպես էլ գիտեի, որ տղա է ծնվելու՝ չնայած, որ բազմիցս ասել եմ, թե կծնվի Մարիելա»:

Այդպես ես ժամանակից շուտ ծանոթացա կանացի հոգեբանությանը, ինչից հետո լսեցի նաև այսպիսի բառեր. «Երբ լրանա փոքրիկ Օսկարի երեք տարին, նա մեզանից թիթեղյա թմբուկ կստանա»:

Երկար ժամանակ համենատեղիվ մայրական ու հայրական խոստումները, ես՝ Օսկարս, հետևում էի գիշերային թիթեռնիկին, որը պա-

տահմամբ հայտնվել էր սենյակում: Ոչ այնքան խոշոր, խավոտ, նա պտտվում էր զույգ վաթսունմոմանոց լամպերի շուրջ՝ նետելով ստվերներ, որոնք էապես գերազանցում էին նրա քների իրական չափերը: Դրանք իրենց թրթռունով ծածկում էին ողջ սենյակը, լցնում էին այն, լայնացնում: Սակայն ես ավելի հիշեցի ոչ այնքան լույսի ու ստվերի խաղը, որքան այն ծայրը, որն առաջանում էր թիթեռնիկի ու լամպի միջև: Թիթեռնիկը ճթթացնում էր, կարծես շտապում էր ազատվել իր գիտելիքից, կարծես ապագայում նրան ժամանակ չէր մնալու լույսի աղբյուրի հետ զրույցների համար, կարծես թիթեռնիկի ու լամպի միջև զրույցը բոլոր դեպքերում թիթեռնիկի վերջին խոստովանանքն էր: Մի յուրօրինակ թողություն ստանալով, որն ի վիճակի են պարզել միայն շիկացման լամպերը, նա այլևս երբեք արժանի չի լինի ո՛չ մեղք գործելու, ո՛չ գայթակղվելու:

Ներկայումս Օսկարը ուղղակի ասում է՝ թիթեռնիկը թմբկահարում էր: Ես լսել եմ, թե ինչպես են թմբկահարում ճագարները և աղվեսները: Գորտերը կարող են վատ եղանակ թմբկահարել: Փայտփորիկի մասին բամբասում են, թե իբր թմբկահարելով՝ ճիծուներին քշում է ծառից: Վերջիվերջո, մարդն էլ է թմբկահարում մեծ թմբուկների կամ կաթսաների վրա: Նա խոսում է թմբկազլանով ատրճանակների, կրակոցների թմբուկային կոտորակի մասին, թմբուկի հարվածով մարդկանց ժողովում են, թմբուկի հարվածով ուղեկցում են գերեզման: Դա անում են թմբկահարները, փոքրիկ թմբկահարները: Կան երգահաններ, որոնք համերգներ են գրում լարային և հարվածային գործիքների համար: Ես ինձ իրավունք կվերապահեմ ձեզ հիշեցնել նաև երեկոյան մայրամուտի մասին՝ սովորական և հանդիսավոր, Օսկարի ձեռք բերած փորձի մասին, սակայն բոլոր թվարկվածները ոչ մի դեպքում չեն կարող համեմատվել այն թմբուկային զեխության հետ, որը թիթեռնիկը սարքեց իմ ծննդյան պատվին երկու ամենապարզագույն վաթսունվատանոց լամպերի հետ: Յնարավոր է, որ մուս Աֆրիկայում հանդիպում են սևամորթներ, ինչպես Ամերիկայում են հանդիպում այն սևամորթները, որոնք դեռ չեն մոռացել Աֆրիկան: Յնարավոր է այդ մարդկանց, որոնք բնությունից օժտված են ռիթմի զգացումով, տրված է նույն կերպ, ինչպես և իմ՝ կամ աֆրիկական թիթեռնիկներին, կարգապահ և միաժամանակ թմբկահարել: Աֆրիկական թիթեռնիկները, ինչպես հայտնի է, շատ ավելի խոշոր են ու շքեղ, քան Արևելյան Եվրոպայի թիթեռնիկները: Ես, սակայն, պահպանում եմ իմ արևելաեվրոպական չափերը՝ այլ խոսքերով, պահպանում եմ իմ միջին չափերը իմ ծննդյան ժամի գիշերային թիթեռ-

նիկի շագանակագույն փոշու հետ և անվանում նրան «Օսկարի դաս-տիարակը»:

Այս ամենը տեղի էր ունենում սեպտեմբերի առաջին օրերին: Արևը գտնվում էր Կույս նշանի տակ: Հեռու գիշերվա միջից մոտ էր սողում ու-շացած ամպրոպը՝ տեղաշարժելով արկղերն ու պահարանները: Մեր-կուրին ինձ քննադատական տրամադրություն էր պարզևում: Ուրանը դարձրեց հորինումների շատ ունակ: Վեներան թույլ տվեց ինձ հավա-տալ իր փոքրիկ հաջողությանը, իսկ Մարսը՝ իր փառասիրությանը: Արևածագին էր մոտենում Կշեռքը, ինչը ինձ օժտում էր զգացմունքայ-նությամբ և դրդում դեպի չափազանցությունները: Նեպտունը հասավ տասներորդ տանը, կյանքի կեսին և ինձ դրեց հրաշքի ու հիասթափու-թյան մեջտեղում: Իսկ Սատուրնը, երրորդ տանը դիմակայելով Յուպիտե-րին, կասկածի տակ դրեց իմ գոյությունը: Սակայն ո՞վ գլխիս բերեց թի-թեռնիկին, ո՞վ թույլ տվեց նրան, ինչպես և ամռան վերջի ամպրոպի դաստիարակչական որոտին, իմ մեջ հզորացնել սերը դեպի մայրիկիս խոստացած թիթեղյա թմբուկը՝ դարձնելով այդ գործիքը ինձ համար ավելի ու ավելի հարմար ու ցանկալի:

Ուշադրություն չեղելու համար, գոռալով և մանուշակագույն նորա-ծին պատկերելով, ես որոշում ընդունեցի՝ կտրականապես մերժել իմ հոր առաջարկը, այսինքն՝ այն ամենը, ինչ կապված էր զաղութային ապրանքների կրպակի հետ:

Դրա փոխարեն որոշեցի բարեհաճ դիտարկման ենթարկել մորս ցանկությունը՝ կապված նշված ժամկետի, այսինքն՝ ծննդյանս երեքամ-յակի հետ:

Իմ ապագայի վերաբերյալ այս բոլոր մտորումների արդյունքում ես համոզվեցի. մայրիկիս, ինչպես և Սացերատին, տրված չէ ընկալել իմ առարկություններն ու հետևությունները, և անհրաժեշտության դեպքում դրանց հանդեպ հարգալից վերաբերմունքը: Միայնակ, ոչ մեկի կողմից չհասկացված Օսկարը պառկած էր լամպերի տակ և իր համար հետևություն էր անում, որ ամեն ինչ այսպես էլ կմնա այնքան ժամա-նակ, մինչև վաթսուև-յոթանասուն տարի անց կցամաքեցնի լույսի բոլոր աղբյուրները և այդ իսկ պատճառով կորցրեց ապրելու ցանկությունը ավելի վաղ, քան սկսվեց նրա կյանքը լամպերի տակ. միայն խոստաց-ված թմբուկը այն ժամանակ ինձ խանգարեց առավել ակտիվորեն ար-տահայտելու սաղմի՝ գլխով ներքև, նորմալ վիճակին վերադառնալու իմ ցանկությունը: Դրան գումարած՝ տատմերը արդեն կտրել էր իմ պոր-տը, այնպես որ այլևս ոչինչ հնարավոր չէր անել:

Ես գանձ եմ պահպանում: Բոլոր այս ծանր, միմիայն օրացուցային ամսաթվերից բաղկացած երկար ու ծիգ տարիներին ես պահպանել եմ այն, թաքցրել, կրկին դուրս հանել: Բեռնատար վագոնով ուղևորության ժամանակ ես, որպես թանկարժեք իր, սեղմել էի այն իմ կրծքին, իսկ, երբ քնում էի, Օսկարը քնում էր իր գանձի՝ լուսանկարչական ալբոմի վրա:

Ինչ պետք է անել ես առանց ամեն ինչ պարզաբանող, բաց ու մատ-
չելի այդ տոհմական դամբարանի: Այն քսան էջ ունի: Եվ ամեն էջի վրա մեկը մյուսի կողքին, մեկը մյուսի տակ, ուղղանկյուն, մանրակրկիտ բաշխված՝ մեկ պահպանելով համաչափությունը, մեկ հակառակը՝ խախտելով այն, սոսնձված են չորսական, վեցական, իսկ երբեմն երկուական լուսանկար: Ալբոմի կազմը կաշեպատ է, և որքան մեծանում է նրա տարիքը, այնքան ավելի ուժեղ է գալիս կաշվի հոտը: Կային ժամանակներ, երբ ալբոմին շատ էին վնասում քամին և վատ եղանակը: Լուսանկարները պոկվում էին էջերից և իրենց անօգնական տեսքով ստիպում էին ինձ փնտրել հանգիստ ու հարմար առիթ, որպեսզի սոսնձի օգնությամբ լուսանկարին ապահովելի իր գրեթե կորցրած վաղնջական տեղը:

Կա՞, արդյոք, այս աշխարհում մի որևէ բան, մի որևէ վեպ, որն ունենար լուսանկարչական ալբոմի էպիկական ընդարձակությունը: Մեր բարեսիրտ Արարիչը, որը ջանասեր ֆոտոսիրողի պես ամեն կիրակի լուսանկարում է մեզ վերևից, այսինքն՝ ծայրաստիճան կարճացված, բայց շատ թե քիչ հաջող լուսավորության պայմաններում, ինչից հետո լուսանկարը սոսնձում է իր ալբոմի մեջ: Նա հաստատապես կարող էր անպարկեշտության աստիճան երկար, կայուն ձեռքով ինձ անցկացնել ալբոմիս միջով՝ հող չստեղծելով Օսկարի՝ ամեն կարգի լաբիրինթոսների հանդեպ հակման համար, իսկ ես իմ կողմից կգերադասեի առկա լուսանկարները մատակարարել բնօրինակներով:

Զուգահեռաբար նկատենք, որ այդտեղ հաղիպում են տարատեսակ համազգեստներ, փոխվում են նորաձևություններն ու սանրվածքները, մայրիկս դառնում է ավելի գեր, Յանը՝ առավել հյուծված, մի տեղ կարելի է միայն գուշակել, թե ով է արել լուսանկարը, այնուհետև ամեն ինչ վատթարանում է, իսկ դարամիջյան գեղարվեստական լուսանկարը այլասերվում ու վեր է ածվում մեր օրերի կենցաղային նկարի: Վերցնենք թեկուզ իմ Կոլյայչեկ պապիկի այն հուշարձանը և իմ ընկեր Կլեփի այն

անձնագրային լուսանկարը: Եթե նույնիսկ կողք կողքի դրվի պապիկիս՝ կանաչ գույնով ռետուշավորված դիմանկարը և հարթ կնիքի սպասող՝ Կլեփի լուսանկարը, անմիջապես պարզ կդառնա, թե ուր է մեզ հասցրել լուսանկարչական ոլորտի առաջընթացը՝ մասնավորապես թույնական լուսանկարչության բոլոր այդ աճաբարությունները: Ընդ որում ես ինձ պիտի շատ հանդիմանեմ, քանի դա անում եմ Կլեփի հետ, քանզի այլո՜ւմի տիրոջ իրավունքով ես պարտավոր էի հոգ տանել ալբոմի մակարդակի պահպանման համար: Եթե մի հրաշալի օր մեր առջև բացվի դժոխքի երախը, ապա ամենանրբաճաշակ տանջանքներից մեկը այսպիսի տեսք կունենա՝ մերկ մարդուն բանտարկում են իր լուսանկարների հետ միևնույն տեղում: Արագորեն մի քիչ պաթոս ավելացնենք. «Օ՛ դու, մարդ՝ ընկած թույնական լուսանկարների, շտապ լուսանկարների, անձնագրի համար դիմանկարների միջև: Օ՛, մարդ, որ լուսավորված ես փայլատակող լամպով, մարդ, որ ուղղվել ես Պիզայի ծուռ աշտարակի առջև, մարդ՝ լուսանկարչական արվեստանոցի խցից, ով պետք է լույսին ուղղի իր աջ ականջը, որպեսզի լուսանկարը պիտանի լինի անձնագրի համար»: Իսկ հիմա դեն նետենք պաթոսը. հնարավոր է, որ այդ դժոխքը լինի միանգամայն տանելի, քանզի ամենագարշելի լուսանկարները գոյություն ունեն միայն երևակայության մեջ, և երբեք չեն նկարահանվել կամ, եթե նույնիսկ նկարահանվել են, ապա չեն երևակվել:

Կլեփը և ես՝ մենք երկուսս Յուլիխերշտրասեում մեր վաղ օրերին, երբ, սպագետի ուտելով, սկսեցինք ընկերություն անել, ոչ միայն թույլ էինք տալիս մեզ լուսանկարել, այլև թույլ էինք տալիս երևակել: Այդ ժամանակներում ես ճամփորդության ծրագրեր էի մշակում: Այլ խոսքերով, ես այնքան էի ծանծրանում, որ մտադրվեցի ճամփորդություն կատարել, իսկ այդ նպատակի համար պիտի անձնագրի պատվիրեի: Սակայն քանի որ ինձ, միևնույն է, փողը չէր բավականացնի Հոմ, Նեապոլ կամ, վատագույն դեպքում, Փարիզ կատարելիք լիարժեք ճամփորդության համար, ես ականա ուրախացա կանխիկ գումարի բացակայության համար, քանզի չկա ավելի տխուր բան, քան նման ճնշված տրամադրությամբ մեկնելը: Իսկ քանի որ մյուս կողմից մեր երկուսի մոտ փողը բավարար էր կինո գնալու համար, մենք Կլեփի հետ սկսեցինք այցելել կինոթատրոններ, որտեղ, հաշվի առնելով Կլեփի ճաշակը, դիտում էինք վեսթերններ, իսկ հետևելով իմ կարիքներին՝ ֆիլմեր, որոնցում արցունքներ էր թափում Մարիա Շելլը՝ գթության քույրը, իսկ Բորշեն, որպես գլխավոր բժիշկ, բարդ վիրահատությունը նոր ավարտած,

պատշգամբի բաց դռան մոտ նվազում էր Բեթիովենի սոնատները և պատասխանատվության զգացում էր դրսևորում: Մենք շատ էինք տառապում այն բանից, որ սեանսը տևում էր ընդամենը երկու ժամ, քանզի որոշ ծրագրեր լիովին կարելի էր երկու անգամ դիտել: Հաճախ ավարտից հետո մենք վեր էինք կենում և գնում ուղիղ դեպի դրամարկո, որպեսզի կրկին տոմս վերցնենք նույն այդ ցուցադրության համար: Սակայն, երբ դահլիճից դուրս գալով՝ մենք դրամարկոյի դիմաց հերթ էինք տեսնում, երբեմն մեծ, երբեմն ավելի փոքր, մեր մեջ անմիջապես անհետանում էր ցանկությունը: Մենք չափից դուրս անհարմար էինք զգում ոչ միայն տոմսավաճառից, այլև բացահայտ անամոթությամբ մեր տեսքերն ուսումնասիրող բոլորովին անծանոթ տիպերից, որպեսզի ռիսկի դիմեինք և ավելացնեինք պատուհանիկի դիմացի հերթը:

Ահա թե ինչու մենք գրեթե ամեն մի սեանսից հետո գնում էինք Կոմս Ադոլֆի հրապարակից ոչ հեռու գտնվող լուսանկարչական արվեստանոց, որպեսզի անձնագրի համար լուսանկար պատվիրենք: Մեզ այնտեղ արդեն գիտեին, ժպտում էին, երբ մտնում էինք ներս, հնազանդորեն խնդրում էին նստել. մենք հաճախորդներ էինք, ինչը նշանակում է, որ հարգանք էինք վայելում: Եվ խցիկը հագիվ ազատված՝ մեզ հերթով այնտեղ էր հրում օրիորդը, որի մասին ես հիշում եմ միայն այն, որ նա հաճելի արտաքին ուներ: Նախ և առաջ նա ուղղում և մի քանի շարժումներով կարգի էր բերում ինձ, հետո Կլեփին, կարգադրում էր նայել որոշակի կետի՝ մինչև լուսային փայլատակումները և դրանց հետ կապված զանգը տեղեկացնեին, որ մենք իրար ետևից վեց անգամ պատկերվել էինք երիզի վրա:

Հենց նոր լուսանկարված շրթունքների արանքում դեռ թեթև թմրածություն զգալով, մեզ, նույն օրիորդի ուղեկցությամբ, նստեցնում էին հյուսված հարմարավետ բազկաթոռների մեջ, իսկ շատ հաճելի հագնված օրիորդը մեզ սիրալիկ խնդրում էր հինգ րոպե սպասել: Մենք սիրով համաձայնում էինք սպասել: Վերջիվերջո սպասելու բան ունեինք. անձնագրի համար լուսանկարները, որոնք մեզ մոտ կենդանի հետաքրքրություն առաջ բերեցին: Ամենաշատը յոթ րոպե անց նույնքան հաճելի, իսկ մնացյալում դժվար նկարագրելի օրիորդը մեզ մեկնեց երկու ծրարիկ, և մենք վճարեցինք դրանց համար:

Օ՛, այդ հրճվանքի զգացումը Կլեփի փոքր-ինչ չոված աչքերում... Ծրարիկը նոր վերցրած՝ մենք միաժամանակ առիթ էինք ստանում ուղղվելու դեպի մոտակա գարեջրատուն, քանի որ ոչ ոք չէր ցանկանա սեփական լուսանկարները ուսումնասիրել աղմկոտ ու փոշոտ փողոցի

մեջտեղում՝ խանգարելով հետիոտների անցուղարձին: Եվ նույն կերպ, ինչպես մենք պահպանում էինք մեկ և նույն լուսանկարչական արվեստանոցի հանդեպ հավատարմությունը, մշտապես այցելում էինք մեկ և նույն Ֆրիդրիխշտրասեի գրեջրատունը: Պատվիրում էինք գրեջուր, սոխով և սև հացով արյունոտ երշիկ: Մինչ պատվեր բերելը շարունակում էինք մի քիչ խոնավ լուսանկարները ողջ սեղանի շրջանագծով մեկ և առանց ուշացման մատուցված երշիկից ու գրեջրից հետո խորանում սեփական դեմքի լարված արտահայտության մեջ:

Ընդհանրապես մենք մեզ մոտ մշտապես ունենում էինք լուսանկարներ, որոնք արված էին լինում վերջին կինոարշավի կապակցությամբ և դրանով իսկ համեմատելու հնարավորություն էինք ստանում: Իսկ այնտեղ, ուր կա համեմատության հնարավորություն, կա նաև երկրորդ, երրորդ, չորրորդ գրեջրով գավաթը պատվիրելու օրինական իրավունք, որպեսզի զվարճանաս կամ, ինչպես ասում են ռայնլանդցիները, տրամադրության գաս: Սակայն դրանից ամենևին էլ չի բխում, թե թախծոտ մարդը սեփական անձնագրի համար լուսանկարի օգնությամբ կարող է թախծո՞ղ դարձնել անառարկայական, քանզի իրական թախծո՞ղ արդեն ինքնըստինքյան անառարկայական է, համենայն դեպս՝ իմը: Կլեփի թախծի համար չէր գտնվում մի շատ թե քիչ ընկալելի բացատրություն, և իր, այսպես ասած, առույգ և ուրախ անառարկայականությամբ այն ոչնչով չթուլացող ուժ էր ներկայանում: Եթե նույնիսկ սեփական թախծի հետ հարմարվելու հնարավորություն կար, ապա միայն լուսանկարների օգնությամբ, քանի որ սերիական պատրաստվող թուպական նկարներում մենք մեզ տեսնում էինք ոչ այնքան պարզորոշ, ավելի շուտ՝ պասիվ և չեզոքացված: Մենք կարող էինք մեզ վերաբերվել այնպես, ինչպես կամենայինք. միաժամանակ խմել գրեջուր, տանջել արյունոտ երշիկը, գալ տրամադրության և խաղալ: Մենք պատռում էինք լուսանկարները, դարսում դրանք, կտրում մկրատով, ինչը մշտապես պահում էինք մեզ մոտ այդ նպատակի համար: Մենք համատեղում էինք ավելի մեծ ու փոքր պատկերները, մեզ դարձնում միաջբանի, երեքաջբանի, ականջների փոխարեն կապնում էինք քթեր, լուծում էինք կամ գուշակություն անում աջ ականջով և դունչներս փոխարինում էինք ծակատով: Նման մոտաժող կատարվում էր ոչ միայն սեփական դիմանկարի հիմքի վրա. Կլեփը հաճախ էր փոխառնում իմ մոտի դետալները իր դեմքի համար, ես բնորոշիչը վերցնում էի նրա մոտից. մեզ հաջողվում էր ստեղծել նոր և, ինչպես մենք էինք կարծում, առավել երջանիկ արարածներ: Ժամանակ առ ժամանակ մենք մեկնումեկին նվիրում էինք մի լուսանկար:

Մեզ մոտ, ես սահմանափակվում եմ ինձանով և Կլեփով, իսկ մոն-տաժված կերպարանքները թողնում եմ մի կողմ, մեզ մոտ սովորություն դարձավ ամեն այցելության ժամանակ, իսկ այդ գարեջրատունը մեզ տեսնում էր ոչ պակաս, քան շաբաթը մեկ, նվիրել մատուցողին, որին մենք Ռուդի էինք անվանում, մեկական լուսանկար: Ռուդին մի մարդ էր, որն արժանի էր ունենալու տասներկու սեփական երեխա և խնամել ևս ութին: Նա մտնում էր մեր դրության մեջ և, ունենալով արդեն տասներկու կիսադեմ լուսանկար, իսկ դրանից ավելի՝ դիմահայաց, այնուհանդերձ ամեն անգամ, երբ երկար քննարկումներից և լարված փնտրտուքներից հետո մենք նրան էինք հանձնում հերթական լուսանկարը՝ դեմքին կարեկցանք պատկերելով շնորհակալություն էր հայտնում:

Բուֆետապանուհուն և գոտիով ամրացված սիգարետներով լի մատուցարանով շեկ մազերով աղջկան Օսկարը իր լուսանկարներից ոչ մեկը չէր նվիրել: Կանանց չի կարելի լուսանկարներ նվիրել, նրանք քո նվերը օգտագործում են չար նպատակով: Այնինչ Կլեփը, որն իր ողջ ազատ պահվածքով հանդերձ կանանց հետ հարաբերություններում երբեք չէր կարողանում ժամանակին կանգ առնել, հաղորդասեր էր խելագարության աստիճան և պատրաստ էր հանուն յուրաքանչյուր կնոջ փոխել վերնաշապիկը: Մի գեղեցիկ օր նա, առանց ինձ տեղեկացնելու, սիգարետ վաճառող աղջկան նվիրեց իր լուսանկարը, քանզի նշանվել էր այդ տաքարյուն փսլնքոտի հետ, իսկ ավելի ուշ նույնիսկ ամուսնացավ նրա հետ, որպեսզի նրա մոտից հետ վերցնի իր լուսանկարը:

Սակայն ես առաջ ընկա և չափից ավելի խոսքեր նվիրեցի ալբոմի վերջին էջերին: Տխմար ռոպեական լուսանկարները նման ուշադրության արժանի չեն կամ արժանի են միայն որպես համեմատության առարկա և կոչված են ավելորդ անգամ ցույց տալու, թե որքան մեծ ու անհասանելի, գեղարվեստական իմաստով որքան բարձր է մինչ օրս ինձ ներկայանում ալբոմի առաջին էջում գտնվող իմ պապիկի՝ Կոլյայ-չեկի դիմանկարը:

Կարճիկ և լայն՝ նա կանգնած է ձևավոր սեղանիկի կողքին: Դժբախտաբար, նա նկարվել էր ոչ թե որպես հրծիգ, այլ որպես Վրանկա անունով ինքնական հրշեջ դրուժինայի անդամ և, հետևաբար, բեղեր չունի՝ չնայած փրկության համար շքանշանով ճարպկորեն հարմարեցված հրշեջ համագգեստը և սաղավարտը, որոնք սեղանիկը վեր են ածում զոհասեղանի, որոշ չափով փոխարինում են հրծիգի բեղերին: Կանխատեսելով դարերի սահմանագծի ապագա ողբերը՝ որքան լուրջ է նա կարողանում նայել լուսախցիկին: Այս հպարտ հայացքը հավանա-

բար շատ սիրված ու տարածված էր երկրորդ կայսրության ժամանակաշրջանում, չնայած ողջ ողբերգականությամբ, պատահական չէ, որ մենք այն տեսնում ենք նաև Գրեգոր Կոլյայչեկի՝ վառողի ջրաղացի հարբեցողի մոտ, որը լուսանկարում լիովին սթափ տեսք ունի: Ավելի շատ միստիկ, քանզի լուսանկարել էին Չեստտոհայում, ապարատը Վինցենտ Բրոնսկուն պատկերել է այրվող մոմը ձեռքերի մեջ: Պատանի և հիվանդոտ Յան Բրոնսկուն, անկասկած, կարելի է վերագրել լուսանկարչության սկզբնական շրջանի միջոցներով ձեռք բերած մեկանիստ-լիկ հասունություն:

Նման հայացքը համապատասխան կեցվածքով հանդերձ այն ժամանակվա կանանց տրվում էր ավելի հազվադեպ: Նույնիսկ իմ Աննա տատիկը, դե իսկ նա, տեսնում է Աստված, անհատականություն էր, Առաջին համաշխարհային պատերազմի սկզբին մոտ լուսանկարներում զարդարում է իրեն հիմարավուն և անբնական ժպիտով ու ոչ մի պատկերացում չի տալիս իր չորս՝ մեկը մյուսի վրա ընկնող շրջագծեստների լայնության մասին:

Անգամ պատերազմի տարիներին էին նրանք ժպտում լուսանկարչին, որը դես ու դեն շարժվելով՝ պարում էր իր սև գլխաշորի տակ: Ես ունեմ նաև երկու փոստային բացիկների չափով ամուր ստվարաթղթի վրա քսաներեք վախվորած գթության քույրեր (նրանց մեջ՝ իմ մայրը)՝ որպես Ջիլբերհամներ հոսպիտալի օժանդակ անձնակազմ, որտեղ բուրորը սեղմված են որպես հուսալի հենարան դիտվող շտաբսբուժակի շուրջ: Դիմակահանդեսի ներկայացման տեսարանում, որում հանդես են գալիս նաև գրեթե առողջացած իր հիվանդները, փոքր-ինչ ավելի անբռնազբոս են իրենց պահում հոսպիտալային տիկիները: Մայրիկս իրեն թույլ է տալիս կկոցել աչքերը և դուրս ցցել շուրթերը, ինչպես համբույրի համար, ինչը, չնայած մորս հրեշտակային թևերին և մետաքսաթել-ոսկեգույն մազերին, պետք է նշանակի՝ հրեշտակները ևս ունեն սեռ: Նրա դիմաց ծնկների վրա կանգնած Մացերատը ընտրել է կոստյում, որը մեծագույն հաճությամբ կդարձներ իր ամենօրյան. օսլայված թասակը գլխին՝ նա թափահարում է քափքաշը: Մինչդեռ համազգեստով, երկրորդ աստիճանի երկաթյա խաչով՝ նա Կոլյայչեկի և զույգ Բրոնսկիների մեծ ողբերգական ինքնագիտակցությամբ նայում է իր դիմաց և բուրբ լուսանկարներում գերազանցում է կանանց:

Պատերազմից հետո այլ դեմքեր են մոդայիկ դառնում: Խցիկին նայող տղամարդիկ զարդակադապարկած տեսք ունեն, այժմ արդեն հատկապես կանայք են կարողանում նկարի վրա իրենց մատուցել, նրանք

լրջորեն օբյեկտիվին նայելու պատճառ ունեն, հենց նրանք են, որ նույնիսկ ժպտալով ունակ չեն դեն նետելու զգացած ցավի կնիքը: Այն նրանց շատ էր սագում, քսանական թվերի կանանց վիշտը: Մի՞թե նրանք, նստած, կանգնած, քունքերին ուղրված սև մագերով, կիսապառկած, չեն կարողանա ներդաշնակություն գտնել Տիրամոր և մարմնավաճառ կնոջ միջև:

Իմ քսաներեքամյա մոր լուսանկարը, որը հավանաբար արվել է մինչև նրա հղիությունը, մեզ ցույց է տալիս երիտասարդ կնոջ, որը թեթևակի խոնարհում է կլոր, հարթ վզի վրա հենված, կանոնավոր գլուխը, սակայն նայում է ուղիղ հնարավոր հանդիսատեսի վրա, ինչը մեղմացնում է դիմագծերի զգացմունքայնությունը արդեն հիշատակված վշտաբեկ ժպիտով և ավելի շուտ մոխրագույն, քան կապույտ գույգ աչքերով, որոնք, ամեն ինչից դատելով, սովոր են դիտահայել մարդկանց և իր սեփական սիրտը, ինչպես զննում են որոշակի կոշտ առարկան, ասենք՝ սուրճի գավաթը կամ սիգարետի ծայրը: «Ներթափանցող» բառը, եթե ես ցանկանամ մորս հայացքը նկարագրել համապատասխան ածականով, դժվար թե բավարար լինի:

Ոչ առավել հետաքրքիր, սակայն առավել մատչելի են գնահատման համար և այդ իսկ պատճառով առավել ուսուցողական են այդ տարիների խմբակային լուսանկարները: Ուղղակի ապշում ես, թե որչափ ավելի զեղեցիկ ու նորամուսնական տեսք ունեին հարսանեկան զգեստները, երբ ստորագրվեց Ռապալայոյի համաձայնագիրը: Հարսանեկան լուսանկարի մեջ Մացերատը ունի կոշտ օծիք, լավ, պճնագեղ, գրեթե մտավորականի տեսք: Աջ ոտքը դրված է առաջ, հնարավոր է, որ դա իր ժամանակի հայտնի դերասաններից ինչ-որ մեկին, օրինակ՝ Հարրի Լիդկեին, նմանվելու ցանկությունից է: Այն ժամանակ կարճ շրջագզեստներ էին կրում: Իմ պսակվող մայրիկի պսակագզեստը՝ սպիտակ, հազար մանրածալվածքներով կիսաշրջագզեստը, հազիվ է ծնկներին հասնում՝ բացելով նրա սլացիկ ոտքերը և սպիտակ կոշիկների միջի նրբագեղ կրունկները: Մնացած լուսանկարների մեջ հավաքվել են բոլոր հարսանեկան հյուրերը: Հագնվածների ու քաղաքաբնակի դիրք ընդունածների մեջ է իմ Աննա տատիկը, իսկ նրա՝ Աստծո ողորմածությամբ տուժած եղբայր Վինցենտը անփոփոխ կերպով առանձնանում է իր գավառական խստությամբ և հավատ ներշնչող շփոթվածությամբ: Յան Բրոնսկին, որն իմ տատիկի պես ծնունդով այն նույն կարտոֆիլի դաշտից է, ինչպես և նրա հորաքույր Աննան, և նրա՝ Երկնային Կույսին հավատարիմ հայրը, կարողանում է թաքցնել իր գյուղական, կաշուրփնյան ծագումը

Լեհական փոստատան քարտուղարի թափանցիկ պճնագեղության տակ: Թեև նա փոքրիկ ու փխրուն տեսք ունի՝ կանգնած է տեղ զբաղեցնող հաղթանդամների կողքին: Նրա անսովոր աչքերը, նրա դեմքի գրեթե կանաչի համաչափությունը, նույնիսկ երբ նա կանգնում է վերջում, դառնում են ցանկացած լուսանկարի կենտրոնը:

Արդեն երկար ժամանակ է, ինչ ես զննում եմ որոշակի մի խումբ, որը լուսանկարվել է հարսանիքից քիչ ժամանակ անց: Ես պետք է ծեռքս վերցնեմ թմբուկը և, փայլատակող շագանակագույն քառանկյանը նայելով, փորձեմ լաքապատ թիթեղի վրա փայտիկների դյուրանքներով կենդանացնել սովորաբար վրայի եռաստղայնությունը:

Այս լուսանկարը կատարելու հնարավորությունը ընծեռվել է Մագդեբուրգ և Յերեսանգեր փողոցների անկյունում լեհ ուսանողների հանրակացարանի մոտ՝ այլ խոսքերով, Բրոնսկիների ընտանիքի բնակարանում, քանզի այն ցուցադրում է արևով լի, կիսով չափ փակ այն մոդելի պատշգամբը, որպիսիք շինարարները սիրում էին ծեփակերտել լեհական գյուղարվարձանների բնակարանների վրա: Մայրիկս նստած է: Մացերատը և Յան Բրոնսկին կանգնած են: Սակայն հետաքրքիր է նայել, թե ինչպես է նա նստած և ինչպես են նրանք կանգնած: Կար ժամանակ, երբ ես միամտորեն փորձում էի կարկինի, որը գնելու համար Բրունոյին կրպակ էի ուղարկում, քանոնի ու անկյունաչափի օգնությամբ չափել այդ եռապետության մեջ ուժերի տեղաբաշխումը. այո, այո, եռապետության մեջ, քանզի մայրս լիովին փոխարինում էր տղամարդուն: Վզի խոնարհման անկյունը անհավասար եռանկյունի է, որը բերեց զուգահեռների տեղաշարժին, իրար արհեստական համապատասխանեցմանը, կարկինի այնպիսի շրջապտույտների, որոնք ճակատագրաբար հանդիպում են արդեն եռանկյունու սահմաններից դուրս, այսինքն՝ սիսեռի կանաչ տնկիների ֆոնի վրա՝ գոյացնելով հատման կետ, իսկ ես էլ հենց փնտրում էի կետը՝ հավատով լցված կետի հանդեպ, հենակետերի հանդեպ ձգտմամբ, դեպի ելակետերը և կամ ընդհանրապես տեսակետները:

Այդ դիլետանտական չափումները չհանգեցրին ոչ մի բանի, բացի հազիվ նշմարելի և միաժամանակ զայրացնող անցքերի, որոնք թողեց կարկինը նման անծի լուսանկարի կարևորագույն տեղերի վրա: Ի՞նչ առանձնահատուկ բան կա այդ լուսանկարի մեջ: Ի՞նչը դրդեց ինձ փնտրել մաթեմատիկական և ավելին՝ տիեզերական զուգորդությունները, ոչ միայն փնտրել, այլև գտնել, եթե կուզեք իմանալ: Երեք մարդ, նստած կինը, երկու կանգնած տղամարդիկ: Նա ունի հարդարված սև

մազեր: Մացերատը՝ բաց գույնի, գանգուր մազեր, իսկ Յանի շագանակագույն խարտյաշ մազերը հարթ սանրված են դեպի ետ: Երեքն էլ ծպտում են: Մացերատը ավելի շատ, քան Յան Բրոնսկին, երկուսը միասին բացում են վերևի ատամները հինգ անգամ ավելի շատ, քան մայրս, որի մոտ միայն բերանի անկյուններում ծպտված ժպիտի ստվերն է, իսկ աչքերում ժպիտի հետքն էլ չկա: Մացերատը ծախ ծեռքը իջեցրել է մայրիկիս աջ ուսի վրա: Իսկ Յանը բավարարվում է աջ ծեռքը աթոռի թիկնակի վրա դնելով: Նա, ամբողջապես ուղիղ նստած, ծնկները թեքել է աջ, ծնկների վրա պահում է ինչ-որ տետր, որը ես երկար ժամանակ ընդունում էի Յանի նամականիշների ալբոմի տեղը, ավելի ուշ՝ որպես մոդայի ամսագիր, ի վերջո, սիգարետի տուփերի վրայից հանված նշանավոր դերասանների դիմանկարների հավաքածու: Մայրիկիս ծեռքերն այնպիսի ձև էին ընդունել, կարծես որոշել են թերթել էջը, հենց որ պատկերը հայտնվի լուսանկարչական երիզի վրա և նկարահանումը ավարտվի: Բոլոր երեքը միանգամայն երջանիկ տեսք ունեն՝ սատարելով մեկը մյուսին, որպեսզի անխոցելի լինեն անսպասելիությունների ժամանակ, որոնք կարող են ծագել, եթե եռամիության անդամներից որևէ մեկը ծրագրի սեփական գաղտնիքները կամ արդեն ամենասկզբից թաքցնում է դրանք: Լինելով միմյանց հետ կապված, նրանք չեն կարող ապրել առանց չորրորդ մասնակցի, հատկապես՝ առանց Յանի կնոջ՝ Դեդվիգ Բրոնսկու, ծնված՝ Լեմկե, որն այդ ժամանակահատվածում արդեն, հնարավոր է, որ սպասում էր ավելի ուշ ծնված Շտեֆանին: Չեն կարող այն իմաստով, որ նա պետք է իրենց կողմը ուղղի ֆոտոֆսիկը՝ դրանով իսկ նրանց ուղղի դեպի երջանկությունը, որպեսզի այդ եռակի երջանկությունը պահպանվի ծայրահեղ դեպքում լուսանկարի միջոցով:

Ես ալբոմից դուրս էի բերում նաև այլ քառանկյունիներ և դրանք դնում այս մեկի կողքին: Լուսանկարներ, որոնց վրա կարելի է ճանաչել մեկ մայրիկիս՝ Մացերատի հետ, մեկ մայրիկիս՝ Յան Բրոնսկու հետ: Սակայն լուսանկարներից ոչ մեկի վրա այդքան պարզորոշ չի կարդացվում այն միակ անխուսափելի որոշումը, ինչպես այս «պատշգամբալին» լուսանկարում: Յանը և մայրս նույն պատկերում. այստեղ ողբերգականի, ոսկեխուզության, ծայրահեղության հոտ է փչում, որը վեր է ածվում գերհագեցման, հանգեցնում ծայրահեղության: Մացերատը մայրիկիս կողքին՝ այստեղ կաթիլ առ կաթիլ հոսում է կիրակիների հնարավորությունը, որտեղ ծոծոտում է վիեննական շնիցելը, այստեղ կա մի քիչ փնթփնթոց նախքան ճաշելը, այստեղ կա մի քիչ հետճաշյա հորանջ, այստեղ կա քնելուց առաջ մեկը մյուսին անեկդոտ պատմելու

կամ հայտարարագրի մասին հիշեցման անհրաժեշտություն, որպեսզի ամուսնությունը հոգևոր հիմք ձեռք բերի: Եվ, այնուհանդերձ, ես լուսանկարի վրա պատկերված ծանծրույթը գերադասում եմ առավել ուշ տարիների զգվելի րոպեական լուսանկարից, որը պատկերել է մորս Ֆրոյդենթալից ոչ հեռու Օլիվյան անտառի ֆոնի վրա Յան Բրոնսկու ծնկներին նստած: Սա անպարկեշտություն է՝ Յանը ձեռքը մտցրել է մորս հագուստի տակ՝ արտահայտում է միայն խելահեղ կիրքը դժբախտ կնոջ, որը Մացերատի հետ ամուսնության առաջին իսկ օրվանից անհավատարիմ զույգ էր դարձել, որի համար էլ, ինչպես ես եմ ենթադրում, Մացերատը հանդես էր գալիս անտարբեր լուսանկարչի դերում: Չկա նույնիսկ հետքը այն հանգստության, այն գիտակցության զգույշ ժեստերի, որոնք մենք տեսնում ենք «պատշգամբային» լուսանկարի վրա և որոնք, հավանաբար, հնարավոր են միայն այն ժամանակ, երբ երկու տղամարդ կանգնած են մայրիկիս ետևում, նրա կողքին կամ պառկած են նրա ոտքերի մոտ, ինչպես Հոյբուդի ծովափին՝ տե՛ս լուսանկարը:

Կա ևս մի քառանկյունի, որն ինձ ցույց է տալիս իմ առաջին տարիների երեք ամենագլխավոր մարդկանց, որոնք կազմում են եռանկյունի: Թող որ այստեղ չի հաջողվել հասնել խտացման այն աստիճանին, ինչ «պատշգամբային» լուսանկարի վրա, այն այնուհանդերձ ճառագայթում է նույն այն լարվածությամբ հղի հաշտությունը, որը, թերևս, չի կարելի կնքել կամ ստորագրել այլ կերպ, քան երեք մասնակիցների միջև: Կարելի է որքան ասես հայիոյել սիրված թատերական եռանկյունու թեմայի առիթով, սակայն եթե բեմի վրա երկու մարդ են, ապա ինչ կիրամայեք նրանց անել, քան մեռնելու աստիճան բանավիճել կամ գաղտնի երազել երրորդի մասին: Եվ այսպես, իմ նկարի վրա նրանք երեքն են: Նրանք զբաղված են սկատ թղթախաղով: Ավելի ճիշտ ասած, նրանք բռնել են իրենց խաղաթղթերը, ինչպես լավ ընտրված հովհարներ, սակայն մայում են ոչ թե իրենց հաղթաթղթին, ինչպես կարգն է, որպեսզի նշանակեն խաղը, այլ օրյեկտիվին: Յանի ձեռքը, եթե չհաշվենք վերցած ցուցամատը, հարթ դրված է սեղանի վրա, մանրադրամի կողքին: Մացերատը եղունգները խրել է սփռոցի մեջ: Մայրիկը իրեն թույլ է տալիս անել փոքր և, ինչպես ես եմ կարծում, լիովին հաջող կատակ. նա կիսով չափ բացել է խաղաթղթերից մեկը և ցույց տվել լուսանկարչին, սակայն այնպես, որ մյուս խաղացողները չէին կարող այն տեսնել: Պարզվում է, որքան հեշտ է մեկ ժեստով, միմիայն կիսաբացված «սրտի դամայով» վերականգնել հին խորհրդավոր խորհրդանիշը. մեզնից ո՞վ

չի երդվել իր սրտի դամային: Սկստը, իսկ այն, ինչպես հայտնի է, կարելի է խաղալ միայն երեքով, մայրիկիս և նրա երկու խաղընկերների համար կլինեն ամենահարմար խաղը, ինչպես և ապաստանը, հենց այն խաղաղ նավահանգիստը, որում նրանք թաքնվում էին ամեն անգամ, երբ կյանքը նրանց գայթակղում էր ի վերջո զույգ ստեղծել, միևնույն է, թե ինչպիսի զուգակցումով, և խաղալ «վաթսունվեց» կամ «հարբեցող» տիպի հիմար խաղեր: Սակայն այժմ թողնենք այն երեքին, որոնք ինձ լույս աշխարհ են բերել, չնայած նրանց մոտ այնպես էլ ամեն ինչ կար բավարար քանակով: Նախքան անձամբ ինձ անցնելը, մի քանի խոսք Գրեթխեն Շեֆլերի՝ մայրիկի ընկերուհու մասին և նրա հացթուխի՝ Ալեքսանդր Շեֆլերի մասին, որը նաև նրա օրինական ամուսինն է: Նա ճաղատ է, նրա կինը ծիծաղելիս ցուցադրում է իր ծիու ծնոտը, որը բաղկացած է առավելապես ոսկե ատամներից: Նա կարծիք ունի և աթոռի վրա նստած, երբեք ուղեքերը գորգին չեն հասնում: Կինը հագնում է իր ձեռքով գործած շրջագգեստներ, որոնց վրա միշտ չափից դուրս շատ նախշ կա: Ավելի ուշ զույգ Շեֆլերների լուսանկարները՝ հյուսված բազկաթոռների մեջ կամ «Ուժ՝ սթափության միջոցով» միությանը պատկանող «Վիլհելմ Գուստլոֆ» շոգենավի փրկարար նավակների ֆոնի վրա, կամ Արևելյան Պրուսիայի ծովային նավագնացությանը պատկանող «Թաննենբերգ» զբոսանավի տախտակամածի վրա: Ամեն տարի նրանք շոգենավով ճամփորդություն էին կատարում և Փիլաուից, Նորվեգիայից, Ազորյան կղզիներից, Իտալիայից տուն և Կլայնհամմերվեգ էին բերում խնամքով պահպանված հուշանվերներ, որտեղ նա բլիթներ էր թխում, իսկ կինը բարձի երեսները ասեղնագործում էր «մկների ատամիկներ» կոչվող նախշերով: Երբ Ալեքսանդր Շեֆլերը լուռ էր, նա անդադար լեզվի ծայրով խոնավացնում էր վերին շրթունքը, իսկ Մացերատի ընկեր Գրեֆը, որն ապրում էր մեր տնից առիշեղ, դատապարտում էր նման պահվածքը՝ համարելով այն անպարկեշտություն: Չնայած Գրեֆը ամուսնացած էր, նա ավելի շատ սկառուների առաջնորդ էր, քան ամուսին: Լուսանկարը ցուցադրում է նրան՝ լայնաթիկունք, արևահարված, առողջ մարդուն, կարճ շավարով համազգեստը հագին, ժապավեններով, ինչպես պատշաճ է առաջնորդին, և սկառուի գլխարկով: Այդ նույն հանդերձանքով նրա կողքին կանգնած է սպիտակահեր, թերևս չափից դուրս մեծ աչքերով մի տասներեքամյա տղա: Գրեֆը ձեռքը դրել է նրա ուսին և, ի նշան շնորհակալության, սեղմում է իրեն: Ես չգիտեի այդ տղային, Գրեֆին, դեռ հետո պետք է ճանաչեի և հասկանալի նրա կնոջ՝ Լինայի միջոցով:

Ես մոլորվեցի զբոսաշրջիկների լուսանկարների մեջ, որոնք ճամփորդում էին «Ուժ՝ ուրախության միջոցով» կազմակերպության օգնությամբ և վկայում էին սկաուտներին բնորոշ քնքուշ էրոտիկայի մասին: Ուզում եմ արագ մի քանի էջ շրջել և անդրադառնալ ինձ, իմ առաջին լուսանկարչական պատկերին:

Ես գեղեցիկ երեխա էի: Լուսանկարն արվել է քսանհինգ թվին, Երրորդության տոնի ժամանակ: Այդ ժամանակ լրացել էր իմ ութ ամիսը, երկու ամսով պակաս, քան կար Շտեֆան Բրոնսկին, որը պատկերված է հարևան էջում, նույն չափերի լուսանկարի վրա և անհեթեթ ու դատարկ միջակություն է ճառագում: Լուսանկարն ունի ալիքաձև, կարծես արհեստավարժորեն կտրված անկյուն, հակառակ կողմը տողագծված է հասցեի համար. այն հավանաբար բազմացված է շատ օրինակներով ընտանեկան օգտագործման համար: Ալբոմի էջի բացվածքը թույլ է տալիս հորիզոնական տեղադրված ուղղանկյան մեջտեղում տեսնել ձվի համաչափ կորությունը: Ես մերկ՝ հավանաբար դեղնուց խորհրդանշող տեսքով, պառկած եմ փորիս վրա, սպիտակ գույնի մորթու վրա, որն ինչ-որ մի սպիտակ արջ, հավանաբար, պարտքով է տվել ինչ-որ մի արևելաեվրոպացի արհեստավարժ լուսանկարչի, որը մասնագիտանում էր մանկական լուսանկարների ուղղությամբ: Ինչպես իմ առաջին, այնպես էլ այդ նույն ժամանակահատվածում արված շատ ու շատ այլ լուսանկարների համար շագանակագույն նրբերանգը անսխալ էր ընտրված. այն հնարավոր չէ շփոթել ուրիշ ոչ մեկի հետ, և ես այն կցանկանայի անվանել մարդկային, ի տարբերություն մեր օրերի հարթ սև-սպիտակ անմարդկային լուսանկարների: Անորոշ-պղտոր, հավանաբար որոշակի գծիկներով նկարված սաղարթը ստեղծում է մուգ, տեղ-տեղ լույսի ցուլքերով տարանջատված ետին պլան: Մինչ իմ հարթ, առողջ ու փոքրիկ մարմինը հարթ հանգստությամբ և փոքր-ինչ թեքությամբ պառկած է մորթու վրա՝ ենթարկվելով սպիտակ արջի հասարակածային հայրենիքի ազդեցությանը, ես ինքս ճգնելով բարձրացնում եմ իմ կլորիկ, գնդի նմանվող մանկական գլխիկը և փայլող աչիկներով նայում եմ հնարավոր դիտողին:

Կարելի է ասել՝ նկար է, ինչպես բոլոր մանկական լուսանկարները: Սակայն, նայեք խնդրեմ իմ ձեռքերին և ստիպված կլինեք խոստովանել, որ իմ առաջին լուսանկարը էպես տարբերվում է անթիվ ուրիշ պատկերներից, որոնք տարբեր այլ ալբոմներում նույն կերպ են ցուցադրում մանկության հնայքը. ես պառկած եմ՝ ձեռքերս բռնուցք արած: Ոչ թե թոթուիկ մատիկներ, որոնք ինքնամոռաց, բռնողական բնագոյին են-

թարկվելով, խաղում են արջի մորթու բրդերի հետ, այլ լրջորեն սեղմված փոքրիկ բռնիչներ, որոնք սավառնում են գլխի երկու կողմերում, հավերժ պատրաստ ամեն բոլոր իջնել ցած և ասել իրենց խոսքը: Հարց է ծագում՝ ինչպե՞ս ասել: Դե իհարկե թմբկահարելով:

Քանի դեռ նա տեսադաշտում չէ, նրան, ինչը ինձ խոստացվել էր լամպերի լույսի ներքո, ծննդյան երրորդ օրվա կապակցությամբ, սակայն լուսանկարիչ-մասնագետի համար ամենևին դժվար չէր համապատասխանը ներկայացնելը, այսինքն՝ մանկական թմբուկը փոքրացած պատկերելը՝ իմ դիրքը փոխելու որևէ քայլ չձեռնարկելով: Թերևս միայն հարկ լիներ հանել այս հիմար ու անպետք կտորն գազանին: Առանց այն էլ նա որպես օտար մասնիկ է դիտվում այս, ընդհանուր առմամբ հաջողված, կոմպոզիցիայի մեջ, որի թեման այն ներթափանց, լուսաշատ տարիքն է, երբ փորձում են դուրս գալ առաջին ատամները:

Հետագայում ինձ այլևս սպիտակ արջի մորթու վրա չէին պառկեցնում: Հավանաբար, ես մեկնեցի տարեկան էի, երբ ինձ բարձր անիվներով մանկասայլակի մեջ դրած՝ կանգնեցրին ամառանոցային ցանկապատի ֆոնի առջև, որի ցցերը և տրամագիծը այնքան ճշգրիտ են կրկնօրինակված ծյան ծածկույթի վրա, որ ինձ թույլ են տալիս լուսանկարը համարել քսանվեց քվի հունվարին արված: Ցանկապատի ծյուրած տախտակի հոտ արձակող, ուշադիր նայելիս, նկատելի, կոպիտ կառուցվածքը, իմ գիտակցության մեջ հիշեցնում է Հոխշտրիսի արվարձանը, որի լայնարձակ զորանոցներում սկզբնական շրջանում բնակվում էին մաքբենգյան հուսարները, իսկ իմ ժամանակներում արդեն՝ Ազատ պետության ոստիկանությունը: Սակայն քանի որ իմ հիշողությունը այդ արվարձանի հետ կապված ոչ մի անուն չի մտապահել, մնում է ենթադրել, որ լուսանկարը արված է այդ մարդկանց մոտ իմ ծնողների միանգամյա այցելության ժամանակ, որոնց ես հետագայում չեմ տեսել կամ տեսել եմ հպանցիկ:

Ո՛չ մայրիկը, ո՛չ էլ Սացերատը, որոնք մանկասայլակը կանգնեցրել էին իրենց արանքում, չնայած տարվա ցուրտ եղանակին, ծնեռային վերարկուներ չէին հագել: Ընդհակառակը, մորս հագին երկար թևքերով ու ասեղնագործ նախշերով ռուսական բլուզ էր, ինչը ծնեռային լուսանկարին տալիս էր հետևյալ տեսքը. սրանք Ռուսաստանի խորքերում նկարահանվող ցարական ընտանիքի անդամներն են: Ռասպուտինը բռնել է լուսանկարչական խցիկը, ես արքայորդի եմ, իսկ ցանկապատի տակ թաքնված են մենշկիկներն ու բոլշևիկները և, ինքնաշեն ռումբեր պատրաստելով, որոշում են ընդունում վերացնել իմ արքայական ընտանի-

քը: Մացերատի բարեկիրթ, միջինեվրոպական և, ինչպես հետագայում պարզ կդառնա, ճակատագրական քաղբենիությունը կթուլացնեն լուսանկարի մեջ թաքնված չարաղետ բալլադի ամբողջ սրությունը: Մարդիկ այցելեցին խաղաղ Յոխշտրիս, մույնիսկ ծմեռային վերարկու չհագնելով, դուրս եկան կարճ ժամանակով հյուրասեր բնակարանից, և տանտիրոջը խնդրեցին իրենց լուսանկարել ուրախ, ինչպես և հարկն է, իրենց միջև գտնվող Օսկարի հետ, որպեսզի դրանից անմիջապես հետո վերադառնան դեպի քաղցրահամություն և կյանքի այլ հաճույքներին, որոնք սպասում են կարկանդակի, սուրճի և հարված սերուցքի սեղանի մոտ:

Կարելի է գտնել մոտ մեկ դյուժին լուսանկարներ, որտեղ պատկերված է նստած, սողացող, վազող մեկամյա, երկամյա, երկուսուկեսամյա Օսկարը: Բոլոր այդ լուսանկարները շատ թե քիչ հաջողված են և իրենցից ներկայացնում են այն նախնական փուլը, որը տանում է դեպի հասակով մեկ արված լուսանկարը, որը պատվիրել էին ծննդյան երրորդ տարելիցի կապակցությամբ:

Այստեղ, այս նկարում, ես արդեն ստացել եմ այն՝ իմ թմբուկը: Այստեղ դա սպիտակ ու կարմիր ատամներով կախված է իմ փորին, և ես սեփական արժանապատվության զգացումով և դեմքի լուրջ վճռականությամբ թիթեղի վրա խաչում եմ փայտե ձողիկները: Այստեղ իմ հագին գծավոր սկիտեր է: Այստեղ ես պճնազարդված եմ փայլուն լաքապատ կոշիկներով: Այստեղ իմ մազերը ցցված են ինչ-որ բան մաքրել ցանկացող խոզանակի պես, իսկ իմ կապույտ աչքերի մեջ, նրանցից յուրաքանչյուրի մեջ ճառագում է իշխանության ծարավը՝ չցանկանալով այն որևէ մեկի հետ կիսել: Այստեղ ինձ հաջողվեց զբաղեցնել մի դիրք, որը փոխելու փորձագույն առիթ անգամ չունեմ: Այստեղ ես ասացի, այստեղ ես համարձակվեցի, այստեղ ես որոշում ընդունեցի ոչ մի կերպ քաղաքական գործիչ չդառնալ և առավել ևս զաղութային ապրանքների վաճառքով չզբաղվել, վերջակետ դնել և ընդմիշտ մնալ այդպիսին՝ ահա այսպիսին էլ մնացել եմ, կանգ եմ առել այդ չափերի մեջ և այդ հանդերձանքի մեջ կմնամ ապագայում:

Մեծ մարդիկ և փոքր մարդիկ, մեծ տառեր և փոքր տառեր, թզուկներ և Կարլոս Մեծ, Դավիթ և Գողիաթ, Մատնաչափիկ տղա և գվարդիական-հսկաներ: Իսկ ես մնացի երեքամյա, թզուկ, պստիկ-ճստիկ, հավերժ չափապակաս, որպեսզի ինձ չստիպեն գլուխ հանել մեծ և փոքր կատեխեզիսից, որպեսզի ես մեծ չդառնամ ու հասնեմ մեկ մետր յոթանասուն-երկուսի, չդառնամ այսպես կոչված մեծահասակ և չընկնեմ այն մարդու

ծեռքը, որը հայելու առջև սափրվելով, ինքն իրեն իմ հայրն անվանի, որպեսզի իմ վրա չբարդեն կրպակի համար պատասխանատվությունը, որը, Մացերատի կամքով, գաղութային ապրանքների կրպակի կարգավիճակով նախատեսված էր Օսկարի համար. երբ նրա տարիքը անցնի քսանմեկից, պետք է մուտք գործի մեծահասակների աշխարհ: Ես կառնեցի թմբուկից, որպեսզի ստիպված չլինեմ չխկչխկացնել դրամարկղը և իմ երրորդ տարեդարձից սկսած չաճեցի ոչ մի ոչույն, մնացի երեք տարեկան, սակայն առնվազն երեք անգամ ավելի իմաստուն, որին բոլոր չափահասները գերազանցել են հասակով, և որը բոլոր չափահասներին գերազանցել է խելքով, որը չի կամեցել իր ստվերը համեմատել նրանց ստվերների հետ, որն ավարտել է իր թե ներքին և թե արտաքին զարգացումը, այն դեպքում, երբ մեծահասակները նաև խոր ծերության հասակում շարունակում են բլբլալ զարգացման մասին: Նա, ով առանց մեծ ջանքերի ընկալեց այն, ինչը ուրիշներին տրվում էր մեծ ջանքերով, իսկ երբեմն նաև տանջանքի միջոցով, որը կարիք չունեւր ամեն տարի հազնել ավելի ու ավելի մեծ չափերի վարտիքներ ու կոշիկներ՝ հետապնդելով գեթ մի նպատակ՝ հաստատել աճի գործընթացը:

Այնուհանդերձ՝ այստեղ նույնիսկ ինքը Օսկարը չի կարող ժխտել զարգացման գործընթացը, նրա մոտ, այնուամենայնիվ, ինչ-որ բան աճում էր և՝ ոչ միշտ ի հոգուտ ինձ, աճեց և վերջ ի վերջո հասավ Մեսիական չափերի, սակայն մեծահասակներից ո՞վ էր իմ ժամանակ աչքը վրան պահում, ո՞վ էր լսում անփոփոխ երեքամյա թմբկահար Օսկարին:

ԱՊԱԿԻ, ԲԱԺԱԿ, ԸՄՊԱՆԱԿ

Եթե ես հենց նոր տվեցի լուսանկարի նկարագրությունը, որտեղ իր ողջ հասակով ներկայացված է Օսկարը, նրա թմբուկը և թմբուկի փայտիկները և դրան զուգահեռ ձեզ հայտնեցի, թե ինչպիսի, վաղուց հասունացած, որոշումներ Օսկարը ընդունեց վերջնականապես, մինչ նրան լուսանկարում էին և մինչ նա դիտահայում էր երեք մոմերով կարկանդակի շուրջ կերուխումը. երբ ալբոմը արդեն լուռ ու մունջ գտնվում է իմ կողքին՝ բաց տեսքով, ես իմ պարտքն եմ համարում հիշատակել այն հանգամանքների մասին, որոնք թեև չեն բացատրում իմ երկար տևած երեքամյա լինելը, բայց և այնպես վկայում են, որ իմ կողմից եմ հրահրված եղել:

Առաջին իսկ րոպեից ինձ համար պարզ էր՝ մեծահասակներն ինձ չեն հասկանա, և, եթե չաճես այնպես, որպեսզի նրանք կարողանան դա

տեսնել, դա կընկալեն որպես քո աճի կանգառ և փողերն ու քեզ կսկսեն քարշ տալ մի բժշկից դեպի մյուսը՝ փնտրելով եթե ոչ քո առողջացումը, ապա ծայրահեղ դեպքում գոնե քո հիվանդության բացատրությունը: Հետևաբար, խորհրդատվությունները տանելի նվազագույնի հասցնելու համար ինձանից պահանջվում էր նախքան բժշկի բացատրությունը, իմ կողմից իմ աճի կանգի հարգելի որևէ պատճառ բերելը:

Իմ երրորդ ծննդյան տարեդարձը սեպտեմբերի արևոտ օր է: Ուշ ամառվա քնքուշ ապակե պղպեղները, նույնիսկ Գրեթսեն Շեֆլերի ծիծաղն է հնչում ոչ այնքան կտրուկ: Մայրիկս դաշնամուրի վրա ինքն իր համար նվագում է հատված «Գնչուների բարոնից», պտտվող աթոռակի ետևում, մայրիկիս թիկունքում նստած է Յանը՝ հպվելով նրա ուսին և իբր թե ուսումնասիրելով նոտաները: Մացերատը խոհանոցում արդեն հավաքում է ընթրիքը: Աննա տատիկս թիկնում է Հեդվիգ Բրոնսկուն և Ալեքսանդր Շեֆլերը՝ կանաչի վաճառող Գրեթին, քանգի վերջինս շատ պատմություններ գիտի՝ սկաուտական պատմություններ, որոնց ընթացքի ժամանակ անփոփոխ բացահայտվում են հոգու ուժն ու հավատարմությունը: Դրան գումարեք հատակի կանգնովի ժամացույցը, որը սեպտեմբերյան նրբագույն հյուսագրի մեջ ոչ մի քառորդ ժամ չի անտեսում: Իսկ քանի որ բոլորը ժամացույցի նման զբաղված են գործով՝ սկսած հունգարական հողից, որտեղ անդաստանել էր գնչուական բարոնը և Գրեթ Վոգեզների սկաուտներից՝ անտեսանելի գիծը ձգվում էր Մացերատի խոհանոցի կողքով, որտեղ թավայի վրա սպառնացող ձայնով թշշում էին ձվով և սալով պատրաստվող կաշույրյան շիկասուկերը: Միջանցքով դեպի կրպակ ես շարժվեցի այդ նույն կողմով՝ իմ թմբուկի վրա ցածրաձայն թմբթմբացնելով և հայտնվեցի վաճառասեղանի ետևում, դաշնամուրից, շիկասնկերից հեռու՝ նկատելով, որ քաղցրավենիքի սեղանի համար կոմպոտ դուրս բերելու նպատակով նկուղ մտած Մացերատը մոռացել է այն փակել, և նկուղի կափարիչը մնացել է բաց:

Բայց և այնպես մի ամբողջ ռոպե հարկ եղավ, մինչ ես հասկացա, թե ինչ է ինձանից պահանջում մեր նկուղի չփակված կափարիչը: Ոչ ինքնասպանություն: Աստված մի արասցե: Դա չափից դուրս պարզունակ կլիներ: Սակայն մյուս տարբերակը դժվար էր, ցավ պատճառող, ինձանից զոհաբերություն էր պահանջում և արդեն հենց այդ օրը, ինչպես և հետագայում ամեն անգամ, երբ ինձանից պահանջվում էր հերթական զոհաբերությունը, իմ ճակատը պատվում էր գուլորշիով: Այստեղ ամենագլխավորը այն էր, որ չվնասվեր թմբուկը, այդ իսկ պատճառով

որպես սկիզբ այն պետք էր իջեցնել տասնվեց խորդուբորդ աստիճաններով ներքև և տեղավորել ալյուրով լի պարկերի միջև՝ դրանով իսկ հետագայում բացատրելով, թե ինչու է թմբուկը մնացել անվնաս: Հետո կրկին բարձրանալ մինչև ութերորդ աստիճանը, ոչ, թերևս մեկ աստիճանով ներքև կամ մինչև հինգերորդը: Սակայն ընկնելով այդ աստիճանից, դժվար է հուսալիությունը համատեղել վնասվածքների համոզականության հետ: Լավ է բարձրանալ վեր, ոչ, սա չափից դուրս բարձր է՝ ներքևից տասներորդ աստիճանն է, և ի վերջո ես ցած ընկա իններորդից, գլխով առաջ, մառանի ցեմենտապատ հատակին՝ ինձ հետ տանելով ազնվամորու ոշարակով լի շշերով մի ողջ մարտկոց:

Նախքան վարագույրը մի կողմ քաշելը, որով փակում էի իմ գիտակցությունը, ես կարող էի համոզվել իմ փորձարարության հաջողության մեջ. միտումնավոր ցած նետված ազնվամորու ոշարակով լցված շշերը աղմուկ հանեցին, որը բավարար էր այն բանի համար, որ Մացերատին դուրս բերեր խոհանոցից, մայրիկիս՝ դաշնամուրի մոտից, իսկ հասարակության մնացյալ մասին՝ Վեգեզներից ուղղեր դեպի նկուղը:

Սակայն ավելի շուտ, քան նրանք տեղ հասան, ես ինքս հասցրեցի ընտելանալ թափված ոշարակի հոտին, համոզվել, որ իմ գլխից արյուն է հոսում և, դրան գումարած, երբ նրանք արդեն ոտք դրեցին աստիճանի վրա, խորհել այն հարցի շուրջ, թե ի՞նչն է ինձ վրա այդքան արագ հոգնածություն բերում. Օսկարի արյունը, թե՞ քաղցր ոշարակը: Այնուհանդերձ մեծագույն ուրախության զգացում կարողացա ապրել, քանի որ ամեն ինչ անհավանականության աստիճան լավ էր հաջողվել, իսկ թմբուկը, իմ ձեռնարկած նախազգուշական քայլերի շնորհիվ, մնաց ամբողջական ու անվնաս:

Հիշում եմ, Գրեֆը ինձ գրկած բարձրացրեց վերև: Միայն հյուրասենյակում Օսկարը դուրս լողաց այն ամպի միջից, որը, հավանաբար, կիսով չափ բաղկացած էր ազնվամորու ոշարակից և կիսով չափ՝ մանկական արյունից: Բժիշկը դեռ տեղ չէր հասել, մայրիկս գոռում էր՝ ապտակներ հասցնելով իրեն հանգստացնելու փորձեր անող Մացերատին, իսկ հետո նաև ձեռքի ետևի մասով հարվածելով նրա դեմքին և նրան մարդասպան անվանելով:

Այսպիսով, չնայած ոչ անվտանգ, սակայն լավ հաշվարկված, աստիճաններից միակ անգամ ցած ընկնելու շնորհիվ բժիշկները կրկին ու կրկին հաստատեցին, որ ես ստացա ոչ միայն մեծահասակների համար իմ աճի կանգի վերաբերյալ այդքան կարևոր բացատրությունը, այլև, դրան գումարած, բարի ու անմեղ Մացերատին դարձրեցի մեղավոր

Մացերատ: Դա նա էր, որ չէր փակել մառանի կափարիչը, նրա վրա էր, որ մայրիկս բարդեց ողջ մեղքը: Այդ մեղքի գիտակցումը, որի մեջ մայրս չնայած ոչ շատ հաճախ, սակայն անհողողող մեղադրում էր նրան, նա տարավ իր հետ տարիների շարանների միջով:

Իսկ ինձ այդ ընկնելն ապահովեց չորս շաբաթվա «հանգիստ» հիվանդասենյակի մահճակալի վրա, իսկ հետո, չհաշված չորեքշաբթի օրերին Պոլլացի մոտ այցելությունները, բժիշկներից հարաբերական ազատություն. արդեն իմ առաջին իսկ թմբուկային օրը ինձ հաջողվեց աշխարհին նշան անել: Ինձ հետ կատարված դեպքը մեկնաբանվեց ավելի վաղ, քան մեծահասակները կարողացան հասկանալ իրերի իրական, իմ կողմից կանխորոշված վիճակը: Հետագայում խոսվում էր այսպես՝ հենց իր ծննդյան տարեդարձի օրը մեր փոքրիկ երեքամյա Օսկարը ցած ընկավ աստիճաններից և չնայած իր ոչ մի տեղը չկոտրեց, սակայն դրանից հետո դադարեց աճել:

Եվ ես սկսեցի թմբկահարել: Մեր վարձակալած տունը բաղկացած էր հինգ հարկից, և առաջինից սկսած մինչև չորրորդի ետնախորշերում ես թմբկահարում էի աստիճաններով վեր ու վար: Լաբեսվեգից մինչև Մաքս-Ֆալբե-պլաց, իսկ այնտեղից դեպի Նոյշթլանդ, Անտոն Մյուլլեր-վեգ, Մարիենշթրասե, Քլայնհամմերպարկ, Բաժնետիրական գարեջրի գործարան, Բաժնետիրական արհեստական լճակ, Ֆրեբելյան մարզագետին, Պեստալոցցիի դպրոց, Նոր շուկա և դեպի ետ՝ Լաբեսվեգ: Իմ թմբուկը դրան շատ լավ էր դիմանում, մեծահասակները՝ ավելի վատ, նրանք ցանկանում էին փակել իմ թմբուկի բերանը, ցանկանում էին ոտք գցել իմ փայտիկներին, բայց ինձ բնությունն էր խնամում:

Մանկական թմբուկի օգնությամբ իմ և մեծահասակների միջև անհրաժեշտ տարածություն թմբկահարելու ունակությունը հասունացավ աստիճաններից իմ ընկնելուց քիչ ժամանակ անց, և գրեթե անմիջապես էլ բացվեցին ծայնիս կապանքները, ինչը ինձ հնարավորություն տվեց այնքան բարձր նոտաների վրա վիբրատո երգել կամ գոռալ, կամ երգել գոռալով, որ ոչ մեկը չէր համարձակվում այլևս իմ ձեռքից խլել թմբուկը, որից խլանում էին ականջները, քանզի, եթե ինչ-որ մեկը փորձում էր այն ճանկել, ես սկսում էի գոռալ: Իսկ երբ ես գոռում էի, արժեքավոր իրերը կտոր-կտոր լինելով դես ու դեն էին թռչում, իմ գոռոցը սպանում էր ծաղկամանները, իմ երգը ջարդոլիտուրդ էր անում պատուհանների ապակիները, ալմաստի ցուցափեղկերը՝ չկորցնելով իր բարոյականությունը, ներթափանցում ներդաշնակ, ազնվաբար կորացված, սիրող ձեռքով նվիրված և փոշու բարակ շերտով պատված լիկյորի բաժակները:

Մի քիչ ժամանակ անցավ, և իմ ընդունակությունները լայնորեն հայտնի դարձան մեր փողոցում, Բյոզենբերգից մինչև օդանավակայանին կից ավանը՝ մի խոսքով ողջ թաղամասում:

Բավական էր, որ հարևան երեխաները, որոնց խաղերը ինձ չէին գրավում, տեսնեին ինձ, անմիջապես անվա մոռթմների մի ողջ երգչախումբ սկսում էր գոռալ:

Ապակի, բաժակ, ընպանակ,
Գարեջուր՝ առանց շաքարի,
Տիկին Ձյունահողմը կբացի պատուհանը
Եվ դաշնամուրի դիմաց կնստի:

Կասկածից վեր է, որ դրանք հիմարավուն, իմաստազուրկ կատակերգեր էին: Սակայն ինձ դրանք չէին շփոթեցնում, երբ ես իմ թմբուկի հետ քայլում էի «Տիկին Ձյունահողմի» միջով՝ փոխառելով պարզունակ, սակայն հմայքից ոչ զուրկ ռիթմը, թմբկահարում էի «Ապակի, բաժակ, ընպանակը», և, ամենևին առնետ որսացող չլինելով, երեխաներին տանում էի իմ ետևից:

Այնուամենայնիվ այսօր էլ, երբ Բրունոն լվանում է իմ սենյակի պատուհանը, ես իմ թմբուկի վրա վերհիշում եմ այդ երգն ու ռիթմը:

Հարևանի երեխաների չարածիություններից շատ ավելի անտանելի, շատ ավելի տխրություն պատճառող էր, նամանավանդ իմ ծնողների համար, այն թանկ արժեքող փաստը, որ իմ ծայրին էին սկսել վերագրել մեղավորությունը մեր թաղամասի ցինիկ, անդաստիարակ խուլիգանների կողմից կոտրված բոլոր ապակիների համար: Սկզբնական շրջանում մայրիկս առաքինաբար վճարում էր բոլոր, մեծ մասամբ պարսատիկների օգնությամբ կոտրված, խոհանոցային ապակիների գինը: Այնուհետև, ի վերջո հասկանալով իմ ծայրի առանձնահատկությունները, նախքան տույժերի փոխհատուցումը, նա սկսեց պահանջել ապացույցներ, և այդ անելիս նրա աչքերը դառնում էին սառը և գորշ: Իսկ մեր հարևանությամբ ապրող մարդիկ իսկապես որ անարդարացի էին իմ հանդեպ: Այդ ժամանակաշրջանում ոչինչ չէր կարող առավել անարդար լինել, քան այն փաստարկը, թե իբր ամեն ինչում մեղավորը իմ մեջ նստած ավերիչ մանկական հոգին է, որ ես ոչնչով չբացատրվող ատելության զգացում ունեմ ապակու և ապակուց պատրաստված իրերի հանդեպ, և ինչպես մնացած երեխաները, երբեմն կատաղության բռնկումների ժամանակ ազատություն եմ տալիս իմ մութ ու անիմաստ

հակումներին: Միայն նա է դիտավորյալ ավերում, ով զբաղված է խաղով: Սակայն ես երբեք չեի խաղում, ես իմ թմբուկի վրա աշխատում էի, իսկ ինչ վերաբերում է ծայնիս, ապա սկզբնական շրջանում ես այն գործածում էի միմիայն անհրաժեշտ ինքնապաշտպանության սահմաններում: Միայն թմբուկի վրա աշխատելու իմ մտահոգություններն էին ինձ ստիպում նպատակասլաց գործի դնել իմ ծայնալարերը: Եթե ես օժտված լիների այդ նույն ոճով և այդ հնչյուններով Գրեթսեն Շեֆլերի գեղարվեստական երևակայությամբ ծնված և ամբողջապես նախշերով պատված սփռոցները կտրտելու կամ դաշնամուրի մակերեսի վրայից սև լաքի շերտը հանելու ունակությամբ, ապա ես մեծ հաճությամբ հանգիստ կթողնեի ապակե իրերը: Սակայն սփռոցներն ու լաքը անտարբեր էին իմ ծայնի հանդեպ: Գիշտ այդ նույն կերպ ես նույնիսկ անվերջ գոռոցի օգնությամբ չեի կարող ջնջել պաստառների վրայի նախշերը: Ինչպես որ չեի կարող երկու երկարաձիգ ծայնաստիճանների օգնությամբ ստանալ ջերմություն և, ի վերջո, կայծ, որն անհրաժեշտ էր հյուրասենյակի երկու պատուհանների վարագույրները բոցով բռնկվելու համար: Աթոռներից, որոնց վրա նստում էին Ալեքսանդր Շեֆլերը և Մացերատը, ոչ մեկի ոտքը ես չեի կարող իմ ծայնի օգնությամբ «երգել-ջարդել»: Գիշտն ասած, ես կնախընտրեի պաշտպանվել ոչ թե հրաշալի, այլ անվնաս միջոցներով, սակայն իմ տրամադրության տակ անվնաս միջոցներ չկային, միայն ապակին էր, որ հնազանդվում էր ինձ և տանում իր խաչը:

Իմ այդ ընդունակության առաջին հաջող ցուցադրումը ես իրականացրեցի ծննդյանս տարեդարձից քիչ հետո: Չորս շաբաթից քիչ ավելի էր, ինչ թմբուկն ինձ էր պատկանում, և այդ ողջ ժամանակահատվածում գործադրած իմ ջանքերի շնորհիվ ես այն թմբկահարեցի մինչև կծակվել: Գիշտ է, թմբուկի կողապատի սպիտակ-կարմիր ատամները դեռ իրենց տեղերում էին պահում վերևն ու ներքևը, սակայն հնչող կողմի կենտրոնի անցքը արդեն դժվար կլիներ չփոխել: Եվ քանի որ ես արհամարհում էի ներքևի կողմը՝ այդ անցքը գնալով ավելի էր մեծանում, կողքերին՝ հայտնվեցին քերծվածքներ: Նվագելուց մաշված թիթեղի մասնիկները փշրվում և թափվում էին թմբուկի ներսը, որտեղ դժգոհ զնգում էին յուրաքանչյուր հարվածից և ամենուր, ճաշասենյակի և ննջասենյակի կարմրադարչնագույն հատակի վրա, փայլատակում էին լաքի սպիտակ մասնիկները, որոնք չէին ցանկացել այլևս պահպանվել իմ թմբուկի բզկտված թիթեղի վրա:

Ծնողներս վախենում էին, որ ես, դիպչելով սպառնալի սուր թիթեղյա կողերին, կարող եմ անզգուշորեն ձեռքերս վնասել: Հատկապես վա-

խենուժ էր Մացերատը, որն աստիճանների վրայից իմ ընկնելուց հետո նախազգուշական միջոցները դարսում էր մեկը մյուսի վրա: Քանի որ ես իսկապես կարող էի դիպչել սուր կողերին, որովհետև ակտիվորեն թափ էի տալիս ձեռքերս, և Մացերատի երկյուղները թեև չափազանցված էին, սակայն ոչ հիմնազուրկ: Ծիշտ է, նոր թմբուկի օգնությամբ կարելի էր խուսափել ինձ սպառնացող վտանգներից, սակայն նրանք ամենևին էլ նոր թմբուկի մասին չէին մտածում, այլ ուզում էին ուղղակի ձեռքիցս խլել իմ հին ու բարի թիթեղիկը, որն ինձ հետ միասին ընկնում էր, պառկում հիվանդանոցում և այնտեղից էլ դուրս գրվեց: Միասին աստիճաններով վերև-ներքև, միասին՝ գլաքարով շարված կամուրջի վրա և մայթի վրա, միասին՝ խաղերի միջով: Խայծի դերում պետք է հանդես գար ապուշ շոկոլադը: Մայրիկս այն ուղղում էր դեպի ինձ՝ դրան զուգահեռ ժապավենակապի տեսքով դարսելով շուրթերը: Հենց Մացերատն էր, որ ձևական խստությամբ կառչեց իմ վիրավոր գործիքից, իսկ ես կառչեցի իմ հաշմանդամից: Մացերատը այն իր կողմ քաշեց, սակայն իմ ուժերը, որոնք բավարար էին միայն նրա համար, որպեսզի թմբկահարեի, արդեն վերջանալու վրա էին: Մեկը մյուսի ետևից իմ ձեռքից դուրս էին պրծնում կրակի կարմիր լեզվակները, ահա և կլոր կողապատն էր պատրաստվում լքել ինձ, սակայն այստեղ Օսկարին, որը մինչ այդ օրը միանգամայն հանգիստ, կարելի է ասել, բարի վարքի տեր երեխայի համբավ էր վայելում, հաջողվեց առաջին կործանարար ու գործուն գոռոցը: Մեր գետնի ժամացույցի մեղրադեղին թվահարթակը՝ փոշուց և մահացող ճանճերից պաշտպանող կլոր ապակին, կտոր-կտոր լինելով, թռավ տարբեր կողմերն ու ընկավ, ընդ որում կտորներից մի քանիսը կրկին կտորվեցին՝ այս անգամ՝ ընկնելով կարմրաշագանակագույն հատակի վրա, քանի որ գորգի երկարությունը մինչև ժամացույցի տակը չէր հասնում: Այնուամենայնիվ, թանկարժեք սարքավորման ներքին կառուցվածքը ամենևին չտուժեց: Հանգիստ իր ուղին էր շարունակում ճոճանակը, եթե, իհարկե, ճոճանակի մասին կարելի է այսպես ասել: Նույնն էին անում նաև սլաքները: Եվ նույնիսկ զարկի սարքը, որը սովորաբար չափից դուրս զգայուն և հիստերիկ ձևով է արձագանքում ցանկացած ցնցումի: Նույնիսկ կողքից անցնող զարեջրատար բեռնատարը ոչ մի կերպ չընդունեց իմ գոռոցը. միայն ապակին դես ու դեն թռավ, բայց ջարդ ու փշուր եղավ հիմնովին:

«Ժամացույցը ջարդ ու փշուր եղավ»,— գոռաց Մացերատը և ձեռքից բաց թողեց թմբուկը: Թռուցիկ հայացք գցելով՝ ես համոզվեցի, որ իմ գոռոցը բուն ժամացույցին որևէ վնաս չի հասցրել, որ միայն ապակին է փշրվել: Սակայն ինչպես մորս, այնպես էլ Մացերատի և քեռի Յանի հա-

մար, որն այդ օրը կիրակնօրյա այցի էր եկել մեզ, նրանց բոլորի պահվածքից դատելով, վարի էր գնացել ոչ թե հասարակ ապակին, այլ ինչ-որ ավելի մեծ բան: Նրանք սփրթնած, անօգնական և չփոթված հայացքով նայում էին միմյանց, բռնվել էին բուֆետից և դաշնամուրից, շոշափում էին հախճաասալիկե վառարանը, վախենում էին շարժվել իրենց տեղերից: Յան Բրոնսկին, աղաչանքով աչքերը փակելով, բացուխուփ էր անում չորացած շուրթերը, այնպես որ ես մինչև օրս էլ կարծում եմ, որ Յան մորեղբորս ճիգերը ուղղված էին աղոթքին, որով նա օգնություն, կարեկցանք ու գթասրտություն էր հայցում, ինչպես օրինակ, «Օ, Աստծո գառնուկ, դու աշխարհի մեղքերն ես քավում, արդ գթա դու մեզ»,– և սա երեք անգամ անընդհատ և հետո էլի. «Տեր, արժանի չեմ ես, որպեսզի դու մտնես տանիքի տակ, սակայն ասա գեթ մի խոսք...»:

Բնական է, որ Տեր Աստվածը չասաց ոչ մի խոսք, և, բացի այդ, ապակին էր միայն կոտրվել, այլ ոչ թե ժամացույցը: Սակայն մեծահասակները շատ տարօրինակ են վերաբերվում իրենց ժամացույցներին, այն իմաստով տարօրինակ ու մանկան պես, որ իմաստով, որ ես երբեք մանուկ չեմ եղել: Չնայած հնարավոր է, որ ժամացույցը մեծահասակների ամենահոյակապ արարումն է, սակայն այստեղ իրավիճակը այսպիսին է. նույն այն չափով, որչափով որ մեծահասակները ունակ են լինել արարիչներ և, փութաջանության, փառասիրության և որոշակի չափով բախտի բերման դեպքում, դառնում են այդպիսին, նրանք, ինչ-որ բան հենց նոր արարելով, իրենք են վերածվում իրենց հայտնագործությունների արարմանը:

Ընդ որում, ինչպես նախկինում, այնպես էլ ներկայումս, առանց մեծահասակ մարդու, ժամացույցը ոչինչ չարժե: Նա դա լարում է, տանում է իր հետ, գցում առաջ, տանում ժամագործի մոտ, որպեսզի վերջինս ստուգի ընթացքի ճշտությունը, մաքրի և, անհրաժեշտության դեպքում, վերանորոգի: Ժամացույցին և այն բանին, ինչը կանգնած է նրա ետևում, մեծահասակները վերագրում են առավել մեծ իմաստ, քան իրականում ունի ժամացույցը, այն նույն կերպ, ինչպես կկվի կանչին, որը չափից դուրս շատ է ընդհատվում, շուտ եկած աղանանին, առավոտյան սարդին, սև կատուներին, որոնք հատում են ճանապարհը ծախից աջ, յուղաներկով նկարված հորեղբոր դիմանկարին, որն ընկնում է պատից, որովհետև սվաղի մեջ մեխած կախիչը թուլացել էր, կոտրված հայելուն:

Չնայած իր որոշ երազկոտ, ռոմանտիկական հատկանիշներին, մայրիկս օժտված է սթափ դատողությամբ և, հակում ունենալով դեպի

թեթևամտությունը, կարողանալով ցանկացած կասկածի նշան մեկնաբանել իր համար դրական իմաստով, գտավ փրկարար խոսքը:

«Ապակու կոտրվելը երջանկության նշան է»,— բացականչեց նա՝ ծոծնոացնելով իր մատները, իսկ հետո բերեց գոգաթիակն ու ավելը և ավելեց բոլոր բեկորներն ու ողջ երջանկությունը:

Եթե հավատալու լինե՞նք մայրիկիս, ապա ես իմ ծնողներին, բարեկամներին, ծանոթներին, ինչպես նաև անծանոթ մարդկանց, անչափ մեծ երջանկություն եմ պարգևել, քանզի յուրաքանչյուր անծի վրա, ով փորձում էր ինձանից խլել թմբուկս, ես գոռում էի, երգում, պատուհանների ապակիներն էի կոտրում, գարեջրի դատարկ շշեր, գարնան շնչով լի օծանելիքի սրվակներ, արհեստական մրգերով լի հախճապակյա սկահակներ: Կարճ ասած, այն ամենը, ինչ ապակուց էր պատրաստված, ինչ արտադրված էր ապակու գործարաններում, ապակի փչող բանվորի շնչով, ինչը երբեմն ուներ հասարակ ապակու գին, երբեմն սակայն գնահատվում էր որպես արվեստի ստեղծագործություն:

Երբ երեկոյան ցանկանում էին ինձնից խլել թմբուկս, չնայած նրան, թմբուկին, անհրաժեշտ էր գիշերը ինձ հետ միասին պառկել մահճակալին, ես, որպեսզի շատ չարիքներ չգործեմ, քանզի թե՛ դեռ այն ժամանակ և թե՛ մինչ օրս դուր են եկել ու դուր են գալիս նրբաճաշակ ապակուց պատրաստված իրերը, ավերում էի մեր առաստաղի տակ կախած ջահի քառակի լույս սփռող լամպերից մեկը կամ մի քանիսը: Քսանութ թվի սեպտեմբերի սկզբին, իմ ծննդյան չորրորդ տարեդարձի օրը, ես հատկապես այդ ձևով ջախջախեցի ողջ տոնական հասարակությունը՝ ծնողներիս, Բրոնսկի ամուսիններին, Կոլյայչեկ տատիկիս, Շեֆլերներին ու Գրեֆներին, որոնք քարշ տալով, ինձ բերել էին ամեն տեսակ խաղալիքների մի ողջ կույտ նվերներ, անագե զինվորիկներ, առագաստանավակ, հրշեջ մեքենա, միայն թե ոչ թմբուկ, մի խոսքով ջախջախեցի բոլոր նրանց, ովքեր գերադասում էին, որպեսզի ես զվարճանամ անագե զինվորիկներով, որպեսզի ես արժանի համարեմ անիմաստ հրշեջ մեքենայով խաղերը: Ընդ որում, չցանկանալով ինձ թողնել հին, ծակ, սակայն հավատարիմ թմբուկի հետ: Ջախջախեցի ինձանից թիթեղը խլողներին, որոնք դրա փոխարեն իմ ձեռքերի մեջ էին խցկում նավակը, որը, դեռ ամեն ինչը մի կողմ, մասնագիտորեն սարքավորված էլ չէր, բոլորին, որոնց աչքերը տրված էին միայն նրա համար, որպեսզի չտեսնեն իմ ցանկությունները: Նրանց բոլորին ես ջախջախեցի իմ գոռոցով, որը, պտույտով մի շրջան վազելով, սպանեց մեր կախովի լուսամփոփի չորս լամպերը՝ մեզ թողնելով անդրջրհեղեղյա խավարի մեջ:

Դե իսկ նրանք՝ մեծահասակները, այդպիսին են. առաջին վախեցած գոռոցներից հետո, լույսը վերադարձնելու բթացած ցանկությունից հետո նրանք հարմարվեցին մթությանը, և երբ իմ Կոլյաչեկ տատիկը, միակը, եթե չհաշվենք փոքրիկ Ստեֆանին, ով չգիտեր, թե իր ինչին է պետք այս մթությունը, թնկթնկացող Ստեֆանի հետ, որը բռնել էր նրա փեշից, զնաց կրպակ՝ լույսի ետևից: Իսկ մնացածը՝ խմբի բավական շատ խմած հատվածը, կանգնած էր՝ տարօրինակ զույգերի բաժանվելով:

Դե, իմ մայրիկը, ինչպես և պետք էր սպասել, զգգզված բլուզով նստել էր Յան Բրոնսկու ծնկներին: Ծայրաստիճան անախորժելի տեսարան էր ներկայացնում կարճուտն հացթուխը, որը գրեթե անհետացել էր Գրեֆուիու մեջ, Սացերատը լպստում էր Գրեթխեն Շեֆլերի ծիու ոսկյա ատամները: Միայն Յեդվիգ Բրոնսկին էր, որը հավատացյալի հայացքով ձեռքերը ծնկներին դրած՝ նստել էր մոմի կրակի դիմաց, նստած էր մոտ, սակայն ամենևին էլ ոչ շատ մոտ կանաչավաճառ Գրեֆին, որը չնայած չէր խմել, սակայն, այնուամենայնիվ, երգում էր, երգում էր քաղցր ծայնով, երգում էր տխրություն և մեղանխուխիություն տարածելով, երգում էր՝ Յեդվիգ Բրոնսկուն դրդելով ծայնակցել իրեն: Նրանք երկծայն երգում էին սկաուտների երգը, որում ոմն Ոյուբեցալ ստիպված է թափառել Իսպանական լեռներում:

Իսկ իմ մասին մոռացել էին: Օսկարը նստել էր սեղանի տակ իր թմբուկի մնացորդների հետ: Նա ևս մի քանի ռիթմ դուրս հանեց իր ծակ թիթեղից և լիովին հնարավոր է, որ նաև դժբախտությունը, սակայն թմբուկի համաչափ ծայները զուրկ չէին որոշակի հաճելիությունից նրանց համար, ովքեր շարժվում էին արբեցման մեջ, նստած էր սենյակում կամ պառկած: Քանզի թմբուկի ծայնը կարծես թե որպես պաշտպանիչ ծածկույթ էր հանդես գալիս նրանց ակամա արձակվող, քչփչոցի ու լպստոցի մմանվող ծայների համար, ջանքերի լարվածության ու տագնապի համար:

Ես դեռ սեղանի տակ էի, մոմերով վերադարձած տատիկս բարկացող հրեշտակապետի նման բոցավառ մոմի ներքո տեսավ Սոդոմը, մոմի բոցի մեջ ճանաչեց Գոմորը և իր ձեռքերի մեջ դողացող մոմերով գոռոց բարձրացրեց, կոփվ սարքեց, և, այս ամենը խոզություն անվանելով, վերջ տվեց այն հովվերգությանը, որում պատմվում էր, թե ինչպես է Ոյուբեցալը զբոսնում Իսպանական լեռներում: Այնուհետև, մոմերը ափսեհիկների վրա տեղաբաշխելով, բուֆետից հանեց խաղաթղթերը, դրանք նետեց սեղանի վրա և, թնկթնկացնող Ստեֆանին սփռվելով,

ազդարարեց տոնի երկրորդ մասը: Շուտով Մացերատը մեր կախովի լուսամփոփի հին կոթառների մեջ նոր լամպեր պտտեց, ինչի հետևանքով վերևում սկսեցին շարժվել աթոռները՝ թռչկոտելով շրխկացին գարեջրի շշերի խցանները և իմ գլխավերևում սկսեցին սեղանին ծեփվել խաղաթղթերը. սկստ՝ մեկ տասներորդական պֆենիգով: Մայրիկս սկզբում առաջարկեց քառորդական, սակայն Յան մորեղբորս դա չափից դուրս վտանգավոր թվաց: Եվ եթե չլինեին հերթական խաղափուլերը, ինչպես նաև չորսով շահումի դեպքում ժամանակ առ ժամանակ զգալիորեն չբարձրացնեին խաղազումարները, ամեն ինչ այդպես էլ կմնար մեկ տասներորդի սահմաններում:

Սեղանածածկի տակ, միջանցիկ քամիներից կախ ընկած սփռոցներով ծածկված՝ ես ինձ վատ չէի զգում և բռնկեցներին, որոնք իմ գլխավերևում դրմփացնում էին սեղանին, պատասխանում էի թմբուկի թեթև զարկով: Ես ենթարկվեցի խաղի ընթացքին և դուրս եկա մոտավորապես մեկ ժամ անց: Յան Բրոնսկին պարտվեց: Նրան լավ խաղաթղթեր էին բաժին ընկնում, սակայն նա պարտվեց: Եվ չէի ասի, թե նա շատ ցրված է. նրա գլուխը զբաղված չէր երկուսը պակաս ագուռներով: Չէ՞ որ խաղի սկզբում, դեռևս գրուցելով իր հորաքրոջ հետ և ձգտելով ինչ-որ կերպ արդարացնել իրենց խոսակցությանը նախորդած փոքրիկ զեխությունը, նա ծախ ոտքից հանեց կոշիկը, և իմ գլխի վրայով իր մոխրագույն գուլպայով ծախ ոտքով սկսեց փնտրել իմ մոր ծունկը, որը հենց նրա դիմաց էր նստած, և այն գտավ: Յանի ծախ ոտքի հպումից հետո մայրիկս նստեց սեղանին ավելի մոտ, այնպես, որ Յանը, որին հենց նոր Մացերատը դրդեց, և որը որոշեց երեսուներեք միշի առկայությամբ դուրս գալ խաղից, փոքր-ինչ բարձրացրեց մորս շրջագցեստի փեշը սկզբից մատներով, այնուհետև ողջ ոտքի թաթով (իսկ գուլպան, տեղին է ասել, գրեթե մաքուր էր, հագնված էր ոչ ուշ, քան այսօր) սլացավ դեպի նրա ոտքերի արանքը: Կարելի է միայն հիանալ իմ մայրիկով, որը, չնայած սեղանի տակի բոլոր հպումին, հաղթում էր սեղանի վերևում, հաղթում էր վերևի իսկապես որ վտանգավոր խաղում, այդ թվում նաև՝ առանց չորսի խաչի, հաղթում էր վստահ և հումորիստական մեկնաբանություններով, այն դեպքում, երբ Յանը, ներքևում ավելի ու ավելի գործարար դառնալով, վերևում պարտվեց մի քանի խաղափուլ և այն էլ այնպիսիները, որոնք նույնիսկ Օսկարը պայծառատեսի վստահությամբ կհասցներ հաղթական ավարտի: Ավելի ուշ հոգնած Ստեֆանը ևս տեղափոխվեց սեղանի տակ, որտեղ էլ շուտով քնեց՝ քնելուց առաջ այդպես էլ չհասկանալով, թե իր հոր շալվարի կեսը այդ ինչ է անում իմ մոր շրջագցեստի տակ:

Պարզկա, ժամանակ առ ժամանակ ամպամածություն: Օրվա երկրորդ կեսին՝ աննշան տեղումներ: Հաջորդ օրը Յան Բրոնսկին կրկին եկավ, վերցրեց ու տարավ ինձ համար նախատեսված նվերը՝ փոքրիկ առագաստամավը, այդ մռայլ խաղալիքը Տոյգիաուս-պասաժում Սիգիզմունդ Մարկուսի մոտ փոխեց թիթեղյա թմբուկի հետ: Նա հայտնվեց երեկոյին մոտ, թեթևակի թրջված, հենց այն նույն, իմ սրտին այդքան սիրելի թմբուկով, այն մեկնեց ինձ և միաժամանակ ճանկեց իմ բարի ու հին թիթեղիկը, որի վրա միայն սպիտակակարմիր լաքի թեփուկներն էին պահպանվել: Եվ քանի որ Յանը ճանկում էր իր ծառայությունն ավարտած թիթեղը, իսկ ես կառչում էի նորից, նրանք բոլորը՝ Յանը, մայրիկս, Մաքերատը, աչքերը չէին կտրում Օսկարից, ես նույնիսկ ականա ծափոս չկարողացա զսպել, մի՞թե նրանք կարծում են, թե ես կառչում եմ հնացածից, թե ես իմ հոգում ինչ-որ սկզբունքներ եմ թաքցնում:

Ես տվեցի հին թմբուկը՝ չարտաբերելով բոլորի կողմից սպասվող գոռոցը, չվախեցնելով բարձր, ապակի կտրող երգով և անմիջապես երկու ձեռքերով բռնեցի իմ նոր գործիքը: Երկժամյա մանրագնին աշխատանքից հետո ես ամբողջապես հարմարվեցի նրան:

Սակայն իմ չրջապատի բոլոր մեծահասակները չէ՞ որ նույնչափ ընթնողություն էին ցուցաբերում, ինչպես Յան Բրոնսկին: Քսանինը թվին, իմ հինգերորդ ծննդյան տարեդարձից քիչ անց, դեռ չատ խոսակցություններ էին գնում նյու-յորքյան բորսայում սկսված խուճապի մասին, և ես մտորում էի այն մասին, թե վնասներ կրե՞լ է, արդյոք, հեռավոր Բուֆալոյում անտառի վաճառքով զբաղվող իմ պապիկը: Մայրիկս այլևս անկարող էր չնկատել իմ աճի նշանների բացակայությունը և այդ հանգամանքով անհանգստացած, սկսեց չորեքշաբթի օրերը ձեռքիցս բռնած ինձ տանել Բրոնսիյոֆերվեգի փողոց, բժշկ Յոլլացի մոտ: Ես համբերատարությամբ տարա այդ բոլոր ծայրաստիճան ծանձրալի և անսահման երկար հետազոտումները, որովհետև ինձ դեռ այն ժամանակ էր դուր գալիս սպիտակ, աչք շոյող այն համազգեստը, որը հագնում էր քույր Ինգան: Նա կանգնում էր Յոլլացի կողքին և օգնում էր նրան՝ ինձ հիշեցնելով լուսանկարների վրա պատկերված իմ մայրիկի պատերազմական ժամանակի քույրական անցյալի մասին: Նաև այն պատճառով, որ ամեն անգամ նոր ծնով իրար վրա դարսված խալաթի ծալքերի լարված դիտումը օգնում էր ինձ շեղվել բժշկի շուրթերից դուրս եկող դղրդածայն, ընդգծված եռանդուն և այդ իսկ պատճառով տիպիկ հովանավորչական բառաժայթքումից:

Ապակե ակնոցի մեջ արտացոլելով իր աշխատասենյակի կահավորանքը, իսկ այնտեղ քրոմ, միկել ու լաբ կար, դրան գումարած՝ շատ էին դարակներն ու ցուցափեղկերը, որոնց մեջ դրված էին երեսներին խնամքով գրված ապակե անոթներ օծերով, մողեսներով, դողոշներով, խոզերով, մարդկային և կապկային սաղմերով, բոլոր այդ սպիրտացված մրգերը իր ակնոցի ապակիների միջով ընտրելով, բժիշկ Յոլլացը հետազոտությունից հետո մտասույզ շարժում էր գլուխը, թերթում իմ հիվանդության պատմությունը, կրկին և կրկին ստիպում էր մորս պատմել այն մասին, թե ինչպես ես ընկա աստիճաններից և համգստացնում նրան, եթե նա սկսում էր անխնա մեղադրել Մացերատին, ասում էր, որ թող նա անիծված լինի բոլոր ժամանակներում:

Երբ մի քանի ամիս անց չորեքշաբթի օրերի հերթական կոնսուլտացիայի ժամանակ, ցանկանալով ոչ այն է իրեն, ոչ այն է քույր Ինգային, ցույց տալ իր կողմից անցկացվող բուժման հաջողությունը, բժիշկն ուզեց վերցնել իմ թմբուկը, ես ոչնչացրեցի նրա դողոշների ու օծերի հավաքածուի մեծ մասը, ինչպես նաև նրա կողմից հավաքված տարբեր ծագումներով բոլոր սաղմերը:

Եթե չհաշվենք լի, սակայն չփակված գարեջրի գավաթները և մայրիկիս օծանելիքի սրվակը, Օսկարը դեռ ոչ մի անգամ իր ուժերը չէր փորձել նման քանակությամբ լի և մանրակրկիտ փակված ապակե անոթների վրա: Հաջողությունը եզակի էր, և բոլոր մասնակիցների, նույնիսկ իմ մոր համար, որն արդեն գիտեր ապակու հետ իմ հարաբերության մասին, ցնցող ու համոզիչ: Նախ ողջ ուժով առաջին իսկ ծայրով ես լայնքով ու երկայնքով կտրեցի ցուցափեղկը, որտեղ Յոլլացը պահում էր իր գարշելի ցուցանմուշները, այնուհետև գրեթե քառակույտի ապակուն դրսի կողմից ստիպեցի ընկնել լինուլեումապատ հատակին, որտեղ նա պառկեց և, չկորցնելով իր քառակույտի ձևը, հազար կտոր եղավ: Այնուհետև ես իմ գոռոցին առավել արտահայտիչ գծեր և գրեթե չափից դուրս համառություն հաղորդեցի և այդչափ շռայլորեն ձևավորված ծայրով ես անցա ճանփան մի սրվակից դեպի մյուսը:

Սրվակները զոնգոցով ցիր ու ցան եղան, կանաչավուն, փոքր-ինչ թանձրացած սպիրտը, իր ետևից տանելով սեփական պատրաստուկի գունատ, թախծոտ պարունակությունը, այս ու այն կողմ էր ցայտում, հոսում էր աշխատասենյակի կարմիր լինուլեումի վրայով և սենյակը լցնում էր իր, ես նույնիսկ կասեի շոշափելի, հոտով այն աստիճան, որ մայրիկս վատ զգաց իրեն, իսկ քույր Ինգան ստիպված էր բացել

Բրունսհեֆերեզ մայրդ պատուհանները: Սակայն բժիշկ Յոլլացը գտավ իր հավաքածուի կորուստը նվաճում դարձնելու հնարը: Իմ չարագործությունից մի քանի շաբաթ անց «Բժիշկն ու աշխարհը» բժշկական բանբերում հայտնվեց նրա հեղինակությամբ հողված ապակի կոտրող Սացերատի ծայնային ֆենոմենի մասին: Հողվածում բժիշկ Յոլլացի ներկայացրած տեսակետը լայն արծագանք գտավ մասնագիտական շրջաններում ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս, իրավասու անձանց կողմից արժանացավ և՛ ընդունելության, և՛ մերժման: Մայրիկս, որին ուղարկեցին ամսագրի միանգամից մի քանի օրինակ, հպարտության տարօրինակ զգացումի հորդում էր ապրում, ինչը ստիպեց ինձ խորհել, և նա չկարողացավ իրեն մերժել այդ հողվածից Գրեֆներին, Շեֆլերներին և իր Յանին և, կրկին ու կրկին, ճաշից հետո իր ամուսին Սացերատին հատվածներ կարդալու հաճույքը: Նույնիսկ կրպակ հաճախող գնորդներն էին ստիպված լինում ունկնդրել հողվածի հատվածները, ընդ որում նրանք հիանում էին իմ մայրիկով, որը ճարպկորեն արտասանում էր տարբեր տերմիններ՝ երևակայության հարուստ խաղ ցուցադրելով: Այն հանգամանքը, որ իմ անունը առաջին անգամ հայտնվեց մամուլի էջերում, անձամբ ինձ ամենակին չէր հուզում: Դեռ այն ժամանակ արդեն աչալուրջ իմ հոռետեսությունը ինձ դրդեց բժիշկ Յոլլացի հողվածը համարել մի բժշկի բազմաէջ ճամարտակություններ, որը համալսարանի ամբիոնի հեռանկարներ ունի:

Այսօր իր հատուկ բուժիչ հիմնարկությունում Օսկարը այլևս ունակ չէ տեղից շարժել նույնիսկ փոքրիկ բաժակը: Յոլլացի մման բժիշկները իրենց այցելություններով տանջում են նրան: Նրա վրա կատարում են զուգորդական, այսպես կոչված ռորշախյան և այլ հարցազննումներ, որպեսզի տվյալ հաստատության մեջ նրա հարկադրաբար բուժումը, ի վերջո, ստանա բարեհունչ անվանում՝ այսօր Օսկարը հաճույքով է հիշում իր ծայնի հնամենաձև, հին ժամանակները: Եթե այդ սկզբնական շրջանում նա կվարցի ավագից պատրաստված առարկաները կտրում էր հիմնավորապես (ստիպված էր լինում դա անել), ապա հետագայում, երբ նրա արվեստը հասավ ծաղկման, իսկ հետո զնաց դեպի նվազում, նա արդեն իր ունակություններից օգտվում էր առանց որևէ արտաքին հարկադրության: Ենթարկվելով ուշ շրջանի մաներիզմի գայթակղություններին, հանում խաղի որպես այդպիսին, ծառայելով արվեստին հանուն արվեստի, Օսկարը իր ծայնով ներթափանցում էր ապակու կառուցվածքի մեջ և միաժամանակ հասունանում:

Կլեփը հաճախ ժամեր շարունակ իր համար օրվա ժամանակացույց է կազմում: Այն հանգամանքը, որ այդ կազմելու ժամանակ նա անընդ-հատ տաքացված ոսպով արյունոտ երշիկ է կլանում, միայն հաստա-տում է իմ դրույթը, որն ասում է. բոլոր երազողները շատակերներ են: Իսկ այն, որ Կլեփը լիովին ակնհայտ ջանասիրություն է դրսևորում առանձին խորագրեր լրացնելիս, հաստատում է իմ մյուս դրույթը. միայն իրական ալարկոտներն են ունակ անել գյուտեր, որոնք աշխա-տանքը դարձնում են նվազ աշխատատար:

Կլեփը այս տարի ևս ահա երկու շաբաթ անընդմեջ ջանք է թափում օրվա ժամանակացույցը ժամ առ ժամ կազմելու համար: Երեկ երեկո-յան այցելելով ինձ, նա առաջին հերթին իրեն խորհրդավոր տեսք տվեց, այնուհետև կրծքագրպանից դուրս հանեց բազմակի ծալած թղթի մի կտոր և ճառագելով, նույնիսկ հպարտության արտահայտությամբ, այն մեկնեց ինձ. նա կրկին գյուտ էր արել, որը թույլ էր տալիս աշխատան-քային ժամը խնայել:

Ես աչքերով անցա նրա գրառումների վրայով, սակայն մի որևէ իրապես նոր բանի չհանդիպեցի. ժամը տասին՝ նախաճաշ, մինչև ճա-շը՝ մտքի աշխատանք, ճաշից հետո՝ խաղաղ ժամ, այնուհետև՝ սուրճ, հնարավորության դեպքում՝ անկողնում: Անկողնուց դուրս չգալով, մեկ ժամ՝ ֆլեյտայի վրա նվագելու համար, այնուհետև վեր կենալ և մեկ ժամ շարային քայլերով քայլել սենյակով, պարկապուկի ծայների ներ-քո, ևս կես ժամ բակում՝ մաքուր օդին, այնուհետև՝ յուրաքանչյուր եր-կու օրը մեկ փոխելովիս կամ երկու ժամ՝ զարեջրով արյունոտ երշիկ կամ երկու ժամ՝ կինո, սակայն ամեն դեպքում կինոյից առաջ կամ գա-րեջրի շուրջ աննկատ քարոզել անլեզալ ԳԿԿ-ի օգտին, ոչ ավելի, քան կես ժամ, որպեսզի չափը չանցնի: Շաբաթական երեք երեկո՝ «Ոնգեղջ-յուրում» պարային երաժշտությամբ զբաղվելը: Շաբաթ օրերին՝ հետ-ճաշյա զարեջրը ԳԿԿ-ի օգտին՝ քարոզի հետ միասին տեղափոխվում է երեկոյան ժամի, քանի որ օրը տրամադրված է Գրյունշտրասե փողո-ցում գտնվող բաղնիքին ու մերսմանը: Բաղնիքից հետո՝ վազք դեպի «Ու-9», որտեղ երեք քառորդ ժամ հիգենիկ վարժություններ մի աղջկա հետ, հետո այդ նույն աղջկա և նրա ընկերուհու հետ՝ սուրճ և խմորեղեն Շվաբի մոտ: Աշխատանքային օրվա ավարտից ոչ շատ առաջ՝ սափրվել, իսկ եթե հարկ լինի, ապա նաև մազերը խուզել, արագ լու-սանկարվել ֆոտոավտոմատում, այնուհետև՝ զարեջուր, երշիկ, քարոզ ԳԿԿ-ի օգտին և հաճելի անգործություն:

Գովելով Կլեփի կողմից մանրակրկիտ կազմված ժամանակացույցը՝ ես խնդրեցի այն պատճենահանել ինձ համար և հետաքրքրվեցի, թե ինչպես է նա հաղթահարում ուժասպառության թուլեցումը: «Քնուն եմ կամ ԳԿԿ-ի մասին մտածում», – պատասխանեց Կլեփը կարճ մտորելուց հետո:

Արդյոք պատմեցի՞ ես նրան, թե ինչպես Օսկարը առաջին անգամ բախվեց «օրվա ժամանակացույց» հասկացության հետ:

Ամեն ինչ սկսվեց լիովին անվճար կերպով, Քաուեր մորաքրոջ մոտ, մանկապարտեզում: Ամեն առավոտ Յեդվիգ Բրոնսկին գալիս էր իմ ետևից և ինձ ու Ստեֆանին մեկտեղ տանում էր Պասադոսկիվեզ փողոց, Քաուեր մորաքրոջ մոտ, որտեղ վեց-տասը երեխաների հետ (ոմանք հիվանդության պատճառով մշտապես բացակայում էին) մենք պետք է խաղայինք մինչ սրտխառնոցի աստիճան:

Բարեբախտաբար իմ թմբուկը խաղալիքների դասին էր պատկանում և այդ իսկ պատճառով իմ վզին այլ խաղալիքներ չէին փաթաթում, իսկ ճոճվող ձիուկը իմ տակն էին հրում միայն այն ժամանակ, երբ խաղի ընթացքում թղթե սաղավարտով ասպետ-թմբկահարի պահանջ էր լինում: Ինձ համար որպես ստեղծագործիչ էր ծառայում Քաուեր մորաքրոջ սև մետաքսյա շրջազգեստը, որը հազարապատիկ կոճկվում ու արծակվում էր: Ես բոլոր հիմքերը ունեմ հաստատելու համար, որ իմ թմբուկի օգնությամբ ինձ հաջողվում էր օրական մի քանի անգամ թուլակազմ և կնճռոտ ֆրոյլայնին հագցնել ու հանվեցնել, երբ թմբուկի հարվածներով ես կոճկում կամ արծակում էի նրա շրջազգեստը, առանց նրա մարմինը զննելու:

Շագանակենու ծառուղիներով մինչև Յեշկենթայան անտառ, էրբսբերգով դեպի վեր, Գութենբերգի հուշարձանի կողքով հետճաշյա զբոսանքները այնքան հաճելիորեն ծանծրալի և անհոգս էին, որ ես մինչ օրս էլ երագուն եմ նման քրեստոմատիկ զբոսանքներ կատարել՝ բռնելով Քաուեր մորաքրոջ մագաղաթյա փոքրիկ ձեռքը:

Ութ հոգի էինք մենք, թե տասներկու, միևնույն է, մենք պարտավոր էինք մտնել լծի տակ: Այդ լուծը բաղկացած էր կապույտ գործված երիզից, որը փոխարինում էր առեղին: Բոլոյա առեղից աջ ու ձախ կողմերով ետ էին ձգվում վեցական բոլոյա սանձիկներ տասներկու, եթե եկել էին բոլորը, երեխաների համար: Յուրաքանչյուր տասը սանտիմետրը մեկ սանձիկների վրա կախված էին մեկական զանգուլակ: Քաուեր մորաքրոջ առջև, որը բռնում էր սանձերը, մենք, զնգզնգացնելով ու թնկթնկացնելով, իսկ ես համառորեն թմբկահարելով, դոփում էինք քա-

դաքաներձ փողոցներով: Մորաքույր Քաուերը երբեմն սկսում էր երգել. «Հիսուս, քեզնով եմ ես ապրում, Հիսուս, քեզնով ես կմեռնեմ» կամ «Ողջույն քեզ, աստղ ծովային», և անցորդների գութը շարժվում էր, երբ մենք դեպի պարզկա հոկտեմբերյան օդն էինք գոչում. «Օ՛, օգնիր ինձ, Կույս Մարիամ» և «Օ՛, քաղցրալի Աստվածամայր»: Եթե մենք կտրում-անցնում էինք գլխավոր փողոցը: տրանսպորտը կանգ էր առնում: Կուտակվում էին տրամվայները, մեքենաները, կառքերը, մինչև մենք մեր «ծովային աստղը» սալարկուղով տանեինք: Եվ Քաուեր մորաքույրը ամեն անգամ իր ճրթճրթան թափկով շնորհակալություն էր հայտնում մեզ փողոցով անցկացնող ոստիկանին:

«Տերը մեր Հիսուս կվարձատրի ձեզ»,— խոստանում էր նա և իր մետաքսե շրջագգեստի շրշյունով առաջ էր ընթանում:

Եիշտն ասած, ես շատ ափսոսացի, երբ գարնանը, վեցերորդ ծննդյան տարեդարձից հետո, Օսկարը Ստեֆանի հետ և հատկապես Ստեֆանի պատճառով, լքեց օրիորդ Քաուերին, ում կարելի էր կոճկել ու արծակել: Հնարավոր չեղավ խուսափել բռնի գործողություններից, ինչպես ամեն անգամ, երբ գործին խառնվում էր քաղաքականությունը: Մենք բարձրացանք էրբսերգ փողոց, մորաքույր Քաուերը մեր վրայից հանեց լուծը: Փայլվում էին երիտասարդ փոքրիկ ծառերը, ճյուղերի մեջ ուրախ ժխոր էր տիրում: Մորաքույր Քաուերը նստել էր մամռապատ քարի վրա, որը տարբեր ուղղություններ էր ցույց տալիս մեկժամյա և երկժամյա զբոսանքների համար: Նա երգ էր երգում մանկահասակ աղջկա նման, որը չի հասկանում, թե ինչ է կատարվում իր հետ քնի մեջ, նա թափ էր տալիս գլուխը, ինչպես դա անում են խայտահավերը, և միաժամանակ մեզ համար նոր լծասարք էր գործում, լծասարքը նախատեսվում էր լինել հրեշավոր կարմիր գույնի: Ափսոս միայն, որ ինձ այդպես էլ բախտ չվիճակվեց այն կրել, թփուտների մեջ գոռոց լսվեց, օրիորդ Քաուերը վեր թևեց ու նետվեց գոռոցի ուղղությամբ դեպի թփուտներ՝ իր ետևից տանելով կարմիր թելն ու գործվածքը: Ես գնացի նրա և թելի ետևից, առաջիկայում ես պետք է տեսնեի էլ ավելի կարմիրը. Ստեֆանի քթից հոսում էր արյունը, իսկ խարտյաշ և քունքերի շրջանում կապույտ երակագծերով Լուտար անունով սղան նստել էր թույլիկ ու խղճուկ Ստեֆանի կրծքին և իրեն այնպես էր պահում, կարծես ուզում էր նրա քիթը մտցնել դեմքի մեջ:

«Լեհուկ,— ֆշացնում էր նա հարվածների արանքում:— Լեհուկ»:

Երբ հինգ րոպե անց Քաուեր մորաքույրը կրկին մեզ վրա հագգրեց լծասարքը՝ միայն ես էի վազում ինքնուրույնաբար, կարմիր գործվածքը

քանդելով՝ նա սկսեց մեր բոլորի համար աղոթքը, որը սովորաբար արտաբերում են զոհի և մարմնավորման միջև. «խայտառակված եմ ես՝ գղջանքով ու ցավով լի ...»:

Դրանից հետո՝ Էրսբերգով ներքև և կանգառ Գութենբերգի հուշարձանի դիմաց: Երկար մատով ցույց տալով Ստեֆանին, որը թնկթնկացնում էր ու թաշկինակը սեղմում քթին, Քաուերը մեղմ պարզաբանեց. «Ստեֆանը մեղավոր չէ, որ ինքը փոքրիկ լեհ է»: Մորաքույր Քաուերի խորհրդով Ստեֆանը այլևս չպետք է այցելեր մանկապարտեզ, և Օսկարը, որը չնայած լեհ չէր և այնքան էլ Ստեֆանին չէր սիրում, այստեղ համերաշխություն դրսևորեց: Երբ եկավ Ջատիկը, որոշեցին ռիսկի դիմել, և բժիշկ եղջուրե շրջանակով ակնոցով Դոլլացը եզրակացրեց, որ դա չի կարող վնաս հասցնել: Նա նույնիսկ բարձրաձայն արտահայտեց իր եզրակացությունը. «Դա վնաս չի հասցնի փոքրիկ Օսկարին»:

Յան Բրոնսկին, որը ևս մտադիր էր Ջատիկից հետո իր փոքրիկ Ստեֆանին լեհական ժողովրդական դպրոց ուղարկել, թույլ չտալով, որ իրեն ետ պահեն, մայրիկիս ու Մացերատին կրկին ու կրկին պնդում էր, որ ինքը ծառայող է լեհական պետական ծառայությունում, և որ Լեհական փոստատանը իր արժանավայել աշխատանքի դիմաց լեհական պետությունից արժանավայել վարձատրություն է ստանում: Վերջ ի վերջո ինքը լեհ է, և Դեդվիգը նույնպես լեհուհի կղառնա, հենց որ բավարարեն նրա դիմումը: Եվ բացի այդ, Ստեֆանի նման խելացի ու միջինից բարձր տաղանդի տեր երեխան գերմաներեն լեզուն լիովին կարող է ուսումնասիրել ընտանիքում, իսկ ինչ վերաբերում է փոքրիկ Օսկարին (ամեն անգամ «Օսկար» անունը արտասանելիս նա թեթևակի հոգոց էր հանում), ապա Օսկարը, ինչպես և Ստեֆանը, վեց տարեկան է. ճիշտ է, նա դեռ նորմալ խոսել էլ չի կարողանում և ընդհանրապես իր տարիքի համեմատ բավականին թերզարգացած է, և աճ էլ չունի: Այնուհանդերձ արժե փորձել. պարտադիր ուսուցումը հենց պարտադիր ուսուցում է, եթե, իհարկե, դեմ չլինի դպրոցի ղեկավարությունը:

Սկզբում դպրոցի ղեկավարությունը կասկածեց և բժշկական եզրակացություն պահանջեց: Դոլլացը ինձ անվանեց առողջ երեխա, որը երեք տարեկան երեխայի հասակ ունի: Սակայն խելքով, եթե ուշադրություն չդարձնենք այն հանգամանքի վրա, որ նա դեռ չի կարողանում խոսել ինչպես իհարկե է, հինգ-վեց տարեկաններին ոչնչով չի զիջում: Դոլլացը նաև ինչ-որ բան էր ասում իմ վահանաձև գեղծի մասին:

Բոլոր հետազոտությունների ընթացքում, ինձ համար արդեն սովորական դարձած հարցազննման ժամանակ, ես ինձ հանգիստ էի պա-

հում՝ սկսած «անտարբերից» վերջացրած «բարիկամեցողությամբ», նամանավանդ, որ ոչ ոք մահափորձ չէր կատարում իմ թմբուկի դեմ: Հոլլաքյան օժերի, դոդոշների ու սաղմների հավաքածուի ոչնչացումը դեռ թարմ էր այն մարդկանց հիշողության մեջ, ովքեր ինձ հետագոտում ու հարցազննում էին, և երկյուղ ներշնչում:

Ես ստիպված էի իմ ծայրի միջի ավմաստը ցուցադրել միայն տանը և այն էլ պարապմունքների առաջին օրը, քանի որ նախկինի դառը փորձով չխրատված, Մացերատը պահանջեց, որ ես ֆրեբելյան մարգագետնի միջով մինչև Պեստալոցցի դպրոցը ընկած ճանապարհը անցնեի առանց իմ թմբուկի և որ այն ինձ հետ դպրոց չտանեի:

Սակայն երբ նա ազատություն տվեց ձեռքերին, և ցանկացավ վերցնել այն, ինչն իրեն չի պատկանում, այն, ինչի հետ նա վարվելու ձևն էլ չգիտի, այն, ինչի համար նրա հասկացողությունն է բացակայում, ես գոռացի, կիսեցի մեջտեղից դատարկ ծաղկամանը, ինչի մասին ասվում էր, որ բնօրինակ է: Երբ բնօրինակ սկահակը բնական բեկորների տեսքով հայտնվեց հատակին, Մացերատը, որն այն բարձր էր գնահատում, քիչ էր մնում ինձ խփել: Սակայն այդ պահին մոտ թռավ մայրիկս, Յանը, որը Ստեֆանի հետ կարճ ժամանակով այցի էր եկել մեզ, նույնպես միջամտեց:

– Ալֆրեդ, խնդրում եմ քեզ,– արտաբերեց նա իր հանգիստ, փոքրինչ մեղմ ոճով, և Յանի կապույտ և մորս մոխրագույն աչքերից խոցված Մացերատը ցած իջեցրեց արդեն վեր բարձրացրած ձեռքը և այն խոթեց գրպանը:

Պեստալոցցիի անվան դպրոցը նոր, կարմիր-աղյուսե, ժամանակակից ոգով գրաքարերով և որմնանկարներով զարդարված, երեք հարկանի հարթ տանիքով երկարավուն շենք էր, որը մանուկներով հարուստ արվարձանում կառուցել էր սենատը՝ այն ժամանակ դեռ շատ ակտիվ սոցիալ-դեմոկրատների աղմկոտ պահանջով: Ինձ դուր եկավ այդ արկղը, եթե չհաշվենք հոտը և մոդեռն ոճով գրաքարերի և որմնանկարների վրա պատկերված սպորտով զբաղվող տղաներին: Չնայած ծաղկող, սակայն անբնականորեն փոքրիկ ծառերը կանգնած էին եպիսկոպոսի գավազանի նմանվող պաշտպանական շքամուտքի դիմացի մանր խիճի վրայի երկաթյա ծողերի արանքում: Բոլոր կողմերից հոսելով՝ դեպի դպրոց էին գալիս մայրիկները՝ խայտաբղետ ծագարած և թղթե տոպրակները բռնած և իրենց ետևից ոռնացող կամ օրինակելի տղաներին քարշ տալով: Օսկարը դեռ ոչ մի անգամ նույն կողմը գնացող այդքան շատ մայրեր չէր տեսել: Թվում էր, թե նրանք ուխտագնա-

ցություն են կատարում դեպի ինչ-որ մի շուկա, որտեղ մտադիր են վաճառքի նպատակով ցուցադրել իրենց առաջնեկներին կամ ավագությամբ երկրորդներին: Դպրոցի այդ հոտը, որը բազմիցս նկարագրված է, և որն իր խիստ հատկանշականությամբ գերազանցում է երկրի վրա հայտնի բոլոր բուրմունքները, արդեն նախասրահում է զգացվում: Հատակի քարե սալիկների վրա գեղատեսիլ անկարգության մեջ կանգնած էին ոչ այն է չորս, ոչ այն է հինգ գրանիտե սկահակներ, որոնցում միաժամանակ մի քանի ակունքներից ջուր էր վեր բխում: Երեխաներով, այդ թվում նաև ինձ հասակակից, շրջապատված սկահակները հիշեցնում էին բիսաուցի իմ քեռի Վինցենտի խոզին: Նա ևս երբեմն պառկում էր կողքի վրա և նույնչափ մոլեգին հարծակման էր ենթարկվում իր ծարաված խոճկորների կողմից:

Տղաները կռացել էին սկահակների և անփոփոխ կախ ընկած շատրվանների վրա, իրենց մագերին թույլ էին տալիս ընկնել շիթի տակ, իսկ շիթին՝ ընկնել իրենց բերանը: Չգիտեմ էլ՝ արդյոք խմո՞ւմ էին նրանք, թե զվարճանում: Երբեմն երկու տղա, թշերը ուռեցրած, միաժամանակ ուղղվում էին, որպեսզի անպարկեշտ բարձր ծայնով միմյանց դեմքերին պզզացնեն բերաններում տաքացրած ջուրը, որն անկասկած խառնված էր քթի ու հացի փշրանքներին: Ես, ով ամնիջապես մուտքի մոտ՝ չհասկանալով հայացք նետեցի ծախից նախասրահին հարող բաց մարզադահլիճի կողմը, այնտեղ տեսնելով կաշվե զամբիկ, ծող և ճուպաններ, ինչպես նաև սարսափելի զուգափայտ, հանկարծ իսկական, ոչնչով չնվազեցվող ծարավ զգացի, և ուրախ կլիների ուրիշ երեխաների պես մի քիչ ջուր խմել: Սակայն ես հո չէի կարող խնդրել մայրիկիս, որը բռնել էր իմ ձեռքը, որպեսզի նա փոքրիկ Օսկարին բարձրացնի մինչև սկահակի եզրը: Նույնիսկ եթե կանգնեի իմ թմբուկի վրա, միևնույն է, ես չէի կարողանա ձգվել մինչև շատրվանը: Սակայն երբ, քիչ վեր ցատկելով, ես հայացք նետեցի սկահակներից մեկի եզրից այն կողմ և նկատեցի, թե ինչպես են յուղոտ փշրանքները գրեթե փակել ջրահեռացման անցքը, ինչից սկահակը լցվել էր մի ինչ-որ անախորժաբեր հեղուկով, ծարավը, որը՝ սպորտային անապատի մարմնամարզական գործիքների միջև թափառելիս, ես շատ շոշափելի էի զգում, ամնիջապես լքեց ինձ:

Վիթխարակերտ, հսկաների համար պատրաստված աստիճաններով, դրոյդունով արծազանքող միջանցքներով մայրիկս ինձ վեր տարավ դեպի մի շինություն, որի դռան վերևում կախված էր «1Ա» գրութ-յամբ ցուցանակ: Շինությունում վիստում էին ինձ հասակակից տղաներ:

Այդ տղաների մայրիկները սեղմվել էին պատուհանների դիմացի պատին և խաչած ձեռքերով ավանդական, խայտաբղետ, ծագարած, վերևից մետաքսյա թղթով պինդ կապած իմ հասակից բարձր, ուսումնական առաջին օրվա համար նախատեսված թղթե տուպակները սեղմել էին կրծքներին: Մայրիկիս մոտ ևս կար այդպիսին:

Երբ ես նրա ձեռքը բռնած մտա ներս, ժողովուրդը ծիծաղեց, և այդ ժողովրդի մայրերը՝ ևս: Չաղլիկ տղային, որն ամմիջապես ցանկություն ունեցավ իմ թմբուկի վրա թխկթխկացնել, ես, որպեսզի ստիպված չլինեմ ձայնովս ապակի կտրել, ստիպված էի ոտքով հարվածել ճանին: Ընդ որում հարվածել ոչ մեկ անգամ: Տղան ընկավ՝ դպրոցական մատարանի հետ բախման ժամանակ փչացնելով իր սանրվածքը, ինչի համար էլ ես հաջողացրի վզակոթիս մի լավ հարված ստանալ մորիցս: Տղան ճչում էր, ես, բնական է, ոչ, ես գոռում եմ, միայն երբ ուզում եմ ձեռքիցս խլել թմբուկը: Մայրիկս, որի համար մյուս մայրերի աչքի առաջ տեղի ունեցած այդ բախումը չափազանց տհաճ էր, ինձ մտքրեց պատուհանի կողմի մուտքի առաջին մատարանի մեջ: Ինչ խոսք, մատարանը ինձ համար չափազանց մեծ էր: Սակայն ավելի հետ գնալիս ժողովուրդը դառնում էր առավել ամուր ու պեպենոտ, իսկ մատարանները ավելի մեծ էին: Ես ամեն ինչին հարմարվեցի, հանգիստ մտեցի, քանի որ անհանգստանալու համար պատճառներ չունեի: Մայրիկս, որն իմ կարծիքով դեռ շփոթված էր, խառնվեց մյուս մայրերի ամբոխին: Չնարավոր է, որ նա իր մմաններից անհարմար էր զգում իմ, այսպես ասած, աճի զարգացման կանգի պատճառով: Իսկ նրանք, ընդհակառակը, իրենց այնպես էին պահում, կարծես ծանրակշիռ պատճառներ ունեին հպարտանալու իրենց, ըստ իս, չափից դուրս արագ մեծացած համբակներով:

Քանի որ լուսամուտագոգի բարձրությունը նույնչափ քիչ էր համապատասխանում իմ բոյին, որքան և մատարանի չափերը, ես չէի կարող պատուհանից հայացք գցել ֆրյորեյլան մարգագետնին: Իսկ ես շատ էի ուզում նայել մարգագետնին, որտեղ, ինչպես գիտեի, սկաուտները կանաչի վաճառող Գրեֆի առաջնորդությամբ վրաններ են տեղադրում, պատերազմ են խաղում և, ինչպես պատշաճ է սկաուտներին, բարիք են արարում: Բանն այն չէ, որ ես ցանկություն ունեի մասնակցել այդ չափից դուրս մեծ անուն հանած ճամբարային կյանքին, ոչ, ինձ հետաքրքրում էր բուն Գրեֆի անձը՝ կարճ շալվարով: Վտիտ, մեծաչյա, չնայած և գունատ տղաների նկատմամբ նրա սերն այնքան մեծ էր, որ նա այն մտքրեց սկաուտյան շարժման հիմնադիր Բադեն-Փոուելի համազգեստի մեջ:

ճարտարապետության ստորությունների պատճառով զրկված լինելով բավականին հետաքրքրաշարժ տեսարանից, ես կարող էի նայել միայն երկնքին և ի վերջո լիովին բավարարվեցի դրանով: Անընդհատ նոր ու նոր ամպեր էին լողալով անցնում հյուսիս արևմուտքից դեպի հարավ արևելք, կարծես հատկապես այդ ուղղությունն էր ամպերին ինչ-որ անսովոր ուրախություններ խոստանում: Իմ թմբուկը, որը մինչ այժմ գեթ մեկ հարվածով անգամ չէր ակնարկել այդ հեռացումը, ես սեղմեցի ծնկներին և նստարանի արկղի միջև: Թիկունքի համար նախատեսված տախտակը պաշտպանում էր Օսկարի ծոծրակը: Իմ ետևում հռիռում, ոռնում, ծիծաղում, լաց լինում ու մոլեգնում էին իմ, այսպես կոչված, համադասարանցիները: Ինձ վրա թղթե գնդիկներ էին նետում, սակայն ես նույնիսկ չէի շրջվում՝ նպատակասլաց ամպերի տեսքը համարելով ավելի գեղագիտական, քան ամբողջապես հիմարացած համբակների մի ողջ հորդայի ծամածռությունների տեսարանը:

Այն բանից հետո, երբ ներս մտավ «օրիորդ Շպուլլենհաուեր» ներկայացած կինը, «1Ա» դասարանը դարձավ քիչ ավելի լուռ: Ինձ սակայն պետք չէր լինել ավելի լուռ, ես առանց այն էլ չափից դուրս լուռ էի նստած և խորասուզվելով իմ մեջ, սպասում էի ապագա իրադարձությունների: Իսկ եթե այնուամենայնիվ մինչև վերջ ազնիվ լինեմ, ապա Օսկարը ընդհանրապես անհրաժեշտ չէր համարում սպասել ապագա իրադարձություններին, նա զվարճությունների անհրաժեշտություն չէր զգում: Իսկ դա նշանակում է, որ նա ոչինչ չէր էլ սպասում, այլ ուղղակի նստել էր նստարանին կամ, ավելի ճիշտ ասած, զատկատոնի առիթով դասասենյակի լավ լվացված պատուհանների դիմաց՝ զգալով միայն իր թմբուկի հպումը և ուրախանալով ամպերի տեսքով:

Օրիորդ Շպուլլենհաուերը կրում էր կոպիտ կարված կոստյում, որը նրա կերպարանքին տղամարդկային ինչ-որ բան էր հաղորդում: Այդ տպավորությունը միայն սաստկանում էր խստաշունչ, կոճկովի և, ինչպես ինձ էր թվում, կոկորդի շրջանում ցեյլուլոիդե կոճակ ունեցող օծիքի շնորհիվ, ինչից նրա վիզը դառնում էր ծալքավոր: Զբոսաշրջիկի իր կոշիկներով հագիվ դասասենյակի շենից ներս ոտք դնելով, նա ցանկացավ համընդհանուր սեր ձեռք բերել և այդ իսկ պատճառով հարց տվեց.

– Դե, սիրելի երեխաներ, դուք կարո՞ղ եք մի որևիցե երգ երգել:

Պատասխանը՝ համընդհանուր ոռնոց էր, ինչը նա մեկնաբանեց սակայն որպես հաստատող պատասխան, քանզի անմիջապես միտումնավոր բարձր ձայնով սկսեց երգել «Մայիսը եկավ» գարնանային երգը,

չնայած գործը տեղի էր ունենում ապրիլի կեսին: Սակայն դեռ նոր էր նա հռչակել գարնան գալուստը, իսկական դժոխք բռնկվեց: Սկսելու նշանին չսպասելով, գոնե մոտավորապես բառերը չիմանալով, չունենալով քիչ թե շատ ռիթմի զգացում, թեկուզ այն պարզունակը, ինչպես այդ երգում, ավագակախումբը իմ թիկունքում սկսեց գոռգոռալ մեկը անտառի մասին, մեկը՝ ցախի, այնպես, որ պատերից ցած էին թափվում ծեփերը:

Շպուլլենհաուերը իմ մեջ խղճահարություն առաջ բերեց. չնայած իր դեղնավուն մաշկին, տղայի նմանվող մազերի կտրվածքին և տղամարդու փողկապին, որը նկատելի էր օձիքի անկյունների արանքից: Եվ, կտրվելով ամպերից, որոնք ակնհայտորեն այսօր պարապմունքներ չունեին, ես շունչ առա, մեկ շարժումով փայտիկները դուրս բերեցի շալվարակալիս տակից և բարձրածայն ու մատչելիորեն թմբուկի վրա թմբկահարեցի երգի ռիթմը: Սակայն իմ թիկունքում գտնվող ավագակախումբը ո՛չ լսողություն ուներ, ո՛չ հասկացողություն: Միմիայն Շպուլլենհաուերը ինձ քաջալերելով գլուխը շարժեց, ժպտաց պատի հենարան դարձած մայրերի խմբին, առանձնահատուկ հայացքով պարզատրեց իմ մայրիկին՝ դրդելով ինձ դա ընկալել որպես թմբկահարելը հանգիստ շարունակելու, էլ ավելի բարդացնելու և իմ ողջ վարպետությունը ցուցադրելու կոչ: Իմ թիկունքի ավագակախումբը արդեն վաղուց դադարել էր իր բարբարոսական գոռոցներով իմ թմբկահարելուն ծայնակցելը: Ես արդեն երևակայում էի, թե իբր իմ թմբուկը հանդես է գալիս դասավանդողի դերում, սովորեցնում, իմ համադասարանցիներին վեր է ածում իմ աշակերտների, սակայն այդ պահին իմ նստարանի դիմաց վեր խոյացավ Շպուլլենհաուերը, ուշադիր և նույնիսկ ոչ թե լարված, այլ ավելի շուտ ինքնամոռաց ժպտալով նայեց իմ ծեռքին և իմ փայտիկներին, նույնիսկ փորձեց միևնույն չափը տալ: Մի կարծ ակնթարթ ներկայացավ որպես հմայքից ոչ գուրկ ոչ երիտասարդ աղջիկ, որը մոռանալով իր մանկավարժական կոչման մասին, չընդունելով գրավոր հրամանով իրեն պարտադրված կյանքի ծաղրանկարային պատկերը, դառնում է ավելի մարդկային, այլ խոսքերով՝ երեխայական, հետաքրքրասեր, ոչ հասարակ, ոչ խրատող:

Սակայն երբ Շպուլլենհաուերին չհաջողվեց անմիջապես և ճիշտ կրկնել իմ թմբկային չափը, նա վերադարձավ իր նախկին, ուղղամիտ, հիմարավուն և, դրան գումարած, վճարովի դերին, կենտրոնացավ, ինչպես ժամանակ առ ժամանակ ստիպված են անել ուսուցիչները և ասաց.

– Դու, իհարկե, փոքրիկ Օսկարն ես, մենք արդեն շատ ենք քո մասին լսել: Որքան գեղեցիկ ես դու թմբկահարում: Ճի՞շտ է, երեխաներ: Չէ՞ որ ճիշտ է, մեր Օսկարը լավ թմբկահար է:

Երեխաները սկսեցին լաց լինել, մայրերն ավելի մոտեցան իրար, Շպոլլենհաուերը այդ ընթացքում կարողացավ ամբողջապես տիրապետել իրեն:

– Իսկ այժմ,– բարձր ծայրով ասաց նա,– մենք թմբուկը կղնենք մեր պահարանի մեջ, նա անկասկած արդեն հոգնել է և ուզում է հանգստանալ: Յետո, երբ դասերը ավարտվեն, դու այն հետ կստանաս:

Դեռ արագացնելով այդ կեղծիքով լի խոսքը, նա ինձ ցուցադրեց իր կարճ կտրված ուսուցչական եղունգները՝ տասն անգամ փորձելով այդ կարճ կտրված եղունգներով բռնել իմ թմբուկը, որը, տեսնում է Աստված, ո՛չ հոգնել էր, ո՛չ էլ պատրաստվում էր քնել: Սկզբում ես դիմանում էի, պուլսների տակ թաքնված մատներով փաթաթվեցի սպիտակակարմրավուն օղակին, նայեցի նրան, տեսա, որ նա անփոփոխ պահպանում է դպրոցական ուսուցչուհու վաղըջական չափանմուշային տեսքը: Նայեցի նրա միջով, Շպոլլենհաուերի ներսում տեսա այնպիսի բաներ, որոնք բավարար են երեք ամբողջական բարոյագուրկ գլուխներում շարադրելու համար: Սակայն քանի որ խոսքը իմ թմբուկի մասին էր, շեղվեցի նրա ներքին կյանքից, և երբ իմ հայացքը խոցեց նրան թիակների մեջտեղից, լավ պահպանված մաշկի վրա հայտնաբերեցի գուլդենի¹ չափ խալ, վրան երկար մազեր աճած:

Ոչ այն է նա զգաց, որ ես իրեն տեսնում եմ միջանցիկ հայացքով, ոչ այն է բանն իմ ծայրն էր, որն արդեն նախազգուշացնելով, սակայն դեռ վնաս չպատճառելով, քերծում էր նրա ակնոցի աջ ապակին: Մի խոսքով, նա հրաժարվեց բիրտ ուժի կիրառումից, ինչը ստիպեց, որ նրա մատների ոսկորները ցավեն՝ հավանաբար, չդիմանալով ակնոցի քերծվելուն, ինչի պատճառով նրա մաշկը փշաքաղվեց, մրսածի դողոցով ձեռքերից բաց թողեց թմբուկը և միայն ասաց. «Որքան չար ես դու, Օսկար»,– դատապարտող հայացք նետեց մորս վրա, որն առանց այն էլ չգիտեր, թե ուր թաքցնի աչքերը: Նա հանգիստ թողեց իմ մեկ կաթիլ անգամ ոչ քնկոտ թմբուկը, կտկտացնելով իր ցածր ու լայն կրունկները, շրջվեց, բարձրացավ ամբիոնի վրա, իր պորտֆելից ուրիշ ակնոց հանեց, հավանաբար ընթերցանության համար, վճռական շարժումով քթի վրայից հանեց այն հարմարանքը, որը քերծել էր իմ ծայրը, ինչպես

¹ Մետաղադրամ:

եղունգներով են քերում պատուհանի ապակու վրայով: Ճկույթը ցցելով՝ երկրորդ ակնոցը նստեցրեց իր քթի վրա, հետո ձգվեց, այնպես, որ ինչ-որ բան նրա ներսում ճտտաց, և կրկին ձեռքը մտցնելով իր պորտֆելի մեջ՝ ասաց.

– Իսկ հիմա ես ձեզ կկարդամ դասացուցակը:

Խոզի կաշվից կարված տարողության միջից նա հանեց թղթի մի տրցակ, մեկը վերցրեց իրեն, մյուսները բաժանեց մայրերին, այսինքն՝ իմ մորը նույնպես և վերջապես վեցամյա երեխաներին՝ որոնք սկսել էին կորցնել համբերությունը, բացատրեց, թե ինչ բան է այդ դասացուցակը:

– Երկուշաբթի՝ Աստծո օրենք, նամակ, հաշիվ, խաղեր. երեքշաբթի՝ հաշիվ, մաքրագրություն, երգեցողություն, բնագիտություն. չորեքշաբթի՝ հաշիվ, նամակ, նկարչություն, նկարչություն. հինգշաբթի՝ երկրագիտություն, հաշիվ, նամակ, Աստծո օրենք. ուրբաթ՝ հաշիվ, նամակ, խաղեր, մաքրագրություն. շաբաթ՝ հաշիվ, երգեցողություն, խաղեր, խաղեր:

Ահա թե ինչ ազդարարեց մեզ Շպոլլենհաուերը՝ որպես անդրդվելի ճակատագիր: Նա ուսուցչական կոնֆերանսի ներկաներին դիմեց իր խիստ, ոչ մի տառ կուլ չտվող ծայնով, այնուհետև հիշելով սեմինար պարապմունքները, դարձավ «քնքուշ» և վարակվեց դաստիարակչական կենսախնդությամբ:

– Դե, թանկագին երեխաներ, այժմ բոլորս միասին կկրկնենք: Եվ այսպես, երկուշաբթի՝:

Ոհմակը գոռաց.

– Երկուշաբթի:

Նա անմիջապես.

– «Աստծո օրենք»:

Կնքված հեթանոսները գոռացին «Աստծո օրենք» բառերը: Ես ավստում էի իմ ծայնը և դրա փոխարեն թմբուկի վրա թմբկահարեցի կրոնական բառեր:

Շպոլլենհաուերի ողորմածությամբ նրանք իմ թիկունքում ոռնում էին.

– «Նա-մակ» – (Իմ թմբուկը պատասխանում էր երկու անգամ) – «Հաշիվ» – (Եվս մեկ հարված):

Իմ ետևում այդպես շարունակվեց գոռոցը, Շպոլլենհաուերը այդպես երգեց՝ իմ դիմաց կանգնած, և ես համաչափ՝ ուրախ դեմք ցույց տալով, իմ թիթեղի վրա խփում էի հաշիվը մինչև Շպոլլենհաուերը՝ արդեն չգիտեն էլ, թե ինչ ճանճ էր նրան կծել, վեր թռավ տեղից՝ բացահայտ զայրացած: Սակայն նա ամենևին էլ այն տխմարների վրա չէր

զայրացել, որոնք նստած էին նրա առջև, ոչ, դա իմ պատճառով էր, որ նրա թշերը բռնկվեցին տենդագին կարմիրով: Դա Օսկարի անշառ թմբուկն էր, որ նրա համար դարձավ փորձաքար՝ բավարար, որպեսզի զբաղվի դիթմի զգացումով օժտված թմբկահարով:

– Իսկ հիմա լսիր ինձ, Օսկար: Հինգշաբթի՝ երկրագիտություն:

Քամահրելով «հինգշաբթի» բառը, ես վեց անգամ հարվածեցի թմբուկիս՝ նշանավորելով «երկրագիտությունը», երկու անգամ՝ «նամակը» և մեկ անգամ՝ «հաշիվը»: Իսկ «Աստծո օրենքը» ես նշեցի, ինչպես և պետք էր, ոչ թե չորս հարվածներով, այլ անջատ-անջատ՝ երկու անգամ երկուական, թմբուկի բացարձակապես բարեգործական հարվածներով:

Շապլլենհաուերը, սակայն, չգնահատեց իմ ճշտությունները: Նրան ընդհանրապես զզվեցրեց թմբկահարությունը: Ինչպես որ քիչ առաջ, նա տասնապատիկ անգամ ցույց տվեց իր կարճ կտրած եղունգները և տասն անգամ ցանկացավ խլել թմբուկը:

Սակայն ես արդեն արձակել էի իմ ապակեկործան գոռոցը՝ նախքան նա հասցրեց դիպչել իմ թիթեղին, և այն երեք սովորական չափերը գերազանցող դասասենյակի պատուհաններին զրկեց իրենց վերևի մասից: Երկրորդ գոռոցիս զոհը դառնալով՝ վայր ընկան միջնամասի ապակիները: Անարգել սենյակ ներխուժեց մեղմ զարնանային օղը: Այն հանգամանքը, որ երրորդ գոռոցով ես ոչնչացրեցի նաև ներքևի ապակիները, դարձավ, ըստ էության, ավելորդ լկտիություն, որովհետև վերևի և մեջտեղի ապակիների ընկնելուց հետո արդեն Շապլլենհաուերը ետ քաշեց իր եղունգները: Արվեստի տեսանկյունից զուտ անիմաստ չարածիությունից դրդված ներքևի պատուհանների հախից գալու փոխարեն Օսկարը տեսնում է Աստված, որ ավելի խելացի քայլ կկատարեր, եթե հետևեր ետ նահանջած Շապլլենհաուերին:

Թե որտեղից նա կախարդանքով ի հայտ բերեց իր եղեգնյա ձեռնափայտը, սատանան գիտե: Սակայն ձեռնափայտը հանկարծ այդ նույն զարնան շնչի հետ միախառնված, օդում հայտնվեց: Եվ այդ օղային խառնուրդի միջով կինը ձեռնափայտը սլացիկ թափ տվեց, դարձրեց այն ճկուն, տենչացող, մաշկին հասցվող հարվածներից բավարարվածության ձգտող: Եվ նա ձեռնափայտով հարվածեց իր նստարանի կափարիչին, այնպես, որ թանաքն ու թանաքամանը մանուշակագույն լեզվակով թռչկոտեցին: Եվ երբ ես չցանկացա իմ ձեռքերը դնել նրա դիմաց, նա հարվածեց իմ թմբուկին, հարվածեց իմ թիթեղին: Նա, մի ինչ-որ Շապլլենհաուերիկ, հարվածեց իմ թիթեղյա թմբուկին: Նա ի՞նչ իրա-

վունք ունեն հարվածել: Դա դեռ ոչինչ, եթե նա այդքան շատ էր ուզում հարվածել, թող հարվածեր, բայց ինչ կապ ունեն այստեղ թմբուկը: Մի՞թե նրան չեն բավականացնում իմ թիկունքում գտնվող մաքուր լողացած համբակները: Հենց իմ թիթե՞ղը նրան պետք եկավ: Նրա համար, ով ոչինչ, բացարձակապես ոչինչ չի հասկանում թմբկահարությունից, պարտադիր էր, որ ձեռք բարձրացնեն իմ թմբուկի վրա: Իսկ այս ի՞նչ է փայլում նրա աչքերի մեջ: Ինչպե՞ս է անվանվում այն գազանը, որը ցանկացավ հարվածել: Ո՞ր գազանանոցից է նա փախել, ինչպիսի՞ սնունդ է փափագում, ի՞նչ է փնտրում: Ինչ-որ բան Օսկարի մեջ արթնացավ, նրան հրում էր ինչ-որ բան, որը պարզ չէ, թե ինչ խորքերում էր առաջացել: Ներբանների միջով, կրունկների միջով վեր էր բարձրանում մի ինչ-որ բան, որը տիրանում էր նրա ծայնալարերին, և այն Օսկարին դրդեց արձակել աղեկտուր գոռոց, ինչը միանգամայն բավարար կլիներ առանց գեթ մեկ ապակի թողնելու մի հրաշակերտ՝ լույսը ներս քաշող, գոթական տաճարի:

Կարճ ասած, ես արարեցի կրկնակի գոռոց, որը Շպոլլենհաուերիկի ակնոցի զույգ ապակիները իսկապես վեր ածեց աճյունի: Բացարձակապես դատարկ ակնոցի շրջանակների միջով թեթևակի արյունահոսող հոնքերի տակից աչքերը թարթելով, նա նահանջեց ետ ու ի վերջո սկսեց տգեղ և ուսուցչուհու համար չափից դուրս անզուսպ հեծկտալ, իսկ իմ թիկունքում գտնվող ավազակախումբը վախեցած, հաճախակի նստարանների տակ թաքնվելով, հաճախակի ատամներով թմբկահարելով, սսկվեց: Ոմանք նույնիսկ սողում էին սեղանից սեղան՝ իրենց մայրերին ավելի մոտ: Վերջիններս, սակայն, հասկանալով, թե ես ինչ եմ արել, սկսեցին փնտրել մեղավորին, ցանկանում էին նետվել մորս վրա և անպայման կնետվեին, եթե ես, վերցնելով թմբուկս, նստարանից ցած չսահեի:

Ես կիսակուրացած Շպոլլենհաուերիկի կողքով, մայրիկիս շրջապատած կովարար կանանց միջով ճեղքեցի, մոտեցա մայրիկիս, բռնեցի նրա ձեռքը և դուրս տարա «1Ա» դասարանից, որտեղ միջանցիկ քամիներն էին զբոսնում: Դղրդացող միջանցքներ: Քարե աստիճաններ՝ հսկա երեխաների համար: Հացի փշրանքներ՝ շատրվաններով գրանիտե սկահակներում: Բաց մարգագալիժում մարգածողի տակ տղաներ էին թռչկոտում: Մայրիկս մինչ այժմ թուղթը պահել էր ձեռքերում:

Պեստալոցցիի անվան դպրոցի շքամուտքի առջև ես նրա ձեռքից խլեցի թուղթը և, իմաստազուրկ դասացուցակը ճմռթելով՝ թղթե գնդիկ պատրաստեցի:

Սակայն լուսանկարչին, որը շքանուտքի սյուների արանքում դարձնում մտած սպասում էր մայրիկների ու թղթե տոպրակների ուղեկցությամբ անցնող առաջին դասարանցիներին, Օսկարը թույլ տվեց լուսանկարել իրեն և այդ ողջ խառնաշփոթում չկորած թղթե տոպրակը: Արևը դուրս եկավ, մեր գլխավերևում աղմկում էին դասասենյակները: Լուսանկարիչը Օսկարին կանգնեցրեց «Իմ առաջին օրը դպրոցում» գրութայամբ գրատախտակի առջև:

ՈԱՍՊՈՒՏԻՆԸ ԵՎ ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆԸ

Ականջի պոչով լսող հիվանդապահ Բրունոյին և իմ ընկեր Կլեփին, պատմելով դասացուցակի հետ Օսկարի առաջին հանդիպման մասին, ես հենց նոր ասացի. գրատախտակին փակցված փոստային բացիկի չափով դպրոցական լուսանկարի վրա գրված էր. «Իմ առաջին օրը դպրոցում»:

Չասկանալի է, որ այդ գրությունը կարող էին կարդալ միայն մայրիկները, որոնք կանգնած էին լուսանկարչի թիկունքում և ավելի շատ էին անհանգիստ, քան իրենց երեխաները: Գրատախտակի ֆոնի վրա պատկերված տղաները միայն մեկ տարի անց՝ երբ նոր առաջին դասարանցիները Ջատիկին մոտ սկսում էին իրենց պարապմունքները, իրենց մոտ մնացած լուսանկարներից կարող էին կռահել, որ այդ չլսված գեղեցկությամբ նկարները իրենց ուսումնական առաջին օրվա կապակցությամբ են արվել:

Ջյուլիանոյի տառատեսակի տառերը կեղծ, ներսից խփված կորություններով, չարաղեն սուր ծայրերով սողում էին տախտակի վրայով, դուրս էին բերում կավճե գրությունը, որն ազդարարում էր կյանքի նոր հատվածը: Ջյուլիանոյի գոթիկան իրականում պիտանի է միայն անեն աչքի զարնող հրատապ կարգախոսների համար: Գոյություն ունեն նաև հայտնի փաստաթղթեր, որոնք չնայած ինձ տեսնել չի վիճակվել, սակայն որոնք, այնուամենայնիվ, ես կարող եմ ինձ պատկերացնել միայն այդ տառատեսակով գրված: Ինձ պատկերանում են պատվաստումների վերաբերյալ տեղեկանքներ, մարզական պատվոգրեր և ծեռագրով գրված մահվան դատաժիռներ: Արդեն այն օրը, երբ ես կարողացա ներթափանցել այդ տառատեսակի էության մեջ, չնայած դեռ կարդալ չգիտեի, Ջյուլիանոյի գոթական «Ա»-ի կրկնակի համգույցը, որով սկսվում էր ծեռագիրը, դավադրորեն, կանեփաթելի հոտ

արծակելով, հիշեցնում էր ինձ տառատեսակը: Բայցևայնպես ես շատ ավելի ուրախ կլինեի ոչ միայն կռահել գրվածի մասին, այլև տառը տառի ետևից կարդալ: Ոչ ոք թող չմտածի, թե իբր Ծաղկենհաուերի հետ իմ հանդիպումը, երբ ես երգելով ապակի էի կտրում և, ի նշան բողոքի, խռովարարորեն թմբկահարում էի, ես անցկացրեցի առավելության դիրքերից, քանզի արդեն տիրապետում էի այբբենարանին: Ոչ և ևս մեկ անգամ ոչ: Ես հրաշալի հասկանում էի, որ գյութերլինովյան տառատեսակի թաքնված իմաստի մեջ ներթափանցելով, դեռ ոչնչի չէի հասել, որ ես դպրոցական տարրական գիտելիքների պակաս եմ զգում: Միայն ափսոս, որ Օսկարին դուր չեկավ այն մեթոդը, որի օգնությամբ ոմն Ֆ.Մ. որոշել էր նրան տանել դեպի այդ գիտելիքները:

Այդ իսկ պատճառով, լքելով դպրոցը, ես՝ ոչ հաստատ, բայց և այնպես որոշեցի. իմ առաջին դպրոցական օրը թող որ լինի նաև վերջինը: Գուցե օրվա վերջին ծուլանո՞ւմ ես սովորել: Նման մի բան: Արդեն այն ժամանակ, երբ լուսանկարիչը անմահացնում էր ինձ, ես մտածում էի. «Ահա դու կանգնած ես դպրոցական գրատախտակի առջև, հնարավոր է, շատ կարևոր, հնարավոր է, ճակատագրական գրության տակ: Իհարկե, գրության մասին դու կարող ես դատել նրա արտաքին տեսքից, թվարկել բոլոր մտապահումները, ասենք «մի տեղանոց բանտախուց», «նախնական կալանք», «ոստիկանության հսկողության տակ» և «մեկերկու-վերջրիկը», սակայն դու ընդունակ չես բացատրել դրանք: Դրան զումարած, չնայած ամպամած երկնքի հանդեպ քո ողջ աղաղակող տգիտությամբ, դու որոշեցիր այլևս երբեք ոտքդ հաստատուն դասացուցակով այդ դպրոցի շենից ներս չդնել: Եվ այսպես, որտե՞ղ ես դու պատրաստվում ուսումնասիրել այբբենարանի մեծատառերն ու փոքրատառերը»:

Այն հետևությամբ, որ աշխարհում գոյություն ունեն մեծ ու փոքր տառեր, ես, ում աչքերի համար բավարար կլինեն նաև միայն փոքրերը, լուռ եկա այն եզրահանգման, որ գոյություն ունեն մեծ մարդիկ, որոնք իրենք իրենց անվանում են մեծահասակներ: Մենք չենք հոգնում հաստատել մեծ ու փոքր տառերի գոյության իրավունքը, մեծ ու փոքր կատեխիզիսի, մեծ ու փոքր բազմապատկման աղյուսակի գոյությունը, իսկ պետական այցերի ժամանակ ելույթը, տոնական համագգեստով գործող դիվանագետների և բարձրաստիճան պաշտոնյաների քանակից կախված՝ մեծ կամ փոքր երկաթուղային կայարանի մասին է:

Հետագա ամիսների ընթացքում ո՛չ Մացերատը, ո՛չ մայրիկս չէին մտածում իմ կրթության մասին: Ծնողներս որոշեցին սահմանափակվել

ինձ դպրոց ուղարկելու՝ մայրիկիս համար այդքան ծանր ու անոթալի առաջին փորձով: Այժմ նրանք իրենց պահում էին մորեղբայր Բրոնսկու պես, ախ էին քաշում, վերից վար ինձ նայելով, քրքրում էին հին պատմությունները, օրինակ, իմ երրորդ ծննդյան տարեդարձի օրը: «Չփակված կափարիչը: Դա դու էիր, որ այն չէիր փակել, ճի՞շտ է: Դու խոհանոցում էիր, իսկ հետո իջար մառան, ճի՞շտ է: Դու դեսերտի համար հանեցիր մրգային կոմպոտով բանկան, ճի՞շտ է: Իսկ կափարիչը չփակեցիր քո ետևից, ճի՞շտ է»:

Այն ամենը, ինչում մայրիկս հանդիմանում էր Մացերատին, ճիշտ էր և, ինչպես մենք գիտենք, ամեն ինչ ճիշտ չէր: Սակայն Մացերատը կրում էր մեղքի բեռը և նույնիսկ երբեմն լաց էր լինում, քանզի նրա ոգին ունակ էր մեղմանալ: Այդ ժամանակ մայրիկս ու Յան Բրոնսկին ստիպված էին նրան մխիթարել և ինձ՝ Օսկարիս, անվանում էին խաչ, որը պետք է տանել, ճակատագիր, որի գույքը չի կարելի շարժել, փորձություն, որի մասին անհնար է ասել, թե ինչի համար է այն քեզ ի վերուստ ուղարկված:

Այլ խոսքերով ասած, այդ ծանր փորձության ենթարկվող, անողորձ ճակատագրով ճգնված խաչակիրներից օգնություն պետք չէր սպասել: Մորաքույր Յեդվիգ Բրոնսկին, որը հաճախ էր գալիս իմ ետևից, որպեսզի ես չթեֆերնյան զբոսայգու ավագուտի մեջ խաղայի իր երկու տարեկան աղջկա՝ Մարգոյի հետ, որպես ուսուցչուհի հաշվի մեջ չէր. չնայած նա բարեհոգի կին էր, ուղղակի սրբության աստիճան հիմար էր: Ես միաժամանակ ստիպված էի գլխիցս դեն նետել բժիշկ Յոլլացի բուժքողը՝ Ինգային, չնայած նա ո՛չ բարեհոգի էր և ո՛չ էլ հիմար: Բանն այն է, որ նա խելացի էր, ոչ թե ընդամենը ընդունելության ժամերի օգնականուհի, այլ անփոխարինելի ենթակա, և այդ իսկ պատճառով նրա մոտ ինձ համար ժամանակ չէր մնում:

Օրական մի քանի անգամ ես հաղթահարում էի հինգհարկանի տան ավելի քան հարյուր աստիճանները, օգնություն փնտրելով՝ թմբկահարում էի ամեն աստիճանահարթակի վրա, հոտոտում, թե ինչ են ուտելու այսօր ճաշին, ինչ է ուտելու մեր տասնինը ընտանիքից յուրաքանչյուրը: Ոչ մի դուռ չէի թակում, քանի որ ապագա դաստիարակի չէի տեսնում ոչ ի դեմս Ծերունի Յայլամդի, ոչ ժամագործ Լաուբշադի, և ոչ էլ առավել ևս գերֆրաու Կուտերի կամ, ողջ համակրանքով հանդերձ, Տրուշինսկի մայրիկի:

Ճիշտ է, մեր տանիքի տակ էր կենում երաժիշտ ու շեփորահար Մայնը: Պարոն Մայնը չորս կատու էր պահում և մշտապես հարբած էր:

Նա «Ցինզլերյան բլուր» սրճարանում պարային եղանակ էր նվագում, իսկ թաթախման տոնին իր պես մի հինգ զեխ ու շվայտների հետ փողոցներով կոխկրտում էր ծյունը և փորձում բազմաձայն օրհներգերի օգնությամբ հաղթահարել սառնամանիքը: Ինչ-որ մի անգամ ես նրան հանդիպեցի ծեղնահարկում. սև շալվարով և զարդարուն վերնաշապիկով նա պառկած էր մեջքի վրա՝ կոշկեզուրկ ոտքերով գիհիի օղու դատարկ շիշը դես ու դեն զլորելով և հմայված շեփորի վրա նվագելով: Մետաղը շուրթերից չկտրելով ու միայն իմ կողմը նայելու համար աչքերը մի փոքր վեր հանելով, իսկ ես կանգնած էի հենց նրա ետևում, նա ինձ ընդունեց միանգամայն հարգալից՝ որպես նվագակցող-թմբկահարի: Իր մետաղը նրա համար առավել թանկ չէր, քան իմը: Մեր զուգանվազը տանիք քշեց նրա չորս կատուներին և ստիպեց, որ կղմինդը թեթևակի քթոռա:

Երբ մենք ավարտեցինք նվազը և ցած իջեցրինք թիթեղները, ես իմ պուլովերի տակից հանեցի «Նորագույն լուրեր» թերթի հին համարը, թուղթը հարթեցի, ծնկաչոք նստեցի շեփորահարի դիմաց, նրա քթի տակ մտցրեցի այդ անորակ գիրը և պահանջեցի ինձ դասավանդել մեծատառերն ու փոքրատառերը:

Սակայն հազիվ շեփորի հետ ավարտած, պարոն Մայնը խորասուզվեց քնի մեջ: Նրա կյանքում գոյություն ունեին միայն երեք ճշմարտացի իրավիճակներ՝ գիհիով շիշը, շեփորն ու քունը: Ընդհուպ մինչև այն ժամանակները, երբ նա երաժշտի կարգավիճակով աշխատանքի անցավ ՍԱ-ի ծիավորների մոտ և մի քանի տարով գիհիի օղուց հրաժարվեց, մենք նրա հետ շատ անգամ ծեղնահարկում, առանց նախնական փորձերի, կատարեցինք մեր զուգանվազը, կատարեցինք շեփորների, կղմինդրերի, աղունիկների ու կատուների համար, սակայն այդ դերում նա որևէ կերպ պիտանի չէր:

Այդ ժամանակ ես իմ բախտը փորձեցի Գրեֆի մոտ: Առանց թմբուկի, քանի որ Գրեֆը թմբուկ չէր սիրում, ես բազմիցս այցելեցի նկուղային կրպակ, որը տեղակայված էր շեղությանը մերի դիմաց: Թվում էր, թե այստեղ առկա են բոլոր նախադրյալները խորացված պարապմունքների համար, պատահական չէ, որ ողջ երկսեռյալականոց բնակարանով մեկ և կրպակում, վաճառասեղանի տակ, նույնիսկ կարտոֆիլ պահելու համար նախատեսված համեմատաբար չոր մառանում գրքեր էին դրված՝ արկածային գրքեր, երգարաններ, «Քերովբեական օտարականը», Վալտեր Ֆլեքսի գործերը, Վիխերթի «Սովորական կյանքը», «Դափնին ու Քլոյան» նկարիչների մասին մենագրություններ, մարզական ամսագրե-

րի տրցակներ: Պատկերազարդ հատորներ, որոնցում պատկերված էին կիսամերկ տղաներ, ուլքեր, Աստված գիտե թե ինչու, վազում էին գնդակի ետևից, առավել հաճախ ծովափին, ավազաբլուրների միջև՝ ցուցադրելով իրենց յուրաքանչյուր մկանունը:

Գրեֆի մոտ արդեն այն ժամանակներում կրպակի հետ կապված անախորժություններ կային: Հարգորոշիչ պալատի հսկիչները կշռաքարերի ստուգման ժամանակ ինչ-որ թերություններ էին հայտնաբերել: Հնչում էր «թերակշռում» բառը: Գրեֆը ստիպված էր ստուգանք մուծել և նոր կշեռքներ ձեռք բերել: Նման վշտալի վիճակում Գրեֆին կարող էին ուրախացնել միայն գրքերը և մեկ էլ սկաուտականների հետ երեկոյան հանդիպումները, մեկ էլ հանգստյան օրերին նրանց հետ արշավները:

Իմ այցին նա գրեթե ուշադրություն չդարձրեց և շարունակեց լրացնել գնապիտակները, իսկ ես, օգտագործելով բարենպաստ իրավիճակը, վերցրեցի կարմիր մատիտ ու սպիտակ գույնի ստվարաթղթի չորս կտոր: Դրանից հետո, որպես հիմք ընդունելով արդեն վրան գրոտած ստվարաթուղթը, ուշադրություն գրավելու նպատակով մեծագույն ջանասիրությամբ սկսեցի նրա վրա պատկերված տառատեսակը եռանդուն կերպով նմանակել:

Նրա կարծիքով, հավանաբար Օսկարը չափից դուրս փոքր էր, մեծաչք ու սիրթնած չէր: Այդ ժամանակ ես մի կողմ դրեցի կարմիր մատիտը, Գրեֆի աչքին ընկնող՝ մերկ տղաներով լի, մի գիրք ընտրեցի, փորձեցի նրա ուշադրությունը գրավել խոնարհվող ու ձգվող տղաների, որոնք ինչպես թվաց, Գրեֆի համար հրապուրիչ են, լուսանկարները բռնելով թեթևությամբ, որպեսզի նա դրանք կարողանա տեսնել:

Իսկ քանի որ կանաչի վաճառողը չափից դուրս ջանասիրաբար էր արտագրում թվերը գնապիտակների վրա, երբ կրպակում չկային ճակնդեղ գնել ցանկացող գնորդներ, ես ստիպված եղա առավել լսելի շրիկացնել կազմերը կամ աղմկոտ և արագ թերթել էջերը, որպեսզի նա ի վերջո դուրս գար իր գնապիտակների միջից և մասնակից դառնար իմ՝ կարդալ չիմացողիս գործին:

Պարզ ասեմ՝ Գրեֆը այդպես էլ ինձ չհասկացավ: Երբ կրպակում էր գտնվում իր սկաուտներից որևէ մեկը (իսկ ճաշից հետո միշտ էլ այնտեղ կուտակվում էին երկու-երեք կրտսեր հրամանատարներ), նա ընդհանրապես Օսկարին այլևս չէր նկատում: Իսկ երբ Գրեֆը մեճակ էր լինում, զայրանալով այն բանի վրա, որ իրեն խանգարում են զբաղվել գնապիտակներով, կարող էր նյարդային բարկությամբ ցատկել ոտքի ու կարգադրել:

Օսկար: Հանգիստ թող գիրքը: Միևնույն է, դու նրա հետ անելիք չունես: Նրա համար դու չափից դուրս փոքր և չափից դուրս հիմար ես: Կարող ես և փչացնել: Այն վեց գուլդենից թանկ է արժեցել: Եթե ուզում ես խաղալ, այստեղ կարտոֆիլ ու կաղամբ շատ կա:

Այնուհետև նա իմ ձեռքից խլեց գիրքը, դեմքի արտահայտությունը չփոխելով՝ այն թերթեց, իսկ ինձ գցեց կաղամբի ու ճակնդեղի հետ, բրյուսելյան կաղամբի, կարմիր ճակնդեղի, սպիտակ գլուխ կաղամբի՝ թողնելով, որ շաղգամի ու կարտոֆիլի միջև միայնակ հալումաշ լինեմ. չէ՞ որ թմբուկը Օսկարի մոտ չէր: Ճիշտ է, գոյություն ունեւ նաև ֆրաու Գրեֆը, և կանաչավաճառի կողմից մերժված, ես առավել հաճախ գաղտագողի մտնում էի ամուսինների ննջասենյակը: Այդ ժամանակաշրջանում ֆրաու Գրեֆը արդեն մի քանի շաբաթ էր, ինչ վեր չէր կենում անկողնուց, հիվանդ տեսք ուներ, նրա վրայից նեխած գիշերային վերնաշապիկի հոտ էր գալիս և, չնայած նա ինչ ասես ձեռքը չէր վերցնում, գրքերը, որոնցով ես կարող էի սովորել, նա ընդհանրապես չէր վերցնում:

Օսկարը նախանձի թեթև զգացումով էր նայում իր հասակակիցների ուսած դպրոցական պայուսակներին, որոնց կողքից կախ ընկած տարուբերվում էին գրատախտակի համար նախատեսված սպունգներ և ջնջոցներ: Սակայն նա որևէ դեպք չէր հիշում, որ իր մոտ մանաստիպ միտք առկայծեր. «Դու ինքդ ես փել այս չիլան, Օսկար: Կարող էիր, չէ՞, լավ դիրք ընդունել դպրոցական խաղի ժամանակ: Կարող էիր հավերժ դարերով հարաբերություններդ չփչացնել Շպոլլենհաուերիկի հետ: Այդ համբակները վազելով հասնում-անցնում են քեզանից: Նրանք արդեն ողջ այբբենարանը գիտեն անգիր, իսկ դու նույնիսկ նորագույն լուրերը ձեռքումդ ճիշտ բռնել չգիտես»:

Ինչպես արդեն ասացի, թեթևակի նախանձ, սակայն ոչ ավելին: Քանզի փորձառության համար հոտ քաշելու տարրական փորձը բավական էր, որպեսզի ընդմիշտ մերժեի նույն այդ դպրոցը: Գոնե մեկ անգամ վիճակվե՞լ է քեզ հոտ քաշել անկյուններում դեղնած, պլոկված, գրատախտակի վատ լվացված ու քրքրված սպունգներից ու ջնջոցներից, որոնք դպրոցական պայուսակների ամեն էժանագին կաշվի վրա պահպանում են ամենատարբեր վայելչագրությունների գույրշիները: Բազմապատկման փոքր ու մեծ աղյուսակների հոտը, թքով խոնավացած, ձեռքից դուրս սահող կավճիկների լարծուներությունը: Ժամանակ առ ժամանակ, երբ դպրոցից տուն վերադառնալիս աշակերտները ինձանից ոչ հեռու, ուսերից ցած էին դնում պայուսակները, որպեսզի ֆուտբոլ կամ

ուղղակի գնդակ խաղան, ես կռանում էի արևի տակ չորացող սպունգների վրա և պատկերացնում, որ եթե աշխարհում սատանա գոյություն ունի, ուրեմն հենց նրա թևատակերում է, որ հասունանում է նման բան:

Կարճ ասած, շերտաքարե գրատախտակներով դպրոցը ամենակիմ ճաշակով չէր: Չնայած Օսկարը չէր համարձակվի ասել, որ Գրեթխեն Շեֆլերը, որին ոչ հեռու ապագայում վիճակված էր իր վրա վերցնել նրա կրթության հոգսը, մարմնավորում էր լավ ճաշակի մասին նրա պատկերացումները:

Քլայնհամներվեզ փողոցի փռին կից շեֆլերյան բնակարանի ողջ կահավորանքը վիրավորում էր ինձ: Այդ անձեռնդիկները, այդ զինանշաններով բարձիկները, բազմոցի անկյուններում ծալված այդ տիկնիկները, ամենուր աչքի զարնող այդ շորե զազանիկները, այդ ճենապակին, որի տեսքից ցանկություն էր առաջանում ճանաչել փղին, ամենուր գրոսաշրջիկների հուշանվերներ են, կեռիկով, ծողերով ծեռագործ ասեղնագործություններ, հյուսվածքներ, մաքրամե, ժանյակներ, ժանյակազարդ եզրավորումներ: Այդ շատ անուշ, հմայող, հարմարավետ, խեղդող նեղվածքի, ծնռանը չափից դուրս տաքացվող, ամռանը ծաղիկներով թունավորված բնակարանի առիթով ես ընդամենը մեկ բացատրություն եմ գտնում. Գրեթխեն Շեֆլերը երեխաներ չուներ, սակայն չափից դուրս ուրախ կլիներ ունենալ, որպեսզի կարեր ու զործեր: Շատ ուրախ կլիներ, ով էլ որ լիներ դրա պատճառը՝ անծամբ Շեֆլերը, թե ինքը, ախ որքան նա կուրախանար՝ հենց այդպես կրճեր ու կուտեր, փոքրիկ բալիկ փաթաթելու համար, ուլունքով զարդարելու համար, եզրակարերի համար, փոքրիկ խաչով ասեղնագործության համար:

Եվ ես այստեղ հայտնվեցի, որպեսզի ուսումնասիրեմ մեծատառերն ու փոքրատառերը: Ես ամեն կերպ ջանում էի չլմասել որևէ հուշանվեր, մի որևէ ճենապակյա իր: Իմ ապակեսպան ծայրը ես, այսպես ասած, թողեցի տանը և կարծես ականջիս կողքով բաց թողեցի Գրեթխենի այն հայտարարությունը, որ արդեն բավական է թմբկահարել, ինչից հետո՝ ծիծաղելով ծիու ոսկե ատամներով, նա ծնկներիս վրայից վերցրեց թմբուկը և իմ թիթեղիկը դրեց շորե արջուկների միջև:

Ես ընկերացա երկու տիկնիկների հետ, նրանց սեղմեցի ինձ, սիրահարի պես մատներս հերթով կպցրեցի այդ մշտապես զարմանքով նայող տիկնիկային թերթերունքներին, որպեսզի իմ կեղծ, սակայն, դրանով հանդերձ, առավել իրական դիտվող տիկնիկների հետ ընկերությունը կարողանա որևէ կերպ շարժել նաև Գրեթխենի սիրտը:

Պարզվեց, որ ծրագիրը վատը չէ: Արդեն իմ առաջին այցի ժամանակ Գրեթխենը իմ առջև բացեց իր սիրտը, ավելի ճիշտ ասած, նա

ազատ արձակեց այն, ինչպես արձակում են երկար գուլպաները, ցույց տվեց ինձ երկար, արդեն ոչ ամուր, մի քանի տեղերում հանգույցներով թելը, բացելով բոլոր պահարանները, սնդուկներն ու զարդատուփերը՝ իմ առջև շարեց հուլունքների հետ մեկտեղ կարված խլամը, այնքան մանկական կարճ զգեստներ, մանկական լանջապանակներ, մանկական շավարիկներ ինձ ցույց տվեց, որ կբավարարեր ողջ հինգի համար, դրանք կայցնում էր ինձ, փորձում իմ վրա և կրկին հանում:

Այնուհետև նա ցուցադրեց Շեֆլերի շքանշանները, որոնք վերջինս ստացել էր հրաձգարանում, այնուհետև՝ լուսանկարներ, որոնք մասամբ համապատասխանում էին մեր ունեցածներին և, ի վերջո, քանի որ նա կրկին վերադարձավ մանկական իրերին, փնտրելով չոչաշորի տիպի ինչ-որ բան և, վերջապես, լույս աշխարհ եկան գրքերը: Օսկարը այդպես էլ հաշվարկել էր, որ մանկական անպետք իրերի մեջ կգտնի գրքեր. չէ՞ որ ինքը լսել էր, թե ինչպես էր նա մայրիկի հետ խոսում գրքերի մասին, չէ՞ որ ինքը գիտեր, թե ինչ ակտիվությամբ են նրանք երկուսով, երբ դեռ նոր էին միայն նշանվել և գրեթե նույն ժամանակ ամուսնացան, գրքեր վերցնում կինոյի պալատին կից գրադարանից, որպեսզի կարդացածով կերակրվելով, գաղութային ապրանքներ վաճառողի և հացթուխի հետ ամուսնությանը ավելի լայն մտահորիզոն և մեծ քայլ հաղորդեն:

Գրեթեները ինձ շատ բան առաջարկել չէր կարող: Նա ամբողջապես դադարել էր կարդալ այն ժամանակից, ինչ սկսեց զբաղվել գործելով, հավանաբար, ինչպես և մայրիկս, որը Յան Բրոնսկու պատճառով այլևս կարդալու ժամանակ չուներ, տպավորիչ հատորներ էր նվիրաբերել գրական միությանը, որի անդամներն էին նրանք երկար ժամանակ: Այն մարդկանց, ովքեր դեռ չէին դադարել կարդալ, քանի որ նրանք ոչ գործելն էին գործում և ոչ էլ իրենց մոտ Յան Բրոնսկի ունեին:

Նույնիսկ վատ գրքերը, միևնույն է, գրքեր են և այդ իսկ պատճառով սրբազան են: Այն, ինչ ես հայտնաբերեցի, հիմնականում պարզաբանում էր կաղամբի ու շաղգամի տեսակները և ծնունդով հավանաբար նրա եղբոր՝ Լեոյի գրքային պահուստներից էր, որն իր նավաստու մահը գտավ Դեգտերյան բանկայի շրջանում: Քյոլլերյան ծովային օրացույցի յոթ կամ ութ հատորները, որոնք լի էին վաղուց խորտակված նավերով, թագավորական նավատորմի պաշտոններ ու կոչումներ, հերոս-նավաստի Փաուլ Բենկե. դժվար թե դա լիներ այն սնունդը, ինչին փափագում էր Գրեթեների սիրտը: Դանցիգ քաղաքի պատմությունը գրված է էրիխ Կայզերի կողմից, և Դոնոմի համար այն ճակատամարտը, որը ենթադրա-

բար մղել է Ֆելիքս Դան անունով մեծ մարդը Տոտիլայի և Տեյի, Վելիզարիայի և Նարսեսի օգնությամբ, հավանաբար ևս կորցրել են իրենց փայլը: Գրքերից մեկը ես վերագրում էի հենց Գրեթխենի պահուստներին, զիրք, որը խորհում էր եկամուտ-ծախսի շուրջ և էլի ինչ-որ բան Գյոթեի «Ընտրովի ազգակցության» մասին, ինչպես նաև «Ռասպուտինը և կանայք» հարուստ նկարագարողումներով ցնփոր հատորը:

Ընտրությունը չափից դուրս փոքր էր, որպեսզի ես կարողանայի արագ որոշում կայացնել: Երկար խոհերից հետո ես վերցրեցի, նույնիսկ չհիմնադրել էի, թե ինչ եմ վերցնում, միայն սովորական ներքին ծայնիկիս ենթարկվելով, նախ Ռասպուտինին, իսկ հետո՝ Գյոթեին:

Եվ այդ կրկնակի որսը կոչված էր կանխորոշել իմ կյանքը և ազդել նրա վրա, համենայն դեպս նրա այն մասի վրա, որը ես համարձակվեցի վարել թմբուկից կտրված: Եվ մինչ օրս (քանզի Օսկարը, լցվելով կրթության հանդեպ ձգտումով, կամաց-կամաց գայթակղվելով, իր սենյակ է բերում հատուկ բժշկական հիմնարկության գրադարանային պաշարները) ես, քամահիռելով Շիլլերին և նրա համախոհներին, տատանվում է Գյոթեի ու Ռասպուտինի միջև՝ բժշկողի ու պայծառատեսի, կանանց կախարդողի և բանաստեղծների լուսավոր թագավորի միջև, որն այնքան հաճույքով կանանց թույլ էր տալիս կախարդել իրեն: Եթե երբեմն ես համարում էի, որ առավել շատ պատկանում եմ Ռասպուտինին և սարսափում էի գյոթեական անհանդուրժողականությունից, դա բացատրվում էր անորոշ կասկածանքով. եթե քեզ, Օսկար, բախտ վիճակվեր թմբկահարել Գյոթեի դարաշրջանում, նա քո մեջ կկռահեր միայն հակաբնականը, նա քեզ կմերժեր որպես հակաբնականի մարմնավորում: Իսկ նրա բնությունը, որով դու միշտ հիացել ես, դեպի որը միշտ ձգտել ես, նա կկերակրեր չափից դուրս քաղցրացրած կոնֆետներով, իսկ քեզ, խղճուկ չափապակասիդ, կթխկացներ եթե ոչ «Ֆաուստով», ապա հաստատ իր «Գիտություն գույնի մասին» գրքի որևէ մի ցնփոր հատորով:

Սակայն վերադառնանք Ռասպուտինին: Գրեթխեն Շեֆլերի օգնությամբ նա ինձ սովորեցրեց մեծատառերն ու փոքրատառերը, սովորեցրեց ուշադրությամբ վերաբերվել կանանց և սփոփում է ինձ, երբ ինձ անպատվում էր Գյոթեն:

Կարդալ սովորելը և միաժամանակ քեզ անգետիկի տեսք տալը այնքան էլ հեշտ բան չէր: Դա ինձ հաջողվեց ավելի մեծ դժվարությամբ, քան տարիներով գիշերները մանկական անմիզապահություն պատկերելու անհրաժեշտությունը: Չէ որ անմիզապահությունը հանգեցնում էր

նրան, որ ամեն առավոտ ցուցադրվեր արատը, առանց որի ես լիովին կարող էի ընտելանալ: Իսկ ահա անգետիկ պատկերելը ինձ համար նշանակում էր թաքցնել իմ արագ հաջողությունները, մշտական պայքար մղել արթնացող գաղափարական փառասիրության դեմ: Եթե մեծահասակները կարծում էին, որ ես միզում եմ անկողնուս մեջ, ես միայն ուսերս էի թափ տալիս, սակայն ահա այն, որ ես տարեցտարի պետք է նրանց դիմաց ապուշի դեր կատարեի, անպատվում էր հենց Օսկարին և նրա ուսուցչուհուն:

Բավական էր, որ ես մանկական սպիտակեղենի միջից փրկեի գրքերը, երբ Գրեթխենը անմիջապես, ուրախ ախուլախերով, գիտակցեց իր մանկավարժական կոչումը: Ինձ հաջողվեց իրեն ոտքից մինչև գլուխ գործած չբեր Գրեթխենին խորամանկությամբ դուրս բերել իր կծիկի միջից և դարձնել գրեթե երջանիկ: Դե իհարկե, նա կգերադասեր, որպեսզի ես ընտրեի եկամուտի ծախսի գիրքը, սակայն ես Ռասպուտինին էի ցանկանում, իսկ երբ նա սկսեց ինձ հրամցնել ածխահատների կյանքի մասին վեպեր, «Թզուկ-Քիթը» և «Մատնաչափիկը» տիպի հեքիաթներ, ես նույնիսկ որոշում կայացրի ի վերջո խոսել: «Ռասպուտին,— գոռում էի ես կամ,— Ռաշուշին»: Իսկ երբեմն արդեն չափից դուրս հիմար ձևով. «Ռաշու, Ռաշու»,— բլբլում էր Օսկարը, որպեսզի Գրեթխենը մի կողմից հասկանար, թե ինչպիսի գրականությունն էր ինձ համար հաճելի, իսկ մյուս կողմից՝ ոչ մի դեպքում չկռահեր նրա արթնացած, ընթացքից տառերը կտցող համճարեղության մասին:

Ինձ չափից դուրս մտքերով չծանրաբեռնելով, ես սովորում էի արագ: Մեկ տարի անց ես ինձ զգում էի ինչպես տանը՝ Պետերբուրգում, բոլոր ռուսաստանցիների միապետի ընտանեկան հարկաբաժնում, մշտապես հիվանդ արքայազնի մանկական սենյակում, խռովարարներով ու տերտերներով և ոչ որպես անկարևոր հանգամանք, ռասպուտինյան խրախճանքների ականատեսով շրջապատված: Դա ուներ ինձ պատկառանք հաղորդող երանգավորում, քանզի այստեղ բոլորը խմբավորվում էին կենտրոնական դեմքի շուրջ: Այդ նույնի մասին էին վկայում նաև գրքի մեջ ցաքուցրիվ ներկայացված ժամանակակից փորագրանկարները, որոնք մորուքավոր ածխագույն-սև աչքերով Ռասպուտինին պատկերում էին սև գուլպաներ հագած մերկ կանանցով շրջապատված: Ռասպուտինի մահը հետապնդում էր ինձ: Նախ նրան հետապնդում էին թունավորված թխվածքաբլիթներով ու զինով, իսկ երբ նա էլի թխվածքաբլիթ պահանջեց, զնդակահարեցին ատրճանակներով, իսկ երբ կրծքում հայտնված արձիճը նրա մոտ պարելու ցան-

կություն առաջ բերեց, կապկպեցին ու ջրախեղդ արեցին Նևայի վրա բացած սառցանցքի մեջ: Այդ ամենը արեցին տղամարդիկ, սպաները: Մայրաքաղաք Պետերբուրգի կանայք ոչ մի դեպքում Ռասպուտինին թունավորված թխվածքաբլիթներ չէին տա, դրա փոխարեն, եթե չհաշվենք թխվածքաբլիթները, նրան կտային այն ամենը, ինչը նա իրենցից պահանջեր: Կանայք հավատում էին նրան, այն դեպքում, երբ սպաներին անհրաժեշտ էր սկզբում նրան հեռացնել ճանապարհից, որպեսզի կրկին կարողանային իրենց իրենց հավատալ:

Արդյո՞ք պետք է զարմանալ, որ ոչ միայն ես հետաքրքրվեցի ատլետիկ կազմվածքով այդ հեքիմի կյանքով ու մահվամբ: Գրեթե նեն ինքը ահա կրկին գտավ ամուսնական առաջին տարիների՝ դեպի ընթերցանություն տանող ճանապարհը. բարձրաձայն կարդալով, նա ընկնում էր կրքոտ հույզերի մեջ, հանդիպելով «օրգիա» բառին, դողդողում էր, «օրգիա» կախարդական բառը արտասանում էր առանձնահատուկ հնչեղությամբ, իսկ արտասանելուց հետո դառնում էր օրգիային լիովին պատրաստ, բայցևայնպես ասելով «օրգիա» բառը, չէր կարողանում իրեն պատկերացնել օրգիան:

Երբ Քլայնհամմերվիգում հայտնվեց մայրս, որպեսզի ներկա գտնվի փոքի տակ գտնվող բնակարանի իմ պարապմունքներին, վիճակը ավելի վատ եղավ: Ահա հենց դա էր, որ երբեմն վեր էր ածվում օրգիայի, դա էր, որ դառնում էր ինքնանպատակ, այլ ոչ թե փոքրիկ Օսկարի հետ պարապմունքները, դրանից էին չորանում ու ճաքճքում շուրթերը: Դա էր երկու ամուսնացած կանանց ստիպում, բավական էր, որ Ռասպուտինը այն կամենար, նստել միմյանց ավելի մոտ, դա էր նրանց ստիպում անհանգիստ շուր ու մուռ գալ բազմոցի բարձիկների վրա, հուշում-հանգեցնում էր զիստերը ավելի ամուր սեղմելու մտքին: Սկզբնական չարածիությունը վեր էր ածվում ավարտական տնքոցների, ահա թե ինչ ստացվեց Ռասպուտինի տասներկու էջերի ընթերցումից հետո, ինչը, հնարավոր է, որ նրանք ամենևին էլ չէին ուզում և դժվար թե սպասում էին, սակայն ընդունում էին օրը ցերեկով անտրտուն, և Ռասպուտինը, իհարկե, դրան չէր ընդդիմանա, այլ հավերժ կկիսեր նրանց ոգևորությունը:

Վերջին մոտ, երբ երկու կանայք արդեն ավարտել էին տնքալով «օ, Աստված, Աստված, Աստված» ասելը և շփոթված ուղղում էին զգզզված սանրվածքները, մայրիկս արտահայտեց իրեն համակած կասկածանքները.

– Փոքրիկ Օսկարը իսկապե՞ս ոչինչ չի հասկանում:

– Ախր, որտեղի՞ց հասկանա,– հանգստացրեց նրան Գրեթխենը,– ես այսպես էլ, այնպես էլ ձգտում եմ, իսկ նա ոչինչ չի սովորում, և ես վախենում եմ, որ նա կարողալ ևս երբեք չի սովորի:

Որպեսզի մեկ ավելորդ անգամ ևս իմ ոչնչով կործանվող անտեղյակությունը ապացուցի, նա ասածին ավելացրեց.

– Ազնես, դու միայն տես, նա պոկում է մեր «Ռասպուտինի» էջերը, գնդիկների է վերածում, իսկ հետո դրանք ինչ-որ տեղ են անհետանում: Երբեմն ինձ մոտ այս ամենը թողնելու ցանկություն է առաջանում, սակայն հետո, երբ ես տեսնում եմ, թե նա ինչպես է ուրախանում այդ գրքի համար, ես չեմ խանգարում, որպեսզի նա պատռի ու փչացնի: Ես Ալեքսին էլ եմ արդեն ասել, որ նա Ծննդյան տոներին մեզ նոր «Ռասպուտին» նվիրի:

Այսպիսով, ինձ հաջողվեց (և դուք հաստատ արդեն դա նկատեցիք) կամաց-կամաց, երեք-չորս տարվա ընթացքում, ինչ Գրեթխենը պարապում էր ինձ հետ, «Ռասպուտինի» միջից զգուշորեն հանել էջերի կեսից ոչ պակաս, ընդ որում ավստսանքի նշաններ ցուցադրելով, դրանք կոլոլելով գնդիկներ դարձնել, որպեսզի ավելի ուշ՝ տանը, իմ թմրուկային անկյունում, թերթերը հանեի պուլովերիս տակից, հարթեի, հերթակա-նությամբ շարեի, իսկ արդեն ավելի ուշ, օգտագործելի գաղտնի՝ կանանց կողմից չխախտվող, ընթերցանության համար: Ճիշտ նույն կերպ էլ ես վարվեցի Գյոթեի հետ, որը ամեն չորրորդ դասի ժամանակ «Դյոթե» գոռալով պահանջում էի Գրեթխենից: Ես չէի ուզում հույսս միայն Ռասպուտինի վրա դնել, քանզի շատ շուտով հասկացա, որ յուրաքանչյուր Ռասպուտինի այս աշխարհում հակադրվում է իր Գյոթեն, որ Ռասպուտինը իր ետևից բերում է Գյոթեին կամ Գյոթեն՝ Ռասպուտինին և ոչ թե ուղղակի բերում, այլ՝ եթե հարկ է լինում, նաև կերտում է, որպեսզի հետո նրան պատժի ենթարկի:

Երբ Օսկարը տեղավորվում էր ինչ-որ տեղ՝ ձեղնահարկում կամ ծեր պարոն Հայլանդի մառանում, հեծանիվների համար կառուցված սյունե-րի ետևում, և «Ընտրովի ազգակցության» էջերը խառնում էր «Ռասպուտինի» տուփի հետ, խաղաթղթեր խառնելու նման, նա անընդհատ մեծացող, սակայն միաժամանակ ծիծաղկոտ զարմանքով կրկին անգամ ընթերցում էր նորովի առաջացած գիրքը ու տեսնում, թե ինչպես է Օթ-լիան, Ռասպուտինի թևը մտած, համաչափ քայլում միջին գերմանական այգիների միջով, այն ժամանակ, երբ չլսված նրբաբարոյության տեր Գյոթեն, Օլգայի հետ սահնակների վրա նստած, սլանում է Պետերբուր-գով մի օրգիայից դեպի մյուսը:

Սակայն նորից վերադառնանք Քլայնհամմերվիզ փողոցի իմ դասա-
սենյակը: Գրեթեները, որպես միանգամայն երիտասարդ տիկին, ուրախ
էր ինձ համար, չնայած արտաքնապես կարծես թե որևէ հաջողության
չէի հասնում: Նա նկատելիորեն փթթում էր ոչ միայն իմ ներկայություն-
նից, այլև ռուս հրաշագործի օրհնող, անտեսանելի, թող որ մազապատ
ծեռքով, վարակելով նույնիսկ տնային մատղաշ լորենիներին ու կակ-
տուսներին: Այ թե այդ տարիներին Շեֆլերը կռահեր գոնե մեկ անգամ
ծեռքերը դուրս հանել խնորի միջից և փռի բուլկիները փոխանակեր մի
բացարձակապես այլ բուլկու հետ: Գրեթեները հաճույքով թույլ կտար,
որ նա իրեն հունցի, գրտնակի, վրձինով թրջի ու թխի: Դե գնա ու իմա-
ցիր, թե ինչ կաթնահունց բլիթ դուրս կգար այդ վառարանից: Միգուցե
վերջ ի վերջո նաև երեխանե՞ր: Տեսնում է Աստված, որ Գրեթեները լիո-
վին արժանի էր նման թխված ուրախությունների: Իսկ ինչպես էր նա,
տեքստի վրա հոգնեցուցիչ աշխատանքից հետո այրվող աչքերով,
թեթևակի խռնված սանրվածքով, նստում և ցուցադրելով իր ձիու ոսկե
ատամները, շարունակ կրկնում. «Օ, Աստված իմ, օ, Աստված իմ», սա-
կայն կծելու ոչինչ չունեի, և խոսքը դառնում էր առաջիկա թթմորի
շուրջ: Մայրիկս, որի մոտ էր իր Յանը, ոչնչով օգնել չէր կարող, և այդ
իսկ պատճառով պարապմունքների նշված մասից հետո եկող րոպենե-
րը կարող էին ավարտվել ամենաողբալի եղանակով, եթե Գրեթեները ու-
րախ բնավորության տեր չլինեի:

Արագ խոհանոց վազելով, նա բերում էր սրճադացը, գրկում այն,
ինչպես սիրելեանին և, աղալով սուրճը, մորս աջակցությամբ վշտալի
կրքով երգում «Սև աչքերը» կամ «Կարմիր սարաֆանը»: «Սև աչքերը»
իր ետևից տանում էր խոհանոց, ջուրը դնում էր կրակի վրա, և մինչ այն
տաքանում էր, վազում էր փուռ, այնտեղից վերցնում հին ու նոր թխված
խմորեղեն, երբեմն Շեֆլերի բողոքների ներքո, սեղանին էր դնում ծաղ-
կանման հավաքովի բաժակները, շաքարամանը, թխվածքաբլիթների
համար նախատեսված պատառաքաղները, դրանց միջև սփռոցին շաղ
էր տալիս վառ մանուշակի թերթիկները: Այնուհետև սուրճ էր լցնում, ան-
ցում էր կատարում դեպի «Արքայազնից» վերցված մեղեդիները, էկլեր-
ներ ու մեղրաբլիթներ էր մատուցում, սկսում էր երգել «Կանգնած է զին-
վորը Վոլգայի ափին» մեղեդին՝ ափսեների մեջ տեղավորելով վրան
քաղցր մուշի փշուրներ ցանած ֆրանկֆուրտյան ոլորաբլիթը, իսկ
«Շատ կան արդյոք այնտեղ քեզ մոտ հրեշտակիկներ» երգի ներքո՝ հա-
րած սերուցքով շատ քաղցր, չափից դուրս քաղցր բեգե: Ծամելով,
կրկին խոսակցություն էր սկսում Ռասպուտինի մասին, միայն թե այժմ

արդեն անհրաժեշտ զսպվածություն պահպանելով և, թխվածքաբլիթներով փորը լցնելուց հետո, անկեղծ սրտով զայրանում այդ զարհուրելի, այդ արատավոր թագավորին փոխարինողի վրա:

Իրոք, ես այդ տարիներին չափից դուրս շատ թխվածքաբլիթներ էի կլանում: Ինչպես կարելի է դատել լուսանկարներից՝ չնայած դրանից Օսկարը ավելի բարձր չդարձավ, սակայն դրա փոխարեն դարձավ ավելի գեր ու տձև: Հաճախ Զլայնհամմերվիգի փողոցի արդեն չափից դուրս քաղցրացված դասերից հետո նա չէր տեսնում այլ ելք, քան Լաբեսվեգի փողոցի վաճառասեղանի ետևից վերցնել, եթե, իհարկե, Սաքերատը մոտակայքում չէր, չոր հացի մի կտոր, այն թելով կապել, իջեցնել նորվեգական ձկով տակառիկի մեջ և դուրս հանել, երբ հացը ամբողջովին կներծծվեր աղաջրով: Թերևս դուք չեք հավատա, որ թխվածքաբլիթների չափից դուրս օգտագործումից հետո այդ սառը խորտիկը գործում էր որպես ետ տալու միջոց: Նիհարելու համար երբեմն Օսկարը մեր գուգարանում իր միջից դուրս էր մղում դանցինգյան գուլդենից ավելի արժեցող Շեֆլեր թխվածքաբլիթներ, իսկ այն ժամանակ դա քիչ փողեր չէին:

Եվ էլի մեկ բանով էի ես պարտական Գրեթխենի դասերին: Նա, որ այդքան հաճույքով էր կարում ու գործում մանկական իրերը, ինձ դերձակի մանեկենի էր վերածել, ես պարտավոր էի վրաս փործել ու կրել կոստյումներ, գլխարկներ, փոքրիկ շավարներ, գլխանոցով ու առանց գլխանոցի վերարկուներ՝ ցանկացած ոճի ու ցանկացած գույնի:

Արդեն չգիտեմ էլ, թե հատկապես ով՝ մայրի՞կս, թե՞ Գրեթխենը, կորոշի ութանյակիս պատվին ինձ հագցնել զնդակահարման դատապարտված փոքրիկ արքայազնի ոճով: Երկու կանանց ռասպուտինյան պաշտամունքը այդ ժամանակաշրջանում հասավ իր բարձրակետին: Այն օրը արված լուսանկարը ցույց է տալիս, թե ինչպես եմ ես ութ չհավված մոմերով զարդարված տոնական թխվածքի կողքին նստել ռուսական ասեղնագործ վերնաշապիկով, կտրիճի պես թեք դրած կազակական գլխարկով, խաչածևված փամփշտակալներով, սպիտակ գալիֆեով ու կարճ ճութակոշիկներով:

Մեծ հաջողություն է, որ իմ թմբուկը ևս լուսանկարում հայտնվելու թույլտվություն է ստացել: Եվս մեկ այլ հաջողություն է այն, որ Գրեթխեն Շեֆլերը, հավանաբար իմ պնդումներին տեղի տալով, կարել է ի վերջո իմ չափերին էր հարմարեցրել մի կոստյում, որը լինելով հավասարապես և քաղբենիական ճաշակների վկայությունը, և «Ընտրովի ազգակցականության» վկայությունը՝ մինչ օրս իր դյուբանքներով իմ ալբոմի

մեջ արթնացնում է Գյոթեի ոգին և վկայում այն մասին, որ իմ մեջ ապրում են երկու ոգիներ: Մի խոսքով, ինձ հնարավորություն է տալիս գեթ մեկ-միակ թմբուկի օգնությամբ Պետերբուրգում ու Վայմարում միաժամանակ վերից վար իջնել և տիկնանց հետ խրախճանքներ կազմակերպել:

ՀԵՌԱՅԱՐ ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԿԱՇԱՐ ԱՇՏԱՐԱԿԻՑ

Բժիշկ ֆրոյլայն Հորնշտեթերը, որը գրեթե ամեն օր մտնում է ինձ մոտ, սիգարետ ծխելու, կարծես թե որպես բժիշկ պարտավոր է ինձ բուժել, սակայն դրա փոխարեն ես ինքս եմ նրան բուժում: Նա սենյակը լքում է ավելի քիչ նյարդայնացած, և այդ բժիշկ ֆրոյլայն Հորնշտեթերը այն աստիճան վախկոտ է, որ միայն իր սիգարետների հետ է ունակ մտնել սերտ շփման մեջ և չի հոգնում կրկնել. մանկական տարիներից ի վեր ինձ պակասում էին շփումները, ես չափից դուրս քիչ էի խաղում այլ երեխաների հետ: Դե, ինչ վերաբերում է այլ երեխաներին, նա թերևս այնքան էլ սխալ չէ: Սակայն Գրեթխեն Շեֆլերի հետ պարապմունքները այնքան էին կլանել, այնքան էին բզկտել Գյոթեի ու Ռասպուտինի միջև, որ ես իմ ողջ ցանկությամբ հանդերձ չէի կարողանա ժամանակ ընտրել հաշվեփայտիկների ու երգչախմբով երգելու համար: Իսկ ամեն անգամ, երբ ես, իսկական գիտնականի պես, երես էի թեքում գիտությունից, անիծում էի գրքերը որպես տառերի գերեզմանատներ և հասարակ ժողովրդի հետ շփման կետեր էի փնտրում: Ես հանդիմանում էի մեր տան երեխաներին և այդ մարդակերների հետ մի քանի շփումներից հետո շատ ուրախ էի լինում իմ գրքերին ողջ ու անվնաս վերադառնալուս համար:

Իր ծնողների բնակարանը Օսկարը կարող էր լքել կամ կրպակի միջով, այդ դեպքում նա հայտնվում էր Լաբեսվեգ փողոցում, կամ կարող էր իր ետևից շրխկացնել բնակարանի դուռը և հայտնվել մուտքում, որտեղից ծախսով դուրս կգար ուղիղ փողոց կամ չորս հարկերը բարձրանալով անցնելով, հասնել ձեղնահարկ, որտեղ բնակվում էր երաժիշտ Մայնր և, վերջապես, վերջին հնարավորությունը ընձեռում էր մեր տան բակը: Փողոցը՝ դե դա գլաքար էր... Բակի տոփանված ավազի վրա թափ էին տրվում գորգեր և բազմանում էին ճագարները: Ձեղնահարկը քեֆը լավ պարոն Մայնի հետ զուգանվագից գատ, առաջարկում էր տեսարան պատուհանից, հեռավոր բնապատկեր և ազատության այն

չքնաղ, սակայն խաբուսիկ զգացումը, որը փնտրում են բոլորը, ովքեր բարձրանում են աշտարակի վրա, և որը ձեղնահարկի բնակիչներին վեր է ածում երազողների:

Եթե Օսկարի համար բակը լի էր վտանգներով, ապա ձեղնահարկը նրան խոստանում էր հուսալիություն, այնքան ժամանակ, քանի դեռ Ակսել Միշքեն իր խմբով դուրս չէր մղել նրան նաև ձեղնահարկից: Իր լայնությամբ բակը համընկնում էր տան հետ, սակայն խորությամբ հավասար էր յոթ քայլի, ինչից հետո ցանկապատի վերևում սերտաճած սուր, ծյուփապատ փշալարով դեմ էր առնում երեք այլ բակերի: Այդ ողջ լաբիրինթոսը ձեղնահարկից դիտվում էր ինչպես ափի մեջ. Լաբսվեզի կողքերով տներ, լայնակի հատող փողոցների վրա՝ Դերթաշթրասե և Լուիզենշթրասե և դրանցից այն կողմ Մարթաշթրասեի երկայնքով, եզրափակում էր շատ լայնատարած բակերից բաղկացած քառանկյունին: Այդտեղ, ի թիվս այլոց, տեղակայված էին էլի մեկ ֆաբրիկա, որը հագի դեմ պաստեղներ էր արտադրում, և մի քանի խոտավերամշակող արտադրամասեր: Այստեղ ու այնտեղ բակերից վեր էին բարձրանում ծառեր ու թփեր՝ նշելով տարվա եղանակը: Չնայած բակերը տարբերվում էին իրենց մեծությամբ, սակայն ինչ վերաբերում է մնացյալին՝ ճագարներին և գորգերը թափ տալու համար սյուներին, բոլորը նման էին միմյանց: Այնուամենայնիվ, եթե ճագարներին կարելի էր տեսնել կլոր տարի, ապա գորգերը, ընդունված կարգի համաձայն, թափ էին տալիս միայն երեքշաբթի և ուրբաթ օրերին: Այդ օրերին բակի մեծությունը գտնում էր իր արդարացումը: Օսկարը կարող էր այս ամենը ձեղնահարկից տեսնել ու լսել. ավելի քան հարյուր գորգեր, ուղեգորգեր մաքրում էին խոզանակով ու թափ էին տալիս՝ ստիպելով վաղ թե ուշ ցուցադրել իրենց վաղնջական նախշերը: Դարյուրավոր տնային տնտեսուհիներ տներից դուրս էին բերում գորգերի դիակները, ընդ որում վեր էին բարձրացնում կլոր, մերկ ձեռքերը, հանգույցով կապված գլխաշորերի օգնությամբ պաշտպանում էին մազերն ու սանրվածքները: Գորգերը զցում էին ծողի վրայով, բռնում էին գործած տապակիչները, և չոր հարվածներով պայթեցնում էին բակերի նեղվածքը:

Օսկարը տանել չէր կարող կարգ ու կանոնին ուղղված այդ համերաշխ օրհներգը: Նա իր թմբուկի վրա փորձում էր պայքարել աղմուկի դեմ և սակայն ստիպված էր նույնիսկ ձեղնահարկում, որը որոշակի հեռավորություն էր ապահովում, խոստովանել իր անզորությունը տնային տնտեսուհիների առջև: Դարյուրավոր գորգեր թափ տվող կանայք կարող էին ցած գցել երկինքը, կարող էին բթացնել երիտասարդ ծիծեռ-

նակների թևերը և մի քանի հարվածներով ստիպում էին փլվել ապրիլյան օդում թմբկահարությունից վեր խոյացած Օլիվերի փոքրիկ տաճարին:

Այն օրերին, երբ գորգեր թափ չէին տալիս, մեր տան տղաները պտտվում էին փայտե ծողերի վրա: Ես հազվադեպ էի դուրս գալիս բակ: Միայն պարոն Հայլանդի ցախանոցն էր, որ ինձ շատ թե քիչ հուսալի ապաստարան էր տրամադրում, քանզի ծերունին ինձ ներս էր թողնում պահեստանոց, իսկ մնացած երեխաներին թույլ չէր տալիս նույնիսկ հայացք նետել կիսաքայքայված կարի մեքենաների, ապասարված հեծանիվների, մամլիչների, վերամբարձների, սիգարետների տուփերի մեջ պահվող ծուռ, ուղղման ենթակա մեխերի վրա: Դա այսպիսի ուսուցում էր. եթե նա մեխերը տախտակների միջից չէր հանում, ապա զնդանի վրա ուղղում էր մեկ օր առաջ դուրս քաշածները: Բացի նրանից, որ նա ոչ մի մեխի թույլ չէր տալիս կորչել, նա նաև օգնում էր մարդկանց նոր բնակարաններ տեղափոխվելիս, տոներից առաջ մոորթում էր ճագարներին՝ իր թուփունե ծամոնը ողջ բակով մեկ դուրս թքելով, աստիճանի վրա և ձեղնահարկում:

Մի անգամ երեխաները, ինչպես դա անում են փոքրերը, նրա ցախանոցի կողքին ապուր էին եփում և Նուխի էյկեն ծերունուն խնդրեց երեք անգամ թքել եփուկի մեջ: Ծերունին դա արեց մեծ հեռավորությունից, որից հետո կրկին անհետացավ իր որջում, որտեղ շարունակեց հարվածել մեխերին, իսկ Ակսել Միշքեն ապուրին ավելացրեց ևս մեկ բաղադրիչ՝ ծեծված աղյուս: Օսկարը հետաքրքրյալմբ դիտում էր այդ խոհարարական գործընթացը, սակայն կանգնել էր մի կողմ: Ակսել Միշքեն ու Հարրի Շլագերը կառուցեցին վրանին նմանվող մի բան, որպեսզի մեծահասակներից ոչ մեկը չնայեր իրենց ապուրի մեջ: Երբ աղյուսի փոշին եռաց, Հենսխեն Քոլլինը, դատարկելով իր գրպանները, ապուրի համար գոհեց երկու կենդանի գորտ, որոնց բռնել էր արհեստական լճակից: Նրանց միջից միակ աղջկա՝ Սյուզի Քատերի բերանը դառը հիասթափությունից ծռվեց, երբ գորտերը անտրտունը և անաղմուկ անհետացան ապուրի մեջ՝ նույնիսկ չփորձելով կատարել վերջին ցատկը: Այդ ժամանակ Նուխի էյկեն արծակեց շալվարը ու միզեց եփուկի մեջ՝ հաշվի չառնելով Սյուզիի ներկայությունը, այնուհետև Ակսելը, Հարրին ու Հենսխեն Քոլլին հետևեցին նրա օրինակին: Փոքրիկ Կեսխենը ևս ուզում էր արժանավայել դրսևորել իրեն տասնամյակների առջև, սակայն նրա պուճուրիկ ծորակից ոչինչ չիոսեց: Այստեղ բոլորը աչքերը սևեռեցին Սյուզիի վրա, և Ակսել Միշքեն նրան մեկնեց կապույտ, էմալապատ

կաթսան, որի եզրերը պոկված էին: Օսկարը դեռ այն ժամական էր ուզում հեռանալ, սակայն չգիտես ինչու սպասեց, մինչև Սյուզին, որը հավանաբար քայլում էր առանց վարտիքի, պագեց, ձեռքերով գրկելով ծնկները, կաթսան քաշեց իր տակ, դատարկ աչքերը հառեց իր առաջ, կնճռոտեց քիթը, և թիթեյա զնգոցով կաթսան տեղեկացրեց, որ Սյուզին ևս ապուրի մեջ ներդրեց իր լուծան:

Եվ հենց այդ ժամանակ ես վազեցի: Ավելի լավ էր չվազեի, այլ հանգիստ հեռանալի, բայց քանի որ վազեցի, բոլորը, ովքեր մինչ այժմ կանգնել ու աչքերը չռած նայում էին փոքրիկ կաթսային, նայեցին իմ ետևից, և ես իմ թիկունքում լսեցի Սյուզիի ձայնը. «Այդ ինչու՞» նա վազեց, հավանաբար նա ուզում է մեզ դավաճանել»: Դա խոցում էր ինձ, նույնիսկ, երբ ես հաղթահարեցի բոլոր հիմզ հարկերը և շունչ քաշեցի միայն ձեղնահարկում: Այն ժամանակ ես յոթ ու կես տարեկան էի, իսկ Սյուզին տասը, փոքրիկ Կեսիսենի ութը նոր էր լրացել, իսկ Ակսելը, Նուխին, Չենսիսենն ու Չարրին տասը-տասնեկական տարեկան էին: Մնաց նաև Սարիա Տրուչինսկին: Նա ինձանից փոքր-ինչ տարիքով էր, սակայն երբեք բակում չէր խաղում, այլ տիկնիկ էր խաղում իր մոր՝ Ֆրաու Տրուչինսկու խոհանոցում կամ իր մեծախասակ քրոջ՝ Գուստայի հետ, որը աղախնություն էր անում անգելիստական մանկապարտեզում:

Պե՞տք է արդյոք զարմանալ, որ ես մինչ օրս էլ չեմ կարողանում լսել, թե ինչպես են կանայք միգում գիշերանոցի մեջ: Երբ այն ժամանակ ձեղնահարկում Օսկարը, թմբուկի օգնությամբ իր լսողությունը հանգստացնելով, երևակայում էր իրեն այդ եփուկից փրկված, նրանք այնտեղ հայտնվեցին բազմությամբ, ոմանք ոտաբորիկ, ոմանք կոշիկներով, բոլորը, ով իր լուծան էր ներդրել ապուրի պատրաստման գործում, իսկ Նուխին բերել էր նաև ապուրը: Բոլոր նրանք տեղավորվեցին Օսկարի շուրջը, վերջինը սողալով մոտեցավ Կեսիսենը: Նրանք հրում էին մեկը մյուսին՝ շշմջալով. «Դե՛, սկսի՛ր»,— մինչև ի վերջո Ակսելը ետևից գրկեց Օսկարին, սեղմեց նրա ձեռքերը, ստիպելով ենթարկվել, իսկ Սյուզին՝ խոնավ, հավասարաշար ատամներով, ուրախ հռհռում էր՝ տեղի ունեցողից ամենևին չչփոթվելով: Նա Նուխիից վերցրեց գդալը, փայլելու աստիճան շփեց իր գիստերին, ընկղմեց գուրջի արծակող փոքրիկ կաթսայի մեջ, դանդաղ խառնեց՝ հաճույքով զգալով եփուկի խտությունը և, ընդ որում, հիշեցնելով լավ տան տիրուհու, փչեց, ցանկանալով սառեցնել լի գդալը, և կերակրեց Օսկարին, կերակրեց ինձ, ես իմ կյանքում այլևս երբեք նման ոչինչ չեմ փորձել և երբեք չեմ մոռանա այդ համը:

«Միայն այն բանից հետո, երբ իմ առողջական վիճակով չափից դուրս մտահոգված ժողովուրդը ինձ լքեց, որովհետև Նուխին ետ տվեց ուղիղ կաթսայի մեջ, ես սեղմվելով ձեղնահարկի անկյունին, որտեղ մի քանի սավառներ էին չորանում, ես ինձնից դուրս մղեցի այդ կարմրավուն եփուկը՝ դուրս մղվածքի մեջ չնկատելով գորտերի մնացորդները: Այնուհետև ես բարձրացա պատուհանի տակի սնդուկի վրա, նայեցի հեռավոր բակերին, աստամներիս արանքից սրբելով ուղթուսի փշուրները, գործելու պահանջ զգացի: Նայեցի Մարիենշթրասեի տների ապակիներով փայլող պատուհաններին, գոռացի, երգեցի դեպի այդ կողմ, և, չնայած չէի կարող դիտել արդյունքները, այնքան համոզված էի իմ ծայնի հեռահար ազդեցության վրա, որ այդ պահից սկսած բակը և բոլոր բակերը ինձ համար դարձան նեղ: Փափագելով հեռուները, հեռաստաններն ու հեռավոր տեսարանները՝ օգտագործում էի ամեն հնարավորություն, որն ինձ կտաներ՝ ինձ միայն կամ մորս ձեռքը բռնած, դուրս Լաբեսվեզից, մեր բակի բոլոր խոհարարների խարդավանքներից:

Շաբաթվա յուրաքանչյուր հինգշաբթի օրերին մայրս քաղաքում գնումներ էր կատարում: Առավել հաճախ նա ինձ իր հետ էր վերցնում: Եվ միշտ ինձ իր հետ էր վերցնում, երբ նախատեսվում էր Աժիաի շուկայի Ցոյգհաուս-պասաժում Սիգիզմունդ Մարկուսի մոտից թմբուկ գնել: Այդ ժամանակներում, մոտավորապես իմ կյանքի յոթերորդ ու տասներորդ տարիների միջև ընկած ժամանակահատվածում, ես թմբուկը ոչնչացնում էի մոտավորապես տասնչորս օրվա ընթացքում: Տասը-տասնչորս տարեկան հասակում ինձնից նույնիսկ մեկ շաբաթ չէր պահանջվում, որպեսզի ծակեն թիթեղը: Ավելի ուշ ինձ երբեմն հաջողվում էր թմբուկը անախտան իր դարձնել առաջին իսկ հարվածով, իսկ երբեմն, երբ հոգիս գտնվում էր հավասարակշռված վիճակում, երեք և նույնիսկ չորս ամիս խնամքով, սակայն և միաժամանակ տքնաջան թմբկահարել իմ թիթեղիկին՝ որևէ վնաս (եթե չհաշվենք լաքի վրա ոչ մեծ ճաքերը) չպատճառելով:

Սակայն խոսքը այստեղ ոչ այն ժամանակահատվածի մասին է, երբ ես լքում էի մեր՝ գորգեր թափ տալու համար նախատեսված ձողափայտով, մեխեր ուղղող ծերունի Հայլանդով, ապուրներ հայտնագործող թոկից փախածներով բակը, որպեսզի ամեն երկու շաբաթը մեկ մորս ուղեկցությամբ՝ հայտնվեմ Սիգիզմունդ Մարկուսի մոտ և մանկական թմբուկների հարուստ տեսականուց ինձ համար ընտրեն նորը: Երբեմն մայրիկս ինձ վերցնում էր իր հետ, երբ դեռ հիմը ևս լիովին պատշաճ տեսք ուներ, և ես այդ այցերով հաճույք էի ստանում Հին քաղաքի խայ-

տաբդետությունից, որը միշտ թանգարան էր հիշեցնում և անպայմանորեն դողանքեցնում էր իր զանգերից որևէ մեկը:

Մեր ելքերը մեծամասամբ ընթանում էին հաճելի միանմանության մեջ: Ինչ-որ գնումներ Լյայպերի, Շթերնֆելդի կամ Մախվիցի մոտից, այնուհետև Մարկուսի մոտ, որը որպես կանոն, քաղաքավարի նրբաճաշակ ու հաճոյախոսական խոսքեր էր ասում մորս: Նա ակնհայտորեն սիրահետում էր նրան, սակայն, որքան հիշում եմ, երբեք իրեն թույլ չէր տալիս իր հիացմունքները ավելի կրքոտ ձևով արտահայտել, քան ջերմությամբ բռնելով ոսկե (ինչպես ինքն էր անվանում) ձեռքը, այն անձայն համբուրելը: Ոչ մի անգամ, եթե չհաշվենք ծնկի իջնելու այն մեկ դեպքը, որի մասին էլ այժմ կզնա խոսքը:

Կոլյայչեկ տատիկից ժառանգելով լավ ձևված բարեկազմ մարմին և հաճելի թեթևաստություն, որոնք միավորված էին բարեհոգության հետ, մայրս առավել ևս հաճույքով էր ընդունում Սիգիզմունդ Մարկուսի հիացմունքները, քանի որ վերջինս ժամանակ առ ժամանակ մորս ոչ թե մատակարարում, այլ ավելի շուտ անվճար նվիրում էր մետաքսե թելեր կամ հրաշալի գուլպաներ, որոնք նա առիթի դեպքում գնում էր հնոտիների շուկայից: Էլ չասենք երկու շաբաթը մեկ վաճառատեղանի ետևից մատուցվող թիթեղյա թմբուկների մասին:

Եվ իր յուրաքանչյուր այցի ժամանակ մայրիկս ժամը ճիշտ չորսն անց կեսին Սիգիզմունդից թույլտվություն էր խնդրում Օսկարին նրա խնամքի տակ թողնելու համար, քանի որ ինքը պետք է ևս մի քանի շտապ գործեր կարգավորի: Մարկուսը մի անհասկանալի քնծիծաղով խոնարհում էր գլուխը և ամենածաղկավոր արտահայտություններով խոստանում էր մորս Օսկարին պահպանել աչքի լույսի պես՝ մինչև որ նա կարգավորեր իր այդքան կարևոր գործերը: Հազիվ նկատելի, բայց ոչ վիրավորական հեզմանքը, որը նրա խոսքերին առանձնահատուկ երանգավորում էր հաղորդում, երբեմն մորս ստիպում էր կարմրել ու կասկածել, որ Մարկուսը գիտի, թե ինչ գործեր են դրանք:

Սակայն, ես ևս գիտեի, թե այդ ինչ գործեր էին, որոնք այդքան ջանասիրաբար կարգավորում էր մայրս՝ դրանք կարևոր անվանելով: Ջուր չէր ու սկզբնական շրջանում ինձ թույլ էր տրվում թիշլերգասե փողոցում գտնվող Ժամանազին հանրակացարան ուղեկցել մորս, որտեղ նա անհետանում էր աստիճանների մատույցներում և մոտ քառասունհինգ րոպե չէր վերադառնում՝ ինձ ստիպելով իրեն սպասել մշտապես լիկյոր կոնձոդ տիրուհու կողքին, առանց մի որևէ խոսքի՝ մինչև գրեթե չփոխված մայրս հայտնվում էր իմ առջև և հրաժեշտ տալով աչքերը բա-

ժակից վեր բարձրացնող տիրուհուն, բռնում էր իմ ձեռքից՝ չկռահելով, որ նույնիսկ ձեռքի ջերմաստիճանն է մատնում իրեն: Այնուհետև ձեռք-ձեռքի տված մենք գնում էինք Վոլվերբրգասե փողոցի Վայցելի սրճարանը: Մայրս իր համար պատվիրում էր մոկկո սուրճ, Օսկարին՝ լիմոնի պաղպաղակ և սպասում, մինչև հանկարծ և կարծես թե պատահամա՞ր Յանը անցնէր կողքով, և նստեր մեր սեղանի մոտ և ճիշտ նույն ձևով պատվիրեր մոկկայի գավաթ և այն դներ սառը մարմարյա սեղանին:

Նրանք խոսում էին իմ ներկայությամբ առանց որևէ ամոթխածության, և նրանց խոսքերը ընդամենը հաստատում էին այն, ինչը ես արդեն վաղուց գիտեի. մայրիկը և Յան մորեղբայրը հանդիպում էին գրեթե ամեն հինգշաբթի, Յանի կողմից վարձված Թիշլերգասե փողոցում գտնվող սենյակում, որպեսզի այնտեղ քառասունհինգ ռուպե միմյանց հետ մեղք գործեն: Հնարավոր է, որ Յանը ցանկություն հայտնեց այլևս ինձ Թիշլերգասե, իսկ դրանից հետո Վայցելի սրճարան չտանել: Երբեմն նա շատ ամոթխած էր դառնում, առավել ամոթխած, քան մայրս, որը ոչ մի արտասովոր բան չէր տեսնում նրանում, որ ես ականայից դառնում եմ սիրո նվազող ժամվա ականատեսը, որի օրինականության մեջ նա խորապես համոզված էր նաև հետագայում:

Ահա հենց այդպես ստացվեց, որ ես գրեթե յուրաքանչյուր հինգշաբթի Յանի ցանկությամբ չորսն անց կեսից մինչև վեցին մոտ ցցված էի մնում Սիգիզմունդ Մարկուսի մոտ և կարող էի զննել նրա թմբուկների տեսականին, կարող էի փորձել, կարող էի միանգամից (իսկ էլ որտեղ էին Օսկարին այդպիսի հնարավորություններ ընծեռում) թմբկահարել մի քանի թմբուկների վրա և ընդ որում նայել Մարկուսի շան պես թախծոտ դեմքին: Թող որ ես նույնիսկ չգիտեի, թե որտեղից են գալիս նրա մտքերը, դրա փոխարեն կռահում էի, թե ուր են դրանք գնում: Դրանք գնում են դեպի Թիշլերգասե, քերվում են այնտեղի համարակալված դռներին կամ աղքատ Ղազարոսի նման, կուչ եկած պառկում էին Վայցելի սրճարանի մարմարյա սեղանի տակ, սպասելով... բայց ինչի՞: Սեղանի վրայի փշրանքների՞ն:

Սակայն մայրս ու Յանը փշրանքներ չէին թողնում: Նրանք ինքներն էին ամեն ինչ մինչև վերջ ուտում: Նրանք օժտված էին գերազանց ախորժակով, որը հնարավոր չէ հագեցնել, որն ինքն իր պոչն է կծում:

Նրանք այնքան զբաղված էին, որ նույնիսկ սեղանի ետևում նստած Մարկուսի մտքերը կընդունեին որպես թեթև միջանցիկ քամու հոգնեցուցիչ քնքշություն:

Այդպիսի օրերից մի օր, իմ կարծիքով դեպքը տեղի էր ունենում սեպտեմբերին, քանզի մայրիկս Մարկուսի կրպակը լքեց ժանգոտ-

կարմրավուն գույնի աշնանային կոստյումով, ինձ, քանի որ ես գիտեի, որ մոռացված, վայր զցված, և հավանաբար կորած Մարկուսը նստած է վաճառասեղանի ետևում, հենց նոր ձեռք բերված թմբուկների հետ դուրս բերեց դեպի Ցոյգհաուս-պասաժ` սառը և զովացուցիչ մի թունել, որի երկու կողմերում գտնվող ոսկերչական, նրբահամ կերակուրների նրբաճաշակ խանութները և գրադարանները իրենց ցուցափեղկերով սեղմվել էին միմյանց: Այնուամենայնիվ, ես չէի ձգվում դեպի ակնհայտորեն լծանագին, սակայն ինձ համար անմատչելի երեսպատված ցուցափեղկերը. ոչ, ես ձգտում էի դուրս գալ թունելից դեպի Ածխի շուկա: Դուրս գալով այդ փոշոտ լույսի տակ` ես անշարժացա Ցոյգհաուսի ճակատային մասի դիմաց, որի բազալտային գորշությունը գիրուցված էր տարբեր չափերի թնդանոթային արկերով, տարբեր ժամանակների պաշարումներից, այն բանի համար, որպեսզի այդ երկաթյա կիսազնդերը ամեն մի անցորդի հիշողության մեջ արթնացնեն քաղաքի պատմությունը: Ինձ այդ արկերը ոչինչ չէին ասում` չնայած ես գիտեի, որ դրանք պատի մեջ ինքնուրույնաբար չեն ցցված, որ այս քաղաքում կա որմնադիր, որին պահում ու վճարում է վերգետնյա շինարարության վարչությունը հուշարձանների պահպանության վարչության հետ համատեղ, որպեսզի նա անցած դարերի զենքը շարի եկեղեցիների ու քաղաքապետարանների ճակատային մասերի, ինչպես նաև Ցոյգհաուսի դիմային ու ետին պատերի մեջ:

Ես ուզում էի գնալ քաղաքային թատրոն, որն իր շքամուտքը ի ցույց էր դրել աջ կողմից, որը Ցոյգհաուսից բաժանվում էր նեղ, կիսախավար նրբանցքով: Քանի որ թատրոնը, ինչպես ես հենց կարծում էի, պարզվեց, որ այդ ժամանակ փակ էր, երեկոյան դրամարկը բացվում էր միայն ժամը յոթին, ես անվճռականորեն, արդեն իսկ մտածելով նահանգի մասին և թմբկահարելով, սկսեցի տեղափոխվել դեպի ծախ, որտեղ Օսկարը այլևս չէր գտնվի Փուլավոր աշտարակի ու Լանգասեի դարպասների միջև: Ես չհամարձակվեցի անցնել Լանգասեի դարպասների միջով, իսկ այնուհետև թեքվել ծախ, դեպի մեծ Վոլվերբերգասե, որովհետև այնտեղ նստած էին մայրիկս ու Յանը: Իսկ եթե նույնիսկ դեռ նստած չէին, ապա հնարավոր է, որ արդեն Թիշլերգասեում գործերը հասցրել էին ավարտել, գտնվում էին դեպի մարմարյա սեղանիկի վրայի թարմացնող մոկկա սուրճի գավաթը տանող ճանապարհին:

Արդեն չեմ հիշում, թե ես ինչպես անցա Ածխի շուկայի բանուկ մասը, որտեղ մշտապես դեռ ու դեն վազող տրամվայները, ցանկանալով կամ հատել-անցնել դարպասների միջով, կամ զանգեր հնչեցնելով ար-

դեն դուրս էին գալիս նրանց միջից և շրջադարձերի ժամանակ ճոնչյունով թեքվում էին դեպի Ածխի շուկա, դեպի փայտամթերքի շուկա, Գլխավոր երկաթուղային կայարանի կողմը: Հավանաբար ինչ-որ մի մեծահասակ, հնարավոր է ոստիկան, ձեռքիցս բռնեց ու հոգատարությանմբ անցկացրեց տրանսպորտային վտանգների միջով:

Ահա և ես կանգնած էի կտրուկ երկնքին դեմ առած աղյուսե աշտարակի դիմաց և, ճիշտն ասած, միայն զուտ պատահականության արդյունքում, ինձ հաղթահարած ծանծրույթի պատճառով թիթեղի փայտիկները մտցրեցի աղյուսների ու դեպի աշտարակը տանող երկաթյա դռան կողասյան արանքը: Սակայն հայացքս աղյուսների վրայով տանելով դեպի վեր, ես այլևս անկարող էի նրան տանել ճակատային մասի երկայնքով, որովհետև աշտարակի ելուստներից ու հրակնատների միջից ժամանակ առ ժամանակ ցած էին թափվում աղավնիները, որպեսզի առանց հապաղելու և իրենց աղավնային ձևով մի կարճ ժամանակ հանգստանան ջրահեռացման փողոակների ու երկերների վրա, իսկ հետո կրկին, քարի վրայից ցած նետվելով, իմ հայացքը տանեն իրենց ետևից:

Աղավնիների իրարանցումը ինձ ջղայնացնում էր: Ես չափից դուրս խղճում էի իմ հայացքին և այն շրջեցի մի կողմ ու լրջությամբ, որպեսզի ազատվեի բարկությունից, իմ փայտիկները օգտագործեցի որպես լծակ: Դուռը ընկրկեց, և Օսկարը, դեռ այն մինչև վերջ բացել չհասցրած, հայտնվեց աշտարակի ներսում, ոլորապտույտ աստիճանների վրա և արդեն բարձրանում էր՝ առաջ մղելով աչ ոտքն ու նրան մոտ ձգելով ձախը, հասավ առաջին ճաղապատված զնդաններին, պտտվելով բարձրացավ վեր: Ետևում թողնելով խոշտանգումների խուցը, որտեղ տեղավորված էին խնամքով պահպանված և խրատական գրություններով մատակարարված գործիքները, բարձրացավ էլի վեր՝ այժմ քայլելով ձախ ոտքից և վեր ձգելով աչը: Հայացք նետեց նեղ ճաղապատ պատուհանների միջով, մոտավորապես հաշվարկեց բարձրությունը, զնահատեց քարե պատի հաստությունը, վախեցրեց աղավնիներին, այդ նույն աղավնիներին հանդիպեց աստիճանի հերթական պտույտի մյուս կողմում, կրկին քայլեց աչ ոտքից՝ առաջ ձգելով ձախը և երբ հերթական անգամ փոխեց ոտքը, Օսկարը հայտնվեց վերևում և կարող էր դեռ էլի ու էլի բարձրանալ՝ չնայած թե՛ աչ և թե՛ ձախ ոտքերը զգալիորեն ծանրացել էին: Սակայն աստիճանն ինքը ժամանակից շուտ հանձնվեց: Եվ նա հասկացավ աշտարակային ճարտարապետության ամբողջ անիմաստությունն ու անգործությունը:

Զգիտեմ, թե ինչ բարձրություն էր ունեցել, ինչպես նաև ունի, աշտարակը, քանի որ այն վերապրել է պատերազմը: Ես ցանկություն չունեմ խնդրել Բրունոյին՝ իմ հիվանդապահին, որպեսզի ինձ բերի արևելագերմանական աղյուսե գոթիկայի վերաբերյալ մի որևէ տեղեկատու: Դե իսկ սրածողի հետ միասին իր քառասունհինգ մետրերը նա թերևս ուներ: Ես ստիպված եղա աշտարակը գոտևորող տանիքի վերնասրահի վրա հապաղել, և դրա պատճառը ժամկետից շուտ հոգեմաշ արած աստիճանն էր: Ես նստեցի, ոտքերս խցկեցի ձևավոր ճաղաշարքի փոքրիկ սյուների միջև, թեքվեցի առաջ ու սյունի կողքով, որին ես փաթաթվեցի աջ ձեռքով, նայեցի ներքև՝ Ածխի շուկային, այն ժամանակ երբ ծախս ձեռքս հավաստիանում էր ինձ հետ ողջ բարձունքը հաղթահարած թմբուկս տեղում լինելու մեջ:

Ես մտադիր չեմ ձեզ ծանոթացնել բազմաշտարակ, զանգակներով չչացող հնագույն ու իբր թե մինչ օրս միջնադարյան շունչը պահպանած, հազարավոր լիովին վայելուչ փորագրանկարների վրա պատկերված Դանցիգ քաղաքի՝ թոչունի թռիչքի բարձրությունից արված նկարագրությամբ: Ես չեմ զբաղվի նաև աղավնիներով, որքան էլ պնդեն, թե իբր աղավնիների մասին գրելը հեշտ է: Աղավնին անձամբ ինձ ոչինչ չի ասում, թերևս ավելի շուտ՝ ճայը: «Խաղաղության աղավնի» արտահայտությունը գուցե արդարացի է միայն որպես պարադոքս: Խաղաղության բարի լուրը ես ավելի շուտ կվստահեի շահենին կամ էլ երկնաբարձունքի կովասեր բնակչին, քան աղավնուն: Կարճ ասած, Հարկաշար աշտարակի վրա գտնվում էին աղավնիներ: Սակայն աղավնիներ վերջ ի վերջո կան ցանկացած, շատ թե քիչ կարգին, աշտարակի վրա, որը, հուշարժանների պաշտպանների աջակցությամբ, հետևում է իր արտաքին տեսքին:

Ոչ, իմ հայացքը ուղղված էր այլ բանի վրա. Քաղաքային թատրոնի վրա, որի դռները ես, դուրս գալով Ցոյզհաուս-պասսաժից, փակ գտա: Այդ գմբեթով պսակված շինությունը սարսափելի նման էր անհեթեթության աստիճան մեծացրած կլասիցիզմի ոճի սրճաղացի: Թեև, իհարկե, գմբեթին պակասում էր ձեռքի բռնիչը, որն անհրաժեշտ էր, որպեսզի յուրաքանչյուր երեկո մուսաներով գերլցված տաճարում աղացվեր հինգակտանոց դրամայի կտորները՝ միմոսների, կուլիսների, հուշարարների, բեմական կահավորանքի ու բոլոր վարագույրների հետ միասին: Ինձ զայրացնում էր այդ շենքը, որտեղ դեպի մայրամուտ գնացող և ավելի ու ավելի բոսոր ճառագող ետկեսօրյա արևը ոչ մի կերպ չի ցանկանում լքել սյուներով երիզված պատուհանները:

Ածխի շուկայի վերևում, մոտավորապես երեսուն մետր բարձրությամբ, տրամվայների գծերի վերևում, աշխատանքային օրվա ավարտի առթիվ ուրախացած ծառայողների վերևում, Մարկուսի՝ քաղցր բուրոդ մանրուքի կրպակից վեր, Վայցեկի սրճարանի պաղ մարմարյա սեղանիկի վերևում, խոյանալով երկու մոկկայի գավաթների վրա, մայրիկի և Յանի վրա, ներքևում թողնելով մեր տունը, բակը, բոլոր բակերը, մեխերը՝ ծովածներն ու ուղիղները, հարևանների երեխաներին՝ իրենց աղյուսից պատրաստված ապուրի հետ միասին, ես (ով մինչ այժմ գոռում էր միայն անհրաժեշտության դեպքում) դարձա առանց պատճառի գոռացող: Եթե նախքան աշտարակի վրա բարձրանալը ես իմ խոցող ծայրն էի ուղղում բաժակին, լամպին, երկար չբանեցված գարեջրի շշերին, միայն այն ժամանակ, երբ ինձանից փորձում էին խլել թմբուկը, ապա այժմ ես գոռացի աշտարակից՝ չնայած իմ թմբուկն այստեղ ոչ մի կապ չուներ:

Ոչ ոք չէր պատրաստվում Օսկարի ձեռքից խլել թմբուկը, և, այնուամենայնիվ, նա գոռաց, նույնիսկ ոչ այն պատճառով, որ ինչ-որ մի աղունիկ վերից նրա թմբուկի վրա էր ծրտել, ցանկանալով նրանից գոռոց կորզել: Ճիշտ է, մոտակայքում պղնձյա թիթեղների վրա փառ էր բռնել, փառ, սակայն ոչ ապակի: Բայց և այնպես Օսկարը գոռաց: Աղավմիները կարմրավուն փայլուն աչքեր ունեին, սակայն ապակե աչքերից ոչ մեկը չուղղվեց նրա վրա, իսկ նա, այնուամենայնիվ, գոռաց: Ու՞ր էր նա գոռում, ինչպիսի՞ հեռավորություն էր նրան հրապուրում: Միգուցե այստեղ սպասվում էր նպատակասլաց վերականգնումը այն ամենի, ինչը ձեղնահարկում՝ աղյուսե ապուրով կերակրելուց հետո, անօգուտ թռավ-անցավ բակերի վրայով: Ո՞ր ապակու վրա էր նշան բռնել Օսկարը: Ո՞ր ապակու վրա (խոսքը կարող էր միայն ապակու մասին լինել) էր նա ցանկանում փորձարարություն կատարել:

Դա քաղաքային թատրոնն էր, դա դրամատիկական սրճադահլիճն էր, որ իր մայրամուտե ապակիներով ձգում էր նոր ի հայտ եկած, առաջին անգամ մեր ձեղնահարկում փորձարկված, ես նույնիսկ կասեի՝ մանյերիզմի հետ սահմանակցող, ծայրին: Մի քանի րոպե տևած տարբեր հզորության գոգգոգոցից հետո, որը սակայն ոչնչի չհանգեցրեց, ինձ հաջողվեց արտաբերել գրեթե անծայն գոռոց, և Օսկարը ուրախությամբ ու դավաճանական հպարտությամբ կարող էր իրեն գեկուցել. ճեմասրահի ծախ պատուհանի երկու միջին ապակիները ստիպված եղան հրաժարվել արևի լույսից և նրա հայացքին ներկայացրին երկու սև, արագ ապակեպատում պահանջող քառանկյունիներ:

Հաջողությունը այժմ պետք է ամրապնդել: Ես հանդես էի գալիս ժամանակակից նկարչի պես, որը ցուցադրում է իր՝ երկար տարիների փնտրտուքներից հետո գտած ոճը՝ ապշած աշխարհին պարզեցնելով իր հավասարապես չքնադ, հավասարապես հանդուգն, հավասարազոր, իսկ երբեմն նույնիսկ նաև հավասարամեծ ստեղծագործական ոճի մի ողջ սերիա:

Քառորդ ժամից քիչ ժամանակահատվածում ինձ հաջողվեց ապակիներից զրկել ճեմասրահի բոլոր պատուհանները և դռների մի մասը: Թատրոնի դիմաց սկսեց հավաքվել անհանգստացած, ինչպես կարելի էր դատել այստեղից նայելով, ամբոխը: Միշտ էլ բերանբացներ կգտնվեն: Իմ արվեստի երկրպագուները ինձ այնքան էլ չէին գրավում, մինչդեռ Օսկարին նրանք դրդեցին գործել էլ ավելի խիստ և էլ ավելի ձևական: Նոր էի ես մտադրվել ևս մի հանդուգն փորձարարություն կատարել, մերկացնել իրերի ներքին էությունը, իսկ բաց ճեմասրահի միջով, դռների բանալու անցքով դեպի դեռևս մութ հանդիսասրահ ուղարկել մի առանձնահատուկ գոռոց՝ խոցելու համար բոլոր աբոնեմենտ պահողների հպարտությունը՝ իր, հայելային արտացոլումով լույսը բեկող, թատերական ջահը, երբ թատրոնի դիմացի ամբոխի մեջ նկատեցի ժանգակարմրավուն շորը. դա մայրիկս էր, որը սուրճ խմելով ու Յանին լքելով, Վայցկեի սրճարանից անցնում էր իր հետադարձ ուղին:

Չի կարելի սակայն չխոստովանել, որ Օսկարը ճոխ ջահին հասցեագրեց իր գոռոցը: Սակայն դատելով ամեն ինչից, նա այստեղ հաջողություն չունեցավ, քանզի հաջորդ օրը թերթերը տեղեկացրին միայն խորհրդավոր պատճառներով ճեմասրահի պատուհանների ու դռների մասին: Մամուլի ֆելիետոնյան բաժնի կիսագիտական ու գիտական որոնումները դեռ շատ շաբաթներ սյունակները լրացնում էին անհավանական հիմարություններով: Այսպես, «Նորագույն լուրերը» բացառության համար օգտագործում էին տիեզերական ճառագայթների գաղափարը: Աստղադիտարանից մարդիկ, այլ խոսքերով բարձր որակավորում ունեցող մտավոր աշխատանքի գործիչները, խորհում էին արևի վրայի բծերի մասին:

Այն ողջ արագությամբ, ինչը միայն թույլ էին տալիս իմ կարճ ուղերը, ես ապարդյուն աստիճաններով գլորվեցի ներքև և, փոքր-ինչ խեղդվելով, խառնվեցի թատերական շքամուտքի դիմացի ամբոխին: Մայրիկիս ժանգակարմիր աշնանային լրակազմությունը այլևս ամբոխի միջից չէր փայլում՝ կա-չկա նա Մարկուսի կրպակում է, հնարավոր է, որ այնտեղ պատմում է այն դժբախտությունների մասին, որոնց մեղավորը իմ

ծայրն էր, իսկ Մարկուսը, որը թե՛ իմ ուշացած զարգացումը և թե՛ ծայրնիս միջի ալմաստը ընդունում է որպես լիովին բնական մի բան, այժմ երևի շարժում է լեզվի ծայրով և շփում դեղմասպիտակվուն ձեռքերը:

Սակայն կրպակի շեմին իմ հայացքի առջև ներկայացավ այնպիսի տեսարան, որն անմիջապես ինձ ստիպեց մոռանալ հեռավորության վրա ապակի կտորոջ ծայրի մասին, քանզի Սիզիվուսը Մարկուսը կանգնած էր մորս առջև, ծնկների վրա և բոլոր շորե գազանները, արջերը, կապիկները, շները, նույնիսկ փակվող աչքերով տիկնիկները, նույնպես և հրշեջ մեքենաները, և ճոճվող ծիուկները, և նրա կրպակը պահպանող բոլոր խեղկատակները թվում էր, թե նույնպես պատրաստ են նրա հետ ընկնել ծնկներին: Նա երկու ձեռքով սեղմում էր մորս երկու ձեռքերը, ցուցադրելով ափի ետևի մասի շագանակագույն, բաց գույնի աղվամազով ծածկված բծերը և լաց էր լինում:

Մայրիկս ևս ուներ զայրացած իրավիճակին համապատասխանող հայացք:

– Պետք չէ, Մարկուս,– ասում էր նա, խնդրում եմ, պետք չէ այստեղ՝ կրպակում:

Սակայն Մարկուսը չէր հանգստանում և նրա խոսքում հնչում էր ինձ համար անմոռանալի, կախարդող և միաժամանակ չափազանցված երանգավորում:

– Այլևս Բրոնսկու հետ դա մի արեք, չէ՞ որ նա աշխատում է Լեհական փոստատանը, Լեհական, դա լավ չի վերջանա, հավատացեք ինձ, որովհետև նա լեհերի հետ է:

Խաղաղումար մի դրեք լեհերի վրա, իսկ եթե ուզում եք խաղաղումար դնել, դրեք գերմանացիների վրա, քանի որ նրանք արդեն բարձրանում, նրանք արդեն երևում են, իսկ ֆրաու Ազնեսը դեռևս խաղաղումար է դնում Բրոնսկու վրա: Այդ դեպքում դրեք Մացերատի վրա, նա ձեզ մոտ կա, եթե ուզում եք անպատճառ դնել, կամ, եթե, իհարկե, ցանկանաք, դրեք Մարկուսի վրա և եղեք Մարկուսի հետ, որովհետև նա քիչ ժամանակ առաջ կնքվել է: Կգնանք ձեզ հետ Լոնդոն, ֆրաու Ազնես, ես այնտեղ ունեմ իմ մարդիկ, և կան փաստաթղթեր, եթե միայն ցանկանաք գնալ, իսկ եթե դուք չեք ուզում Մարկուսի հետ, որովհետև նրան արհամարհում եք, դե այն ժամանակ արհամարհեք: Միայն թե նա ողջ սրտով խնդրում է ձեզ, որպեսզի դուք խաղաղումար չդնեք այդ հոգեկան Բրոնսկու վրա, որն այդպես էլ կմնա Լեհական փոստատանը կից, իսկ Լեհաստանի վերջը մոտ է, քանի որ նրանք՝ գերմանացիները շուտով կգան:

Սակայն, հենց որ հնարավորությունների ու անհնարինությունների այդ քանակությամբ ցնցված մայրս ուզում էր լաց լինել, կրպակի դռների մեջ ինձ տեսնելով, Մարկուսը, բաց թողնելով մայրիկիս մի ձեռքը, իր հինգ բազմանշանակ մատներով ցույց տվեց ինձ.

– Ահա խնդրեմ, նրան մենք ևս կտանենք Լոնդոն, թող այնտեղ արքայազնի պես ապրի, արքայազնի պես:

Այստեղ մայրիկս էլ նայեց ինձ և հազիվ նկատելի ժպտաց: Միգուցե մտածեց ճեմասրահի դատարկ պատուհանների մասին, իսկ, գուցե, մեկ այլ մայրաքաղաքի՝ Լոնդոնի տեսարաններն էին նրան ուրախացրել: Սակայն, ի մեծ զարմանք ինձ, նա շարժեց գլուխը ու անփութորեն, կարծես հրաժարվելով պարի հրավերից, ասաց.

– Շնորհակալություն ձեզ, Մարկուս, սակայն իրականում մեզ մոտ ոչինչ չի ստացվի Բրոնսկու պատճառով:

Մորեղբորս անունը որպես ազդանշան ընկալելով՝ Մարկուսը արագ վեր բարձրացավ ծնկներից, դանակի պես ծավվեց և խոնարհվելով արտաբերեց.

– Դուք եք խնդրել Մարկուսի վրա չբարկանալ, ես այդպես էլ կարծում էի, որ դուք նրա պատճառով չեք ուզում:

Երբ մենք դուրս եկանք պասաժի կրպակից, Մարկուսը, չնայած ժամանակը դեռ չէր եկել, դրսից այն փակեց և ուղեկցեց մեզ մինչև հինգերորդ տրամվայի կանգառը: Քաղաքային թատրոնի շենքի դիմաց մինչև այժմ կանգնած էին անցորդները և մի քանի ուստիկան: Սակայն ես չէի վախենում և զրեթե չէի հիշում ապակու հանդեպ իմ հաղթանակի մասին: Թեքվելով իմ կողմը՝ Մարկուսը ավելի շուտ իր, քան մեզ համար շշնջաց.

– Մեր Օսկարը ամեն ինչ կարողանում է: Թմբուկ է խփում և թատրոնի առջև աղմկոտ իրարանցում է ստեղծում:

Մորս, որը բեկորներ տեսնելիս նկատելի անհանգստություն էր ցուցաբերում, նա ձեռքի շարժումով հանգստացրեց, իսկ երբ եկավ տրամվայը, և մենք նստեցինք կցորդ վագոնի մեջ, նա ցածրաձայն, կարծես օտար ականջներից վախենալով, կրկին ներողություն խնդրեց.

– Դե լավ, ինչ արած, մնացեք Մացերատի հետ, որին դուք ունեք, իսկ Լեհաստանի վրա այլևս մի դրեք...

Երբ այսօր, իր մետաղյա մահճակալի մեջ պառկած կամ նստած, սակայն թմբուկը ևս ցանկացած այդ դիրքերից մեկում էր, Օսկարը կրկին փնտրում է դեպի Ցոյգհաուս-պասաժ տանող ուղին, դեպի Դարկաշարք աշտարակի զնդանների պատերի վրայի խզբզոցները, դեպի

բուն աշտարակի՝ յուղով պատված խոշտանգումների գործիքները, դեպի քաղաքային թատրոնի ճեմասրահի սյուների ետևի երեք պատուհանները և կրկին դեպի Տոյգհաուս-պասաժ ու Սիգիզմունդ Մարկուսի կրպակը: Եվ որպեսզի կարողանա ճիշտ վերարտադրել այն սեպտեմբերյան օրվա առանձին դրվագները, նա ստիպված էր միաժամանակ փնտրել լեհերի երկիրը: Չնայած ինչո՞ւ է նա այն փնտրում: Դե իհարկե, իր թմբուկի փայտիկներով: Նա այն փնտրում է զգայության օրգաններով՝ սակայն չէ՞ որ հոգին օրգան չէ:

Ես էլ փնտրում եմ լեհերի երկիրը, որը «կործանվել է»: Այստեղ՝ այս երկրում, սկսել են վարկերի, լուսանկարչական ապարատների, կողմնացույցների, ռադարների, կախարդական փայտիկների ու պատգամախմբերի, մարդասիրության, ընդդիմության առաջնորդների և արտաքսվածների միության օգնությամբ, որտեղ մինչև հարմար ժամանակների գալը, ազգային տարագները դարսել են նաֆթալինի մեջ: Քանի որ այստեղ՝ այս երկրում, լեհերի երկիրը հոգով եմ փնտրում կիսով չափ Շոպենին ունենալով սրտերում, կիսով չափ փոխհատուցման գաղափարներով, քանի դեռ նրանք խաչը դնում են Լեհաստանի չորս բաժինների վրա և նույնիսկ խորհում հինգերորդը, քանի դեռ նրանք Վարչավա են թռչում «Էյր Ֆրանսի» ինքնաթիռներով և ափսոսանք են հայտնում՝ ծաղկեպսակ դնելով այն տեղում, որտեղ երբեք Վարչավան առանձնաթաղ չի եղել: Քանի դեռ այս երկրում մտադիր են լեհերի երկիրը փնտրել ինքնաթիռների օգնությամբ, ես Լեհաստանը փնտրում եմ իմ թմբուկի վրա ու թմբկահարում եմ՝ կործանվել է, դեռ չի կործանվել, կրկին է կործանվել, հանուն ում է կործանվել, շուտով կկործանվի, արդեն կործանվել է: Լեհաստանը կործանվել է, ամեն ինչն է կործանվել. «Լեհաստանը դեռ չի կործանվել»:

ՏՐԻԲՈՒՆԱ

Մեր Քաղաքային թատրոնի ճեմասրահի ապակիները երգի միջոցով կտրտելով, ես փնտրում էի և առաջին անգամ ձեռք բերեցի բեմական արվեստի հետ շփում: Չնայած այն հանգամանքին, որ մորս ուշադրությունը ամբողջապես ուղղված էր Մարկուսին, նա ակնհայտորեն կռահեց թատրոնի հետ իմ անմիջական հարաբերության մասին, որովհետև մոտակա Ծննդյան տոներից առաջ չորս տոմս գնեց՝ Ստեֆանի, Մարգա Բրոնսկու, ինչպես նաև Օսկարի համար և Ծննդյան տոներից առաջ

վերջին կիրակի օրը մեզ երեքիս տարավ ծննդյան հեքիաթի ներկայացմանը: Երկրորդ հարկաշարք, առաջին կողային շարք: Պարտերի վերևում կախված ճոխ քահր ճգնում էր ողջ կարողությամբ, և ես ուրախ էի, որ աշտարակի իմ երգով այն չեմ սողցել:

Արդեն այն ժամանակներում երեխաները չափից դուրս շատ էին: Հարկաշարքերի վրա նրանց թիվը ավելի մեծ էր, քան մայրերինը, այն դեպքում, երբ պարտերում, որտեղ նստած էին ունևոր ու մանկարտադրության հարցում առավել զգուշավոր մարդիկ, երեխաների ու մյուսների հարաբերությունը մոտավորապես կազմում էր մեկը մեկին: Արի ու տես, թե երեխաները ինչ աստիճան անկարգ են իրենց պահում: Մարգա Բրոնսկին, որը նստել էր իմ և համեմատաբար դաստիարակված Ստեֆանի միջև, ներքև սահեց ծալովի նստատեղի վրայից, ուզում էր կրկին բարձրանալ: Այնուհետև նախընտրեց թավալ գալ ճաղաշարի դիմաց, նրա շրջագոցետի փեշը մնաց ծալովի մեխանիզմի մեջ, Մարգան ճչաց՝ չնայած մեր շուրջը մնացած կոկորդ պատռողների համեմատությամբ նրա ճիչը հնչում էր լիովին տանելի և ոչ շատ երկար, որովհետև մայրիկը այդ հիմար մանկական բերանը փակեց կոնֆետներով: Կոնֆետը ծծելով և փափուկ նստատեղի վրա շուռումուռ գալուց ուժասպառ լինելով, Ստեֆանի փոքրիկ քույրիկը ներկայացման սկզբից մի քիչ անց քնեց, իսկ յուրաքանչյուր արարից հետո անհրաժեշտ էր լինում նրան արթնացնել ծափահարությունների համար, որոնց նա տրվում էր ուրախ ջերմեռանդությամբ:

Ներկայացնում էին Մատնաչափիկի մասին հեքիաթը, որն առաջին տեսարանից ինձ գրավեց և, ինչը լիովին հասկանալի է, անձամբ ինձ էր վերաբերում: Ամեն ինչ արված էր բավականաչափ վարպետորեն: Մատնաչափիկին ընդհանրապես ցույց չէին տալիս, թույլ էին տալիս միայն նրա ծայրը լսել, իսկ մեծահասակներին ստիպում էին վագել չնայած անտեսանելի, սակայն բավականաչափ ակտիվ զվարճալի հերոսի ետևից: Ահա նա նստած է ձիու ականջի մեջ, ահա նա հորը թույլ է տալիս իրեն մեծ գումարով վաճառել երկու խաբեբաների, ահա նա չարածճիություն է անում խաբեբաներից մեկի գլխարկի եզրերի վրա, այնուհետև խցկվում է մկան որջիկը, այնուհետև՝ խխունջի տնակը, այնուհետև գործում է գողերի հետ համատեղ, ընկնում խոտի մեջ, իսկ խոտի հետ՝ կովի փորը, սակայն կովը մորթում են, որովհետև նա խոսում է Մատնաչափիկի ծայրով: Իսկ կովի մսեղիքը, կով տված երեխայի հետ, հայտնվում է աղբակույտի վրա, որտեղ նրան կուլ է տալիս գայլը: Սակայն տղան գիտակից խոսքերով հրապուրելով գայլին՝ բերում է իր հոր

տուն, մթերանոց, և այնտեղ, երբ գայլը դեռ միայն պատրաստվում է զբաղվել թալանով, սարսափելի աղմուկ է բարձրացնում: Դե իսկ վերջը հենց այնպիսին է, ինչպես և ընդունված է հեքիաթներում՝ հայրը սպանում է չար գայլին, իսկ մայրը դաճակով բացում է բլիկի փորը: Մատնաչափիկը ազատ է արձակվում, այլ խոսքերով, լսելի է, թե ինչպես է նա գոռում. «Ախ, հայրիկ, ես եղա և մկան բնում, և կովի ստամոքսում, և գայլի փորում, իսկ այժմ էլ կմնամ ձեզ մոտ»:

Այդպիսի ավարտը ինձ հուզեց, իսկ հայացք նետելով մորս վրա՝ ես նկատեցի, որ նա դեմքը թաքցրել է թաշկինակի մեջ, որովհետև ինձ նման բեմի վրա խաղարկվող տեսարանը ընկալեց որպես խորապես անձնական ապրում: Հետագա շաբաթներին մայրիկս դյուրությամբ հասնում է խանդաղատանքի և, քանի դեռ ընթանում էին Ծննդյան տոները, ժամանակ առ ժամանակ սեղմում էր ինձ դեպի իրեն, համբուրում և Օսկարին կես կատակ կես լուրջ անվանում էր իմ Մատնաչափիկ: Եվ կամ իմ խեղճ Մատնաչափիկ:

Միայն երեսուներեքի ամռանը ինձ երկրորդ անգամ առաջարկեցին արշավ դեպի թատրոն: Իմ կողմից ստեղծված որոշ թյուրիմացության պատճառով ստացվեց ոչ այնպես, ինչպես պետք է, այնուամենայնիվ, ներկայացումը ինձ վրա խոր և երկարատև տպավորություն թողեց: Դեռ մինչև օրս իմ մեջ ամեն ինչ չչում ու ծածանվում է, քանզի այն պատահեց Սոպոտի Անտառային օպերայում, որտեղ գիշերային բաց երկնքի տակ, ամառվանից ամառ բնությանն էին հաղորդում Վազների երաժշտությունը:

Ընդհանուր առմամբ մայրիկս գնահատում էր օպերաները, իսկ Մացերատը նույնիսկ օպերետներն էր դժվար տանում: Իհարկե, Յանը կողմնորոշվում էր դեպի մայրս և պաշտում էր մեներգները՝ չնայած իր ողջ երաժշտական արտաքինով հանդերձ բացարձակապես զուրկ էր երաժշտական լսողությունից՝ հրաշալի ծայրեր ընկալելու համար: Դրա փոխարեն նա անձամբ ծանոթ էր Ֆորմելա եղբայրների հետ, որոնք կարտհաուսյան միջնակարգ դպրոցի նրա համադասարանցիներն էին և որոնք այժմ բնակվում էին Սոպոտում, ղեկավարում էին զբոսավայրի խաղատան ու հավաքասրահի շատրվանների լուսավորման գործը, ինչպես նաև լուսավորողներ էին աշխատում Սոպոտի օպերայի փառատոնային տոնակատարությունների ժամանակ:

Սոպոտ տանող ճանապարհը անցնում էր Օլիվուով: Առավոտ պալատական այգում: Ոսկե ձկնիկներ, կարապներ, մայրիկս, Յանը հանրահայտ Շուկների քարանձավում: Հետո կրկին ոսկե ձկնիկներ ու

կրկին կարապներ, որոնք սերտորեն համագործակցում էին լուսանկարչի հետ: Երբ լուսավորում էին, Մացերատը ինձ նստեցրեց իր ուսերին: Թմբուկը ես դրեցի նրա գլխին, ինչը մշտապես, նույնիսկ այն ժամանակ, երբ լուսանկարը արդեն ստանձված էր ալբոմի մեջ, համընդհանուր ծիծաղ էր առաջ բերում: Հրաժեշտ ձկներին, կարապներին, Շուկների քարանձավին: Ոչ միայն Պալատական այգում էր կիրակի, այլև պարսպի երկաթյա ճաղավանդակից այն կողմ՝ և՛ Գլետկաուի տրամվայի մեջ, և Գլետկաուի հավաքասրահում, որտեղ մենք ճաշում էինք, մինչ Բալթիկ ծովը անդադար, կարծես այլ զբաղմունք չուներ, առաջարկում էր լող տալ. հաստատապես ամենուր իշխում էր կիրակին: Երբ զբոսավայրը մեզ դուրս բերեց Սոպոտի մոտ, կիրակին հանդես եկավ ընդդեմ մեզ, և Մացերատը ստիպված եղավ առողջարանային հանգանակություն մուծել:

Մենք լողացանք Հարավային լողարանում, մեր ունեցած տեղեկություններով, այնտեղ ավելի ազատ էր, քան Հյուսիսայինում: Տղամարդիկ հագուստները փոխեցին տղամարդկանց հանդերձարանում, իսկ ինձ մայրիկս մտցրեց կանանցին կից խցիկը և պնդեց, որ ես ընտանեկան լողարանում լողանամ մերկ: Մինչդեռ ինքը, որ այդ ժամանակ արդեն բավական շուտ էր դուրս եկել իր ավերից, իր մարմնամասերը ընկղմեց ծղոտադեղին լողահագուստի մեջ: Ես իմ թմբուկով ծածկեցի պատճառական տեղս, որպեսզի իմ մերկությամբ չափից ավելի աչք չծակեմ: Այնուհետև փորի վրա ընկա ավազին և նախընտրեցի ոչ թե սուզվել հրավիրող ծովային ջրի մեջ, այլ ընդհակառակը, ամոթս թաքցնել ավազի տակ, դավանելով ջայլամի քաղաքականությունը: Մացերատը, ինչպես և Յանը, երկուսն էլ նախանշվող փորիկներով, այն աստիճան ծիծաղելի և, կարելի է ասել, գրեթե խղճուկ տեսք ունեին, որ ես ուրախացա, երբ օրվա վերջին մոտ նրանք այցելեցին խցիկներ, որտեղ յուրաքանչյուրը քսուկով շփեց իր արևայրուքը, ինչից հետո, ինչպես «Նիվեայի» օծյալներ, մտան իրենց սովորական կիրակնօրյա հագուստի մեջ:

Թխվածքաբլիթով սուրճ՝ «Ծովային աստղում»: Մայրիկս ցանկություն հայտնեց ստանալ հիմնհարկանի տորթի ևս մեկ՝ երրորդ չափաբաժինը: Մացերատը դեմ էր, Յանը միանգամից և՛ կողմ, և դեմ: Մայրս պատվիրեց, մի կտորը տվեց Մացերատին, մի փոքր կտոր բաժին հանեց Յանին՝ մի խոսքով սիրաշահեց երկու տղամարդկանց, և դրանից հետո միայն գդալ գդալի ետևից իր ստամոքս մտցրեց չափից ավելի քաղցր սեպը:

Օ, դու, սրբազան յուղե կրեմ, դու շաքարափոշիով պատված, դու, պարզկա, ժամանակ առ ժամանակ փոքր անպամաճությամբ, կիրակի

օր: Կապույտ արևային ակնոցով լեհական ազնվականությունը նստել էր թունդ լիմոնադի դիմաց, որին մայրս չդիպավ: Տիկնայք մերթ-մերթ խաղում էին մանուշակագույն մարգիզներով և ծովային քանու միջնորդությամբ հյուրասիրում էին մեզ նավթալինի հոտով, որը հասնում էր մորթե թիկնոցներից, որոնք, պետք է կարծել, վերցված էին վարձույթով՝ եղանակին համապատասխան: Մացերատը դա համարեց հիմարավուն ծամածոություն: Մայրս էլ թերևս չէր հրաժարվի զոնե կես օրով նման ցնցուղով թիկնոց վերցնել: Յանը պնդում էր, թե իբր ծանծրույթը, որը տիրել էր լեհական ազնվականությանը, այժմ այնպիսի ծաղկման էր հասել, որ, չնայած պարտքերի անկասեցնելի աճին, նա այլևս ուժ չի գործադրում ֆրանսերեն խոսելու համար, և լոկ նորածնամուլությունից դրդված է բացարձակապես լեհերեն խոսում:

Սակայն չէր կարելի այդպես նստել «Ծովային աստղում» մինչև դարի ավարտը՝ գաղտագողի դիտահայելով լեհ ազնվականության մանուշակագույն եղունգները և կապույտ ակնոցները: Տորթով լցված մայրիկս տենչում էր շարժում, և ծովափնյա այգին մեզ իր գիրկն առավ, ես ստիպված եղա ավանակի վրա նստած շրջել և կանգ առնել հերթական նկարի համար: Ոսկե ձկնիկներ, կարապներ, ինչ ասես որ բնությունը չի հորինի, և կրկին ոսկե ձկնիկներ ու կարապներ, որոնք արժեք են հաղորդում քաղցրահամ ջրին:

Դեղձենիի խուզված թփերի միջև, որն ամենևին էլ չէր շշմջում, ինչպես նրան վերագրում էր ասեկոսեն, մենք հանդիպեցինք Ֆորմելա եղբայրներին, խաղատում լուսավորող Ֆորմելաներին, Անտառային օպերան լուսավորող Ֆորմելաներին: Կրտսեր Ֆորմելան պետք է նախ իրենից դուրս մղեր բոլոր անեկոտները, որոնք կուշտ-կուշտ լսել էր լուսավորողի պաշտոնը զբաղեցնելով: Ավագ Ֆորմելան այդ բոլոր անեկոտները գիտեր հինգ մատի պես, սակայն եղբայրական սիրուց դրդված անհրաժեշտ տեղերում ծիծաղում էր վարակիչ ծիծաղով, ընդ որում ցուցադրելով մեկ ոսկե ատամով ավելի, քան դրանք ուներ կրտսեր եղբայրը, իսկ կրտսերն ընդամենը երեքն ուներ: Բոլորը գնացին Շափնգերի մոտ՝ մեկ գավաթ գիհի խմելու: Սակայն մայրիկս նախընտրեց «Կուրֆյուրստը»: Յետո, առաջվա պես իրենց պահուստներից սրախոսություններ շաղ տալով, առատածեռն կրտսեր Ֆորմելան մեզ հրավիրեց «Թութակում» ընթրելու: «Թութակում» մենք հանդիպեցինք Տուշելին, իսկ Տուշելին պատկանում էր Սոպոտի կեսը՝ գումարած Անտառային օպերան ու հինգ կինոթատրոնները: Դրանից զատ նա նաև երկու Ֆորմելա եղբայրների շեֆն էր և շատ ուրախ էր մեզ հետ ծանո-

քանալու համար, ինչպես մենք էինք շատ ուրախ նրա հետ ծանոթանալու համար: Տուշելը առանց հոգնելու պատում էր իր մատի մատանին, սակայն դժվար թե դա ցանկությունների մատանի կամ կախարդական մատանի լիներ, քանի որ բացարձակապես ոչինչ տեղի չունեցավ, եթե իհարկե չհաշվենք, որ Տուշելը իր հերթին սկսեց անեկդոտներ պատմել, և ոչ թե մի ինչ-որ, այլ հատկապես նրանք, որոնք մեզ արդեն պատմել էր Ֆորմելան, միայն թե ոսկե ատամների պատճառով ավելի մանրամասնորեն: Բայց և այնպես ողջ սեղանը հռհռում էր, քանի որ պատմողը Տուշելն էր: Միայն ես էի ինձ լուրջ պահում՝ ձգտելով իմ լուրջ տեսքով չեզոքացնել անեկդոտի աղը: Ախ, այդ անկյունում, որտեղ մենք ծաշում էինք, ինչպիսի հարմարավետություն էին ստեղծում այդ, թեկուզ և ոչ լիովին անկեղծ, ծիծաղի պայթյունները կլոր հաստացված ապակիների հետ մեկտեղ: Եվ Տուշելը կարողացավ ապացուցել իր երախտագիտությունը. անեկդոտ պատմելը շարունակելով՝ նա կարգադրեց «Ոսկե լիկյոր» մատուցել, իսկ ծիծաղի ալիքների ու լիկյորի փայլի մեջ լողալով, ուրախությունից հանկարծ այլ ձևով պատեց մատանին: Եվ հենց այստեղ իսկապես ինչ-որ բան տեղի ունեցավ:

Տուշելը մեզ բոլորիս հրավիրեց Անտառային օպերա, դե, քանի որ նրան է պատկանում օպերայի մի մասը, ինքն ամձամբ, ճիշտ է, ցավոք սրտի, չի կարող, նա հանդիպում ունի և դրա նման մի բան, սակայն նա հուսով է, որ մենք չենք խորշի նրա տեղերից, օթյակը պատված է թավշով, երեխան, եթե հոգնել է, կարող է քնել, և Տուշելը խոսքերը արձաթե մատիտով գրեց Տուշելի այցետոմսի վրա, այն լայն կբացի ձեր առջև բոլոր դռները, բացատրեց նա՝ պարզվեց, որ նա ճիշտ էր:

Իսկ այն, ինչ եղավ հետո, կարելի է շարադրել մի քանի բառով. ամառային տաք երեկո, օպերան ամբողջությամբ լեփ լեցուն է օտարերկրացիներով: Դեռ նախքան ներկայացման սկիզբը, թռան-եկան մոծակները: Սակայն միայն վերջին մոծակը, նա ով միշտ վերջինն է թռնում-զալիս, դա ազնվականություն համարելով, իր արմախում տզզոցով ազդարարեց իր հայտնվելու մասին, և ամեն ինչ սկսվեց միաժամանակ: Ներկայացնում էին «Թռչող հոլանդացին»: Այն անտառը, որն օպերային տվել էր «Անտառային» անվանումը, ներկայացվեց ավելի շուտ ոչ թե որպես ծովահենային նավ, այլ որպես որսագողական: Նավաստիները երգում էին՝ երգը հասցեագրելով ծառերին, ես քնեցի տուշելյան օթյակի փափուկ նստատեղի վրա, իսկ երբ արթնացա, նավաստիները դեռ շարունակում էին երգել կամ կրկին երգում էին. «Նավավարը հերթապահության է կանգնել...»: Սակայն այստեղ Օսկարը կրկին քնեց և,

ընդ որում, ուրախացավ, որ իր մայրը այդքան ակտիվ մասնակցություն է ցուցաբերում հոլանդացու ճակատագրում և սահում է, կարծես, ալիքների վրա, և՛ արտաշնչում, և՛ ներշնչում է կատարում՝ Վագների հետ միավորվելով: Նա ամենևին չէր նկատում, որ ձեռքերի փերով դեմքերը ծածկած Մացերատն ու Յանը արծակում էին տարբեր հաստությունների ծառեր կտրող սղոցի ձայներ. մեկի ձայնը ավելի ցածր էր, մյուսինը՝ ավելի բարձր: Ես ինքս մերթ ընդ մերթ դուրս էի պլստում Վագների ձեռքերից, մինչև որ քունը վերջնականապես թափ տվեց Օսկարին, քանզի անտառի մեջ կանգնած էր մի կին ու բարձր գոռում էր: Կինը ուներ դեղին մազեր և գոռում էր հավանաբար այն պատճառով, որ լուսավորողը, իսկ դա պետք է ենթադրել, որ Ֆորմելա եղբայրներից կրտսերն էր, կուրացնում ու զայրացնում էր նրան իր լուսարձակներով: «Ո՛չ», – գոռում էր կինը: «Վա՛յ ինձ», – գոռում էր կինը, և էլի. «Ո՛վ ինձ պատճառեց այս չարիքը»: Սակայն Ֆորմելան, որը հատկապես հենց նա էր, ով կնոջը պատճառում էր այդ չարիքը, մի կողմ չտարավ իր լուսարձակը, և միայնակ կնոջ ճչոցները, որին ավելի ուշ մայրիկս մենակատարուհի անվանեց, վերածվեցին հազվադեպ արծաթե փրփուրներով բլթբլթացող նվմվոցի, որից չնայած ժամանակից շուտ սփրթնեցին սոպոտյան անտառի տերևները, բայց որն այնուամենայնիվ ոչինչ չէր կարողանում անել Ֆորմելայի լուսարձակների հետ: Չնայած որ զուրկ չէր ուժից, սակայն լուսարձակի դիմաց ձայնը ընկրկեց: Պահանջվում էր Օսկարի միջամտությունը, որպեսզի նա գտներ լույսի անդաստիարակ աղբյուրը՝ մեկ հեռահար գոռոցի օգնությամբ (ավելի ցածր գոռոցով, քան մոծակներինը) սպաներ լուսարձակին:

Այն, որ այդ ժամանակ առաջացավ նաև կարճ միացում, խավար, կայծերի սփռում ու անտառային հրդեհ, որը հնարավոր եղավ հանգցնել, հասցրեց առաջ բերել խուճապ, ես բացարձակապես չէի կարող կանխատեսել՝ ախր, ես ինքս հրմշտոցի ժամանակ կորցրեցի ոչ միայն մորս, այլև կոպիտ ձևով արթնացված երկու պարոններին, դեռ նաև այդ խառնաշփոթի ժամանակ իմ թմբուկը կորավ: Թատրոնի հետ իմ այս երրորդ հանդիպումը բերեց ինձ 1934 թվին կրկեսի օդի հետ հաղորդակցվելու մտքին:

Օսկարը մտադիր չէր Բուշի կրկեսի վագրերի ու ճարպիկ փոկերի մասին ճառասանություններ անել ճոճածողի վրայի արծաթյա տիկնանց: Ոչ ոք զմբեթի տակից չգահավիժեց, վարժեցնողները ոչ մեկի ոչ մի տեղը չկծեցին, չպրկեցին: Փոկերը անում էին այն ամենը, ինչ նրանց սովորեցրել էին. զնդակներով ձեռնածություն էին անում և որպես

պարզև, օդից որսում էին կենդանի ծովատառեխներին: Ես շնորհակալ եմ կրկեսի մանկական ուրախ ներկայացումների և ինձ համար այդչափ կարևոր հանդիպման համար Բեբրայի հետ՝ երաժշտական ծաղրածուի, որը շշերի վրա «Ջիմմի վագր» էր նվագում և ղեկավարում էր թզուկների խումբը:

Նրա հետ մենք հանդիպեցինք գազամանոցում: Մայրիկս ու նրա երկու տղամարդիկ որոշեցին կապիկի վանդակի դիմաց ենթարկվել անպատվության: Հեղվիզ Բրոնսկին, որը ևս մտել էր մեր խմբի մեջ, իր երեխաներին ցույց էր տալիս պոնիին: Այն բանից հետո, երբ առյուծը իմ առջև բացեց իր երախը, ես թեթևամտորեն որոշեցի զբաղվել բվով և փորձեցի հայացքով հաղթել թռչնին: Սակայն թռչունը ինքը հաղթեց ինձ, և Օսկարը ամոթահար, կարմրած ականջներով, մինչև հոգու խորքը վիրավորված, մտավ ինչ-որ տեղ՝ սպիտակակապույտ բնակելի բեռնասայլերի արանքը, որովհետև այնտեղ գաճաճներից բացի (դրանք էլ դեռ կապված չէին) այլ գազաններ չկային: Նա շալվարակալով, տնային կոշիկներով անցավ իմ կողքով՝ դույլով ջուր տանելով: Մեր հայացքները հպանցիկ հանդիպեցին, և մենք անմիջապես մեկնեցինք ճանաչեցինք: Նա դույլը դրեց գետնին, մեծ գլուխը թեքեց ուսին, մոտեցավ ինձ, և ես մոտավորապես հաշվարկեցի, որ նա մոտ ինը սանտիմետրով ինձնից բարձրահասակ է:

– Դուք միայն տեսեք,– վերից վար ճռճաց նա,– հիմա նույնիսկ երեք տարեկանները չեն ուզում անել:

Քանի որ ես չէի պատասխանում, նա ձեռնարկեց երկրորդ փորձը.

– Իմ անունը Բեբրա է, ուղիղ գծով ծագել եմ արքայազն Օյգենից, որի հայրը Լյուդովիկոս Տասնչորսերորդն էր, այլ ոչ թե ինչ-որ սավոյար, ինչպես ասում են:

Եվ քանի որ ես շարունակում էի նույն ձևով լռել, նա երրորդ փորձն արեց.

– Աճա ընդհատեցի ծննդյանս տասներորդ տարեդարձին: Ուշ էր, իհարկե, արդեն, բայց դե այնուամենայնիվ...

Քանի որ նա ինձ հետ այդպես անկեղծ էր, ես ևս ներկայացա, սակայն չսկսեցի ներկայացնել իմ տոհմածառը և պարզապես տվեցի իմ անունը՝ Օսկար:

– Ասեք ինձ, խնդրեմ, իմ թանկագին Օսկար, այժմ դուք պետք է մոտ տասնչորս-տասնհինգ տարեկան լինեք, իսկ միգուցե և մի ամբողջ տասնվեց: Ուղղակի հավատս չի գալիս, մի՞թե ընդամենը տասը և կես, ինչպես դուք եք ասում:

Այժմ ես էլ պետք է նրա տարիքը որոշեի և միտումնավոր նվազեցրի:

– Ախր դուք շողոքորթ եք, իմ թանկագին ընկեր: Երեսուներինգս մնացել է անցյալում: Օգոստոս ամսին ես տոնեցի իմ հիսուներեքերորդ ծննդյան օրը: Ես լիովին կարող էի ձեր պապիկը լինել:

Օսկարը նրան մի քանի հարգալից խոսքեր ասաց՝ որպես ծաղրածու նրա կատարած ակրոբատիկ համարների առիթով, զնահատեց նրա երաժշտականությունը և, ենթարկվելով փառասիրության կանչին, ինքը ևս ցուցադրեց մի աճպարարություն: Կրկեսային լուսավորության երեք լամպերը դրա համոզիչ ապացույցը ծառայեցին, ինչից հետո պարոն Բեբրան բացականչեց. «Բրավո, բրավոխիմո», պատրաստականություն հայտնեց Օսկարին մտցնել կրկեսախմբի մեջ:

Դեռ մինչ օրս էլ ես ափսոսում եմ, որ նրա առաջարկը չընդունեցի, որ ինչ-որ պատրվակ գտա ու ասացի.

– Հասկանո՞ւմ եք, պարոն Բեբրա, ես նախընտրում եմ լինել հանդիսատեսի շարքում՝ իմ համեստ արվեստին զաղտնի ծաղկելու հնարավորություն ընձեռելով, հավանության աղմկոտ ծայներից հեռու, սակայն ես երբեք չեմ լինի նրանց շարքում, ովքեր ձեր ելույթները ծափողջույններով չեն վարձատրի: Պարոն Բեբրան բարձրացրեց կնճռոտ ցուցամատը և ինձ կոչ արեց.

– Ամենապատվելի Օսկար, հավատացե՛ք ձեր փորձառու գործընկերոջ խոսքին: Մեր եղբայրը հանդիսատեսների շարքում լինելու իրավունք չունի: Մենք պարտավոր ենք լինել բեմի վրա, բաց հարթակի վրա: Մենք պետք է միջամտենք և որոշենք գործողության ընթացքը, ապա թե ոչ, հանդիսատեսը ինքը կներագրի թո՛վրա և, ավելի քան հաճույքով, թո՛ հանդեպ ստորություն կկազմակերպի: Գրեթե ականջիս մեջ մտնելով նա շշնջում էր՝ աչքերին հնագույն տեսք տալով.

– Նրանք կզան: Նրանք բոլորը կնստեն պատվավոր տեղերում: Նրանք ջահերով երթ կկազմակերպեն: Նրանք տրիբունաներ կկանգնեցնեն, նրանք կզբաղեցնեն տրիբունաները և կդնեն ձեր մահվան սկիզբը: Դուք դեռ կտեսնեք, իմ պատանի ընկեր, թե ինչեր կկատարվեն այդ տրիբունաների վրա: Դե ուրեմն աշխատենք միշտ նստել նրանց մեջ, ովքեր տրիբունաների վրա են և ոչ մի անգամ նրանց դիմաց մի կանգնեք:

Սակայն այդ պահին, քանի որ ինձ ծայն տվեցին, պարոն Բեբրան վերցրեց դույլը.

– Ձեզ փնտրում են, թանկագին ընկեր: Բայց մենք դեռ կհանդիպենք: Մենք չափից դուրս փոքր ենք, որպեսզի կորցնենք միմյանց:

Բերբան միշտ նույն բանն էր պնդում. «Մեր ու ձեր նման փոքր մարդիկ տեղ կգտնեն նույնիսկ ամենալեցուն բեմի վրա: Իսկ եթե ոչ դրա վրա, ապա, այս անգամ հաստատ, նրա տակ, սակայն ոչ մի դեպքում՝ նրա դիմաց: Դա ձեզ Բերբան է ասում, ով ուղիղ գծով արքայազն Օյգե-նից է սերում»:

Մայրիկս, որը «Օսկար» գոռալով դուրս եկավ բեռնասայլի ետևից, դեռ հասցրեց տեսնել, թե ինչպես պարոն Բերբան համբուրեց ճակատս, այնուհետև վերցրեց իր դույլը և, ուսերով թիավարելով, ուղղվեց դեպի բեռնասայլերը:

– Դուք միայն պատկերացրեք, – մայրիկս փոքր-ինչ անց այդպես էր արտահայտում իր վրդովմունքը Մացերատի ու Բրոնսկու ընտանիքի առջև: – Նա լիլիպուտների մոտ էր: Եվ ինչ-որ մի թզուկ համբուրեց նրա ճակատը: Դույս ունենանք, որ դա ոչինչ չի նշանակում:

Սակայն Բերբայի կողմից իմ ճակատի վրա թողած համբույրը շատ բան էր նշանակում ինձ համար: Մոտակա տարիների քաղաքական իրադարձությունները հաստատեցին նրա ճշարտացիությունը. սկսվեց ջախերով երթերի ու ամբիոնների դիմաց համաքայլ ընթացքի ժամանակը:

Ինչպես ես էի ունկնդրել պարոն Բերբայի խորհուրդները, նույն նմանությամբ մայրիկս էր սրտին մոտ ընդունում առնվազն մի մասը այն նախազգուշացումների, որոնցով նրան ընդելուզում էր Սիգիզմունդ Մարկուսը Ցոյգհաուս-պասաժում, և որոնք նա անփոփոխ կորցնում էր այն ժամանակվանից ի վեր հինգշաբթի օրերի նրա յուրաքանչյուր այցելության ժամանակ: Թեկուզ և մայրիկս Մացերատի հետ Լոնդոն չգնաց, անձամբ ես դեմ չէի լինի նման տեղափոխությանը՝ սակայն նա մնաց Մացերատի հետ, իսկ Յան Բրոնսկուն տեսնում էր ոչ այնքան հաճախ՝ Յանի հաշվին թիշլերգասեում կամ տանը սկատ խաղալիս, ինչի յուրաքանչյուր նոր անգամը Յանի վրա ավելի ու ավելի թանկ էր նստում, քանի որ նա անընդհատ պարտվում էր: Իսկ Մացերատը, որի վրա մայրիկը խաղազումար էր դրել՝ լսելով Մացերատի խորհուրդը, և ում անունով էլ պահպանել էր իր ներդրումը այն չկրկնապատկելով, հանկարծ հազար ինը հարյուր երեսունչորս թվին, այսինքն՝ համեմատաբար շուտ ճանաչելով օրենքի ուժը, դարձավ կուսակցության անդամ՝ չնայած այնտեղ սկզբնական օղակի ղեկավարից վեր բարձրանալ չկարողացավ: Աստիճանի բարձրացումը, որը, ինչպես և բոլոր ոչ սովորական իրադարձությունները, առիթ հանդիսացավ խաղաթղթերով հերթական երեկույթի համար: Մացերատը առաջին անգամ շարադրեց իր

նախազգուշացումները, որոնք արդեն բազմիցս արտահայտել էր Յան Բրոնսկին Լեհական փոստատանը նրա գործունեության կապակցությամբ, ավելի խիստ, ինչպես և առավել մտահոգ շեշտադրմամբ:

Իսկ մնացածում արդեն որևիցե շատ թե քիչ նկատելի փոփոխություն տեղի չունեցավ: Դաշնամուրի վերևի մեխի վրայից հեռացվեց թխպոտ Բեթհովենը՝ Գրեֆի նվերը, և հենց այդ նույն մեխին համընդհանուր զննման համար ամրացվեց Հիտլերը՝ իր ոչ պակաս թխպոտ հայացքով: Մացերատը, որը առանձնահատուկ սեր չէր տածում լուրջ երաժշտության հանդեպ, հաստատապես մտադրվել էր վատ լսող երգահանին դատապարտել վերջնական արտաքսման: Սակայն մայրիկս, որը շատ էր գնահատում Բեթհովենի դանդաղկոտ սուր ելևէջները, դրանցից երկուսը կամ երեքը սերտել էր ավելի դանդաղ տեմպով, քան հարկն է: Եվ ժամանակ առ ժամանակ դրանք կաթիլ առ կաթիլ արտաբերում էր: Նա պնդեց, որպեսզի Բեթհովենին կախեն այլ տեղում՝ եթե ոչ թախտի վերևում, ապա ծայրահեղ դեպքում գոնե բուֆետի վերևում: Հաղթեց հնարավոր հակադրություններից առավել մոայլը. Հիտլերն ու հանճարը այժմ կախված էին դեմ դիմաց, ներթափանց նայում էին իրար, սակայն միմյանց ոչ մի հաճույք չէին պատճառում:

Մացերատը կամաց-կամաց գնեց-լրացրեց համազգեստի բոլոր բաղկացուցիչ մասերը: Եթե հիշողությունս ինձ չի դավաճանում, նա իր ձեռքբերումները սկսեց կուսակցական համազգեստի գլխարկից, որը կրում էր նույնիսկ պարզ եղանակին՝ դուռնը հարող գոտին ներքև իջեցնելով: Որոշ ժամանակ նա այդ գլխարկի հետ հագնում էր սև փողկապով սպիտակ վերնաշապիկ կամ թեթև շապիկ՝ թևքի վրա թևկապով: Սակայն երբ նա ձեռք բերեց առաջին դարչնագույն վերնաշապիկը, մեկ շաբաթ անց նրա մոտ ցանկություն առաջացավ ունենալ կղանքի գույնի կիսաանդրավարտիք ու երկարաճիտք կոշիկներ: Մայրիկս ընդդիմացավ դրան և կրկին մեկ ամսից ավելի ժամանակ անցավ, նախքան Մացերատը ի վերջո հավաքեց լրիվ համազգեստը:

Համազգեստի մեջ զուգվելու առիթը գալիս էր շաբաթը մի քանի անգամ, սակայն Մացերատը սահմանափակվում էր միայն մարզադահլիճի կողքին Մայիսյան մարզադեղնում կիրակնօրյա ցույցին մասնակցությամբ: Սակայն այս դեպքում նա կանգնում էր ինչպես ժայռը՝ նույնիսկ ամենազգվելի եղանակին հրաժարվելով վերցնել անձրևանոցը, և մեզ հաճախ էր վիճակվում նրա շուրթերից լսել այն արտահայտությունը, որը նրա համար դարձել էր մշտական. «Ծառայությունը ծառայություն է,– ասում էր Մացերատը,– իսկ օդին՝ օդի», ինչից հետո տապալկած միս

պատրաստելով, նա ամեն կիրակի առավոտ լքում էր մայրիկիս՝ ինձ դնելով բարդ վիճակի մեջ, քանզի Յան Բրոնսկին, որը կարողանում էր ճիշտ գնահատել կիրակնօրյա քաղաքական իրավիճակը, քաղաքացիական այցելությունների էր գալիս մայրիկիս մոտ, մինչ Մացերատը կանգնած էր շարքում:

Էլ ինչ էր մնում ինձ անել, եթե ոչ անհետանալ աչքից: Ես թախտի վրայի զույգին ո՛չ ուզում էի խանգարել և ո՛չ էլ հետևել նրանց: Եվ հենց համազգեստով հանդերձավորված հայրը անհետանում էր տեսադաշտից, իսկ հորիզոնի վրա նշմարվում էր քաղաքացիական անձի այցը, որին ես արդեն այն ժամանակներում անվանում էի իմ ենթադրյալ հայրը, ես ու թմբուկս շարժվում էինք տնից դեպի Մայիսյան մարզագետինը:

Թերևս դուք հարց կտաք, թե ինչո՞ւ անպայման այնտեղ: Հավատացե՛ք իմ խոսքին, որ կիրակի օրերին նավահանգստում գրեթե ոչինչ տեղի չէր ունենում, անտառային զբոսանքներ նախաձեռնելու համար ինձ պակասում էր համարձակությունը, և Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցու ներքին հարդարանքը այն ժամանակ դեռ իմ սրտին ոչինչ չէր ասում: Գիշտ է, մնում էին պարոն Գրեֆի սկաուտները, սակայն այնտեղի երոտիկային զերադասում էի (խոստովանում եմ ազնվորեն) Մայիսյան մարզագետինի ունայնությունը, նույնիսկ եթե այդ պատճառով դուք ինձ համախոհ անվանեք:

Այնտեղ ելույթ էին ունենում կա՛մ Գրայզերը, կա՛մ գաղափարախոսության գծով հաուլայթեր¹ Լյորզակը: Գրայզերի վրա ես երբեք հատուկ ուշադրություն չէի դարձնում, նա չափից դուրս չափավոր էր, և շուտով նրան փոխարինեցին մեկ այլ առավել ճարպիկ Ֆորսթեր անունով բավարացիով, որին էլ դարձրին հաուլայթեր: Բայց դրա փոխարեն Լյորզակը այնպիսին էր, որ հենց ինքը կարող էր փոխարինել Ֆորսթերին: Եթե Լյորզակը կուզիկ չլիներ, Ֆյուրտիցա եկած այդ տիպին շատ ավելի բարդ կլիներ նավահանգստային քաղաքում հաստատվելը: Լյորզակին արժանի գնահատական տալով և նրա կուզի մեջ բարձրագույն զսպվածության նշան տեսնելով՝ կուսակցությունը նրան դարձրեց գաղափարախոսության գծով հաուլայթեր: Եվ այդ մարդը իր գործը հասկանում էր: Մինչ Ֆորսթերը կարողանում էր միայն անիմաստ բավարական շեշտադրությամբ գոռալ. «Դեպի ռայխ», Լյորզակը մեծ ուշադրություն էր հատկացնում մանրամասներին, խոսում էր դանցինգյան հարավգերմա-

¹ Զինվորական կոչում:

ներենի բոլոր բարբառներով, Բոլերմանի ու Վուլսուդսկու մասին անեկդոտներ էր պատմում, գիտեր Շիխաու նավահանգստի բանվորների, Օրի հասարակ ժողովրդի, Էմաուսի, Շիդլիցի, Բյուրգերվիգենի և Պրաուստի բնակիչների հետ խոսելու ձևը: Ես ուղղակի հաճույք էի զգում՝ լսելով, թե ինչպես է այդ մարդը, որի կուզը հատկապես նկատելի էր դառնում զինվորական բլուզի դարչնագույն կտորի տակ, թախծուզորշ կոմունիստների ու առանձին սոցիալիստների թույլ գոռոցներին պատասխանում:

Լյոբզակը կարողանում էր սրամտել, այդ սրամտությունները նա իր կուզից էր հանում, իսկ իր կուզին անվանում էր անունով, մարդկանց դա միշտ դուր է գալիս: Լյոբզակը պնդում էր, որ թերևս ավելի շուտ իր կուզը կանհետանա, քան կոմունիստները հաղթանակ կտոնեն:

Սկզբից ևեթ պարզ էր, որ կուզը ոչ մի տեղ չէր կորչի, որ կուզը նստած է ամուր, իսկ դա նշանակում էր, որ կուզը ճիշտ է, և նրա հետ միասին ճիշտ է ողջ կուսակցությունը, ինչի հիման վրա կարելի է հետևություն անել, որ կուզը իդեալական հիմք է ցանկացած գաղափարի համար:

Երբ Գրայգերը, Լյոբզակը, իսկ ավելի ուշ՝ Ֆորսթերը, ելույթ էին ունենում, նրանք ամեն անգամ բարձրանում էին ամբիոնների վրա: Խոսքն այն ամբիոնների մասին է, որոնք ինձ հետ խոսելիս գովաբանում էր փոքրիկ պարոն Բեբրան: Այդ իսկ պատճառով ես բավական հաճախ հռետոր Լյոբզակին ընդունում էի՝ տաղանդավոր ու կուզիկ Լյոբզակին, որպիսին էր նա ամբիոնների վրա, որպես Բեբրայի պատվիրակ, որը դարչնագույն համազգեստը հագած՝ պաշտպանում է իր, իսկ ըստ էության, նմանապես նաև իմ գործը:

Ի՞նչ բան են ընդհանրապես տրիբունաները: Կարևոր չէ, ում համար և ում առջև են դրանք կառուցում, դրանք բոլոր դեպքերում պետք է լինեն համաչափ: Սիա և մարզադպրոցի դիմացի Մայիսյան մարզազետնի տրիբունաներն էին աչքի ընկնում ընդգծված համաչափությամբ: Վերևից ներքև կեռախաչով դրոշներ՝ մեկը մյուսի կողքին: Ավելի ցած՝ դրոշակներ, պատվոդրոշներ ու կայսերական դրոշներ: Այնուհետև՝ մի շարք չորս եսեսականներ լանջագոտիներով: Յետո՛՛ երկու շարք կործանիչներ, որոնք երգելու ու խոսելու ժամանակ ձեռքերը պահում էին գոտու ճարմանդի վրա: Այնուհետև նստած էին մի քանի շարք կուսակցության անդամներ՝ բոլորը համազգեստներով, ամբիոնի վրա հռետորի թիկունքում, այսինքն՝ այդ նույն պարտայգենոսներն¹ ու ֆյուրերու-

¹ Կուսակից ընկերները:

հիմները կանանց կազմակերպությունից՝ դեմքի մայրական արտահայտությամբ, քաղաքացիական հազուստով սենատի ներկայացուցիչները, Ռայխից հյուրերը և ոստիկանապետը կամ նրա տեղակալը:

Տրիբունաների ստորոտը իրենց ներկայությամբ երիտասարդացնում էին հիտլերյուզենդը կամ, ավելի ճիշտ ասած, յունգֆուլկի տարածքային շեփորահարների դասակը, ինչպես նաև հիտլերյուզենդի թմբկահարների ու շեփորահարների դասակը: Որոշ ցույցերի ժամանակ ծախից ու աջից, այսինքն՝ կրկին խիստ համաչափ, տեղավորվում էր խառը երգչախումբը, որը կա՛մ լոզունգներ էր վանկարկում, կա՛մ գովերգում էր այդքան սիրելի բալթյան քամին, որը, եթե հավատանք երգին, ուրիշ բոլոր քամիներից առավել լավ է հարմարեցված դրոշի կարմիր կտորը ծածանելու համար:

Բեբրան, որը համբուրեց իմ ճակատը, նաև ասաց. «Օսկար, ոչ մի անգամ մի՛ կանգնիր բեմի դիմաց: Մենք պետք է լինենք բեմի վրա»:

Մեծ մասամբ ինձ հաջողվում էր կանանց կազմակերպությունների ղեկավարության միջև տեղ գտնել: Կանայք ցույցերի ժամանակ, ցավոք, բաց չէին թողնում քարոզչական նկատառումներով գլուխ շոյելու առիթը: Ես իմ թիթեյա թմբուկի հետ չէի կարողանում խառնվել թմբկահարներին, շեփորահարներին և տրիբունայի ներքևի մեծ թմբկահարներին, իմ թմբուկը մերժում էր կալվածատերերի թմբկահարությունը: Հույսերը, որոնք ես կապում էի գաղափարության գծով հաուլայթեր Լյորգակի հետ, ևս գնացին գրողի ծոցը: Ես դաժանորեն հիասթափվեցի այդ մարդուց: Նա նաև Բեբրայի պատվիրակը չէր, ինչպես ես կարծում էի, և իմ տարիքի մասին նա փոքրագույն պատկերացում անգամ չուներ:

Քաղաքական կիրակիներից մեկի ժամանակ ես հայտնվել էի նրա դիմաց, հենց ամբիոնի առջև, կուսակցական ողջույնով նրան ողջունեցի, նայեցի ուղիղ նրա աչքերի մեջ, ինչից հետո, աչքով անելով, շնջացի. «Մեր Ֆյուրերը Բեբրան է», սակայն Լյորգակի մոտ ոչ մի միտք չծագեց, և նա իմ գլուխը շոյեց նույն ձևով, ինչպես դա անում էին կանանց կազմակերպությունների ֆյուրերուհիները, կարգադրեց Օսկարին իջեցնել գետնի վրա (չէ՞ որ նա պետք է ճառ արտասաներ), ինչից հետո գերմանացի աղջիկների միությունից երկու ֆյուրերուհիներ երկու կողմից Օսկարին սեղմեցին և ցույցի ողջ ընթացքում հարցուփորձ արեցին «հայրիկի ու մայրիկի» մասին:

Այդ իսկ պատճառով ոչ մեկին պետք է չգարմացնի, որ արդեն երեսունչորս թվի ամռանը (ոչ Ռյոմի հեղաշրջման հետ կապված) կուսակցությունը կամաց-կամաց սկսեց ինձ հիասթափեցնել: Որքան շատ էի ես

զննում տրիբունաները՝ դրանց առջև կանգնած, այնքան ավելի կասկածելի էր ինձ թվում այդ ողջ համաչափությունը, որը մեղմացնում էր միայն Լյոբզակի հետ կապը: Դժվար չէ կռահել, որ իմ քննադատական տրամադրվածությունը բորբոքում էին թմբկահարներն ու շեփորահարները, և ահա երեսունհինգի օգոստոսին՝ հերթական ցույցի տոթ կիրակի օրը, ես, թմբկահարների ու շեփորահարների դասակով շրջապատված, տեղավորվեցի տրիբունաների ստորոտում:

Մացերատը տնից դուրս էր եկել արդեն ժամը իննին: Ես դեռ օգնում էի նրան սրբել դարչնագույն կաշվե անդրավարտիքը, որպեսզի նա չուշանար: Նույնիսկ այդ վաղ առավոտյան ժամին անտանելի տոթ եղանակ էր և, նախքան դրսում հայտնվելը, Մացերատը հասցրեց քրտնեցնել իր դարչնագույն վերնաշապիկի թևատակերը: Երևացին մուգ, աստիճանաբար մեծացող կիսաշրջանակներ: Ուղիղ ինն անց կեսին հայտնվեց Յան Բրոնսկին՝ թեթև, բաց գույնի ամառային կոստյումով, ծակոտկեն, մարգարտամոխրագույն կոշիկներով և ծղոտե գլխարկով: Յանը մի քիչ ինձ հետ խաղաց, սակայն խաղի ժամանակ ևս աչքը չէր կտրում մայրիկից, որը հենց նախորդ օրը լվացել էր գլուխը: Ես արագ նկատեցի, որ իմ ներկայությունը խանգարում է նրանց խոսակցությանը, նրանց վարքագիծը դարձնում է անբնական, իսկ Յանի շարժումները՝ կաշկանդված: Ամառային թեթև շալվարը ակնհայտորեն սկսել էր Յանին նեղել: Ես էլ տնից գլորվեցի, գնացի Մացերատի հետքերով՝ ամենևին էլ նրան չհամարելով նմանվելու պիտանի կերպար: Զգուշության համար ես կողքից շրջանցում էի այն փողոցները, որոնք լի էին դեպի Մայիսյան փողոց սլացող համազգեստավոր մարդկանցով, և ցույցի տեղը հասա թենիսի դաշտերի կողմից, որոնք տեղակայված էին մարզադահլիճի կողքին: Այդ շրջանաձև ճանապարհի շնորհիվ ես կարողացա ետևի կողմից դիտել ու հիանալ տրիբունաներով:

Զեզ երբևիցե վիճակվե՞լ է ետևի կողմից նայել տրիբունաներին: Արժեր իսկապես, որ բոլոր մարդկանց, սա ուղղակի այսպիսի առաջարկություն է, ցույց տրվեր, թե ինչ տեսք ունեն տրիբունաները նախքան հավաքելը: Նա, ով թեկուզ մեկ անգամ ետևից նայել է դրանց և նայել է ուշադիր, նա հենց այդ ժամից ճակատագրի կողմից կպատժվի և նրան մատչելի չի լինի տրիբունաներից այս կամ այն ձևով մատուցված ոչ մի կախարդանք: Նույնը կարելի է ասել եկեղեցական զոհասեղանների ետևի կողմի տեսքի մասին, բայց սա արդեն մեկ այլ թեմա է:

Սակայն Օսկարը, որի համար բոլոր ժամանակներում առանձնահատուկ է եղել ձգտումը հիմնավորվածության հանդեպ, չէր բավարար-

վում չծածկված և իր այլանդակության մեջ իրական հարթակի ուսումնասիրությամբ, նա վերհիշեց իր մագիստր Բեբրայի խոսքերը, ներս մտավ բարձունքի կոպիտ ետնամասից, որը նախատեսված էր միայն դիմացից դիտելու համար: Նա իր թմբուկի հետ ներս խցկվեց փայտամածների արանքով, առանց որի երբեք ոչ մի տեղ չէր գնում և, փայտից դավաճանաբար ցցված մեխին կպնելով, քերծեց ծունկը, լսեց, թե ինչպես են իր գլխավերևում քստքստացնում պարտալցենոսների երկարաձիտք կոշիկները և ֆյուրերուհիների կոշիկները, և, ի վերջո, թափանցեց այնտեղ, որտեղ օգոստոս ամսվա հետ լիակատար համապատասխանությամբ, ամենաշոգ տեղն էր. տրիբունայի ներքին լանջի մյուս կողմում նա գտավ բավականաչափ հարմարավետ ու անվտանգ մի տեղ, որտեղ կարող էր բավականություն ստանալ քաղաքական ցույցի ծայնային գայթակղություններով՝ թույլ չտալով, որ դրոշները շեղեն իրեն, իսկ համազգեստները վիրավորեն իր հայացքը:

Այսպիսով, ես նստեցի հենց այն տեղի ներքևում, որտեղ ամբիոնն էր: Ինձանից ծախ ու աջ ու իմ վերևում տեղավորելով ոտքերը, կանգնել էին և, ինչպես ես կռահում էի, կկոցել էին արևից կուրացած աչքերը, յունգենֆուլկից կրտսեր ու հիտլերյուզենդից առավել բարձր տարիքի թմբկահարները: Իսկ հետո՝ ամբոխը: Հարթակի ճեղքի միջով ես նրա հոտը քթովս էի զգում: Այս ամենը կանգնել էր արմունկներով ու կիրակնօրյա հագուստներով միմյանց հետ շոշափվելով, այս ամենը ժամանել էր ոտքով կամ տրամվայով, այս ամենը մասամբ արդեն մասնակցել էր առավոտյան պատարագին, սակայն լիակատար բավարարվածություն չէր ստացել: Այս ամենը եկել էր, որպեսզի հարսնացուին թևանցուկ արած բերելով, նրան ինչ-որ բան առաջարկի, այս ամենը ցանկանում էր ներկա գտնվել, երբ կերտվում էր պատմությունը՝ նույնիսկ դրա համար օրվա կեսը սպանելու զնով:

Ոչ, թող չթվա, թե նրանք զուր էին խփում ոտքերը, ներշնչում էր իրեն Օսկարը: Եվ նա աչք դրեց բեմի հարթակի անցքին և անհանգիստ շարժումներ նկատեց Հիդլենբուրգալենի կողմից: Նրանք մոտենում են: Նրա գլխավերևում որոտացին հրամանի բառերը, թմբկահարների ու շեփորահարների դասակի պարագլուխը թափահարեց իր գավազանը, երաժիշտները թույլ շնչեցին իրենց շեփորներից ներս, հարմարվեցին պիպիչներին և ահա արդեն միանգամից, ամենավատ կալվածատերերի ոճով, փչեցին իրենց փայլեցված պղինձների մեջ՝ այնպես, որ Օսկարի ականջները ցավեցին, և նա ինքն իրեն ասաց. «Խեղճ գրոհային Բրանդ,– և էլի,– խեղճ հիտլերյունգե Քվեկս, դուք զուր գոհվեցիք»:

Կարծես շարժման գոհերի վերաբերյալ ասված հրաժեշտի խոսքը հաստատելու նպատակով շեփորների ծայրերին խառնվեց հորթի կաշվից պատրաստված թմբուկների ծանր որոտը: Ամբոխի միջով դեպի բեմը տանող միջանցքը թույլ էր տալիս գուշակել համազգեստների մոտենալը, և Օսկարը շնչաց. «Այժմ ահա, իմ ժողովուրդ, ինձ լսիր»: Թմբուկը արդեն դրված էր անհրաժեշտ տեղում, ես, երկրային կապանքներից ազատելով, զույգ փայտիկներին թույլ տվեցի թմբկահարել: Դաստակներիս նուրբ շարժումով իմ թիթեղից դուրս հանեցի վալսի չքնաղ, ուրախ տակտերը և, ավելի ու ավելի ջերմորեն աղոթելով Վեներային ու երկնագույն Դանուբին, նրանց քնքուշ հնչեղություն տվեցի, մինչև որ այնտեղ իմ գլխավերևում, լանդսքենիստյան առաջին ու երկրորդ թմբկահարներին ևս դուր եկավ իմ վալսը, և իմ նախերգանքին առավել կամ պակաս աստիճանի վարպետությամբ միացան նաև ավագ տղաների տափակ թմբուկները: Իհարկե, նրանց մեջ գտնվեցին նաև երաժշտական լսողությունից զուրկ չլրկնվողները, որոնք իրենց համար թմիացնում ու թմբկացնում էին, սակայն չէ՞ որ ես ժողովրդի կողմից այդքան սիրված երեք քառորդանոց ռիթմն էի առաջադրում: Օսկարը գրեթե պատրաստ էր արդեն հասնել հուսալքության, սակայն այդ պահին շեփորների մեջ ի վերջո պայծառ միտք ծագեց, և լայնակի ֆլեյտաները ևս նվագեցին:

Սկսեցին նվագել «Օ, Դանուբ, երկնագույն Դանուբ»: Միայն շեփորի ու թմբուկի զույգ հրամանատարները ոչ իմ կերպ չէին կամենում անվերապահորեն հավատալ վալսերի արքային, և բացականչում էին իրենց ծանծրալի հրամանները: Սակայն ես նրանց պաշտոնանկ արեցի. այժմ զնաց իմ երաժշտությունը: Եվ դրա համար ժողովուրդը ինձանից շնորհակալ էր: Տրիբունայի դիմաց արդեն բարձր ծիծաղ լսվեց, ինչ-որ մեկը սկսեց ծայնակցել. «Օր ոսկյա, գետն է մի քիչ կայծկլտում» և ողջ հրապարակով մեկ մինչև Դինդենբուրգալեե հոսեց-անցավ երկնագույն Դանուբը՝ այդքան երկնագույն, և մինչև երկնագույն Շթեֆենսպարկը արշավում էր նաև իմ ռիթմը, որը հզորացնում էր իմ գլխավերևում մինչև ծայրի վերջը միացրած բարձրախոսը: Իսկ իմ անցքի միջից նայելով և այդ ընթացքում չդադարելով նվագել՝ ես նկատեցի, որ իմ վալսը մարդկանց հաճույք է պատճառում, և որ նրանք անհանգիստ ցատկոտում են: Եվ ահա արդեն անկյունում տասը զույգեր էին պարում, և էլի մեկը, և միավորել էր նրանց վալսերի արքան: Միայն Լյոբզակի, որը շտուրմբանֆյուրերների, Ֆորսթերի, Գրայզերի ու Ռաուշնինգի հետ, որը՝ դեկավարող գործիչներին միացած ամբոխի հոծ զանգվածի հետ, սպառ-

նում էր փակել դեպի բեմ տանող ճանապարհը: Վալսը, որքան էլ տարօրինակ է, ճաշակով չէր: Լյորզակը արդեն սովոր էր, որ շքերթային ուղղագիծ երաժշտությունը բոլոր ջրարգելակների միջով իրեն դուրս էր բերում դեպի տրիբունա: Իսկ թեթևքաշային ծայները խլեցին նրանից հավատը առ ժողովուրդ: Անցքի միջով ես դիտում էի նրա տանջանքները: Անցքի միջով քամի էր փչում: Եվ չնայած նույնիսկ իմ աչքը բորբոքվեց, Լյորզակը, չգիտես ինչու, իմ մեջ խղճահարություն էր հարուցում, և ես վալսը փոխարինեցի «Ջիմմի-վագր» չարլսթոնով: Ես այդ ռիթմը վերարտադրեցի, այդ ռիթմը, որը ծաղրածու Բեբրան թմբկահարում էր սելտեյան ջրի դատարկ շշերի վրա, սակայն ամբիոնի դիմացի տղաները չարլսթոնը չհասկացան, դա ուրիշ սերունդ էր, և, իհարկե, նվագ պատկերացում անգամ չունեին ոչ չարլսթոնի և ոչ էլ «Ջիմմի-վագրի» մասին: Նրանք թմբկահարում էին, օ, իմ բարի ընկեր Բեբրա, ոչ Ջիմմին և ոչ էլ վագրին, նրանք թմբկացնում էին՝ ով ինչ պատահի: Նրանք իրենց շեփորներից դուրս էին փչում Սոդոմն ու Գոմորը: Լայնակի ֆլեյտաները անտարբեր էին դրա հանդեպ: Դասակի հրամանատարը շեփորներին հայիոյում էր վերջին բառերով: Սակայն շեփորահարների ու թմբկահարների դասակի տղաները ողջ ուժով սուլում, շեփորում, գիլգիլ նվագում էին, և դա Ջիմմիի համար վերափոխվեց շոգ օգոստոսի ուրախության: Իսկ նրա հայրենակիցները, որոնք հազարներով ամբոխվել էին ամբիոնի դիմաց, ի վերջո հասկացան՝ դա Ջիմմի-վագրն է մարդկանց չարլսթոնի հրավիրում:

Եվ նրանք, ովքեր Մայիսյան մարզագետնում դեռ չէին պարում, սկսեցին, քանի դեռ ուշ չէ, իրար ձեռքից խլել վերջին ազատ տիկնանց: Միայն Լյորզակն էր ստիպված պարել՝ որպես զուգընկեր վերցնելով իր կուզը, քանզի հարևանությամբ բոլոր կանացի շրջագգեստ կրողները արդեն շատ վաղուց հրավիրված էին: Իսկ կանանց կազմակերպություններից այն տիկնայք, ովքեր կարող էին իրեն օգնել, միայնակ Լյորզակից շատ հեռու, բեմի կոշտ նստարանների վրա նստած՝ անհանգիստ շարժումներ էին անում: Բայց Լայնպես, դա իհարկե նրան խորհուրդ տվեց իր կուզը, նա պարում էր՝ ցանկանալով տանուլ տված չարլսթոնի ժամանակ ուրախ դեմք ցույց տալ և փրկել այն, ինչը դեռ կարելի էր փրկել:

Սակայն այլևս ոչինչ հնարավոր չէ փրկել: Ժողովուրդը, պարելով հեռացավ մարզագետնից և այն, չնայած ամբողջապես ուղբերով տրորված, դարձավ բացարձակապես դատարկ ու կանաչ: Ժողովուրդը միասին, ընկերովի «Ջիմմի-վագրի» հետ միասին սփռվեց մարզագետնին

հարակից այգու լայնատարած ծաղկաթմբերով մեկ: Հատկապես այնտեղ էին բացվում այն ջունգլիները, որոնք նրանց խոստացել էր Ջիմմին: Այնտեղ թավշյա բարձիկների վրա բնքշորեն ելույթ էին ունենում վագրերը՝ նախապատմական անտառը փոխարինելով մարդկանցով, որոնք դեռ ոչ շատ վաղուց Մայիսյան մարզագետնում սեղմվում էին միմյանց: Օրենքը և կարգ ու կանոնի ոգին՝ ամենը գնաց գրողի ծոցը: Իսկ նրանք, ովքեր նախապատվությունը տալիս էին մշակույթին, լիովին կարող էին այն վայելել Հինդենբուրգալեների լայնատարած խնամված ծաղկաթմբում, որն առաջին անգամ տնկված էր տասնութերորդ դարում, սղոցված՝ հազար ութ հարյուր յոթ թվին, Նապոլեոնի կողմից քաղաքի պաշարման ժամանակ և կրկին տնկված՝ հազար ինը հարյուր տասը թվին՝ այժմ արդեն Նապոլեոնի պատվին: Կարճ ասած՝ պարողները պատմական հողերի վրա լիովին կարող էին հաճույք ստանալ իմ երաժշտությունից, որովհետև իմ գլխավերևի բարձրախոսները այդպես էլ չանջատեցին, որովհետև ես լսելի էի մինչև Օլիվյան դարպասները, որովհետև ես չհանձնվեցի, քանի դեռ ինձ և տրիբունաների մոտ գտնվող քաջերին չհաջողվեց, ազատություն ստացած Ջիմմիի վագրերի միջնորդությամբ, Մայիսյան մարզագետինը մաքրել վճռականորեն ամեն ինչից՝ չհաշված ծաղիկները:

Եվ նույնիսկ երբ ես իմ թիթեղին իր կողմից վաստակած հանգստի հնարավորություն ընձեռեցի, պատանի թմբկահարները դեռ էլի չէին հանգստանում: Որոշ ժամանակ պահանջվեց՝ նախքան իմ երաժշտական ազդեցությունը կորցրեց իր ուժը:

Մնում է լրացնել, որ Օսկարը չէր կարող անմիջապես լքել ամբիոնների փորոտիքները: Գրոհայինների ու Խեսականների խմբերը մեկ ժամից ավելի երկարաճիտք կոշիկներով դոփում էին տախտակները, կտորներ էին պոկում իրենց կապույտ ու դարչնագույն զինվորական վերնաշապիկներից՝ հաստատուն ամբիոնների կառուցվածքի մեջ ինչ-որ բան փնտրելով՝ միգուցե սոցիալիստի, իսկ գուցե մի ողջ խումբ վնասատուների կոմունայից: Չթվարկելով այստեղ Օսկարի բոլոր ծարակություններն ու խորամանկությունները՝ կարճ ասենք, որ նրանք իրեն չգտան: Իսկ չգտան նրան այն պատճառով, որ նրա մակարդակին դեռ չէին հասել:

Ի վերջո փայտե լաբիրինթոսում թագավորեցին լուռությունն ու հանգստությունը՝ իրենց չափերով, թերևս, հավասար այն կետին, որի որովայնի մեջ նստել էր Յոհանը ու կերակրվում էր ձկան յուղով: Օսկարը մարզարեն չէր և ուտել ցանկացավ: Սակայն չհայտնվեց կողքին Տեր Աստվածը, որը նրան կասեր. «Վեր կաց ու գնա Նինվե մեծ քաղաքը ու

քարոզիր այնտեղ»: Եվ Աստված թույլ չտվեց, որ բույսը աճի, որը հետո Աստծո կամքով կհեսաներ որդը: Ես չէի ողբում ո՛չ այն աստվածաշնչյան բույսի համար, ո՛չ Նինվե քաղաքի՝ թող որ նույնիսկ այդ քաղաքը անվանվեր Դանցիզ: Իմ թմբուկը ամենևին էլ աստվածաշնչյան չէ, ես մտցրեցի այն պուլովերիս տակ. իմ հոգսերն էլ հերիք էին ինձ: Ոչ մի բանի դեմ չառնելով, ոչ մի մեխից չկառչելով՝ ես դուրս պրծա տրիբունայի փորոտիքից, որը կանգեցրել էին ամեն կարգի ցույցերի համար, և միայն պատահականորեն էր իր չափերով համընկնում մարգարեին կուլ տվող կետածկան հետ:

Եվ ոչ մեկին չէր հետաքրքրում փոքրիկ տղան, որը սուլում ու դանդաղ, ինչպես երեք տարեկանը, Մայիսյան մարզագետնի եզրով շարժվում էր մարզադահլիճի կողմը: Թենիսի կորտերից այն կողմ թռչկոտում էին իմ երեխաները՝ նրանք, ովքեր նախկինում կանգնած էին ամբիոնների լանջերի մոտ, իրենց առջև զինվորական թմբուկները բռնած, փոքրիկ թմբուկները, լայնակի ֆլեյտաները, շեփորները: Պատժական գինավարժություններ են, մտածեցի ես և միայն չափավոր կարեկցեցի նրանց, ովքեր ցատկոտում էին գեբիտսֆյուրերի սուլիչով: Իր շտաբից մի կողմ էր քայլում Լյոբզակը՝ իր միայնակ կուզով: Նպատակասլաց երթուղու վերջնակետերում, ետդարձերի ժամանակ, որոնք նա կատարում էր կրունկների վրա շրջվելով, նրան հաջողվեց բնաջնջել ողջ խոտածակույթը և բոլոր գորտնուկները:

Երբ Օսկարը վերադարձավ տուն, ճաշն արդեն դրված էր սեղանին: Մատուցում էին մսով թխվածքաճաշ, կարտոֆիլով ու կարմիր կաղամբով, իսկ դեսերտին՝ շոկոլադե քաղցրակուտապ՝ վանիլային կերակրահյութով: Մացերատը ճաշի ժամանակ ոչ մի խոսք չասաց, մայրիկս մտքերով ճախրում էր մի ինչ-որ այլ տեղում, սակայն ճաշից հետո եղավ «Խանդը և Լեհական փոստատունը» թեմայով ընտանեկան զգվոտոց: Երեկոյին մոտ ամպրոպը երկարատև ներկայացում ցուցադրեց՝ հորդառատ անձրևով ու կարկուտի հոյակապ թմբկահարությամբ: Ուժասպառ եղած թիթեղին Օսկարը թույլ տվեց հանգստանալ և ուշադիր լսել:

ՑՈՒՑԱՓԵՂԿ

Երկար-երկար ժամանակի ընթացքում, իսկ ավելի ստույգ ասած՝ մինչև երեսունութի նոյեմբերը, իմ թմբուկի հետ զանազան բեմահարթակների տակ կանգնելով, ես շատ կամ քիչ հաջողությամբ տապալում էի ցույցերը, հռետորներին ստիպում կնկմալ, վերակերպարավորում էի

քայլերգերը, ինչպես նաև բազմաձայն օրհներգերը, վալսերն ու ֆոքս-բրոտները:

Ներկայումս, լինելով հատուկ բժշկական հիմնարկության մասնավոր խնամառու, երբ ողջ նկարագրվածը դարձել է պատմության սեփականությունը և չնայած ջանադրաբար, սակայն մշակվում է որպես երեկվա օրվա նորություններ, ես ի վերջո կարողացա հասնել իմ և իմ ամբիոնների տակ թմբկահարումների միջև անհրաժեշտ տարածության ստեղծմանը: Ոչինչ առավել սխալական լինել չի կարող, քան ինձ դիմադրության մարտիկ անվանելը մի ինչ-որ վեց կամ յոթ տապալած ցույցերի պատճառով, շարքերի անցման կամ մոտեցման ժամանակ երեք կամ չորս անգամ համաքայլ ընթացքը խախտելու համար: Խոսում են Դիմադրության ոգու, Դիմադրության օջախների մասին: Դիմադրությունը նույնիսկ կարելի է դարձնել զուտ ներքին, և այդ ժամանակ այն կոչվում է ներքին արտագաղթ: Էլ չեմ խոսում պատվի տեր մարդկանց աստվածաշնչյան ամրության մասին, որոնք պատերազմի ժամանակ ննջասենյակի ոչ բավարար լուսամեկուսացման պատճառով դիտողություն ստացան օդուժի ղեկավարությունից և տուգանք վճարեցին, իսկ այժմ իրենց անվանում են Դիմադրության մարտիկներ, Դիմադրության գործիչներ:

Փորձենք ևս մեկ անգամ նայել Օսկարի բեմահարթակների տակ: Արդյո՞ք Օսկարն էր առաջադրում ռիթմը իր թմբուկի վրա: Իր դաստիարակ Բեբրայի խորհրդով վերցնո՞ւմ էր, արդյոք, նա գործողությունը սեփական ձեռքերի մեջ և ստիպում ժողովրդին պարել ամբիոնների դիմաց: Փչացրե՞ց նա, արդյոք, Լյոբզակի՝ այդքան լեզվանի, կրակի, ջրի ու պղնձե խողովակների միջով անցած գաղափարական գծով հաուլայթերի մտադրությունը: Արդյո՞ք նա երեսունհինգ թվի օգոստոսին՝ այն կիրակի օրը, երբ սահմանված էր մեկ կերակրատեսակով ճաշ, առաջին անգամ, իսկ հետո մի քանի անգամ խափանեց դարչնագույն երանգներով ցույցերը՝ չնայած սպիտակակարմրագույն, սակայն ամենևին էլ ոչ լեհական թմբուկի օգնությամբ:

Այո, դուք ստիպված եք խոստովանել, որ այդ ամենը ես արել եմ: Սակայն կարելի՞ է արդյոք պնդել, որ ես՝ հատուկ բժշկական հիմնարկության խնամառուս, դրա պատճառով դարձա Դիմադրության մարտիկ: Նման հարցին ես բացասական պատասխան կտամ, խնդրում եմ նաև ձեզ, որ ամենևին էլ հատուկ բժշկական հիմնարկության խնամառուները չեք, իմ մեջ տեսնել ոչ ավելին, քան հիմարավուն մարդուն, որը միայն զուտ անձնական և գեղագիտական նկատառումներով, ինչպես

նաև իր ուսուցիչ Բեբրայի խորհուրդները սրտին մոտիկ ընդունելով, մերժեց համազգեստների գույնն ու ձևը, տրիբունաների վրա ընդունված երաժշտության դիթմն ու տոնայնությունը և միայն այդ պատճառով իր սովորական մանկական խաղալիքի օգնությամբ մի յուրօրինակ բողոք քնքկահարեց:

Այն ժամանակներում ամբիոնների շարքերի դիմացը հավաքված և դրանց վրա եղած մարդկանց կարելի էր հաղթահարել խղճուկ թմբուկի միջնորդությամբ, և ես ձեզ շիտակորեն կասեմ. ես իմ համարը հասցրել եմ կատարելության, ճիշտ այնպես, ինչպես և տարածության վրա ծայրի օգնությամբ ապակիների կտրտումը: Ես թմբկահարում էի ոչ միայն ընդդեմ դարչնագույն ցույցերի: Օսկարը նստում էր նաև կարմիրների ու սևերի, սկաուտների ու սալաթագույն վերնաշապիկներով երիտասարդ կաթոլիկների, Յեհովայի վկաների ու Կիֆիոյզեր միության, բուսակերների ու ծայրահեղ ազգայնամոլ երիտլեհերի ամբիոնների տակ: Ինչ էլ որ նրանք պատրաստվել էին երգել, շեփորահարել, աղոթքով երկինք բարձրացնել, կանգնեցնել, աշխարհին ազդարարել՝ իմ թմբուկը ավելի լավ էր կարողանում, քան նրանք:

Այսպիսով, իմ գործը ավերողի գործ է: Եվ այն, ինչ ես չէի կարողանում հաղթահարել թմբուկի օգնությամբ, ես սպանում էի ծայրով, ինչի համար էլ օրվա լույսի տակ անցկացրած միջոցառումների հետ մեկտեղ, որոնք ուղղված էին ընդդեմ ամբիոնային համաչափության, ես ձեռնամուխ եղա գիշերային գործունեության. երեսունվեցին, երեսունյոթի ծնունդն ես խաղում էի գայթակղիչի դեր: Իմ հարազատներին գայթակղելու գիտության առաջին դասերը ես ստացա Աննա Կոլյայչեկ տատիկիցս, որն այդ դաժան ծնունդը կրպակ բացեց: Այլ խոսքերով, նա իր չորս շրջագետներով նստում էր շուկայի վաճառասեղանի ետևում ու տոների կապակցությամբ սրտաճմլիկ ծայրով առաջարկում էր. «Թարմ ձվեր, դեղնավուն յուղ ու սագիկներ՝ ոչ շատ ճարպոտ, ոչ էլ նիհար»:

Շուկայական օրերը երեքշաբթիներն էին: Նա երկաթուղով գալիս էր Ֆիրեկից, անմիջապես, Լանգֆուրին չհասած, հանում էր կաճակները, որոնք հագել էր ճանապարհ ընկնելիս, դրանք փոխում էր տձև կրկնակոշիկներով, ձեռքերը անցկացնում էր գույգ կողովների միջով և քայլում դեպի Բանիոֆշտրասե, դեպի իր վաճառասեղանը, որտեղ ցուցանակ էր կախված. «Ա.Կոլյայչեկ Բիսաու»: Ախ, որքան էժան էին այն ժամանակ ձվերը: Մեկ գուլդենով կարելի էր գնել ամբողջ տասնհինգ հատ, իսկ կաշույն յուղը ավելի էժան արժեք, քան մարգարինը: Իմ տատիկը կանգնում էր երկու ձկնավաճառ կանանց միջև, որոնք իրար ընդհա-

տելով բացականչում էին. «Իսկ ահա ում տամ տափակածկներ» և «Ձողածուկ-ծողածկնիկ... Սոտեցի՜ր»։ Սառնամանիքի շնորհիվ յուրը քարանուծ էր, ձվերը չէին փչանում, ձկան թեփուկը վեր էր ածվում ամենաբարակ թրաշի ածելիի, իսկ Շվերդֆեգեր անունով միաջքանի մարդը աշխատանք էր ստանում և համապատասխանաբար՝ աշխատավարձ. նա փայտե ածուխի բաց խարույկի վրա տաքացնում էր աղյուսները, ինչից հետո, դրանք թերթի թղթի մեջ փաթաթելով, վարձույթով տալիս էր շուկայի վաճառողուհիներին։ Իմ տատիկը Շվերդֆեգերին պատվիրում էր ամեն ժամ իր շրջագգեստների տակ տաք աղյուս դնել, Շվերդֆեգերը այդ գործողությունը կատարում էր երկաթե բահով։ Նա քիչ վեր բարձրացրած շրջագգեստների տակ էր մտցնում ծուխ արծակող փաթեթը՝ դատարկման շարժում, այնուհետև բարձման շարժում, և Շվերդֆեգերի բահը լրիվ սառած աղյուսի հետ դուրս էր սողում տատիկիս շրջագգեստների տակից։

Ախ, ինչպես էի ես նախանձում ջերմություն կուտակող ու բաժանող այդ աղյուսներին։ Ես այսօր էլ եմ երագում տաք աղյուսի պես պառկել իմ տատիկի շրջագգեստների տակ, որպեսզի ինձ կրկին ու կրկին փոխեին էլի ինձանով։ Դուք հավանաբար կհարցնեք, իսկ ի՞նչ էր փնտրում Օսկարը տատիկի շրջագգեստների տակ։ Արդյո՞ք նա չի ուզում, նմանակելով իր Կոլյայչեկ պապիկին, անարգանքի ենթարկել ծեր կնոջը։ Կամ գուցե նա մոռացություն, հայրենի՞ք, վերջնական երանություն է փնտրում։

Եվ Օսկարը պատասխանում է. ես նրա շրջագգեստների տակ փնտրում էի Աֆրիկան, հնարավորության դեպքում՝ Նեպոլը, որն, ինչպես հայտնի է, պետք է տեսնել։ Հավանաբար այնտեղ միաձուլվում էին հեղեղները, այնտեղով էր անցնում ջրբաժանը, այնտեղ հատուկ քամիներ էին փչում, սակայն հնարավոր է նաև, որ անհողմ եղանակ էր տիրում, այնտեղ անձրևներ էին աղմկում։ Սակայն մարդն այնտեղ չոր էր մնում, այնտեղ նավերն էին խարխիս ձգում, իսկ միգուցե և խարխիսներն էին քաշում, այնտեղ Օսկարի կողքին բազում էր Տեր Աստվածը, որը մշտապես ջերմություն էր սփրում։ Այնտեղ սատանան իր հեռադիտակն էր մաքրում, իսկ փոքրիկ հրեշտակները պահմտոցի էին խաղում. իմ տատիկի շրջագգեստների տակ միշտ ամառ էր, նույնիսկ երբ Ամանորի տոնածառի վրայի մոմերն էին այրվում, նույնիսկ երբ ես այգում Ջատիկի ձվեր էի փնտրում կամ տոնում էի բոլոր սրբերի օրը։ Ոչ մի այլ տեղ ես չէի կարող այդքան հանգիստ և օրացույցին այդքան համապատասխան ապրել, ինչպես իմ տատիկի շրջագգեստների տակ։

Սակայն շուկայի օրերին տատիկս ինձ թույլ չէր տալիս իր մոտ գնալ և ընդհանրապես շատ հազվադեպ էր թույլ տալիս: Ես նստում էի նրա կողքը՝ արկղի վրա: Նրա ձեռքը ինձ համար փոխարինում էր ջերմության աղբյուրը, ես նայում էի, թե ինչպես են գալիս ու գնում աղյուսաքարերը և տատիկիցս սովորում էի գայթակղություն: Նա տրորված ծյունով պատված մայթի վրա էր գցում Վինցենտ Բրոնսկու՝ թելից կախված պայուսակը, որը ցանկած ավազից այնքան էր կեղտոտվել, որ թելը միայն ես ու տատիկս էինք տեսնում: Տանտիրուհիները գալիս ու գնում էին՝ չցանկանալով որևէ բան գնել, չնայած ամեն ինչ էժան էր. միգուցե նրանք ցանկանում էին ընդհանրապես դա որպես նվեր ստանալ և դրա հետ էլ լրացուցիչ ինչ-որ բան, քանզի ահա մի տիկին կռահալով գետնին գցած Վինցենտի պայուսակի վրա՝ արդեն մատիկներով դիպել էր կաշվին: Սակայն այստեղ տատիկս իր կողմը քաշեց կարթը՝ փոքր-ինչ շփոթված հարգարժան տիկնոջ հետ մեկտեղ, լավ հազնված, ձկնիկին կանգնեցրեց ուղիղ իր արկղի մոտ և այդ ամենը անելիս նա բարյացականության մարմնացում էր. «Դե, տիկին, յուզ չէի՞ք կամենա, ոսկու պես դեղնավուն, իսկ գուցե տասնհինգ հատը մեկ գուլդենով»:

Այս եղանակով էր Աննա Կոլյաչեկը վաճառում իր բնամթերքը: Ես ևս հասկացա գայթակղության կախարդանքը, ոչ այն գայթակղության, որը տասնչորսամյա համբակներին հրապուրում տանում էր Սյուզի Կատերի նկուղը, որպեսզի այնտեղ բժիշկ ու հիվանդ խաղային: Դա չէր գայթակղում ինձ, դրանից ես խուսափում էի, այն բանից հետո, երբ մեր շենքի տղաները՝ Ակսել Միշքեն ու Նուսի Էլկեն, որպես պատվաստանյութ արտադրողներ: Իսկ Սյուզի Կատերը՝ որպես բժիշկ, մի անգամ ինձ խնամառու դարձրեց և ստիպեց կուլ տալ դեղ, որի մեջ թեպետ այնքան ավազ չկար, որքան աղյուսի կտորտանքներից պատրաստված ապուրի մեջ, բայց, դրա փոխարեն, այն նեխած ձկան հոտ էր արձակում: Ոչ, իմ գայթակղությունը գրեթե անմարմնական էր և զուգընկերոջ վրա ազդում էր հեռավորությունից:

Մթնելուց շատ ժամանակ անց, մեկ կամ երկու ժամ անց այն բանից հետո, երբ փակվում են կրպակները, ես ծլկեցի մայրիկիցս ու Մացերատից: Եվ տեղ զբաղեցրեցի ծնեովա գիշերվա մեջ: Լուռ, գրեթե անմարդ փողոցներում, քամուց պաշտպանված մուտքերի մեջ ես դիտում էի իմ դիմաց տեղակայված նպարեղենի խանութների, արդուզարդի կրպակների, ընդհանրապես բոլոր խանութների ցուցափեղկերը, որոնք ի տես էին ներկայացրել կոշիկներ, ժամացույցներ, թանկարժեք իրեր՝ մի խոսքով ամեն հարմարավետն ու ցանկալին: Ամենակին էլ ոչ բոլոր ցուցա-

նակներն էին լուսավորված: Ես նույնիսկ այն կրպակներն էի նախընտրում, որոնք իրենց ապրանքը առաջարկում էին փողոցային լապտերներից հեռու, քանզի լույսը դեպի իրեն է ձգում բոլորին, նույնիսկ ամենաշարքայիններին, այն դեպքում, երբ կիսախավարը դանդաղեցնում է ընտրյալների քայլերը:

Մարդիկ, ովքեր ընթացքից հպանցիկ հայացք էին նետում լուսավորված ցուցափեղկերի վրա, ընդ որում՝ ավելի շուտ գնապիտակի, քան ապրանքի վրա, ինձ չէին հետաքրքրում, կամ նրանք, ովքեր հայելային ապակու մեջ ստուգում էին, թե արդյո՞ք թեք չի նստած գլխարկը: Ոչ թե այն հաճախորդները, որոնք ձյան փաթիլների պարի ժամանակ, կամ պարզկա լուսնի տակ, սերտաճում էին սառնամանիքի հետ: Իմ հաճախորդները կարծես հրամանով քարանում էին ցուցափեղկերի դիմաց և աչքերով այլևս չէին զննում դարակները, այլ հակառակը. կարճ ժականակ անց կամ անմիջապես հայացքները ուղղում էին մեկ առարկայի վրա:

Եվ իմ մտադրությունը որսորդի մտադրությունն էր: Այն իրականացնելու համար պահանջվում էր համբերություն, սառնասրտություն, ազատ ու սուր աչք: Միայն այդ բոլոր նախապայմանների դեպքում էր իմ ծայրը իրավունք ստանում անարյուն ու անցավ ձևով հրացանով խփել որսաթռչնին, գայթակղել թռչունին՝ սակայն ինչի վրա:

Այժմ ինչ վերաբերում է գողությանը, քանի որ իմ գոռոցով ես հենց ապրանքների ներքին շարքի մակարդակի վրա, իսկ եթե հաջողվեր, ապա ուղղակի ցանկալի առարկայի դիմաց կտրում էի կլոր անցք, ծայնիս վերջին թռիչքով կտրածս ապակե օղակը մղում էի դեպի ցուցափեղկի ներսը, այնպես, որ կարելի էր խուլ զրնգոց լսել, որը, սակայն, կոտրված ապակու զրնգոց չէր՝ կարելի էր լսել, սակայն միայն ոչ ինձ: Օսկարը չափազանց հեռու էր կանգնած, բայց ահա շագանակագույն օձիքի վրա շագանակագույն մորթով երիտասարդ կինը, հաստատապես արդեն շուռ տված ծմեռային վերարկուով, նա կարող էր լսել ու տեսնել կլոր կտրվածքը: Նա իր ճագարի մորթու հետ մեկտեղ ցնցվեց, ձյան վրայով ցանկացավ հեռանալ, սակայն չհասցրեց, հնարավոր է այն պատճառով, որ ձյուն էր գալիս: Նաև այն պատճառով, որ ձյուն տեղալու ժամանակ, եթե միայն այն բավականաչափ խիտ է, ամեն ինչ թույլատրվում է: Եվ նա անընդհատ շուրջն էր նայում, բարկանում ձյան փաթիլների վրա: Ետ էր նայում, և դեռ էլի ետ էր նայում՝ կարծես այդ փաթիլների ետևում այլ փաթիլներ չկային, և դեռ էլի ետ էր նայում, երբ նրա աջ ձեռքը դուրս եկավ դարձյալ ճագարի մորթուց պատրաստված

ծեռնամուշտակի միջից: Սակայն հետո նա այլևս ետ չէր նայում, այլ ուղղակի ձեռքը մտցրեց կլոր անցքի մեջ, նախ մի կողմ հրեց ապակին, որն ընկավ հենց բաղձալի առարկայի վրա, անցքի միջից դուրս հանեց անփայլ-սև առաջին կոշիկը, հետո՝ ծախը՝ կրունկը չքերծելով, սակայն անցքի սուր կողերին դիպչելով՝ ձեռքը կտրելով: Կոշիկները անհետացան վերարկուի աջ ու ձախ գրպաններում: Հինգ ծյան փաթիլների տևողությամբ մեկ ակնթարթ Օսկարը կարող էր տեսնել հաճելի, սակայն ոչ այնքան արտահայտիչ կիսադեմը, արդեն ուզում էր մտածել, որ դա Շտերնֆելդ առևտրի տան կախարդական ձևով կենդանություն առած մանեկենն է, սակայն այդ պահին կինը տեղացող ծյան շղարշի մեջ լուծվեց, և մի անգամ հայտնվեց մոտակա լուսարձակի դեղին լույսի մեջ և լուսարձակի շրջանակից անհետացավ, ոչ այն է քիչ ժամանակ առաջ ամուսնացած երիտասարդ կինը, ոչ այն է կենդանություն առած մանեկենը:

Կատարված աշխատանքից հետո արդեն որևէ անելիք չմնաց, իսկ սպասելը, գաղտագողի հետևելը, թմբկահարելու հնարավորություն չունենալը և, ի վերջո, երգելով կտրելն ու սառած ապակին հալեցնելը աշխատանք էր և ոչ հեշտ աշխատանք՝ քան, նույն այն գող կնոջ արածը, սակայն առանց նրա ավարի և սակայն նույնչափ բորբոքված հոգով, որքան էլ մրսած, գնալ տուն:

Միշտ չէ, որ ինձ հաջողվում էր, ինչպես վերը շարադրված օրինակների դեպքում, գայթակղեցման խորամանկությունը ավարտել այդքան անկասկած հաջողությամբ: Իմ փառամոլ մտադրությունների գազաթնակետը սիրահար զույգին գողերի զույգի վերափոխելն էր: Երբեմն նրանք երկուսն էլ ցանկանում էին, երբեմն տղան արդեն մեկնում էր ձեռքը, իսկ աղջիկն այն ետ էր քաշում կամ հակառակը՝ աղջիկն էր անհրաժեշտ համարձակություն դրսևորում, իսկ տղան նահանջում էր ու նվնվում: Իսկ արդյունքում աղջիկը ենթարկվում էր, սակայն հետո սկսում էր նրան արհամարհել: Մի անգամ էլ ես օժանելիքի խանութի ցուցափեղկի դիմաց գայթակղում էի մի զույգի, որը ծյան տեղալու պատճառով չափից դուրս պատանի էր թվում, տղան հերոս էր ներկայանում և օղեկլոկնը գողացավ: Աղջիկը նվնվում էր ու աշխարհի բոլոր բույրերից հրաժարվելու պատրաստակամություն հայտնում: Նա, միևնույն է, ցանկանում էր, որ աղջկանից բուրումնալից հոտ գա և մինչև մոտակա լուսարձակը կարողացավ իր կամքը հաստատել: Իսկ այնտեղ դեռատի աղջիկը վրդովեցուցիչ անկեղծությամբ, կարծես ի հեճուկս ինձ, բարձրացավ ոտքի մատների վրա և համբուրեց նրան այնքան ժա-

մանակ, մինչև որ տղան իր սեփական հետքերով վազեց ետ, և գողացածը վերադարձրեց ցուցափեղկին: Ճիշտ նույն կերպ էլ ինձ հաջողվեց անել տարիքով մեծ պարոնների զույգի հետ, որոնցից ես նույնիսկ ավելի մեծ արագություն էի ակնարկում, քան խոստանում էր նրանց կտրիճավարի քայլվածքը ծնունդ գիշերվա մեջ: Նրանք երկյուղածությամբ կանգ առան սիգարետի խանութի դիմաց՝ մտքերով հեռանալով ինչ-որ տեղ՝ դեպի Յավանա, դեպի Բրազիլիա և կամ էլ Բրիսազոյի կղզիներ, և, երբ իմ ծայնը կարծես թե չափով, կատարեց կտրում, ինչից հետո կտրված հատվածը խնամքով թրմփաց «Սև իմաստության» տուփի վրա, նման պարոնների մոտ կարծես թե գործում էր գրպանահատ դանակը: Նրանք շրջվում էին և, ձեռնափայտերը թափ տալով, կտրում անցնում էին փողոցը, վազում էին իմ կողքով և իմ թաղամասի՝ չնկատելով ինձ, և Օսկարին հնարավորություն էին տալիս քնծիծաղ տալ ծերունական դեմքի շփոթահար արտահայտության վրա, որը կարծես թե սատանայի ջանքերով էր աղավաղվել: Սակայն այդ քնծիծաղին միախառնվում էր նաև թեթև մտահոգությունը, քանզի բոլոր այդ, առավել հաճախ զառամյալ տարիքի պարոնները սիրում էին սիգարետներ ու ողողվում էին մեկ սառը, մեկ տաք քրտինքով՝ կարճ ասած՝ խիզախում էին լրջորեն մրսել հատկապես անհաստատուն եղանակին:

Ապահովագրական գործակալությունները այդ ծնունդը ստիպված էին մեծ մասամբ կոտրելու միջոցով գողություններից ապահովագրված մեր արվարձանի խանութներին բավականին մեծ գումարներ վճարել: Չնայած որ ես ոչ մի անգամ գործը խոշոր գումարների չհասցրեցի, որովհետև միտումնավոր այնպիսի չափի անցքեր էի կտրում, որ ցուցափեղկից կարելի էր դուրս հանել մեկ կամ, լավագույն դեպքում, երկու առարկա: Դեպքերը, որոնք անվանվում են «գողություն» կոտրելու միջոցով», այն աստիճան շատացան, որ քրեական ոստիկանությունը ուղղակի հալից ընկավ՝ չնայած մամուլը շարունակում էր նրան մեղադրել անգործության մեջ: Երեսունվեցի նոյեմբերից մինչև երեսունյոթի մարտ ամիսը, երբ զնդապետ Յոցը Վարշավայում կազմակերպեց ազգային միասնության կառավարությունը, կուտակվեց նմանատիպ վաթսունչորս փորձ և քսանութ հաջող իրականացված գողություն: Ճիշտ է, ոստիկանության ծառայողներին հաջողվեց այդ տարիքով կանանց, ռազմաճակատային գործակատարների, աղախիներին ու թոշակի անցած ուսուցչուհիների մեծ մասի մոտից կրկին ետ խլել ավարը (քանզի նրանք գող չէին իրենց կոչումով) և մյուս օրը՝ այն բանից հետո, երբ իրենց տենչանքների առարկան ապահովում էր նրանց անքուն գիշերը,

միտք էր առաջանում՝ մեղայականով գնալ ոստիկանատուն. «Ախ, ինձ ներեք, դա այլևս չի կրկնվի»: Ուղղակի ապակու մեջ հանկարծ անցք առաջացավ, իսկ երբ ես վախից ուշքի եկա, իսկ կոտորած ապակին մնաց ինձանից երեք թաղամաս ետ, հանկարծ պարզվեց, որ իմ վերարկուի ծախ գրպանի մեջ մի գույզ հրաշալի ու հավանաբար շատ թանկարժեք, եթե չասեմ ընդհանրապես անգին, կաշվե ձեռնոցներ են հայտնվել:

Բոլոր բռնվածներին, նույնիսկ նրանց, ովքեր ներկայացել էին մեղայականով, տարան և մեկից երկու ամիս ժամկետով թողեցին բանտում, քանի որ ոստիկանությունը հրաշքներին չի հավատում:

Այդ ժամանակներին ես ստիպված եղա նստել տնային կալանքի տակ, քանզի մայրիկս հաստատապես կարծում էր, որ իմ ուժեղ ծայնը ինչ-որ կերպ կապ ունեւր այդ հանցավոր խաղի հետ՝ չնայած այդ բանը խելամտորեն չէր խոստովանում ո՛չ իրեն, ո՛չ էլ առավել ևս ոստիկանությանը:

Իսկ ահա Մացերատը, որն ինքն իրեն որպէս պատվի տեր մարդ էր ներկայացնում, գլխիս հարցաքննություն սարքեց. ես ոչ մի բառ չասացի, ես իմ թմբուկի հետ ավելի ու ավելի մեծ ճարպկութամբ էի ծալվում երեքամյա տիասի տեսքի տակ:

– Ամեն ինչում մեղավոր է այն լիլիպուտը, որը համբուրեց մեր փոքրիկ Օսկարի ճակատը,– նման հարցաքննություններից հետո կրկին ու կրկին բացականչում էր մայրս,– իմ սիրտը վկայում էր. գուր չէր, որ նրան համբուրեց, չէ որ նախկինում Օսկարը ամենևին էլ այդպիսին չէր:

Պետք է խոստովանեմ, որ պարոն Բեբրան ողջ ժամանակ շարունակում էր ինչ-որ չափով իմ վրա ներգործել: Չէ՞ որ նույնիսկ տնային կալանքները չկարողացան ինձ ետ պահել նրանից, որպեսզի, հանգամանքների բարեհաջող բերումով, առանց թույլտվության մեկ ժամով բացակայեմ, ինչը ինձ հնարավորություն էր տալիս ցուցափեղկի ապակու մեջ երգել-բացել չարաբաստիկ անցքը և երկար ժամանակ ցուցափեղկին նայող, հույսերով լի երիտասարդին դարձնել գինեկարմիր գույնի մաքուր մետաքսից պատրաստված փողկապի տերը:

Եթե դուք ինձ հարցնեք, թե հենց չարը չէ՞ր, որ Օսկարին կարգադրեց գայթակցությունը մեծացնել՝ չնայած առանց այն էլ դա ձեռքի ափի չափ մեծության անցքի օգնությամբ շլացուցիչ մաքուր ցուցափեղկից էր դուրս գալիս, ես ստիպված կլինեի պատասխանել, այո, ինքը չարը: Դա չարն էր, գոնե այն պատճառով, որ ես կանգնում էի մութ մուտքերում, իսկ մուտքը, ինչպէս ձեզ պետք է որ հայտնի լինի, չարի սիրած

ապրելավայրն է: Մյուս կողմից, ամենևին էլ չկամենալով նվազեցնել իմ գալթակությունների չարակամությունը, այսօր, երբ ես որևէ մեկին գալթակության մեջ ներքաշելու հնարավորություն ու ցանկություն այլևս չունեմ, պարտավոր եմ ինձ ու իմ հիվանդապահ Բրունոյին ասել:

– Օսկար, դու ոչ միայն պարզապես իրենց երազանքի առարկային սիրահարված մեծ ու միջին ծնեռային դատարկաշրջիկների ցանկություններն էիր բավարարում, այլև դրան գումարած օգնում էիր, որպեսզի ցուցափեղկների առջև կանգնած մարդիկ իրենք իրենց ճանաչեն: Ոչ մի պատկառելի ու պճնագեղ տիկին, ոչ մի բարեկանոն վարքի տեր հորեղբայր, ոչ մի ծերացած, սակայն հավատի օգնությամբ իր թարմությունը պահպանած կույս աղջիկ ոչ մի անգամ իրենց մեջ առկա գողական հակումները չէին խոստովանի, եթե քո ձայնը նրանց չսադրեր գողության: Ավելին՝ չազդեր քաղաքացիների վերադաստիարակման վրա, որոնք նախկինում պատրաստ էին ամեն մի փոքրիկ ու անհաջողակ գողի մեջ տեսնել ստոր ու վտանգավոր սրիկայի:

Այն բանից հետո, երբ ես երեկոյից երեկո դարանակալում էի նրան, իսկ նա երեք անգամ հրաժարվեց գողություն կատարելուց, նախքան ոստիկանության կողմից ոչ մի անգամ չբռնված գող դառնալը, Գերագույն դատարանի՝ սարսափ տարածող դատախազ դոկտոր Էրվին Շուլթիսը, ըստ լուրերի, դարձավ ներողամիտ, հեզահամբույր և, իր դատավճիռներով, գրեթե մարդկային իրավաբան, որովհետև զոհ մատուցեց ինձ՝ գողերի փոքրիկ կիսաստվածիս և գողացավ բնական փորսողի ցցամազերից պատրաստված սափովելու վրձնիկը:

Երեսուներթի հունվարին ես երկար սառչում էի ոսկերչական խանութի դիմաց, որը, չնայած մերձքաղաքային ծառուղու խնամքով տնկված թխկիների մոտ իր մեկուսի տեղակայմանը, լայնորեն ճանաչված էր և լավ համբավ ուներ: Ջարդեր ու ժամացույցներ ցուցադրող ցուցափեղկների առջև, ճիշտ է, հայտնվում էին որոշակի քանակությամբ որսաթռչուններ, որոնց ես, առանց տատանվելու, ցանկացած այլ՝ կանացի գուլպաների, թավշյա մահուղեզ գլխարկների, լիկյորի շշերի ցուցափեղկի դիմաց անհապաղ կխփեի:

Սակայն զարդերը ազդեցություն են թողնում մարդու վրա. նա դառնում է խստաբարո, դանդաղ հետևում է անվերջ շղթաների վազքին, ժամանակը չափում է ոչ թե թուպներով, այլ մարզարիտների տարիքով, ելնելով նրանից, որ մարզարիտե փետրամանյակը վզից երկար է ապրում: Բարակում է դաստակը, սակայն ամենևին էլ՝ ոչ ապարանջանը, երբեմն աճյունափոսերում հաջողվում էր հայտնաբերել մատանիներ,

որոնց միջի մատը չէր պահպանվել. մի խոսքով, ցուցափեղկերը դիտողներից մեկին ընկալում ես որպես պարծենկոտ, մյուսին՝ չափից դուրս խոտանախշավոր, որպեսզի նրան պատեն թանկարժեք իրերով:

Ոսկերիչ Բանգերմերի ցուցափեղկը ապրանքով գերծանրաբեռնված չէր: Ձեռքով հավաքած մի քանի շվեյցարական նրբաճաշակ ժամացույցներ, կապույտ թավչի վրա սփռված նշանդրեքի մատանիներ, շարվածքի կենտրոնում՝ վեց կամ, ավելի ստույգ, յոթ նրբաճաշակ ցուցանմուշներ, օղակներով պտտվող, տարբեր գույների ոսկուց պատրաստված երեք օծիք, որի ցանցահյուսագարդ մշակված գլխիկը զարդարում էին տոպազիոնը, երկու ադամանդները և, աչքերի փոխարեն, երկու շափուղաները: Ընդհանրապես, ես սև թավիչ չեմ սիրում, սակայն պարոն Բանգեմերի օծիքին կպել էր այդ ֆոնը՝ նույն կերպ, ինչպես թավիչը, որի շնորհիվ խենթացուցիչ աստիճան պարզ, իր համաչափ կառուցվածքով հրապուրող արծաթե զարդերի, նրբագրգիռ հանգստություն էր ճառագում: Մատանին, որն իր վրա էր կրում այն աստիճան նրբաճաշակ քանդակաքարը, որ նրան նայելիս անմիջապես երևում էր, թե այն կընտրի նույնչափ նրբաճաշակ ձեռքեր, ինքը ևս կսկսի դառնալ ավելի ու ավելի նրբաճաշակ և ի վերջո կհասնի անմահության այն բարձրագույն աստիճանին, որը պարզեցված էր միայն թանկարժեք քարերին: Շոթաներ, որոնք անարգել ձևով չի կարելի կրել, շոթաներ, որոնք քամահորում են հոգնածությունը, և ի վերջո թեթևաքաշ մանյակ՝ դեղնասպիտակավուն թավշե բարձիկի վրա, որը պարզեցված ձևով կրկնում է կնոջ պարանոցի կառուցվածքը: Նրբաճաշակ մասնատում, հրաշակերպ չրջանակ՝ թափանցիկ սարդոստայն: Ի՞նչ սարդ է իր միջից դուրս մղել այս ոսկյա թելը, որպեսզի նրա մեջ ընկնեն վեց փոքր ու մեկ մեծ սուտակները: Եվ որտե՞ղ է նստել այդ սարդը, ինչի՞ տպասել: Հավանաբար, ոչ ամենևին նոր սուտակների, այլ ավելի շուտ ինչոր մեկին, որի հայացքը ձգվեց դեպի ցանցի մեջ ընկած սուտակները՝ հիշեցնելով կարծրացած արյան կաթիլները, այլ խոսքով, ո՞ւմ պետք է ես հրամցնեի այդ մանյակը, առաջնորդվելով սեփական տրամադրությամբ կամ ոսկե թել հյուսող սարդի տրամադրությամբ:

Երեսուներթ թվի հունվարի տասնութին ճռճուացող, տրորված ձյան վրա, այն գիշերին, որն ավելի շատ ձյուն էր խոստանում, այնքան ձյուն, որքան կարող է իր համար ցանկանալ միայն նա, ով կկամենար ամեն ինչ հանձնել ձյան իշխանությանը, ես տեսա, թե ինչպես է փողոցը իմ դիտակետից քիչ աջ ու բարձր տեղով կտրում անցնում Յան Բրոնսկին,

աչքերը չբարձրացնելով՝ անցնում է ոսկերչական խանութի մոտով: Հետո ոչ այն է դանդաղեցնում է քայլերը, ոչ այն է կարծես հրամանով կանգ է առնում, շրջվում է կամ ինչ-որ բան շրջում է նրան, և ահա արդեն Յանը կանգնած է սպիտակ բեռը կրող, անծայն թխկների միջև ցուցափեղկերի դիմաց:

Նրբաճաշակ, միշտ փոքր-ինչ խղճահարություն առաջացնող, ծառայության ժամանակ հլու-հնազանդ, սիրո մեջ փառամուլ, նույնչափ հիմար ու գեղեցկության վրա խանգարված Յան Բրոնսկին, որն ապրում էր իմ մոր մարմնով, ինչին մինչ օրս հավատում եմ: Ինչում ես մինչ օրս կասկածում եմ՝ այն է, որ նա ինձ աշխարհ է բերել Մացերատի անունից: Յանը այժմ կանգնած էր իր պերճաշուք, կարծես վարչավյան դերձակի սրահից գնված, ծնեռային վերարկուով, կանգնած էր ցուցափեղկի դիմաց, ինքն իր հուշարձանի փոխակերպված, այնքան քարացած էր նա ինձ թվում, այնպիսի, Պարցիֆալի պես հառած հայացքով, կենդանի խորհրդանիշի, որը հենց նույն ձևով կանգնած էր ծյան մեջ ու ծյան վրա տեսնում էր ոսկե մանյակի սուտակների վրայի արյունը:

Ես կարող էի ետ կանչել, թմբկահարելով նրան վռնդել: Չէ՞ որ թմբուկս մոտս էր: Ես այն զգում էի վերակուիս տակ: Եղած-չեղածը պետք էր ընդամենը մեկ կոճակ արծակել, և նա ինքը դուրս կթռչեր դեպի սառնամանիքը: Հերիք է, որ ես ձեռքերս մտցնեի գրպաններս, և փոքրիկները կհայտնվեին իմ ձեռքերում: Չէ՞ որ որսորդ Հուլբեթը ևս չկրակեց, երբ նրա նշանառության տակ հայտնվեց բացարձակապես անսովոր եղջերուն: Եվ Սաուլուսը դարձավ Պողոս: Աթթիլան ևս չըջվեց ետ, երբ Հռոմի պապ Լեոն վեր կարկառեց մատանի մատը: Սակայն ես չվերամարմնավորվեցի, ետ չդարձա, այլ կրակեցի, ես մնացի որպես որսորդ, Օսկար, ես ցանկանում էի խոցել նշանակետը, ես չքանդեցի իմ կոճակը, թմբուկս սառնամանիքին չհանեցի: Փայտիկներս չխաչեցի ծմռանը բնորոշ սպիտակ թիթեղի վրա, հունվարյան գիշերը թմբկահարայինի չվերածեցի, իսկ դրա փոխարեն անծայն գոռացի, գոռացի, ինչպես, հնարավոր է, որ ամենախորքերում գոռում է աստղը կամ ծուկը: Իմ գոռոցով սկզբում ներխուժեցի սառնամանիքի կառուցվածքի մեջ, որպեսզի ի վերջո թարմ ծյուն տեղար, և հետո միայն գոռացի ապակու վրա, հաստ ապակու վրա, թանկարժեք ապակու վրա, էժանագին ապակու, թափանցիկ ապակու վրա, տարանջատող ապակու վրա, երկու աշխարհների միջև ընկած ապակու վրա, Յան Բրոնսկու և սուտակե մանյակի միջև ընկած կուսական, միստիկական, ցուցափեղկի ապակու

վրա: Ես գոռացի, բացեցի Յանի ձեռնոցների չափի անցքը և թույլ տվեցի, որպեսզի ապակին ընկնի ետ ծալվող կափարիչի պես, երկնային դարպասների պես, դժոխքի դարպասների պես: Եվ Յանը չցնցվեց, Յանը ազատություն տվեց իր բարակ լայքայե ձեռնոցով ձեռքին և թույլ տվեց, որ այն վերարկուի գրպանից վեր բարձրանա երկինք, և ձեռնոցը լքեց դժոխքը, երկնքից՝ կամ դժոխքից իսկեց մանյակը, որի սուտակները կսազեին ցանկացած հրեշտակի, նույնիսկ ընկածի: Ինչից հետո նա բռնով սուտակներն ու ոսկին իջեցրեց գրպանը՝ շարունակելով, սակայն, կանգնած մնալ ծակ ապակու դիմաց՝ չնայած դա հղի էր վտանգով, չնայած սուտակները այլևս արյունաքամ չէին լինում, որպեսզի գրավեին նրա կամ Պարցիֆալի հայացքը:

Օ, Հայր, Որդի ու Սուրբ Հոգի: Հոգու հետ ինչ-որ բան պետք է տեղի ունենար, ինչը պետք է չլիներ հորս՝ Յանի հետ: Եվ այդ ժամանակ Օսկարը՝ որդին, արծակեց վերարկուն, շուտափույտ ձեռքն առավ թմբուկի փայտիկները և իր թիթեղի վրա վանկարկեց. «Հայր, հայր», մինչև Յան Բրոնսկին շրջվեց և դանդաղ, չափից դուրս դանդաղ անցավ փողոցն ու բակամուտքի մոտ հանդիպեց ինձ՝ Օսկարին:

Որքան հոյակապ է, որ հատկապես հենց այդ պահին, երբ Յանը դեռևս առանց արտահայտության, սակայն հալոցքից ոչ շատ առաջ մայեց իմ վրա, սկսեց տեղալ ծյուռը: Նա ինձ մեկնեց ձեռքը, ձեռքը և ոչ թե ձեռնոցը, որը դիպչում էր սուտակներին և լուռ, ոչ առանց տրտմության, ուղեկցեց ինձ տուն, որտեղ մայրիկս արդեն անհանգստանում էր ինձ համար, իսկ Մացերատը իր սովորական ոճով, ընդգծված խստությամբ, չնայած հազիվ թե լրջորեն, ինձ սպառնաց ոստիկանությամբ: Յանը ոչ մի բացատրություն չտվեց, երկար չնստեց ու չկամեցավ սկատ խաղալ՝ չնայած առավելագույնս գայթակղելու համար Մացերատը արդեն սեղանի վրա գարեջուր էր դրել: Հեռանալիս Յանը շոյեց Օսկարին, սակայն վերջինս այդպես էլ չհասկացավ, թե նա ինչի համար է պարզևում շոյանքը՝ լուռյա՞ն, թե՞ ընկերության:

Քիչ ժամանակ անց Յանը այդ մանյակը նվեր մատուցեց մորս: Ակնհայտորեն կռահելով մանյակի ծագման մասին, մայրս այն կրում էր կարճատև ժամանակ, երբ գնում էր Մացերատը, կամ իր համար, կամ Յանի համար, իսկ միգուցե նաև ինձ համար:

Պատերազմից քիչ անց ես Դյուսելդորֆի սև շուկայում այդ մանյակը փոխանակեցի «Լակի սթրայք» տեսակի տասներկու սիգարետների ու կաշվե թղթապանակի հետ:

Այսօր, հատուկ բժշկական հիմնարկության իմ մաճակալի վրա պառկած, ես հաճախ թախիծով եմ հիշում այն ուժի մասին, որով այն ժամանակ օժտված էի, ուժի, որը հաղթահարում էր գիշերն ու ցուրտը, ստիպում էր հալվել սառնամանիքի նախշերին, բախում էր ցուցափեղկերի ապակիները և ձեռքից բռնած դրանց էր մոտեցնում հափշտակողին:

Ախ, որքան մեծ ցանկություն ունեի ես հեռացնել իմ դռան վերին երրորդականում տեղադրված դիտանցքի ապակին, այն բանի համար, որպեսզի Բրուկնոն՝ իմ հիվանդապահը, առավել հեշտությամբ կարողանա ինձ հետևել:

Ախ, ինչպես էի ես այս բուժհիմնարկում բնակություն հաստատելուց մեկ տարի առաջ տանջվում իմ ծայնի ուժագրկության համար: Երբ ես, հաջողության ձգտելով, գիշերային փողոցում հնչեցնում էի իմ ծայնը, հաջողություն, սակայն, չէի ունենում: Պատահում էր այնպես, որ ես, ով ատում էր ցանկացած բռնություն, քար էի վերցնում ձեռքս՝ որպես թիրախ ընտրելով Դյուսելդորֆի ծայրամասային որևիցե մի խղճուկ փողոցի խոհանոցային պատուհանը: Առանձնահատուկ հաճույքով ես Վիթլարին՝ ձևավորողին, մմանապիտ մի ինչ-որ բան կցուցադրեի: Երբ կես գիշերից հետո ես նկատում էի նրան, վերևից՝ ծածկված վարագույրներից, ներքևից՝ կարմրականաչ գուլպաներից, Քյոնիգսալլեեի տղամարդկանց հագուստի խանութի ապակուց այն կողմ կամ նախկին թոնհալլեից ոչ հեռու օժանելիքի խանութում, ապա ես, չնայած նա իմ աշակերտն է, կամ կարող էր այդպիսին դառնալ, հաճույքով նրա համար կոտրում էի ցուցափեղկի ապակին, քանզի մինչև օրս չգիտեմ, թե ինչպես անվանեմ նրան՝ Դուդդա, թե՞ Յոհաննես:

Վիթլարը ունի ազնվացեղ ծագում, նրա անունը Գոթֆրիդ է: Երբ ամոթալի, անօգուտ երգեցողական ճիգերից հետո ես ցուցափեղկի անվնաս ապակու վրա արված թեթև թմբկահարության միջոցով իմ վրա հրավիրեցի ձևավորողի ուշադրությունը, նա քառորդ ժամով դուրս եկավ ինձ մոտ: Զրուցեց ինձ հետ, ծիծաղեց իր ձևավորական որոնումների վրա, ես ստիպված էի նրան անվանել Գոթֆրիդ, քանզի իմ ծայնը չէր արարել այն հրաշքը, որն ինձ իրավունք կտա նրան կոչել Դուդդա կամ Յոհաննես:

Ոսկերչական խանութի դիմաց իմ երգելը, որը Յան Բրոնսկուն դարձրեց գող, իսկ իմ մայրիկին՝ սուտակե մանյակի տեր, որոշ ժամա-

նակով վերջ տվեց գայթակղիչ ապրանքներով ցուցափեղկերի դիմաց իմ երգեցողական վարժություններին: Սորս վրա բարեպաշտություն իջավ: Իսկ այդ ի՞նչ պատճառով: Կապը Յան Բրոնսկու հետ, անհավատարիմ կնոջ կյանքի քաղցրալից չարչարանքները նրան դարձրել էին բարեպաշտ, սրբություն տենչացող: Իսկ մեղքը կարելի է կանոնավորել լավագույն ձևով. հինգշաբթի օրերին՝ հանդիպել քաղաքում, փոքրիկ Օսկարին թողնել Մարկուսի մոտ, որոշակի ջանքեր նախաձեռնել, որոնք կհանգեցնեն բավարարվածության թիշլերգասե փողոցում: Յետո Վայցելի սրճարանում սուրճի և թխվածքաբլիթների շուրջ հանգստանալ, երեխային հրեայի մոտից վերցնել, նրանից ստանալ մի քանի հաճոյախոսություններ և դրան զումարած մետաքսյա թելերով գործած տոպրակը, փնտրել-գտնել իր տրամվայի համարը՝ համար հինգ: Ժպիտով և ինչ-որ տեղ հեռու ճախրող մտքերով հաճույք ստանալ Օլիվակյան դարպասների, Յինդենբուրգալլեի կողքով ուղևորությունից, մարգադահլիճի կողքին գրեթե չնկատել մայիսյան մարգագետինը, որտեղ Մացերատը անց է կացնում իր կիրակնօրյա առավոտները: Ուրախանալ մարգադահլիճը շրջանաձև շրջանցելու համար՝ ինչ աստիճան այլանդակ տեսք կարող է ունենալ այդ տուփը, երբ դու ուղղակի քիչ առաջ չքնաղ ապրումներ ես ունեցել՝ ևս մի շրջադարձ, այժմ դեպի ծախ, և փոշոտ ծառերի հետևում՝ Կոնրադյան գիմնազիան իր կարմիր գլխարկավոր սաներով,– որքան գեղեցիկ է: Ախ, եթե փոքրիկ Օսկարին էլ զարդարեր ոսկյա «Կ»-ով հենց այսպիսի մի կարմիր գլխարկ, նա հիմա կլիներ տասներկուսուկես, կնստեր չորրորդ դասարանում և շուտով կսկսեր լատիներեն սովորել և իրեն կպահեր որպես իսկական «կոնրադիստ»՝ փոքրիկ ջանասեր, թեև հանդուգն ու մեծամիտ:

Երկաթուղային անցումից հետո դեպի Ռայխսկոլոնիա և Ելենա Լանգի դպրոց տանող ճանապարհին տիկին Ազենա Մացերատի՝ գիմնազիայի և իր որդի Օսկարի համար բաց թողնված հնարավորությունների վերաբերյալ մտքերը հօդս են ցնդում: Եվ մեկ ծախ շրջադարձ, տխանման գմբեթով Քրիստոսի եկեղեցու կողքով, Մաքս Յալբեի հրապարակի և Կայզերի սուրճի կրպակի կողքով: Յետո իջնել, թռուցիկ հայացքով զննել մրցակիցների ցուցափեղկերը և հաղթահարել Լաբեսվեգ ծանր ուղին, ինչպես հաղթահարում են խաչի ուղին. մոտեցող սրտնեղությունը, կողքը՝ թերաթեք երեխան, անմաքուր խիղճը, անկշտումությամբ, կատարյալ հագեցման մղումով, կրկնելու տարօրինակ ցանկությունով: Մացերատի հանդեպ անբարյացակամությամբ և բարեհոգի համակրանքով՝ այդպես էր մայրիկս ինձ, իմ թմրուկի և տոպրակի հետ հաղթահա-

րում Լաբեսվեգից մինչև կրպակ ընկած ճանապարհը, մինչև տառեխով
լի տակառների կողքի կերոսինը, դեպի կորնթոսյան չամիչը, դեպի քիշ-
միշը, քաղցր նուշը, անուշահացի համար համեմունքները: Դեպի «Պեր-
սիլը՝ այն ամուր Պերսիլը», դեպի «Ուրբին՝ փոշին, դեպի Սագգին ու
Կնորրը, դեպի կաղնու սուրճը, և Հաագի սուրճը, դեպի «Վիթելլո» և
«Պալմին» քիչ յուղայնությամբ կարագը: Դեպի Կրունեի մոտի քացախը
և դեպի բազմամրգային մարմելադը, դեպի երկու տարբեր տոնայնու-
թյամբ տզգացող ճանճորսակներն էր տանում ինձ մայրիկս, դեպի ճանճ-
որսակներ, որոնք մեր վաճառատեղանի վերևում մաշեցնում էին մեղրա-
քաղցր հոտը և որոնք ամռան ամիսներին երկու օրը մեկ ենթակա էին
փոխարինման: Իսկ շաբաթ օրերին մայրիկս, այդ նույն չափի գեր-
քաղցր հոգով, որը և՛ ծնռանը, և՛ ամռանը, և՛ ընդհանրապես տարին բո-
լոր դեպի իրեն էր ձգում բարձր ու ցածր տոնայնությամբ տզգացող մեղ-
քերին, գնում էր Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցին, որտեղ խոստովանվում էր
նորին բարեկրոնություն Վինկեի մոտ:

Ինչպես հինգշաբթի օրերին մայրիկս ինձ իր հետ տանում է քաղաք
որպես, այսպես ասած, հանցակից, այդպես էլ նա ինձ տանում էր նաև
շաբաթ օրերին, շքամուտքի միջով, դեպի սառը կաթոլիկական սալա-
քարերը՝ նախապես իմ թմբուկը մտցնելով իմ պուլովերի կամ վերար-
կուի տակ, որովհետև ես վճռականորեն առանց թիթեղի, առանց թմբու-
կի չէի կարող բավականանալ: Առանց փորիս վրայի թիթեղի ես ոչ մի
անգամ չէի կարողանա ինձ խաչակնքել կաթոլիկական խաչով, ճիշտ
այնպես, ինչպես չէի կարողանա ծալել ծունկս, կարծես կոշիկներ հագ-
նելուց և հանգիստ նստել՝ եկեղեցական փայլեցված նստարանի վրա
այն ժամանակ, երբ իմ քթարմատի վրա չորանում է սուրբ ջուրը:

Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցին ես հիշում էի դեռ իմ մկրտության ժա-
մանակներից, երբ հեթանոսական անվանս պատճառով հասկանալի
դժվարություններ առաջացան, սակայն, այնուհանդերձ, պնդեցին Օս-
կարի վրա, և Յանը՝ կնքահայրս, այդպես էլ այդ մասին եկեղեցական
շքամուտքում հայտարարեց: Հետո նորին բարեկրոնություն Վինկեն
երեք անգամ փչեց դեմքիս, որպեսզի իմ միջից արտաքսի սատանային,
խաչով խաչակնքեց, իջեցրեց ձեռքը, աղ ցանեց և էլի ինչ-որ բաներ
ծեմարկեց ընդդեմ սատանայի:

Բուն եկեղեցում հերթական կանգառն էր սեփական մկրտությունից
առաջ: Մինչ ինձ նվեր էին մատուցում «Հայր մերն» ու հավատի
Խորհրդանիշը, ես ինձ հանգիստ էի պահում: Սակայն նորին բարեկրո-
նությունը տեղին համարեց մեկ անգամ ևս «Չքվիր, սատանա» բարձ-

րաձայնել և կարծում էր, թե, իբր, այսուհետև Օսկարի քթին ու ականջներին դիպչելով, բացում է իմ, ով առանց այն էլ ամեն ինչ գիտեր, զգայարանները: Այնուհետև նա ցանկություն ունեցավ այդ ամենը լսել բարձր ու հստակ և հարց տվեց. «Կդիմակայե՞ս, արդյոք, սատանային: Եվ գործերին նրա: Եվ ճոխությանը նրա»: Սակայն ավելի վաղ, քան ես հասցրեցի գլուխս բացասաբար շարժել, քանզի մտքովս էլ չէր անցնում ուրանալ, Յանը իմ փոխարեն երեք անգամ արտասանեց. «Կդիմակայեմ»:

Եվ նորին բարեկրոնությունը կուրծքս ու թիակներիս արանքը օծեց՝ չնայած սատանայի հետ իմ հետագա հարաբերությունները ես չէի փչացրել: Սկրտելուց առաջ ևս մեկ անգամ հավատի խորհրդանիշն են հռչակում, հետո, ի վերջո, երեք անգամ սուրբ մեռնով օծում՝ որպես մութ օրերի համար թողություն: Մացերատը վճարեց, և երբ Յանը շքամուտքով ինձ դուրս բերեց Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցուց, որտեղ «պարզկա, ժամանակ առ ժամանակ ամպամածություն» եղանակին մեզ սպասում էր տաքսին, ես հարց տվեցի իմ ներսի սատանային. «Պե՞ ինչ, քո մոտ ամեն ինչ լա՞վ է»: Ինչին սատանան, ի պատասխան վեր թռչելով, շշմջաց. «Իսկ դու ուշադրություն դարձրեցի՞ր եկեղեցու պատուհանների վրա, Օսկար: Չորս կողմը ապակի է, համատարած ապակի»:

Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցին կառուցվել էր Հիմնադիր տարիներին և այդ իսկ պատճառով ոճի տեսանկյունից հարում էր նեոգոթիկային: Սակայն որքանով որ այն կառուցել էին շուտ մզացող աղյուսից, իսկ պղնձակար սրածողը մեկ-երկուս և պատվեց ավանդական փառով, հին գոթական աղյուսե եկեղեցիների ու նոր աղյուսե գոթիկայի միջև տարբերությունները մատչելի ու տանելի էին միայն գիտակի աչքերին: Իսկ խոստովանությունը թե՛ հին և թե՛ նոր եկեղեցիներում կատարվում էր նույն ձևով: Նորին բարեկրոնության նման, չաբաթ օրերին գրասենյակների ու խանութների փակվելուց հետո հարյուրավոր բանաստեղծներ նստում էին խոստովանարանում և շշմջում էին՝ փայլուն ճաղավանդակին սեղմած մազակալած հովվական ականջին մեղքերի այն թելը, որի վրա փայլում էր մարգարտաշարի նման՝ սակայն էժանագին, մեղքերից կազմված զարդը:

Մինչ մայրիկս նորին բարեկրոնության լսողական խողովակի միջով խստակարգ հաջորդականությամբ վերին աստյանների գիտակցությանն էր հասցնում, թե ինչ է ինքը արել և ինչն է բաց թողել, ինչեր են կատարվել իր մտքերում, բառերում ու գործերում, ես, ով խոստովանելու ոչինչ չունեի, ներքև էի սահում իմ ճաշակով չափից դուրս մաշված եկեղեցական նստարանի վրայից ու կանգնում էի քարե սալիկների վրա:

Չեմ թաքցնի, որ կաթուղիկ եկեղեցիների սալիկները և կաթուղիկ եկեղեցու հոտը, և ողջ կաթուղիցիզմը նույնիսկ մինչ օրս հրապուրում են ինձ, ինչպես հրապուրում է, ասենք, շեկ մազերով աղջիկը՝ չնայած, որ ես դեմ չէի լինի նրա շեկ մազերը ներկել այլ գույնով, իսկ կաթուղիցիզմը ինձ ներշնչում է այն ամենահմարավոր աստվածամարգությունները, որոնք կրկին ու կրկին հիշեցնում են, որ ես, միգուցե և զուր, սակայն, այնուամենայնիվ, անբաժանորեն մկրտված եմ կաթուղիկ հավատքով: Երբեմն պարզունակ զբաղմունքների ժամանակ, ասենք ատամներս մաքրելիս կամ նույնիսկ արտաթորելիս, ես ինձ բռնում եմ այն բանի մեջ, որ պատարագը մատակարարում եմ մեկնաբանություններով, օրինակ. սուրբ պատարագի ժամանակ նորացվում է Քրիստոսի արյունահեղությունը, որպեսզի արյունը հոսի հանուն քո խղճի մաքրման: Հենց որ թափվի Քրիստոսի արյունը, գինին դառնում է իսկական: Քրիստոսի արյունը Տիրոջ աչքի առաջ բուրմունք է արծակում:

Հավանաբար, դուք կհամաձայնվեք, որ կաթուղիկական հայտնի իմաստով երանգավորումը պահպանեցի: Նախկինում ես նույնիսկ ուղղակի չէի կարողանում սպասել մինչև կգար տրամվայը՝ այդ ընթացքում Կույս Սարիամին չհիշատակելով: Ես նրան անվանում էի սիրառատ, երանելի, օրհնված, բոլոր կույսերի կույս, զթափառության մայր, օ դու, որ դասված ես սրբերի շարքը, դու, որ արժանի ես ցանկացած մեծարանքի, դու, ով ծնել է նրան: Օ, քաղցրանուշ մայր, կույս մայր, փառապանծ կույս, թույլ տուր ինձ հաճույք ստանալ Հիսուսի անվան քաղցրությամբ, ինչպես դու ես քո մայրական սրտի խորքում հաճույք ստանում նրանից, այն հիրավի արժանի է ու բարեպաշտ, վայել է ու բուժիչ, օ, օրհնյալ Թագուհի, օրհնյալ...

Ժամանակ առ ժամանակ, նամանավանդ այն ժամանակ, երբ մայրիկս ու ես ամեն շաբաթ այցելում էինք Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցին, այդ «օրհնյալ» արտահայտությունը այնքան բերկրանք էր պարզևում և թունավորում ինձ, որ ես երախտապարտ եմ սատանային, որն իմ ներսում վերացրեց մկրտման արարողությունը և հատկացրեց հակաթույն, որն ինձ հնարավորություն էր տալիս չնայած ծանր սրտով, սակայն բայցևայնպես հպարտ քայլվածքով անցնելու Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցու սալիկների վրայով:

Հիսուսը, ում սրտի պատվին էր անվանվել եկեղեցին, բազմաթիվ անգամ հայտնվում էր՝ կերպարվեստի օգնությամբ, խաչակրաց ուղու խայտաբղետ էջերում:

Դրանցից մեկը զուևագարդված գիպսից էր: Նա կանգնած էր ոսկեջրած պատվանդանի վրա՝ երկար մազերով, պրուսական կապտա-

վուն հազուստներով: Նա, բնության բոլոր օրենքներին հակառակ, բզկտում էր կրծքի վրայի ու կրծքավանդակի միջնամասի հազուստները՝ լուսապսակի մեջ ցուցադրելով պոմփոդրակարմիր, արտահոսող արյունով ոճավորված սիրտը, որպեսզի եկեղեցին արդարացներ իր անվանումը: Հիսուսի մասնատաբաց կրծքի սողուսի հետ առաջին իսկ ծանոթության ժամանակ ես պարտավոր էի արձանագրել, թե որքան դժնդակ կատարյալ էր Փրկչի նմանությունը իմ կնքահոր, նույն ինքը՝ մորեղբորս, նույն ինքը՝ ենթադրական հորս՝ Յան Բրոնսկու հետ: Այդ միամիտ-ինքնավստահ երազողի երկնագույն աչքերը: Այդ փթթող, հավերժ լացի մեջ թաքնվելու պատրաստ համբույրների համար բերանը, այդ հոնքերը, որոնք դարձել էին տղամարդկային ողբի կենտրոնակետ: Կտրավուն լիարյուն այտերը, որոնք ծարավ էին անարգման: Երկուսն էլ ունեին կանանց հիմարավուն դեմք և կանացի հոգնած, սառը և աշխատանքից սարսափող ձեռքեր, որոնք ի ցույց էին դնում իրենց խոցերը, ինչպես իշխանական արքունիքում աշխատող ոսկերիչը՝ իր գլուխգործոցները: Ինձ հալումաշ էին անում Հիսուսի դեմքի վրա վրձինով նկարված՝ հորս պես ինձ չհասկացող Բրոնսկու աչքերը: Չէ՞ որ ես ունեի այն նույն երկնագույն հայացքը, որը կարող էր հիացնել, սակայն չէր կարող համոզել:

Աջ կողմի նավում Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցուց շտապելով սլանում էր խաչակրաց ուղու կայանների երկայնքով, սկսած առաջինից, որտեղ Հիսուսը խաչը իջեցնում է իր վրա, մինչև յոթերորդը, որտեղ նա խաչի ծանրության տակ երկրորդ անգամ է ընկնում: Օսկարը հետևեց դեպի գլխավոր զոհասեղանը, որի վերևում կախված էր հերթական, ևս քանդակապատկեր Հովհաննեսը: Ընդ որում՝ այս մեկը ոչ այն է հոգնածությամբ, ոչ այն է՝ ավելի լավ կենտրոնանալու նպատակով փակել է աչքերը: Այ թե մկաններ ուներ այդ Հովհաննեսը: Տասնամարտիկի կազմվածքով մարզիկը անմիջապես ինձ ստիպեց մոռանալ Յան Բրոնսկու սրտի մասին և ամեն անգամ, երբ մայրիկս խոստովանվում էր Նորին բարեկեցություն Վինկեի մոտ, ես ականաժանքով մարմնամարզիկին դիտահայելով, գլխավոր զոհասեղանի դիմաց հավաքում էի մտքերս: Մարմնամարզության իմ քաղցրանուշ ուսուցիչ, դիմում էի ես նրան, օ, բոլոր մարմնամարզիկների մարմնամարզիկ, օ, խաչի վերակախվելու, չնայած ոչ առանց մեխերի օգնության, վարժության չեմպիոն: Եվ սակայն նա ոչ մի անգամ չցնցվեց: Դողում էր հավերժական լույսը, իսկ նա վարժություն էր կատարում՝ վաստակելով ամենաբարձր միավորները: Տկտկում էին ժամանակաչափերը: Չափում էին ժամանակը: Ծառայողի

կեղտոտ մատները խորանում արդեն փայլեցնում էին մարզիկի վաստակած ոսկե մեդալը: Սակայն մեծարանքների համար չէ, որ Հովհաննեսը զբաղվում էր այդ սպորտաձևով:

Ես հիշեցի հավատը և որքանով թույլ էր տալիս իմ ծնկներից որևէ մեկը, ծնկի բերեցի նրան, իմ թմբուկի վրա թմբկահարելով խաչը, և փորձեցի այնպիսի բառեր, ինչպիսիք էին «Օրհնվածը» և «Ողբացողը» կապել Ջեսսի Օուենի և Ռուդոլֆ Հարբիգի, նախորդ տարվա բեռլինյան Օլիմպիադայի հերոսների հետ: Սակայն դա ինձ ոչ միշտ էր հաջողվում, որովհետև այդ ժամանակ ես ստիպված էի լինել Հիսուսի պահվածքը ավազակների նկատմամբ անվանել անագնավություն: Այդ իսկ պատճառով ես նրան պարզապես դրակազրկեցի, գլուխս շրջեցի ծախ և, նոր հույսով լցվելով, այնտեղ տեսա երկնային օլիմպիացու երրորդ քանդակապատկերը:

«Թույլ տուր աղոթքս երկինք հասցնել ոչ շուտ, քան ես երեք անգամ կտեսնեմ քեզ»,— թոթովեցի ես, կրկին կրունկներով զգացի քարե սալիկները, հատակի շախմատի նախշերը օգտագործեցի, որպեսզի հայտնվեմ կողային կցաշինության ծախ կողմի զոհասեղանի մոտ և ամեն քայլափոխին զգում էի. նա նայում է քո ետևից, սրբերը նայում են քո ետևից: Պետրոսը, որին նրանք խաչել էին գլխավայր, Անդրեասը, որին նրանք մեխել էին թեք խաչին՝ այստեղից էլ հենց Անդրեասի խաչը: Իսկ դրանից բացի, ի թիվս լատինական կամ Չարչարանաց խաչի, գոյություն ունի նաև Հունական խաչը: Դարձել խաչերը, ամեն ծայրին վերադրակներով խաչերը և սանդղավոր խաչերը պատկերում են գործվածքեղենի վրա, կտավներում և գրքերում: Խարիսխե խաչը, վերադրակներով խաչը և Կլենդյան խաչը ինձ վիճակվել էր տեսնել քանդակապատկերներում: Շատ լավն է շուշաններով խաչը, շատ ցանկալի է Մալթիականը, արգելված է սվաստիկան, Դոգուկի խաչը, Լոթարինգյան խաչը, ծովամարտերում Անտոնի խաչը անվանում են Թ.-յի խաչումը: Շոթայից կախված է կանթով խաչը, այլանդակ է Հենքելի խաչը, պապական ոճով է ներկայանում Պապի խաչը, իսկ ռուսական խաչը անվանում են Ղազարոսի խաչ: Դե, կա նաև Կարմիր խաչը: Կապույտները դրանցից բարձր չեն դասվում: «Երկաթյա խաչը» քեզ կթունավորի, մի հաժանա՛վը կխորտակի մյուսը, խաչակրած արշավանքները ինձ կբերեն այլ հավատի, խաչակիր սարդերը խժռում են միմյանց, խաչմերուկների վրա ես խաչակնքում էի քո հետ, խաչխաչի, խաչաձև հարցաքննությունը, խաչբառը կոչ է անում. գուշակիր ինձ: Խաչաձև բարդոցիկի կաթված, ես թեքվեցի, խաչը թողեցի ետևում. մեջք արեցի խաչված մարզիկին՝ վտանգելով, որ նա ոտքով կհարվածի իմ սրբոսկրին, քան-

զի ես մոտենում էի Կույս Մարիամին, որն իր աջ ծնկի վրա բռնել էր Հիսուս երեխային:

Օսկարը նստել էր ծախ կողացույցի ծախ անկյունային զոհասեղանի դիմաց: Մացերատը ուներ դեմքի նույն արտահայտությունը, ինչ հավանաբար ունեցել էր նրա մայրը, երբ 17-ամյա աղջիկը, օգնելով Տրոիլի մանրուքների կրպակում, կինո գնալու համար փող չունենալով, սակայն դրա փոխարեն խորացված զննում էր Աստա Նիլսենի պատկերներով ազդագրերը:

Մարիամը, սակայն, Հիսուսով չէր զբաղվում, նա նայում էր իր աջ ծնկին մոտ մեկ այլ տղայի, որին ես, հետագա սխալներից խուսափելու համար, անմիջապես կանվանեմ Հովհաննես Սկրտիչ: Երկու տղաներն էլ իմ չափ էին: Հիսուսը, որպեսզի առավել ճշգրիտ լինեմ, մոտ երկու սանտիմետրով ավելի էր՝ չնայած, համաձայն Սուրբ Գրքի, նա ավելի փոքր էր Սկրտիչից: Քանդակագործին ակնհայտորեն հաճույք է պատճառել երեքամյա Փրկչին մերկ ու վարդագույն ներկայացնելու հնարավորությունը: Հովհաննեսի վրա (քանի որ նա արդյունքում հեռացավ անապատ) զգված էր շագանակագույն բրդյա մորթի, որը ծածկում էր նրա կրծքի կեսը, փորը և ցնցուղիկը:

Օսկարը կնախընտրեր գտնվել գլխավոր զոհասեղանի կողքին կամ, առանց երկար մտածելու, խոստովանարանի կողքին, այլ ոչ թե այս երկու տղաների կողքին, որոնք իրենց տարիքին անհամեմատ զիտակից են և դրան ավելացրած սարսափելի նման էին իրեն: Իհարկե, նրանք ունեին երկնագույն աչքեր և իր շագանակագույն մազերը: Պակասում էր միայն, որ սափրիչ-քանդակագործը, նախապես կտրելով պարույրաձև մազափնջերը, երկուսին էլ ապահովեր կուղքի նմանությամբ սանրվածքով, ինչպիսին Օսկարինն էր:

Բայց ես չեմ ուզում առանց պահանջի հապաղել Սկրտիչի կողքին, որը ծախ ցուցամատով խեթկում է մանուկ Հիսուսին, կարծես մտադիր է սկսել համրանքախաղը. «Սեկ-երկու... քայլում էին զինվորները...»: Այդ համրանքախաղին մասնակցելու ցանկություն չունենալով՝ ես անմիջապես Հիսուսին կոչում եմ անունով և գալիս հետևության. երկվորյակ: Լիովին կարող էր իմ եղբայրը լինել: Նա իմ հասակն ունի, իմ կառուցվածքը: Նա նայում էր աշխարհին իմ կոբալտե կապտավուն աչքերով՝ Յան Բրոնսկու աչքերով և, ինչն ինձ առավել շատ էր զայրացնում, ցուցադրում էր նույնիսկ իմ ձեռքերի շարժումները:

Իմ նմանակը վեր էր բարձրացրել զույգ թաթիկները և դրանք բռնուցք էր արել այնպիսի ձևով, որ այնտեղ կարելի էր հեշտությամբ ինչ-որ բան մտցնել, օրինակ, իմ թմբուկի փայտիկները, եթե քանդակա-

գործը կռահեր դա անել, և վարդագույն ազդերին ամրացներ իմ կարմրասպիտակ թմբուկը՝ կստացվեի ես՝ մարմնավորված Օսկարս, որը նստած էր Աստվածամոր ծնկներին և թմբուկի զարկերով ժողովում էր համայնքը: Աշխարհում կա շատ բան, ինչի մեջ, որքան էլ այն սուրբ է մեր պատկերացմամբ, ավելի լավ է չխորանալ:

Երեք աստիճանները, որոնք իրենց ետևից բերում էին ուղեգորգը, տանում էին դեպի Կույսի արծաթականաչավուն զգեստավորումը, դեպի Յովհաննեսի ուսերի շոկոլադագույն բրդոտ գազանի մորթին և դեպի հում-սպիտակ ազդրի գույնի մանուկ Յիսուսը: Այստեղ էր Մարիամի զոհասեղանը՝ խամրած մոմերով ու տարբեր արժեքի ծաղիկներով: Կանաչ Աստվածամոր, շագանակագույն Յովհաննեսի, վարդագույն Յիսուսի ծոծրակներին կպած էին ափսեի մեծության լուսապսակներ: Նրբաթերթ ոսկին մեծացնում էր ափսեների արժեքը:

Եթե զոհասեղանի դիմաց այդ երեք աստիճանները չլինեին, ես երբեք այնտեղ չէի բարձրանա: Սակայն աստիճանները, սակայն դռան բռնակները, սակայն ցուցափեղկերը Օսկարին այդ ժամանակ ներս էին տանում դեպի գաթակղությունը: Նույնիսկ այսօր ևս, երբ նա, թվում է, լիովին կարող է բավարարվել պետական մահճակալով, նրանք անտարբեր չեն թողնում նրան:

Ահա և նա, այդ ամբողջ ժամանակ ուղեգորգի վրայից մի կողմ չզնալով, թույլ էր տալիս, որպեսզի յուրաքանչյուր աստիճան գաթակղի իրեն դեպի հերթականը: Արժանները Մարիամի զոհասեղանին շատ մոտ էին և Օսկարին հնարավորություն էին տալիս մատների ոսկրիկներով, մասամբ քամահրական, մասամբ երկյուղածությամբ տկտկացնել եռյակին: Իսկ նրա եղունգներին հաջողվեց իրականացնել քերում, որը մերկացնում է ներկի տակի գիպսը: Կույսին պատած դարսվածքները ոլորվում էին, իջնում մինչև նրա մատների ծայրը, ամպերի շղթայի վրա: Կույսի փոքր-ինչ նկատելի թողնված սրունքը հանգեցնում էր այն մտքին, որ քանդակագործը նախ ծեփակերտել է մարմինը և միայն հետո է այն երեսպատել դարսվածքներով:

Ողջ ծնեռը նրա մայրը ջանքեր էր գործադրում, որպեսզի խոստովանության միջոցով ըմբռնի Յանի հետ սեփական հարաբերությունները: Եվ այդ իսկ պատճառով Օսկարը բավականաչափ ժամանակ և բավականաչափ շաբաթ օրեր ունեցավ, որպեսզի կշռադատի իր պլանավորած գործողությունը, նզովի այն, արդարացնի, նորից պլանավորի, բոլոր կողմերից լուսաբանի և արդյունքում մերժելով բոլոր նախորդ պլանները, պարզապես այն իրականացնի չարչարանաց երկուշաբթի օրը աղոթք-գրույցի օգնությամբ:

Քանի որ մայրիկս ցանկություն էր հայտնել խոստովանվել մինչև գատկային իրարանցման ամենաթեժ պահը՝ օրը, նա չարչարանաց երկուշաբթի երեկոյան բռնեց իմ ձեռքը և Լաբեսվեգի միջով տարավ Էլզենշտրասե փողոցի նոր առևտրի շուկայի անկյունը, այնուհետև՝ Ուգեմուտի մսի կրպակի կողքով դեպի Մարիենշտրասե, Քլայնհամմերպարկի մոտից թեքվեց ձախ, երկաթգծերի տակի անցումով, որտեղ մշտապես վերևից ինչ-որ դեղին ու գարշելի բան էր ծորում դեպի Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցին, որը տեղակայված է երկաթուղային պատմեշի դիմաց:

Մենք ուշ տեղ հասանք: Խոստովանարանի դիմաց սպասում էին միայն երկու ծեր կին և մեկ էլ մի վեհերոտ երիտասարդ: Եվ մինչ մայրս տրվում էր իր մեղքերի մասին մտքերին՝ նա մեղքերի ցուցակը թերթում էր այնպես, ինչպես թերթում են շտեմարանի մատյանը՝ թքոտելով բութ մատը, հարկային հայտարարագիրը լրացնելիս ես դուրս պրծա կաղնեփայտ նստարանի գրկից և, ձգտելով Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցու և խաչի վրայի մարգիկի աչքին չընկնել, անհետացա դեպի ձախ կցաշինության միջի զոհասեղանը: Չնայած պետք էր գործել արագ, սակայն ես գործը գլուխ չբերեցի առանց ոլորապտույտների:

Նա, ով հրաշք է ուզում, պետք է գինվի համբերությամբ: Ահա ես էլ սպասում էի և սկզբնական շրջանում դա անում էի համբերատարությամբ, սակայն հնարավոր է, որ առանց անհրաժեշտ համբերության, քանզի որքան շատ էի կրկնում «Բոլորի աչքերը քեզ են ապավինում» բառերը, իմ մտադրություններին համապատասխան, աչքերը փոխարինելով ականջներով, այնքան իր աղոթքի նստարանի վրա նստած Օսկարը ավելի մեծ հիասթափություն էր ապրում: Գիշտ է, նա Աստծուն տարատեսակ հնարավորություններ էր ընծեռում, փակում իր աչքերը, որպեսզի վերջինս ավելի արագ խիզախի, թող որ դեռ ոչ հմուտ, սկսի, քանի որ ոչ ոք նրան չի հետևում: Սակայն ի վերջո երրորդ «Հավատում եմ»-ից հետո, հետո Հայր, Արարիչ, տեսանելի ու անտես, միաժին Որդուն Հորից, իրականը իրականից, բեղմնավորված, չարաված, նա և Հայրը՝ մեկ է, նրա միջով, նա իջավ հանում մեզ ու մեր անվան: Կերպարանք ընդունեց, լքեց, եղավ և նույնիսկ կար, ներքևում նա թաղվեց, կենդանացավ, ինչպես Աստվածի, համբարձվեց, գահակալում է Աստծո աջ կողմում և դատ է իրականացնում, և դատված կլինեն հանգուցյալները, վերջ չկա, հավատում եմ, նրանց հետ է նա, միաժամանակ, ասվեց, հավատում եմ, միասնական սուրբ կաթոլիկ...

Ոչ, այստեղ ես միայն կաթոլիցիզմի հոտն էի զգում: Սակայն այդ հոտն էլ ինձ հարկավոր չէր, ես ծարավ էի այլ բանի. ես ուզում էի լսել իմ

թիթեղին, Հիսուսը պարտավոր էր ինձ համար մի ինչ-որ բան կատարել, փոքրիկ ցածրաձայն հրաշք: Պարտադիր չէր, որ նա ողջ թափով առաջ վազող առաջնորդական տեղապահ Ռաշցեյայի հետ Նորին բարեկրոնություն Վինկեի հետ միասին, որը հրաշքի ուղղությամբ հեռացավ իր ետևից ճրագուի հետ քարշ է տալիս արձանագրությունները դեպի եպիսկոպոսարան, դեպի Օլիվա, եպիսկոպոսյան արձանագրության հետ մեկտեղ Հռոմի ուղղությամբ, դառնալ ամպրոպ, ոչ, այստեղ ես պատվախնդրություն չունեի, և Օսկարը չէր ուզում, որ իրեն սրբերի շարքը դասեն: Նա սակայն ուզում էր փոքրիկ, զուտ անձնական հրաշք, որպեսզի տեսներ ու լսեր, որպեսզի մեկընդմիշտ որոշեր, թե ինչպես ինքը՝ Օսկարը, թմբկահարի կողմ կամ դեմ, որպեսզի ի լուր ամենքի սահմանի, թե երկնագույն աչքերով երկու միաձու երկվորյակներից որ մեկը պետք է ապագայում պահպանի Հիսուս համարվելու իրավունքը:

Ես նստել ու սպասում էի: Ինձ անհանգստացնում էր, որ մայրիկս այդ ընթացքում հավանաբար մտել էր խոստովանարան և արդեն ետևում էր թողել վեցերորդ պատվիրանը: Մշտապես եկեղեցիներով մեկ ոտքերը քարշ տալով քայլող փոքրիկ ծերունին, ոտքերը քարշ տալով անցավ գլխավոր զոհասեղանի կողքով և, ի վերջո, նրա կողքով, ինչը որ ծախ կցաշինությունում էր, ողջունեց մանուկի հետ Աստվածամորը, միգուցե, նույնիսկ տեսավ թմբուկը, սակայն չհասկացավ, թե դա ինչ է ու՝ ընթացքի ժամանակ մեծանալով, գնաց առաջ:

Ժամանակը գնում էր, իսկ Հիսուսը թմբուկին չէր հարվածել: Երգչախմբի կողմից ես ծայրեր լսեցի: Չլինի՞՝ թե այնտեղ նրանց խելքներին փչի երգեհոնի վրա նվագել, անհանգստացա ես: Նրանց շատ չկա, նախազատիկային երգչախմբային փորձ կկազմակերպեն, և այն ժամանակ նրանք իրենց ամպրոպով ու որոտով կխլացնեն մանուկ Հիսուսի հենց նոր միայն սկսվելիք թմբկահարումը:

Սակայն նրանք չսկսեցին երգեհոն նվագել: Հովհաննեսը սկսեց թմբկահարել: Հրաշք տեղի ունեցավ, և ես ծնկներս ճտտացնելով վեր բարձրացա բարձիկների վրայից և, քարշ գալով, մոայլ ու դժգոհ քայլեցի ուղեգորգի վրայով և քարշ էի գալիս աստիճանից աստիճան, չնայած այս անգամ արդեն նախկին աղոթքները չկրկնելով, բարձրացա ամպերի շղթայի վրա՝ ընդ որում շուտ տալով որոշ քանակությամբ չափավոր զնի ծաղիկներ, նպատակ հետապնդելով այդ մերկ հիմարից վերցնել իմ թմբուկը:

Այսօր ես կարող եմ պարզորոշ ասել և կրկին ու կրկին կրկնում եմ. ես սխալ թույլ տվեցի, երբ որոշեցի նրան սովորեցնել: Սակայն ինչը ինձ

դրդեց նախ նրա ձեռքից խլել փայտիկները՝ թմբուկը թողնելով նրա մոտ, որպեսզի այդ փայտիկներով սկզբում հազիվ լսելի, հետո, անհամբեր ուսուցչի պես, խրատելի կեղծ Հովհաննեսին՝ ինչ-որ բան նվագելով և հետո կրկին փայտիկները խցկելի նրա ձեռքերի մեջ, որպեսզի նա կառողանար ցույց տալ, թե ինչ սովորեց Օսկարից:

Մինչ ես կհասցնեի, լուսապսակը խնայելով, բոլոր աշակերտներից ամենաանընդունակի ձեռքից խլել փայտիկներն ու թմբուկը, իմ թիկունքում հայտնվեց Նորին բարեկրոնություն Վինկեն՝ իմ թմբկահարությունը լայնությամբ ու բարձրությամբ լցրել էր եկեղեցին, իմ թիկունքում հայտնվեց առաջնորդական տեղապահ Ռաշցեյան, իմ թիկունքում հայտնվեց մայրիկս: Իմ թիկունքում հայտնվեց փոքրիկ ծերուկը, և առաջնորդական տեղապահը ինձ թափով քաշեց, և Նորին բարեկրոնությունը ինձ ապտակեց, իսկ մայրիկս լաց եղավ ինձ վրա: Եվ Նորին բարեկրոնությունը ինձ շշուկով կոչ արեց, և ծնկների վրա ընկած առաջնորդական տեղապահը վեր ելավ ծնկաչոք դիրքից, Հովհաննեսի ձեռքից խլեց փայտիկները, փայտիկների հետ ևս մեկ անգամ ընկավ ծնկների վրա, վեր թռավ՝ թմբուկի ետևից, վերցրեց թմբուկը, վնասեց լուսապսակը, կոտրեց ամպի մի կտորը և ծնկների վրա, մեկ անգամ ևս ծնկների վրա աստիճաններով գլորվեց ետ՝ չցանկանալով ինձ վերադարձնել թմբուկս, դարձրեց ինձ ավելի չար, քան ես կայի, ստիպեց ինձ ոտքով հարվածել Նորին բարեկրոնությանը, ամաչեցնել մայրիկիս, որն իսկապես էլ ամաչեց, որովհետև ես հարվածում էի ոտքով, կծում, ճանկռոտում: Ի վերջո դուրս պրծա Նորին բարեկրոնության, առաջնորդական տեղապահի, մայրիկիս, փոքրիկ ծերունու ձեռքերից, հայտնվեցի գլխավոր զոհարանի դիմաց, զգացի, թե ինչպես է իմ մեջ վարզում սատանան, և ինչպես այն ժամանակ մկրտվելիս լսեցի նրա ծայնը. «Օսկար,— շշնջում էր սատանան,— դու միայն մայիր, ամենուր պատուհաններ են և բոլորը՝ ապակույց, անխտիր ապակույց»:

Եվ մարզիկից վեր խաչի վրա, իսկ մարզիկը նույնիսկ չցնցվեց, ես իմ երգով խոցեցի կցաշինության երեք բարձր պատուհանները, որոնք կարմիր, դեղին և կանաչ ֆոնի վրա պատկերում էին տասներկու առաքյալներին: Սակայն ո՛չ Մարկոսի և ո՛չ էլ Մատթեոսի վրա ես նշան չէի բռնել: Այլ նշան էի բռնել նրանց գլխավերևի աղավաղված վրա, որը կանգնել էր գլխիվայր ու տոնում էր Երրորդությունը, և Սուրբ Հոգու վրա էի ես նշան բռնել: Սկսեցի թրթռացնել, իմ ալմաստով մտա թռչունի դեմ մեծամարտի մեջ՝ ե՛ս էի արդյոք պատճառը: Թե՛ մարզիկը, որը դեմ էր, քանի որ նա չցնցվեց: Թե՛ կատարվեց հրաշք, սակայն ոչ ոք դա չցան-

կացավ: Նրանք տեսնում էին, թե ինչպես են ես դողում և անձայն սլանում դուրս: Բոլորը իմ պահվածքը մեկնաբանեցին, բոլորը, մայրիկիցս բացի, որպես աղոթք, մինչդեռ ես ուղղակի ուզում էի բեկորներ ստանալ: Սակայն Օսկարը ձախողվեց, նրա ժամանակը դեռ վրա չէր հասել: Եվ ես ընկա սալիկների վրա և բարձրաձայն լաց եղա, որովհետև Հիսուսը ձախողվեց, որովհետև Օսկարը ձախողվեց, որովհետև Նորին բարեկրոնությունն ու Ռաշցեյան ինձ ճիշտ չհասկացան, սկսեցին ինչ-որ բան փնթփնթալ զոջման մասին: Չձախողվեց միայն մայրիկս: Նա իմ արտասուքները հասկացավ՝ չնայած թվում էր, թե պետք է ուրախանա, որ տեղի ունեցածն ավարտվեց առանց բեկորների: Եվ այստեղ մայրիկս բռնեց ձեռքիցս, առաջնորդական տեղապահին խնդրեց վերադարձնել թմբուկն ու փայտիկները, Նորին բարեկրոնությանը խոստացավ վնասները փոխհատուցել, իսկ արդյունքում նրանցից ստացավ (ես թույլ չտվեցի, որ նա ավարտեր իր խոստովանությունը) թողություն: Օսկարին ևս մի քիչ վերին օրհնություն բաժին ընկավ, սակայն դա ոչինչ չէր ասում իմ սրտին:

Մինչ մայրիկս ձեռքերի վրա ինձ դուրս էր բերում եկեղեցուց, ես մատերիս վրա հաշվում էի. այսօր՝ երկուշաբթի է, վաղը՝ Չարչարանաց երեքշաբթին, չորեքշաբթի, Մաքուր հինգշաբթի, հետո Չարչարանաց ուրբաթը՝ այստեղ էլ նրա վերջը կգա: Նրա, ով չի կարողանում նույնիսկ թմբկահարել, որն ինձ համար նույնիսկ բեկորները ափսոսաց, որը նման է ինձ և, սակայն, իսկական չէ, որը պետք է իջնի գերեզման, իսկ ես կարող եմ շարունակ թմբկահարել ու թմբկահարել, սակայն այլևս երբեք հրաշք չեմ կամենա:

ՀՅՈՒՐԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ ՉԱՐՉԱՐԱՆԱՑ ՈՒՐԲԱԾ ՕՐԸ

Երկակի՝ ահա սա է հարմար բառը, որով կարելի է նշանակել Չարչարանաց երկուշաբթու և Չարչարանաց ուրբաթի միջև ընկած ժամանակահատվածում իմ զգացմունքները: Մի կողմից ես զայրաճում էի գիպսից պատրաստված մանուկ Հիսուսի վրա, որը չէր ցանկանում թմբկահարել, մյուս կողմից, այնուամենայնիվ, թմբուկը մնաց ինձ մոտ: Եթե մի կողմից իմ ձայնը եկեղեցու պատուհանների դեմ անգործ տնկվեց, ապա մյուս կողմից Օսկարը, տեսնելով անվնաս ու խայտաբղետ ապակիները, պահպանեց կաթոլիկական հավատի այն մնացորդները, որոնք դեռ պետք է բավական մեծ թվով հուսահատ սրբապղծությունների դրդեին:

Շարունակենք, սակայն, այդ երկակիության մասին խոսակցությունը, թեկուզ և ինձ մի կողմից բախտ էր վիճակվել եկեղեցուց վերադարձի ճանապարհին փորձի համար երգելով կտրտել մի ինչ-որ ձեղնահարկի պատուհանը, իմ ծայնի հաջողությունները առօրյայի հանդեպ սաստկացնում էր սրբազան ոլորտում ձախողման դառը գիտակցումը: Երկակի՝ այսպես ես արտահայտվեցի: Եվ այդ կտրվածքը, որը ենթակա չէր բուժման, պահպանվեց և խորը բացված է նաև այսօր, երբ ես այլևս չեմ պատկանում ոչ սրբազանությանը, ոչ առօրեականությանը, այլ հակառակը, մշտապես կենում եմ ինչ-որ տեղ մի կողմում, հատուկ բժշկական հաստատությունում:

Մայրիկս վճարեց աջ զոհասեղանին հասցված վնասը: Չատկական առևտուրը բավականաչափ հաջող էր ընթանում՝ չնայած որ Չարչարանաց ուրբաթ օրը Մացերատը, լինելով բողոքական հավատքի տեր անձ, հրամայեց կրպակը փակել: Մայրիկը, որը սովորաբար կարողանում էր իր ասածի վրա պնդել, ամեն անգամ Չարչարանաց ուրբաթ օրերին զիջում էր, կրպակը փակում, սակայն փոխարենը, արդեն որպես կաթոլիկ, պնդում էր Քրիստոսի մարմնի տոնի ժամանակ զաղությանին ապրանքների կրպակը փակելու: Նաև պնդում էր պերսիլի, Յաագ սուրճի տուփերը փոխարինել Կույս Մարիամի լուսավորված խայտաբղետ պատկերով, ինչպես նաև Օլիվա շքերթին մասնակցել:

Գոյություն ունեւ մի նկար, որի մի կողմում կարելի է ընթերցել. «Փակ է Չարչարանաց ուրբաթ օրվա առիթով»: Նկարի մյուս կողմը հայտնում էր. «Փակ է Քրիստոսի մարմնի տոնի առիթով»: Այն Չարչարանաց ուրբաթ օրը, Չարչարանաց երկուշաբթուն հաջորդած առանց թմբուկի և առանց ծայնի մեջ ալմաստի առաջին ուրբաթը: Մացերատը ցուցափեղկում կախեց «Փակ է Չարչարանաց ուրբաթ օրվա առիթով» նկարը, և մենք տրամվայով մեկնեցինք Բյորգեն: Վերը օգտագործած խոսքին ևս մեկ անգամ վերադառնալու նպատակով Լաբեսվիգը ևս երկակի տեսք ուներ. բողոքականները գնում էին եկեղեցի, իսկ կաթոլիկները նույն ժամանակ լվանում էին պատուհանները և ետին բակերում թափ էին տալիս, թեկուզ մասնակիորեն գորգի նմանվող, ամեն ինչը այնպիսի ուժով և այնպիսի դղրոյունով, որ կարելի էր մտածել, թե եկամտային տների բոլոր բակերով մեկ աստվածաշնչյան ստրուկները միաժամանակ բազմակի անգամ բազմացած Փրկչին մեխում էին բազմակի անգամ բազմացած խաչին:

Իսկ մենք, գորգերի ետևում թողնելով գորգեր թափ տալը, որը տեղեկացնում էր Տերունական կրքերի մոտեցման մասին, սովորական

կազմով՝ մայրիկս, Մացերատը, Յան Բրոնսկին ու Օսկարը, նստեցինք 9-րդ համարի տրամվայը և մեկնեցինք Բրյոզներվեզի երկայնքով, օդակայանի կողքով, հին և նոր բանակային հրապարակի կողքով: Ձասպե գերեզմանատան ուղեփոխ սլաքի մոտ սպասեցինք Նոյֆարվասեր-Բրյոզների հանդիպակաց տրամվային: Մայրիկը սլաքի մոտ սպասումը օգտագործեց, որպեսզի մեզ տեղյակ պահի իր մի շարք նկատառումների մասին, որոնք չնայած արտահայտվեցին ժպիտով, սակայն այնպիսի ոճով, որը վկայում էր կյանքից հայտնի հոգնածության մասին: Լքված փոքրիկ գերեզմանաքարերը, որտեղ հանգուցանման սոճիների տակ լայնքով ու երկայնքով տարածվել էին անցյալ դարի մամռապատ, քարե սալերը, մայրս անվանեց չքնաղ, ռոմանտիկական և հնայքով լի:

– Ահա թե որտեղ ես կցանկանայի պառկել, եթե մինչ այդ այն չփակեմ,– երազանքներին անձնատուր եղավ մայրս: Մացերատը սակայն գտավ, որ հողը չափից դուրս ավագոտ է, բացասաբար արտահայտվեց մնացած ողջ բուսականությունը սպանած խուլ վարսակի և կաթնբեկի մասին: Յան Բրոնսկին իր կողմից ավելացրեց, որ օդակայանից եկող աղմուկը և գերեզմանատան մոտ հանգուցավոր սլաքի վրա բաժանվող տրամվայները անխուսափելիորեն կխանգարեն հովվերգական այս վայրի հանգիստը:

Հանդիպակաց տրամվայն անցավ մեր մոտով, մեքենավարը երկու անգամ զանգ տվեց, և մենք, ետևում թողնելով Ձասպեն ու զասպենյան գերեզմանատունը, շարժվեցինք Բրյոզների ծովային առողջարանի կողմը, որն այդ եղանակին, մարտի վերջին մի տեսակ տկարացած և վիատ տեսք ուներ: Կրպակները խփված են մեխերով, հավաքասրահում մեխված են պատուհանները, կամրջակների վրայից հանված են դրոշակները, լողարանում թվով քսանհինգ դատարկ խցիկներն են: Ջերմաստիճանը ցույց տվող տախտակի վրա դեռ անցյալ տարվա կավճի հետքերն են. օդը՝ քսան, ջուրը՝ տասնյոթ, քամին՝ հյուսիս-արևելյան, կանխատեսումը՝ փոփոխական ամպամածություն:

Սկզբում մենք մտածում էինք ոտքով հասնել մինչև Գլետկաու, սակայն հետո, առանց որևէ քննարկումների, հանկարծ գնացինք ուղիղ հակառակ ուղղությամբ, դեպի ծովապատնեշ. Բալթիկ ծովը լայնորեն ափ էր գլորում ծուլորեն լպստած ավազը: Մինչև նավահանգստի մուտքը, որտեղ մի կողմում սպիտակ փարոսն էր, իսկ մյուսում՝ նավավարական դիտանոցը, ոչ մի մարդ չէր երևում: Նախորդ օրը տեղացած անձրևը ավազի վրա հարթ նախշ էր նկարել, և շատ հաճելի էր այն

խախտելը՝ նրա վրա բոքիկ ոտքերի հետքերը թողնելով: Մացերատը հավաքում էր ծովի կողմից լպստած մետաղադրամի մեծության աղյուսի բեկորները, դրանք նետում, որպեսզի թռչեն կանաչ ջրի վրայով՝ ընդ որում բավական մեծ փառամոլություն ցուցաբերելով: Յան Բրոնսկին, որն այդչափ հմուտ նետող չէր, նետումների միջև ընկած ժամանակահատվածներում սաթ էր որոնում, գտավ պատահած մի քանի կտորներ, մեկը նույնիսկ բալի կորիզի չափ, ինչը և մատուցեց մայրիկիս, որն ինձ պես ոտաբոքիկ վագու՜մ էր կարծես իր հետքերի հանդեպ սիրու՜ց՝ մերթընդմերթ ետ նայելով: Արևը բավական զուսպ էր տաքացնում: Եղանակը զով էր, առանց քամու և պարզ, այնպես, որ կարելի էր հորիզոնում տեսնել երիզը, որը նշում էր Յելա թերակղզին, և էլի երկու-երեք անհետացող ծխի պոչիկներն ու տախտակամածային կառույցները, առտրական շոգենավը, որը թռչկոտելով հաղթահարում էր հորիզոնի գիծը:

Յերթականությամբ, անհավասարաչափ ժամանակահատվածների ընդմիջումներով, մենք մոտեցանք առաջին գրանիտե մեծաբեկորներին, որոնք ընկած էին ծովապատմեշի լայն հիմքի մեջ: Մայրիկը և ես կրկին հազանք գուլպաներն ու կոշիկները: Մայրիկս օգնեց ինձ կապիչները ամրացնել, իսկ Յանը և Մացերատը, արդեն ծովապատմեշի անհարթ մակերեսի վրայով քարից քար թռչելով, գնում էին ծովի ուղղությամբ: Զրիմուռների քերված մորուքները անկանոն դուրս էին ցցվել ծովապատմեշի հիմքի վրայի քարերի արանքից: Օսկարը կցանկանար դրանք սանրել: Սակայն մայրիկս բռնեց իմ ձեռքը, և մենք վազեցինք տղամարդկանց հասնելու համար, որոնք գնում էին առջևից և աշակերտների պես թռչկոտում էին: Ամեն քայլափոխին թմբուկը հարվածում էր իմ ծնկին, սակայն նույնիսկ այստեղ ես չէի ցանկանում, որպեսզի այն ինձանից խլեն: Մայրիկի հագին կար երկնագույն գարնանային վերարկու արքայամորու գույնի թևածալերով: Գրանիտե մեծաբեկորները նրա բարձրակրունկ կոշիկների համար բազմաթիվ դժվարություններ էին առաջացնում: Ինչպես միշտ կիրակի ու տոն օրերին, ես դես ու դեն էի գնում ոսկե խարսխած և կոճակներով իմ նավաստու վերարկուով: Գրեթեմ Շեֆլերի հուշանվերների պահուստից «Ձայլից» գրությամբ հին ժապավենը պաստառում էր իմ անհովհար գլխարկը և քամու տակ կկրթկրթար, եթե, իհարկե, զոնե ինչ-որ չափ քամի լիներ: Մացերատը արծակեց շագանակագույն վերարկուն: Յանը, ինչպես միշտ, պերճաշուք էր իր երփներանգ թավշե օձիքով, ուլստերը հագին:

Մենք գրեթե հասանք ծովապատմեշի ամենավերջում գտնվող նավավարական դիտանոցին: Դիտանոցի տակ նստած էր բեռնակրի

գլխարկով ու բամբակե շալվարով մի ծեր տղամարդ: Նրա կողքին ընկած էր մի պարկ, որն անընդհատ ցնցվում ու շարժվում էր: Իսկ մարդը, որն ամենայն հավանականությամբ Բրյոզենից կամ Նոյֆարվասերից էր, բռնել էր սպիտակեղենի պարանի ծայրը: Ծովային խոտով պատված պարանը հեռանում էր դեպի Մոսկովի նեխահոտ ջուրը, որը դեռ վճիտանալ չհասցրած և առանց ծովի ալիքների օգնության, գետաբերանի մոտ խփվում էր ծովապատնեշին:

Մենք հետաքրքրվեցինք, թե ինչու է այդ մարդը ծուկ բռնում սովորական սպիտակեղենի պարանի օգնությամբ և ակնհայտորեն առանց լողանի: Մայրիկս իր հարցը տվեց բարեհոգի հեգնանքի տոնով և նրան հորեղբայր անվանեց: Հորեղբայրը՝ թուրունից դեղնած ատամները ցույց տալով, խեժով պատված զրանիտե սալիկների ուղղությամբ, ուր փրփուրի տեսքով խաղում էին ալիքները և դրանց գրեթե դիպչելով՝ ճախրում էին ճայերը:

Մենք արդեն պատրաստվում էինք հեռանալ, քանի որ ծովապատնեշի վրա ցուրտ էր, և արևն էլ ամենևին չէր տաքացնում, սակայն այդ պահին բեռնակիրի գլխարկով մարդը սկսեց քիչ-քիչ դուրս քաշել պարանը: Միևնույն է, մայրիկս ուզում էր հեռանալ, սակայն Մացերատին հնարավոր չէր տեղից շարժել: Ինչպես և Յանը, որը սովորաբար ենթարկվում էր մորս բարձրաձայն ասված բոլոր ցանկություններին, այս անգամ համառություն ցուցաբերեց, դե իսկ Օսկարի համար միևնույն էր, կգնա՞նք մենք, թե՞ կմնանք: Բայց քանի որ մենք դեռ մնում էինք, ես դիտում էի: Մինչ բեռնակիրը հավասարաչափ ձգումներով դուրս էր բերում պարանը և ամեն անգամ ձգելիս, ծնկների միջև սեղմելով, այն մաքրում էր ջրիմուռներից, ես համոզվեցի, որ առևտրական բեռնանավը, որի վերնակառույցները ընդամենը մի կես ժամ առաջ հազիվ էին երևում հորիզոնի այն կողմից, փոխել էր ընթացքը և այժմ մտնում էր նավահանգիստ: Քանի որ նա այդպիսի թաղվածք ունի, նշանակում է, հանքաքարով բարձրած շվեդ է, կռահեց Օսկարը:

Սակայն, երբ բեռնակիրը դանդաղ վեր բարձրացավ քարերի վրայից, ես շվեդից շեղվեցի:

– Հլը մի նայեք, ինչ է դրա հետ:

Նա դա ասաց Մացերատին, որը չնայած ոչինչ չէր հասկանում, սակայն պատրաստակամությամբ համաձայնվեց: Անընդհատ այդ բառերը կրկնելով՝ բեռնակիրը շարունակում էր դուրս քաշել պարանը՝ չնայած այժմ արդեն ճիգ թափելով, այնուհետև նա քարերի վրայով իջավ ներքև, դեպի պարանը: Ոտքերը լայնակի տեղադրելով, ձեռքերը գրա-

նիտե մեծաբեկորների արանքով մտցրեց (մայրիկս չհասցրեց ժամանակին շրջվել) ծովախորշի խլթխլթացող ջրի մեջ: Փնտրտեց, շոշափեց, գտավ, բռնեց ու բարձրաձայն պահանջելով մի կողմ քաշվել, ինչ-որ մի բաց ու ծանր բան նետեց, կյանքով փոթորկվող ինչ-որ բան մեր դիմաց՝ գետնին. ձիու գլուխ, թարմ, բացարձակապես իրականի պես, սևաթույր նժույգի գլուխ, այսինքն՝ սևաբաշ ձիու, որը դեռ երեկ չէ առաջին օրը, հնարավոր է, բարձրաձայն խրխնջում էր, որովհետև նա, այդ գլուխը, ամենևին չէր քայքայվել, և զարշափոտ չէր արձակում: Նրանից թերևս միայն գետաջրի հոտ էր գալիս, սակայն ծովապատմեշի վրա այդ հոտը գալիս էր ամեն ինչից:

Եվ ահա արդեն գլխարկով մարդը կանգնած է՝ լայն բացված ոտքերը դրած ձիու մնացորդների կողքերին, որից մոլեգին դուրս են պրծնում բաց-կանաչ փոքրիկ օձաձկները: Բեռնակիրը ոչ առանց դժվարության բռնում է դրանք, որովհետև օձաձկները արագ ու ճարպկորեն սահում էին ողորկ ու դեռ թաց քարերի վրայով: Դրան գումարած՝ անմիջապես նրանց գլխավերևում էին հայտնվում ճայերը՝ իրենց սովորական ճիչով: Նրանք թեթևորեն, երեք-երեք, չորս-չորս վրա էին պրծնում, ճանկում էին փոքր կամ միջին չափի օձաձկանը, և նրանց դեն քշելու ոչ մի հնարավորություն չկար, որովհետև ծովապատմեշը նրանց էր պատկանում: Սակայն բեռնակիրն, որը նետվեց ճայերի արանքը, հաջողվեց մոտ 20-25 օձաձուկ զգել իր պարկի մեջ Մացերատի օգնությամբ, որը սիրում էր ցույց տալ, թե պատրաստ է օգնության հասնել: Եվ այդ իսկ պատճառով Մացերատը չէր էլ կարող տեսնել, որ մայրիկիս դեմքը հանկարծ դարձավ դեղնասպիտակավուն, որ նա նախ ձեռքը, իսկ հետո ընդհանրապես գլուխը դրեց Յանի թավշյա օձիքի վրա:

Սակայն երբ բոլոր մանր ու միջին օձաձկները իրար ետևից հայտնվեցին պարկի մեջ, իսկ բեռնակիրը, որի գլխից այդ արարողակարգի ընթացքում մի կողմ էր ընկել գլխարկը, սկսեց սատկած գլխի միջից սեղմելով դուրս բերել ավելի մեծ, մգոտ օձաձկների, մայրիկը վերջնականապես ստիպված եղավ նստել: Յանը նույնիսկ ուզում էր մի կողմ շրջել նրա դեմքը, սակայն նա չընկրկեց, նա շարունակեց անշարժ ու բութ հայացքով աչքերը չռած դիտել այդ օձերի հետ բեռնակրի եռուզեռը:

— Դիւ տես,— տնքում էր նա ժամանակ առ ժամանակ:— Դիւ — մի, հլը — մի:— Եվ իր ձկնորսական երկարաճիտք կոշիկի օգնությամբ լայն բաց արեց ձիու բերանը, փայտը դրեց ծնոտների միջև, այնպես, որ կարող էր թվալ, թե իբր ձին է բծծիծաղով ցույց տալիս անվճար դեղին աստամները: Սակայն երբ բեռնակիրը իր երկու ձեռքերը խորը մտցրեց ձիու երա-

խի մեջ և այնտեղից դուրս բերեց առնվազն ձեռքի հաստության, ինչպես նաև երկարության երկու օձաձուկ, միայն այժմ նկատելի դարձավ, որ նրա գլուխը ճաղատ է ու նման ձվի: Մայրիկս ևս իրարից անջատեց իր ծնոտները, և նա իր միջից դուրս մղեց ողջ նախաճաշը. հացի կտորների հետ խառնված գնդակերպ սպիտակուցն ու դեղնուցի թելիկները կաթով սուրճի շիթի հետ մեկտեղ թափվեցին ծովապատնեշի քարերի վրա: Դեռ կար ետ տալու ցանկությունը, սակայն նրա միջից այլևս ոչինչ դուրս չեկավ: Այդքան էլ շատ չէր կերել նա նախաճաշին, քանի որ ուզում էր անպատճառ նիհարել ու հանուն դրա բազմաթիվ դիետաներ էր փորձարկել: Չնայած դրանցից ոչ մեկը մինչև վերջ չէր պահպանել՝ նա իհարկե թաքուն էր ուտում և միայն մի բանից ոչ մի կերպ չէր կարողանում հրաժարվել՝ կանանց միավորումներում երեքշաբթի օրերի մարմնամարզությունից: Չնայած Յանը և նույնիսկ Մացերատը ծիծաղում էին նրա վրա, երբ թղթե փաթեթի մեջ դրված մարգահագուստը հետը վերցնելով, հեռանում էր այդ կապույտ, փայլուն հագուստներով ծիծաղելի մորաքույրերի մոտ և լախտով վարժություններ էր կատարում, միևնույն է, չէր նիհարում:

Ահա այդ անգամ ևս մայրս ծովապատնեշի քարերի վրա ետ տվեց ոչ ավելի, քան կես ֆունտ, սակայն ավելի նիհարել նրան չհաջողվեց: Կանաչ մաղձից բացի, նրա ներսից ոչ մի այլ բան դուրս չէր թռչում, իսկ այդ պահին հայտնվեցին ճայերը, երբ նա նոր էր սկսել խեղդվել: Ճարպոտ, ողորկ ճայերը պտտվում էին ավելի ու ավելի ցած, ընկնում էին ներքև, կռվում էին մայրիկի նախաճաշի համար, թույլ չէին տալիս իրենց քշել, սակայն ո՞վ պիտի նրանց քշեր, եթե Յան Բրոնսկին ինքն էր նրանցից վախենում և նույնիսկ ձեռքերով փակել էր իր գեղեցիկ երկնագույն աչքերը:

Սակայն Օսկարին ևս, երբ նա փորձեց ընդդեմ ճայերի առաջ քաշել իր թմբուկը, երբ սպիտակ լաքի վրա թմբկահարելով սկսեց ճերմակության դեմ իր պատերազմը, նրանք չենթարկվեցին, նրա թմբուկը իսկի չօգնեց, առավելագույնը այն ճայերին դարձրեց ավելի ճերմակ: Դե իսկ Մացերատը, նա ընդհանրապես հոգ չէր տանում մայրիկիս մասին: Նա ծիծաղում էր, քծնում բեռնակրին, իրեն որպես ամուր նյարդերի տեր մարդ էր ներկայացնում, իսկ բեռնակիրը իր գործը գրեթե ավարտեց և վերջում ձիու ականջի միջից մի մեծ օձաձուկ հանեց: Օձաձկան հետ մեկտեղ դուրս թողեց ձիու ուղեղի սպիտակ շիլան: Չնայած Մացերատն ինքը սրտխառնոցից դարձավ կանաչավուն, սակայն չդադարեց հոխորտալ և բեռնակրից գրեթե ծրի ետ գնեց երկու օձաձուկ և հետն էլ փորձում էր գինն իջեցնել:

Այստեղ ես չէի կարող Յան Բրոնսկուն չգովել: Թեև նա ինքը այնպիսի տեսք ուներ, կարծես ուր որ է պետք է լաց լինի, սակայն օգնեց, որ մայրիկս ուղղվի՝ մի ձեռքով գրկելով նրա թիկունքից, մյուսով՝ դիմացից ու տարավ մի կողմ: Դա կողքից ծիծաղելի էր դիտվում, քանզի մայրիկս իր բարձր կրունկների վրա ծովափի ուղղությամբ ոտքերը քարշ էր տալիս քարից քար, ամեն քայլին նրա ոտքերը ծալվում էին, սակայն նրան հաջողվեց իր ոչ մի տեղը չկոտրել:

Օսկարը մնաց բեռնակրի ու Մացերատի հետ, քանի որ բեռնակիրը, քիչ ավելի շուտ իր գլխարկը երկրորդ անգամ գլխին բարձրացնելով, մեզ մանրամասն բացատրեց, թե ինչու է կարտոֆիլի պարկը լցված կիսով չափ կոպիտ աղացած աղով: Այսպիսով, պարկի միջի աղը ծառայում էր նրան, որ իր մեջ ներծծեր օծաձկների մաշկի լորձը: Քանի որ աղի մեջ ընկնելիս օծաձկներն անդադար շարժվում են, ողջ լորձը փոխանցվում է աղին այնքան ժամանակ, մինչև նրանք իրենք չքնեն: Այդպես են վարվում, երբ պատրաստվում են հետագայում դրանք ապխտել: Ճիշտ է, դա արգելում է ոստիկանությունը, և կենդանիների պաշտպանության միությունը՝ նույնպես, սակայն առանց աղի գործը գլուխ չի գա: Այլ կերպ ինչպես մաքրել օծաձկները արտաքին ու նաև ներքին լորձից: Հետո մահացած օծաձկներին, չոր տորֆով տրորելով, ամբողջությամբ մաքրում են և կախում ապուխտի տակառի մեջ այրվող հաճարենու փայտերի վրա:

Այն, որ օծաձկներին խցկում են աղի մեջ, Մացերատը համարեց շատ խելամիտ:

— Չէ՞ որ նրանք ինքներն են ներս մտնում ձիու գլխի մեջ,— ասաց նա:

— Նաև հանգուցյալների մեջ,— լրացրեց բեռնակիրը:— Ասում են, որ Սկագերակի ճակատամարտից հետո օծաձկները առանձնահատուկ յուղոտ դարձան:

Իսկ իմ հատուկ բժշկական հիմնարկության բժիշկը հենց մոտ օրերս պատմում էր մի ամուսնացած կնոջ մասին, որը մտադրվել էր ժամանակ անցկացնել կենդանի օծաձկան հետ, իսկ օծաձուկը այնպես էր ատամներով նրանից կառչել, որ ստիպված էին կնոջը ուղարկել հիվանդանոց, և նա այլևս երեխաներ չի ունենա:

Բեռնակիրը պինդ կապեց օծաձկներով ու աղով պարկը և այն գցեց ուսին՝ չնայած պարկի մեջ անընդհատ ինչ-որ բան էր շարժվում: Նա իր պարանոցի շուրջը փաթաթեց գործածությունից դուրս մնացած պարանը և քայլեց Նոյֆարվասերի ուղղությամբ: Այդ պահին էլ առևտրական

նալը մոտեցավ: Այն ուներ մոտավորապես 1800 տոննա ջրատարողություն, և պարզվեց, որ շվեդական չէր, այլ նույնիսկ լավ էլ ֆիննական, և ոչ թե հանքաքար, այլ անտառանյութ էր բերել: Պետք է ենթադրել, որ պարկով բեռնակիրը «ֆիննի» վրա ծանոթներ ուներ, նա թափահարեց այդ ժանգոտ տաշտակի ուղղությամբ, և ինչ-որ բան բղավեց: «Ֆիննից» նույնպես թափահարեցին և բղավեցին ի պատասխան: Իսկ թե ինչո՞ւ Մացերատը թափահարեց և թե ինչո՞ւ բղավեց այնպիսի հիմարություն, ինչպես «Չեյ նավի վրա, ախոյան», ես այդպես էլ չկարողացա հասկանալ: Չէ՞ որ ծնունդով Ռայնլանդից լինելով, նա ընդհանրապես ոչինչ չէր հասկանում ծովային գործից, և ֆինների շրջանում ոչ մի ծանոթ չուներ: Սակայն հենց այդպիսին էր նրա սովորությունը. թափահարել, եթե ուրիշներն են թափահարում, գոռալ, ծիծաղել, ծափ տալ, եթե գոռում են, ծիծաղում են, ծափ են տալիս ուրիշները: Չենց այդ պատճառով էլ նա համեմատաբար շուտ մտավ կուսակցության մեջ, այն ժամանակ, երբ դրա առանձնակի անհրաժեշտությունը չկար, երբ դա դեռ ոչինչ չէր տալիս, միայն կիրակի առավոտներն էր նրանից խլում:

Օսկարը դանդաղ քայլեց Մացերատի, Նոյֆարվասերից բեռնակրի ետևից՝ հայացքով ճանապարհելով չափից ավելի բարձրած նալը: Ժամանակ առ ժամանակ շրջվում էր, որովհետև բեռնակիրը ծիու գլուխը այդպես էլ գցել էր նավագնացության դիտանոցի տակ: Սակայն բուն գլուխը այլևս չէր երևում, որովհետև ճայերը բոլոր կողմերից կպել էին նրան: Սպիտակ, հագիվ նշմարելի մի անցք, որը շրջապատված էր շշականաչավուն ծովով: Թարմ լվացված ամպիկ, որը պատրաստ է ամեն բոպե խնամքով երկինք խոյանալ, բարձր ճիչերով ծածկելով ծիու գլուխը, որն այժմ ոչ թե խրխնջոց, այլ ճիչ էր արձակում:

Կուշտ նայելուց հետո ես փախա և՛ Մացերատից, և՛ ճայերից, և՛ ընթացքի ժամանակ բռնկեցով հարվածում էի իմ թմբուկի թիթեղին, հասա-անցա բեռնակրին, որն այդ ընթացքում ծովապատնեշի սկզբին մոտ հասել էր Յան Բրոնսկուն և մայրիկիս: Յանը, ինչպես և դրանից առաջ, գրկել էր մայրիկիս, միայն թե նրա ձեռքերից մեկը այժմ գտնվում էր նրա ծոցից ներքև: Սակայն Մացերատը չէր կարող տեսնել ո՛չ դա և ո՛չ էլ այն, որ մայրիկս ձեռքը մտցրել էր Յանի շալվարի՝ իր կողմի գրպանը. նա չափից դուրս հեռու էր մեզանից, և հենց այդ ժամանակ քարերի արանքից վերցրած թերթի մեջ փաթաթում էր չորս օձածուկ, որոնց նրա խնդրանքով բեռնակիրը նախապես քարով ուշաթափ էր արել: Մեզ հասած Մացերատը թափահարում էր օձածկներով փաթեթը և պարծենում էր.

– Մեկ ու կես էր ուզում, սակայն ես նրան մեկ գուլդեն տվեցի, դա էլ շատ էր նրան:

Մայրիկն արդեն ավելի լավ տեսք ուներ, և նրա երկու ձեռքերն էլ աչքի առաջ էին, և նա Մացերատին պատասխանեց.

– Միայն մի երևակայիր, որ ես քո օձածուկը կուտեմ: Ես ընդհանրապես կյանքումս այլևս ոչ մի կտոր ծուկ չեմ ուտի, իսկ օձածկների մասին նույնիսկ խոսելն է ավելորդ:

Մացերատը ծիծաղեց.

– Չերիք է խոսես, աղջիկ: Չէ՞ որ դու նախկինում էլ գիտեիր, թե ուր են խցկվում օձածկները, իսկ ինքդ դրանք միշտ ուտում էիր, թարմերը՝ նույնպես: Այ կտեսնենք, թե դու ինչ կասես, երբ քո խոնարի ծառան դրանք լավագույնս պատրաստի ընտիր ձևավորման բոլոր կանոններով՝ մի քիչ էլ կանաչեղեն ավելացնելով:

Յան Բրոնսկին, որը ժամանակին էր ձեռքը ետ քաշել մայրիկիս ծոցատակից, ոչինչ չասաց: Ես սկսեցի թմբկահարել, որպեսզի նրանք չսկսեն կրկին խոսել իրենց օձածկների մասին և թմբկահարեցի մինչև հասանք Բրյոգեն: Տրամվայի կանգառում և հետո կցորդ վագոնում ես թույլ չէի տալիս, որ երեք մեծահասակները խոսեն: Օձածկները իրենց բավականին հանգիստ էին պահում: Չասպեի ուղեբաժանքի վրա կանգնելու հարկ չեղավ, որովհետև հանդիպակացն արդեն անցել էր: Օդանավակայանից անմիջապես հետո Մացերատը, չնայած իմ թմբուկին, սկսեց պատմել, թե ինչ աստիճան է ինքը սովածացել: Մայրիկս չարձագանքեց և նայում էր մեր կողքով ինչ-որ տեղ, մինչև որ Յանը իր «Ռեգատ»-ներից մեկը նրան չառաջարկեց: Երբ նա նրան կրակ տվեց, մայրիկս ծխախոտի ոսկե մուշտուկը շուրթերով սեղմելով, Մացերատին ժպտաց, քանզի գիտեր, որ նա չի սիրում, երբ ինքը մարդկանց ներկայությամբ ծխում է:

Մենք տրամվայից իջանք Մաքս-Ֆալբե-պլացում, և մայրիկս, հակառակ իմ սպասումների, թևանցուկ արեց ոչ թե Յանին, այլ Մացերատին, Յանը քայլեց իմ կողքով. նա, ձեռքիցս բռնած, տանում էր ինձ և ծխում մորս կիսատ թողած սիգարետը:

Կաթոլիկական հավատքի տնտեսուհիները Լաբեսվեգ փողոցում դեռ էլի թափ էին տալիս իրենց գորգերը: Մինչ Մացերատը զբաղված էր կողպեքով, ես տեսա ֆրաու Քատերին, որն ապրում էր ծխնելույզ մաքրող Մայնի հարևանությամբ: Նա կապտա-կարմրագույն հզոր ձեռքերով փաթաթված, դարչնագույն գորգը պահում էր ուսի վրա: Նրա թևատակերին փայլում էին աղի քրտինքից իրար կպած շիկահեր մազերը: Գոր-

գը կախվել էր առջևից ու ետևից: Այդ նույն հաջողությամբ նա կարող էր ուսի վրայով գցել, տանել հարբած ամուսնուն, սակայն նրա ամուսինը վաղուց էր մահացել: Երբ նա իմ կողքով փայլուն նրբադիտակից պատ-րաստված սև շրջագգեստի տակ տանում էր իր պարարտամարմնու-թյունը, իմ քթին հարվածեցին նրա մարմնի գոլորշիները. անուշադր, վա-րունգ, կարբոլաթթու՝ հավանաբար նրա մոտ դաշտան էր:

Շուտով բակից լսվեց գորգերի վրա փայտերով հարվածների այն համաչափ ծայնը, որն ինձ վազեցնում էր բնակարանում, այնպես էր ինձ հետապնդում, որ, ի վերջո, ես ստիպված էի թաքնվել մեր ննջասենյակի հագուստի պահարանի մեջ, քանի որ այնտեղ կախված ծնեռային վե-րարկուները խլացնում էին նախագատկյան աղմուկների մեծ մասը: Սա-կայն ես պահարանի մեջ միայն գորգեր թափ տվող ֆրաու Քատերից չէ, որ թաքնվում էի: Դեռ չէին հասցրել մայրիկը, Յանը և Մացերատը վրա-ներից դեն նետել իրենց վերարկուները, երբ արդեն վեճ սկսվեց Չարչա-րանաց ուրբաթ օրվա ճաշի առիթով: Թեման միմիայն օժաձկներով չէր սահմանափակվում, գործին միացավ նաև իմ հանրահայտ աստիճան-ներով գլորվելը. «Դու ես մեղավոր, դու ես ամեն ինչում մեղավոր, այ ես հենց հիմա օժաձկներից ապուր կեփեմ, և բավական է կոտրատվել, կա-րող ես եփել ինչ ուզես, միայն ոչ օժաձկները, կարծես թե մառանի պա-հածոները չեն բավարարում, դուրս բեր շիկասունկերով պահածոն, միայն թե հետո կափարիչը փակիր, որպեսզի կրկին դժբախտություն չպատահի: Դե, հերիք եղավ միապաղաղ նույն բանը խոսես, ճաշին օժաձկներ են լինելու, և վերջ՝ կաթով, մանանեխով, կարտոֆիլով, և դափնու տերև կդնենք այնտեղ, և մեխակ, ոչ, բավական է, Ալֆրեդ, եթե նա չի ուզում, իսկ դու, իմիջիպալոց, մի խառնվիր, մի՞թե ես իզուր եմ օժաձկները գնել: Ես, ինչպես հարկն է, դրանց փորոտիքը կհանեմ և ջրի մեջ կպահեմ, ոչ-ոչ-ոչ, այ այն ժամանակ, երբ ես դրանք սեղանի վրա կմատուցեմ, այն ժամանակ էլ մենք կտեսնենք՝ ով կուտի, իսկ ով՝ ոչ»:

Մացերատը իր ետևից շրխկացրեց հյուրասենյակի դուռը, անհետա-ցավ խոհանոցում, և մենք լսեցինք, թե զարմանալիորեն որքան բարձր էր նա այնտեղ եփում-թափում: Օժաձկներին նա սպանում էր գլխի ետևում լայնակի կտրվածքի միջոցով, իսկ մայրիկս, որը չափից դուրս մեծ երևակայությամբ էր օժտված, իջավ թախտի վրա, ինչը նրանից հե-տո արեց նաև Յանը: Եվ ահա նրանք արդեն բռնեցին իրար և սկսեցին կաշուքյան բարբառով շշնջալ:

Երբ մեծահասակները բնակարանում այդ կերպ տեղավորվեցին, ես դեռ պահարանի մեջ չէի նստել, այլ, ինչպես նրանք, նստել էի հյուրա-

սենյակում: Հախճադյունս վառարանի մոտ դրված էր մանկական աթոռակ: Ես թափ տվեցի ոտքերս՝ ինձ դնելով Յանի ուշադիր հայացքի տակ ու գերազանց հասկանալով, թե ինչ աստիճան եմ խանգարում երկուսին, չնայած հազիվ թե նրանք կարողանային զբաղվել որևէ լուրջ բանով, երբ թեկուզ այստեղից անտեսանելի, սակայն պատի ետևում լիովին իրական Մացերատը սպառնում էր կիսասատկած օժածկով, որը թափ տալով վրա էր բերում, ինչպես մտրակը: Նրանք փաթաթվեցին ձեռքերով, հողերի մասում ճտտոցի աստիճան սեղմեցին իրենց բոլոր քսան մատները և այդ ճտտոցով ինձ վերջնականապես հանեցին համբերությունից: Մի՞թե բավական չէին գորգին հասցրած Քատերիխայի հարվածները: Մի՞թե դրանք պատերի միջով բակից ներս չէին ներթափանցում, մի՞թե չէին մոտենում՝ չնայած դրանից ավելի բարձր չէին դառնում:

Օսկարը ցած սահեց իր աթոռակից, մի պահ վառարանի մոտ հապաղեց, որպեսզի իր հեռացումը չափից դուրս ցուցադրական չդիտվեր, այնուհետև, ամբողջապես իր թմբուկով զբաղված, անհետացավ մնջաբանում:

Ցանկացած կարգի ծայներից խուսափելու նպատակով ես նույնիսկ մնջասենյակի դուռը կիսաբաց թողեցի և հաճույքով արձանագրեցի, որ ոչ ոք ինձ այդպես էլ ծայն չտվեց: Ես դեռ որոշում էի, թե որտեղ ավելի լավ կլինի, որ Օսկարը մտնի՝ միգուցե մահճակալի տա՞կ կամ գուցե հագուստի պահարանի մե՞ջ: Ես նախընտրեցի պահարանը, որովհետև մահճակալի տակ կարող էի կեղտոտել իմ կապույտ և շուտ կեղտոտվող կոստյումը: Ես նաև կարողացա ձգվել-հասնել բանալուն, այն պտտեցի, իրարից հեռացրեցի հայելու փեղկերը և թմբուկի փայտիկի օգնությամբ մի կողմ շարժեցի վերնածողից կախված վերարկուներով և այլ ծնեռային հագուստներով կախիչները: Ծանր կտորին դիպչելու և առավել ևս շարժելու համար ստիպված եղա ոտքերով կանգնել թմբուկի վրա: Պահարանի մեջտեղում առաջացած խռռատը թեև մեծ չէր, սակայն բայց և այնպես բավականաչափ ընդարձակ էր, որպեսզի կարողանար ընդունել այնտեղ մտած ու պազած-նստած Օսկարին: Գիշտ է, ոչ առանց դժվարության, ինձ նույնիսկ հաջողվեց իմ ետևից փակել հայելապատ դռները, և փեղկերի միջև այնպես մտցնել շալը, որը հայտնաբերեցի պահարանի հատակին, որ առաջացավ մեկ մատի հաստությամբ ճեղք, որն ապահովում էր ինչպես դիտելու հնարավորությունը, այնպես էլ թարմ օդի հոսքը: Թմբուկը ես դրեցի ծնկներիս, սակայն չսկսեցի թմբկահարել, նույնիսկ կամաց ծայնով՝ դա էլ չարեցի, այլ հակառակը,

ծմեռային վերարկուների գույրը չեն փոխում, որովհետև թույլ տվեցի պարուրելու ինձ և ներթափանցելու իմ մեջ: Որքան լավ է, որ մենք ունենք այդ պահարանը և ծանր, կարծես շնչող կտորները, որոնք թույլ էին տալիս գործի դնել իմ ողջ երևակայությունը: Երևակայական պատկերների հարստությունը մի մեծ պարգև էր, որը ես աշխատում էի ընդունել զուսպ, հազիվ նկատելի ուրախությամբ:

Ինչպես յուրաքանչյուր անգամ, երբ ինձ հաջողվում էր կենտրոնանալ և ապրել իմ հնարավորությունների հետ խաղաղության մեջ, ես մտքերով տեղափոխվում էի բժիշկ Յոլլացի Բրունեյտֆերվեգ փողոցում գտնվող ընդունարանը և նորովի էի վերապրում ամեն շաբաթվա չորեքշաբթի օրերի այցելությունների այն մասը, որն ինձ հրապուրում էր: Այդ իսկ պատճառով իմ մտքերը սլանում էին ոչ այնքան դեպի բժիշկը, որքան դեպի նրա օգնականը՝ բուժքույր Ինգան: Նրան էր թույլ տրվում ինձ հանվեցնել ու հագցնել, միայն նրան՝ չափել, կշռել, զննել ինձ, մի խոսքով բոլոր այն փորձարարությունները, որոնք իմ գլխին սարքում էր բժիշկ Յոլլացը, քույր Ինգան կատարում էր շատ ճշգրիտ՝ չնայած ոչ առանց ավստոսանքի: Դրանից հետո չարախիճը երանգավորումով զեկուցում էր հաջողությունների բացակայության մասին, ինչը բժիշկ Յոլլացն իր հերթին հայտնի հաջողություններ էր անվանում: Քույրի հագուստի մաքուր օսլայված սպիտակության վրա, քույրական շորագլխարկի որակով, քաշից զուրկ կառուցվածքի վրա, համեստ, կարմիր խաչով զարդարված զարդի վրա հաճախ էր հանգստանում իմ հայացքը և մեկ-մեկ թունավորվող թմբկահարի իմ սիրտը: Որքան ուրախալի էր նրա քույրական հանդերձանքի դարսվածքների նոր ու նոր դասավորվածություններին հետևելը: Իսկ կա՞ր, արդյոք, այդ դարսվածքների տակ մարմին: Նրա ծերացող դեմքը, նրա կոպիտ ձեռքերը, չնայած փութաջան խնամքին, թույլ էին տալիս կռահել, որ քույր Ինգան, այնուամենայնիվ, կին է: Սակայն նրա մարմնական էությունը հաստատող հոտեր, հոտեր, որոնք, օրինակ, ներկայացնում էր իմ մայրիկը, երբ Յանը կամ Մացերատը իմ աչքերի առաջ օգնում էին նրան հանել հագուստները, նման տիպի բուրմունքներ քույր Ինգան չէր արձակում: Իսկ նրանից գալիս էր օճառի և հոգնածություն առաջ բերող դեղորայքի հոտ: Քանի անգամ, մինչ նա զննում էր իմ փոքրիկ և ինչպես բոլորն էին կարծում, հիվանդ մարմինը, կարող էր ինձ ուժասպառ անել թեթև քունը, որը ծնվել էր սպիտակ կտորի դարսվածքներից, կարբոլաթթվի հոտով համակված քունը: Քունը առանց երազների, այդ քնի մեջ գուցե միայն նրա զարդն էր, որ զնալով մեծանում էր Աստված գիտե, թե ինչ աստիճան՝

մինչև դրոշակների ծովի, մինչև Ալպերի ծյունածածկ բարձունքների վրա արևածագի արտացոլքի, մինչև վայրի կակաչի դաշտերի աստիճան: Պատրաստվելով, Աստված գիտե, թե ինչի դեմ ապստամբության ընդդեմ հնդիկների, բալերի, քթից եկող արյունահոսությունների, աքլորի կատարների, արյան կարմիր գնդիկների կուտակման, մինչև որ տեսադաշտը լցվում էր կարմրությամբ, արժանի ֆոն ի հայտ բերելով ինչ-որ մի կրքի համար, որն այն ժամանակ, հավասարապես ինչպես և այսօր, ինձ ներկայանում էր և ներկայանում է լիովին բնական, չնայած նրան անուն տալը շատ դժվար է, քանզի «կարմիր» բառը ինքնուրույնաբար ոչինչ չի նշանակում, քթից հոսող արյունը այստեղ ոչնչով չի օգնի: Դրոշակների ալ կարմիրը ևս ժամանակի ընթացքում խամրում է, և եթե այնուամենայնիվ ասում եմ «կարմիր», այդ կարմրությունը ինձ չի ընդունում, կարմրությունն իր ծածկույթները շրջել է հակառակ երեսով: Դեղին գույնը ինձ վախեցնում է, կապույտը՝ խաբում, ես կապույտին չեմ հավատում, ինձ չի խաբում ու չի կանաչեցնում կանաչը, կանաչ է դաճաղը, որի մեջ ես արածում եմ, կանաչն է ինձ ծածկում, կանաչի հետ ես ինքս սպիտակ եմ: Դա ինձ կնքում է սև գույնով, իսկ սևը վախեցնում է ինձ դեղինով, իսկ դեղինը խաբում է կապույտի հետ, իսկ կապույտին ես չեմ հավատում, կանաչին, իսկ կանաչը ծաղկում է կարմիրով, իսկ Ինգայի զարդը կարմիր գույնի էր: Նա կրում էր կարմիր խաչ, ավելի ստույգ՝ կրում էր իր քույրական խալաթի հանովի օծիքի վրա, սակայն նույնիսկ հագուստի պահարանում ինձ հազվադեպ էր հաջողվում կանգ առնել բոլոր տպավորություններից այդ ամենամիագույնի վրա:

Հյուրասենյակից ներթափանցելով, բազմագույն աղմուկը խփվում էր իմ պահարանի դռներին և ինձ արթնացնում արդեն սկսված և քույր Ինգային ծոնված կիսաքնից: Ես նստել էի լիովին կայտառ, ուռած լեզվով, թնրուկը ծնկներին վրա, տարբեր գույներով ներկված վերարկուների միջև, շնչում էի մացերատյան կուսակցական համազգեստի հոտը, նստած էի կաշվե սուներակալի գոտու, կարաբինի համար նախատեսված ծխնու հարկանությամբ: Քույրական խալաթի սպիտակ ծալքերից այլևս ոչինչ չէի տեսնում, այստեղ վայր էր ընկնում բուրդը, այստեղ կախված էին բրդյա կտորներ, այստեղ վիլվետը ճմռթում էր ֆլանելին, իսկ իմ գլխավերևում վերջին չորս տարիների նորածն գլխարկների նմուշներն էին, իսկ ոտքերիս մոտ՝ կիսաերկարաճիտք կոշիկներ, կնոջ կոշիկներ, փայլեցված սրնքապաններ, պայտերով ու չպայտած կրունկներ: Սենյակից ներս թափանցող լույսի երիզը թույլ է տալիս ինձ ամեն ինչ տեսնել. Օսկարը ափսոսեց, որ պահարանի դռների արանքում

ճեղքվածք էր թողել: Դե, ինչ սպասեմ նրանցից, նրանցից, ովքեր
նստած են հյուրասենյակում: Ընդունենք, թե Մացերատը նրանց թախտի
վրա բռնացրեց, ինչը հազիվ թե հնարավոր լինի, քանի որ Յանը միշտ,
այլ ոչ միայն սկատ խաղալու ժամանակ, պահպանում էր զգուշության
մնացորդները: Հավանաբար, ինչպես դա ավելի ուշ պարզ դարձավ,
Մացերատը հյուրասենյակի մեջտեղում գտնվող սեղանի վրա էր խո-
յացրել ապուրի մեծ կաթսան՝ օգտագործման համար պատրաստ կար-
տոֆիլի ապուրով, որը պատրաստված էր փոքրոտիքները մաքրված, խո-
նավահարված համեմունքներով եփված օձաձկներից: Նա նույնիսկ
թույլ էր տվել իրեն, քանի որ ոչ ոք սեղանի մոտ չէր նստել, գովաբանել
իր եփած-թափածը՝ թվարկելով բոլոր համեմունքները և բաղադրակազ-
մի իմաստությունները: Մայրիկս գոռաց: Կաշուբյան բարբառով, իսկ
կաշուբյանը Մացերատը չէր հասկանում և տանել չէր կարողանում և,
սակայն, ստիպված էր լսել և, հավանաբար, նաև հասկացավ, թե ինչ էր
նա ասում. խոսքը կարող էր լինել միայն օձաձկների մասին և ինչպես
ամեն անգամ, երբ մայրիկս գոռում էր աստիճաններից իմ ընկնելու մա-
սին, Մացերատը պատասխան տվեց: Երկուսն էլ լավ էին յուրացրել
իրենց դերերը: Յանը ակնարկներ էր մատուցում: Առանց նրա, հավա-
նաբար, թատրոնը չէր ստացվի: Եվ ահա, ի վերջո, երկրորդ արարը.
դղրդյունով ետ է գցվում դաշնամուրի կափարիչը, առանց նոտաների,
հիշողությամբ, ոտքերը զույգ ոտնակների վրա, ետ ընկնելով, առաջ
վազելով, միաձուլվելով՝ «Կախարդական հրաձիգից» որսորդների զո-
չախմբի դրվագը՝ «Ինչը կարող է աշխարհի վրա ավելի չքնաղ լինել»:
Եվ ամենակենտրոնում, որտեղ «էհեյ-էհե-հեյ»-ն է, դղրդյունով ընկնում է
դաշնամուրի կափարիչը՝ ոտքերը՝ ոտնակներից մի կողմ: Շուտ է տված
պտտվող աթոռակը, մայրիկս մոտենում է, և մի հայացք՝ հայելապատ
դռներին, և ահա նա արդեն նետվեց, ես իմ ճեղքի միջից ամեն ինչ կա-
րող էի տեսնել, լայնակի նետվեց կապույտ ամպիովանու տակի ամուս-
նական մահճակալի վրա, հեծկլտում էր և նույնչափ էլ բազմամատ կոտ-
րում ձեռքերը, ինչպես դա անում էր մեղա եկող Մագթաղինացին
ամուսնական ամրոցի գլխավերևի ոսկե շրջանակով գունավոր վիմա-
տիպ կտավի մեջ:

Երկար ժամանակ ես կարող էի լսել մայրիկիս հեծկլտոցը, մահճա-
կալի թեթև ճռճոցը, ինչպես նաև հյուրասենյակից լսվող խուլ շշնջյու-
նը: Յանը հանգստացնում էր Մացերատին: Մացերատը Յանին խնդրում
էր հանգստացնել մայրիկիս: Շշնջյունը կամաց-կամաց սպառվեց, Յանը
մտավ ննջասենյակ: Արար երրորդ. նա մի քիչ կանգնեց մահճակալի դի-

մաց՝ հայացքը մայրիկիս վրայից տեղափոխելով մեղա եկող Մագթադինացու վրա և դեպի ետ: Զգույշ նստեց եզրին, շոյեց փորի վրա պառկած մայրիկիս թիկունքը և հետույքը, սկսեց հանգստացնող տոնով խոսել կաշուբիներեն, և քանի որ բառերը նրա վրա այլևս չէին ազդում, ծեռքը մտցրեց նրա շրջագգեստի տակ, մինչև, ի վերջո, նա դադարեց հեծկլտալ, իսկ Յանը կարողացավ հայացքը մի կողմ տանել բազմամատ Մագթադինացուց: Արժեք տեսնել, թե ինչպես Յանը կատարած աշխատանքից հետո վեր կացավ, թաշկինակով սրբեց մատները և բարձրաձայն, սակայն արդեն ոչ կաշուբիներեն, որպեսզի հյուրասենյակում կամ խոհանոցում գտնվող Մացերատը կարողանա լսել ու հասկանալ, արտաբերեց՝ ամեն մի բառը հստակորեն ընդգծելով:

– Դե, Ազնես, գնանք և մոռանանք այս պատմությունը: Ալֆրեդը արդեն վաղուց օժածկները տարել է դուրս և զուգարանում խեղդել: Իսկ մենք հիմա, յուրաքանչյուրս քառորդ պֆենիգ դնելով, մի լավ սկատ կխաղանք, ես դեմ չեմ, և երբ ամեն ինչ մնա ետևում, ու մենք հանգստանանք, Ալֆրեդը քեզ համար ծվով ու կարտոֆիլով սունկ կտապակի:

Մայրիկս ոչինչ չպատասխանեց, իջավ մահճակալից, ուղղեց դեղին մզդակած վերմակը, հայելապատ դռների առջև կրկին կարգի բերեց իր սանրվածքը և Յանի ետևից լքեց ննջասենյակը: Ես աչքս ետ տարա ճեղքից և շուտով լսեցի, թե ինչպես են նրանք խառնում խաղաթղթերը: Փոքրիկ, վախվորած ծիծաղ: Մացերատը կիսեց խաղաթղթերը: Յանը բաժանում է խաղաթղթերը, և սկսվեց սակարկությունը: Իմ կարծիքով, Յանը Մացերատին առաջարկեց խաղը պատվիրել, սակայն վերջինս արդեն Յանի վրա փաս իջավ: Այդ ժամանակ մայրիկս պատվերը բարձրացրեց մինչև երեսունվեցը, ինչից հետո երեքը ևս ստիպված եղավ անձնատուր լինել, և մայրիկս խաղարկեց գրանդը, որը քիչ էր մնում քանուն տար: Հաջորդ խաղում հաղթեց Յանը՝ հեշտ ու հանգիստ, հասարակ ագուռի վրա, իսկ նրանից հետո մայրիկս պատվիրեց սիրտ և, չնայած դժվարությամբ, սակայն հաղթեց: Հաստատ համոզվածություն ունենալով, որ ընտանեկան այս սկատը կշարունակվի մինչև ուշ գիշեր, սունկով ու տապակած կարտոֆիլով ծվածեղի համար մեկ անգամ շեղվելով՝ ես դադարեցի ուշադրություն դարձնել հետագա փուլերի վրա և նույնիսկ՝ առավել ևս, փորձեցի մտքերով վերադառնալ քույր Ինգային և նրա սպիտակ, քուն բերող հագուստներին: Սակայն բժիշկ Հուլլացի մոտ իմ կատարվելիք այցերը մթագնվեցին: Եվ ոչ միայն այն պատճառով, որ կանաչ, կապույտ, դեղին ու սև գույները մերթ ընդ մերթ ներխուժում էին կարմիր խաչի կարմիր գույնի մեջ, այլև այն պատճառ-

ռով, որ անցած առավոտվա իրադարձությունները սեպի նման խրվեցին նույն տեղը: Ամեն անգամ, երբ բացվում էր բժշկի ընդունարանի դուռը, դեպի քույր Ինգան, ինձ էր ներկայանում ոչ քույրական խալաթի մաքուր ու թեթև պատկերը. ոչ, դա բեռնակիրն էր, որ Նոյֆարվասերի ծովապատնեշում նավավարության դիտանոցի տակ օծածկներ էր դուրս քաշում թաց, կյանքով լի ծիու գլխից: Իսկ այն, ինչը սպիտակ էր երևում, այն, ինչը ես կամենում էի վերագրել քույր Ինգային, պարզվեց՝ ճայերի թևերն էին, որոնք ինչ-որ մի ակնթաթ խաբեությամբ ծածկել էին օծածկներին՝ մինչև վերջը կրկին բացվեր: Սակայն այն չէր արնահոսում՝ կարմիր գույն առաջացնելով, այլ հակառակը, ծին սև էր, ծովը՝ կանաչ-շագույն, ընդհանուր պատկերին մի քիչ ժանգագույն էր ավելացնում անտառափայտով բարձված «ֆիննը» և ճայերը, այլևս մի ասեք ինձ աղավնիների մասին, իրենց ամպով ծածկեցին զոհին, թևերի ծայրերը թացացրին և օծածկներից մեկը վերևից նետեցին իմ քույր Ինգային: Իսկ Ինգան ինքը դարձավ ճայ, ընդունեց կերպարը, ոչ, ոչ աղավնու, իսկ եթե նույնիսկ Սուրբ Հոգու, ապա միևնույն է, այն արտաքինով, որը ճայ է անվանվում և ամպի տեսքով թռչում է դեպի միսը ու տոնում երրորդությունը:

Հրաժարվելով ուժերի լարումից՝ ես այն ժամանակ հրաժարվեցի նաև պահարանից, ներսից տիաճությամբ բացեցի հայելապատ դռները, դուրս եկա արկղից՝ ինձ հայելու մեջ տեսնելով, գտա, որ ամենևին չեմ փոխվել: Սակայն ուրախացա, որ ֆրաու Քատերը գորգեր թափ տալը չի դադարեցրել: Ճիշտ է, Չարչարանաց ուրբաթը Օսկարի համար ավարտվեց, սակայն մաքառումների միջով անցումը պետք է սկսվեր միայն Ջատկից հետո:

ՓՈՔՐԱՅՈՒՄ ՈՏԼԱՍԱՍՈՒՄ

Միայն երբ օծածկակիր ծիու գլխի ուրբաթը անցավ, միայն Ջատկից հետո, որը մենք Յան Բրոնսկու ընտանիքի հետ մեկտեղ անցկացրեցինք գյուղական Բիսաուում, տատիկիս և Վինցենտ մորեղբորս մոտ, մայրիկիս համար ևս պետք է սկսվեր անցումը մաքառումների միջով: Եվ այստեղ նույնիսկ մայիսյան սիրալիք եղանակը չէր կարող ոչնչով օգնել:

Ճիշտ չէ, որ Մացերատը կրկին մայրիկիս ստիպեց ծուկը ուտել: Կինը, իր մարմնի կառուցվածքի մասին այլևս հոգ չտանելով, իր հոժար կանքով Ջատկից երկու շաբաթ անց խորհրդավոր անկշտությամբ

սկսեց ծուկը այնպիսի չափաբաժիններով կլանել, որ Մացերատն ասաց.

– Էդ ո՞ւր ես այդքան ծուկ ուտում, կարծես ինչ-որ մեկը քեզ ստիպելիս լինի:

Սակայն նա նախաճաշին՝ սկսելով յուղով սարդինաներից, մոտ երկու ժամ հետո, եթե կրպակում գնորդներ չէին լինում, հարձակվում էր բոնգակյան շարոտներով նրբատախտակե արկղի վրա: Ճաշի ժամանակ մանանեխի տապակած տափակածուկ կամ ծողածուկ էր պահանջում, իսկ ճաշից հետո արդեն նրան կարելի էր տեսնել պահածոյի դանակը ձեռքին. օձածուկ՝ դոնդողով, տապակած ծովատառեխ, իսկ երբ Մացերատը հրաժարվում էր ծուկ տապակել կամ մինչև ընթրիքի ժամը եփել, նա առանց ավելորդ բառեր ծախսելու, առանց կշտամբելու, ուղղակի հանգիստ վեր էր կենում իր տեղից և վերադառնում կրպակից վերցրած մի կտոր ապխտած օձածկով: Դրանից բոլորիս ախորժակը փակվում էր, որովհետև նա դրսից ու ներսից քերում էր օձածկների կաշու վրայի ողջ յուղը, և հիմա արդեն ծուկը միայն դանակի օգնությամբ էր ուտում: Օրվա ընթացքում նա մի քանի անգամ ետ էր տալիս: Անհանգստացած Մացերատը մոլորված տեսքով հարցնում էր.

– Ի՞նչն է բանը: Ի դեպ, դու հո հղի չե՞ս:

– Հիմարություն դուրս մի տուր,– պատասխանում էր մայրիկս, եթե ընդհանրապես որևէ բան էր պատասխանում: Կոլյայչեկ տատիկը ևս, երբ կիրակի օրը, ճաշի ժամանակ մեզ կարտոֆիլով խաշած օձածուկ մատուցեցին, և այդ ամենը լող էր տալիս հարված սերուցքի մեջ, ձեռքի ավիով հարվածեց սեղանին ու ասաց.

– Ագնես, դե բացատրիր, թե ի վերջո ի՞նչ է քեզ հետ կատարվում: Ինչո՞ւ ես դու ծուկ ուտում, եթե դրանից սիրտդ խառնում է, և ինչու ոչ մի խոսք չես ասում ու քեզ չգիտեմ թե ում պես ես պահում:

Մայրիկս միայն գլուխը տարուբերեց, կարտոֆիլը հրեց մի կողմ, օձածուկը թաթախեց սերուցքի մեջ և սկսեց ուտել՝ կարծես վարժեցված, կարծես նրան այդպիսի հանձնարարություն էին տվել: Յան Բրոնսկին ոչինչ չէր ասում: Երբ ես մի անգամ նրանց երկուսին գտա թախտի վրա, նրանք, սովորության համաձայն, բռնել էին միմյանց ձեռքերը, և նրանց հագուստն էլ կարգին վիճակում չէր: Սակայն ինձ ապշեցրին Յանի արցունքոտ աչքերը և մորս անտարբեր հայացքը, որը, սակայն, հանկարծ վերափոխվեց դրան հակառակ պահվածքի: Նա տեղից թռավ, ինձ բռնեց, փաթաթվեց, վեր բարձրացրեց՝ մի ակնթաթ իմ առջև բացելով այն խորխորատը, որն ամբողջությամբ չէր կարելի լցնել նույնիսկ տապակած, եփած, թթու դրած ու ապխտած ձկների սարերով:

Մի քանի օր անց ես կարող էի հետևել, թե ինչպես էր նա խոհանոցում վրա ընկնում ոչ միայն գրողի տարած սարդինաներին և թե ինչպես էր նույնիսկ բազմաթիվ հին տուփերից, որոնք պահել էր, յուրերը դատարկում կերակրահյուս պատրաստելու փոքրիկ թավայի մեջ: Դա տաքացնում էր զագօջախի վրա ու սկսում խմել, ինչից ցած ընկան իմ փայտիկները, երբ կանգնած էի խոհանոցի դռների մեջ:

Այդ նույն օրը երեկոյան մայրիկիս տեղափոխեցին քաղաքային հիվանդանոց: «Շտապ օգնությանը» սպասող Մացերատը լաց ու կոծ էր դրել:

– Ախր, ինչո՞ւ դու երեխա չես ուզում: Միևնույն չէ՞, թե նա ումից է: Թե՞ քո այդ պահվածքի պատճառն այն հիմար ծիու գլուխն էր: Եվ ինչի՞ համար մենք այնտեղ հայտնվեցինք: Սոռաջիդ դա, Ազնես: Ախր, ես դիտավորյալ չարեցի:

Մեքենան եկավ, մայրիկիս դուրս բերեցին, փողոցում հավաքվել էին երեխաներն ու մեծահասակները: Մայրիկիս տարան, և ապագայում մենք պետք է տեղեկանայինք, որ մայրիկս չէր մոռացել ո՛չ ծովապատնեշը, ո՛չ ծիու գլուխը, և այդ ծիու մասին հիշողությունը, միևնույն է, թե ինչպես էին նրան անվանում՝ Հանս թե Ֆրից: Նա տարավ ամենը իր հետ: Նրա մարմնի մասերը հիվանդագին պարզությամբ հիշեցնում էին Չարչարանաց ուրբաթ օրվա զբոսանքի մասին և դրանով իսկ ստիպում մայրիկիս, որը կիսում էր իր մարմնի մասերի տեսակետը, նմանատիպ զբոսանքի հնարավոր կրկնության վախից մահանալ:

Բժիշկ Հոլլացը պարզաբանումներ էր տալիս ստամոքսի և ձկնեղենից թունավորումների մասին: Հիվանդանոցում բացահայտեցին, որ մայրիկս երեք ամսական հղիություն է տանում, և նրան տեղափոխեցին առանձին հիվանդասենյակ, որտեղ նա չորս օր շարունակ մեզ, ում թույլ էին տալիս նրան տեսակցել, ցուցադրում էր իր ողջ զգվանքը, իսկ ժամանակ առ ժամանակ՝ ջղածություններից տանջահար դեմքը:

Զնայած նա ձգտում էր իր այցելուներին փոքրիկ ուրախություններ պարգևել, ինչպես ես եմ այժմ ձգտում այցելությունների օրերին իմ ընկերների առջև խոր բավարարվածության զգացում պատկերել, սակայն անկարող էր դանդաղ նահանջող մարմինը ցնցող սրտխառնոցներին խանգարել, չնայած իր ներսից նա այլևս ոչինչ դուրս հանել չէր կարող՝ դժվար մահով հեռանալու ընթացքի չորրորդ օրը շնչառության մի պատառից բացի: Այն, ինչը վերջում պետք է դուրս մղի յուրաքանչյուրը, որպեսզի մահվան վկայականի իրավունք ստանա: Երբ մայրիկիս մեջ այլևս նրան այլանդակող մղումների պատճառներ չմնացին, մենք բո-

լորս թեթև շունչ քաշեցինք: Հագիվ էր նա լվացված պառկել պատանքի մեջ, երբ մենք կրկին տեսանք նրա հարազատ, կլոր, պարզամիտ ու չարածի դեմքը: Բաժանմունքի ավագ քույրը փակեց նրա աչքերը, քանի որ Մացերատը, ինչպես և Յան Բրոնսկին, արցունքներից լրիվ կուրացան:

Հատկապես այն պատճառով, որ մնացած բոլորը՝ տղամարդիկ ու տատիկս, Հեդվիգ Բրոնսկին ու Ստեֆանը, որը շուտով տասնչորս տարեկան կդառնար, լաց էին լինում, ես չէի կարողանում լաց լինել: Դրանից բացի, անծամբ ինձ ամենևին չգարմացրեց մայրիկիս մահը: Մի՞թե Օսկարին, որը հինգշաբթի օրերին նրան Հին քաղաք էր ուղեկցում, իսկ չաբաթ օրերին՝ Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցի, չէր թվում, թե նա արդեն երկար տարիներ ջղածգորեն միջոց է փնտրում իր հարաբերությունների եռանկյունին այն ձևով փոխել, որպեսզի Մացերատին, որին նա, հնարավոր է, ատում էր, բաժին հասներ իր մահվան մեջ մեղավորությունը: Այն դեպքում, երբ Յան Բրոնսկին՝ նրա Յանը, կարող էր այսուհետև ևս ծառայել Լեհական փոստատանը, մտովի ասելով. «Նա մահացավ հանուն ինձ, նա չէր ցանկանում կանգնել իմ ճանապարհին, նա իրեն գոհաբերեց»:

Բոլոր այն խորամանկություններով հանդերձ, որոնք, իրենց սիրո մահիճը պահպանելիս, կարողանում էին ցուցադրել ինչպես մայրիկս, այնպես էլ Յանը, նրանք միաժամանակ դրսևորում էին նաև ռոմանտիկայի հանդեպ իրենց հակումը: Ցանկության դեպքում նրանց մեջ կարելի է տեսնել Ռոմեոյին ու Ջուլիետին կամ, եթե կուզեք, երկու թագավորական երեխաների, որոնք ըստ սյուժեի, ոչ մի կերպ չէին կարող հանդիպել, քանի որ ջուրը չափազանց խորն էր: Մինչ մայրիկս, որը հասցրել էր ժամանակին հաղորդակից դառնալ Սուրբ գաղտնիքներին, հիմնիվանից ի վեր ցանկացած հուզումների հանդեպ սառն էր ու խորթ, եկեղեցականի աղոթքի տակ պառկած էր, ես իմ մեջ ոչ միայն ժամանակ, այլև հնար գտա քույրերին հետևելու համար, որոնք մեծ մասամբ դավանում էին բողոքական հավատքին: Նրանք ձեռքերը այնպես չէին ծալում, ինչպես դա կաթոլիկներն էին անում, «Հայր մերը» կարդում էին, ես կասեի, ավելի մեծ վստահությամբ, կաթոլիկական բնական տեքստից որոշակի շեղումներով: Եվ խաչով չէին խաչակնքվում, ինչպես դա օրինակ, անում էին Կոլյայչեկ տատիկս, Բրոնսկու ողջ ընտանիքը, ինչպես և ես ինքս: Իմ հայր Մացերատը, տվյալ դեպքում նրան կանվանեմ այդպես, չնայած ես վստահ չեմ, որ հատկապես նա է բեղմնավորել ինձ, բողոքականը, տարբերվում էր մյուս բողոքականներից, որովհետև

աղոթքի ժամանակ ձեռքերը կրծքի դիմաց չէր ծալում: Ընդհակառակը, միմյանց կցած մատները պահելով մոտավորապես պատճառական տեղի մակարդակի վրա, կարծես թե անցում էր կատարում մի կրոնից դեպի մյուսը և ակնհայտորեն անհարմար էր զգում իր աղոթքից: Տատիկս իր Վինցենտ եղբոր հետ ծնկի էր իջել մահվան մահճի դիմաց, կաշուբյան բարբառով աղոթում էր բարձր ու անընդգրկելի հայացքով, այն դեպքում, երբ նրա եղբայր Վինցենտը միայն շրթունքներն էր շարժում, պետք է ենթադրել՝ լեհերեն լեզվով: Դրա փոխարեն աչքերը մինչև սահմանը բացել էր հոգևոր տենչանքների տեսարանի վրա: Ես թմբկահարելու ցանկություն ունեի: Վերջ ի վերջո դա ես նրան՝ իմ խեղճ մայրիկին էի պարտական բազմաթիվ կարմրասպիտակ թմբուկների համար: Դա նա չէր, որ ի հակակշիռ Մացերատի ցանկությունների, իմ օրորոցի վրա դրեց թմբուկի խոստումը՝ դրան ավելացրած ժամանակ առ ժամանակ հենց նրա գեղեցկությունն էր, երբ նա դեռ սլացիկ էր ու մարմնամարզության չէր վազում, իմ թմբուկի համար որպես թեմա ծառայում: Վերջին ժամանակներում ես այլևս չէի կարողանում ինձ զսպել. այն սենյակում, որտեղ մահանում էր իմ մայրիկը, ես ևս մեկ անգամ թմբուկի վրա արտացոլեցի նրա մոխրագույն աչքերի հմայքների կատարյալ կերպարը և ծայրաստիճան զարմացա, որ դրան անմիջապես հետևած ավագ բուժքրոջ բողոքը հենց Մացերատը սանձեց, որ նա անցավ իմ կողմը շշնջալով:

– Հանգիստ թողեք նրան, բուժքույր. չէ՞ որ նրանք այնքան էին սիրում իրար:

Մայրիկս կարող էր շատ ուրախ լինել: Մայրիկս կարող էր արագ մոռանալ: Սակայն մայրիկս լավ հիշողություն ուներ: Մայրիկս ջրի հետ դուրս չփեց նաև ինձ, և հենց ինքն էլ ինձ հետ նստել էր նույն լոգարանի մեջ: Երբեմն ես կորցնում էի մորս, սակայն նրա պահապանը քայլում էր նրա կողքով: Եթե ես երգելով կոտրում էի ապակիները, մայրիկս ծեփան էր փոխանցում: Լինելով անարդարացի՝ նա հաճախ կանգնում էր իր ասածի վրա՝ չնայած շուրջբոլորը, նստելու համար, շատ աթոռներ կային: Նույնիսկ երբ մայրս կոճկված էր բոլոր կոճակներով, ինձ համար մնում էր բաց: Մայրիկս վախենում էր միջանցիկ քամիներից, սակայն մերթ ընդ մերթ փոթորիկ էր բարձրացնում: Նա ապրում էր ծախսերի հաշվին և կանխիկ վճարումներ չէր սիրում: Ես նրա խաղաթղթերի կապուկի վերին խաղաթղթի աստառն էի: Երբ մայրս խաղը սկսում էր փոսիկից, միշտ հաղթում էր: Երբ մայրս մահացավ, իմ թմբուկի կողապատի կրակի կարմիր լեզվակները որոշ չափով խամրեցին, սակայն դրա

փոխարեն սպիտակ լաքը դարձավ առավել և այն աստիճան կուրացուցիչ, որ երբեմն հենց Օսկարն էր ակամայից աչքերը կկոցում:

Հակառակ նրա մի քանի անգամ արտահայտած ցանկությանը՝ մայրիկիս թաղեցին ոչ թե Ձասպեի գերեզմանատանը, այլ Բրենտաուի փողրիկ խաղաղ գերեզմանոցում: Այնտեղ էր թաղված նաև տասնյոթ թվին մահացած նրա խորթ հայրը՝ վառողագործ Գրեգոր Կոլյայչեկը: Թաղման թափորը, ինչը լիովին բնական է, երբ թաղում են բոլորի կողմից սիրված կրպակի տիրուհուն, բավականին երկար էր ձգվում, նրա մեջ էին ոչ միայն մշտական հաճախորդների, այլև տարբեր ծեռնարկությունների առևտրական միջնորդների և նույնիսկ մրցակից կողմի ներկայացուցիչների դեմքերը, ինչպես օրինակ, գաղութային ապրանքների առևտրական Վայենբախը և Հերտաշտրասեի մթերային կրպակից ֆրաու Պրոբստը: Գերեզմանատան մատուռը նույնիսկ չկարողացավ տեղավորել այս ողջ ամբոխին: Ծաղիկների հոտ էր գալիս, սև կոստյումներից նաֆթալինի հոտ էր գալիս: Դագաղի մեջ խեղճ մայրիկս դեղին ու տանջված դեմք ուներ: Երկար արարողությունների ողջ ընթացքում ես չկարողացա զգացմունքից հրաժարվել. ահա հիմա նրա գլուխը արագ կբարձրանա վեր ու նրա սիրտը կրկին կխառնի, նրա մարմնի մեջ դեռ էլի ինչ-որ բան է մնացել, և այդ ինչ-որը ցանկանում է դուրս գալ. ոչ միայն երեք ամսական պտուղը, որն ինձ պես չգիտեր, թե որ հորն էր պարտական լինելու իր կյանքի համար: Ոչ միայն նա էր ուզում դուրս գալ և Օսկարի նման պահանջել, որ իրեն թմբուկ նվիրեն, ոչ, այնտեղ կա նաև ծուկ, իհարկե ոչ սարդիմաներ յուղի մեջ, տափակածկան մասին ես խոսել անգամ չեմ ուզում, ոչ, իմ կարծիքով, այնտեղ դեռ կա օծածկան մի կտորը, օծածկան մսից մի քանի սպիտակականաչ հյուսվածք: Սկագերակի ծովային մենամարտի օծածկից, Նոյֆարվասերի ծովապատնեշի մոտի օծածկից, Չարչարանաց ուրբաթի օծածկից, օծածկից, որը դուրս է եկել ծիու գլխից, հնարավոր է նույնիսկ նրա օծածուկ հայր Յոզեֆ Կոլյայչեկից, որն ընկավ լաստերի տակ և դարձավ ավար օծածկների համար. օծածուկ ես դու և օծածկան կվերադառնաս:

Սակայն սրտխառնոցի նոր բռնկում տեղի չունեցավ, և նա որոշեց օծածկանը իր հետ տանել գետնի տակ, որպեսզի ի վերջո հանգիստ ծեռք բերի:

Երբ տղամարդիկ բարձրացրին դագաղի կափարիչը, որպեսզի ծածկեն խեղճ մայրիկիս դեմքը, որը միաժամանակ լի էր և՛ վճռականությամբ, և՛ զգվանքով, Աննա Կոլյայչեկը բռնեց տղամարդկանց ծեռքերից, այնուհետև, տրորելով դագաղի առջևի ծաղիկները, ընկավ աղջկա

մարմնի վրա և լաց եղավ, պատառոտեց թանկարժեք պատանքը և բարձր գոռում էր կաշուբերեն:

Հետագայում շատերն ասում էին, որ նա անեծքների մեջ թաղեց իմ ենթադրյալ հայր Սացերատին և նրան անվանեց իր աղջկան սպանող: Առանց հիշատակման չմնաց նաև իմ մառան ընկնելը: Նա ժառանգել էր իմ մայրիկի հնարագիտությունը և Սացերատին թույլ չտվեց մոռանալ իր ենթադրյալ մեղքի և իմ ենթադրյալ դժբախտության մասին: Նա հետագայում ևս չէր դադարում նրան մեղադրել, թեպետ նա, չնայած բոլոր քաղաքական փոփոխություններին, զրեթե կամքին հակառակ, հարգում էր նրան և պատերազմի ժամանակ օգնում էր նրան շաքարով ու արհեստական մեղրով, սուրճով ու կերոսինով:

Կանաչի վաճառող Գրեֆը և Յան Բրոնսկին, որը լալիս էր բարձր բարակ ծայրով, իմ տատիկին դազադից մի կողմ տարան: Ի վերջո տղամարդիկ կարող էին փակել կափարիչը և ընդունել դեմքի այն արտահայտությունը, որը նրանք ընդունում էին միշտ, երբ նախապատրաստվում էին դազադը տանել: Բրենտաուի կիսագյուղական գերեզմանատունն ուներ երկու մաս՝ մեկը ծփնու ծառուղու այն կողմում, որտեղ կանգնած էր մատուռը, որն ավելի շատ ներկայացման համար պատրաստված շինություն էր հիշեցնում, իսկ մյուս մասում կար կռունկով ջրիոր և աշխույժ թռչուններով լի՝ փոցխերով մաքրված ծառուղի: Սացերատի ետևից ընթանում էր սզո թափորը, և ես առաջին անգամ գնայլվեցի դազադի կառուցվածքով: Կյանքում դեռ շատ անգամ հնարավորություն կընձեռվի հայացքով սահել սև, շագանակագույն երանգով փայտի վրայով, որն օգտագործում են վերջին անհրաժեշտության համար: Իմ խեղճ մայրիկի դազադը սև գույն էր և զարմանալի ներդաշնակությամբ նեղանում էր ոտնակողմի մոտ: Կգտնվի՞, արդյոք, ողջ աշխարհում մեկ այլ կառուցվածք, որը նույնչափ հաջող համապատասխանի մարդու մարմնի համաչափություններին:

Ախ, եթե մահճակալը ևս այդպես նեղանար ոտնակողմի մոտ: Եվ մեր բոլոր, ինչպես սովորական, այնպես էլ պատահական անկողիները նույնչափ ոչ երկիմաստ նեղանային դեպի ոտքերը: Քանզի որքան էլ որ մենք մեր ոտքերը լայն բացենք, վերջին հաշվով մեր ոտքերին բաժին է հասնում միայն այս նեղ հիմքը, և սկսած այն լայնությունից, որն իր համար պահանջում է զլուխը, ուսերը և մարմինը, դազադը ոտքերի մոտ դառնում է ավելի և ավելի նեղ:

Սացերատը գնում էր անմիջապես դազադի ետևից: Գլանագլխարկը նա տանում էր ձեռքի մեջ և, չնայած մեծ ողբին, ամեն մի դանդաղ քայլ

անելիս աշխատում էր ուղղել ծունկը: Ամեն անգամ, երբ իմ հայացքը ընկնում էր Մացերատի ծոծրակի վրա, ես նրա հանդեպ խղճահարուստուն էի զգում. դուրս ցցված ծոծրակ և երկու հաստ ջիղ, որոնք վեր էին ածում նրա օձիքի տակից և հասնում մինչև մագերի եզրերը:

Ինչո՞ւ իմ ձեռքը բռնեց ոչ թե Գրեթիսեն Շեֆլերը և կամ Դեդվիգ Բրոնսկին, այլ մայրիկ Տրուչինսկին: Նա ապրում էր մեր տան երրորդ հարկում, իսկ անուն, նա պետք է ենթադրել, չուներ, որովհետև նրան ամենուր այդպես էլ անվանում էին՝ Տրուչինսկի մայրիկ:

Ղազաղի վերևում՝ Նորին բարեկրոնություն Վինկեն է իր փոքրավորի և խնկի հետ: Իմ հայացքը Մացերատի ծոծրակի վրայից տեղափոխվեց այն մարդկանց ծալածածկ ծոծրակներին, ովքեր տանում էին դագաղը: Առաջիկայում ես պետք է իմ մեջ զսպեի վայրի ցանկությունս. Օսկարը ցանկանում էր թռչել դագաղի վրա: Նա ցանկանում էր նստել դագաղի կափարիչի վրա և թմբկահարել: Ոչ թիթեղի վրա՝ Օսկարը ուզում էր իր փայտիկներով թխկթխկացնել կափարիչին: Երբ նրանք, դագաղը տանելիս, օրորվում էին, Օսկարը ցանկանում էր առաջադրել դիմ: Երբ նրանք տախտակների և ճոպանների օգնությամբ այն իջեցնում էին փոսի մեջ, Օսկարը, ծառի վրա հեծած, ցանկանում էր պահպանել հանգստությունը: Քարոզների, զանգակների, խունկի և սուրբ ջրի ընթացքում նա ցանկանում էր փայտե կափարիչի վրա թմբկահարել ողջ լատիներենը և սպասել այնքան, մինչև նրանք ճոպանների օգնությամբ իրեն կիջեցնեն գերեզման: Օսկարը ուզում էր լինել այնտեղ մայրիկի և սաղմի հետ: Լինել ներքևում, երբ վերևում մնացածները կսկսեն այնտեղ բռնելով հող նետել: Վերև բարձրանալ չէր ուզում Օսկարը, այլ նստել նեղ ծայրին ու թմբկահարել, եթե հաջողվի, թմբկահարել նույնիսկ գետնի տակ այնքան ժամանակ, քանի դեռ փայտիկները իր ձեռքերից վայր չեն ընկել: Մինչև որ իր մայրիկը հանում իրեն, մինչև որ ինքը, հանում նրա, մինչև որ բոլորը հանում միմյանց չեն նեխի, իրենց մարմինը հողին և նրա բնակիչներին չեն հանձնի: Նույնիսկ մատների ոսկորներով Օսկարը մեծագույն հաճույքով կթմբկահարեր սաղմի նուրբ կոճիկների համար, եթե դա լիներ հնարավոր, եթե դա լիներ թույլատրելի: Սակայն ոչ ոք կափարիչի վրա նստած չէր: Չծանրաբեռնված դագաղը ծածանվում էր Բրենտաուի գերեզմանոցի ծփմիների ու լացող ուռենիների տակ: Փոքրավորի խայտաբղետ հավերը գերեզմանների միջև որդեր էին որոնում, ցանելը չէին ցանում, սակայն հավաքում էին շտեմարանների մեջ: Դետո կեչիների միջև: Ես Մացերատի ետևում եմ, իմ ձեռքից բռնել է Տրուչինսկի մայրիկը, անմիջապես իմ ետևում իմ տատիկն է, նրան տանում էին Գրեթը և Յանը: Վինցենտ Բրոնսկին՝ Դեդ-

վիզի հետ թևանցուկ, փոքրիկ Մարգան ու Ստեֆանը միմյանց ձեռք բռնած՝ Շեֆլերների դիմաց: Ժամագործ Լաուբշադը, ծեր պարոն Հայլանդը, Մայնը՝ շեփորահարը, սակայն առանց շեփորի և նույնիսկ որոշ չափով սթափ:

Երբ ամեն ինչ ավարտվեց, և մարդիկ սկսեցին ցավակցություն հայտնել, ես նկատեցի Սիզիզմունդ Մարկուսին: Սև ու շփթված՝ նա միացավ բոլոր նրանց, ովքեր ձեռք էին տալիս Մացերատին, ինձ, իմ տատիկին և Բրոնսկինների ընտանիքին և ինչ-որ բան էր ուզում փնթփնթալ: Սկզբում ես նույնիսկ չհասկացա, թե ինչ էր Ալեքսանդր Շեֆլերը պահանջում Մարկուսից: Նրանք հեռու ծանոթներ էին, եթե ընդհանրապես ծանոթ էին: Այնուհետև խաղալիքների կրպակատիրոջ հետ սկսեց խոսել նաև երաժիշտ Մայնը: Նրանք կանգնել էին ոչ բարձր բնական ցանկապատի մյուս կողմում, որն այն կանաչ բանից էր, որը, եթե այն քսում ես մատներիդ արանքներին, կեղտոտում է ձեռքերդ և կծու համ ունի: Ֆրաու Քատերը թաշկինակի տակ թաքցրած իր քծի-ծաղով և չափից դուրս շուտ հասունացած Սյուզի անունով աղջկա հետ հիմա ցավակցում են Մացերատին և չկարողացան իրենց գրկել գլուխս շոյելու հաճույքից: Ցանկապատի ետևի ծայները դարձան ավելի բարձր՝ մնալով նույնքան անհասկանալի: Շեփորահար Մայնը ցուցամատով խեթկում էր Մարկուսին և հրում նրան իր դիմաց, հետո նրան ծախից թևանցուկ անելով, ինչպես Շեֆլերը՝ աջից, երկուսն էլ, ուշադիր հետևելով այն բանին, որպեսզի Մարկուսը՝ թիկունքով առաջ շարժվելով, չսայթաքի գերեզմանների ցանկապատերին դիպչելով, դուրս տարան նրան դեպի գերեզմանատան ծառուղին և Սիզիզմունդին ցույց տվեցին, թե որտեղ են գերեզմանոցի դարպասները: Վերջինս կարծես թե շնորհակալություն հայտնեց արժեքավոր տեղեկության համար ու շարժվեց դեպի ելքը, նույնիսկ գլխարկը դրեց գլխին, իսկ ետ նայել չցանկացավ, չնայած և՛ Մայնը, և՛ հացթուխը նայում էին նրա ետևից:

Ո՛չ Մացերատը, ո՛չ Տրուչինսկի մայրիկը չնկատեցին, որ ես հեռացա նրանցից ու ցավակցություն հայտնողներից: Այնպիսի տեսք ընդունելով, իբր իրեն ինչ-որ տեղ է պետք գնալ, Օսկարը գերեզմանափորի ու նրա օգնականի կողքով գնաց ետ-ետ, հետո վազեց մինչև ծփնիները և դեռ մուտքի դիմաց հասավ նաև Սիզիզմունդին:

– Օսկա՞ր,– զարմացավ Սիզիզմունդը,– ասա, խնդրեմ, ի՞նչ ես նրանք ուզում Մացերատից: Ի՞նչ է արել նա իրենց, ինչո՞ւ են նրանք այդպես անում:

Ես գիտեի, թե ինչ էր արել Մարկուսը, ես բռնեցի նրա քրտնած ձեռքից, նրան անցկացրեցի չուգունե բաց դարպասների միջով, և մենք եր-

կուսս՝ իմ թմբուկների պահապանն ու ես՝ թմբկահարս, դեմ եղանք Լեո Խենթուկին, որը մեզ պես հավատում էր դրախտի գոյությանը:

Մարկուսը Լեոյին գիտեր, որովհետև Լեոն ընդհանրապես քաղաքում ճանաչված անձ էր, իսկ ես նրա մասին լսել էի: Լսել էի, որ Լեոն, երբ դեռ սեմինարիայում սովորող էր, մի հրաշալի արևոտ օր այն աստիճան խենթացավ աշխարհից՝ Սուրբ Պարզևներից, կրոնադավաճություններից, երկնքից ու դժոխքից, կյանքից ու մահվանից, որ աշխարհի վերաբերյալ իր սեփական պատկերացումները դարձան ցնորամիտ, բայց անբասիր ամբողջական:

Լեո Խենթուկի զբաղմունքը կայանում էր նրանում, որ յուրաքանչյուր թաղումից հետո, իսկ նա տեղեկացված էր բոլորի մասին, իր սև շողշողացող, չափից դուրս ազատ հագուստով ու սպիտակ ձեռնոցներով, ճանփին կանգնած, սպասեր սգո թափորին: Մարկուսը, ինչպես և ես, հասկացավ, որ գերեզմանոցի չուզումից ծուլված դարպասների մոտ նրան բերել են, այսպես ասած, մասնագիտական պարտականությունները, և նա խոր ցավակցություն արտահայտող ձեռնոցներով, կանգնել է այստեղ՝ վեր չռելով ջրագույն աչքերը և հոգոց հանելով թափորին ընդառաջ:

Մայիսի կեսն է, պարզ արևային օր: Ցանկապատներն ու ծառերը պատված են թռչուններով: Հավերը կլկլում են՝ իրենց ձվերի միջոցով խորհրդանշելով անմահությունը: Օդում տզոց է: Թարմ կանաչ գույն՝ առանց փոշու: Լեո Խենթուկը, իր քրքրված գլխարկը ծախ ձեռքում բռնած, այն, որը ձեռնոցով է, թեթև պարելով, քանզի իսկապես էլ պատժված է ողորմածությամբ, դուրս եկավ մեր դիմաց, ինձ ու Մարկուսին մեկնելով բորբոսահոտ արծակող ձեռնոցի մեջ ցցված հինգ մատները: Եվ կարծես քամու տակ ծածանվելով, չնայած օդում փոքրագույն քառի անգամ չկար, խորացավ մեր դիմաց, գլուխը սեղմեց ուսին և ինչոր անհասկանալի բան էր փնթփնթում, մինչև որ Մարկուսը՝ սկզբում անվստահ, հետո վստահ, իր մերկ ձեռքը դրեց ճարպիկ ձեռնոցի մեջ:

– Ինչ հրաշալի օր է: Իսկ նա արդեն այնտեղ է, որտեղ ամեն ինչ էժան է: Դուք չե՞ք տեսել Տիրոջը: Դեպի Տերը: Նա անցավ մեր կողքով, և նա շտապում էր: Ամեն:

Մենք ասացինք «ամեն», Մարկուսը համաձայնվեց Լեոյի հետ, որ օրն իսկապես էլ լավն է և խոստովանեց, որ նույնպես տեսել է Աստծուն:

Թիկունքում մենք լսեցինք թաղման թափորի մոտեցող տզոցը: Մարկուսը իր ձեռքը ազատեց Լեոյի ձեռնոցի միջից, դեռ ժամանակ գտավ մանր դրամ տալու, ինձ վրա նետեց իր մարկուսյան հայացքը և,

հալածված, արագ քայլեց դեպի տաքսին, որը Բրենտաուի փոստատան դիմաց սպասում էր նրան:

Ես դեռ հայացքով ուղեկցում էի փոշու ամպը, որն ինձանից ծածկեց անհետացող Մարկուսին, երբ Տրուչինսկի մայրիկը արդեն խլեց իմ ձեռքը: Նրանք վերադառնում էին մեծ ու փոքր խմբերով: Լեոն բոլորին հայտնում էր իր ցավակցությունը՝ հասարակությանը տեղեկացնելով, որ այսօր հրաշալի օր է, ամեն մեկին հարցնում, տեսե՞լ է նա, արդյոք, Աստծուն, իսկ ի պատասխան, ինչպես միշտ, ստանում մանր ու մեծ դրամներ կամ ոչինչ: Մարկուսն ու Յան Բրոնսկին վճարեցին փոխադրողներին, գերեզմանափորներին, փոքրավորին ու Նորին բարեկրոնությանը, որը ոչ առանց շփոթված ներշնչումի Լեո Խենթուկին թույլ տվեց համբուրել իր ձեռքը, որից հետո իր այդ համբուրված ձեռքով օրհնության շարժումներ հղեց հեռացող հասարակությանը:

Իսկ մենք՝ իմ տատիկը, նրա եղբայր Վինցենտը, Բրոնսկու ընտանիքը՝ երեխաներով, Գրեֆը՝ առանց կնոջ և Գրեթխեն Շեֆլերը, տեղավորվեցինք հասարակ կտորով պատված երկու ավտոֆուրգոնների միջև, մեզ, Գոլդկրուդի պանդոկի մոտով, անտառի միջով, մոտակա լեհական սահմանի միջով տարան Բիսաու-Աբբաու հոգեհացի:

Վինցենտ Բրոնսկու բակը ընկած էր ծորակի մեջ: Նրա դիմաց աճում էին բարդիներ, որպեսզի կայծակի հարվածի առաջը առնեն: Դարպասները հանել էին ծխնուց, դրել փայտե իշտոնուկի վրա, իսկ վերևից ծածկել սփռոցով: Իրար ետևից եկան նաև այլ մարդիկ հարևան բակերից: Ուտելու վրա շատ ժամանակ գնաց: Մենք նստել էինք հենց դարպասների դռնախորշի մեջ: Ուտելիքը յուզոտ էր, հետո քաղցր. հետո նորից յուզոտ, կարտոֆիլի շնապս, գարեջուր, սագ ու խոճկոր, թխվածքներ երչիկի հետ, քացախով ու շաքարով թթու դրած դդում, հատապտղի դոնդող թթվասերով: Երեկոյին մոտ խրճանոցի միջով սկսեց փչել թեթև քամին, խշխշացնում էին Բրոնսկիների մկներն ու երեխաները, որոնք հարևան տների թուփից փախածների հետ պատել էին բակը:

Կերոսինե լամպերի հետ մեկտեղ սեղանին մատուցվեցին խաղաթղթերը: Շնապսը այդպես էլ մնաց նրա վրա: Եվ դրան գումարած՝ նաև սեփական արտադրության ձվի լիկյորը: Լիկյորից բոլորի տրամադրությունը բարձրացավ: Գրեֆը, որը չէր խմում, սկսեց երգեր երգել: Կաշուբները ևս երգում էին, իսկ Մարկուսը սկսեց բաժանել խաղաթղթեր: Յանը երկրորդն էր, իսկ աղյուսի գործարանի կապալառուն՝ երրորդը: Միայն այստեղ նկատեցի, որ իմ խեղճ մայրիկը չկա: Խաղացին մինչև ուշ գիշեր, սակայն տղամարդկանց ոչ մեկին չհաջողվեց փոսի-

կով հաղթել առանց ետգնման: Երբ Յանը ինձ համար անհասկանալի ձևով չխաղաց առանց չորսի փոսիկով, ես լսեցի, թե ինչպես է նա Մարկուսին շնջում:

– Իսկ ահա Ազնեսան հաստատ կհաղթեր:

Այդ պահին ես ցած թռա Գրեթխենի ծնկներից, բակում փնտրեցի գտա տատիկիս ու նրա եղբայր Վինցենտին: Նրանք երկուսով կողք-կողքի նստած էին ծանր կողափայտի վրա: Վինցենտը լեհերեն կիսածայն աղերսում էր աստղերին: Տատիկս արդեն չէր կարողանում լաց լինել, սակայն թույլ տվեց ինձ մտնել իր շրջագգեստների տակ:

Իսկ այժմ ո՞վ կվերցնի ինձ իր շրջագգեստների տակ: Ո՞վ ինձնից կփակի օրվա լույսն ու լամպի լույսը: Ո՞վ ինձ կվերադարձնի այն հավիտյան դեղին, փոքր-ինչ կծվահամ յուղը, որը, որպեսզի ինձ լրացուցիչ սնունդ տա, տատիկս կուտակում էր իր շրջագգեստների տակ: Պահում էր ու աղիթի դեպքում դնում իմ դիմաց, որպեսզի օգտավետ լինի, որպեսզի ինձ դուր գա:

Ես քնեցի չորս շրջագգեստների տակ, իմ խեղճ մայրիկի ակունքներից ոչ հեռու, և ինձ համար նույնչափ լուռ էր, չնայած ոչ այդչափ անշունչ, ինչպես նրա համար՝ արկղի մեջ, որը ոտքերի մոտ նեղանում էր:

ՅԵՐԲԵՐԹ ՏՐՈՒԶԻՆԱԿՈՒ ԹԻԿՈՒՆԵԸ

Ասում են, թե աշխարհում ոչինչ չի կարող փոխարինել մորը: Շատ շուտով, թաղումից հետո ես սկսեցի զգալ իմ խեղճ մայրիկի պակասությունը: Վերացան Սիզիզմունդ Մարկուսի մոտ հինգշաբթի օրերի այցելությունները: Այլևս ոչ մեկը ինձ քույր Ինգայի սպիտակ խալաթի հետ հանդիպումների չէր տանում, սակայն մորս մահվան մասին ինձ առավել հիվանդագին հիշեցնում էին շաբաթ օրերը. նա այլևս խոստովանության չէր գնում:

Կարճ ասած, ես մնացի առանց Դին քաղաքի, առանց բժիշկ Ջոլլացի ընդունարանի, առանց Քրիստոսի Սիրտը եկեղեցու: Ես կորցրի հետաքրքրությունը ցույցերի հաղեպ: Ինչպես կարող էի ես գրավելով ցուցափեղկերի մոտ բերել անցորդներին, եթե նույնիսկ գայթակղիչ մասնագիտությունն էր Օսկարի համար դարձել անհամ և կորցրել իր գրավչությունը: Այլևս չկար այն մայրը, որն ինձ կտաներ Քաղաքային թատրոն՝ ամանորյա հեքիաթի ներկայացման, Կրոնի կամ Բուշի կրկեսը: Չնայած մոայլ, սակայն պարբերաբար ես շարունակում էի գնալ միայն

պարապմունքների, հուսահատ դանդաղ քայլում էի արվարձանի փողոցներով մինչև Բլայնհամմերվեգ, մտնում Գրեթխեն Շեֆլերի մոտ, որն ինձ պատմում էր «Ուժով դեպի ուրախություն» միության կողմից դեպի կենդանիության արեգակի երկիր կազմակերպած ճամփորդությունների մասին: Իսկ ես այդ ընթացքում Գյոթեին անշեղորեն համեմատում էի Ռասպուտինի հետ, համեմատում ու ոչ մի կերպ չէի կարողանում կանգ առնել ու մեծ մասամբ այդ մոայլ ճառագող շրջապատույթից փրկվում էի՝ հեռանալով պատմության պարապմունքների մեջ: Գակատամարտ Դոմնի համար, Դանցիգ քաղաքի կայսերական պատմությունը, քյոլերյան ծովային օրացույցը՝ իմ փորձված, օրինակելի ստեղծագործությունները ինձ օժտում էին աշխարհում ամեն ինչի մասին կիսաիմացությամբ: Ես այսօր էլ կարող եմ ամենաճիշտ տեղեկությունները հայտնել բոլոր այն նավերի գրահի հաստության, սարքավորվածության, նավահավաքակայաններից ջուրն իջեցնելու, ծով դուրս գալու և նավարկելու դերի մասին, որոնք մասնակցել են Սկագերաքյան ճակատամարտին, որտեղ էլ, վնասվածք ստանալով, իջել են հատակը:

Շուտով ես պիտի դառնայի տասնչորս տարեկան, ես սիրում էի միայնությունը, շատ էի զբոսնում: Իմ թմբուկը ևս զբոսնում էր ինձ հետ, սակայն ես հազվադեպ էի անհանգստացնում նրա թիթեղին, քանզի մայրիկիս մահվան պատճառով այն ժամանակին փոխարինելը խիստ կասկածելի էր պատկերվում, ինչը և պարզ դարձավ իրականում:

Ե՞րբ տեղի ունեցավ դա՝ երեսունյոթի աշնանը, թե՞ երեսունութի գարնանը: Համեմայնդեպս, ես քարշ էի գալիս Դինդենբուրգալլեի երկայնքով՝ ուղղություն վերցնելով դեպի կենտրոն և մոտավորապես գտնվում էի «Տարվա չորս եղանակները» սրճարանի հարթության վրա, ընդ որում՝ ոչ այն է տերևներ էին թափվում, ոչ այն է բացվում էին կոկոնները՝ մի խոսքով, բնության մեջ ինչ-որ բան էր տեղի ունենում: Եվ այստեղ ես հանդիպեցի իմ ընկեր և ուսուցիչ Բեբրային, որն ուղիղ գծով սերում էր արքայազն Օյգենից և, դրանով իսկ, Լյուդովիկոս Տասնչորսերորդից:

Սենք երեք տարի չէինք տեսնվել, սակայն 20 քայլից իրար ճանաչեցինք: Բեբրան մենակ չէր, նրան թեանցուկ արած՝ քայլում էր մի նրբագեղ, հարավային ոճի գեղեցկուհի, որը Բեբրայից երկու սանտիմետրով ցածր էր և մոտ երեք մատ բարձր ինձանից: Ծանոթանալով, գեղեցկուհին տվեց իր անունը՝ Ռոզվիտա Ռագունա՝ Իտալիայի ամենահայտնի պայծառատեսուհի:

Բեբրան ինձ հրավիրեց «Տարվա չորս եղանակներում» մի գավաթ մոկկա խմելու: Մենք նստեցինք «ակվարիումում», և հարևանությամբ նստած բամբասասեր կանայք սկսեցին շշնջալ:

– Լիզբեթ, Լիզբեթ, հլը մի տես, լիլիպուտներ են, դու տեսե՞լ էիր: Նրանք կրկեսո՞ւմ պետք է ելույթ ունենան: Պետք է գնալ:

Բեբրան ինձ ժպտաց՝ ընդ որում ցույց տալով իր հազար բարակ, հազիվ նկատելի կնճիռները:

Մատուցողը, որը մեզ սուրճ բերեց, շատ խոշոր էր:

Երբ Ռոզվիտան սուրճի հետ մի կտոր տորթ պատվիրեց, նա ֆրակով մարդուն նայեց այնպես, ինչպես աշտարակին են նայում: Բեբրան հետևում էր ինձ:

– Օ, վախենամ, որ նա՝ ապակու մեր նվաճողը, իրեն վատ է զգում: Ինչո՞ւմն է դժբախտությունդ, իմ ընկեր: Ապակին այլևս չի՞ ենթարկվում, թե՞ ձայնդ չի բավականացնում:

Պատանի ու կրթոտ, ինչպիսին ես էի, Օսկարը ցանկանում էր անհապաղ ներկայացնել իր չխամրող արվեստը: Ես նայեցի չորս բոլորս, հայացքով արդեն հաստատեցի դեկորատիվ ձկների ու ջրիմուռների դիմացի ապակե մեծ հարթությունը, սակայն ավելի շուտ, քան կհասցնեի երգել, Բեբրան ասաց.

– Ոչ, իմ ընկեր: Մենք կհավատանք ձեր խոսքին: Աստծո սիրուն, ավերածություններ, ջրհեղեղներ, ձկների մահեր պետք չեն:

Ես ամոթխած ներողություն խնդրեցի, առաջին հերթին, սինյորա Ռոզվիտայից, որը հանելով իր փոքրիկ հովհարը, այն անհանգստությամբ թափահարում էր:

– Իմ մայրն է մահացել,– փորձեցի ես արդարացնել իմ պահվածքը,– նա այդպես չպետք է վարվեր: Ես շատ զայրացած եմ նրա վրա: Չէ՞ որ մարդիկ ասում են. մայրը ամեն ինչ տեսնում է, ամեն ինչ զգում, ամեն ինչ ներում: Համատարած արտահայտություններ Սոր օրվա կապակցությամբ: Իսկ նա իմ մեջ թզուկի էր տեսնում: Եվ այդ թզուկից կազատվեր, եթե միայն կարողանար: Սակայն չէր կարող ազատվել, քանի որ երեխաները, եթե նույնիսկ նրանք թզուկ են, արձանագրված են թղթերի մեջ, և անհնար է հենց այնպես վերցնել ու նրանցից ազատվել: Եվ նաև այն պատճառով, որ ես նրա սեփական թզուկն էի, որովհետև ինձանից ազատվելով, նա կազատվեր նաև ինքն իրենից: Կխորտակեր իրեն: Ուրեմն, ինչպե՞ս հարց տվեց ինքն իրեն՝ ե՞ս, թե թզուկը, ինչից հետո ոչնչացրեց իրեն, սկսեց միայն ծուկ ուտել, ընդ որում, նույնիսկ ոչ թարմ, զորացրեց իր սիրեկաններին, իսկ այժմ, երբ նա պառկած է

Բրենտաուի գերեզմանոցում, թե՛ սիրեկանները և թե՛ գնորդները, ծայրերը մեկ արած, պնդում են. «Դա թզուկն էր, որ իր թմբուկով նրան գերեզման հասցրեց: Օսկարի պատճառով նա այլևս չէր ուզում ապրել, նա սպանեց մորը»:

Ես սաստիկ չափազանցում էի, հնարավոր է, սինյորա Ռոզվիտայի վրա տպավորություն թողնելու նպատակով: Չէ՞ որ իրականում մարդկանց մեծ մասը մայրիկիս մահվան մեջ մեղադրում էր Սացերատին և, դրանից առավել, Յան Բրոնսկուն: Սակայն Բեբրան ինձ կանխեց:

– Չափազանցեցնում ես, իմ ընկեր: Զուտ խանդից է, որ դուք զայրանում եք ծեր մահացած մոր վրա: Քանի որ նա գերեզման է իջել ոչ այնքան շատ, որքան հոգնեցուցիչ սիրային հարաբերությունների պատճառով, և դուք ծեղ արհամարիված եք զգում: Դուք չար եք և փառամոլ, ինչպես, ազնվորեն ասած, հատուկ է համճարին:– Այնուհետև արտաշնչելուց և աչքի պոչով սինյորա Ռոզվիտային նայելուց հետո.– Մեր չափերի մարդիկ դժվարությամբ են համբերություն դրսևորում: Առանց աճի արտաքին նշանների մարդկային մնալն այնքան բարձր խնդիր է, այնքան վեհանձն կոչում: Միաժամանակ և՛ հարթ, և՛ կնճռոտ մաշկով նեապոլիտանական պայծառատեսուհի Ռոզվիտա Ռագունան՝ նա, որին ես մոտ տասնութ տարեկան էի համարում, դրանից ոչ ավելի, և որով արդեն մոտակա ակնթարթին հիանում էի այնպես, որպես կիհանայի ութսուն, իսկ միգուցե և իննսուն տարեկան ծեր կնոջով, հենց այդ Ռոզվիտան ծեռքը տարավ Բեբրայի անգլիական կտորից կարված պերճաշուք կոստյումի վրայով, ինձ ուղարկեց իր բալի սևագույն միջերկրական աչքերի հայացքը և այնուհետև իր մութ, պտուղներ խոստացող ծայրով, որն ինձ անհանգստացրեց ու ստիպեց անզգայանալ, ասաց.

– Կարիսսիմո, Օսկարնեւլո: Որքան լավ են ես այն՝ ծեր ցավը, հասկանում: Գնանք մեզ հետ Միլան, Փարիզ, Տոլեդո, Գվատեմալա:

Ես թեթև գլխապտույտ ունեցա: Ես բռնեցի Ռագունայի՝ թարմությամբ փթթող և աշխարհի պես հին ծեռքը: Միջերկրական ծովի ալիքները խփվեցին իմ ափին, ծիթենիները շշնջացին իմ ականջին.

– Ռոզվիտան ծեղ համար մայր կդառնա, Ռոզվիտան ծեղ կհասկանա: Նա՝ Ռոզվիտան, մեծ պայծառատեսը, որը ներթափանցելով տեսնում է ամենը, հասկանում ամենը, միայն ինքն իրեն չի կարողանում հասկանալ, օ մամա միա, միայն ոչ իրեն:

Ռագունան տարօրինակ ձևով հագիվ էր ինձ սկսել ներթափանց տեսնել և իր պայծառատեսական հայացքով ինձ ճեղքել, երբ անսպա-

սելի ու սարսափով լի ինձանից ետ քաշեց իր ձեռքը: Չգարհուրեցրե՞ց, արդյոք, նրան իմ 14-ամյա կարոտած սիրտը: Չբացահայտվե՞ց, արդյոք, նրա համար, որ Ռոզվիտան, միևնույն է, աղջիկ, թե ծեր կին, ինձ համար միայն մեկ բան էր նշանակում՝ Ռոզվիտա: Նա ցնցվում էր ու նեապոլիտանական լեզվով շշնջում և այնքան շատ էր իրեն խաչակնքում, կարծես սարսափները, որոնք նա ընթերցել էր իմ մեջ, սահմաններ չունեին, իսկ այդ ամենից հետո նա լռելայն թաքնվեց իր հովհարի ետևում:

Ես, գլուխս կորցրած, խնդրեցի ինձ լուսաբանել, բացատրություն խնդրեցի պարոն Բեբրայից, սակայն նույնիսկ Բեբրան, որն ուղիղ գծով արքայազն Օյգենից էր սերվում, դատելով ամեն ինչից, ինքն էլ էր կորցրել սովորական վստահությունը, նա ինչ-որ բան էր փնթփնթում և միայն վերջին մոտ ես կարողացա հասկանալ հետևյալը.

– Ձեր հանճարը, իմ պատանի բարեկամ, աստվածային է. սակայն նաև, անկասկած, ծեր հանճարի հրեշավոր հիմքը փոքր-ինչ շփոթեցրեց իմ բարի Ռոզվիտային, ինչպես և ինձ: Ազնվորեն խոստովանեմ, ձեզ ներհատուկ ինքնաբերական անչափելիությունը ներկայանում է որպես օտար՝ չնայած ոչ այնքան հասկանալի: Բայց միևնույն է, Բեբրան հասցրեց հավաքել ուժերը, միևնույն է, որպիսին էլ լինի ձեր բնավորության կառուցվածքը, զնանք մեզ հետ, ելույթ կունենաք Բեբրայի «Կախարդական շուուում»: Ինքնադաստիարակության ու ինքնասահմանափակման որոշակի չափաբաժնի առկայության դեպքում դուք լիովին ունակ եք գտնել ձեր հանդիսատեսին՝ նույնիսկ ներկայումս ձևավորված քաղաքական հանգամանքների պայմաններում:

Ես անմիջապես կռահեցի, որ Բեբրան, որը ժամանակին ինձ խորհուրդ տվեց միշտ լինել բեմի վրա և ոչ մի անգամ՝ դրա դիմաց, ինքն էր հաղորդակից դարձել մեծ խմբով դրա դիմաց կանգնածների հետ՝ չնայած նա առաջվա նման ելույթ էր ունենում կրկեսում: Ահա հենց այդ պատճառով էլ նա հիասթափվեց, երբ ես հարգալից ու ափսոսացող տեսքով մերժեցի նրա առաջարկությունը: Իսկ սինյորա Ռոզվիտան նույնիսկ լսելի հոգոց հանեց իր հովհարի ետևում ու կրկին ինձ ցույց տվեց իր միջերկրական աչքերը:

Մենք մի քիչ էլ գրուցեցինք, ես մատուցողին խնդրեցի ինձ ջրի դատարկ բաժակ բերել, ծայնովս բաժակի վրա սրտածև կտրվածք արեցի, շուրջը քմահաճորեն «Օսկարից՝ Ռոզվիտային» գրությունը երգեցի, բաժակը նվիրեցի նրան, ինչով նրան շատ ուրախացրի, իսկ Բեբրան, նախքան մեր հեռանալը, հաշիվը փակեց և առատաձեռն թեյավճար տվեց:

երկուսով ինձ ուղեկցեցին գրեթե մինչև մարգադահլիճը: Ես թմբուկի փայտիկներով ցույց տալով Մայիսյան մարգագետնի հակառակ ծայրի դատարկ տրիբունաները և, այժմ վերհիշեցի, դա տեղի էր ունենում երեսունութ թվի զարմանը, իմ ուսուցիչ Բեբրային պատմեցի տրիբունաների տակ թմբկահարի կարգավիճակով սեփական գործունեությանն մասին:

Բեբրան շփոթված ժպտաց, սինյորա Ռոզվիտան ցուցադրեց իր լուրջ դեմքը:

Իսկ երբ սինյորան մի քանի քայլ այն կողմ գնաց, Բեբրան, հրաժեշտ տալով, իմ ականջին շշնջաց.

– Ես սխալ թույլ տվեցի, իմ ընկեր, ինչպես՞ես ես կարող եմ այսուհետև ևս լինել ձեր ուսուցիչը: Ախ, այդ կեղտոտ քաղաքականությունը:

Նման բառերից հետո նա, ինչպես և շատ տարիներ առաջ, երբ ես նրան առաջին անգամ հանդիպեցի կրկեսի բնակելի բեռնասայլերի միջև, համբուրեց իմ ճակատը, տիկին Ռոզվիտան ինձ մեկնեց ասես թե ճենապակյա ձեռքը, ես հանդիսավոր խոնարիվեցի, 14 տարեկանի համար դա չափից դուրս մշակված շարժում էր դիտվում, պայծառառեսի մատիկների վրա:

– Մենք դեռ կտեսնվենք, որդիս,– պարոն Բեբրան ձեռքով արեց ինձ:– Կտեսնվենք, ինչպես էլ կյանքը դասավորվի: Մեր պես մարդիկ չեն կարող կորչել:

– Չարություն մի պահեք ձեր հայրերի դեմ,– խորհուրդ տվեց ինձ սինյորան:– Վարժվեք ձեր սեփական գոյությանը, որպեսզի ձեր սիրտը հանգիստ ձեռք բերի, իսկ սատանան չարություն տածի:

Ինձ թվաց, կարծես սինյորան ևս մեկ անգամ, չնայած կրկին զուր, անվանարկեց ինձ: Զքվիր, սատանա, իսկ սատանան չէր հեռանում: Ես տխուր, ամայացած սրտով նայեցի երկուսի ետևից, ձեռքով արեցի: Երբ նրանք նստեցին տաքսի ու նրա մեջ ամբողջապես անհետացան («Ֆորդը» կառուցված էր մեծահասակների համար, իսկ նրանց հետ ներսում դատարկ էր թվում), երբ մեքենան սլանալով հեռացավ՝ տանելով իմ ընկերներին, այնպիսի տեսք ուներ, կարծես նստողներ է որոնում: Ճիշտ է, հետագայում ես փորձեցի Մացերատին համոզել, որպեսզի գնա Կրոնեի կրկեսը, սակայն նա հորդորներին չենթարկվեց: Նա իմ խեղճ մոր համար, որն, ըստ էության, երբեք ամբողջությամբ նրան չէր պատկանել, ամբողջապես խրվել էր սզի մեջ: Եվ կամ ո՞ւմ էր նա ամբողջապես պատկանել: Նույնիսկ Յան Բրոնսկուն՝ դա էլ ոչ, թերևս միայն ինձ, քանզի Օսկարը բոլորից շատ էր տառապում նրա բացակայությունից, որը

խախտել էր նրա առօրյա կյանքի նորմալ ընթացքը և նույնիսկ կասկածի տակ էր դրել այդ կյանքը: Մայրիկս ինձ սարսափելի վատություն արեց: Իսկ հայրերից ընդհանրապես ոչինչ չէր կարելի սպասել: Ուսուցիչ Բեբրան, ի դեմս քարոզչության նախարար Գեբելսի, ինքը ձեռք բերեց իր ուսուցչին: Գրեթե Շեֆլերը ամբողջությամբ հեռացավ «ձմեռային օգնության» մեջ: Այսպես էր ասվում. ոչ մեկը պետք է սոված չմնա, ոչ մեկը պետք է չմրսի: Իսկ ես հենվում էի թմբուկիս վրա և վերջնականապես անձնատուր եղա միայնությանը՝ աշխատելով փայտիկների հարվածների ներքո բարակած, ինչ-որ ժամանակ սպիտակ գույն ունեցած թիթեղի վրա: Երեկոներին մենք Մացերատի հետ նստում էինք իրար դեմ դիմաց, նա իր խոհարարական գրքերն էր թերթում, ես իմ բողոքներն էի թափում իմ գործիքի վրա: Երբեմն Մացերատը, գլուխը դնելով խոհարարական գրքի վրա, լաց էր լինում: Յան Բրոնսկին ավելի ու ավելի հազվադեպ էր լինում մեզ մոտ: Հաշվի առնելով քաղաքական իրավիճակը՝ տղամարդիկ եկան այն հետևության, որ պետք է առանձնակի զգուշություն պահպանել, ոչ ոք չգիտի, թե այս ամենը ինչ ընթացք կստանա: Այդ իսկ պատճառով սկստով և փոխարինվող երրորդ խաղացողով երեկոները ավելի հազվադեպ էին կազմակերպվում, իսկ եթե նույնիսկ կազմակերպվում էին, ապա ուշ ժամի, մեզ մոտ հյուրասենյակում, կախովի լամպի տակ, առանց քաղաքականության մասին խոսակցության: Թվում էր, թե իմ Աննա տատիկը լիովին մոռացել է Բիսաուից մեզ մոտ՝ Լաբեսվիզ բերող ճանապարհը: Տատիկս զայրանում էր Մացերատի վրա, հնարավոր է, որ զայրանում էր նաև ինձ վրա. չէ՞ որ ես ինքս եմ լսել, թե ինչպես է նա ասում. «Իմ Ագնեսիկը, նա մահացավ, այդ թմբուկի պատճառով նա այլևս չէր ուզում ապրել»:

Թող որ ես նույնիսկ մեղավոր եմ մայրիկիս մահվան մեջ, ես էլ ավելի ջղածգորեն էի կառչում իմ վատաբանված թմբուկից. չէ՞ որ նա չէր մահանում, ինչպես մայրերն են մահանում, կարելի է նոր թմբուկ գնել կամ այն տալ ծերունի Հայլանդին կամ ժամագործ Լաուբշադին, որպեսզի վերանորոգեն: Թմբուկը հասկանում էր ինձ, ամեն ինչին ճիշտ պատասխան տալիս և հենվում էր ինձ վրա, ինչպես ես էի հենվում նրա վրա:

Եվ այն ժամանակահատվածը, երբ սեփական կացարանը ինձ համար դառնում էր չափից դուրս կարճ կամ իմ տասնչորս տարիների համար չափից դուրս երկար, երբ օրվա ընթացքում ինձ ոչ մի անգամ հնարավորություն չէր ընձեռվում ցոլցափեղկի դիմաց գայթակղողի դերը խաղարկելու: Իսկ երեկոներին արդեն գայթակղությունը բավականա-

չափ ուժեղ չէր ստացվում, որպեսզի մութ դարպասատակում ճշմարտանման գայթակղողի պատկերների, ես առաջադրում էի տակտը, քշում-գնում էի հինգերորդ հարկ՝ ճանապարհին հաշվելով 116 աստիճան, յուրաքանչյուր հարկում կանգ էի առնում՝ քթով որսալով հոտերը, որոնք գալիս էին յուրաքանչյուր աստիճանավանդակի բոլոր հինգ դռների ետևից, որովհետև հոտերին, ինչպես և անծամբ ինձ, չափից դուրս նեղվածք էր երկսենյականոց բնակարանում:

Սկզբնական շրջանում, չնայած հազվադեպ, սակայն բախտս բերում էր շեփորահար Մայնի հետ: Հարբած վիճակում ձեղնահարկի չորացող սավանների միջև ընկած՝ նա կարողանում էր զարմանալի երաժշտականությամբ փչել իր շեփորը՝ դրանով մեծ ուրախություն պատճառելով իմ թմբուկին: Երեսունութի մայիսին Մայնը հրաժարվեց գիհու օդուց՝ մարդկանց հայտարարելով. «Այժմ նոր կյանք կսկսվի»: Դրանից հետո նա դարձավ գրոհայինների հեծելազորային զորամասերին կից երաժշտական վաշտի անդամ: Հետագայում ես կարող էի հետևել, թե ինչպես է նա երկարաճիտք կոշիկներով ու նմանատիպ կաշվից երասանով, աստիճանների վրա մեկ քայլով հինգ աստիճան հաղթահարում: Նա առաջվա պես պահում էր չորս կատու, որոնցից մեկի անունը Բիսմարկ էր, որովհետև, ինչպես կարելի էր ենթադրել, գիհու օդին երբեմն հաղթանակում էր և նրան տրամադրում դեպի երաժշտությունը:

Ես շատ հազվադեպ էի ծեծում ժամագործ Լաուբշադի՝ հարյուրավոր ժամացույցներով շրջապատված այդ հանգիստ մարդու դուռը: Սակայն ժամանակի հետ նման վատնողական վերաբերմունք ես ինձ կարող էի թույլ տալ ոչ ավելի, քան ամիսը մեկ: Ծերունի Հայլանդը նախկինի պես իր որջը պահում էր եկամտային տան բակում և նախկինի պես նա ուղղում էր ծուռ մեխերը: Եվ առաջվա պես էլի կային ճագարներ և ճագարներից ճագարիկներ: Միայն բակի մանուկներն էին դարձել այլ: Այժմ նրանք քայլում էին համազգեստով, սև փողկապով և այլևս աղյուսի փոշուց ապուրներ չէին եփում: Հայտնվել էր այլ սերունդ, իսկ իմը արդեն հաղթահարել էր դպրոցը և գնացել էր դեպի գիտություն: Նուխի էյկեն դարձել էր վարսավիր, Ակսել Միշքեն պատրաստվում էր Շիխաուի նավաշինարանում դառնալ զոդող, Սյուզի Քատերը Շտերն-Ֆելդի առևտրի տանը սովորում էր վաճառողուհու մասնագիտությունը և արդեն մշտական երկրպագու ուներ: Ինչ աստիճան կարող է ամեն ինչ փոխվել ընդամենը երեք-չորս տարվա ընթացքում: Գիշտ է, բակում առաջվա պես գորգերը թափ տալու համար կանգնած էր վերադրակը, և

տնային ներքին կանոնակարգում այդպես էլ գրված էր. երեքշաբթի և ուրբաթ՝ թափ տալ գորգերը: Սակայն այդ երկու օրերին լսվում էին միայն հազվադեպ և մի տեսակ ամոթխած հարվածներ. այն ժամանակվանից ի վեր, ինչ Հիտլերը եկել է իշխանության, տնտեսություններում ավելի ու ավելի շատ փոշեկուլներ էին հայտնվում, վերադարձները կանգնած էին միայնակության մեջ և այժմ պիտանի էին թերևս միայն ճնճողուկների համար:

Մի խոսքով, ինձ մնացել էր միայն աստիճանավանդակը և մեկ էլ ձեղնահարկը: Կոմիսիոնը տանիքի տակ ես ընթերցում էի իմ փորձարկած գիրքը, իսկ աստիճանների վրա, երբ ցանկանում էի մարդկանց հետ շփվել, ծեծում էի երրորդ հարկի ծախ կողմի առաջին դուռը: Տրուչինսկի մայրիկը միշտ բացում էր դուռը: Այն ժամանակվանից, երբ նա Բրենտաուի գերեզմանատանը բռնել էր իմ ձեռքը և ձեռքս բռնած էլ մոտեցրեց իմ խեղճ մայրիկի դագաղին, նա բաց էր անում ամեն անգամ, երբ նրա դռան առաջ հայտնվում էր Օսկարը իր փայտիկներով:

– Միայն թե այդքան բարձր ծայնով մի թմբկահարիր, Օսկա՛ր: Ախր, մեր Դերբերթը քնած է, քանի որ այս գիշերը ևս նրա համար դաժան էր, և ստիպված էի նրան տուն բերել մեքենայով:– Այս բառերից հետո նա ինձ ներս էր քաշում իր բնակարանը, ածիկով ու կաթով սուրճ էր լցնում և դրան վրադիր տալիս էր թելի վրայի շագանակագույն սառնաշաքարից մի կտոր, որպեսզի թաթախեի ու լպստեի: Ես խմում էի, ծծում սառնաշաքարը, իսկ թմբուկին ձեռք չէի տալիս:

Տրուչինսկի մայրիկը ուներ փոքրիկ, կլոր գլուխ, որի վրա կիպ նստած բարակ մոխրաալեհեր մազերը այն աստիճան աղքատիկ էին, որ նրանց միջից փայլում էր վարդագույն մաշկը: Նոսր մազափնջերը ձգտում էին դեպի նրա ծոծրակի հեռավոր կոկոնը և այստեղ առաջացնում էին հանգույց, որը չնայած իր փոքր չափերին, բիլիարդի գնդից փոքր, նկատելի էր ցանկացած կողմից, ինչպես էլ որ նա անցներ-դառնար: Այդ հանգույցը պահվում էր գործելու փոքրիկ շյուղերի օգնությամբ: Իր կլորիկ թշերը, որոնք, թվում էր, դնովի են, երբ նա ծիծաղում էր, Տրուչինսկի մայրիկը իր թշերը ամեն առավոտ շփում էր եղերդի տուփի փաթեթով, փաթեթը կարմիր էր ու գունաթափվող: Տրուչինսկի մայրիկի հայացքը նման էր մկան հայացքի, նրա չորս երեխաների անուններն էին Դերբերթ, Դուստա, Ֆրից, Մարիա:

Մարիան իմ հասակակիցն էր, նոր էր ավարտել տարրական դպրոցը և այժմ ապրում ու սովորում էր Շիդլիցում, պետական ծառայողի ընտանիքում տնտեսուհի էր: Ֆրիցը, որն աշխատում էր վագոնի գործարա-

նում, հազվադեպ էր տանը հայտնվում: Նրա կողքին մշտապես կային երկու, երեք աղջիկներ, որոնք նրա համար անկողին էին բացում և որոնց հետ նա գնում էր Օռու պարելու: Մեր շենքի բակում ես ճագարների էի պահում, վիեննական երկնագույն, սակայն ճագարների հոգար ընկնում էր Տրուչինսկի մայրիկի վրա, որովհետև Ֆրիցը առանց այն էլ շատ զբաղված էր բազմաթիվ աղջիկներով: Հուստան, որը երեսունին մոտ համակրելի անձնավորություն էր, գլխավոր երկաթուղային կայարանին կից «էդեն» հյուրանոցում աղախին էր ծառայում: Դեռևս ամուսնացած չլինելով՝ նա, ինչպես սահմանված է առաջնակարգ հյուրանոցի աշխատակազմի համար, ապրում էր հենց տեղում, բազմահարկ շենքի վերին հարկում: Եվ, վերջապես, բոլորից տարիքովը՝ Հերբերթը, միակն էր, ով ապրում էր մոր հետ, եթե, իհարկե, չհաշվենք մոնտյոր Ֆրիցի հազվադեպ գիշերումները, և Նոյֆարվասերի նավահանգստային արվարձանում ծառայում էր որպես մատուցող: Խոսքն այստեղ կլինի հենց նրա մասին: Որովհետև մայրիկիս մահից հետո Հերբերթը իմ ձգտումների մպատակակետի կարճ, սակայն երջանիկ ժամանակահատվածն էր. ես դեռ այսօր էլ նրան իմ ընկերն եմ անվանում: Հերբերթը ծառայում էր Շթարբուշի մոտ: Այդպես էին անվանում այն սեփականատիրոջը, ում պատկանում էր «Շվեդի մոտ» պանդոկը: Այն տեղակայված էր նավաստիների համար բողոքական եկեղեցու դեմ դիմաց, և նրա այցելուները, ինչպես հեշտ է կռահել անվանումից, մեծ մասամբ սկանդինավներ էին: Սակայն այնտեղ մտնում էին և՛ ռուսները, և՛ Ազատ քաղաքի լեհերը, և՛ հելնդի բեռնակիրները, և՛ գերմանական ռայխի ռազմաճակատի նավաստիները, որոնք հենց նոր էին այցելության գալիս: Այդ, կարելի է ասել, եվրոպական պանդոկում մատուցող ծառայելը բնավ էլ անվտանգ չէր, և միայն այն փորձն էր, որ Հերբերթը ձեռք էր բերել «Օռի ծիարշավում», նախքան տարվասեր վերակոչելը, Հերբերթը որոշ ժամանակ այդ երրորդ կարգի պարատեղում որպես մատուցող էր ծառայում, որը նրան հնարավորություն տվեց՝ «Շվեդի մոտ» տիրող լեզուների բաբելոնյան խառնուրդի մեջ, հաստատել իր արվարձանային ներքին գերմանական բարբառը, լեհերենի ու անգլերենի միաձուլումների հետ խառնված: Սակայն ամիսը մեկ անգամ նրան տուն էր բերում սանիտարկան մեքենան՝ չնայած ընդդեմ նրա կամքի, բայց միաժամանակ անվճար:

Այդ ժամանակ Հերբերթը ստիպված էր լինում պառկել փորի վրա, բարձրածայն տնքալ, որովհետև հարյուր կիլոգրամ քաշ ուներ, և իր ծանրությամբ մի քանի օր հոգս պատճառել մահճակալին: Այդ օրերին Տրուչինսկի մայրիկը առանց շունչ քաշելու լուտանք էր թափում: Սա-

կայն այդ օրերին նաև անխոնջ խնամում էր նրան և, հերթական անգամ վիրակապելը ավարտելով, մազերի միջից դուրս քաշած շյուղով ցույց էր տալիս ապակու տակի ռետուշավորված լուսանկարը, որը հենց մահ-ճակալի դեմ դիմաց էր: Իսկ պատկերում էր այդ լուսանկարը լուրջ ու անշարժ դեմքով մի տղամարդու, որը բեղեր ուներ ու շատ էր նմանվում բեղավորների այն մասին, որը բնակեցրել է իմ լուսանկարչական ալբոմի առաջին էջերը:

Սակայն այն պարոնը, որին իր ճաղերով ցույց էր տալիս Տրուչինսկի մայրիկը, չէր պատկանում իմ ընտանիքի անդամների թվին, վերջնականապես Յերբերթի, Յուստայի, Ֆրիցի ու Սարիայի հայրն էր:

– Դու դեռ ինչ-որ ժամանակ քո վերջը կտաս, ինչպես հայրդ իր վերջը տվեց,– թունոտ ֆշշացնում էր նա հևացող ու տնքացող Յերբերթի ականջին, սակայն ոչ մի անգամ այդպես էլ չասաց, թե որտեղ ու երբ է այդ տղամարդը բերել կամ, հնարավոր է, գտել իր վերջը:

– Դե և ո՞վ էր նա այս անգամ,– հարց ու փորձ էր անում ալեհեր մուկիկը խաչած ձեռքերի վերևից:

– Դե, ինչպես միշտ, շվեդներն ու նորվեգացիները:– Յերբերթը շրջվում էր, և նրա մահճակալը ճռնչում էր:

– Ինչպես միշտ, ինչպես միշտ: Ձևեր մի թափիր, թե իբր դա միշտ շվեդներն ու նորվեգացիներն են, այ վերջերս դա ուսումնական նավի տղաներն էին, ինչպես՞ տ, է՛, նրա անունը. Աստված հիշողություն տա, դե հա, «Շլագետերից» ահա, իսկ դու ինձ մի գլուխ շվեդների ու նորվեգացիների մասին ես պատմում:

Յերբերթի ականջը (դեմքը տեսնել ես չէի կարող) լցված էր գույնով:

– Սրիկաներ, միշտ իրենց չգիտես ինչի տեղ են դնում ու քթները տնկում են:

– Թող դրանց, դա ամենևին էլ քո գործը չէ: Քաղաքում, երբ նրանք ափ են դուրս գալիս, բավական վայելուչ տեսք ունեն: Հավանաբար դու կրկին սկսել ես Լենինի վերաբերյալ խրատներ տալ կամ քիթը խոթել ես իսպանական պատերազմի մեջ:

Յերբերթը այլևս ոչինչ չէր պատասխանում, և Տրուչինսկի մայրիկը հեռանում էր խոհանոց, իր սուրճի մոտ:

Հենց որ Յերբերթի թիկունքը սկսում էր կենդանանալ, ինձ թույլ էր տրվում այն դիտել: Յերբերթը նստում էր խոհանոցի աթոռին, ցած էր իջեցնում շալվարակալերը, որոնք ընկնում էին նրա գիստերին փաթաթված կապույտ մահուղի վրա և դանդաղ, կարծես նրան խանգարում էին ծանր մտքերը, հանում էր բրդե վերնաշապիկը:

Թիկունքը կլոր էր ու շարժուն: Պեպեններով պատված վարդագույն բնապատկեր: Երկու կողմից ճարպի մեջ խեղդվող ողնաշարի վրա թիակներից ներքև փնջակալել էին շիկահեր մազերը: Նրանք խոպոպիկներով իջնում էին թիկունքն ի վար՝ մինչև որ անհետանում էին վարտիքի մեջ, որը Չերբերթը հագնում էր նույնիսկ ամռանը: Իսկ վարտիքի եզրից սկսած դեպի վեր մինչև մկանուտ պարանոցը, Չերբերթի թիկունքը պատել էին ուռած, մազերի աճին խանգարող, պեպենների սփռումները՝ ընդհատող, իրենց կողքերում ծալքեր թողնող, եղանակի փոփոխության ժամանակ մրմռացող, գույնզգույն՝ սկսած կապտասևերից մինչև կանաչասպիտակագույն սպիները: Եվ ահա այդ սպիներին էր, որ ինձ թույլ էր տրվում ձեռք տալ:

Ունեցե՞լ եմ ես, արդյոք, նա, ով պառկած է անկողնու վրա ու չտեսնող աչքերով նայում է պատուհանին, ով արդեն մի քանի ամիս է, ինչ դիտահայում է հատուկ բժշկական հիմնարկության տնտեսական շինությունները, իսկ նրանց ետևում Օբերատյան անտառը: Ունեցե՞լ եմ ես, արդյոք, մինչ այդ օրը այնչափ ամուր, որչափ էլ զգայուն ու գիտակցությունը մթագնեցնող մի ինչ-որ այլ բանի ձեռք տալու հնարավորություն, որպիսիք Չերբերթի թիկունքի սպիներն են: Թերևս միայն որոշ աղջիկների ու տիկնանց մարմինների որոշ մասերը, և այն անանուն մատը, որը համարյա երկու տարի առաջ տարեկանի դաշտից բերեց շունը և որը շուրջ մեկ տարի ինձ թույլ էր տրվում պահել, ճիշտ է, միայն բանկայի մեջ ու պայմանով, որ ձեռք չտամ: Բայց դրա փոխարեն ես այնքան պարզորոշ էի այն տեսնում, որ մինչև օրս կարող եմ զգալ ու հաշվել այդ մատի ամեն մի հողը, թույլ տվեք միայն ձեռքս վերցնեմ իմ փայտիկները: Ամեն անգամ, երբ ինձ մոտ ցանկություն էր առաջանում վերհիշել Չերբերթ Տրուչինսկու թիկունքը, ես սկսում էի թմբկահարել, թմբկահարումով աշխուժացնել իմ հիշողությունը՝ մատը մեջը բանկայի առջև նստած: Ամեն անգամ, իսկ դա հազվադեպ էր պատահում, կնոջ մարմինը ուսումնասիրելիս՝ ես, նրա սպիների նմանվող մարմնի մասերի մեջ մինչև վերջ համոզված չլինելով, մտովի վերադառնում էի դեպի Չերբերթ Տրուչինսկու վերքերը: Նույն հաջողությամբ ես կարող էի նաև այլ կերպ ասել. իմ ընկերոջ թիկունքի այդ անընդգրկելի ուռածություններին առաջին դիպչումները արդեն այն ժամանակ ինձ այն կոշտությունների հետ էին ծանոթություն ու ժամանակավոր տնօրինում խոստանում, որոնք կարճատև ժամանակում հայտնվում են սիրո համար բաց կանանց մոտ: Միաժամանակ Չերբերթի թիկունքի նշաններն արդեն այն վաղ ժամանակաշրջանում խոստանում էին ապագայում սպիրտի մեջ

պահվող ցուցամատը, սակայն Յերբերթի սպիներից դեռ շատ ժամանակ առաջ, դեռ իմ երրորդ ծննդյան օրվանից սկսած, թմբուկի փայտիկները ինձ սպիներ, բազմացման օրգաններ և, վերջ ի վերջո, ցուցամատ էին խոստանում: Այնուամենայնիվ, ցանկանում եմ վերադառնալ էլ ավելի հեռավոր ժամանակներին. նույնիսկ երբ ես դեռ սաղմնային վիճակում էի, երբ Օսկարը դեռ Օսկար չէր դարձել, սեփական պորտալարիս հետ խաղը ինձ հերթականությամբ խոստանում էր մեկ թմբուկի փայտիկներ, մեկ՝ Յերբերթի սպիներ, մեկ՝ երիտասարդ կանանց ու առավել տարիքով կանանց լայն բացված խառնարաններ:

Այսօր ես կրկին անդրադարձա թմբուկի փայտիկներին, մարմնի փափուկ մասերին ու սպիներին, իմ սեփական գործիքին, որը ժամանակ առ ժամանակ է ցուցադրում ուժերի հորդումը, ես անցա հիշողությունների զարտուղի ճանապարհով, որոնք ինձ պատվիրված էին իմ թմբուկի կողմից: Իմ ծննդյան տարեդարձը մեկ անգամ ևս տոնելու հնարավորություն ստանալու համար ես պետք է հասնեմ երեսուն տարեկանի: Դուք հավանաբար արդեն կռահեցիք. Օսկարի բարձրագույն նպատակը վերադարձ է դեպի պորտալար, հանուն դրա է ձեռնարկվել ողջ պատմությունը, հանուն դրա է վերադարձը դեպի Յերբերթ Տրուչինսկու վերքերն ու սպիները:

Նախքան իմ ընկերոջ թիկունքի նկարագրությունը ու մեկնաբանությունը շարունակելը՝ ես պետք է հայտարարեմ, որ եթե չհաշվենք ծախս սրունքի վրայի ատամներով կծածի հետքերը, որոնք արել էր Օռայի մի պոռնիկ, նրա հզոր, բավականին խոցելի, մի խոսքով իրենից հրաշալի թիրախ ներկայացնող մարմնի առաջնային մասում որևէ այլ ատամնահետքեր չկային: Թշնամիները նրան կարող էին մոտենալ միայն թիկունքի կողմից: Միայն թիկունքից էր նա խոցելի, միայն թիկունքի վրա էին նշան դնում ֆիննական ու լեհական դանակները: Շպայխերինգելի նավահանգստի բեռնակիրների դուրս թռչող դանակներն ու ուսումնական նավերի կադետներին պատկանող առագաստների համար դանակները:

Երբ պատահում էր, որ Յերբերթը ուտում էր, նրանց մոտ շաբաթը երեք անգամ մատուցվում էին կարտոֆիլե յուղաբլիթներ, որոնք ոչ ոք գրեթե առանց ճարպի այդքան բարակ ու այդքան կրթկրթան չէր կարող պատրաստել, ինչպես Տրուչինսկի մայրիկը, կարճ ասած, երբ նա մի կողմ էր հրում ափսեմ, ես նրան «Նորագույն լուրեր» էի մատուցում: Նա շալվարակալները ցած էր գցում ուսերից, դուրս էր ցցվում իր վերնաշապկի միջից և ինձ թույլ էր տալիս իր թիկունքին հարց ու փորձ անել՝

մինչ ինքը զբաղված էր ընթերցանությամբ: Հարցեր-պատասխաններ, այդ ժամվա ընթացքում Տրուչինսկի մայրիկը ևս մեծ մասամբ նստում էր սեղանի մոտ: Քանդելով հին գուլպաների բրդյա թելերը՝ նա այդ ընթացակարգը ուղեկցում էր նվաստացնող ակնարկներով, և՛ առիթը բաց չթողնելով, ժամանակ առ ժամանակ հիշեցնում իր ամուսնու սարսափելի մահվան մասին, լուսանկարի ռետուշավորման և նրա մահճակալի դիմաց ապակու տակ կախելու մասին:

Հարցումը սկսում էր, երբ ես մատով խեթում էի սպիներից մեկը: Երբեմն մատի փոխարեն ես խեթում էի թմբուկի փայտիկով:

– Հլը մեկ էլ սեղմիր: Չեմ հասկանում, թե որ մեկի մասին ես դու հարցնում: Կա չկա նա ինձ մոտ այսօր քնած է:

Եվ ես ևս մեկ անգամ էի սեղմում, ավելի արտահայտիչ.

– Ախ, դա: Դա ուկրաինացի էր: Նրանք ընդհարվեցին գոյնգենցի մի տիպի հետ: Սկզբում եղբայրների նման նստած էին միևնույն սեղանի շուրջ: Իսկ հետո նա, որ Գոյնգենցի էր, ուկրաինացուն ասաց ռուս: Ուկրաինացին չէր կարող դրան դիմանալ, նրան ինչպես ուզում ես անվանիր, միայն թե ոչ ռուս: Նրանք Վիսլայով ներքև էին իջել անտառանյութի ետևից, իսկ մինչ այդ երկու ուրիշ գետեր էին անցել, նրա մոտ էլ երկարաճիտք կոշիկի մեջ փող կար և դրա կեսի չափ նա արդեն Շտարբուշի մոտ քամում էր տվել, բոլորին խմիչք էր հյուրասիրել: Իսկ այստեղ նրան ասում են ռուս, և ես ստիպված եմ նրանք բաժանել, կուլտուրական ձևով, ինչպես ես միշտ բաժանում եմ: Իսկ ես առանց այդ էլ շատ գործեր ունեմ, և այստեղ ուկրաինացին ինձ ասում է՝ դու լեհուկ ես, ասում է, իսկ մի ուրիշ լեհ, որը ողջ օրը հողահան մեքենայով ճլցելի է հանում, սա ինձ էլի ինչ-որ բան է ասում, ոնց որ թե «նացիստ»: Դե Օսկար, դու էլ հո գիտես, թե ինչպիսին է մեր Հերբերթ Տրուչինսկին, իսկ նա, որ հողահան մեքենայից է, հնոցապանի պես մի սփրթնած տիպ, նույնպես մեկ-երկու և պառկեց հանդերձապահարանի դիմաց: Իսկ երբ ես միայն ուզում էի ուկրաինացուն բացատրել, թե ինչ տարբերություն կա լեհուկի և դանցիգյան երիտասարդի միջև, նա տարավ բերեց ու թիկունքից ինձ խոցեց՝ սա էլ հենց այդ սպին է:

Երբ Հերբերթը արտասանում էր «սա էլ հենց այդ սպին է», ամեն անգամ, կարծես որպես իր խոսքերին ապացույց, շրջում էր թերթի էջը և մի կուր ածիկի սուրճ էր խմում՝ մինչև թույլ կտար, որ ես մեկ կամ երկու անգամ սեղմեն հերթական սպին:

– Ախ, դա: Դե դա ընդհանրապես հեջ բան է, հիմարություն է: Դա եղավ, երբ մոտ երկու տարի առաջ Փիլաուի մոտորանավակների նա-

վատորմը այստեղ խարխսխ գցեց: Տեսնեիք, թե ինչպես էին նրանք իրենց երևակայում: «Կապույտ համազգեստներն» էին նվազում, բոլոր աղջիկները ուղղակի խելագարվում էին նրանց համար: Թե ինչպես էր այդ հարբեցողը հայտնվել նավատորմում՝ ես մինչ օրս էլ չեմ հասկանում: Նա Դրեզդենից էր, դու միայն մտածիր, Օսկար, Դրեզդենից: Չնայած, դու իհարկե պատկերացում էլ չունես, թե դա ինչ բան է, երբ նավաստին ծնունդով Դրեզդենից է լինում: Չերբերթի մտքերը, որոնք համառորեն վերադառնում էին էլբայի վրայի չքնաղ քաղաքին, շեղելու և դրանք Նոյֆարվասեր տեղափոխելու համար ես մեկ անգամ ևս սեղմեցի այն, ինչպես ինքն էր կարծում, հիմար սպիի վրա:

— Այո, իհարկե, ես արդեն ասացի, նա տորպեդահարող մոտորանավակի վրա էլ իրեն լավ տղա էր ծնացնում և ուզում էր մի լավ ծեռ առնել մի խելոք շոտլանդացու, որի տաշտակը կանգնած էր իր ցամաքային նավանորոգարանում: Չեմբերլենի վերաբերյալ, անծրևանոցի և այլն: Ես նրան հանգիստ խորհուրդ տվեցի բերանը փակել՝ նամանավանդ, որ շոտլանդացին ոչ մի բառ չէր հասկանում և միայն սփռոցի վրա շնապսով նախշեր էր առաջացնում: Իսկ ես նրան ասացի՝ հանգստացիր, ասում եմ, տղաս, դու քո տանը չես, մեզ մոտ՝ այստեղ Ազգերի Լիգա է: Իսկ այդ ապուշը ինձ ասում է, դու, ասում է, ռազմավարային գերմանացի ես, այն էլ, ասում է, իր սաքսոնական բարբառով, դե, հասկանալի բան է, նա հենց այդտեղ էլ մոռոթին կերավ և անմիջապես հանգստացավ: Իսկ մոտ կես ժամ անց, ես հենց կռացել էի գուլդենի ետևից, որն ընկել էր սեղանի տակ, սաքսոնացին դուրս հանեց իր փուշը ու արագ ծակեց:

Չերբերթը ծիծաղելով շարունակում էր թերթել «Նորագույն լուրերը» և ասաց էլի:

— Այ հենց դա է, հենց այդ սպին է,— ինչից հետո թերթը շարժեց դեպի ինքն իրեն քթի տակ փնթփնթացող Տրուչինսկի մայրիկը, և Չերբերթը պատրաստվեց վեր կենալ: Սակայն նախքան Չերբերթի զուգարան գնալը, ես նրա դեմքից էի տեսնում, թե ուր է նա պատրաստվում: Իզուր չէ, որ նա սեղանի եզրից դեպի վեր էր ձգվում՝ ես արագ խեթկեցի խաղաթղթի երկար մասի երկարությամբ, մանուշակասև կարված սպիի վրա:

— Տղաս, Չերբերթը պետք է զուգարան գնա, իսկ հետո ես քեզ ամեն ինչ կպատմեմ:

Սակայն ես էլի խեթկում ու խեթկում էի, ոտքերով դոփելով, ինձ երեք տարեկան ծնացնելով, դա միշտ օգնում էր:

– Դե լավ:

– Որ դու վազն անցնես: Որ դու ինձ հանգիստ թողնես: Միայն թե կարճ:

Եվ Դերբերթը կրկին նստեց: Դա տեղի ունեցավ երեսուն թվի Ամանորին: Այն ժամանակ ամեն ինչ համդարտ էր: Ամեն անկյունում կանգնած էին բեռնակիրները և մրցում էին, թե ով ավելի հեռու կթքի: Կեսգիշերային պատարագից հետո, իսկ մեզ մոտ արդեն նաև ջերմօդին էր պատրաստ, նավաստիների եկեղեցուց, որը մեր դիմաց է, դուրս հոսեցին սանրված, ամեն ինչը կապույտների ու լաբերի մեջ շվեդներն ու ֆինները: Ես անմիջապես զգացի, որ վառվածի հոտ է գալիս, ինձ համար կանգնել եմ դռների մեջ, նայում եմ այդ աննկարագրելի աստիճան բարեպաշտ սֆաթներին ու մտածում, թե այդ ինչու են նրանք բոլոր կոճակները մատներով շոշափում, և այդտեղ էլ այն սկսվեց. «Ախր, դանակներն են երկար, իսկ գիշերները՝ կարճ»: Դե ֆիններն ու շվեդները միշտ էլ իրար առանձնապես շատ չեն սիրել: Սակայն ինչ կապ ունի այստեղ Դերբերթ Տրուչինսկին, ուզում ես սպանի, ես չեմ հասկանում: Ուղղակի նա այդպիսին է, լարովի է, որտեղ ինչ չիլա եփվի՝ նա արդեն հենց այնտեղ է, կարծես նրան բզում են: Ես դուրս թռա դռնից, իսկ Շտարբուլը իմ ետևից գոռում է. «Զգույշ եղիր, Դերբերթ»,– սակայն Դերբերթը ևս իր մարտական խնդիրներն ունի, նա ցանկանում է Պաստորին փրկել, այսպիսի մի թուլակազմ երիտասարդի, որը վերջերս է Մալմյեից եկել, սեմինարիայից, և ֆինների ու շվեդների հետ մույն եկեղեցում ոչ մի անգամ ամանորյա պատարագ չի մատուցել: Դերբերթը ուզում էր նրան օգնել, որպեսզի նա ողջ ու առողջ վերադառնա տուն, սակայն դեռ չէր հասցրել բռնել Աստծո մարդու մահուդից, երբ իմ թիկունքի մեջ ինչ-որ բան խրվեց: Ես դեռ մտածեցի. «Ձեր Նոր տարին շնորհավոր», չնայած, այդ ժամանակ Սուրբ ծննդի երեկո էր: Իսկ երբ ուշքի եկա, պառկած եմ ես մեզ մոտ հենց վաճառասեղանի վրա, և իմ շատ չքնաղ արյունը անվճար թափվում է զարեջրի գավաթների մեջ, և արդեն կարմիր խաչի դեղարկղիկով շտապում է Շտարբուլը և ցանկանում է ցույց տալ, այսպես ասած, առաջին օգնությունը:

– Ախր, ինչու՞ խցկվեցիր,– զայրացավ Տրուչինսկի մայրիկը և իր փնջի միջից քաշեց դուրս համեց շյուղը:– Ախր, դու երբեք եկեղեցի չէիր գնում: Նույնիսկ հակառակը:

Դերբերթը ծեռքը թափ տվեց, այնուհետև վերև չհանելով շալվարակալները և վերնաշապիկը իր ետևից քարշ տալով, դանդաղ քայլեց դեպի զուգարան: Քայլեց զայրացած և ճանապարհին զայրացած ասաց.

«Ահա նա՝ այդ սպին», մի խոսքով, ճամփա ընկավ այնպես, կարծես այդ արշավով ցանկանում էր մեկընդմիշտ տարանջատվել եկեղեցուց և նրա հետ կապված դանակահարությունից: Կարծես զուգարանը հենց հատկապես այն տեղն էր, որտեղ մարդը ազատամիտ է դառնում և կամ ամբողջովն է իր ազատամտության մեջ:

Սի քանի շաբաթ անց ես Յերբերթին գտա սակավախոս և իմ հարցերին պատասխանելու անպատրաստ: Նա ինձ թվաց մռայլ՝ չնայած նրա թիկունքին պակասում էր սովորական դարձած վիրակապը: Ավելին, ես տեսնում էի, որ նա հյուրասենյակում, բազմոցի վրա լիովին նորմալ պառկած է մեջքի վրա, այլ ոչ թե վիրավորի պես իր անկողնում, սակայն, բայցեայնպես, նա ծանր վիրավորի տպավորություն էր թողնում: Ես լսում էի, թե ինչպես է Յերբերթը հոգոց հանում, ինչպես է դիմում Աստծուն, Սարքսին ու Էնգելսին ու անիծում աշխարհում ամեն բան: Ժամանակ առ ժամանակ նա վեր էր նետում բռունցքը, ապա այն զցում էր կրծքին, նույն գործողությունը կատարում էր նաև մյուս բռունցքի հետ՝ մի խոսքով, կուրծք էր ծեծում և երբ նա գոռում էր «*Mea culpa, mea maxima culpa*»¹, նման էր կաթոլիկի:

Պարզվում է, որ Յերբերթը սպանել է լատվիացի մի կապիտանի: Սակայն դատարանը Յերբերթին արդարացրեց: Նա, ինչպես դա հաճախ է լինում նրա մասնագիտության տեր մարդկանց հետ, զործել էր անհրաժեշտ ինքնապաշտպանության սահմաններում: Սակայն, չնայած արդարացման դատավճռին, լատիշը այդպես էլ մնաց մեռած լատիշ և մատուցողի վրա դարձավ ծանր բեռ՝ չնայած մարդիկ ասում էին, որ դա մի թուլակազմ մարդ էր և, բացի այդ, ստամոքսի հիվանդություն ուներ:

Յերբերթը այլևս աշխատանքի չէր գնում: Նա ազատվեց: Պանդոկի տնօրեն Շտարբուշը հաճախ էր նրան այցելում, նստում էր բազմոցին կամ Տրուչինսկի մայրիկի կողքի խոհանոցային սեղանի մոտ, պորտֆելից Յերբերթի համար հանում էր գիհու օղիով շիշը, իսկ մայրիկի համար՝ կես ֆունտ չտապակած հատիկավոր սուրճ՝ Ազատ նավահանգստից: Այնուհետև նա փորձում էր համոզել կա՛մ Յերբերթին, կա՛մ Տրուչինսկի մայրիկին՝ համոզելու իր որդուն: Սակայն Յերբերթը մնում էր անհողդողդ՝ կամ մեղմ: Կարելի է ասել՝ և՛ այսպես, և՛ այնպես: Նա այլևս չէր ցանկանում (առավել ևս Նոյֆարվասերում, նավաստիական եկեղեցու դիմաց) ծառայել որպես մատուցող: Եվ ընդհանրապես ես այլևս որպես մատուցող չէի ուզում ծառայել: Նրան, ով մատուցող է ծա-

¹ «Իմ մեղքը, իմ ծանրագույն մեղքը» (լատ.):

ռայում, դանակահարում են, իսկ ում դանակահարում են, նա վաղ թե ուշ կսպանի փողբամարմին լատվիացի կապիտանին՝ միայն այն պատճառով, որ կցանկանա այդ կապիտանին ետ հրել, միայն այն պատճառով, որ չի ցանկանա, որպեսզի լատվիական դանակը, ֆիննականների, շվեդականների, լեհականների, ազատ քաղաքայինների ու կայսերական դանակների հետ, ոմն Յերբերթ Տրուչինսկու լայնքով ու երկայնքով կտրատված թիկունքի վրա ավելացնի նաև լատվիական սպին:

– Ավելի լավ է ես դառնամ մաքսավոր, քան թե կրկին Նոյֆարվասերում որպես մատուցող աշխատեմ,– ասաց Յերբերթը: Սակայն նա մաքսավոր չդարձավ:

ՆԻՈՒԲԵԱ

Երեսուներթ թվին բարձրացվեցին մաքսային հարկերը և ժամանակավորապես փակվեցին Լեհաստանի և Ազատ Դանցիգ քաղաքի միջև սահմանները: Այժմ իմ տատիկը շուկայական օրերին չէր կարող մերձքաղաքային զնացքով գալ Լանգֆուր և ստիպված էր փակել իր ծածկովի կրպակը: Նա, եթե կարելի է այսպես արտահայտվել, մնաց իր ձվերի վրա նստած՝ թուխս նստելու առանձնահատուկ ցանկությամբ չունենալով հանդերձ: Նավահանգստում վերև, դեպի երկինք էր խոյացել ծովատառեխի գարշահողը, ապրանքը կուտակվում էր, պետական այրերը հանդիպումներ էին անցկացնում և միասնական էին իրենց որոշումներում, միայն իմ գործազուրկ ընկեր Յերբերթն էր, որ բազմոցի վրա պառկած և, որպես իսկական մտածող, խոհերին տրված, տառապում էր հիասթափությամբ:

Ընդ որում՝ մաքսատուներ տալիս էր աշխատավարձ և տալիս էր հաց: Տալիս էր նաև կանաչ համազգեստներ և կանաչ սահման, որն արժեք պահպանել: Յերբերթը մաքսատուն զնաց: Յերբերթը մատուցողի աշխատանքին չվերադարձավ, Յերբերթը ցանկանում էր պառկել բազմոցի վրա և մտորել:

Սակայն մարդը պետք է աշխատանք ունենա: Միայն Տրուչինսկի մայրիկը չէ, որ այդպես էր մտածում: Չնայած նա չէր ձգտում, տնօրեն Շտարբուշի դրդմամբ, Յերբերթին համոզել Ֆարվասերում կրկին սկսել: Այնուամենայնիվ, նա ևս գտնում էր, որ Յերբերթին պետք է վեր բարձրացնել բազմոցի վրայից: Անձամբ նրան ևս ծանծրացրել էր իրենց երկու սենյականոց բնակարանը, և նա այժմ միայն ձևի համար էր մտորում

ու մի գեղեցիկ օր, նավահանգստում աշխատանք փնտրելով, սկսեց կարդալ «Նորագույն լուրերում» և, չնայած ոչ առանց զզվանքի, «Ֆորպոստում» եղած հայտարարությունները: Ես ուրախ կլինեի նրան օգնել: Մի՞թե այնպիսի մարդը, ինչպիսին Յերբերթն է, նավահանգստային արվարձանում իրեն արժանի զբաղմունքից բացի պիտի հավելյալ եկամուտի աղբյուրներ փնտրի: Աշխատանքի որոնումներ, պատահական աշխատանք հոտած ծովատառեխների թաղում: Ես չէի կարողանում Յերբերթին պատկերացնել ծովապատնեշի վրա կանգնած, թութունով տարված, ճայերի վրա թքելիս: Իմ մեջ զաղափար հղացավ, ես Յերբերթի հետ մեկտեղ լիովին կարող էի ստեղծել համատեղ ձեռնարկություն, շաբաթը կամ նույնիսկ ամիսը մեկ անգամ երկժամյա լարված աշխատանք, և մենք ապահովված մարդիկ կդառնանք: Օսկարը, որն այդ ոլորտում մեծ փորձ էր ձեռք բերել, կարող էր իր դեռևս ալմաստե ծայնով կտրել արժանի ցուցանմուշներով ցուցափեղկեր և միաժամանակ աթանդա կկանգներ, իսկ Յերբերթը անմիջապես, ինչ են դա ասում, կհայտնվեր ձեռքի տակ: Մեզ զոդիչ սարքեր, բանալիների կրկնօրինակներ, գործիքներով լի արկղեր պետք չէին գա: Մենք գործը զլուխ կբերենք առանց կաստեղի ու հրազենի: «Սև ագռավը» և մենք՝ սրանք իրարից առանձին գոյություն չունեցող երկու աշխարհներ էին, որոնք միմյանց դիպչելու անհրաժեշտություն չունեին: Իսկ առևտրի ու գողության աստված Մերկուրին մեզ կբարեմաղթեր, քանզի ես՝ Կույս նշանի տակ ծնվածս, կրում էի նրա կնիքը, որով հարկ եղած դեպքում կարծր առարկաների վրա կնիք էի դնում:

Տվյալ դրվագը լռության մատնելու իմաստ չկա: Կշարադրեմ կարճ, և պետք չէ սա ինքնակամ խոստովանություն համարել. այն ժամանակահատվածում, երբ նա գործագուրկ էր, Յերբերթն ու ես ձեռնարկեցինք սովորական չափերի երկու ներխուժումներ նրբաճաշակ սննդի կրպակներ և մեկ արտակարգ՝ մորթիների խանութ. երեք սևագորշ աղվեսի մորթի, մեկ փուկ, մեկ կարակուլե ձեռնամուշտակ և կարմիր, չնայած ոչ թանկարժեք մտրուկամորթուց վերարկու, որը, հավանաբար, մեծագույն հաճույքով կհագներ իմ մայրիկը՝ այդպիսին էր մեր ձկան որսը:

Սակայն, եթե մենք հետագայում կողոպուտներից հրաժարվեինք, ապա դա ոչ այնքան անտեղի, բայցևայնպես հոգնեցուցիչ մեղքի զգացումի պատճառով էր, որքան մեր որսի վաճառքի հետ կապված մեծացող դժվարությունների պատճառով: Բարիքը շահավետ վաճառելու համար Յերբերթը պետք է կրկին մեկներ Նոյֆարվասեր, քանզի միայն նավահանգստային արվարձանում էին հարմար միջնորդներ գտնվում:

Սակայն, քանի որ հիշատակված տեղանքը նրան կրկին ու կրկին հիշեցնում էր թուլակազմ և ստամոքսի հիվանդությամբ տառապող լատվիացի կապիտանի մասին, նա որտեղ ասես ուղարկում էր մեր բարիքները, գլուխը ազատում էր մեր բարիքներից. Շախաուգրասեի վրա, Հաքեյան գործարանի մոտ, Բյուերվիզենի վրա, ամենուր՝ միայն ոչ Նոյ-Ֆարվասերում, որտեղ մորթիները կցնեին առանց մտածելու: Ահա թե ինչու էր ավարի վաճառքը երկարածովում այնքան ժամանակ, որ նրբաճաշակ մթերքների կրպակներից ապրանքները վերջ ի վերջո մշտական բնակություն էին հաստատում Տրուչինսկի մայրիկի խոհանոցում, և նույնիսկ նա նրան կարակուլե ծեռնամուշտակ նվիրեց, իսկ ավելի ստույգ՝ փորձեց նվիրել:

Ձեռնամուշտակը տեսնելով՝ Տրուչինսկի մայրիկը լուրջ ծնով տրամադրվեց: Չնայած նա մթերքները ընդունում էր անտրտուն, հնարավոր է, մտածելով օրենքով չարգելված սովի հագեցման համար, գողության մասին, սակայն ծեռնամուշտակը նշանակում էր ճոխություն, իսկ ճոխությունը նշանակում էր անկշռադատվածություն, իսկ անկշռադատվածությունը նշանակում էր բանտ: Այսպես պարզ և այսպես ճիշտ էր մտածում Տրուչինսկի մայրիկը, նա մկան աչքեր ընդունեց և շյուղը մազերի միջից քաշեց և շյուղը ծեռքին ասաց. «Դու դեռ կտաս քո վերջը, ինչպես հայրդ տվեց իր վերջը», ինչից հետո Հերբերթի ծեռքը մտցրեց ոչ այն է «Նորագույն լուրերը», ոչ այն է «Ֆորպոստը», ինչը, եթե արտահայտենք բառերով, նշանակում էր՝ իսկ հիմա դու կգնաս ու քեզ վայել աշխատանք կգտնես, ոչ թե ինչ-որ պատահական փող աշխատելու մի անօրինական ձև, եթե ոչ՝ ես չեմ եփի-թափի քեզ համար:

Հերբերթը էլի մոտ մեկ շաբաթ ընկած մնաց բազմոցի վրա, որը նախանշված էր մտորումների համար, բորբոռում ու խոսել չէր ուզում ո՛չ սպիների և ո՛չ էլ բազմախոստում ցուցափեղկերի գայթակղությունների մասին: Ես լիովին ըմբռնումով ընկալեցի իմ ընկերոջը, հնարավորություն տվեցի, որպեսզի նա մինչև քնելը ազատվի հոգևոր տանջանքների ավելցուկներից, ինքս ժամանակ էի մեռցնում ժամագործ Լաուբշադի մոտ, նրա՝ ժամանակ խժոող ժամացույցներով շրջապատված, բախտս մեկ անգամ ևս փորձեցի երաժիշտ Մայնի մոտ: Սակայն վերջինս այլևս իրեն թույլ չէր տալիս խմել ոչ մի գավաթ: Նրա չորս կատուները, որոնք վերապրուկներն էին նրա հարբեցողության (սակայն չափազանց երաժշտական) ժամանակների, վատ սննդից նվաղում էին: Մինչդեռ Սացերատին, որը, քանի դեռ ողջ էր մայրիկս, խմում էր միայն ի սեր ընկերության, ես երեկոյան ժամերին հաճախակի բռնացնում էի փոքրիկ

բաժակի դիմաց՝ ապակե աչքերով: Նա թերթում էր լուսանկարներով ալբոմը, ինչպես այժմ ես եմ անում՝ ձգտելով փոքրիկ, լավ կամ վատ լուսավորված քառանկյունիների մեջ կենդանացնել իմ խեղճ մայրիկին: Կեսգիշերին մոտ լաց լինելու տրամադրություն ուներ, օգնության էր կանչում մեկ Դիտլերին, մեկ Բեթովենին, որոնք նախկինի պես մոայլ դեմքով կախված էին դեմ դիմաց: Օգնություն էր կանչում՝ անցում կատարելով վստահաբար «դուի» և կարծես թե խուլ հանճարից ստանում էր պատասխան, այն դեպքում, երբ գինեծուծկալ ֆյուրերը լռում էր, քանզի Մացերատը՝ բջջային օղակի փոքր, հարբած ղեկավարը, արժանի չէր նախախնամության հոգածությանը:

Երեքշաբթի օրերից մի օր, նման ճշգրիտ հիշողությունները ինձ թմբուկն է պարգևում, գործը ինքնըստինքյան հասունացավ: Դերբերթը պնդվեց, այլ խոսքով, Տրուչինսկի մայրիկին թույլ տվեց սառը սուրճով մաքրել կապույտ, վերևի մասում նեղ, ներքևում լայն շալվարը, միաձուլվեց իր խարսխե կոճակներով կոստյումին, իսկ սպիտակ մետաքսե շարֆը, որը ձեռք էր բերել Ազատ նավահանգստում, օծեց օդեկոլոնով, որն իր հերթին ածել էր նույն նավակայանների միջև ընկած անմաքս ուղեմասերում, և շուտով մեր առջև նա հայտնվեց քառակուսի ու անշարժ կապույտ գլխարկը գլխին:

– Գնամ, տեսնեմ ինչ կա այնտեղ անաշխատ եկամուտների մասով: Եվ առավել համարձակության համար թխկոցով դեպի ծախ թեքեց արքայազն Դայնրիխի հիշատակի գլխարկը: Տրուչինսկի մայրիկը իջեցրեց թերթը: Դաջորդ օրը արդեն Դերբերթը ունեցավ և՛ ծառայություն, և՛ համազգեստ: Այժմ նա քայլում էր մուգ մոխրագույնով, այլ ոչ թե մաքսային կանաչով, նա այժմ ծովային թանգարանի վերակացուն էր:

Ինչպես պահպանման արժանի այս քաղաքի ամեն ինչը, ծովային թանգարանի զանծերը լրացնում էին, դիմացի մասից պահպանված սանդղանուտքով և արտասովոր՝ չնայած որ ճակատային մասում պատկերավոր զարդարանքով նույնպես թանգարանային տեսք ունեցող, պատրիցիական տունը, իսկ ներսում՝ կաղնեփայտի վրա արված փորագրություններն ու պտտտակաձև աստիճանները: Այստեղ ցուցադրում էին առևտրական քաղաքի հատուկ քարտազրացուցակներում անմահացված պատմությունը, որը կարողանում էր իր անփոփոխ ծառայությունը համարել բազմաթիվ հզոր, սակայն մեծ մասամբ աղքատ հարևանների կողքին անասելի հարստության հասնելու իր ընդունակությունը, և հասնելուց հետո՝ պահպանումը: Օ, պատվոգրերով անմահացած այդ արտոնությունները, որոնք ետ էին գնվել միաբանություններ-

րի մագիստրոսներից ու լեհական արքաներից: Այդ խայտաբղետ փորագրությունները՝ պատկերումները բազմաթիվ պաշարումների, որին ենթարկվել է Վիսլայի գետաբերանի ծովային ամրոցը: Ահա մշտապես սաքսոնական թագավորից փրկվելով՝ քաղաքի պատերի մեջ է մնացել դժբախտ Ստանիսլավ Լեշչինսկին: Յուդանկարը պարզորոշ ցույց է տալիս, թե ինչ աստիճան է նա սարսափած: Ե՛վ գահերեց արքեպիսկոպոս Պոտոցկին, և՛ ֆրանսիական դեսպանորդ դը Մոնտին սարսափելու աստիճան վախեցած են, քանզի ռուսները գեներալ Լասկայի գլխավորությամբ պաշարել են քաղաքը: Այդ ամենը նկարված է նրբագույն ձևով, նույնիսկ հեշտությամբ կարելի է ընթերցել շուշաններով դրոշների տակ խարսխակայանում կանգնած ֆրանսիական նավերի անվանումները: Սլաքը ցույց է տալիս. այս նավի վրա թագավոր Ստանիսլավ Լեշչինսկին փախավ Լոթարինգիա, երբ ստիպված եղավ օգոստոսի երեքին քաղաքը հանձնել: Սակայն ի ցույց դրված ցուցանմուշների մեծ մասը կազմում էին այն ավարները, որոնք բերել էին հաղթանակած պատերազմից, քանզի շատ հազվադեպ տանուլ տված պատերազմները զրեթե ընդհանրապես ոչ մի դեպքում թանգարանային ավարներ չեն ներկայացնում:

Հավաքածուի հպարտությունն էր կազմում Ֆլորենտական գալլայդեից բերված գալիոնյան ֆիգուրը, որը չնայած հավելագրված էր Բրյուզտե նավահանգստին, պատկանում էր Ֆլորենցիայում ծնված վաճառականների՝ Պորտինարիին և Տանիին: Դանցիգյան ծովահեններին, կապիտաններ Պաուլ Բենկերին ու Մարտին Բարդևիկին հազար ինը հարյուր յոթանասուներեք թվի ապրիլին, զելանդական ափի մոտ Սլագելսե նավահանգստի դիմաց երթևեկելով, հաջողվեց զրավել այդ գալլայդեն: Գրավումից ամնիջապես հետո ոչնչացրին բազմամարդ անձնակազմը սպաների ու կապիտանի հետ մեկտեղ, իսկ բուն նավն ու նրա պարունակությունը հասցվեցին Դանցիգ: Նկարիչ Սենլինգի «Ահեղ դատաստանի» հետ ներդաշնակ է նաև մկրտության ոսկե թասը՝ թե՛ մեկը, թե՛ մյուսը պատրաստված էին Ֆլորենտացի Տանիի պատվերով Ֆլորենտական եկեղեցիներից մեկի համար՝ որոնք ցուցադրված էին Մարինեկիրխում: Որքանով ինձ հայտնի է, «Ահեղ դատաստանը» նաև այսօր սփոփանք է պարգևում Լեհաստանի կաթոլիկական աչքին: Առայժմ պարզված չէ, թե պատերազմից հետո ինչ ճակատագրի արժանացավ գալիոնյան ֆիգուրը: Իսկ մի ժամանակ այն պահպանում էր ծովային թանգարանը:

Փայտե փարթամ, կանաչ, մերկ կինը, որն՝ անփութորեն խաչած և նպատակասլաց կրծքերից վերևում բոլոր մատները ցուցադրող, վեր

կարկառած ձեռքերի տակից, սաթե աչքերով նայում էր ուղիղ իր առջև: Եվ ահա այդ կինը, այդ գալիոնյան ֆիգուրը դժբախտություն էր բերում: Նրան փայտի վրա մի փորագրողի, որն անուն էր հանել նմանատիպ ֆիգուրներ պատրաստելու շնորհիվ, վաճառական Պորտինարին պատվիրել էր վերականգնել այն ֆլամանդական աղջկա համաչափությունները, որը սիրելի էր նրա սրտին: Սակայն կանաչ ֆիգուրը դեռ նոր էր վեր խոյացել գալեստի բուզշարիտի վերևում, անծամբ աղջկան, ինչպես ընդունված էր այն ժամանակներում, մեղադրեցին կախարդանքի մեջ: Իսկ մինչ նրան պայծառ կրակի վրա այրելը՝ տանջանքների ենթարկման արդյունքում նա ցուցմունք տվեց իր բարերարի՝ ֆլորենտացի վաճառականի և դրա հետ մեկտեղ՝ քանդակագործի վերաբերյալ, որն այդքան լավ էր վերականգնել նրա չափերը: Ասում են, որ Պորտինարին կախվեց, քանի որ վախենում էր խարույկից, կտրեցին նաև քանդակագործի տաղանդաշատ ձեռքերը, որպեսզի այսուհետ նա նման ցանկություն չունենա: Բրյուգտեի դատավարությունը իր վրա մեծ ուշադրություն հրավիրեց, քանզի Պորտինարին շատ հարուստ մարդ էր, իսկ գալիոնյան ֆիգուրով նավը ընկավ Պաուլ Բենկեի ծովահեն հրոսակախմբի ձեռքը: Երբ այն գրավվեց դավաճանման միջոցով, սինյոր Տանին՝ երկրորդ վաճառականը, ծովահենների հարվածների տակ ընկավ, և հենց Պաուլ Բենկեն ինքը շուտով գնաց նրա ետևից, մի քանի րոպե անց հարազատ քաղաքի պատրիցիաները գտան, որ նա արժանի չէ ներման ու խեղդեցին բակում, Զարկաշար աշտարակից քիչ հեռու: Նավերը, որոնց վրա Բենկեի մահից հետո կանգնեցնում էին այդ ֆիգուրը, այրվում էին անմիջապես տեղադրվելուց հետո, դեռ նավահանգստում: Դրան գումարած՝ կրակը դես ու դեն գցելով, տեղափոխում էին այլ նավերի վրա, բնական է, ֆիգուրից բացի՝ ֆիգուրը կրակի համար անխոցելի էր, իսկ շնորհիվ իր համաչափ համամասնությունների, այն կրկին ու կրկին սիրողներ էր գտնում նավատերերի շրջանում: Սակայն բավական էր, որ այդ կինը նավի քսամասում զբաղեցներ իր տեղը, նրա թիկունքում խժոժություն էր սկսվում մինչ այդ խաղաղասեր անձնակազմի մեջ, ինչից անձնակազմի թվաքանակը բավական փոքրանում էր: Բավականին ընդունակ էրերհարդ Ֆերբերի առաջնորդությամբ հազար հինգ հարյուր քսաներկու թվին դանցնգյան նավատորմի անփառունակ արշավանքը ընդդեմ Դանիայի հանգեցրեց Ֆերբերի անկմանը և բուն քաղաքում արյունալի խռովությանը: Պարտությունը, ճիշտ է, խոսում է կրոնական տարածայնությունների մասին. քսաներեք թվին բողոքական քահանա Զեզգեն պատկերամարտող ամբոխին գրոհի առաջնոր-

դեց քաղաքի յոթ ծխական եկեղեցիների վրա, մենք, սակայն, այդքան երկար ձգված դժբախտության համար մեղքը կբարդենք գալիոնյան ֆիզուրի վրա. նա էր զարդարում ֆերբերյան նավի գլխամասը:

Երբ հիսուն տարի հետո Ստեֆան Բատորիյը զուր պաշարում էր քաղաքը, վանքի վանահայր Կասպար Յեշկեն ամեն ինչում ուղղակի մեղադրեց գալիոնյան ֆիզուրին՝ այդ մեղսական կնոջը: Լեհերի թագավորը այն քաղաքից որպես նվեր ստացավ, իր հետ տարավ զորքի հանգստատեղ և սկսեց ունկնդրել նրա վատ խորհուրդները: Փայտե կինը ինչ աստիճանի ազդեցություն էր ունեցել շվեդական արշավանքների վրա, ընդդեմ քաղաքի, բազում տարիներ կալանավորված կրոնական մոլեռանդ Էգիդիուս Շթրաուխի վրա, որը շվեդների հետ գաղտնի բանակցություններ էր վարում, և պնդում էր, որպեսզի կրակի մատնեն կրկին քաղաք վերադարձած կանաչ կնոջը, մեզ հայտնի չէ: Եթե հավատանք չապացուցված ասեկոսներին, Սիլեզիայից փախած Օպից անուոնով բանաստեղծը իր օթևանը գտել է քաղաքում, սակայն մահացել է ժամկետից շուտ, քանզի ինչ-որ պահեստում թափառելով՝ դեմ է առել մահաբեր ֆիզուրին և փորձել է այն գովերգել իր բանաստեղծություններում:

Միայն տասնութերորդ դարի վերջին մոտ, Լեհաստանի բաժանումների ժամանակաշրջանում, պրուսացիները, որոնք ստիպված եղան ուժով գրավել քաղաքը, «փայտե Նիոբեայի» վրա պրուսական թագավորական արգելք հրապարակեցին: Փաստաթղթերով առաջին անգամ նրան կոչեցին իր անուոնով և միաժամանակ էվակուացիայի ենթարկեցին կամ, ավելի ստույգ, բանտարկեցին Չարկաշարային աշտարակում, որի բակում էլ հենց խեղդել էին Պաուլ Բենկեին, և որի պատշգամբասրահում էլ հենց ես առաջին անգամ հաջողությամբ փորձարկեցի տարածության վրա իմ ծայնի գործողությունը: Բանտարկեցին այնտեղ, որպեսզի նա տասնհինգերորդ դարը հանգիստ անցկացնի մարդկային երևակայության ամենանրբաճաշակ նմուշների, այսինքն՝ տանջանքի գործիքների կողքին:

Սակայն երբ երեսուներկու թվին ես բարձրացա Չարկաշարային աշտարակի վրա և իմ ծայնով խոցեցի Քաղաքային թատրոնի ճեմասրահի պատուհանները, Նիոբեային, որին ժողովուրդը կանաչ Մարիել կամ Կանաչագույն Մարիել է անվանում, Աստծո շնորհիվ արդեն շատ տարիներ առաջ հեռացել էր աշտարակի տանջանքների խցից: Ով գիտե, հակառակ դեպքում կհաջողվե՞ր արդյոք դասական շինության վրա իմ հարձակումը, թե ոչ:

Իհարկե, դա չտեղեկացված թանգարանի օտարամուտ տնօրենն էր, որ Նիոբեային դուրս բերեց նրա վրա բարերար ազդեցություն թողնող տանջանքների խցից և, Ազատ քաղաքի կազմավորումից քիչ անց, այն տեղադրեց կրկին հիմնադրված Ծովային թանգարանում: Շուտով այդ խանդավառ անձը մահացավ արյան վարակից, որը վաստակեց, երբ ամրացնում էր ցուցանակը գրությամբ, որ այստեղ ցուցադրվում է գալիոնյան ֆիգուրը, որն արծազանքում է Նիոբեա անունին: Նրա հետևորդը, որը քաղաքի պատմության շրջահայաց գիտակ էր, ցանկացավ Նիոբեային կրկին մի կերպ հեռացնել որքան հնարավոր է հեռու: Նա մտածեց այդ վտանգավոր փայտե կույսը նվիրել Լյուբեկ քաղաքին, և միայն այն պատճառով, որ լյուբեկցիները մերժեցին սույն նվերը, Տրավայի գետաբերանի այդ քաղաքը, եթե չհաշվենք նրա աղյուսե եկեղեցիները, լիովին բարեհաջող վերապրեց ռմբակոծությունները:

Նիոբեան, նույն ինքը՝ Կանաչ Մարիելը, այդպես էլ մնաց թանգարանում և գրեթե տասնչորս տարի օժանդակեց երկու տնօրենների մահանալուն: Ոչ այն շրջահայացի՝ նա սեփական խնդրանքով այլ աշխատանքի տեղափոխվելու թույլտվություն ստացավ՝ ֆիգուրի ոտքերի մոտ ծեր հոգևորականի մահվանից, Տեխնիկական ինստիտուտի ուսանողներից մեկի, Պետրովյան գիմնազիայի երկու ավագ դասարանցիների, որոնք հենց նոր հաջողությամբ հանձնել էին հասունության վկայականի քննությունները, և չորս լիովին պատվարժան, մեծ մասամբ ամուսնացած վերակացուների բռնի մահով կյանքից հեռանալուց հետո:

Նրանց բոլորին, ներառյալ նաև ուսանողին, հայտնաբերել էին ուրախությունից փայլող դեմքով և կրծքի մեջ խրված սուր առարկաների այն տարատեսակներով, որպիսին կարելի է միայն գտնել Ծովային թանգարանում. առագաստների կտրիչներ, նավաճանկման կեռիկներ, հարպուններ, Ոսկե ափից բերված նիզակների նուրբ հատված ծայրապանակներ, առագաստ կարելու ասեղներ: Միայն վերջին գիմնազիստն էր, որ սկզբում ապավինեց գրչահատ դանակին և հետո միայն՝ սովորական դպրոցական կարկինին, քանզի նրա մահվանից քիչ առաջ բոլոր սուր ցուցանմուշները կա՛մ ամրացվել էին շղթաներով, կա՛մ թաքցվել ապակու տակ:

Չնայած սպանության գծով հանձնաժողովների քրեագետները ամեն անգամ պնդում էին ողբերգական ինքնասպանության մասին, քաղաքով մեկ և նույնիսկ թերթերի էջերում լուրեր էին շրջում, համաձայն որոնց «այդ բոլորը Կանաչ Մարիչկան սեփական ձեռքերով է գործում»:

Նիդերեայի վրա ընկան լուրջ կասկածանքներ, որ հենց նա է ստիպողաբար այն աշխարհ ուղեկցել տղամարդկանց ու տղաներին: Տաք բանավեճեր էին ընթանում «Նիդերեա» թեմայով, մի շարք թերթերում հիմնադրվեցին հատուկ սյունակներ՝ մտքերի ազատ փոխանակման համար: Այնտեղ խոսք էր գնում մահվան ելքով դեպքերի մասին: Քաղաքի վարչակազմը պարզաբանումներ էր տալիս հնացած սնահավատությունների մասին, ոչ ոք մտադիր չէ հապճեպորեն քայլեր ձեռնարկել, քանի դեռ չի ապացուցվի, որ այստեղ ինչ-որ խորհրդավոր բան է տեղի ունենում:

Ահա թե ինչու է Կանաչ փայտի կտորը մնում թանգարանի զարդը, քանի որ Օլիվի գավառագիտական թանգարանը և Ֆլայշերգրասեի Քաղաքայինը և Յունկերական տնտեսության վարչությունը կտրակա-նապես հրաժարվում էին իրենց մոտ օթևան տալ տղամարդկանց այս որսն անող անձնավորությանը:

Թանգարանին վերակացուներ չէին բավարարում: Եվ ոչ միայն վերակացուներն էին հրաժարվում հսկել փայտե կույսին: Նույնիսկ այցելուներն էլ էին շրջանցում սաթ աչքերով կնոջը: Երկար ժամանակ քանդակին անհրաժեշտ կողային լուսավորություն վերածննդի շրջանի պատուհանների այն կողմում լռություն էր տիրում: Նրա վրա փոշի էր նստում: Հավաքարարուիները հրաժարվում էին այստեղ գալ: Ժամանակներ առաջ այդքան ծանծրացնող ֆոտոլրագրողները, որոնցից մեկը այն բանից հետո, երբ իր օբյեկտիվը ուղղեց գալիոնյան ֆիգուրի վրա, չնայած որ մահացավ բնական, սակայն հաշվի առնելով դրան նախորդած լուսանկարը, ոչ լիովին հասկանալի մահով, դադարեցին ոչ միայն Ազատ քաղաքի, Լեհաստանի, Գերմանական Ռայխի և Նույնիսկ Ֆրանսիայի թերթերին ուղարկել սպանիչ արարումի լուսանկարները, այլև հակառակը, իրենց արխիվներում ոչնչացրեցին Նիդերեայի դիմանկարները, իսկ դրանից հետո անջնջելի պատկերում էին բացարձակապես միայն տարբեր նախագահների, պետությունների ղեկավարների, արտաքսված թագավորների:

Ամեն ինչ այդպես էլ մնաց, մինչև որ Հերբերթ Տրուչինսկին, որն այլևս չէր ցանկանում որպես մատուցող ծառայել, ոչ մի գնով չէր ցանկանում մաքսավոր դառնալ, թանգարանային աշխատողի մկնամոխրագույն համազգեստով կաշվե աթոռին զբաղեցրեց իր տեղը այն դահլիճի մուտքի դիմաց, որը ժողովրդի մոտ անվանվում էր Մարիելի վերնասենյակ:

Առաջին իսկ աշխատանքային օրը ես Հերբերթին ուղեկցեցի մինչև Մաքս-Հայցե-պլացի տրամվայի կանգառը: Ես նրա համար շատ անհանգիստ էի:

– Ե՛տ գնա, Օսկա՛ր: Ես քեզ ինձ հետ այնտեղ չեմ կարող տանել:

Սակայն ես իմ թմբուկի ու փայտիկի հետ այնքան ջանասիրաբար նրա գլուխը տարա, որ նա ի վերջո ասաց:

– Դե լավ: Ինձ հետ կհասնես մինչև Բարձր դարպասները: Իսկ հետո կգնաս տուն ու չարություն չես անի:

Սակայն Բարձր դարպասների մոտ ես չցանկացա հինգ համարով վերադառնալ տուն, և Յերբերթը ինձ հասցրեց մինչև Սուրբ հոգու փողոց, արդեն սանդղամուտքի մոտ մեկ անգամ ևս փորձեց ինձանից գլուխն ազատել, հետո խորը արտաշնչելով ինձ համար մուտքի մանկական տոմս գնեց: Ճիշտ է, ես արդեն տասնչորս տարեկան էի և ներս պետք է մտնեի չափահասի տոմսով, սակայն դա նրանց չէր վերաբերում: Մենք հանգիստ բարեկամական օր անցկացրինք:

Այցելուներ չկան, հսկելու բան չկա: Երբեմն ես կես ժամվա չափ թմբկահարում էի, երբեմն Յերբերթն էր մեկ ժամ նիրհում: Նիդբեան ուղիղ իր դիմաց չռել էր սաթե աչքերը և կրծքերը ուղղում էր դեպի նպատակակետը, որն ամենևին էլ մեր նպատակակետը չէր: Մենք գրեթե չէինք մտածում նրա մասին:

– Ընդհանրապես իմ ճաշակով չէ,– ձեռքը թափ տվեց Յերբերթը,– դու միայն նայիր այդ ճարպի ծալքերին ու այդ կրկնակզակին: Յերբերթը գլուխը քիչ թեքեց դեպի ուսը և շարունակեց ուսումնասիրությունը:

– Իսկ այդ գործատեղը, ախր դա երկփեղկանի պահարան է, իսկ Յերբերթը, նա հարգում է նրբագեղ տիկնանց, այսպիսիներին, դե հասկանում ես, տիկնիկներին:

Ես լսում էի, թե Յերբերթը ինչպես է մանրամասներով ու զուսպարդությամբ պատկերում այս մասով իր նախապատվությունները, ես նայում էի, թե ինչպես է նա իր հզոր թաթերով ծեփում-քանդակում կանանց սեռի սլացիկ ներկայացուցչի ուրվագծերը, որոնք երկար ժամանակ և, ճիշտն ասած, մինչև օրս էլ, նույնիսկ քույրական խալաթի տակ թաքնված, ինձ համար մնում են կնոջ կատարելություն:

Թանգարանում մեր ծառայության արդեն երրորդ օրը մենք կանգնեցինք դռների դիմացի աթոռը կորցնելու վտանգի առջև: Մաքրությունը պատրվակ օգտագործելով (իսկ դահլիճը իսկապես էլ սարսափելի տեսք ուներ), ավելելով փոշին, սարդոստայնը և պատի կաղնե տախտակադրվագի վրայի միջատներին, և բառիս բուն իմաստով դեպի «Մարիելի մաքուր վերնասենյակը» ճանապարհի հարթելով, մենք մոտեցանք լուսավորված ու ստվերներ անդրադարձնող փայտե կնոջ կանաչ ֆիգուրին: Չի կարելի ասել, թե իբրև մենք Նիդբեայի հանդեպ բացարձա-

կապես անտարբեր էինք: Նա չափից դուրս տեսանելի էր ցուցադրում իր, չնայած որ փարթամ, սակայն ամենևին էլ ոչ կառուցվածքից զուրկ գեղեցկությունը: Սակայն մենք նրան դիտահայում էինք ոչ նրանց հայացքով, ով ձգտում է տիրել: Մենք ավելի շուտ ստանձնել էինք սթափ, ամեն ինչը ժանրութեթև անող գիտակաների դերը: Հերբերթը և ես՝ երկուսս առնասիրտ, երկուսս առը-սքանչացած էսթետներ, մեր մեծ մատների օգնությամբ չափում էինք կանաչի համաչափությունները՝ որպես բարձրության դասական հիմք ընդունելով գլխի չափերի ութապատիկ կրկնումները: Նիոբեան լիովին համապատասխանում էր այդ պահանջներին, եթե հաշվի չառնենք փոքր-ինչ կարծ ազդրերը, այն դեպքում, երբ բոլոր լայնակի չափերի համեմատ, կոնք, ուսեր, կրծքավանդակ, համապատասխանում էր ոչ թե հունական, այլ հուլանդական կանոններին:

Հերբերթը բութ մատը իջեցրեց դեպի ներքև.

– Իմ ճաշակով նա անկողնում չափից դուրս ակտիվ կլիներ: Նման մենամարտեր Հերբերթին Օդից ու Ֆարվասերից է հայտնի: Ինձ պետք չէ մի կին, որն ինձ նման ձևով հնազանդեցնի:

– Օ, այո, մեր Հերբերթը փորձառու մարդ է: Այ, եթե նա այսքան մարմնեղ չլիներ, ավելի փխրուն լիներ, երբ նույնիսկ վախենում ես բռնել կոնքերից, այս դեպքում արդեն Հերբերթը դեմ չէ:

Եթե, իհարկե, բանը հասնի գործին, ապա մենք դեմ չէինք լինի ո՛չ Նիոբեային, ո՛չ էլ նրա ռազմատենչ խառնվածքին: Հերբերթը հրաշալի հասկանում է, որ մերկ կամ կիսամերկ կանանց ցանկանալը կամ չցանկանալը, պասիվությունը կամ ակտիվությունը ամենևին էլ սլացիկների ու նազելիների պարտադիր պարզևը չէ, ինչպես որ պարտադիր արատը չէ: Հանդիպում եմ արտաքնապես հանգիստ աղջիկներ, որոնք մեկ վայրկյան անգամ հանգիստ չեն պառկի, և հաստամարմին դանդաղաշարժ կանայք, որոնք ծովածոցի քնած ջրերի պես գրեթե հոսք չունեն: Մենք միտումնավոր չէինք գոեհկացնում, ողջ բարդությունը միտումնավոր հանգեցնում էին երկու հայտարարի և միտումնավոր անպատվում Նիոբեային, ամեն ինչ միտումնավոր էր ու անճաշակ: Օրինակ, այսպես, Հերբերթը ինձ ձեռքերի վրա բարձրացրեց, որպեսզի ես թմբկահարեի նրա կրծքի վրա այնքան ժամանակ, մինչև փայտաթրթուրի բացած ուղիներից փայտի ալյուրի ամպերը ցած չթափվեցին միայն սրսկման շնորհիվ: Իսկ երբ ես թմբկահարում էի, մենք երկուսս նայում էինք նրա աչքերին փոխարինող սաթի կտորներին: Ոչ մի բան չէր ցնցվում, չէր թարթում: Մինչև ատելությամբ շնչող ճեղք-աչքերը ոչինչ սպառնալի-

րեն չէր նեղանում: Ձույզ հղկված, ավելի շուտ դեղնավուն, քան կարմրավուն քարերը լիարժեք, չնայած որ բեկման պատճառով աղճատված, արտացոլում էին դահլիճի և լուսավորված պատուհանների մի մասի կահավորանքը: Ով չգիտե, որ սաթը խաբուսիկ է: Ահա մենք ևս գիտենք մինչև թանկարժեք քարի մակարդակին բարձրացված այդ խեժի նենգության մասին: Բայցևայնպես, տղամարդկային անհասկացողությամբ շարունակելով կանացի ամեն ինչը ակտիվություն-պասիվություն սկզբունքով բաժանելը, մենք Նիոբեայի մասնակից լինելը մեկնաբանում էինք մեր օգտին և մեզ առավել վստահ էինք զգում: Հերբերթը ցինիկ թնկթնկոցով մեխը մեխեց նրա ծնկի մեջ, և եթե ամեն մի հարվածը իմ ծնկի մեջ ցավ էր առաջացնում, ապա նա նույնիսկ հոնքը չշարժեց: Ինչ հիմարություններ ասես, որ մենք չարեցիք այդ փայտի կտորի հայացքի ներքո. Հերբերթն իր վրա գցեց անգլիացի ծովակալի շինելը, զինվեց հեռադիտակով, կանգնեց իրավիճակին համապատասխանող ծովակալական եռակողմ գլխարկի տակ: Իսկ ես ալոնժե կեղծամի և բաճկոնակի օգնությամբ ինձ վերածեցի ծովակալի մանկլավիկի: Մենք Տրաֆալգար էինք խաղում, գնդակոծում էինք Կոպենհագենը, Աբուլիրի տակ ցրում էինք Նապոլեոնի նավատորմը, առագաստանավով շրջանցում էինք այս կամ այն հրվանդանը: Պատմական և այնուհետև լիովին ժամանակակից կեցվածք էինք ընդունում այդ, ինչպես մենք ենթադրում էինք, ամեն ինչին հավանություն տվող կամ ուղղակի ոչինչ չնկատող հողանդական վիուկի համամասնություններով գալիոնյան ֆիգուրի աչքերի առջև:

Իհարկե, այսօր ես գիտեմ, որ նայում եմ բացարձակապես ամեն ինչը, և որ ոչ մի բան չի կարող անտես մնալ, որ նույնիսկ հասարակ պատառների հիշողությունը մարդու հիշողություններից ավելի լավն է: Եվ դա ամենևին էլ ամենատես Աստվածը չէ: Լիովին բավարար եմ խոհանոցային աթոռակը, հագուստի կախիչը, կիսով չափ լցված մոխրամանը կամ ուղղակի ոչինչ չնկատող գալիոնյան ֆիգուրը, որպեսզի յուրաքանչյուր արարքի համար ոչինչ չմոռացող վկաներ գտնվեն: Ծովային թատրոնում մենք պաշտոնավարեցինք տասնչորս օր կամ դրանից էլ ավելի: Հերբերթը ինձ թմբուկ նվիրեց և երկրորդ անգամ Տրուչինսկի մայրիկին բերեց մեկ շաբաթվա աշխատավարձ՝ վտանգավորության համար տրվող հավելավճարով:

Սակայն մի երեքշաբթի օր, քանի որ երկուշաբթի օրերին թանգարանը փակ է, դրամարկղում հրաժարվեցին ինձ մանկական տոմս վաճառել և ընդհանրապես ինձ ներս չթողեցին: Հերբերթը կամեցավ իմա-

նալ պատճառը: Դրամարկդում տղամարդը, չնայած փնթփնթալով, սակայն ոչ առանց սիրալիրության խոսեց ներկայացված բողոքի մասին և որ ժամանակն է վերջ տալ դրան, և որ երեխաներին այլևս ներս թողնել չի կարելի: Տղայի հայրը դեմ էր, այսինքն՝ նա դեմ չէ, եթե ես նստեմ ներքևում՝ դրամարկդի մոտ, եթե անգամ ինքը, որպես կրպակի տնօրեն և որպես այրի տղամարդ, չունի անհրաժեշտ ժամանակ, որպեսզի հետևի իր որդուն, սակայն ինձ պետք է դահլիճ, Մարյելի վերնասենյակ գնալ, քանի որ դա անպատասխանատվություն է:

Յերբերթը արդեն պատրաստ էր հանձնվել, սակայն ես նրան հրում, դրդում էի, և այդ ժամանակ նա ասաց, որ մի կողմից գանձապահը ավելի ճիշտ է, սակայն մյուս կողմից՝ ես նրա համար նույնն եմ, ինչ թալիսմանը, պահապան հրեշտակը: Նա բացատրում էր մանկական անմեղության մասին, որը նրան որպես պաշտպան է ծառայում՝ մի խոսքով, Յերբերթը, կարելի է ասել, գանձապահի հետ ընկերացավ ու հասավ նրան, որ ինձ ներս թողեցին վերջին անգամ, ինչպես ասաց գանձապահը:

Եվ ահա, իմ մեծ ընկերոջ ծեռքը բռնած, ես ևս մեկ անգամ արտասովոր, ինչպես միշտ թարմ սրբված պոռտակաձև աստիճաններով, բարձրացա երրորդ հարկ, որտեղ մշտամնա էր Նիոբեան: Առավոտը սկսվել էր խաղաղ, և էլ ավելի խաղաղ էր օրը:

Կիսով չափ փակած աչքերով Յերբերթը նստել էր ոսկե գլխիկե մեխերով իր կաշվե աթոռի վրա: Ես տեղավորվել էի նրա ոտքերի մոտ: Թատրոնը լռություն էր պահպանում: Գլուխներս վեր ցցած՝ մենք ուսումնասիրում էինք ռազմաառևտրական նավերը, եռակայն հետախուզանավերը, հետախուզական ռազմանավերը, հնգակայն առագաստանավերը, խոշոր թիանավերն ու լայնամարմին նավակները, առափնյա առագաստանավերը, որոնք կախված էին առագաստի կաղնեփայտ բլրակալի տակ՝ սպասելով առափնյա թարմ զեփյուրի:

Մենք վախենում էինք այն անհողմությունից, որն իշխում էր մաքուր վերնասենյակում, և այս ամենը մեկ-միակ նպատակով՝ որպեսզի հարկ չլիներ նայել Նիոբեային և նրանից վախենալ: Ախ, ինչ ասես մենք չէինք տա բզեզ-փայտաթրթուրի աշխատանքային խշխշոցների համար, որոնք մեզ կապացուցեին, որ կանաչ ծառի ընդերքը ծակվում է, մաշվում ու դատարկվում, դանդաղ, սակայն անշեղորեն, որ Նիոբեան ևս հավերժ չէ: Սակայն ոչ մի բզեզ նրա ընդերքում չէր աշխատում: Վերականգնիչը փայտե մարմինը հուսալիորեն պաշտպանեց բզեզից և դրանով իսկ նրան դատապարտեց անմահության: Եվ մեզ մնացին միայն

նավերի մոդելներն ու հանդիպակաց քամու անխելամիտ հույսը, Նիոբեայի առջև վախի հետ տարօրինակ խաղը, որը մենք մերժեցինք, ջանում էինք չնկատել և հնարավոր է, որ նույնիսկ մոռանալինք, եթե միայն հետկեսօրյա արևը արագ ու դիպուկ հարվածով չխոցեր և չստիպեր, որպեսզի ծախ աչքի սաթը բոցավառվեր:

Սակայն այդ հրդեհը մեզ ամենևին չպետք է զարմացներ: Մենք արդեն թատրոնի երրորդ հարկում ուսումնասիրել էինք արևային հետկեսօրյա ժամացույցը, գիտեինք, թե որքան է խիտել կամ այժմ կխփի, երբ լույսը ընկնում է քիվի վրայից և լույսով ողողում նավերը: Դրան որպես լրացում Աջ քաղաքի, Հին քաղաքի, Վառողի քաղաքի եկեղեցիները իրենց լուծան ներդրեցին, որպեսզի ճշգրիտ ժամանակի հետ կապեն փողի բարձրացնող արևի լույսի շարժումը, և մեր պատմական հավաքածուն քաղցրացնեն նույնչափ պատմական զանգով: Չարմանալի չէ, որ մեզ համար նաև արևն էր պատմական գծեր ձեռք բերել, ակնհայտորեն հասունացել էր, որպեսզի դառնար ցուցանմուշ և հանցավոր կապի մեջ մտավ Նիոբեայի սաթե աչքերի հետ:

Սակայն այդ նույն օրը, երբ մենք ո՛չ ցանկություն և ո՛չ էլ համարձակություն ունեինք խաղերի ու հանդուգն հիմարությունների համար, սովորաբար անկենդան փայտի բոցավառված հայացքը մեզ կրկնակի ապշեցրեց: Մենք ծանր զգացումով սպասեցինք, թե երբ կանցնի այն կես ժամը ևս, որը մենք դեռ պարտավոր էինք մնալ այնտեղ: Թանգարանը փակվում էր ուղիղ ժամը հինգին:

Իսկ հաջորդ օրը Հերբերթը մեկ ժամվա ընթացքում անցավ ծառայության: Ես նրան ուղեկցեցի մինչև թանգարան, սակայն չցանկացա դրամարկդի մոտ սպասել և ինձ համար տեղ ճարեցի պատրիցիական տան դիմաց: Թմբուկի հետ միասին ես նստել էի գրանիտե գնդի վրա, որի ետևի կողմից պոչ էր աճում, որը մեծահասակները օգտագործում էին որպես բազրիք: Ավելորդ է ավելացնել, որ աստիճանի երկրորդ ճյուղավորումը ևս պահպանվում էր նմանատիպ չուզուեն պոչով, նմանատիպ գնդով: Ես հազվադեպ էի թմբկահարում, դրա փոխարեն, սարսափեցնող բարձր ծայրով ի նշան կանացի սեռի հետիոտների դեմ բողոքի, որոնց հրապուրում էր ինձ մոտենալիս քայլերը դանդաղեցնելու, անունս իմանալու և ձեռքերի քրտնած ափերով իմ՝ արդեն այն ժամանակ գեղեցիկ, չնայած որ կարճ, սակայն ծածանվող մազերս, շոյելու հնարավորությունը: Առավոտն անցնում էր: Սուրբ Հոգու փողոցի վերջում աղյուսե թխսկանի պես բազմել էր կարմրասև, հաստ, ուռած աշտարակի տակ փոքրիկ կանաչագույն աշտարակներով Սուրբ Մարիամի

եկեղեցին: Աղավնիները անդադար դուրս էին մղվում աշտարակի լայն բացվածքով պատերից, ինձանից ոչ հեռու ընկնում էին գետնին, տեղյակ չէին, թե դեռ որքան ժամանակ պետք է ինչ-որ մեկի վրա թուխս նստեին և հատկապես ում, և արդյո՞ք այդ թուխս նստելը հարյուրավոր տարիների ընթացքում ինքնանպատակ չէր դարձել:

Ճաշին մոտ Յերբերթը դուրս եկավ փողոց: Նախաճաշով լի տուփից, որը Տրուչինսկի մայրիկը այնպես էր մտցրել, որ այն դժվարությամբ էր փակվում, նա ինձ համար հաց հանեց, որի վրա կտրվածքով մեկ ճարպ էր քսված, ինչի վրա էլ վերևից մեկ մատի հաստությամբ արյունոտ երշիկ էր դրված: Մեքենայաբար գլխով անելով՝ ոգևորեց ինձ, քանի որ ես ուտել չէի ուզում: Ի վերջո և այնուամենայնիվ սկսեցի, իսկ Յերբերթը, ոչինչ չկերած, սիգարետ էր ծխում: Նախքան թանգարանը նրան կրկին ընդունեց իր գիրկը, նա թաքնվեց Բրոտքենքենգասե փողոցի գինետանը, որտեղ երկու կամ երեք բաժակ գիհու օդի գցեց: Երբ նա խմում էր, ես աչքս չէի կտրում նրա աղամախնձորից: Ինձ դուր չեկավ, թե ինչպես է նա դրանք՝ այդ բաժակները խմում: Եվ մույնիսկ երբ նա հաղթահարում էր թանգարանի պտուտակած աստիճանները, իսկ ես կրկին նստեցի իմ գրանիտե գնդի վրա, Օսկարի աչքերի առաջ դեռ ցցված էր իր ընկեր Յերբերթի դողողացող աղամախնձորը:

Օրը լողալով ընկնում էր թատրոնի սփրթնած խայտաբղետ ճակատային մասի վրա: Նա գաղտագողի գալիս էր՝ հավերժահարսերի ու առատության եղջյուրների վրա հեծած, խժռում էր գեր հրեշտակներին, ովքեր ձգվում էին ծաղիկների ետևից, հասած խաղողի նկարված ողկույզները դարձնում էր չափից դուրս հասած, ներխուժեց գյուղական տոնախմբության ժամանակ, այնտեղ պահմտոցի խաղաց, դժվարությամբ բարձրացավ վարդերով լուսապատված ճոճանակի վրա, ազնվացրեց բյուրգերներին, որ շքեղ շալվարներով առևտրական գործարքներ էին կնքում, բռնեց շների կողմից հալածվող եղջերուին և, ի վերջո, հասավ երրորդ հարկի այն պատուհանին, որն արեգակին թույլ տվեց կարճատև և, բայցևայնպես, հավերժորեն լուսավորել ո՞ն սաթե աչք: Ես դանդաղ իջա իմ գնդի վրայից: Թմբուկը կոշտորեն խփվեց պատվանդանի քարին: Կողապատի սպիտակ լաքը և լաքապատված բոցի մասնիկները ետ թռան և սպիտակ ու կարմիր պուտերի տեսքով ընկան սանդղամուտքի աստիճանների վրա: Յնարավոր է, որ ես ինքս իմ մեջ ինչ-որ բան էի պնդում, աղոթք էի արարում, հաշվետվություն էի վարում. դրանից անմիջապես հետո թատրոնի շքամուտքի դիմաց կանգ առավ «շտապ օգնության» կառքը, անցորդները շարվեցին մուտքի եր-

կու կողմնորում, Օսկարին հաջողվեց հիվանդապահների հետ արանքներով խցկվել ներս, իսկ աստիճանները ես արդեն ավելի շուտ գտա, քան նրանք՝ չնայած բոլոր դժբախտ դեպքերից հետո նրանք պարտավոր էին թատրոնում ազատ կողմնորոշվել:

Չերբերթին տեսնելով՝ ես հազիվ զսպեցի ծիծաղս, նա դիմացից կախվել էր Նիոբեայի վրա, նա մտադրվել էր զուգավորվել այդ փայտի հետ: Նրա գլուխը ծածկում էր կույսի գլուխը, նրա ձեռքերը փաթաթվել էին կույսի վեր հառած ու խաչած ձեռքերին:

Նրա հագին վերնաշապիկ չկար: Ավելի ուշ վերնաշապիկը հայտնաբերեցին դռների մոտի կաշվե աթոռի վրա՝ խնամքով ծալված ու դրված վիճակում: Նրա կտրտվածքներով ու սպիներով թիկունքը ամբողջությամբ բաց էր: Ես ընթերցում էի այդ գաղտնագիրը ու հաշվում նշանները: Բոլորը իրենց տեղում էին: Սակայն ոչ մի տեղ նոր նկարի նույնիսկ ակնարկը չկարողացա գտնել:

Հիվանդապահներին, որոնք անմիջապես ինձնից հետո լցվել էին դահլիճ, մեծ դժվարությամբ հաջողվեց Չերբերթին պոկել Նիոբեայից: Նա կրքի պոռթկման պահին կարճ, երկու կոմից սրված նավային փոքրիկ կացինը պոկել էր շղթայից, սայրերից մեկը խրել Նիոբեայի մեջ, մյուսը, հաղթելով կնոջը, իր մեջ: Որքան էլ որ նրան թերի էր հաջողվել մոտեցումը վերևում, ներքևում, որտեղ արծակված էր նրա շավարը, որից դեռ դուրս ցցված էր մնացել ինչ-որ բան, դուրս էր ցցվել ամուր և ահիմաստ, նա այսպես էլ իր խարիսխի համար համապատասխան բնահող չգտավ:

Երբ նրանք Չերբերթին ծածկեցին «շտապ օգնության քաղաքային ծառայություն» գրությամբ ծածկոցով՝ Օսկարը, ինչպես և յուրաքանչյուր կորստից հետո, վերադարձավ իր թմբուկին: Նա թիթեղի վրա շարունակեց բռնկեցներով թմբկահարել, երբ ծառայողները նրան Սարիչկայի վերնասենյակից տարան աստիճաններով դեպի ներքև և ի վեջո ոստիկանական մեքենայով հասցրեցին տուն:

Հիմա էլ, բժշկական հիմնարկությունում, հարություն տալով փայտի ու մարմնի միջև սիրո այդ փորձին՝ Օսկարը ստիպված է աշխատել բռնկեցներով, որպեսզի մեկ անգամ ևս ուղևորություն նախաձեռնի Չերբերթ Տրուչինսկու խայտաբղետ սպիներով պատված թիկունքի վրայով, որպեսզի ևս մեկ անգամ անցնի սպիների ամուր և զգայուն, նախագուշակող, ամեն ինչ կանխատեսող, ամրությամբ ու զգացմունքայնությամբ ամեն ինչի գերակշռող լաբիրինթոսի միջով: Այդ թիկունքի վրայի գրությունները Օսկարը ընթերցում է կույրի նման:

Սիայն հիմա, երբ նրանք Յերբերթին պոկեցին այդ սիրուց անտեղյակ փորաքանդակ փայտից, գալիս է Բրունոն՝ իմ հիվանդապահը, և նրա տանձաման գլուխը հուսալքություն է արտահայտում: Նա իմ ծեռքերը խնամքով հանում է թմբուկի վրայից, թիթեղը կախում է իմ մետաղյա մահճակալի ոտնամասի ծախ սյունիկից, ուղղում է վերմակը:

– Սակայն, պարոն Սացերատ,– տեղեկացնում է նա ինձ,– եթե դուք այսուհետև ևս չարունակեք այդքան բարձր թմբկահարել, հնարավոր է, որ այլ տեղում լսեն, որ այստեղ չափից դուրս բարձր են թմբկահարում: Չե՞ք ցանկանում դուք, արդյոք, հանգստանալ կամ գոնե ավելի ցածր թմբկահարել:

– Դե լավ, Բրունո, ես կփորձեմ իմ թմբուկին թելադրել հերթական, առավել ցածր գլուխը, չնայած հենց հերթական թեմային է առավել կաշուն սովածացած նվագախմբի մուլեգին ոռնոցը:

ՅԱՎԱՏ, ՅՈՒՅՍ, ՍԵՐ

Կար չկար՝ մի երաժիշտ կար՝ Մայն անունով, և նա կարողանում էր սքանչելի շեփոր նվագել:

Կենում էր նա մեր եկամտային տան հինգերորդ հարկում, տանիքի տակ, պահում էր չորս կատու, որոնցից մեկին անվանում էին Բիսմարկ, իսկ ինքը անծամբ առավուտից մինչև երեկո կոնժում էր գիհու թրմոդու շշից: Այդպես նա խմեց ու խմեց այնքան ժամանակ, մինչև որ դժբախտությունը ստիպեց նրան սթափվել:

Օսկարը այսօր համաձայն չէ դեռ հավատալ նախանշանին: Չնայած այն ժամանակ դժբախտության առավել քան բավարար նախանշաններ էին կուտակվել, նա ավելի ու ավելի մեծ չափի երկարաճիտք կոշիկներ էր հագնում և ավելի ու ավելի մեծ չափի երկարաճիտք կոշիկների մեջ ավելի ու ավելի քայլեր էր անում՝ մտադրություն ունենալով դժբախտությունը տանել աշխարհով մեկ: Եվ հենց այս ժամանակ կրծքավանդակի վնասվածքից մահացավ իմ ընկեր Յերբերթ Տրուչինսկին: Սակայն անծամբ փայտե կնոջ կողմից խոցված կինը չմահացավ: Նրան կնքեցին և ուղարկեցին թանգարանային նկուղներ՝ իբր վերականգնման նպատակով: Սակայն դժբախտությունը նկուղում չես թաքցնի: Կեղտաջրերի հետ միասին այն ընկնում է գազի խողովակների մեջ, բաշխվում բոլոր խոհանոցներով, և իր ապուրը գազօջախի սփրթնած կապույտ այրիչի վրա դնողներից և ոչ մեկը չգիտե ու տեղյակ չէ, որ իր սնունդը դժբախտության վրա է եփվում:

Երբ Լանգֆուրյան գերեզմանոցում թաղում էին Յերբերթին, ես երկրորդ անգամ տեսա Լեո Խենթուկին, որի հետ ծանոթացել էի Բրենտաուի գերեզմանոցում: Եվ մեզ բոլորիս՝ Տրուչինսկի մայրիկին, Յուստային, Ֆրիցին ու Մարիա Տրուչինսկուն, հաստամարմին ֆրաու Քատերին, ծերունի Յայլանդին, որը տոներին Տրուչինսկի մայրիկի համար ճագարներ էր մորթում, իմ ենթադրյալ հայր Մացերատին, որն իր մեծահոգության մեջ, ինչը հաճույթով էր ի ցույց դնում, իր վրա վերցրեց թաղման ծախսերի մեծ մասը, ինչպես նաև Յան Բրոնսկուն Յերբերթը գրեթե չէր էլ ճանաչում: Նա եկել էր միայն այն պատճառով, որպեսզի տեսներ Մացերատին և ինձ չեզոք գոտում՝ մեզ բոլորիս, փսիկները թափելով և մեկնելով սպիտակ ձեռնոցները հագած դողացող ձեռքերը՝ Լեո Խենթը հայտնեց խելագարությունը, ուրախությունը վշտից չտարբերող իր ցավակցությունը: Սակայն, երբ Լեո Խենթի ձեռնոցները ձգվեցին դեպի երաժիշտ Մայնը, որը եկել էր կիսով չափ քաղաքացիական, կիսով չափ գրոհայինի համազգեստով, մեզ ապագա դժբախտության ևս մեկ նախանշան երևաց:

Ձեռնոցների խամրած կտորը վախեցած սլացավ վեր և թռավ մի կողմ՝ իր հետևից գերեզմանաթմբերից այն կողմ տանելով նաև Լեոյին: Մենք լսեցինք նրա գոռոցը, սակայն այն, ինչը բառերի պատառիկների ձևով նստում էր գերեզմանատան թփերի վրա, ոչնչով ցավակցություն չէր հիշեցնում:

Մարդիկ ամենևին էլ թավալվելով ետ չփախան շեփորահար Մայնից, բայց ևս այնպես թաղման եկածների շրջապատում նա կանգնել էր կարծես թե մեկուսի, կանգնել էր Լեո Խենթուկի կողմից ճանաչված ու ընդգծված և շփոթված, բզբզում էր իր շեփորը, որը դիտավորյալ բերել էր իր հետ և որով դրանից առաջ սքանչելի նվագում էր Յերբերթի գերեզմանի վրա: Այն պատճառով սքանչելի, որ Մայնը նախապես կոնծել էր թրմօղու շշից, ինչ վաղուց արդեն չէր անում, քանի որ Յերբերթի մահը, որի տարիքին էր, նրան ցավ էր պատճառել, այն դեպքում, երբ Յերբերթի մահը ինձ և իմ թմբուկին ստիպել էր լռել:

Կար չկար՝ մի երաժիշտ կար՝ Մայն անունով, և նա կարողանում էր սքանչելի նվագել շեփորի վրա: Կենում էր նա մեր եկամտային տան հինգերորդ հարկում, տանիքի տակ, պահում էր չորս կատու, որոնցից մեկին անվանում էին Բիսմարկ, և վաղ առավոտից մինչև ուշ երեկո գիհու թրմօղի էր խմում, մինչև որ, որքան հիշում եմ, երեսունվեց կամ երեսունյոթ թվին չանդամակցեց գրոհայինների հեծելազորային զորամասերին: Այդտեղ՝ արդեն որպես երաժշտական վաշտի շեփորահար, սկսեց շեփորահարել թեպետ գրագետ, սակայն ամենևին էլ ոչ սքանչե-

լի: Եւ ստիպւած էր հրաժարվել իր շշից և այսուհետ միայն սթափ վիճակում էր փչում իր շեփորը:

Երբ մահացավ գրոհային Մայնի մանկության ընկեր Զերբերթ Տրու-
չինսկին, որի հետ միասին նա քսանական թվերին անդամակցում էր կո-
մունիստական երիտասարդական խմբին, իսկ ավելի ուշ անդամա-
վճարներ էր մուծում «Կարմիր բազմերին», երբ Զերբերթին իջեցրին
գերեզման, Մայնը բռնվեց իր շեփորից և միաժամանակ շշից: Քանզի
նա ուզում էր շեփորահարել սքանչելի, սթափ, քանզի աշխետ ծիու վրա
հեծած՝ չէր կորցրել իր երաժշտական լսողությունը և այդ իսկ պատճա-
ռով, արդեն գերեզմանատանը, ևս մի կում խմեց և այդ իսկ պատճառով,
նույնիսկ շեփորահարելով, մնում էր համազգեստի վրայից հագած քա-
ղաքացիական թիկնոցով, ճիշտ է, սկզբնապես բաց գլխով, սակայն շա-
գանակագույն համազգեստով շեփորահարող՝ գերեզմանահողի վրա:

Կար չկար՝ մի գրոհային կար, որը չհանեց համազգեստի վրայից
հագած թիկնոցը, երբ սքանչելի ու պայծառացած գիհու թրմօղուց՝ շե-
փորահարում էր մանկության ընկերոջ գերեզմանի վրա: Իսկ երբ այդ
խենթուկ Լեոն, որը ցանկացած գերեզմանատան անհրաժեշտ պատկա-
նելությունն է, ցանկացավ հավաքվածներին հայտնել իր ցավակցու-
թյունը՝ մեզանից ամեն մեկը լսեց այդ ցավակցությունը: Միայն Մայնին
չհաջողվեց դիպչել Լեոյի սպիտակ ձեռնոցին, քանզի Լեոն ճանաչեց
գրոհայինին, վախեցավ և բարձր գոռոցով արգելեց նրան ձեռքը
դիպցնել ձեռնոցին ու ցավակցություն հայտնել: Եվ այդ ժամանակ գրո-
հայինը առանց ցավակցության և սառը շեփորը ձեռքի մեջ բռնած՝ դան-
դաղ զնաց տուն, որտեղ էլ անմիջապես եկամտային տան տանիքի տա-
կի իր բնակարանում գտավ իր չորս կատուներին:

Կար չկար՝ Մայն անունով մի գրոհային կար: Այն ժամանակներից ի
վեր Մայնը յուրաքանչյուր օր գիհու թրմօղի էր խմում և սքանչելի նվա-
գում շեփորի վրա, նրա մոտ պահպանվել էին չորս կատուներ, որոնցից
մեկին Բիսմարկ էին անվանում: Մի անգամ իր երիտասարդ տարիների
ընկերոջ՝ Զերբերթ Տրուչինսկու թաղումից վերադառնալով՝ տխուր և
կրկին լիովին սթափ, որովհետև ինչ-որ մեկը չէր կամեցել նրան իր ցան-
կությունը հայտնել, Մայնը իրեն տեսավ լրիվ միայնակության մեջ ու
չորս կատուների հետ: Կատուները քսվում էին նրա հեծելագորային եր-
կարաճիտք կոշիկներին, և Մայնը մի կտոր թերթի վրա նրանց ծովատա-
ռելսների գլուխներ տվեց, ինչը կատուներին ստիպեց նրա ոտքերի մա-
սին մոռանալ: Այդ օրը այստեղ առանձնապես ուժեղ էր տարածվել հո-
տը, որը գալիս էր կատուներից, որոնք, ճիշտն ասած, բոլորը ործ էին,
որոնցից մեկին Բիսմարկ էին անվանում, և նա քայլում էր սպիտակ թա-

թերի վրա՝ սև մորթիով: Սակայն Մայնի տանը թարսի պես գիհու թրմօղի չգտնվեց: Իսկ դրանից բնակարանում ավելի ու ավելի ուժեղ էր գալիս կատուների կամ ավելի շուտ՝ ործ կատուների հոտը: Իհարկե, Մայնը շիշը կարող էր գնել մեր մոտից՝ գաղութային ապրանքների կրպակից, եթե միայն հինգերորդ հարկում, անմիջապես տանիքի տակ չբնակվեր: Իսկ այսպես նա վախենում էր աստիճաններից և վախենում էր հարևաններից, որոնց առջև մեկ-երկու անգամ չէ, որ երդվել էր, թե իր երաժշտական շուրթերը այլևս ոչ մի կաթիլ գիհու թրմօղիով չի խոնավացնի, որ նրա համար նոր կյանք է սկսվել, որ այսուհետև և սրանից հետո նրա կյանքը նվիրված կլինի կարգ ու կանոնին, այլ ոչ թե պատանեկության կերուխուսներով ու հարբեցողի անզուսպ հանդգնությամբ լի գվարժություններին:

Կար չկար՝ Մայն անունով մի մարդ կար: Եվ ինչ-որ մի անգամ, երբ նա իրեն հայտնաբերեց տանիքի տակի իր բնակարանում առանձնացված իր չորս կատուների հետ, որոնցից մեկին Բիսմարկ էին անվանում, նույն այդ օրվա կատուներից եկող հոտը նրան չափից դուրս անտանելի թվաց: Այն պատճառով, որ այդ նույն օրվա առավոտյան նրա հետ մի որոշ ամոթալի բան էր տեղի ունեցել և էլի այն պատճառով, որ տանը ոչ մի կաթիլ գիհու թրմօղի չկար: Սակայն քանի որ գնալով ամրանում էին ամոթի զգացումն ու ծարավը՝ դրանով իսկ ուժեղացնելով կատվային հոտը, Մայնը՝ լինելով երաժիշտ ու գրոհայինների հեծելազորային փողային նվագախմբի անդամ, վերցրեց սառը վառարանի կողքին դրված կրակխառնիչը և այնքան հարվածեց իր կատուներին, մինչև որոշեց, որ բոլոր չորսը, ներառյալ Բիսմարկ անունով կատուն, արդեն հոգիները փչեցին, սատկեցին: Չնայած, կատվային հոտը, պետք է ասել, դրանից ավելի պակաս խոցող չդարձավ:

Կար չկար՝ Լաուբշադ անունով մի ժամագործ կար և ապրում էր նա մեր տան երկրորդ հարկում, պատուհաններով դեպի բակ տանող երկսենյականոց բնակարանում: Այդ ժամագործը ամուսնացած չէր: Եվ դրան ավելացրած, նացիոնալ-սոցիալիստական բարեգործական կազմակերպության, ինչպես նաև կենդանիների պաշտպանության միության անդամ էր: Լաուբշադը բարի սիրտ ուներ և օգնում էր, որպեսզի կրկին ոտքի կանգնեն հոգնած մարդիկ, հիվանդ զազաններն ու կոտրված ժամացույցները: Երբ մի անգամ ճաշից հետո ժամագործը խոր մտածմունքի մեջ հիշելով իր հարևաններից մեկի առավոտյան կայացած թաղումը՝ նստած էր պատուհանի մոտ, նա տեսավ, թե ինչպես նույն տան հինգերորդ հարկում ապրող երաժիշտ Մայնը բակ դուրս բերեց կարտոֆիլի մի պարկ, որը լցված էր կիսով չափ, իսկ տակից ակնհայտորեն խոնավ

էր, այնպես որ պարկից նույնիսկ կաթում էր, դուրս բերեց և խցկեց երկու աղբարկղերից մեկի մեջ, սակայն քանի որ աղբարկղը արդեն իսկ երեք քառորդի չափ լցված էր, երաժշտին միայն դժվարությամբ հաջողվեց փակել կափարիչը:

Կային չկային՝ չորս կատուներ կային, որոնցից մեկին Բիսմարկ էին անվանում: Կատուները պատկանում էին Մայն անունով մի երաժշտի: Քանի որ կատուները կրտած չէին, նրանցից ուժեղ հոտ էր գալիս, և այդ հոտը հաղթահարում էր մնացած բոլորը: Այն օրը, երբ հոտը առանձնահատուկ պատճառներով երաժշտի համար դարձավ առանձնապես անտանելի, նա բռնեց բոլոր չորս կատուներին, կրակխառնիչով սպանեց, դրանց մտցրեց կարտոֆիլի պարկի մեջ, պարկը հինգերորդ հարկից աստիճաններով իջեցրեց ներքև և շատ շտապում էր պարկը որքան հնարավոր է արագ մտցնել գորգեր թափ տալու վերադարձի կողքի աղբարկղի մեջ, որովհետև պարկի կտորը նոսր էր և արդեն երրորդ հարկում պարկի միջից սկսեց կաթել: Իսկ քանի որ աղբարկղը առանց այն էլ արդեն լցված էր, երաժիշտ Մայնը ստիպված էր աղբը պարկով ուժեղ տափակացնել, որպեսզի կափարիչը կրկին փակվեր: Սակայն հենց նոր էր բակից դուրս ելել փողոց, քանի որ նա ցանկություն չուներ վերադառնալ կատուների հոտով պատված, սակայն կատուներից զուրկ բնակարանը, երբ ծնոթված աղբը սկսեց ուղղվել, վեր բարձրացրեց պարկը, իսկ պարկի հետ մեկտեղ՝ նաև աղբարկղի կափարիչը:

Եղել է չի եղել՝ մի երաժիշտ է եղել, որը սպանել է իր չորս կատուներին, նրանց մտցրել է աղբարկղի մեջ ու տնից հեռացել, որպեսզի այցի գնա իր ընկերներին:

Եղել է չի եղել՝ մի ժամագործ է եղել, որը մտածմունքի մեջ նստել էր պատուհանի մոտ ու դիտում էր, թե ինչպես երաժիշտ Մայնը կիսով չափ լցված պարկը մտցրեց աղբարկղի մեջ, ինչից հետո բակից հեռացավ, իսկ նրա հեռանալուց քիչ անց արկղի կափարիչը սկսեց բարձրանալ և ավելի ու ավելի վեր էր բարձրանում: Եվ էլի վաղուց, շատ վաղուց, լինում են չեն լինում՝ չորս կատուներ են լինում, որոնց սպանեցին այն պատճառով, որ մի հրաշալի օր նրանցից շատ ուժեղ հոտ էր գալիս: Սպանելով՝ մտցրեցին պարկի մեջ, իսկ պարկը մտցրեցին աղբարկղի մեջ: Սակայն կատուներից մեկը, որին Բիսմարկ էին անվանում, դեռ լրիվ մեռած չէր և կենսունակ գտնվեց, ինչպես և բոլոր կատուները: Նրանք պարկի մեջ շարժվում էին, ինչից շարժվում էր նաև աղբարկղի կափարիչը և դրանով ժամագործ Լաուրշադի առջև, որն էլի նույն ձևով՝ խոր մտածմունքների մեջ, նստել էր պատուհանի մոտ, դնում է հետևյալ

հարցը. հապա մի գուշակիր, թե ի՞նչ է պարկի մեջ, որը երաժիշտ Սայնը մտքրեց աղբարկղ:

Այսպիսով, կար չկար՝ մի ժամագործ կար, որը չէր կարող հանգիստ դիտել, թե ինչպես է ինչ-որ բան շարժվում աղբարկղի մեջ: Եվ այն ժամանակ նա լքեց եկամտային տան երրորդ հարկի իր բնակարանը և ուղղվեց դեպի բակ, և բաց արեց աղբի կափարիչը, և բացեց պարկը, և դուրս հանեց չորս ծեծված, սակայն դեռևս ողջ կատուներին, որպեսզի նրանց ոտքի կանգնեցնի: Սակայն արդեն հաջորդ գիշեր կատուները մեռան ժամագործի մատների տակ, և նա այլ ելք չուներ, քան բողոք գրել կենդանիների պաշտպանության միություն, որի անդամն էր ինքը: Դրան ավելացրած՝ տեղական կուսխմբին տեղեկացրել էր կուսակցական համբավի համար կործանարար կենդանիների հանդեպ ծաղրանքի մասին:

Վաղուց, շատ վաղուց, կար չկար՝ մի գրոհային կար, որը չորս կատու սպանեց, սակայն, քանի որ կատուներն այնքան էլ լրիվ չէին մեռել, նրանք նրան մերկացրին, իսկ մի ժամագործ մատնեց: Գործը ավարտվեց դատական քննությամբ, և գրոհայինը ստիպված եղավ տուգանք մուծել: Ի լրումն՝ գրոհայինների մոտ ևս քննարկվեց այդ դեպքը և որոշում կայացվեց՝ անվայել վարքագծի համար գրոհային Սայնին հեռացնել ՍՍ-ի շարքերից: Եվ չնայած մեր գրոհայինը երեսուներթ թվի՝ իննի լույս տասի գիշերը, հենց այն գիշերը, որն ավելի ուշ անվանվեց «բյուրեղապակյա գիշեր», քաջության հրաշքներ ցույց տվեց, բոլորի հետ մեկտեղ հորեհեղով Սիխաելիսովեզ փողոցի սինագոգան, ինչպես նաև, ուժ չխնայեց, երբ հաջորդ առավոտյան պետք էր մաքրել նախապես նշան արված կրպակները, ՍՍ-ի շարքերից նրա հեռացումը մնաց ուժի մեջ: Կենդանիների հանդեպ անմարդկային վերաբերմունքի համար նրան կոչումից զրկեցին և ցուցակներից ջնջեցին: Սիայն մեկ տարի անց նրան հաջողվեց ընդունվել աշխարհագոր, որը հետագայում անցավ ՍՍ-ի զորամիավորումների ենթակայության տակ:

Եղել է չի եղել՝ գաղութային կրպակի տնօրեն է եղել, որը նոյեմբերյան մի օր փակեց իր կրպակը, բռնեց Օսկար որդու ձեռքից և հինգ համարի տրամվայով գնաց մինչև Լանգտասյան դարպասներ, քանզի այնտեղ, ինչպես և Սոպոտում, այրվում էր սինագոգան: Սինագոգան արդեն գրեթե լրիվ այրվել էր, ու հրշեջները հետևում էին, որպեսզի կրակը հարևան տները չտեղափոխվի: Համազգեստներով մարդիկ բերում ու փխտակների դիմաց մի տեղ էին կուտակում սրբազան առարկաներն ու արտասովոր կտորները: Այնուհետև կույտը այրեցին, և, առիթից օգտվելով, կրպակատերը հանրամատչելի կրակի վրա տաքացրեց իր

մատներն ու զգացմունքները: Նրա որդի Օսկարը իր հորը այդչափ գործունյա ու կլանված տեսնելով՝ աննկատ անհետացավ ու շտապեց Ցոյզհաուս-պասաժի ուղղությամբ, քանզի լաքապատ, սպիտակը կարմիրի հետ պատրաստված իր թմբուկի ճակատագիրը անհանգստություն էր ներշնչում նրան:

Վաղուց, շատ վաղուց ապրում էր չէր ապրում՝ մի խաղալիքներ վաճառող էր ապրում, նրան Սիգիզմունդ Մարկուս էին անվանում, և, ի թիվս այլոց, նա սպիտակ ու կարմիր լաքով պատված թմբուկներ էր նաև վաճառում: Իսկ Օսկարը, ում մասին նոր գնում էր խոսքը, թմբուկների հիմնական սպառողն էր, որովհետև նա իր զբաղմունքի տեսակով թմբկահար էր և չէր կարող ապրել առանց թմբուկի, չէր կարող և չէր ուզում: Ահա նա էլ, հեռանալով այրվող սինագոգայից, սլացավ դեպի պասաժը, քանզի այնտեղ էր կենում իր թմբուկների պահապանը, սակայն պահապանին նա գտավ այնպիսի վիճակում, որը նրա համար այսուհետև և ընդհանրապես այս աշխարհում թմբուկների առևտուրը դարձնում էր անհնար:

Իսկ նրանք՝ հենց այն հրծիգները, որոնցից Օսկարը ուզում էր առաջ ընկնել, արդեն հասցրել էին այցելել Մարկուսին: Վրժնիկները ներկի մեջ թաթախելով՝ նրանք արդեն հասցրել էին գոթական տառատեսակով ցուցափեղկի երկարությամբ «հրեա խոզ» գրել: Իրենց երկարաճիտք կոշիկների կրունկներով կոտրել էին ցուցափեղկի ապակին, որից հետո արդեն կարելի էր միայն կռահել այն մականվան մասին, որով նրանք պարզևատրել էին Մարկուսին: Անտեսելով դուռը՝ նրանք կրպակ էին ներթափանցել կոտրված ցուցափեղկի միջով և սկսել էին իրենց եղանակով զվարճանալ խաղալիքներով:

Ես նրանց այդ զվարճանքների պահին բռնացրեցի, երբ ցուցափեղկի միջով մտա նրանց նման: Ոմանք իջեցրել էին շալվարները և թողել շագանակագույն կեղտակույտեր: Նրանք բոլորը երաժիշտ Սայմին էին հիշեցնում, նրա պես գրոհայինի շագանակագույն զգեստ էին հագնում, սակայն անծամբ Սայմը նրանց մեջ չէր, ինչպես և նրանք, ովքեր եղել էին այստեղ, որևիցե մի այլ տեղում չէին: Նրանցից մեկը իր դաշույնը հանելով՝ պատռել էր տիկնիկների փորերը և ամեն անգամ, երբ պինդ լցված մարմնից, ծեռքերից ու ոտքերից միայն թեփ է թափվել ցած, ունեցել է շատ հիասթափված տեսք:

Իմ թմբուկների ճակատագիրը ինձ անհանգստություն էր ներշնչում: Թմբուկը նրանք չէին հավանել: Իմ թիթեղը չէր կարողացել կանգնած մնալ նրանց ցասման դեմ, այն լռում էր, այն ընկել էր ծնկների վրա: Դրա փոխարեն Մարկուսին էր հաջողվել խուսափել նրանց ցասումից:

Ցանկանալով նրա հետ իր գրասենյակում գրուցել, նրանք հասկանալի է, որ չէին սկսել թակել, այլ ուղղակի կոտրել էին դուռը՝ չնայած այն առանց այն էլ փակված չէր:

Խաղալիքների վաճառականը նստած էր իր գրասեղանի դիմաց: Ինչպես և սովորաբար, նա իր ամենօրյա մուգ մոխրագույն կոստյումի վրայից թևքանոցներ էր հագել: Ուսերի վրայի թեփը վկայում էր մագերի հիվանդության մասին: Իր բոլոր մատների վրա Կասպարլե տիկնիկների գլխիկները հազցրած գրոհայինը, որը մեկն էր ներս մտնողներից, Կասպարլեի տատիկի փայտե գլխով հրեց Սարկուսին, սակայն Սարկուսը արդեն անհասանելի էր թե՛ զրույցների և թե՛ վիրավորանքների համար: Նրա առջև սեղանի վրա դրված էր բաժակ, որն անտանելի ծարավը նրան ստիպեց մինչև վերջ խմել, երբ այդ թուպին նրա կրպակի ցուցափեղկը իր բոլոր բեկորների ճշոցով չորությամբ առաջ բերեց նրա բերանի մեջ:

Վաղուց, շատ վաղուց կար չկար՝ Օսկար անունով մի թմբկահար կար: Երբ նրանից խլեցին խաղալիքներ վաճառողին և ջարդ ու փշուր արեցին խաղալիքների կրպակը՝ նա կռահեց, որ թզուկի չափի թմբկահարների համար (իսկ նա հենց այդպիսին էր) գալիս են դժվար ժամանակներ: Այդ իսկ պատճառով նա, նախքան կրպակը լքելը, ջարդված կտորտանքների միջից փորփրեց հանեց մի ամբողջապես չվնասված և երկու թեթևակի վնասված թմբուկներ և, դրանք իր վրա կախ արած, լքեց կրպակը, որպեսզի Ածուխի շուկայում փնտրի ու գտնի իր հորը, որը, հավանաբար, ինքն էր նրան փնտրում: Նոյեմբերյան օրվա վերջն էր: Տրամվայի կանգառից ոչ հեռու, Քաղաքային թատրոնի մոտ կանգնել էին հավատացյալ կանայք և այլանդակ արտաքիններով սառած պառաված օրհորդներ, որոնք կրոնական գրքույկներ էին բաժանում և ողորմությունը հավաքում էին թիթեղյա բաժակների մեջ ու ցուցադրում կորնթոսցիներին ուղարկված Առաջին ուղերձի տասներեքերորդ գլխի տեսքով ցուցապաստառը: Հավատ-Հույս-Սեր,– ընթերցեց Օսկարը և սկսեց խաղալ այդ բառերով, ինչպես ծեռնածուն է խաղում շշերի հետ: Դյուրահավատություն՝ Բարե Հուսո հրվանդան՝ իմաստասիրություն՝ հավատարմագրեր՝ վստահության քվե: Իսկ դու հավատո՞ւմ ես, որ վաղը անծրև կլինի: Մի ողջ դյուրահավատ ազգ հավատում էր Ձմեռ պապին: Սակայն ստուգումից պարզվեց, որ Ձմեռ պապը իրականում գազի աշխատող է: Ես հավատում էի, որ նա ընկույզի ու նուշի հոտ ունի, սակայն իրականում գազի հոտ ուներ: Իմ կարծիքով շուտով կգա առաջին նախախնամության կիրակին, համենայն դեպս այդպես են ասում: Հետո ծորակը ետ կպտտեն առաջին, երկրորդ ու այսպես մինչև չորրորդ կի-

րակին, ինչպես գազի ծորակն են պտտում ետ, որպեսզի ընկույզների ու նուշերի հոտը լիովին հավաստի լինի, որպեսզի բոլոր ընկույզկոտորուկները կարողանան հաստատապես համոզվել:

Նա գալիս է: Նա մատուցում է: Եվ այս ո՞վ է եկել մեզ մոտ: Մանուկ Դիտո՞ւք: Փրկի՞չը: Թե՞ երկնային գազի աշխատող է եկել՝ թևի տակ դրած բերելով հաշվիչը, որն անընդհատ տկտկում է: Եվ նա հորջորջում է. «Ես եմ այս աշխարհի փրկիչը, առանց ինձ դուք չեք կարող եփել-թափել»: Նա բանակցելու պատրաստակամություն հայտնեց, լիովին ընդունելի գին պահանջեց, և պտտելով բացեց նոր մաքրված գազի ծորակներն ու խողովակների միջով բաց թողեց Սուրբ Դոգուն, որպեսզի հնարավոր լինի աղավնի եփել: Նա նաև ընկույզներ ու նուշեր էր բաժանում, որպեսզի դրանք հենց տեղում կտտրի, և նրանք նույնպես սկսեցին հոսել՝ հոգին ու գազը, այնպես որ խիտ ու կապտավուն օդի միջով առևտրական տների առջև կանգնած բոլոր գազի աշխատողների մեջ ամեն գնի ու ամեն չափի Ձմեռ պապեր ու Մանուկ Դիտուներ տեսնելը դյուրահավատների համար դժվարություն չէր ներկայացնում: Իսկ տեսնելով՝ նրանք անվերապահորեն հավատացին հանրությանը բարիք բերող գազի գործարանին, որը հաշվիչների ցած ընկնող ու բարձրացող սլաքների օգնությամբ խորհրդանշում է ճակատագիրը և չափավոր գնով նախաամանորյա կիրակիներ է կազմակերպում: Մինչդեռ շատերը հավատում էին ապագա Ամանորին, սակայն տոնի տաղտկալի օրերը կարողացան հաղթահարել միայն նրանք, ում համար նուշի ու ընկույզի պահուստները չբավականացրեցին՝ թեև բոլորը հավատում էին, թե իբր դրանք բավարար են և մի բան էլ ավելի:

Սակայն այն բանից հետո, երբ Ձմեռ պապի հանդեպ հավատը փոխվեց գազի աշխատակցի հանդեպ հավատի, որոշում կայացվեց քամահիթել կորնթոսցիներին ուղարկված ուղերձի հաջորդականությունը և սկսել սիրուց: Այսպես էր ասվում. ես քեզ սիրում եմ, Օսկար, ես սիրում եմ քեզ: Իսկ դու քեզ սիրո՞ւմ ես: Սիրո՞ւմ ես արդյոք դու ինձ, ասա, դու ինձ իսկապե՞ս սիրում ես: Ես նույնպես քեզ սիրում եմ: Եվ համատարած սիրուց նրանք միմյանց անվանում էին բողկ, սիրում էին բողկին, կծում էին բողկին, մի բողկ սիրուց դրդված կծում պոկում էր մեկ ուրիշի բողկը: Նրանք բերում էին բողկերի միջև հրաշալի, ոչ երկրային, սակայն նաև երկրային սիրո օրինակներ, և, նախքան ատամներով կաչելը, սոված ու թարմ, շշնջում էին. ասա, բողկիկ, դու ինձ սիրում ես: Ես էլ եմ քեզ սիրում:

Սակայն այն բանից հետո, երբ նրանք բացարձակապես միայն սիրուց դրդված կծեցին միմյանց բողկերը, իսկ գազի աշխատակիցների

հանդեպ հավատը բարձրացվեց մինչև պետական կրոնի մակարդակի, հավատից ու կանխագուշակված սիրուց հետո կրպակում չվաճառված մնաց միայն կորնթոսցիներին ուղարկված ուղերձի երրորդ բաղադրիչը՝ հույսը: Եվ, խթխթթացնելով բողկը, ընկույզներն ու նուշերը, նրանք արդեն հույս ունեին, որ շուտով կլինի վերջը, որպեսզի հնարավոր լինի ո՛չ այն է սկսել նորից, ո՛չ այն է եզրափակիչ դաշնաձայնությունից հետո շարունակել նույն ոգով՝ հուսալով, որ վերջի վերջը շուտով կգա: Չնայած նրանք դեռևս չգիտեին, թե հատկապես ինչի վերջն է: Նրանք միայն հույս ունեին, որ վերջը մոտ է՝ հենց վաղը, բայց և այնպես ոչ այսօր, քանզի ի՞նչ կիրամայեք նրանց անել անսպասելի վերջի հետ: Իսկ երբ իսկապես էլ վերջը եկավ, նրանք այն ներկայացրեցին որպես հույսերով հարուստ սկիզբ, քանզի այդ կողմերում վերջը միշտ սկիզբ է նշանակում և հույս՝ յուրաքանչյուր, նույնիսկ ամենավերջնական վերջի մեջ: Քանզի Սուրբ գրքում ասված է. քանի դեռ մարդը չի կորցրել հույսը, նա կսկսի նորից ու նորից կատարման ավարտական հույսով:

Իսկ ահա ես, ես չգիտեմ: Ես, օրինակ, չգիտեմ, թե ով է այսօր քաքնվում Չմեռ պապի մորուքի տակ, չգիտեմ, թե ավագակ Ռուպրեխտը ինչ է քաքցրել պարկի մեջ: Չգիտեմ, թե ինչպես են պտտելով բացում գազի ծորակները, ինչպես են պտտելով փակում գազը, քանզի արդեն կրկին խողովակների միջով հոսում է նախաամառային կիրակին կամ ոչ թե կրկին, այլ դեռևս չգիտեմ: Չգիտեմ՝ հնարավո՞ր է հանուն փորձարկման, չգիտեմ, ո՞ւմ պետք եղավ փորձարկել, չգիտեմ, կարո՞ղ եմ, արդյոք, հավատալ, որ նրանք, հույս ունենանք, սիրով են մաքրում գազօջախների բլիկները, որպեսզի դրանք ծուղորուղու կանչեին: Չգիտեմ, թե ընդհանրապես ինչ կապ ունի այստեղ օրվա ժամը, քանզի սերը ժամանակ չգիտի, իսկ հույսը չունի վերջ, իսկ հավատը չգիտի սահմաններ, լոկ իմացությունն ու չիմացությունն են կապված ժամանակի ու սահմանների հետ և մեծ մասամբ դեռ մինչև քառասունը ավարտվում են մորուքներով, թիկունքապարկերով ու նուշով: Այնպես որ, ստիպված եմ նորից կրկնել. ես չգիտեմ, օ, ես չգիտեմ, թե ինչով են, օրինակ, նրանք լցոնում աղիքները, և ում աղիքներն են պետքական: Դրանք լցոնելու համար և չգիտեմ, թե ինչով են լցոնել, եթե նույնիսկ լցոնի գները պիտակավորված են նրբաճաշակ կամ կոպիտ, սակայն լիովին պարզորոշ: Չգիտեմ, ինչից է ձևավորվում գինը, որ բառարաններում են նրանք փնտրում ու գտնում անվանումներ լցոնման տեսակների համար, չգիտեմ, թե ինչով են նրանք լցոնում բառարաններն ու աղիքները, չգիտեմ, թե ում միսը, և չգիտեմ, թե ում լեզուն: Բառերը նշանակում են, մսագործները լռում են, ես կտրում եմ օղակներով, դու բացում ես գրքերը,

ես ընթերցում եմ այն, ինչը իմ ճաշակով է: Դու չգիտես, թե ինչն է քո ճաշակով՝ երշիկի օղակներ և մեջքերումներ գրքերից ու գրքույկներից, և մեզ երբեք բախտ չի վիճակվի իմանալ, թե ով ստիպված եղավ հավերժ լռել ու համրանալ. որպեսզի աղիքները լցոնելու հումք լիներ, որպեսզի գրքերը լեզու ձեռք բերեին, լցոնված, սեղմված, խիտ գրոտված, սակայն ես չգիտեմ, ես կռահում եմ. մեկ և միևնույն մագործներն են լցոնում գրքերն ու աղիքները բառերով ու երշիկի ֆարշով: Աշխարհում ոչ մի Պետրոս էլ չկա, այդ մարդուն Սավուղ էին անվանում, նա էլ հենց Սավուղն էր ու որպես Սավուղ, Կորնթոսի մարդկանց պատմում էր երշիկի էժանագին տեսակների մասին, որոնք նա անվանում էր հավատ, հույս և սեր: Երշիկների մասին, որոնք իբր թե սքանչելի են յուրացվում, որոնք նա մինչ օրս էլ Սավուղի փոփոխական կերպարանքով պարտադրում է մարդկանց:

Իսկ ինձանից նրանք խլեցին խաղալիքներ վաճառողին՝ ցանկանալով նրա հետ մեկտեղ աշխարհից արտաքսել բոլոր խաղերը:

Վաղուց, շատ վաղուց աշխարհում ապրում էր մի երաժիշտ, որին անվանում էին Մայն և որը կարողանում էր սքանչելի շեփոր նվագել:

Վաղուց, շատ վաղուց աշխարհում ապրում էր մի խաղալիքներ վաճառող, որին անվանում էին Մարկուս և որը վաճառում էր կարմիրը՝ սևով, լաքապատ թիթեղներ, թմբուկներ:

Վաղուց, շատ վաղուց ապրում էր Օսկար անունով մի թմբկահար, և նա չէր կարողանում ընտելանալ առանց այն մարդու, որը խաղալիքներ էր վաճառում:

Վաղուց, շատ վաղուց ապրում էր Մայն անունով երաժիշտը, և նա կրակխառնիչով՝ սպանելու աստիճան, ծեծեց իր չորս կատուներին:

Վաղուց, շատ վաղուց ապրում էր Լաուրջադ անունով ժամագործը, և նա կենդանիների պաշտպանության միության անդամ էր:

Վաղուց, շատ վաղուց ապրում էր Օսկար անունով թմբկահարը, և նրանք նրանից խլեցին խաղալիքներ վաճառողին:

Վաղուց, շատ վաղուց ապրում էր Մարկուս անունով մի խաղալիքներ վաճառող, և նա իր հետ այս աշխարհից տարավ բոլոր խաղալիքները:

Վաղուց, շատ վաղուց ապրում էր Մայն անունով մի երաժիշտ, և եթե նա չի մահացել, ապա ապրում է նաև այսօր և կրկին նվագում է իր շեփորը:

Գիրք երկրորդ

ԲԵԿՈՐՆԵՐ

Այցելությունների օրը Մարիան ինձ նոր թմբուկ բերեց: Երբ թիթեղիկի հետ միասին նա ցանկանում էր մահճակալի ճաղերի վրայով մեկնել նաև խաղալիքների չեկը, ես ձեռքով ետ վանեցի և ոտքերիս մոտի զանգի կոճակը սեղմեցի այնքան ժամանակ, մինչև որ չեկավ Բրունոն՝ իմ հիվանդապահը, և չարեց այն, ինչ անում էր յուրաքանչյուր անգամ, երբ Մարիան ինձ նոր, կապույտ թղթի մեջ փաթաթված թիթեղյա թմբուկ էր բերում: Նա քանդեց փաթեթի առասանակը, որպեսզի փաթեթի եզրերը իրարից հեռանան և որպեսզի թիթեղի լույս աշխարհի գրեթե հանդիսավոր հայտնվելուց հետո այն կրկին խնամքով ծալվի: Միայն դրանից հետո էր Բրունոն հանդիսավոր քայլերով գնում, իսկ երբ ես ասում եմ «հանդիսավոր քայլերով», ես նկատի ունեմ հենց հանդիսավոր քայլերը՝ հանդիսավոր քայլերով նոր թմբուկը ձեռքին գնաց դեպի լվացարանը, բացեց տաք ջրի շիթը և զգույշ, չվնասելով ո՛չ սպիտակ, ո՛չ կարմիր լաթը, գնապիտակը պոկեց կաղապարից:

Երբ ոչ երկարատև և ոչ չափից դուրս հոգնեցուցիչ այցից հետո Մարիան մտադրվեց հեռանալ, նա վերցրեց հին թմբուկը, որը ես վերջնականապես ոչնչացրել էի Յերբերթ Տրուչինսկու մեջքը և փայտե գալիոնյան ֆիգուրը նկարագրելիս և, հնարավոր է, կորմթոսցիներին ուղերձը չափից դուրս ազատ մեկնաբանելիս: Վերցրեց իր հետ, որպեսզի մեզ մոտիկ այն նկուղում ավելացնի նախկինում օգտագործված թմբուկների թիվը, որոնք ծառայել էին մասամբ գործածական, մասամբ զուտ անձնական նպատակների: Սակայն հեռանալուց առաջ նա ասաց.

– Ախր, նկուղում գրեթե տեղ էլ չի մնացել: Գլուխ չեմ հանում, թե ուր դնեմ ձմռան համար պահեստավորված կարտոֆիլը:

Ես ժպտալով չլսելու տվեցի Մարիայի շուրթերով հաղորդված տնային տնտեսուհու կշտամբանքը և խնդրեցի սև թանաքով մանրակրկիտ համարակալել իր ծառայությունն ավարտած թմբուկը: Այնուհետև իմ կողմից թղթի մի կտորի վրա գրած տարեթվերը և տվյալ թմբուկի կյանքի ուղուն վերաբերող համառոտ տեղեկությունները փոխանցեցի այն գլխավոր մատյանի մեջ, որն արդեն երկար տարիներ կախված է նկուղի

դռան ներսի կողմից և իմ թմբուկների մասին գիտե ամեն ինչ՝ սկսած քառասունինը թվից:

Մարիան հրաժեշտ տալիս, ինձ համբուրելով, հնազանդորեն գլխով արեց ու հեռացավ:

Կարգ ու կանոնի հանդեպ իմ սերը այսուհետև էլ նրա համար կմնա անըմբռնելի և փոքր-ինչ վախեցնող զգացմունք: Օսկարը լավ էր հասկանում Մարիայի տարակուսանքները՝ նամանավանդ որ ինքն էլ չէր կարող ասել, թե ինչու է այդ կարգի պեղանտությունը իրեն դարձնում իրենց դարձ ապրած թմբուկների հավաքող: Ի լրումն՝ նա, ինչպես և նախկինում, կցանկանար այլևս երբեք չտեսնել բեկորների այդ կույտը իրենց բիլկյան բնակարանի կարտոֆիլի նկուղում: Չէ՞ որ նա սեփական փորձից գիտի, որ երեխաները արհամարհանքով են վերաբերվում իրենց հայրերի հավաքածուներին և որ, ուրեմն, ինչ-որ ժամանակ ժառանգությունը ընդունելով, նրա որդի Կուրտը լավագույն դեպքում կցանկանա թքել այդ բոլոր չարաբաստիկ թմբուկների վրա:

Այդ դեպքում հանուն ինչի են ես ամեն երեք շաբաթը մեկ Մարիայի հետ հանդիպումների ժամանակ ցանկություններ հայտնում, որոնք, եթե դրանք մանրակրկիտ կատարվեն, մի գեղեցիկ օր կհանգեցնեն մեր նկուղի բերնեբերան լցվելուն և տեղ չեն թողնի ծնեռվա կարտոֆիլի համար: Չէ՞ որ իմ գլխում հազվադեպ, գնալով ավելի ու ավելի հազվադեպ բռնկվող այն գաղափարը, թե հնարավոր է, որ ինչ-որ ժամանակ ինչ-որ մի թանգարան կհետաքրքրվի իմ հաշմանդամ թմբուկներով, ծագեց, երբ, նկուղում կուտակվելով, դրանց թիվը արդեն հասել էր մի քանի տասնյակի: Ասել է թե հավաքածուի հանդեպ իմ կրքի գաղտնիքը այստեղ չի թաքնված: Ավելի շուտ, և որքան այդ մասին ես ավելի շատ եմ մտորում, այնքան, որպես բացատրություն, ավելի համոզիչ տեսք է ստանում իմ հավաքածուների հանդեպ պարզագույն կրքերի ամբողջությունը, կգա օրը, և թիթեղյա թմբուկները կպակասեն, կդառնան հազվագյուտ իրեր, կշնորհագրվեն և կենթարկվեն ոչնչացման: Կգա օրը, և հնարավոր է, որ Օսկարը ստիպված կլինի որոշ ոչ շատ կոտրված թմբուկներ տանել վերանորոգման, որպեսզի թիթեղագործը ինձ օգնի կարկատած վետերանների օգնությամբ վերապրել թմբուկագրկությունը, վերապրել սարսափելի ժամանակը:

Չավաքելու հանդեպ իմ կրքի պատճառների վերաբերյալ դրա նման, չնայած, իհարկե, այլ արտահայտություններով են արտահայտվում նաև մեր հատուկ բժշկական հիմնարկության բժիշկները: Բժշկուհի ֆրոյլայն Չորնշտերտերը նույնիսկ կամեցավ իմանալ, թե հատկապես

որ օրը կարելի է համարել իմ կրքերի ամբողջության ծննդյան օրը: Ես կարող էի բավական մեծ ճշտությամբ նրան հայտնել հազար ինը հարյուր երեսունութ թվի նոյեմբերի տասը, քանզի այդ օրը ինձանից խլեցին Սիգիզմունդ Մարկուսին, որը իմ թմբուկների պահեստի տնօրենն էր: Եթե նույնիսկ իմ խեղճ մայրիկի մահից հետո ժամանակին նոր թմբուկ ստանալը ինձ համար դարձավ դժվար, որովհետև ակամա դադարեցի դեպի Ցոյգհաուս-պասաժի հինգշաբթի օրերի այցելությունները, իսկ Մարիային այնքան էր մտահոգում իմ գործիքների խնդիրը: Իսկ Յան Բրոնսկին ավելի ու ավելի հազվադեպ էր մեզ մոտ գալիս, դժվար չէ պատկերացնել, թե որքան առավել անհույս դարձավ իմ վիճակը, երբ ջախջախեցին խաղալիքների կրպակը, և հավաքված գրասեղանի ետևում նստած Մարկուսի տեսքը ինձ համոզիչ ցույց էր տալիս: Մարկուսը այլևս երբեք քեզ թմբուկ չի նվիրի, Մարկուսը այլևս խաղալիքներ չի վաճառում, Մարկուսը հավերժ խզեց իր գործարար հարաբերությունները այն ընկերության հետ, որը մինչ այժմ սպիտակ և կարմիր լաքով պատած գեղեցիկ թմբուկներ էր արտադրում ու առաքում:

Սակայն այդ ժամանակ ես դեռ չէի գիտակցում, որ, քանի որ եկավ խաղալիքներ վաճառողի վերջը, ապա նրա հետ մեկտեղ ավարտվեց նաև սկզբնական, համեմատաբար անհոգ խաղի շրջանը: Ավելին, ես փլատակների կույտի վերածված խանութից ընտրեցի մեկ անվճառ և երկու թեթևակի ծոված թմբուկ, իմ ավարը տարա տուն և երևակայեցի, թե ապագայի համար լիովին ապահովված եմ:

Այդ թմբուկներին ես շատ խնամքով էի վերաբերվում, միայն հազվադեպ էի թմբկահարում, միայն սուր անհարժեշտության դեպքում, օրվա երկրորդ կեսին հրաժարվում էի թմբկահարելուց՝ չնայած ոչ առանց ինքս ինձ վրա ճնշում գործադրելու թմբուկային նախաճաշերից, որոնք միակն էին, որ զարդարում էին իմ օրվա հետագա ընթացքը: Օսկարը իրեն վարժեցնում էր ճգնաժողովության, նա նիհարում էր, նրան ներկայացնում էին բժիշկ Յոլլացին ու բժշկի օգնականուհուն՝ քույր Ինգային, որը գնալով ավելի ոսկրոտ էր դառնում: Ինձ չափից դուրս շատ քաղցրով կամ թթուով, դառով կամ ընդհանրապես անհամ դեղծերով էին կերակրում, ամեն ինչում մեղադրում էին իմ գեղձերին, որոնք, ըստ բժշկի խոսքերի, իրենց հիպո կամ հիպերկենսագործունեությամբ փոփոխակի վատթարացնում էին իմ ինքնազգացողությունը:

Բժիշկ Յոլլացի հետ հանդիպումներից խուսափելու համար Օսկարը որոշակի չափավորեց իր ճգնաժողովությունը, քաշը ավելացրեց, հազար ինը հարյուր երեսունինը թվի ամռանը կրկին դարձավ գրեթե այն-

պիսին, ինչպես նախկինում երեքամյա Օսկարն էր: Եվ վերջնականապես ոչնչացրեց Մարկուսից ստացած թմբուկը՝ այդ կերպ վճարելով մանկական թմբկության համար: Թիթեղը անընդհատ դղրդում էր, զրնգում, շաղ էր տալիս սպիտակ ու կարմիր լաքեր, ժանգոտվում ու անբարեստորեն կախվում էր իմ փորի վրա:

Մացերատից օգնություն խնդրելն ամիմաստ էր՝ չնայած նա իր բնավորությամբ միշտ գթասիրտ և նույնիսկ բարի մարդ էր: Իմ խեղճ մայրիկի մահից հետո այդ մարդը մտածում էր միայն իր կուսակցական բարեհիմարությունների մասին, հոգին թեթևացնում էր ցելլենլայթերների հետ հանդիպումներում կամ կեսգիշերից անց բավականաչափ խմելով: Երկար ու մտերմիկ զրույց էր ունենում Յիտլերի ու Բեթոուլենի՝ սև շրջանակների մեջ դրված պանկերների հետ, որոնք կախված էին մեր հյուրասենյակում, որպեսզի համձարը իր առաջ բացեր իր հետագա ճակատագիրը, իսկ ֆյուրերը՝ կանխատեսվող ուղիները, իսկ սթափ վիճակում ընդունում էր ճակատագրով իր համար նախանշված ծնեռային օգնության հանգանակությունը:

Ես միայն տհաճությամբ եմ վերհիշում հանգանակությանը նվիրված կիրակի օրերը: զուր չէ, որ նմանատիպ օրերից մի օր ես նոր թմբուկով հարստանալու փորձ ձեռնարկեցի: Մարկուսը, որն առավոտյան ժամերին հանգանակություն էր հավաքում գլխավոր փողոցում գտնվող կինոթատրոնի, ինչպես նաև Շթերնֆելդի առևտրի տան դիմաց, ճաշի ժամին վերադարձավ տուն և իր համար ու ինձ համար քյոնիգսբերգյան տեֆտելիներ տաքացրեց: Այդ համեղ ճաշից հետո, ինչպես ես մինչև այժմ հիշում եմ, նույնիսկ կնոջը կորցնելով, Մարկուսը մեծագույն հաճույքով ու շատ լավ էր եփում-թափում՝ հանգանակություն հավաքողը հոգնած պառկեց թախտի վրա, որպեսզի մի քիչ ննջի:

Սակայն նրա շնչառությունը դեռ նոր էր քնածի շնչառություն դարձել, երբ ես դաշնամուրի վրայից վերցրեցի հանգանակության կիսով չափ լցված մետաղադրամատուփը, որից հետո այն բանի հետ միասին, ինչը պահածոյի տուփի տեսք ուներ, թաքնվեցի խանութում, վաճառասեղանի տակ, որտեղ էլ սկսեցի ծաղր ու ծանակի ենթարկել բոլոր թիթեղներից ամենածածաղելիին: Ամենևին էլ ոչ այն պատճառով, որ ցանկանում էի մի քանի կոպեկով հարստանալ, ոչ, ոչ, ուղղակի մի ինչ-որ հիմար գայթակղություն ինձ ստիպեց այն փորձել օգտագործել թմբուկի դերում: Սակայն որքան էլ որ ես նրան հարվածում էի, որքան էլ փայտիկները մի ձեռքից մյուսն էի տեղափոխում, միշտ միատեսակ պատասխան էր հնչում. «Հանգանակեք ծնեռային օգնության համար: Ոչ որ

չպետք է սոված մնա, ոչ որ չպետք է մրսի: Հանգանակեք ծնեռային օգնության համար»:

Մտտ կես ժամ տանջվելուց հետո ես հանձնվեցի, դրամարկդից հինգ գուլդեն հանեցի ու այն հանգանակեցի հոգուտ ծնեռային օգնության և այդ ձևով հարստացրած թիթեղը տարա դրեցի դաշնամուրի վրա, որպեսզի Մարկուսը կարողանար նրան այնտեղ տեսնել և այնուհետև կիրակի օրվա մնացած մասը սպաներ՝ ծնեռային օգնության օգտին ծնգծնգացնելով:

Այս չհաջողված փորձը ինձ մեկընդմիշտ բուժեց: Այդ ժամանակից ի վեր ես ոչ մի ամգամ պահածոյի տուփը, շուռ տված դույլը կամ տաշտակի հատակը թմբուկի տեղ օգտագործելու լուրջ փորձեր չարեցի:

Իսկ եթե նույնիսկ փորձում էի, ապա այժմ բոլոր ուժերս ներդնում էի, որպեսզի գլխիցս դուրս նետեմ այդ անփառունակ դրվագները և իմ գրառումներում դրանց կամ շատ քիչ տեղ եմ հատկացնում, կամ ընդհանարպես չեմ հատկացնում: Քանզի պահածոյի տուփը թմբուկ չէ, այլ դույլ՝ դա դույլ է, իսկ տաշտակի մեջ կարող ես կամ ինքդ լվացվել, կամ գուլպաներ լվանալ: Ինչպես այժմ չկար ոչ մի փոխարինող, այդպես էլ չկար նաև այն ժամանակ, թիթեղյա թմբուկը ինքն է իր մասին խոսում սպիտակակարմիր լաքապատված բոցի լեզուներով, և նրան պետք չէ, որպեսզի իր փոխարեն ուրիշները խոսեն: Օսկարը մնաց մենակ, վաճառված ու հավատարիմ: Ինչպե՞ս կիրամայեք նրան՝ այսուհետև ևս պահպանել երեք տարեկան մանուկի դեմքը, եթե այլևս չունի իր համար ամենաանհրաժեշտը, չունի թմբուկ: Բոլոր այդ բազմամյա խորամանկությունները, օրինակ, ասենք, ժամանակ առ ժամանակ անկողնում լճակ գոյացնելը, ամեն երեկո մանկան նման երեկոյի աղոթքը բլբլացնելը, վախենալը Ձմեռ պապին տեսնելիս, որին, ընդհանրապես, Գրեֆ էին անվանում, առանց հոգնելու երեք տարեկանին տիպիկ ծիծաղելի հարցեր տալը, ինչպես, ասենք. «Իսկ ինչո՞ւ մեքենաները անիվներ ունեն»՝ մի խոսքով, այն բոլոր ջղաձիգ շարժումները, որոնք ինձնից սպասում էին մեծահասակները, ես պետք է ձեռնարկեի առանց թմբուկի, ես արդեն պատրաստ էի հանձնվելու և հուսահատորեն, ուժերի վերջին լարումով փնտրում էի նրան, ով չնայած իմ հայրը չէր, սակայն և այնպես, շատ հնարավոր է, որ ինձ աշխարհ էր բերել: Օսկարը լեհական ավանդից ոչ հեռու Ռինգշտրասեի վրա սպասում էր Յան Բրոնսկուն:

Չնայած բազմաթիվ ընդհանուր սքանչելի հիշողություններին՝ իմ խեղճ մայրիկի մահը թող որ ոչ հանկարծակի ու միանգամից, այլ կամաց-կամաց, իսկ քաղաքական վիճակի սրման հետ առավել ան-

շրջելիորեն, դադարեցրեց, կարելի է ասել, երբեմն նույնիսկ ընկերական հարաբերությունները՝ ձևավորված Մարկուսի ու մորեղբորս միջև, որին, ի միջի այլոց, այս ժամանակահատվածում հասցրեցին դարձնել փոստատան քարտուղար: Իմ մայրիկի սլացիկ հոգու և շքեղ մարմնի քայքայման հետ քայքայվեց նաև ընկերությունը երկու տղամարդկանց միջև, որոնք երկուսն էլ անդրադառնում էին այդ հոգու հայելու մեջ, որոնք երկուսն էլ խժռում էին նրա մարմինը և որոնք այժմ, գրկվելով այդ սննդից, չէին կարողանում իրենց տղամարդկային հավաքույթներից բացի որևէ մեկ այլ շատ թե քիչ եական փոխարինում գտնել, չնայած հակառակ հայացքներ ունեցող, սակայն միատեսակ սիգարետներ ծխող տղամարդկանց շրջանում: Սակայն ո՛չ Լեհական փոստատուներ, ո՛չ էլ թևքերը քշտած ցելլենյայթերների հանդիպումները չէին կարող փոխարինել գեղեցիկ և, չնայած ամուսնական անհավատարմությանը, զգացմունքային կնոջը: Ողջ զգուշավորությամբ հանդերձ՝ Մարկուսը պարտավոր էր հաշվի նստել իր գնորդների ու իր կուսակցության հետ, իսկ Յանը՝ փոստատան ղեկավարության: Խեղճ մայրիկիս մահվանից ու Սիգիզմունդ Մարկուսի «մեկուսանալուց» անցած կարճ ժամանակահատվածի ընթացքում իմ երկու եմթադրյալ հայրերը այնուամենայնիվ հանդիպեցին: Ամիսը երկու, երեք անգամ կեսգիշերին կարելի է լսել, թե ինչպես Յանը իր մատների ոսկորներով ծեծում է մեր հյուրասենյակի պատուհանը: Այն բանից հետո, երբ Մարկուսը մի կողմ էր քաշում վարագույրը և կիսով չափ բացում էր պատուհանը, երկուսն էլ աննկարագրելի շփոթվում էին, մինչև որ մեկը կամ մյուսը չէր գտնում փրկող խոսքը՝ առաջարկելով այդ ուշ ժամին մեկ պարտիա սկստ խաղալ: Նրանք բանջարեղենի կրպակից դուրս էին բերում Գրեֆին, իսկ եթե Գրեֆը չէր ցանկանում, չէր ցանկանում Յանի պատճառով, չէր ցանկանում, քանի որ որպես նախկինում սկաուտներին առաջնորդող (այդ ընթացքում նա հասցրել էր ցրել իր խումբը) պարտավոր էր շրջահայաց լինել, բացի այդ առանձնակի հաճույքով էր սկստ խաղում: Այդ դեպքում երրորդը նստում էր հացթուխ Ալեքսանդր Շեֆլերը: Ճիշտ է, Շեֆլերը ևս իմ մորեղբայր Յանի դիմաց սեղանի մոտ առանց որևիցե հաճույքի էր նստում, սակայն իմ խեղճ մայրիկի հանդեպ հայտնի բարյացակամությունը, որը, կարծես, ժառանգաբար փոխանցվել էր Մարկուսին, և ի լրումն՝ Շեֆլերի դրույթը այն մասին, որ մանրածախ առևտրականները պետք է միմյանց նեցուկ լինեն, ստիպում էին կարճուտն հացթուխին Մարկուսի կանչով Քլայնհամմերվեզից շտապ գալ, իր տեղը զբաղեցնել մեր հյուրասենյակի սեղանի մոտ: Կարծես՝ որդնակերուկի կողմից

փչացված, գունատ մատներով խառնել խաղաթղթերը և դրանք բաժանել՝ ինչպես բուլկինները՝ սոված ժողովրդին:

Քանի որ այդ արգելված խաղերը մեծ մասամբ սկսվում էին միայն կեսգիշերից հետո, իսկ երեքին, երբ Շեֆլերը պետք է շտապեր դեպի փուռ, դադարեցվում էին, ինձ միայն հազվադեպ էր հաջողվում գիշերափոխը անցկացնել և հնարավորին չափ անաղմուկ դուրս սահել անկողնուց ու աննկատ և, բացի այդ, առանց թմբուկի տեղափոխվել սեղանի տակի մութ անկյունը:

Ինչպես դուք, կարծում եմ, հասցրեցիք ավելի վաղ նկատել, որ հին ժամանակներից ի վեր իմ ամենահարմար դիտակետը տեղակայված էր սեղանի տակ, այնտեղ ես համեմատություններ էի անում: Ինչ աստիճան փոխվեց ամեն ինչ իմ խեղճ մայրիկի մահից հետո: Ոչ մի Յան Բրոնսկի, որը զգույշ էր սեղանի վերևում, բայց լայնապես պարտվում էր խաղ խաղի ետևից, չէր փորձում սեղանի տակ կոշիկը հանած ոտքով հերոսական նվաճումներ կատարել նրա ոտքերի արանքում: Այդ տարիներին արդեն սեղանի տակ երոտիկա չկար, իսկ սիրո մասին խոսելն ավելորդ է: Վեց շալվարավոր, եղևնաձև տարբեր խտության նկարներ ցուցադրելով, երկարացրել էին իրենց վեց մերկ կամ վարտիքներ նախընտրող շատ կամ քիչ մազոտ ոտքերը, որոնք սեղանի տակ վեցապատիկ անգամ ձգտում էին խուսափել նույնիսկ հպանցիկ շփումից՝ որպիսին էլ որ այն լինի, իսկ սեղանի վրա ամենապարզունակ ձևով վեր էին ածվում իրանների, գլուխների և ուսերի ու հանձնվում խաղին, որը քաղաքական նկատառումներով ենթակա էր արգելքի, սակայն յուրաքանչյուր հաղթած կամ պարտված խաղափուլից հետո ամենակին ափսոսանքի կամ ցնծության խոսքեր չէր բացառում, Լեհաստանը տանուլ տվեց զրանդը, Ազատ քաղաք Դանցիգը գերմանական Մեծ ռայխի համար ճարպկորեն խլեց բլանկային քյարփինչը:

Կարելի էր առանց դժվարության կանխատեսել, որ կգա այն օրը, երբ խաղային մասնկումները կմոտենան իրենց ավարտին՝ ինչպես վաղ թե ուշ իրենց ավարտին են մոտենում ցանկացած մասնկումները, որպեսզի, այսպես ասած, իրական վտանգի դեպքում արդեն ընդլայնված մակարդակով հենվեն կոնկրետ փաստերի վրա:

Երեսունիննի վաղ գարնանը պարզվեց, որ ընկերության ամենշաբաթյա հավաքներին Մարկուսը սկստի համար առավել չեզոք խաղընկերներ էր փնտրում, քան Լեհական փոստատան ծառայողներն ու սկատների նախկին առաջնորդներն էին: Յան Բրոնսկին ուզեր չուզեր ստիպված էր հիշել, թե որտեղ է իր տեղը, այժմ նա ընկերություն էր

անում առավելապես փոստային աշխատողների հետ: Օրինակ՝ շենքի պարետ հաշմանդամ Կոբիելայի հետ, որն իր ժամանակին մարշալ Պիլ-սուդսկու լեգենդար լեգեոնում ծառայելով՝ չնայած որ պահպանել էր զույգ ոտքերը, սակայն դրանցից մեկը մյուսից մի քանի սանտիմետրով կարճ էր դարձել: Չնայած իր այդ կարճացված ոտքին՝ Կոբիելան լիովին լիարժեք պարետ էր, դրան ավելացրած՝ ոսկե ձեռքերի տեր արհեստավոր, ում ենթադրյալ բարեսրտության վրա էլ հենց հույսս դրել էի իմ վատառողջ թմբուկի վերանորոգման գործում: Եվ միայն այն պատճառով, որ դեպի Կոբիելան տանող ճանապարհը անցնում էր Յան Բրոնսկու միջով, ես գրեթե ամեն օր, ժամը վեցին մոտ (նույնիսկ ամենաանտանելի շոգ եղանակին) լեհական ավանից ոչ հեռու զբաղեցնում էի իմ դիտակետը ու սպասում Յանին, որը սովորություն ուներ աշխատանքից վերադառնալ րոպեի ճշգրտությամբ: Սակայն Յանը չէր հայտնվում: Փոխարենը ինձ հարց տայի, թե այդ ի՞նչ է անում քո ենթադրյալ հայրը աշխատանքից հետո՝ ես հաճախակի նրան սպասում էի մինչև յոթը, մինչև յոթն անց կեսը: Սակայն նա այդպես էլ չէր գալիս: Ես կարող էի գնալ Յեդվիգ մորաքրոջ մոտ, իսկ միգուցե Յանը հիվանդացել է, իսկ միգուցե նա տաքություն ունի, իսկ միգուցե նա պառկած է գիպսի մեջ դրված ոտքով: Սակայն Օսկարը կանգնում էր՝ տեղից չշարժվելով և բավարարվում էր նրանով, որ ժամանակ առ ժամանակ աչքը զցում էր Լեհական փոստատան քարտուղարի վարագույրների վրա: Անհասկանալի վեհերոտությունը Օսկարին խանգարում էր այցի գնալ Յեդվիգ մորաքրոջը, որի կովի աչքերը իրենց մայրական ջերմությամբ նրա տրամադրությունը դարձնում էին թախծոտ: Ի լրումն՝ նա այնքան էլ բարձր չէր գնահատում Բրոնսկիների ընտանիքի երեխաներին, այսինքն՝ իր ենթադրյալ խորթ եղբորն ու քրոջը: Նրանք նրա հետ վերաբերվում էին ինչպես տիկնիկի հետ: Նրանք ցանկանում էին նրա հետ խաղալ, ցանկանում էին նրան օգտագործել որպես տիկնիկ: Ո՞վ էր տասնհինգամյա Ստեֆանին՝ Օսկարի հասակակցին, նրա հետ հայրաբար, խրատաբար, մեծամտորեն վերաբերվելու իրավունք տվել: Իսկ նրանց տասնամյա Մարգան, իր հյուսքերով ու լիալուսնի նմանվող կլոր ու յուղոտ դեմքով, նա ինչ, Օսկարի մեջ հագցնելու և հանվեցնելու համար պիտանի անկամք տիկնիկ էր տեսնում, տիկնիկ, որին կարելի է ժամերով սանրել, հարդարել, ուղղել-շտկել, խրատել: Դե, իհարկե, երկուսն էլ իմ մեջ տեսնում էին խղճահարության արժանի կանոնից դուրս թզուկ երեխայի, իսկ իրենց կարծում էին լիովին առողջ և հույսեր ներշնչող, զուր չէ, որ նրանք Կոլյայչեկ տատիկի սիրելիներն էին, որին ես, ցավոք սրտի, ամենափոքր առիթն անգամ չէի տալիս ինձ ևս իր սիրելին դարձնելու:

Դեքիաթների ու նկարազարդ գրքույկների օգնությամբ հնարավոր չէր ինձ հետ բարեկամանալ: Իսկ ես իմ տատիկից սպասում էի, և նույնիսկ այսօր մանրամասնորեն ու մեծ հաճույքով գրում եմ դա, մի ինչ-որ լիովին միանշանակ բան և այդ իսկ պատճառով՝ հազիվ հասանելի: Դենց Օսկարը տեսնում էր տատիկին, անպայման ուզում էր, իր Կոլյայչեկ պապիկի հետքերով գնալով, նրա մոտ ապաստան գտնել և, եթե հաջողվի, այլևս երբեք այլ կերպ չշնչել, քան նրա հովանու տակ: Ախ, ինչպիսի հնարամտությունների ասես ես չի դիմում, որպեսզի մտնեմ տատիկիս շրջագգեստների տակ: Չեմ կարող ասել, որ նրան ամենևին դուր չէր գալիս, երբ Օսկարը նստում էր նրա շրջագգեստի տակ: Սակայն նա անվճռորոշության մեջ մեծ մասամբ մերժում էր ինձ՝ չնայած հավանաբար առանց տատանվելու նման ապաստան կտրամադրեր ցանկացած մեկ ուրիշին, ով գոնե հեռավոր ձևով նմանվեր Կոլյայչեկին: Իսկ ինձ, ով օժտված չէր ո՛չ կազմվածքով և ո՛չ էլ ուներ մշտապես հրդեհելու համար պատրաստ դրած լուցկի, ստիպում էր այդ ամրոցը ներթափանցելու համար տրոյական ծի հայտնագործել:

Օսկարը իրեն տեսնում է իսկական երեք տարեկանի պես գնդակով խաղալիս, նկատում է, թե ինչպես է այն Օսկարի գնդակը պատահաբար գլորվում շրջագգեստների տակ, ապա ինքը ևս սլանում է այդ կլոր առարկայի ետևից՝ ավելի շուտ, քան տատիկը, գուշակելով նրա խորամանկությունը, հասցնում է գնդակը վերադարձնել: Եթե այդ պահին կային մեծահասակներ, տատիկս թույլ չէր տալիս ինձ նստած մնալ շրջագգեստների տակ: Որովհետև մեծահասակները ծիծաղում էին նրա վրա՝ պարզորոշ ակնարկելով այն մասին, թե ինչպես նա աշնանային կարտոֆիլի դաշտի մեջ հարսնացավ և ստիպում էին նրան, չնայած որ նա առանց այն էլ գունատությամբ չէր տառապում, որ երկար ժամանակ կարմրի, ինչը նրան, վաթսուն տարեկանին, և այն էլ ալեհեր մազերի առկայությամբ, շատ էլ սագում էր:

Սակայն երբ իմ Աննա տատիկը մենակ էր լինում, իսկ դա հազվադեպ էր պատահում, իմ մայրիկի մահվանից հետո ես նրան հազվադեպ էի տեսնում և գրեթե դադարեցի տեսնվել, երբ նա ստիպված եղավ կորցնել Լանգֆուրյան տոնավաճառի իր կրպակը, նա ավելի հաճույքով, երկար ու ինքնակամ պահում էր ինձ իր կարտոֆիլագույն շրջագգեստների տակ: Եվ հարկ չէր լինում հիմար գնդակով դիմելու նույնպիսի հիմար խորամանկությունների, որպեսզի ինձ ներս թողնեն: Թմբուկիս հետ միասին հատակի վրայով սահելով, մի ոտքս սեղմելով ու առաջ հրելով մի կահույքից դեպի մյուսը՝ ես մոտենում էի տատիկիս

սարին: Հասնելով նրա լանջին՝ փայտիկներով վեր էի բարձրացնում քառաշերտ թաղանթը, հայտնվում էի նրա տակ, թույլ էի տալիս, որպեսզի վարագույրը քառապատիկ անգամ ընկնի, մեկ րոպե քարանում էի անշարժության մեջ և, և իմ մարմնի ողջ ուժով շնչելով, տրվում էի փոքր-ինչ կծված յուղի կտրուկ հոտին, որը մշտապես և տարվա եղանակից անկախ իշխում էր այդ չորս շրջագծեստների տակ: Եվ միայն այդ ժամանակ էր Օսկարը սկսում թմբկահարել: Նա հո գիտեր, թե ինչն է տատիկի համար հաճելի և ահա թմբուկի վրա թմբկահարում էր հոկտեմբերյան անձրևի ծայները, որոնք հիշեցնում էին այն ծայները, որ նա, պետք է կարծել, լսել էր խարույկի մոտ, որի վրա այրվում էր տերևուքը, երբ հրծիգի հոտով հետապնդվող Կոլյայչեկը վազելով մտավ նրա շրջագծեստների տակ: Ես թմբուկի վրա խփում էի բարակ ու թեք անձրևի ծայնով՝ մինչև հոգոցներ ու սրբերի անուններ լսելի, իսկ հոգոցներն ու անունները ճանաչելը, որոնք այն իննսունինը թվին բարձր էին հնչում, երբ իմ տատիկը թրջվում էր անձրևի տակ, իսկ Կոլյայչեկի համար չոր էր ու տաք, ես տրամադրում եմ ձեզ:

Երբ երեսունիննի օգոստոսին ես Լեհական ավանի դիմաց սպասում էի Յան Բրոնսկուն, հիշողությանս մեջ տատիկս հաճախ էր հայտնվում: Չէ՞ որ նա, ըստ ամենայնի, կարող էր Հեդվիգ մորաքրոջ տանը հյուր եղած լինել: Սակայն որքան էլ, թվում է, գայթակղիչ էր տատիկի շրջագծեստների տակ նստած, փոքր-ինչ կծված յուղի հոտը ներշնչելը, ես այն ժամանակ երրորդ հարկ չբարձրացա, ես չգանգեցի դռների մոտ, որի ցուցանակին գրված էր՝ «Յան Բրոնսկի»: Եվ կարող էր Օսկարը առաջարկել իր տատիկին: Նրա թմբուկը կոտրված էր, նրա թմբուկը կորցրել էր իր ունակությունները, նրա թմբուկը մոռացել էր, թե ինչ ծայն է արձակում հոկտեմբերյան անձրևը, երբ մանր ու թեք խարույկի վրա է ընկնում, որի մեջ այրվում է տերևուքը: Իսկ քանի որ տատիկիս կարելի էր մոտենալ միայն աշնանային անձրևի ծայնային ձևավորմամբ, Օսկարը այդպես էլ կանգնած մնաց Ռինգշտրասե փողոցում: Աջքերով դիմավորում, իսկ հետո ուղեկցում էր տրամվայները, որոնք զանգ տալով բարձրանում էին Խերեսանգերով, իսկ այնուհետև իջնում էին նրանով վար, և բոլորը մեկի պես գնում էին հինգերորդ երթուղով:

Առաջվա պե՞ս էի ես Յանին սպասում: Մի՞թե ես արդեն չէի հրաժարվել իմ ձեռնարկից և մի՞թե չէի շարունակում կանգնել նախկին տեղում միայն այն պատճառով, որ ես դեռ բարեհարմար պատրվակ չէի գտել, որպեսզի դրանից հրաժարվեմ: Երկար սպասումը դաստիարակչական ազդեցություն է թողնում: Սակայն հենց նա էլ կարող էր սպասողին

դրդել ապագա հանդիպման տեսարանը նախօրոք նկարագարել այն-
պիսի մանրամասներով, որ սպասող անձը կորցնի իր հայտնվելը որպես
հաճելի անակնկալ մատուցելու հնարավորություն: Եվ սակայն Յանը
կարողացավ ինձ համար նման անակնկալ կազմակերպել: Նրան առա-
ջինը տեսնելու սնափառ հույսի իշխանության տակ, չնախապատրաստ-
ված հանդիպմանը և իմ թմբուկի մնացորդների վրա ողջունելուն՝ ես
կանգնել էի պահակակետում՝ լարված դիրքով և փայտիկները պատ-
րաստ բռնած: Ես պատրաստվում էի առանց երկար խոսակցություննե-
րի թիթեղի միայն մեկ բարձրաձայն հարվածի և գոռոցի օգնությամբ
արտահայտել իմ վիճակի ողջ անհուսությունը և ինձ ասում էի. «Դե էլի
հինգ տրամվայ, էլի երեք, էլի այս մեկը՝ վերջինը»: Զանազան սարսափ-
ներ էի պատկերացնում, պատկերացնում էի, որ Բրոնսկիների ընտանի-
քին Յանի ցանկությամբ տեղափոխել են Մոդլին կամ Վարշավա: Ես
նրան տեսնում էի Բրոմբերգում կամ Տորնում՝ որպես գլխավոր քար-
տուղար, խախտելով բոլոր նախկին երդումներս՝ սպասեցի էլի մեկ
տրամվայի և արդեն դեմքով շրջվել էի տան կողմը, երբ Օսկարին
ետևից բռնեցին, և ինչ-որ մեծահասակ փակեց նրա աչքերը:

Ես զգացի փափուկ, նրբաճաշակ օժառի բուրմունք արծակող տղա-
մարդկային չոր ձեռքերի հպումը և զգացի Յան Բրոնսկուն:

Իսկ երբ նա բաց թողեց ինձ և անբնական բարձր ծիծաղով շուռ
տվեց դեմքով դեպի իրեն, թմբուկի միջոցով իմ հուսալքված վիճակը
պատկերելու համար արդեն ուշ էր: Այդ իսկ պատճառով ես անմիջա-
պես երկու փայտիկները մտցրեցի իմ կարծ, այդ ժամանակաշրջանում
բոլորովին կեղտոտ ու գրպանների շուրջ քրքրված, որովհետև այլևս ոչ
ոք դրանց մասին չէր հոգում, շալվարիս քաթանե կտորի տակ: Ձեռքերս
ազատելով՝ ես վեր բարձրացրեցի խղճուկ թելից կախված իմ թմբուկը՝
կշտամբանքի աստիճան բարձր, աչքերիս մակարդակի բարձր, ինչպես
նորին բարեկրոնություն Վինկեն էր պատարագի ընթացքում բարձրաց-
նում սրբազան փուշը: Նրա պես ես էլ կարող էի ասել. «Սա մարմինն է
իմ և արյունն է իմ», սակայն ոչ մի խոսք չարտաբերեցի, ես միայն դեպի
վեր բարձրացրեցի բզկտված մետաղը, ընդ որում՝ ես ամենևին էլ ար-
մատական, առավել ևս, հրաշքային վերափոխումներ չէի պահանջում,
ես միայն պահանջում էի, որպեսզի վերանորոգեն իմ թմբուկը և ուրիշ
ոչինչ:

Յանը անմիջապես ընդհատեց իր անտեղի, ինչպես ես կարողացա
լսել, նյարդային լարված ծիծաղը: Նա տեպալ այն, ինչը չտեսնելը ոչ մի

կերպ հնարավոր չէր, նա տեսավ իմ թմբուկը, հայացքը հեռացրեց ծոռնված թիթեղից, փնտրեց գտավ իմ դեռևս ամբողջովին անկեղծ տեսք ունեցող երեքամյա աչքերը: Սկզբում դրանց մեջ ոչինչ չկարողացավ տեսնել, բացի կրակներից՝ կրկնակի կրկնությունից ոչինչ չասող երկնագույնի, հողագույնի մեջ, բացի հայելային անդրադարձից, մի խոսքով, այն ամենից, ինչը վերագրում են մարդկային հայացքին, երբ խոսում են նրա արտահայտչականության մասին: Իսկ հետո, երբ արդեն հնարավոր չէր չխոստովանել, որ իմ հայացքը, ըստ էության, ոչնչով չի տարբերվում առաջին հանդիպած ցեխաջրից, որը պատրաստակամությամբ արտացոլում է ամենն ու ամենին, նա մի տեղ հավաքեց իր ողջ բարի կամքը՝ հիշողության խորքերում ամենամատչելին և ստիպեց իրեն իմ աչքերում տեսնել իմ մոր, չնայած և մոխրագույն, սակայն ճիշտ հենց այդպիսի կտրվածքով աչքերը, որոնք, ինչպես էլ չլինի, մի քանի տարի շարունակ նրա համար ընդհուպ կրքի հասնող բարեհաճ տրամադրվածություն էին արտացոլում: Իսկ միգուցե Յանին ցնցեց իմ աչքերի մեջ իր սեփական անդրադարձը, ինչը ամենևին չէր նշանակում, թե իբր Յանը իսկապես էլ իմ հայրն է, ավելի ստույգ, իմ գոյության մեղավորը: Քանզի նրա, մայրիկի, ինչպես և իմ սեփական աչքերը բարեկամացնում էր միևնույն պարզունակ թաքնված հիմարությամբ ճառագող գեղեցկությունը, որը կաշել էր գրեթե բոլոր Բրոնսկիների՝ նաև Ստեֆանին, Մարգային՝ ավելի քիչ, դրա փոխարեն առավել՝ իմ տատիկին և նրա Վինցենտ եղբորը: Ինձ, իմ ողջ սևաթերթերունք, երկնագույն աչքունքով հանդերձ, բնորոշ էր նաև կոլյայչեկյան հրաձիգային ոգին՝ հիշենք գոնե ծայրով ապակի կտրելը՝ իսկ ահա իմ դեպքի վրա հռենոսյան-մացերատյան գծեր գտնելը մեծ դժվարությունների հետ էր կապված:

Անձամբ Յանը, որը չնայած շատ էր սիրում խույս տալ, եթե այն թուպեին, երբ ես բարձրացրեցի թմբուկը և գործի դրեցի իմ աչքերը, ինչ-որ մեկը նրան շեշտակի հարց տար, ապա ստիպված կլինեիր խոստովանել, այո, դա նրա մայր Ազնեսն է նայում ինձ: Իսկ, գուցե, դա ես եմ ինձ նայում: Նրա մոր ու իմ միջև ընդհանուր շատ բան կար: Չի բացառվում նաև, որ ինձ է նայում հորեղբայր Կոլյայչեկը, որն այժմ կամ Ամերիկայում է, կամ ծովի հատակում: Այ, Մարկուսը, նա, իհարկե, ինձ չի նայում: Եվ հենց դա էլ ավելի լավ է:

Յանը իմ վրայից հանեց թմբուկը, այն շուռուճուճ տվեց, տկտկացրեց: Յանը՝ այն ոչ գործունյան, որը նույնիսկ չի կարող կարգին մատիտ

սրել, ձև էր անում՝ իբր թմբուկի նորոգումից ինչ-որ բան է հասկանում, նա ակնհայտորեն ինչ-որ որոշում կայացրեց, ինչը նրա հետ հաճախ չէր պատահում: Նա բռնեց իմ ձեռքը՝ դա անմիջապես աչքի զարնեց, որովհետև այստեղ առանձնապես շտապելու հարց չկար՝ ինձ հետ հատեց Ռինգշտրասեն, ինձ հետ անցավ մինչև Շերեսանգեր տրամվայի կանգառի անվտանգության կոզյակը և, երբ տրամվայը մոտեցավ, մտավ հինգ համարի երթուղու առաջին վագոնը, որը ծխողների համար էր, մտավ և ինձ իր ետևից ներս քաշեց:

Օսկարը կանխագգում էր. մենք քաղաք ենք գնում. մինչև Յևել-իուսպլաց, Լեհական փոստի շենքի մոտ, որտեղ պարետ է աշխատում Կոբիելան, որը գործիք ունի և օժտված է հմտությամբ, որոնց կարոտը Օսկարի թմբուկը մի քանի շաբաթ է ինչ քաշում է:

Տրամվայով այդ ուղևորությունը կարող էր վերափոխվել ոչնչով չմթազնված զվարճալի զբոսանքի, եթե միայն հինգերորդ երթուղու քաշող ու կցորդ վագոնները, որոնք զույգն էլ լեփ լեցուն էին բրյոզենյան ծովափի հոգնած, սակայն բավականաչափ աղմկոտ լողորդներով, հենց երեսունինը թվի սեպտեմբերի մեկի նախօրեին Մաքս-Յալբե-պլացից դեպի կենտրոն տանող ճանապարհին խլացուցիչ աղմուկ-աղաղակ չբարձրացնեին: Որքան սքանչելի երեկո մեզ կսպասեր թմբուկը տալուց հետո ամառվա վերջին Վայցեգի սրճարանում ծեղիկով լիմոնադ խմելիս, եթե հենց նավահանգստի մուտքի մոտ, հենց Վեստերպլատեի դիմաց խարիսխ գցած չլիներ երկու գծանավերը՝ «Սիլեզիան» ու «Հելզվից-Յոլշտենը», եթե նրանք կարմիր աղյուսե պատին, որից այն կողմ տեղակայված էին զենքի պահեստները, չցուցադրեին իրենց պողպատյա իրանները, իրենց կրկնակի շրջադարձային աշտարակներն ու ծանր հրետանին: Ախ, ինչքան հրաշալի կլիներ սեղմել Լեհական փոստատան դռան զանգը և պարետ Կոբիելային վստահել անշառ, մանկական թմբուկը, եթե միայն փոստատունը ներսից, և այդպես էր արդեն որերորդ ամիսը շարունակ, շարված չլիներ պաշտպանական զրահի կտորներով: Եթե Գդինգենի և Օքսխյովթի մեկշաբաթյա հավաքներից հետո մինչև այժմ անշառ օպերատորները, չինովնիկները, փոստատարները չվերափոխվեին ամրոցի կայագորի:

Մենք մոտենում էինք Օլիվյան դարպասներին: Յան Բրոնսկու վրայից քրտինք էր թափվում, նա ակնդետ նայում էր Շինդենբուրգալլեի երկայնքով շարված ծառերի փոշոտ տերևներին և ոսկե ծխափողով ավելի շատ սիգարետ էր ծխում, քան սովորաբար նրան թույլ էր տալիս խնայողությունը: Օսկարը դեռ երբեք չէր տեսել, որ իր ենթադրյալ հայրը այդ-

պես քրտներ, եթե չհաշվենք այն երկու-երեք դեպքերը, երբ նա դիտում էր մայրիկի ու նրա թղթի վրայի իրարանցումը:

Սակայն խեղճ մայրիկս արդեն վաղուց պառկած էր գերեզմանում: Ուրեմն, ինչու էր Յան Բրոնսկին քրտնում: Եվ միայն այն ժամանակ, երբ ես այլևս չէի կարող չնկատել, թե ինչպես է յուրաքանչյուր կանգառից առաջ Յանի մոտ իջնելու անհաղթահարելի ցանկություն առաջանում: Այն ակնթարթին, երբ նա արդեն պատրաստ է լքել վագոնը, նա հանկարծ հիշում է, որ ես իր հետ եմ գնում, որ ես ու իմ թմբուկը ստիպում ենք նրան կրկին տեղ զբաղեցնել, միայն այդ ամենից հետո ինձ համար պարզ դարձավ, որ նա քրտինքի մեջ կորել է Լեհական փոստատան պատճառով, որն ինքը, որպես պետական ծառայող, ըստ տրամաբանության պետք է պաշտպանի:

Չէ՞ որ նա արդեն մեկ անգամ փախավ, հետո ինձ ու իմ հաշմանդամ թմբուկը հայտնաբերեց Ռինգշտրասեի ու Խերեսանգերի անկյունում, որոշեց վերադառնալ, կատարել իր ծառայողական պարտքը և, չնայած ես ծառայող չէի ու փոստատուները պաշտպանելու համար ոչ պիտանի, ինձ քարշ տվեց իր ետևից ու քրտնեց և ճանապարհին անընդհատ ծխեց: Ինչո՞ւ նա, այնուամենայնիվ, չփորձեց դուրս գալ տրամվայից: Չէ՞ որ ես նրան չէի խանգարի: Նա ուժերի ծաղկման շրջանն ապրող տղամարդ էր, դեռ քառասունհինգ տարեկան չկար, և նրա աչքերը երկնագույն էին, մազերը՝ շեկ, և դողացող ձեռքերը՝ բավականին խնամված, և եթե նա այդքան ամոթալի սառը քրտինքի մեջ չկորեր, ապա, իր ենթադրյալ հոր կողքին նստած, Օսկարը ոչ թե քրտինքի, այլ օծանելիքի հոտը կշնչեր:

Մենք իջանք անտառափայտի շուկայի մոտ և ոտքով ճամփա ընկանք Գրեբեն փողոցով, որը Հին քաղաքում է: Ամառվա վերջի խաղաղ երեկո էր: Հին քաղաքի զանգերը, ինչպես և միշտ, ժամը ութին մոտ երկինքը ողողում էին բրոնզով: Իրար ետևից խփվող զանգերի պատճառով ամպերի նման վեր էին բարձրանում աղավմիները: «Մինչև գերեզմանի սառնությունը եղիր ազնիվ ու հավատարիմ»: Դա գեղեցիկ էր հնչում, և ստիպում էր արտասվել: Սակայն շուրջբոլորը ծիծաղում էին: Կանայք արևաթուխ երեխաների հետ, լողափի փափկամազ խալաթներով, լողափի խայտաբղետ գնդակներով ու նավակներով դուրս էին գալիս տրամվայի վագոններից, որոնք Գլետկաուի և Հոյբուդի լողափերից բերում էին նոր լողացած հազարավոր մարդկանց: Դեռևս քնկոտ աչքերով երիտասարդ աղջիկներ լեզուներով ազնվամորու պաղպաղակ էին արագ-արագ լպստում: Մի տասնհինգամյա աղջիկ վայր գցեց վաֆլին,

ցանկացա՞վ կռահա՞լ ու կրկին բարձրացնել համեղ կտորը, սակայն վարանեց, և հալվող անուշեղենը թողեց սալարկին ու ապագա հետիոտների կրունկների տակ, ահա ուր որ է նա մեծահասակ կդառնա և այլևս հենց փողոցի մեջտեղում պաղպաղակ չի լալստի:

Շնայդեմյուլենգասեից մենք թեքվեցինք ձախ: Հեպելիուսպլացը, որին էր միանում այդ փողոցը, փակված էր տեղական, էսեսական աշխարհագրի մարդկանց խմբերի կողմից. երիտասարդ տղաներն ու ընտանիքների հարգարժան հայրերը թևկապներով ու ոստիկանական կարաբիններով էին: Ավելի հեշտ կլիներ այս արգելքը շրջանցել զարտուղի ճանապարհով և Ռեմի կողմից հասնել փոստատան շենքին: Սակայն Յան Բրոնսկին շարժվեց ուղիղ դեպի այն: Նրա մտադրությունը կասկածներ չէր հարուցում. նա ցանկանում էր, որպեսզի իրեն կանգնեցնեն իր ղեկավարների աչքի առաջ, որոնք, իհարկե, փոստի շենքից նայում էին, թե ինչ է տեղի ունենում Հեպելիուսպլացի վրա, կանգնեցնեն ու ետ ուղարկեն, և այն ժամանակ ինքը, որպես մերժված հերոս, կարող էր միանգամայն արժանապատիվ տեսքով, այն նույն հինգ համարի տրամվայով, որը նրան բերեց այստեղ, վերադառնալ տուն:

Սակայն աշխարհագրայինները մեզ հանգիստ ճանապարհ տվեցին, նրանք, հավանաբար, նույնիսկ չէին էլ կասկածում, որ այս լավ հագնված պարոնը, որը ձեռքից բռնած տանում է երեքամյա տղային, մտադիր է փոստատան շենք ներթափանցել: Նրանք միայն քաղաքավարի տոնով մեզ խորհուրդ տվեցին զգույշ լինել, իսկ «կանգնիր» գոռացին միայն այն ժամանակ, երբ մենք արդեն անցել էինք ճաղապատ ճակատային մուտքը և կանգնել գլխավոր մուտքի դիմաց: Յանը անվստահորեն շրջվեց, սակայն ծանր դուռը անմիջապես թեթևակի բացվեց և մեզ ետ քաշեցին ներս: Մենք հայտնվեցինք Լեհական փոստատան գործառնների կիսամուօթ, սառը դահլիճում:

Զի կարելի ասել, թե գործընկերները Յանին գրկները լայն բաց արած ընդունեցին: Նրանք նրան չէին վստահում, նրանք արդեն նրա վրա ձեռքերը թափ էին տվել և առանց այլևայլության հայտնեցին նրան, որ իրենք կասկածում էին, թե իբր նա, քարտուղար Բրոնսկին, ուղղակի ուզում էր ծլկել: Յանից մեծ ջանք պահանջվեց, որպեսզի այդ կշտամբանքները կանխակալի: Սակայն ոչ ոք նրան առանձնապես լսել չցանկացավ, նրան ուղղակի կալեցին շղթայի մեջ, որը, չգիտես թե ինչու, ավագով լցված պարկերը նկուղից տեղափոխում էր գործառնների դահլիճի պատուհանների մոտ: Նրանք այդ պարկերը և դրանց նման հիմա-

րությունները շարունակում էին պատուհանների դիմաց, իսկ ծանր կահույքը, օրինակ գրասենյակային պահարանները, մոտ էին շարժում կենտրոնական շքամուտքին, որպեսզի անհրաժեշտության դեպքում հնարավորություն լիներ կարճ ժամանակում բարիկադավորել գլխավոր մուտքը:

Մի մարդ ցանկացավ իմանալ, թե ով եմ ես, սակայն Յանի պատասխանին սպասելու ժամանակ չուներ: Մարդիկ նյարդայնանում էին, մեկ չափից դուրս բարձր խոսում, մեկ, անհրաժեշտ զգուշություն ցուցաբերելով, հազիվ լսելի: Ակնհայտորեն մոռացել էին թե՛ իմ և թե՛ նրա կարիքների մասին: Պարետ Կոբիեւան, որի հետ ես այդքան հույսեր էի կապել, և որը պետք է իմ փորից կախված հաշմանդամ թմբուկին վերադարձներ իր արժանավայել տեսքը, ընդհանրապես չերևաց, հավանաբար փոստատան երկրորդ կամ երրորդ հարկում նա փոստատարների այն նույն ջղաձիգ շտապողականությամբ իրար վրա էր շարունակվազով լցված պարկերը, որոնք, ըստ մտահղացման, կարող էին զնդակներից պաշտպանել: Օսկարի ներկայությունը Յանին ճնշում էր: Այդ իսկ պատճառով, հենց որ այն մարդը, որին բոլորը բժիշկ Միխոն էին անվանում, սկսեց Յանին ցուցումներ տալ, ես, ժամանակ չկորցնելով, տեսադաշտից անհետացա: Կարճատև որոնումներից հետո, փութաջանորեն խուսափելով հանդիպումներից պարոն Միխոնի հետ, որը գլխին լեհական պողպատե սաղավարտ էր կրում և ակնհայտորեն փոստատան տնօրենն էր, ես գտա այն աստիճանը, որը տանում էր երկրորդ հարկ, իսկ այնտեղ, գրեթե միջանցքի վերջում՝ առանց պատուհանների միջին չափերի մի սենյակ, որտեղ չկային ո՛չ արկղերով ռազմամթերք տեղափոխող տղամարդիկ, ո՛չ էլ ավազով լի պարկեր:

Դրա փոխարեն այնտեղ ամենուր իրար կիպ կպած ծրարների նամականիշերով լեփ-լեցուն անիվների վրա դրված հյուսկեն արկղեր էին: Սենյակը ցածր էր, պաստառները՝ դեղնավուն: Սոսնձի թեթև հոտ էր գալիս: Վառվում էր մերկ, առանց լուսամփոփի լամպը: Օսկարը չափից դուրս հոգնած էր, որպեսզի գտներ անջատիչը: Ինչ-որ տեղ՝ հեռվից զանգանվազում էին Սուրբ Մարիամի, Սուրբ Կատերինայի, Սուրբ Դովհաննեսի, Սուրբ Բրիգիտի, Սուրբ Բարբարայի, Երրորդության և Սուրբ Մարմնի զանգերը. արդեն ժամը ինն է, Օսկար, արդեն ինն է, քո քնելու ժամանակն է: Եվ այդ ժամանակ ես պառկեցի նամակների համար նախատեսված արկղերից մեկի մեջ, կողքիս պառկեցրի ինձ պես հոգնած թմբուկը և քնեցի:

Ես քնեցի սպիտակեղենի կողովի մեջ, որը լցված էր այն նամակներով, որոնք ցանկանում էին հասնել Լոզ, Լյուբլին, Լվով, Տորն, Կրակով ու Չենստոհաու, որոնք ժամանել էին Լոզից, Լյուբլինից, Լեմբերգից, Տորնից, Կրակովից ու Չենստոհաուից: Սակայն երազումս ես չէի տեսնում ո՛չ հայրենի քաղաքները, ո՛չ սև Մադոննային, չէի ծանում ո՛չ Կրակովում պահվող մարշալ Պիլսուդսկու սիրտը և ո՛չ էլ այն անուշահացերը, որոնք Տորն քաղաքը դարձրին հոչակավոր: Երազումս ես չտեսա նույնիսկ իմ՝ մինչ օրս չվերանորոգված թմբուկը: Առանց երազների, հանգչելով կողովի միջի նամակների վրա, Օսկարը չէր լսում ոչինչ այն շշնջոցից, ֆշֆշոցից, բլբլոցից, այն անպարկեշտ խոստովանություններից, որոնք իբր լսելի են դառնում, երբ մեծ թվով նամակներ դրված են լինում կույտով: Անձամբ ինձ նամակները չասացին ոչ մի բառ, ես երբեք նամակների չեմ սպասել, ինձ ոչ ոք չէր կարող հասցեատիրոջ տեղ ընդունել, առավել ևս՝ ուղարկողի: Լիովին ինքնաբավարարված՝ ես ներս քաշեցի ալեհավաքը և մոռացության քնին մատնվեցի՝ ի դժբախտություն փոստատան, որը նորությունների իր գերհագեցվածությամբ ինձ համար կարող էր նշանակել ողջ աշխարհը:

Եվ միանգամայն հասկանալի է, որ ինձ արթնացրեց ոչ այն նամակը, որը Վարշավայից ոմն Լեխ Միլեչիկ ուղարկել էր Դանցիգ-Շիդլիցի իր բարեկամուհուն, կարճ ասած՝ ոչ նամակը, որը բավականաչափ անհանգստացնող էր, որպեսզի քնից հաներ նույնիսկ հազարամյա կրիային: Ոչ, ինձ արթնացրեց ոչ այն է մոտակա գնդացրային կրակը, ոչ այն է՝ Ազատ նավահանգստում խարսխված գծանավերի հրետանային աշտարակների հեռավոր կրկնակի համազարկի որոտը:

Իհարկե, հեշտ է գրել՝ գնդացիրներ, հրետանային աշտարակներ: Իսկ արդյոք նույն հաջողությամբ դա չէ՞ր կարող լինել անսպասելի անձրևը, կարկուտը, ուշացած ամպրոպի բռնկումը՝ նման նրան, որը եղավ իմ ծննդյան օրը: Ես չափից դուրս քնաթաթախ էի, նման դատողություններին անընդունակ և այդ իսկ պատճառով, դեռ ականջներիս մեջ այդ ձայները պահպանելով, ճիշտ հետևություն արեցի և, ինչպես բոլոր նոր արթնացած մարդիկ, ճիշտ սահմանեցի իրավիճակը. «Իսկ այժմ նրանք կրակում են»:

Սպիտակեղենի կողովի միջից հենց նոր դուրս եկած, դեռ սանդալներ հագած ոտքերի վրա վստահ չկանգնած՝ Օսկարը հոգ տարավ իր զգացմունքային թմբուկի բարօրության մասին: Այն կողովի մեջ, որը

նախկինում պահպանում էր նրա քունը, նա երկու ձեռքերով փոս բացեց, չնայած որ շարժում, սակայն դարսերով շարված նամակների մեջ նա փորում էր ոչ թե անխնա, պատռելով, ճմռթելով և կամ վերջնականապես նամականիշերը պոկելով, ոչ, նա ծայրահեղ զգուշությամբ բաժանում էր իրար կպած ծրարները, հոգ էր տանում յուրաքանչյուր մեծ մասամբ մանուշակագույն դրոշմակով կնքված «Լեհական փոստ»-ով մատակարարված նամակի մասին: Նույնիսկ բացիկների մասին էր հոգ տանում, հետևում, որպեսզի ոչ մի նամակ չբացվի, քանզի նույնիսկ անխուսափելի, անընդհատ փոփոխվող իրադարձությունների լույսի ներքո նամակագրության գաղտնիությունը անհրաժեշտ էր սրբորեն պահպանել:

Նույն չափով, որչափ հզորանում էր գնդացրի կրակը, լայնանում էր նաև փոստային նամակներով լի զամբյուղի խառնարանը: Ի վերջո, արդյունքներով բավարարվելով, ես իմ մահացու հիվանդացած թմբուկը պառկեցրի թարմ պատրաստած անկողնու մեջ, հուսալիորեն ծածկեցի նրան ոչ թե եռապատիկ, այլ տասնապատիկ, կարող է նույնիսկ քսանապատիկ անգամ: Ծրարները միացնելով այնպես, ինչպես որմնադիրը շարում է աղյուսները, երբ պետք է հատկապես դիմացկուն պատ շարել:

Սակայն նոր էի ես իրականացրել իմ մտադրությունը, որը, իմ կարծիքով, կարող էր պաշտպանել իմ թիթեղ զնդակներից ու բեկորներից, երբ փոստատան ճակատային մասում, որը դուրս էր գալիս Յնելիուսալաց, մոտավորապես գործառնությունների դահլիճի բարձրության վրա պայթեց հակատանկային ռումբը:

Լեհական փոստատան՝ աղյուսե վիթխարի կառույցի համար չկար ցանկացած քանակի նման պայթյունների դիմանալ-չդիմանալու վտանգը, կար սակայն այն վտանգը, որը աշխարհագրայիններին կիաջողվեր հեշտությամբ բավարար չափսերի ճեղքվածք բացել բազմապատիկ անգամ գործածված ճակատային գրոհի համար:

Ես լքեցի նամակների պահպանման համար երկրորդ հարկի իմ հուսալի, պատուհաններից գուրկ, բոլոր կողմերից միջանցքով և երեք ծառայողական աշխատասենյակներով փակված ապաստարանը, որպեսզի փնտրեմ Յան Բրոնսկուն: Սակայն, փնտրելով իմ ենթադրյալ հորը, ես դրանով իսկ էլ ավելի մեծ եռանդով փնտրում էի կաղ պարետ Կոբիե-լային:

Նախորդ օրը, հրաժարվելով ընթրիքից, չէ՞ որ ես հենց դրանից հետո տրամվայով հասա մինչև Յնելիուսալաց և ներս մտա մինչ այդ ժամանակ ինձ ամենակին չհետաքրքրած փոստատան շենքը, որպեսզի վե-

րանորոգման հանձնեմ իմ թմբուկը: Հետևաբար, եթե ես ժամանակին չկարողանամ փնտրել ու գտնել պարետին, այլ խոսքերով ասած՝ մինչ առավել քան անխուսափելի հարձակման սկիզբը, ապա իմ տկարացած թմբուկի մանրակրկիտ վերանորոգման մասին պետք էլ չէ մտածել:

Այսպիսով, Օսկարը փնտրում էր Յանին, սակայն նկատի ուներ Կոբիեյային: Նա, ձեռքերը կրծքին խաչած, քայլերով չափում էր երկար, սալիկապատ միջանցքը, սակայն այդ քայլերը իրականացվում էին լիակատար միայնակության մեջ: Ճիշտ է, նա ձայնից տարբերում էր հազվադեպ, հաստատապես փոստատան ներսից հնչող կրակոցները ռազմամթերքի այն մսխիչ կորուստից, որին տրվում էին աշխարհագրային-ները, սակայն, երևում է, աշխատասենյակների խնայող հրածիզները ստիպված են եղել փոստային կնիքները փոխարինել ամենևին այլ գործիքներով, որոնք, սակայն, նույնպես կարող էին կնիքներ դնել: Միջանցքում ո՛չ կանգնած, ո՛չ պառկած, ո՛չ պատրաստ վիճակում գտնվող պիտանի ոչինչ չկար՝ հնարավոր հակահարվածի համար: Միջանցքում միայն Օսկարն էր հերթապահություն անում՝ անգեն, թմբուկից զրկված, չափից դուրս վաղ առավոտվա ճակատագրական նախերգանքի մեջ ընկած, որը դրան ավելացրած նվեր էր տալիս ոչ թե ոսկով, այլ արծիճով:

Բակ դուրս եկող աշխատանքային սենյակներում ևս ես ոչ մեկին չհայտնաբերեցի: Ինչպիսի՞ թեթևամտություն, նկատեցի ես: Չէ՞ որ պետք էր շենքը Շնայդենյուլենգասի կողմից վտանգագրծել: Այնտեղ գտնվող ոստիկանական բաժինը, որը փոստատան բակից և ծանրոցների համար թևքամուտքից բաժանված էր ընդամենը խղճուկ տախտակե ցանկապատով, հարձակման համար այնպիսի ընտիր հնարավորություններ էր ընձեռում, որպիսիք կարելի է հանդիպել թերևս միայն նկարագարող ձեռնարկներում: Ես հետախուզեցի ողջ տարածքը՝ պատվերով առաքումների համար, փողային փոխանցումների համար, դրամարկը, հեռագրային բաժանմունքը. հենց այստեղ էլ պառկած էին: Պառկած էին երկաթյա սալիկների ետևում, ավազով լցված պարկերի ետևում, շուռ տված կահույքի ետևում՝ անվստահ, գրեթե ժլատությամբ կրակելով: Սենյակներից մեծ մասի պատուհանները արդեն ծանոթություն էին հաստատել աշխարհագրի գնդացիների հետ: Ես նրանց վրա մի թուղիկ հայացք նետեցի և համեմատեցի այն ապակիների հետ, որոնք ցաքուցրիվ էին լինում իմ ձայնի մաքուր հնչյունների ազդեցության տակ: Եվ եթե այժմ ինձանից պահանջեին, որպեսզի ես իմ ներդրումը անեի Լեհական փոստատան պահպանման գործում, եթե,

օրինակի համար, փոքրիկ, շարժուն դոկտոր Սիխոնը արդեն ոչ թե որպես սովորական փոստային, այլ որպես փոստատան ռազմական տնօրեն մոտենար ինձ, որպեսզի ինձ իր պաշտպանության տակ վերցնելով՝ միաժամանակ վերցնե՝ր նաև Լեհաստանին ծառայության, ես իմ ծայնը նրան չէի մերժի: Հանուն Լեհաստանի և անգուսպ գույնով ծաղկող Լեհական տնտեսության՝ ես մեծագույն հաճույքով մի քանի թուպի ընթացքում Հնելիուսալացի հակադիր կողմի տների պատուհանները, Ռեմի վրայի ապակիները, Շնայդեմյուլենգասեի ապակյա սենեկաշարքը՝ ներառյալ ոստիկանական բաժինը կվերածեի սև, միջանցիկ քամու համար բաց անցքերի: Ավելի քան երբևէ նախկինում, կլայնացնեի գործողության շառավիղը՝ կվերացնեի Գրեբենի երկայնքով Հին քաղաքի և Ռիտերգասեի վրայի ցուցափեղկերի փայլուն ապակիները: Դա աշխարհագրի շարքերում և աչքերը չռած նայող քաղաքացիների շրջանում առաջ կբերե՝ր իրարանցում: Իր ազդեցությամբ դա կարող էր փոխարինել բազմաթիվ ծանր զնդացիների, դա կստիպե՝ր արդեն պատերազմի սկզբից հաստատապես համոզվել հրաշալի զենքի առկայության մեջ, սակայն դա, միևնույն է, չէր փրկի Լեհական փոստատուներ:

Սակայն ոչ ոք Օսկարին կոչ չարեց: Տնօրենի իր գլխին Լեհական սաղավարտ դրած հենց այդ դոկտոր Սիխոնը ինձ չպաշտպանեց: Նույնիսկ հակառակը, երբ ես, աստիճաններով ներքև՝ դեպի գործառնությունների դահլիճ շտապելով արագ անցա նրա ուղքերի արանքով, նա ինձ շատ ցավոտ ապտակ ծեփեց, որպեսզի դրանից անմիջապես հետո, բարձրաձայն Լեհերեն հայիոյանքներ տալով, կրկին անդրադառնա պաշտպանական խնդիրներին: Ապտակին դիմանալուց բացի՝ ինձ ոչ մի այլ բան չէր մնում: Մարդիկ, և նրանց մեջ նաև դոկտոր Սիխոնը, որն ինքն էր վերջ ի վերջո ամեն ինչի պատասխանատուն, զրգռված էին, վախենում էին և այդ իսկ պատճառով՝ ներողամտության արժանի:

Գործառնությունների դահլիճի ժամացույցը ինձ զեկուցեց, որ արդեն չորսն անց է քսան: Իսկ երբ սլաքը քսանմեկ թուպ ցույց տվեց, ես կարող էի համոզվել, որ առաջին ռազմական գործողությունները ժամացույցի մեխանիզմին վնաս չեն հասցրել: Ժամացույցը շարունակում էր ընթանալ, և ես չէի հասկանում, թե ինչպես ընկալեմ ժամացույցի այդ անհողողողությունը՝ որպես բարի նշա՞ն, թե՞ որպես վատ:

Սակայն որպես սկիզբ, ես գործառնությունների դահլիճում քիչ դանդաղեցի, այնտեղ փնտրեցի Յանին ու Կորիելային, այդ ընթացքում դոկտոր Սիխոնի հետ հանդիպումներից խուսափելով՝ չգտա ո՛չ մորեղբորս, ո՛չ պարետին, երևան հանեցի, որ նախասրահի ապակիները այ-

նուամենայնիվ տուժել են: Շքամուտքի կողքի սվաղի մեջ հայտնաբերեցի նաև ալլանդակ անցքեր ու ճաքեր և ականատեսը դարձա այն բանի, թե ինչպես ներս բերեցին առաջին երկու վիրավորներին: Նրանցից մեկը՝ մի տարիքով պարոն, դեռևս իր ճերմակած մազերի միջնամասի խնամքով սանրվածքով, մինչ վիրակապը դնում էին նրա աջ ուսին, որը վնասվել էր շոշափողով, խոսում էր անընդհատ և հուզված: Դեռ նոր էին նրա ոչ չափազանց լուրջ վերքը փաթաթել սպիտակով, երբ նա արդեն փորձեց վեր թռչել, վերցնել իր հրացանը և կրկին դիրքավորվել ավագով լցված պարկերի ետևում, որոնք ստացվում է, որ այնքան էլ հուսալի չէին պաշտպանում գնդակներից: Բարեբախտաբար թուլության թեթև նուպան, որն առաջացել էր արյան մեծ քանակության կորստից, ստիպեց նրան կրկին պառկել և հարկադրեց այն հանգստին, առանց որի ծեր մարդը չի կարող վնասվածք ստանալուց հետո անմիջապես ուշքի գալ: Դրան ավելացրած մոտ հիսուն տարեկան փոքրիկ, նյարդային պարոնը, չնայած որ գլխին պողպատյա սաղավարտ էր կրում, սակայն կրծքի վրայի գրպանից շարունակ դուրս էր նայում ջենթլմենական թաշկինակի անկյունը, մի խոսքով, ծառայողներից սերված ասպետի նրբաճաշակ շարժունակով այդ պարոնը, որը դոկտորի աստիճան ուներ և կրում էր Սիլվոն անունը, Լեհաստանի անունից ծեր, վիրավոր պարոնին հրամայեց չշարժվել:

Երկրորդ վիրավորը, ծանր շնչելով, պառկած էր ծղոտե ներքնակի վրա և ավագն պարկերի ետևում կրկին դիրքավորվելու ցանկության նույնիսկ փոքրագույն նշաններ չէր ցուցադրում: Հավասարաչափ ժամանակահատվածների ընդմիջումներից հետո նա բարձր և առանց քաշվելու գոռում էր, որովհետև վիրավորվել էր փորից: Օսկարը հենց նոր էր պատրաստվում ևս մեկ անգամ տեսչական ստուգում անցկացնել պարկերի ետևի տղամարդկանց շղթայում, որպեսզի վերջիվերջո գտներ նրանց, ում ինքը փնտրում էր, երբ գլխավոր շքամուտքի վերևում և նրա կողքին երկու արկերի միաժամանակյա պայթյուններ ստիպեցին, որպեսզի գործառնությունների ողջ դահլիճը դռդռա: Դռների կողմը տեղափոխված պահարանների փեղկերը բացվեցին և ազատ արձակեցին քուղակապ արված թղթապանակների ամբողջական տրցակներ, որոնք իսկապես էլ, կորցնելով իրենց խիստ դասակարգվածությունը, թռան օդ, որպեսզի քարե սալիկների վրա ընկնելով ու սահելով՝ դիպչեն այն թղթերին, որոնցով հաշվապահական հաշվառման դասակարգված գործառնության ժամանակ նրանց դիպչել ամենևին էլ պետք չէր: Անհրաժեշտություն չկա ասելու, որ մնացած պատուհանները

ևս կոտորվեցին, որ ծեփերի մեծ ու փոքր կտորները ցած էին թափվում պատուհաններից ու առաստաղից: Գիպսի ու կավճի ամպերի միջով քարշ տալով՝ դափլիճի կենտրոն բերեցին ևս մեկ վիրավորի, սակայն հետո դոկտոր Միխոնի պողպատյա սաղավարտի հրամանով տարան աստիճաններով վեր, դեպի երկրորդ հարկ:

Օսկարը զնաց տանողների ու վիրավորի ետևից, որն ամեն աստիճանի վրա տնքում էր, և ոչ ոք նրան ոչ մի բանի մասին չհարցրեց, և ոչ ոք նրան ետ դառնալ չկարգադրեց, և առավել ևս ոչ ոք անհրաժեշտ չհամարեց, ինչպես քիչ առաջ Միխոնը, տղամարդու կոպիտ ծեռքով նրան ապտակ հասցնել: Չնայած որ նա ինքն էլ բոլոր ջանքերը գործադրում էր, որպեսզի փոստատան մեծահասակ պաշտպաններից որևիցե մեկի ոտքերի տակով չանցնի:

Իսկ այն ժամանակ, երբ ես աստիճանները դանդաղ հաղթահարող տղամարդկանց ետևից բարձրացա երկրորդ հարկ, իմ վատ կանխատեսումները արդարացան. հիվանդին տարան հենց այն պատուհաններից զուրկ, և այդ իսկ պատճառով, հուսալի առաքումների պահեստասենյակը, որը ես, ճիշտն ասած, համարում էի իմը: Ավելին, քանի որ բոլորի համար ներքնակները չէին բավականացնում, որոշվեց, որ նամակների համար նախատեսված արկղերի մեջ, չնայած որ կարճ, սակայն բավականաչափ փափուկ փռոցաշերտ կա: Ես փոշմանեցի, որ իմ թմբուկը տեղավորել էի նմանապես չառաքված փոստով լի շարժական արկղերից մեկի մեջ: Իսկ հանկա՞րժ ու նամակատարների պայուսակների անցքերի միջից արյունը տասը կամ քսան շերտ թղթի արանքներով դուրս հոսի և իմ թմբուկին տա այն գույնը, որը մինչև հիմա նա ճանաչում էր միայն որպես լաքով պատված ներկ: Ի՞նչ ընդհանուր բան կա իմ թմբուկի ու լեհական արյան միջև: Ավելի լավ է, թող այդ հյուսթով ներկեն իրենց թղթերն ու ծծանները: Ավելի լավ է, թող իրենց թանաքամանների միջից դուրս թափեն թանաքագույնը և ներկը լցնեն այնտեղ: Ավելի լավ է, թող կարմիրով պատեն իրենց թաշկինակների լեհական մասը, իրենց օսլայված սպիտակ վերնաշապիկները: Չէ՞ որ խոսքը, վերջ ի վերջո, ոչ թե իմ թմբուկի, այլ Լեհաստանի մասին է: Եվ եթե նրանց համար իսկապես այդքան կարևոր է, որ Լեհաստանը, որը կործանվում է, դա առնվազն անի սպիտակակարմիր գույնով, ապա մի՞թե իմ թմբուկը, որն իր թարմ գունավորման պատճառով շատ կասկածելի տեսք ունի, նույնպես պետք է կործանվի նրա հետ:

Իմ մեջ դանդաղ միտք էր արմատանում, խոսքը ամենևին էլ Լեհաստանի մասին չէ, խոսքը իմ ծռնված թիթեղի մասին է: Յանը խաբեությանը ինձ բերեց փոստատուն, որպեսզի այն աշխատակիցներին, որոնց

համար «Լեհաստան» բառը չէր վառում հոգում հայրենասիրության կրակը, ես մի կայծ հաղորդեմ: Գիշերը, մինչ ես նամակների հետ քնել էի անիվների վրա դրված արկղի մեջ, սակայն անիվների վրա սահելը չէի սահում և երազներ նույնպես չէի տեսնում, հերթապահող ծառայողները միմյանց կարծես նշանաբան էին շնջում. մահացող մանկական թմբուկը մեզ մոտ ապաստարան խնդրեց: Մենք՝ դա Լեհաստանն է, մենք պարտավոր ենք նրան պաշտպանել, նամանավանդ որ Անգլիան ու Ֆրանսիան մեզ հետ փոխօգնության պայմանագիր են կնքել:

Մինչ նամակների պահեստարանի բաց դռան դիմաց այդ վերացական մտորումները սահմանափակում էին իմ գործողությունների ազատությունը, առաջին անգամ գնդացիրը ծայր տվեց բակի կողմից: Ինչպես որ ես կանխագուշակեցի, Լեսական աշխատողը իր առաջին գրոհը նախաձեռնեց հենց ոստիկանական բաժնի կողմից՝ Շնեյդեյուլենգասեից: Դրանից քիչ անց մեր բոլորի ոտքերը գետնից կտրվեցին, աշխատողներին հաջողվեց պայթեցնել փոստատան մեքենաների համար նախատեսված կայանատեղի ծածկի տակի ծանրոցների պահեստարանի դուռը: Դրանից անմիջապես հետո նրանք հայտնվեցին ծանրոցների պահեստում, այնուհետև ծանրոցների ընդունման բաժնում, իսկ միջանցքի դուռը, որը տանում էր գործառուների սրահ, կրնկի վրա բացված էր:

Սարդիկ, ովքեր վերև բարձրացրեցին վիրավորներին և պառկեցրեցին նույն այն արկղի մեջ, որտեղ թաքնված էր իմ թմբուկը, սկսեցին փախչել, նրանց հետևից՝ մյուսները: Ձայներից դատելով՝ պայքարը արդեն գնում էր ներքևի հարկի միջանցքում, այնուհետև ծանրոցների ընդունման բաժնում: Աշխարհագորայիները ստիպված եղան նահանջել:

Սկզբում անվճռական, հետո ավելի ու ավելի նպատակաալաց Օսկարը ներս մտավ նամակների պահեստարան: Վիրավորի դեմքը դարձել էր դեղնամոխրագույն, նա կրճտացնում էր ատամները և փակած կուպերի տակ պտտում էր աչքերը: Նաև թքում էր, և նրա թքի մեջ կարմիր միջներակներ կային: Սակայն քանի որ նրա գլուխը դուրս էր կախվել կողովի եզրից, կարելի էր չանհանգստանալ, որ նա բծեր կգցի փոստային առաքումների վրա: Օսկարը ստիպված եղավ կանգնել ոտքերի ծայրերի վրա, որպեսզի ձեռքը մտցնի կողովի մեջ: Վիրավորի հետույքը ընկած էր ճիշտ այն տեղում, որտեղ թաղված էր թմբուկը: Եվ Օսկարը կարողացավ նախ զգուշությամբ խնայելով վիրավորին ու նամակները, հետո ավելի ուժեղ քաշելով, հետո, վերջապես, պատռելով, տնքացողի տակից դուրս պոկել բազմաթիվ տասնյակ ծրարներ:

Այսօր ես պատրաստ եմ հաստատելու, իբր արդեն շոշափել էի իմ թմբուկը, սակայն այդ պահին մարդիկ աստիճանների վրայով դոփելով բարձրացան վերև: Նրանք վերադարձան, նրանք վռնդեցին աշխարհագրայիններին ծանրոցների պահեստից. առայժմ նրանք էին հաղթողները, և ես լսում էի նրանց ծիծաղը: Նամակներով լցված կողովներից մեկի ետևում թաքնվելով՝ ես դռնից ոչ հեռու սպասում էի, մինչ նրանք կանգնած էին վիրավորի կողքին: Սկզբում բարձր խոսելով ու ձեռքերը թափ տալով, այնուհետև կամացուկ հայիոյելով, նրանք վիրակապում էին նրան:

Գործառնությունների դահլիճի մակարդակի վրա պայթեցին երկու հակատանկային արկեր, հետո ևս մեկը, այնուհետև՝ լռություն: Վեստերպլատեի դիմաց, Ազատ ճափահանգստում խարսխված գծանավերի համազարկերը բարեհոգի-փնթփնթան թնդում էին և հավասարաչափ ու քիչ-քիչ դառնում սովորական:

Այդպես էլ չընկնելով նրանց աչքերին, ովքեր հիվանդի շուրջը իրար էին անցել, ես նամակների պահեստարանից սահեցի դուրս, ես բախտի քմահաճույքին թողեցի իմ թմբուկը և կրկին իջա ներքև՝ Յանին՝ իմ ենթադրյալ հորը և մորեղբորը, ինչպես նաև Կոբիելային՝ շենքի պարետին փնտրելու:

Երրորդ հարկում տեղակայված էր փոստատան Նաչալնիկ ազգանունով ավագ քարտուղարի ծառայողական բնակարանը, որը ժամանակին ընտանիքին ուղարկել էր ոչ այն է Բրոմբեր, ոչ այն է Վարշավա: Որպես սկիզբ, ես հետազոտեցի բակ դուրս եկող պահեստային կառույցները, այնուհետև Նաչալնիկի ծառայողական բնակարանի մանկական սենյակում հայտնաբերեցի Յանին ու Կոբիելային:

Լուսավոր սրտաբաց սենյակ, միայն պաստառներ՝ ցավոք, մի քանի տեղերում կույր գնդակներով վնասված: Խաղաղ ժամանակներում կարելի էր կանգնել երկու պատուհանագոգերից ցանկացածի վրա և հաճույքով դիտահայել Յնելիուսպաքը:

Ամբողջովին սարքին վիճակում էին ձի-ճոճաթուռը, ամենատարբեր գնդակները, ասպետական ամրոցը, որը լի էր տապալված անագե զինվորիկներով, բացված տուփը, որը լի էր ռելսերով, պստիկ բեռնատար վագոնիկներով, բազմաթիվ շատ թե քիչ վնասված տիկնիկներ, տիկնիկային տնակներ, որոնցում վայրի անկարգություն էր տիրում: Մի խոսքով, խաղալիքների աննկարագրելի առատություն, որը թույլ էր տալիս հասկանալ, որ քարտուղար Նաչալնիկը, ամենայն ակներևությամբ, բավականին երես տված երեխաների՝ տղայի ու աղջկա հայր է: Որքան

լավ է, որ նրանց եվակուացրել էին Վարշավա, որ հանդիպումը եղբոր ու քրոջ հետ, որոնք նմանվում էին Բրոնսկիների ընտանիքի երեխաներին, ինձ այստեղ չի սպառնում:

Չարախնդության երանգավորմամբ ես պատկերացրի, թե քարտուղարի ժառանգորդի համար, ամենայն ակներևությամբ, որքան ծանր էր անագե զինվորիկներով լի այսպիսի մանկական դրախտից բաժանվելը: Հնարավոր է, որ նա իր գրպանը մտցրեց մի քանի զինվորիկներ, որպեսզի ավելի ուշ, երբ Մոդլին ամրոցի հեծելազորի համար կբորբոքվեն մարտերը, դրանց օգնությամբ ուժեղացնի լեհական հեծելազորը:

Չնայած Օսկարը չափից դուրս շատ է ծամարտակում անագե զինվորիկների մասին, նա չի կարող ձեզնից թաքցնել. խաղալիքների բաց դարակաշարի վերին դարակի վրա, նկարագարոյ գրքերի ու տարբեր խաղերի հետ նույն շարքում շարվել էին նաև փոքրացված չափսերի երաժշտական գործիքներ՝ պղնձադեղնավուն շեփորը լուռ պառկած էր զանգակների հավաքածուի կողքին, որոնք արտացոլում էին մարտական գործողությունների ընթացքը: Այլ կերպ ասած՝ յուրաքանչյուր հերթական արկի պայթյունի ժամանակ փոխեփոխ զանգաշար էին ձեռնարկում: Աջ անկյունից երկարությամբ մեկ ձգվելով թեքությամբ խցկվել էր խայտաբղետ հարմոնը: Ծնողների սնամիառությունը բավարարել է, որպեսզի իրենց սերնդի համար չորս իսկական լարերով, իսկական փոքրիկ ջութակ ձեռք բերեն: Իսկ ջութակի կողքը արդեն, ուզում եք հավատացեք, ուզում եք՝ ոչ, դրված էր սպիտակակարմիր լաքով պատված թիթեղյա թմբուկը:

Ես նույնիսկ չփորձեցի սեփական ուժերով թմբուկը դարակի վրայից իջեցնել: Օսկարը գիտակցում էր, թե որքան սահմանափակ են իր հնարավորությունները և այն դեպքում, երբ թզուկի հետ նմանությունը փոխվում էր անօգնականության, չէր խորշում մեծահասակներին օգնություն կանչելուց:

Յան Բրոնսկին ու Կոբիելան պառկած էին ավազի պարկերի ետևում, որոնք փակում էին մեծ, ընդիուպ մինչև առաստաղը հասնող պատուհանների ներքևի մասը, Յանին բաժին էր հասել ծախ պատուհանը, Կոբիելան իր վրա էր վերցրել աջը: Ես անմիջապես կռահեցի, որ Կոբիելայի մոտ դժվար թե ժամանակ ճարձի դուրս հանելու և վերանորոգելու համար իմ թմբուկը, որն ավելի ու ավելի է տափակում վիրավորի ծանրության տակ, որը պառկած է նրա վրա և արյուն է թքում: Բանն այն է, որ Կոբիելան գլխովին խրված էր իր զբաղմունքի մեջ. հավասար ժամանակահատվածներից հետո նա պարկերի արանքում թողնված

բացվածքից կրակում էր Հնելիուսպլացի վերևով Շնայսեի ուղղությամբ, որտեղ անմիջապես Ռադաունյան կամուրջի դիմացի անկյունում հակատանկային հրանոթ էին տեղադրել: Յանը պառկել էր կծկված, գլուխը ծածկած ու ողջ մարմնով դողալով:

Ես նրան ճանաչեցի միայն պերճաշուք, չնայած որ այժմ վրան կիր ու ավագ լցված, մուգ մոխրագույն կոստյումից: Նրա աջ ոտքի կոշիկի նույնպես մոխրագույն թելերը քանդվել էին: Ես կռացա և այն կապեցի ժապավենակապով: Երբ ես կապեցի հանգույցը, Յանը ցնցվեց և իր չափից դուրս երկնագույն աչքերը բարձրացրեց ծախ թևքի վրայով և իմ վրայով սահեց երկնագույն ու ջրկություն հիշեցնող հայացքով: Նա անձայն լաց էր լինում՝ չնայած ինչպես Օսկարը հպանցիկ զննումից հետո կարող էր համոզվել, ամենևին էլ վիրավորված չէր: Յան Բրոնսկին վախից էր լալիս: Ես ուշադրություն չդարձրեցի նրա թնկթնկոցների վրա: Ես մատնացույց արեցի էվակուացված Նաչալնիկի որդուն պատկանող թիթեղյա թմբուկը և ոչ երկիմաստ ձեռքի շարժումով կոչ արեցի Յանին՝ հատուկ զգուշավորությունը պահպանելով և սենյակի՝ գնդակների համար անմատչելի անկյունը օգտագործելով, սողալով հասնել դարակաշարին և ինձ համար վերին դարակից իջեցնել թիթեղը: Սակայն իմ մորեղբայրը ոչինչ չհասկացավ, իմ ենթադրյալ հայրը ոչինչ չըմբռնեց: Իմ խեղճ մայրիկի սիրեկանը այնքան էր կլանված իր վախով, այնքան էր դրանով լցված, որ իմ թիթեղի օգնության աղերսանքները միայն սաստկացնում էին նրա վախը: Օսկարը արդեն պատրաստ էր նրա վրա ձայնը բարձրացնել, սակայն վախեցավ, որ հանկարծ Կոբիլան, որը զբաղված էր բացարձակապես իր հրացանով, կողմնակի անձի ներկայությունը չնկատի:

Այդ ժամանակ ես պառկեցի պարկերի ետևում, Յանի կողքին և սեղմվեցի նրան, որպեսզի դժբախտ մորեղբորս ու ենթադրյալ հորս փոխանցեմ իմ սովորական ինքնազսպվածությունը: Քիչ անց նա իսկապես էլ ավելի հանգիստ թվաց ինձ:

Իմ հավասարաչափ շնչառությանը հաջողվեց նաև նրա զարկերակին հաղորդել գրեթե նույնպիսի հավասարաչափություն: Բայց երբ ես հետո, չնայած որ ժամանակից շուտ, երկրորդ անգամ Յանին ցույց տվեցի Նաչալնիկի որդու թիթեղյա թմբուկը, նրա գլուխը սկզբում դանդաղ ու սիրալիր, իսկ հետո բավականին վճռականորեն, շրջեցի խաղալիքներով գերծանրաբեռնված դարակաշարի կողմը. Յանը կրկին ինձ չհասկացավ: Վախը նրա մեջ էր լցվում վարից վեր, հետո հոսում էր ետ՝ վերևից ներքև, հավանաբար միջատակերով հաստ ներբանների պատ-

ծառով, հանդիպում էր այնքան հզոր հակազդեցության, որ այդ վախի պատճառով իր տեղը դառնում էր նեղ:

Ես շատ ջանք ու ժամանակ ներդրեցի, որպեսզի մորեղբորս աչքերը վերադարձնեմ ելակետային վիճակին, որպեսզի նրա սրտին հիշեցնեմ պատշաճությունների մասին: Սակայն գեղագիտությանը ծառայելու իմ բոլոր ջանքերը զուր անցան, երբ աշխարհագրայինները առաջին անգամ գործի դրեցին դաշտային հաուբիցը և ապշեցուցիչ ճշտության ուղիղ նշանառությամբ գետնին պառկեցրին փոստատան դիմացի չուգունե պարիսպը, որը հսկվում էր օպտիկայի միջոցով: Դա վկայում էր վարժեցվածության բարձր մակարդակի մասին՝ հարվածելով աղյուսե սյուներից ու ստիպելով նրանց մեկը մյուսի ետևից վերջնականապես ընկնելու և իրենց հետ տանելու երկաթյա ցանկապատը: Իմ խեղճ մորեղբայր Յանը ողջ հոգով, ծանր ապրումներով էր հետևում ոչ այն է տասնհինգ, ոչ այն է քսան սյուներից ամեն մեկի անկմանը, ծանր ապրումներով և այնպիսի կրքոտ մասնակցությամբ, կարծես ոչ միայն պատվանդանն էին փոշիացնում, այլև պատվանդանի հետ միասին՝ նրանց վրա կանգնեցված երևակայական, նրա սրտին մոտ և կյանքում այդքան անհրաժեշտ աստվածներին:

Միայն այսպես կարելի է հասկանալ, թե ինչու էր Յանը ամեն մի անկումը ուղեկցում այն աստիճան բարձր ու սուր գոռոցով, որ եթե այդ գոռոցը ավելի գիտակցորեն ու նպատակասլաց ձևակերպվեր, նրան, ինչպես և իմ պատուհանների համար մահացու գոռոցին, լիովին կարելի կլիներ ապակի կտրող ալմաստի հատկանիշներ վերագրել: Այնինչ Յանը գոռում էր՝ չնայած ընդերքային ծայնով, սակայն անիմաստ և հասավ միայն նրան, որ Կոբիեյան մեզ մոտ տեղափոխեց իր ոսկրոտ, հաշմված մարմինը, բարձրացրեց առանց թերթերունքների աչքերով թռչունի իր լղար գլուխը և ջրոտ-մոխրագույն բիբերը տարավ մեր՝ դժբախտությամբ ընկերացածներիս վրայով: Նա թափ տվեց Յանին, Յանը վնգվնգաց: Նա արձակեց Յանի վերնաշապիկը և վերքը փնտրելով՝ սկսեց շտապողաբար շոշափել նրա մարմինը, ես դժվարությամբ զսպեցի իմ ծիծաղը, հետո, վերքի ամենափոքր հետքեր անգամ չհայտնաբերելով, Յանին շրջեց թիկունքի վրա, բռնեց դնչից, այնպես հագցրեց, որ Յանի ծնոտները ճտտացին: Լեհերեն հայիոյեց և, վերջապես, նրան նետեց հրացանը, որը մինչ այդ ժամանակները Յանը առանց օգտագործելու պահում էր հատուկ նրա համար պատրաստված հրակնատի դիմաց, որովհետև հրացանը նույնիսկ ապահովիչից չէր հանվել: Խզակոթը չոր հարվածեց Յանի ծնկին: Անցողիկ և ողջ հոգևոր տառապանքներ

րից հետո առաջին ֆիզիկական ցավը ակնհայտորեն օգտակար եղավ Յանի համար, որովհետև նա բռնեց հրացանը, արդեն ուզում էր վախենալ, երբ մատների տակ և անմիջապես էլ արյան մեջ զգաց մետաղի սառնությունը: Սակայն՝ ենթարկվելով Կոբիելայի կիսով չափ անեծք-համոզումներին, տեղ գրավեց իր հրակնատի ետևում:

Իմ ենթադրյալ հայրը իր ողջ դյուրափոփոխ հարուստ երևակայությամբ հանդերձ այնպիսի իրատեսական պատկերացում ուներ պատերազմի մասին, որ նրա համար ծայրաստիճան դժվար էր, նույնիսկ անհնար, որպեսզի միմիայն երևակայության աղքատության պատճառով իրեն խիզախ պահեր: Նույնիսկ չըմբռնելով, թե որն է իրեն հատկացված հրակնատի միջով բացվող զնդակոծված տեսադաշտը և չկարողանալով շատ թե քիչ հարմար նպատակներ գտնել, նա փողը թեքությամբ ցցեց դեպի երկինք, հեռացնելով իրենից Հեկիուսպլացի տանիքների վերևով և սկսեց կուրորեն իրար ետևից կրակել, դատարկեց փամփուշտները, որպեսզի արդեն երկրորդ անգամ դատարկ ձեռքերով կուչ գա պարկերի ետևում: Այն ներողամտություն աղերսող հայացքը, որը Յանը իր թաքստոցից հասցեագրեց պարետին, հիշեցնում էր շփոթված մեղայականը շուրթերն ուռեցրած աշակերտի, որը չէր բարեհաճել կատարել տնային աշխատանքը: Կոբիելան ներքևի ծնոտով մի քանի անգամ շխշխկացրեց, այնուհետև բարձր ծայնով, կարծես անզուսպ քրքջում էր, սակայն սարսափեցնող կտրականությամբ ընդհատեց ծիծաղը և երեք անգամ, իսկ զուցե և չորս անգամ ոտքով հարվածեց փոստատան քարտուղար և, ուրեմն, առավել բարձրաստիճան անձ Յանի ոտքին: Նախապատրաստվեց, որպեսզի իր ձևագուրկ օրթոպեդիկ կոշիկով մի անգամ էլ Յանի կողքին հասցնի, սակայն երբ գնդացրային կրակահերթը մինչև վերջ հաշվեց մանկական սենյակի բոլոր վերնափեղկերը և քչփորեց առաստաղը, իջեցրեց օրթոպեդիկ կոշիկը, իր գնդացրի ետևում տեղ զբաղեցրեց, ինչից հետո մռայլ ու անշտապ, կարծես ուզում էր Յանի պատճառով կորցրած ժամանակը վերականգնել, սկսեց մեկը մյուսի ետևից կրակել, ինչը ևս պետք է ավելացնել երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիների զինամթերքի ծախսին:

Իսկ ինձ, ուրեմն, պարետը չնկատե՞ց: Նա, ով սովորաբար իրեն խիստ ու անմատչելի էր պահում, ինչպես կարողանում են անել միայն պատերազմի հաշմանդամները: Ցանկանալով որոշակի, պատկառելի հեռավորություն պահպանել, նա ինձ թողեց միջանցիկ քամիների ասպարեզ այդ անկյունում, որտեղ օդը լցված էր արծիճով: Միզուցե նա ինքն իրեն այսպես էր մտածում. սա մանկական սենյակ է, նշանակում է՝

Օսկարը կարող է մնալ այստեղ և նույնիսկ դադարի թուպներին խաղալ:

Չգիտեմ, թե մենք այնտեղ որքան մնացինք պառկած. ես՝ Յանի ու սենյակի ձախ պատի միջև, մենք երկուսս՝ ավազով պարկերի ետևում, Կոբիեյան՝ իր հրացանից ետ, որտեղ նա կրակում էր երկուսի փոխարեն: Ժամը 10-ին մոտ փոխհրաձգությունը սկսեց թուլանալ և այնպիսի լռություն իջավ, որ ես լսեցի ճանձերի տզզոցը, Հեյլիուսպլացից եկող ձայներն ու հրամանները և նույնիսկ ժամանակ առ ժամանակ կարող էի ունկնդրել նավահանգստի գծանավերի խուլ, որոտալից ճգնումներին: Երբեմն ամպամած, երբեմն պարզվող սեպտեմբերյան օրը, վրձինը թաթախելով, ամեն ինչ ծածկում էր հին ոսկու շերտով շնչառության պես ամեն բարակը, զգայունը և, միևնույն ժամանակ, խուլը: Մոտենում էր իմ ծննդյան տասնհինգերորդ տարեդարձը, և ինչպես ամեն անգամ, սեպտեմբերին ինքս ինձ քիթեյա թմբուկ էի ցանկանում. հրաժարվելով աշխարհի բոլոր զանձերից՝ իմ զգացմունքները անշեղորեն ձգտում էին դեպի կարմրասպիտակ լաքապատված քիթեյա թմբուկը:

Յանը չշարժվեց: Կոբիեյան այնքան համաչափ էր շնչում, որ Օսկարը կարծեց, թե նա քնել է՝ կարճ հրադադարը օգտագործելով թարմացնող քնին, քանզի բոլոր մարդկանց, նույնիսկ հերոսներին, ժամանակ առ ժամանակ մի փոքրիկ թարմացնող քուն է անհրաժեշտ: Միայն ես էի լիովին կայտառ և իմ հասակին բնորոշ անհողողողությամբ հալ ու մաշ էի լինում թմբուկի համար: Ոչ նրա համար, որ հատկապես այժմ մեծացող լռության և արևից խոնջացած ճանձի տզզոցը մարելու պատճառով կրկին իմ մեջ արթնացավ թմբուկի մասին հիշողությունը՝ պատանի Նաչալնիկի քիթեյա թմբուկի: Ոչ, նույնիսկ մենամարտի ժամանակ, ռազմական դրոշյուններով շրջապատված, Օսկարը թմբուկը հայացքից բաց չէր թողնում: Իսկ այժմ ինձ մոտ հնարավորություն է հայտնվել, որը բաց թողնելու միտքն անգամ ես մերժում էի:

Օսկարը դանդաղ վեր կացավ՝ լուռ աշխատելով ոտքերը ապակու բեկորների վրա չդնել, սակայն նպատակասլաց շարժվեց դարակաշարի կողմը, որտեղ դրված էին խաղալիքները, իր մտքում նա արդեն մանկական աթոռակից ու խորանարդիկներով արկղից վեր էր խոյացրել տակդիր, որը բավականաչափ բարձր կլիներ ու բավականաչափ կայուն, որպեսզի Օսկարին դարձներ լրիվ նոր թմբուկի տերը, սակայն այդ պահին Կոբիեյայի ձայնը և ձայնին հաջորդած պարետի կոշտ ձեռքը ինձ կանգնեցրին: Հուսալքության մատնված՝ ես մատնացույց արեցի այդ թմբուկի վրա: Կոբիեյան ինձ հրեց ետ: Էս զույգ ձեռքերով ձգվում

էի դեպի թմբուկը: Հաշմանդամը մտածմունքների մեջ ընկավ, ուզում էր արդեն ծեռքը դեպի վեր երկարել ու ինձ երջանկացնել, սակայն այդ պահին մանկական սենյակ հասավ գնդացրային կրակահերթը, շքամուտքի դիմաց պայթեցին հակատանկային արկերը: Կոբիւլան ետ շարտեց ինձ դեպի անկյուն՝ Յան Բրոնսկու մոտ, գլորվելով մոտեցավ իր մարտական դիրքին և հասցրեց երկրորդ անգամ վերալիցքավորել, իսկ ես դեռ աչքերս չէի կտրել թիթեյա թմբուկից:

Ահա և Օսկարը պառկած էր, իսկ Յան Բրոնսկին՝ իմ սիրելի երկնագույն աչքերով մորեղբայրը, նույնիսկ քիթը չբարձրացրեց, երբ թռչնագլուխը, հաշմված ուտքով և առանց հոնքերի ջրոտ աչքերով արդեն բաղձալի նպատակակետի առաջ կանգնածիս ետ շարտեց մի կողմ՝ անկյուն, ավազով լի պարկերի ետևը: Պետք չէ մտածել, թե Օսկարը լաց եղավ: Ոչ, իմ մեջ մոլեգնեց ցասումը: Շատացան յուզոտ անաչք թրթուրները՝ արժանի լեշ փնտրելով: Ես ի՞նչ գործ ունեմ Լեհաստանի հետ: Եվ դա ի՞նչ բան է, այդ Լեհաստանը: Վերջ ի վերջո, չէ՞ որ նրանք իրենց հեծելագործ ունեն, դե, ուրեմն, թող նա էլ արշավի: Թե չէ նրանք համբուրում են տիկնանց ծեռքերը և չափազանց ուշ են նկատում, որ ամենևին էլ ոչ թե համբուրել են կանանց հոգնած մատիկները, այլ դաշտային հաուբեցի շրթներկոտ երախը: Ինչից հետո կույսը՝ օրիորդական անունը Կրուպ, չուշացնելով երեխա բերեց: Ահա նա, շուրթերը չփչփացնելով, համբուրեց՝ վերարտադրելով չնայած որ վատ, սակայն ճակատամարտ հիշեցնող ծայներ, որպիսիք կարելի է լսել «Վոխենշաուի» ամենշաբաթյա թողարկումներում, նա սկսեց փոստատան շքամուտքի դիմաց նետել ուտելու ոչ պիտանի սառնաշաքարներ, նա ցանկանում էր հարվածելով ճեղքվածք առաջացնել և առաջացրեց այդ ճեղքվածքը, ցանկացավ անցնել տակնուվրա արված գործառնությունների դահլիճի միջով, ամբողջապես կրծել աստիճանահարթակը, որպեսզի այլևս ոչ ոք չկարողանար բարձրանալ, այլևս ոչ ոք չկարողանար իջնել: Իսկ գնդացիրների ետևի նրա շքախմբի համար և նրա, որը պերճաշուք հետախուզական գրահամեքենաների վրա խզբզում էր գեղեցիկ անուններ, ինչպես «Օսթմարկ» և «Սուդետներ», նրանց համար այդ ամենը քիչ էր, և նրանք դղրոյունով իրենց զրահի մեջ շարժվում էին փոստատան առջև ետ ու առաջ, կարծես երկու երիտասարդ, հետաքրքրասեր օրիորդներ, ովքեր մտադրվել էին ինչ-որ ամբողջ ուսումնասիրել, իսկ ամբողջ մշտապես փակ էր կողպեքով: Դա սաստկացնում էր երես առածների անհամբերությունը, երես առածների, որոնք մշտապես ծարավ էին գեղեցկուհիների թույլտվությանը, և նրանց վրա ստիպողաբար հայացք գցելուն,

արծիճի պես մոխրագույն, էլի այն նույն տրամաչափի և ամրոցի ննջասենյակները դիտել թույլատրող ներթափանց հայացքներ, որպեսզի նրա պահապանները բռնկվեին տենդով ու սառնամանիքով, տենդ ու ցուրտ զգային, որպեսզի նրանց սիրտը կծկվեր:

Ես վերհիշում եմ, որ հենց զրահամեքենաներից մեկը՝ «Օսթմարկն» էր, դուրս գալով Ռիթերգասեից, սլացավ փոստատան շենքի վրա, և Յանը՝ երկար ժամանակահատված կարծես անկենդան դարձած իմ մորեղբայրը, հրակնատի առաջ պարզեց իր աջ ոտքը և այն վեր ցցեց՝ հույս ունենալով, որ հետախուզական մեքենան այն կհետախուզի, նրա վրա կկրակի, և կամ ճամփան կորցրած արկը կսահի նրա սրունքի կամ կրունկի վրայով և նրան այնպիսի վնասվածք կպատճառի, որը զիվորին թույլ կտա չափազանցվածությամբ կաղալով նահանջել:

Սակայն ոտքը նման դիրքով երկար պահելը երկի թե Յանին չափազանց հոգնեցուցիչ թվաց: Ժամանակ առ ժամանակ նա այն իջեցնում էր: Միայն մեջքի վրա շրջվելով՝ նա իր մեջ բավականաչափ ուժ գտավ, որպեսզի ոտքը երկու ձեռքերով ծունկի տակից պահելով, արդեն հետո հաջողության առավել մեծ հավանականությամբ նշանոցային, ինչպես նաև պատահական կրակոցների տակ դնի սրունքը կամ կրունկը:

Զնայած ես Յանին լիակատար ըմբռնումով էի մոտենում և մինչև այժմ պահպանում եմ այն, չէի կարող չհասկանալ նաև Կորիելային, երբ նա իր ղեկավարությանը՝ քարտուղար Յան Բրոնսկուն տեսավ այդ ամոթալի, այդ հուսահատ դիրքով: Պարետը մեծ թռիչքով վեր թռավ հատակից, երկրորդով հայտնվեց մեր կողքին, մեր գլխավերևում, ազատություն տվեց ձեռքերին, բռնեց կոստյումի կտորից, իսկ կտորի հետ մեկտեղ նաև Յանին, վեր բարձրացրեց այդ հանգույցը, այն շարժեց ետ, նորից բռնեց այնպես, որ կտորը ճթճթաց, հարվածեց ձախից, օդում բռնեց աջից, ձեռքը առաջ բերեց աջից, գցեց ձախ կողմը, օդում բռնեց աջ կողից, ցանկացավ միառժամանակ աջն ու ձախը միավորել իր մեծ բռնեցքի մեջ, իսկ հետո այդ բռնեցքով հզոր հարված հասցնել և դրանով ջախջախել Յան Բրոնսկուն՝ իմ մորեղբորը և Օսկարի ենթադրյալ հորը: Սակայն այդ պահին հնչեց բարձր զրնգոց, որը, հնարավոր է, հնչեցնում են հրեշտակները ի փառս Աստծո, սակայն այդ պահին հնչեց երգ, ինչպես ռադիոյով երգում է եթերը, սակայն այդ պահին մի արկ դիպավ, բայց ոչ Բրոնսկուն, այլ պարետին, արկը որոշեց լավ կատակել, այստեղ աղյուսներն էին ծծաղում մինչև բեկորները, իսկ բեկորները՝ մինչև փոշին: Այստեղ սվաղը դարձավ ալյուր, իսկ ծառը գտավ իր կացնին: Այստեղ ողջ այս հետաքրքրաշարժ մանկական սենյակը թռչկոտեց

մեկ ոտքի վրա, այստեղ ճաքեցին տիկնիկները, այստեղ ծի-ճոճաթողը սանձազերծ ցատկեց և ուրախ կլիներ ծիավոր ձեռք բերել, որպեսզի հնարավոր լինի նրան ցած գլորել: Այստեղ շինության կառուցվածքի մեջ ի հայտ եկան սխալ համակցություններ, իսկ լեռի ծիավորները միաժամանակ գրավեցին մանկական սենյակի բոլոր չորս անկյունները, և այստեղ վերջապես շուռ տրվեց ողջ դարակաշարը, և զանգակները վաղորդ տեղեկացրին Ջատկի մասին, և հարմոնը ճչաց: Շեփորը երևի ինչ-որ մեկին ինչ-որ բան շեփորեց, ամեն ինչ հնչում էր միաժամանակ, կարծես նվագախմբի երաժիշտներն էին հարմարվում. ամեն ինչ գոռում էր, պայթում, խրխնջում, զնգզնգում, դես ու դեն էր թռչում, ճաքում, ճռռացնում, կաղկանձում, բարձր վեր էր քաշում լարը և պայթեցնում էր հիմքը խորքում: Իսկ ես (էլ ի՞նչ պետք է աներ երեք տարեկանը) արկի պայթյունի ժամանակ գտնվում էի պահապան հրեշտակի անկյունում՝ հենց մանկական սենյակի պատուհանի տակ, ինձ բաժին հասավ թիթեղը, բաժին հասավ թմբուկը, լաքի վրա կային մի քանի ճաքեր, սակայն Օսկարի նոր թիթեղյա թմբուկի վրա մեկ անցք անգամ չկար:

Հայացքս բարձրացնելով հենց նոր ձեռք բերածիս՝ իմ ոտքերի մոտ գլորված թմբուկի վրայից, այսպես ասած դու հլա մի տես, ես իմ պարտքը համարեցի օգնել Յանին: Սակայն նրան ոչ մի կերպ չէր հաջողվում իր վրայից թափ տալով դեն նետել Կոբիելայի մարմինը: Սկզբում մտածում էի, որ Յանը ևս վիրավորվել է. ախր նա չափից դուրս բնական էր կաղկանձում: Սակայն հետո, երբ մենք մի կողմ գլորեցինք նույնչափ բնական տնքացող Կոբիելային, պարզվեց, որ Յանի վնասվածքները բացարձակապես աննշան էին. ապակու բեկորները քերծել էին նրա աջ այտը և ձեռքի ափի ետևի կողմը, ընդամենը այդքանը:

Արագ անցկացված համեմատությունը ինձ օգնում էր գալ այն հետևության, որ պարետի արյունը իմ ենթադրյալ հոր արյունից ավելի բաց գույնի է, իսկ շալվարը ազդրերի մասում ներկվել էր հյութեղ ու մուգ գույնով:

Սակայն թե ով պայթեցրեց և աստառի կողմը շրջեց Յանի պերճաշուք կոստյումը, արդեն հնարավոր չէր որոշել: Կոբիելա՞ն, թե՞ արկը: Ո՞վ պոկեց ուտերը, առանձնացրեց աստառը, պոկեց կոճակները, պատռեց կարերը, շուռ տվեց գրպանները:

Խնդրում եմ ներողամտորեն վերաբերվել իմ խեղճ Յանին, որը սկզբում մի տեղ հավաքեց դաժան փոթորկի կողմից իր գրպաններից դուրս մղվածը և միայն հետո, իմ օգնությամբ Կոբիելային դուրս բերեց մանկական սենյակից: Յանը կրկին գտավ նաև սանրը և մտերիմների ու

հարազատների լուսանկարները՝ դրանց մեջ իմ խեղճ մայրիկի գոտկատեղից վեր դիմանկարը, իսկ դրամապանակը նույնիսկ չէր էլ բացվել: Դժվար է, նաև անվտանգ չէ, քանի որ պաշտպանական պարկերը պայթյունի հետևանքով շաղ էին եկել: Պարզվեց, որ նրա համար դժվար ու նաև անվտանգ չէր սենյակով մեկ ցիրուցան եղած խաղաթղթերի կապուկը հավաքելը, քանզի նա ուզում էր անպայման գտնել բոլոր երեսուներկուսը և չգտնելով երեսուներկուերորդը, իրեն խորապես դժբախտ զգաց, իսկ երբ Օսկարը երկու շուռ եկած տիկնիկային տնակների մեջտեղից այն գտավ ու մեկնեց Յանին, նա ժպտաց՝ չնայած դա ազդավի յոթնոցն էր:

Եթե մենք Կորիելային քաշելով դուրս բերեցինք մանկական սենյակից և ի վերջո քարշ տվեցինք միջանցք, պարետը կարողացավ հավաքել իր ուժերը, որպեսզի Յանի համար հասկանալի մի քանի բառ մրթմրթար:

– Ինչպե՞ս է այնտեղ: Ամեն ինչ տեղո՞ւմ է,– անհանգստացավ հաշմանդամը:

Յանը ձեռքը մտցրեց նրա շալվարի մեջ, ծերունական ոտքերի արանքը, նրա ափը ակնհայտորեն լցվեց, և այն ժամանակ նա Կորիելային գլխով արեց:

Ինչ աստիճան էին ուրախ բոլոր երեքը. Կորիելային հաջողվեց պահպանել իր տղամարդկային հպարտությունը, Յան Բրոնսկուն՝ սկալտի համար բոլոր երեսուներկու խաղաթղթերը, իսկ Օսկարը նոր թիթեղյա թմբուկ ձեռք բերեց, որն ամեն քայլափոխին խփում էր ծնկին, մինչև Յանը և ևս մի մարդ, որին Յանը Վիկտոր էր անվանում, մի հարկ ներքև՝ փոստային առաքումների պահեստ էին տեղափոխում արյան կորստից թուլացած պարետին:

ԽԱՂԱԹՂԹԵ ՏՆԱԿԸ

Վիկտոր Վելունը օգնում էր մեզ պարետին տեղափոխել, որը, չնայած ուժեղացող արյունահոսությանը, գնալով էլ ավելի էր ծանրանում: Այդ ժամանակ արդեն չափազանց կարճատես Վելունը դեռ կրում էր իր ակնոցը և քարե աստիճանների վրա չէր սայթաքում: Նա մասնագիտությամբ, որքան էլ դա տարօրինակ էր կարճատեսի համար, դրամային փոխանցումներ առաքող էր: Այսօր, երբ խոսք է գնում Վելունի մասին, ես նրան խեղճ Վելուն եմ անվանում: Ինչպես մայրիկս ծովապատ-

Ոե՛շ կատարած այն ընտանեկան զբոսանքից հետո վերածվեց խեղճ մայրիկի, այնպես էլ Վելունը՝ զրկվելով ակնոցից, չնայած այստեղ կային նաև այլ պատճառներ, դարձավ առանց ակնոցի խեղճ Վելուն:

– Դու չհանդիպեցի՞ր խեղճ Վելունին,– հարցնում եմ ես իմ ընկեր Կիտլարին այցելությունների օրերին: Սակայն տրամվայով Ֆլինգերնից մինչև Յերեսիայն կատարած այն ուղևորությունից հետո, ինչի մասին իր ժամանակին կտեղեկացվի, մենք Վիկտոր Վելունին կորցրեցինք տեսադաշտից: Մնում է միայն հուսալ, որ հետապնդողները ևս նրան նույնչափ ապարդյուն են փնտրում, որ նա գտել է իր ակնոցը և կամ իր համար ընտրել ուրիշը՝ հարմարը և, հնարավոր է, ինչպես նախկին ժամանակներում, թեկուզ և այլևս ոչ Լեհական փոստատանը ծառայություն կատարելիս՝ ծայրահեղ դեպքում որպես ֆեդերալ փոստատանը ծառայող դրամային փոխանցումները բաժանող, կարծատես ու ակնոցավոր, խայտաբղետ թղթերով ու ամուր մետաղադրամներով երջանկացնում է մարդկանց:

– Մի՞թե սա սարսափելի չէ,– փնջացնում էր Յանը՝ Կորիելային ծախից բռնելով:

– Իսկ ի՞նչ կլինի, եթե չգան ոչ անգլիացիք, ոչ ֆրանսիացիք,– անհանգստանում էր Վելունը՝ աջ կողմից պահելով պարետին:

Ախր, այդ ինչպե՞ս չեն գա: Ռիդգ Սմիգլին դեռ երեկ ռադիոյով ասաց. «Մենք երաշխիքներ ունենք, որ երբ բանը հասնի ճակատամարտին, ողջ Ֆրանսիան մեկ մարդու պես ոտքի կկանգնի»: Յանին հեշտ չէ մինչև արտահայտության վերջը իր համոզվածությունը պահպանելը՝ չնայած քերծված ձեռքի վրայի սեփական արյան տեսքը կասկածի տակ չէր դնում լեհ-ֆրանսիական պայմանագրի երաշխիքները, սակայն ստիպում էր զգուշանալ, որ ինքը՝ Յանը, կարող է արյունաքամ լինել՝ նախքան ողջ Ֆրանսիան մեկ մարդու պես ոտքի կկանգնի և, տված երաշխիքներին հավատարիմ, Արևմտյան ծովապատնեշով կնետվի առաջ:

Նրանք արդեն հաստատապես ճանապարհին են: Իսկ բրիտանական նավատորմը արդեն ակոսում է Բալթիկ ծովի ալիքները: Վիկտոր Վելունը սիրում էր թունդ, հնչեղ արտահայտություններ: Նա աջ կողմից վիրավոր պարետի մարմնով սեղմված, կանգ առավ աստիճանի վրա, և ծախ ձեռքը վեր կարկառեց, ինչպես թատրոնում, որպեսզի բոլոր հինգ մատները ասեին իրենց խոսքը. «Դե եկեք, օ, հպարտ բրիտանացիներ»:

Եվ քանի որ երկուսով Կորիելային դանդաղ ժամանակավոր լազարեթ էին հասցնում, ճանապարհին լեհական-անգլիական-ֆրանսիական հարաբերությունների մասին դատողություններ անելով, Օսկարը մտո-

վի թերթում էր Գրեթխեն Շեֆլերի գրքերը՝ դրանցում համապատասխան տեղը փնտրելով: Դանցիզ քաղաքի կայգերական պատմությունը. «Հազար ութ հարյուր յոթանասուն-յոթանասունմեկ թվերի ֆրանսիական պատերազմի ընթացքում հազար ութ հարյուր յոթանասուն թվի օգոստոսի քսանմեկին, կեսօրից հետո ֆրանսիական չորս ռազմանավեր մտան Դանցիզյան ծովածոց: Խարսխակայանում կանգ առնելով՝ նրանք իրենց հրանոթները ուղղեցին քաղաքի ու նավահանգստի վրա, սակայն կապիտան Վեյկմանի գլխավորած «Նիմֆա» պտուտակային հետախուզական ռազմանավին դրան հաջորդած գիշերը հաջողվեց ստիպել, որպեսզի Դանցիզյան ծովախորշում խարսխված նավատորմը նահանջի»:

Քիչ առաջ այն պահից, երբ մենք հասանք նամակագրությունների պահեստին, որը երկրորդ հարկում էր, ես ոչ առանց դժվարության եկա մի եզրակացության, որը հետագայում ստացավ իր հաստատումը: Մինչ Լեհական փոստատուներ և ողջ հարթավայրային Լեհաստանը պաշտման էին ենթարկվում, բրիտանական նավատորմը՝ փոքրիշատե պաշտպանված, մնում էր Դյուսսիային Շոտլանդիայի խութածոցերից մեկում, ֆրանսիական մեծ բանակը միստի էր մատել ճաշասեղանի շուրջ՝ հանդիմանալով, որ Մաժինոյի գծից այն կողմ մի քանի հետախուզական օպերացիաներ իրականացնելով՝ ինքը կատարել է Լեհ-ֆրանսիական պայմանագրով նախատեսված բոլոր պարտավորությունները: Պահեստի՝ ասել է թե դաշտային լազարեթի առջև մեզ դիմավորեցին դոկտոր Միխոնը, որը դեռ պողպատյա սաղավարտով և ջենթլմենին վայել ձևով գրպանից դուրս հանած թաշկինակով էր, և Վարշավայից լիազորված ոմն Կոնրադ: Եվ իր առջև ներկայացած տարբեր ձևերի ամենասարսափելի խեղանդամությունները տեսնելով՝ Յան Բրոնսկու վախը անմիջապես կենդանություն առավ: Այն ժամանակ, երբ Վիկտոր Վելունը, լիովին անվճար և դեռևս նաև ակնոցով, ցանկանալով լինել կարգապահ հրաձիգ, պարտավոր էր իջնել գործառնությունների դահլիճ, մեզ թույլ տվեցին մնալ պատուհաններից զուրկ կառույցում, որն աղոտ լուսավորված էր ճարպամոներով, քանզի Դանցիզ քաղաքի էլեկտրակայանը Լեհական փոստատուներ էլեկտրականությամբ մատակարարելն այլևս իր համար հնարավոր չէր համարում:

Չնայած դոկտոր Միխոնը առանձնահատուկ վստահություն չէր տա՝ ծում Յանի վնասվածքների հանդեպ, սակայն մյուս կողմից, որպես փոստատան պաշտպան, այնքան էլ թանկ չէր գնահատում իր քարտուղարին, և նրան հրաման տվեց խնամակալի կարգավիճակով հսկողություն սահմանել հիվանդների ու իմ նկատմամբ, իմ գլուխը նա հպանցիկ,

սակայն, ինչպես ինձ թվաց, վիատորեն շոյեց, որպեսզի երեխան ռազմական գործողությունների մեջ ներքաշված չլինի:

Գործառնությունների դահլիճի մակարդակի վրա հաուբիցը դիպավ ուղիղ նշանին: Մենք զառերի պես վեր թռանք: Պողպատյա սաղավարտով Միխոնը, Վարշավայից լիազորված Կոնրադը և փողային փոխանցումներ առաքող Վելուներ վազեցին դեպի իրենց մարտական դիրքերը: Յանը և ես, երկուսս իրար գումարած, յոթ, ութ վնասվածքներով, հայտնվեցինք պատուհաններից զուրկ կառույցում, որը խլացնում էր մարտի ձայները: Նույնիսկ մոմերի բոցերն էլ էին քիչ թրթռում, երբ հաուբիցը փողոցում լրջություն էր բանեցնում: Չնայած վիրավորների տնքոցներին կամ հենց նրանց պատճառով՝ այստեղ լուռ էր: Ես կտրատված սավանների երիզները արագ ու անվարժ փաթաթեցի Կոբիելայի ազդրին, ինչից հետո որոշեցի զբաղվել ինձանով, սակայն ոչ այտիս, ոչ ձեռքիս փափ ներսի մասը այլևս չէին արյունահոսում: Չորացած արյան շերտով պատված կտրվածքները լուռ էին, սակայն պետք է ենթադրել, որ ցավում էին և դրանով էլ սնուցում Յանի վախը, որն այս տոթ ու ցածր կառույցում իր համար ելք չէր գտնում: Յանը սկսեց անհանգիստ շոշափել գրպանները, գտավ խաղաթղթերի ամբողջական կապուկը: Սկատ: Եվ ընդհուպ մինչև պաշտպանության ճեղքումը մենք բոլորս սկատ էինք խաղում:

Խառնում էինք երեսուներկու խաղաթղթերը, կիսում, բաժանում, սկսում: Քանի որ նամակների համար նախատեսված բոլոր կողովները այլ վիրավորների կողմից զբաղեցված էին, մենք ստիպված էինք Կոբիելային նստեցնել թիկունքը կողովին հենած, հետո, քանի որ նա ժամանակ առ ժամանակ փորձում էր ընկնել, մենք նրան այլ վիրավորի մոտից փոխ վերցրած շալվարակալներով կապեցինք և դրանով իսկ նրան տվեցինք հաստատուն դիրք և հորդորեցինք ոչ մի դեպքում խաղաթղթերը վայր չդնել, որովհետև Կոբիելան մեզ պետք էր: Ինչի՞ էինք մենք պետք առանց սկատի համար անհրաժեշտ երրորդ խաղացողի: Նրանց, ովքեր պառկած էին կողովների մեջ, արդեն դժվար էր կարմիր և սև խաղաթղթերը իրարից տարբերելը, նրանք այլևս չէին ցանկանում սկատ խաղալ: Ճիշտն ասած, Կոբիելան ևս չէր ցանկանում: Նա ցանկանում էր պառկել և, այլևս ոչնչի չխառնվելով, թույլ տալ, որպեսզի իրադարձությունները ընթանան իրենց հերթականությամբ՝ ահա թե ինչ էր ուզում պարետը: Ծալել անսովոր հանգստություն ձեռք բերած ձեռքերը, փակել թերթերունքներից զուրկ կոպերը և այդ դիրքից հետևել քանդման աշխատանքների ավարտին: Սակայն մենք նման ճակատագրապաշ-

տությունը տանել չկամեցանք, մենք ամուր, շատ ամուր նրան կապեցինք, մենք ստիպեցինք, որ նա լինի մեզանից երրորդը, իսկ Օսկարը՝ նա այստեղ երկրորդն էր և ոչ մեկին չգարձացրեց, որ նման փոքրիկ երեխան սկսատ խաղալ գիտի:

Ճիշտ է, երբ ես առաջին անգամ խոսեցի մեծահասակների լեզվով, և իմ ծայրը արտաբերեց «տասնութ», Յանը, իր խաղաթղթերից կտրվելով, չնայած որ ինձ վրա հպանցիկ, չըմբռնող հայացք նետեց, սակայն գլխով դրական շարժում արեց, ինչից հետո ես կրկին՝ «քսա՞ն», Յանը ափսոսանքով՝ «փասս»: Դե, իսկ Կոբիելա՞ն: Չնայած շաղվարակալներին, Կոբիելան արդեն պատրաստվում էր ընկնել: Սակայն մենք նրան բարձրացրեցինք, մենք սպասեցինք, մինչև մեր սենյակից հեռու պայթած արկի բարձրացրած աղմուկը հանդարտվի, և այդ ժամանակ Յանը կարող էր դրանից հետո տիրած լռության մեջ շշմջալ. «Քսանջորս, Կոբիելա: Դու մի՞թե չլսեցիր, որ տղան է պատվիրում»:

Ես չգիտեմ էլ, թե որտեղից, որ խորքերից վեր բարձրացավ պարետը: Թվում էր, թե նա ամբարձիչով բարձրացրեց իր ծանրացած կոպերը: Ի վերջո, նրա ջրալի հայացքը սահեց տասը խաղաթղթերի վրայով, որոնք Յանը վեհանձնորեն և առանց դրանց վրա հայացք նետելու փոքրագույն փորձի, դրեց նրա ձեռքերի մեջ:

– Ես փաս, – ասաց Կոբիելան, ավելի շուտ, մենք այդ բառերը կարդացինք նրա, հավանաբար, չափից դուրս չորացած, որպեսզի նա կարողանա խոսել, շուրթերի վրա: Ես հասարակ խաչ խաղացի: Որպեսզի առաջին տանելու տեղերը խաղարկվեն, Յանը, որն իրեն «հակա» հայտարարեց, ստիպված եղավ բղավել պարետի վրա, մեղմաբարո, սակայն կոպտորեն նրան կողքից հրել, թող նա ուշքի գա ու չմոռանա իր պարտականության մասին, որովհետև որպես սկիզբ ես երկուսի հաղթաթղթերն էլ շարքից հանեցի: Այնուհետև խաչի թագավորը տվեցի նրանց, որը Յանը վերցրեց ագռավի զինվորով, սակայն քանի որ ես ագուռներ չունեի, շարքից հանեցի Յանի ագուռի մեկնոցը, և նորից քայլը վերցրեցի՝ սրտի զինվորով շարքից հանեցի նրա ագուռի իննոցը: Կոբիելան այստեղ զգեց ագուռի տասանոցը, ինչից հետո ինձ մնում էր միայն փոսիկների երկար շարքով նրանց վերջը տալ, իսկ մեկով՝ խաղում ես – երկուս-հակա-երեք-չնայդեր-չորս-առը խաչով-սա քառասունութ միավորանոցին քսան պֆենիգ: Միայն հերթական խաղին, երբ ես չափից դուրս վտանգավոր խաղ պատվիրեցի՝ գրանդ առանց երկուսի, Կոբիելան, չնայած զույգ զինվորներ ուներ, չհանդգնեց խիզախել, փաս գնաց արդեն երեսուներեքի ժամանակ և խաչի զինվորով վերցրեց

ագումի զինվորը, և խաղը մի փոքր աշխուժացավ: Պարետը, կարծես իր տանելու մտքով տարված, փորձեց առաջ անցնել մեկնոցով, ինչին ես ստիպված էի ագում տալ, իսկ Յանը կողքից մի տասանոց էլ գցեց: Կոբիելան մտավ թագավորից, որը ես և՛ չէի կարող, և՛ պարտավոր էի վերցնել, սակայն դրա փոխարեն նրանց գցեցի խաչի ութնոցը: Յանը ազնվորեն ուզում էր նրան կողքից մի բան գցել, իսկ հետո, նույնիսկ ագռավի տասանոցից մտավ, որը ես քիչ մնաց հաղթաթղթով վերցնեի, սակայն այդ գրողի տարած Կոբիելան ինձ ընդհատեց ագռավի զինվորով: Դրա մասին էլ ես հենց կամ ընդհանրապես մոռացել էի, կամ էլ կարծում էի, թե այն Յանի մոտ է, իսկ նա տարավ-բերեց ու Կոբիելայի մոտ հայտնվեց, և Կոբիելան, հենց այստեղ էլ հռչակով, այն ցած դրեց: Հետո նա, ինքնըստինքյան, խաղարկեց իր ագռավը, ես չգիտեի միայն ինչ, իսկ Յանը անընդհատ գցում ու գցում էր և երբ ի վերջո հասան փոսիկին, դա ինձ արդեն պետք չեկավ, ես հաշվեցի ընդամենը հիսուներկու միավոր և առանց երկու-խաղում ես-երեք-գրանդ-սա-վաթսուն-պարտություն-սա-քսան-կամ-երեսուն-պֆենիգ: Յանը ինձ մանր մետաղադրամով երկու գուլդեն գցեց, ես վճարեցի, սակայն Կոբիելան, չնայած հաղթանակին, կրկին կակազեց, փողը չվերցրեց, և նույնիսկ արկը, որն առաջին անգամ էր աստիճանավանդակի վրա պայթում, նրան ամենակին չանհանգստացրեց՝ չնայած դա նրա աստիճանավանդակն էր, չնայած նա էր, որ առանց հոգնելու տարիներ շարունակ այն մաքրում ու փայլեցնում էր:

Յանին կրկին տիրեց վախը՝ հենց որ մեր սենյակի դուռը ցնցվեց, և մոմերի կրակները վճռականորեն չգիտեին, թե ինչպես իրենց պահեն և որ կողմը թեքվեն: Նույնիսկ երբ աստիճանավանդակի վրա կրկին հարաբերական լուծություն հաստատվեց, երբ հերթական արկը պայթեց մեզանից հեռու գտնվող ճակատային մասի դիմաց, Յան Բրոնսկին սկսեց խելագարի պես խաղաթղթերը խառնել, երկու անգամ հաշիվը կորցրեց, սակայն ես նրան ոչինչ չասեցի: Մինչ այստեղ կրակում էին, Յանը մնում էր բառերի համար անմատչելի, գտնվում էր տարօրինակ գրգռվածության մեջ, անմտորեն բարձրացնում էր սակարկությունը, իր խաղը սկսում էր ոչ այն համագույն խաղաթղթից, մոռանում էր դեն նետել նույնիսկ լրացուցիչ վերցրած խաղաթղթերը և իր փոքրիկ, գեղեցիկ, զգալուն, թմբկիկ ականջներով ականջ էր դնում դրսում տեղի ունեցողին: Իսկ մենք այդ ընթացքում անհամբերությամբ սպասում էինք, թե նա երբ պետք է ի վերջո զբաղվի խաղով: Սակայն, ի տարբերություն Յանի, որն ավելի ու ավելի էր շեղվում, Կոբիելան ողջ ժամանակ գործում էր, եթե

միայն կրկին չկապեր իր շալվարակալների մեջ, և ստիպված չլինեինք ոտքով կողքին հարվածելով քաջալերել: Պետք է ասել, որ նա ամենակին էլ այնքան վատ չէր խաղում, տեսքից դատելով, ինքն էր իր խաղի մասին մտածում: Իսկ կախ էր ընկնում նա միայն հերթական խաղաշրջանը հաղթելուց կամ ինձ, կամ Յանին հակայի վրա նստեցնելուց հետո: Հաղթել, թե պարտվել՝ դրանում նա արդեն տարբերություն չէր տեսնում: Նա այժմ գոյություն ուներ միայն խաղի համար: Իսկ երբ մենք հաշվում կամ վերահաշվում էինք, նա ուրիշ շալվարակալներից թեքությամբ կախվում էր և միայն իր ադամախնձորին էր թույլ տալիս վախեցած ցնցվել և դրանով կյանքի նշաններ ցույց տալ Կոբիեյա անունով պարետի անունից:

Օսկարին ևս հոգնեցնում էր այդ երեքհոգիանոց խաղը: Չի կարելի ասել, որ փոստատան պաշարման ու գրոհի հետ կապված ցնցման գույներն էին նրա նյարդերի վրա շատ ազդում: Խնդիրն ավելի շուտ այս առաջին, անսպասելի և, ինչ էս ինքս իմ մեջ որոշեցի, ժամանակային շրջանակներով սահմանափակված, ամեն կարգի շինծու բաներից հրաժարվելն էր: Եթե մինչ այս օրը էս առանց դիմակի էի կանգնում միմիայն իմ խրատատու Բեբրայի և նրա Ռոզվիտա անունով պայծառատես տիկնոջ առջև, ապա այսօր իմ մորեղբոր՝ նույն իր՝ իմ ենթադրյալ հոր և հաշմանդամ Կոբիեյայի առջև, այսինքն՝ այն մարդկանց, որոնք որպես ապագայում վկա, ամենակին բացառվում էին: Ես ներկայացա իմ փաստաթղթերին համապատասխան՝ որպես տասնհինգամյա դեռահաս, որը չնայած վտանգավոր, բայց ամենակին վատ չի խաղում սկատ: Եվ ահա այդ ջանքերը, որոնք, համապատասխանելով իմ մտադրություններին, վճռականապես չէին համապատասխանում իմ թզուկային չափսերին, գրեթե մեկ ժամվա չափ խաղից հետո ուժեղագույն ցավ առաջ բերեցին իմ գլխում և հոդերում:

Օսկարը դեմ չէր խաղը դադարեցնելուն, նա լիովին կարող էր առիթ գտնել և գրեթե իրար ետևից երկու դիպուկ կրակակոծության միջև, որոնք ցնցում էին ողջ շենքը, փախչել, եթե միայն մինչ այդ ժամանակ դիմակայելու նրան անձանոթ պատասխանատվության զգացումը և միակ գործուն միջոցով՝ սկատ խաղալով ենթադրյալ հորս պատասխանելու ներքին հրամանը ինձ ետ չպահեին:

Այսպիսով, մենք շարունակեցինք խաղալ և Կոբիեյային թույլ չէինք տալիս մահանալ: Ուղղակի նրա ձեռքերը դրան չէին հասնում: Մի՞թե էս զուր էի ջանացել, որպեսզի ողջ ժամանակ խաղաթղթերը շարժման մեջ լինեն, և երբ աստիճանների վրա պայթյունից հետո մոմերը ընկան և իրենց փոքրիկ կրակները կորցրեցին, ոչ այլ յոթ, քան էս էի, որ լիակա-

տար ինքնատիրապետմամբ արեցի ամենախելամիտը՝ այն է, Յանի գրպանից հանեցի լուցկին: Նույն տեղից վերցրեցի նաև սիգարետները և ոսկե ծխափողը, աշխարհի վերադարձրեցի լույսը, Յանի համար հանգստացուցիչ «ռեզատ» կպցրեցի և այդ մթության մեջ վերականգնեցի մի կրակը մյուսի ետևից՝ նախքան Կոբիեյան նրանից օգտվելով կիսացներ հավերժ հեռանալ:

Օսկարը երկու մոմերը ամրացրեց իր նոր թմբուկի վրա, սիգարետները դրեց, որպեսզի դրանք մշտապես լինեին ձեռքի տակ, ծխախոտի հանդեպ անձամբ ցուցաբերեց իր կատարյալ արհամարհանքը, մինչդեռ Յանը ևս մեկ սիգարետ առաջարկեց, նույնիսկ դրանցից մեկը մտցրեց Կոբիեյայի աղավաղված շրթունքների արանքը, և գործն սկսեց կարգավորվել, և խաղը աշխուժացավ, ծխախոտը մխիթարում էր, ծխախոտը հանգստացնում, սակայն չէր կարող խանգարել Յան Բրոնսկուն՝ պարտվելու մի խաղափուլը մյուսի ետևից: Նա քրտնել էր և ինչպես ամեն անգամ, երբ չափից դուրս էր հրապուրվում, լեզվի ծայրը սահեցրեց վերին շրթունքի վրայով: Նա այն աստիճան բորբոքվեց, որ խաղի եռուն պահին ինձ անվանեց Ալֆրեդ և Մացերատ, իսկ Կոբիեյայի մեջ որպես գործընկեր տեսավ իմ խեղճ մայրիկին: Եվ երբ ինչ-որ մեկը միջանցքում գոռաց. «Կոնրադը սպանվեց», նա կշտամբանքով նայեց ինձ վրա և ասաց. «Ալֆրեդ, խնդրում եմ քեզ, անջատիր ռադիոն: Թե չէ սեփական ծայրն չի լսվում»:

Սակայն խեղճ Յանը արդեն չափազանց շատ զայրացավ, երբ ինչ-որ մեկը բացեց պահեստատան դուռը և ներս մտցրեց հոգին փչող Կոնրադին:

Յանը զայրացավ.

– Փակեք դռները, փչում է:

Եվ իսկապես էլ փչում էր: Մոմերը կասկածելի թրթռում էին, իսկ հանդարտվեցին միայն այն ժամանակ, երբ մարդիկ, ովքեր Կոնրադին տարան անկյուն, կրկին իրենց ետևից փակեցին դուռը: Մեր երեքի տեսքերը առավել քան ֆանտաստիկ էին: Ներքևից մեզ լուսավորում էր մոմերի լույսը՝ մեզ հաղորդելով ամենակարող կախարդների տեսք: Եվ երբ դրանից հետո Կոբիեյան որոշեց առանց երկուսի փոսիկ խաղալ, ես ասացի՝ «քսանյոթ», իսկ հետո՝ «երեսուն», նույնիսկ չասացի, այլ մրթմրթացի, ընդ որում, նրա աչքերը մերթ ընդ մերթ շլանում էին, և նրա աջ ուսի մեջ ինչ-որ բան էր նստած, որը դեպի դուրս էր խնդրվում, ցնցվում էր, անիմաստ աշխուժություն էր ցուցաբերում, իսկ հետո վերջապես սկսվեց, սակայն դրա փոխարեն այլևս Կոբիեյային դեպի առաջ

ընկնելուց չէր պահում, ինչից առաջ շարժվեց նամակներով և առանց շալվարակալի հանգուցյալով բեռնված կողովը, երբ Յանը մի կտրուկ շարժումով կանգնեցրեց և՛ Կորիելային, և՛ կողովը, երբ Կորիելան, որի հեռացումը կրկին կասեցվեց, ի վերջո խոխոաց՝ «Փոսիկը առանց լրացուցիչ խաղաթղթի», իսկ Յանը կարողացավ շնջալ՝ «Հակա», իսկ Կորիելան ասել՝ «Ոն»: Օսկարը հասկացավ, որ Լեհական փոստատան պաշտպանությունը անցավ բարեհաջող, որ նրանք, ովքեր այժմ գրոհում են, արդեն տանուլ են տվել հենց նոր սկսված պատերազմը, նույնիսկ եթե ընթացքում նրանց հաջողվի գրավել Ալյասկան ու Տիբեթը, Ջատկի կղզիները և Երուսաղեմը:

Միայն մի բանն էր վատ. Յանը այդպես էլ չկարողացավ հաղթական ավարտին հասցնել իր հրաշալի չորս զինվորներով հայտարարված շնայդերով ու շվարցով երկաթյա գրանտը:

Սկզբում նա խաղարկեց խաչի երկար շարքը, այժմ նա ինձ անվանում է Ազնես, իսկ Կորիելայի մեջ տեսնում է իր հակառակորդ Մացերատին, ամենդ տեսքով ցած դրեց ազուռի զինվորը՝ ես նախընտրում էի նրա համար դառնալ իմ խեղճ մայրիկին փոխարինողը, այնուհետև սրտի զինվորին, ես վճռականորեն դեմ էի, որ ինձ դնեին Մացերատի տեղը, իսկ Յանը անհամբեր սպասում էր, մինչև որ Մացերատը, իսկ իրականում Կորիելա անունով հաշմանդամ պարետը խաղաքարտերը զգի: Դրա վրա ժամանակ զնաց, իսկ հետո Յանը հատակին շրխկացրեց սրտի մեկնոցը և չէր կարողանում, և չէր ցանկանում հասկանալ, այդպես էլ երբեք չկարողացավ, նույնչափ կապուտաչյա մնալով, նույն օծանելիքով բուրելով, ախր բացարձակապես չէր հասկանում և այդ իսկ պատճառով չկռահեց, թե ինչու հանկարծ Կորիելան ցած զցեց խաղաթղթերը, վեր բարձրացրեց նամակներով լի կողովը, մինչև որ նախ նրա մեջ պառկած հանգուցյալը, նրա ետևից նամակների մի խմբաքանակ և, վերջապես, ողջ մանրակրկիտ ձևով գործված կողովը ընկան ցած՝ նամակագրության կույտերը շաղ տալով մեր վրա: Կարծես թե հենց մենք ենք հասցեստերերը, կարծես այժմ մենք էլ պետք է մեր հերթին մի կողմ նետենք խաղաթղթերը և զբաղվենք նամակների ընթերցմամբ կամ էլ նամականիշեր հավաքելով: Սակայն Յանը չէր ուզում ընթերցել, Յանը չէր ցանկանում նամականիշեր հավաքել, նա արդեն մանկության տարիներին կուշտ հավաքել էր, իսկ այժմ ուզում էր խաղալ, խաղալ-ավարտել գրանտը, ուզում էր շահել խաղը, ուզում էր հաղթել: Եվ նա բարձրացրեց Կորիելային և բարձրացրեց շուռ տված կողովը և այն դրեց անիվների վրա: Սակայն հանգուցյալին նա ձեռք չտվեց և նա-

մակներն էլ չհավաքեց՝ այլ խոսքով, կողովը բավականաչափ չբարձեց, սակայն այնուհանդերձ ծայրաստիճան զարմացավ, երբ Կոբիէլան, որը կախված էր թեթև շարժական կողովից, մատակյացություն չդրսևորելով էլ ավելի առաջ թեքվեց, մինչև որ Յանը նրա վրա գոռաց.

– Ալֆրեդ, խնդրում եմ քեզ, Ալֆրեդ, մեր խաղը մի փչացրու: Շուտով խաղը կավարտենք և տուն կգնանք: Դե լսիր, Ալֆրեդ:

Օսկարը հոգնած տեղից բարձրացավ՝ հաղթահարելով անընդհատ ուժեղացող գլխի ու հոդերի ցավը, իր թմբկահարի փոքրիկ կառչուն ձեռքերը դրեց Յանի ուսերին, ոչ բարձր, սակայն համոզիչ բառեր արտաբերեց.

– Օ, հայրիկ, հանգիստ թող նրան: Նա մահացել է, նա այլևս չի խաղա: Եթե ուզում ես, մենք կարող ենք քսանմեկ խաղալ:

Յանը, որին էլ ես հենց հայր անվանեցի, բաց թողեց պարետի մահացած մարմինը, հոսուն երկնագույնությամբ հայացքը հառեց իմ վրա և լաց եղավ.

– Ոչ, ոչ, ոչ, ոչ:

Ես շոյեցի նրան, սակայն նա առաջվա պես պնդում էր՝ «ոչ, ոչ, ոչ, ոչ»: Ես բազմանշանակ համբուրեցի նրան, սակայն նա այժմ չէր կարող մտածել մեկ այլ բանի մասին, քան միայն ավարտին չհասցրած գրանտի:

Հավատա, Ազնես, ես կհաղթեի: Ես հաստատ հաղթանակած տուն կհայտնվեի:

Իմ խեղճ մայրիկի փոխարեն այդպես նա ինձ էր բողոքում, իսկ ես՝ նրա որդին, համաձայնեցի այդ դերին, ես նրան հավանություն էի տալիս, երդվում էի, որ նա հաստատ կհաղթեր, որ, ճիշտն ասած, նա արդեն հաղթել է, թող դրանում վստահ լինի և թող ամեն ինչում լսի իր Ազնեսին: Սակայն Յանը չէր հավատում ո՛չ ինձ, ո՛չ իմ մայրիկին: Սկզբում նա լսելի ձայնով արտասվեց, բարձրաձայն դժգոհեց, այնուհետև անցավ ցածրաձայն անհողաբաշխ փնթփնթոցի, սառչող սարի՝ Կոբիէլայի տակից քաշեց հանեց խաղաթղթերը, սկսեց խառնշտորել նրա ոտքերի միջև նամակների հոծ զանգվածը, նրան ինչ-որ բան վերադարձրեց, և նա չհանգստացավ, մինչև որ չհավաքեց բոլոր երեսուներկու խաղաթղթերը: Այնուհետև նա դրանց վրայից սկսեց քերել կաշուն, ջրիկ խլուսը, որը ծորացել էր Կոբիէլայի շալվարից, մանրակրկիտ մշակեց յուրաքանչյուր խաղաթուղթը, խառնեց կապուկը, ուզում էր կրկին բաժանել և միայն այդ ժամանակ նրա բարեկազմ ճակատի տակ, որը նույնիսկ ոչ ցածր, չնայած չափից դուրս հարթ, անթափանց մաշկով էր, ծնվեց

միտք, որ այս աշխարհում այլևս սկատ խաղալու համար երրորդ խաղընկեր չի մնացել:

Պահեստային կառույցում լուծություն տիրեց: Հավանաբար դրսում ևս մտածեցին երկար թուլանալու փորձերի մատուցել վերջին խաղացողին և երրորդ խաղընկերոջը: Սակայն Օսկարին թվաց, որ կարծես դուռը անծայն փողո-ինչ բացվեց: Ուսի վրայով նայելով, ոչ երկրայինի ցանկացած դրսևորումներին պատրաստ, նա տեսավ Վելուտի Գեյլոնի բացառիկ կույր ու դատարկ դեմքը:

– Յան, ես ականջս եմ կորցրել, Յան, դու դեռ այստե՞ղ ես: Պետք է փախչել: Ֆրանսիացիները կամ ընդհանրապես չեն գա և կամ շատ ուշ կգան: Գնանք ինձ հետ Յան, ուղեկցիր ինձ, ես կորցրել եմ ականջս:

Սիգուցե խեղճ Վելուտը որոշեց, որ սխալ սենյակ է ընկել, քանզի չստանալով ո՛չ պատասխան, ո՛չ ականջ, ո՛չ փախուստի պատրաստ իրեն մեկնած ձեռք, նա իր ականցից գրկված դեմքը հեռացրեց, դուռը փակեց, և ես դեռ կարողացա լսել Վելուտի մի քանի քայլերը, որը շոշափելով, մառախուղը հաղթահարելով սկսեց իր փախուստը:

Իսկ ի՞նչ հետաքրքրաշարժ բան էր տեղի ունենում Յանի գլխի մեջ, որի պատճառով նա սկզբում թույլ, դեռ ծայրի մեջ լսելի արտասուքով, սակայն հետո բարձրածայն և ուրախ ծիծաղեց, սկսեց խաղալ իր թարմ վարդագույն լեզվով, որը սրված էր ամեն կարգի քնքշությունների համար, խաղաթղթերը նետեց վեր, բռնեց ու վերջապես, քանի որ չխոսող մարդկանցով ու չխոսող նամակներով պահեստարանում կիրակնօրյա հանդիսավոր լուծություն տիրեց, զգույշ, ճշգրիտ շարժումներով, շունչը պահելով, սկսեց կառուցել գերփխրուն խաղաթղթի տնակ: Ազդավի յոթնոցը և խաչի աղջիկը ընկան հիմքի կառուցվածքում, նրանց ծածկեց ազուռի թագավորը: Ինը փոսիկներից ու ազդավի մեկնոցից նա առաջինի կողքի երկրորդ հիմքը զցեց՝ որպես տանիք օգտագործելով խաչի ութնոցը, այնուհետև երկու հիմքերը իրար կապեց կողքի վրա կանգնեցված տասանոցներով ու զինվորներով, որոնց լայնքով դրվեցին աղջիկներն ու մեկնոցները այնպես, որպեսզի նրանք բոլորը փոխադարձաբար նեցուկ լինեին միմյանց: Հետո նա որոշեց կառուցել երկրորդ հարկը և երրորդ ու դա անում էր ձեռքի կախարդող շարժումներով, որոնք, պետք է ենթադրել, որ ենթարկվելով նմանատիպ ընթացակարգերին, գիտեր նաև իմ խեղճ մայրիկը: Եվ երբ նա սրտի աղջիկը հենեց նույնպես կարմիր սրտով նմանատիպ թագավորին, շենքը ամենևին էլ չփլվեց, ոչ, այն շարունակում էր կանգուն մնալ՝ թեթև, փխրուն, կանգուն էր իր թեթև շնչելով մի կառույցում, որը լի էր անշունչ և կենդանի, շունչնե-

ըր պահած մարմիններով, թույլ տալով մեզ ձեռքներս ծալել, ստիպելով հռոետեսորեն տրամադրված Օսկարին, որը բոլոր կանոններով զննում էր իր խաղաթղթե տմակը, մոռանալ կծու ծխահոտի ու զարշահոտի մասին, որոնք գալարվելով ու ժլատորեն ներս էին թափանցում դռան ճեղքերով, ստեղծում էր այնպիսի տպավորություն, կարծես խաղաթղթե տմակով խցիկը անմիջականորեն, դուռ դռան վրա, հարում էր տարտատալուսին:

Նրանք՝ փողոցում գտնվողները, ճակատային գրոհից վախենալով, գործի էին դրել հրանետները, նրանք որոշել էին վերջին պաշտպաններին ուղղակի դուրս հանել ծխախեղդ անելով և դոկտոր Միխոնին հասցրեցին այն վիճակի, որ նա հանեց պողպատյա սաղավարտը, վերցրեց սավանը, համարելով, որ այն բավականաչափ համոզիչ չէ, դրան ավելացրեց իր ծոցագրպանից հանած ջենթլմենական թաշկինակը և, զույգ դրոշակները թափ տալով, տեղեկացրեց Լեհական փոստատան հանձնման մասին:

Եվ բոլորը՝ մոտավորապես երեսուն կիսակույր, խանձված մարդիկ, վեր բարձրացրած ձեռքերը ծոծրակի մասում խաչելով, ծախ օժանդակ դռնով լքեցին փոստատան շենքը և հասան պատին, որտեղ սպասեցին դանդաղ մոտեցող Էսեսական աշխարհագրոայիններին: Այնուհետև լուրեր պտտվեցին, որ այն կարճ ժամանակահատվածում, երբ փոստատան պաշտպանները արդեն շարվել էին բակում, իսկ գրոհողները թեկուզ և առաջ էին շարժվում, սակայն դեռ չէին մոտեցել, չորսը կամ հինգը փախչելով փրկվեցին՝ փոստատան ավտոկանգառի միջով, դրան հարակից ոստիկանության ավտոկանգառի միջով, Ռեմի վրայի դատարկ, բնակիչների կողմից լքված տների միջով: Այնտեղ նրանք իրենց համար հագուստ գտան, նույնիսկ կուսակցական նշաններով, լվացվեցին, դուրս գալու համար շքերթային հանդերձներ հագան, իսկ հետո առանձին-առանձին հեռացան, ընդ որում նրանցից մեկի մասին խոսում էին նույնիսկ այսպես. Հին քաղաքի Գրաբեն փողոցում նա այցելել է օպտիկայի խանութ, կարգադրել է իր համար ակնոց ընտրել, քանզի իրենը փոստատան մարտական գործողությունների ժամանակ կորցրել էր: Եվ նոր ակնոց ձեռք բերելով՝ Վիկտոր Վելունը, իսկ դա հենց նա էր, նույնիսկ իրեն թույլ է տվել փայտանյութի շուկայում մեկ գավաթ զարեջուր խմել, հետո էլի մեկը, որովհետև աշխատանքը նրա մոտ ուժեղ ծարավ էր առաջ բերել, ինչից հետո նոր ակնոցով, որը թեև մասամբ ցրել էր նրա հայացքի առաջ եղած մառախուղը, սակայն ամենակին ոչ այնչափ, որչափ դա անում էր հին ակնոցը, սկսեց իր փախուստը, որը շա-

րունակվում է մինչև օրս՝ նման համառություն են ցուցաբերում նրան հետապնդողները:

Իսկ մնացածները, իսկ ինչպես ասացի, նրանք թվով մոտ երեսունն էին, որ չհամարձակեցին փախչել, արդեն կանգնած էին կողային մուտքի պատի մոտ, ճիշտ և ճիշտ այն թուպին, երբ Յանը սրտի աղջիկը հենել էր նույն համագույնի թագավորի վրա և երանելի տեսքով ետ տա-րել ձեռքերը:

Դե ինչ, կարելի է ավելացնել: Նրանք մեզ գտան, նրանք գոռոռա-ցին՝ «Հլա մի դուրս արի», նրանք իրենց ազատություն տվեցին, նրանք ներս թողեցին միջանցիկ քամուն, որը փլեց խաղաթղթե տնակը: Նրանք չէին հասկանում նմանատիպ ճարտարապետություն: Նրանք նախընտ-րում էին բետոնը:

Նրանք հավերժության համար էին կառուցում: Նրանք փոստային քարտուղար Բրոնսկու նեղացած, զարմացած դեմքի վրա նույնիսկ ու-շադրություն չդարձրեցին: Իսկ սենյակից նրան հանելով՝ նրանք չնկա-տեցին, որ նա մեկ անգամ ևս ձեռքը մտցրեց խաղաթղթերի մեջ և ինչ-որ բան վերցրեց, որ ես՝ Օսկարս, մոմերի մնացորդները պոկեցի իմ նոր ձեռք բերած թմբուկի վրայից, թմբուկը տարա իմ ետևից, բանի տեղ չդրեցի մոմերի մնացորդների վրա, քանզի գրպանի լապտերները առանց այն էլ մեզ համար չափազանց շատ էին լույս տալիս, և էլի նրանք չնկատեցին, որ նրանց լամպերը մեզ կուրացրել են և թույլ չեն տալիս, որ գտնենք դուռը: Իրենց հրամանատարական լապտերների ետևում կանգնած ու հրացանները պատրաստ բռնած, նրանք գոռում էին՝ «Հլա մի դուրս արի»: Նրանք շարունակում էին գոռալ, նույնիսկ երբ մենք Յանի հետ արդեն վաղուց կանգնած էինք միջանցքում: Նրանց «դուրս արի» հասցեագրված էր Կոբիեյային, Վարշավայից եկած Կոնրադին և Բոբեկին էլ ու փոքրամարմին Վիշնևսկուն, որը կեն-դանության օրոք նստած էր հեռագրերի ընդունման վրա: Այդ պահին, քանի որ նրանք չէին ուզում ենթարկվել, նրանք բոլորը վախեցած էին, և երբ միայն աշխարհագրայինները հասկացան, որ իմ ու Յանի առջև ծիծաղի առարկա են դարձել, որովհետև նրանց «դուրս արի» ոռնոցին ես պատասխանում էի բարձր ծիծաղով, նրանք դադարեցին ոռնալ և ասացին. «Ախ, ահա թե ինչ», և մեզ դուրս բերեցին փոստատան բակ, այն երեսունի մոտ, ովքեր կանգնած էին՝ ձեռքերը բարձրացրած ու մատները ծոծրակի մասում խաչածն ծալած և ծարավից մահանում էին, իսկ «Վոխենշաուն» նրանց նկարում էր:

Նոր էին մեզ կողային ելքով հանել դուրս, երբ «Վոխենշաուից» մարդիկ մեր կողմը ուղղեցին մեքենաների վրա ամրացրած իրենց խցիկները և նկարահանեցին մեր մասին այն կարծ ֆիլմը, որն այնուհետև պատեցնում էին բոլոր կինոթատրոններում: Ինձ առանձնացրեցին պատի մոտ կանգնած խմբից: Օսկարը վերհիշեց իր թզուկային չափսերի մասին, ամեն ինչ արդարացնող իր երեք տարեկանի հասակի մասին, կրկին զգաց գլխի ու հոդերի մասերում ծանծրացնող ցավը, թմբուկի հետ մեկտեղ ընկավ, սկսեց ջղաձգվել՝ նույն կիսով չափ տանելով, կիսով չափ ձևացնելով, սակայն նույնպիսի ժամանակ ևս իր թմբուկը ձեռքից բաց չթողեց: Իսկ երբ նրանք նրան բռնեցին ու հրեցին էսեսական աշխարհագրոյալիսների ծառայողական մեքենայի մեջ, երբ մեքենան շարժվեց, որպեսզի նրան հասցնի քաղաքային հիվանդանոց, Օսկարը դեռ հասցրեց տեսնել, որ Յանը, անիմաստ և երանելի կերպով ծիծաղում է՝ իր բարձրացրած ձեռքերի մեջ մի քանի խաղաթուղթ բռնած և թափահարում է իր ձախ ձեռքը, որի մեջ, իմ կարծիքով, սեղմած պահել էր սրտի աղջկա թալիսմանը:

ՆԱ ՀԱՆԳՉՈՒՄ Է ՋԱՍՊԵՌՈՒՄ

Ես հենց նոր վերջին պարբերությունը կրկին ընթերցեցի և, չնայած կարդացածիցս դժգոհ եմ, այն, այնուամենայնիվ, պատկանում է Օսկարի գրչին, քանզի նրան՝ այդ գրչին, հաջողվեց, հակիրճ ամփոփելով, որոշ տեղերում միտումնավոր հակիրճ ամփոփման ոգով չափազանցել և կամ էլ ընդհանրապես ստել:

Իսկ ես մտադիր եմ մնալ ճշմարտության շրջանակներում, Օսկարի գրչին թիկունքից հարված հասցնել և այս տեղում պատմել, որ նախ և առաջ, Յանի վերջին խաղը, որը դժբախտաբար նա չկարողացավ հասցնել ավարտին և հաղթել, ամենևին էլ զրանտ չէր, այլ առանց երկուսի ագուռ, որ, նախ և երկրորդ, նամակների պահեստարանը լքելով, Օսկարը իր հետ ոչ միայն նոր թմբուկը վերցրեց, այլ նաև ճմռթածը, որն առանց շավարակալների, հանգուցյալի ու նամակների հետ դուրս թափվեց կողովից: Եվ ահա թե ինչ է պետք նաև ավելացնել. հենց նոր էինք մենք Յանի հետ լքել պահեստարանը, որովհետև աշխարհագրոյալիսները «դուրս արի» գողոցներով, գրպանի լապտերներով ու հրացաններով համառորեն իրենցն էին պնդում, Օսկարը, պաշտպանություն փնտրելով, խցկվեց քիչ թե շատ բարի տեսք ունեցող երկու աշխարհա-

գորային-հորեղբայրների միջև: Խղճահարույց լաց պատկերեց և մեղադրական շարժումով մատնացույց արեց իր հորը՝ Յանին, ինչը անմիջապես խեղճին վերածեց չարագործի, որն անմեղ երեխային բանտարկել էր Լեհական փոստատան շենքում, որպեսզի իրապես Լեհական անմարդկայնությամբ նրան զնդակի համար թիրախ դարձնե:

Նման տաղտկալի պահվածքից Օսկարը ակնհայտորեն օգուտ էր սպասում իր նոր ու իր ճմռթված թմբուկի համար և նա իր հաշվարկներում չսխալվեց. աշխարհագորայինները ոտքերով հարվածում էին Յանի թիկունքին, խփում էին նրան հրացանի կոթերով, սակայն դրա փոխարեն ինձ թողեցին երկու թմբուկները, և արդեն ոչ երիտասարդ մի աշխարհագորային, բերանի ու քթի մոտ մտահոգված ընտանիքի հոր վշտալի ծալքերով, թիթփացրեց իմ այտին, այն դեպքում, երբ մյուսը՝ անընդհատ ժպտացող և այդ իսկ պատճառով էլ երիտասարդ մնացածը, իր՝ հայացքից թաքնված աչքերով ինձ զննեց, ինչը ինձ տհաճություն պատճառեց:

Այսօր, երբ ես ժամանակ առ ժամանակ ամոթի զգացում եմ ունենում այդ անվայել արարքի համար, շարունակ կրկնում եմ. չէ՞ որ միևնույն է, Յանը ոչինչ չնկատեց, նրա մտքերը զբաղված էին խաղաթղթերով, նա հետազայում էլ ոչ մի այլ բանի մասին չէր մտածում, նրան աշխարհում ոչ մի այլ բան, նույնիսկ աշխարհագորայինների ամենահետաքրքրաշարժ կամ ամենասատանայական նրբացածության հնարքները չէին կարող նրան շեղել խաղաթղթերից: Այն ժամանակ, երբ Յանը կենում էր խաղաթղթե տնակների լեռնային թագավորությունում ու երանությամբ ապրում էր այն տանը, որը կառուցել էր հանուն այդ երջանկության, մենք, այսինքն՝ աշխարհագորայիններն ու ես, քանզի Օսկարը իրեն դասում էր աշխարհագորայինների շարքը, դեռևս կանգնած էինք սալիկներով շարված հատակին, աղյուսե պատերով շրջապատված, ծեփակերտ առաստաղների տակ: Դրանք այն աստիճան ջղաձիգ էին հյուսվել պատերի ու միջնորմերի հետ, որ այդ օրը կարելի էր զգուշանալ ամենասարսափելիից: Եվ այդ ամենը կոչում եմ ճարտարապետություն, այնինչ դա ընդամենը հաստ ստվարաթղթերի մի կույտ է, ուր ամեն մի կտոր մի կերպ պահում է մյուսին: Դե, իհարկե, այս ուշացած հետևությունը ինձ ոչ մի կերպ չի արդարացնում, նամանավանդ, որ ինձ, ով շինարարական անտառանյութ տեսնելիս անխուսափելիորեն մտածում է քանդման հետ կապված հանգամանքների մասին, խորթ չէր պատկերացումը խաղաթղթե տնակների մասին՝ որպես մարդու միակ արժանի բնակավայրի: Ասվածին կարելի է ավելացնել նաև հուսա-

հատեցնող ընտանեկան վիճակը: Չէ՞ որ այդ օրը ես հաստատ համոզված էի, որ Յան Բրոնսկին ոչ միայն իմ մորեղբայրն է, այլև ամենախկական, այլ ոչ ենթադրյալ հայրը: Բոլոր ժամանակների համար նրան Մացերատից բաժանող մի յուրօրինակ առաջընթաց, քանզի Մացերատը կամ եղել է իմ հայրը, կամ ընդհանրապես ոչինչը:

Երեսունինը թվի սեպտեմբերի մեկով եմ ես թվագրում իմ երկրորդ մեծ մեղքը, իսկ ես հիմք եմ ընդունում այն ենթադրությունը, որ դուք ևս այս չարաղետ օրն եք ի դեմս խաղաթղթերով բարեհաջող ժամանակ անցկացնող Յան Բրոնսկուն ճանաչել իմ հորը: Ես այլևս չեմ կարող ինձանից թաքցնել, նույնիսկ այն ժամանակ, երբ գտնվում եմ ամենախղճալի տրամադրության մեջ, իմ թմբուկը, դե ոչ, ինչու հենց թմբուկը, ես ինքս, թմբկահար Օսկարս, սկզբում գերեզման հասցրեցի իմ խեղճ մայրիկին, իսկ հետո՝ Յան Բրոնսկուն՝ իմ հորն ու մորեղբորը:

Սակայն այն օրերին, երբ մեղքի կոպիտ զգացումը, որը սենյակից ոչ մի կերպ չես վռնդի, ինձ սեղմում է հիվանդասենյակի մահճակալի բարձերին, ես, ինչպես և բոլոր մարդիկ, թաքցնում եմ իմ այն ժամանակ մոդայիկ դարձած և մինչ օրս էլ որպես չարամիտ գլխարկ մեկից ավելի գլուխներ զարդարող անիմացությունը: Օսկարին, ամեն ինչից անտեղյակ խորամանկին, լեհական բարբարոսության անմեղ զոհին, Օսկարին բարձր ջերմությամբ և նյարդերի բորբոքմամբ հասցրեցին քաղաքային հիվանդանոց: Տեղեկացրին Մացերատին: Իմ անհետացման մասին նա արդեն նախորդ երեկոյան էր հայտարարել՝ չնայած դեռևս չէր կարելի համոզված ասել, որ ես հատկապես նրան եմ պատկանում:

Իսկ այն երեսուն մարդուն, որոնց թվին պետք է ավելացնել նաև Յանին, բարձրացրած ձեռքերով և ծոծրակի մասում խաչած ափերով, այն բանից հետո, երբ «Վոխենշաուն» արեց համապատասխան նկարահանումները, սկզբում տարան Վիկտորիայի դպրոց, որն այդ նպատակով մաքրել էին, այնուհետև նրանց ընդունեց Շիշտանգե բանտը և, վերջապես, հոկտեմբերի սկզբին, լքված, իր դարն ապրած Ջասպեի գերեզմանատան պատի այն կողմի փխրուն ավազը:

Որտեղից դա գիտի Օսկարը: Ես դա գիտեմ Լեո Խենթուկից, որովհետև հասկանալի է, որ պաշտոնական որևէ հայտարարություն չեղավ այն մասին, թե որ պատի ետևում, որ ավագի վրա գնդակահարեցին երեսունմեկ մարդուն, որ ավագի մեջ երեսունմեկին թաղեցին:

Սկզբում Յեղվիզ Բրոնսկին ծանուցագիր ստացավ Ռինգշտրասեի փողոցի բնակարանը ազատելու վերաբերյալ. այնտեղ պետք է տեղափոխվեր ինչ-որ մի ավստրիացի բարձրաստիճան սպայի ընտանիք:

Մինչ Ստեֆանի օգնությամբ հավաքում էր իրերը, պատրաստվելով տեղափոխվել Ռամկաու, որտեղ նրանք իրենց պատկանող մի քանի հեկտար անտառ վարելահող և դրան ավելացրած վարձակալած բնակարան ունեին, այրում ուղարկեցին ծանուցագիր, որը նրա աչքերը, որոնք թեև արտացոլում, սակայն չէին հասկանում այս աշխարհի ողբը, միայն դանդաղ և այն էլ Ստեֆանի օգնությամբ, կարողացան հասկանալ, ի վերջո հասնելով իմաստին, որը պաշտոնապես, սևով սպիտակի վրա, նրան հայտարարում էր այրի: Իսկ այնտեղ ասվում էր հետևյալը.

«— Սբ. Լ.Էբերհարդի խմբի

— Դատական գրասենյակ 41/139

— Սոպոտ, 6 հոկտեմբերի 1939

— Տիկին Յեդվիգ Բրոնսկի

— հրահանգի համաձայն հայտնում ենք Ձեզ, որ Յան Բրոնսկին հակաօրինական արարքների համար զինվորական դատարանի որոշմամբ դատապարտված է մահապատժի, որպիսին ի կատար է ածված:

— Ցելսկի

— Դաշտային դատարանի տեսուչ»:

Ինչպես տեսնում եք, Ձապաի մասին ոչ մի խոսք: Դա նրանք էին այդպես հոգ տարել հարազատների ու ազգականների մասին՝ նրանց ազատելով չափից դուրս ծավալուն և անչափ շատ ծաղիկներ կլանող եղբայրական գերեզմանը խնամելու ծախսերը հոգալուց և խնամքը ու հնարավոր ամենատարբեր վերահուղարկավորումները վերցրեցին իրենց վրա, հավասարեցրին գերեզմանատան ավազը: Հավաքեցին բոլոր փամփուշտների պարկուճները՝ բացի մեկից, որովհետև միշտ էլ մեկը ինչ-որ տեղ ընկած կլինի, քանզի ամենուր դեն նետված պարկուճները աղճատում են պարկեշտ գերեզմանատան տեսքը՝ չնայած այնտեղ արդեն վաղուց ոչ մեկին չեն թաղում:

Եվ ահա այդ միակ պարկուճը, որը միշտ էլ ինչ-որ տեղ ընկած կլինի, և որի մեջ է կայանում ողջ էությունը, գտել էր Խենթուկ Լեոն, որի աչքերից թաքուն չի մնա ոչ մի թեկուզ ամենագաղտնի թաղում: Նա, որ ինձ հիշում էր իմ խեղճ մայրիկի թաղումից, իմ սպիներով պատված ընկեր Յերբերթ Տրուչինսկու մահվանից, նա, ով անկասկած գիտեր նաև, թե որտեղ հողով ծածկեցին Սիգիզմունդ Մարկուսի մարմինը, սակայն երանության մեջ էր, ուրախությունից իրեն կորցրել էր, երբ նույնների վերջին ինձ հենց նոր դուրս էին գրել հիվանդանոցից, կարողացավ այդ դավաճան պարկուճը հանձնել ինձ:

Սակայն ավելի շուտ, քան ես Լեոյի ետևից գնացի այդ արդեն փոքր-ինչ ժանգոտված պատյանով, որի մեջ էր միգուցե գտնվել հատկապես հենց Յանի արձիճն միջուկը, ավելի շուտ, քան ձեզ Ձասպեի գերեզմանատուն տեղափոխելը, ես ձեզ պետք է խնդրեմ Դանցիզի քաղաքային հիվանդանոցների երկաթյա մահճակալը համեմատել տեղական բուժ-հիմնարկության նույնպես մետաղյա մահճակալի հետ: Երկու մահճակալներն էլ պատված են սպիտակ լաթով և այնուամենայնիվ իրար նման չեն: Չնայած երկարությամբ չափելիս մանկական բաժանմունքի մահճակալը ավելի կարճ է, սակայն դրա փոխարեն ավելի բարձր է, եթե մետրը մոտեցնենք ցանկապատին: Եվ չնայած ես գերադասում եմ երեսուկնիւր թվի կարճ ու բարձր ճաղավանդակով արկղը, հենց իմ այսօրվա՝ մեծահասակների համար նախատեսված, փոխզիջումային մահճակալի վրա ինձ հաջողվեց ձեռք բերել իմ բավական խոցելի դարձած հանգիստը: Այդ իսկ պատճառով ամբողջապես իմ հիմնարկության տնօրենին եմ վերափստահում մերժման կամ, հակառակը, բավարարման իրավունքը իմ արդեն մի քանի ամիս առաջ տրված դիմումի, որով խնդրում էի ավելի բարձր, սակայն նույնպիսի մետաղական և սպիտակ լաթով պատած ճաղավանդակով մահճակալ:

Եթե այսօր ես, կարելի է ասել, բացարձակապես ճանաչատյան եմ այցելուների դեմ, ապա դանցիզյան հիվանդանոցում բարձր ցանկապատը ինձ բաժանում էր այցելու Մացերատից, այցելուներ Գրեֆ և Շեֆլեր ամուսիններից, իսկ հիվանդանոցում իմ մնալու ավարտին մոտ այդ նույն ճաղավանդակը բաժանում էր ինձ չորս շրջագգեստներ հագած մի կույտից, որը կրում էր իմ տատիկի անունը՝ Աննա Բրոնսկի: Նա գալիս էր, ժամանակ առ ժամանակ վեր էր կարկառում իր մեծ կնճռոտ ձեռքերը՝ ցուցադրելով ափերի վարդագույն ճաքերը, այնուհետև կարոտով ձեռքերը զգում էր ցած, և ափերը ծափ էին տալիս ազդրերի վրա, այնպես, որ այդ ծափի զույնը չնայած մինչ օրս ապրում է իմ մեջ, սակայն իմ թմբուկի վրա հնարավոր է դրա միայն մոտավոր վերարտադրությունը:

Գալով առաջին անգամ, նա իր հետ բերեց Վինցենտ եղբորը, որը կառչելով մահճակալի ճաղավանդակից, ցածր ծայրով, սակայն առանց կանգ առնելու և ներքին համոզվածությամբ պատմում էր կամ երգում, կամ երգելով պատմում լեհական թագուհու մասին, Կույս Մարիամի մասին: Օսկարը շատ ուրախ էր լինում, եթե այդ երկուսի հետ մոտակայքում էր լինում նաև հիվանդասենյակի քույրը: Չէ՞ որ երկուսն էլ ինձ մեղադրում էին: Երկուսն էլ ինձ էին ներկայացնում Բրոնսկի ցեղի չմա-

ռախլապատված աչքերը, երկուսն էլ հույս ունեին լսել ինձանից, ով դժվարությամբ էր հաղթահարում նյարդային տենդը, Լեհական փոստատան թղթախաղի հետևանքը՝ զոնե մեկ ակնարկ, ցավակցանքի զոնե մեկ խոսք, լսողներին խնայող պատմություն Յանի վերջին ժամերի մասին, որոնք նա վերապրեց վախի ու սկառի մեջ: Նրանք ուզում էին լսել խոստովանություն, ուզում էին Յանի արդարացումը, կարծես թե ես կարող էի նրան մաքրել, կարծես իմ վկայությունը կարող էր ծանրակշիռ ու համոզիչ լինել:

Եվ կամ ինչ կարող էր ներշնչել իմ հաշվետվությունը Էբերհարդի նախագահությանը դատական կոլեգիային: Իբրեւս՝ Օսկարս, խոստովանում եմ, որ սեպտեմբերի մեկի նախօրեին երեկոյան ճամփից բռնեցի Յան Բրոնսկուն, երբ նա գնում էր իր տուն, և, վերանորոգման կարիք ունեցող թմբուկի օգնությամբ խորամանկելով, նրան տարա հենց այն շենքը, որը Յան Բրոնսկին մինչ այդ լքել էր, քանի որ չէր ցանկացել այն պաշտպանել:

Օսկարը նման խոստովանություն չարեց, իր ենթադրյալ հոր վրայից մեղքը չհանեց, սակայն նոր էր նա ցանկացել դառնալ վկա, նրա վրա այնպիսի ջղաձգություններ տեղացին, որ քրոջ պահանջով առաջիկայում նրա համար այցելությունների ժամերը սահմանափակվեցին, իսկ Աննա տատիկի ու ենթադրյալ Վինցենտ պապիկի այցելություններն ընդհանրապես արգելվեցին:

Երբ երկու ծերերը՝ նրանք Բիսաուից ոտքով էին եկել ինձ մոտ, խնձոր էին բերել չափազանցված զգուշությամբ, մոլորված, ինչպես դա բնորոշ է գյուղաբնակներին, լքում էին հիվանդանոցի մանկական բաժանմունքը և այն նույն արագությամբ, որով հեռանում էին տատիկի ծփացող շրջագզեստները, և նրա եղբոր՝ աթարի հոտ արծակող կոստյումը, մեծանում էր նաև իմ մեղքը, իմ մեծ մեղքը:

Որքան շատ բան կարող է տեղի ունենալ մեկ և միևնույն ժամանակ: Մինչ իմ մահճակալի առջև միմյանց էին սեղմվել Մացերատը, Գրեֆները՝ մրգերով ու թխվածքներով ծանրաբեռ, Բիսաուից ոտքով ինձ մոտ էին գալիս Շեֆլերները՝ Գոլդկրուզով և Բրենտաուով, քանի որ Կարթհաուսից մինչև Լանգֆուրան ընկած ճանապարհը դեռ ազատ չէր: Մինչ խելքահան անող սպիտակագզեստ գթության քույրերը միմյանց էին փոխանցում ամեն կարգի հիվանդանոցային բամբասանքները և մանկական բաժանմունքում փոխարինում էին հրեշտակներին, Լեհաստանը դեռ չէր կործանվել, հետո նա, այնուամենայնիվ, կործանվեց և, վերջապես, հանրահայտ տասնութ օրերից հետո կործանվեց վերջնականա-

պես: Չնայած շուտով պարզվեց, որ Լեհաստանը դեռևս չի կործանվել, ինչպես, ի հեծուկս սիլեզյան և արևելապրուսական հայրենակցությունների, այժմ էլ Լեհաստանը, միևնույն է, չի կործանվել:

Օ, այդ խելագար հեծելագորը: Ձիերի վրա հեծած՝ երկար միզակների սուր ծայրերի վրա սպիտակակարմիր պատվադրոշմերով: Հեծելավաշտեր, ողբ և ավանդույթ: Գրոհներ, որոնք կարծես վերցված են նկարագարող գրքերից: Դաշտերով, մարգագետիններով՝ Լոգի ու Կուտնոյի մոտ: Ճեղքել Մոդլին ամրոցի պաշարման օղակը: Օ, ինչպիսի հրաշալի վարձ: Երեկոյան՝ արևամուտի մշտական սպասումների մեջ: Հեծելագորը միայն այն ժամանակ է գրոհում, երբ ապահովված է ճոխ առաջնային ու ճոխ ետին պլանը, քանզի ճակատամարտը գեղապատկեր է, քանզի մահը նկարչի վրձնին արժանի բնորդ է, կանգնել միանգամից հենակետ հանդիսացող և առաջ դրված ոտքի վրա, հետո տեղից պոկվել՝ արշավելու ժամանակ հապալասի ու մասրենու պտուղներ վայելելով, իսկ պտուղներն ընկնում ու ճեղքվում են, նրան քոր են առաջացնում, առանց որի հեծելագորը տեղահանել չի լինի: Ուլանները, նրանց մոտ կրկին քոր է, այնտեղ են, որտեղ ծղոտի դեզերն են, նրանք ետ են շրջում իրենց ձիերին, և սա ևս ավարտուն տեսարան է, ու խմբավորվում են մեկի ետևում, Իսպանիայում նրա անունը Դոն Քիշոտ է, իսկ այստեղ՝ պան Քիշոտ: Նա տխուր ազնվության կերպարի զտարյուն լեհ է, հենց նա է իր ուլաններին սովորեցրել համբուրել առանց ծիուց իջնելու, այնպես, որ նրանք կրկին ու կրկին նրբակիրթ ծնով համբուրում էին մահվան ձեռքը, կարծես դա ոչ թե մահ, այլ տիկին է, սակայն, որպես սկիզբ, նրանք խմբավորվում էին՝ իրենց ետևում ունենալով երեկոյան արևամուտը, քանզի նրանց պահեստային ուժը կոչվում է տրամադրություն, իսկ առջևում գերմանական տանկերն են, առջևում պարոն Կրուպ ֆոն Բոլենի ու Հալբախի արշավային ծխանոցների հովատակներն են, առավել ազնվացեղ ոչինչ թամբի տակ չէր անցել: Սակայն այստեղ մահվան մեջ ճամփան կորցրած կիսաիսպանացի, կիսալեհ ասպետը, պան Քիշոտ շքանշանն էլ շքանշան չէ, իջեցնում է պատվադրոշով միզակը, սպիտակակարմիր պատվադրոշը ձեզ կոչ է անում, որ համբուրեք ձեռքը, որ մայրամուտի սպիտակակարմիր արագիլները կափկափեն տանիքների վրա, որ բալերը դուրս քթեն իրենց կորիզները: Կոչ է անում հեծելագորին. «Օ, դուք ազնվաբարո լեհեր, հեծյալներ, մեր առջև կանգնածները տանկեր չեն պողպատյա, դրանք հողմադացներ են կամ ընդհանրապես ոչխարներ, ես կոչ եմ անում ձեռքը համբուրել»:

Եվ ահա կրուպովյան պողպատե հեծելավաշտերը մայրամուտին սկսում են շարժվել դեպի մոխրագույն թևերը՝ երեկոն էլ ավելի կարմիր դարձնելով:

Պոստով եմ, որ Օսկարին կներեն ճակատամարտի այս նկարագրության ոչ դիտավորյալ և միաժամանակ նկատելի բանաստեղծականության համար: Չնարավոր է, որ ավելի խելամիտ կլիներ, եթե ես հայտնեի լեհական հեծելագործի կորուստների թիվը և ներկայացնեի վիճակագրական տվյալները, որոնք չոր ներթափանցությամբ կհարգեին, այսպես ասած, լեհական արշավանքի հիշատակը: Ես կարող էի, հարցունքներին ընդառաջ գնալով, այստեղ աստղանիշ դնել՝ խոստանալով իր ժամանակին ծանոթագրություն տալ և այդ իսկ պատճառով իմին ձեռք չտալ, թող իր համար մնա:

Սոտավորապես մինչև սեպտեմբերի քսանը հիվանդանոցային իմ մահճակալի վրա պառկած մնալով՝ ես լսում էի համազարկերը այն հրետանային մարտկոցների, որոնք զբաղեցրել էին Յեշկենթալյան ու Օլիվյան անտառների բարձունքները: Չետո հայտնվեց դիմադրության վերջին պատվարը՝ Չելա թերակղզին, Դանցիգ-Ազատ քաղաքը կարող էր տոնել Գերմանական մեծ ռայխին իր աղյուսե գոթիկայի միացումը: Յանի աչքերի գույնը, որը համընկնում էր դրոշի գույներից մեկի հետ, հաջողություն ուներ կանանց մոտ: Նա պտտվում էր սև «մերսեդեսի» մեջ կանգնած և գրեթե առանց շունչ քաշելու, ձեռքը ուղիղ անկյան տակ վեր էր նետում՝ Ֆյուրերին ու ռայխսկանցլերին:

Չոկտեմբերի կեսին Օսկարին քաղաքային հիվանդանոցից դուրս գրեցին: Ինձ համար ծանր էր այնտեղի քույրերի հետ հրաժեշտը: Եվ երբ քույրը, որին ոչ այն է Բերնի, ոչ այն է Էրնի էին անվանում, երբ, ինչպես ասացի, այդ Բերնի կամ Էրնի անունով քույրը իմ երկու թմբուկները մեկնեց ինձ, հաշմվածը, որն ինձ դարձրեց մեղավոր և անվնասը, որը ես ձեռք էի բերել Լեհական փոստատան պաշտպանության ժամանակ, ես հստակ գիտակցեցի, որ այս աշխարհում ինձ համար թիթեղյա թմբուկներից բացի գոյություն ունի մեկ մի ուրիշ բան՝ բուժքույրը:

Թարմ գործիքով հանդերձված և նոր գիտելիքներով զինված՝ ես, բռնելով Մացերատի ձեռքը, լքեցի հիվանդանոցը, որպեսզի հավերժ երեք տարեկանի ոտքերիս վրա դեռ ամուր կանգնել չկարողանալով, ինձ նվիրեն առօրյային, առօրյա ծանձրության և Լաբեսվեգ փողոցի՝ առաջին պատերազմական տարվա էլ ավելի ծանձրալի կիրակիներին:

Նոյեմբերի վերջին երեքշաբթի օրը, չարիք չպատճառող վարչախմբից մեկ շաբաթ անց, ես առաջին անգամ՝ դուրս եկա տանից՝ Մաքս-

Հալբե-պլացուն և Բրյոգեներվեգի անկյունում մռայլ թմբկահարելով և գարշելի ցուրտը գրեթե չնկատելով, Օսկարը հանդիպեց հոգևոր սեմինարիայի նախկին ունկնդիր Լեո Խենթուկին:

Մենք երկար ժամանակ շփոթված կանգնել էինք դեմ-դիմաց, սակայն միայն այն ժամանակ, երբ Լեոն իր վերարկուի գրպաններից դուրս հանեց լայկայի ձեռնոցները և այդ դեղնավուն, խամրած, մարդկային մաշկին նմանվող պատյանը սկսեց քաշել մատների ու ավերի վրա, ես հասկացա, թե ում առջև եմ կանգնած, և այստեղ Օսկարը իրական սարսափ զգաց:

Մենք էլի հայացքով խորասուզվեցինք Կայգերի սուրճի խանութի ցուցափեղկի մեջ, աչքերով ուղեկցեցինք հինգերորդ և իններորդ երթուղու մի քանի տրամվայներ, որոնք այդ պահին խաչաձևվում էին Մաքս-Հալբե-պլացուն, հետո սկսեցինք քայլել Բրյոգեգ փողոցի միօրինակ տների երկայնքով, մի քանի անգամ պտտվեցինք թատերական ծրագրերի ցածրիկ սյան շուրջը, ուսումնասիրեցինք հայտարարությունները, որոնք տեղեկացնում էին դանցիգյան գուլդենները գերմանական ռայխսմարկով փոխանակելու մասին, եղունգներով քերեցինք պերսիկի գովազդը: Սպիտակը և կապույտը քերելով՝ հասանք մինչև կարմիրը, դրանով բավարարվեցինք, ցանկացանք կրկին վերադառնալ հրապարակ, սակայն այստեղ Լեոն իր զույգ ձեռնոցներով Օսկարին հրելով մտցրեց ինչ-որ մուտք, սկզբից հանեց ձեռնոցի մեջ մտցրած ծախ ձեռքի մատները, հետո դրանք մտցրեց իր վերարկուի փեշի տակ, սկսեց փորփրել շալվարի գրպանի մեջ, այն հանեց, թափ տվեց, ինչ-որ բան հայտնաբերեց, դեռ գրպանի սահմաններում շոշափեց իր գտածոն՝ համարելով, որ լավն է այն, ինչը ինքը գտել է, գրպանից հանեց փակված բռունցքը, վերարկուի փեշը կրկին իջեցրեց, դանդաղ առաջ մեկնեց ձեռնոցներով հանդերձված բռունցքը, այն ավելի ու ավելի առաջ մղեց: Օսկարին սեղմեց պատին, իսկ նրա ձեռքը երկար էր, բայց պատը՝ ոչ դյուրափոփոխ, և միայն այն ժամանակ բացեց հինգմատնանոց պատյանը, երբ ես արդեն մտածեցի, որ հիմա Լեոյի ձեռքը ուսահողից կպոկվի, կսկսի իր ինքնուրույն կյանքը, կհարվածի իմ կրծքին, այն կխոցի, դուրս կգա թիակներիս արանքից և կմտնի այս բորբոսահոտ աստիճանավանդակի պատի մեջ՝ Օսկարը այդպես էլ երբեք չի տեսնի, թե ինչ էր սեղմված Լեոյի բռունցքի մեջ՝ չնայած կիիշի Բրյոգեներվեգ փողոցում գտնվող տան բնակիչների համար կանոնների տեքստը, որը գործնականում ոչնչով չի տարբերվում Լաբեսվեգ փողոցի տան նույնատիպ տեքստից:

Հետո անմիջապես իմ նավաստու վերարկուի դիմաց, խարիսխով կոճակս արդեն սեղմած, Լեոն այնպիսի արագությամբ բացեց ձեռնոցը, որ ես լսեցի, թե ինչպես ճտտացին նրա հողերը. մաշվածությունից բծավոր դարձած փայլուն կտորի վրա, որը ծածկում էր նրա ափը, դրված էր փամփուշտի պարկուճ: Երբ Լեոն ձեռքը կրկին բռնեց արեց, ես արդեն պատրաստ էի հետևել նրան: Առանց ավելորդ մանրամասնությունների, այդ մետաղի կտորը կոչ էր անում ինձ: Կողք կողքի՝ Օսկարը ծախ կողմից, մենք սկսեցինք Բրյոգեներվեզի երկայնքով իջնել՝ այլևս կանգ չառնելով ոչ որևիցե մի ցուցափեղկի առաջ, ոչ թատերական ծրագրերով որևէ ցածրիկ սյան առաջ, կտրեցինք անցանք Մագդեբուրգերշտրասեն, մեր ետևում թողեցինք բարձր արկղերի նմանվող և փողոցը եզրափակող երկու տները, որոնց վրա գիշերները թռչող և վայրէջք կատարող ինքնաթիռների համար վառվում էին ազդանշանային լույսերը: Հետո երկար ժամանակ անցնում էինք թռիչքային գոտու ցանկապատի երկայնքով, անցանք դեպի առավել չոր ասֆալտապատված խճուղի և իններորդ երթուղու ռելսերի երկայնքով շարժվեցինք Բրյոգեներվեզի ուղղությամբ: Ճանապարհին մենք ոչ մի բառ չփոխանակեցինք, սակայն Լեոն առաջվա պես պարկուճը բռնել էր ձեռնոցի մեջ: Երբ ես սկսում էի տատանվել, երբ ցրտի ու խոնավության պատճառով ցանկանում էի ետ վերադառնալ, նա բաց էր անում բռնեցքը, ափի մեջ վերվեր էր գցում մետաղի կտորը՝ այդ կերպ ինձ ևս հարյուր քայլ հրապուրելով և հետո՝ ևս հարյուրը, և նույնիսկ մի որոշակի երաժշտականություն դրսևորեց, երբ Ջասպեի քաղաքային տիրույթներում ես վերջնականապես որոշեցի վերադառնալ: Նա կրունկների վրա շրջվեց՝ պարկուճը բաց կողմով ցուցադրելով վեր պահած, նրա անցքը ֆլեյտայի ծայրոցի պես սեղմեց ներքին, բավականին կախ ընկած, փսլնքոտ շրթունքին և խռպոտ, երբեմն խոցող, երբեմն էլ կարծես մառախուղի կողմից թուլացված ծայրը խառնեց ամենուր լսելի անձրևի աղմուկին: Օսկարը մրսում էր, սակայն ոչ միայն փամփուշտի պարկուճի նվազն էր նրան ստիպում մրսել, ոչ, զգվելի, կարծես պատվերով, տրամադրությանս հետ զնացող եղանակը ևս նպաստում էր դրան, այնպես որ ես նույնիսկ չէի էլ փորձում թաքցնել իմ խղճուկ վիճակը:

Ի՞նչն էր ինձ ձգում դեպի Բրյոգեն: Դե լավ, առնետ որսացող Լեոն, որը շվժվացնում է փամփուշտի պարկուճի վրա: Սակայն միայն նա չէր ինձ համար շվժվացնում: Խարսխակայանի կողմից և Նոյֆարվասերի կողմից, որն ընկած էր կարծես լվացքատնից վեր բարձրացող նոյեմ-

բերյան մառախուղներից այն կողմ, ինձ էին հասնում շոգենավերի շչակների ծայները, ինչպես նաև՝ Շոտլանդիայի, Շելմիուլի և Ռեյխսկոլոմիայի միջով այստեղ մեզ մոտ հասնող ոչ այն է բեռնաթափման, ոչ այն է՝ բարձման համար կանգնած տորպեդային նավակի սոված ոռնոցը:

Այնպես որ Խենթուկ Լեոյի համար ամենևին էլ դժվար չէր սառչող Օսկարին մառախլապատ շչակի ծայներով, սուլոցներով ու շվշվացնող փամփուշտի պարկուճով իր ետևից տանելը:

Ստապիրապես այն տեղում, որտեղ թռչջային գոտին Նոր հրապարակից և բերդապարսպի քանդակից բաժանող մետաղալարե ցանկապատը թեքվում է դեպի Պելոնկեն, Լեոն կանգ առավ և մի որոշ ժամանակ, գլուխը ուսին հենելով, փամփուշտի պարկուճից ծորացող փսլնքի վրայով դիտահայում էր իմ դողողացող մարմնի թռչջը: Պարկուճը բերանի մեջ ներքաշելով և այն ներքևի շրթունքով պահելով՝ նա հանկարծ սկսեց ձեռքերը վայրենաբար թափահարել և, կարծես վերևից եկող կարգադրությանը ենթարկվելով, իր վրայից քաշեց հանեց հետնափեշ սև սերթուկը և ծանր, խոնավ հողի հոտ արծակող կտորը գցեց իմ գլխին ու ուսերին:

Մենք կրկին ճամփա ընկանք: Չեմ կարող ասել՝ ավելի քիչ էր Օսկարը մրսում, թե ոչ: Երբեմն Լեոն մի հինգ քայլ առաջ էր ընկնում, կանգ էր առնում՝ իր փափուկ, շատ փափուկ, սակայն սարսափի աստիճան սպիտակ վերնաշապիկի մեջ՝ հիշեցնելով մի կերպար, որը խորհրդավոր ձևով մեզ մոտ է հայտնվել միջնադարյան զնդաններից, օրինակ, Աստիճանավոր աշտարակից, աչք ծակող պայծառ վերնաշապիկով, համաձայն խելագարների համար նորագույն մոդայի գրավոր կարգադրությունների: Սև սերթուկով ու սայթաքող Օսկարին նայելով՝ Լեոն անփոփոխ բռնկվում էր ծիծաղով և ամեն անգամ թևերս թափահարելիս նա ընդհատում էր ծիծաղը. ես կարծես կոնչացող ագռավ լինեի: Թերևս ես իսկապես էլ անհեթեթ թռչնի էի նմանվում, առնվազն որձ ագռավի, առավել ևս, որ ճանապարհի մի ինչ-որ հատված իմ քղանցքը գետնի վրայով քարշ էր գալիս փեշատուրի նման՝ սրբելով ասֆալտե ծածկույթի փոշին: Մի խոսքով, ես իմ ետևից լայն արքայական հետք էի թողնում, որն ուսի վրայով Օսկարի՝ երկրորդ անգամ գցած հայացքից հետո նրան համակում էր հպարտությամբ ու ընդգծում կամ ընդհանրապես մարմնավորում նրա մեջ կիսաթթուն և դեռ մինչև վերջ չհասունացած ողբերգականությունը:

Արդեն Մաքս-Յալբե-պլացում ես զգացի, որ Լեոն ամենևին էլ չի պատրաստվում ինձ Բրյոզեն կամ Նոյֆարվասեր տանել: Այդ հետիոտն անցումը սկզբից վերջ և ետ որպես վերջնական նպատակակետ կարող էր ունենալ միմիայն Ջասպե գերեզմանատունը ու բերդապարիսպի խանդակը, որոնց անմիջական հարևանությամբ տեղակայված էր ժամանակակից սարքավորումներով հանդերձավորված ոստիկանական հրաձգարանը:

Հոկտեմբերի վերջից սկսած մինչև ապրիլի վերջը լողափնյա երթուղիների տրամվայները գնում էին երեսուն րոպե՝ մեկ: Երբ մենք մեր ետևում թողեցինք Լանգֆուր արվարձանի վերջին տները՝ մեզ ընդառաջ դուրս եկավ առանց կցորդի շարժիչային վագոնը: Իսկ դրանից անմիջապես հետո մեզանից առաջ անցավ այն տրամվայը, որը Մագդեբուրգերշտրասեի ուղեսլաքի մոտ սպասում էր նրան: Եվ արդեն անմիջապես Ջասպե գերեզմանատան առջև, որտեղ երկրորդ ուղեսլաքն էր տեղադրված, նախ զնգոցով մեզանից առաջ անցավ քաղաքից եկող տրամվայը, ապա մեր կողքով անցավ հանդիպակացը, որն, ինչպես մենք կարողացանք մառախուղի միջով տեսնել, արդեն վաղուց էր սպասում, քանի որ վատ տեսանելիության պատճառով այն միացրել էր դիմացի լապտերը:

Մինչ Օսկարը աչքերի առջև դեռ պահպանում էր հանդիպակաց տրամվայի մեքենավարի աղոտ, հարթ դեմքը, Լեոն ասֆալտե ճանապարհից նրան քշեց դեպի փխրուն ավազը, որն արդեն իսկ վկայում էր ավամերձ ավազաբլուրների մասին: Գերեզմանատունը պատված էր ճիշտ քառակուսի աղյուսե պատով: Ամբողջապես ժանգոտ մետաղալարերով պատված հարավային կողմի փոքրիկ դռնակը ձևացնում էր միայն, թե փակ է և մեզ հեշտությամբ թողեց ներս: Ցավոք, Լեոն ինձ ժամանակ չտվեց ավելի սևեռուն ուսումնասիրել թեքված, շուռ գալու կամ երեսնիվայր ընկնելու պատրաստ գերեզմանաքարերը, որոնք մեծ մասամբ պատրաստված էին կողքերից ու ետևից կոպիտ տաշված, իսկ դիմացից հղկված շվեդական գրանիտից կամ դիաբազից: Ջարտուղի ճանապարհով այստեղ հայտնված հինգ կամ վեց խոճուկ սոճիներն էին միայն կազմում գերեզմանատան կանաչ զգեստավորումը: Մայրիկս դեռ կենդանության օրոք բոլոր այլ խաղաղ վայրերից առավել այս լքված անկյունն էր գերադասում: Սակայն այժմ նա հանգչում էր Բրենտաուում: Այնտեղ հողը ավելի բարեբեր էր, այնտեղ կնձենիներ ու թխկներ էին աճում:

Հյուսիսային ցանկապատի բաց, առանց ճաղավանդակների դռնակի միջով Լեոն ինձ ավելի շուտ դուրս բերեց գերեզմանատնից, քան ես կարողացա ընտելանալ այդ մեղամաղծիկ լքվածության հետ:

Ցանկապատից այս կողմ մենք անմիջապես հայտնվեցինք հարթ ավազով հողի վրա: Որոճը, թխկին, և մասրենու թփերը մառախուղի ալեկոծվող ապուրի մեջ պարզորոշ ձևով լողում են դեպի ափը: Շրջվելով դեպի գերեզմանատունը՝ ես անմիջապես նկատեցի, որ նրա հյուսիսային պատի մի մասը նոր էր սպիտակեցված:

Այդ պատի դիմաց, որը նորի պես էր դիտվում և կուրացնելու աստիճան պայծառ էր, կարծես Լեոյի ճմռթած վերնաշապիկը լիներ: Անձամբ Լեոն հանկարծ իրարանցման մեջ ընկավ, սկսեց լարված լայն քայլեր անել, ամեն ինչից դատելով՝ նա դրանք հաշվում էր բարձրաձայն, և մինչև օրս էլ Օսկարը մտածում է, որ լատիներեն լեզվով էր նա այդ անում: Նա նաև տեքստ երգեց, որը, պետք է ենթադրել, սեմինարիայում էր սովորել: Պատից մոտավորապես տասը մետր հեռու Լեոն ինչ-որ տեղ ընտրեց նոր սպիտակեցված և, իմ կարծիքով, վերականգնված ծեփերի գրեթե կողքին, փայտի մի կտոր դրեց, ընդ որում այդ ամենը անում էր ծախ ծեռքով, իսկ աջով սեղմում էր փամփուշտի պարկուճը, երկար փնտրելուց, չափումներից հետո ի վերջո նա փայտի կտորի կողքին դրեց այն դատարկ, դիմացի մասից փոքր-ինչ նեղացող մետաղե ամանը, որն ինչ-որ մի ժամանակ իր մեջ արձիճն միջուկ էր ամփոփել՝ այնքան ժամանակ, մինչև ինչ-որ մեկը ցուցամատը ծռելով, ժամանակից շուտ կապանքները չկտրելով, փնտրել էր, թե որ մասին սեղմի, ինչից հետո մերժեց արձիճի՝ տուն ունենալու իրավունքը և համառորեն պնդեց նրա տեղափոխման վրա, ինչը հղի էր ինչ-որ մեկի մահով:

Եվ ահա մենք կանգել էինք ու կանգնել: Լեո խենթուկը թել-թել ձգվող փսիլներ էր արտադրում: Նա ծեռնոցները ծալեց, լատիներեն լեզվով էլի ինչ-որ բան երգեց, հետո լռեց, քանի որ մոտակայքում չգտնվեց որևէ մեկը, որը կարող էր, ինչպես հենց պատշաճ էր պատահազին, նրա հետ երգել: Դրանից հետո նա շրջվեց, ափսոսալի անհամբերությամբ պատի վերևով նայեց Բրյոգենյան խճուղուն, որտեղ մեծ մասամբ դատարկ տրամվայները սպասում էին ուղեբաժանի վրա, զանգեր հնչեցնելով՝ խուսափում էին բախումից և մեծացնում միմյանց միջև տարածությունը, գլուխը խոնարհեց. ամեն: Հնարավոր է, որ Լեոն սպասում էր վշտի իմաստն ըմբռնած մարդկանց, սակայն ո՛չ ոտքով, ոչ՝ տրամվայով չեկավ որևէ մեկը, որին Լեոն կարող էր իր ծեռնոցով ցավակցություն հայտնել:

Մի անգամ մեր գլխավերևում շառաչեցին վայրեջքի եկող ինքնաթիռները: Մենք չբարձրացրեցինք մեր աչքերը, մենք դիմացանք շարժիչների ոռոցների, մենք չէինք կամենում համոզվել, որ քեռի վերջույթների վրա տեղակայված կողային լույսերը թարթելով, վայրեջք են կատարում «Յունկերս-52» տիպի երեք մեքենա:

Այն բանից քիչ ժամանակ անց, երբ շարժիչները մեզ հանգիստ թողեցին, լուրթուրը նույն չափ տանջալի էր, որքան որ սպիտակ էր մեր դիմացի պատը՝ Լեոն, ծեռքը մտցնելով իր վերնաշապիկի տակ, այնտեղից ինչ-որ բան հանեց, անմիջապես հայտնվեց իմ կողքին, իր ազդավի հագուստը Օսկարի ուսերից պոկեց, տեղից պոկվելով՝ վազեց որոճի, մասրենու, ափամերձ թխկիների ուղղությամբ դեպի ծովափ և իր հուսահատ, ականատեսի համար նախատեսված պոկման պահին ինչ-որ բան գցեց ծեռքից: Լեոն վերջնականապես անհետացավ միայն այն ժամանակ, նա տեսիլքի մասն երբեմն-երբեմն նկատվում էր հարթավայրում, մինչև նրան կլանեցին կաթնային, հողին կաչող մառախուղի շերտերը. մի խոսքով, միայն անձրևի ընկերակցությամբ կատարյալ մենության մեջ մնալով, ես վերցրեցի ավազի միջից դուրս ցցված սովաբաթոթի կտորը. դա սկատի համար նախատեսված խաղաթղթերի կապուկից մի խաղաթուղթ էր, դա ազդավի յոթնոցն էր:

Ձասպեի գերեզմանատանը լինելուց մի քանի օր անց Օսկարը Լանգֆուրդյան կիրակնօրյա շուկայում հանդիպեց իր Աննա Կոլյայչեկ տատիկին: Այն ժամանակվանից ի վեր, ինչ լուծարել էին Բիսաուի մոտերքի մաքսային ու սահմանային հսկողությունը, նա կարող էր կրկին ծու, միս, կաղամբ և ծմեռային տեսակի խմոր բերել շուկա: Մարդիկ գնում էին հաճույքով ու մեծ քանակությամբ, քանզի մոտ ապագայում մթերային քարտերի սպասվելիք ներմուծումը նրանց դրդում էր պահուստներ կուտակել: Տեսնելով իր ապրանքի ետևում կույզ եկած տատիկին՝ Օսկարը վերարկուի տակ, պուլովերի տակ, ներքնաշապիկի տակ, մերկ մաշկի վրա զգաց խաղաթղթի հպումը: Սկզբում, երբ մեքենավարը ինձ առաջարկեց ծրի երթևեկել, ու ես տրամվայով տուն էի վերադառնում Ձասպեից դեպի Մաքս-Ֆալբե-պլաց, ցանկություն ունեցա պատռել ազդավի յոթնոցը:

Սակայն Օսկարը խաղաթուղթը չպատռեց: Նա այն փոխանցեց տատիկին: Կաղամբի գլուխների միջից նրան տեսնելով՝ տատիկը քիչ էր մնում վախենալ: Միգուցե նա ինքն իրեն մտածեց, որ Օսկարը երբեք բարի գործով չի զավիս: Սակայն հետո նա մոտ կանչեց երեք տարեկանին, որը կիսով չափ թաքնված էր ձկան կողովների ետևում: Օսկարը նրա կանչին անմիջապես չարձագանքեց, նախ նա ուսումնասիրեց կեն-

դանի ծողածուկը՝ թաց ջրիմուռների վրա պառկած գրեթե մեկ մետր երկարության հսկա ծուկը, ուզում էր մի քիչ էլ սիրահայել Օտոմինյան լճից բերված խեցգետիններին, որոնք արդեն տասնյակներով զամբյուղի մեջ նստած, դեռևս պարտաճանաչորեն սովորում էին խեցգետինների տեղաշարժման եղանակը, հետո Օսկարը, այն սովորելով, իր նավաստու վերարկուի թիկունքի մասով մոտեցավ տատիկի վաճառասեղանին և միայն այդ ժամանակ նրան ցուցադրեց իր ոսկե կոճակները։ Արդյունքում նա դիպավ վաճառասեղանի տակի փայտե իշոտնուկներին, ինչից խնձորները ցիրուցան գլորվեցին։

Թերթով փաթաթված տաք աղյուսներով հայտնվեց Շվարդֆեգերը, դրանք մտցրեց տատիկիս շրջագետնների տակ, ինչպես միշտ՝ մականով դուրս բերեց սառերը, փայտիկը տեղավորեց թերթաքարե տախտակի վրա, որը կախվեց նրա վրայից, քոչեց դեպի հաջորդ վաճառասեղանը, և այդ ժամանակ տատիկս ինձ մի փայլուն խնձոր մեկնեց։

Իսկ ի՞նչ կարող էր տատիկին առաջարկել Օսկարը, չէ՞ որ նա իրեն խնձոր տվեց։ Սկզբում նա նրան մեկնեց խաղաթուղթը, հետո փանփուշտի պարկուճը, որը նույն կերպ չցանկացավ թողնել Ջասպեուն։ Աննա Կոլյայչեկը ոչինչ չհասկանալով ուսումնասիրում էր այդ երկու արդեն տարբեր առարկաները, սակայն այդ ժամանակ Օսկարի շուրթերը մոտեցան նրա գլխաշորի տակ պահված բարալիկ ծերունական ականջին, և ցանկացած զգուշավորության մասին մոռանալով, ես շնջացի, վերհիշելով Յանի վարդագույն, փոքրիկ, սակայն մսեղ, գեղեցիկ կտրվածք ունեցող բլթակներով ականջը. «Նա հանգչում է Ջասպեուն»,– ու նետվեցի ետ՝ շուռ տալով կաղամբով լի ձեռնասայլակը։

ՄԱՐԻԱ

Մինչ պատմությունը, ամենին ի լուր դուրս ժայթքեցնելով կարևոր իրադարձությունները, լավ յուղված կառքի պես գլորվում էր, լողում ճանապարհներով, ջրային մայրուղիներով՝ եվրոպայի օդային տարածքները նվաճելով, իմ գործերը, որոնք հանգում էին անդադար մանկական լաքապատված թմբուկներ կոտրելուն, վատ էին ընթանում, ընթանում էին ոչ այս, ոչ այն կողմ, ընդհանրապես չէին ընթանում։ Մինչ ուրիշները վատնողաբար իրենց շուրջ դես ու դեն էին նետում թանկարժեք մետաղը, իմ հերթական թիթեղը կրկին մոտեցավ իր վերջին։ Ճիշտ է, Օսկարին հաջողվեց Լեհական փոստատան շենքից փրկել գրեթե նոր, գրեթե առանց քերծվածքների թմբուկը և դրանով իսկ ինչ-որ իմաստ հաղոր-

դեց նրա պաշտպանությանը, սակայն ինչ էր նշանակում ինձ համար, այլ խոսքով ասած Օսկարի համար, պարոն Նաչալնիկ-կրտսերի թիթեղյա թմբուկը, եթե իմ լավ ժամանակներում ես ամենաշատը երկու ամիս էի ծախսում, որպեսզի թիթեղը մետաղի ջարդոնի վերածեն:

Իսկ քաղաքային հիվանդանոցից դուրս գրվելուց անմիջապես հետո ես, սգալով իմ բուժքույրերի կորուստը, սկսեցի աշխատել թմբուկով և թմբկահարել՝ աշխատելով: Ձասպեի գերեզմանատանը անձրևոտ օրը ամենևին էլ ինձ չստիպեց թողնել իմ արհեստը, ընդհակառակը, Օսկարը իր ուժերը կրկնապատկեց և իր բոլոր ջանքերը ներդրեց մեկ և միակ խնդիրը լուծելու համար. ոչնչացնել թմբուկը՝ աշխարհագորայինների դիմաց իմ խայտառակության ողջ մնացած միակ վկային:

Սակայն թմբուկը չէր ընկրկում, նա պատասխանում էր ինձ, և երբ ես հարվածում էի նրա վրա, պատասխանում էր ինձ մեղադրող հարվածով: Որքան էլ տարօրինակ է, ամեն անգամ այս տուրուդմփոցի ժամանակ, որը մի նպատակ էր հետապնդում՝ հիշողության միջից ջնջել որոշակի, ժամանակի մեջ հստակ սահմանափակված իմ անցյալի մի հատվածը, անընդհատ իմ հիշողության մեջ է հայտնվում փողային փոխանցումներ կատարող առաքող Վիկտոր Վելունը՝ չնայած ով-ով, բայց այդ կարճատես մարդը դժվար թե կարողանար ցուցմունք տալ իմ դեմ: Սակայն մի՞թե նրան՝ կարճատեսին չէր, որ հաջողվեց փախուստը: Եվ արդյո՞ք սրանից չի հետևում, որ կարճատեսները շատ են տեսնում, որ Վելունը, որին ես սովորաբար Վիկտոր եմ անվանում, կարողացավ իմ ձեռքի շարժումները տեսնել որպես սև-սպիտակ ստվեր, գիտակցել Զուդայի իմ արարքը, ինչից հետո փախուստի դիմեց՝ իր հետ վերցնելով Օսկարի գաղտնիքն ու խայտառակությունը, և այն տարփողեց աշխարհով մեկ:

Միայն դեկտեմբերի կեսին մոտ ինձ վրա կախված լաքապատ խղճի մեղադրանքները, որոնք գրված էին բոցի կարմիր լեզուներով, կորցրեցին իրենց նախկին հաճողությունը. լաքի վրայով բարակ մագերի պես անցնում էին ճաքերը, ներկը սկսել էր ճաքել, թիթեղը ճմռվեց, դարձավ բարակ և դեռ թափանցիկության չհասած՝ պատռվեց: Ինչպես և ամեն անգամ, երբ ինչ-որ բան տանջվում է և դժվար է մոտենում իր վերջին, այդ տանջանքների ականատեսը կցանկանար դրանք կրճատել և հնարավորինս մոտեցնել ավարտը: Ամանորին նախորդած վերջին շաբաթներին Օսկարը շատ էր շտապում, նա այնպես էր աշխատում, որ հարևաններն ու Մացերատը բռնում էին իրենց գլուխները, նա ուզում էր

մինչ ճրագալույցը իրեն մեղադրողի վերջը տալ, քանզի Ամանորին մոտ ես հույս ունեի ստանալ նոր, ոչնչով չծանրաբեռնված թմբուկ:

Եվ ես տեղավորվեցի ժամանակի մեջ: Դեկտեմբերի քսանչորսի նախորդ օրը ես կարող էի վզիս ու հոգուս վրայից դեն նետել հիշատակված ոմնի բեռը, որը խելահեղորեն դժոխացնում էր, ժանգոտ էր, կիսաջարդված ավտոմեքենա էր հիշեցնում, դեն նետել՝ հուսալով, որ դրանով իսկ ինձ համար Լեհական փոստատան պաշտպանությունը դարձավ վերջնականապես կոտրված:

Սակայն ոչ մի մարդու, եթե միայն դուք պատրաստ եք իմ մեջ տեսնել մարդու, չի հաջողվել վերապրել ավելի կոշտ հիասթափություն, քան Օսկարին՝ այն Ամանորը, երբ նա տոնածառի տակ հայտնաբերեց ամանորյա նվերների տոպրակը, որում առկա էին գրեթե ամեն ինչ, ամեն ինչ՝ բացի թմբուկից: Այնտեղ դրված էր կոնստրուկտորի մի տուփ, որը ես այդպես էլ չբացեցի: Կարապ-ճոճաթողը կոչված էր լիովին այլ տեսակի նվեր պատկերել, ինձ Լոենգրինի վերածել: Ոչ այլ բանի, քան ինձ զայրացնելու նպատակով, նվերների համար նախատեսված սեղանիկի վրա դրված էին երեք նկարազարդ գրքեր: Ես գործածման համար շատ թե քիչ պիտանի համարեցի միայն ձեռնոցները, կապիչներով կոշիկները և կարմիր պուլովերը, որն ինձ համար Գրեթխեն Շեֆլերն էր գործել: Վիատված Օսկարը հայացքը կոնստրուկտորների վրայից տեղափոխում էր կարապի վրա, գրքերի էջերում ուշադիր գնում էր բավականին հետաքրքրաշարժ մտահղացված արջուկներին, որոնք իրենց թաթերի մեջ ամենատարբեր երաժշտական գործիքներ էին բռնել: Եվ պատկերացրեք, մի այդպիսի սքանչելի կեղծ անասուն բռնել էր թմբուկը և ձևացնում էր, իբր թմբկահարել գիտի, իբր ուր որ է որոտածայն կթմբկահարի, իբր արդեն անցել է գործի, իսկ ես կարապ ունեի, սակայն չկար թմբուկը, հնարավոր է, որ ես ունեի ավելի քան հազար շինարարական խորանարդիկներ, սակայն չկար ոչ մի թմբուկ, առանձնահատուկ ցուրտ ծնեռային գիշերների համար ես ունեի ձեռնոցներ, սակայն այդ ձեռնոցների մեջ չկար ոչ մի այդպիսի կլոր, հարթ, թիթեյա, լաքի սառցե շերտի տակ գտնվողը, ինչը ես կկարողանայի ցուրտ գիշերով վերցնել ինձ հետ, որպեսզի ցուրտը ևս ինչ-որ սպիտակ բան լսեր:

Յիշում եմ, Օսկարը դեռ մտածեց. հավանաբար Մացերատը թաքցնում էր թիթեղը: Եվ կամ ոչ թե նա, այլ Գրեթխեն Շեֆլերը, որն իր հացթուխի հետ հայտնվել է, որպեսզի ոչնչացնի մեր ամանորյա բաղին: Նրանք նախ ուզում են հաճույք ստանալ՝ նայելով, թե ինչպես եմ ես ուրախանում կարապի, շինարարական խորանարդիկների և նկարազարդ

Իսկ Մացերատը, ինչպես և միշտ, ցուցադրեց իր բութ անհասկացողությունը: Ես չեմ էլ հասկանում, կամ նա այդ ձևով ուզում էր ինձ դաս-

տիարակել, կամ նա ուղղակի չէր ուզում մտածել այն մասին, որ անհրաժեշտ է ինձ ժամանակին և առատորեն ապահովել թմբուկներով:

Գործը անխուսափելիորեն գնում էր դեպի աղետը, միայն և այն հանգամանքը, որ ինձ սպառնացող մահվան հետ մեկտեղ գաղութային ապրանքների կրպակում ևս մեծ դժվարությամբ էր հաջողվում թաքցնել ավելի ու ավելի ամրապնդվող անկարգությունը, ի վերուստ և դրա հետ մեկտեղ մեր առևտրին, ինչպես ընդունված է մտորել փորձությունների տարում, փրկությունը ուղարկվեց ճիշտ ժամանակին:

Քանի որ Օսկարը հասակ չունեցավ վաճառասեղանի ետևում կանգնելու, ինչպես նաև կրթկրթան հացերը, մարգարինն ու արհեստական մեղրը վաճառելու ցանկություն ևս չունեի, Մացերատը, որին ես պարզության համար կրկին կսկսեմ անվանել հայր, իրեն օգնական վերցրեց իմ խեղճ ընկեր Յերբերթի կրտսեր քրոջը՝ Մարիա Տրուչինսկուն:

Մարիային ոչ թե անվանում էին այդպես, այլ նա իսկապես էլ Մարիան էր: Արդեն չխոսելով այն մասին, որ երկու շաբաթից էլ կարճ ժամանակահատվածում նրան հաջողվեց մեր կրպակին վերադարձնել նրա նախկին փառքը, նա ընկերական, սակայն խիստ գործավարության, ինչին Մացերատը մեծ հաճույքով ենթարկվում էր, իմ վիճակը գնահատելիս բավականին մեծ խորաթափանցություն դրսևորեց:

Նախքան վաճառասեղանի ետևում իր տեղը զբաղեցնելը, Մացերատը բազմաթիվ անգամ լվացքի հին թասը որպես թմբուկի փոխարինող առաջարկեց ինձ՝ նրան, ով փորի վրա պահելով մետաղի ջարդոնը, լռությամբ հանդիմանող տեսքով աստիճանների վրայով դոփում էր հարյուր աստիճանից ավելի վերև, հարյուրից և ավելի մերքև: Օսկարը փոխարինում չկամեցավ, նա համառորեն հրաժարվում էր թմբկահարել թասի վրա: Սակայն հենց նոր խանութում ընտելացած, նա Մացերատի կամքին հակառակ կարողացավ անել այնպես, որպեսզի հաշվի նստեն իմ ցանկությունների հետ: Ճիշտ է, Օսկարը ոչ մի դեպքում չէր ցանկանում նրա ընկերակցությամբ չափչփել խաղալիքների կրպակները: Այդ կրպակներում տիրող խայտաբղետ լիությունը ինձ անպայման կստիպեր տանջալի համեմատություններ անել Սիզիզմունդ Մարկուսի ջախջախված կրպակի հետ: Քնքուշ ու հնազանդ Մարիան կամ թողնում էր, որ ես դրսում «սպասեմ», կամ էլ ընդհանրապես միայնակ էր գնումներ կատարում և չորս-հինգ շաբաթը մեկ, նայած անհրաժեշտության, բերում նոր թմբուկներ, իսկ պատերազմի վերջին տարիներին, երբ նույնիսկ թմբուկները դարձան հազվագյուտ ու բաշխման ենթակա ապ-

րանքներ, Մարիան ստիպված էր վաճառողներին շաքարով կամ հատիկավոր սուրճի մեկ ութերորդի կեսի չափով կաշառել, որպեսզի վերջիններս վաճառասեղանի տակից, այսպես ասած ծանոթի միջոցով ինձ համար թմբուկ գտնեին: Եվ այդ ամենը նա անում էր առանց հոգոցների, առանց գլխի սպանիչ շարժումների, առանց աչքերը վեր չռելու, այլ ուշադիր լրջությամբ, այն նույն բնական տեսքով, որով նա ինձ էր հագցնում իմ թարմ լվացված, խնամքով կարկատած շալվարը, գուլպաներս ու բաճկոններս: Եվ չնայած հետագա տարիներին իմ ու Մարիայի միջև փոխհարաբերությունները մշտապես փոփոխվում էին, չնայած մինչ օրս էլ դրանք մնում են մինչև վերջ չպարզեցված, չնայած այսօր մանկական թիթեյա թմբուկների գինը անհամեմատ ավելի բարձր է, քան քառասուն թվին, այն վարվելակերպը, որով նա ինձ էր հանձնում յուրաքանչյուր հերթական թմբուկը, մնում էր անփոփոխ:

Մարիան այսօր մոդայիկ ամսագիր է պատվիրում: Ամեն մի նոր այցի ժամանակ նա էլ ավելի պերճաշուք տեսք է ստանում: Իսկ ինչպիսի՞ն էր այն ժամանակ:

Բարեւո՞ւս եր, արդյոք, Մարիան: Կլոր, թարմ լվացված փոքրիկ դեմք, փոքր-ինչ դուրս պրծած աչքերի զովաշունչ, սակայն ոչ սառը հայացք, քթարմատի մոտ իրար միացված մուգ ու խիտ հոնքերի տակ կարճիկ, սակայն փափկամազ թերթերուկներ: Նկատելի հստակությամբ առաջ եկած այտոսկրեր, ուժեղ սառնամանիքի ժամանակ դրանց վրայի մաշկը կապտում էր ու հիվանդագին ճաքճքում, դեմքին հանգստացնող ազդեցություն ունեցող հարթության տեսք էին հաղորդում, և այդ տեսքը չէր խախտվում փոքրիկ, չնայած ամենևին էլ ոչ տգեղ և առավել ևս ոչ ծիծաղելի, իսկ ամենից կարևորը՝ իր փոքրիկությամբ հանդերձ հստակ կտրվածքով քիթը: Նրա ճակատը կլորավուն էր, ոչ բարձր և մազապատ քթարմատի վերևում պատված էր հորիզոնական ծալքերով: Խարտյաշ մազերը, որոնք մինչ օրս էլ փայլում են, ինչպես ծառերի թաց բները, նույնչափ կլորավուն են և քունքերի մոտից սկսած փոքր-ինչ խուճուճացած, որպեսզի այնուհետև հարթ երեսպատեն փոքրիկ, կոկիկ և, ինչպես Տրուչինսկի մայրիկի մոտ էր, ծոծրակից գրեթե զուրկ գլուխը: Երբ սպիտակ խալաթը հագնելով Մարիան կանգնում էր մեր վաճառասեղանի ետևում, նա դեռ արագ արյունով լցվող, ցեղականությունից զուրկ մեծ ականջների ետևում, որի բլթակները, ցավոք, ազատ կախված չէին, այլ ներքին ծնոտի տակ ուղիղ գծով տեղափոխվում էին դեպի այտերը և, չնայած, այնուհանդերձ, բավականին գեղեցիկ ծավալած էր առաջանում, այն ծալքը ականա մղում էր այլասեր-

վածության մտքին և թույլ էր տալիս նրա բնավորության վերաբերյալ անել որոշ հետևություններ: Ավելի ուշ Մացեբատը Մարիային դրդեց դեպի մշտագանգուրը, որը ծածկում էր նրա ականջները: Այսօր Մարիան իր գլխի գանգուր մոդայիկ կարճ կտրվածքի տակից ի ցույց է դնում մեծացած բլթակները, մեծ և բավական անճաշակ ականջները չեն ստվերում այդ փոքրիկ արատը:

Ինչպես Մարիայի պատված գլուխը ցուցադրում էր թմբիկ այտերը, առաջ եկած այտոսկրերը, գրեթե աննկատ քթի երկու կողմերում շռայլ բացվածքներով խորը նստած աչքերը, նույն ձևով նրա ավելի շուտ փոքր, քան միջին բոյի մարմնին տրված էին չափից դուրս լայն ուներ, անմիջապես թևատակերից սկիզբ առնող լեցուն կրծքեր և կոնքերի չափսերին համապատասխան շքեղ հետույք, որն իր հերթին հանգչում էր չափից դուրս բարակ, սակայն միաժամանակ ամուր ոտքերի վրա, որոնց միջև պատճառական տեղից ներքև նկատելի էր բացվածքը:

Զի բացառվում, որ այն ժամանակ Մարիայի ոտքերը աննշան չափով ծուռ էին: Ահա մշտապես կարմրությամբ պատված ձեռքերը ևս, ի տարբերություն լիովին ձևավորված ու համաչափ մարմնի, թվում էին մանկական, իսկ մատները՝ նրբերշիկի պես թմբիկ: Ձեռքերի չովածությունից նա մինչ օրս էլ չի կարողացել ազատվել: Դրա փոխարեն նրա սրունքները, որոնք սկզբում թափառում էին կոպիտ արշավային կոշիկների մեջ, ավելի ուշ՝ իմ խեղճ մայրիկի հագիվ թե նրան համապատասխանող հնաճաշակ պճնագեղ կոշիկների մեջ, չնայած նրանց համար վնասակար և արդեն գործածության մեջ եղած կոշիկներին, աստիճանաբար կորցրեցին մանկական կարմրությունը և հետաքրքրաշարժությունը՝ հարմարվելով լիովին ժամանակակից արևմտագերմանական և նույնիսկ իտալական արտադրական նմուշներին:

Մարիան շատ չէր խոսում, սակայն հաճույքով երգում էր ամանները լվանալիս և երկնագույն փաթեթներով մեկ կամ կես ֆունտ շաքար կշռելիս: Երբ կրպակը փակում էին, և Մարիան կիրակի օրերին նույնպես իրականացնում էր հաշվարկները, եթե կարողանում էր գոնե կես ժամ հանգստի ժամանակ գտնել, ձեռքն էր վերցնում շրթնհարմոնը, որը նվիրել էր եղբայր Ֆրանցը, երբ նրան գորակոչեցին բանակ և ուղարկեցին Գրոս-Բոշպոլ:

Մարիան իր հարմոնով նվագում էր գրեթե ամեն ինչ: Զբոսաշրջիկների երգերը, որոնք նա սովորել էր ՍՆԴ-ի երեկույթների ժամանակ, մեղեդիներ օպերաներից, շլյագերներ, որոնք նա լսել էր ռադիոյով կամ իր եղբայր Ֆրանցից՝ վերջինիս Ջատկին մի քանի օրով Դանցիգ էր բերել

ծառայողական գործուղումը: Օսկարը դեռ հիշում է, որ Մարիան լեզվով ծապացնելով նվագում էր «Անձրևի կաթիլները», կարողանում էր իր հարմոնի միջից դուրս բերել «Երեկոն ինձ երգ պատմեց»-ը՝ ամենևին էլ Ձարա Լեանդերին չնմանակելով: Սակայն երբ կրպակը փակված էր լինում, Մարիան ոչ մի անգամ իր գործիքը դուրս չէր հանում: Նույնիսկ եթե կրպակում ոչ ոք չկար, նա երաժշտությունից ձեռնպահ էր մնում, նա մանկականին նմանվող կլորիկ բառերով գնապիտակներ և ապրանքների անվանական ցանկեր էր կազմում: Եվ չնայած դժվար չէր նկատել, որ հատկապես նա էր գործը վարում, որ հատկապես նա կարողացավ վերադարձնել գնորդների այն մասին, որն իմ խեղճ մայրիկի մահվանից հետո անցավ մրցակիցների կողմը, նա, նրանց նույնիսկ մեր հաճախորդները դարձնելով, պահպանեց Մացերատի հանդեպ իր հարգանքը, որը սահմանակցում էր ստորաքարշության հետ, ինչը հորս մոտ, որը միշտ հավատում էր իրեն, նույնիսկ շփոթմունքի ստվեր չէր առաջացնում:

«Վերջ ի վերջո, այդ ես եմ նրան վարձել ու սովորեցրել», այսպես էին հնչում նրա փաստարկները ի պատասխան կանաչի վաճառող Գրեֆի կամ Գրեթխեն Շեֆլերի ծաղրախայթոցների: Նման պարզունակ տեսք ուներ այդ մարդու մտքերի ընթացքը, որը, ըստ տվյալան գրադվելով միայն սիրած գործով՝ եփել-թափելով, դառնում էր առավել նրբագագ, դյուրընկալ և այդ իսկ պատճառով՝ ուշադրության արժանի: Քանզի իր ողջ ցանկությամբ հանդերձ՝ Օսկարը չի կարող ժխտել նրա՝ կասեյան ձևով թթու դրած կաղամբով կողոսկրերը, նրա՝ մանանեխի սուտով խոզի երիկամները, նրա՝ շուռումուռ տալով տապակած վիեննական շնիցելը և գլխավորը՝ նրա՝ սերուցքով ու ծովաբողկով ծածանները արժեր տեսնել, հոտոտել և ուտել: Եթե նույնիսկ առևտրի մասով նա Մացերատին քիչ բան կարող էր սովորեցնել, քանզի, նախ և առաջ, աղջիկն ի ծնե օժտված էր մանրածախ առևտրի համար գործարար հոտառությամբ, նախ և երկրորդ, անձամբ Մացերատը այնքան էլ չէր հասկանում վաճառասեղանի ետևի առևտրի նրբությունները և պիտանի էր միայն շուկայում մեծածախ գնումների համար, դրա փոխարեն նա աղջկան սովորեցրեց եփել, շոգեխաշել և տապակել, որովհետև չնայած նա երկու տարի Շիդլիցում մի պետական ծառայողի տանը որպես աղախին ծառայելիս սովորել էր, սակայն գալով մեզ մոտ, նույնիսկ չէր կարողանում ջուր տաքացնել ինչպես հարկն է:

Արդեն շատ շուտով Մարիան կարող էր իրեն դրսևորել՝ ինչպես իմ խեղճ մայրիկի օրոք. նա թագավորում էր խոհանոցում, նա հերթական

կիրակնօրյա տապակայով բարձրանում էր մեկ աստիճան վերև, նա կարող էր խոհանոցում աման լվանալու ընթացքում ժամերով երանության մեջ գտնվել, նա ոտքի վրա էր անում գնումները, ինչը յուրաքանչյուր պատերազմական տարվա հետ ավելի ու ավելի դժվար էր դառնում, մեծածախ առևտրի շուկայում տարբեր ձեռնարկությունների հետ նախնական պատվերների ու հաշվարկների էր անում: Բավական ճարպիկ նամակագրություն էր վարում հարկային վարչության հետ, ամեն երկու շաբաթը մեկ ձևավորում էր մեր ցուցափեղկը՝ կարելի է ասել, ոչ պարզունակ, այլ բավականին մեծ երևակայություն և ճաշակ ցուցաբերելով, պատասխանատվության խոր գզացումով էր կատարում իր կուսակցական հանձնարարությունը և, քանի որ Մարիան անսասանորեն կանգնում էր վաճառատեղանի ետևում, ամբողջությամբ և լիովին ծանրաբեռնված էր:

Դուք կարող եք հարց տալ. ինչի՞ համար են այս բոլոր մոտեցումները, երիտասարդ աղջկա կոնքերի, հոնքերի, ականջների բլթակների մանրամասն նկարագրությունները: Ձեզ հետ համակարծիք լինելով՝ ես նույն կերպ, ինչպես և դուք, դատապարտում եմ նման մանրամասների մեջ մտնելը: Իզուր չէ Օսկարը հաստատ համոզված, որ մինչև այս ժամանակը նրան հաջողվեց աղավաղել Մարիայի կերպարը և կամ ընդհանրապես սևացնել բոլոր ժամանակների համար: Այդ իսկ պատճառով ևս մեկ, վերջին և ամեն ինչ բացատրող մանրամասն. եթե բազմաթիվ անանուն քույրերից շեղվենք, ապա Մարիան Օսկարի առաջին սերն է եղել:

Ես գիտակցում էի այդ հանգամանքը, երբ մի հրաշալի օր արեցի այն, ինչը հաճախ չէի անում, իսկ հատկապես ինքս սկսեցի լսել թմբկահարությունը և չէի կարող չնկատել, թե ինչպես էր Օսկարը նորովի, ներթափանց և միաժամանակ խնամքով իր կիրքը վստահում-հաղորդում թմբուկին: Մարիան հաճույքով էր լսում թմբկահարությունը, սակայն ինձ այնքան էլ դուր չէր գալիս, երբ նա այդ ընթացքում դուրս էր հանում իր շոթնհարմոնը, այլանդակ ձևով կնճռոտում ճակատը և իր պարտքն էր համարում նվագակցել ինձ: Սակայն հաճախ զուլպաները նորոգելիս կամ շաքարը տոպրակների մեջ լցնելիս և կշռելիս՝ նա հանկարծ իջեցնում էր ձեռքերը, ինձ վրա փայտիկների արանքով լուրջ և ուշադիր հայացք էր նետում, ընդ որում՝ նրա դեմքը մնում էր բացարձակապես անվրդով և, նախքան ընդհատված աշխատանքը շարունակելը, հանկարծ փափուկ, կիսով չափ քնած շարժումով սահում էր իմ կարճ կտրած մազերի վրայով:

Օսկարը, ով ընդհանրապես ոչ մեկի հպումը, նույնիսկ ամենաքնքուշները, տանել չէր կարողանում, Մարիայի ձեռքը սահեցնում էր իր մազերի վրայով և այն աստիճան էր դրան տրվում, որ երբեմն արդեն գիտակցաբար թիթեղի վրա շոյանքի դդոռո ռիթմեր էր թմբկահարում, մինչև որ ի վերջո Մարիայի ձեռքը արծագանքում էր և նրան մխիթարում:

Այս ամեն ասվածին ավելացրած՝ Մարիան ամեն երեկո ինձ անկողին էր մտցնում: Նա հանում էր իմ հագուստը, լողացնում, օգնում էր, որ հագնեմ ներքնագգեստս, քնից առաջ ինձ հիշեցնում, որ պետք է մեկ անգամ ևս ջուր թափել՝ չնայած ուներ բողոքական հավատք, ինձ հետ աղոթում էր, ընթերցում էր «Հայր մեր»-ը և «Ողջույն քեզ, Կույս Աստվածամայր»-ը, իսկ երբեմն նույնիսկ՝ «Հիսուս, քեզնով եմ ապրում, Հիսուս, քեզ համար կմեռնեմ», ինչից հետո բարեհամբույր, քուն առաջացնող դեմքի արտահայտությամբ ծածկում էր ինձ:

Որքան էլ լավն էին լույսը հանգցնելուց առաջ այդ վերջին րոպեները, ես նուրբ ակնարկով աստիճանաբար վերափոխում էի և «Հայր մերը», և «Հիսուս, դու իմ կյանքն ես»-ը, և «Ողջույն քեզ, ծովային աստղ»-ը, և «Սիրել Մարիային»-ը. յուրաքանչյուր երեկո քնի նախապատրաստությունները ինձ համար դարձել էին ծանրություն, կարելի է ասել, որ գրեթե սասանել էին իմ ինքնատիրապետումը՝ իմ վզին, ով բռնորդ ժամանակներում ունակ էր եղել պահպանել իր դեմքը, փաթաթելով դեռահասների ու անվստահ երիտասարդների դավաճանական կարմրությունը: Օսկարը ազնվորեն խոստովանում է, ամեն անգամ, երբ Մարիան սեփական ձեռքերով հանում էր իմ հագուստները, կանգնեցնում էր ցինկե լոգարանի մեջ և խավավոր թաթմանի օգնությամբ, խոզանակի ու օճառի օգնությամբ իմ կաշվի վրա հալեցնում էր թմբուկային օրվա փոշին ու քերում-հեռացնում էր այն՝ մի խոսքով, ամեն անգամ, երբ իմ գիտակցությանն էր հասնում, որ ես, գրեթե տասնվեց տարեկանս, իմ ամբողջ գեղեցկությամբ մերկ մարմնով կանգնած եմ տասնյոթ տարեկան աղջկա առջև, իմ այտերը երկար ժամանակով լցվում էին վառ, այրվող կարմրությամբ:

Սակայն ամեն ինչից դատելով, Մարիան չէր նկատում, թե ինչպես է փոխվում իմ դեմքի գույնը: Հնարավոր է, նա մտածում էր, որ ինձ այդ աստիճան խոզանակն ու խավավոր թաթմանն են տաքացրել: Թե՞ ինքն իրեն համոզում էր, որ Օսկարը հիգենիկ միջոցառումների պատճառով է այդպես կարմրատակել: Թե՞ այնքան ամոթխած ու նրբազգաց էր, որ ամեն երեկոյի իմ կարմրության իրական պատճառը գուշակելով՝

ծնացնում էր, թե այն չի նկատում: Մինչ օրս էլ ես ենթակա եմ այդ անսպասելի, թաքցնելուն չենթարկվող, երբեմն ամբողջ հինգ հոպե կամ ավելին տևող կարմրությանը: Իմ հրծիգ Կոլյաչեկ պապիկի նման, որը բոսորանում էր հրշեջ աքլորի պես, հենց որ որևէ մեկը նրա ներկայությամբ արտասանում էր «լուցկի» բառը, իմ արյունը հոսում է դեպի այտերս, երբ ինչ-որ մեկը, որի հետ պարտադիր չէ, որ ծանոթ լինեմ, իմ ներկայությամբ սկսում է խոսել փոքր երեխաների մասին, որոնց ամեն երեկոյան խավավոր թաթմանով ու խոզանակով շփում են լոզարանի մեջ: Այդ ժամանակ Օսկարը սկսում է նմանվել հնդկացու, շրջապատողները ծիծաղում են, ինձ տարօրինակ, նույնիսկ ոչ լիովին նորմալ են անվանում, քանզի ինչ նշանակություն ունի շրջապատողների աչքում այն հանգամանքը, որ փոքրիկ երեխաներին օժառում են, քերում-մաքրում են և խավավոր թաթմանով անցնում են նրանց բոլոր սրբազան տեղերի վրայով:

Սակայն Մարիան՝ բնության այդ զավակը, ամենևին չշփոթվելով, իմ ներկայությամբ իրեն թույլ էր տալիս անել ամենավտանգավոր կատակները: Այսպես, օրինակ, նա ամեն անգամ, նախքան հյուրասենյակի ու ննջասենյակի հատակը լվանալը, պտտելով ազդրերի վրայից ներքև էր իջեցնում մետաքսյա գուլպաները, որոնք նրան նվիրել էր Մացերատը, և որոնք նա վախենում էր, որ կպատռի:

Մի անգամ շաբաթ օրը, արդեն փակելուց հետո, Մացերատը գնաց իր կուսակցական ինչ-որ գործերով և մենք տանը մնացինք մենակ՝ Մարիան հանեց շրջագգեստն ու վերնաշապիկը ու մնաց մի վատորակ, սակայն խնամքով հարթուկված ներքնաշորի մեջ իմ կողքին՝ սեղանի մոտ, և սկսեց բենզինով շփել-մաքրել շրջագգեստի, վիսկոզե վերնաշապիկի վրայի բծերը:

Եվ ինչպես ստացվեց, որ հենց նոր Մարիան հանեց վերնագգեստները, իսկ բենզինի հոտը ցնդեց, և նրանից հաճելի, պարզունակ հմայքով վանիլի հոտ էր գալիս: Արդյոք նա իրեն չէ՞ր շփում այդ համեմունքով: Թե՞ գոյություն ունեին նման բուրմունքով էծանագին օծանելիքներ: Թե՞ դա նրա սեփական հոտն էր, որը հատուկ էր նրան այնպես, ինչպես ոմն ֆրաու Քատերի վրայից մշտապես փչում էր անուշադրի հոտը, ինչպես իմ Կոլյաչեկ տատիկը իր շրջագգեստների ներսում մշտապես պահպանում էր փոքր-ինչ կծված յուղի հոտը: Օսկարը, որը ցանականում էր ամեն ինչում հասնել էությանը, զբաղվեց վանիլի խնդրով: Այսպիսով, Մարիան վանիլով չէր շփվում: Նա ուղղակի բուրում էր վանիլի բուրմունքով: Ավելին, ես մինչ օրս էլ համոզված եմ, որ Մարիան

այդ բուրմունքի առկայության մասին նույնիսկ չէր էլ գիտակցում. չէ՞ որ, երբ կիրակի օրերին կարտոֆիլի շիլայի վրա բուսական յուղ լցրած ծաղկակաղամբով հորթի տապակա մատուցելուց հետո մեզ մոտ, սեղանի վրա երեքում էր վանիլային պուդինգը, երեքում էր այն պատճառով, որ ես կոշիկով հարվածել էի սեղանի ոտին՝ Սարիան, որը վրան մրգահյութ լցրած մանրածավարից պատրաստված պուդինգ էր պաշտում, պուդինգից ուտում էր շատ քիչ և այն էլ առանց որևիցե ցանկության, այն դեպքում, երբ Օսկարը մինչև օրս էլ բառի բուն իմաստով սիրահարված է այդ ամենահասարակ և, հավանաբար, գոյություն ունեցող բոլոր պուդինգներից ամենամիամն:

Քառասունի հուլիսին, այն բանից հետո, երբ արտակարգ տեղեկատվությունները մեզ հաղորդեցին ֆրանսիական արշավի շտապողական-հաղթական ավարտի մասին, Բալթիկ ծովի ափին սկսվեց լողանալու սեզոնը: Մինչ Սարիայի եղբայր Ֆրանցը, որը ավագ եֆրեյտոր էր դարձել, Փարիզից մեզ առաջին բացիկներն էր ուղարկում, Մացերատը և Սարիան միասին որոշեցին, որ Օսկարին պետք է տանել լողափ, քանի որ ծովի օղջ նրա համար անկասկած օգտակար կլինի: Ճաշի ընդմիջման ժամանակ, իսկ կրպակը փակ էր լինում մեկից երեքը, Սարիան, ըստ նախատեսվածի, ինձ պետք է տաներ Բրյոգենյան լողափ, իսկ եթե նա նույնիսկ մինչև չորսը ուշանա, ասում էր Մացերատը, դա ևս դժբախտություն չէ, ինքը դեմ չէ բազմազանության համար երբեմն կանգնել վաճառասեղանի ետևում, երևալ գնորդների աչքին:

Օսկարի համար ձեռք բերեցին կապույտ լողազգեստ, որի վրա խարիս էր կարված, իսկ Սարիան արդեն իր կարմիր եզրերով կանաչը ուներ, այն նրան քույրը՝ Յուստան էր նվիրել առաջին հաղորդության կապակցությամբ: Լողափնյա պայուսակի մեջ դեռ իմ մայրիկի ժամանակներից գտնվեց սպիտակ ու բրդոտ լողախալաթ, որը մայրիկիս մահից հետո նույն ձևով մնացել էր, իսկ խալաթին ամենամահրաժեշտ ձևով ավելացան փոքրիկ դույլը, բահիկը և ամենազանազան կաղապարիկները: Սարիան պայուսակն էր տանում: Թմբուկը տանում էի ես ինքս:

Օսկարը թեթևակի վախենում էր տրամվայով անցնել Ջասպեի գերեզմանատան կողքով: Յնարավոր է, որ նրան հարկ էր զգուշանալ, որ այդ համր ու այնուհանդերձ այդչափ պերճախոս վայրի տեսքը կարող է փչացնել նրա առանց այն էլ ոչ այնքան եռանդագին լողանալու տրամադրությունը: Օսկարը սկսմա հարց էր տալիս իրեն, թե ինչպես կպահի իրեն Յան Բրոնսկու ոգին, երբ նրա հոգեառը զննացնող տրամվայով ամառային թեթև հագուստով անցնի նրա գերեզմանի կողքով:

Իններորդը կանգ առավ, մեքենավարը բարձր գոռաց. «Ձասպե»: Ես կենտրոնացած Մարիայի կողքով նայում էի այնտեղ, որտեղ փռված էր Բրյոզենը և որտեղից, չափսերով դանդաղ մեծանալով, լողալով գալիս է հանդիպակաց տրամվայը: Միայն թե հայացքս չկտրեմ: Եվ կամ ի՞նչ կարելի է այնտեղ տեսնել: Ծովափնյա դալուկ սոճիները, հյուսված ժանգոտ ցանկապատերը, թեքված գերեզմանաքարերի խառնաշփոթը, որոնց վրայի գրությունները կարող էին կարդալ թերևս միայն ծովափնյա ուղտափուշն ու խուլ վարսակը: Ավելի լավ է հայացքը բաց պատուհանով ուղղել դեպի վեր, ահա շաչում են ցնփող Յու-52-ները, ինչպես կարող են շաչել միայն երեքշաբթիչանի ինքնաթիռներն ու մեկ էլ շատ յուզուտ ճանճերը:

Ձանգ, և մենք տեղից շարժվեցինք, ու հանդիպակաց տրամվայը փակեց մեր պատուհանները: Սակայն կցորդի անցնելուց անմիջապես հետո իմ գլուխը ակամա շրջվեց. ես ամբողջությամբ տեսա լքված գերեզմանատունը և հյուսիսային պատի մի կտորը, մարտական տեսքով սպիտակ բիծը, որը չնայած ստվերի մեջ էր, սակայն, միևնույն է, այն դժնդակ էր...

Իսկ հետո այդ տեղը անցանք ու մոտեցանք Բրյոզենին, և ես կրկին կարող էի նայել Մարիային: Նա իրենով էր լցրել թեթև, ծաղկավոր ամառային շրջագգեստը: Թմբկիկ, փայլող վիզը, որն անրակների մասում ներսից առատորեն սնված էր ճարպով, փաթաթված էր մեկը մյուսին հենված փայտե ուլունքների խիտ կարմիր բալետով, դրանք բոլորը միատեսակ չափսի էին և ցուցադրում էին իրենց ճաքճքվող հասունությունը: Եվ ինչպե՞ս դա եղավ, աչքի՞ս երևաց, թե՞ իրականում գրկեցի այն: Օսկարը փոքր-ինչ կռացավ, այո, Մարիան լողափ գնալուց իր հետ էր վերցրել վանիլի հոտը, ռունգերով խորը ներշնչեց բուրմունքը և ինչ-որ մի ժամանակահատված հաղթահարեց քայքայվող Յան Բրոնսկու մասին հիշողությունը: Լեհական փոստատան պաշտպանությունը դարձավ պատմություն, դարձավ ավելի շուտ, քան նրա պաշտպանների միսը պոկվեց ոսկորից: Իսկ Օսկար փրկվածի քթի մեջ բացարձակապես այլ հոտեր էին թագավորում, քան նրանք, որպիսիք կարող էր արձակել նրա՝ մի ժամանակ այդքան պերճաշուք, իսկ այժմ նեխող ենթադրյալ հայրը:

Բրյոզենում Մարիան մեկ ֆունտ բալ գնեց, ձեռքիցս բռնեց՝ նա գիտեր, որ Օսկարը դա թույլ է տալիս միայն իրեն, և ավիամերձ սոճիների միջով ինձ ու իրեն տարավ դեպի լողափ: Չնայած իմ գրեթե տասնվեց տարեկան հասակին՝ ինձ ներս թողեցին կանացի բաժանմունք: Ջրի

ջերմաստիճանը՝ տասնութ, օդինը՝ քսանվեց, քամին՝ արևելյան, առանց տեղումների՝ գրված էր սև տախտակի վրա, փրկարար կայանի ցուցատախտակի մոտ, որի վրա խեղդվածներին վերականգնացնելու հրահանգներ էին փաթեցված՝ աններդաշնակ ու հնաոճ նկարներով: Բոլոր ջրախեղդ եղածների հագին գոլավոր լողագգեստներ էին, բոլոր փրկարարները՝ բեղավոր, իսկ նենգ ու վտանգավոր ջրի վրա լողում էին ծղոտե գլխարկները:

Լողափի ոտաբորիկ տեսչուհին գնում էր առջևից և, կարծես մի ոմն մեղսագործուհի, գոտկապատվել էր թոկով, որից կախված էր մի հսկայական բանալի, որը համապատասխանում էր բոլոր խցիկներին: Փայտե կամրջակներ: Կամրջակների երկայնքով՝ ճաղաշարեր: Բոլոր դռների երկայնքով՝ չոր կոկոսե ուղեգորգ: Մեզ հատկացրեցին համարի հիսուներեք խցիկը: Տաք և չոր տախտակե պատեր՝ այն բնական կապտասպիտակ գույնի, որը ես թերևս կանվանեի խամրած: Պատուհանի մոտ՝ հայելի, որն արդեն նույնիսկ ինքն իրեն լուրջ չէր ընկալում: Սկզբում պետք է հանվեր Օսկարը: Ես էլ, դեմքով դեպի պատը շրջված, հանվեցի և այդ ընթացքում միայն մեծագույն տհաճությամբ ընդունեցի կողմնակի օգնությունը: Յետո Սարիան իրեն բնորոշ գործարար ջիղով ինձ շրջեց, ինձ մեկնեց նոր լողագգեստը և ոչինչ հաշվի չառնելով, ինձ ստիպեց խցկվել կիպ գրկող բրդի մեջ: Ուսակապերս նոր կոճկած՝ նա ինձ արդեն նստեցրեց նստարանի վրա, որը գտնվում էր խցիկի ետին պատի մոտ, ծնկներիս նետեց թմբուկն ու փայտիկները և արագ, ուժեղ շարժումներով սկսեց իր վրայից հանել հագուստը:

Սկզբում ես այնպես, միայն մի քիչ թմբկահարեցի, հետո հաշվեցի փայտե հատակի վրայի բոլոր ոստերը, իսկ հետո դադարեցի և՛ հաշվելը, և՛ թմբկահարելը: Ես ոչ մի կերպ չէի կարողանում հասկանալ, թե ինչ պատճառով Սարիան ծիծաղելիորեն շուրթերը առաջ ցցելով, ուղիղ շվշվացնում է իմ դիմաց. հագից հանելով կոշիկները, հանելով կարճ գուլպաները՝ նա երկու բարձր, երկու ցածր ծայնաստիճան սուլեց, նա սուլում էր ինչպես գարեջուր կրողը, վրայից հանելով գույնզգույն կտորը, կախեց, շվացնելով հանեց ներքևի երկար շրջագգեստի վրայից հագած շրջագգեստը, թույլ տվեց, որ կրծկալը ընկնի և դեռ էլի, այդպես էլ մեղեդին չգտնելով, ուժերի լարումով շվացնում էր, մինչև ծնկները իջեցնելով իր վարտիքը, որը, ճիշտն ասած, ոչ մի վարտիք էլ չէր, այլ սպորտային կարճ շալվար: Այն զցեց ոտքերի վրա, կոլովված շալվարի միջից դուրս եկավ, և ծախ ոտի մատներով շալվարը նետեց մի անկյուն:

Մարիան Օսկարին վախեցրեց իր եռանկյունիով, որը պատված էր մազերով: Իր խեղճ մայրիկի ժամանակներից ի վեր նա գիտեր, որ նեքի մասուն կանայք մազագուրկ չեն, սակայն չէ՞ որ Մարիան կին չէր այն իմաստով, որով իր մայրիկը կին էր ներկայանում Մացերատին կամ Յան Բրոնսկուն:

Եվ այստեղ ես անհապաղ ճանաչեցի նրան: Ցասունը, ամոթը, վրդովմունքը, ափսոսանքի զգացումը և լողազգեստիս տակ սկսված իմ ցնցուղիկի կիսով չափ հետաքրքրաշարժ, կիսով չափ ցավազին փայտացումը ստիպեցին հանուն այդ նոր ի հայտ եկած փայտիկի մոռանալ և՛ թմբուկը, և՛ թմբուկի փայտիկները:

Օսկարը վեր թռավ և նետվեց դեպի Մարիան: Աղջիկը նրան ընդունեց իր մազերի մեջ: Նա իր դեմքին թույլ տվեց սերտաճել այդ մազերի հետ: Մազերը սերտաճեցին նրա շուրթերի միջև: Մարիան ծիծաղեց, ցանկացավ նրան հեռացնել, իսկ ես էլ ավելի էի կլանում նրան իմ մեջ: Ես ընկել էի վանիլային բուրմունքի հետքի վրա: Մարիան չէր դադարում ծիծաղել: Նա ինձանից իր վանիլը չէր խլում, հավանաբար, դա զվարճացնում էր նրան, զուր չէ, որ նա չէր դադարում ծիծաղել: Միայն այն ժամանակ, երբ իմ ոտքերը սայթաքեցին և իմ սահունը նրան ցավ պատճառեց, որովհետև ես այդպես էլ բաց չթողեցի նրա մազերը, իսկ միգուցե այդ նրանք ինձ բաց չթողեցին, միայն երբ վանիլը իմ աչքերից արտասուքներ դուրս մղեց, երբ ես առա ոչ թե վանիլի, այլ, ասենք, աղվեսի կամ մի ինչ-որ նույնչափ խայթող հոտ, միայն թե ոչ վանիլի, երբ այդ հոդեղեն հոտը, որը Մարիան թաքցնում էր իր վանիլի տակ, իմ ճակատին մեխեց նեխող Յան Բրոնսկուն և մնացած ողջ կյանքի համար ինձ թունավորեց կողմնակի համով, որն անցավ, միայն երբ ես նրան բաց թողեցի: Օսկարը ետ սահեց խցիկի խամրած ներկով ներկված տախտակների վրա և չդադարեց լաց լինել, նույնիսկ երբ Մարիան, արդեն կրկին ծիծաղելով, նրան բարձրացրեց, գրկեց, շոյեց և սեղմեց հենց այն նույն բալերից պատրաստված փայտե վզնոցին, որն իր վրա էր պահպանել որպես հագուստի միակ պարագա:

Գլուխը թափ տալով՝ նա իր մազերը հավաքեց իմ շուրթերի վրայից և զարմացած արտաբերեց.

– Այ թե դեմք ես դու, խցկվում ես ինքդ էլ չգիտես թե ուր, իսկ հետո դեռ լաց էլ ես լինում:

Դուք գիտե՞ք, թե ինչ բան է դա: Առաջներում այն կարելի էր գնել տարվա բոլոր եղանակներն հարթ փոքրիկ տոպրակների մեջ: Իմ մայրիկը մեզ մոտ վաճառում էր այդպիսիները՝ տոպրակներով ասպրիկի համով և զգվելիության աստիճան կանաչ գույնի: Իսկ տոպրակը, որն իր գույնը փոխ էր առել կիսով չափ խակ նարինջներից, անվանվում էր նարնջի համով փոշի փրփրուն ըմպելիքի համար, և էլի կար փոշի ազնվամորու համով, և էլի փոշի, որը եթե ջրում ենք ծորակից եկող մաքուր ջրով, թշնում է, բլթբլթում, սկսում ավելոծվել, իսկ երբ այն խմում էինք նախքան հանգստանալը, հեռավոր ծևով, շատ հեռավոր ծևով լիմոնի հոտ էր արձակում և ընդունում էր դրան համապատասխանող գույնը, նույնիսկ դրանից ավելին. այն իրեն դրսևորում էր ինչպես արհեստական դեղնության գույն:

Է՛լ ինչ էր գրված տոպրակի վրա՝ բացի նրանից, թե դա ինչ համի է: Իսկ ահա թե ինչ. բնական մթերք, պաշտպանված է օրենքով, պահպանել խոնավությունից, իսկ կետագծի ներքևում գրված էր՝ երեսանց պատռել այստեղ:

Է՛լ որտեղ կարելի է նման փոշի գնել: Այդ տոպրակը կարելի էր ձեռք բերել ոչ միայն իմ մայրիկի կրպակում, այլև գաղութային ապրանքների ցանկացած կրպակում՝ միայն թե ոչ Կայգերի սրճարանում և խոշոր մթերային խանութներում: Եվ այնտեղ, և բոլոր կրպակներում այն վաճառվում է երեք պֆեննիգով:

Մենք և Մարիան այդ տոպրակները ձրի ստացանք: Միայն երբ չէինք կարողանում համբերել մինչև տուն հասնելը, ստիպված էինք լինում դրանք գնել գաղութային ապրանքների կրպակներից կամ ըմպելիքներ վաճառող փոքրիկ խանութներից՝ դրանց վրա ծախսելով երեք պֆեննիգ կամ ամբողջ վեց, քանի որ մի տոպրակը մեզ չէր բավականացնում, մենք ուզում էինք երկուսը ստանալ:

Մեզանից ո՞վ սկսեց առաջինը: Երկու սիրող սրտերի հայտնի վեճ: Ես ասում եմ՝ սկսեց Մարիան: Մարիան երբեք չի հաստատել, որ առաջինը Օսկարն է սկսել: Նա հարցը թողել է բաց, իսկ եթե նրան կողմնապահորեն հարցաքննեինք, կպատասխաներ. «Փոշին ինքը սկսեց»:

Եվ, իհարկե, յուրաքանչյուր մարդ կհամաձայներ Մարիայի հետ: Միայն Օսկարը չէր ցանկանում այդ մեղադրական դատավճիռն ընդունել: Ես այդպես էլ ոչ մի անգամ չկարողացա խոստովանել. փրփրուն ըմպելիքի համար երեք պֆեննիգ արժողությամբ տոպրակը կարողացավ

Օսկարին զայթակղել: Այդ ժամանակ ես տասնվեց տարեկան էի և մեծ նշանակություն էի տալիս այն բանին, որ մեղքն ընկնի իմ կամ գոնե Մարիայի, միայն թե ոչ փոշու վրա, որը անհրաժեշտ է խոնավությունից պաշտպանել:

Ամեն ինչ սկսվեց իմ ծննդյան տոնից մի քանի օր անց: Օրացույցի համաձայն լողալու ժամանակը մոտենում էր ավարտին: Սակայն եղանակը չէր ուզում խոստովանել սեպտեմբերի մոտեցումը: Համատարած անծրային օգոստոսից հետո ամառը հրամցրեց, հանձնեց ամենը, ինչի նա ունակ է, և նրա ուշացած նվաճումները կարելի էր ընթերցել փրկարար կայանի ցուցապաստառի կողքի տախտակի վրա, որը մեխված էր փրկարարի խցիկին. օդը քսանինը, ջուրը՝ քսան, քամին՝ հարավ-արևելյան՝ առավելապես պարզ:

Մինչ Ֆրից Տրուչինսկին, որպես ավիացիայի ավագ եֆրեյտոր, մեզ բացիկներ էր ուղարկում Փարիզից, Կոպենհագենից, Օսլոյից ու Բրյուսելից՝ նրան անընդհատ տեղից տեղ էին տեղափոխում, ես ու Մարիան մի լավ արևահարվեցինք: Հուլիս ամսին մենք մշտական տեղ ունեինք ընտանեկան լողափի արևելյան կողմում: Սակայն քանի որ այնտեղ Մարիային մշտապես հոգնեցնում էին Կոնրադի գիմնազիայի կարմրաշավար դասարանցիների տափակ կատակները և Պետրիշի ավագ դպրոցի ինչ-որ մի իններորդ դասարանցու միապաղաղ բազմախոս զեղումները, մենք օգոստոսի կեսին հրաժարվեցինք ընտանեկան լողարանից և քոչեցինք դեպի առավել հանգիստ տեղ՝ մանկական լողարանում, գրեթե ջրի կողքին, որտեղ բալթյան պեբախության նման գեր և ծանր հևացող տիկիները ջուրն էին մտնում մինչև ծնկատակի փոսերի արյունատար անոթները, որտեղ մերկ և վատ դաստիարակված փոքրիկ երեխաները մարտնչում էին ճակատագրի դեմ՝ այլ խոսքերով, ավագի վրա ամրոցներ էին կառուցում, որոնք անխուսափելիորեն անմիջապես էլ փլվում էին:

Կանանց լողափում, երբ կանայք գտնվում են կանանց շրջապատում և վատահ են, որ ոչ ոք իրենց չի հետևում, պատանուն, որին Օսկարը հմտորեն թաքցնում էր իր մեջ, մնում էր միայն աչքերը փակել, որպեսզի չդառնա կանանց անքաղաքավարի լուծյան ակամա լրտեսը:

Մենք պառկում էինք ավագի վրա, Մարիան՝ կարմիր եզրերով կանաչ լոգազգեստով, ես գոռով վրաս էի քաշել իմ կապույտը: Ավագը քնեց, ծովը քնեց, խխունջները տորոկած էին և չէին կարող մեզ լսել: Սաթը, որը սովորաբար փախցնում է քունը, պետք է ենթադրել, որ գտնվում էր ուրիշ այլ տեղում, քամին, որը եթե հավատանք սև տախ-

տակին, մեզ մոտ էր գալիս հարավ-արևելքից, նույնպես դանդաղ քնեց, և ողջ լայնատարած, հավանաբար խոնջացած երկինքը չէր կարողանում զսպել հորանքը, և ես ու Մարիան էլ կարծես թե հոգնել էինք: Լողանալը մենք արդեն լողացել էինք, լողանալուց հետո, և ոչ թե դրանից առաջ՝ սնվել: Այժմ դեռ խոնավ կորիզների տեսքով բալերը պառկած էին անցյալ տարվա՝ արդեն սպիտակության աստիճան չորացած կորիզների կողքին:

Նման ոչ հարատևությունը դիտելով՝ Օսկարը թույլ տվեց, որ ավագը մեկ տարեկան, հազարամյա և դեռ ամենևին թարմ բալերի հետ միասին ծորա իր թմբուկի վրա, նման ձևով գիշերային ժամացույց պատրաստեց և փորձեց ոսկորների հետ խաղալով իրեն երևակայել մահվան դերում: Մարիայի քնած տաք մարմնի տակ ես ինձ պատկերացրեցի նրա հաստատապես արթուն կմախքի մասերը, ուրախացա արմուկոսկրի և ճաճանչուսկրի միջև եղած տարածության համար, նրա ողնաշարի վրայով վերև ու ներքև շարժվելով, համարանքախաղ խաղացի, երկու անցքերի միջով ներթափանցեցի նրա կոնքի մեջ և հրճվեցի՝ դիտա-հայելով թրածև ելուստը: Սակայն հակառակ հաճելի ժամանցի, որը ես ավագե ժամացույցի հետ մահվան դերում ինքս էի ստեղծել իմ համար, Մարիան շարժվեց և կուրորեն, հույսը միայն իր մատների վրա դնելով, ձեռքը մտցրեց լողափի պայուսակի մեջ և ինչ-որ բան փնտրեց այնտեղ, մինչ ես վերջին կորիզների հետ ավագի մնացորդներն էի բաց թողնում հենց իմ կիսով չափ քնած թմբուկի վրա: Իսկ քանի որ Մարիան չգտավ այն, ինչն ուզում էր, իր շրթնհարմոնը, պետք է ենթադրել, որ նա շուտ տվեց պայուսակը, և անմիջապես լողափի ավազների վրա հայտնվեց ամենևին էլ ոչ թե հարմոնը, այլ փրփրուն փոշու տոպրակը:

Մարիան զարմանք պատկերեց: Իսկ միգուցե նա իսկապե՞ս զարմացավ: Իսկ այ ես իսկապես էլ այնքան էի զարմացած, որ չէի հոգնում կրկնելուց և մինչ օրս էլ կրկնում եմ. ինչպե՞ս այդ փոշին հայտնվեց, այդ էժանությունը, որը զնում են միայն գործազուրկների երեխաները և մեկ էլ բեռնակիրները, որովհետև նրանք իսկական լիմոնադի համար փող չունեն, այդ բացարձակապես պահանջարկ չունեցող ապրանքը ինչպե՞ս ընկավ մեր պայուսակի մեջ: Այնուամենայնիվ, մինչ Օսկարը դեռ տարված էր այդ հարցի շուրջ մտորումներին, Մարիան ուզում էր խմել: Ես էլ ստիպված եղա, իմ կամքին հակառակ, կտրելով մտքերիս թելը, խոստովանել, որ ես էլ եմ ուժեղ ծարավ զգում: Մենք մեզ հետ բաժակ չէինք վերցրել, մինչև խմելու ջրի ծորակը առնվազն երեսուհինգ քայլ էր, եթե ջրի մոտ Մարիան գնար, և հիսունից ոչ պակաս, եթե ես գնայի:

Ինչը նշանակում էր. եթե բաժակի ետևից գնաս հսկիչի մոտ կամ բաց անես հենց նրա խցիկի կողքի ծորակը, ստիպված կլինես տանջվել շիկացած արևի արանքներում «Նիվեա» քսուկից փայլողներից, որոնք մսե սարերի տեսքով պառկած են մեջքի կամ փորի վրա: Մեզ երկուսիս էլ վախեցնում էր այդ հեռավոր ճանապարհը, և այդ իսկ պատճառով տոպրակը թողեցինք սավանի վրա: Վերջում ես այն վերցրեցի ավելի շուտ, քան դա հասցրեց անել Մարիան: Սակայն Օսկարը տոպրակը դրեց նախկին տեղը, որպեսզի Մարիան կարողանա այն վերցնել: Իսկ Մարիան չէր վերցնում: Այդ ժամանակ ես ինքս այն վերցրեցի ու մեկնեցի Մարիային: Իսկ Մարիան այն վերադարձրեց Օսկարին: Իսկ ես շնորհակալություն հայտնեցի և այն նվիրեցի Մարիային: Իսկ նա Օսկարից ոչ մի նվեր չէր ցանկանում ընդունել: Ստիպված եղա տոպրակը դնել նախկին տեղը, որտեղ էլ այն առանց շարժվելու բավականին ժամանակ մնաց:

Օսկարը ինքն իր համար նկատեց, որ տանջալի դադարից հետո Մարիան վերցրեց տոպրակը: Ավելին, նա թղթի շերտը կտրեց հատկապես այն տեղում, որտեղ կետագծի ներքևում գրված էր՝ պատռել այստեղ: Այնուհետև նա բացված տոպրակը մեկնեց ինձ: Այս անգամ էլ Օսկարը շնորհակալությամբ հրաժարվեց: Մարիային հաջողվեց իրեն նեղացածի տեսք հաղորդել և մեծագույն վճռակալությամբ բացված տոպրակը դրեց սավանի վրա: Էլ ի՞նչ էր ինձ մնում անել, եթե ոչ միայն իմ հերթին բռնել տոպրակը՝ նախքան նրա մեջ ավազ կթափվեր, և բռնելով առաջարկել Մարիային:

Օսկարը արձանագրում էր, որ հենց Մարիան մի մատը մտցրեց կտրվածքի մեջ, որ հենց նա այնտեղից դուրս հանեց մատը և ուղղահայաց դիրքով այն պահեց ի ցույց, մատի ծայրին ինչ-որ սպիտակաերկնագույն բան երևաց՝ փրփրուն ըմպելիքի փոշին: Նա իր մատը առաջարկեց ինձ, և ես, բնականաբար, առաջարկվածը վերցրեցի: Չնայած սուր հոտը դիպավ իմ քթին՝ դեմքիս հաջողվեց համեղություն արտացոլել: Իսկ Մարիան մեկնեց իր ափը: Իսկ Օսկարը չկարողացավ դիմանալ և այդ վարդագույն պնակի մեջ մի քիչ փոշի լցրեց: Նա չգիտեր, թե հետո ինչ անի լցվածի հետ: Նրա ափի մեջտեղի թմբիկը չափից դուրս մոր և չափից դուրս զարմանալի էր նրա համար: Այդ ժամանակ ես կռացա, ողջ թուքս, ինչքան որ կար, հավաքեցի բերանիս մեջ և նրանով թացացրեցի փոշին, կրկնեցի խորամանկությունս և նախկին դիրքս ընդունեցի միայն այն ժամանակ, երբ իմ բերանում ընդհանրապես թուք չմնաց:

Մարիայի ափի վրայի փոշին սկսեց թշշալ ու փրփրել:

Ասպրիկը հրաբուխի նման սկսեց ժայթքել: Այստեղ եռում էր կանաչավուն ցատունը՝ էլ չգիտեն էլ, թե որ ազգի: Այստեղ տեղի էր ունենում այնպիսի մի բան, ինչը Մարիան դեռ չէր տեսել և, հնարավոր է, նաև չէր էլ զգացել, քանզի նրա ձեռքը ցնցվեց, դողաց, ցանկացավ թռչել, որովհետև պարզվեց, որ ասպրիկը կծու է, որովհետև ասպրիկը ներթափանցում էր նրա մաշկի մեջ, որովհետև հուզում էր նրան, նրա մեջ զգացնում էր արթնացում, զգացնում, զգացնում:

Չնայած կանաչ զանգվածը անսանձ բազմանում էր, Մարիան կարմրեց, ափը մոտեցրեց շուրթերին, լեզուն երկար առաջ բերելով՝ այն լպստեց, այդ գործողությունը այնպիսի մոռացության մի քանի անգամ կրկնեց, որ Օսկարը արդեն պատրաստ էր մտածել, որ Մարիայի լեզուն չի ոչնչացնում ասպրիկի այդչափ հուզող զգացումը, այլ, ընդհակառակը, առավելագույն չափով կամ այդ առավելագույնից անց վտանացնում է նրան, ինչը սովորաբար հատկանշական է մեր բոլոր զգացումներին համար:

Այնուհետև զգացումները թուլացավ: Մարիան հռիռաց, նայեց իր չորս կողմը՝ տեսնելու, թե ասպրիկի վկաներ չկա՞ն, արդյոք, այնտեղ և քանզի տեսնելով, որ ծովային կովերը, որոնք փնչացնում էին իրենց լողազգեստների մեջ, անհաղորդ և «Նիվեա» քսուկից արևառված բերանքսիվայր պառկել էին շուրջբոլորը, կրկին ընկավ իր սավանի վրա: Այդքան սպիտակ ֆոնի վրա ամոթի ներկը նրան դանդաղ լքեց: Հավանաբար կեսօրյա ժամի լողանալու եղանակին դեռ կիցողվեր Օսկարին ընկղմվել քնի մեջ, եթե Մարիան մոտ կես ժամ անց չմտադրվեր երկրորդ անգամ ուղղվել և հարձակում նախաձեռնել՝ այս անգամ արդեն կիսով չափ լցված տոպրակի վրա: Չեն կարող ասել, նախքան փոշու մնացորդը դատարկ բռնի մեջ լցնելը, պայքարո՞ւմ էր, արդյոք, ինքն իր հետ նա, ով արդեն յուրացրել էր դրա ազդեցությունը: Նա տոպրակը ձախ կողմից, իսկ ձեռքի ափը՝ աջից, որպես անշարժ հակակշիռ պահեց մոտավորապես այնքան ժամանակ, որքան անհրաժեշտ է, որպեսզի տրորի աչքերը: Եվ սխալ կլինի ասել, որ նա հայացքը հառել էր տոպրակի կամ դատարկ ձեռքի ափի վրա, որ նրա հայացքը շրջում էր կիսադատարկի և լրիվ դատարկի միջև, ոչ, Մարիան տոպրակի ու ձեռքի մեջտեղով ինչ-որ տեղ էր նայում և այդ անելիս՝ նրա աչքերը խիստ էին ու մութ: Սակայն ես դեռ առաջիկայում պետք է իմանայի, թե որքանով է այդ հայացքը թույլ, քան կիսով չափ օգտագործված տոպրակը: Տոպրակը մոտեցավ տակը պահված բռին, բուռը դուրս ելավ տոպրակին ընդառաջ, հայացքը կորցրեց իր մռայլ խոհերով հագեցած խստութ-

յունը, սկզբում լցվեց ժլատ հետաքրքրասիրությամբ, իսկ հետո էլ ուղղակի ժլատությամբ: Մարիան ցուցադրական անտարբերությամբ փոշու մնացորդը լցրեց իր թմբիկի և, չնայած շոգին, չոր ափի մեջ, այնուհետև անտարբերության հետ մեկտեղ դեն նետեց տոպրակը, ազատ մնացած ձեռքը ներքևից մոտեցրեց փոշով լի բռին, հայացքը կանգնեցրեց փոշու վրա, այնուհետև նայեց ինձ, ինձ վրա տեղափոխեց մոխրագույն հայացքը, մոխրագույն աչքերով ինձանից ինչ-որ բան պահանջեց, կամեցավ իմ թուրքը, իսկ ինչո՞ւ չվերցնի իր սեփականը: Օսկարի մոտ թուրք գրեթե չէր մնացել, նա հաստատ ավելի շատ ուներ, թուրքը այդքան արագ չի հավաքվում, ավելի լավ է իրենը վերցնել, նրա թուրքը ոչնչով վատը չէ, իսկ միգուցե և ավելի լավն է, և, անկասկած, նա այժմ ավելի շատ թուրք ունի, քան ես, չէ՞ որ ես չէի կարող այդքան արագ շատ թուրք կուտակել, և բացի այդ էլ Մարիան ավելի մարմնեղ էր, քան ես:

Մարիան, սակայն, իմ թուրքն էր ուզում ստանալ: Այսինքն՝ սկզբից Լեթ պարզ էր, որ խոսք կարող է լինել միայն իմ թթի մասին: Նա ինձանից չէր հեռացնում իր պահանջկոտ հայացքը, և ես նման կոշտ անգիջունության համար մեղքը դնում էի նրա ականջաբլթակների վրա, որոնք ոչ թե ազատ էին, այլ սերտաճած: Եվ Օսկարը տեղի տվեց, սկսեց պատկերացնել իրեն այն առարկաները, որոնց տեսքից սովորաբար նրա ախորժակը զրգովում էր, սակայն ծովի օդը, աղի օդը, ծովի, աղի օդն էր մեղավոր, որ թքագեղձերը չգործեցին, և Մարիայի դրդիչ հայացքի ներքո ես ստիպված էի վեր կենալ ու ճամփա ընկնել: Եթե նայելու չլինեի ոչ ծախ, ոչ աջ, ապա շիկացած ավազի վրայով պետք է հիսուն քայլ անեի, բարձրանայի էլ ավելի շիկացած աստիճանների վրայով դեպի տեսուչի խցիկը, բերանս բաց՝ պտտելով բաց անեի ծորակը, գլուխս կողքի թեքած պահեի շիթի տակ, խմեի, բերանս ողողեի, կուլ տայի, որպեսզի Օսկարի բերանում կրկին թուրք առաջանար:

Երբ ես հաղթահարեցի տեսուչի խցիկից մինչև մեր սպիտակ սավանն ընկած անսահմանությունը, որքան էլ այն անսահման էր, որքան էլ գարշելի տեսարաններ բացվեցին իմ ուղու երկու կողմերում, ես տեսա, որ Մարիան պառկած էր փողի վրա՝ գլուխը խաչված ձեռքերի տակ թաքցրած: Նրա ծամերը փռվել էին կլոր մեջքի վրա:

Ես հրեցի նրան, որովհետև Օսկարն այժմ թուրք ուներ: Մարիան չշարժվեց: Ես մեկ անգամ ևս հրեցի, ծայր-ծուն չկա: Ես զգուշորեն բացեցի նրա ծախ ափը: Նա չէր դիմադրում, պարզվեց, որ ափը դատարկ է, կարծես կյանքում ոչ մի փոշի էլ չի տեսել: Ես ուժ գործադրելով բացեցի նրա աջ ձեռքի մատները. գծերը խոնավ էին, ափը վարդագույն,

տաք և դատարկ: Միգուցե Մարիան սեփական թո՞ւքն էր գործի դրել: Միգուցե չի՞ կարողացել համբերել մինչև ես գամ: Կամ ուղղակի հանգցնելով իր զգացմունքը՝ այն չզգալով ձեռքի ասփի միջից փչել, թափե՞լ է փոշին, սավանին քսելով սրբել-չորացրե՞լ է ձեռքը, նախքան ես՝ լուսնի խաղի ներքո, կրկին կբացեի նրա ափը:

Դրանից քիչ անց մենք գնացինք տուն, և Օսկարին այդպես էլ չհաջողվեց իմանալ, թե ստիպե՞ց, արդյոք, Մարիան, որպեսզի թշափող փոշին այդ օրը երկրորդ անգամ փրփրի, թե՞ միայն մի քանի օր անց այդ փոշու և իմ թքի խառնումը կրկնվելով, դարձավ մեղք, դարձավ իմ ու նրա մեղքը:

Դիպվածը կամ ասենք դիպվածը, որը ենթարկեցված էր մեր ցանկություններին, դասավորվեց այնպես, որ այդ նույն լողանալու օրվա երեկոյան, մենք նոր էինք հասցրել ճաշին կարտոֆիլով, յուղաբլիթով և հապալասով ապուր ուտել, Մացերատը բոլոր մանրամասներով մեզ բացատրեց, որ քաղաքային կուսակցական կազմակերպության շրջանակներում դարձել է սկատի սիրահարների փոքրիկ ակումբի անդամ և այդ իսկ պատճառով շաբաթական երկու անգամ գարեջրատանը կհանդիպի իր նոր խաղընկերների հետ, որոնք բոլորը, ինչպես և ինքը, ղեկավարում են սկզբնական բջիջները, և որ տեղական կազմակերպության նոր ղեկավար Սելկեն ևս երբեմն անգամ, վառված լույսը տեսնելով, կայցելի իրենց և զոնե միայն այդ մեկ պատճառով նա ստիպված կլինի լինել այնտեղ, իսկ մեզ, ցավոք, կթողնի միայնակության մեջ: Ավելի լավ կլիներ, եթե սկատին նվիրվելիք երեկոները Օսկարը մնար Տրուչինսկի մայրիկի մոտ:

Տրուչինսկի մայրիկը դեմ չէր, նամանավանդ, որ այդ տարբերակը շատ, ավելի շատ էր նրա սրտով, քան այն առաջարկը, որը Մացերատն արել էր նախորդ օրը՝ Մարիայի հետ չխորհրդակցելով: Նրա տարբերակի համաձայն ես պետք է գիշերեի Տրուչինսկի մայրիկի մոտ, իսկ անձամբ Մարիան երկու շաբաթը մեկ անգամ գիշերն անցկացներ մեր թախտի վրա: Սկզբնական շրջանում Մարիան քնում էր այն լայն անկողնում, որտեղ նախկին ժամանակներում իր կտրտված թիկունքն էր հանգեցնում իմ ընկեր Դերբերթ Տրուչինսկին: Կահավորման այդ զանգվածային առարկան դրված էր ամենահեռու, փոքրիկ սենյակում, իսկ Տրուչինսկի մայրիկը քնում էր հյուրասենյակում: Հուստա Տրուչինսկին, որն առաջվա պես «Էդեն» հյուրանոցում սառը խորտկեղեն էր մատուցում, այնտեղ էլ հենց ապրում էր, աշխատանքային օրերին մեկ-մեկ այցելում էր, հազվադեպ էր գիշերը տանը մնում, իսկ եթե նույնիսկ մնում

էլ էր, ապա բազմոցի վրա էր քնում: Իսկ եթե, այնուամենայնիվ, արծակ-
ման վկայականը հեռավոր երկրներից նվերներով ուղղակի բնակարան
էր նետում Ֆրից Տրուչինսկուն, մեր ոչ այն է ճակատայինը, ոչ այն է
գործուղվածը քնում էր Յերբերթի անկողնում, Մարիան՝ Տրուչինսկի
մայրիկի անկողնում, իսկ անձամբ ծեր կինը իր կոշտ անկողինն էր բա-
ցում բազմոցի վրա:

Իմ պահանջմունքները խախտում էին ընդունված կարգը: Սկզբում
նրանք որոշեցին ինձ անկողին գցել բազմոցի վրա: Ես դեմ եղա այդ
նտադրությանը՝ կարճ և հաստատուն: Այդ ժամանակ Տրուչինսկի մայ-
րիկը որոշեց ինձ զիջել իր ծերունական մահճակալը և բավարարվել
բազմոցով, սակայն այստեղ դեմ ելավ Մարիան: Աղջիկը չէր ցանկա-
նում, որպեսզի այդ անհարմարությունները խանգարեն իր ծեր մոր
անձնական հանգստին և իր կողմից պատրաստականություն հայտնեց
ինձ հետ կիսել Յերբերթի նախկին մատուցողական անկողինը, ընդ
որում իր միտքն արտահայտեց հետևյալ խոսքերով.

– Դե, ուրեմն, ես Օսկարի հետ կքնեմ նույն անկողնում. չէ՞ որ նա
մեզ մոտ մեկ չափաբաժնի մեկ ութերորդ մասն է կազմում:

Ստացվեց այնպես, որ հաջորդ շաբաթվանից Մարիան երկուական
անգամ իմ անկողնու պարագաները մեր առաջին հարկի բնակարանից
տեղափոխում էր իրենց մոտ երրորդ հարկ և ինձ իմ թմբուկի համար
անկողին էր բացում իր ծախս կողմում: Մացերատի թոթախաղի առաջին
գիշերը բացարձակապես ոչինչ տեղի չունեցավ: Յերբերթի մահճակալը
ինձ չափից դուրս մեծ թվաց: Առաջինը պառկեցի ես, Մարիան ավելի ուշ
եկավ: Նա խոհանոցում լվացվեց և հայտնվեց ծիծաղելու աստիճան եր-
կար և հնամյա ոճով գիշերային վերնաշապիկով: Օսկարը, որը սպա-
սում էր, թե նա կհայտնվի մերկ և մազոտ եռանկյունիով, սկզբում հիաս-
թափվեց, սակայն հետո նույնիսկ բավարարվածություն զգաց, որով-
հետև նախատատիկյան սնդուկից հանված կտորը թեթև ու հաճելի կա-
մուրջ գցեց դեպի քույրական խալաթի սպիտակ ծալքերը:

Կոմոդի առջև կանգնած՝ Մարիան քանդում էր հյուսերը և միաժա-
մանակ շվշվացնում: Ամեն անգամ հագնվելիս կամ հանվելիս, մազերը
հյուսելիս կամ քանդելիս Մարիան շվշվացնում էր: Նույնիսկ ուղղակի
մազերը սանրելիս նա անընդհատ առաջ ցցած շուրթերի միջից դուրս էր
հրում այդ երկու նոտաները, սակայն ոչ մի մեղեդի նրա մոտ չէր ստաց-
վում:

Սանրը դնելով մի կողմ՝ նա դադարում էր շվացնելը: Նա շրջվում էր,
և մեկ անգամ տարուբերում գլուխը, մի քանի շարժումներով կարգ ու
կանոն էր հաստատում իր կոմոդի վրա, հաստատված կարգ ու կանոնը

Որան համակում էր ուրախ աշխուժությամբ, նա իր լուսանկարված ու ռետուշավորված սև եբեճոսափայտ շրջանակի մեջ առնված բեղավոր հորը օդային համբույր էր ուղարկում, հետո իր ավելորդ ծանրաքաշությամբ թռչում էր մահճակալի մեջ, մի քանի անգամ վերմակի վրա վերվեր էր թռչում: Վերջին թռիչքի ժամանակ օդից բռնում էր վերին փետրաներքնակը և այդ բմբուլե սարի տակ մինչև դունչը թաքնվելով, ոչ մի կերպ չդիպչելով ինձ, որ պառկած էի սեփական վերմակիս տակ, վերմակի տակից կլորիկ ձեռքով մեկ անգամ ևս լողում էր վեր, ինչից նրա թևը ետ էր քաշվում, փնտրում էր իր գլխավերևի թուղ, որպեսզի այն քաշելով հանգցնի լույսը, գտնում էր, քաշում և արդեն մթության մեջ չափից դուրս բարձր ծայնով ինձ ասում. «Բարի գիշեր»:

Շատ շուտով Մարիայի շնչառությունը դառնում էր համաչափ: Հնարավոր է, որ նա ամենևին էլ չէր ձևացնում, այլ իսկապես քնում էր, քանի որ նրա ամենօրյա աշխատանքային նվաճումներին կարող էին և պետք է որ հետևեին նույնչափ նշանակալի նվաճումները քնելու մասով:

Իսկ Օսկարին սակայն երկար ժամանակ ուշադրության արժանի և քունը փախցնող պատկերներ էին հայտնվում: Որքան էլ որ պատերի միջև և պատուհանի լույսը մեկուսացնող թղթի միջև եղած խավարը ծանր կախվում էր ցած, միևնույն է, սպիտակահեր գթության քույրերը խոնարհվում էին Հերբերթի՝ սպիներով ծածկված թիկունքի վրա, Լեո Խենթուկի ճոճված սպիտակ վերնաշապիկը՝ ինչը գոյանում էր ինքնաբերաբար, վեր էր ածվում սպիտակ ճայի և թռչում, թռչում, մինչև որ կոտրվեր՝ դիպչելով գերեզմանատան պատին, իսկ պատը դրանից հետո թվում էր, թե նոր է սպիտակեցված, դե և այդպես շարունակ: Եվ միայն երբ գնալով ամրացող, խոնջություն փչող-բերող վանիլի բուրմունքը ստիպում էր թրթռալ, իսկ հետո, քնից առաջ ընդհանրապես կտրում էր ժապավենը, Օսկարի մեջ հաստատվում էր այն նույն հանգստությունը, հավասարաչափ շնչառությունը, որը Մարիան վաղուց էր արդեն ձեռք բերել:

Քնելու պատրաստվող աղջկա մասին Մարիան նույնչափ քրեատոմատիական բարեվայելուչ պատկերացում ներկայացրեց նաև երեք օր անց: Նա եկավ գիշերային վերնաշապիկով, մազերը քանդելով չվշկացնում էր, երբ սանրվում էր, մի կողմ դրեց սանրը, դադարեց չվշկացնելը, կարգ ու կանոն հաստատեց կոճողի վրա, լուսանկարին օդային համբույր ուղարկեց, չափազանցված թռիչք կատարեց դեպի անկողին, ճոճվեց, բռնեց վերմակը և տեսավ, ես միայն նրա թիկունքը կարող էի տեսնել, տոպրակ տեսավ, ես հիանում էի նրա երկար մազերով, նա փետ-

րաներքնակի վրա ինչ-որ կանաչ գույնի բան հայտնաբերեց, ես փակեցի աչքերս, որոշեցի սպասել մինչև նա ընտելանա փրփրող ըմպելիքի համար փոշու տեսքին, սակայն այդ ժամանակ ճտտաց անջատիչը, և երբ ճտտոցը ստիպեց, որ ես աչքերս բացեմ, Օսկարը կարող էր համոզվել այն բանում, ինչը առանց այն էլ գիտեր: Մարիան անջատել էր լույսը, նա մթության մեջ ջղային շնչում էր, նա չկարողացավ ընտելանալ տոպրակի տեսքին, սակայն բաց էր մնում հարցը. նրա կողմից ստեղծած մթությունը չի՞ սաստկացնում, արդյոք, տոպրակի գոյությունը, արդյոք այդ մթությունը չի՞ ստիպում, որպեսզի ասպրիկը առավել փարթան գույներով ծաղկի, չի՞ հագեցնում, արդյոք, նա գիշերը ածխաթթվի պղպջակներով:

Ես արդեն պատրաստ էի հավատալ, որ մթությունը Օսկարի համախոհն է: Քանզի ընդամենը մի քանի րոպե անց, եթե ընդհանրապես տեղին է բացարձակ մութ սենյակի մեջ խոսել րոպեների մասին, ես մահճակալի գլխամասում շարժում զգացի. Մարիան սկսեց որսալ թուրք, թուրք կերավ խայծը, ինչից հետո ես կրկին կարող էի հիանալ ցցի պես կանգնած վերնաշապիկի վրա թափված երկար մազերով: Որքա՞ն հավասարաչափ և դեղին գույնով էր ննջասենյակը լուսավորում ծալագարդված լուսամփոփի տակի լամպը: Ուղեբերիս մոտ կուզիկացել էր դեն նետված և անձեռնմխելի փետրաներքնակը: Իսկ ահա այդ բլրակի վրայի տոպրակը մթության մեջ չէր կարողացել տեղից շարժվել: Մարիայի վրա խշխշաց տատիկի գիշերային վերնաշապիկը, իրեն պատկանող թմբիկ ձեռքի ափի հետ ետ գնաց թևքը, և Օսկարը սկսեց թուրք հավաքել բերանի մեջ:

Չետազա շաբաթների ընթացքում մենք տասից ավելի տոպրակներ դատարկեցինք, որի մեծ մասը ասպրիկի համով էր, հետո, երբ ասպրիկը վերջացավ, կիտրոնի ու ազնվամորու համով, ընդ որում մեկ և միևնույն ձևով, իմ թքի օգնությամբ ստիպում էինք թշշալ, որը Մարիայի համար գնալով ավելի ու ավելի հաճելի զգացումներ էր առաջացնում: Ես թքի կուտակման մեջ հմտացա, ես ամեն կարգի խորամանկությունների էի դիմում, որպեսզի բերանիս մեջ թուրք հայտնվի մեծ չափով ու արագ, և շուտով արդեն կարողանում էի մեկ-մեկ տոպրակի օգնությամբ Մարիայի մոտ երեք անգամ անընդմեջ առաջ բերել ցանկալի զգացումը:

Մարիան լիովին գոհ էր Օսկարից, երբեմն նրան սեղմում էր իրեն, իսկ փրփրող ըմպելիքից հագեցնալով, երկու, երեք անգամ համբուրում էր դեմքը, ուր պատահի, ինչից հետո շուտով քնում էր, սակայն դեռ դրանից առաջ Օսկարը մթության մեջ կարճ քնծիծաղ էր լսում:

Եվ ահա օր օրի ինձ համար ավելի դժվար էր դառնում քնելը: Ես արդեն դարձել էի տասնվեց տարեկան, առաջնորդվում էի կենդանի երևակայությամբ և Մարիայի հանդեպ իմ սերն արտահայտելու՝ քուն փախցնող անհրաժեշտությամբ: Անհրաժեշտություն ունեի իմ այդ սերը արտահայտել նոր, դեռ բոլորովին անհայտ ձևերով, որոնք, սակայն, դարձյալ անփոփոխ բերում էին այդ մեկ և միևնույն զգացմունքին:

Օսկարի մտորումները չէին սահմանափակվում միայն այն պահով, երբ հանգչում էր լույսը: Օրեր շարունակ ես անդուլ աշխատում էի իմ թմբուկի վրա և տրվում էի մտորումներին, թերթում էի պատռվելու աստիճան շատ ընթերցված ռասպուտինյան պրակները, վերհիշում էի Գրեթսեն Շեֆլերի և իմ խեղճ մայրիկի մասնակցությամբ նախկին կրթական օրգիաները, հարց էի տալիս նաև Գյոթեին, որից առանձին պրակներով ունեի «Ընտրովի ազգակցություններ»-ը, ինչպես և «Ռասպուտին»-ը: Կարճ ասած՝ վերցնում էի հրաշագործի փոթորկուն ակտիվությունը, այն հարթեցնում էի ողջ աշխարհը ընդգրկող բանաստեղծների արքայի բնական զգացմունքով, կամ Մարիային օժտում էի թագուհու և մասամբ իշխանուհի Անաստասիայի արտաքինով: Ռասպուտինի շքախմբից ընտրում էի արտասովոր ազնվական կանանց, որպեսզի քիչ անց, չընդունելով չափից դուրս փոթորկուն կրքերը, Մարիային տեսնեի Օթթիլիայի ոչ երկրային թափանցիկության և կամ Շարլոթի արհեստականորեն ճնշված կրքոտության մեջ: Անձամբ իրեն Օսկարը մեկ տեսնում էր որպես Ռասպուտին, մեկ որպես Ռասպուտինին սպանող, շատ հաճախ ատաման, առավել հազվադեպ՝ որպես այն անվճռական մարդը՝ Շարլոթի ամուսինը: Իսկ մեկ անգամ (ազնվորեն խոստովանում եմ) որպես հանճար, որը Գյոթեի հանրահայտ արտաքինով պտտվում է քնած Մարիայի գլխավերևում:

Տարօրինակ ձևով ես ավելի շատ ազդակներ գրականությունից էի վերցնում, քան չպաճուճված իրական կյանքից: Եվ այդ իսկ պատճառով Յան Բրոնսկին, որին ես ավելի քան հաճախ էի բռնացնում իմ խեղճ մայրիկի մարմնի վրա աշխատելիս, գրեթե ոչինչ չէր կարող ինձ սովորեցնել: Թեև ես գիտեի, որ մայրիկի ու Յանի, երբեմն էլ մայրիկի ու Մացերատի մարմինների միախառնված գունդ կծիկների փոթորկոտ, այնուհետև անուժ տնքոցները սեր են նշանակում, Օսկարը չէր ցանկանում հավատալ, որ սերը հենց այդպիսի սերն է, սիրո մեջ այլ սեր էր փնտրում, անփոփոխ դեմ էր առնում սիրային կծիկին, այդ սերը ասեց ավելի վաղ, քան ինքը հասցրեց տրվել դրան և ստիպված եղավ սիրուն՝ որպես միակ իրականին և հնարավորին, պաշտպանել ինքն իրենից:

Մարիան պառկած բավականություն էր ստանում փոշուց: Քանի որ հենց փոշու թշուղի հետ նա սկսում էր ոտքերը շարժել ու դոփել, ապա հենց այդ առաջին զգացումից գիշերային վերնաշապիկը ձգվում էր դեպի վեր՝ հասնելով գիստերին: Երբ փոշին երկրորդ անգամ էր սկսում թշալ, վերնաշապիկին առավել հաճախ հաջողվում էր փորի վրայով վեր բարձրանալ մինչև կրծքերը: Բնագոյաբար որպես սկիզբ Գյոթեի և «Ռասպուտինի» տեքստերի հետ չխորհրդակցելով, ես այն բանից հետո, երբ մեկ շաբաթ շարունակ փոշով լցրեցի նրա ծախ ափը, ազնվամորու փոշին լցրեցի նրա պորտի փոսիկի մեջ, այդ ամենը վերևից ջրեցի թքով և երբ փոքրիկ խառնարանի մեջ սկսեց ալեկոծվել ու թշալ, Մարիան միանգամից կորցրեց բողոքելու համար անհրաժեշտ բոլոր փաստարկները. թշալացող և ալեկոծվող պորտը շատ ավելի լավն էր, քան ափը: Չնայած, որ փոշին այն նույնն էր, և իմ թուքն էլ մնում էր իմ թուքը, և կարծես թե զգացմունքներն էլ էին նույնը, միայն թե՝ ավելի ուժեղ, Մարիան այլևս չկարողացավ դիմանալ: Նա առաջ թեքվեց, ցանկացավ կանգնեցնել իր պորտի վրա ազնվամորու եռը, ինչպես ասպրիկն էր կանգնեցնում իր ձեռքի ափի վրա, երբ այն արդեն կատարում էր իր առաքելությունը, սակայն դրա համար նրա լեզվի երկարությունը չբավարարեց, պորտը անհասանելի էր նրա համար, ինչպես Աֆրիկյան կամ Յրո երկիրը: Դրա փոխարեն այն շատ մոտ էր ինձ, և ես լեզուս մտցրեցի նրա մեջ, ազնվամորի փնտրեցի և ավելի ու ավելի շատ գտա, ամբողջապես խորացա հատապտուղ հավաքելու մեջ, հասա և դիպա այն եզրերին, որտեղ իշխում էր անտառապահը, որն իրավունք ուներ ինձանից քաղելու համար անդորրագիր պահանջել, ես գիտակցում էի իմ պարտավորությունները յուրաքանչյուր առանձին հատապտուղի առջև, մտքումս, սրտիս վրա, ականջներումս չունեի ոչինչ, քան աչքերիս մեջի հատապտուղները, միայն ազնվամորու հոտն էի ընկալում: Ես այն աստիճան խորացա հատապտուղներ հավաքելու մեջ, որ Օսկարը թուցիկ ինքն իր համար նկատեց. Մարիան քաջալերում է քո ջանքերը: Ահա թե ինչու նա հանգցրեց լույսը: Ահա թե ինչու նա լիարժեք վստահությամբ տրվեց քնի իշխանությանը՝ չխանգարելով, որ դու շարունակես փնտրումները, քանզի Մարիան լեփ-լեցուն էր հատապտուղներով:

Իսկ երբ հատապտուղները վերջացան, կարծես թե պատահաբար և արդեն այլ տեղերում շիկասունկեր հայտնաբերեցի: Եվ քանի որ աղվեսուկները ավելի խորն էին թաքցված և մեծանում էին մամուռի շերտի տակ, իմ լեզուն այլևս չէր կարող իրագործել այդ խնդիրը, և այստեղ ես ինձ համար աճեցրի տասնմեկերորդ մատս, քանի որ արդեն եղած տա-

սը մատներովս ևս չէի կարողանում իրագործել: Ահա այսպես Օսկարը ձեռք բերեց իր երրորդ թմբուկի փայտիկը՝ իր տարիքի համեմատ այն նրա մոտ ճիշտ և ճիշտ համապատասխան էր: Միայն թե ես թմբկահարում էի ոչ թե թիթեղի, այլ մամռապատ բարձի վրա, թմբկահարում էի և ինքս էլ չգիտեի՝ ե՞ս եմ այնտեղ թմբկահարում, թե Մարիան: Ի՞նչն է այդ մամուռը, թե՞ նրանը: Միգուցե և մամուռը, և տասնմեկերորդ մատը ինչոր ուրիշ մեկի՞ն եմ պատկանում, իսկ շիկասնկերը՝ միայն ի՞նձ: Իսկ այդ տասնմեկերորդ մատը, ինչ է, սեփական գիտակցություն ունի, սեփական կա՞մք: Ո՞վ է երեխա բեղմնավորում, Օսկա՞րը, նա՞, թե՞ ես:

Իսկ Մարիան, որը վերևի մասում քնած էր, իսկ ներքևում ակտիվ մասնակցություն էր ցուցաբերում անվճառ վանիլը, իսկ մամուռի տակ՝ հաճելի շիկասնկերը, ով փրփրող ըմպելիք էր ուզում, սակայն չէր ուզում այն, ում չէի ուզում ես, ով սկսել էր ինքնուրույն կենսակերպ վարել, ով ապացուցել էր սեփական խելքի առկայությունը, ով դուրս էր մղում այն, ինչ ես նրա մեջ չէի ներդրել, ով վեր կացավ, երբ ես պառկեցի, ով այլ երազներ էր տեսնում, քան տեսնում էի ես, ով ոչ գրել գիտեր, ոչ ընթերցել, բայց իմ փոխարեն էր ստորագրում, ով մինչ օրս էլ սեփական ճանապարհով է գնում, ով ինձանից առանձնացավ հենց այն նույն օրը, երբ ես նրան զգացի: Ով թշնամին է իմ, և ում հետ ես ստիպված եմ ժամանակ առ ժամանակ հաշտության պայմանագիր կնքել, ով դավաճանում է ինձ և լքում դժբախտության մեջ, ում ես ինքս եմ պատրաստ դավաճանել ու դատապարտել, ումից ես անհարմար եմ զգում և ում զզվեցրել եմ, ում լվանում եմ ես և ով կեղտոտում է ինձ, ով ոչինչ չի տեսնում և կռահում է ամեն ինչ, ով այնչափ է ինձ խորթ, որ ես պատրաստ եմ նրան «դուք»-ով դիմել, ում հիշողությունն էլ ամենևին այնպիսին չէր, որպիսին Օսկարինն է, քանզի երբ այսօր Մարիան մտնում է ինձ մոտ, իսկ Բրունոն նրբանկատորեն անհետանում միջանցքում, նա ակնհայտորեն Մարիային չի ճանաչում, չի ուզում, չի կարողանում, սառնարյուն ձևով պորտաբուծությամբ է զբաղվում, այն դեպքում, երբ Օսկարի հուզված սիրտը իմ շուրթերին ստիպում է մրմնջալ:

«Մարիա, լսիր քնքուշ խոսքերս. ես կարող եմ կարկին գնել, մեզ երկուսիս շուրջը շրջանագիծ գծել, այդ նույն կարկինով կարող եմ չափել քո պարանոցի թեքման անկյունը, երբ դու ընթերցում ես, գրում, կամ ինչպես ահա այժմ, բզբզում է իմ ռադիոընդունիչը: Հանգիստ թող ռադիոընդունիչը, լսիր սիրային առաջարկը. ես կարող եմ կաթիլներ թողնել իմ աչքերի մեջ, որպեսզի կրկին լաց լինելու ունակ դառնամ, ես կարող եմ իմ սիրտը մսի մեքենայի համար տալ հանդիպած առաջին մսագոր-

ծին, եթե դու նույն բանը անես իմ հոգու հետ: Մենք կարող ենք թափշե գազանիկ գնել, որպեսզի մեր միջև ամեն ինչ մնա խաղաղ: Երբ ես համաձայնվեմ թրթուրներին, իսկ դու՝ համբերելուն, մենք կկարողանայինք միասին գնալ ձկնորսության և դառնալ երջանիկ: Իսկ դու դեռ հիշո՞ւմ ես այն ժամանակվա փրփրոտ ըմպելիքի փոշին: Դու ինձ ասալիկ ես անվանում, ես սկսում եմ թշալ ու ալեկոծվել, դու էլի ու էլի ես ուզում, ես քեզ տալիս եմ ամենը անմնացորդ, Մարիա, փրփրոդ ըմպելիք, քնքո՛ւշ առաջարկներ:

Ի՞նչ ես անընդհատ ռադիոն պտտում, միայն ռադիո ես լսում, կարծես քեզ համակել է արտակարգ հաղորդագրությունների հանդեպ վայրի կիրքը»:

ԱՐՏԱԿԱՐԳ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Դժվար է փորձարկումներ անել իմ թմբուկի սպիտակ մակերեսի վրա: Եվ ես դա պետք է հաշվի առնեի: Իմ կյանքը պահանջում է, որպեսզի փայտը միշտ միևնույնը լինի: Նա ցանկանում է թմբկահարության մեջ լսել հարցեր և թմբկահարությանը տալ պատասխաններ և կամ թմբկահարության միջոցով անկաշկանդ կտտացնելով, հարցն ու պատասխանը թողնել բաց: Այսպիսով, իմ թմբուկը՝ դա ձեզ համար թավա չէ, որն արհեստականորեն տաքացնելուց հետո հույս մսին ստիպում է շառագունել, դա պարահրապարակ չէ զույգերի համար, որոնք դեռ չգիտեն՝ զո՞ւյգ են, իրենք, արդյոք, թե դեռ ոչ: Ահա թե ինչու Օսկարը ոչ մի անգամ, նույնիսկ բացարձակ միայնակության ժամերին, իր թմբուկի մակերեսի վրա փրփրում ըմպելիքի փոշի չէր ցանում և այդ փոշու հետ իր թուրը չէր խառնում և չէր կազմակերպում ներկայացում, որը չեմ տեսել մի քանի տարի և որի կարծիքը շատ եմ զգում: Շիշտ է, Օսկարը չի կարող այդ աստիճան անվերապահությամբ հրաժարվել վերոհիշյալ փոշու հետ փորձարկումներ անելուց, սակայն նա այստեղ գնում է ուղիղ ճանապարհով և թմբուկին գործին չի խառնում՝ այլ խոսքերով, ես ինձ դարձրել եմ ծիծաղի առարկա, քանզի առանց իմ թմբուկի կապրեմ հավերժ խայտառակված:

Սկզբնական շրջանում փոշին հայթայթելը բավականին դժվար էր: Ես Բրունոյին ուղարկում էի բոլոր գրաֆներեզյան զաղութային ապրանքների կրպակներով մեկ, ստիպում էի նրան տրամվայով ուղևորվել Յերրեսսիայն: Խնդրում էի նրան բախտը փորձել նաև քաղաքում, սակայն նույնիսկ զովացուցիչ ըմպելիքների այն կրպակներում, որպիսիք

կարելի է գտնել ցանկացած երթուղու վերջին կանգառներում, Բրուկլին չէր կարողանում ինձ համար ձեռք բերել թշափոց փոշի: Համեմատաբար երիտասարդ վաճառողուհիները ընդհանրապես չգիտեին, թե դա ինչ է, կրպակների տարիքավոր տերերը շատախոսելով սկսում էին վերհիշել, թե ինչի մասին է խոսքը՝ ըստ Բրուկլինի պատմածների, մտածկոտ տեսքով շփում էին ճակատները և պատասխանում. «Ձեզ ի՞նչ է ախր պետք: Փրփրում ըմպելիքի փոշի»: Ախր, ինչքան ժամանակ է, որ այն չի լինում: Այն Վիլհելմի ժամանակներում է եղել, Ադոլֆի ժամանակներում ևս, ամենասկզբում: Այո, դա ժամանակներ էին: Սակայն եթե դուք լիմոնադ կամ ասենք կոլա ցանկանա՞ք...»:

Իմ հաշվին իմ հիվանդապահը լիմոնադ ու կոկա-կոլայի շատ շշեր դատարկեց, սակայն այդպես էլ ինձ համար չհայթայթեց այն, ինչը խնդրել էի: Եվ, այնուամենայնիվ, Օսկարի ցանկությունը կատարվեց, քանզի Բրուկլին ցույց տվեց այդ գործում իր անխնայությունը. երեկ նա ինձ սպիտակ գույնի, վրան ոչինչ չգրված տոպրակ բերեց: Հատուկ բժշկական հաստատության լաբորանտուհին, ոմն ֆրոյլայն Կլայն, ըմբռնունով լցվելով, պատրաստակամություն հայտնեց բացել իր բոլոր տուփիկները, արկղերն ու տեղեկատուները, մի քանի գրամ վերցրեց նրանից, մի քանի գրամ սրանից և, ի վերջո, բազմաթիվ փորձերից հետո, խառնեց փոշին, ինչպես դա նկարագրված էր Բրուկլինի պատմածներում. փոշին կարողանում էր թշալ, փրփրել, կանաչ գույն ստանալ և նույնիսկ ասպրիկի թեթևակի հոտ արձակել:

Իսկ այսօր հենց այցելությունների օրն էր: Եկավ Մարիան: Սակայն նախ Կլեփը եկավ: Մենք նրա հետ երեք քառորդ ժամ ծիծաղեցինք ինչ-որ մի հիմարության վրա, որն արժանի չէ հիշատակման: Ես խնայեցի Կլեփին և Կլայնի լենինյան զգացմունքները, խոսակցության ժամանակ օրախնդիր թեմաներին չանդրադարձա՝ կարճ ասած, ոչ մի խոսք չասացի այն շտապ հաղորդագրության մասին, որը փոքրիկ ռադիոընդունիչի օգնությամբ, Մարիան ինձ այն մի քանի օր առաջ էր նվիրել, տեղեկացնում էր Ստալինի մահվան մասին: Սակայն ամեն ինչից դատելով՝ Կլեփը տեղյակ էր, քանի որ նրա շագանակագույն վանդակավոր վերարկուի թևքի վրա ցցված էր ոչ հմտորեն կարված սգո ժապավենը: Այնուհետև Կլեփը վեր կացավ, իսկ Վիտլերը ներս մտավ: Ակնհայտ էր, որ երկու ընկերները կրկին վիճել են, քանզի Վիտլերը ծիծաղելով ողջունեց Կլեփին և մատներով նրան եղջյուրիկներ ցույց տվեց:

– Այսօր առավոտյան, երբ ես սափրվում էի, Ստալինի մահը ինձ ոչնչացրեց,– զազրախոսում էր Վիտլերը՝ օգնելով, որ Կլեփը հագնի վերարկուն:

Լայն դեմքի վրա երկյուղածության ուժեղ փայլ ունեցող Կլեփը քիչ վեր բարձրացրեց իր թևքի վրայի սև կտորը:

– Ահա, հենց այդ պատճառով էլ ես սգում եմ, – արտաբերեց նա և արմսթոնոգյան շեփորին նմանակելով՝ Նյուօռլեանական դիքսիլենդի ոճով պատկերեց թաղման առաջին տակտերը՝ տրա-տարա-րա-տա-րա-րա-րա-րա, ինչից հետո խցկվեց դռան մեջ:

Իսկ Վիտլերը մնաց, նստել չցանկացավ, ավելին, սկսեց հայելու դիմաց պարել, և մենք շուրջ քառորդ ժամ փոխըմբռման ժպիտներ էինք փոխանակում՝ ամենևին էլ նկատի չունենալով Ստալինին:

Արդեն չեմ էլ հիշում՝ ուզո՞ւմ էի ես, արդյոք, Վիտլերին դարձնել իմ վստահելի անձը կամ, հակառակը, իմ առաջ խնդիր էի դրել նրանից արագ ազատվել: Ես Վիտլերին հրապուրեցի դեպի իմ մահճակալը, ես նրա ականջը հրապուրեցի դեպի իմ շուրթերը և այդ լայնատարած խեցու մեջ շշնջացի:

– Փրփրուն ըմպելիքի համար փոշի: Գոթֆրիդ, ասա, դու գիտե՞ս, թե դա ինչ է:

Նա սարսափով ետ թռավ իմ մահճակալի ճաղավանդակներից, դիմեց խանդալից ծայնեռանգի և իրեն բնորոշ թատերականության օգնությամբ, նա իմ կողմը պարզեց ցուցամատը և ֆշշացրեց:

– Օ, սատանա, ինչո՞ւ ես դու մտադրվել քո փոշիով ինձ շեղել ճշմարտության ուղուց: Մի՞թե դու մինչ այժմ չգիտես, որ ես հրեշտակ եմ:

Եվ Վիտլերը հրեշտակի նման իր թևերով թռավ գնաց՝ մինչ այդ լվացարանի գլխին մեկ անգամ ևս կանգնելու և «հայելի, իմ լույս» ասելու հաճույքից իրեն չզրկելով: Իսկապես, որ հատուկ բժշկական հիմնարկության պատերից այն կողմ գտնվող երիտասարդները շատ տարօրինակ ժողովուրդ են և հակված են դեպի շինծությունը:

Իսկ այդ պահին եկավ Մարիան: Նրա հագին դերձակի կարած նոր գարնանային կոստյումն էր, մկնամոխրագույն պերճաշուք լայնեզր ու նրբաճաշակ գլխարկը՝ համեստ ծղոտագույն-դեղին զարդարանքով, և այդ կառույցը նա նույնիսկ իմ սենյակում չհանեց: Նա մտամոլոր բարևեց ինձ, դեմ տվեց այտը և անմիջապես միացրեց հենց այն ռադիո-ընդունիչը, որը չնայած ինձ էր նվիրել, սակայն ամեն ինչից դատելով՝ համարում է, որ նախատեսված է իր անձնական օգտագործման համար, քանզի այդ գարշելի պլաստմասե արկղիկը կոչված է ընդունելությունների օրերին փոխարինել մեր խոսակցության մի մասին:

– Դու այսօր առավոտյան ռադիո լսեցի՞ր: Հրաշալի է, չէ՞: Ինչպե՞ս ես դու կարծում:

– Այո, Մարիա,– կարճ պատասխանեցի ես,– ինձանից ևս չցանկացան թաքցնել Ստալինի մահը, իսկ այժմ խնդրում եմ քեզ, անջատիր ռադիոն:

Մարիան լուռ ենթարկվեց, այդպես էլ գլխարկը չհանելով նստեց, և մենք, ինչպես սովորաբար, խոսեցինք փոքրիկ Կուրտի մասին:

– Դու միայն մտածիր, Օսկար, այդ չարաճճին երկար գուլպաներ չի ուզում հագնել, իսկ դրսում մարտ ամիսն է, դեռ ցուրտ է լինելու, նրանք ռադիոյով կանխագուշակեցին:

Ես ռադիոյի կանխագուշակությունը չլսելու տվեցի և երկար գուլպաների հարցում պաշտպանեցի փոքրիկ Կուրտին:

– Տղան տասներկու տարեկան է,– ասացի ես,– նա դպրոցական ընկերների պատճառով անհարմար է զգում քայլել բրդե գուլպաներով:

– Իսկ ինձ համար առավել կարևոր է նրա առողջությունը, և թող մինչև Ձատիկը գուլպաներ կրի:

Ժամկետը այնքան վճռական ծայրով էր նշանակված, որ ես փորձեցի զգուշությամբ հակաճառել:

– Այդ դեպքում ավելի լավ է նրա համար դահուկորդի շալվար գնես, որովհետև բրդե երկար գուլպաները իսկապես էլ սարսափելի տեսք ունեն: Դու միայն քեզ հիշիր այդ տարիքում: Հիշիր Լաբեսվեգի մեր բակը: Ինչ արեցին նրանք այն ժամանակ Կեսխենի հետ, որին ես ստիպել էի մինչև Ձատիկ երկար գուլպաներ հագնել: Նույնի էյկեն, որն այդպես էլ մնաց Կրիտոսում, Ակսել Միշքեն, որը մահվանից քիչ ժամանակ առաջ աղաղակ բարձրացրեց Հոլանդիայում, և Հարրի Շլագերին, ինչ արեցին նրանք բոլորը Կեսխենի հետ: Նրանք նրա երկար գուլպաների վրա ծյուր քսեցին, գուլպաները կպան ոտքերին, և ստիպված եղան Կեսխենին տանել հիվանդանոց:

– Այդ ամենը Սուզի Կատերի արածն էր, դա նա էր մեղավոր, այլ ոչ թե երկար գուլպաները:– Մարիան դա գոռաց ցասումով:

Չմայած Սուզին արդեն պատերազմի ամենասկզբում օժանդակում էր փոստատանը, իսկ հետո կարծես թե Բավարիայում ամուսնացավ, Մարիան Սուզիի հանդեպ, որը նրանից ընդամենը մի քանի տարով էր մեծ, այնպիսի կայուն ցասում ուներ, որպիսին կարող են ունենալ միայն կանայք, որոնք իրենց հակակրանքները պահպանում են երիտասարդ տարիքից մինչև խոր ծերությունը: Եվ, այնուամենայնիվ, Կեսխենի՝ ծյուրոթ երկար գուլպաների մասին հիշեցումը նրա համար լրիվ ան-

հետևանք չմնաց: Մարիան խոստացավ փոքրիկ Կուրտի համար դահուկորդի շալվար գնել, և մենք կարող էինք լիովին փոխել խոսակցության թեման: Պարզվում է, որ փոքրիկ Կուրտի մասին կարելի էր բավականաչափ դրական բաներ հաղորդել: Ծնողական վերջին ժողովում Շտուդիենրաթ Բենիմանը նրա մասին գովասանքով է խոսել:

– Դու միայն մտածիր, նա առաջադիմությամբ դասարանում երկրորդն է: Իսկ թե ինչպես է նա ինձ օգնում կրպակում, ուղղակի հնարավոր չէ բառեր գտնել:

Ես, հավանություն տալով, գլուխս շարժեցի և պատրաստակամություն հայտնեցի լսել նրբախորտիկների կրպակի նորագույն ձեռքբերումների մասին հաշվետվությունը: Ես Մարիային դրողում էի Օբերկասել փողոցում բաժանմունք բացել: Նրան ասացի, որ իրավիճակը բարենպաստ է, և որ գները կայուն են՝ այդ վերջինը ես, ի միջի այլոց, լսել էի ռադիոյով, ինչից հետո որոշեցի, որ արդեն Բրունոյին զանգով կանչելու ճիշտ ժամանակն է: Բրունոն հայտնվեց և ինձ մեկնեց փոշիով լցված սպիտակ տոպրակը:

Օսկարի ծրագիրը լավ էր մշակված: Առանց որևիցե բացատրությունների ես Մարիայից խնդրեցի ծախ ձեռքը: Սկզբում նա ինձ մեկնեց աջը, հետո ծիծաղելով և գլուխը թափ տալով՝ ուղղեց սխալը և ինձ մեկնեց աջ ձեռքի ավեր դրսի մասով՝ հնարավոր է, սպասելով, որ ես իր ձեռքը կհամբուրեմ: Նա զարմանք հայտնեց միայն այն ժամանակ, երբ ես նրա ձեռքը շրջեցի ավելի դեպի վեր և Վեներայի ու Լուսնի թմբերի միջև տոպրակից փոշի լցրեցի: Նա դա էլ թույլ տվեց, իսկ վախեցավ միայն այն ժամանակ, երբ Օսկարը խոնարհվեց նրա ավի վրա և փրփրուն ըմպելիքի փոշին առատորեն ողողեց թքով:

– Օսկար, թող այդ հիմարությունները,– նա զայրացավ, տեղից վեր թռավ, ետ գնաց և սարսափած աչքերը հառեց կանաչ փոշու թշաացող պղպջակների վրա: Հետո նա սկսեց կարմրել ճակատից դեպի ներքև: Ես արդեն սկսեցի որոշ հույսեր փայփայել, սակայն նա երեք թռիչքով հասավ լվացարանին, ջուրը բաց թողեց մեր փոշու վրա, զարշելի ջուրը, նախ սառը, հետո տաքը, որից հետո իմ օձառով լվաց ձեռքերը:

– Երբեմն դու իսկապես էլ անտանելի ես դառնում, Օսկար: Ի՞նչ կմտածի մեր մասին պարոն Մյունստերբերգը:

Խնդրելով, որ իմ հանդեպ ներողամիտ վերաբերմունք ցուցաբերի, նա նայեց Բրունոյին, որը հետևում էր իմ փորձին՝ տեղ զբաղեցնելով մահճակալի ոտնամասում: Որպեսզի Մարիային ազատեն շփոթմունքից՝ ես Բրունոյին խնդրեցի դուրս գալ և, նրա ետևից դուռը փակվելուց անմիջապես հետո, կրկին Մարիային կանչեցի դեպի իմ մահճակալը:

– Դու ինչ է, չե՞ս հասկանում: Աղաչում եմ, հիշիր փրփրուն ըմպելիքի համար փոշին, մեկ տոպրակը՝ երեք պֆենիգ: Մտքերով վերադարձիր դեպի անցյալը, ասպրիկ ազնվամորի, որքան հրաշալի էր այն թշնում ու փրփրում, իսկ զգացմունքը, Մարիա, իսկ զգացմունքը:

Սակայն Մարիան չէր ցանկանում հիշել: Ես նրան անհեթեթ վախ էի ներշնչում, նա նույնիսկ մի քիչ դողում էր, թաքցրել էր իր ծախ ծեռքը, ջղաձգորեն փորձում էր թեման փոխել, ևս մեկ անգամ տեղեկացրեց Կուրտի դպրոցական հաջողությունների մասին, Ստալինի մահվան մասին, ֆրաու Մացերատի նրբախորտիկների խանութի նոր սառնարանի մասին, Կասլիում նոր բաժանմունք բացելու հնարավորության մասին, սակայն ես պահպանում էի թշնացող փոշու հանդեպ իմ հավատարմությունը, ես ասում էի՝ թշնացող փոշի, նա վեր էր կենում, թշնացող փոշի՝ ասում էի ես, նա շտապողաբար հրաժեշտ տվեց, ուղղեց գլխարկը, չզիտեր, ոչ այն է հեռանա, ոչ այն է՝ ոչ, սկսեց պտտել կարգավորման բռնակը, սարքի մեջ ճարճատյուն լսվեց, ես այդ ճայթյունը խլացրեցի իմ ծայնով:

– Թշնացող փոշի, Մարիա, հիշիր թշնացող փոշին:

Սակայն նա արդեն կանգնած էր դռների մեջ, լաց էր լինում, գլուխը տարուբերում էր և ինձ մենակ թողեց ճարճատող ռադիոյի հետ՝ զգուշորեն փակելով դուռը, կարծես սենյակում էր թողնում մահամերձին:

Այսպիսով, Մարիան այլևս չի կարող հիշել փոշին: Իսկ ինձ համար, քանի դեռ ես պատրաստ եմ շնչել ու թմբկահարել, փոշին չի դադարի թշնալ և փրփրել, քանզի իմ թուրք էր, որ քառասուն թվի ամռան ավարտին մոտ կենդանություն էր տալիս ասպրիկին և ազնվամորուն, արթնացնում էր զգացմունքներ, որոնք իմ մարմինը ուղարկում էին որոնումների, սովորեցնում էր ինձ շիկասունկեր, մորիսեր և ինձ համար անծանոթ, սակայն լիովին ուտելի այլ սունկեր հավաքել: Ինձ դարձրեց հայր, այր-այր, հայր, տակավին դեռ պատանի հայր, թքից՝ հայր՝ արթնացնելով զգացմունքներ, դարձնելով հայր, հավաքելով ու բեղմնավորելով, քանզի նոյեմբերի սկզբին արդեն կասկածներ չմնացին. Մարիան հղի է, նա երկրորդ ամսվա մեջ է, իսկ ես՝ Օսկարս՝ ապագա հայր:

Դրանում ես համոզված եմ մինչ օրս, քանզի Մացերատի հետ կապված պատմությունը տեղի ունեցավ շատ ավելի ուշ, երկու շաբաթ, ոչ, տասն օր անց այն բանից հետո, երբ ես նրա՝ սպիներով պատված Դերբերթ եղբոր մահճակալի վրա բեղմնավորեցի քնած Մարիային՝ նրա կրտսեր եղբայր ավագ եֆրեյտոր Ֆրանցի ուղարկած բացիկներով շրջապատված, մութ մթության մեջ, պատերի և պատուհանների լուսա-

մեկուսիչ թղթի ետևում էլ ես նրան հենց բռնացրեցի, սակայն արդեն ոչ քնած, այլ մեր թախտի վրա բերանով օդ որսալիս, նա պառկած էր Մացերատի տակ, իսկ Մացերատը պառկած էր նրա վրա:

Իր թմբուկը տանելով՝ Օսկարը մուտքից մտավ հյուրասենյակ, իսկ այնտեղ նա իջավ ծեղնահարկից, որտեղ նստել ու տրվել էր մտորումների: Երկուսն էլ ինձ չնկատեցին: Նրանց գլուխները շրջված էին դեպի վառարանը: Նրանք նույնիսկ մարդավարի չէին հանվել: Մացերատը վարտիքը իջեցրել էր մինչև ծնկները, իսկ շալվարը դիզվել էր հատակին: Մարիայի շրջագգեստը և գիշերանոցը կուլուկվել էին կրծկալի վերևում՝ հասնելով մինչև թևատակերը: Նրա վարտիքը ճոճվում էր աջ ոտքի վրա, որը այլանդակ ծոված՝ թախտից կախվել էր ցած: Իսկ ծախը՝ կարծես նա այդտեղ կապ չուներ, ծալված դրված էր թախտի թիկնակի վրա: Նրա ոտքերի արանքում մշտամնա էր Մացերատը: Աջ ծեռքով նրա գլուխը մի կողմ շրջելով՝ նա աջով մեծացնում էր անցքը, որպեսզի դրա օգնությամբ մտնի այնտեղ: Մացերատի չոված մատների արանքից Մարիան ինչ-որ տեղ կողքը՝ գորգին էր նայում, կարծես սեղանի տակի փախչող նախշն էր ուսումնասիրում: Մացերատը առամներով բռնեց բարձի թավշե ծածկոցը և թավիշը հանգիստ էր թողնում, միայն երբ բառեր էին փոխանակում՝ չընդհատելով, սակայն, իրենց զբաղմունքը: Միայն երբ ժամացույցը սկսեց խփել երեք քառորդը, այն ժամանակահատվածում, քանի դեռ ժամացույցը խփում էր, նրանք երկուսով արգելակեցին: Կրկին սկսելով, ինչպես մինչև ժամացույցի խփելը, նրան մշակել՝ Մացերատը ասաց.

– Արդեն քառորդ է պակաս:

Այնուհետև նա կամեցավ իմանալ՝ դուր եկա՞վ արդյոք նրան, թե ինչպես է ինքը դա անում: Մարիան մի քանի անգամ դրական պատասխան տվեց, սակայն նրան խնդրեց պահպանել զգուշություն: Նա Մարիային խոստացավ ծայրաստիճան զգույշ լինել: Մարիան նրան հրամայեց, ոչ, աղաչեց ու խնդրեց այս անգամ առանձնահատուկ զգուշություն ցուցաբերել: Այդ ժամանակ Մացերատը հետաքրքրվեց, թե շուտ կպրծնի՞ նա արդյոք: Նա պատասխանեց՝ հիմա, հիմա: Իսկ հետո, պետք է ենթադրել, նրա ոտքը ջղածգվեց՝ այն, որը կախվել էր թախտից, որովհետև նա այն թափ տվեց, սակայն վարտիքը շարունակում էր ոտքի վրա ճոճվել: Այդ ժամանակ Մացերատը կրկին առամներով բռնեց թավիշը, իսկ նա գոռաց՝ բավական է, հեռացիր, և նա իսկապես էլ ցանկանում էր հեռանալ, սակայն այլևս չէր կարող, որովհետև նախքան Մացերատի հեռանալը, Օսկարը վերևից դժվարությամբ բարձրա-

ցավ երկուսի վրա, որովհետև թմբուկով հարվածեց նրա գոտկատեղին, իսկ փայտիկներով՝ թիթեղին, որովհետև ես այլևս չէի կարող լսել այդ «հեռացիր»-ը, որովհետև իմ թիթեղը ավելի բարձր էր հնչում, քան Մարիայի «հեռացիր»-ը, որովհետև ես չէի ցանկանում, որպեսզի նա հեռանար նույն կերպ, ինչպես Յան Բրոնսկին էր միշտ հեռանում մայրիկիցս, որովհետև մայրիկս էլ էր միշտ պնդում «հեռացիր» ու «հեռացիր»։ Եւ Յանին՝ հեռացիր, եւ Մացերատին՝ հեռացիր։ Ինչից հետո նրանք անջատվում էին, իսկ իրենց դոժինքը գցում էին ինչ-որ տեղ, հնարավոր է, հատուկ նախապատրաստած լաթի կտորի մեջ, իսկ եթե ծեռքների տակ լաթի կտոր չէր լինում, ապա ուղղակի թախտի կամ գորգի վրա։ Ես պարզապես այլևս չէի կարող դիտել այդ բոլորը։

Վերջ ի վերջո, չէ՞ որ ես ևս չհեռացա։ Ես առաջինն էի, որ չհեռացա, ահա թե ինչու եմ ես հայր, այլ ամենևին էլ ոչ այն Մացերատը, որը մշտապես և մինչև իր օրերի վերջը համոզված էր, իբր հենց ինքն է իմ հայրը։ Իսկ չէ՞ որ հայրս Յան Բրոնսկին էր։ Եվ Յանի նման ես դեռ Մացերատից առաջ չկամեցա հեռանալ, մնացի նրա մեջ և ամեն ինչ թողեցի նրա մեջ, և այն, ինչ դուրս եկավ դրանից՝ դա իմ որդին էր, այլ ոչ նրա որդին։ Նա ընդհանրապես տղաներ չունեւ։ Եվ որպես հայր՝ նա իսկական չէր։ Թեկուզ նա տասն անգամ շարունակ ամուսնանալ խեղճ մայրիկիս, իսկ հետո Մարիայի հետ, քանի որ Մարիան հղիացել էր։ Նա մտածում էր, որ փողոցում և տանը մարդիկ, իհարկե, վստահ են։ Նրանք իսկապես էլ վստահ էին, որ Մացերատն է հղիացրել Մարիային, իսկ այժմ ամուսնանում է նրա հետ, իսկ Մարիան, ախր, ընդամենը տասնյոթ ու կես է, իսկ նրա քառասունհինգը շուտով կլրանա։ Չնայած իր տարիքին՝ նա շատ գործարար է, իսկ ինչ վերաբերում է փոքրիկ Օսկարին, ապա նա միայն պետք է փառք տա Աստծուն նման խորթ մոր համար, որովհետև Մարիան այդ խեղճ երեխային վերաբերում է ոչ թե խորթ մոր պես, այլ ինչպես հարազատ մայրը, չնայած, իհարկե, Օսկարը ծալապակաս է, և, մեր մեջ ասած, բոլորից ճիշտը նրան Ձիւթերհամերի կամ Տապիաուի հիվանդանոց ուղարկելն է։

Գրեթեխն Շեֆլերի հորդորներին տեղի տալով՝ Մացերատը որոշեց ամուսնանալ իմ սիրած աղջկա հետ։ Հետևաբար, եթե իմ ենթադրյալ հորը հայր անվանենք, կստացվի հետևյալ պատկերը. իմ հայրը ամուսնացավ իմ ապագա կնոջ հետ, հետո իմ որդի Կուրտին անվանեց իր Կուրտ որդի՝ կարճ ասած, ինձանից պահանջեց, որպեսզի ես, ի դեմս իր թոռան, ճանաչեմ իմ միակ եղբորը և հաշտվեց այն բանի հետ, որ իմ սի-

րեցյալը՝ վանիլի բուրմունք տարածող Մարիան, խորթ մոր կարգավիճակում պառկած է իր անկողնում, որից կաթով պատրաստված ձկան գարշահոտ է փչում: Իսկ եթե ես, հակառակը, ինքս ինձ հայտարարում եմ՝ Մացերատը իմ հայրը չէ, նույնիսկ ենթադրյալ հայրդ էլ չէ, նա բացարձակապես օտար մարդ է, համակրելի չէ, սակայն ոչ էլ հակակրանք է առաջ բերում, նա կարողանում է լավ եփել և հենց այդպես, լավ եփելով, նա լավ թե վատ մինչ օրս հոգ է տանում քո մասին որպես հայր, քանի որ քո խեղճ մայրիկը քեզ թողել է նրան, իսկ այժմ նա օրը ցերեկով մարդկանց աչքի առաջ քո քթի տակից տանում է աշխարհի ամենալավ կնոջը, իսկ քեզ նախ ստիպում է իր հարսանիքի ժամանակ լինել վկա, իսկ հինգ ամիս անց՝ մասնակցել կնունքին, այլ խոսքերով՝ հյուրի կարգավիճակով մասնակցել ընտանեկան այն տոնախմբություններին, որոնց կազմակերպումը ավելի շատ քո խնդիրն էր, քանզի դու պետք է Մարիային թևանցուկ տանեիր պսակադրությունների տուն, այդ դու պետք է քավոր, քավորկին ընտրեիր: Մի խոսքով, այս ողբերգության մեջ գլխավոր դերերը ուսումնասիրելով՝ ես ակամա գալիս եմ այն հետևության, որ գլխավոր դերերի սխալ բաշխման հետևանքով ներկայացումը էապես տուժել է, ժամանակն է, որ ես թատրոնից հիասթափվեմ. չէ՞ որ Օսկարին, իրական հատկանիշներով օժտված դերասանին, երկրորդական դեր են հատկացրել, որը նույն հաջողությամբ կարելի էր տեքստից ընդհանրապես հանել:

Մինչ իմ որդուն Կուրտ անունը տալը, մինչ նրան կոչելը այնպես, ինչպես նրան բոլորովին պետք չէր կոչել, քանզի ես անունը կղնեի ի պատիվ նրա պապիկ Վինցենտ Բրոնսկու, մի խոսքով, Օսկարը չի ցանկանում թաքցնել, թե ինչպես է ինքը, մինչ Կուրտ անվան հետ հաշտվելը, Մարիայի հղիության ժամանակ գալիք ծննդաբերությանը հակադրվել:

Արդեն նույն այն օրը երեկոյան, երբ ես նրանց բռնացրեցի թախտի վրա և թմբկահարելով թամբեցի Մացերատի քրտինքից թացացած թիկունքը և դրանով իսկ խանգարեցի, որ նա պահպանի նախազգուշության անհրաժեշտ միջոցները, ինչպես պահանջում էր Մարիան, իմ կողմից իմ սիրեցյալին ետ նվաճելու հուսահատ փորձ ձեռնարկեցի:

Երբ Մացերատը ինձ իր վրայից թափ տվեց՝ արդեն չափազանց ուշ էր: Ահա թե ինչու նա ինձ հարվածեց: Մարիան պաշտպան կանգնեց Օսկարին և սկսեց Մացերատին կշտամբել, որովհետև վերջինս չկարողացավ դրսևորել անհրաժեշտ նախազգուշությունը: Մացերատը ոչ երի-

տասարդ տղամարդու պես էր պաշտպանվում: Իբր ամեն ինչում մեղավորը Մարիան է, արդարանում էր նա, լիովին պետք է բավարարվեր մեկ անգամով, սակայն, ինչպես երևում է, նա այն կանանցից է, ում ինչքան էլ մատուցես, միևնույն է, քիչ է թվալու: Այստեղ Մարիան լաց եղավ և պատասխանեց, որ իր մոտ այդքան արագ չի ստացվում, որ այդ դեպքում թող նա իր համար ուրիշը ընտրի, նա, իհարկե, փորձ չունի, սակայն նրա քույրը՝ Յուստան, դե նա, ով «եղեն»-ում է, ամեն ինչ գիտի, և Յուստան նրան ասել է, որ այդքան արագ չի ստացվում, և որպեսզի Մացերատը հետևի, քանի որ լինում են տղամարդիկ, ովքեր մտածում են միայն իրենց դոժինքը գցելու մասին, իսկ նա, Մացերատը, երևում է, որ ևս այդ ցեղից է, միայն թե այդ դեպքում թող այլևս նրա վրա հույս չդնի, որովհետև նրան պետք է, որ երկուսի մոտ միաժամանակ ստացվի: Սակայն միևնույն է, դա պետք էր անել, չէ՞ որ նա իրավունք ունի նրանից գոնե այդ նվազագույնը պահանջել, դա իր հանդեպ նրա պարտքն է: Յետո նա լաց եղավ, սակայն թախտի վրայից այդպես էլ վեր չելավ: Իսկ վարտիքով կանգնած Մացերատը սկսեց գոռալ, որ անկարող է այլևս այդ նվնվոցը լսել, ինչից անմիջապես հետո ափսոսաց իր պայթյունի համար և ցանկացավ կրկին մոտենալ Մարիային՝ այլ խոսքերով, ցանկացավ շոյել նրա շրջագծեստի տակի մերկ տեղը, ինչից Մարիան վերջնականապես մոլեգնեց:

Օսկարը դեռ երբեք նրան այդպիսին չէր տեսել. նրա դեմքը պատվեց կարմիր բծերով, և նա Մացերատին անվանեց թուլիկ, ինչից հետո վերջինս վերցրեց իր շավարը, սուզվեց մեջը և կոճկվեց: Եվ թող չքվի այստեղից ուր ուզում է, ճշում էր Մարիան, թող գնա իր ցելենյայտերների մոտ, երևի թե նրանք էլ են շաղ տվողների ցեղից: Իսկ Մացերատը ձեռքն առավ իր կոստյումը, հետո՝ դռան բռնակը և տեղեկացրեց, որ այսուհետ այլ լարերի վրա կխաղա, իսկ ինքը կանանցից մինչև կոկորդը կուշտ է, և քանի որ նա այդքան մեծ հակում ունի տղամարդկանց հանդեպ, թող իր համար մի արտասահմանցի բանվոր ընտրի, ինչու չէ՞ նաև այն ֆրանսիացուն, որը գարեջուր է առաքում: Ֆրանսիացին, հաստատ, նման գործերում վարպետ է, իսկ ինքը՝ Մացերատը, «սեր» բառի տակ ոչ միայն ապականություններ է հասկանում, այլ նաև այլ բան, այժմ ինքը կգնա սկատ խաղալու, և այնտեղ արդեն հաստատ տիաճ անակնկալներ չեն լինի:

Եվ ես ու Մարիան մնացինք մենակ: Նա այլևս լաց չէր լինում, մտախոհ, հազիվհազ լսելի շվշվացնելով վեր էր քաշում իր վարտիքը: Յետո

երկար զննում էր իր շրջագծեստը, որը թախտի հետ շփման մեջ մտնելուց տուժել էր: Հետո միացրեց ռադիոն, ջանաց ուշադիր լսել, երբ տեղեկացրին Վիսլայի ու Նոգատայի ջրի մակարդակի մասին, իսկ երբ Մոսկաուի ներքին հոսանքի ջրի մակարդակի մասին տեղեկատվությունից հետո հայտարարվեցին և նույնիսկ հնչեցին վալսի ռիթմերը, նա հանկարծ կրկին հանեց վարտիքը, գնաց խոհանոց, դիսկոթեկացրեց թասը, բաց թողեց ջուրը, և ես լսեցի, թե ինչպես խցկեց թասն ու կռահեցի՝ Մարիան որոշել է իր համար նստելու լոգանք պատրաստել:

Որպեսզի այդ որոշ չափ ամոթալի պատկերացումից ազատվի՝ Օսկարը կենտրոնացավ վալսի ծայների վրա: Եթե հիշողությունս ինձ չի դավաճանում, ես նույնիսկ թմբուկի վրա Շտրաուսի մի քանի տակտ թմբկահարեցի՝ ոչ առանց հաճույքի: Հետո ռադիոկայանը ընդհատեց վալսի ծայները և ազդարարեց հատուկ տեղեկատվություն: Օսկարը սպասում էր, որ լուրերը Ատլանտիկայից կլինեն և չսխալվեց: Սուզանավերի խմբին հաջողվել էր Իռլանդիայից արևմուտք ջրասույզ անել մեծ տարողությամբ յոթ կամ ութ մավ՝ այսքան և այնքան հազար տոննա ընդհանուր ջրատարողությամբ: Ավելին, սուզանավերի մեկ այլ խմբի հաջողվել է գրեթե նույնչափ տոննաներ ջրասույզ անել Ատլանտիկայում: Ընդ որում՝ հատուկ աչքի ընկավ կապիտան-լեյտենանտ Շեպկեի հրամանատարությամբ գործող սուզանավը՝ չնայած չի բացառվում, որ դա կապիտան-լեյտենանտ Կրեչմերն էր, համեմայն դեպս երկուսից մեկը, իսկ միգուցե ընդհանրապես երրորդը, ոչ պակաս փառապանծ կապիտան-լեյտենանտն այժմ իր հաշվում ուներ բոլորից առավել գրանցված ջրատարողունակությամբ տոննաներ, իսկ ամեն ինչից առավել կամ այդ ամենին գումարած, խորտակել էր նաև Իքս-Իգրեկ դասի անգլիական եսկադրոնային ականակիրը:

Մինչ ես ձգտում էի իմ թմբուկի վրա պատկերել հատուկ հաղորդագրությանը հետևած Անգլիայի մասին երզը և այն գրեթե վերափոխել էի վալսի՝ բազմաթեր սրբիչը թևատակին դրած մերս մտավ Մարիան: Նա կիսածայն ասաց. «Դու լսեցիր, Օսկար, կրկին արտակարգ հաղորդագրություն: Եթե հետազայում էլ այսպես շարունակվի...»:

Սակայն Օսկարին չտեղեկացնելով, թե այդ դեպքում ինչ տեղի կունենա, նա նստեց աթոռի վրա, որի թիկնակին Մացերատը սովորաբար կախում էր իր կոստյումը: Նա թաց սրբիչը երշիկի պես փաթաթեց և բավականին բարձր, ընդ որում, նույնիսկ ոչ կեղծ շվշվացրեց Անգլիայի մասին երզը: Վերջը նա ևս մեկ անգամ կրկնեց, երբ ռադիոն արդեն լռել էր, այնուհետև անջատեց կոմոդի վրա դրված արկղը, հենց որ նրանից

դուրս հոսեցին իսկական վալսի ծայները, բազմաթեր երշիկը դրեց սեղանի վրա, ինքը նստեց և իր թմբիկ ափերը դրեց ծնկների վրա: Մեզ մոտ՝ սենյակում, խոր լռություն տիրեց: Միայն հատակին դրված ժամացույցն էր ավելի ու ավելի բարձր խոսում, և Մարիան հավանաբար սկսեց մտածել, թե չմիացնի՞, արդյոք, ռադիոն կրկին, սակայն հետո այլ որոշում կայացրեց. նա գլուխը սեղմեց բազմաթեր երշիկին, որը դրված էր սեղանի վրա, ձեռքերը ծնկների վրայից հանեց, դրանք իջեցրեց գրեթե մինչև գորգը և սկսեց անձայն ու համաչափ լացել:

Օսկարը իրեն հարց էր տալիս, թե անհարմար չի՞ զգում, արդյոք, Մարիան, քանի որ ինքը նրան բռնացրել էր նման ամոթալի վիճակում: Ես որոշեցի նրան զվարճացնել, դուրս սահեցի հյուրասենյակից և մութ կրպակում, քաղցրակուտապի տոպրակների ու դոնդողանյութի շերտերի շրջապատում գտա մի տոպրակ, որը, ինչպես կիսախավար միջանցքում ուսումնասիրությունից պարզվեց, ասպրիկի համով փրփրուն ըմպելիքի փոշի էր: Օսկարը իր գտածի համար շատ ուրախացավ, քանզի ժամանակ առ ժամանակ նա կարծում էր, թե իբր փոշու մնացած բոլոր այլ տարատեսակներից Մարիան նախապատվությունը տալիս է ասպրիկին:

Երբ ես վերադարձա հյուրասենյակ, Մարիայի այտը այդ նույն ձևով դրված էր երշիկի տեսքով փաթաթված բազմաթեր սրբիչի վրա: Նրա ձեռքերը, ևս, անօգնական օրորվելով, նույն ձևով կախված էին ազդրերի երկարությամբ: Օսկարը մտավ ծախից և շատ հիասթափվեց, երբ տեսավ, որ նրա աչքերը փակ են ու չոր: Ես համբերատար սպասում էի, մինչև նա փոքր-ինչ իրար կպած թերթերունքներով կոպերը կրկին բարձրացնի, տոպրակը մեկնեցի նրան, սակայն նա նույնիսկ չնայեց իմ ասպրիկի վրա, և թվում էր, թե նայում է տոպրակի ու Օսկարի միջով:

Հավանաբար, նա արտասուքների պատճառով ոչինչ չի տեսնում՝ փորձեցի արդարացնել Մարիային և ինքս ինձ հետ ներքին փոքրիկ խորհրդակցությունից հետո որոշեցի առավել անմիջականորեն գործել: Օսկարը մտավ սեղանի տակ, սողալով մոտեցավ Մարիայի ոտքերին, որոնք քթերով քիչ ներս էին ծռված, բռնեց նրա ձախ ձեռքը, որը մատների ծայրով գրեթե հասնում էր հատակին, թեքեցի այն այնպես, որպեսզի ափը ինձ տեսանելի լինի, ատամներով տոպրակը բացեցի, նրա պարունակության կեսը լցրեցի անկամ ձևով ինձ վստահված ամանիկի մեջ, ավելացրեցի թուք, դիտեցի թշուղի առաջին փուլը և Մարիայի կողմից կրծքիս մասում ոտքով բավականին ցավոտ աքացի ստացա, որը Օսկարին ետ գցեց գրեթե մինչև սեղանի մեջտեղը, գորգի վրա:

Հնայած ցավին, ես անմիջապես կրկին ոտքի թռա և դուրս եկա սեղանի տակից: Մարիան ևս արդեն կանգնած էր: Մենք ծանր շնչելով կանգնել էինք դեմ-դիմաց: Մարիան վերցրեց սրբիչը, սրբեց ծախ ծեռքի ամիը, սրբածը նետեց իմ ոտքերի տակ և ինձ անվանեց գարշելի կնամուլ, թունավոր գաճաճ, լկտիացած թզուկ, որին վաղուց ժամանակն է ուղարկել զժանոց: Այնուհետև նա ինձ բռնեց, հարվածեց ծոծրակիս, հայիոյեց իմ խեղճ մայրիկին, ով իմ պես վիժվածքին լույս աշխարհի է բերել, իսկ երբ ես ցանկացա գոռալ, երբ նշան բռնեցի սենյակի ու աշխարհի բոլոր ապակիների վրա, բերանս փակեց նույն այն սրբիչով, որը, եթե այն կծես, կպարզվի, որ ավելի ծիգ է, քան տավարի միսը:

Նա ինձ բաց թողեց միայն, երբ Օսկարը կարողացավ դառնալ մուգ կարմիր և կապտեց: Այժմ ես առանց որևիցե դժվարության կարող էի իմ ծայրով գոռալ, վերացնել բոլոր գավաթները, բոլոր ապակիները և երկրորդ անգամից՝ ապակիները, որոնք ծածկում էին հատակին դրված ժամացույցի թվատախտակը: Սակայն ես չգոռացի, ես թույլ տվեցի, որ ինձ տիրի ատելությունը, այնքան կայուն ատելություն, որ մինչ օրս էլ, երբ Մարիան մտնում է իմ սենյակի շեմից ներս, ես այն զգում եմ ատամներիս արանքում, ինչպես այն ժամանակ սրբիչն էի զգում:

Փոփոխական Մարիան, ինչպիսին նա կարողանում էր լինել, բաց թողեց ինձ, բարեհոգաբար ծիծաղեց, մեկ շարժումով կրկին միացրեց ռադիոն, վալս շվշվացնելով մոտեցավ ինձ, որպեսզի ի նշան հաշտության զգզզի մազերս, ինչը ես, մեր մեջ ասած, սիրում էի:

Օսկարը Մարիային թույլ տվեց իրեն շատ մոտենալ և երկու բռունցքներով հարվածեց ներքևից վերև, ծիշտ այն տեղին, որտեղով նա ներս էր թողել Մացերատին: Եվ երբ նա, ավելի շուտ, քան ես հասցրեցի հարվածել երկրորդ անգամ, օդից որսաց իմ բռունցքները, ես ատամներով կառչեցի այդ անիծյալ տեղից և ատամներս չանջատելով՝ նրա հետ միասին ընկա թախտի վրա՝ չնայած որ ականջի պոչով լսում էի, թե ինչպես են նրանք այնտեղ խոստանում հերթական հատուկ հաղորդագրությունը: Սակայն Օսկարը ոչ մի հաղորդագրություն չէր ուզում և այդ իսկ պատճառով ձեզ չի հայտնի, թե ով ում և ինչ թվով տոնաններ կարողացավ խորտակել, քանզի ջղածիզ հեծկլտոցների սուր բռնկումը ինձ ստիպեց ատամներս բացել և ես մնացի Մարիայի վրա անշարժ պառկած, իսկ նա լաց էր լինում ցավից, իսկ Օսկարը լալիս էր ատելությունից ու սիրուց և չնայած սիրուն փոխարինելու եկավ արժիճն ուշաթափությունը՝ դրան վերջ չկար:

Նրան, այսինքն՝ Գրեֆին, ես չէի սիրում: Նա, այսինքն՝ Գրեֆը, չէր սիրում ինձ: Եվ ավելի ուշ, երբ Գրեֆը ինձ համար թմբուկի մեքենա կառուցեց, ես նրան չէի սիրում: Ասենք մինչ օրս էլ, երբ Օսկարի մոտ նման հաստատուն հակակրանքների համար ուժ չի մնացել, ես էլի մասամբ չեմ սիրում Գրեֆին՝ չնայած նա այլևս այս աշխարհում էլ չէ:

Գրեֆը կանաչեղեն էր վաճառում: Սակայն այս փաստը թող ձեզ մոլորության մեջ չզգի: Նա չէր հավատում ոչ կարտոֆիլին, ոչ սավոյական կաղամբին, սակայն բանջարագործության մեջ մեծ գիտելիքներով էր օժտված և բոլորի առջև մեծ հաճույքով, որպես այգեգործ, բնության սիրահար և բուսակեր էր ներկայանում: Սակայն քանի որ Գրեֆը միս չէր ուտում, հետևաբար չէր կարող իսկական կանաչեղեն վաճառող համարվել: Նրան տրված չէր երկրային բարիքների մասին խոսել որպես երկրային բարիքների: «Դուք միայն նայեք այս հազվագյուտ կարտոֆիլներին (ես հաճախակի էի լսում, թե ինչպես է Գրեֆը դիմում իր հաճախորդներին), նայեցեք այս լիարյուն, լեցուն, նորանոր ձևեր ընդունող և միաժամանակ այդքան առաքինի արմատախլիկին: Օ, ես սիրում եմ կարտոֆիլ, քանզի նա ինձ հետ իր լեզվով է խոսում»:

Դե, իհարկե, իսկական բանջարեղեն վաճառողը չպետք է այդպես խոսի և նման խոսքերով իր զնորդներին շփոթեցնի: Իմ տատիկը՝ Աննա Կոլյայչեկը, որը մեծացավ ու ծերացավ կարտոֆիլի դաշտերի մեջ, նույնիսկ ամենաբերքառատ տարիներին կարող էր թերևս միայն այսպիսի արտահայտություն անել. «Դե, իհարկե, այս տարի կարտոֆիլը մի փոքր ավելի է, ինչպես անցյալ տարի»: Իսկ չէ՞ որ և՛ Աննա Կոլյայչեկը, և՛ նրա եղբայրը՝ Վինցենտ Բրոնսկին, կարտոֆիլի բերքից ավելի շատ էին կախման մեջ, քան բանջարեղեն վաճառող Գրեֆը, որին աճած շուրջը միանգամայն փոխհատուցում էր չաճած կարտոֆիլի դիմաց:

Ընդհանրապես Գրեֆի մեջ ամեն ինչ չափից դուրս էր: Ախր, ո՞վ էր նրան ստիպում կրպակում կանաչ գոգնոց կապել: Դա ինչ փքունություն է, երբ զնորդներին սպանախի պես կանաչ հագուստի կտորը ցուցադրելով՝ նա ծիծաղում է և խելացի տեսքով այն անվանում «Մեր ողորմած Տեր Աստծու կանաչ գոգնոցը»: Դրանից բացի նա չէր կարողանում կապերը խզել իր հետախուզական զբաղմունքների հետ: Ճիշտ է, արդեն երեսունութ տարեկանում նա ստիպած եղավ ցրել իր ջոկատը՝ տղաներին հանդերձավորեցին շագանակագույն վերնաշապիկներով և կոկիկ հանազգեստներով, սակայն, միևնույն է, երեկվա սկաուտները, թեկուզ

քաղաքացիական հազուստով, թեկուզ համազգեստով, հաճախ էին այցի գալիս իրենց երեկվա առաջնորդին, որպեսզի նրա հետ համատեղ, ով ողորմած Տեր Աստծուց փոխ առած գոգնոցով էր հանդերձված, կիթառի վրա ծնգծնգացնելով երգեն առավոտվա երգերը՝ լանդսքենիտների երգերը, բերքի երգերը, ի փառս Կույս Սարիամի երգերը, ժողովրդական երգերը, տեղական ու արտասահմանյան երգերը: Քանի որ Գրեֆը ժամանակին էր նացիոնալ-սոցիալիստական ուժային ջոկատների անդամ դարձել և քառասունմեկից սկսած իրեն ոչ միայն բանջարեղեն վաճառող, այլև ռազմաօդային պաշտպան էր անվանում և, բացի այդ, ցանկացած ժամանակ կարող էր վկայակոչել երկու նախկին սկաուտների, որոնք այդ ժամանակահատվածում հասցրել էին ինչ-որ բանի հասնել, դառնալով ակտիվիստներ, հիտլերյուզենդի շրջանային վարչությունը պաշտոնապես էր թույլատրել Գրեֆի կարտոֆիլի նկուղում երգի երեկոների անցկացումը: Ավելին, ակտիվիստ Լյոբգալը Գրեֆին կոչ արեց Յենկաուի ուսումնական կենտրոնում ևս երգի երեկոներ կազմակերպել: Ժողովրդական դպրոցի ուսուցչի հետ համատեղ քառասնական թվերի սկզբին Գրեֆը հանձնարարություն ստացավ Դանցիգ մարզի համար կազմել «Երգեք մեզ հետ» նշանաբանով Արևմտյան Պրուսիայի երիտասարդական երգերի ժողովածու: Գիրքը հրաշալի ստացվեց: Կանաչեղեն վաճառողը Բեռլինից Ռեյխսյուզենդֆյուրերի մակագրությամբ ուղերձ ստացավ և հրավիրվեց Բեռլին՝ երգչախմբերի ղեկավարների հետ հանդիպման:

Մի խոսքով, Գրեֆը բոլորին առավ: Եվ ոչ միայն այն պատճառով, որ անգիր գիտեր ցանկացած երգի բառերը, այլև, դրանից բացի, նա կարողանում էր վրաններ խփել, զորքի գիշերակացքի խարույկներ վառել ու հետո հանգցնել, որպեսզի անտառային հրդեհ չառաջանա, կողմնացույցով նպատակասլաց երթավարժություններ էր կատարում, գիտեր, թե ինչպես են անվանվում անգեն աչքով դիտվող բոլոր աստղերը, ուրախ և հետաքրքրաշարժ պատմություններ էր շարադրում, հիշում էր այն բոլոր լեգենդները, որոնք ծնվել էին Վիսլայի ավազանում, «Դանցիգ և Յանգան» նշանաբանով հայրենասիրական երեկույթներ էր կազմակերպում, կարող էր թվարկել ասպետական միաբանության բոլոր մեծ հոգևոր պետերին՝ գործին առնչվող ամսաթվերով և փաստերով: Սակայն դրանով էլ չէր սահմանափակվում և կարող էր դրա հետ մեկտեղ ամենատարբեր տեղեկություններ հաղորդել ասպետական հողի վրա գերմանական առաքելությունների մասին և մեկ-մեկ իր ծանոթագրությունները ներհյուսել սկաուտների կյանքից վերցրած հետաքրքրաշարժ գվարձախոսություններով:

Գրեֆը սիրում էր երիտասարդությանը: Ավելի շատ տղաներին, քան աղջիկներին: Ըստ էության՝ աղջիկներին ընդհանրապես չէր սիրում, այլ սիրում էր միայն տղաներին: Հաճախ նա տղաներին նույնիսկ ավելի շատ էր սիրում, քան դա կարելի էր արտահայտել երգերի օգնությամբ: Հնարավոր է, որ նրա՝ մշտապես ճարպոտ կրծկալով և ծակծկված վարտիքով, թափփված կինը՝ մի խոսքով, Գրեֆուհին էր ամուսնուն ստիպում կոկիկ ու ձգված տղաների մեջ փնտրել մաքուր կատարելություն: Կարելի է փորել, գտնել այդ ծառի նաև մեկ այլ արմատը, այն ծառի, որի ճյուղերի վրա տարվա բոլոր եղանակներին ծաղկում, փթթում էր ֆրաու Գրեֆի կեղտոտ սպիտակեղենը: Ես ահա թե ինչի մասին եմ խոսում. Գրեֆուհին հենց այն պատճառով էր թափփված ու անբովանդակ կյանք վարում, որ բանջարեղեն վաճառողը՝ նույն ինքը՝ ռազմաօդային պաշտպանը, վճռականորեն չէր ընկալում նրա անհոգ և փոքր-ինչ բթամիտ մարմնի փաթեմությունը:

Գրեֆը սիրում էր այն, ինչը ձգված էր, մկանոտ, կոփված: Արտասանելով «բնություն» բառը՝ նա նկատի ուներ ճգնաժողովությունը: «ճգնաժողովություն» բառը արտասանելով՝ նա նկատի ուներ մարմնի հանդեպ հատուկ խնամքը, իսկ այ իր մարմնի վերաբերյալ Գրեֆը հստակ պատկերացումներ ուներ: Նա խնամքով և հոգատարությամբ էր նրան վերաբերվում, նրան ենթարկեցնում էր շոգի ազդեցությանը և ցրտի ազդեցությանը՝ բացահայտելով իր արտասովոր ունակությունները: Մինչ Օսկարը իր երգեցողությամբ, ինչպես մոտիկից, այնպես էլ տարածության վրա, ապակիներ էր կտրում, դեպքից դեպք ստիպելով, որ հալվեն սառած ապակու վրայի նախշերը, հալվեն և զնգոցով ցած ընկնեն սառցալեզվակները, կանաչի վաճառողը, հակառակը, ձեռքի տակ եղած միջոցներով էր պայքարում սառույցի դեմ: Նա դեկտեմբերին, հունվարին, փետրվարին սառույցի մեջ անցքեր էր բացում: Նա վաղ առավոտյան, դեռ լուսը չբացված, նկուղից հանում էր հեծանիվը, Ջասպեի միջով գնում էր Բրյոգեն, Բրյոգենից ձյունածածկ զբոսավայրով՝ Գլերկաուի ուղղությամբ, Բրյոգենի ու Գլերկաուի արանքում իջնում էր հեծանիվից և մինչ լուսաբացը դանդաղ շարժվում էր առաջ, պարկի մեջ դրված սառույց կտրելու գործիքի հետ հեծանիվը սառցակալած ավազների վրայով հրում էր դեպի ծովի ափը, իսկ հետո մոտ երկու հարյուր, երբեմն նույնիսկ երեք հարյուր մետր սառցապատ ծովի վրայով: Ծովի վրա կախված էր լինում ափամերձ մառախուղը, և ափից ոչ ոք չէր կարող տեսնել, թե ինչպես էր Գրեֆը պառկեցնում հեծանիվը, սոփի պարկի միջից հանում սառցահատ գործիքը, մի քանի րոպե կանգնում և լուռ երկ-

յուղածությամբ հետևում սառույցների մեջ մրսած-կանգնած վաթսուն նավերից իրեն հասնող մառախլապատ ազդանշանների ծայները: Այնուհետև նա հագից հանում էր բաճկոնը, մի որոշ ժամանակ զբաղվում մարմնամարզությամբ, ինչից հետո ուժեղ, համաչափ հարվածներով սկսում էր ծովի մեջ կլոր անցք բացել:

Անցքի վրա Գրեֆն աշխատում էր երեք քառորդ ժամից ավելի: Միայն թե, խնդրում են, ինձ մի հարցրեք, թե որտեղից ես դա գիտեմ: Մեր մեջ ասած, այն ժամանակ Օսկարը ամեն ինչ գիտեր: Հենց այդ իսկ պատճառով էլ ես գիտեի, թե որքան ժամանակ էր Գրեֆը կորցնում այդ անցքի վրա: Նա քրտնում էր, և նրա աղի քրտինքը բարձր ու ուղղաձիգ ճակատի վրայից կաթիլ առ կաթիլ ընկնում էր ծյան մեջ: Նա ամեն ինչ անում էր արհեստավարժորեն. խնամքով շրջագծով կտրում էր վերին շերտը, շրջագիծը փակվում էր, ինչից հետո նա առանց ձեռնոցների մոտ քսան սանտիմետր հաստությոն ունեցող սառցակտորը հանում էր սառցադաշտից, որը ենթադրաբար ձգվում էր մինչև Խել¹ և կամ մինչ Շվեդիա: Հնագույն, մոխրագույն սառցե շիլայի հետ խառնված ջուրը կտրված անցքի միջից փոքր-ինչ գոլորշի էր արձակում, սակայն դա ամենևին էլ տաք աղբյուր չէր: Անցքը ձկներից գայթակղում էր մոտենալ: Իսկ ավելի ճիշտ ասած, ուղղակի այդպես ասում են՝ սառույցի մեջ բացված անցքերի մասին՝ իբր նրանք գայթակղում են ձկներին: Ցանկության դեպքում Գրեֆը կարող էր քարալեզ կամ քսան ֆունտանոց փրփրուկ որսալ: Սակայն նա ձկնորսությամբ չէր զբաղվում, այլ հակառակը, սկսում էր հանվել՝ ընդ որում լրիվ մերկանալով, քանզի եթե Գրեֆն է հանվում, ապա միշտ լրիվ է մերկանում:

Սակայն Օսկարը ամենևին էլ չի ուզում, որպեսզի ցրտից գեր թիկունքը փշաքաղվի: Կարճ խոսենք. ծնռան բոլոր ամիսներին բանջարեղեն վաճառող Գրեֆը շաբաթը երկու անգամ լողանում էր Բալթիկ ծովում: Չորեքշաբթի օրերին նա լողանում էր դեռ լույսը չբացված: Ժամը վեցին տանից դուրս էր գալիս: Վեցն անց երեսունին հասնում էր տեղ, մինչև յոթին տասնհինգ պակաս անցք էր բացում, արագ, ձեռքերը լայնատարած շարժելով, մարմնից պոկում, հանում էր հագուստը, նետվում էր սառցե անցքի մեջ՝ նախապես մարմինը ձյունով շփելով, սառցե անցքի մեջ բարձր գոռում էր, երբեմն ես նույնիսկ լսում էի, թե ինչպես է նա երգում «Գիշերվա մեջ վայրի սագերն են խշխշում...» կամ «Սիրելի

¹ Ծովափնյա փոքրիկ քաղաք այժմյան Լեհաստանում, Գդանսկի ծովածոցում:

են մեզ փոթորիկները, սիրելի են մեզ այլեկոծությունները...» և գոռում ու լողանում էր երկու, առավելագույնը երեք ռուպե, ինչից հետո հանկարծ ծայրահեղ ճշգրտության մեկ թռիչքով ուրվագծվում էր սառցաշերտի վրա. գոլորշի արծակող, խեցգետնի պես կաս-կարմիր մարմինը վազեցնում էր սառցե անցքի շուրջ՝ դեռևս շարունակելով գոռալ, կամաց-կամաց սառում էր և, վերջապես, անցած ուղիով վերադառնում՝ հագուստի մեջ և հեծանիվի վրա: Ութից քիչ պակաս Գրեֆը ժամանում էր Լաբեսվեգ և մեկ ռուպեի ճշտությամբ բացում էր բանջարեղենի կրպակը:

Երկրորդ լոգանքը Գրեֆն ընդունում էր կիրակի օրերին՝ բազմաթիվ տղաների ուղեկցությամբ: Օսկարը հանձն չի առնի հաստատել, որ ամեն ինչ անձամբ տեսել է, մա ոչինչ չի տեսել: Դա հետո միայն մարդիկ էին պատմում: Երաժիշտ Սայնը շատ բան կարող էր պատմել բանջարեղեն վաճառողի մասին: Նա դա շեփորում էր ողջ մարզով մեկ և այդ շեփորային պատմություններից մեկը բարձրաձայնում էր. ամեն կիրակի, նույնիսկ ամենաճրճոթաճրճաճանաչման սառնամանիքի ժամանակ, Գրեֆը լողանում էր բազմաթիվ տղաների ուղեկցությամբ: Այնուամենայնիվ, նույնիսկ Սայնն էլ չէր սկսի պնդել՝ իբր բանջարեղեն վաճառողը տղաներին ստիպում է մերկանալով իր հետևից մտնել սառցաջրի մեջ: Նրան լիովին բավարարում էր, երբ նրանք կիսամերկ կամ զրեթե մերկ, արևահարված ու մկանուտ, խոնվում էին ձյան վրա և միմյանց ծյուրով շփում: Այո, այո, և եթե ձյան վրա լինելով, տղաները Գրեֆին այնքան հաճույք էին պատճառում, որ ոչ այն է լողանալուց առաջ, ոչ այն է հետո, հաճախ սկսում էր նրանց հետ հիմարություններ անել՝ օգնելով այս կամ այն տղային շփել կամ էլ թույլ տալով, որպեսզի ողջ ավազակախումբը շփի իրեն. իբր երաժիշտ Սայնը, չնայած ափամերձ մառախուղին, կարողացել է անձամբ Գլետկաուի զբոսավայրից հետևել, թե ինչպես է սարսափելու աստիճան մերկ գոռացող Գրեֆը դեպի իրեն քաշում իր երկու նույնչափ մերկ սաներին, բարձրացնում վեր՝ մերկությունը իր վրա մերկություն բարձած, և կապերը կտրած ողջ եռյակը մոլեգնել է հաստ սառցաշերտի վրա:

Դժվար չէ հասկանալ, որ Գրեֆը ծկնորսի որդի չէր, չնայած որ Բրյոգենում և Նոյֆարվասերում Գրեֆ ազգանունով շատ ծկնորսներ էին բնակվում, սակայն բանջարեղեն վաճառող Գրեֆը ծնունդով Թիզենհոֆից էր՝ չնայած Լինա Գրեֆը՝ ծնունդով Բարչից, իր ապագա ամուսնու հետ ծանոթացել էր Պրաուստում: Վերջինս այնտեղ մի գործունյա և երիտասարդ առաջնորդարանի տեղապահի օգնում էր ղեկավարել ընկերների կաթոլիկական ակումբը՝ այն ժամանակ, երբ հենց այդ նույն

առաջնորդական տեղապահի պատճառով Լինան ամեն շաբաթ օր համայնքային տուն էր այցելում: Եթե հավատանք լուսանկարին, որը, պետք է ենթադրել, հենց ինքն է ինձ նվիրել, քանի որ այդ լուսանկարը մինչ օրս էլ սոսնձված է իմ լուսանկարչական ալբոմի էջերից մեկի վրա. քսանամյա Լինան ամրակազմ, ուրախ, կլորիկ, բարեհոգի, թեթևամիտ, հիմար աղջիկ է եղել: Նրա հայրը Սանկտ-Սլբրեխտում մեծ այգեգործության տնօրենն էր: Քսաներկու տարեկան հասակում լինելով բացարձակապես անփորձ աղջիկ, ինչպես նա հետագայում չէր հոգնում անդադար կրկնել, Լինան առաջնորդական տեղապահի խորհրդով ամուսնացավ Գրեֆի հետ և իր հոր փողերով Լանգֆուրում բանջարեղենի կրպակ բացեց: Քանի որ իրենց ապրանքի մեծ մասը, օրինակ ասենք բոլոր մրգերը, նրանք էժան գներով ստանում էին հայրական այգեգործությունից, նրանց գործերը լավ էին գնում, կարծես ինքնըստինքյան, և Գրեֆն այստեղ շատ բան փչացնել չէր կարող:

Չնայած առանց այն էլ, եթե Գրեֆն ամեն կարգի կեղծիքների հանդեպ մանկական կրքոտությամբ օժտված չլիներ, մեծ ջանքեր գործադրելու անհրաժեշտություն չէր զգացվի նման հաջող տեղակայվածություն ունեցող կրպակը, երեխաներով վիստացող արվարձանում և առանց մրցակիցների հարևանության, վեր ածել ռսկե հատակի: Սակայն երբ մետաղորոշիչ պալատի ծառայողը երրորդ ու չորրորդ անգամ ստուգեց կշեռքը, բռնագրավեց կշռաքարերը, կշեռքը կնքեց կապարակնիքով և Գրեֆի վրա տարբեր չափերի տուգանքներ դրեց, մշտական զնորդների մի մասը նրան լքեց, սկսեց կիրակնօրյա շուկայում գնումներ կատարել՝ ընդ որում ասելով այսպես՝ ճիշտ է, Գրեֆի ապարանքը մշտապես առաջնակարգ է և ամենևին էլ թանկ չէ, սակայն հավանաբար այնտեղ ինչ-որ բան կարգին չէ, մետաղորոշիչ պալատի մարդիկ կրկին եղել են նրա մոտ:

Այնուհանդերձ, ես բացարձակապես վստահ եմ՝ Գրեֆը ոչ մեկին չէր ուզում խաբել, զուր չէ, որ կարտոֆիլի մեծ կշեռքը, այն բանից հետո, երբ նա դրա մեջ ինչ-որ բան կատարելագործեց, ընդհակառակը, Գրեֆին էր խաբում: Այսպես, պատերազմի սկզբից ոչ շատ առաջ Գրեֆը հենց այդ կշեռքին կից զանգերով ժամացույց հարմարեցրեց, որոնք ապրանքի քաշից կախված որևէ մի երգ էին կատարում: Քսան ֆունտ զնոդը, այսպես ասած, որպես հավելում ստանում էր «Դու ազնիվ և հավատարիմ եղիր», իսկ հարյուր կիլոգրամ ծննդային տեսակի կարտոֆիլը զանգերով ժամացույցից կորզում էր պարզունակությամբ ոյութող «Էնխենը Թարաուից» երգի ծայները:

Եվ չնայած ես գիտակցում էի, որ նման երաժշտական նորարարությունները կարող են մետաղորոշիչ պալատի սրտով չլինել՝ Օսկարը բանջարեղեն վաճառողի հիմարություններին մոտենում էր լիարժեք ըմբռնումով: Ահա Լինա Գրեֆը ևս ներողամտությամբ էր ընդունում ամուսնու տարօրինակությունները, քանի որ, այո, Գրեֆների ընտանեկան համերաշխությունը հենց նրա վրա էլ հիմնվում էր, որ ամուսիններից յուրաքանչյուրը ներողամիտ էր մյուսի տարօրինակությունների հանդեպ: Դա մեզ իրավունք է տալիս պնդել, որ Գրեֆների ամուսնությունը լիովին բարեհաջող էր: Բանջարեղեն վաճառողը կնոջը չէր ծեծում, ուրիշ կանանց հետ նրան երբեք չէր դավաճանում, ո՛չ հարբեցող էր, ո՛չ զեխ ու շվայտ, այլ, հակառակը, ուրախ, պատշաճ հագնված պարոն էր, որն իր բարեսրտության և մարդամոտ բնավորության համար շատ սիրված էր ոչ միայն երիտասարդության, այլև գնորդների այն մասի կողմից, որոնք կարտոֆիլի հետ հաճույքով էին գնում նաև երաժշտական նվագակցությունը:

Ահա թե ինչու էր Գրեֆը հանգիստ ու ըմբռնումով հետևում, թե ինչպես է իր Լինան տարեցտարի վերածվում ավելի ու ավելի գարշելի հոտ արձակող, կեղտոտ անզգամի: Ես տեսել եմ, թե ինչպես է նա ծալտում, երբ մարդիկ, ովքեր նրա բարին էին կամենում, անզգամին անվանում էին անզգամ: Երբեմն ես լսում էի, թե ինչպես էր նա, չնայած կարտոֆիլի հետ կապված իրարանցմանը, շնչելով իր խնամված ձեռքերի մեջ և դրանք շփելով, Սացերատին (որը Գրեֆին տանել չէր կարողանում) ասում.

– Դե, Ալֆրեդ, դու ինքընդատինքյան ճիշտ ես: Նա՝ մեր բարի Լինան, փոքր-ինչ փնթի է: Սակայն մի՞թե ես ու դու լիովին անբիծ եմք:

Եվ եթե Սացերատը չէր պոկվում, Գրեֆը, չնայած լիովին բարեկամաբար, սակայն վճռականորեն ընդհատում էր բանավեճը.

– Դու, իհարկե, ճիշտ ես դատում, սակայն նրա սիրտը բարի է: Գոնե ես իմ Լինային գիտեմ:

Շատ հնարավոր է, որ նա իսկապես էլ գիտեր նրան: Դրա փոխարեն կինը նրան գրեթե չգիտեր: Ճիշտ նույն ձևով, ինչպես հարևաններն ու գնորդները, նա Գրեֆի հարաբերությունները այն տղաների ու պատանիների հետ, որոնք հաճախ էին այցելում նրան, բացատրում էր հատուկ պատրաստվածություն չունեցող, սակայն, միևնույն է, երիտասարդության կրքոտ ընկերոջ և դաստիարակի հանդեպ երիտասարդ մարդկանց սովորական խոնարհմամբ:

Դրա փոխարեն իմ մոտ Գրեֆը չէր կարող ինձ խոնարհում ներշնչել և իր օրինակով ինձ դաստիարակել ևս նա չէր կարող: Եվ ընդհանրա-

պես, Օսկարը նրա ճաշակով չէր: Իհարկե, եթե ես մտադրվեի իմ աճը վերականգնել, հնարավոր է և դառնայի նրա ճաշակով, որովհետև իմ որդին՝ Կուրտը, որն այժմ մոտ տասներեք տարեկան է, ոսկրային գերաճի իր ողջ տեսքով ճշտորեն համապատասխանում է Գրեֆի ճաշակին՝ չնայած որ Մարիային է նման, ինձանից գրեթե ոչինչ չի ժառանգել, իսկ Մացերատի մասին խոսելն էլ ավելորդ է:

Գրեֆը Ֆրից Տրուչինսկու հետ, որն արձակուրդին հայրենիք է եկել, դարձան վկաներ, երբ կայացավ Մարիա Տրուչինսկու և Ալֆրեդ Մացերատի ամուսնությունը:

Քանի որ Մարիան և նրա ամուսինը բողոքական հավատք ունեին, նրանք բավարարվեցին քաղաքապետարան արշավով: Դա տեղի էր ունենում դեկտեմբերի կեսերին: Մացերատը իր կուսակցական համազգեստով արտաբերեց իր «այո»-ն, իսկ Մարիան արդեն երեք ամսական հղիություն ուներ: Սակայն որքան իմ սիրեցյալը ավելի գեր էր դառնում, Օսկարի ատելությունը ավելի էր ամրանում: Չնայած, բուն հղիության հանդեպ ես ամենևին էլ ոչինչ չունեի: Եվ միայն այն հանգամանքը, որ ինչ-որ ժամանակ իմ կողմից բեղմնավորված սաղմը պետք է կրեր Մացերատի ազգանունը, զրկում էր ինձ առաջիկայում տոհմի շարունակության լույս աշխարհ գալու կապակցությամբ ուրախությունից: Այդ իսկ պատճառով, երբ Մարիան հինգ ամսվա հղի էր, ես առաջին անգամ, չնայած չափից դուրս ուշացած, նախածեռնեցի նրա մոտ վիժում առաջացնելու փորձը: Դա տեղ ունեցավ պարահանդեսի ժամանակ, երբ Մարիան ցանկանում էր պղնձե ծողի վրա, որտեղից սովորաբար կախում են երշիկներն ու խոզի ճարպը, կախել թղթե օձերը և էլի երկու մեծ կարմիր քթերով ծաղրածուական դիմակներ ամրացնել: Աստիճանը, որը սովորաբար հուսալիորեն հենվում է դարակներին, այս անգամ հենված էր վաճառասեղանին և ճոճվում էր: Մարիան՝ կանգնած վերևում, ձեռքերը թղթե օձերի միջև, Օսկարը՝ ներքևում, աստիճանի հիմքի մոտ: Որպես լծակ օգտագործելով թմբուկի փայտիկները, հաստատ մտադրությամբ և ուսով օգնելով, ես փոքր-ինչ վեր բարձրացրեցի աստիճանը և այն կողքի շարժեցի. թղթե օձերի և ծաղրածուական դիմակների միջև գտնվող Մարիան թույլ և շատ վախեցած գոռաց, աստիճանը ճոճվեց, Օսկարը թռավ մի կողմ և հենց նրա կողքին ընկավ Մարիան՝ իր հետևից բերելով գունավոր թուղթը, երշիկն ու դիմակները:

Արտաքուստ ամեն ինչ ստացվեց շատ ավելի սարսափելի, քան այն կար իրականում: Ընդամենը նրա ոտքը ոլորվեց, և նա ստիպված եղավ պառկել և ընդհանրապես իրեն զգույշ պահել, իսկ բացի այդ նրա հետ

այլևս ոչինչ տեղի չունեցավ, գնալով նա դառնում էր ավելի ու ավելի տձև, սակայն նույնիսկ Մացերատին չպատմեց, թե ինչպես օգնեցի նրան ոլորել ոտքը:

Միայն երբ հաջորդ տարվա մայիսին, սպասվելիք ծննդաբերությունից մոտ երեք շաբաթ առաջ, ես նրան վիժեցնելու երկրորդ փորձը նախածոնեցի, նա, ընդ որում ողջ ճշմարտությունը չբացահայտելով, խոսեց Մացերատի՝ իր ամուսնու հետ: Ճաշի ժամանակ իմ ներկայությամբ նա հանկարծ ասաց.

– Հետաքրքիր է, թե ինչից է մեր Օսկարը այդքան փորձանք բերող դարձել, մեկ էլ տեսնես փորիս կհարվածի: Միգուցե, մինչև ծննդաբերելս մենք նրան տանք մորս, այնտեղ տեղ կա:

Մացերատը լսեց և ամեն ինչին հավատաց: Իսկ իրականում մահացու մտադրությունը ինձ օգնեց Սարիայի հետ լրիվ այլ հանդիպում իրականացնել:

Ճաշի ընդմիջման ժամանակ նա պառկեց թախտի վրա: Մացերատը մնաց կրպակում և, ճաշից հետո լվանալով ամանները, զարդարում էր ցուցափեղկերը: Սենյակում լռություն էր տիրում: Թերևս միայն միայնակ ճանճն է տոգում, մեկ էլ տկտկում է ժամացույցը, և ռադիոն հազիվ լսելի ծայնով տեղեկություն է հաղորդում Կրիտոսում մեր պարաշյուտիստների հաջողությունների մասին: Ես սկսեցի լսել, միայն երբ խոսափողին մոտեցավ հանրահայտ բռնցքամարտիկ Մաքս Շմելինգը: Որքանով որ կարողացա հասկանալ, նա, թռիչքից հետո վայրէջք կատարելով Կրիտոսի ժայռապատ հողի վրա, վնասել էր իր՝ չեմպիոնի, ոտքը, պետք է պառկեր անկողնում և խնայում էր իրեն, ճիշտ ինչպես Սարիան, որն աստիճանից վայր ընկնելով նույնպես պետք է իրեն խնայեր: Շմելինգը տեղեկացնում էր հանգիստ, համեստորեն, հետո ելույթ ունեցան ոչ այնքան հանրահայտ պարաշյուտիստները, և Օսկարը դադարեց լսել. լռություն, միգուցե միայնակ ճանճը, ժամացույցը ինչպես միշտ, ռադիոն, հազիվ լսելի:

Ես նստել էի պատուհանի դիմաց իմ աթոռակի վրա և դիտում էի Սարիայի որովայնը՝ թախտի վրա: Նա պառկած էր փակ աչքերով և ծանր շնչում էր: Հազվադեպ ափսոսանքով հարվածում էի իմ թմբուկին: Սակայն Սարիան չէր շարժվում և այնուամենայնիվ ստիպում էր ինձ իր փորի հետ շնչել նույն օդը: Ծիշտ է, այստեղ էր նաև ժամացույցը, վարագույրի և ապակու միջև ճանճը, և ռադիոն քարոտ Կրիտոս կղզիով՝ ետին պլանում: Սակայն այդ բոլորը անհետացան մեկ ակնթարթում, ես տեսնում էի միայն փորը, արդեն չգիտեի, թե որ սենյակում է բլրվում այդ

փորը և ում է այն ճիշտն ասած պատկանում, գրեթե մոռացել էի, թե ով է այդ փորը այդպես հսկայական դարձրել և ունեի մեն միակ ցանկություն. փորը պետք է անհետանա, դա սխալ է, նա քո առջև կփակի լույս աշխարհը, դու պետք է ոտքի կանգնես, դու պետք է ինչ-որ բան անես: Եվ ես վեր կացա: Դու պետք է գիտակցես, թե ինչ կարելի է այստեղ անել: Եվ ես շարժվեցի դեպի փորը՝ ճանապարհին ինչ-որ բան հետս վերցնելով: Պետք է դուրս թողնել ավելորդ օդը, սա բարի ուռուցք չէ: Այստեղ ես բարձրացրեցի այն, ինչը վերցրել էի ճանապարհից, փնտրեցի և գտա ծեռքի թմբիկ ավերի միջև տեղը, որը շնչում էր փորի վրա և նրա հետ, օ, ժամանակն է, որ դու վերջապես որոշում կայացնես, եթե ոչ Մարիան կբացի աչքերը: Այստեղ ես զգացի, որ ինձ արդեն հետևում են, շարունակելով, սակայն, անսահանք հետևել փոքր-ինչ դողացող Մարիայի ծախ ծեռքին, թեև նկատեցի, որ նա ետ տարավ աջ ծեռքը, որ աջ ծեռքի մտքին չար բան կա և այդ իսկ պատճառով շատ չգարմացա, երբ Մարիան աջ ծեռքով պտտեց Օսկարի ափը և նրա միջից դուրս քաշեց մկրատը: Հնարավոր է, որ ես էլի որոշ ժամանակ կանգնած մնացի խփելու համար առաջ բերած, չնայած որ դատարկ ծեռքով, լսում էի ժամացույցին, ճանճին, ռադիոյի հաղորդավարի ձայնը, որն ավարտում էր Կրիտոս ցած իջնելու մասին հաշվետվությունը, հետո շրջվեց և, նախքան կարող էր նոր հաղորդումը սկսել՝ աշխույժ մեղեդիներ երկուսից մինչև երեքը, լքեց մեր հյուրասենյակը, որը նրա համար չափից դուրս նեղ էր դարձել՝ իր ամբողջապես որովայն դառնալու պատճառով:

Երկու օր անց Մարիան ինձ ապահովեց նոր թմբուկով և տարավ Տրուչինսկի մայրիկի՝ սուրճի փոխարինողի և տապակած կարտոֆիլի հոտ արձակող երրորդ հարկի բնակարանը: Սկզբում ես քնում էի թախտի վրա, որովհետև Օսկարը կտրականապես հրաժարվեց քնել Հերբերթի նախկին մահճակալի վրա, որը մինչ այդ ժամանակ, ինչպես ես կարող էի համոզվել, պահպանել էր Մարիայի վանիլային բուրմունքը: Մեկ շաբաթ անց ծերունի Հայլանդը աստիճաններով վեր բարձրացրեց իմ մանկական փայտե մահճակալը: Ես թույլ տվեցի, որ այդ կառուցվածքը տեղադրվի այն անկողնու կողքին, որն իր ժամանակին լռություն էր պահպանում իմ, Մարիայի և մեր ընդհանուր փրփրուն ընպելիքի համար փոշու տակ:

Օսկարը Տրուչինսկի մայրիկի մոտ դարձավ ավելի հանգիստ կամ ասենք այսպես՝ անտարբեր: Լավ էր, որ ես այժմ չէի տեսնում այդ փորը, քանի որ այժմ Մարիան վախճնում էր աստիճաններից: Իսկ ես մեր առաջին հարկի բնակարանը, մեր կրպակը, փողոցը և նույնիսկ մեր

տան բակը, որտեղ մատակարարումների հետ կապված դժվարությունների հետևանքով կրկին ճագարների մեծ ճաղավանդակներն էին հայտնվել, կողքով էի շրջանցում:

Մեծ մասամբ Օսկարը նստում էր փոստային բացիկների հավաքածուի դիմաց, որոնք Փարիզից ուղարկել կամ բերել էր ենթասպա Ֆրից Տրուչինսկին: «Փարիզ» բառի տակ ես ինքս շատ բաներ էի պատկերացնում, և երբ Տրուչինսկի մայրիկը ինձ տվեց էյֆելյան աշտարակով բացիկը, մտքով ներթափանցելով համարձակ կառույցի մետաղական կառուցվածքի մեջ, սկսեցի թմբուկի վրա թմբկահարել Փարիզը՝ թմբկահարումը սկսելով մյուզեթից, չնայած ոչ մի մյուզեթ մինչ օրս ոչ մի անգամ չէի լսել:

Հունիսի տասներկուսին, իմ հաշվարկներով ժամկետից երկու շաբաթ շուտ, երկվորյակների, այլ ոչ խեցգետնի նշանի ներքո, ինչպես ես կանխատեսում էի, լույս աշխարհ եկավ իմ որդի Կուրտը: Հայրը՝ Յուպիտերի տարում, որդին՝ Արուսյակի: Հայրը՝ Կույսի կանխորոշող նշանի տակ և Մերկուրիի իշխանության ներքո, ինչը օժտում է հոռետեսությամբ և հնարամտությամբ, որդին՝ ևս Մերկուրիի իշխանության ներքո, սակայն երկվորյակի նշանի տակ, ինչը նրան օժտում է սառը, նպատակալաց խելքով: Այն, ինչը ինձ մոտ Կշեռքի նշանի տակ ծագող լուսատուի Տանը թուլացնում էր Վեներան, նույն Տանը Խոյը փչացնում էր իմ որդու մոտ և առաջիկայում ես դեռ պետք է զգայի նրա Մարսին:

Անհանգստացած և մկան պես ծամածռվելով՝ Տրուչինսկի մայրիկը ինձ հայտնեց այդ նորությունը.

– Պատկերացնո՞ւմ ես, Օսկար, այնուամենայնիվ, արագիլը քեզ եղբայր բերեց: Իսկ ես արդեն մտածում էի, դե մտածում էի, որպեսզի Մարիել չլինի, նրա հետ այնքան հոգս կա:

Ես էյֆելյան աշտարակի և մոտ ժամանակներս նրան միացած Հաղթական կամարի նոտաներով թմբկահարությունը գրեթե չընդհատեցի: Տրուչինսկի տատիկի կարգավիճակով Տրուչինսկի մայրիկը ևս ինձնից շնորհավորանքներ չէր սպասում: Եվ չնայած ամենևին էլ կիրակի չէր, նա որոշեց այտերին թեթևակի կարմիր շպար քսել, ձեռքն առավ վաղուց արդեն իրեն լավագույն կողմից դրսևորած եղերողով սուրճի տուփը, այտերը շփեց թարմ, մաքուր ներկով և լքեց սենյակը, որպեսզի այնտեղ առաջին հարկում օգնի Մացերաստին՝ ենթադրյալ հորը:

Ինչպես արդեն ասվեց՝ հունիսն էր: Հունիսը խաբուսիկ ամիս է: Հաջողություններ բոլոր ռազմաճակատներում, եթե իհարկե հաջողությունները Բալկաններում կարելի է անվանել որպես այդպիսիք: Դրա փոխա-

րեն Արևելքում դեռ շատ ավելի ծանրակշիռ հաջողություններ էին սպասվում: Այդ ուղղությամբ հսկայական գորախումբ էր շարժվում: Երկաթուղին աշխատում էր ինչպես երբեք: Ահա նաև Ֆրից Տրուչինսկին, որը մինչ այժմ այդքան ուրախ էր ապրում Փարիզում, ստիպված եղավ ճանփորդություն սկսել դեպի Արևելք, և այդ ճանապարհորդությունը շուտ ավարտ չէր խոստանում և ամենևին էլ նման չէր ժամանցային զբոսանքի: Իսկ Օսկարը շարունակում էր հանգիստ նստած մնալ փայլուն բացիկների դիմաց, նա առաջվա պես շարունակում էր մշտամնա լինել վաղ ամռան տաք Փարիզում, թեթևակի թմբկահարում էր «Երեք պատանի թմբկահարները», նվագագույն կապ անգամ չունեն գերմանական զավթիչ բանակի հետ և, ուրեմն, կարող էր չվախենալ պարտիզաններից, ովքեր մտածում էին միայն այն մասին, թե ինչպես հրելով իրեն կամրջից Սենան գցեն: Ոչ, ես ոտքից գլուխ պարտիզանական հագուստով՝ իմ թմբուկի հետ մազլցում էի Էյֆելյան աշտարակի վրա և, ինչպես կարգն է, սիրով վերևից դիտում էի լայնատարած համայնապատկերը, չնայած դեպի ներքև ծգող բարձրությանը ինձ զգում էի հոյակապ, առանց ինքնասպանության մասին քաղցրավուն-դառը մտքի փոքր-ինչ նշույլի, այնպես, որ միայն երբ ես ներքև իջնելուց հետո, իմ ինքնանշորս սանտիմետր հասակով կանգնել էի Էյֆելյան աշտարակի լանջի մոտ, կրկին իմ հիշողության մեջ հայտնվեց որդուս ծնունդը:

Ահա և ձեզ որդի, մտածեցի ես: Երբ լրանա նրա երեք տարին, նա ինձանից քիթոյա թմբուկ կստանա: Հենց այդ ժամանակ էլ մենք կտեսնենք, թե մեզանից ով է իսկական հայրը՝ ո՞նց պարոն Սաքերա՞տը, թե՞ ես՝ Օսկար Բրոնսկին:

Որքան հիշում եմ, հենց օգոստոս շոգ ամսին մեզ հայտնեցին Սմոլենսկի մոտ հակառակորդի շրջափակման հաջող վերացման մասին իմ որդուն՝ Կուրտին կնքեցին: Սակայն ինչպե՞ս տաքվեց, որ կնունքին հրավիրեցին իմ Աննա Կոլյաչեկ տատիկին և նրա եղբորը՝ Վինցենտ Բրոնսկուն: Եթե ես կրկին ընդունեմ այն վարկածը, համաձայն որի իմ հայրը Յան Բրոնսկին է, իսկ սուս ու փուս և մշտապես փոքր-ինչ հիմարավուն Վինցենտ Բրոնսկին՝ իմ հայրական կողմից պապիկը, այդ ժամանակ, իհարկե, հրավերքի համար բոլոր հիմքերը կային: Դե և վերջ ի վերջո, իմ պապիկն ու տատիկը իմ որդի Կուրտի նախապապն ու նախատատն էին:

Սակայն ապացույցների նման գիծը բնականաբար, բացարձակապես խորթ էր Սաքերատին, որն էլ հենց հրավիրել էր: Քանզի նույնիսկ ամենակասկածելի պահերին, օրինակ՝ խայտառակ ծնով սկստի խա-

ղափուլի պարտությունից հետո նա իրեն երևակայում էր և՛ հայր, և՛ կերակրող: Այնպես որ, իր պապիկին և տատիկին ամենևին այլ պատճառով տեսավ: Նրանց երկուսին էլ գերմանացրել էին: Նրանք այլևս լեհեր չէին համարվում, կաշուբյան լեզվով նրանք այժմ միայն երազներ էին տեսնում: Իսկ անվանվում էին նրանք «ժողգերմանացիներ, երրորդ խումբ»: Դրան գումարած Յանի այրին՝ Յեդվիգ Բրոնսկին, ամուսնացել էր բալթյան գերմանացու հետ, որը, որպես գյուղհամայնքի ղեկավար, ծառայում էր Ռեմկաուում: Արդեն ներկայացվել էին դիմումներ, որպեսզի դրական պատասխանի դեպքում Մարգա և Ստեֆան Բրոնսկիները այսուհետ կարողանային կրել խորթ հոր ազգանունը և կոչվել էլերս: Տասնյոթ տարեկան Ստեֆանը ինքնակամ մեկնեց բանակ և այժմ գտնվում էր Գրոս-Բոչպոլեի զինհրապարակում, որտեղ իրենց պատրաստությունն էին անցկացնում հետևակային զորամասերը, մի խոսքով, հնարավորություն ուներ ռազմական գործողությունների եվրոպական թատերաբեմերը տեսնել սեփական աչքերով, մինչդեռ Օսկարը, որը նույնպես մոտենում էր զորակոչային հասակին, ստիպված էր թմբուկի ետևում սպասել, մինչև որ բանակում և կամ նավատորմում, կամ, ենթադրեմք, ավիացիայում, այսպիսի երեք տարեկան թմբկահարին օգտագործելու հնարավորություն գտնվի:

Սկիզբը գյուղհամայնքի ղեկավար էլերսը դրեց: Կնունքից երկու շաբաթ առաջ նա թամբեց իր երկու ծիերը և իր Յեդվիգի հետ եկավ Լաբեսվեգ: Նա ուներ ծուռ ոտքեր, հիվանդ ստամոքս և Յան Բրոնսկու հետ որևէ համեմատության ենթակա չէր: Իր Յեդվիգից մեկ զլուխ ցածր՝ նա կովի աչքերով նստել էր մեր հյուրասենյակի սեղանի մոտ: Նրա գալուստը նույնիսկ Մացերատին շփոթմունքի մեջ գցեց: Ոչ մի կերպ խոսակցությունը չէր ստացվում: Խոսեցին եղանակի մասին, նկատեցին, որ արևելքում շատ բաներ են տեղի ունենում, որ այնտեղ ամեն ինչ հալած յուրի պես է ընթանում և ընդհանրապես, ըստ Մացերատի խոսքերի, շատ ավելի հաջող, քան տասնհինգ թվին, իսկ տասնհինգ թվին ինքն էլ եր մասնակցել:

Բոլորը ձգտում էին չխոսել Յան Բրոնսկու մասին, մինչև որ ես խաչ քաշեցի նրանց լռելու ծրագրի վրա և, երեխայի նման շուրթերս առաջ ցցելով, մի քանի անգամ կանչեցի Օսկարի մորեղբայր Յանին: Մացերատը զգաստացավ և մի քանի մտախոհ ու բարի խոսք ասաց իր նախկին ընկերոջ ու հակառակորդի մասին: Էլերսը անմիջապես նրա հետ համաձայնեց՝ չնայած ինքն անծամբ իր նախորդին երբևիցե չէր տեսել: Յեդվիգը իրենից դուրս մղեց մի քանի անկեղծ, այտի վրայով դանդաղ

ներքև գլորվող արցունքի կաթիլներ և, վերջապես, «Յան» թեմայով եզրափակիչ խոսքը.

– Լավ մարդ էր: Նա նույնիսկ ճանճին չէր նեղացնի: Ով կարող էր մտածել, որ նա այդպես կզոհվի, երբ նա այնքան վախկոտ էր, բայց, տես, թույլ տվեց, որ իրեն անմեղ տեղը գնդակահարեն, իսկապես որ անմեղ տեղը: Այս բառերից հետո Մացերատը իր ետևում կանգնած Մարիային կարգադրեց մի շիշ զարեջուր բերել, իսկ էլերսին հարցրեց, թե գիտի՞ արդյոք նա սկսատ խաղալ: Պարզվեց էլերսը չգիտեր, ինչի համար շատ է ափսոսում, սակայն Մացերատի մեծահոգությունը բավարարեց, որպեսզի ների գյուղհամայնքի ղեկավարի այդ արատը: Նույնիսկ նրա ուսին թփթփացրեց, և երբ արդեն զարեջուրը լցված էր գավաթների մեջ, հավաստիացրեց, որ եթե նույնիսկ էլերսը սկստից ոչինչ չի հասկանում, դա մանրուք է, և իրենք կարող են ընկերներ մնալ:

Ահա թե ինչպես Յեղվիզ Բրոնսկին արդեն Յեղվիզ Յ.-ս անվան տակ նորից տրորեց դեպի մեր բնակարան ձգվող ուղեգործը, իմ Կուրտ որդու կնուներին իր հետ բերելով ոչ միայն գյուղհամայնքի ղեկավարին, այլև իր նախկին սկեսրայր Վինցենտ Բրոնսկուն և նրա քրոջը՝ Աննային: Դատելով ամեն ինչից՝ Մացերատը արդեն տեղեկացված էր, նա բարձրածայն և շատ ջերմորեն, ուղիղ փողոցում, հարևանների պատուհանների տակ, ողջունեց երկու ծերերին, իսկ երբ արդեն տանը տատիկս ծեռքերը մտցրեց իր չորս շրջագգեստների տակ և այնտեղից հանեց կնուների նվերը՝ բռած սագին, ասաց.

– Չուր նեղություն ես քաշել, մայրիկ: Լինի սագի հետ, թե առանց, նրա ես միշտ ուրախ եմ քեզ տեսնել:

Այդ ձևակերպումը, սակայն, դուր չեկավ իմ տատիկին: Նա, հակառակը, ուզում էր լսել, թե ինչ արժեքավոր է իր սագը, նա ափով թմփացրեց սագի յուղոտ մարմնին ու ասաց.

– Դե դու էլ չեմուշում մի արա, Ալֆրեդ: Սա քո համար կաշուբյան սագ չէ, սա ժողգերմանական սագ է և համը ճիշտ նախապատերազմյան է:

Սրանով իսկ մեկ առ մեկ լուծվեցին բոլոր ազգային խնդիրները, և միայն կնուներից անմիջապես առաջ ծագեցին որոշ դժվարություններ, քանզի Օսկարը չցանկացավ բողոքական եկեղեցի մտնել: Նույնիսկ երբ նրանք տաքսիի միջից հանեցին ու բերեցին իմ թմբուկը՝ ինձ գրավելով ինչպես գազանին փոքրիկ կենդանի ձկներով, համոզելով, որ բողոքական եկեղեցում թույլատրվում է թմբուկով մտնել, ես շարունակեցի մնալ անսահման կաթոլիկ և պատրաստ էի ավելի շուտ ընդհանրացնող հա-

մառոտ խոսակցական ճառ արտասանել նորին բարեկրոնություն Վինկեի ականջին, քան թե լսել կնունքի բողոքական քարոզը: Մացերատը զիջեց՝ հնարավոր է, ավելի շատ զգուշանալով իմ ծայնից և դրա հետ անխուսափելիորեն կապված վնասի փոխհատուցումից: Ահա թե ինչու ես, մինչ եկեղեցում տեղի էր ունենում կնունքի արարողությունը, նստած էի տաքսիի մեջ և զննում էի վարորդի ծոծրակը, ետին տեսանելիության հայելու մեջ ուսումնասիրում էի Օսկարի դիմագծերը, վերիիշում սեփական, արդեն շատ տարիներ առաջ տեղի ունեցած կնունքս և նորին սրբություն Վինկեի՝ մանուկ Օսկարի միջից սատանային դուրս վռնդելու բոլոր փորձերը:

Արարողությունից հետո նստեցին հյուրասիրության: Իրար կպցրեցին երկու սեղաններ ու սկսեցին կրիայի ապուրից. գդալը և ափսեի եզրը: Գյուղացիները չմիջնափացնելով էին ուտում: Գրեթե ն Շեֆլերը ապուրը կծում էր: Հուստան գդալի վերևից լայն ժպտում էր: Վինցենտը, դողալով, կուրորեն էր գտնում իր գդալը: Եվ միայն պառավներն էին՝ Աննա տատիկս ու Տրուչինսկի մայրիկը, որ արժանի ուշադրություն էին դարձնում գդալներին, իսկ Օսկարը, եթե կարելի է այսպես արտահայտվել, դուրս ընկավ իր գդալի միջից: Մինչ նրանք բոլորը գդալներով աշխատում էին, նա սեղանի մոտից վեր կացավ և ննջասենյակում գտավ իր որդու օրորոցը, քանի որ ցանկանում էր իր որդու վերաբերյալ խորհել, իսկ այդ ժամանակ մնացյալը իրենց գդալներով՝ ավելի ու ավելի մտազուրկ, ավելի ու ավելի դատարկված, ծանծաղում էին՝ չնայած գդալներով իրենց մեջ ապուր էին լցնում:

Անիվների վրա դրված գործված օրորոցի վերևում բաց երկնագույն շղարշե առազաստն էր: Քանի որ գործված օրորոցը չափից դուրս բարձր էր, ես սկզբում կարողացա միայն մի ինչ-որ մանուշակագույն կնճռոտված բան տեսնել: Ես թմբուկը դրեցի ոտքերիս տակ, ինչից հետո կարողացա տեսնել իմ քնած ու քնի մեջ ջղաձգորեն ցնցվող որդուս: Օ, դու հայրական հպարտություն, որը մշտապես բարձրակոչ խոսքեր է տենչում: Սակայն քանի որ նորածնին տեսնելով իմ մտքին ոչինչ չէկավ ասելու, քան կարճ՝ «Երբ լրանա նրա երեք տարին, նա թմբուկ կստանա» արտահայտությունը, և քանի որ իմ որդին ոչ մի կերպ իր մտքերի ընթացքի վերաբերյալ ինձ տեղեկություն չէր տալիս, և քանի որ ես կարող էի միայն հուսալ, որ նա, իմ նման, պատկանում է խորաթափանց նորածինների թվին, ես ևս մեկ անգամ, կրկին ու կրկին, նրա երրորդ ծննդյան տարեդարձին թմբուկ խոստացա, ինչից հետո իջա իմ թմբուկի

վրայից, որպեսզի կրկին բախտս փորձեն մեծահասակների ու հյուրերի շրջապատում:

Նրանք այնտեղ հենց նոր էին ապուրի հետ հաշվեհարդար տեսել: Մարիան կարագի մեջ դրված կանաչ սիսեռ բերեց: Իսկ Մացերատը, որը խոզի տապակայի պատասխանատուն էր, ինքն էր սպասքավորում ճաշատեսակը, նա հանել էր կոստյումը, և միայն վերնաշապիկով սկսեց շերտ շերտի ետևից կտրատել, և փափուկ ու հյութալի մսի վրա խոնարհված նրա դեմքը այն աստիճան շղթայագերծ քնքշացավ, որ ես ականամայից հայացքս մի կողմ թեքեցի:

Իսկ բանջարեղեն վաճառող Գրեֆին առանձնահատուկ էին մատուցում: Նա բանկայով ծնեբեկ էր ստանում, պինդ եփած ծու և ծովաբողկով թթվասեր, քանի որ բուսակերները միս չեն ուտում: Ինչպես և մնացած բոլորը, նա իր համար մի քիչ պյուրե վերցրեց, սակայն նրա վրա ոչ թե տապակայի կերակրահյութից լցրեց, այլ հալած յուղ, որը հոգատար Մարիան նրա համար շերեփով բերեց խոհանոցից: Բոլորը զարեջուր էին խմում, այն դեպքում երբ Գրեֆի բաժակի մեջ մրգահյութ էր լցված: Խոսակցությունը գնում էր Կիևի մատույցներում շրջապատման մասին, մատների վրա հաշվում էին գերիներին, մերժբալթիկացի էլերսը հաշվարկներ անողներից ամենաճարպիկն էր: Յուրաքանչյուր հարյուր հազարից հետո, երբ զույգ ծեռքերի՝ վեր տնկած մատները նշանակեն միլիոն, կրկին մեկը մյուսի ետևից՝ ծալի մատները, շարունակելով հաշիվը:

Երբ սպառվեց «ռուս ռազմագերիները» թեման, որը մեծացող թվերի պատճառով աստիճանաբար կորցրեց արժեքավորությունն ու հետաքրքրությունը, Շեֆլերը տեղեկացրեց Գոտենհաֆենի սուզանավերի մասին, իսկ Մացերատը իմ տատիկի ականջին շշմաց, որ Շիխաուի նավաշինարանում ամեն շաբաթ հավաքակայաններից պետք է ջուրը իջեցվեն երկու սուզանավեր: Դրան ի պատասխան, կանաչի վաճառող Գրեֆը բոլոր հյուրերին տեղեկացրեց, թե ինչու սուզանավերը հավաքակայաններից պետք է իջեցվեն ոչ թե նավակողով, այլ նավախելով: Նա ցանկացավ դա որքան կարող է տեսանելի ներկայացնել ծեռքերի շարժումների մի ողջ հավաքածուի օգնությամբ, որոնք ձգտում էին ուշադիր և բնականորեն նմանակել սուզանավերով հիացած հյուրերը: Վինցենտ Բրոնսկու ծախ ծեռքը որոշեց պատկերել ջրի տակ սուզվող նավը. նա այդ անելիս շուռ տվեց գարեջրով լի գավաթը: Տատիկս ցանկանում էր նրան ոնց որ հարկն է անպատվել, սակայն Մարիան նրան հանգստացրեց՝ ասելով, որ դա մանրուք է, որ սփռոցը, միևնույն է, վա-

ըը ուղարկելու է լվացման և որ կնունքի կապակցությամբ հյուրասիրությունների ժամանակ միշտ էլ լինում են բծեր. չէ որ դա ինքնըստինքյան հասկանալի է: Այս ժամանակ փալատով վրա հասավ Տրուչինսկի մայրիկը, սկսեց չորացնել ջրակույտը, իսկ ծախ ձեռքով նա բռնել էր շոկոլադե թխվածքով հախճապակե սկահակը, թխվածքի վրա նուշի փշրանք էր ցանված:

Այս, եթե միայն այդ պուդինգի հետ այլ եփահյութեր մատուցվեին կամ ընդհանրապես չմատուցվեին: Սակայն մատուցվեցին վանիլինային: Թանձր, կաչուն-դեղին վանիլինային եփահյութը: Պարզունակ, հասարակ, սակայն և այնպես, իր տեսակի մեջ միակ վանիլինայինը: Աշխարհում ոչինչ չկա ավելի ուրախ և միաժամանակ ավելի տխուր, քան վանիլինային եփահյութը: Վանիլը նուրբ բուրմունք էր արծակում, ինձ ավելի ու ավելի շատ շրջապատելով Մարիայով՝ այնպես, որ նրան՝ բոլոր և ամեն տեսակի վանիլինի հրահրողին, նրան, ով նստել էր Մացեբատի կողքին և բռնել նրա ձեռքը, ես չէի կարող ո'չ տեսնել, ո'չ տանել:

Օսկարը, բռնելով Գրեֆուիու շրջազգեստից, ցած սահեց իր մանկական աթոռի վրայից, մնաց պառկած Գրեֆուիու ոտքերի մոտ, որը վերևում քրտնաջան աշխատում էր գդալով, և առաջին անգամ ընկալեցի Լինայից տարածվող այն հոտը, որն անմիջապես բոլորից բարձր գոռաց, կլանեց, ոչնչացրեց բոլոր և ամեն տեսակի վանիլինայինը:

Չնայած հոտի՝ ինձ համար նոր այդ ուղղությունը թթվային էր, ես մնացի նրա մոտ մինչև, ինչպես ինձ թվաց, նա սպանեց վանիլինայինի հետ կապված բոլոր հիշողությունները: Դանդաղ, լուռ, առանց կծկումների ինձ վրա բարձրացավ ազատարար սրտխառնոցը: Եվ մինչ ինձնից դուրս էին գալիս կրիայի ապուրը, տապակած խոզի մսի կտորները, կանաչ սիսեռը՝ գրեթե անփոփոխ տեսքով, և այն մի քանի գդալ վանիլինային եփահյութով շոկոլադե թխվածքը, ես ըմբռնեցի իմ ուշաթափության իմաստը, լող տալով հեռացա իմ ուշաթափության մեջ, Օսկարի ուշաթափությունը Լինա Գրեֆի ոտքերի մոտ, և ես որոշեցի այժմվանից ու այսուհետև օրեցօր իմ ուշաթափությունը տանել ֆրաու Գրեֆի մոտ:

ՅՈՒՐԱՆԱՍՈՒՆԴԻՆԳ ԿԻՆՈԳՐԱՄ

Վյազման ու Բրյանսկը, հետո ճանապարհները հեղեղվեցին, սկսվեց տիդմի ու ճանապարհագրկության եղանակը: Ահա և Օսկարը քառասունմեկ թվի հոկտեմբերի կեսին սկսեց արագացված տեմպով խրվել

ցելսի մեջ: Խնդրում եմ ինձ խիստ չղատել այն բանի համար, որ ես Կենտրոն խմբի կեղտոտ հաջողությունները համեմատում եմ Լինա Գրեֆի անանցանելի և նույնչափ տիղմոտ թավուտներում իմ հաջողությունների հետ: Ճիշտ այնպես, ինչպես այնտեղ անմիջապես Մոսկվայի դիմաց էին տանկերն ու բեռնատարները խրվել ցելսի մեջ, խրվեցի և ես, ճիշտ է, այնտեղ դեռ անհվներն էին պտտվում՝ պայթեցնելով ցելը, ճիշտ է, ես էլ այստեղ չէի նահանջում, ինձ բառի բուն իմաստով հաջողվեց Գրեֆուհու ջրիկ ցելը հարելով փրփրեցնել, սակայն ո՛չ Մոսկվայի տակ և ո՛չ էլ Գրեֆների ննջասենյակում՝ տարածքային հաջողությունների մասին խոսք գնալ չէր կարող:

Ես դեռ ափսոսում էին հրաժարվել իմ համեմատությունից. ինչպես ապագայի ռազմագետները, պետք է կարծել, որ դաս կքաղեն այն ռազմական գործողություններից, որոնք խրվել էին ցելսի մեջ, այնպես էլ ես գրեֆյան բնական երևույթների հանրագումարից արեցի որոշակի հետևություններ: Այդ անելիս պետք չէ թերազնահատել վերջին համաշխարհային պատերազմի թիկունքային սխրագործությունները: Օսկարն այն ժամանակ տասնյոթ տարեկան էր և, այդքան երիտասարդ տարիք ունենալով, նա, շնորհիվ Լինա Գրեֆի դավաճանորեն անտեսանելի հրաձգարանի, սովորեց դառնալ տղամարդ: Հրաժարվելով ռազմական բնույթի համեմատություններից, ես մտադիր եմ հետագայում Օսկարի հաջողությունները չափել արվեստի ոլորտից վերցրած հասկացություններով և ասում եմ այսպես. եթե Մարիան պարզունակ թմրեցնող վանիլինային մառախուղի մեջ ծանոթացրեց փոքրիկ ձևերի հետ, այնպիսի քնարական դրսևորումների հետ, ինչպիսին փրփրուն ըմպելիքի համար փոշին է կամ սունկերի որոնումը, ապա Գրեֆուհու խոցող թթվահոտ, բազմաշերտ գործված գոլորշիացումներով շրջապատված, ես ձեռք բերեցի այն լայն էպիկական շունչը, որն ինձ այնօր հնարավորություն է տալիս մեկ արտահայտության մեջ միավորել ռազմաճակատային և անկողնային հաջողությունները: Երաժշտություն: Սակայն մանկականի նման սենտիմենտալից, սակայն և այնպես, Մարիայի այդչափ քաղցրալի շրթնհարմոնը՝ ուղիղ գծով դեպի նվագավարի նոտակալի ետևը, քանզի Լինա Գրեֆը իմ տնօրինությանն էր հանձնել մի ողջ նվագախումբ, այնքան լայնորեն և խորությամբ երկայնաշերտ կազմված, որ նմանը կարելի է գտնել միայն Բայրոյթում կամ Ջալցբուրգում: Այստեղ ես սովորեցի շեփորել, ակորդներ վերցնել, շվշվացնել, լարերի վրա մատներով նվագել, աղեղը լարերին քսել, միևնույն է, խոսքը դեղեկաֆոնիայի մասին էր, նոր գուներանգության, թե՛ սկերցոյի ժամանակ նա-

խերզանքի, թե՛ դանդաղ ընթացքի համար թափի ընտրության, իմ խանդավառությունը չոր ու զուսպ էր և միաժամանակ մեղմ քաղցրահունչ, Օսկարը Գրեֆուհուց դուրս էր բերում այն ամենը, ինչը հնարավոր էր դուրս բերել, և, չնայած չի կարելի ասել, որ բավարարված չէի, այնուամենայնիվ, ինչպես և վայել էր իրական արվեստագետին, մնում էի դժգոհ:

Գաղութային ապրանքների մեր կրպակից մինչև Գրեֆների բանջարեղենի կրպակը հասնելու համար պետք էր քսան մանրաքայլ: Կանաչեղենինը տեղակայված էր մերինից փոքր-ինչ շեղությամբ, շատ հաջող, շատ ավելի հաջող, քան հացթուխ Ալեքսանդր Շեֆլերի՝ Քլայնհամերվեգ փողոցի բնակարանը: Չի բացառվում, որ հենց տեղակայման առավելությունն է բացատրում, թե ինչու ես կանացի անատոմիայի ուսումնասիրության մեջ որոշակիորեն ավելի առաջ գնացի, քան իմ ուսուցիչներ Գյոթեի և Ռասպուտինի ուսումնասիրության բնագավառում: Չնարավոր եմ համարում, որ այդ մինչ օրս էլ խոր բացված անհամապատասխանությունը կարելի է բացատրել և նույնիսկ արդարացնել իմ երկու ուսուցիչների՝ միմյանցից տարբեր լինելով: Այն ժամանակ, երբ Լի-նա Գրեֆը ամենևին էլ չէր պատրաստվում ինձ սովորեցնել, այլ միայն պարզամտությամբ ու պասիվությամբ որպես ցուցադրական ճանաչողական նյութ իմ տնօրինությանն էր հանձնում իր բոլոր գանձերը, Գրեթ-խեն Շեֆլերը չափից դուրս լրջորեն էր վերաբերվում իր ուսուցչական առաքելությանը: Նա կամենում էր տեսնել իմ հաջողությունները, կամենում էր, որպեսզի ես հստակ, բարձրաձայն կարդայի, կամենում էր տեսնել, թե ինչպես եմ իմ թմբկահարի մատները ճկունանում գեղագրության մեջ, կամենում էր ինձ ընկերացնել քնքուշ քերականության հետ և միաժամանակ շահաբաժին ստանալ այդ ընկերացումից: Սակայն երբ պարզվեց, որ Օսկարը հրաժարվում է հաջողության շատ կամ քիչ ընկալելի ապացույցներ ներկայացնել, Գրեթ-խեն Շեֆլերը իմ խեղճ մայրիկի մահից քիչ անց կորցրեց ամեն տեսակի համբերությունը, և՛ որքան էլ դեսուդեն ընկավ, որքան էլ խորամանկեց՝ յոթ տարվա պարապմունքներից հետո վերադարձավ իր գործելուն, իսկ քանի որ նրա ամուսնությունը առաջվա պես մնում էր անզավակ, ճիշտ է, միայն հազվադեպ՝ առավելապես մեծ տոներին, ինձ ապահովում էր իր ծեռքերով պատրաստած պուլովերներով, երկար գուլպաներով և թաթմաններով: Մենք նրա հետ այլևս Գյոթեի ու Ռասպուտինի մասին չէինք խոսում, այլ միայն երկու վարպետների աշխատությունների հատվածների, որոնք ես մինչ օրս պահում էի մեկ այստեղ, մեկ այնտեղ, իսկ առավել հաճախ

մեր տան ձեղնահարկում էր Օսկարը պարտական այն բանի համար, որ ծայրահեղ դեպքում նրա պարապմունքների այդ մասը ամբողջապես ապարդյուն չանցավ, ես ինքս էի ինձ կրթում և հանգում սեփական հետևություններին:

Իսկ ահա հիվանդ Լինա Գրեֆը գամված էր անկողնուն և չէր կարող խույս տալ ինձանից, չէր կարող ինձ լքել, քանզի չնայած որ նրա հիվանդությունը երկարատև էր, սակայն ոչ այն աստիճան լուրջ, որպեսզի նրա մահը կարողանար ժամանակից շուտ ինձնից խլել ուսուցչուհի Լինային: Սակայն քանի որ այս մոլորակի վրա անփոփոխ ոչինչ չկա, հենց Օսկարը լքեց անկողնուն գամված Լինային, երբ գտավ, որ պարապմունքների դասընթացն ավարտված է:

Դուք կարող եք ասել. ինչպիսի փոքրիկ սահմանափակ աշխարհում իր կրթությունը ստացավ այս երիտասարդ մարդը: Նա ստիպված էր հետագա տղամարդկային կյանքի համար հանդերձանքը հավաքել բանջարեղենի կրպակի և փռի միջև ընկած փոքր տարածքի վրա: Եվ չնայած ես չեմ կարող ժխտել, որ իր առաջին և այդքան կարևոր տպավորությունները Օսկարը կուտակել էր բավականին նեխած, քաղցեմիական միջավայրում, սակայն վերջ ի վերջո նա ուներ իր երրորդ ուսուցիչը: Ահա հենց այդ ուսուցչի վրա էլ ընկավ Օսկարի առջև աշխարհի դարպասները բացելու խնդիրը. նրան դարձնել այնպիսին, ինչպիսին նա կա այսօր, նրան դարձնել մի անհատ, որին ես առավել լավ բնորոշելու հնարավորության պակասի պատճառով կանվանեմ «աշխարհաբաղաքացի»:

Ինչպես ձեզանից առավել ուշադիրները հավանաբար արդեն նկատեցին, ես խոսում եմ իմ ուսուցիչ և խրատատու Բեբրայի մասին, որն ուղիղ գծով ծագել էր արքայազն Օյգենից, Լյուդովիկոս Տասնչորսերորդի շառավղի մասին, թզուկ և երաժշտական ծաղրածու Բեբրայի մասին: Սակայն արտասանելով «Բեբրա» անունը՝ ես, իհարկե, նկատի ունեմ նաև նրա կողքի տիկնոջը, մեծ պայծառատես Ռոզվիտա Ռագունային, տարիք չունեցող գեղեցկուհուն, որին ես հաճախ էի հիշում այն մռայլ տարիներին, երբ Մացերատը ինձանից խլեց Մարիային: Հետաքրքիր է, քանի՞ տարեկան է այդ տիկինը՝ հարցնում էի ես ինձ: Մեկ նա կարծես թթվող, քսանամյա կամ միազամյա տասնինը տարեկան աղջիկ է, մեկ կարծես իննսունինը տարեկան ծեր կին, որը հարյուր տարեկանում էլ փոքրացված ձևի մեջ կներկայացնի հավերժական պատանեկության անխորտակելի կերպարը:

Եթե չեմ սխալվում, իմ սրտին այդչափ հոգեհարազատ այդ երկու անձանց ես հանդիպել եմ իմ խեղճ մայրիկի մահվանից հետո: «Տարվա

չորս եղանակները» սրճարանում մենք միասին մեկական զավաթ սուրճ խմեցինք, ինչից հետո մեր ճանապարհները բաժանվեցին: Այդ համ-դիպման ժամանակ մեր միջև հազիվ նշմարելի, չնայած ծանրակշիռ, քաղաքական բնույթի տարածայնություններ ծագեցին. պարզվեց, որ Բեբրան շատ նման է քարոզչական ռայխսնախարարին, ինչպես կարելի էր հետևություն անել նրա ակնարկներից, հանդես էր գալիս պարոնայք զեբելսի և Գյորինգի մասնավոր ցանկությունների տեսանկյունից և իրեն մատչելի բոլոր միջոցներով փորձում էր ուղղության նման փոփո-խությունը իմ աչքերում բացատրել ու արդարացնել: Մեկ նա խոսում էր միջնադարյան ժամանակների մի ինչ-որ արքայական խեղկատակի շատ ազդեցիկ դիրքերի մասին՝ ցուցադրելով իսպանական վարպետ-ների կտավներից արված վերարտադրությունները, որոնք պատկերում էին ինչ-որ մի Ֆիլիպի կամ Կառլոսի՝ իրենց պալատական խեղկատակի հետ: Ընդ որում, այդ խստաբարո ընկերակցության մեջ կարելի էր նկա-տել այնպիսի ժանեկազարդ վերնաշապիկներ ու շալվարներ հագած, զավեշտալի արտաքիններով պալատական խեղկատակների, որոնք ու-նեին Բեբրայի չափերը կամ, հնարավոր է, Օսկարի՝ իմ չափերը: Հատկապես այն պատճառով, որ կտավները ինձ դուր էին գալիս՝ քան-զի այսօր ես կարող եմ ինձ անվանել հանճարեղ վարպետ Դիեգո Վե-լասկեսի կրթոտ երկրպագուն՝ ես չէի ցանկանում գռեհկացնել Բեբրայի կյանքը: Նա հենց կամաց-կամաց էլ դադարեց իսպանացի թագավոր Ֆիլիպ IV-ի արքունիքի թզուկների ճակատագրերը համեմատել ռայն-յան դուրսաթուկ Յոզեֆ զեբելսի նահանգում իր վիճակի հետ: Նա խոսք բացեց ծանր ժամանակների մասին, թույլ-ուժեղների մասին, որոնք երբեմն պետք է գնան զիջողության, կատարվող գաղտնիքի դի-մադրության մասին՝ կարճ ասած, հենց այդ ժամանակ հնչեց «ներքին վտարանդիություն» բառակապակցությունը, իսկ հետո Օսկարի ու Բեբ-րայի ուղիները բաժանվեցին:

Չի կարելի ասել, որ ես իմ խրատատուի վրա զայրացա: Բոլոր վեր-ջին տարիներին բոլոր սյունների վրա փակցրած կրկեսների և վարիետե-ների գովազդների մեջ ես աչքերս պտտելով փնտրում էի նրա անունը: Եվ իրականում էլ երկու անգամ այն հայտնաբերեցի տիկին Ռոզվիտայի հետ միասին, սակայն մատս մատիս չխփեցի, որպեսզի հանդիպեմ ըն-կերներին հետ:

Կարճ ասած, ես հույսս դրեցի պատահական դիպվածի քմահաճույ-քի վրա, իսկ դիպվածը չէր գալիս, քանզի, եթե մեր՝ իմ ու Բեբրայի ճա-նապարհները խաչվեին արդեն քառասուներկուսի աշնանը, այլ ոչ թե

մեկ տարի անց, Օսկարը ոչ մի դեպքում չէր դառնա Լինա Գրեֆի աշակերտը, այլ նա խրատատու Բեբրայի աշակերտը կդառնար: Իսկ այսպես ես օր օրի, երբեմն արդեն վաղ առավոտյան, կտրում-անցնում էի Լաբեսվեզը, մտնում բանջարեղենի կրպակի շեմից ներս, հանուն պատշաճության կես ժամի չափ մնում էի կրպակավարի կողքին: Ես նայում էի, թե ինչպես է նա պատրաստում իր անսովոր, զնգացող, ոռնացող, ճչացող մեխանիզմները, քանի որ գնորդների՝ կրպակ մտնելու ժամանակ Գրեֆը հազիվ թե ընկալելիս լիներ իրեն շրջապատող աշխարհը: Իսկ ի՞նչ էր տեղի ունեցել: Ի՞նչն էր միաժամանակ այդքան սրտաբաց, կատակելու համար միշտ պատրաստ այգեգործին ու երիտասարդության ընկերոջը այդչափ ինքնամփոփ դարձրել, ի՞նչն էր նրան նման միայնակության դատապարտել, ի՞նչն էր նրան տարօրինակ, անխնամ, ծերացող տղամարդ դարձրել:

Ասեմ իմանաք, որ երիտասարդությունը այլևս նրա մոտ չէր գալիս: Այն, որն այժմ էր մեծանում, նրան չգիտեր: Սկաուտյան ժամանակների նախկին երիտասարդությանը պատերազմը ցիր ու ցան էր արել ռազմաճակատներով մեկ: Դաշտային փոստը նամակներ էր հասցնում, հետո միայն բացիկներ, իսկ մի անգամ Գրեֆը զարտուղի ճանապարհներով տեղեկություն ստացավ, որ նրա սիրած սան Չարսթ Դոնատը, որը ժամանակին սկաուտ էր, ավելի ուշ ֆենյայնֆյուրեր, ընկավ Դոնեցկ գետի մոտ՝ արդեն որպես լեյտենանտ:

Չենց այդ օրվանից էլ Գրեֆը, այլևս իր արտաքինի հանդեպ ուշադրություն չդարձնելով, սկսեց ծերանալ, գլխովի խորացավ իր ինքնաշենների մեջ, այնպես որ նրա բանջարեղենի կրպակում այժմ ավելի շատ զնգացող մեքենաներ և ոռնացող սարքեր կային, քան կարտոֆիլներ ու կաղամբներ: Պետք է նաև ասել, որ իրենց դերը խաղացին նաև մատակարարման հետ կապված խնդիրները, որովհետև հազվադեպ և ոչ պարբերաբար էին ապրանքները կրպակ հասցվում, իսկ Գրեֆը Մացերատի նման չէր կարողանում, հին կապերը գործի դնելով, մեծածախ շուկայում լավ հաճախորդ ճանաչվել:

Մի խոսքով, կրպակը շատ անշուք տեսք ուներ, և պետք էր միայն ուրախանալ, որ Գրեֆի անօգուտ ծայնային ինքնաշենները գոնե ինչ-որ կերպ, չնայած անհեթեթ, սակայն դրա փոխարեն գեղարվեստորեն, զարդարում ու լցնում էին այն: Անձամբ ինձ դուր էին գալիս նրա ավելի ու ավելի հողմապտույտ տվող գիտակցության արգասիքները: Երբ ես այսօր նայում եմ իմ հիվանդապահ Բրունդի դուրս եկած ձեռքով մակրամեին, ականայից վերհիշում եմ Գրեֆի ցուցահանդեսը: Ճիշտ նույն

ձևով, ինչպես Բեբրան է ուրախանում իր գեղարվեստական զբաղմունքների հանդեպ իմ հեզման, սակայն միևնույն ժամանակ լուրջ հետաքրքրության համար, այդպես էլ Գրեֆն էր ուրախանում, երբ տեսնում էր, որ ինձ հաճույք է պատճառում իր այս կամ այն երաժշտական ինքնաշենքը: Նա, ով տարիներ շարունակ բացարձակապես ուշադրություն չէր դարձրել իմ վրա, այժմ հիասթափված էր մնում, երբ կես ժամ անց ես լքում էի արհեստանոցի վերածված կրպակը, որպեսզի այցելեի նրա կնոջը՝ Լինային:

Դե իսկ այն այցելությունների մասին, որոնք մեծ մասամբ երկուսից երկուսուկես ժամ էին տևում, առանձնապես պատմելու բան էլ չկա: Երբ Օսկարը մտնում էր ներս, Լինան նրան մոտ էր կանչում մահճակալին.

– Ախ, փոքրիկ Օսկար, այդ դո՞ւ ես: Եկ այստեղ՝ ավելի մոտ, եթե ուզում ես, բարձրացիր-մտիր, սենյակում շատ ցուրտ է, իսկ Գրեֆը մի քիչ է տաքացրել՝ վառարանը վառելով:

Եվ ես ընկղմվում էի նրա կողքին, փետրաներքնակի տակ, թմբուկը և այն երկու փայտիկները, որոնք քիչ առաջ օգտագործում էի, թողնում էի մահճակալի դիմաց, իսկ ինձ հետ մահճակալ էի վերցնում, որպեսզի ինձ հետ մեկտեղ այցի գա Լինային, միայն երրորդ, արդեն մաշված և փոքր-ինչ ջլուտ փայտիկը:

Ընդ որում՝ մինչև անկողին մտնելը ես նույնիսկ չէի հանվում, ոչ, ես անկողին էի մտնում բրդով, թավշով ու կաշվե ոտնամաններով և բավականաչափ ժամանակ անց, չնայած իմ կողմից կատարված հոգնեցուցիչ և խանդավառ աշխատանքին, դեռ ու դեռ թափված փետուրների տակից դուրս էի գալիս այդ նույն գրեթե չճմռված հագուստներով:

Այն բանից հետո, երբ լքելով Լինայի անկողինը, ես մի քանի անգամ, չնայած ոչ երկար, Գրեֆին տհաճություն էի պատճառում նրա կնոջ հոտով, մեզ մոտ հաստատվել էր ավանդույթ, որը ես մեծագույն հաճությամբ էի պահպանում: Դեռ այն ժամանակ, երբ պառկած էի Գրեֆուհու մոտ անկողնում և ավարտում էի իմ մարմնավարժությունները, տաք ջրով լի թասով ննջասենյակ էր մտնում բանջարեղեն վաճառողը, թասը դնում էր աթոռակի վրա: Կողքին դնում էր օճառն ու սրբիչը, իսկ հետո լուռ լքում էր սենյակը՝ մահճակալին չարժանացնելով իր գեթ մեկ հայացքին:

Որպես կանոն, շուտով Օսկարը մերժում էր իրեն առաջարկված փետուրե տաքությունից, շտապում էր դեպի թասը, որտեղ թե՛ իրեն և թե՛ անկողնում այդքան ակտիվ թմբուկի փայտիկին հիմնավոր մաքրման էր ենթարկում: Ես լիովին կարող էի հասկանալ, որ Գրեֆի համար անտա-

նելի էր իր կնոջ հոտը, եթե նույնիսկ այն երկրորդ ձեռքից էր ստանում, իսկ նոր լվացված տեսքով ես լիովին տանելի էի մեր վարպետի համար: Նա ինձ ցույց էր տալիս իր բոլոր մեքենաները և այդ մեքենաների տարբեր գույները, այնպես, որ մինչ օրս էլ չեմ դադարում զարմանալ, թե ինչու Օսկարի ու Գրեֆի միջև, չնայած այդ ուշ ծագած վստահավատ հարաբերություններին, ընկերություն չստեղծվեց: Ինչու Գրեֆը ինձ համար մնաց օտար, ինչու իմ մեջ հետաքրքրություն արթնացնելով, նա այնուամենայնիվ իմ մեջ համակրանք չէր առաջացնում:

Քառասուներկուսի սեպտեմբերին, երբ ես հենց նոր առանց հարաիրոցի նշել էի իմ ծննդյան տասնութերորդ տարեդարձը, իսկ ռադիոյով վեցերորդ բանակը զբաղեցրել էր Ստալինգրադը, Գրեֆը թմբուկի համար մեքենա կառուցեց: Փայտե շրջանակից նա երկու կարտոֆիլների օգնությամբ հավասարակշռված նժարներ էր կախել: Դետո ծախս նժարի միջից մեկ կարտոֆիլ էր վերցնում, կշեռքը շարժման մեջ էր մտնում, և բացում էր փականով սարքը, որն իր հերթին ազատում էր շրջանակին ամրացված թմբուկային սարքավորումը, սարքավորումը սկսում էր պտտվել, ճարճատում էր, որոտում, կրճտացնում, նժարները հարվածում էին իրար, թնդյունով դռդռում էր կոչնագանգը, և այդ ամենը մոտենում էր ավարտական դղրդացող, ողբերգայնորեն աններդաշնակ եզրափակիչ մասին:

Ինձ շատ դուր եկավ նոր մեքենան, ես կրկին ու կրկին Գրեֆին ստիպում էի այն միացնել: Դո իզուր չէր Օսկարը մտածում, որ հմուտ բանջարավաճառը մեքենան հայտնագործել ու կառուցել է հատկապես իր համար: Սակայն ես իմ սխալը չափից դուրս շուտ գիտակցեցի: Զի բացառվում, որ հենց ես Գրեֆին դրդեցի մեքենան պատրաստել, սակայն, այնուամենայնիվ, նա այն պատրաստել էր իր համար, քանզի դրա վերջը ըշանավորեց նաև նրա վերջը:

Վաղ և հաճելի հոկտեմբերյան առավոտ էր, ինչպիսին կարող է բերել միայն հյուսիսարևելյան քամին: Ես շուտ լքեցի Տրուչինսկի մայրիկի բնակարանը և դուրս եկա փողոց, ճիշտ այն ժամանակ, երբ Մացերատը բարձրացնում էր կրպակի դռան առջևի մետաղյա ծածկը: Ես կանգնեցի նրա կողքին, երբ նրա՝ կապանքից արծակած կանաչ գույնով ներկված շերտածողերը թխկթխկոցով թռան դեպի վեր, ես պարզևատրվեցի գաղութային հոտերի ամպով, որոնք գիշերվա ընթացքում կուտակվել էին կրպակի ներսում, որից հետո ստացա Մացերատի առավոտյան համբույրը: Նախքան Մացերատի հայտնվելը ես կտրեցի-անցա Լաբեսվեզը՝ սալարկուղու վրա արևմուտքի ուղղությամբ նետելով երկար ստվեր,

քանզի աջից՝ արևելքում, Մաքս-Յալդե-պլացի վերևում, սեփական ուժերով իրեն վերև էր քարշ տալիս արևը՝ այդ անելիս օգտագործելով այն նույն վարարկը, որը պետք է կարծել, իր ժամանակին օգտագործել է բարոն Մյունհաուզենը, երբ մազերից բռնած իրեն դուրս է հանել ճահճից:

Նա, ով իմ նման ճանաչում էր բանջարեղեն վաճառող Գրեֆին, ճիշտ նույն կերպ կգարմանար՝ տեսնելով, որ այդ ժամին նրա կրպակի ցուցափեղկերն ու դռները դեռ ծածկված են և փակ: Ճիշտ է, վերջին տարիները Գրեֆին կամաց-կամաց դարձրեցին տարօրինակ, սակայն աշխատանքի պաշտոնական ժամերը մինչ այդ ճշտորեն էր պահպանում: Միգուցե նա մոռացել է, մտածեց Օսկարը, սակայն անմիջապես էլ այդ միտքը վաճեց: Քանզի ինչպես կարող էր Գրեֆը, որը դեռ անցյալ ծնունդ, չնայած ոչ այնքան կանոնավոր, ինչպես նախորդ տարիներին, համենայն դեպս սառույցի մեջ անցքեր էր բացում և ծովային լոգանք ընդունում, ինչպես կարող էր այդ բնության որդին, չնայած ծերանալու որոշ նշաններին, մեկ գիշերվա մեջ հիվանդանալ: Ուզածի չափ պառկած մնալու իրավունքը օգտագործում էր նրա կինը, բացի այդ ես գիտեի, որ Գրեֆը ընդհանրապես արհամարհում է փափուկ անկողիները և նախընտրում է քնել արշավային ծալովի մահճակալների կամ կոշտ նառերի վրա: Եվ հետո աշխարհում ընդհանրապես չկար ու չէր կարող լինել մի հիվանդություն, որը ունակ լիներ բանջարեղեն վաճառողին գամել անկողնում:

Ես կանգնեցի Գրեֆի փակ կրպակի առջև, շրջվելով նայեցի մերին, նկատեցի, որ Մացերատը այնտեղ՝ ներսում է և դրանից հետո միայն զգուշությամբ մի քանի տակտ թմբկահարեցի՝ հույսս դնելով Գրեֆուհու սուր լսողության վրա: Անհրաժեշտություն չկար մեծ աղմուկ բարձրացնել, և ահա արդեն դռնից աջ կողմի երկրորդ պատուհանը բացվեց: Գրեֆուհին գիշերային վերնաշապիկով էր, ողջ գլուխը խոպոպաթղթով պատած, բարձր կրծքին սեղմած՝ հայտնվեց ծաղկի արկղի վերևում:

– Դե, ներս արի Օսկար: Ինչի ես սպասում, երբ փողոցում այդպիսի սառնամանիք է:

Բացատրությունների փոխարեն ես թմբուկի փայտիկով հարվածեցի ցուցափեղկը փակող թիթեղյա ծածկոցափեղկին:

– Ալբրեխտ, – գոռաց նա, – Ալբրեխտ, որտե՞ղ ես: Ի՞նչ է քեզ պատահել:

Չդադարելով կանչել իր ամուսնուն, նա լքեց պատուհանի որմնախորշը, շոխկացրեց դռները, ես լսեցի, թե ինչպես է նա կրպակի ներսում

դղրդացնում, և դրանից անմիջապես հետո նա սկսեց անընդհատ գոռալ: Նա գոռում էր նկուղում, սակայն ես իմ տեղից չէի կարող տեսնել, թե ինչու է նա գոռում, քանի որ նկուղի մտոցը, ուր ապրանք բերելու օրերին, վերջին պատերազմական տարիներին ավելի ու ավելի հազվադեպ, լցնում էին կարտոֆիլը, նույնպես փակ էր: Աչքով սեղմվելով ծյուրթով ներծծված մտոցի շուրջը պատված գերաններին՝ ես տեսա, որ նկուղում վառվում է լույսը: Մեկ էլ տեսա աստիճանի մի կտորը, որը տանում էր դեպի նկուղ, և այնտեղ մի ինչ-որ սպիտակ բան էր պառկած, որը ոչ այլ ինչ է, քան Գրեֆուհու բարձը, կռահեցի ես:

Հավանաբար, աստիճանների վրա էր նա բարձը ձեռքից գցել, քանի որ նա անծամբ նկուղում չէր, իսկ նրա գոռոցը արդեն կրպակից էր գալիս և քիչ անց՝ ննջասենյակից: Նա վերցրել էր հեռախոսափողը, նա գոռում էր և համար էր հավաքում, հետո գոռում էր խոսափողի մեջ, սակայն Օսկարը չհասկացավ, թե ինչի մասին է նա գոռում, նա կարողացավ որսալ միայն «դժբախտություն» բառը, հասցեն՝ Լաբեսվեգ, քսանչորս: Նա մի քանի անգամ գոռաց, հետո խոսափողը վայր դրեց, չդադարելով գոռոցը, այդ նույն գիշերային վերնաշապիկով, առանց բարձի, սակայն խաղապաթղթերով լցրեց պատուհանի որմնախորշը, իրեն և իր բոլոր՝ ինձ այդքան ծանոթ, հարստությունները թափելով ծաղկի արկղի վրա, երկու ձեռքերով շրխկացրեց մսոտ, սիրթնած-կարմիր ցողուններին և արկղի վերևով գոռաց այնպես, որ փողոցը դարձավ նեղ: Օսկարը մտածեց. հենց հիմա նա ևս կսկսի ծայնով ապակի կտրել, սակայն բոլոր պատուհանները մնացին անվնաս: Նրանք ուղղակի բացվեցին, և հարևանները սկսեցին մոտենալ կրպակին, կանայք բարձրաձայն հարց ու փորձ էին անում միմյանց, տղամարդիկ շտապում էին, ժամագործ Լաուբշադը, որը միայն կիսով չափ էր հասցրել ձեռքերը կոստյումի թևքերի մեջ մտցնել, ծերունի Հայլանդը, պարոն Ռայբերգը, դերձակ Լիբիշևսկին, պարոն Էշը մոտակա մուտքից և նույնիսկ Պրոբստը հայտնվեց իր տղայի հետ:

Ուղիղ վաճառատեղանի ետևից սլանալով եկավ սպիտակ խալաթով Մացերատը այն ժամանակ, երբ Մարիան, փոքրիկ Կուրտը ձեռքին, մնաց մեր կրպակի դռների մեջ կանգնած:

Ինձ համար դժվար չէր մեծահասակների ամբոխի մեջ խառնվելը, որպեսզի այդպիսով չընկնեմ ինձ փնտրող Մացերատի ձեռքը: Նա և ժամագործ Լաուբշադը առաջիններն էին, որ համարձակվեցին մոտենալ դռանը: Մարդիկ փորձում էին պատուհանի միջով մտնել բնակարան: Սակայն Գրեֆուհին ոչ մեկին թույլ չէր տալիս վեր բարձրանալ, էլ չա-

սենք այն մասին, որ մտներ ներս: Ճանկռոտելով, կծելով և աչ ու ծախ հարվածներ հասցնելով՝ նա նաև ժամանակ էր գտնում, որպեսզի ավելի բարձր գոռա և մասամբ նույնիսկ՝ լիովին հողաբաշխ: Սկզբում պետք է ժամանի «շտապ օգնությունը», նա արդեն վաղուց է այնտեղ զանգել, այլևս զանգ տալ պետք չէ, չէ՞ որ ինքը գիտի, թե ինչպես է պետք նման դեպքում վարվել: Իսկ նրանք բոլորը թող զբաղվեն իրենց սեփական գործերով: Դա առանց այն էլ խայտառակություն է, միանգամից երևում է, թե ուր են կորչում ընկերները, երբ գալիս է դժբախտությունը: Սակայն մեղադրանքներ տալիս նա, ինչպես երևում է, իր պատուհանի տակ հավաքվածների մեջ նկատեց ինձ, քանզի ինձ ծայն տվեց և պատուհանագոգից մի կողմ հրելով տղամարդկանց, իր մերկ ձեռքը մեկնեց ինձ: Եվ ինչ-որ մեկը, Օսկարը մինչ օրս էլ համոզված է, որ դա ժամագործ Լաուրշադն էր, ինձ վեր բարձրացրեց, ցանկացավ Մացերատի կամքին հակառակ փոխանցել նրան, սակայն հենց ծաղիկների արկղի դիմաց Սարիան քիչ էր մնում նրա ձեռքից խլեր Օսկարին, իսկ այստեղ նրանից կառչեց Լինա Գրեֆը, սեղմեց իր տաք վերնաշապիկին և դադարեց գոռալ, միայն նվմվալով լաց էր լինում և նույն ձևով նվմվալով հոգոց էր քաշում:

Ինչպես ֆրաու Գրեֆի ոռնոցները հարևաններին դրդեցին վերածվել գրգռված, անամոթաբար ձեռքերը թափահարող ամբոխի, այնպես էլ նրա բարակ նվմվոցը նրանց վերածեց լռակյաց ամբոխի, որը շփոթված քստքստացնում էր ոտքերը՝ գրեթե չկարողանալով նայել հեծկտացողների դեմքերին և իր բոլոր հույսերը, ողջ հետաքրքրասիրությունը, ողջ մասնակցությունը դրել էր սպասվող «շտապ օգնության» մեքենայի վրա: Ահա Օսկարին ևս հաճելի չէր Գրեֆուհու նվմվոցը: Ես փորձեցի իջնել ներքև, որպեսզի այդքան մոտ տարածությունից չլսեի նրա ողբալի հեծկտոցը: Ինձ հաջողվեց նրանից պոկվել և կիսանստել ծաղիկների արկղի վրա: Սակայն Օսկարը չափից դուրս խորն էր գիտակցում, որ իրեն հետևում են, որովհետև մեր կրպակի դռների մեջ երեխան ձեռքին կանգնած էր Սարիան: Այդ ժամանակ ես հրաժարվեցի նաև նստելուց, հասկացա իմ դիրքի ողջ անհեթեթությունը, և այդ ընթացքում մտածում էի միայն Սարիայի մասին՝ հարևանները ինձ չէին հետաքրքրում՝ ետ հրվեցի Գրեֆյան ափից, որն, ըստ իս, չափից դուրս շատ էր ցնցվում և մահճակալ էր խորհրդանշում:

Լինա Գրեֆը իմ փախուստը չնկատեց, քանզի իր մեջ ուժ չգտավ, որպեսզի իր մոտ պահի փոքրիկ մարմինը, որը ջանասիրաբար երկար ժամանակ որպես փոխարինող էր ծառայել: Միգուցե նա աղոտ գգում

էր, որ Օսկարը հավերժ հեռանում է իրենից, որ իր գոռոցից աշխարհում ծնվեց մի ծայն, որը մի կողմից նրա՝ անկողնուն զանվածի, և թմբկահարի միջև վեր խոյացրեց պատ ու ծայնային վարագույր, իսկ մյուս կողմից՝ խորտակեց իր և Սարիայի միջև արդեն գոյություն ունեցող պատը:

Ես կանգնած էի գրեֆյան ննջասենյակի մեջտեղում: Թմբուկը ինձ վրա թեք և անվստահ էր կախված: Օսկարը այդ սենյակը գիտեր, նա կարող էր վառ կանաչ պաստառները անգիր արտասանել թե՛ երկարությամբ և թե՛ լայնությամբ: Աթոռակի վրա դեռ մնացել էր լվացման համար թասը՝ երեկվանից մնացած մոխրագույն օճառե փրփուրով: Բռլոր իրերը մնացել էին իրենց նախկին տեղում, սակայն բռնելուց աղտոտված, նստելուց մաշված, պառկած մնացած, քերծված կահավորանքի առարկաները ինձ թարմ էին թվում կամ ամենաքիչը թարմացված, կարծես այն ամենը, ինչը չորս փոքրիկ սյուների կամ ոտքերի վրա անշարժ ծեփվել էր պատերին, սպասում էր միայն, թե երբ Լինա Գրեֆը սկզբում գոռոց կարծակի, հետո բարձր ծայնով կվնգստա, որպեսզի նոր, վախճնալու աստիճան սառը փայլ ձեռք բերի:

Կրպակ տանող դուռը կրնկի վրա բաց էր: Օսկարը, ճիշտ է, չէր ուզում, սակայն այնուամենայնիվ, թույլ տվեց իրեն հրապուրել դեպի չոր հողի և սոխի հոտ արծակող կառույցը, որը մասերի էր կտրատում պատուհանի փակ փեղկերի ճեղքերից ներս թափանցող ցերեկային լույսի մեջ պար եկող փոշեհատիկների օգնությամբ: Այդ իսկ պատճառով Գրեֆի աղմկող և երաժշտական ինքնաշենների մեծ մասը մնացել էր կիսախավարի մեջ, և միայն մի քանի տարրերի՝ զանգակի, նրբատախտակի պահանգի թմբուկային մեքենայի հիմքի վրա էր լույսն ընկնում՝ ինձ ցուցադրելով հավասարակշռության մեջ քարացած կարտոֆիլները: Ետ բացվող դուռը, որը, ճիշտ ինչպես մեզ մոտ, վաճառասեղանի ետևում փակում էր նկուղ տանող մուտքը, բաց էր, ոչինչ չէր պահում տախտակե կափարիչը, որը հավանաբար իր ոռնացող շտապողականության մեջ Գրեֆուհին էր բացել, նա միայն սողնակը չէր մտցրել վաճառասեղանի կանթի մեջ: Օսկարը թեթև հրումով կարող էր ցած իջեցնել կափարիչը և դրանով նկուղը փակել:

Ես անշարժ կանգնել էի տախտակների այն կողմը, որոնք փոշու ու բորբոսի հոտ էին արձակում՝ աչքերս հառելով կտրուկ լույսով լուսավորված քառանկյունում, որը երիզապատել էր աստիճանների և բետոնապատ հատակի մի մասը: Վերևից ու աջից այդ քառանկյունում մեջ էր աստիճանավոր ներխուժում տախտակամածը, որը հավանաբար Գրեֆի նոր ձեռքբերումն էր, քանզի նկուղ կատարած իմ նախկին պա-

տահական այցելությունների ժամանակ ես նման կառույց ոչ մի անգամ չէի տեսել: Սակայն գեթ մեկ տախտակամածը հազիվ թե արժենար նրան, որ Օսկարը այդքան երկար ժամանակ և այդպես անշարժ իր հայացքը մխրճեր նկուղի ընդերքի մեջ, եթե միայն կտավի վերին աջ անկյունից առաջ չգային երկու ներսից լցված ու տարօրինակ ծևով կարծացած սև քուղապնդված կոշիկների միջի բրդե գուլպաները: Ես անմիջապես ճանաչեցի Գրեֆի արշավային կոշիկները՝ չնայած չէի կարող տեսնել կոշկատակերը: Հնարավոր չէ, որպեսզի այնտեղ՝ նկուղում, կանգնած լինի արշավի պատրաստ Գրեֆը, մտածեցի ես, քանզի նրա կոշիկները ամենևին էլ կանգնած չեն, քանի որ նրանք ազատ սավառնում են տախտակամածի վերևում, և միայն դեպի ներքև ուղղահայաց իջած կոշիկների քթերին է թերևս հաջողվում, թեև դժվարությամբ, դիպչել տախտակներին: Այսպիսով, մեկ վայրկյանի ընթացքում ես ինձ պատկերացնում էի ոտքերի ծայրերին կանգնած Գրեֆին, քանզի նման սպորտային, բնության հետ մոտիկ մարդուց լիովին կարելի էր սպասել, որ նա կարող է այդ թեև կոմիկական, սակայն շատ ու շատ դժվարին վարժությունը կատարել:

Որպեսզի իմ ենթադրության արդարացիության մեջ համոզվեմ և այնուհետև բանջարեղեն վաճառողի վրա կուշտ ծիծաղեմ, ես, զառիթափ աստիճանների վրա ծայրահեղ զգուշություն ցուցաբերելով, աստիճաններով իջա ներքև և, եթե հիշողությունս ինձ չի դավաճանում, իմ թմբուկի վրա մի ինչ-որ սարսափեցնող և վախը վանող բան թմբկահարեցի. «Որտեղ է մեր խոհարարուհին, սև խոհարարուհին: Նա այստեղ, այստեղ նա պիտի լինի, պիտի լինի»:

Եվ միայն արդեն երկու ոտքերով բետոնապատ հատակի վրա կանգնած՝ Օսկարը նախ հայացքով քչփորեց շուրջբոլորը. դատարկ սոփի պարկերի կապոցները, որոնք դարսված էին իրար վրա, մրգերի նույնպես դատարկ արկղեր, մինչև որ, նախկինում չտեսած խաշված գերանների վրայով հայացքը սահեցնելով, մոտեցավ այն տեղին, որտեղ կախված էին կամ ոտքերի ծայրերի վրա կանգնած էին Գրեֆի արշավային կոշիկները:

Դե, իհարկե, ես հասկացա, որ Գրեֆը կախված է: Կախված էին կոշիկները, կոշիկների ներսում կախված էին մուգ կանաչ գույնի կոշտ գործվածքի գուլպաները, գուլպաների եզրերից վերև՝ տղամարդու մերկ ծնկները, մազոտ ազդրերը՝ մինչև շալվարի եզրը: Այդ պահին իմ պատճառական տեղից սկսած, հետույքիս մաշկով վեր, դեպի անզգայացած թիկունքս, ողնաշարովս դեպի վեր փշոտ մրջյուններ վազեցին:

Նրանք շարունակվեցին պարանոցիս մեջ՝ ինձ փոխեփոխ զգելով տա-
քության ու սառնության գիրկը, այդտեղից կրկին նետվեցին ներքև,
հարվածեցին ոտքերիս արանքին, ստիպեցին, որ առանց այն էլ փոքրիկ
տոպրակս կնճռոտվի, կրկին փոքր-ինչ խոնարհված թիկունքիս վրայով
թռան-անցան դեպի պարանոցս, հայտնվեցին պարանոցիս մեջ։ Մինչ
օրս էլ, երբ ինչ-որ տեղ նրա ներկայությամբ խոսում եմ կախաղան
բարձրանալու կամ թեկուզ ուղղակի սպիտակեղենը կախելու մասին,
Օսկարը ծակոց և խեղդոց է զգում։ Կախվել էին ոչ միայն Գրեֆի արշա-
վային կոշիկները, բրդյա գուլպաները, ծնկներն ու կարճ շալվարը,
կախվել էր ողջ Գրեֆը, կախվել էր պարանոցի մասից և պարանոցից
վեր ցուցադրում էր իր լարված դեմքը, որը, սակայն, զուրկ չէր թառե-
րականությունից։

Գրեֆի վրա նայելուց հետո զարմանալիորեն արագ անհետացան
ծակծկոցներն ու փշաքաղվածությունը։ Եվ նորմալացավ նաև հենց
Գրեֆի դիրքը։ Չէ՞ որ եթե խորհենք, կախված մարդու դիրքը նույնչափ
բնական է ու նորմալ, ինչպես օրինակ այն մարդու դիրքը, որը քայլում է
ծեռքերի վրա, մարդու, որը կանգնած է գլխիվայր, մարդու, որն իսկա-
պես էլ խղճուկ տեսք ունի, երբ դժվարությամբ մագլցում է չորքոտանի
հովատակի վրա, որպեսզի սրընթաց արշավի։

Դրան զումարվեց նաև բեմադրությունը։ Օսկարը միայն այժմ հաս-
կացավ, թե ինչ շքեղությամբ էր իրեն շրջապատել Գրեֆը։ Շրջանակը,
այսինքն՝ շուրջբոլորը, որի մեջ Գրեֆը կախված էր, նրբաճաշակ, ես
նույնիսկ կասեի՝ արտասովոր տեսք ուներ։ Բանջարեղեն վաճառողը
փնտրել և մահանալու իրեն սազական ձև էր գտել, կանխամտածված և
նրբաճաշակ մահ էր գտել։ Նա, ով կենդանության օրոք չափերի ու
կշիռների պալատի ծառայողների հետ այդքան բախումներ էր ունեցել
և նրանց հետ ծանրագույն մամակագրություն էր վարել, նա, ում մոտից
բազմիցս առգրավվել էին կշեռքն ու կշռաքարերը, նա, ով մրգերն ու
բանջարեղենը կշռելիս անճշտություններ թույլ տալու պատճառով
ստիպված էր լինում տուգանքներ վճարել, այժմ մի գրամի ճշտությամբ
հավասարակշռել էր իրեն կարտոֆիլի օգնությամբ։

Աղոտ փայլող, հնարավոր է որ օճառված պարանը անցնում էր եր-
կու գերանների միջով, որոնք՝ հանուն այս վերջին օրվա, նա հատուկ էր
մեխել հիմնակմախքի վրայով։ Այն ստեղծված էր միակ նպատակով՝
Գրեֆի վերջին հիմնակմախքը դառնալու համար։ Թանկարժեք տեսակի
շինարարական փայտի օգնությունը հաշվի առնելով՝ ես կարող էի
հետևություն անել, որ բանջարեղեն վաճառողը չէր կամեցել խնայո-

դուքսուն անել: Հավանաբար նրա համար հեշտ չի եղել շինանյութերից աղքատ այս պատերազմական ժամանակներում անհրաժեշտ գերաններն ու տախտակները գտնելը: Ամենայն հավանականությամբ, նա դրանք փոխանակել է՝ փայտ մրգի դիմաց: Ահա թե ինչու այդ հիմնականախթը բազմաթիվ, ոչ այնքան անհրաժեշտ, հաճախ գեղարվեստական տարրեր ուներ: Երեք մասերից բաղկացած աստիճաններով գնացող տախտակամածը, նրա անկյունը Օսկարը կարող էր արդեն կրպակից նշմարել, ողջ կառույցը բարձրացնում էր գրեթե վեհի ոլորտը:

Ինչպես և թմբուկի մեքենայի մեջ, որը մեր վարպետի համար ակնհայտորեն որպես նմուշ էր ծառայել, Գրեֆը և նրա հակակշիռը կախված էին հիմնականախթի սահմաններում: Չորս անկյունային սպիտակեցված գերաններից կտրուկ տարբերվելով՝ նրա և ճիշտ նույն ձևով կախված երկրային պտուղների միջև կանգնած էր մի նրբաճաշակ, կանաչ գույնի փոքրիկ սանդուղք: Իսկ կարտոֆիլով լցված զամբյուղները նա արհեստական հանգույցի օգնությամբ, ինչպես դա սկաուտները կարող էին հյուսել, ամրացրել էր հիմնական պարանին: Քանի որ հիմնականախթը ներսի կողմից լուսավորված էր չորս, ճիշտ է վրայից սպիտակ գույնով ներկված, սակայն այնուհանդերձ պայծառ ճառագայթող լամպերով, Օսկարը, առանց հանդիսավոր տախտակամածի վրա բարձրանալու և, հետևաբար, այն չաղծելով, կարող էր ընթերցել սպիտակ ցուցանակը, որը հենց կարտոֆիլով լի զամբյուղների վերևում մետաղալարով ամրացված էր սկաուտական հանգույցին. «Յոթանասունհինգ կիլոգրամ (առանց հարյուր գրամի)»:

Գրեֆը կախված էր սկաուտների առաջնորդի համազգեստով. Իր վերջին օրը նա կրկին վերադարձել էր նախապատերազմյան ժամանակների հագուստին: Այն նրա համար փոքր-ինչ նեղ էր դարձել

Վերևի երկու կոճակները և այն մեկը, որը գոտու վրա էր, նա այդպես էլ չէր կարողացել կոճկել, դա նրա մշտապես կոկիկ տեսքի մեջ մի ինչ-որ տհաճ երանգ էր ներմուծում: Գրեֆը ծախ ձեռքի երկու մատները սկաուտների սովորույթով խաչել էր: Կախվածը կախվելուց առաջ իր աջ դաստակին կապել էր սկաուտական գլխարկը՝ Նա ստիպված էր եղել փողկապից հրաժարվել: Քանի որ նա նույն կերպ ինչպես գոտու վրա, չէր կարողացել կոճկել վերնաշապիկի վերևի կոճակները նրանից դուրս էին պրծել կրծքի վրա աճած սև խուճուճ մազերը

Տախտակամածի աստիճանների վրա ընկած էին մի քանի աստղածաղիկներ և, այ դա արդեն տեղին չէր մաղադանոսի ցողուններ հավանաբար, ծաղիկները անբավարար են եղել

Հավանաբար, ծաղիկները նրան չեն բավարարել, որովհետև աստղածաղիկների մեծ մասը և մի քանի վարդերը օգտագործել էր այն բանի համար, որպեսզի չորս հենասյուներից յուրաքանչյուրի վրա ամրացված չորս նկարներից ամեն մեկը պարուրեր ծաղիկներով: Ձախից առջևի մասում ապակու տակ կախված էր սըր Բադեն-Փաուելը՝ սկաուտական շարժման հիմնադիրը, ծախ կողմից, ետին մասում, առանց շրջանակի՝ Սուրբ Գրիգորը: Աջից, ետևի մասում, առանց ապակու՝ Միքելանջելոյի Դավիթի գլուխն էր: Շրջանակի մեջ և ապակու տակ առջևի սյունից ժպտում էր գրգռիչ կերպով գեղեցիկ, մոտ տասնվեց տարեկան մի տղա: Դա Դոնատի վաղ շրջանի լուսանկարն էր, նրա սիրելի Գորսթ Դոնատի, որն արդեն որպես լեյտենանտ գոհվել էր Դոնեցկ գետի վրա:

Միգուցե արժե, որ ես հիշատակեմ նաև աստիճանների վրայի աստղածաղիկների ու մաղադանոսի միջև ընկած թղթի չորս կտորների մասին: Կտորները այնպես էին ընկած, որ դրանք առանց դժվարության կարելի էր միացնել: Օսկարն էլ միացրեց, ինչից հետո կարողացավ ընթերցել դատարան ներկայանալու ծանուցագիրը, որը բազմաթիվ անգամ դրոշմակնքված էր բարքերի ոստիկանության կողմից:

Վերը ասվածին ինձ մնում է միայն ավելացնել, որ բանջարեղեն վաճառողի մահվան վերաբերյալ մտորումներից ինձ կտրեց «շտապ օգնության» շչակը: Քիչ անց նրանք դղորյունով աստիճանների վրայով իջան ներքև, տախտակամածով վերև ու սկսեցին զբաղվել կախված Գրեֆով: Սակայն հենց որ նրանք նրան վեր բարձրացրին, հակակշիռ հանդիսացող կարտոֆիլներով լցված կողովներն ընկան ու շուռ եկան, ինչպես թմբուկի՝ մեքենայի հետ կապված դեպքում: Սկսեց աշխատել ազատագրված սարքը, որը Գրեֆը վարպետորեն թաքցրել էր հիմնականախքի վերևում և ծածկել նրբատախտակով: Եվ մինչ ներքում կարտոֆիլները դիսկոդիսկյունով ընկնում էին բետոնապատ հատակին, վերևում թիթեղի, փայտի, ապակու և բրոնզի վրա էին հարվածում. դա ազատված թմբուկային նվագախումբն էր, որը թմբկահարում էր Ալբերտսոն Գրեֆի մեծ վերջերգը:

Այսօրվա համար Օսկարը գրեթե առավել դժվար խնդիր չունի, քան իր թիթեղի վրա վերարտադրել կարտոֆիլային հեղեղի շառաչը, տեղին է ասել՝ քիչ շահ չստացան որոշ սանիտարներ, և Գրեֆի թմբուկային մեքենայի ողջ համակարգված աղմուկը: Սակայն, հավանաբար այն պատճառով, որ իմ թմբուկը վճռորոշ ազդեցություն ունեցավ Գրեֆի մահվան ներկայացման վրա, ինձ երբեմն հաջողվում է թմբուկի վրա

զցել Գրեֆի մահը վերարտադրող ավարտական պիեսը, որը, երբ ընկերներս կամ հիվանդապահ Բրունոն հարցնում են անվանումը, ես անվանում եմ այսպես՝ «Յոթանասունհինգ կիլոգրամ»:

ԲԵԲՐԱՅԻ ՈԱԶՄԱՆԱԿԱՏԱՅԻՆ ԹԱՏՐՈՆԸ

Քառասուներկուսի հունիսի կեսին լրացավ իմ որդու՝ Կուրտի, մեկ տարին: Օսկարը՝ Կուրտի հայրը, այս իրադարձությանը վերաբերվեց հանգիստ, ինքն իրեն մտածելով՝ ևս երկու տարի: Քառասուներկուսի հոկտեմբերին բանջարեղեն վաճառող Գրեֆը իր կառուցվածքով այնքան կատարյալ կախաղանից կախվեց, որ ես՝ Օսկարս, այդ ժամանակվանից սկսած, ինքնասպանությունը սկսեցի համարել մահվան ամենավեհ ձևը: Քառասուներեքի հունվարին շատ խոսակցություններ էին ընթանում Ստալինգրադ քաղաքի մասին: Սակայն քանի որ Մացերատը այդ քաղաքի անունը նույն ձևով էր արտասանում, ինչպես ժամանակին՝ Փըրլ-Յարբորի, Թոբրուկի կամ Դյունկերկի անունը, ես այդ հեռավոր քաղաքի իրադարձություններին ավելի շատ ուշադրություն չէի դարձնում, քան այն քաղաքներին, որոնք ինձ հայտնի էին արտակարգ հաղորդագրություններից, քանզի Օսկարի համար վերմախտի¹ տեղեկագրերը և արտակարգ հաղորդագրությունները որպես աշխարհագրության յուրօրինակ դաս էին ծառայում: Այլ կերպ ինչպե՞ս ես կարող էի իմանալ, թե որտեղ են հոսում Կուբան, Դոն գետերը, ո՞վ կարող էր ինձ ավելի լավ բացատրել Ալեուտյան, Կիսկա և Ալիկ կղզիների աշխարհագրական տեղակայումը, քան դա անում էին Յեռավոր Արևելքի վերաբերյալ նմանատիպ հաղորդագրությունները: Քառասուներեք թվի հունվարին ես հենց նման ձևով իմացա, որ Ստալինգրադը ընկած է Վոլգա գետի վրա, սակայն, միևնույն է, ինձ վեցերորդ բանակի ճակատագիրն ավելի քիչ էր հետաքրքրում, քան Մացերատին, որն այդ ժամանակ թեթև գրիպ ուներ:

Մինչ Մացերատի գրիպը գնալով նվազում էր, հաղորդավարները շարունակում էին ռադիոյով ինձ աշխարհագրության դասեր տալ. Ռժեն ու Դենյանսկը մինչ օրս էլ Օսկարի համար մնում են քաղաքներ, որոնք նա առանց երկար մտածելու կգտնի խորհրդային Ռուսաստանի ցանկացած քարտեզի վրա: Նոր էր Մացերատն առողջացել, երբ իմ որդի

¹ Գերմանական զինուժը:

Կուրտը վարակվեց կապույտ հագով: Եվ մինչ ես ձգտում էի հիշել Թուհիսի օազիսների դժվար անվանումները, որոնք թեժ մենամարտերի կենտրոն էին դարձել, մեր աֆրիկական կորպուսի, ինչպես նաև կապույտ հագի վերջը եկավ:

Օ, չքնաղ մայիս ամիս. Մարիան, Մացերատը, Գրեթսեն Շեֆլերը զբաղված էին Կուրտի ծննդյան երկրորդ տարեդարձի նախապատրաստմամբ: Օսկարը ևս մեծ նշանակություն տվեց այդ տոնին, քանզի քառասուններեք թվի հունիսի տասներկուսից հետո ընդամենը մեկ տարի էր մնում: Եթե ես լինեի տանը, ապա ես կարող էի իմ որդի Կուրտի ականջին շշնջալ. «Մի քիչ սպասիր, կթմբկահարես և դու»: Սակայն ստացվեց այնպես, որ քառասուններեք թվի հունիսի տասներկուսին Օսկարը գտնվում էր ոչ թե Դանցիգ-Լանգֆուրտում, այլ հռոմեական հինավուրց Մետց քաղաքում: Ընդ որում՝ նրա բացակայությունը այնքան երկարեց, որ նրանից մեծ ջանքեր պահանջվեցին ժամանակին իր սրտին հոգեհարազատ և դեռևս ռմբակոծության չենթարկված հարազատ քաղաք հասնելու համար, որպեսզի քառասունչորս թվի հունիսի տասներկուսին տոնի փոքրիկ Կուրտի երրորդ ծննդյան տարեդարձը:

Ինչպիսի՞ գործեր էին ինձ Մետց բերել:

Թող այստեղ առանց տարատեսակ կողմնակի ակնարկների ասված լինի. Պեստալոցիի դպրոցի դիմաց, որը վեր էին ածել օդաչուների համար զորանոցի, ես հանդիպեցի իմ խրատատու Բեբրային: Սակայն եթե Բեբրան լիներ միայնակ, նա չէր կարողանա ինձ նման ճամփորդության դրդել: Սակայն Բեբրայի ձեռքը թևանցուկ բռնել էր Ռագունան՝ սինյորա Ռոզվիտան, մեծ պայծառատեսը:

Օսկարը գալիս էր հենց Քլայնհամերվեզից, ուր այցելել էր Գրեթսեն Շեֆլերին, այնտեղ կարճ ժամանակ թերթեց հանրածանոթ «Ճակատամարտ Դոռնի համար» գիրքը, պարզեց, որ դեռ այն ժամանակներում, Վելիգարիայի օրոք, պատմական կյանքը բավականին խայտաբղետ տեսք ուներ, որ արդեն այն ժամանակ մեծ թափով կամ հաղթանակներ էին տոնում, կամ պարտության պատճառով վերանում էին գետանցների և քաղաքների մոտ:

Ես անցա ֆրեբեյսյան մարզագետիներ, որը վերջին տարիներին վերածվել էր Տոդտի կազմակերպությանը պատկանող բարաքային ավանի՝ մտքերով մնալով Տացինեի կողքին, որտեղ հինգ հարյուր թվին Նարսենը ջախջախեց Տոտիլային: Սակայն այդ պատերազմը չէ, որ իմ մտքերին ստիպեց կանգ առնել Նարսես անունով մեծ հայի վրա, այլ ավելի շուտ, զորավարի արտաքինը. Նարսենը այլանդակ էր, կուզիկ,

կարճահասակ, թզուկ, գաճաճ, լիլիպուտ: Միզուցե Նարսեսը մի գլուխ, մի մանկական գլուխ ավելի բարձր էր, քան Օսկարը, մտածում էի ես: Կանգ առա Պեստալոցիի դպրոցի դիմաց և համեմատելով նայեցի որոշ չափից դուրս արագ մեծացած ավիացիայի սպաների շքանշանների շերտածողիկներին: Նարսեսը հաստատապես շքանշաններ չէր կրում, դրա կարիքը չուներ և այստեղ, դպրոցի գլխավոր մուտքի մեջ, հայտնվեց հենց ինքը՝ այդ նույն գորավարը, նրա ձեռքից կախվել էր մի տիկին, իսկ ինչո՞ւ չպետք է Նարսեսը իր կողքին տիկին ունենա, նրանք քայլում էին ինձ դեմ-հանդիման, ավիահսկաների կողքին՝ պուճուրիկ: Այնուհանդերձ մնում էին պատկերի կենտրոնն ու առանցքակետը, պատմության շնչով համակված, օդի նորաթուխ հերոսների կողքին հին, ինչպես աշխարհը. ինչ արժեք ուներ Տոտիլաներով և Տեյաներով լի, բարձրահասակ օստգոթերով լի ողջ զորանոցը ընդդեմ մեկ-միակ Նարսես անունով հայ գաճաճի: Իսկ այդ Նարսեսը քայլիկ առ քայլիկ մոտենում էր Օսկարին, ձեռքով էր անում նրան: Նրա կողքի տիկինը ևս ձեռքով էր անում. դա ինձ Բեբրան ու Ռոզվիտա Ռագունան էին ողջունում, օդային նավատորմը ակնածանքով գիջում էր մեզ ճանապարհը, ես շուրթերս մոտեցրի Բեբրայի ականջին ու շնջացի:

– Բարի ուսուցիչ, ես ձեզ ընդունեցի մեծ գորավար Նարսեսի տեղը, որին ավելի բարձր եմ գնահատում, քան մարզիկ Վելիգարիային:

Բեբրան շփոթված ձեռքը թափ տվեց, սակայն իմ համեմատությունը դուր եկավ Ռագունային: Որքան գեղեցիկ էր նա շարժում շուրթերը, երբ սկսեց խոսել:

– Բեբրա, խնդրում եմ քեզ: Մի՞թե նա, մեր պատանի ընկերը այդ-չափ սխալ է: Եվ Լյուդովիկոս XIV-ը: Մի՞թե նա քո մախինն չէ: Բեբրան ինձ թևանցուկ արեց, տարավ մի կողմ, որովհետև օդաչուները անդադար աչքերը հիացմունքով չռում էին մեզ վրա, ինչով արդեն սկսել էին մեզ ծանծրացնել: Երբ դրանից հետո լեյտենանտը, իսկ նրա ետևից երկու կրտսեր սպաները, զգաստ կանգնեցին Բեբրայի դիմաց, իմ խրատատուի ուսադիրների վրա կապիտանի տարբերանշաններ էին, իսկ թևքի վրա՝ «քարոզչության վաշտ» գրվածքով երիզ: Երբ շքանշանակիր պատանիները խնդրեցին և ինքնագիր ստացան, Բեբրան մոտ կանչեց իր ծառայողական մեքենան, մենք նստեցինք և արդեն հեռանալով՝ լսեցինք հիացած օդաչուների ծափահարությունները:

Մենք գնում էինք Պեստալոցիշտրասե, Մագդեբուրգերշտրասե, Դեբեսանգեր փողոցներով: Բեբրան նստել էր վարորդի կողքին: Արդեն Մագդեբուրգշտրասեի վրա Ռագունան իմ թմբուկը որպես խոսակցության համար առիթ օգտագործեց:

– Դուք դեռևս հավատարի՞մ եք ձեր թմբուկին, սիրելի ընկեր,–
շնչաց նա իր միջերկրածովային ծայնով, որը ես շատ վաղուց չէի
լսել:– Իսկ ընդհանրապես ինչպե՞ս է ձեզ մոտ դրված հավատարմութ-
յան հետ կապված խնդիրը:

Օսկարը պատասխան չտվեց, չսկսեց նրան ծանծրացնել կանանց
մասին երկար պատմություններով, սակայն ժպտալով թույլ տվեց, որ
մեծ պայծառատեսը սկզբում շոյի իր թմբուկը, ապա ջղածգորեն թմբու-
կը սեղմող իր ձեռքը, շոյի ու շոյի ավելի ու ավելի հարավային ձևով:

Երբ մենք թեքվեցինք Յերեսանգեր, գնալով հինգերորդ գծի տրամ-
վայի երթուղիով, ես նույնիսկ պատասխանեցի, այլ խոսքերով՝ ես իմ
ծախ ձեռքով շոյեցի նրա ծախը, այն ժամանակ, երբ նրա աջը քնքշա-
բանում էր իմ աջի հետ: Մենք արդեն անցել էինք Մաքս-Յալբե-պլացը,
այժմ արդեն Օսկարը չէր կարողանում դուրս գալ, սակայն այստեղ
ետին տեսարանի հայելու մեջ ես տեսա Բեբրայի բաց շագանակագույն,
խելացի, հնադարյան աչքերը, որոնք հետևում էին մեր քնքշություննե-
րին: Բայց Ռագունան բռնեց և պահեց իմ ձեռքերը, որոնք ես, խնայելով
ընկերոջս ու խրատատուիս, ուզում էի նրանից խլել: Բեբրան հայելու
մեջ ժպտաց, այնուհետև աչքերը հեռացրեց ու սկսեց գրուցել վարորդի
հետ, այն դեպքում, երբ Ռոզվիտան իր կողմից ջերմորեն սեղմելով ու
շոյելով իմ ձեռքերը, սկսեց խոսել իր միջերկրածովյան փոքրիկ բերա-
նով, որը կրքոտ ու բացահայտ ի նկատի ուներ ինձ, ներթափվում էր Օս-
կարի ականջի մեջ, այնուհետև կրկին կոնկրետ ու գործունյա դարձավ,
որպեսզի բոլոր կողմերից այդ տենչանքով պատեր իմ բոլոր կասկած-
ներն ու փախուստի փորձերը: Մենք կանացի հիվանդությունների հի-
վանդանոցի ուղղությամբ անցանք ռայխսգրասենյակը, և Ռագունան
խոստովանեց Օսկարին, որ այդ բոլոր տարիներին մշտապես մտածել է
նրա մասին, որ նա մինչ օրս էլ պահպանում է «Տարվա չորս եղանակնե-
րը» սրճարանի գավաթը, որի վրա ես իմ ծայնով նվիրում էի կտրել, որ
չնայած Բեբրան գերազանց ընկեր է և հրաշալի աշխատանքային գոր-
ծընկեր, սակայն ամուսնանալու մասին մտածելու հարկ էլ չկա, Բեբրան
պետք է մնա միայնակ՝ շնչաց նա ի պատասխան իմ հարցի: Նա Բեբ-
րային լիակատար անկախություն է տրամադրում, սակայն Բեբրան ես,
չնայած իր խառնվածքով բավական խանդոտ է, այս բոլոր տարիների
ընթացքում հասկացավ, որ Ռագունային անհմար է կապել, դրանից բա-
ցի, որպես ռազմաճակատային թատրոնի ղեկավար, բարի Բեբրան նույ-
նիսկ ժամանակ էլ չունի, որպեսզի ամուսնանալու դեպքում կատարի իր
ամուսնական պարտականությունները: Սակայն նրա թատրոնը հիանա-
լի է, մման ծրագրով նույնիսկ խաղաղ տարիներին լիովին կարելի է

հանդես գալ «Ձմեռային այգուն» կամ «Լա Սկալայուն», այնպես, որ չունեն՝ արդյոք ես, Օսկարս, ում աստվածային շնորհը զուր տեղը կորչում է, սակայն հավանաբար ինձ թույլ չի տալիս իմ տարիքը, մեկ տարի դե թեկուզ փորձելու ցանկություն, ինքը երաշխավորում է: Չնայած նա՝ Օսկարը, հավանաբար այլ պարտավորություններ ունի, ախ, չունի՞: Ավելի լավ, հենց այսօր պետք է գնալ, այսօր նրանք Դանցիգ-Արևմտյան Պրուսիա զինվորական օկրուգում տալիս էին վերջին, ցերեկային ներկայացումը: Այժմ նրանց երթուղին ընկած է դեպի Լոթարինգիա, այնուհետև Ֆրանսիա, Արևելյան ռազմաճակատի մասին այժմ խոսք էլ չկա, դա, բարեբախտաբար, արդեն ետևում է, և ես՝ Օսկարս, լիովին կարող եմ երջանկություն համարել, որ Արևելյան ռազմաճակատը արդեն անցած է, որ նրանց առջևում այժմ Փարիզն է, անկասկած Փարիզը: Բերե՞լ է, արդյոք, ինձ իմ ճանապարհը երբևիցե Փարիզ: Այսպիսով amico, եթե նույնիսկ Ռագունան ունակ չէ զայթակղել թմբկահարի դաժան սիրտը, ապա թող ձեզ զայթակղի Փարիզը:

Մեծ պայծառատեսի այս վերջին բառերի հետ մեքենան կանգ առավ: Հավասար հեռավորությունների վրա Հոնդենբուրգալեի իրապես պրուսական, կանաչ ծառերն էին: Մենք դուրս եկանք մեքենայից, Բեբրան վարորդին կարգադրեց սպասել, սակայն ես չի ցանկանում «Տարվա չորս եղանակները» սրճարան գնալ, քանի որ այդ ամենից իմ զուխը պտտվում էր և թարմ օդ էր պահանջում: Մենք սկսեցինք Շտեֆ-անսպարկով շրջել, Բեբրան՝ ինձանից աջ, Ռոզվիտան՝ ձախ: Բեբրան ինձ բացատրեց քարոզչական վաշտի իմաստն ու նպատակները, Ռոզվիտան նույն վաշտի կյանքից անեկդոտներ պատմեց: Բեբրան կարողանում էր խոսել զինվորական նկարիչների, ռազմաճակատային թղթակիցների և իր ռազմաճակատային թատրոնի մասին: Իսկ Ռոզվիտան իր միջերկրածովյան փոքրիկ բերանից բաց էր թողնում հեռավոր քաղաքների անվանումները, որոնց մասին ես լսել էի ռադիոյով, երբ արտակարգ տեղեկություններ էին հաղորդում: Բեբրան ասում էր՝ Կոպենհագեն: Ռոզվիտան հոգոց էր հանում՝ Պալերմո: Բեբրան երգում էր՝ Բելգրադ: Ռոզվիտան ողբերգական դերասանուհու նման արտասանում էր՝ Աթենք: Սակայն նրանք երկուսն էլ ժամանակ առ ժամանակ վերադառնում էին Փարիզին՝ պնդելով, թե իբր Փարիզը ունակ է գերակշռելու բոլոր հենց նոր հիշատակված քաղաքները միասին վերցրած, և, ի վերջո, Բեբրան, ես գրեթե պատրաստ եմ ասել, պաշտոնապես և սահմանված կարգով, ինչպես կապիտան և ինչպես ռազմաճակատային թատրոնի տնօրեն, ինձ արեց առաջարկություն:

– Միացեք մեզ, երիտասարդ, թմբկահարեք, ձեր ծայնով գարեջրի գավաթներ և լամպեր կտրեք: Չքնաղ Ֆրանսիայում, հավերժ երիտասարդ Ֆրանսիայում գտնվող գերմանական գավթիչ բանակը հիացմունքով կողջունի ձեզ:

Օսկարը, զուտ ձևականորեն, մտածելու համար ժամանակ խնդրեց: Կես ժամվա չափ ես քայլեցի Ռոզվիտայից, իմ ընկեր և խրատատու Բեբրայից հեռու, մայիսյան ձևով ծաղկող թփերի մեջ, դեմքիս մտախոհ ու տանջալի տեսք էի հաղորդել, չփում էի ճակատս: Փշատերևների թավուտի լռության մեջ ունկնդրում էի թռչուններին, ինչը երբեք չէի արել, ձևացնում էի, իբր որևիցե մի կարմրագլխիկից տեղեկություն և խորհուրդ եմ սպասում, և երբ խոտերի մեջ ինչ-որ մի բան հատկապես բարձրածայն ու նկատելի ծղրտաց, ասացի.

– Հարգարժան խրատատու, բարի և իմաստուն բնությունն ինձ խորհուրդ տվեց ընդունելու ձեր առաջարկը: Այսօրվանից ու այսուհետ կարող եք ինձ համարել ձեր ռազմաճակատային թատերական խմբի անդամը:

Ինչից հետո մենք, այնուամենայնիվ, գնացինք «Տարվա չորս եղանակները», մի-մի գավաթ մոկկո խմեցինք և քննարկեցինք իմ փախուստի մանրամասները, որը, սակայն, մենք անվանեցինք ոչ թե փախուստ, այլ հեռացում:

Սրճարանի առջև մենք մեկ անգամ ևս կրկնեցինք սղագրված գործողության մանրամասները: Ինչից հետո ես հրաժեշտ տվեցի Ռոզվիտային և կապիտան Բեբրային, ընդ որում վերջինս չէր կարող իրեն զրկել հաճույքից. նրանք երկուսով որոշեցին ոտքով զբոսնել Հինդենբուրգալլեով դեպի քաղաք, կապիտանի վարորդը, բավական մեծահասակ ավագ եֆրեյտորը, ինձ ետ բերեց Լանգֆուր, մինչև Մաքս-Հայրեպլաց, քանզի ես չէի կամենում և չէի կարող զնալ մինչև Լաբեսվեգ. ծառայողական մեքենայով գալով, Օսկարը չափազանց սևեռուն և անտեղի հետաքրքրություն կառաջացներ:

Ես շատ քիչ ժամանակ ունեի: Հրաժեշտի այց Մարիային ու Մացերատին: Ես երկար կանգնեցի իմ որդի Կուրտի քայլասալակի կողքին, և, եթե չեմ սխալվում, իմ մեջ ծնվում էին որոշ զուտ հայրական մտքեր: Ես նույնիսկ փորձեցի շոյել շիկահեր փոքրիկին, սակայն նա թույլ չտվեց, դրա փոխարեն թույլ տվեց Մարիան, որը զարմացած ընդունում և բարեհոգաբար վերադարձնում էր իր համար անսովոր քնքշությունները: Որքան էլ տարօրինակ է, ինձ առավել դժվարությամբ հաջողվեց հրաժեշտ տալ Մացերատին: Նա կանգնած էր խոհանոցում և իր շերե-

փի հետ միաձուլված մանանեխի կերակրահյութով երիկամներ էր պատրաստում և, հնարավոր է, լիովին երջանիկ էր: Ահա թե ինչու ես էլ չհամարձակվեցի նրան խանգարել: Միայն երբ նա ձեռքը ետ քաշեց և սկսեց խոհանոցային սեղանի վրա գրեթե կուրորեն ինչ-որ բան փնտրել, Օսկարը հասավ օգնության, վերցրեց կտրտված մաղաղանոսով տախտակը և մեկնեց նրան, և ես լիովին հնարավոր եմ համարում, որ Մացերատը, երբ ես վաղուց արդեն խոհանոցում չէի, զարմացած և իրեն կորցրած, երկար ժամանակ մաղաղանոսով տախտակը բռնել էր ձեռքին, քանզի մինչ այդ Օսկարը երբեք Մարիայի համար ոչինչ չէր մատուցել, չէր բռնել, չէր բարձրացրել:

Ես Տրուչինսկի մայրիկի մոտ մի կտոր հաց կերա, թույլ տվեցի, որ նա ինձ լողացնի ու անկողին մտցնի, սպասեցի, մինչ նա անձամբ հայտնվի փետրաներքնակի մեջ ու թեթևակի շվշվոցով խռռացնի, այնուհետև ոտքերս մտցրեցի հողաթափերի մեջ, վերցրեցի իմ հագուստը, գաղտագողի անցա այն սենյակի միջով, որտեղ թույլ առ թույլ ավելի ծեր դառնալով՝ շվշվացնում ու խռռացնում էր ճերմակահեր մուկիկը, շուր ու մուր տվեցի միջանցքի փականները, ի վերջո կարողացա բացել դռան սողնակը, աստիճաններով, դեռ էլի ոտաբոբիկ ու գիշերային վերնաշապիկով, հագուստի կապոցով՝ գաղտագողի բարձրացա վեր, ձեղնահարկ, որտեղ կղմինդրների կույտից ու հին թերթերի կապոցներից, որոնք շարունակում էին դարսել, չնայած հակահրդեհային կանոններին, այն կողմ գտնվող իմ թաքստոցում մի քանի անգամ սայթաքեցի հակաօդային ավազի կույտի ու դույլի վրա: Փնտրեցի գտա նոր փայլող թմբուկը, որը ժամանակին Մարիայից գաղտնի թաքցրել էի ես, այնտեղ էլ գտա Օսկարի համար գրականությունը՝ Գյոթեն ու Ռասպուտինը մեկ հատորով: Վերցնե՞մ, արդյոք, ինձ հետ իմ սիրելի հեղինակներին:

Կոստյունն ու կոշիկները հագնելով, թմբուկը վզից կախելով, փայտիկները շալվարակալների տակ մտցնելով՝ Օսկարը բանակցություններ էր վարում միաժամանակ իր երկու աստվածների՝ Դիոնիսի ու Ապոլոնի հետ: Մինչ հարբած ուշաթափության աստվածն ինձ խորհուրդ էր տալիս՝ ոչ այն է իմ հետ ընդհանրապես ոչ մի գիրք չվերցնեմ, իսկ եթե այնուամենայնիվ վերցնեմ, ապա «Ռասպուտինի» կապուկը, գերխորամանկ և չափից դուրս խելամիտ Ապոլոնը ուզում էր համոզել, որպեսզի իմ ճանապարհային իրերը ընտրվեն անթերի. այսպիսով, ես ինձ հետ պետք է վերցնեի այն բարեվայելույց հորանջոցը, որին մեկ դար առաջ տրվում էր Գյոթեն, սակայն զուտ որպես մարտահրավեր, ինչպես նաև գիտակցելով, որ «Ընտրովի ազգակցությունը» ունակ չէ լուծել բո-

լոր սեռական խնդիրները և, դրա հետ մեկտեղ, վերցրեցի նաև Ռասպուտինին՝ նրա մերկ, չնայած սև գուլպաներով, կանանց զորքով: Եթե Ապոլոնը ձգտում էր ներդաշնակության, իսկ Դիոնիսը հարբածության և քաոսի, ապա Օսկարը այն փոքրիկ կիսաստվածն էր, որը քաոսին օժտում էր ներդաշնակությամբ և գիտակցությունը վեր էր ածում հարբած շնուքի, որը, եթե չշեղվենք նրա մահացություններից, բոլոր անհիշելի ժամանակներից օրինականացված աստվածներին գերազանցում էր մեկ բանում. Օսկարը իրավունք ուներ ընթերցել այն, ինչը նրան հաճույք էր պատճառում, մինչդեռ աստվածներն իրենք իրենց գրաքննության էին ենթարկում:

Սակայն ինչ աստիճան կարելի է կապված լինել եկամտային տան և տասնինը բնակարան վարձողների խոհանոցային հոտերի հետ: Ես հրաժեշտ էի տալիս յուրաքանչյուր աստիճանի, յուրաքանչյուր հարկի, յուրաքանչյուր դռան, որտեղ ամեն մեկի վրա անուն-ազգանունով ցուցանակ էր կախված. օ, երաժիշտ Մայնը, որին տուն ուղարկեցին որպես ծառայության համար ոչ պիտանի և որը կրկին շեփոր էր նվագում, կրկին գիհի օղի էր խմում ու սպասում, որ նրանք կրկին կգան իր ետևից: Իսկապես էլ նրանք եկան, սակայն թույլ չտվեցին, որպեսզի նա շեփորը վերցնի իր հետ: Օ, դու, տո՛ն ֆրաու Քատեր, ում աղջիկը, Սյուզին, այժմ իրեն կայծակ-աղջիկ էր անվանում, օ, Ակսել Միշքե, ինչի՞ հետ դու փոխանակեցիր քո մտրակը: Յերր և ֆրաու Վոյվուսները, որոնք օրեցօր շաղգամ էին ուտում: Յերր Յայներտը տառապում էր ստամոքսով, այդ իսկ պատճառով էլ նա Շիխաուի նավաշինարանում էր, այլ ոչ թե հետևակում: Իսկ կողքին Յայներտի ծնողներն էին՝ նույն ինքը Յայմովսկի ընտանիքը: Օ, Տրուչինսկի մայրիկ-մուկիկը, նա սուսիկ-փուսիկ քնած էր իր բնակարանի դռան այն կողմում: Փայտին սեղմված իմ ականջը լսում էր, թե ինչպես է նա շվժվացնում: Փոքրիկ Քեսխենը, որի ազգանունը ճիշտն ասած Ռետցել է, արժանացավ լեյտենանտի կոչման՝ չնայած մանուկ հասակում նրան ստիպում էին բրդյա երկար գուլպաներ հագնել: Շլագերի որդին զոհվել էր, Էյկեի որդին զոհվել էր, Քուլլինի որդին զոհվել էր: Դրա փոխարեն ողջ էր ժամագործ Լաուբշադը և կյանքի էր կոչում զոհված ժամացույցները: Ծերունի Յայլանդը ևս ողջ էր և ճիշտ նույն ձևով ուղղում էր ծոված մեխերը: Իսկ ֆրաու Շվետվինսկին առաջվա պես հիվանդ էր, իսկ Յերթ Շվետվինսկին առողջ էր, բայց Լայնպես ավելի շուտ մահացավ, քան կինը: Իսկ ահա առաջին հարկի դիմացի դուռը... Իսկ ովքե՞ր էին այստեղ ապրում: Իսկ այնտեղ ապրում էին Ալֆրեդ և Մարիա Մացերատները և նրանց հետ Կուրտ

անունով գրեթե երկու տարեկան որդին: Իսկ ո՞վ էր այդ գիշերային ժամին լքում մեծ, ծանր շնչող տունը: Դա Օսկարն էր՝ Կուրտի հայրը: Իսկ ի՞նչ էր նա մթնեցված փողոց դուրս բերում: Նա դուրս էր բերում իր թմբուկը և իր հաստ գիրքը, որով կրթություն էր ստացել: Այդ դեպքում ինչո՞ւ շրջապատված միատեսակ, մթնեցված տներով, որոնք հավատում էին հակաօդային պաշտպանությանը, նա քայլերը դանդաղեցրեց առաջին մթնեցված, հակաօդային պաշտպանությանը հավատացող տան դիմաց: Դե, որովհետև այնտեղ էր ապրում այրի Գրեֆը, որին չնայած նա պարտական չէր իր կրթությամբ, բայց դրա փոխարեն պարտական էր իր որոշ զգացմունքային վարժվածությամբ: Իսկ ինչո՞ւ նա այդ սև տան առջև հանեց գլխարկը: Դե որովհետև վերհիշեց բանջարեղեն վաճառող Գրեֆին, որը խուճուճ մազեր և արծվի քիթ ուներ, որն ինքն իրեն կռռեց ու միաժամանակ կախվեց, որը կախված վիճակում ևս պահպանեց նույն այն խուճուճ մազերն ու այդ նույն արծվի քիթը, միայն շագանակագույն աչքերը, որոնք սովորաբար խաղաղ նստած էին իջվածքների մեջ, չափից դուրս լարվածության պատճառով, չռվեցին դուրս: Իսկ ինչո՞ւ Օսկարը կրկին հագավ թռչող երիզներով նավաստիական գլխարկը և արդեն ծածկված գլխով շարունակեց իր ճանապարհը: Որովհետև նա հանդիպում ուներ Լանգֆուր բեռնատար երկաթուղային կայարանում: Իսկ նա ժամանակի՞ն հասավ պայմանավորված տեղը: Այո, հասավ:

Առավել ստույգ ասած, դեռ ամենավերջին րոպեին հասցրեցի խրվել Բրունսհեֆերվեգ ստորգետնյա անցումից ոչ հեռու երկաթուղային հողաթմբի մեջ: Եվ չի կարելի ասել, որ կանգ առա մոտակայքում գտնվող բժիշկ Դոլլացի աշխատասենյակի դիմաց: Ճիշտ է, ես մտովի հրաժեշտ տվեցի քույր Ինգային, ողջույններ ուղարկեցի հացթուխի բնակարանին, որը Քլայնհամերվեգ փողոցում էր, սակայն այդ ամենը արեցի ընթացքից, և միայն «Քրիստոսի սիրտը» եկեղեցու շքամուտքը ինձ ստիպեց անել այն կանգառը, որի պատճառով ես քիչ մնաց գնացքից ուշանալի: Եկեղեցու դռները փակ էին: Սակայն ես ինձ շատ հստակ պատկերացրեցի Կույս Սարիամի ծախ ծնկան վրա նստած մերկ վարդագույն մանուկ Քրիստոսին: Եվ կրկին ինձ հայտնվեց նա՝ իմ խեղճ մայրիկը: Նա իջել էր ծնկի, նա նորին բարեկրոնություն Վինկենի ականջի մեջ այնպես էր լցնում այն բոլոր մեղքերը, որոնք գործել էր գաղութային ապրանքների կրպակի տիրուհին, ինչպես սովորություն ուներ երկնագույն ֆունտանոց և կեսֆունտանոց տոպրակների մեջ լցնել շաքար: Իսկ Օսկարը ծնկի եկավ ծախ կողակառույցի զոհասեղանի առջև, ու-

զում էր մանուկ Յիսուսին թմբկահարել սովորեցնել, իսկ այդ չարածճին չցանկացավ ինձ հրաշք ներկայացնել: Այն ժամանակ Օսկարը երդվեց և այժմ փակ շքամուտքի դիմաց երդվեց երկրորդ անգամ. ես դեռ նրան կսովորեցնեմ թմբկահարել: Եթե ոչ այսօր, ապա վաղը հաստատ:

Սակայն քանի որ առջևում ինձ երկար ճանապարհորդություն էր սպասվում, ես վաղը փոխարինեցի վաղը չէ մյուս օրվանով, շրջվեցի թիկունքով դեպի շքամուտքը՝ համոզված, որ Յիսուսը ինձանից ոչ մի տեղ չի փախչի, չարչարվելով բարձրացա ստորգետնյա անցման կողքի երկաթուղային հողաթմբի վրա, այդ ընթացքում մի քիչ Գյոթե ու Ռասպուտին կորցնելով, սակայն իմ ուսումնական ձեռնարկների մեծ մասը կարողացա բարձրացնել վերև: Ռեկսերի արանքում մեկ անգամ ևս սայթաքեցի փայտակոճերի և խճաքարերի վրա, և այն աստիճան մութ էր, որ քիչ մնաց ցած գցեի ինձ սպասող Բեբրային:

– Ահա և թիթեղի մեր մեծահմուտ վարպետը, – գոռաց կապիտանը՝ նույն ինքը երաժշտական ծաղրածուն: Այնուհետև միմյանց փոխադարձաբար զգուշության կոչեր անելով, մենք սկսեցինք շոշափելով առաջանալ ռեկսերի սլաքների վրայով: Խճճվեցինք տեղից տեղ տեղափոխվող բեռնատար վագոնների միջև, ի վերջո գտանք արձակուրդայիններին տեղափոխող այն գնացքը, որում Բեբրայի ռազմաճակատային թատրոնի համար հատուկ կուպե էր հատկացված:

Մեկ անգամ չէ, որ Օսկարին վիճակվել էր երթևեկել տրամվայով, այժմ նրան առաջիկայում սպասվում էր ուղևորություն կատարել գնացքով: Երբ Բեբրան ինձ մտցրեց կուպե, Ռոզվիտան մի ինչ-որ կար ու ձկի վրայից ժպտալով աչքերը բարձրացրեց վեր և ժպտալով համբուրեց իմ այտը: Չդադարելով ժպտալ և միաժամանակ մատները կարուծկից չկտրելով՝ նա ինձ ներկայացրեց ռազմաճակատային անսամբլի մնացած անդամներին՝ ակրոբատներ Ֆելիքսին ու Քիթթին: Սեղրավուն մագերով, փոքր-ինչ մոխրագույն մաշկով Քիթթին բավականին գրավիչ էր, իսկ չափսերով մոտ էր սինյորային: Սաքսոնական բարբառի թեթևակի նշանները ուժեղացնում էին նրա գրավչությունը: Սարմամարզիկ Ֆելիքսը խմբում ամենաբարձրահասակն էր: Նա առվազն հարյուր երեսունութ սանտիմետր հասակ ուներ: Իր չափից ավելի երկար հասակի պատճառով խեղճը շատ էր տանջվում: Իմ իննսունչորս սանտիմետրի հայտնվելը էլ ավելի սաստկացրեց նրա թերաթմեքության զգացողությունը:

Դրանից բացի մարմնամարզիկի կիսադեմը ցուցադրում էր իր ակնհայտ նմանությունը ազնվացեղ արշավածի ու կիսադեմի հետ, ինչի հա-

մար էլ Ռոզվիտան նրան կատակով «Cavallo» կամ «Ֆելիքս-ս» էր անվանում: Մարմնամարզիկը ևս Բեբրայի նման մոխրագույն համազգեստ էր կրում, միայն թե տարբերանշաններով ավագ եֆրեյտոր էր: Երկու տիկնայք ևս մոխրագույն արշավային մահուղե կտորների մեջ էին հանդերձված (ինչը նրանց ամենևին չէր զարդարում), որոնցից կարված էին նրանց ճանապարհային կոստյումները: Պարզվեց, որ Ռոզվիտայի ձեռքի տակ գտնվող կարուծեղ ևս մոխրագույն մահուղ էր, դաշտային գույնի. ավելի ուշ այն դարձավ իմ զինվորական համազգեստը, որի պատրաստելու գումարը իմ համար հավաքեցին Ֆելիքսն ու Բեբրան: Ռոզվիտան ու Քիթթին հերթով կարում էին այն, պետք չգալու պատճառով մոխրագույնից ավելի ու ավելի կտրելով, մինչև որ վերնաշապիկը, շալվարն ու գլխարկը համապատասխանեցին իմ չափսերին: Դրա փոխարեն վերմախտի զգեստասենյակներից ոչ մեկում Օսկարի հագով կոշիկ գտնել չհաջողվեց: Այդպես էլ ես մնացի կապիչներով քաղաքացիական կոշիկների մեջ, իսկ զինվորական կիսամտքավոր կոշիկները մտքիցս ելն նետեցի:

Ստիպված եղանք կեղծել իմ փաստաթղթերը, և մարմնամարզիկ Ֆելիքսը այդ բարդ գործում ցուցադրեց իր արտակարգ տաղանդը: Արդեն գոնե զուտ քաղաքավարությունից ես չէի կարող հակաճառել. մեծ պայծառատեսուհին ինձ ներկայացրեց որպես իր եղբայրը, տեղին է նշել՝ որպես ավագ եղբայրը: Օսկարնեւլո Ռագունան ծնվել էր հազար ինը հարյուր քսան թվի հոկտեմբերի քսանմեկին, Նեապոլում: Մինչ այդ օրը ես ստիպված էի եղել տարբեր անուններով գոյություն ունենալ, Օսկարնեւլո Ռագունան մեկն էր դրանցից և, տեսնում է Աստված, ամենևին էլ մյուսներից ավելի վատ չէր հնչում:

Իսկ հետո մենք, ինչպես ասում են, ճանապարհ ընկանք: Գնացինք Շտոլպի, Շտետինի, Բեռլինի, Հաննովերի, Քյոլնի միջով՝ դեպի Մատց: Ըստ էության՝ ես Բեռլինից ոչինչ չտեսա: Մենք այնտեղ հինգ ժամ անցկացրինք: Եվ, իհարկե, հենց այդ ժամանակ էլ օդային տագնապ հայտարարեցին: Մենք ստիպված եղանք թաքնվել Թոմասի մառանում: Արձակուրդ մեկնողները սարդինաների պես լցվեցին նրա կամարների տակ: Հենց որ դաշտային ոստիկանության աշխատակիցներից ինչ-որ մեկը փորձեց մեզ առաջ տանել, ողջույնի գոչյուններ լսվեցին: Ձիավորներից մի քանիսը, որոնք Արևելյան ռազմաճակատից էին վերադառնում, ծակատային գծում տված նախկին համերգներից գիտեին Բեբրային ու նրա խմբին, մարդիկ սկսեցին ծափահարել, շվացնել, Ռոզվիտան սկսեց ամբոխին օդային համբույրներ հղել: Մեզ համոզեցին ելույթ ու-

եննալ: Մեծ գարեջրատան մի անկյունում մի քանի թուփերի ընթացքում բեմի նմանվող ինչ-որ բան կառուցեցին: Բեբրան ընդհանրապես չէր կարողանում մերժել, մասնավանդ որ հակաօդային պաշտպանությունից մի մայոր սրտագին ու ընդգծված ձևով զինվորական կեցվածք ընդունելով, նրան խնդրեց ինչ-որ բանով ուրախացնել մարդկանց:

Առաջիկայում Օսկարին վիճակված էր առաջին անգամ մասնակցություն ունենալ սովորական ներկայացման մեջ: Եվ չնայած չի կարելի ասել, որ ես ամենևին պատրաստված չէի, մինչ մենք գալիս էինք՝ Բեբրան բազմաթիվ անգամ ինձ հետ մշակեց իմ համարը, այնուամենայնիվ, ես համակվեցի շփոթվածությամբ, այն աստիճան, որ Ռոզվիտան հնարավորություն ստացավ շոյելու իմ ձեռքերը:

Նոր էին մեր ետևից քաշ տալով բերել մեր դերասանական բեմիերը, զինվորականները իրենց ջանասիրությամբ ուղղակի կաշվից դուրս եկան, Ֆելիքսն ու Քիթթին սկսեցին իրենց մարմնամարզական համարը: Նրանք գործողության մեջ էին դնում մարդ-կաուչուկ ծրագիրը, փաթաթում էին հանգույցի մեջ, իրենք իրենց անցկացնում էին դրա միջով, իրենք իրենց հանգուցաբացվում, միմյանց շուրջ պատվում, միմյանցից անջատվում, միմյանց գումարվում, մեկը փոխարինում էին մյուսով՝ աչքերը չռած ու իրար խռնված զինվորների մոտ առաջ բերելով հողերի ու մկանների ուժեղ ցավեր, որոնք հետագայում դեռ մի քանի օր պահպանվեցին:

Մինչ Ֆելիքսն ու Քիթթին հանգուցվում ու հանգուցաբացվում էին, Բեբրան հանդես էր գալիս որպես երաժշտական ծաղրածու: Տարբեր չափերով հեղուկ լցված շշերի վրա, լիքը լցվածներից մինչև լրիվ դատարկը, նա կատարում էր այդ պատերազմական տարիների ամենահանրահայտ մեղեդիները, նվագում էր «Էրիկան» և «Ինձ համար համար ձիուկ գնիր, մայրիկ»-ը, շշերի բերաններին սփռելով էր բոցավառվել ու զնգացնել «Հայրենիքի աստղերով»-ը, սակայն երբ այդ ամենը անհրաժեշտ ազդեցություն չէր թողնում, դիմում էր իր փորձարկված փառահամարի օգնությանը և շշերի միջև սկսում էր մոլեգնել «Ջիմի վագրը»: «Վագրը» ոչ միայն արձակուրդ մեկնողներին դուր եկավ, առյուծը նույնիսկ Օսկարի երես տված ականջի մեջ ներթափանցեց, և երբ մի քանի դանդաղկոտ, սակայն հաջողությունը երաշխավորող աճաբարությունից հետո Բեբրան հայտարարեց Ռոզվիտային՝ մեծ պայծառատեսուհուն, և նրա եղբայր՝ Օսկարնեյլո Ռագունային՝ ապակի սպանող թմրկահարին, հանդիսատեսների տրամադրությունն արդեն բավականաչափ բարձր էր. Ռոզվիտան և Օսկարնեյլոն դատապարտված էին հաջո-

դության: Ես մեր ելույթը բացեցի թեթև թմբկահարումով, ուժեղացնելով թմբկահարումը՝ ընդգծեցի հանգուցալուծումը, իսկ համարյա ավարտից հետո արհեստավարժ թմբկահարումով ծափահարություններ պահանջեցի: Հանդիսատեսի ամբոխի միջից, զինվորներից և նույնիսկ սպաներից մի քանիսին, ծեր կոփված ավագ եֆրեյտորներին կամ ամոթխածությունից հանդգնացած յունկերներին Ռագունան կոչ էր անում նստել, նայում էր սրա կամ նրա սրտի մեջ, իսկ դա արդեն նա կարող էր և հանդիսատեսին, բացի զինվորական գրքույկների անփոփոխ միմյանց համընկնող տվյալներից, հայտնում էր նաև ավագ եֆրեյտորների ու յունկերների կյանքից ինչ-ինչ անհատական մանրամասներ: Նա այդ անում էր չափազանց նրբանկատորեն՝ դիմակազերծումների ընթացքում հանդես բերելով իր սրամտությունը, քողազերծվածներից մեկին, ինչպես հանդիսատեսները կարծում էին, վերջում նա մի լիքը շիշ գարեջուր նմիրեց, այնուհետև խնդրեց, որ նվեր ստացողը շիշը ավելի վեր բարձրացնի, որպեսզի բոլորը կարողանան տեսնել այն և ինձ՝ Օսկարնեյլոյիս: Ազդանշան տվեց. գնալով հզորացող թմբկահարություն՝ իմ ծայնի համար, որն ավելի դժվար խնդիրներ էր լուծել, մանկական զվարճանք, և գարեջրի շիշը դողդոլումով կոտրվում էր ու արդյունքում շփոթված, գարեջրով դեմքը շաղված հրի ու ջրի միջով անցած ոչ այն է ավագ եֆրեյտոր, ոչ այն է՝ դեղնակտուց յունկեր, ինչից հետո հիացմունք, երկարատև ծափահարություններ, որոնց խառնվում էին ռայխի մայրաքաղաքի օդային ծանր հարձակման ծայրերը:

Բնական է, որ այն, ինչ մենք նրանց առաջարկում էինք, բարձրագույն կարգի չէր, սակայն դա զվարճացնում էր մարդկանց, օգնում էր մոռանալ և՛ ռազմաճակատը, և՛ արձակուրդը, դա ծիծաղ էր առաջ բերում, քանզի երբ նկուղը ցնցելով և նրա ողջ պարունակությունը շուռ տալով, մեր գլխավերևում պայթում էին ռումբերը՝ հանգցնելով նաև վթարային նորմալ լուսավորությունը, երբ ամեն ինչ խառնիխուռն թափված էր հատակին, այդ մութ խեղդուկ դազադի միջից դեռևս ծիծաղ էր դուրս հոսում:

– Բեբրա, – գոռում էին մարդիկ, – Բեբրային ենք ուզում:

Եվ բարի անխորտակելի Բեբրան արծազանքեց կանչին, բացարձակ մթության մեջ պատկերեց ծաղրածուին՝ իրար վրա լցված զանգվածների միջից ծիծաղի պայթյուններ դուրս կորզելով, իսկ երբ հանդիսատեսը պահանջեց Օսկարնեյլոյին ու Ռագունային, թնդացրեց.

– Սինյո ր-րա Ռ-ռ-ռագունան շատ է հոգնել, իմ թանկագին կապարե զինվորիկներ: Փոքրիկ Օսկարնեյլոն էլ պետք է մի փոքր քնի՝ հանուն գերմանական Սեծ Ռայխի ու վերջնական հաղթանակի:

Իրականում, սակայն, Ռոզվիտան պառկած էր ինձ հետ և սարսափելի վախենում էր: Իսկ Օսկարները ամենևին էլ չէր վախենում, սակայն պառկել էր Ռոզվիտայի հետ: Նրա վախն ու իմ քաջությունը իրար միացրին մեր ձեռքերը: Ես ամենուր հավաքում էի նրա վախի նշանները, նա հավաքում էր նշանները իմ քաջության: Ավարտին մոտ ես ինքս էլ սկսեցի թեթևակի վախենալ, իսկ նա քաջալերվեց: Եվ այդ ժամանակ ես առաջին անգամ վանեցի նրա վախը և նրա մեջ քաջություն ներդրեցի, իմ տղամարդկային քաջությունը երկրորդ անգամ ապստամբեց: Այն դեպքում, երբ իմ չքնաղ տասնութ տարին էր բոլորում, նա, էլ չգիտեմ էլ, թե կյանքի որ տարին ապրելով, որեորդ անգամ պառկելով, տրվեց իր մարզված, իմ մեջ առույգություն ներշնչող վախին: Քանզի նրա շինարարական նվազագույն ծախսերով պատրաստված, սակայն, այնուամենայնիվ, լիովին համաչափ մարմինը ծիշտ այնպես, ինչպես նրա դեմքը, ցույց չէին տալիս իմ կողմից թողնվող հետքերի որևիցե նշաններ: Ժամանակից ու քաջությունից դուրս, վախով ժամանակից դուրս ինձ տրվեց ոմն Ռոզվիտա: Եվ ոչ մեկը երբեք չի իմանա, թե քանի տարեկան էր այն լիլիպուտ կինը, որն իմ քաջության շնորհիվ ռայիսի մայրաքաղաքի վրա կատարված օդային խոշոր հարձակման ժամանակ, երբ թաղել էին Թոմասի մառանում, կորցրեց իր վախը, մինչև որ հակաօդային պաշտպանության մարդիկ մեզ փորեցին և հանեցին. քանի՞ տարեկան էր՝ տասնինը թե իննսունինը: Իսկ Օսկարին ավելի լավ կլինի լռություն պահպանել, քանի որ նա ինքն էլ չգիտի, թե ում կողմից է իրեն նվիրվել այդ առաջին անգամ իր ֆիզիկական չափսերին համապատասխանող գրկախառնությունը՝ ոչ այն է ծեր կնոջ, ոչ այն է՝ վախից դյուրությամբ զիջող դարձած աղջկա կողմից:

ԴԻՏԱՅԱՅԵԼ ԲԵՏՈՆԸ ԿԱՍ ԱՌԵՂԾՎԱԾՈՐԵՆ-ԲԱՐԲԱՐՈՍԱԲԱՐ-ՁԱՆՁՐԱԼԻ

Մենք երեք շաբաթ շարունակ երեկոյից երեկո խաղում էինք կայազորի ու հռոմեական Մետոք քաղաքի պատկառելի հինավուրց ամրություններում: Այդ նույն ծրագիրը մենք երկու շաբաթ ներկայացնում էինք Նանսիում: Դյուրասիրաբար մեզ մեկ շաբաթով ընդունեց Շալոն-սյուր-Սարը: Օսկարի լեզվից արդեն դուրս էին սայթաքում առաջին ֆրանսերեն բառերը: Ռեյմսում մենք կարողացանք հիմնալ դեռ Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակվա ավերածություններով: Աշ-

խարհահռչակ տաճարի քարե զազանանոցը այն զգվանքից, որը նրան ներշնչում էր մարդկությունը, անդադար ջուր էր թքում քարե սալարկուղու վրա, ինչը նշանակում էր. անծրեղ Ռեյմսում տեղում էր օրեցօր և գիշերները՝ ևս: Դրա փոխարեն Փարիզում մեզ կուրացուցիչ տաք սեպտեմբեր բաժին հասավ: Ես կարող էի Ռոզվիտայի հետ թևանցուկ շրջել Սենայի առափնյա փողոցով և այդ ձևով նշել իմ տասնիննամյակը: Շնայած Ֆրանսիայի մայրաքաղաքը ես գիտեի ունտեր սպա Ֆրից Տրուչինսկու բացիկներից, սակայն Փարիզը ոչ մի դեպքում չհիասթափեցրեց: Երբ ես և Ռոզվիտան առաջին անգամ հայտնվեցինք Էյֆելյան աշտարակի կողքը և, ես իննսունչորս եմ, իսկ նա իննսունինը սանտիմետր, բարձրացրինք վեր մեր աչքերը, մեզ երկուսիս համար, որ կանգնած էինք ձեռք ձեռքի, պարզ դարձավ և՛ մեր եզակիությունը, և՛ մեր իրական մեծությունը: Մենք հենց փողոցում համբուրվեցինք, ինչը սակայն Փարիզում ոչինչ չէր նշանակում:

Օ, դու, արվեստի ու պատմության հետ չքնաղ շփում: Երբ ես առաջվա պես Ռոզվիտային թևանցուկ արած այցի գնացի Դաշմանդամների տուն, վերհիշեցի մեծ, սակայն հասակով ոչ բարձր և այդ իսկ պատճառով մեզ այդչափ սրտամոտ կայսրին: Ես խոսեցի Նապոլեոնի բառերով: Այնպես, ինչպես նա ասաց Ֆրիդրիխ II-ի գերեզմանի վրա, որը, տեղին է ասել, նույնպես բարձր հասակ չուներ. «Եթե նա ապրեր այսօր, ապա մենք այստեղ չէինք կանգնի»: Հենց այդպես էլ ես Ռոզվիտայի ականջին քնքշորեն շնջացի:

– Եթե կորսիկացին այսօր ապրեր, մենք չէինք կանգնի այստեղ և չէինք համբուրվի գետափին, կամուրջների տակ, Փարիզի մայթերին:

Ահռելի համերգային ծրագրի շրջանակներում մենք Ելույթ ունեցանք և Պլեյել դահլիճում, և Սառա Բեռնարի թատրոնում: Օսկարը շուտ ընտելացավ մեծ քաղաքի բեմական պայմաններին, կատարելագործեց իր խաղացանկը, հարմարվեց երես առած զավթիչ զորամասերի ճաշակին. ես իմ ծայրով այլևս հասարակ գերմանական զարեջրով լի շշեր չէի կտրատում: Օ, ոչ, ես կտրում ու բեկորների էի վերածում ամենամոբաճաշակ, զարմանահրաշ ձևով կլորացված, ֆրանսիական ամրոցներում ծնված, ամենամոբազույն շնչով փչված ծաղկամանները և սկահակները: Ես իմ ծրագիրը կառուցում էի մշակութային-պատմական սկզբունքով և սկսում էի Լյուդովիկոս XIV-ի ժամանակվա զավաթներից, ապակե փոշի էի դարձնում Լյուդովիկոս XV-ի դարաշրջանի արտադրանքները: Ես հեղափոխական ժամանակներին բնորոշ սրընթացությամբ դատաստան էի տեսնում դժբախտ Լյուդովիկոս XVI-ի և նրա անգ-

լուխ Մարիա Անտուանետայի, հետո մի քիչ էլ Լուի Ֆիլիպի ապակյա գավաթների հետ, իսկ հետո մասերի էի բաժանում ֆրանսիական մոդեռնի ապակյա արտադրանքները:

Եթե նույնիսկ պարտերում և օթյակներում նստած արշավային-մոխրագույն հանդիսատեսը ունակ չէր լինում հասկանալ իմ ելույթների պատմական հաջորդականությունը և բեկորները, միևնույն է, պարզևատրում էր ծափահարություններով՝ որպես լիովին սովորական ինչ-որ բան: Երբեմն պատահում էին շտաբային սպաներ և ռայխից լրագրողներ, որոնք հիանում էին ոչ միայն բեկորներով, այլև պատմության իմ զգացումով: Ձիմվորական համազգեստով և գիտնականի տեսքով ոմն անհատ իմ արվեստի կապակցությամբ շատ հաճոյախոսություններ արեց, երբ պարետատան համար գալա համերգից հետո ներկայացվեցինք նրան: Օսկարը առանձնահատուկ երախտագիտությամբ լցվեց ռայխի առաջատար թերթերից մեկի թղթակցի հանդեպ, որը բնակվում էր Սենայի վրայի քաղաքում, իրեն անվանեց Ֆրանսիայի մասնագետ և շատ նրբանկատորեն ինձ մատնացույց արեց ոչ մեծ սխալներս, ավելի շուտ, նույնիսկ ոչ թե սխալներս, այլ իմ ծրագրում տեղ գտած ոճական բացթողումները:

Մենք ողջ ծնեռն անցկացրեցինք Փարիզում: Մեզ բնակեցնում էին լավագույն հյուրանոցներում և, չեմ թաքցնի, ողջ երկար ծնոան ընթացքում Ռոզվիտան աննահանջ անցկացրեց ինձ հետ կողք կողքի և հաստատեց ֆրանսիական անկողինների առավելությունները: Երջանի՞կ էր, արդյոք, Օսկարը Փարիզում: Արդյո՞ք նա վերջնականապես մոռացավ տանը մնացած իր հարազատներին՝ Մարիային, Մացերատին, Գրեթխեն և Ալեքսանդր Շեֆլերներին և, վերջապես, իր որդի Կուրտին ու Աննա Կոլյայչեկ տատիկին:

Եթե նույնիսկ չէի էլ մոռացել, սակայն նրանցից ոչ մեկին չէի էլ կարոտում: Այդ իսկ պատճառով ես դաշտային փոստով ոչ մի բացիկ չուղարկեցի, կյանքի ոչ մի նշան ցույց չտվեցի: Հակառակը, հնարավորություն տվեցի, որպեսզի նրանք մեկ տարի ապրեն առանց ինձ, քանզի արդեն մեկնելիս հաստատապես որոշել էի վերադառնալ, և ինձ հետաքրքիր էր, թե ինչպես է տեղավորվել այդ ողջ խումբը իմ բացակայության ժամանակ: Փողոցում, ինչպես նաև ներկայացումների ժամանակ, ես երբեմն զինվորների մեջ ծանոթ դեմքեր էի փնտրում: Միգուցե Ֆրից Տրուչինսկուն կամ Ակսել Միշքեին ետ են կանչել ռազմաճակատից ու տեղափոխել Փարիզ, մտածում էր Օսկարը, մեկ թե երկու անգամ նրան նույնիսկ թվաց, իբր ինքը հետևակայիների խմբի մեջ տե-

սավ Մարիայի քաջարի եղբորը, սակայն նա սխալվեց. արշավային համագեցտը մոլորության մեջ է գցում:

Հայրենիքի հանդեպ կարոտը իմ մեջ միայն էյֆելյան աշտարակն էր արթնացնում: Եվ բանը նրանում չէր, որ՝ մագլցելով նրա վրա և ներկայացած համայնապատկերով գայթակղված, ես ցանկություն էի զգում շարժվել հայրենիքիս ուղղությամբ: Փոստային բացիկների վրա ու իր մտքերում Օսկարը արդեն այնքան էր բարձրացել աշտարակի վրա, որ իրական բարձրացումը կարող էր բերել միայն հիասթափության և իջնելու պահանջի: Սակայն երբ ես միայնակ, առանց Ռոզվիտայի, կանգնում էի աշտարակի տակ, իսկ երբեմն նստում էի մետաղական կառուցվածքի համարձակ թեքությունների միջև: Այդ փակ թվացող կառույցը վեր էր ածվում իմ ԱՆՆԱ տատիկի հսկայական շորածածկույթի. նստելով էյֆելյան աշտարակի տակ, ես միաժամանակ նստում էի նրա չորս շրջագեցտների տակ: Մարսյան դաշտը վերափոխվում էր կաշույան կարտոֆիլի դաշտի, փարիզյան հոկտեմբերյան անձրևը անխնայաբար թեքությամբ մաղվում էր Բիսաուի և Ռամկաուի միջև: Ողջ Փարիզը և, նույնիսկ, փարիզյան մետրոն, նման օրերին կծվահամ յուղի հոտ էր արձակում, իսկ ես դառնում էի մտախոհ ու լուռ: Նման օրերին Ռոզվիտան ինձ հետ խնամքով էր վերաբերում, զգալով իմ ցավը, քանզի շատ նրբագագ մարդ էր: Քառասունչորսի ապրիլին, երբ, ըստ տեղեկագրությունների, բոլոր ռազմաճակատներում տեղի էր ունենում ուժերի կրճատում, մենք ստիպված էինք դասավորել մեր դերասանական ուղեբեռը, լքել Փարիզը և Բեբրայի ռազմաճակատային թատրոնի Ատլանտյան բերդապատնեշը: Շրջագայությունը մենք սկսեցինք Հավրից: Իմ կարծիքով այդ ժամանակ Բեբրան ցրված և սակավախոս տեսք ուներ: Ճիշտ է, ներկայացման ժամանակ նա ոչ մի անգամ չձախողեց խաղը և առաջվա պես նվաճում էր ծիծաղասերներին, սակայն հենց վերջին անգամ ընկնում էր վարագույրը, նրա հոգնած դեմքը, Նարսեսի դեմքը քարանում էր: Սկզբնական շրջանում ես ենթադրաբար նրա մեջ տեսնում էի խանդոտի կամ, ավելի վատ, մի մարդու, որը անձնատուր է եղել երիտասարդության գերազանցող ուժի առջև: Ռոզվիտան ինձ շշուկով պարզաբանեց. ճիշտ է, նա ինքն էլ հստակ ոչինչ չգիտեր, սակայն ինչ-որ բան էր խոսում այն սպաների մասին, ովքեր այցելել էին Բեբրային ներկայացումից հետո, փակ դռների ետևում: Երևում էր, որ իմ խրատատուն պատրաստվում է դուրս գալ իր ներքին արտագաղթի վիճակից, կարծես նա ինչ-որ կոնկրետ բան է ծրագրել, կարծես նրա մեջ սկսել է խոսել իր նախնու՝ արքայազն Օյգենի արյունը: Բեբրայի ծրագրերը նրան այն-

քան հեռացրեցին մեզանից, նրան այնքան բարձր ոլորտներ տարան, որ ինտիմ կապը Օսկարի ու Ռոզվիտայի միջև, որը ժամանակին Բեբրայի մենաշնորհն էր, միայն հոգնած ժպիտ էր առաջացնում նրա կնճռոտված դեմքի վրա: Մեզ բռնացնելով՝ դեպքը տեղի ունեցավ Տրուվիլում, մեզ տեղավորել էին առողջարանային հյուրանոցում և մենք գրկախառնության մեջ հանգուցվելով, պառկել էինք մեր ընդհանուր գրիմավորման սենյակի գորգի վրա, նա միայն թափ տվեց ձեռքը, երբ մենք ցանկանում էինք միմյանցից անջատվել և իր գրիմավորման հայելու մեջ ասաց.

– Տիրեցեք մեկդ մյուսին, փոքրիկներս, համբուրվեք, վաղը մենք պետք է ուսումնասիրենք բետոնը, իսկ վաղը չէ մյուս օրը՝ բետոնը կճրճորթա մեր ատամների վրա, այնպես որ համբուրվեք, քանի ցանկություն ունեք:

Դա տեղի էր ունենում քառասունչորսի հունիսին: Այդ ընթացքում մենք հասցրել էինք Բիսկայնով դեպի վեր՝ մինչև Հոլանդիան անցնել ողջ Ատլանտյան բերդապատնեշը, մեծ մասամբ գտնվելով փկուլեքում, առասպելական բունկերներում, քիչ բան տեսնելով, և միայն Տրուվիլում էր, որ մենք անմիջականորեն ծովի ափին ներկայացում տվեցինք: Սկզբի համար մեզ առաջարկեցին ուսումնասիրել բետոնե բերդապատնեշը, և Բեբրան համաձայնվեց: Վերջին ներկայացումը Տրուվիլում: Պիշե-րը մեզ տեղափոխեցին Կաննից ոչ հեռու և ափամերձ ավազաբլուրներից չորս կիլոմետր հեռու գտնվող Բավեն գյուղակը: Մեզ տեղավորեցին գյուղացիների մոտ: Շատ վարելահող, կենդանի ցանկապարիսպներ, խնձորենիներ: Այնտեղ խնձորի օղի՝ կալվադոս են թորում: Մենք այդ կալվադոսից խմեցինք, իսկ հետո շատ լավ քնեցինք: Ծակծկող օդը հոսում էր դեպի պատուհանը, գորտերի ջրափոսը մինչև լուսաբաց առանց հանգստի կռկռում էր: Պատահում են գորտեր, որոնք կարողանում են թմբկահարել: Ես քնիս միջից լսում էի նրանց ու ինձ ներշնչում. ժամանակն է, որ դու տուն գնաս, Օսկար: Շուտով քո որդին՝ Կուրտը, կդառնա երեք տարեկան, դու պետք է նրան ապահովես թմբուկով: Դու դա խոստացել ես նրան: Նման ներշնչանքից հետո Օսկարը մի քանի անգամ արթնանում էր, և հոգսերից հոգնած, հոր պես սկսում էր շոշափել իր շուրջբոլորը, համոզվում, որ Ռոզվիտան այնտեղ է, ներշնչում նրա բուրմունքը. Ռոզվիտայից շատ չնչին չափով դարչինի, ծեծված մեխակի և, շատ քիչ, մշկախաղողի հոտ էր գալիս. նա նախատոնական համեմունքների բուրմունք էր արձակում և այդ բուրմունքը պահպանում էր նույնիսկ ամռանը:

Լուսաբացի հետ գյուղացիական բալ եկավ զրահապատ փոխադրիչ մեքենան: Մեզ՝ բականուտքի մոտ կանգնածներիս, պատել էր դողը, վաղ էր, թարմ էր, մենք զրուցում էինք՝ հաղթահարելով ծովից եկող քամին: Բեբրան, Ռոզվիտան, Ֆելիքսը, Քիթթին, Օսկարը և այն ավագ լեյտենանտ Չերցոզը, որը պատրաստվում էր մեզ տանել Կաբուրից արևմուտք գտնվող իր մարտկոցը:

Ասելով, որ Նորմանդիան կանաչ գույնի է, ես դրանով իսկ չհիշատակեցի այն բծավոր, սպիտակաշագանակագույն անասուններին, որոնք նետի պես ուղիղ մայրուղու աջ և ձախ ընկած կողմերում իրենց մասնագիտական որոճողական պարտականություններն էին կատարում ցողից թացացած, փոքր-ինչ մառախլապատ արոտավայրերում: Եվ մեր զրահապատված անձնակազմը ընթանում էր այն անվրդովությամբ, որը կարող էր ստիպել, որպեսզի ամոթից կարմրեին այդ զրահը ծածկող տերևները, եթե որևէ մեկը չկռահեր դրանք ժամանակին ներկաքողարկել:

Բարդի, կենդանի ցանկապատմեշ, տարածված թփուտ, ծովափնյա առաջին հյուրանոցներ՝ անհրապույր, դատարկ, քամուց շրխկացող պատուհանների փեղկերով. մենք թեքվեցինք զբոսավայրի կողմը, դուրս եկանք և ավագ լեյտենանտի ետևից, որը կապիտան Բեբրայի հանդեպ ցուցաբերում էր թեև հանդուրժողական, սակայն լիովին պաշտոնական վերաբերմունք, սկսեցինք քայլել ավազաբլուրների միջով՝ ավազով և ալեբաստիայան աղմուկով հագեցած քամուն ընդառաջ:

Օ, ոչ, դա հեզահամբույր Բալթիկ ծովը չէր, որ սպասում էր ինձ իր շշագույն-կանաչ ալիքի օրիորդական հեծկտանքներով: Այստեղ Ատլանտիկան օգտագործում էր իր վաղնջական խուսավարումը. մակընթացության ժամանակ նետվում էր առաջ, տեղատվության ժամանակ՝ նահանջում:

Եվ ահա մենք դա՝ այդ բետոնը տեսանք: Մեզ թույլատրված էր աչքներս չռած նայել ու սքանչանալ. բետոնը լռում էր:

– Զգաստ, – գոռաց ինչ-որ մեկը բետոնի մեջ, այնուհետև ոմն երկարավիզ դուրս վազեց այն բունկերի միջից, որը նման էր վերևից հարթուկված կրիայի, տեղակայված էր երկու ավազաբլուրների միջև, կրում էր «Դորա-յոթ» անունը և հրակնատների դիտաճեղքերից, ինչպես նաև փոքր տրամաչափի մետաղական մասերից, հետևում էր մակընթացությանն ու տեղատվությանը: Այն մարդուն, որը զեկուցում էր ավագ լեյտենանտ Չերցոզին, ինչպես նաև կապիտան Բեբրային, կոչում էին ավագ եֆրեյտոր Լանքես:

Լանքես (պատիվ տալով): Դորա-յոթ, մեկ ավագ եֆրեյտոր, չորս շարքային: Ոչ մի առանձնահատուկ իրադարձություն:

Ֆերցոգ: Շնորհակալություն: Ավագ եֆրեյտոր Լանքես, ազատ: Դուք լսեցիք պարոն չորսին. ոչ մի առանձնահատուկ իրադարձություն: Եվ սա արդեն շարունակվում է քանի տարի:

Բեբրա: Ծայրահեղ դեպքում՝ մակընթացություն և տեղատվություն: Բուն բնության երևույթ:

Ֆերցոգ: Հենց դա է մեր մարդկանց գլխավոր հոգսը: Ահա թե ինչու ենք մենք մեկը մյուսի կողքին բունկերներ կառուցում: Մենք, եթե կարելի է այսպես արտահայտվել, գնդակոծման գոտում միմյանց կողք կողքի: Շուտով ստիպված կլինեինք մի քանի բունկեր պայթեցնել, որպեսզի տեղ ազատենք նոր բետոնի համար:

Բեբրա: (Ուղեբերով բետոնին թփթփացնելով, ընդ որում՝ նրա խմբի անդամները ևս անում են նույն բանը): Իսկ պարոն ավագ լեյտենանտը հավատո՞ւմ է բետոնին:

Ֆերցոգ: Դե դա այնքան էլ համապատասխան բառ չէ: Մենք այստեղ այլևս արդեն գրեթե ոչնչի չենք հավատում: Ի՞նչ կասեք, Լա՛նքես:

Լանքես: Ճիշտ այդպես, պարոն լեյտենանտ, ոչ մի բանի:

Բեբրա: Սակայն նրանք մտադրություն ունեն և տոփանում են հողը:

Ֆերցոգ: Թող դա մնա մեր մեջ. այդ ընթացքում նրանք փործ են ձեռք բերում: Առաջ ես չիմարարությունից ոչինչ չէի հասկանում, մի քիչ համալսարանում էի սովորել, իսկ ամեն ինչ սկսվեց հետո: Հույս ունեմ, որ պատերազմից հետո ինձ պետք կգա ցեմենտի հետ աշխատելու փորձը: Չէ՞ որ ստիպված ենք լինելու մեր հայրենիքում ամեն ինչ նորից կառուցել: Դուք միայն մոտիկից նայեք բետոնին: (Բեբրան ու նրա մարդիկ քթները խոթում են բետոնի մեջ): Դե և ինչ եք դուք տեսնո՞ւմ: Խեցիներ: Հումքը ուղղակի ոտքերի տակ ընկած է: Վերցրու և խառնիր: Քարեր, խխունջներ, ավագ, ցեմենտ... Ձեզ էլ ինչ ասեմ, պարոն կապիտան

Դուք որպես դերասան, որպես արվեստի մարդ, սա պետք է հասկանաք: Լանքես, հլը մի պարոն կապիտանին պատմիր, թե մենք ինչ տոփանեցինք բունկերի մեջ:

Լանքես: Լսում եմ, պարոն ավագ լեյտենանտ: Հրամայված է պարոն կապիտանին պատմել, թե մենք ինչ տոփանեցինք բունկերի մեջ: Մենք նրա մեջ բետոնավորեցինք դեռահաս շնիկներին: Յուրաքանչյուր բունկերի հիմքի մեջ՝ ահա թե որտեղ է թաղված շունը:

Բեբրայի մարդիկ: Շան ծագի՞ն:

Լանքես: Կաննից սկսած մինչև Հավր ընկած ծովափի հատվածում շուտով ոչ մի շուն չի մնա:

Բերրայի մարդիկ. Ոչ մի շան ծագ:

Լանքես. Ահա թե որքան փութաջան ենք մենք:

Բերրայի մարդիկ. Այդքան փութաջան եք:

Լանքես. Շուտով մենք ստիպված կլինենք անցնել կատվի ծագերին:

Բերրայի մարդիկ. Սյառու:

Լանքես. Սակայն կատուները այնքան լիարժեք չեն, ինչպես շները: Դենց այդ պատճառով էլ մենք հույս ունենք, որ իրադարձությունները շուտով կսկսվեն:

Բերրայի մարդիկ. Գալա համերգ:

Ծափահարություններ:

Լանքես. Մենք արդեն բավարար չափով պարապել ենք: Եվ եթե մենք այլևս շներ չունենանք...

Բերրայի մարդիկ. Օ՜-օ-օ:

Լանքես. ...մենք այլևս չենք կարողանա բունկերներ կառուցել: Որովհետև կատուները լավ բան չեն բերի:

Բերրայի մարդիկ. Սյառու, մյառու:

Լանքես. Սակայն եթե պարոն կապիտանը կամենա համառոտ տեղեկանալ, թե ինչու դեռատի շներին

Բերրայի մարդիկ. Շան ծագերին ...

Լանքես. Կարող եմ միայն մեկ բան ասել. ես դրան չեմ հավատում:

Բերրայի մարդիկ. Ֆու:

Լանքես. Սակայն մեր զինվորները մեծ մասամբ գյուղից են: Իսկ նրանց մոտ մինչ օրս էլ ընդունված է, որ երբ տուն են կառուցում կամ ցախանոց, կամ եկեղեցի, հիմքի հատվածում պետք է մի ինչ-որ կենդանի մարմին խառնել և ...

Դերոգոգ. Բավական է խոսք, Լանքես: Ազատ: Կարճ ասած, ինչպես պարոն կապիտանը արդեն կամեցավ նկատել, այստեղ, Ատլանտյան բերդապատնեշի մոտ մենք, այսպես ասած, հարգանքի տուրք ենք մատուցում սնահավատություններին: Ասենք, ծիշտ նույն կերպ, ինչպես ձեզ մոտ՝ թատրոնում. առաջին ներկայացումից առաջ չի կարելի սուլել կամ մինչև սկիզբը դերասանը պետք է քթի ծախ ուսի վրայով:

Բերրայի մարդիկ. Թու, թու-թու (թքում են մինյանց ուսերի վրայով):

Դերոգոգ. Բայց, թողնենք կատակները: Զի կարելի խել մարդկանց հաճույքը: Բարձրագույն հրամանով կարգադրված է ներողամտորեն վերաբերվել նույնիսկ այն հանգամանքին, որ վերջին ժամանակներս նրանք սկսել են բունկերների էլքերը զարդարել խեցե խճապատկերներ-

րով կամ բետոնե զարդաքանդակներով: Մարդիկ ցանկանում են ինչ-որ բանով զբաղվել: Եվ ես չեմ հոգնում պնդել մեր պետին, առանց հոգնելու պնդում եմ մեր պետին, որին զայրացնում են բետոնե ուղորագծերը. ավելի լավ են, պարոն մայոր, բետոնե ուղորագծերը, քան ուղորագծերը ուղեղի մեջ: Մենք՝ գերմանացիներս, ոսկի ձեռքեր ունենք, ինչ արած, ստիպված ենք այս կերպ վարվել:

Բեբրա: Մենք էլ ահա մեր կողմից ենք ձգտում զվարճացնել բանակին, որն Ատլանտյան բերդապատնեշի այս կողմում սպասում է

Բեբրայի մարդիկ: Բեբրայի ռազմաճակատային թատրոնը երգում է ձեզ համար, նվագում է ձեզ համար, օգնում, որ դուք վերջնական հաղթանակի հասնեք:

Չերցոգ: Դուք և ձեր մարդիկ կատարելապես ճիշտ եք տրամաբանում: Սակայն միայն թատրոնը այստեղ քիչ է: Մենք այստեղ մեծ մասամբ գտնվում ենք լիակատար միայնակության մեջ, ահա և ինքներս մեզ օգնում ենք ինչպես կարողանում ենք: Ինչ կասե՞ք, Լանքես:

Լանքես: Ճիշտ այդպես, պարոն ավագ լեյտենանտ: Օգնում ենք մեզ, ինչպես կարողանում ենք:

Չերցոգ: Դուք լսո՞ւմ եք: Եվ հուսով եմ, պարոն կապիտանը ինձ կների՝ ես դեռ պետք է լինեմ Դորա-չորրորդում և Դորա-հինգերորդում: Իսկ դուք կարող եք ուսումնասիրել բետոնը, այստեղ տեսնելու բան կգտնվի: Լանքեսը ձեզ ամեն ինչ ցույց կտա:

Լանքես: Լսում եմ, կա, ամեն ինչ ցույց տալ, պարոն ավագ լեյտենանտ:

Չերցոգը և Բեբրան փոխանակում են զինվորական ողջույններ: Չերցոգը գնում է դեպի աջ, Ռոզվիտան, Օսկարը, Ֆելիքսը և Քիթթին, որոնք այդ ողջ ժամանակ կանգնած էին Բեբրայի ետևում, թռչում են առաջ: Օսկարը բռնել է իր թիթեղյա թմբուկը, Ռոզվիտան՝ մթերքներով զամբյուղը, Ֆելիքսը և Քիթթին դժվարությամբ մագլցում են բունկերի բետոնապատ տանիքի վրա և այնտեղ սկսում մարմնամարզական վարժություններ անել: Օսկարն ու Ռոզվիտան դուլլիկով ու գոգաթիակով բունկերի կողքի ավազների մեջ սկսում են խաղալ, փոխադարձ սեր են պատկերում, աղմկում և ջղայնացնում են Ֆելիքսին և Քիթթին:

Բեբրան անփութորեն, բունկերը բոլոր կողմերից ուսումնասիրելով, ասում է. «Ասացեք, խնդրեմ, ավագ եֆրեյտոր, իսկ ըստ էության ո՞վ եք դուք մասնագիտությամբ»:

Լանքես: Գեղանկարիչ, պարոն կապիտան, սակայն դա արդեն վաղուց է եղել:

Բերրա: Դուք ուզում եք ասել ներկարա՞ր:

Լանքես: Նաև ներկարար, սակայն ավելի շատ՝ կտավներ:

Բերրա: Լսեք, լսեք: Դրանից հետևում է, որ դուք, եթե Աստված հաջողի, գնում եք մեծ Ռեմբրանդի կամ, ասենք, Վելասկեսի հետքերով:

Լանքես: Ավելի լավ է ասենք՝ մեկի ու մյուսի միջև:

Բերրա: Սակայն, մարդ արարած, այդ դեպքում հանում ինչի՞ եք դուք բետոն խառնում, բետոն տոփանում, բետոն պահպանում: Ձեզ պետք է տեղափոխել քարոզչության վաշտ: Մեզ զինվորական նկարիչներ չափից դուրս շատ են պետք:

Լանքես: Դժվար թե ես ձեզ հարմար լինեմ, պարոն կապիտան: Ներկայիս ճաշակներին համապատասխան՝ ես շեղամույթ եմ նկարում: Իսկ պարոն կապիտանի մոտ չի՞ գտնվի, արդյոք, ավագ եֆրեյտորի համար մի սիգարետ:

(Բերրան նրան է մեկնում սիգարետը):

Բերրա: Շեղամույթը ժամանակակից արվեստ է նշանակում:

Լանքես: Ի՞նչ կապ ունի այստեղ ժամանակակիցը: Դեռ այն բանից առաջ, երբ հայտնվեցին սրանք իրենց բետոնով, շեղամույթը արդեն վաղուց էր ժամանակակից համարվում:

Բերրա: Ախ, ահա թե ինչպե՞ս:

Լանքես: Այո, հենց այդպես:

Բերրա: Միզուցե դուք ցեմենտե խմորի վրա մաստեխինո՞վ եք նկարում:

Լանքես: Եվ դա՞ նույնպես: Ես, զուտ մեքենայորեն, փորձում եմ նաև բութ մատով, կոճակներ ու մեխեր եմ կացնում, իսկ մինչև երեսուներեքը ես մի ժամանակահատված ունեցա, երբ փշալարը անց էի կացնում խրուկաների միջով: Թերթերում լավ արծազանքներ եղան: Այժմ դրանք կախված են շվեյցարացի մի հավաքորդի անձնական հավաքածուում: Նա փոքր գործարանատեր է:

Բերրա: Ախ, այս պատերազմը, այս սարսափելի պատերազմը: Նշանակում է, այժմ դուք բետոն եք տոփանում: Ձեր տաղանդը վատնում եք ամրաշինական աշխատանքների վրա: Ճիշտ է, ժամանակին այդ նույն բանը Լեոնարդոն ու Միքելանջելոն էլ են արել: Նրանք մեքենաներ են ծրագրավորել և ամրոցապարսպի աշտարակներ են կառուցել, երբ աստվածամայրերի պատվերներ չեն ունեցել:

Լանքես: Դուք տեսնում եք: Ինչ-որ մի սողանցք միշտ էլ կգտնվի: Եվ նա, ով իրական արարիչ է, այսպես թե այնպես կբացահայտի իրեն: Միզուցե պարոն կապիտանը կամենա՞րդիտել բունկերի մուտքի վերևի զարդաքանդակը, որը, իմիջիայլուց, ես եմ պատրաստել:

Քեքրա: Հիմնավոր ուսումնասիրությունից հետո ուղղակի զարմանահրաշ է: Ձևերի ինչպիսի՝ հարստություն, արտահայտչականության ինչպիսի՝ կտրուկ ուժ:

Լանքես: Այս ոճը կարելի է «կառուցվածքային կազմավորություններ» անվանել:

Քեքրա: Իսկ ձեր արարչությունը կամ կտավը անվանում ունի՞:

Լանքես: Բայց չե՞ որ ես ասացի կազմավորություններ, ըստ իս, այն կարելի է շեղաչք կազմավորություններ անվանել: Նոր ոճ է: Նման բան դեռևս ոչ ոք չի պատրաստել:

Քեքրա: Սակայն, այնուամենայնիվ, հատկապես այն պատճառով, որ դուք արարիչ եք, դուք պետք է ձեր ստեղծագործությանը մի ինչ-որ ինքնատիպ անվանում տաք:

Լանքես: Անվանում, անվանում, ինչի՞ են դրանք պետք: Դրանք հենց այն պատճառով են միայն հորինում, որ ցուցահանդեսների համար գրացուցակներ են անհրաժեշտ:

Քեքրա: Դուք ուղղակի կոտրատվում եք, Լանքես: Փորձեք իմ մեջ տեսնել արվեստի երկրպագուի, այլ ոչ կապիտանի: Էլի՞ մի սիգարետ (Լանքեսը վերցնում է): Այսպիսով...

Լանքես: Դե, եթե դուք այդ կողմից եք մոտենում... Դե լավ: Կարճ ասած. Լանքեսն այսպես էր մտածում. երբ այստեղ ամեն ինչը ավարտվի, իսկ վաղ թե ուշ, այսպես թե այնպես, ամեն ինչ պետք է ավարտվի, բունկերները կմնան կանգուն, որովհետև միշտ էլ բունկերները մնում են, նույնիսկ երբ մնացած ամեն ինչը փլվում է: Եվ այդտեղ կգա ժամանակը: Ես ուզում եմ ասել (նա թաքցնում է վերջին սիգարետը), որ կզան դարերը: Իսկ պարոն կապիտանի մոտ մեկ սիգարետ ևս չի՞ գտնվի: Խոնարիաբար շնորհակալ եմ: Դարերը կզան և դարերը կզման, սակայն բանակները կմնան, ինչպես մնացել են բուրգերը, կարծես ոչինչ էլ չի պատահել: Եվ այդ ժամանակ մի հրաշալի օր կհայտնվի այսպես ասած հնություններ ուսումնասիրող ու կմտածի. ի՞նչ աստիճան աղքատ էր արվեստով այն ժամանակաշրջանը, Առաջին և Յոթերորդ համաշխարհային պատերազմների միջև ընկած ժամանակաշրջանը. բութ գորշ բետոն՝ տեղ-տեղ բունկերների մուտքերի վերևներում ժողովրդական ոգով անօգնական, մակերեսային գիտելիքներ ունեցող մակարդակով ոլորագծեր, և հանկարծ Դորա-չորրորդի, Դորա-հինգերորդի, Դորա-վեցերորդի, Դորա-յոթերորդի մոտ նա կտեսնի իմ կառուցվածքային կազմավորությունները և իրեն կասի՝ իսկ սա՞ ինչ բան է: Հետաքրքիր է, հե-

տաքըքիր է: Ես կհամարձակվեմ նույնիսկ պնդել՝ մոզական է, ահարկու
և միևնույն ժամանակ՝ սրաթափանց հոգեվիճակ: Այստեղ արարել է
հանճարը, հնարավոր է, որ սա XX դարի միակ հանճարն է, որ արտա-
հայտվել է միանշանակ և բոլոր ժամանակների համար: Իսկ ունի՞, արդ-
յոք, այս արարումը անուն: Իսկ չե՞նք գտնի մենք ինչ-որ տեղ վարպե-
տին: Եվ եթե պարոն կապիտանը ավելի ուշադիր զննի՝ զլուխը ուսի
վրա խոնարհելով, ապա երկու կազմավորությունների և թեթևակի
կտրվածքի միջև կտեսնի...

Բերրա: Իմ ակնոցը Օգնե՛ք ինձ, Լանքե՛ս:

Լանքես: Այսպիսով, այնտեղ գրված է. Դերբերթ Լանքես, հազար ինը
հարյուր քառասունչորս թիվ: Անվանումը՝ ԱՌԵՂԾՎԱԾԱՅՆՈՐԵՆ-ԲԱՐ-
ԲԱՐՈՍԱԲԱՐ-ՉԱՆՉՐԱԼԻ:

Բերրա: Այդ բառերով դուք մեր ողջ հարյուրամյակն եք նշանավո-
րել:

Լանքես: Ինչպես տեսնում եք:

Բերրա: Զնարավոր է, որ հինգ հարյուր տարի կամ նույնիսկ հազար
տարի անց կատարվելիք վերականգնողական աշխատանքների ժամա-
նակ բետոնի մեջ շան ոսկորներ հայտնաբերվեն:

Լանքես: Ինչը ավելորդ անգամ կհաստատի իմ տված անվանումը:

Բերրա: Ա՛խ, ի՛նչ է ժամանակը և ի՛նչ էինք մենք, ի՛մ սիրելի ընկեր,
եթե չլինեին մեր ստեղծագործությունները... Սակայն նայե՛ք. Ֆելիքսը և
Քիթթին՝ իմ մարմնամարզիկները: Նրանք թավալ են գալիս բետոնի
վրա:

(Քիթթին արդեն երկար ժամանակ մի ինչ-որ թղթի կտոր պտույտ է
տալիս Ռոզվիտայից դեպի Օսկարը, Ֆելիքսից դեպի Քիթթին, նրանք
դրա վրա ինչ-որ բան են գրում: Քիթթին՝ սաքսոնական թեթև բարբառով:
Դուք տեսնում եք, պարոն Բերրա, ինչ ասես որ չես անի բետոնի վրա
(քայլում է ձեռքերի վրա):

Ֆելիքս:— Դուք դեռ բետոնի վրա սալտո մորտալե չեք տեսել (զլուխ-
կոնծի է տալիս):

Քիթթի: Դրա փոխարեն այստեղ այնքան էլ չոգ չէ, և զարշահոտ էլ չի
գալիս, ինչպես այդ հիմարավուն կիներում (հանգուցածն գալարվում է):

Ֆելիքս: Մենք այստեղ՝ վերևում, նույնիսկ մի բանաստեղծություն
հորինեցինք:

Ինչո՞ւ «մենք»: Դա Օսկարելլոն և սինյորա Ռոզվիտան հորինեցին:

Ֆելիքս: Բայց չէ՞ որ, երբ հանգավորմամբ չէր ստացվում, մենք էլ
էինք օգնում:

Քիթթի: Մեզ ընդամենը մեկ բառ է պակասում, և բանաստեղծությունն արդեն պատրաստ կլինի:

Ֆելիքս: Օսկարեւելոն կկամենար իմանալ, թե ինչպե՞ս են կոչվում ծովափի այդ ցողունիկները:

Քիթթի: Որովհետև դրանք պետք է մտցնել բանաստեղծության մեջ:

Ֆելիքս: Եթե ոչ, ապա մի շատ կարևոր բան կպակասի:

Քիթթի: Դե՛, մեզ ասացե՛ք, պարո՛ն զինվոր, դե ինչպե՞ս են նրանք՝ այդ ցողունիկները, անվանվում:

Ֆելիքս: Իսկ միգուցե նա իրավունք չունի՞, որովհետև թշնամին լսում է քեզ:

Քիթթի: Բայց չե՞ որ մենք այլևս ոչ մեկին չենք պատմի:

Ֆելիքս: Մենք միայն այն պատճառով ենք հարցնում, որ առանց դրա արվեստի հարցում ոչինչ չի ստացվի:

Քիթթի: Ա՛խր, նա՛ մեր Օսկարեւելոն, շատ ջանք է թափում:

Ֆելիքս: Իսկ գոթական տառերով որքա՞ն գեղեցիկ է նա կարողանում գրել:

Քիթթի: Եվ որտե՞ղ է նա այդքան լավ սովորել, կուզենայի ես իմանալ:

Ֆելիքս: Նա միայն մեկ բան չգիտի, թե ինչպես են անվանվում ցողունիկները:

Լանքես: Եթե պարոն կապիտանը դեմ չէ ...

Բեբրա: Դե, եթե միայն դա այնպիսի ռազմական գաղտնիք չէ, որը կարող է ազդեցություն ունենալ պատերազմի արդյունքի վրա:

Ֆելիքս: Դե, եթե Օսկարեւելոն հետաքրքրվում է

Քիթթի: Եթե առանց դրա բանաստեղծությունը չի ստացվի

Ռոզվիտա: Եթե մեզ բոլորիս համար այդքան հետաքրքիր է ...

Բեբրա: Եթե ես հրամայում եմ ձեզ

Լանքես: Դե լավ: Մենք դրանք կառուցել ենք տանկերի ու դեսանտային նավակների հնարավոր հարձակումներից պաշտպանվելու համար: Եվ քանի որ նա նման տեսք ունի՝ մենք այն «Ռոմեւլիայի պահակախումբ» ենք անվանում:

Ֆելիքս: Ռոմեւլիա:

Քիթթի: Ծնեքեկ: Օսկարեւելո՛, դա քեզ հարմա՞ր է:

Օսկար: Այո՛, այն էլ ինչպե՛ս: (Բառը գրում է թղթին, բանաստեղծությունը փոխանցում է Քիթթիին, որը կանգնած է բունկերի վրա: Նա ավելի շատ է զալարով հանգուցվում և, ինչպես դասի ժամանակ, գրատախտակի մոտ սկսում է արտասանել հետևյալ բանաստեղծությունը):

Քիթթի:

«Ատլանտյան հողապատնեշի վրա»
Դեռ ականներ ենք մենք թողարկում,
Բետոն ու ծնեբեկ ենք տոփանում,
Բայց դեպ բաճկոնների երկիր ենք գնում,
Ի՞նչ կիրակի՝ առանց ձվածեղի:
Ուրբաթ օրերին՝ ձկնապուր:
Մենք կգնայինք բիդերմայերի մոտ:

Էլի պատնեշի այն կողմում ենք քնում,
Էլի ականներ ենք խեղդում զուգարանում,
Էլի զրույցների մասին ենք երազում,
Կեզլի, աղավնի, հարևանուհիներ ենք երազում:
Կոյուղու խողովակի գալարն ենք ուտում մասիքում,
Մենք կգնայինք բիդերմայերի մոտ:

Էլի հողն ինչ-որ մեկին թաքցնում,
Էլի է մեկի մայրը լաց լինում,
Պարաշյուտների մետաքսների տակ,
Ուր ծալքազարդերն են հավաքված փնջով,
Մահը կուրծք է զարդարում փետուրներով,
Իսկ մենք գնում ենք բիդերմայերի մոտ:

(Բոլորը, այդ թվում նաև Լանքեսը, ծափահարում են:)

Լանքես: Իսկ հիմա մեզ մոտ տեղատվություն է:

Ռոզվիտա: Այդ դեպքում իսկական ճաշելու ժամն է: (Նա վեր է բարձրացնում մթերքներով լի մեծ զամբյուղը: Չամբյուղը զարդարված է ժապավեններով ու արհեստական ծաղիկներով:)

Քիթթի: Կեցցե՛ս: Բացօթյա ճաշ:

Ֆելիքս: Դա բնությունն է գրգռում մեր ախորժակը:

Ռոզվիտա: Օ՛, ուտելիքի սրբագործություն, որ միավորում է ազգերը մինչ կերուխուսի ավարտը:

Բերրա: Կուտենք ուղղակի բետոնի վրա: Դա հուսալի հիմք է:

(Լանքեսից բացի, բոլորը մագլցում են բունկերի վրա: Ռոզվիտան փռում է ուրախ ծաղիկներով սփռոցը: Նա իր անծայրածիր զամբյուղից զարդափնջերով ու ծոպավոր ժապավեններով բարձիկներ է դուրս բերում: Բացված է արևից պաշտպանվելու վարդագույն-բաց կանաչ հովանոցը, լարվել է շեփոորով փոքրիկ գրամոֆոնը: Բաժանված են ափսեիկները, գդալիկները, դանակները ձվերի համար, անձեռոցիկները:)

Ֆելիքս: Ես լյարդի պաշտետ կուտեի:

Քիթթի: Իսկ ձեզ մոտ չի՞ մնացել այն ձկնկիթից, որը մենք Ստալինգրադից փրկեցինք:

Օսկար: Ռոզվիտա, իզուր ես դու դանիական կարագը այդքան հաստ քսում:

Բեբրա: Շատ խելամիտ է, տղա՛ս, որ դու հոգ ես տանում նրա կազմվածքի մասին:

Ռոզվիտա: Իսկ եթե ինձ համար համեղ է և օգտակար, այդ դեպքում ինչպե՞ս անենք: Օ՜-օ՜: Հենց հիշում եմ հարված սերուցքով տորթի մասին, որով մեզ Կոպենհագենի օդաչուները հյուրասիրեցին..

Բեբրա: Իսկ թերմոսի մեջ շոկոլադը ամենևին էլ չէր սառել:

Քիթթի: Իսկ ես շատ պարզորոշ սիրահարված եմ ամերիկյան պաք-սիմատներին:

Ռոզվիտա: Միայն այն ժամանակ, երբ նրանց վրա կարելի է հարավաֆրիկյան կոճապղպեղի պոփիդլո քսել:

Օսկար: Ոչ այդքան թանձր, Ռոզվիտա, խնդրում եմ քեզ:

Ռոզվիտա: Իսկ դու ինքդ այդ անգլիական շոգեխաշած գարշելի մսից ինչ հաստ կտորներ ես վերցնում:

Բեբրա: Հե՛յ, պարո՛ն զինվոր: Չամիչով ու դեղնաշերտի ջեմով հացի մի բարակ կտոր չե՞ք կամենում:

Լանքես: Եթե ես ծառայության մեջ չլինեի, պարո՛ն կապիտան...

Ռոզվիտա: Այդ դեպքում նրան հրաման տուր:

Քիթթի: Այո՛, այո՛, հրաման:

Բեբրա: Այսպես, ավագ եֆրեյտո՛ր Լանքես, ես հրամայում եմ ձեզ սնունդի մեջ օգտագործել չամիչով հաց, որի վրա քսված է դեղնաշերտով ֆրանսիական ջեմ, դանիական թերխաշ ձու, խորհուրդ եմ տալիս խորհրդային ձկնկիթ և մեկ գավաթ հոլանդական շոկոլադ:

Լանքես: Լսում եմ, պարո՛ն կապիտան: Կա սնունդի մեջ օգտագործել: (Բոլորի մեծան մատում է բունկերի վրա:)

Բեբրա: Մի՞թե մենք պարոն զինվորի համար բարձիկ չունենք:

Օսկար: Թող իմը վերցնի: Իսկ ես թմբուկի վրա կնստեմ:

Ռոզվիտա: Միայն թե չմրսես, ի՛նձ գանձ: Բետոնը նենգ բան է, իսկ դու դրան սովոր չես:

Քիթթի: Այդ դեպքում թող իմ բարձը վերցնի, ես թեթևակի հանգուցով կպտտվեմ, մեղրով հացն էլ միաժամանակ ավելի լավ կուլ կգնա:

Ֆելիքս: Միայն թե այդ ամենը սփռոցի վերևում արա, որպեսզի բետոնը մեղրով չաղտոտես: Թե չէ դա կլինի մարտական հզորությանը հասցված վնաս (բոլորը շաղ են տալիս):

Բեբրա: Ա՛խ, որքան օգտակար է ծովի օդը:

Ռոզվիտա: Այո՛, շատ օգտակար է:

Բեբրա: Կուրծքդ հարթվում է:

Ռոզվիտա: Այո՛, հարթվում է:

Բեբրա: Սիրտը փոխում է թաղանթը:

Ռոզվիտա: Այո՛, փոխում է:

Բեբրա: Հոգին դուրս է թռչում բոժոժի միջից:

Ռոզվիտա: Որքան է ամեն ինչ ավելի լավը դառնում ծովի հայացքի տակ:

Բեբրա: Հայացքը ազատ ու թռչող է դառնում ...

Ռոզվիտա: Նա թռչում է ...

Բեբրա: Անափ ծովի վրայով գնում է դեպի հեռուները... Ավագ եֆրեյտո՛ր Լանքես, ասացե՛ք ինձ, այդ ինչ հինգ սև բծեր են տեսնում ծովի ափին:

Քիթթի: Ես էլ են տեսնում: Հինգ հովանոցներով:

Ֆելիքս: Դրանք վեցն են:

Քիթթի: Հինգ. մեկ, երկու, երեք, չորս, հինգ:

Լանքես: Դա Լիզեից եկած միանձնուհիներն են: Նրանց էվակուացրել են մանկապարտեզի հետ:

Քիթթի: Սակայն Քիթթին երեխաներ չի տեսնում: Նա հինգ հովանոց է տեսնում:

Լանքես: Նրանք երեխաներին միշտ գյուղում են թողնում՝ Բավենում, իսկ իրենք տեղատվության ժամանակ միշտ գալիս են և, ռոմեյան ծնեբեկների միջև խրված, խխուռններ ու ծովախեցգետիններ են հավաքում:

Քիթթի: Ա՛խ, ինչ խղճալի են:

Ռոզվիտա: Գուցե նրանց շոգեխաշած միս և պաքսիմատնե՞ր առաջարկենք:

Օսկար: Օսկարը չամիչով հաց և դեղնաշլորով ջեն կառաջարկեր, քանի որ այսօր ուրբաթ է, և միանձնուհիներին շոգեխաշած միս ուտել չի թույլատրվում:

Քիթթի: Ահա նրանք վազեցին: Կարծես իրենց հովանոցներով լող են տալիս:

Լանքես: Նրանք միշտ այդպես են անում, երբ հավաքում են, որքան որ պետք է: Այնուհետև նրանք սկսում են խաղալ: Բոլորից առավել՝ նոր դարձի բերվածը՝ քույր Ազնետկան, դեռահաս մի աղջիկ, նա դեռ ոչինչ չի հասկանում, իսկ այ եթե պարոն կապիտանի մոտ ավագ եֆրեյտորի համար էլի մեկ հատ սիգարետ գտնվեր... Խոճարհաբար շնորհակալ եմ: Իսկ այն մեկը, որ ետևում է, գերը, նա դեռ նրանց ետևից էլ չի հասցնում,

դա մայրապետ մայր Սխուլաստիկան է: Նա չի ցանկանում, որպեսզի քույրերը ծովի ափին խաղան: Հնարավոր է, որ դա դեմ է նրանց միաբանության կանոններին: (Ետին պլանով վազելով անցնում են հովանոցներով միանձնուհիները: Ռոզվիտան միացնում է գրամոֆոնը: Հնչում է «Սահնակներով Պետերբուրգում սահելը»: Սիանձնուհիները դրա տակ պարում են և միմյանց ծայն տալիս):

Ազնետկա: Ե՛յ, քո՛ւյր Սխուլաստիկա:

Սխուլաստիկա: Ազնետկա: Քո՛ւյր Ազնետկա:

Ազնետկա: Այո՛, այո՛, քո՛ւյր Սխուլաստիկա:

Սխուլաստիկա: Ե՛տ եկեք, զավա՛կս: Քո՛ւյր Ազնետկա:

Ազնետկա: Չեմ կարող: Ոտքերս իրենք են ինձ տանում:

Սխուլաստիկա: Այդ դեպքում աղոթե՛ք, քո՛ւյր, որպեսզի շուտ գաք:

Ազնետկա: Ցավագին:

Սխուլաստիկա: Ոչ բարեպարզ:

Ազնետկա: Ուրախություն պարզևո՞ղ:

Սխուլաստիկա: Դե՛, աղոթե՛ք վերջապես, քո՛ւյր Ազնետկա:

Ազնետկա: Ես այդպես էլ աղոթում եմ, աղոթում եմ: Իսկ ոտքերս ինձ ավելի ու ավելի հեռու են տանում:

Սխուլաստիկա (քիչ ավելի ցածր): Ազնետկա.

Ազնետկա: Ե՛յ, քո՛ւյր Սխուլաստիկա:

(Սիանձնուհիներն անհետանում են: Սիայն ժամանակ առ ժամանակ ետին պլանի վրա կարծ ժամանակով երևում են նրանց հովանոցները: Ձայնասկավառակը ավարտվում է: Բունկերի մուտքի մոտ զանգում է դաշտային հեռախոսը: Լանքետը ցած է թռչում բունկերի տանիքից, վերցնում է լսափողը, մնացածները շարունակում են ուտել):

Ռոզվիտա: Ո՞վ կմտածեր, որ այստեղ, անսահման բնության կենտրոնում, հեռախոս լիներ:

Լանքետ: Դորա-յոթը լսում է: Ավագ եֆրեյտոր Լանքետ:

Հերցոգ (Հեռախոսի լսափողը ձեռքին դանդաղ դուրս է գալիս աջ կողմից, ընթացքում հաճախ կանգ է առնում և խոսափողի մեջ ասում): Դուք ինչ է, քնե՞լ եք, ավագ եֆրեյտոր Լանքետ, երբ Դորա-յոթի դիմաց այդքան աշխույժ շարժում է: Անգեն աչքով է տեսանելի:

Լանքետ: Դա միանձնուհիներն են, պարո՛ն ավագ լեյտենանտ:

Հերցոգ: Ի՞նչ միանձնուհիներ: Իսկ եթե դրանք ամենևին էլ միանձնուհիներ չե՞ն:

Լանքետ: Սակայն նրանք միանձնուհիներ են: Անգեն աչքով է երևում:

Հերցոգ: Դուք ի՞նչ է, ոչ մի անգամ քողարկման մասին չե՞ք լսել: Հինգերորդ շարասյան մասի՞ն: Առաջին հարյուրամյակը չէ, որ անգլիա-

ցիները այդպես են գործում: Կարծես թե Աստվածաշնչով են գալիս և հանկարծ, բարև ձեզ, պայթյուն է տեղի ունենում:

Լանքես: Նրանք ծովախեցգետիններ են հավաքում, պարո՛ն լեյտենանտ

Ֆերցոգ: Որպեսզի անմիջապես մաքրես ծովափը, պա՞րզ է:

Լանքես: Լսում եմ, պարո՛ն ավագ լեյտենանտ: Միայն թե նրանք ուղղակի ծովախեցգետիններ են հավաքում:

Ֆերցոգ: Ավագ եֆրեյտո՛ր Լանքես: Արդեն վաղուց ժամանակն է, որ դուք սեղմեք ձգանը:

Լանքես: Բայց նրանք ուղղակի ծովախեցգետիններ են փնտրում, քանի որ տեղատվություն է, իսկ նրանց մանկապարտեզի համար

Ֆերցոգ: Որպես վերադաս ես ձեզ հրամայում եմ ...

Լանքես: Լսում եմ, պարո՛ն ավագ լեյտենանտ: (Թաքնվում է բունկերում: Ֆերցոգը հեռախոսով կրկին գնում է դեպի աջ):

Օսկար: Ռոզվիտա, խնդրում եմ, սեղմիր ականջներդ: Հիմա կսկսեն կրակել ինչպես «Վոխենշաուում»:

Քիթթի: Ա՛խ, ինչ սարսափելի՛ է: Ես ավելի շուտ կփաթաթվեմ հանգույցով:

Բեբրա: Ես նույնիսկ մտածում եմ, որ մենք ինչ-որ բան կլսենք:

Ֆելիքս: Պետք է կրկին գրամոֆոնը միացնել: Այն ինչ-որ բան մեղմացնում է:

(Միացնում են գրամոֆոնը, «Փլաթերս» խումբը երգում է «Մեծ խաբեբան»: Մեղեդու հետ ներդաշնակ կտկտում է զնդացիրը: Ռոզվիտան սեղմում է ականջները: Ֆելիքսը կանգնում է գլխի վրա: Ետին պլանում միանձնուհիները հովանոցների հետ երկինք են համբառնում: Ասեղը լռվում է, սկսում է կրկնել միևնույն բանը, այնուհետև՝ լռություն: Ֆելիքսը գլխի վրայից իջնում է ոտքերի վրա: Քիթթին քանդում է սեփական մարմինը: Ռոզվիտան աստիճանաբար նախաճաշի մնացորդները դնում է մթերքի զամբյուղի մեջ: Օսկարը և Բեբրան օգնում են նրան: Բոլորն իջնում են բունկերի տանիքից: Բունկերի մուտքի միջից հայտնվում է Լանքեսը):

Լանքես: Միգուցե պարոն կապիտանի մոտ մի սիգարետ է՞լ գտնվի ավագ եֆրեյտորի համար:

Բեբրա (նրա խումբը վախվորած սեղմվում է նրա ետևում): Իմ կարծիքով, պարոն զինվորը չափից դուրս շատ է ծխում:

Բեբրայի մարդիկ: Շատ-շատ է ծխում:

Լանքես: Այդ բոլորի պատճառը բետոնն է, պարո՛ն կապիտան:

Բեբրա: Իսկ երբ մի անգամ ընդհանրապես բետոն չլինի՞:

Բեբրայի մարդիկ: Բետոն ընդհանրապես չի լինի:

Լանքես: Բետոնն անմահ է, պարո՛ն կապիտան: Միայն մենք ու մեր սիգարետներն

Բեբրա: Գիտեն, գիտեն: Ծխի հետ մեկտեղ մենք էլ ենք քշվում:

Բեբրայի մարդիկ (դանդաղ նահանջելով): Ծխի հետ մեկտեղ:

Բեբրա: Իսկ ահա բետոնը մարդիկ կարող են հազար տարի հետո էլ ուսումնասիրել:

Բեբրայի մարդիկ: Հազար տարի հետո:

Բեբրա: Եվ կսկսեն նրա մեջ շան ոսկորներ գտնել:

Բեբրայի մարդիկ: Շան ոսկորներ:

Բեբրա: Եվ բետոնից շեղ կազմավորություններ:

Բեբրայի մարդիկ: ԱՌԵՂԾՎԱԾԱՅԻՆ-ԲԱՐԲԱՐՈՍԱԲԱՐ-ՁԱՆՁՐԱԼԻ:

(Լանքեսը մնում է միայնակ, ծխում է):

Զնայած բետոնի վրա նախաճաշելիս Օսկարը քիչ կամ ընդհանրապես հարկ չունեցավ խոսելու՝ նա չէր կարող Ատլանտյան բերդապատների այդ խոսակցությունը չծայնագրել: Չէ՞ որ նմանատիպ խոսքեր ասվել էին դաշնակից զորքերի ափ դուրս գալու նախօրեին, և այն ավագ եֆրեյտոր ու բետոնի նկարիչ Լանքեսին էլ մենք կրկին կհանդիպենք, երբ մյուս էջերում կներբողվի ետպատերազմյան ժամանակը, և այժմ արդեն շքեղ գույնով ծաղկած բիդերմայերը:

Ծովափնյա զբոսավայրում զրահամեքենան դեռ սպասում էր: Խոշոր ուսույուններով իր ենթականերին էր մոտենում ավագ լեյտենանտ Յերցոգը: Ծանր հեղափոխություն էր Բեբրայից ներողություն խնդրեց այդ փոքր միջադեպի համար: «Արգելված գոտին հենց արգելված գոտի է», – ասաց նա, ինչից հետո տիկնանց օգնեց զրահամեքենայի մեջ մտնել, ինչ-որ հանձնարարություններ տվեց վարորդին, և մենք ետադարձ ճանապարհով շարժվեցինք դեպի Բավեն: Պետք էր շտապել: Մենք դժվարությամբ ժամանակ գտանք ճաշելու համար, քանի որ արդեն ժամը երկուսի համար համակրելի նորմանդական ամրոցի Ասպետական դահլիճում, որը տեղակայված էր գյուղի եզրի բարդիներից այն կողմ, ներկայացում էր նշանակված:

Մեզ ընդամենը կես ժամ էր մնում լուսավորությունը փորձարկելու համար, ինչից հետո առաջիկայում Օսկարը թմբկահարության ներքո պետք է բացեր վարագույրը: Մենք խաղում էինք ունտեր սպաների ու զինվորների համար: Ծիծաղը հնչում էր հաճախ և կոպիտ: Մենք էլ նրբանկատություն չէինք ցուցաբերում: Ես ձայնովս կտրեցի ապակե գիշերային միզամանը, որի մեջ մանանեխով մի քանի նրբերշիկ էր

դրված: Հաստ շպարված Բեբրան ծաղրածուական արտասուքներ էր թափում կոտրված միզամանի վրա, այնուհետև նրա միջից հանեց նրբերշիկները, վրան մանանեխ ավելացրեց և ախորժակով կերավ՝ աղմկոտ հրճվանք առաջ բերելով գինվորական զանգվածների մոտ: Քիթթին ու Ֆելիքսը որոշ ժամանակից ի վեր կաշվե կարճ շալվարներով ու տիրոլյան գլխակներով էին ելույթ ունենում, ինչը նրանց մարմնամարզական համարներին առանձնահատուկ նրբերանգ էր հաղորդում: Ռոզվիտան հագել էր իրանը պիրկ գրկող իր արծաթագույն շրջագգեստը, բաց կանաչ գույնի ձեռնոցները և փոքրիկ ոտքերին՝ ոսկե նախշակարներով սանդալները, ոչ մի անգամ չբարձրացրեց իր թեթևակի կապույտ ներկված կոպերը և իր միջերկրածովային պայծառատեսական ծայնով ցուցադրում էր իրեն բնորոշ դիվայնությունը: Ես ասե՞լ եմ արդեն, որ Օսկարը համերգներից առաջ հագուստը փոխելու կարիք չուներ: Ես հագա իմ հին ու բարի, վրան «ԵՎԿ Ջայդլից» գրված անհովհար գդակը, ծովային ալիքի գույնի վերնաշապիկը, իսկ վերևից՝ կոճակների վրա ոսկե խարիսխներով բաճկոնը, բաճկոնի տակից երևում էր գուլֆ շալվարս, բավականին մաշված կոշիկներին մեջ կուլուլված գուլպաներս և սպիտակակարմիր լաքապատ թմբուկս, որը ճիշտ նույն տեսքով հնգապատիկ անգամ վերարտադրված, որպես պահուստային հիմնամիջոց, պահվում էր իմ դերասանական ուղեբեռի մեջ:

Երեկոյան մենք ներկայացումը կրկնեցինք սպաների ու Կաբուրի կապի ծառայության հեռախոսավարուհիների համար: Չգիտես ինչու Ռոզվիտան նյարդայնանում էր և, չնայած սխալներ թույլ չէր տալիս, սակայն իր համարի ժամանակ հանկարծ դրեց կապույտ շրջանակով ականոցը, փոխեց առոգանությունը, իր կանխատեսումներով դարձավ ավելի շիտակ. օրինակ մի սփոթնած և շփոթվածությունից հանդուժեցնող դարձած կապավորուհու ասաց, որ վերջինս սիրային կապի մեջ է իր պետի հետ: Այդ անկեղծությունը ինձ վրա ծանր տպավորություն թողեց՝ չնայած դահլիճում համերաշխ ծծծաղ առաջացրեց, կասկած չկար, որ պետը նստած էր աղջկա կողքին:

Ներկայացումից հետո ամրոցում բնակավորված գնդի շտաբային սպաները ճաշկերույթ էին կազմակերպել: Բեբրան, Քիթթին, Ֆելիքսը մնացին, իսկ Ռոզվիտան ու Օսկարը աննկատ հեռացան, մտան անկողին և այդ բետոնային իրադարձություններով լի օրվանից հետո արագ քնեցին ու արթնացան միայն առավոտվա հինգին, արթնացման պատճառը ափ իջեցման սկիզբն էր: Ի՞նչ պատմեն ձեզ այդ մասին: Ռազմաճակատի մեր մասում՝ Օրնայի գետաբերանից ոչ հեռու, ափ դուրս

եկան կանադացիները: Ստիպված եղանք Բավենը թողնել: Մենք արդեն դասավորել էինք մեր իրերը: Նախատեսվում էր մեզ շտաբի հետ ուղարկել ետ: Ամրոցի բակում գոլորշի էր արծակում դաշտային մոտոխոհանոցը: Ռոզվիտան ինձ խնդրեց իրեն մեկ գավաթ սուրճ բերել, որովհետև չէր հասցրել նախաճաշել: Փոքր-ինչ նյարդայնալով ու վախենալով, թե բռնատարը բաց կթողնեմ՝ ես հրաժարվեցի և նույնիսկ նրա հետ որոշ չափով կոպիտ էի: Այդ ժամանակ նա ինքը իր բարձր կրունկներով, փոքրիկ կոշիկներով ցած թռավ մեքենայից, սպասքը ձեռքին սլացավ դեպի դաշտային խոհանոցը և այնտեղ ընկած ռումբի հետ միաժամանակ հարված հասցրեց առավոտվա տաք սուրճին:

Օ, Ռոզվիտա, ես այդպես էլ չգիտեմ, թե քանի տարեկան էիր դու, գիտեմ միայն, որ իննսունինը սանտիմետր հասակ ունեիր, որ քո շուրթերով մարգարեություն էր անում Միջերկրական ծովը, որ քեզանից դարչինի ու մշկախաղողի հոտ էր գալիս: Որ դու կարող էիր նայել ցանկացած մարդու սրտի ներսը և միայն քո՝ սեփականի մեջ նայել չկարողացար, այլպես դու կմնայիր ինձ հետ, այլ ոչ թե կվազեիր այդ չափից դուրս տաք սուրճի ետևից:

Լիզեում Բեբրան կարողացավ մեզ համար Բեռլին մեկնելու գրավոր կարգադրություն հայթայթել: Պարետատնից վերադառնալով՝ նա Ռոզվիտայի մահվանից հետո առաջին անգամ խոսեց.

– Մեզ՝ գաճաճներին ու խեղկատակներին, հարկավոր չէ պարել քարացած բետոնի վրա, որը հսկաների համար է տոփանված: Ավելի լավ է մենք մնանք բեմի տակ, որտեղ ոչ մեկը չի կռահի մեր ներկայության մասին:

Բեռլինում ես բաժանվեցի Բեբրայից:

– Ի՞նչ պետք է դու անես բոլոր ռմբապատարաններում՝ առանց քո Ռոզվիտայի,– հարցրեց նա նուրբ սարդային քմծիծաղով, ինչից հետո համբուրեց իմ ճակատը և, որպես Դանցիգի երկաթուղային գլխավոր կայարանի բոլոր ճանապարհային փաստաթղթերով հանդերձ ինձ ուղեկցող, հրաժեշտ տվեց Քիթթին ու Ֆելիքսին, ինչպես նաև նվիրեց դեռասանական ուղեբեռից մնացած հինգ թմբուկները: Նման ձևով հանդերձավորված, առաջվա պես ինձ հետ ունենալով իմ գիրքը, քառասունչորս թվի հունիսի տասնմեկին՝ իմ որդու ծննդյան երրորդ տարեդարձի նախօրերին, ժամանեցի իմ հայրենի քաղաք, որը նախկինի պես անվնաս ու միջնադարյան էր՝ ժամը մեկ բռնկվելով իր տարբեր բարձրության զանգակատների տարբեր չափսերի զանգակների թնդյունով:

Այսպիսով, ահա այն, վերադարձը տուն: Ժամը քսանն անց չորս րոպեին ռազմաճակատայիններով գնացքը ժամանեց Դանցիզի գլխավոր կայարան: Ֆելիքսն ու Քիթթին ինձ հասցրեցին Մաքս-Յալբե-ալլաց, հրաժեշտ տվեցին, ընդ որում Քիթթին նույնիսկ արտասվեց, այնուհետև տեղեկատվական այցով գնացին Յոխշտրասեի իրենց վարչությունը, իսկ Օսկարը քսանմեկից քիչ պակաս իր ուղեբեռով քայլեց դեպի Լաբեսվեգ:

Վերադարձ տուն: Բավականին տարածում գտած ու չափից դուրս զգվելի ավանդույթը ներկայումս մերօրյա Ողիսեսի է վերածում ցանկացած պատանու, որը մի աննշան մուրհակ է կեղծել: Դրա պատճառով գնացել էր արտասահմանյան լեզեն, իսկ մեկ երկու տարի հետո, հասունանալով, վերադարձավ տուն և ամեն տեսակի կարճ հեքիաթներ է պատմում: Ինչ-որ մեկը ցրվածության պատճառով նստում է ոչ այն գնացքը, Ֆրանկֆուրտի փոխարեն մեկնում է Օբերհաուզեն, ճանապարհին ինչ-ինչ արկածներ է ունենում, այլ կերպ չէր էլ կարող լինել, իսկ վերադառնալով, մի գլուխ իր շուրջը այնպիսի անուններ է շաղ տալիս, ինչպիսիք են Կիրկեյան, Պենելոպեն և Տելեմաքը:

Օսկարը Ողիսես չէր, թեկուզ միայն այն պատճառով, որ վերադառնալով, ամեն ինչ գտավ նախկին դիրքում: Նրա սիրեցյալ Մարիան, ում Ողիսեսի իրավունքով նա պարտավոր էր անվանել Պենելոպե, ամենևին էլ պաշարված չէր վավաշոտ փեսացուներով, առաջվա պես նա մնում էր իր Մացերատի մոտ, որին ընտրել էր Օսկարի մեկնելուց շատ առաջ: Դրանից բացի ես հույս ունեմ, որ ձեզանից այն մասի մոտ, ով դասական կրթություն է ստացել, միտք չի ծագի իմ խեղճ Ռոզվիտայի մեջ միայն նրա նախկինում պայծառատեսությամբ զբաղվելու պատճառով տեսնել Կիրկեյային, որը խելքահան էր անում տղամարդկանց: Եվ ի վերջո, ինչ վերաբերում է իմ որդի Կուրտին, ապա նա հանուն իր հոր մատը մատին չէր խփել, իսկ դա նշանակում է, որ նա ամենևին էլ Տելեմաքը չէր՝ չնայած նա էլ չճանաչեց Օսկարին: Իսկ եթե ուղղակի անհնար է առանց զուգադրումների բավարարվել, ընդ որում՝ ես հասկանում եմ, որ տուն վերադարձած մարդը ստիպված է համբերատարությամբ դիմանալ զուգադրումներին, ապա թող ես ձեզ համար լինեմ անառակ որդի, քանզի Մացերատը լայն բացեց դռները և ինձ ընդունեց որպես հայր, այլ ոչ որպես ենթադրյալ հայր: Այո, նրան հաջողվեց այնքան ուրախանալ Օսկարի վերադարձի համար, նույնիսկ իսկական ար-

ցունքներով լուռ արտասվեց, որ այդ օրվանից սկսած ես ինձ ոչ միայն բացառապես Օսկար Բրոնսկի եմ անվանում, այլ նաև Օսկար Մացերաա:

Մարիան շատ ավելի հանգիստ դիմավորեց ինձ՝ չնայած չասեմք, թե ոչ սիրալիր: Նա սեղանի մոտ նստած ՏՆտեսական վարչության համար մթերային քարտերի կտրոններ էր կպցնում, իսկ ծխողների սեղանի վրա արդեն մի քանի փաթեթից չհանված նվերներ էին դրված փոքրիկ Կուրտի համար: Ունենալով գործնական մտածողություն՝ նա, բնական է, որ առաջին հերթին մտածեց իմ ֆիզիկական վիճակի մասին: Հագուստներս հանեց, ինչպես հին ժամանակներում, լողացրեց՝ չնկատելով, որ ես կարմրեցի, ինձ տնային հագուստ հագցրեց և նստեցրեց սեղանի մոտ, որտեղ այդ ընթացքում Մացերաա էլ ինձ համար տապակած կարտոֆիլով հատ գցած ծու էր պատրաստել: Այդ բոլորը ես ուտում էի և հետն էլ կաթ խմում, իսկ մինչ ես ուտում էի ու խմում, ինձ վրա էին թափվում հարցերը:

– Ախ, այս որտե՞ղ էիր կորել, մենք շարունակ փնտրում ու փնտրում էինք քեզ, ոստիկանությունն էլ էր խենթի պես փնտրում, մեզ նաև պարտադրեցին դատարանում երդում տալ, որ քեզ չենք թրխկացրել: Իսկ դու տես թե որտեղ ես: Ախ, որքան տհաճություններ ես դու մեզ պատճառել և դեռ էլի կպատճառես, որովհետև մենք պարտավոր ենք քո մասին տեղեկացնել: Գուցե բախտդ բերի, և նրանք չցանկանան քեզ հաստատություն խցկել՝ չնայած դու արժանի ես դրան: Ոչ մի խոսք չասացիր և չբացար: Մարիան ավելի խորաթափանց գտնվեց: Իսկապես էլ տհաճություններ կային: Առողջապահության նախարարությունից եկավ մի մարդ, եկավ և սկսեց մտերմիկ զրուցել Մացերաաի հետ, սակայն, ի պատասխան, Մացերաա էլ այնքան բարձր գոռաց, որ բոլորին լսելի դարձավ:

– Այդ մասին նույնիսկ խոսք չի կարող, դա ես էի կնոջս խոստացել, երբ նա պառկած էր մահվան մահճում, ես նրա համար հայր եմ, այլ ոչ թե բժշկական ոստիկանություն:

Եվ այսպես, ինձ հաստատություն չհանձնեցին: Սակայն այդ օրվանից սկսած մենք ամեն երկու շաբաթը մեկ պաշտոնական գրություն էինք ստանում, և Մացերաա էլ պարտավոր էր ստորագրել: Ճիշտ է, Մացերաա էլ չէր ցանկանում ստորագրել, սակայն ամեն անգամ նրա դեմքին մտահոգ արտահայտություն էր հայտնվում:

Օսկարը չէր ցանկանում դա այդպես թողնել, նա պարտավոր էր Մացերաաի դեմքից ջնջել մտահոգ արտահայտությունը, զուր չէր նա

ճառագում այն երեկոյան, երբ ես վերադարձա տուն և ավելի քիչ տարակուսանքներ արտահայտեց, քան Մարիան և, լիովին բավարարվելով իմ բարեհաջող վերադարձով, ավելի քիչ հարցեր տվեց՝ մի խոսքով, իրեն իրական հոր նման պահեց և, երբ ինձ փոքր-ինչ շփոթված Տրուչինսկի մայրիկի մոտ անկողին էին պառկեցնում, ասաց.

– Այ թե կուրախանա մեր Կուրտը, որ իր եղբայրը նորից հայտնվել է: Իսկ դրան գումարած, վաղն էլ մենք դեռ նրա ծննդյան երրորդ տարեդարձը կնշենք:

Իմ որդի Կուրտը նվերների սեղանի վրա երեք մոմերով թխվածքից բացի հայտնաբերեց Գրեթխեն Շեֆլերի ձեռագործ պուլովերը, որի վրա նա ոչ մի ուշադրություն չդարձրեց, այնտեղ կար նաև մի անտանելի դեղին գնդակ, որի վրա Կուրտը անմիջապես նստեց ու սկսեց թռչկոտել, ինչից հետո այն խոհանոցային դանակով ծակեց: Այնուհետև նա ռետինե վերքի միջից ծծեց այն գարշելի կծվահամ հեղուկը, որը նստում է օդով լցված բոլոր գնդակների վրա: Նոր էր գնդակը քրոնիկ ուռուցք ձեռք բերել, Կուրտը սկսեց մասերի բաժանել առազաստանավը՝ այն վերածելով ավերակի: Նրա ձեռքի տակ դեռ անձեռնմխելի, սակայն արդեն վտանգված դրված էին պտուտակը և փոքրիկ մտրակը:

Օսկարը, որը տոնակատարությունից դեռ շատ ժամանակ առաջ էր մտքում պահել իր որդու ծննդյան օրը, որը ժամանակի ամենադաժան իրադարձությունների միջից շտապել էր դեպի արևելք, որպեսզի բաց չթողնի իր ժառանգորդի ծննդյան երրորդ տարեդարձը, այժմ կանգնել էր մի կողմում, նայում էր ավերածության հաղթանակին: Հիանում իր տղայի վստահությամբ, իր չափերը համեմատում էր որդու չափերի հետ և, որոշ ժամանակ խորհելուց հետո իրեն խոստովանեց. մինչ դու բացակայում էիր, Կուրտը աճով քեզնից անցավ, այն իննսուներորս սանտիմետրերը, որոնք դու կարողանում էիր պահպանել քո երեքամյակից գրեթե տասնյոթ տարի ետ մնացած ժամանակահատվածում, փոքրիկը անցել է երկու-երեք սանտիմետրով: Իսկ դա նշանակում է՝ ժամանակն է նրան դարձնել թմբկահար ու վճռականորեն կասեցնել այդ չափից դուրս աճը:

Իմ դերասանական ուղեբեռից, որը ես թաքցրել էի ձեղնահարկի կղմինդրի շարքերի ետևում, իմ մեծ քրեստոմատիայի հետ, ես դուրս հանեցի շլացուցիչ, բացարձակապես նոր թմբուկը, որպեսզի տրամադրեմ իմ որդուն, քանի որ մեծահասակները դա չէին արել՝ այն նույն հնարավորությունը, որն իմ երրորդ ծննդյան տարեդարձի օրը տվեց ինձ իմ խեղճ մայրիկը՝ կատարելով իր տված խոստումը: Ես հիմքեր ու-

նեի ենթադրելու, որ Մացերատը, որն ինչ-որ ժամանակ իր կրպակի ապագան կապում էր ինձ հետ, այն բանից հետո, երբ ես նրա հույսերը չարդարացրեցի, որպես գաղութային ապրանքների ապագա վաճառական էր տեսնում Կուրտին: Եվ եթե այժմ ես լսում եմ. «Դրան պետք է խանգարել», ապա պետք չէ, խնդրում եմ, Օսկարին մանրածախ առևտրի երդվյալ թշնամի համարել: Ես ստիպված կլինեի գործել ճիշտ նույն կերպ, եթե ինձ կամ իմ որդուն խոստացվեր գործարանային կոնցեռն կամ ժառանգական թագավորություն՝ կից տրվող գաղութներով հանդերձ: Օսկարը չէր կամենում երկրորդ ծեռքից ոչինչ ստանալ և այդ իսկ պատճառով ձգտում էր իր որդուն դրդել նմանօրինակ արարքների, նրան, և դրանում էր կայանում իմ տրամաբանական սխալը, դարձնել հավերժ երեք տարեկան թմբկահար, կարծես թե հույսերով լի երիտասարդ մարդու համար թիթեղյա թմբուկ ժառանգություն ստանալը նույնչափ զգվելի չէ, որչափ գաղութային ապրանքների կրպակը որպես ժառանգություն ստանալը:

Օսկարը այսօր է այդպես մտածում: Մինչդեռ այն ժամանակ նա ընդամենը մեկ ցանկություն ուներ. պետք էր թմբկահար հոր կողքին կանգնեցնել թմբկահար որդուն, պետք էր թմբկահարների տոհմ հիմնել, քանզի իմ գործը, թիթեղյան ու սպիտակակարմիր լաքապատը, պետք է փոխանցվեր սերնդեսերունդ:

Ախ, ինչպիսի կյանք էր մեզ սպասում: Մենք կկարողանայինք մեկս մյուսիս կողքին, բայց նաև տարբեր սենյակներում, մենք կկարողանայինք կողք կողքի, սակայն նաև նա Լաբեսվեգի վրա, ես՝ Լուիզենշտրասեի վրա, նա՝ նկուղում, ես՝ ձեղնահարկում, Կուրտը՝ խոհանոցում, Օսկարը՝ զուգարանում, հնարավորության դեպքում կարող էինք երկուսովս՝ հայր և որդի, հարվածել մեկ թմբուկի վրա: Հարմար պահը գտնելով՝ կկարողանայինք երկուսովս մտնել իմ տատիկի շրջագզեստների տակ, նրա նախատատիկ Աննա Կոլյաչեկի, այնտեղ ապրել, այնտեղ թմբկահարել և ներշնչել քիչ կծված յուղի հոտը: Տեղավորվելով նրա դարպասների դիմաց, ես Կուրտին կասեի. «Դու միայն ներս նայիր, որդիս: Մենք բոլորս այնտեղից ենք դուրս եկել, և եթե դու քեզ խելոք պահես, ապա մեզ մեկ ժամով թույլ կտան վերադառնալ այնտեղ և այցի գնալ այնտեղ հավաքված հասարակությանը»:

Եվ Կուրտը կկռանար շրջագզեստների տակ, կհամարձակվեր մեկ աչքով նայել և քաղաքավարի ձևով ինձանից՝ հորից, բացատրություն կխնդրեր: «Այն գեղեցիկ տիկինը, — կշշնջար Օսկարը, — նա դեռ նստած է ամենակենտրոնում, խաղ է անում իր գեղեցիկ ձեռքերի հետ: Նա դեմքի

այնքան գեղեցիկ ձվածնություն ունի, որ ուզում ես ուղղակի լաց լինել, այսպես ահա, այդ գեղեցիկ տիկինը՝ դա իմ խեղճ մայրիկն է և քո տատիկը, նա մահացավ իր ճաշատեսակի պատճառով՝ դա օձածկներով ապուրն էր, կամ իր չափից դուրս քաղցր սրտի պատճառով»:

«Հետո, հայրիկ, հետո, — ինձ կխնդրեր Կուրտը, — իսկ ո՞վ է այդ բեղերով մարդը»:

Եվ ի պատասխան, ես ծայնս խորհրդավոր կիջեցնեի. «Իսկ դա քո նախատիպ Յոզեֆ Կոլյայչեկն է: Դու մայրի միայն, թե ինչպես են բոցավառվում այդ հրծիգի աչքերը, մայրի նրա ճակատի վրայի լեհական աստվածային ճոռոմությանը և հենց քթարմատի տակի կաշուքյան գործնական կեղծավորությանը: Միայն թե աչքաթող չանես նրա ոտքերի մատների միջև գտնվող թաղանթը: Տասներեք թվին, երբ «Կոլումբոսը» նավաշինարանից ջուր իջեցվեց, քո նախապապը ընկավ անտառափայտի լաստի տակ: Նա պետք է նրա տակով երկար-երկար լողար, քանի դեռ լողալով Ամերիկա չէր հասել և այնտեղ միլիոնատեր չէր դարձել: Սակայն նա երբեմն կրկին գնում է դեպի ջուրը, լողում է դեպի ետ և ջրի տակից դուրս է գալիս հենց այստեղ, որտեղ մի անգամ որպես հրծիգ ձեռք բերեց պաշտպանություն և իր լուծան ներդրեց իմ մոր լույս աշխարհ գալու գործում»:

«Իսկ այն գեղեցիկ պարո՞նը, որը մինչ այժմ թաքնվել էր տիկնոջ ետևում, որն ինձ տատիկ է գալիս, իսկ այժմ նստում է նրա կողքին և իր ձեռքերով շոյում նրա ձեռքերը: Նա նույն երկնագույն աչքերն ունի, ինչ դու, հայրիկ»:

Եվ այստեղ ես ստիպված կլինեի բռնուցքիս մեջ հավաքել իմ ողջ խիզախությունը, որպեսզի ինչպես վատ որդի, ինչպես դավաճան որդի, իմ արժանավոր երեխային պատասխանեի. «Իսկ դա, իմ Կուրտ, Բրոնսկիների ընտանիքի զարմանահրաշ երկնագույն աչքերն են քեզ մայում: Ծիշտ է, դու մոխրագույն աչքեր ունես: Դու դրանք մորիցդ ես ժառանգել: Եվ, այնուամենայնիվ, դու ծիշտ ու ծիշտ նման ես այդ Յանին, որն այժմ իմ խեղճ մայրիկի ձեռքն է համբուրում, ինչպես և նրա հայրը, Վինցենտը, որը նույնիսկ շատ տարօրինակ մարդ է, սակայն կաշուքյան ձևով, նա ամենախկական Բրոնսկին է: Կգա օրը, և մենք բոլորս կվերադառնանք այնտեղ, կվերադառնանք դեպի այն ակունքը, որից քիչ կծված յուղի հետ է գալիս: Ուրեմն, ուրախացիր»:

Միայն իմ Կոլյայչեկ տատիկի արգանդում, որովայնում կամ ինչպես ես կատակով անվանում եմ, տատիկիս յուղի համար կիսատակառի մեջ, իմ տեսությունների համաձայն, կսկսվեր ճշմարիտ ընտանեկան կյանքը: Եվ մինչև օրս, երբ ես Հայր Աստծո իրավունքներով մի թափով

կարող են հասնել և նույնիսկ անցնել իմ Որդուց մինուճար և, ավելի կարևոր է, Սուրբ Յոգուն, երբ ես տխրությամբ գիտակցում եմ իմ պարտականությունները, որոնք քարշ են տալիս և որպես Քրիստոսի ժառանգորդ, և հանուն իմ մնացած մասնագիտությունների, ես, ում համար առավել անհասանելի ոչինչ չկա, քան դեպի տատիկիս դարպասներ վերադարձը, մտովի ինձ պատկերում եմ չքնադագույն ընտանեկան տեսարաններ իմ նախնիների շրջանում:

Եվ ահա թե ինչպես են ես դա ինձ պատկերացնում, հատկապես անձրևոտ օրերին. իմ տատիկը հրավերքներ է ուղարկում, և մենք հավաքվում ենք նրա ներսում: Գալիս է Յան Բրոնսկին, նա ծաղիկներով է զարդարել, օրինակի համար մեխակներով, զնդակների անցքերը, իր կրծքի՝ Լեհական փոստատան պահապանի կրծքի: Մացերատը, որն իմ հանձնարարականով նույնպես հրավերք էր ստացել, երկչոտությամբ մոտենում է իմ տատիկին՝ բարյացակամություն փնտրելով, և ցույց է տալիս դեռ նրա ժամանակով սկսած և Մացերատի կողմից անթերի շարունակված շտեմարանային գրքերը, իսկ տատիկս հռհռում է իր կաշույրյան ծիծաղով, դեպի իր կողմն է քաշում իր սիրեցյալին, համբուրում է նրա այտը և աչքով անելով, ասում. «Դե, Մարիխեն, Մարիխեն, անհարմար զգալու ի՞նչ կա, եթե մենք երկուսս էլ նույն Մացերատից ենք դուրս եկել և նույն Բրոնսկուն ենք կերակրել»:

Ստորումներին անձնատուր լինելը, շարունակելը, օրինակ ենթադրություններ կառուցելը այն որդու մասին, որը սաղմնավորել էր Յանը, իմ մայրիկի մոտ հասունացել էր Կոլյաչեկ տատիկիս ընդերքներում և, ի վերջո, լույս աշխարհ էր հանվել յուղի տակառիկի մեջ, ես ինձ խիստ ու խիստ արգելում եմ: Քանզի այդ դեպքի մասին պատմությունն անխուսափելիորեն իր ետևից կբերեր նաև պատմությունը մեկ այլ դեպքի մասին: Եվ հանկարծ ու այդ ժամանակ իմ միակ արյունակից եղբայր Ստեֆան Բրոնսկին, որն ի վերջո նույնպես այդ տոհմին է պատկանում, մտադրվեր մի աչքով նայել ընդհանուր ընտանիքի զաղափարին, իսկ հետո նաև երկրորդ աչքով՝ իմ Մարիային: Այդ իսկ պատճառով ես գերադասում եմ իմ երևակայության թռիչքը սահմանափակել անմեղ ընտանեկան հանդիպումով: Ես հրաժարվում եմ և՛ երրորդ թմբուկից, և՛ չորրորդից, բավարարվում եմ երկրորդով՝ Օսկարով ու Կուրտով, իմ թիթեղի օգնությամբ հավաքվածներին համառոտ որոշ բաներ են պատմում Էյֆելյան աշտարակի մասին, որն օտար եզերքներում փոխարինում էր ինձ տատիկիս: Եվ ուրախանում եմ, երբ հյուրերը, ներառյալ նաև հրավիրյալ կողմը, այսինքն՝ Աննա Կոլյաչեկը, հաճույք են ստա-

նում թմբուկի վրա մեր համատեղ խաղից և ենթարկվելով տրված դիթին, շրմփացնում էին միմյանց ծնկներին:

Որքան էլ գայթակղիչ է սեփական տատիկի ներսում նստելու, աշխարհը և նրանում թագավորող փոխադարձ կապերը հասկանալու, սահմանափակ տարածության բազմաշերտությունը բացահայտելու հեռանկարը՝ Օսկարը պետք է այժմ (չէ՞ որ նա Մացերատի նման ընդամենը ենթադրյալ հայր է) կրկին վերադառնա այն իրադարձություններին, որոնք տեղի ունեցան քառասունչորսի հունիսի տասներկուսին՝ Կուրտի ծննդյան երրորդ տարեդարձին:

Կրկնում են, մեկ պուլովերը, մեկ գնդակը, առագաստանավը ու հողի հետ մտրակը տղան արդեն ստացել էր, իսկ ինձանից պետք է ստանար սպիտակակարմիր լաքապատ թիթեյա թմբուկը: Նոր էր նա հաղթահարել առագաստանավի նավասարքը, նրան մոտեցավ Օսկարը՝ թիթեյա նվերը իր թիկունքում թաքցնելով, իսկ օգտագործած թմբուկը կախված էր նրա փորից ներքև: Եվ ահա մենք հայտնվեցինք իրարից մեկ քայլ հեռավորության վրա, դեմ-դիմաց կանգնած. Մատնաչափիկ Օսկարը և Կուրտը՝ ևս Մատնաչափիկ, սակայն երկու սանտիմետրով ավելի բարձր: Կուրտի դեմքը դարձավ չար ու վախեցած, նա, ինչպես երևում է, դեռ չէր ավարտել առագաստանավի ջախջախումը և հենց այն րոպեին, երբ ես թմբուկը հանեցի մեջքիս ետևից և այն դեպի վեր բարձրացրի, կոտրեց «Պամիրի» վերջին կայմը՝ այդպես էր կոչվում այդ առագաստանավը:

Կուրտը ցած նետեց բեկորները, վերցրեց թմբուկը, այն պահեց ձեռքում, պտտեց, և նրա դիմագծերը դարձան մի քիչ ավելի հանգիստ՝ չնայած որ մնացին նույնչափ լարված: Նրան թմբուկի փայտիկները տալու ճիշտ ժամանակն է: Ցավոք, նա սխալ ընկալեց այդ երկակի շարժումը, վտանգ զգաց, թմբուկի կողքով փայտիկները ձեռքիցս զցեցի ցած: Իսկ երբ ցանկացա կռանալ փայտիկների ետևից, ինչ-որ բան փնտրեց իր թիկունքում, և հազիվ էի ես բարձրացրել փայտիկները և մեկնել նրան, մտրակեց իր նվերով ինձ, այլ ոչ թե հողին: Նա Օսկարին մտրակեց, այլ ոչ հողին, որի վրա հատուկ այդ նպատակով ակոս էր արված, նա ցանկանում էր իր հորը սովորեցնել, այլ ոչ հող պտտել ու վնգացնել: Նա մտրակում էր ինձ այդ անելիս, հաստատ մտածում էր, դե, եղբայրս, դիմացիր. այդպես Կայենն էր մտրակում Աբելին՝ մինչև վերջինս հողի պես չպտտվեց, սկզբում ընկնելով կողքի վրա, հետո ավելի արագ ու հստակ, սկզբում ցածր, իսկ հետո, ոտքի կանգնելով: Եվ ավելի ու ավելի վեր էր բարձրացնում ինձ Կայենը իր մտրակով, ահա և

արդեն ոմն տենոր սկսեց առավոտյան աղոթքը: Այդպես կարող են երգել արծաթից դրոշմված հրեշտակները, տղաների Վիեննական երգչախումբը, ուսումնառու ամորձատվածները, հավանաբար Աբելն էլ է այդպես երգել, հետո ընկել է ցած, ինչպես ես որոշ ժամանակ անց ընկա Կուրտ անունով տղայի մտրակի տակ:

Իսկ երբ Կուրտը տեսավ, թե ինչպես են պառկել հատակին, լսեց, թե ինչպես է մարում դառնաղետ դոդոջը, մի քանի անգամ մտրակով ճեղքեց օդը, կարծես թե նրա ձեռքը դեռ չէր կշտացել: Եվ, իմ վրայից չկտրելով իր կասկածամիտ հայացքը, նա սկսեց թմբուկի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը: Որպես սկիզբ նա սպիտակակարմիր լաքի մասը հարվածեց աթոռի թիկնակին, այնուհետև իմ նվերը ընկավ հատակին, իսկ Կուրտը սկսեց փնտրել և, դե իհարկե, գտավ նախկին առագաստանավի ծավալուն իրանը: Եվ ահա այդ փայտի կտորով սկսեց հարվածել թմբուկին: Նա չէր թմբկահարում, նա թմբուկն էր կոտրում: Նրա ձեռքը չփորձեց ոչ մի, նույնիսկ ամենահասարակ ռիթմը թմբկահարել: Ջղածիզ լարված դեմքով նա համաչափ ու միապաղաղ շրխկացնում էր թիթեղին, որը նման թմբկահարման համար հաշվարկված չէր, որը թեև կարող էր դիմանալ թեթևագույն ծիծեռնակների թեթևագույն թմբկահարմանը, սակայն ամենևին ոչ ծանր իրանի խոյահարումներին: Թմբուկը կորացավ, ցանկացավ խուսափել հաշվեհարդարից, դուրս պրծնելով ամրացումներից՝ ցանկացավ թաքնվել աչքերից, հրաժարվելով կարմիր ու սպիտակ լաքից և կենտրոնի մոխրակապտավուն թիթեղին գոթություն աղերսելու հնարավորություն ընձեռնելով: Սակայն հայրական նվերի հանդեպ որդին անողոք էր: Իսկ երբ հայրը ցանկացավ մեկ անգամ ևս որդուն ուղիղ ճանապարհի վրա դնել ու քամահրելով տարբեր տեղերում միաժամանակյա ցավը, հատակին և փռված գորգի վրայով սլացավ նրա կողմը, մտրակը կրկին փակեց նրա ճանապարհը: Օ, այդ տիկնոջը հոգնած հոլը լավ էր ճանաչում, նա դադարեց պտտվել ու զվվալ, դրանից զատ թմբուկն էլ վերջնականապես հրաժարվեց թմբկահարի նրբագագ, սակայն ոչ կոպտորեն աշխատող փայտիկների հույսից: Երբ Մարիան ներս մտավ, թմբուկը արդեն միայն աղբանոց նետելու էր պիտանի: Նա ինձ գրկեց, համբուրեց արցունքներով լցված աչքերս ու պատռված ականջս, լպստեց հարվածներից խարազանված ձեռքերիս վրայի արյունը:

Օ, եթե միայն Մարիան կռահեր համբուրել ոչ թե ուղղակի ծեծված, թերաճ, դժբախտաբար ոչ լիարժեք երեխային: Եթե միայն նա ճանաչեր ծեծված հորը և ամեն վերքի մեջ տեսներ սիրեցյալին: Ինչպիսի սփո-

փանք կլինեն դա, ինչպիսի՝ գաղտնի, սակայն իսկական ամուսին կկա-
րողանայի ես դառնալ հետագա մռայլ ամիսներին:

Սկզբում, չնայած դա անպայմանորեն Մարիայի հետ չէր առնչվում, ղժբախտությունը հասավ Հյուսիսային Նավատորմում ծառայող ու նոր-
նոր լեյտենանտի կոչում ստացած իմ խորթ եղբայր Ստեֆան Բրոնս-
կուն, որն այդ ժամանակ արդեն խորթ հոր՝ Էլերսի, ազգանունն էր
կրում, և դա էլ նրա սպայական առաջխաղացման վերջը դրեց: Սակայն
եթե Յանը՝ Ստեֆանի հայրը, Ջասպեի գերեզմանատանը զնդակահար-
վելու պատճառով որպես Լեհական փոստատան պաշտպան, վերնաշա-
պիկի տակ էր պահել մի խաղաթուղթ սկառ խաղալու խաղաթղթերի
կապուկից, ապա երիտասարդ լեյտենանտի կուրծքը զարդարում էին
երկրորդ աստիճանի երկաթյա խաչը, հետևակայինի գրոհային նշանը
և, այսպես կոչված, սառեցված մսի Շքանշանը:

Իսկ հունիսի վերջին Տրուշինսկի մայրիկին խոցեց թեթև հարվածը,
քանի որ փոստը չարաղետ լուր բերեց նրան: Ենթասպա Ֆրից Տրու-
շինսկին զոհվեց միաժամանակ երեք բանի համար՝ հանուն ֆյուրերի,
հանուն ժողովրդի և հանուն հայրենիքի: Դա տեղի ունեցավ կենտրոնա-
կան հատվածում, և Կանարուեր անունով մի ոմն կապիտան ուղիղ
Կենտրոնական ռազմաճակատից Լանգֆուր, Լաբեսվեգ փողոց էր փո-
խանցել Ֆրիցի՝ Հայդելբերգի, Բրեստի, Փարիզի, Բադ-Կրոյցենախի ու
Սոլոնիկի գեղեցկադեն, առավելապես ժպտացող աղջիկների լուսա-
նկարներով դրամապանակը, ինչպես նաև առաջին ու երկրորդ կարգի
երկաթյա խաչերը չեմ հիշում, թե ինչ նշանաթուղ և մերձամարտ վարե-
լու համար բրոնզե նշան և երկու քարուքանդ եղած ուսադիրներ
խփված տանկերի համար և մի քանի նամակներ:

Մացերատը ուժերը ներածին չափ օգնում էր, և Տրուշինսկի մայրիկը
շուտով իրեն ավելի լավ զգաց, չնայած իսկապես լավ նա իրեն այլևս
երբեք չզգաց: Նա կիպ նստում էր պատուհանի մոտ, բազկաթոռի մեջ և
մեզ երկուսիս՝ ինձ ու Մացերատին, որը օրը երկու, երեք անգամ բարձ-
րանում էր նրա մոտ և ինչ-որ բան էր բերում, հարց ու փորձ էր անում,
թե որտեղ է գտնվում այդ «Կենտրոնական ռազմաճակատը»: Հեռո՞ւ է,
արդյոք, այստեղից և կարելի՞ է, արդյոք, կիրակի օրը զննացնով զնալ
այնտեղ:

Որքան էլ Մացերատը ջանում էր, չէր կարողանում պարզաբանում-
ներ տալ այդ հարցում: Այդ իսկ պատճառով կեսօրյա երկար ժամերին
չնայած հանգիստ նստած, սակայն ցնցվող գլխով Տրուշինսկի մայրի-
կին, որը ռազմական տեղեկագրերի ու արտակարգ տեղեկությունների
շնորհիվ աշխարհագրության գծով բավականաչափ թրժված էր, ավելի

ու ավելի շարժուն դարձավ: Կենտրոնական հատվածի վերաբերյալ մի քանի վարկածներ թմբկահարելու պարտականությունը դրված էր ինձ վրա:

Իսկ ահա Սարիան, որը շատ էր կապված քաջարի Ֆրանցի հետ, այժմ բռնկվել էր բարեպաշտությամբ: Սկզբնական շրջանում, այսինքն՝ ողջ հունիսը, նա ընթանում էր վարժված հավատքով, կիրակի օրերին գնում էր Քրիստոսի եկեղեցի՝ հայր Յեխտի մոտ, և երբեմն Սացերատը ուղեկցում էր նրան՝ չնայած Սարիան գերադասում էր միայնակ գնալ:

Սակայն նրան թվաց, որ բողոքական ժամերգությունը բավարար չէ: Շաբաթվա մեջ, ոչ այն է՝ հինգշաբթի, ոչ այն է՝ ուրբաթ օրերին, կրպակը թողնելով Սացերատի հույսին, մինչև փակվելը, Սարիան բռնեց իմ՝ կաթոլիկիս, ձեռքից, և մենք շարժվեցինք Նոր շուկայի ուղղությամբ: Այնուհետև թեքվեցինք դեպի Էլզենշտրասե, Էլզենշտրասեից Սարիենշտրասե, մսագործի, Վոլզենուտի մոտով, մինչև Քլայնհամերպարկ: Օսկարը արդեն սկսեց մտածել, որ իրենք Լանգֆուրյան երկաթուղային կայարան են գնում, որպեսզի փոքրիկ ճամփորդություն կատարեն դեպի Բիսաու, օրինակ կաշուբեղիների մոտ: Սակայն այդ ժամանակ մենք թեքվեցինք ձախ, ստորգետնյա անցումի մոտ կանգ առանք՝ սնահավատությունից դրդված սպասելով, որ բեռնատար գնացքը անցնի, և գնացինք անցումով, որտեղ զգվելի ձևով կաթում էր առաստաղից և, նրանից դուրս գալով, ուղղվեցինք ոչ թե դեպի Կինոյի պալատ, այլ դեպի ձախ՝ երկաթուղային հողաթմբերի երկայնքով: Ես մտորում էի. կամ նա ինձ Բրունսհեֆերեզ, բժիշկ Յոլլացի մոտ է քարշ տալիս, կամ մտադրվել է հավատքը փոխել և այդ պատճառով էլ գնում է Քրիստոսի սիրտը եկեղեցի:

Քրիստոսի սիրտը եկեղեցին իր շքամուտքով հենց հողաթմբերին էր նայում: Հողաթմբերի չփակված շքամուտքի միջև մենք կանգ առանք: Ուշ օգոստոսյան օր էր: Մեզանից ետ, ռելսերի արանքում, մանրախճի վրա թիերով ու բահերով աշխատում էին սպիտակ գլխաշորերով արևելյան բանվորուհիները: Մենք կանգնել ու նայում էինք եկեղեցու ստվերային, սառնություն արծակող որովայնին, իսկ նրա բուն խորքում արհեստավարժորեն դեպի իրեն էր ձգում բորբոքված աչքը՝ հավերժական լույսը: Մեզանից ետ, հողաթմբերի վրա, ուկրաինուհիները դադարեցին փորելն ու հավաքելը: Շչաց ազդանշանային շեփորը, մոտենում էր գնացքը, մոտեցավ, արդեն այստեղ էր, դեռ մեր կողքով չէր անցել, հետո անհետացավ, և շեփորը կրկին շչաց: Ուկրաինուհիները թիերը վերցրեցին ձեռքները: Սարիան հապաղեց՝ հավանաբար չիմանալով,

թե որ ուտքից շարունակի ընթացքը: Պատասխանատվությունը բարդեց ինձ վրա, նա, ով ծննդյան ու կնունքի օրվանից առավել մոտ էր կանգնած դրան՝ միակ բարեբախտությունն պարզևող եկեղեցուն. մի քանի տարիներ անց՝ փրփրուն ըմպելիքով ու սիրով լի այն երկու շաբաթներից հետո, առաջին անգամ Մարիան կրկին ղեկավարումը վստահեց Օսկարին:

Մենք մեր ետևում թողեցինք երկաթուղային հողաթումբն ու նրա աղմուկները, օգոստոսն ու օգոստոսյան տոգոցը: Ոչ առանց տխրության՝ բաճկոնիս տակ մատներով թմբուկի վրա թեթևակի աշխատելով, սակայն չփորձելով դեմքիս անտարբեր արտահայտության վրա ազդել, ես վերհիշեցի պատարագները, եպիսկոպոսական արարողությունները, երեկոյան ու շաբաթօրյա խոստովանությունները իմ խեղճ մայրիկի հետ, որը, մահվանից ոչ շատ առաջ Յան Բրոնսկու հետ չափից դուրս սերտ շփման պատճառով, բռնկվեց բարեպաշտությամբ. յուրաքանչյուր շաբաթ օր՝ թեթև խոստովանություն, կիրակի օրերին՝ խոստովանությունը Սուրբ Պարզևներով ամրապնդում, որպեսզի ոչ միայն թեթևացում ստանար, այլև աջակցություն՝ մոտակա հինգշաբթի օրը Թիշլերգրասեում Յանի հետ հանդիպելու համար: Ի միջի այլոց, ինչպե՞ս էին անվանում Նորին սրբակրոնությանը: Նորին սրբակրոնությանը անվանում էին Վինկե, և նա մինչ օրս էլ մնում էր Քրիստոսի սիրտը եկեղեցու վանահայրը, իր քարոզները արտասանում էր բերկրալի ու անհասկանալի ձայնով: «Չավատում եմ»-ը այն աստիճան նուրբ ու խղճալի էր երգում, որ այդ ժամանակ նույնիսկ ինձ վրա կարող էր իջնել հավատքի նմանվող ինչ-որ բան, եթե այդ եկեղեցուն չլիներ հավերժահիշատակ ձախ զոհասեղանը՝ Կույս Մարիամով, մանուկ Յիսուսով ու մանուկ Սկրտիչով:

Սակայն այժմ հենց զոհասեղանը ինձ դրդեց Մարիային իմ ետևից կիզիչ արևից տանել դեպի ջքամուտքը, իսկ հետո՝ քարե սալահատակի վրայով դեպի եկեղեցու նավը:

Օսկարը չէր շտապում, ավելի ու ավելի խաղաղվելով՝ նստել էր կաղնեփայտե նստարանի վրա, Մարիայի կողքին: Տարիներ էին անցել, և սակայն ինձ թվում էր, կարծես հենց այն նույն մարդիկ, պլանաչափորեն թերթելով իրենց մեղքերի ցանկը, սպասում են, թե երբ նորին սրբություն Վինկեն դեպի իրենց կխոնարհի իր ականջը: Մենք նստել էինք քիչ այն կողմ, ավելի մոտ կենտրոնական նավին: Ես ցանկանում էի ընտրությունը թողնել Մարիային և թեթևացնել նրան: Մի կողմից՝ նա այնքան չէր մոտեցել խոստովանարանին, որպեսզի նրան շփոթեցներ

այդ մոտիկությունը և այդ իսկ պատճառով կարող էր, այսպես ասած, առանց աղմուկի, ոչ պաշտոնապես փոխվել այլ հավատքի: Մյուս կողմից՝ դրանից առաջ կարող էր հետևել, թե ինչպես է այդ ամենը տեղի ունենում խոստովանությունից առաջ, ընդունել վերջնական որոշում, գտնել դեպի խոստովանարան և դեպի նորին սրբակրոնության ականջը տանող ճանապարհը և նրա հետ քննարկել դեպի միակ բարեբախտ եկեղեցու գիրկը տանող իր տեղափոխման մանրամասները: Ես խղճում էի նրան, երբ տեսնում էի, թե ինչպես է նա այդքան փոքրիկ ծնկի իջել՝ հոտերով, փոշիով, ծեփերով շրջապատված, բեկված լույսի ու խորամանկորեն խույս տվող հրեշտակների ներքո: Դեռևս ոչ հմտորեն և ոչ ճիշտ հաջորդականությամբ խաչակնքվում է: Օսկարը Մարիային հրեց, ցույց տվեց, թե ինչպես է պետք դա անել, նրան՝ հետաքրքրասերին, ցույց տվեց նրա ճակատից վեր, որտեղ կենում են Հայրը, Որդին ու Սուրբ Հոգին: Ցույց տվեց նրան նաև, թե ինչպես պետք է ձեռքերը ծալի, որպեսզի հասնի «ամենին»: Մարիան ենթարկվեց, ձեռքերը թողեց նույն վիճակում և «ամենից» հետո նոր աղոթք սկսեց: Սկզբնական շրջանում Օսկարը ձգտում էր հիշատակել մահացածներից ինչ-որ մեկին, սակայն, իր Ռոզվիտայի համար աղոթելով Աստծուն, որպեսզի իր աղոթքով նրա համար հավերժական հանգիստը ու դեպի երկնային ուրախությունները մուտքի թույլտվություն ստանա, նա այն աստիճան խրվեց երկրային մանրամասների մեջ, որ և՛ հավերժական հանգիստը, և՛ երկնային թագավորությունը ի վերջո տնավորվեցին փարիզյան հյուրանոցներից մեկում: Այդ ժամանակ նա փրկվեց բանաձևերի միջոցով, քանի որ դա առանձնահատուկ պարտավորություններ չի պահանջում, ասացի «հավիտյանս հավիտենից» և «ոգեշնչվեմք», և «արժանապատիվ լինել», դրանով էլ սահմանափակվեցի և սկսեցի աչքի պոչով հետևել Մարիային:

Կաթոլիկ պատարագը նրան սազական չէր: Նա շատ հաճելի տեսք ուներ, նա կարծես կտավից հանված լիներ: Աղոթքը երկարացնում է թերթալուքերը, ընդգծում հոնքերը, տաք կարմրությամբ է լցնում այտերը, ճակատը դարձնում է արտահայտիչ, պարանոցը՝ ճկուն: Մարիայի վշտալի ծաղկող դեմքը քիչ էր մնում ինձ դրդել մերձեցման փորձի: Սակայն աղոթողներին չի կարելի խանգարել, աղոթողներին չի կարելի գայթակղել, ինչպես չի կարելի նաև ենթարկվել նրանցից եկող գայթակղությանը, եթե նույնիսկ աղոթողի համար հաճելի է դիտողի աչքին ուշադրության արժանանալը, բացի այդ, դա օգնում է աղոթելուն:

Եվ այդ ժամանակ ես իջա եկեղեցու ողորկ նստարանի վրայից ու ձեռքերս հնազանդորեն դրեցի թմբուկի վրա, որը վեր էր ցցել իմ բաճկոնը: Օսկարը փախչում է Մարիայի՞ց. նա ուղք դրեց սալաքարերի վրա և իր թմբուկի հետ, ծախ կցաշինությունով գնաց խաչակրած ուղու բոլոր կայանների կողքով, կանգ չառավ սուրբ Անտոնիոսի մոտ՝ աղոթիր մեզ համար, քանզի մենք չենք կորցրել ո՛չ դրամապանակը, ո՛չ դռան բանալին, մենք սուրբ Աղելբերտ Պրագացուն, որին կյանքից զրկել էին հին պրուսացիները, թողեցինք ծախ կողմում և, կանգ առնելով, սալաքարից սալաքար թռչելով, անցանք առաջ: Շախմատի տախտակի պես ինչ-որ մի բան էր առջևում՝ մի կողմից՝ ուղեգորգը, մյուսից՝ ծախ զոհասեղան տանող աստիճանները:

Հուսով եմ, կհավատաք, որ նոր գոթական աղյուսաշեն Քրիստոսի սիրտը եկեղեցում և համապատասխանաբար ծախ զոհասեղանի դիմաց ամեն ինչ մնացել էր ճիշտ այնպես, ինչպես նախկինում: Մերկվարդագույն մանուկ Հիսուսը առաջվա պես նստած էր Կույսի ծախ ծնկին, որին ես դիտավորյալ Կույս Մարիամ չեմ անվանում, որպեսզի նրան չշփոթեմ իմ Մարիամի հետ, որը հենց այժմ կրոնափոխ էր լինում: Կույսի աջ ծնկանը առաջվա պես սեղմվել էր մանուկ Սկրտիչը, որն իր մերկությունը մի կերպ ծածկել էր շոկոլադագույն բրդոտ մորթիով: Իսկ անձամբ Կույսը, ինչպես հնում, աջ ցուցամատը ուղղել էր Հիսուսի վրա, բայց նայում էր Հովհաննեսին:

Սակայն երկար տարիներ բացակայությունից հետո ևս Կույսի մայրական հպարտությունը Օսկարին շատ ավելի քիչ էր հետաքրքրում, քան երկու տղաների կառուցվածքը: Հիսուսը իմ որդի Կուրտի չափսին էր, երբ լրացել էր վերջինիս երեք տարին, այսինքն՝ Օսկարից երկու սանտիմետր բարձր էր: Իսկ Հովհաննեսը, որը բոլոր վկայություններով, Նազարեթցուց ավելի տարիքով էր, պարզվեց, որ իմ սերն ունի: Ընդ որում՝ երկուսն էլ ծերունական իմաստնացած դեմքի արտահայտություն ունեին, որը ներհատուկ էր նաև ինձ՝ հավերժ երեք տարեկանիս: Մի խոսքով, ոչինչ չէր փոխվել: Նաև նրանց հայացքներն էին մնացել նույնչափ խորամանկ, ինչպես շատ տարիներ առաջ, երբ ես իմ խեղճ մայրիկի հետ այցելում էի Քրիստոսի սիրտը եկեղեցին:

Ուղեգորգի վրայով աստիճաններով դեպի վերև, միայն առանց introitus¹: Ես ուսումնասիրում էի հագուստի ամեն մի ծալքը և իմ թմբուկի փայտիկով, որի մեջ շատ ավելի զգացմունք կար, քան բոլոր մատների մեջ միասին վերցրած, ես դանդաղ, ոչինչ բաց չթողնելով, ան-

¹ Ներթափանցում (լատ.):

ցա երկու մերկ տղաների ներկոտված գիպսի վրայով. ազդերը, փորը, ձեռքերը, հաշվեցի ճարպային ծալքերը, փոսիկները: Հասակը ճիշտ ու ճիշտ, ինչպես Օսկարի մոտ. իմ առողջ մարմինը, իմ ուժեղ, փոքր-ինչ ճարպից գիրացած ծնկները, թմբկահարի կարճ, բայց մկանուտ իմ ձեռքերը: Բացի դա, այդ անտուն տղան դրանք նույն ձևով էր պահել: Նստել էր Կույսի ծնկներին և ձեռքերը վեր պարզած սեղմել էր բռունցքները, կարծես մտադրվել էր թիթեղի վրա թմբկահարել, կարծես թմբկահարը Յիսուսն էր, և ամենևին էլ ոչ Օսկարը: Կարծես նա հենց միայն իր թմբուկին էր սպասում, կարծես այս անգամ լրջորեն որոշել էր Կույսի, Սկրտչի և իմ առջև թիթեղի վրա մի ինչ-որ ռիթմիկ ու բարեհնչուն բան ներկայացնել:

Եվ ես արեցի այն, ինչ արել էի շատ տարիներ առաջ: Ես փորիս վրայից հանեցի թմբուկս և Յիսուսին երկրորդ անգամ փորձարկման ենթարկեցի: Զգուշորեն. որպեսզի չվնասեմ նախշապատ գիպսը, ես, սակայն, Օսկարի սպիտակակարմիր թիթեղը նրա վարդագույն ծնկներին դրեցի բացարձակապես միայն ավելի մեծ բավարարվածության համար: Հրաշքի հետ հիմար հույսեր չկապելով՝ ես ավելի շուտ ուզում էի աչքովս տեսնել ու համոզվել նրա անգորության մեջ, քանզի, չնայած որ նույնիսկ նա գիպսից էր պատրաստված և առանց նվազագույն ջանքերի երեք տարեկանի էր պատկերում. ինչը ինձ հաջողվեց տանջալի չարչարանքների և մեծագույն զրկանքների գնով, միևնույն է, նա թմբկահարել չգիտեր: Գիտեր միայն ձևացնել, իբր գիտի և հավանաբար ինքն իր մեջ մտածում էր՝ այ, եթե ես ունենայի, ես կկարողանայի, և այստեղ ես ասացի՝ եթե լինի էլ, միևնույն է, չես կարողանա, խցկեցի նրան զույգ փայտիկները, ծիծաղից ծովեցի, խցկեցի նրա թմբիկ մատիկների մեջ, տասը մատիկների մեջ, հապա մի տեսնեն, մի թմբկահարի ամենաքաղցր Յիսուս՝ նախշազարդված գիպս, թմբկահարի թիթեղի վրա: Օսկարը ետ-ետ գնալով՝ երեք աստիճան իջավ, ուղեգորգից սալաքարերի վրա, դե, թմբկահարի, մանուկ Յիսուս, Օսկարը ավելի ետ էր նահանջում: Տարածություն է ստեղծում, հեզմանքով քծծիծաղում է, որովհետև Յիսուսը, ոչ մեկի վրա ուշադրություն չդարձնելով, ստել է, թմբկահարել չգիտի՝ չնայած կարող է և ուզում է: Արդեն ծանծրայթը սկսեց ինձ կոծել, կարծես խորխորհն, իսկ այդ պահին նա այնպես հարվածեց, իսկ այդ պահին նա այնպես թմբկահարեց:

Եվ այսպես, մինչ ամեն ինչ մնում էր բացարձակ անշարժության վիճակում, նա և ծախ, և աջ, իսկ հետո միաժամանակ երկու փայտիկներով, իսկ հետո խաչաձև և բավական էլ դուրեկան թմբկահարում էր և այդ անելիս պահպանում լուրջ տեսքը և չէր արհամարհում բազմազա-

նությունը: Հասարակ ռիթմը նույնչափ լավ էր հաղթահարում, որքան այդ առավել բարդը, հետո հանկարծ հրաժարվեց այդ ամենից, կենտրոնացավ միայն իր թիթեղի վրա՝ իմ կողմից ընկալվելով ոչ թե որպես կրոնական երևույթ կամ որպես մոլեգնած լանդսկեյփստ, այլ զուտ երաժշտական տեսանկյունից: Չէր քամահրում մոդայիկ երգերը, ի թիվս այլ գործերի կատարում էր նաև այն, ինչը այդ ժամանակ լսում էին բոլորը՝ «Ամեն ինչ կանցնի», դե և իհարկե «Լիլի Մարլեն»: Դանդաղ, սակայն փոքր-ինչ դողալով, իմ կողմը թեքեց իր խուճուճ, Բրոնսկու երկնագույն մանուշակագույն աչքերով գլուխը, ամբարտավանորեն ժպտաց, ինչից հետո ներկայացրեց Օսկարի սիրված գործերը պոպուրիի ձևով: Սկզբում կատարեց «Ապակի-բաժակ-ըմպանակը», թեթևակի հնչեցրեց «Դասացուցակը»: Այս տիպը հաստատ, ինչպես և ես, Գյոթեին ներկայացնում էր ընդդեմ Ռասպուտինի. նա ինձ հետ բարձրացավ Շաքբավոր աշտարակի վրա, ինձ հետ մտավ ամբիոնների տակ, ծովապատնեշների մոտ օձաձկներ որսաց, իմ կողքից քայլեց իմ խեղճ մայրիկի դագաղի ետևից, որը զգալիորեն նեղանում էր ոտքերի մասում, իսկ հետո կրկին ու կրկին, և դա ինձ ամենից շատ էր ապշեցնում, սուզվում էր իմ Աննա Կոլյայչեն տատիկի շրջագզեստների տակ:

Այդ ժամանակ Օսկարը մոտեցավ: Ինչ-որ բան նրան ձգեց ավելի մոտ: Այդ պահին նա ցանկացավ ոտքը դնել ուղեգորգի վրա, չէր ցանկանում այլևս սալաքարերի վրա կանգնել: Ձոհասեղանի առջևի աստիճանները փոխարինում էին մեկը մյուսին: Եվ այսպես, ես բարձրացա նրա մոտ՝ չճայած կգերադասեի տեսնել, թե ինչպես է նա իջնում ներքև:

– Հիսուս,– ես քերելով հավաքեցի իմ ձայնի մնացորդները,– Հիսուս, մենք այդպես չէինք պայմանավորվել, անմիջապես ինձ վերադարձրու իմ թմբուկը: Դու ունես խաչ, և դա քեզ բավական է:

Կտրուկ, խոսքիս կեսի վրա, չընդհատելով, նա խաղը հասցրեց մինչև վերջ, չափազանցված զգուշությամբ փայտիկները խաչեց թիթեղի վերևում և առանց վիճաբանության մեկնեց ինձ այն, ինչը Օսկարը նրան թեթևամտորեն օգտագործելու էր տվել:

Ես պատրաստվում էի արդեն բացարձակապես առանց շնորհակալական խոսքերի շտապողաբար փախչել աստիճաններով, կարծես իմ ետևից մեկ տասնյակ սատանաներ են ընկել, փախչել կաթոլիցիզմից, սակայն այստեղ մի հաճելի, չճայած և հրամայական, ձայն դիպավ իմ ուսին.

– Օսկար, սիրո՞ւմ ես արդյոք դու ինձ:

Չշրջվելով՝ ես ուսիս վրայով ասացի.

– Չեմ կարծում:

Դրան ի պատասխան՝ նա նույն ծայնով ասաց.

– Օսկար, սիրո՞ւմ ես, արդյոք, դու ինձ:

– Ցավում եմ, բայց ասում եմ, ինչպես կա:

Երրորդ անգամ նա ինձ նորից դիմեց.

– Օսկար, սիրո՞ւմ ես, արդյոք, դու ինձ:

Եվ այստեղ Հիսուսը կարող էր տեսնել իմ դեմքը:

– Ես քեզ տանել չեմ կարող, քեզ ու բոլոր քո խորամանկությունները:

Իմ կոպիտ պատասխանը, որքան էլ տարօրինակ է, թույլ տվեց, որ նա հաղթանակի: Նա պարզեց ցուցամատը, ինչպես ժողովրդական դպրոցի այն ուսուցչուհին, և ինձ հանձնարարություն տվեց.

– Դու, Օսկար, քար ես, և ես այդ քարի վրա իմ եկեղեցին կստեղծեմ: Հետևիր ինձ:

Դուք միայն պատկերացրեք իմ վրդովմունքի ողջ խորությունը: Իմ մարմինը դրանից փշաքաղվեց: Ես կոտրեցի նրա ոտքի գիպսե մատը, սակայն նա այլևս չէր շարժվում:

– Ապա, մեկ էլ կրկնիր.– Ֆշշացրեց Օսկարը.– և ես ողջ ներկը կքե-
րեմ քո վրայից:

Սակայն ի պատասխան ոչ մի բառ չհնչեց, այլ լսվեցին այն ծերու-
նու քայլերը, որը դարերից ի վեր ներբաններով քարշ է գալիս բոլոր
եկեղեցիներով: Նա խոնարհվեց ձախ գոհաստեղանին, իսկ ինձ ամենևին
չնկատեց, ոտքերը քարշ տալով գնաց առաջ՝ արդեն մոտենալով Ադել-
բերտ Պրագացուն, սակայն այստեղ ես աստիճաններով արագ իջա
ներքև՝ ուղեգորգի վրայից սալաքարերի վրա, քարերի շախմատային
նախշերի վրայով, ետ չնալեվ դեպի Մարիան, որը հենց այդ րոպեին
ճշտորեն, ինչպես ես նրան սովորեցրել էի, խաչակնքվում էր կաթուխկա-
կան խաչով:

Ես բռնեցի նրա ձեռքը և տարա դեպի ցողամանը, ստիպեցի նրան
եկեղեցու կենտրոնում, գրեթե արդեն մոտ շքամուտքին, մեկ անգամ ևս
խաչակնքվել խաչի նշանով՝ դեմքով շրջվելով դեպի գոհաստեղանը, սա-
կայն ինքս չկրկնեցի նրա շարժումները: Ավելին, երբ նա ցանկացավ
ծնկի գալ, եկեղեցուց դուրս քաշեցի դեպի արևը: Վաղ երեկո էր: Արևել-
յան բանվորուհիները անհետացել էին երկաթուղային հողաթմբից: Դրա
փոխարեն քաղաքամերձ Լանգֆուր կայարանի դիմաց շարժվում էր
բեռնատար շարժակազմը: Մոժակները ողկույզներով կախվել էին
օդում. դողանջեցին զանգերը, սակայն գնացքի թխթխկոցը խլացրեց
զանգերի ծայնը: Մոժակները էլի նույն ձևով կախվել էին ողկույզներով:

Մարիան արտասովաթաց աչքեր ուներ: Օսկարը պատրաստ էր կոկորդով մեկ գողալ: Ինչպե՞ս ես Հիսուս լինեմ: Ես պատրաստ էի գործի դնել իմ ծայրը: Իմ ինչի՞ն է նրա խաչը: Սակայն ես շատ լավ հասկանում էի, որ իմ ծայրի ուժը չի պատի նրա եկեղեցու ապակիների վրա: Թող այսուհետև ես իր եկեղեցին կառուցի Պետրոս կամ Պետրի անունով կամ թե լրիվ արևելապրոսական ոճով՝ Պետրիկայթ անունով մարդկանց վրա:

– Զգուշացիր, Օսկար, ձեռք մի տուր եկեղեցու ապակիներին, – շշնջաց իմ միջի սատանան:– Տես, որ հանկարծ նա քո ծայրը չկործանի:

Այդ իսկ պատճառով ես դեպի վեր միայն մեկ հայացք նետեցի, չափեցի մեկ նորգոթական պատուհան, հետո աչքերս հեռացրի, սակայն չերգեցի, չգնացի իմ հայացքի ետևից, այլ Մարիայի կողքով Բանհոֆշտրասեով, թունելի միջով դեպի դուրս հանգիստ քայլեցի դեպի ստորգետնյա անցումը, որտեղ առաստաղից կաթիլներ էին ընկնում: Հետո դեպի վեր՝ Քյայնհամերպարկ, դեպի աջ, մսագործ Վոլգեմուտի կրպակի մոտով Մարիենշտրասե, էլզենշտրասեով դեպի ծախ, Շտրիսբախով դեպի Նոր շուկա, որտեղ հակաօդային պաշտպանության համար արհեստական լճակ էին փորում: Լաբեսվեգը երկար փողոց էր, և, այնուամենայնիվ, մենք վերջապես եկանք, այդ ժամանակ Օսկարը Մարիային լքեց և վազքով հաղթահարեց 90 աստիճանները դեպի ձեղնահարկ: Այնտեղ սավաններ էին չորանում, իսկ սավաններից այն կողմ վեր էին խոյանում այդ նույն հակաօդային պաշտպանությանը անհրաժեշտ ավազի կույտերը, իսկ ավազից ու դույլերից այն կողմ, հին թերթերի տրցակների ու կղմինդրե դարսակույտերի ետևում գտնվում էր իմ գիրքը և ռազմաճակատային թատրոնի ժամանակներից մնացած թմբուկների պահուստը: Եվ էլի կոշիկների տուփի մեջ դրված էին մի քանի իրենց դարձն ապրած, սակայն իրենց տանձանման կառուցվածքը պահպանած էլեկտրական լամպեր: Օսկարը վերցրեց առաջինը, իր ծայրով կտրատեց, վերցրեց երկրորդը, այն ապակու փոշի դարձրեց, երրորդի վրայից խնամքով անջատեց վերին հաստացված մասը, չորրորդի վրա գեղեցիկ տառերով կտրեց «Քրիստոս» անունը, ինչից հետո թե՛ ապակին և թե՛ գրությունը վեր ածեց փոշու: Ցանկացավ ևս մեկ անգամ կրկնել այդ սխրանքը, սակայն այստեղ թարսի պես նրա լուցկիները վերջացան: Ես ամբողջովին ուժասպառ եղած իջա հակաօդային պաշտպանության ավազի կույտի վրա. ստացվում է, որ Օսկարը դեռ պահպանել է ծայրը: Եվ նշանակում է, որ պահպանվել է Հիսուսի հնարավոր ժառանգորդը: Ինչ մնում է մաքրողներին, ապա առաջիկայում նրանք պետք է իմ առաջին աշակերտները դառնային:

Չնայած Օսկարը պիտանի չէ դառնալու Քրիստոսի ժառանգորդը՝ գոնե միայն այն պատճառով, որ ինձ համար անչափ դժվար է իմ շուրջը աշակերտներ հավաքելը, սակայն Հիսուսի այն ժամանակվա կոչը տարբեր զարտուղի ճանապարհներով հասավ իմ ականջներին և ինձ ժառանգորդ դարձրեց՝ չնայած ես իմ նախակարապետին չէի հավատում։ Սակայն, համաձայն իմ կանոնների, ով կասկածում է, նա հավատում է, իսկ ով չի հավատում, նա բոլորից առավել է հավատում՝ ինձ չհաջողվեց կասկածների բեռի տակ թաղել փոքրիկ հրաշքը, որը Քրիստոսի սիրտը եկեղեցում հայտնվեց անձամբ ինձ, ավելին՝ ես փորձեցի Քրիստոսին դրդել, որպեսզի կրկին թմբուկով համերգ տա։

Օսկարը առանց Մացերատի շատ անգամ այցելեց հիշատակված եկեղեցին։ Ես կրկին ու կրկին աննկատ հեռանում էի Տրուչինսկի մայրիկից, որը գամված էր բազկաթոռին և այդ իսկ պատճառով չէր կարող հետևել ինձ։ Սակայն ինչով կարող էր ինձ պատիվ տալ Հիսուսը։ Ինչու էի ես ամբողջ գիշերներ անցկացնում ծախ կցաշինությունում՝ թույլ տալով, որպեսզի ծառայողները դուռը ինձ վրա փակեն։ Ինչու էին ծախ կցաշինությունում Օսկարի ականջները ապակիանում, իսկ մարմնի բոլոր անդամները քարանում։ Քանզի, չնայած ջախջախիչ հնազանդությանը և նույնչափ ամարգիչ աստվածամարգությանը, ես չէի կարողանում լսել ո՛չ իմ թմբուկի և ո՛չ Հիսուսի ձայնը։

Գթա, Տեր Աստված։ Ողջ կյանքում ինձ չէր վիճակվել լսել, որ ես ատամներով չխկչխկացնեմ այնպես, ինչպես չխկչխկացնում էի կեսգիշերին Քրիստոսի սիրտը եկեղեցու սալաքարերի վրա։ Ո՞ր մի հիմարը այդ ժամանակ կկարողանար ավելի լավ ճշանակ գտնել, քան Օսկարը։ Ես նմանակում էի ռազմաճակատային դրվագը, որը լի էր զնդագիրների շռայլ կտկտոցներով, ես իմ վերին ու ներքին ծնոտների արանքում սեղմում էի ապահովագրական գործակալական մի ողջ ընկերություն՝ աղջիկ մեքենագրուհիներին ու գրամեքենաները գումարած։ Ձայները թռչում էին տարբեր կողմեր՝ գտնելով արձագանք ու ծափահարություններ։ Ե՛վ սարսուռը ցնցեց սյուները, և՛ փշաքաղվեցին կամարները, և՛ իմ հազը մի ոտքի վրա արշավում էր սալաքարերի շախմատյա նախշերի վրայով, խաչակրած ուղի էր, սակայն հակառակ ուղղությամբ՝ միջին նավից մինչև երգչախմբերը, վաթսուն հազոցներ բախյան ֆերեյն, որը հազը ոչ թե երգում, այլ ավելի շուտ պարապում էր, և, երբ ես արդեն լցվեցի հույսով, Օսկարի հազը սողալով մտավ երգեհոնի խողովակնե-

րի մեջ: Այն իրեն իմաց կտա միայն կիրակնօրյա բազմագույն օրհներգի ժամանակ. անմիջապես դրանից հետո հազը հնչեց խորանում՝ ամբիոնից և ի վերջո կլոփ գոհասեղանի ետևում. այսինքն՝ խաչի վրայի մարմնամարզիկի թիկունքում՝ հազի հետ դուրս մղելով իր հոգին: Իրականացավ՝ իմ հազը հագում էր, իսկ չէ՞ որ իրականում ոչինչ չիրականացավ: Մանուկ Հիսուսը անամոթաբար ու անխղճորեն իր մոտ էր պահում իր փայտիկները, սակայն ո՛չ թմբակահարում էր, ո՛չ էլ հաստատում իր ետևից գնալու իմ իրավունքը: Իսկ Օսկարը կգերադասեր ունենալ գրավոր հաստատում, Քրիստոսի ետևից գնալու գրավոր հրահանգ:

Այդ ժամանակներից ի վեր իմ մեջ ձևավորվեց լավ կամ վատ սովորություն՝ ցանկացած եկեղեցու, նույնիսկ ամենահայտնի տաճարների զննման ժամանակ, անմիջապես՝ հազիվ ոտքս սալաքարերի վրա դրած, և հրաշալի ինքնագագաղթություն ունենալով, բռնկվել երկարատև հազով, որը, կախված եկեղեցու ոճից, բարձրությունից ու լայնությունից, ներկայանում է որպես գոթական կամ ռոմանտիկական և, կամ ընդհանրապես, բարոկկոյի նմուշ: Նույնիսկ շատ տարիներ անց ինձ թույլ է տալիս թմբուկի վրա վերարտադրել իմ հազը կամ Ուլմայի, կամ այն է՝ Շպեյերի տաճարում: Սակայն այն ժամանակներում, երբ օգոստոսյան շոգ օրերին ես ենթարկվեցի կաթոլիցիզմի գերեզմանային սառնության ազդեցությանը, զբոսաշրջիկության և հեռավոր երկրներում եկեղեցիներ այցելելու մասին կարելի էր մտածել միայն հազնելով զինվորական համազգեստը, մասնակցելով պլանավորված նահանջին և միգուցե անփոփոխ օրագրում գրելով. «Այսօր թողեցինք Օրվետոն՝ եկեղեցական ամենագարձանալի ճակատային մաս, պատերազմից հետո գալ Մոնիկայի հետ և ուսումնասիրել ավելի ուշադիր»:

Ինձ համար դժվար չէր եկեղեցու մշտական այցելու դառնալը, քանզի տանը ինձ ոչինչ չէր պահում: Ճիշտ է, տանն էր Մարիան. սակայն Մարիայի մոտ էր Մացերատը: Ճիշտ է, տանն էր իմ որդի Կուրտը, սակայն փոքրիկը օր օրի ավելի անտանելի էր դառնում, աչքերիս մեջ ավազ էր նետում, ինձ այնպես էր ճանկռում. որ իմ հայրական մարմնի վրա էր կոտորում իր եղունգները: Եվ նաև ինձ այնպիսի սպիտակած ոսկորներով բռնկեցներ էր ցույց տալիս որդիս, որ այդ ազդեսիվ երկվորյակի տեսքից միայն իմ քթից արյուն էր գալիս:

Որքան էլ տարօրինակ է, Մացերատը դանդաղկոտությամբ, սակայն սրտանց, պաշտպան էր կանգնում ինձ: Օսկարը զարմանքով դիմանում էր, երբ նախկինում իր համար ոչինչ չարժեցող այդ մարդը նրան նստեցնում էր իր ծնկներին, սեղմում, դիտում, մեկ անգամ նույնիսկ

համբուրեց, ինքը դա անելիս ազդվեց և ավելի շուտ ոչ թե Մարիային, այլ ինքն իրեն դիմելով, ասաց.

– Ախր, այդպես չի կարելի: Ախր, չի կարելի հարազատ որդուն: Թող որ նա նույնիսկ տասը անգամ և թող բոլոր բժիշկները մեզ ասեն: Նրանք ուղղակի գրում են այդպես: Հավանաբար նրանք չունեն իրենց երեխաները:

Մարիան, որ նստած էր սեղանի մոտ և, ինչպես ամեն երեկո, թերթերի հակառակ երեսներին սոսնձում էր մթերային քարտերի կտրոնները, բարձրացրեց հայացքը.

– Դե, մի անհանգստացիր, Ալֆրեդ, կարելի է կարծել, իբրեւս դրա վրա թքած ունեն: Սակայն, եթե նրանք ասում են, ես արդեն չգիտեմ էլ, թե որն է ավելի ճիշտ:

Մացերատը ցուցամատով ցույց տվեց դաշնամուրի կողմը, որն իմ խեղճ մայրիկի մահվանից հետո արդեն մոռացել էր նույնիսկ երաժշտության մասին մտածելը.

– Ազնեսը անծամբ երբեք նման բան չէր անի և ուրիշներին էլ թույլ չէր տա:

Մարիան նայեց դաշնամուրին, ուսերը բարձրացրեց և իջեցրեց միայն, երբ սկսեց խոսելը.

– Ի՞նչ տարօրինակ բան կա այստեղ, երբ նա մայր է և թերևս միշտ հույս է ունեցել, որ նրա վիճակը կլավանա: Ախր, ինքը էլ ես ասում, ոչինչ էլ չի լավացել, բոլորը նրան հալածում են, ոչ կարող է բոլորի նման ապրել, ոչ էլ մեռնել:

Արդյո՞ք Մացերատը ուժ չէր ստանում Բեթովենի դիմանկարից, որը դեռևս կախված էր դաշնամուրի ետևում և մոայլորեն նայում էր մոայլ հիտլերին:

– Ո՛հ,– գոռաց Մացերատը:– Ոչ մի դեպքում:– Եվ բռնացրով թրխկացրեց սեղանին, ուղիղ կաշուն թերթի էջերին: Հետո Մարիային կարգադրեց իրեն տալ հաստատության տնօրենի նամակը, մեկ կարդաց և էլի և երրորդ, նամակը պատահուտեց և կտորները շաղ տվեց հացի կտրոնների, այլ մթերքների և ծանր արտադրության մեջ զբաղվածների կտրոնների վրա, ինչպես նաև ապագա և կերակրող մայրերի կտրոնների վրա: Եվ Օսկարը Մացերատի շնորհիվ բժիշկների ձեռքը չընկավ: Նա այդ ժամանակվանից ի վեր պատկերացնում էր իրեն և պատկերացնում է մինչ օրս (հենց որ տեսնում է Մարիային) հազվագյուտ գեղեցկության, բարձր լեռնային լայնարձակության մեջ տեղակայված հիվանդանոցը, իսկ այդ հիվանդանոցում լուսավոր, ժամանա-

կակից ձևով հյուրընկալ վիրաբուժական սենյակը: Տեսնում է, թե ինչ-պես է նրա երեսպատված դռան առջև Մարիան վախվորած, սակայն վստահությամբ լի ժպիտով ինձ հանձնում բժիշկների ձեռքը, որոնք ճիշտ նույն ձևով, վստահություն ներշնչելով, ժպտում են և իրենց սպիտակ մանրեագերծ խալաթների տակ թաքցնում ակնթարթորեն ներգործող, վստահություն ներշնչող ներարկիչները: Եվ այսպես, աշխարհը լքել էր ինձ. և միայն իմ խեղճ մայրիկի ստվերն էր, որ շղթայում էր Մացերատի մատները, երբ նա կարծես արդեն պատրաստվում էր ստորագրել առողջության պաշտպանության նախարարությունից ուղարկված թուղթը, մեկ կամ երկու անգամ չէ, որ նա արգելք հանդիսացավ այն բանին, որ ես՝ բազմակի անգամ լքվածս, լքեմ այս աշխարհը:

Օսկարը չէր կամենում անշնորհակալ լինել: Ինձ մոտ դեռ մնում էր իմ թմբուկը: Մնում էր և ծայնս, որը հազիվ թե կարողանար մի ինչ-որ նոր բան առաջարկել ձեզ, ովքեր գիտեն ապակու հանդեպ իմ հաղթանակների մասին, և որը լիովին կարող էր ծանձրացնել նրանց, ովքեր սիրում են բազմազանությունը: Սակայն ինձ համար Օսկարի ծայնը, ի լրումն թմբուկի, ընդմիշտ մնում էր իմ գոյության չխամրող հաստատումը, քանի դեռ ես գոյություն ունեի և երգելով ապակի էի կտրում, քանի դեռ իմ նպատակաուղղված շնչառությունը խլում էր ապակու շնչառությունը, իմ մեջ դեռ պահպանվում էր կյանքը: Այն ժամանակներում Օսկարը շատ էր երգում: Երգում էր շատ՝ մինչև հուսալքություն: Ամեն անգամ ուշ ժամին Քրիստոսի սիրտը եկեղեցուց դուրս գալով՝ ես իմ ծայնով անպայման ինչ-որ բան էի կտրում: Ես տուն էի գնում, ես նույնիսկ ոչ մի առանձնահատուկ բան չէի փնտրում. ես որպես նպատակակետ էի ընտրում մի ինչ-որ ձեղնաբնակարանի վատ մթնեցված պատուհանը կամ կապույտ գույնով ներկված և հակաօդային պաշտպանության կանոններին խիստ համապատասխան այրվող լապտերը: Ամեն անգամ լինելով եկեղեցում՝ ես ուրիշ ճանապարհով էի վերադառնում: Մի անգամ Օսկարը Մարիենշտրասեն գնաց Անտոն-Մյուլերվեզով: Ուրիշ անգամ նա ընտրեց Ուպհազենվեզը, Կոնրադյան գիմնազիայի մոտ: Ատիպեց, որ նրա ապակեպատ շքամուտքը զնգզնգա և ռախսկյունիայի միջով դուրս եկավ Մաքս-Յալբե-պլացի մոտ: Երբ օգոստոսյան վերջին օրերից մեկին ես չափազանց ուշ հասա եկեղեցի և շքամուտքը տեսա փակված, որոշեցի սովորականից ավելի մեծ շրջերթ կատարել, որպեսզի արտաշնչում տամ իմ ափսոսանքին: Ես սկսեցի վազել Բանհոֆշտրասեով՝ ճանապարհին մահապատժի ենթարկելով յուրաքանչյուր երրորդ լապտերը: Կինոյի պալատից անցնելով՝ թեքվեցի աջ՝ դեպի Ադոլֆ-Յիտլեր-

շտրասե, անցա ինձանից ծախ հետևակային զորանոցների պատուհանների շարքը, սակայն իմ բորբոքվածությունը կարողացա պաղծցնել Օլիվի կողմից մոտեցող կիսադատարկ տրամվայի վրա, որի ծախ կողմը ես ամբողջովին զրկեցի մզացված ապակիներից:

Սակայն Օսկարը իր հաջողությանը ոչ մի ուշադրություն չդարձրեց, նա ստիպեց, որ տրամվայը կրճտալով կանգ առնի, ստիպեց, որ ուղևորները նրա միջից իջնեն, հայիոյեն ու կրկին բարձրանան: Իսկ ինքը, անուշեղենների նման աղքատիկ ժամանակներում, իր ցասման համար մի ինչ-որ դեսերտի նմանվող համեղ պատառ էր փնտրում և կանգնեցրեց իր թուղակապ կոշիկների ընթացքը, միայն երբ հասավ Լանգֆուրի առաջին տներին և հյուսն Բերենդի արհեստանոցի մոտ, լուսնի լույսի ներքո, օդանավակայանի փայտաշեն լայն տարածված ավանի դիմաց տեսավ «Բալթիկ» հրուշակեղենի ֆաբրիկայի գլխավոր մասնաշենքը:

Բայց իմ ցասումը այնքան մեծ չէր, որպեսզի անմիջապես փորձված եղանակով ֆաբրիկային զեկուցեի իմ ներկայության մասին: Ես որոշեցի չշտապել, ես կրկին հաշվեցի արդեն լուսնի լույսի կողմից հաշված ապակիները: Իմ հաշվարկները համընկան նրա հաշվարկների հետ, և նշանակում է, որ ես կարող էի ներկայացումը սկսել, սակայն ցանկացա նախ և առաջ իմանալ, թե ովքեր էին այն դեռահասները, որոնք Յոխշտրիսից և, հնարավոր է նաև, Բանհոֆշտրասեի շագանակեցիների տակից սկսած զալիս էին իմ հետքերով, վեցը կամ յոթը կանգնած էին Յոհենֆրիդբերգերվեգի տրամվայի կանգառի կիսածածկի տակ: Եվ հինգին կարելի էր տեսնել Սոպոտ տանող մայրուղու առաջին ծառերից այն կողմ:

Ես կարծես արդեն որոշել էի հետածգել շոկոլադի ֆաբրիկա իմ այցելությունը, զարտուղի ճանապարհ ընտրելով՝ խուսափել հանդիպումից և զաղտագողի անցնել երկաթուղային կամուրջը, օդանավակայանի կողքով, ամառանոցային ավանի միջով, դեպի Քլայնհամերվեգի բաժնետիրական գարեջրի գործարանը, երբ արդեն կամուրջի վրայից Օսկարը ներդաշնակ ազդանշանի նմանվող սուլոցներ լսեց: Այլևս կասկածներ չմնացին. այս ամենն ուղղակի կապ ունի ինձ հետ:

Նման իրավիճակում, ժամանակի այն կարծատև հատվածում, երբ հետապնդողները արդեն բացահայտված են, իսկ որսը դեռ չի սկսվել, կարելի է անշտապ և հաճույքով ուսումնասիրել փրկության վերջին հնարավորությունները: Եվ այսպես, Օսկարը կարող էր բարձր ծայնով «հայրիկ» կամ «մայրիկ» բղավել: Դա թեև ոչ բոլոր, սակայն զոհն ինչ-որ մի ոստիկանի ուշադրությունը կգրավեր: Ինչը, հաշվի առնելով իմ

արտաքին տեսքը, անկասկած կապահովեր մեծահասակների կողմից ինձ աջակցելը, սակայն ես, ինչպիսին երբեմն լինում էր Օսկարը, կտրականապես հրաժարվեցի մեծահասակ անցորդների օգնությունից ու ուստիկանության աջակցությունից: Որոշեցի համուն հետաքրքրության ու համուն ինքնահաստատման անցնել ամեն ինչի միջով և այդ իսկ պատճառով ընտրեցի ամենաամմիտ տարբերակը՝ շոկոլադի ֆաբրիկայի՝ ծյուրով քսված ցանկապատի վրա ես սկսեցի մի անցք որոնել: Չգտա, բայց կարող էի տեսնել, թե ինչպես են այդ նույն դեռահասները առաջ շարժվում տրամվայի կանգառի կիսածածկի տակից և Սոպոտի մայրուղու ծառերի ստվերներից: Օսկարը շարունակեց քայլել ցանկապատի երկայնքով, այդ ժամանակ նրանք իջան կամրջից, իսկ տախտակապատ ցանկապատի վրա այդպես էլ անցքեր չկային ու չկային: Նրանք շատ արագ չէին մոտենում, ավելի շուտ՝ օրորվելով, ցանկության դեպքում Օսկարը դեռ էլի կարող էր փնտրել (նրանք ինձ ճիշտ այնքան ժամանակ էին ընձեռել, որքան պետք է անցք գտնելու համար), երբ ի վերջո պարզվեց, որ, այնուամենայնիվ, ցանկապատի վրա մի տեղում պակասում է միակ շերտաձողիկը, և ես, հագուստս ինչ-որ տեղ պատռելով, խցկվեցի նեղ ճեղքի միջով, ցանկապատի մյուս կողմում ինձ արդեն սպասում էին քամապաշտպան հագուստներով չորս տղաներ, որոնք իրենց թաթերը մտցրել էին դահուկորդների շալվարների գրպանները՝ դրանք նկատելիորեն առաջ ցցելով:

Ամմիջապես հասկանալով ստեղծված իրավիճակի անխուսափելիությունը՝ ես սկսեցի փնտրել իմ հագուստի վրայի այն անցքը, որն առաջացել էր, երբ ես խցկվելով անցել էի չափից դուրս նեղ ճեղքի միջով: Ես անցքը գտա շալվարի ետևի մասի աջ կողմում: Բացելով երկու մատներս՝ ես չափեցի անցքը և տեսա, որ այն չափից դուրս մեծ է, դեմքիս անտարբեր արտահայտություն տվեցի և չշտապեցի աչքերս բարձրացնել, քանի դեռ տրամվայի կանգառի մայրուղու և կամուրջի վրայի բոլոր տղաները չեն անցել ցանկապատի միջով, քանզի նրանց համար անցքը հարմար չէր:

Դեպքը տեղի էր ունենում օգոստոսի վերջին օրերին: Ժամանակ առ ժամանակ ամպը ծածկում էր լուսնին: Ես հաշվեցի մոտ քսան տղաների: Փոքրերը՝ մոտ տասնչորս տարեկան, մեծերը գրեթե տասնվեց-տասնյոթ տարեկան էին: Քառասունչորս թվի ամառը չորային էր ու տաք: Նրանցից առավել մեծահասակներից չորսի հագին կային զենիթային օժանդակ անձնակազմի մարտիկների համազգեստներ: Ես հիշում եմ, որ քառասունչորս թիվը առատ էր բալի բերքով: Տղաները փոք-

րիկ խմբերով կանգնել էին Օսկարի չորսբուլորը և կիսածայն բանակցում էին՝ օգտագործելով ժարգոնը, որը հասկանալու համար ես նույնիսկ նվազագույն ջանք անգամ չէի գործադրում: Դրանից զատ, նրանք միմյանց անսովոր անուններով էին կոչում, որոնցից մի քանիսը ես հիշում եմ: Այսպես օրինակ, տասնհինգ տարեկան տղայի, որը նկատելի քնքուշ, եղնիկի նման աչքեր ուներ, փոխ առ փոխ Դմբուզ կամ Գռփող էին անվանում: Նրան, որը նրա կողքին էր, անվանում էին Փութ: Հասակով, սակայն ակնհայտորեն ոչ տարիքով ամենափոքր, շվշվացնելով խոսող, առաջ ցցված ներքին շուրթովին՝ Ածխագող: Ձենիթայիններից մեկին Պարոն էին անվանում, մյուսին, և պետք է ասել, որ շատ դիպուկ, Ապուրի Հավ, հանդիպում էին նաև պատմական անուններ՝ Առյուծասիրտ. մի ինչ-որ սփրթնած տիպի կոչում էին Կապույտ Սորուք: Ինձ հաջողվեց նաև իմ ականջի համար անսովոր անուններ լսել, ինչպես օրինակ, Տոտիլա ու Տեյա և նույնիսկ իմ կարծիքով բավական հանդուգն՝ Վելիզարիոս ու Նարսես, Շտյորտեբերին, որը գլխին շատ ճոճված վելվետե գլխարկ ու չափից դուրս երկար անձրևանոց ուներ, ես ավելի ուշադիր ուսումնասիրեցի, քան մյուսներին, չնայած իր տասնվեց տարեկան հասակին, նա ակնհայտորեն այդ խմբի առաջնորդն էր: Ոչ մեկը Օսկարի վրա ուշադրություն չէր դարձնում, հավանաբար ուզում էին նրան սպասումով հոգնատանջ անել, և այդ իսկ պատճառով ես, կիսով չափ զվարճանալով, կիսով չափ ինքս ինձ վրա զայրանալով այն բանի համար, որ խրվել էի այս բակային հիմարավուն ռոմանտիկայի մեջ, հոգնածությունից նստեցի իմ թմբուկի վրա, աչքերս բարձրացրեցի դեպի արդեն գրեթե լիալուսինը և փորձեցի գոնե իմ մտքերի մի մասն ուղղել դեպի Քրիստոսի սիրտը եկեղեցին:

Իսկ հանկա՞րծ ու նա հենց այսօր պիտի թմբկահարեր:

Հանկարծ գոնե մի բառ ասեր, իսկ ես ահա նստել եմ շոկոլադի ֆաբրիկայի բակում և մասնակցում եմ կլոր սեղանի ասպետների ավագակային դատարկ ժամանցներին: Հանկարծ ու հենց այսօր է նա ինձ սպասում և պատրաստվում է թմբուկի վրա կարճ նախերգանքից հետո կրկին բերանը լայն բացել և ավելի հստակ ինձ ժառանգորդ հռչակել, իսկ այժմ հիասթափված է, որ ես չեմ գնում և ամբարտավանորեն բարձրացում է հոնքերը: Հետաքրքիր է, թե ինչ կմտածեր Հիսուսը այս տղաների մասին: Եվ ինչպես պետք է Օսկարը՝ նրա նմանակը, նրան նմանակողն ու ժառանգորդը, իրեն պահի այս ավագակախմբի հետ: Կարո՞ղ է նա, արդյոք, այն դեռահասներին, որոնք իրենց անվանում են Փութ, Դմբուզ, Կապույտ Սորուք և Շտյորտեբեր, դիմել Հիսուսի խոսքերով. «Բաց թողեք երեխաներին և մի արգելեք նրանց գալ ինձ մոտ»:

Շտյորտեբեքերը մոտեցավ: Նրա կողքին է նրա աջ ձեռքը՝ Ածխագողը:

Շտյորտեբեքեր.

– Վեր կաց:

Օսկարի աչքերը առաջվա պես ուղղված էին դեպի լուսինը, մտքերը՝ դեպի եկեղեցու ծախ կցաշինությունը, այդ իսկ պատճառով չկանգնեց, և Ածխագողը Շտյորտեբեքերի հրամանով ոտքի հարվածով տակիս թմբուկը հանեց:

Ոտքի կանգնելով՝ ես թմբուկս թաքցրեցի բաճկոնիս տակ, որպեսզի այն առավել հուսալի պահպանեմ հետագա վնասվածքներից: Դուրեկան տղա է այս Շտյորտեբեքերը, մտածեց Օսկարը. ճիշտ է, աչքերը փոքր-ինչ խորն են տեղավորված և փոքր-ինչ ավելի մոտ, քան պետք է, սակայն դրա փոխարեն դեմքի ներքևի մասը շարժուն է ու գիտակից:

– Դու որտեղի՞ց ես գալիս:

Եվ այսպես սկսվում է հարցուփորձը, և քանի որ այդ ողջույնը իմ սրտով չէր, ես կրկին աչքերս հառեցի դեպի լուսնի սկավառակը, պատկերացրեցի, որ լուսինը, որը պատրաստ է ամեն ինչի դիմանալ, թմբուկ է, և ինքս զարմացա այդ աստիճան անպահանջախնդիր վեհության մուլուքիս համար:

– Շտյորտեբեքե՛ր, նայի՛ր, նա ժպտում է:

Ածխագողը ուշադիր հետևում էր ինձ և իր շեֆին առաջարկում այն, ինչ նրանց մոտ անվանվում էր «մաքրում»: Սյուսները հետին պլանում, իսկ հատկապես պզուկոտ Առյուծասիրտը, Պարոնը, Դմբուզը և Փութեն, բոլորը կողմ էին մաքրմանը:

Առաջվա նման աչքերս լուսնից չկտրելով՝ ես մաքրում բառը մասնատում էի տառերի: Գեղեցիկ բառ է, միայն հազիվ թե նա ինչ-որ հաճելի բան խոստանա:

– Այստեղ ես եմ որոշում՝ երբ սրբել:– Այսպես Շտյորտեբեքերը ի մի բերեց իր ավագակախմբի փնթփնթոցը, ինչից հետո դիմեց ինձ.

– Մենք քեզ շատ անգամ ենք տեսել Բանհոֆշտրասեում: Ի՞նչ էիր անում այնտեղ: Որտեղի՞ց ես եկել: Միաժամանակ երկու հարց: Օսկարը պարտավոր էր առնվազը մեկի պատասխանը տալ, եթե նա առաջվա նման ուզում էր լինել դրության տերը: Հայացքս լուսնից կտրելով՝ ես իմ երկնագույն մագնիսական աչքերով նայեցի Շտյորտեբեքերին և հանգիստ արտասանեցի.

– Ես եկա եկեղեցուց:

Շտյորտեբեքերի անձրևանոցից այն կողմ, ետևում՝ խավար. թնդյուն: Դրանք եկան լրացնելու իմ պատասխանը: Ածխագողը կռահեց որ եկեղեցի ասելով՝ նկատի ունեն Քրիստոսի սիրտը եկեղեցին:

– Անունդ ի՞նչ է:

Դա անխուսափելի հարց էր: Հանդիպման բնույթը դա էր ենթադրում: Հարցուփորձերը մարդկային շփման մեջ կարևոր տեղ են զբաղեցնում: Այդ հարցի պատասխանով են ապրում ավելի շատ կամ քիչ երկարատևության պիեսները, ինչպես սակայն և օպերաները, վերցնենք որպես օրինակ, «Լոնգրիմը»:

Ես սպասեցի այնքան, մինչև երկու ամպերի միջև փայլի լուսնի լույսը, այդ լույսին հնարավորություն տվեցի ժամանակի ընթացքում, որն անհրաժեշտ էր երեք գդալ ապուր կուլ տալու համար, իմ աչքերի երկնագույնությամբ ազդել Շտյորտեբեքերի վրա և հետո շուրթերս բացեցի, տվեցի իմ անունը՝ նախանձելով այդ բառի ազդեցությանը, քանզի Օսկար անունը նրա մոտ ծիծաղից բացի ոչինչ չէր առաջացնի, և այսպես Օսկարն ասաց. «Իմ անունը Հիսուս է», ինչից հետո երկարատև լռություն տիրեց, մինչև որ ի վերջո հազալով, Ածխագողը ասաց.

– Շե՛ֆ: Նրան սրբելու ժամանակն է:

Ոչ միայն Ածխագողն էր սրբելու կողմնակից: Անձամբ Շտյորտեբեքերը, մատներով ճտտացնելով, թույլտվություն տվեց, և Ածխագողը ինձ բռնեց, մատների ոսկորները սեղմեց իմ աջ ուսին և սկսեց դրանք շարժել արագ, գործնական, ջերմորեն, ցավագին, մինչև որ Շտյորտեբեքերը, մատները երկրորդ անգամ ճտտացնելով, հրամայեց դադարեցնել: Նշանակում է, ահա, թե ինչ են նրանք «սրբել» անվանում:

– Դե՛, ուրեմն, ինչպե՞ս է թո անունը:

Թավշամահուդե գլխարկով Պարոնը այնպիսի տեսք ընդունեց, իբր ծանծրանում է, աջից բռնցքամարտիկի շարժում արեց, ինչից մի քիչ քշտվեց նրա թիկնոցի չափից դուրս երկար թևքը և երևաց ժամացույցը, իսկ ծափից իմ կողքով ինչ-որ տեղ շշնջաց.

– Ստածելու համար տալիս եմ մեկ թուպե, հետո Շտյորտեբեքերը կասի «հերիք է»:

Դե՛ ինչ, Օսկարը գոնե մեկ թուպե կարող էր անարգել դիտահայել լուսնին, նրա խառնարաններում փնտրել ելքը և մինչև վերջ քննության ենթարկել Քրիստոսի ժառանգորդը դառնալու՝ մեկ անգամ ընդունած որոշումը: Քանի որ «հերիք է» բառը ինձ դուր չեկավ և դրան գումարած ես չէի կամենում, որպեսզի այդ տղաները տնօրինեին ինձ, ինչպես իրենց ժամացույցները, Օսկարը մոտավորապես երեսունհինգ վայրկյան անց ասաց.

– Ես Հիսուսն եմ:

Այն, ինչը հետևեց դրան, բավականին տպավորիչ տեսք ուներ՝ չնայած որ իմ կողմից չէր բեմականացված: Ամփոփապես այն բանից հետո, երբ ես ինձ երկրորդ անգամ Քրիստոսի ժառանգորդ հռչակեցի, ավելի վաղ, քան Շտյորտերեքերը հասցրեց մատներով ճտտացնել, իսկ Ածխագողը սկսել սրբու՛մը, հնչեց օդային տագնապի ազդանշանը:

Օսկարը ասաց «Հիսուս», կրկին հոգոց քաշեց, և ազդանշանները մեկը մյուսի ետևից հաստատեցին իմ խոսքերը, սկզբում նա, որը հարևանությամբ էր՝ օդանավակայանի մոտ, հետո Հոխշտրասե փողոցում գտնվող գլխավոր հետևակային զորանոցի շենքի ազդանշանը: Հորոս Վեսսելի գիմնագիայի վրայի ազդանշանը, որը հենց Լանգֆուրյան անտառի դեմ-դիմացն էր: Շտերնֆելդի հանրային խանութի ազդանշանը և բոլորովին հեռվում Հինդենբուրգալեից եկող բարձրագույն տեխնիկական դպրոցի ազդանշանը: Որոշակի ժամանակ էր պահանջվում նախքան արվարձանի բոլոր երկար ու ականջ ծակող հրեշտակապետերի շեփորների պես ազդանշաններն ընկալեցին իմ բերած բարի լուրը, ստիպեցին, որ գիշերը ուռչի ու սմքի, երազները կայծկլտան ու պատառուտվեն, մտնեն քնածների ականջները: Իսկ լուսնին, որի վրա կտրականապես հնարավոր չէր ազդել, հաղորդեցին մթնեցման չենթարկվող երկնային մարմնի չարագուշակ իմաստը:

Սակայն այդ նույն ազդանշանները, որոնք ինչպես Օսկարն ասաց, ամբողջապես իմ կողմից էին, ստիպեցին Շտյորտերեքերին անհանգստանալ, քանզի ծառայողական մասով ազդանշանը անմիջականորեն կապ ուներ նրա ավագակախմբի մի մասի հետ: Սկզբում նա ստիպված եղավ ուղղակի ցանկապատի միջով իր չորս զենիթայիններին բաց թողնել դեպի իրենց մարտկոցները, դեպի տրամվայների դեպոյի և օդանավակայանի միջև ընկած ութ, ստորակետ ութ դիրքերը: Երեքը, դրանց թվում Վելիգարիոսը, ծառայություն էին կատարում Կոմրադյան գիմնագիայում, այլ խոսքով, նույնպես պետք է անմիջապես հեռանային: Իսկ մնացորդը՝ մոտավորապես տասնհինգ հոգուն նա պահեց իր մոտ և, քանի որ երկնքում ոչինչ չկատարվեց, շարունակեց հարցաքննությունը:

– Այսպիսով, եթե մենք քեզ ճիշտ հասկացանք, դու Հիսուսն ես: Լավ, թողնենք դա: Երկրորդ հարցը. ինչպե՞ս ես դու լապտերների ու պատուհանների հետ դա սարքում: Եվ մի՛ փորձիր խաբել, մենք ամեն ինչ գիտենք:

Հասկանալի է, որ նրանք ամեն ինչ չգիտեին: Սակայն իմ ծայնի որոշ հաջողություններ նրանց, անկասկած, վիճակվել էր տեսնել: Օսկարն

ինքն իրեն խորհուրդ տվեց իրեն որոշակի զսպվածություն պահպանել այն տհասների հետ, որոնց այսօր կարճ ու պարզորոշ կանվանեին խուլիգաններ: Եվ ես աշխատեցի ներել նրանց բացահայտ և մասամբ ոչ ճկուն նպատակասլացությունը, որպեսզի նրանց ներողամտորեն և անկողմնակալ դատեմ: Այսպիսով, դրանք տխրահռչակ սրբողներ էին, որոնց մասին արդեն մի քանի շաբաթ խոսում էր ողջ ժողովուրդը, դեռահասների հանցավոր խումբ, որոնց փնտրում էին քրեական ոստիկանությունը և հիտլերյուզենդի պարեկները: Ինչպես պարզվեց հետագայում, բոլորը Կոնրադի, Պետրիշուլեի և Յորսթվեսելշուլեի գիմնազիաների գիմազիականներ էին: Գոյություն ուներ սրբողների ևս մի ավազակախումբ Նոյֆարվասերում, որը չնայած որ նույնպես գիմնազիստներն էին գլխավորում, սակայն, երկու երրորդով կազմված էր Շիխաուլի նավաշինարանի և վագոնաշինական գործարանի աշակերտներից: Երկու խմբերը հազվադեպ էին համագործակցում, իրականում միայն այն դեպքերում, երբ համատեղ սանրում էին Շիխաուլիցանից Շտեֆենսպարկ և գիշերը Գինդենբուրգալեում՝ փնտրում Սև-Դի ֆյուրերուհիներին, որոնք երեկոյան պարապմունքներից հետո Երիտասարդական կենտրոնից վերադառնում էին Բիշոֆսբերգի միջով: Խմբերը ծգտում էին ընդհարումներից խուսափել, գործունեության ոլորտները ուղղակիորեն սահմանազատված էին, և Շտյորտերբեքերը նոյֆարվասերյան հանցախմբի պարագլխին ավելի շուտ ընկեր էր համարում, քան մրցակից: Սրբողների ավազակախումբը աշխարհում ամեն ինչի դեմ էր: Նրանք սրբում էին հիտլերյուզենդի ծառայողական կենտրոնները, ամենից առավել հետամտում էին տարբերանշաններին և ռազմաճակատայինների պարզևներին, նրանք զբոսայգում իրենց ընկերուհիների հետ զբաղվում էին սիրով, գողանում էին զենք, զինվորական՝ հանդերձանք, իրենց ավազակային կազմի մեջ մտնող զենիթայինների օգնությամբ զենիթային մարտկոցներից բենզին և իրենց գործունեության սկզբից ևեթ մեծ հարծակում էին ծրագրել տնտեսական վարչության վրա:

Ոչինչ չիմանալով ո՛չ կազմակերպության, ո՛չ սրբողների ծրագրերի մասին՝ Օսկարը, որն այդ ժամանակաշրջանում իրեն լքված ու դժբախտ էր համարում, հույս ուներ, որ այդ դեռահասների շրջանում իրեն հուսալիորեն պաշտպանված կզգար: Իմ հոգու խորքում ես արդեն միաբան էի այդ տղաների հետ, արհամարհում էի տարիքային տարբերությունը. ես շուտով քսան տարեկան էի դառնալու և ինքս ինձ ասացի. «Իսկ ինչ կլինի, եթե դու այս տղաներին ցուցադրես քո արվեստի նմուշները: Դեռահասները հետաքրքիր մարդիկ են: Դու էլ ես ժամանակին

տասնհինգ և տասնվեց տարեկան եղել: Ներկայացրու նրանց նմուշը, ինչ-որ բան ցույց տուր նրանց: Նրանք կհիմանան քեզանով, հնարավոր է, որ ինչ-որ ժամանակ քեզ հնազանդվեն: Դու լիովին ունակ ես փորձարկել քո՝ փորձով հղկված ազդեցությունը, ուրեմն էլ մի՛ ուշացրու, հետևի՛ր քո կոչմանը, քո շուրջը հավաքիր աշակերտներին և դարձիր Քրիստոսի ժառանգորդը»:

Շտյորտեբեքերը հավանաբար կռահեց, որ իմ մտախոհությունը հիմնավոր պատճառներ ունի: Նա ինձ ժամանակ տվեց, և ես դրա համար երախտապարտ եմ նրան:

Օգոստոսի վերջը: Լուսնյակ, գրեթե անամպ գիշեր: Օդային տազանապ: Ափին՝ երկու-երեք լուսարծակ, հնարավոր է հետախույզ-ինքնաթիռ: Ճիշտ այդ օրերին ստիպված եղա թողնել Փարիզը: Իմ դիմաց «Բալթիկ» շոկոլադի գործարանի բազմապատուհան շենքն է: Երկարատև վազվզոցից հետո «Կենտրոն» խումբը կանգ առավ Վիսլայի վրա: «Բալթիկ» ֆաբրիկան, համենայն դեպս, այլևս չէր աշխատում մանրածախ առևտրի վրա, իսկ շոկոլադը արտադրում էր բացառապես ավիացիայի համար: Օսկարը ևս ստիպված եղավ ընդունել այն փաստը, որ զեներալ Պետրոնի զինվորները իրենց ամերիկյան համազգեստները զբոսանքի էին հանում Եյֆելյան աշտարակի տակ: Այդ միտքը ցավ էր պատճառում ինձ, և Օսկարը վեր բարձրացրեց իր թմբուկի փայտիկը: Որքա՛ն համատեղ ժամեր Ռոզվիտայի հետ: Շտյորտեբեքերը նկատեց այդ շարժումը, նրա հայացքը հետևեց փայտիկին, իսկ փայտիկի վրայից սահեց շոկոլադի ֆաբրիկայի վրա: Այն ժամանակ, երբ խաղաղ օվկիանոսում օրը ցերեկով ճապոնացիներից մի ամբողջ կղզի սրբեցին, այստեղ լիալուսինը միաժամանակ արտացոլվում էր բոլոր պատուհաններում: Եվ Օսկարը բոլոր նրանց, ովքեր ուզում էին լսել իրեն, ասաց.

– Այժմ Դիսուսը ծայնով ապակի կկոտրի:

Ավելի շուտ, քան ես հաշվեհարդար տեսա առաջին երեք պատուհանների հետ, իմ լսողությունը շատ բարձր իմ գլխավերևում ճանճի տզզոց որսաց: Երբ ևս երկու ապակիներ կորցրեցին լուսնի լույսը, ես մտածեցի. կա-չկա սա մահացող ճանճ է, եթե նա այդքան բարձր է տզզում: Այնուհետև ես իմ ծայնով սև գույնով ներկեցի վերին հարկի մնացած ապակիները և համոզվեցի, որ լուսարծակների մեծ մասը տառապում է դալկախտով, նախքան լույսերի անդրադարձը դուրս հանելը, ծագումով. ամենայն հավանականությամբ, այն մարտկոցից է, որը Նարվիկյան պահեստի կողքին է, միջին և ներքևի հարկի պատուհաններից: Սկզբում կրակում էին առափնյա մարտկոցները, հետո ես մինչև վերջ

հասցրեցի միջին հարկը: Անմիջապես դրանից հետո Հին Շոտլանդիայի, Պելոնկենի և Շելլմյուլի մարտկոցները կրակ բացելու հրաման ստացան: Ներքևի հարկում երեք պատուհան կար, և գիշերային գրոհիչ ինքնաթիռները, օդանավակայանից թռիչք կատարելով, սրընթաց անցան ուղիղ ֆաբրիկայի տանիքի վրայով: Ես դեռ չէի հասցրել հաշվեհարդար տեսնել ներքևի հարկի հետ, երբ զենիթային հրետանին լռեց՝ գիշերային գրոհիչ ինքնաթիռներին իրավունք տալով խփելով վայր գցելու հեռավոր գործողության քառաշարժիչ ռմբակոծիչը, որին արդեն ուղեկցում էին երեք լուսարձակներ:

Սկզբնական շրջանում Օսկարը փոքր-ինչ զգուշանում էր, որպեսզի հանկարծ հակաօդային պաշտպանության արդյունավետ գործողությունների հետ իր համարի համընկնումն ընդհանուր ուշադրության մի մասը չչեղի և կամ այն ընդհանրապես ֆաբրիկայից գիշերային երկինք չփոխադրի:

Իմ զարմանքը առավել ուժեղ էր, երբ աշխատանքիս ավարտից հետո ավազակախումբը չլքեց առանց պատուհանների մնացած ֆաբրիկան: Նույնիսկ, երբ մոտակայքում գտնվող Խոենֆրիդեբերգվեզից մեզ հասան, ճիշտ ինչպես թատրոնում, «բռավ» գոչյուններն ու ծափահարությունները, որովհետև ռմբակոծիչը հաջողվեց խփել ու գցել, որովհետև այրվելով ու դրանով իսկ մարդկանց գրավիչ տեսարան պարզեցնելով, նա ավելի շուտ ընկավ, քան թե վայրէջք կատարեց Յեշկենտայյան անտառում: Միայն ավազակախմբի փոքրաթիվ անդամները և դրանց թվում Փուբեն, հեռացան ապակիներից զրկված ֆաբրիկայից: Սակայն ո՛չ Շոյորտեբեքերը, ո՛չ Ածխագողը, իսկ ինձ հենց նրանք էին հետաքրքրում, խփված-զցված ինքնաթիռը նույնիսկ նվազագույն ուշադրության չարժանացրին:

Այդ ամենից հետո, ինչպես և նախկինում, երկնքում մնացին միայն լիալուսինը և աստղերի մանր ոսկեսփյուռը: Գրոհիչ ինքնաթիռները կրկին վայրէջք կատարեցին: Հեռվից լսվում էր հրշեջ պաշտպանության ծայրը: Եվ այդ ժամանակ Շոյորտեբեքերը շրջվեց, ցույց տվեց ինձ իր արհամարհամքով ծռած բերանը, կրկնեց այն բռնցքամարտիկի շարժումը, ինչից չափից դուրս երկար թևի տակից երևում էր ժամացույցը, հանեց այն, մեկնեց ինձ բառեր չասելով, սակայն ծանր շնչելով, ուզում էր ասել ինչ-որ բան, սկզբում սպասեց, մինչև որ լռեն ավարտի մասին ազդարարող ազդանշանները, և իր մարդկանց ծափահարությունների ներքո խոստովանություն արեց.

– Լա՛վ, Հիսուս: Եթե ուզում ես, մենք թեզ կընդունենք, կարող ես մնալ մեզ հետ: Մենք սրբողներ ենք, եթե իհարկե դու գիտես, թե դա ինչ բան է:

Օսկարը ափի մեջ ծանրութեթև արեց ժամացույցը և այդ՝ լույս տվող թվատախտակով, բավականին նրբաճաշակ իրը, որը ցույց էր տալիս զրո ժամ քսաներեք րոպե, փոխանցեց Ածխագող մականունով տղային: Վերջինս հարցական հայացք գցեց իր շեֆի վրա: Շտյորտեբեքերը գլխի շարժումով համաձայնություն տվեց: Եվ այդ ժամանակ, ետադարձ ճանապարհի համար ավելի հարմար տեղավորելով իր թմբուկը, Օսկարն ասաց.

– Հիսուսը ձեզ կառաջնորդի: Հետևե՛ք ինձ:

ԱՄԱՆՈՐՅԱ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ

Այն ժամանակներում շատ էին խոսում հրաշալի զենքի և վերջնական հաղթանակի մասին: Մենք՝ սրբողներս, ոչինչ չէինք խոսում ոչ մեկի, ոչ մյուսի մասին՝ չնայած մենք ունեինք այդ հրաշալի զենքը:

Երբ Օսկարը երեսուն, քառասուն մարդուց բաղկացած ավազակախմբի ղեկավարությունը վերցրեց իր վրա, ես Շտյորտեբեքերին խնդրեցի, որպեսզի վերջինս նախ և առաջ ինձ ներկայացնի նոյֆարվասերյան խմբի պարագլխին: Մոորկենեն անունով մոտ տասնյոթ տարեկան կաղ պատանին Նոյֆարվասերի նավատարների միության խոշոր չինովնիկի տղա էր, որն իր ֆիզիկական արատի պատճառով, նրա աջ ոտքը երկու սանտիմետրով մյուսից կարճ էր, չդարձավ ո՛չ զենիթային մարտկոցի օժանդակ անձնակազմի մարտիկ, ո՛չ զինվոր: Եվ չնայած այդ նույն Մոորկենենն գիտակցաբար ու հպարտորեն ցուցադրում էր իր կաղությունը՝ նա ամաչկոտ էր և ցածր ծայրով էր խոսում: Մշտապես նենգորեն ժպտացող այդ երիտասարդը համարվում էր Կոնրադյան գիմնազիայի ավարտական դասարանի լավագույն աշակերտը և բոլոր հնարավորությունները ուներ, իհարկե, եթե ռուսական բանակը դեմ չլինի, հասունության վկայականի քննությունները գերազանց հանձնելու համար: Մոորկենենն պատրաստվում էր փիլիսոփայություն ուսումնասիրել:

Որքան հարգում էր ինձ Շտյորտեբեքերը, նույնքան անառարկելիորեն կաղն իմ մեջ տեսնում էր Հիսուսին, որն իր ետևից է տանում սրբողներին: Նախ և առաջ Օսկարը այդ երկուսին կարգադրեց իրեն ցույց

տալ պահեստն ու դրամարկղը, քանի որ երկու խմբերն էլ իրենց ավագակային հարծակունների ընթացքում ձեռք բերածը պահում էին մեկ և միևնույն նկուղում: Իսկ չոր ու լայնարծակ նկուղը տեղակայված էր Յեշ-կենթալերվեզ փողոցում գտնվող խաղաղ ու նրբաճաշակ առանձնատան տակ: Հնարավոր ամեն կարգի ծածանվող բուսականությամբ քաքցված և տան առջևի սիգամարգի թեքության շնորհիվ կարծես փողոցից պատնեշված այդ հողակտորի վրա ապրում էին Փութեի ծնողները, որոնք իրենց «Ֆոն Պուլտբամեր» էին անվանում: Ավելի ստույգ ասած, պարոն Պուլտբամերը գտնվում էր չքնաղ Ֆրանսիայում, այնտեղ դիվիզիայի հրամանատար էր և պոմերանյան-լեհա-պրուսական ծագումով ասպետական խաչի շքանշանակիր էր, իսկ ֆրաու Էլիզաբեթ ֆոն Պուլտբամերը, հակառակը, հիվանդոտ էր և արդեն մի քանի ամիս է, ինչ գտնվում է Վերին Բավարիայում, որպեսզի այնտեղ առողջանա:

Վոլֆգանգ ֆոն Պուլտբամերը, որին սրբողները վերանվանել էին «Փութե», առանձնատան միանձնյա տնօրինողն էր, քանզի այն ծեր, կիսախուլ աղախնին, որը մեկ հարկ վերևում հոգ էր տանում երիտասարդ պարոնի բարօրության մասին, մենք ոչ մի անգամ չէինք տեսնում, քանի որ լվացքատան միջով էինք ներթափանցում նկուղ:

Պահեստում իրար վրա պահածոների տուփերի, սիգարետների, թուփով պարաշյուտի մետաքսի սարեր էին շարված: Դարակից կախվել էին շուրջ երկու դյուժին սպայական ժամացույցները, իսկ Փութեն Շտյորտերբերգի հրամանով պարտավոր էր դրանք ճշտապահորեն լա-րել և հետևել, որպեսզի ճիշտ ընթանան: Դրանից բացի նա պարտավոր էր սիստեմատիկորեն սրբել երկու զնդացիները, ինքնածիզներն ու ատրճանակները: Ինձ ցուցադրեցին ֆաուստփամփուշտը, զնդացիների համար գինամթերքն ու քսանհինգ նոնակները:

Այդ ամենը, գումարած բենզինով լի կանխատրների պատկառելի շարքը, նախատեսված էր տնտեսական վարչությունը գրոհելու համար: Եվ այդ իսկ պատճառով Օսկարի առաջին հրամանը, որը ես արտասանեցի արդեն Հիսուսի իրավունքներով, ազդարարում էր. «Ձենքը և բենզինը թաղել այգում, զարկանները հանձնել Օսկարին: Մեր զենքը այլ կարգի է»:

Երբ տղաները քարշ տալով ինձ բերեցին սիգարների մի արկղ, որը լցված էր գողացված շքանշաններով և այլ պատվանշաններով, ես ժպտալով թույլ տվեցի, որ նրանք այդ խաղալիքները պահեն իրենց: Իսկ ահա պարաշյուտային դանակները ես իզուր նրանցից չխլեցի: Հետագայում տղաները օգտագործում էին այդ լեզվակները, որովհետև

դրանք շատ հարմար պահվում էին ձեռքի մեջ և ուղղակի խնդրում էին, որպեսզի իրեն գործի դնեն:

Հետո ինձ բերեցին դրամարկղը: Օսկարը կարգադրեց հաշվել, ստուգեց ու գրավոր արձանագրեց երկու հազար չորս հարյուր քսան ռայխսմարկ կանխիկ գումարի առկայությունը: Իսկ երբ քառասունչորս թվի հունվարի կեսին Կոնսն ու Ժուկովը Վիսլայի վրա ճեղքում իրականացրին, մենք ստիպված էինք այդ ողջ կանխիկ գումարը հանձնել: Փութեն ինքնակամ խոստովանեց, և Գերագույն դատարանի սեղանի վրա կապուկներով ու կույտերով երեսունվեց հազար ռայխսմարկ դրվեց:

Իր բնավորությանը համապատասխան՝ Օսկարը այդ բոլոր գործողությունների ժամանակ մնում էր ետին պլանում: Ցերեկները ես մեծ մասամբ միայնակ էի, իսկ եթե ոչ միայնակ, ապա միայն Շտյորտեբեքերի ընկերակցությամբ գիշերային արարումների համար արժանի նպատակետ էի ընտրում, այնուհետև գործի կազմակերպչական կողմը վերավստահում էի Շտյորտեբեքերին ու Մոորկենին: Դրանից հետո, Տրուչինսկի մայրիկի բնակարանը չլքելով, ուշ ժամին ննջասենյակի պատուհանից, ավելի հեռու տարածությունից, քան երբևիցե նախորդ ժամանակներում, իմ ծայնով կտրում էի, ահա և ես տվեցի մեր հրաշալի զենքի անունը, ներքևի հարկի պատուհանները, որոնցում տեղավորվել էին կուսակցությունների բազմաթիվ բաժանմունքները, տպարանի՝ բակ դուրս եկող պատուհանը, որտեղ պարենային քարտեր էին տպվում, իսկ մի անգամ մեծ տհաճությամբ, խնդրանքներին ընդառաջ զնալով, ոմն ուսմասվարի խոհանոցի ապակիները, ումից տղաները ուզում էին վրեժ լուծել:

Դեպքը տեղի էր ունենում արդեն նոյեմբերին: Մեր վրեժխնդրության V_1 ու V_2 զենքը արդեն Անգլիայի ճանապարհին էր, իսկ ես իմ ծայնը ուղարկեցի ողջ Լանգֆուրի վրայով, Հինդենբուրգալեի երկայնքով, կայարանի միջով, դեպի Հին քաղաք և Աջ քաղաք, Ֆլայշերգրասեի վրա այնտեղ փնտրեցի գտա թանգարանը, տղաներին կարգադրեցի մտնել այնտեղ ու գտնել գալիոնյան փայտե ֆիգուրին՝ Նեոբային:

Միայն թե նրանք այն չգտան: Իսկ իմ կողքին բազկաթոռի վրա կիպ նստած էր Տրուչինսկի մայրիկը, նրա գլուխը ցնցվում էր, և, այնուամենայնիվ, ըստ էության, մենք նրա հետ զբաղված էինք միևնույն գործով, քանզի մինչ Օսկարը տարածության վրա ուղարկում էր իր ծայնը, նա տարածության վրա ուղարկում էր իր մտքերը՝ երկնքում փնտրելով իր Հերբերթ որդուն, Կենտրոն խմբի հատվածում՝ իր ֆրից որդուն: Ինչպես

նաև իր ավագ աղջիկ Յուստային, որը քառասունչորսի սկզբներին ամուսնացավ Ռեյնոլանդում, նրան ևս պետք էր փնտրել տարածության վրա՝ Դյուսելդորֆում, որովհետև հենց այնտեղ էր բնակվում ավագ մատուցող Քյոստերը, չնայած ներկա ժամանակում նա գտնվում էր Կուրլյանդիայում, այնպես որ Յուստան կարող էր նրան պահել իր մոտ և տալ ընդամենը երկու շաբաթ արձակուրդ:

Մեր երեկոները շատ խաղաղ էին անցնում: Օսկարը, Տրուչինսկի մայրիկի ոտքերի մոտ նստած, մի քիչ հանպատրաստից ստեղծագործում էր իր թմբուկի վրա, հախճաասալիկե վառարանի ջեռոցի միջից հանում էր խնձորը, ճռճռոտված պտուղի հետ, որը նախատեսված էր ծերերի ու երեխաների համար, անհետանում էր մութ ննջասենյակում, բարձրացնում էր մթնեցնող թուղթը, մի փոքր բացում էր պատուհանը, ներս էր թողնում գիշերվա ու ցրտի մի փոքրիկ մասը: Ինչից հետո նպատակասլաց ուղարկում էր հեռավոր ներգործության իր ծայրը և ուղարկում էր ոչ թե դեպի դողացող աստղը, Ծիր Կաթինը և նրան ամենևին չէր գրավում, այլ Վինթերֆելդպլացի վրա, ոչ դեպի ռադիոկայան, այդ ճանապարհից այն կողմ՝ դեպի այն արկղը, որտեղ մեկը մյուսի ետևից համատարած զանգվածով ձգվում էին վարչության աշխատասենյակները:

Պարզ եղանակի ժամանակ իմ աշխատանքի համար մեկ րոպե էլ չէր պահանջվում: Այդ ընթացքում խնձորը հասցնում էր պատուհանագոգին մի փոքր սառչել: Ես ծամելով վերադառնում էի Տրուչինսկի մայրիկի ու իմ թմբուկի մոտ, իսկ քիչ անց պառկում էի քնելու և չէի կասկածում, որ սրբողները Քրիստոսի անունից թալանում են կուսակցությունների չիրկիզվող պահարանները, գողանում են տպված մթերային քարտերը և, ինչն առավել կարևոր է, ծառայողական կնիքները, լրացված ծառայացուցակները կամ հիտլերյուզենդի պարեկների անվանացանկերը: Ես շրջահայացորեն Սոորկենեին և Շտյորտեբեքերին հնարավորություն էի տալիս փաստաթղթերի հետ անել այն ամենը, ինչ որ ցանկանա: Ավագակախների համար թիվ 1 թշնամին պարեկն էր: Դե, ուրեմն, թող նրանք իրենց թշնամիներին բռնեն որքան կուզեն, թող նրանց սրբեն փոշուց, թող, ինչպես վարվում և արտահայտվում էր Ածխագողը, փայլեցնեն նրանց ձվերը:

Նման միջոցառումներից, որոնք ոչ ավելին էին, քան նախերգանքներ և չէին մատնում իմ իրական ծրագրերը, ես մնում էի մի կողմ քաշված և այդ իսկ պատճառով չեմ կարող պնդել, սրբողներ էին նրանք, արդյոք, թե ոչ, ովքեր քառասունչորսի սեպտեմբերին բռնեցին պարեկների երկու բարձր աստիճանավորների, այդ թվում սարսափ ներշնչող

Հելմուտ Նոյթերգին, կապեցին նրանց ու խեղդեցին Կովի կամրջից դեպի վեր Մոթլաուում:

Իսկ այն, որ սրբողների և Հռենոսի Զյուլնից «Էդելվեյս» ծովահենական խմբի միջև գոյություն ունեն սերտ կապեր, և որ մեր գործողությունների վրա ազդում էին և ոչ միայն ազդում, այլև նույնիսկ ուղղորդում էին մեր գործողությունները Տուխտլյան անմշակ հողատարածությունից լեռնալանջեր, ես՝ որպես ավազակախումբը երկու դեմքով՝ որպես Օսկար և որպես Հիսուս գլխավորող, կտրականապես ժխտում եմ և դա պետք է դասեմ ավանդազրույցների շարքը:

Գործընթացի ժամանակ մեզ մեղադրում էին նաև հունիսի քսանի դավադիրների¹ հետ կապ ունենալու մեջ՝ միայն այն պատճառով, որ Փութեի հայրը՝ Ավգուստ ֆոն Պուտքամերը, շատ մոտ է եղել ֆելդմարշալ Ռոմմելի հետ և կյանքին վերջ է տվել ինքնասպանությամբ:

Փութեն, որը ողջ պատերազմի ընթացքում իր հորը չորս-հինգ անգամ է տեսել, թուցիկ և ամեն անգամ նոր տարբերանշաններով, մեզ համար, ըստ էության, արժեք չունեցող այդ սպայական պատմության փաստի մասին իմացավ միայն դատավարության ժամանակ և այնքան խղճալի ու անվայելուչ ձևով լաց եղավ, որ Ածխագողը, որը նստած էր նրա կողքին, ստիպված եղավ բոլորի աչքի առաջ նրան մի լավ սրբել:

Մեր գործունեության ողջ ընթացքում մեծահասակները միայն մեկ ու միակ անգամ փորձեցին մեզ հետ կապ հաստատել: Նավաշինարանի բանվորները՝ կոմունիստները, ինչպես ես անմիջապես կասկածեցի, մտադրվել էին Շիխաունյան նավաշինարանում իրենց ազդեցությունը ամրապնդել մեր աշակերտների միջոցով և մեզ վերածել կարմիր ընդհատակայինների շարժման: Ընդ որում՝ աշակերտները առանձնապես դեմ էլ չէին. սակայն զինագիտությունը ամենավճռական ձևով հրաժարվեցին ցանկացած քաղաքական երանգավորումից: Պարոնը՝ նույն ինքը զենիթային մարտկոցի օժանդակ անձնակազմի մարտիկը, սրբողների ցինիկն ու տեսաբանը, իր հայացքները ավազակախմբի ժողովներից մեկի ժամանակ ձևակերպեց այսպես.

– Մենք ընդհանրապես ոչ մի կուսակցության հետ կապ չունենք, մենք պայքարում ենք ընդդեմ մեր ծնողների ու այլ մեծահասակների՝ անկախ նրանից, թե ում կողմից են այդ մեծահասակները կամ՝ ում դեմ:

¹ Խոսքը 1944 թվի հունիսի 20-ին Ադոլֆ Հիտլերի դեմ կազմակերպված մահափորձի մասին է:

Եվ, եթե նույնիսկ Պարոնը շատ էր չափազանցում, գիմնագիստները նրան միախառնուր պաշտպանեցին, ինչից հետո ավագակախմբում տեղի ունեցավ պառակտում: Շիխաունյան նավաշինարանի աշակերտները և ես դրա համար շատ էինք ափսոսում, որովհետև բանիմաց տղաներ էին, սեփական միությունը հիմնեցին, սակայն չնայած Շոյորտեբեքերի ու Մոորկենեի կողմից դժգոհություններին, շարունակեցին իրենց ավագակախումբ անվանել: Դատաքննության ընթացքում, որովհետև նրանք բռնվել էին մեզ հետ, նրանց մեղադրեցին նավաշինարանի տարածքում սուզանավերի հենակետային նավը հրդեհելու մեջ: Այդ ժամանակ անձնակազմից և ծովային ծառայության ֆենրիխներից, որոնք վերապատրաստման դասընթացներ էին անցնում, ավելի քան հարյուր մարդ կրակի մեջ զոհվեցին սարսափելի մահով: Հրդեհը բռնկվեց տախտակամածի վրա և փակեց տախտակամածի տակ քնած նավի անձնակազմի ճանապարհը, իսկ երբ հազիվ տասնութ տարեկանը լրացածները փորձեցին իլյումինատորների միջով դուրս թռչել նավահանգստի փրկարար ջրերի մեջ, նրանք բոլորը մեկի պես կոնքերի մասում վառվեցին: Մոլեգնող կրակը նրանց պատեց ետևից, և ստիպված եղան նրանց սպանել շարժիչային շոգեմակույկների վրայից կրակելով, որովհետև չափից դուրս հուսահատ էին հնչում նրանց անդադար ծիչերը:

Հրդեհը, սակայն, մենք չէինք կազմակերպել, հնարավոր է, որ դա Շիխաունյան նավաշինարանի աշակերտներն էին, իսկ զուցե մարդիկ՝ «Վեսթերլանդ» միավորումից: Սրբողները հրձիգներ չէին, չնայած ես՝ նրանց հոգևոր խրատատուն, իմ Կոլյաչեկ պապիկից լիովին կարող էի ժառանգած լինել հրձիգության հանդեպ կիրքը:

Ես լավ հիշում եմ այն մոնտաժողին, որին Կիլեի գերմանական նավաշինարանից տեղափոխեցին մեզ մոտ՝ Շիխաունյանի վրա: Ավագակախմբի պառակտումից քիչ ժամանակ առաջ նա եղավ մեզ մոտ: Դուկերներից մեկի որդիները՝ Էրիխ ու Հորսթ Պինցգերները, նրան բերեցին մեզ մոտ պուտքամերյան առանձնատան մեր նկուղը: Նա ուշադիր ուսումնասիրեց մեր զինանոցը, դժգոհեց պիտանի զենքի բացակայությունից, ոչ անմիջապես, սակայն այնուամենայնիվ, քաջալերանքի խոսք ասաց: Հետո հարցրեց, թե ով է գլխավորում ավագակախումբը, և, երբ Շոյորտեբեքերը առանց մտածելու, իսկ Մոորկենեն անվստահորեն ցույց տվեցին ինձ, այնպիսի երկարատև և այպիսի մեծամիտ ծիծաղով բռնկվեց, որ մի փոքր էլ՝ և Օսկարի հրամանով նրան կփոխանցեին սրբողների ձեռքը:

– Սա ի՞նչ թզուկ է,– հարցրեց նա Սորոկենեին՝ ուսի վրայից մատով ինձ ցույց տալով: Սակայն ավելի վաղ, քան շփոթված Սորոկենեն կպատասխաներ, հնչեց Շտյորտեբեքերի՝ վախենալու աստիճան հստակ պատասխանը.

– Սա մեր Հիսուսն է:

Վալտեր անուճով մոնտաժողը չէր կարող դա հանգիստ լսել, նա նույնիսկ իրեն իրավունք վերապահեց զայրանալ և դա՝ հենց մեր նկուղում:

– Դուք գոնե մի քիչ գաղափար ունե՞ք քաղաքականությունից, թե՞ դուք բոլորդ մեկ մարդու պես եկեղեցական ծառաներ եք ու եկեղեցական ներկայացման եք նախապատրաստվում:

Շտյորտեբեքերը լայն բացեց նկուղի դուռը, ազդանշան տվեց Ածխագողին, վերջինս թևքի միջից դուրս թողեց պարաշյուտային դանակի լեզվակը և ասաց՝ խոսքը ավելի շուտ ուղղելով ավազակախմբին, քան մոնտաժողին.

– Մենք ծառաներ ենք և մենք պատրաստվում ենք ամանորյա ներկայացմանը:

Սակայն ոչ մեկը պարոն մոնտաժողին ցավ չպատճառեց: Նրա աչքերը կապեցին և դուրս տարան նկուղից: Իսկ քիչ անց մենք մնացինք մենակ, որովհետև Շիխաունյան նավաշինարանի աշակերտները անջատվեցին մեզանից, մոնտաժողի գլխավորությամբ հիմնեցին իրենց սեփական ավազակախումբը, և ես հաստատ համոզված եմ, որ հենց նրանք հրդեհեցին ստորջրյա նավատորմի հենակետային նավը:

Այնպես որ, իմ կարծիքով Շտյորտեբեքերը ճիշտ պատասխան տվեց: Մենք քաղաքականությամբ չէինք զբաղվում և այն բանից հետո, երբ մեր օգնությամբ խճճված հիտլերյուզենդի պարեկները գրեթե չէին համարձակվում լքել ծառայողական սենյակները: Թերևս միայն Գլխավոր երկաթուղային կայարանում ստուգում էին դրոշմ կրող թեթև վարքի տեր կանանց, մենք որոշեցինք մեր գործունեության դաշտը տեղափոխել եկեղեցի, որպեսզի, օգտվելով ծախ ծայրահեղական մոնտաժողի արտահայտությունից, նախապատրաստվենք ամանորյա տոներին:

Սկզբնական շրջանում պետք էր նավաշինարանի բավականին ակտիվ աշակերտներին, որոնց մեզ մոտից գալթակղելով տարան, փոխարինողներ գտնել: Հոկտեմբերի վերջին Շտյորտեբեքերը երդման բերեց Քրիստոսի սիրտը եկեղեցու երկու ծառաների՝ հատկապես Ֆելիքս և Պաուլ Ռենվանդ եղբայրներին: Շտյորտեբեքերը եղբայրների վրա դուրս եկավ նրանց քրոջ՝ Լյուցիայի միջոցով: Չնայած իմ առարկութ-

յուններին, այդ դեռ տասնյոթ տարեկանը չլրացած աղջնակը ներկա էր երդման արարողությանը: Եղբայրներին կարգադրեցին ձախ ձեռքերը դնել թմբուկի վրա, որի մեջ երկուսն էլ փոքրիկ տղաներին բնորոշ երևակայության խաղով ինչ-որ խորհրդանիշ էին տեսնում, և արտասանել սրբողների բանաձևը. այն աստիճան անհեթեթ և ամեն կարգի օտարոտի բառերով լի մի տեքստ, որը ես նույնիսկ մեծ ցանկության դեպքում այժմ չեմ կարող վերականգնել:

Երդման ժամանակ Օսկարը կարող էր հետևել Լյուցիային: Նա բարձր վեր էր հանել ուսերը, ձախ ձեռքի մեջ բռնել էր դողդողացող երշիկով բուստերբորդը, կծոտում էր ներքևի շուրթը, առաջ էր ցցել իր եռանկյունի ու անշարժ աղվեսի մոռլթը, այրող հայացքով խոցում էր Շտյորտենբերգերի թիկունքը, և ես լրջորեն սկսեցի անհանգստանալ սրբողների ճակատագրի համար:

Մենք սկսեցինք մեր նկուղի վերասարքավորումից: Աշխատելով ծառների հետ՝ ես Տրուչինսկի մայրիկի բնակարանից գլխավորում էի պահուստների լրացումը: Աբ. Կատերինայի եկեղեցուց մենք հայթայթեցինք մարդու հասակի կեսի բարձրությամբ և, ինչպես պարզվեց հետագայում, տասնվեցերորդ դարում իսկական Դովսեփի ստեղծած մի քանի մոմակալներ, ինչ-ինչ եկեղեցական կահ-կարասի, և Քրիստոսի մարմնի տոնի կապակցությամբ պատրաստված դրոշ: Երրորդության եկեղեցի կատարած գիշերային այցը մեզ բերեց փայտե հրեշտակ, որը, սակայն զուրկ էր գեղարվեստական արժեքից և խայտաբղետ գոբելեն՝ պատի վրա: Կրկնօրինակը, որն արված էր հին նմուշից, պատկերում էր հավատարիմ հեքիաթային կենդանու հետ մի ինչ-որ կոտրատվող կնոջ: Եվ չնայած Շտյորտենբերգերը ոչ առանց հիմքի նկատեց, որ գորգի վրա գործված կնոջ ժպիտը իր խորը անմտությամբ Լյուցիայի եռանկյունի աղվեսի մոռլթի մասին է հիշեցնում, ես դեռ հույսս չէի կտրել, որ իմ անմիջական տեղակալը ունակ չի լինի այնպիսի հավատարմության. ինչպես հեքիաթային միաեղջյուրը: Երբ գորգը իր տեղը զբաղեցրեց նկուղի դիմացի պատի վրա, որտեղ նախկինում ամեն տեսակի հիմարություն էր պատկերված, օրինակ, «Սև ձեռքը» կամ «Մեռած գլուխը», երբ մեր բոլոր խորհրդակցությունների ժամանակ որոշակիություն մտցնողը դարձավ միաեղջյուրի թեման, ես ինքս ինձ հարցրեցի. «Ասա՛ ինձ, խնդրեմ, Օսկա՛ր, ինչու դու, եթե արդեն կենդանի Լյուսին է գալիս ու գնում, երբ խելքին փչի և, բացի դա, հռհռում է քո թիկունքում. ինչու ես դու պահպանում երկրորդը, գործվածը, որը քո օգնականներին վեր է ածում միաեղջյուրների, որը, միևնույն է, ողջ, թե գործված, ճիշտն

ասած, աչքը տնկել է միայն քո վրա, քանզի միայն դու՝ Օսկարդ ես հիրավի հեքիաթային էակ, իր տեսակի մեջ միակ, չափից դուրս զարմանահրաշ պոչով գազանը»: Դեռ լավ է, որ մոտեցավ նախաամառորյա ժամանակը, և ես, մարդաբոյ, Ամանորյա ծիսակատարության գործողության ֆիգուրների օգնությամբ, որոնք մենք էվակուացրել էինք մոտակա եկեղեցիներից, կարողացա այնքան խիտ պատնեշել հեքիաթային ֆիգուրները, որ նրանք այլևս դուրս չէին գալիս առաջին պլան: Դեկտեմբերի կեսերին Ռուսիայից սկսեց Արդեններում իր հարձակումը, մենք էլ էինք ավարտել վիթխարի ճեղքմանը նախապատրաստվելը:

Այն բանից հետո, երբ Մարիայի ծեռքը բռնած, որը, ի մեծ տխրությամբ Մացերասի, գլխովին խորացել էր կաթուղիցիզմի մեջ, ես մի քանի կիրակի օրեր իրար ետևից գնում էի ժամը տասի պատարագին, ինչպես և ողջ ավագակախմբին էի խորհուրդ տվել կանոնավոր եկեղեցի այցելել, մենք բավականին լավ ուսումնասիրեցինք տեղանքը: Եվ եկեղեցու սպասավորներ Պաուլ և Ֆելիքս Ռենվանդների օգնությամբ (այնպես որ Օսկարը նույնիսկ հարկադրված չեղավ ծայրով ապակի կտրել) դեկտեմբերի տասնութի լույս տասնիննի գիշերը ներխուժեցինք Քրիստոսի սիրտը եկեղեցի:

Ձյուն էր տեղում և ամիջապես էլ հալվում: Երեք ձեռնասայլակները մենք թողեցինք խորանի ետևում: Ռենվանդներից կրտսերի մոտ կային գլխավոր մուտքի բանալիները: Օսկարը գնում էր առջևից, հերթով տղաներին մոտեցնում էր ցողամանին, միջին նավում նրանց հրամայեց դնելով դեպի գլխավոր զոհասեղանը ծնկի իջնել, իսկ հետո անմիջապես կարգադրեց արձանը առագաստով վարագուրել, որպեսզի երկնագույն հայացքը մեզ չափից դուրս շատ չշեղի աշխատանքից: Դմբուզն ու Պարոնը ծախ կցաշինություն հասցրին անհրաժեշտ բոլոր գործիքները: Սկզբում պետք էր միջնամաս տեղափոխել գոմն ու մտրորը՝ ամանորյա ֆիգուրների հետ, ինչպես նաև եղևնու ճյուղը: Հովիվներ, հրեշտակներ, ոչխարներ, ավանակներ ու կովեր մենք առանց այն էլ ավելին ունեինք, քան պետք էր: Ողջ նկուղը լի էր անխոս դերակատարներով, իսկ ահա գլխավոր դերերի համար դերակատարներ դեռ չկային: Վելիգարիոսը զոհասեղանի վրայից մի կողմ տարավ ծաղիկները: Տոտիլան ու Տեյան փաթաթում էին գորգը: Ածխագողը դուրս հանեց գործիքը: Իսկ Օսկարը շարունակում էր ծնկի իջած մնալ աղոթքի մատարանի ետևում ու հետևել սարքահանման գործընթացին:

Սկզբում մենք սղոցեցինք ուսերի վրա շոկոլադի գույնի բրդոտ մորթի գցած Հովհաննես Սկրտչին: Որքան լավ է, որ մեզ մոտ մետաղ

կտրող սղոց գտնվեց: Գիպսե արծանի միջի մեկ մատ հաստության մետաղյա ծողերը Մկրտչին միացրել էին ամպի հետ: Ածխագողը սղոցում էր, ինչպես կարող էր սղոցել միայն գիմնագիստը, այսինքն՝ վատ: Եվ ես կրկին ափսոսացի, որ Շիխաունյան նավաշինարանի աշակերտները այստեղ չեն: Շայորտեբեքերը փոխարինեց Ածխագողին: Նրա մոտ գործը մի փոքր ավելի լավ գնաց, և սարսափելի աղմուկի կես ժամից հետո մենք կարողացանք ցած գցել Մկրտչին, նրան փաթաթել բրոյա վերմակի մեջ ու տրվել կեսգիշերային եկեղեցու մեջ տիրող լռության կամքին:

Սակայն իր տուտուզով Կույսի ազդրերին կպած մանուկ Դիսուսի սղոցման վրա ավելի շատ ժամանակ պահանջվեց: Դմբուզը, Ռենվանդավազն ու Առյուծասիրտը դրա վրա ավելի քան քառասուն րոպե ժամանակ կորցրեցին: Հետաքրքիր է, թե ինչո՞ւ դեռ չի եկել Մոորկենեն: Զէ՞ որ նա իր տղաների հետ պատրաստվում էր տեղ հասնել ուղիղ Նոյֆարվասերից և մեզ հետ հանդիպել արդեն եկեղեցում, որպեսզի մեր տեղաշարժը քաղաքի մեջ այնքան էլ աչքի չգարներ: Շայորտեբեքերի տրամադրությունը ակնհայտորեն ընկած էր, իմ կարծիքով նա նյարդայնանում էր: Նա մի քանի անգամ Ռենվանդ եղբայրներին հարցրեց, թե ուր է կորել Մոորկենեն: Սակայն, երբ վերջիվերջո, ինչպես մենք բոլորս, ճիշտն ասած, հենց ենթադրում էինք, հնչեց «Լյուսի» բառը, Շայորտեբեքերը դադարեց հարցեր տալ, սղոցը Առյուծասրտի անփորձ ձեռքերից խլեց, և կլանված աշխատելով, ի վերջո հաղթահարեց մանուկ Դիսուսին:

Երբ Մանուկին տեղավորում էինք, նրա լուսապսակը կտրվեց: Շայորտեբեքերը ինձանից ներողություն խնդրեց: Միայն ջանքերի գնով հաջողվեց նաև ինձ տիրած նյարդայնությունը զսպել, իսկ լուսապսակի բեկորները ես կարգադրեցի հավաքել երկու գլխարկների մեջ: Ածխագողը կարծում էր, թե բեկորները կարելի կլինի հեշտությամբ սոսնձել: Մանուկ Դիսուսին պառկեցրին բարձերի վրա ու փաթաթեցին երկու բրոյա վերմակների մեջ:

Մենք նախատեսում էինք Կույսին կտրել կոնքից վերև, երկրորդ կտրվածքը անել կրունկների ու ամպի միջև: Որոշեցինք ամպը թողնել տեղում, միայն Կույսի երկու կեսերը, ինքնըստինքյան՝ Դիսուսին, իսկ եթե հաջողվի, ապա նաև Մկրտչին տեղափոխել Փուտքամերների նկուղներ: Սպասումներին հակառակ՝ մենք գերազնահատել էինք գիպսե ֆիգուրների քաշը: Պարզվեց, որ ողջ խումբը ներսից դատարկ էր, իսկ վերին շերտը ընդամենը երկու մատ հաստություն ուներ և միայն մետաղյա հիմնակմախքի վրա ստիպված եղանք ժամանակ կորցնել:

Տղաները, հատկապես Ածխագողն ու Առյուծասիրտը, լրիվ հալից ընկան. պետք էր թույլ տալ, որ շունչ քաշեն, քանի որ մյուսները, Ռենվանդ եղբայրները ներառյալ, ընդհանրապես սղոցել չգիտեին: Ավագակախումքը ցիրուցան էր եղել եկեղեցու նստարաններով մեկ, այնտեղ նստել ու սառչում էր: Շտյորտեբեքերը կանգնել էր և ավելի ու ավելի եռանդուն էր ծնվում իր թավշամահուդե գլխարկը, որը եկեղեցի մտնելուց հանել էր: Ինձ դուր չէկավ ընդհանուր տրամադրությունը: Պետք է ինչ-որ բան տեղի ունենար: Աստծո տունը իր գիշերվա դատարկությամբ տանջում էր տղաներին: Դրանից բացի, տրամադրությունը չէր բարձրացնում նաև Մոորկենեի բացակայությունը:

Ռենվանդները ակնհայտորեն վախենում էին Շտյորտեբեքերից, նրանք մի կողմ կանգնել ու փսփսում էին, մինչև որ Շտյորտեբեքերը նրանց հրամայեց լռել:

Ես դանդաղ, ինչպես ինձ է թվում, հոգոց հանելով, բարձրացա աղոթքի բարձի վրայից և շարժվեցի ուղիղ Կույսի մնացորդի կողմը: Նրա հայացքը, որն, ըստ նախասկզբնական մտահղացման, ուղղված էր Դովհաննես Մկրտչին, այժմ ընկնում էր գիպսի փշրանքներով ծածկված զոհասեղանի աստիճանների վրա: Նրա աջ ցուցամատը, որը նախկինում ուղղված էր դեպի Դիսուսը, այժմ ուղղված էր դեպի դատարկությունը, դեպի ծախ կողմի մութ կցակառույցը: Ես, շուրջս նայելով, բարձրանում էի աստիճանից աստիճան՝ փնտրելով Շտյորտեբեքերի խոր տեղադրված աչքերը, չէի գտնում, մինչև որ Ածխագողը նրան հրեց և ստիպեց արձագանքել իմ կանչին: Շտյորտեբեքերը անվստահ նայեց ինձ, ես նրան այդպիսին դեռ ոչ մի անգամ չէի տեսել, սկզբում չհասկացավ, հետո, միգուցե, ի վերջո հասկացավ, սակայն ոչ մինչև վերջ, դանդաղ մոտեցավ, չափից դուրս դանդաղ, հետո միանգամից թռավ-անցավ բոլոր աստիճանների վրայով և ինձ նստեցրեց սպիտակ, սղոցի անվարժ շարժումներից մի փոքր խորդուբորդ դարձած Կույսի ծախ ծնկի կտրվածքի վրա:

Շտյորտեբեքերը անմիջապես շրջվեց, մի քայլով հայտնվեց քարե սալիկների վրա, ցանկացավ կրկին մտորումների մեջ խորասուզվել, միմյանց մոտիկ տեղադրված իր աչքերը կկոցեց լամպերի լուսից: Ավագակախմբի մյուս անդամների պես, որոնք նստած էին եկեղեցական նստարաններին, նա ցնցված էր այն բանից, թե որքան բնական և ծունկ իջնելու աստիճան արժանապատվորեն եմ ես նստել Դիսուսի տեղը: Դեռ նրան էլ շատ ժամանակ հարկավոր չեղավ, նա արագ հասկացավ իմ ծրագիրը և կարողացավ նույնիսկ կատարելագործել այն: Նա երկու

գրպանի լապտերները, որոնցից անջատելու ժամանակ օգտվում էին Նարսեսն ու Կապույտ Մորուքը, անմիջապես ուղղեց իմ ու Կույսի վրա, հետո, քանի որ լապտերը կուրացնում էր ինձ, հրամայեց դրանք փոխարինել կարմիր լույսով, ձեռքի շարժումով մոտ կանչեց Ռենվանդներին, նրանց հետ փսփսաց. նրանք չէին ցանկանում այն, ինչ ինքն էր ցանկանում: Մոտեցավ Ածխագողը, չնայած որ Շտյորտեբեքերը ամենևին նրան չէր կանչել, փոքրիկ խմբին ցույց տվեց իր՝ սրբելուն արդեն պատրաստ մատների ոսկորները. այդ ժամանակ եղբայրները դադարեցին դիմադրել և Ածխագողի ու Պարոնի հսկողության ներքո անհետացան խորանում: Օսկարը հանգիստ սպասում էր, ինչպես հարկն է հարմարեցրեց իր թմբուկը և ամենևին չզարմացավ, երբ լողլող Պարոնը վերադարձավ քահանայի պես զգեստավորված, իսկ երկու եղբայրները հագել էին եկեղեցու փոքրավորների սպիտակակարմիր զգեստներ: Ածխագողը, որը կիսով չափ փոխերեցի հագուստով էր, իր հետ բերեց այն ամենը, ինչը անհրաժեշտ էր պատարագի համար, այդ ողջ բարիքը դրեց ամպի վրա և հեռացավ: Ավագ Ռենվանդը բռնել էր խնկամանը, կրտսերը՝ զանգակը: Չնայած Պարոնը շատ լայն հագուստով էր, Նորին բարեկրոնություն Վինկեին վատ չպատկերեց. սկզբում՝ առաջին դասարանցու ցինիզմով, սակայն հետո տեքստն ու եկեղեցական ծիսակատարությունը նրան կլանեցին և նա բոլորին (սակայն գլխավորապես ինձ) ներկայացրեց ոչ թե ինչ-որ խղճուկ նմանակում, այլ իսկական պատարագ, որն ավելի ուշ արդեն դատարանում յուրաքանչյուր անգամ, չնայած սև, սակայն պատարագ էին անվանում:

Բոլոր երեքը սկսեցին ներածական աղոթքով: Ավագակախումբը նստարանների ու սալաքարերի վրա ծնկի իջավ, իր վրա խաչ իջեցրեց ու եկեղեցու փոքրավորների մասնագիտական աջակցությամբ աղոթք երգեց: Արդեն ներածության ժամանակ փայտիկները նկատելիորեն շարժվեցին: Ես ձայնակցեցի առավել ակտիվ: Փառքի գովք Աստծուն: Ես իմ թմբուկի վրա պատշաճ գովքս մատուցեցի Աստծուն: Ես աղոթքով դիմեցի, սակայն ցերեկային պատարագի երգասացության նամականիներից մի փոքր նախերգանք ստեղծեցի, ինձ հատկապես հաջողվեց ալելուիան: Ես, նկատելով, թե որքան են ինձ հավատում տղաները, Հավատամքի կատարման ժամանակ մի փոքր խլացրեցի քիթդիս ձայնը՝ Պարոնին հնարավորություն տալով մատուցել հացը, գինին խառնել ջրի հետ: Թույլ տվեցի խունկ ծխել իմ ու թասի վրա, հետևեցի, թե ինչպես է դրսևորում իրեն Պարոնը ձեռքերը լվանալիս: Աղոթե՛ք, եղբայրներ, թմբկահարում էի ես կարմիր լապտերների լույսի ներքո՝ մոտեցնե-

լով վերակերպարավորմանը: Դա մարմինն է իմ: «Աղոթենք», երգում էր Պարոնը, որին այդ անելուն դրդում էր պատարագի մատուցման սուրբ կանոնակարգը, նստարանների վրա նստած տղաները ինձ ներկայացրեցին «Հայր մեր»-ի երկու տարբերակներ, սակայն Պարոնը կարողացավ կաթոլիկական ու բողոքական հաղորդության ժամանակ միավորել, իսկ քանի դեռ նրանք հաղորդվում էին, ես նրանց համար «Մեղանչում եմ» էի թմբկահարում: Կույսը մատնացույց էր անում Օսկարի թմբկահարությունները: Ես դարձա Քրիստոսի ժառանգորդը: Պատարագը ընթանում էր հալած յուզի պես: Պատարագի ծայնը բարձրանում էր ու իջնում, իսկ որքան գեղեցիկ էր նա փոխանցում բարենադասքը, ներման շնորհիւմը, ներողամիտ լինելն ու մեղքերի թողությունը, իսկ երբ նա մեր կողմն ուղղեց «պատարագն ավարտված է» բառերը (գնացեք, ուրեմն, թողություն եմ տալիս ձեզ), իրականացավ հիրավի հոգևոր թողությունը, ինչից հետո զուտ աշխարհիկ կալանավորումը այժմ կարող էր իրականացվել միմիայն հավատքի մեջ ամրապնդված, հանուն Օսկարի ու Հիսուսի ուժեղացած ավագակախմբի հանդեպ:

Ես դեռ աղոթքի ժամանակ մեքենայի ադմուկ լսեցի, և Շոյորտերբերը ևս գլուխը շրջեց այնպես, որ միայն մենք երկուսս չգարմանանք, երբ գլխավոր շքամուտքի, խորանի և միաժամանակ աջ կցաշինության կողմից լսվեցին ծայներ, իսկ եկեղեցու սալաքարերի վրայով դոփեցին ծոքակոշիկները:

Շոյորտերբերը ցանկացավ ինձ իջեցնել Կույսի ծնկներից: Ես հրաժարվեցի: Նա հասկացավ Օսկարին, նա գլխով արեց, նա ավագակախմբին ստիպեց ոտքի չկանգնել ու քրեական ոստիկանությանը դիմավորել ծնկաչոք: Բոլորը մնացին ներքևում՝ չնայած դողում էին, չնայած ինչ-որ մեկը զույգ ծնկների վրա էր չոքել, սակայն բոլորը լուռ սպասում էին, մինչև վերջիններս ձախ կցաշինության և խորանի կողմից դուրս եկան մեր դիմաց և շրջապատեցին ձախ զոհասեղանը:

Բազմաթիվ պայծառ, կարմիր լույսով չփոխարինված գրպանի լապտերներ: Շոյորտերբերը վեր կացավ, խաչակնքվեց, իրեն լապտերների լույսի տակ ի ցույց դրեց, իր թավշամահուդե գլխարկը փոխանցեց դեռևս ծնկի եկած Ածխագողին և իր անձրևանոցի մեջ շարժվեց դեպի մի ինչ-որ աղոտ ուրվագծվող ստվերը, դեպի Նորին բարեկրոնություն Վինկեն: Այդ ստվերի ետևից դուրս բերեց բարալիկ, ձեռքերը թափահարող ինչ-որ մեկին, դեպի լույս բերեց Լյուցիա Ռենվանդին և հարվածում էր գլխարկ հագած աղջկա եռանկյունի խորամանկ դեմքի դնչի տակին,

մինչև ոստիկանական բռնցքի հարվածը նրան նետեց նստարանների մեջտեղի անցման մեջ:

– Յե՛, Յոշկե:– Ես իմ Կույսի բարձունքներից լսեցի ոստիկաններից մեկի ճչոցը:– Չէ՛ որ սա մեր շեֆի որդին է:

Այդ կերպ Օսկարը ակնհայտ բավարարվածությամբ իմացավ, որ, ի դեմս իր հուսալի տեղակալի, գործ է ունեցել հենց պոլիցայաբեզդեմ-տի որդու հետ, ինչից հետո, առանց դիմադրություն ցույց տալու, պատկերելով նվնվացող, գարշելի տղաների կողմից մոլորեցված երեք տարեկանի, թույլ տվեց, որ զբաղվեն իրենով: Նորին բարեկրոնություն Վինկեն ինձ գրկեց:

Գոռուն էին միայն ոստիկանները: Տղաներին տարան, Նորին բարեկրոնությունը ստիպված էր ինձ իջեցնել հատակին, քանզի թուլության հանկարծակի բռնկումը նրան ստիպեց իջնել մոտակա նստարանի վրա: Ես կանգնեցի մեր հանդերձանքի կողքին և լինգի ու մուրճերի ետևում տեսա երշիկով բուտերբրոտներով լի զամբյուղ, որը գործի գնալուց առաջ Դմբուզն էր պատրաստել:

Ես արագ վերցրեցի զամբյուղը, մոտեցա նիհար, իր բարալիկ վերարկուի մեջ սառչող Լյուցիային և բուտերբրոտները փոխանցեցի նրան: Նա ինձ բարձրացրեց, նստեցրեց աջ ձեռքի վրա, ծախից կախեց բուտերբրոտները, ահա դրանցից մեկը՝ արդեն մատների մեջ է, էլի քիչ անց և արդեն՝ ատամների մեջ, իսկ ես ուսումնասիրում էի նրա այրվող, ծծոված, կուչ եկած, սակայն թմբիկ դեմքը: Սև ճեղքերի մեջ անհանգիստ դես ու դեն են շարժվում աչքերը, մաշկը կարծես կոփված լինի, ծանող եռանկյունի, տիկնիկ, Սև խոհարարուհին երշիկը ուտում է կեղևի հետ, ծամելով ավելի նիհար է դառնում, ավելի սոված, ավելի եռանկյունի, ավելի տիկնիկային՝ տեսք, որն ընդմիշտ իր կնիքը թողեց ինձ վրա: Ո՞վ կհեռացնի այդ կնիքը իմ ճակատի վրայից, իմ ճակատի տակից: Որքա՞ն երկար պետք է իմ մեջ շարունակվի այդ ծամելը՝ երշիկ, կեղև, մարդիկ, և այն ժպիտը, որով կարող եմ ժպտալ միայն եռանկյունիները և մեկ էլ գործված գորգերի վրայի կանայք, որոնք իրենց օգտագործման համար միանջույրներ են դաստիարակում:

Երբ երկու ոստիկաններ տանում էին Շոյորտեբեքերին, նա Լյուցիայի, ինչպես և Օսկարի, կողմն ուղղեց իր արնաշաղախ դեմքը և, դադարելով նրան ճանաչել, նայեց նրա կողքին երշիկ խժոռո Լյուցիայի ձեռքերին և, հինգ-վեց ոստիկաններով շրջապատված, դուրս բերվեց իմ գլխավորած նախկին ավազակախմբի ետևից:

Իսկ ի՞նչ մնաց: Մնաց Նորին բարեկրոնություն Վինկեն՝ մեր զույգ լապտերների հետ, որոնք դեռ միացված էին կարմիր լույսի վրա, մնաց

եկեղեցու փոքրավորների հագներից արագ ցած նետած հագուստների ու քահանայի հագուստի միջև: Թասը և ընծայապահապանուհին մնացել էին զոհասեղանի աստիճանների վրա, իսկ մանուկ Հիսուսը և սղոցված Հովհաննեսը մնացել էին Կույսի կողքին, որը նախատեսված էր նրա համար, որպեսզի հակակշիռ դառնա Փութեի նկուղի միաեղջյուրի հետ տիկնոջով գորգին: Իսկ Օսկարին տարան դատավարությանը ընդառաջ, որ ես մինչ օրս անվանում եմ Հիսուսի երկրորդ դատավարությունը՝ հետևաբար Հիսուսի արդարացումը:

ՄՐՋՅՈՒՆԻ ՄՐԱՅԵՏ

Պատկերացրեք մի լողավազան, որը պատված է երկնագույն սալիկներով, լողավազանի մեջ լող են տալիս մարզական ոգով լի արևից թխացած մարդիկ: Լողավազանի եզրին լողախցիկների դիմաց նստած են նույն ոգով լցված տղամարդիկ ու կանայք: Բարձրախոսից ցածրաձայն երաժշտություն է հնչում: Թեթև, ոչ մի բանի չպարտավորեցնող, առողջ ծանծրույթ, լողագգեստների մեջ լիուլի լցված էրոտիկա: Սալիկները սոթիկ են, բայց, այնուամենայնիվ, նրանցից ոչ մեկը չի սայթաքում: Արգելքներ ազդարարող շատ քիչ ցուցանակներ կան, սակայն դրանք էլ հարկավոր չեն, քանի որ լողացողները ընդամենը երկու ժամով են գալիս և, ուրեմն, որ բոլոր արգելքները խախտում են արդեն լողարանի սահմաններց դուրս: Ժամանակ առ ժամանակ ինչ-որ մեկը թռչում է երեք մետրանոց աշտարակից, սակայն չի կարողանում իր վրա հրավիրել լողացողների հայացքները, շեղել ափին պառկած պատկերազարդ ամսագրերի լողագգեստներով ուշադրությունը: Հանկարծ՝ մի թեթև շարժում: Դա մի երիտասարդ մարդ է, որը դանդաղ, նպատակասլաց մի լայնակի ծողից մյուսից բռնելով՝ աստիճաններով բարձրանում է տասը մետրանոց նշագծի վրա: Ցած են իջեցված Եվրոպայից ու Ամերիկայից ռեպորտաժներ պարունակող ամսագրերը, նրա հետ միաժամանակ վեր են բարձրանում բոլոր աչքերը, պառկած մարմինները դառնում են ավելի երկար, հովհարածև գլխարկով երիտասարդ կինը ձեռքի ափը մոտեցնում է աչքերին, ինչ-որ մեկը մոռանում է, թե ինչի մասին էր հենց նոր մտածում, ինչ-որ բառ չարտասանված է մնում: Հենց նոր սկսված սիրախաղը ընդհատվում է արտահայտության մեջտեղում՝ քանզի արդեն նա, հրաշալի կազմվածքով, ուժով լի, կանգնած է տախտակի

վրա, թեթևակի ցատկոտում է, ետ է հենվում պատնեշի մի քիչ կորացված պողպատյա խողովակին, կարծես ծանծրայթով նայում է ներքև՝ ազդրերի պերճաշուք շարժումով պոկվում է պատնեշից: Համարձակորեն ուղք դնում է ամեն քայլափոխին զսպանակվող տրամպլինի վրա, նայում է ներքև՝ զարմանալիորեն փոքր, երկնագույն լողավազանի նեղ սահմաններին, որի մեջ կրկին ու կրկին իրար են խառնվում լողորդուհիների կարմիր, դեղին, կանաչ, սպիտակ, կարմիր, դեղին, կանաչ, սպիտակ, կարմիր, դեղին գլխակները: Այնտեղ պետք է նստած լինեն ծանոթները՝ Դորիսն ու Էրիկան, Շյուլետն ու Յուտա Դանիելսը իր ընկերոջ հետ, որը նրան ամենակին համապատասխան չէ: Նրանք ծեռքով են անում, Յուտան էլ է թափահարում ծեռքը: Նա ևս ի պատասխան ծեռքով է անում՝ վախենալով կորցնել հավասարակշռությունը: Նրանք բղավում են: Ի՞նչ են նրանք ուզում: Որպեսզի չկանգնես, ահա թե ինչ, գոռում են նրանք, որպեսզի ցատկես, գոռում է Յանը: Սակայն նա ամենակին էլ չի պատրաստվում ցատկել, նա ուղղակի ուզում է տեսնել, թե ինչպես է այնտեղ, վերևում, ինչից հետո դանդաղ, լայնակի ծողերը մեկը մյուսի ետևից հաղթահարելով, կրկին կիջնի ներքև: Իսկ նրանք այնպես են գոռում, որ բոլորը լսում են, բարձր են գոռում:

– Ցատկիր: Դե, ցատկիր: Ցատկիր:

Եվ դա, կարծում են դուք ինձ հետ կհամաձայնեք, անկախ նրանից, թե որքան էր աշտարակի վրա կանգնածը մոտեցել երկնքին, հրեշավոր բարդ իրավիճակ էր:

Ահա, ճիշտ այդպիսի իրավիճակ էր, չնայած լողանալու սեզոնի փակումից հետո, քառասունհինգի հունվարին, ստեղծվել ինձ հետ սրբողների ավագակախմբի գործում: Կարելի է ասել, որ մենք բոլորս հանդգնել էինք բարձրանալ ամենավերևը, իսկ այժմ տրամպլինի վրա հորմշտում էինք իրար, իսկ ներքևում՝ մեր տակ, ջրից զուրկ լողավազանի շուրջը պայտ կազմած, հանդիսավոր նստած էին դատավորները, ատենակալները, վկաներն ու դատական ծառայողները:

Եվ այստեղ առանց պատնեշի զսպանակվող տրամպլինի վրա ուղք դրեց Շյուրտեբեքերը:

«Ցատկիր»՝ գոռում էր դատավորների երգչախումբը:

Սակայն Շյուրտեբեքերը չէր ցատկում:

Եվ այդ ժամանակ ներքևում, վկաների համար նստարաններից, ոտքի կանգնեց բերխտեսգադյան գործված ժակետով և մոխրագույն մանրածալք շրջագետտով մի նեղ կանացի ֆիգուր: Նա իր սպիտակ, սա-

կայն ոչ փարթամ դեմքը, որի մասին ես մինչ օրս էլ պնդում եմ, որ այն եռանկյունու ձև ունի, բարձրացրեց՝ ինչպես նշանակակետի լուսավորված նշագծում. Լյուցիան չգոռաց, այլ շշնջաց. «Ցատկիր, Շոյորտերեքեր, ցատկիր»:

Եվ Շոյորտերեքերը ցատկեց, իսկ Լյուցիան կրկին իջավ վկաների նստարանի կոշտ փայտի վրա և ներքև իջեցրեց իր գործված ժակետի թևերը՝ դրանցով ծածկելով բռունցքները:

Մոորկենեն կաղալով գնում էր դեպի տրամալին: Դատավորները նրան ցատկելու կոչ էին անում: Սակայն Մոորկենեն չէր ուզում, չփոքված ժպտում էր՝ զննելով իր եղունգները, սպասեց, մինչև Լյուցիան կիջեցնի թևերը, առաջ պարզի բռունցքները և դեպի իրեն ուղղի նեղ բացվածք ունեցող աչքերով շրջանակված սև եռանկյունին: Եվ այդ ժամանակ նա ցատկեց, նպատակասլացորեն ցատկեց այդ եռանկյունու վրա, սակայն այդպես էլ նրան չհասավ:

Ածխագողն ու Փութեն, որոնք դեռևս բարձրանալիս բավականին խաղաղ էին տրամադրված, վերևում հանկարծ կրկին կպան իրար: Ածխագողը սկսեց Փութեին սրբել և նույնիսկ ցատկելիս նրան բաց չթողեց:

Դմբուզը, որը երկար մետաքսաման թերթալուքներ ուներ, ցատկեց առաջ, փակեց իր եղնիկի անհատակ տխուր աչքերը:

Օժանդակ անձնակազմի մարտիկներին հրամայված էր ցատկելուց առաջ հանել համազգեստները:

Ռենվանդ եղբայրներին ևս թույլ չտվեցին տրամալինից դեպի երկինք ցատկել եկեղեցու փոքրավորների հագուստներով: Նրանց քույրիկ Լյուցիան, որը պատերազմական ժամանակների նոսր գործվածքով բազմել էր վկաների նստարանին և նախանձախնդիր էր տրամալինից ցատկերի հարցում, ոչ մի դեպքում նրանց դա թույլ չէր տա:

Ի տարբերություն իրադարձությունների պատմական ընթացքի, սկզբում ցատկեցին Վելիգարիոսն ու Նարսեսը և հետո միայն՝ Տոտիլան ու Տեյան:

Ցատկեցին Կապույտ Մորուքը, Առյուծասիրտը և ավազակախմբի լանդսքնեխտները՝ Քիթը, Բուշմենը, Տանկերը, Շվացնողը, Մանանեխի սպեղանին, Յաթաղանն ու Տակառագործը:

Երբ ցատկեց Շոուիսելը՝ զարմանքի աստիճան շեղաչք վեցերորդ դասարանցին, որը, ճիշտն ասած, միայն կիսով չափ և պատահականորեն էր ավազակախմբին պատկանում, տախտակի վրա մնաց միայն Դիսուսը, և բոլոր դատավորները նրան խմբովի կոչ էին անում ցատկել արդեն որպես Օսկար Մացերատ, այդ կոչը Օսկարը չէր լսում: Եվ երբ

վկաների նստարանի վրայից վեր կացավ անդադրում Լյուցիան՝ թիակների միջև մոցարտյան հյուսքով ու առաջ պարզեց իր գործված թևերը և, սեղմած շուրթերը շարժելով, շշնջաց. «Քաղցրագույն Յիսուս, ցատկիր, դե ցատկիր, էլի», միայն այդ ժամանակ ես հասկացա տասը մետրանոց տրամպլինի դավաճանական էությունը, և այդ ժամանակ իմ ծնկների տակի փոսիկների մեջ սկսվեց կատվի փոքրիկ ծագուկների իրարանցումը: Այդ ժամանակ իմ ոտքերի տակ սկսեցին ոգնիներ ծնվել, այդ ժամանակ իմ թևատակերում նախապատրասվեցին թռչել ծիծեռնակները, այդ ժամանակ ինչ աշխարհն էր փռված իմ ոտքերի մոտ, այլ ոչ թե միայն Եվրոպան: Այդ ժամանակ ամերիկացիները ճապոնացիների հետ Լուսոն կղզում սկսեցին քահեռով պարել, այդ ժամանակ և՛ շեղաչքեր, և՛ չռված աչքեր ունեցողները կորցրեցին իրենց համազգեստների կոճակները: Սակայն ահա այդ ժամանակ Ստոկիոլմում հայտնվեց մի դերձակ, որը երեկոյան կոստյումի վրա հագիվ նշմարելի երիզով կոճակներ էր կարում, այդ ժամանակ Սաուբբաթենը Բիրմայի փղերին կերակրում էր ցանկացած տրամաչափի արկերով: Այդ ժամանակ, հենց այդ նույն ժամանակ, Լիմայում մի ոմն այրի իր թութակին սովորեցրեց ասել «կարամբա» բառը: Այդ ժամանակ Խաղաղ օվկիանոսի ջրերի վրայով իրար դեմ-հանդիման էին լողում երկու հզոր ավիակիրներ, որոնք զարդաներկված էին գոթական տաճարների նմանությամբ: Իրենց ինքնաթիռներին թույլ տվեցին թռիչք կատարել իրենց տախտակամածների վրայից, ինչից հետո միմյանց խորտակեցին: Իսկ ինքնաթիռները այժմ վայրէջք կատարելու տեղ չունեին, և նրանք հրեշտակների նման անօգնական և զուտ այլաբանորեն կախվեցին օդում՝ աղմկելով օգտագործելով վառելիքի պահուստները: Սակայն դա իր հերթին Չապարանդում ոչ մի տպավորություն չգործեց ոմն տրամվայի մեքենավարի վրա, որը հենց նոր էր ավարտել իր աշխատանքային օրը: Նա ծիծաղելով և ամեն ինչ նախապես կշռադատելով՝ թավայի վրա կոտրեց ձվերը, երկուսը իր համար, երկուսը՝ իր հարսնացուի, որի գալուն էր սպասում: Իհարկե, հանցանք չի լինի փոխանցել նաև այն, որ Կոնկի և Ժուկովի բանակները կրկին շարժման մեջ կմտնեն, և, մինչ Իռլանդիայում անձրև էր գալիս, նրանք Վիսլայով ճեղքեցին ռազմաճակատը, գրավեցին Վարշավան: Ավելի ուշ՝ նաև Քյոնիգսբերգը: Սակայն նույնիսկ նրանք չկարողացան խանգարել հինգ երեխա և մեկ ամուսին ունեցող պանամացի մի կնոջ՝ գազօջախի վրա կաթի փախնելուն: Ամբուսափելի էր և այն, որ ընթացիկ իրադարձությունները ոլոր-մոլոր շարժվում և պատմություն էին դառնում: Ես ուշադրություն դարձրեցի նաև, որ գործունեության այնպիսի ձևերը, ինչպիսիք են մատներով ծխելը,

ճակատ կնճռոտելը, գլուխ խոնարհելը, ձեռքսեղմումները, երեխաներ պատրաստելը, կեղծ թղթադրամներ տպելը, լույս հանգցնելը, աստամներ մաքրելը, տեղն ու տեղը սպանելն ու վերաբարուրելը, յուրացվում էին ամենուրեք՝ չնայած վարպետության տարբեր աստիճանով: Բոլոր այդ նպատակասլաց գործողությունները ինձ խելքահան էին անում: Եվ այդ իսկ պատճառով իմ ուշադրությունը կրկին շրջվեց դեպի դատավարությունը, որն անց էր կացվում իմ պատվին՝ աշտարակի լանջի մոտ: «Ցատկիր, քաղցրագույն Հիսուս, ցատկիր», – շշմեցաց այդ ժամանակից շուտ հասունացած վկա Լյուցիա Ռենվանդը: Նա նստել էր սատանայի ձեռքերի վրա, ինչը ավելի շատ էր ընդգծում նրա կուսությունը: Նրան ակնհայտորեն հաճույք էր պատճառում սատանայի ձեռքից երշիկով բուտերբրոտ ստանալը: Նա ատամները խրել էր բուտերբրոտի մեջ, սակայն պահպանել էր կուսությունը: «Ցատկիր, քաղցրագույն Հիսուս», – ծամում էր նա՝ ցուցադրելով ինձ իր անվնաս եռանկյունին:

Սակայն ես չցատկեցի և այսուհետ ևս չեմ պատրաստվում աշտարակներից ցատկել: Դա Օսկարի համար վերջին դատավարությունը կլիներ: Ինձ մեկ կամ երկու անգամ չէ, որ նաև վերջին ժամանակներս փորձում էին դրդել ցատկելու: Ինչպես սրբողների ավազակախմբի դատավարության ժամանակ, այնպես էլ մատանեմատի դատավարության ժամանակ, որը ես, թերևս, կանվանեմ Հիսուսի երրորդ դատավարությունը, առանց ջրի երկնագույն լողավազանի եզրերին չափից ավելի հանդիսատեսներ կային: Նրանք նստում էին վկաների նստարաններին, մտադրություն ունենալով ապրել նաև իմ դատավարությունից հետո:

Իսկ ես շրջվեցի, ես ճգմեցի իմ թևատակերի ճարպիկ ծիծեռնակներին, սովամահ արեցի իմ ծնկատակերի փոսիկների ու չծալվող ոտքերիս վրայի մոխրագույն կատվի ձագերին: Գիտակցելով ցատկողի բարձր զգացմունքները՝ մոտեցա ճաղացանկապատին, իջա աստիճանի վրա, սկսեցի իջնել, և ներքև իջնելու ճանապարհի ամեն մի լայնակի ծողը հաստատում էր ինձ, որ աշտարակներից կարելի է ոչ մայն ցատկել, այլև իջնել առանց ցատկելու:

Ներքևում ինձ էին սպասում Մարիան ու Մացերատը, իսկ Նորին բարեստություն Վինկեն ինձ օրհնեց՝ չնայած ոչ ոք նրան չէր խնդրել դա անել: Գրեթե նեմ Շեֆլերը ինձ թխվածքներ ու ձմեռային վերարկու բերեց: Փոքրիկ Կուրտը արդեն մեծացել էր և այժմ չէր կամենում ի դեմս ինձ ճանաչել ո՛չ հորը, ո՛չ իր եղբորը: Կույայչեկ տատիկը թևանցուկ էր արել իր Վինցենտ եղբորը: Սա լավ գիտեր աշխարհը և անկապ ելույթներ էր ունենում:

Երբ մենք լքում էինք դատարանի շենքը, Մացերատին մոտեցավ քաղաքացիական հագուստով մի չինովնիկ, նրան մի փաստաթուղթ տվեց ու ասաց.

– Ձեզ խորհուրդ ենք տալիս մեկ անգամ էլ ամեն ինչ ծանր ու թեթև անել, պարոն Մացերատ: Երեխային անհրաժեշտ է փողոցից հանել: Չէ՞ որ դուք տեսնում եք, թե այդ անօգնական արարածին ինչպիսի տարրեր կարող են օգտագործել:

Սարիան լաց լինելով իմ ուսից կախեց թմբուկը, որը դատավարության ժամանակ նորին բարետեսությունը պահում էր իր մոտ: Մենք գնացինք կենտրոնական կայարանին կից տրամվայի կանգառը, և ճանապարհի վերջին հատվածը Մացերատը ինձ տարավ ձեռքերի վրա: Նրա ուսի վրայով ես նայում էի ետ, ամբոխի մեջ եռանկյունի դեմք էի փնտրում, ցանկանում էի իմանալ. ստիպված եղա՞մ նա, արդյոք, բարձրանալ աշտարակի վրա, ցատկե՞ց նա, արդյոք, Շտյորտեբեբերի, Ռենվանդի ու Մոորկենեի ետևից, թե՞ ինձ նման ընտրեց երկրորդ հնարավորությունը, որն ընձեռնում է յուրաքանչյուր աստիճանավանդակ՝ իջնելու հնարավորությունը:

Մինչ օրս էլ ես չեմ կարողացել բաժանվել իմ սովորությունից՝ փողոցներում ու հրապարակներում աչքերով փնտրել խելացի դեռատի աղջկա, որը ո՛չ գեղեցիկ է և ո՛չ էլ այլանդակ, սակայն այնուամենայնիվ անդադար սպասում է տղամարդկանց: Նույնիսկ իմ հատուկ բժշկական հաստատության մահճակալի վրա պառկած, ես իրար եմ խառնվում, երբ Բրունոն ինձ զեկուցում է անծանոթ այցելուի մասին: Եթե այն արտահայտեմ բառերով, ապա իմ սարսափը այսպես է հնչում. հիմա ներս կընկնի Լյուցիա Ռենվանդը և վերջին անգամ, ինչպես մանկական տարիների բոբո, ինչպես Սև խոհարարուհի, կստիպի, որպեսզի դու ցատկես:

Մացերատը տասը օր խորհեց՝ արդյո՞ք ստորագրի նամակը և այն ուղարկի առողջապահության նախարարություն: Երբ երկրորդ օրը նա ի վերջո այն ուղարկեց, հրետանին արդեն ռմբակոծում էր քաղաքը և կասկածի տակ էր, թե փոստին կհաջողվի՞, արդյոք, նամակը հասցնել հասցեատիրոջը: Մարշալ Ռոկոսովսկու առջևից գնացող տանկային զորամասերը արդեն հասել էին մինչև Էլբինգ: Իսկ Երկրորդ բանակը, Վայսի բանակը՝ դիրքավորվել էր Դանցիգ քաղաքի շրջակա բարձունքներում: Մեզ համար սկսվեց նկուղային կյանքը:

Ինչպես մեզ բոլորիս քաջ հայտնի է, մեր նկուղը գտնվում էր անմիջապես կրպակի տակ: Այնտեղ կարելի էր մտնել ուղղակի մուտքից, զու-

գարանի դիմացի դռան միջով, տասնութ աստիճաններ իջնելով, Հայ-լանդի ու Քատերների նկուղից հետո, Հելգերի նկուղի դիմաց: Ծերունի Հայլանդը դեռ այստեղ էր, սակայն ֆրաու Քատերը և Ժամագործ Լաուր-շադը, և Հելգերների ընտանիքը, իրենց հետ մի քանի կապոցներ վերց-նելով, անհետացել էին: Նրանց, ինչպես նաև Գրեթեյն և Ալեքսանդր Շեֆլերների մասին հետագայում խոսում էին, որ վերջին ռուպեին նրանց հաջողվել է բարձրանալ նախկին «Ուժ ուրախության միջով» միության նավի վրա և ծով դուրս գալ կամ Շտետինից, կամ Լյուբեկից, կամ ուղ-ղակի ականի վրա՝ և դեպի օդ: Համենայն դեպս, բնակարանների և նկուղների կեսից ավելին այժմ դատարկ էր:

Մեր նկուղը մի կարևոր առավելություն ուներ՝ երկրորդ մուտքի առ-կայությունը, որն իրենից ներկայացնում էր, ինչպես մենք, սակայն և այնպես, արդեն գիտենք, վաճառասեղանի ետևում բացվող կափարիչ: Այդ իսկ պատճառով ոչ ոք չէր կարող տեսնել, թե ինչ է տանում Մացե-րատը նկուղ և ինչ է այնտեղից վերցնում: Մարդիկ նախանձից կմեռնեն, եթե նրանց վիճակվեր տեսնել այն պաշարները, որոնք Մացերատը պա-տերազմի ընթացքում հասցրեց կրել, բերել: Զոր ու տաք տարածքը վերևից ներքև լցված էր մթերքներով, այստեղ դարակների վրա, որոնք գործունյա Մացերատը սեփական ծեռքերով էր պատրաստել և ամրաց-րել էր պատի մեջ խփված ամրաններով, տեղավորվել էին լորագզի ու մակարոնե արտադրանքները, շաքարը, արհեստական մեղրը, ցորենի ալյուրը, մարգարինը: Այստեղ չորացված հացի արկղերը հարակցում էին բուսական յուղի արկղերին, լայացիզյան մսով պահածոների տու-փերը վեր էին խոյանում դեղնաշլորի, կանաչ սիսեռի ու շլորի տուփերի կողքին: Մոտավորապես պատերազմի կեսերին, Գրեթի պնդմամբ, բե-տոնե հատակի ու առաստաղի միջև ներդրված հատուկ նյութերը և սարքավորումները պետք է ռմբապատարանին հուսալիություն հա-ղորդեին: Մացերատը արդեն վաղուց ուզում էր հանել այդ պահանջնե-րը, քանի որ Դանցիգը, եթե չհաշվենք մի քանի ցուցադրական օդային գրոհները, լուրջ ռմբակոծություն չէր տեսել: Սակայն երբ արդեն լուֆտ-շուցվարտ Գրեթը չէր կարող Մացերատի վրա ազդեցություն գործել, հենց Մարիան խնդրեց սյուները պահպանել, որպեսզի փոքրիկ Կուրտի և մասամբ էլ ինձ համար հանգիստ լինի:

Հունվարի վերջին առաջին ռմբակոծությունների ժամանակ ծերունի Հայլանդն ու Մացերատը միավորված ջանքերով մեր նկուղ էին իջեց-նում այն բազկաթուղ, որի վրա նստած էր Տրուչինսկի մայրիկը: Հետո կամ այն է՝ նրա խնդրանքով, կամ էլ դժվար աշխատանքից վախենա-

լով, նրանք սկսեցին նրան թողնել բնակարանում, պատուհանի մոտ: Յին քաղաքի վրա օդային մեծ գրոհից հետո Մարիան ու Մացերատը ծեր կնոջը գտան կախ ընկած ծնոտով և այն աստիճան վեր չռված աչքերով, կարծես նրա մոտ, այնտեղ կաշուն ճանճիկ էր թռել-մտել: Այդ ժամանակ ննջասենյակի դուռը ծխնուց հանեցին, ծերունի Չայլանդը իր արհեստանոցից գործիքներ և մի քանի տախտակ բերեց: Մացերատի կողմից նվեր ստացած «Դերբի» սիգարետները ծխելով՝ նա սկսեց չափումներ կատարել: Օսկարը օգնում էր նրան: Մյուսները կրկին սուզվեցին նկուղ, որովհետև բլուրի վրայից վերսկսվեց հրետանային կրակը: Չայլանդը ուզում էր հնարավորին չափ շուտ ավարտել և մեխելով պատրաստում էր հասարակ դագաղ, որը չէր նեղանում: Սակայն Օսկարը գերադասում էր ավանդական կառուցվածքը, նա չէր խաղաղվում և տախտակները այնպես էր պահում սղոցի տակ, որ վերջ ի վերջո Չայլանդը որոշեց դագաղը ոտքերի մասում նեղացնել, ինչն իրավունք ունի իր համար պահանջելու ցանկացած մարդկային մարմին:

Արդյունքում դագաղը լիովին ազնվաբարո տեսք ունեցավ: Գրեֆուհին Տրուչինսկի մայրիկին լողացրեց, պահարանից հանեց մաքուր լվացված գիշերային վերնաշապիկը, կտրեց նրա եղունգները, կարգի բերեց ծոծրակամասի մազափունջը՝ դրանք ամրացնելով երկու ծամակալներով: Կարճ ասած, ամեն ջանք գործադրեց, որպեսզի Տրուչինսկի մայրիկը մահվանից հետո էլ հիշեցներ այն մոխրագույն մկանը, որը կենդանության օրոք հաճույքով ածիկի սուրճ էր խմում և կարտոֆիլ ուտում:

Սակայն քանի որ օդային գրոհի ժամանակ մուկը իր բազկաթոռի մեջ ջղածգորեն կծկվել էր և ցանկացել ոտքերը փորին սեղմած պառկել, ծերունի Չայլանդը ստիպված էր, երբ փոքրիկ Կուրտին գրկած Մարիան մի քանի բուպետով դուրս գնաց սենյակից, կտրտել նրա գույգ ոտքերը, որպեսզի հնարավոր լիներ դագաղը հանգիստ մեխել:

Ցավոք սրտի, մենք միայն դեղին ներկ ունեինք, իսկ սևը չունեինք: Ահա և ստիպված էինք Տրուչինսկի մայրիկին չներկված, չնայած որ ոտքերի մասում նեղացող, դագաղով բնակարանից հանել, հետո աստիճաններով իջեցնել: Օսկարը իր թմբուկը տանում էր ետևից և ընթերցում էր կափարիչի վրայի գրությունը. «Մարգարին-Վիտելլո-Մարգարին-Վիտելլո-Մարգարին-Վիտելլո», դա այնտեղ գրված էր հավասար հատվածների միջև, ինչը ետին թվով մեզ հիշեցնում էր Տրուչինսկի մայրիկի ճաշակի մասին: Կենդանության օրոք նա ցանկացած կարագից առավել գերադասում էր «Վիտելլո» մարգարինը, որովհետև մարգարինն օգ-

տավետ է, որովհետև այն կայտառություն է հաղորդում, կշտացնում և բարձրացնում է տրամադրությունը:

Ծերունի Զայլանդը քշելով ձեռնասայլակ բերեց, որը վերցրել էր Գրեֆի բանջարեղենի կրպակից, Լուիզենշտրասեով, Մարիենշտրասեով, Անտոն-Մյուլլեր-Վեգով, այդ ժամանակ այնտեղ հենց երկու տներ էին այրվում, դեպի կանացի հիվանդությունների հիվանդանոցի կողմը: Փոքրիկ Կուրտը այրի Գրեֆի հետ մնաց մեր նկուղում: Մարիան ու Մացերատը հրում էին, Օսկարը նստել էր սայլակի վրա, դեմ չէր լինի բարձրանալ դագաղի վրա, սակայն չէր համարձակվում: Ճանապարհները խցանված էին Արևելյան Պրուսիայի և Վերդերի փախստականներով: Դժվար թե հնարավոր լիներ անցնել մարգադահլիճի դիմացի ստորգետնյա անցումով: Մացերատն առաջարկեց գերեզման փորել Կոնրադյան գիմնազիայի բակում: Մարիան դեմ էր: Ծերունի Զայլանդը, իսկ նա և Տրուչինսկի մայրիկը գրեթե նույն տարիքին էին, խույս տվեց: Ես էլ էի դպրոցի բակին դեմ: Համենայնդեպս ստիպված էինք հրաժարվել քաղաքային գերեզմանատնից, որովհետև մարգադահլիճից սկսած և այնուհետ, Հինդենբուրգալեով երթևեկելը թույլատրվում էր միայն զինվորական նպատակներով մեքենաներին: Մենք այդպես էլ մուկիկին չկարողացանք թաղել իր որդի Զերբերթի կողքին, դրա փոխարեն նրա համար տեղ գտանք Շտեֆենսպարկում Մայիսյան մարգագետնից այն կողմ, հենց ուղիղ քաղաքային գերեզմանատան դիմաց:

Պարզվեց, որ հողը սառած է: Մինչ Մացերատը Զայլանդի հետ փոխնիփոխ աշխատում էր քլունգով, իսկ Մարիան փորձում էր փորել, հանել պատատուկը, որոնք պատել էին քարե նստարանները, Օսկարը, լիակատար ինքնուրույնություն ցուցաբերելով, շուտով հայտնվեց Հինդենբուրգալեի ծառերի մեջ: Ինչպիսի աշխույժ երթևեկություն: Բլուրներից ու Վերդերից ուղղությունները փոխած տանկերը բուքսիրի վերցրած քաշում էին միմյանց: Ծառերի վրա, եթե հիշողությունս ինձ չի դավաճանում՝ դրանք լորենիներ էին, կախված էին զինվորներն ու աշխարհագրայինները, նրանց համազգեստների վրայից կոծքերին կախված լիովին ընթեռնելի սովորաբար ջուլցանակները ազդարարում էին, որ բոլոր այդ ծառերի վրա կամ բոլոր այդ լորենիների վրա՝ բոլորը դավաճաններ են կախված: Ես նայում էի բազմաթիվ խեղդամահ արվածների լարված դեմքերին, համեմատում կամ ուղղակի այնպես, սակայն առավել շատ կախված, բանջարեղեն վաճառող Գրեֆի հետ: Ես տեսա նաև կապոցով կախված տղաների մեծ և ոչ իրենց հագով համազգեստներով, մի քանի անգամ այս կամ այն կախվածի մեջ աչքիս Շոյորտեբե-

քերը երևաց՝ չնայած բոլոր կախված տղաները միևնույն տեսքն ունեին և, այնուհանդերձ, ինձ ասացի. «Նշանակում է՝ նրանք Շտյորտեբեքերին կախել են, հետաքրքիր է, իսկ Լյուցիային նրանք նույնպե՞ս ձգել են վեր»:

Այդ միտքը Օսկարին թևավորեց: Նա սկսեց ուսումնասիրել ծախ ու աջ կողմի ծառերը՝ փնտրելով կախված բարախիկ աղջկան, համարձակվեց նույնիսկ տանկերի միջով անցնել ծառուղու մյուս կողմը, սակայն այնտեղ ևս գտավ աշխարհագրայինների, ծեր պահեստայինների, մեկ էլ՝ Շտյորտեբեքերին նման տղաների: Ես հիասթափությամբ լցված, մինչև կիսավեր «Տարվա չորս եղանակները» սրճարանը սանրեցի ծառուղին, մեծագույն տիպառության վերադարձա ետ և նույնիսկ Տրուչինսկի մայրիկի գերեզմանի դիմաց, Մարիայի հետ թմբի վրա տերևներ ու պատատուկ շաղ տալիս, դեռևս հաստատապես ու հստակ պատկերացնում էի կախված Լյուցիային:

Այրի Գրեֆի ծեռնասալյակը մենք բանջարեղենի կրպակ չվերադարձրինք: Մացերատը և ծերունի Դայլանդը այն բաժանեցին մասերի և դարսեցին վաճառատեղանի դիմաց, ինչից հետո գաղութային ապրանքների վաճառականը, ծերունուն ևս երեք տուփ «Դերբի» սիգարետ տալով, ասաց.

– Կարող է էլի պետք գա: Դամենայնդեպս այստեղից ոչ մի տեղ չի կորչի:

Իսկ ծերունի Դայլանդն ընդհանրապես ոչինչ չասաց, դրա փոխարեն գրեթե դատարկ դարակները վերցրեց մի քանի տոպրակ մակարոն և երկու տուփ շաքար, ինչից հետո քստքստացնելով իր թաղիքե հողաթափերը, որոնք, իմիջիայլոց, հագել էր թաղման ժամանակ, և՛ այնտեղ զնալիս, և՛ ետադարձ ճանապարհին քստքստացնելով հեռացավ՝ հնարավորություն տալով, որպեսզի Մացերատը խղճուկ մնացորդը կրպակից տեղափոխի նկուղ:

Այժմ մենք գրեթե նկուղը չէինք լքում: Ասեկոսեներ էին տարածվում, թե ռուսները արդեն Ցիգանկերբերգում են, Պիցցենդորֆում և Շիդլիցի դիմաց: Դամենայնդեպս, նրանք ակնհայտորեն զբաղեցնում էին բարձունքները, որովհետև քաղաքի վրա կրակում էին ուղիղ նշանառությամբ: Աջ քաղաքը, Դին քաղաքը, Տաքտեղի քաղաքը, Արվարծանը, Երիտասարդ քաղաքը, Նոր քաղաքը և Ներքին քաղաքը՝ բոլորը, նրանք, որ կառուցվել էին յոթ տասնամյակների ընթացքում, ամբողջությամբ այրվեցին երեք օրում: Սակայն դա Դանցիգ քաղաքի առաջին հրդեհը չէր: Պոմերանիայից մարդիկ, բրանդենբուրգցիները, միաբա-

նության ասպետները, լեհերը, շվեդները և ևս մեկ անգամ շվեդները, ֆրանսիացիները, պրուսացիները, ռուսները, ինչպես նաև սաքսոնացիները, դեռ առաջներում պատմություն կերտելով, մոտավորապես քսան տարին մեկ գալիս էին այն հետևության, որ վատ չէր լինի քաղաքը այրել: Իսկ այժմ ռուսները, լեհերը, գերմանացիները և անգլիացիները հարյուրերորդ անգամ էին միահամուռ թրծում գոթական շինությունների աղյուսները, ինչից աղյուսները վեր էին ածվում չորահացի: Կրակով էին բռնված Զեկերգասեն, Լանգգասեն, Բրայթգասեն, Վոլվերբերգասեն և Մեծն ու Փոքրը, այրվում էր Թոբիասգասեն, Դունդեգասեն, Դին քաղաքում՝ Գրաբենը, Գրաբենը՝ արվարձանում, այրվում էին պատվարները, և այրվում էր երկար կամուրջը (փայտե դարպասները), որն առանձնապես գեղեցիկ էր այրվում: Հոգեներգրասեի վրա, Փոքր Դերծակյանում կրակը շատ ավելի մեծ չափերի հասավ, քան կարելի էր երևակայել: Մարիայի եկեղեցուն կրակը ներսից էր դուրս գալիս՝ սլաքածև պատուհանների միջով ցուցադրելով տոնական լուսավորումը: Սուրբ Կատարինայի, Սուրբ Յոհանի, Սուրբ Բրիգիտայի, Բարբարայի, Եղիսաբեթի, Պետրոսի ու Պողոսի, Երրորդության և Սուրբ Խաչելության դեռևս չէվակուացված զանգերը հալվում էին իրենց զանգակատների վրա և առանց տնքոցի ու զնգոցի կաթում ներքև: Մեծ ջրաղացում ցորեն էին աղում, Ֆլյայշերգասենում մսագործների այրված տպպակայի հոտ էր գալիս, քաղաքային թատրոնում պրեմիերա էր, ներկայացնում էին «Հրծիգի երազանքները» երկինաստ, մեկ արարից բաղկացած պիեսը: Աջ քաղաքի ռատուշայում մտադրվել էին հրդեհից հետո ետին թվով բարձրացնել հրշեջների աշխատավարձերը: Սուրբ Հոգու փողոցը բոցավառվում էր հանուն Սուրբ Հոգու, Սուրբ Ֆրանցիսկի մենաստանը ուրախ բոցավառվում էր հանուն Սուրբ Ֆրանցիսկի, որը սիրում էր կրակը և գովերգում էր այն: Իսկ Ֆրաուենգասեն այրվում էր միանգամից հանուն Հոր և Որդու: Եվ, իհարկե, կարիք չկա ասել, որ և՛ Փայտանյութի շուկան, և՛ Ածխի շուկան, և՛ Խոտինը ևս այրվեցին: Իսկ Հացի փողոցում հացերը այդպես էլ մնացին վառարանում, իսկ Կաթնայինում կաթը եռալով թափվեց, և միայն Արևմտապրուսական ապահովագրական «Ապահովագրում կրակից» միության շենքը զուտ խորհրդանշանական պատճառներով չկարողացավ այրվել:

Օսկարը հրդեհներով առանձնապես չէր հրապուրվում երբեք: Այդ իսկ պատճառով ես այդպես էլ կմնայի նկուղում նստած, երբ աստիճաններից բռնելով, վեր բարձրացավ Մացերատը, որպեսզի ձեղնահարկից դիտի այրվող Դանցիգը. եթե միայն հենց այդ ձեղնահարկում ես թերամ-

րությանս պատճառով պահած չլինելի իմ փոքրաթիվ, հեշտությամբ բոցավառվող գանձերը: Պետք էր փրկել ինչպես ռազմաճակատային թատրոնից մնացած վերջին թմբուկը, այնպես էլ Գյոթեն՝ Ռասպուտինի հետ: Դրանից բացի, ես էջերի արանքում պահում էի նրբագույն, քնքուշ նկարազարդված հովհարը, որի հետ իմ Ռոզվիտան, իմ Ռագունան այդքան նրբորեն էր կարողանում վարվել, երբ ողջ էր: Մարիան մնաց նկուղում, իսկ ահա փոքրիկ Կուրտը ցանկություն հայտնեց Մացերատի և ինձ հետ բարձրանալ տանիք, որպեսզի նայի կրակին: Մի կողմից ինձ զայրացրեց իմ որդու անզուսպ հիացմունքը, իսկ մյուս կողմից՝ Օսկարն ինքն ասաց. «Չաստատ դա նրա մոտ նախապապից և իմ պապիկից՝ հրծիգ Կոլյաչեկից է գալիս»: Սակայն Մարիան թույլ չտվեց փոքրիկ Կուրտին գալ մեզ հետ, իսկ ինձ թույլ տվեց Մացերատի հետ բարձրանալ վերև, այնտեղ ես հավաքեցի իրերը, ծեղնահարկի պատուհանից հայացք նետեցի և հիացա այն ժայթքող բնական ուժով, որը կարողացավ դրսևորել այդքան հին ու պատվարժան քաղաքը:

Երբ մոտակայքում սկսեցին ռումբեր պայթել, մենք ցած իջանք ծեղնահարկից: Մացերատը ուզում էր հետո մեկ անգամ էլ բարձրանալ, սակայն Մարիան նրան արգելեց: Նա ենթարկվեց, նա լաց եղավ, երբ ներքևում մնացած Գրեֆի այրիւն մամրամասնորեն նկարագրում էր, թե ինչպես է այրվում քաղաքը: Չետո նա ևս մեկ անգամ բարձրացավ բնակարան և միացրեց ռադիոն, սակայն այժմ ռադիոն լռում էր: Նույնիսկ չէր լսվում, թե ինչպես էր ճարճատում կրակը ռադիոկենտրոնի այրվող շենքում, իսկ արտակարգ տեղեկությունների մասին ասելու բան էլ չկա:

Վախվորած, ինչպես երեխան, որը չգիտի շարունակի՞ արդյոք հավատալ Ձմեռ պապին, Մացերատը կանգնել էր նկուղի մեջտեղում, մատներով շոշափում էր իր շալվարակալները, առաջին անգամ կասկածեց վերջնական հաղթանակին և այրի Գրեֆի խորհրդով դարձածալի վրայից հանեց կուսակցական նշանը՝ չնայած նաև չգիտեր, թե որտեղ այժմ այն հարմարեցնի: Գրեֆուհին հրաժարվեց այն իր հետ վերցնել, Մարիան առաջարկեց նշանը թաքցնել կարտոֆիլի մեջ, սակայն կարտոֆիլը Մացերատին այնքան էլ հուսալի ապաստարան չէր ներկայանում: Իսկ վերև բարձրանալ նա չհամարձակվեց, որովհետև նրանք շուտով կգան, եթե արդեն չեն եկել, եթե արդեն այս կողմը չեն ուղղվում, մարտեր չեն մղում Բրենտաուի և Օլիվի մոտ: Մինչ նա պարապ-սարապ շրջում էր ծեղնահարկում, մեկ կամ երկու անգամ չէ, որ բարձրածայն ափսոսանք հայտնեց, որ այդ կոնֆետը չէր թողել այնտեղ՝ հակաօդային ավազի մեջ: Որովհետև եթե նրանք իրեն գտնեն այստեղ՝ ներքևում,

այդ կոնֆետը ձեռքում... և նա այն գցեց բետոնին, ցասման պոռթկում պատկերելով՝ ուզում էր ոտքը դնել վրան: Սակայն մենք երկուսս՝ Կուրտն ու ես, միաժամանակ նետվեցինք նրա ետևից, և ես առաջինը այն խլեցի ու ձեռքիցս բաց չթողեցի, երբ Կուրտը ձեռքը վրա բերեց ու հարվածեց, ինչպես հարվածում էր ամեն անգամ՝ ցանկանալով ինչ-որ բան ստանալ: Սակայն ես որդուս չտվեցի կուսակցական նշանը, ես չէի ցանկանում նրան վնաս հասցնել, որովհետև ռուսները՝ ախր նրանք կատակներ չեն սիրում: Օսկարը դա դեռ իր ռասպուտինյան ընթերցումների ժամանակներից էր հիշում և ողջ ժամանակ, մինչ փոքրիկ Կուրտը դնգստում էր ինձ, իսկ Սարիան փորձում էր մեզ բաժանել, ես ինձ հարց էի տալիս, թե փոքրիկ Կուրտի մոտ հատկապես ով կհայտնաբերի նշանը, եթե Օսկարը չդիմանա որդիական հարվածների տարափին: Կամ բելոռուսները, կամ վելիկոռուսները, կամ էլ կազակները, կամ վրացիները, կամ կալմիկները, կամ Դրիմի թաթարները, կամ ռուսները, կամ ուկրաինացիները, իսկ միգուցե, ընդհանրապես, կիրգիզները:

Երբ այդի Գրեֆի օգնությամբ Սարիան մեզ բաժանեց, ես հանդիսավոր ձևով կոնֆետը սեղմեցի ձախ ձեռքիս մեջ: Մացերատը ուրախացավ, որ իր շքանշանը անհետացավ: Սարիան առանց այն էլ փոքրիկ Կուրտի հետ շատ հոգսեր ուներ: Բացված քորոցը խրվեց ափիս մեջ: Ոչ նախկինում, ոչ այժմ ես այդ իրի մեջ ոչ մի համ չէի գտնում: Սակայն հենց այդ ժամանակ, երբ ես ուզում էի այն կպցնել Մացերատի պիջակի ետևի մասին, ի վերջո, իմ ինչ գործն է նրա կուսակցությունը, նրանք հայտնվեցին մեր վերևում, կրպակում, իսկ եթե դատելու լինենք կանանց ճշոցից, ապա, շատ հնարավոր է, հարևան նկուղում:

Երբ նրանք բարձրացրեցին բացովի կափարիչը, կուսակցական նշանի ասեղը առաջվա նման խրված էր իմ ափի մեջ: Դե ինչ կարող էի անել ես, եթե ոչ կուչ գալ Սարիայի դողացող ծնկների մոտ, հետևել բետոնե հատակի վրայի մրջյունների իրարանցմանը, ում գլխավոր ճանապարհը թեքությամբ անցնում էր ծնեռային կարտոֆիլից դեպի շաքարով լի պարկը: Լիովին նորմալ, փոքր-ինչ խառնածին ռուսներ են, որոշեցի ես, երբ նրանք մոտավորապես վեց հոգով ներխուժեցին նկուղ բերող աստիճանի վրա և սկսեցին իրենց ինքնաձիգների վերևից մեզ զննել: Բոլոր գոռոցներով ու ճիչերով հանդերձ՝ հանգստացնող դարձավ այն հանգամանքը, որ մրջյունները նվազագույն ուշադրություն անգամ չդարձրին ռուսական բանակի ներկայացուցիչների վրա: Մրջյունների մտքինը միայն մեկն էր՝ կարտոֆիլ, մեկ էլ շաքար, այն դեպքում, երբ ինքնաձիգներով մարդիկ սկզբում այլ նվաճումների էին ձգտում: Այն, որ

մեծահասակները բարձրացրեցին ձեռքերը, ես լիովին բնական համարեցի: Դա մենք կինոխորոմիկայից գիտեինք, բացի այդ, Լեհական փոստատան պաշտպանության ավարտից հետո հանձնունը տեղի էր ունենում ճիշտ նույն ձևով: Սակայն թե ինչու փոքրիկ Կուրտը որոշեց մեծահասակներին նմանվել, ես չեմ կարողանում հասկանալ:

Ճիշտ կլիներ, որ նա օրինակ վերցներ ինձանից՝ իր հորից, իսկ եթե նույնիսկ ոչ հորից, ապա ծայրահեղ դեպքում գոնե մրջյուններից: Սակայն քանի որ անմիջապես երեք դանդաղաշարժ համազգեստավորներ բռնվեցին այրի Գրեֆի հանդեպ հետաքրքրությամբ, հասարակությունը փոքր-ինչ հանգստացավ: Գրեֆուհին, որն այդքան տարիներ մնալուց և դրան նախորդած ապաշխարումից հետո նման սաստիկ ճնշման հավանաբար չէր սպասում, սկզբում, ճիշտ է, անսպասելիությունից գոռաց, սակայն հետո լիովին ընտելացավ իր գրեթե մոռացված վիճակին:

Ես Ռասպուտինի մոտ նաև կարդացել էի, որ ռուսները սիրում են երեխաներին: Մեր նկուղում ես կարող էի դրանում համոզվել: Մարիան առանց որևիցե պատճառի դողում էր և ոչ մի կերպ չէր կարողանում հասկանալ, թե ինչու մնացած չորսը, որոնք չհետաքրքրվեցին տիկին Գրեֆով, թույլ տվեցին, որ Կուրտը նստած մնա իր ծնկներին: Եվ ոչ թե անձամբ իրենք հերթով բույն դրեցին այնտեղ և հետո, ինչո՞ւ էին նրանք Կուրտին շոյում, նրան ասում «այո-այո-այո» և նույնիսկ փաղաքշանքով թփթփացրին Մարիայի այտին:

Իսկ ինչ-որ մեկը ինձ ու իմ թմբուկը բարձրացրեց բետոնի վրայից ու գրկեց՝ դրանով իսկ խանգարելով ինձ շարունակելու հետևել մրջյուններին և նրանց ջերմեռանդությամբ հավատալու ընթացիկ իրադարձություններին:

Թմբուկը կախված էր փորիս վրա, և մի կարճահասակ կուպիտ կառուցվածք իր հաստ մատներով մի քանի տակտ, մեծահասակի համար նույնիսկ շատ գեղարվեստորեն, թմբկահարեց, որոնց տակ լիովին կարելի էր պարել: Օսկարը մեծ հաճույքով ծառայությունը կհատուցեր ծառայությամբ, թիթեղի վրա իր մի քանի գլուխգործոցները կպատկերեր, սակայն չէր կարող, որովհետև Սացերատի նշանը առաջվա նման խրված էր նրա ծախ ափի մեջ:

Կարելի է ասել, որ նկուղում հանգիստ, գրեթե ընտանեկան իրավիճակ էր հաստատվել: Գրեֆուհին, ավելի ու ավելի լուռ դառնալով, պառկել էր մեկը մյուսին փոխաբինոդ երեք տղաների տակ, և երբ նրանցից մեկը կշտացավ, շնորհալի թմբկահարը Օսկարին փոխանցեց այն մեկին, որը քրտնել էր և փոքր-ինչ շեղ աչքեր ուներ: Ընդունենք, որ նա

կալմիկ էր: Ինձ ծախ ծեռքով գրկած՝ աջով կալմիկը կոճկում էր շալվարը՝ ամենևին չշփոթվելով այն բանից, որ իր նախորդը անում էր ճիշտ հակառակը: Իսկ ահա Մացերատի համար այդպես էլ ոչինչ չէր փոխվում: Նա առաջվա պես կանգնած էր սափտակ, լայացիզյան մսով լի թիթեղյա տուփերի դիմաց, կանգնած էր՝ ծեռքերը բարձրացրած և ի տես էր ցուցադրում իր ափի բոլոր գծերը՝ չնայած ոչ ոք չէր պատրաստվում նրա ծեռքի վրա գուշակություն անել: Դրա փոխարեն կանայք զարմանալի հնարամտություն էին ցուցաբերում: Մարիան արդեն մի քանի ռուսերեն բառեր էր որսացել, նրա ծնկները այլևս չէին դողում, նա նույնիսկ սկսել էր ժպտալ և լիովին կարող էր ինչ-որ բան ներկայացնել իր շրթնհարմոնով, եթե այն նրա ծեռքի տակ լիներ:

Իսկ ահա Օսկարը, որը չէր կարողանում այդքան արագ հարմարվել, այժմ, որպեսզի մրջյուններին հետևելը ինչ-որ բանով փոխարիներ, սկսեց զննել բազմաթիվ տափակ մոխրաշագանակագույն գազանիկներին, որոնք արածում էին կալմիկի օծիքի վրա: Ես հաճույքով մի այդպիսի ոջիլ կորսայի և կուսումնասիրեի, որովհետև նաև իմ գրքերում, ոչ այնքան Գյոթեի մոտ, որքան, և այն էլ հաճախ, Ռասպուտինի, խոսքը հատկապես ոջիլների մասին էր գնում: Սակայն ինձ համար դժվար էր մեկ ծեռքով բռնել ոջիլին և այդ իսկ պատճառով ես նպատակադրվեցի ազատվել կուսակցական նշանից: Օսկարը ասաց՝ քանի որ կալմիկի կրծքի վրա առանց այն էլ շատ շքանշաններ կան, ես էլի նույն ձևով, ծեռքս չբացելով, ծակող, մի ոջիլ բռնելուն խանգարող կոնֆետը մեկնեցի իմ կողքին կանգնած Մացերատին:

Այժմ ետին թվով կարելի է ասել, որ ես դա չպետք է անեի: Սակայն կարելի էր նաև այլ կերպ ասել. իսկ այդ դեպքում ինչո՞ւ Մացերատը նշանը վերցրեց:

Ախր նա վերցրեց: Իսկ ես կոնֆետից ազատվեցի: Վախը աստիճանաբար տիրեց Մացերատին, հենց որ նա մատների արանքում զգաց իր կուսակցության նշանը: Զեռքերս ազատելով, ես այլևս չհետաքրքրվեցի, թե ինչպես է Մացերատը վարվում իր կոնֆետի հետ: Զափից դուրս շեղված, որպեսզի հանգիստ հետևի ոջիլներին, Օսկարը որոշեց ևս մեկ անգամ կենտրոնանալ մրջյունների վրա, սակայն այնուամենայնիվ աչքի պոչով նկատեց Մացերատի ծեռքի արագ շարժումը և, քանի որ նա այժմ չի կարող վերհիշել, թե ինչ մտածեց այն ժամանակ, այսպես է ասում՝ առավել խելամիտ կլիներ այդ խայտաբղետ կլոր մետաղը սեղմած ափի մեջ թողնել:

Սակայն Մացերատը ուզում էր կլոր մետաղից ազատվել, և չնայած այդքան հաճախ դրսևորված իր հարուստ երևակայությանը՝ խոհարարի

և ցուցափեղկ զարդարողի երևակայությանը, նա ավելի խելացի ոչինչ չգտավ, քան այն իր բերանը մտցնելը:

Ախ, որքան կարևոր կարող է լինել ձեռքի հպանցիկ շարժումը: Ուղղակի ձեռքից բերան՝ դա լիովին բավարար եղավ. երկու ի վանները, որոնք նստած էին Մացերատից ձախ և աջ, հանկարծ անհանգստացած իրար անցան և վեր թռան գորշ-կանաչավուն ներքնակի վրայից և ինքնաձիգներով հայտնվեցին ուղիղ Մացերատի փողի դիմաց, ընդ որում յուրաքանչյուրը կարող էր լտեսնել, թե ինչպես է Մացերատը ջանում ինչ-որ բան կուլ տալ:

Ախ, եթե նա գոնե ժամանակին հասցներ երեք մատներով փակել նշանի քորոցը: Այժմ նա խեղդվում էր դժվարամարս կոնֆետով, դարձավ մուգ կարմիր, նրա աչքերը դուրս թռան ուղեծրերից, նա հագում էր, լաց լինում, ծիծաղում և այդ ամենը միանգամից դրսևորվելու ժամանակ ոչ մի կերպ չէր կարողանում ձեռքերը վերև պարզած վիճակում պահել: Իսկ այդ մեկը արդեն ի վանները թույլ տալ չէին ցանկանում: Նրանք գոռացին, նրանք պահանջեցին, որպեսզի նա իրենց ներկայացնի իր ափերը, սակայն Մացերատը ամբողջապես ու լիովին զբաղված էր իր շնչառական օրգաններով: Այժմ նա չէր կարողանում ինչպես հարկն է հագալ, դրա փոխարեն սկսեց թռչկոտել ու վայրենաբար թափ տալ ձեռքերը, թափ տալով դարակի վրայից մի քանի տուփ լայացիզյան մսի պահածո սրբեց ցած, իսկ արդյունքում իմ կալմիկը, որը մինչ այդ իր շեղ աչքերով միանգամայն հանգիստ հետևում էր տեղի ունեցողին, ինձ ձեռքերից իջեցրեց, իր ետևում փնտրեց, ինչ-որ մի բան բերեց հորիզոնական վիճակի և իր ծնկի մասից մի ողջ փամփուշտատուփ կրակեց, ավելի շուտ, քան Մացերատը հասցրեց խեղդվել:

Ինչ ասես, որ չես անի ճակատագրական ակնթարթին: Սինչ իմ ենթադրյալ հայրը կուլ տվեց իր կուսակցությունը և մահացավ, ես ինքս դա չնկատեցի ու չկամենալով՝ մատներիս արանքում ճզմեցի անիծին, որը դրանից քիչ առաջ որսացել էի կալմիկի վրայից: Մացերատը լայնակի ընկավ ուղիղ մրջյունների արահետի վրա: Ի վանները կրպակ տանող աստիճաններով լքեցին նկուղը՝ իրենց հետ մի քանի տուպրակ մեղր տանելով: Վերջինը հեռանում էր իմ կալմիկը, սակայն նա մեղր չվերցրեց, որովհետև այդ ժամանակ վերալիցքավորում էր ինքնաձիգը: Այրի Գրեֆը ամբողջապես իր շուրջը ոլորված ոտքերը չռած պառկել էր մարգարիկների արկղերի միջև, Սարիան այնքան ամուր էր սեղմել փոքրիկ Կուրտին, որ կարծես մտադրվել էր ճզմել նրան: Իսկ իմ գլխից դուրս չէր գալիս մի բարդ կառուցվածք, որը ես ընթերցել էի Գյոթեի

մոտ: Սրբյունները նկատեցին, որ իրավիճակը փոխվել է, սակայն չվախեցան զարտուղի ճանապարհներից ու կծկված Սացերատի շուրջը նոր մայրուղի բացեցին, քանզի շաքարավազը, որը դուրս էր թափվում պառկած պարկից, քաղցրությունը չպակասեցրեց այն բանից, որ մարշալ Ռոկոսովսկու բանակը գրավեց Դանցիգ քաղաքը:

ՊԵՏՔ Է, ԹԵ՞ ՊԵՏՔ ՉԷ

Առաջինը եկան ռուզերը, նրանց ետևից գոթերը և գեպիդները, ետևից կաշուքցիները, որոնցից էլ ուղիղ գծով առաջացել է Օսկարը: Այնուհետև լեհերը ուղարկեցին Ադալբերտ Պրագացուն: Վերջինս եկավ խաչով, սակայն կամ այն է կաշուքները, կամ այն է պրուսները կացնով կտրեցին նրա գլուխը: Դա տեղի ունեցավ ձկնորսական գյուղակում, իսկ գյուղական այդ անվանվում էր Գիդանիչ: Մարդիկ Գիդանիչը վերածեցին Դանչիկի, Դանչիկից դարձավ Դանտցիգ, ավել ուշ անվանումը սկսեցին գրել առանց «տ»-ի՝ Դանցիգ, իսկ այժմ Դանցիգը կոչվում է Գդանսկ:

Սակայն մինչ մարդիկ հասան այդ գրությանը, կաշուքներից հետո Գիդանիչում հայտնվեցին Պոմերելայի դուքսերը: Նրանք այսպիսի անուններ էին կրում. Սուբիսլավ, Սամբոր, Մեստվին և Սվյատոպոլ: Գյուղակը վերածվեց ավանի: Այնուհետև եկան վայրի պրուսները և փոքր-ինչ այն ավերեցին: Այնուհետև նաև Բոլեսլավ Լեհացին չկարողացավ իրեն գրկել մի փոքր ավերելու հաճությից, հետո միաբանական եղբայրությունը հոգ տարավ այն մասին, որպեսզի ավերումների նոր վերացված հետքերը կրկին պարզորոշ հայտնվեն ասպետական սրերի հարվածների ներքո:

Ահա այսպես. ավերիչ-վերականգնողական պատերազմ մղելով, Պոմերանիայի դուքսերն ու միաբանական եղբայրության գրոսմայստերները, Լեհաստանի թագավորներն ու հակաթագավորները, Բրանդենբուրգյան կոմսերն ու Վլացլավյան եպիսկոպոսները մի քանի հարյուրամյակ շարունակ փոխարինեցին մեկը մյուսին: Շինարարներն ու ավերողներն անվանվում էին Օտտո և Վալդեմար, Բոգուշա, Չայնրիխ ֆոն Պլոցկե և Դիտրիխ ֆոն Ալտենբերգ, որը իր ասպետական ամրոցը կառուցեց ճիշտ այն նույն տեղում, որտեղ XX դարում Յենիուսպլացում պաշտպանվում էր Լեհական փոստատունը:

Եկան հուսիսները, ինչ-որ բան այստեղ այրեցին ու հեռացան: Այնուհետև քաղաքից վոնդեցին ասպետական միաբանությանը, քանդե-

ցին ամրոցը՝ չցանկանալով քաղաքի մեջտեղում ամրոց ունենալ, դարձան լեհեր և իրենց վատ չէին զգում: Թագավորը, որը կարողացավ դրան հասնել, Կազիմիր անունն էր կրում, կոչվում էր Մեծ և հանդիսանում էր Վլադիսլավ Առաջինի որդին: Հետո արդեն եկավ Լյուդվիգը, իսկ Լյուդվիգի ետևից եկավ Յադվիգան: Յադվիգան ամուսնացավ Յագայլո Լիտվացու հետ, և սկսվեց Յագելոնների դարաշրջանը: Վլադիսլավ Երկրորդին հետևեց Վլադիսլավ Երրորդը, հետո հանկարծ էլի մի Կազիմիր, որն այնքան էլ չէր ցանկանում կառավարել, սակայն, այնուամենայնիվ, նա ամբողջ տասներեք տարի միանգամայն բարեհաջող պատերազմի ու միաբանության համար ֆուկ էր վերցնում վաճառականների բարի փողերը: Ի տարբերություն նրա, Յոհան Ալբրեխտը մեծ գործ ուներ թուրքերի հետ: Ալբքսանդրին հետևեց Սիգիզմունդ Ծերը, նույն ինքը ժիգմունտ Ծերը: Սիգիզմունդ Օգոստոսին նվիրված պատմական գրքի զխիսն հետևում է գլուխը հենց այն Ստեֆան Բատորիայի մասին, որի պատվին լեհերը սիրում են կոչել իրենց օվկիանոսային խոշոր նավերը: Բատորիան երկար ժամանակ պաշարեց ու գնդակոծեց քաղաքը, ինչպես կարելի էր իմանալ գրքերից, սակայն այն չկարողացավ գրավել: Այնուհետև եկան շվեդները և իրենց նույն ոճով պահեցին: Ընդ որում, քաղաքի պաշարումն այնքան դուր եկավ նրանց, որ նրանք դա կրկին ու կրկին նախաձեռնեցին: Այդ նույն ժամանակահատվածում դանցիգյան ծովախորշը հռլանդացիներին, դանիացիներին և անգլիացիներին այնքան դուր եկավ, որ բազմաթիվ արտասահմանցի նավապետների, որոնք խարիսխ գցեցին դանցիգյան խարսխակայանում, հաջողվեց դառնալ ծովային հերոսներ:

Օլիվյան աշխարհ: Ախ, որքան խաղաղ և որքան գեղեցիկ է դա հնչում: Հենց այնտեղ առաջին անգամ մեծ տերությունները նկատեցին, որ լեհերի երկիրը ուղղակի ստեղծված է այն բաժանելու համար: Շվեդները, շվեդները և մեկ անգամ ևս շվեդները՝ այստեղից շվեդական բաստիոնը, շվեդական փունջը, շվեդական պատը: Հետո հանկարծ վրա տվեցին ռուսներն ու սաքսոնացիները, որովհետև քաղաքում թաքնվել էր խեղճ Ստանիսլավ Լեշչինսկի արքան: Եվ ահա մեկ և միակ թագավորի պատճառով գերվեց հազար ութ հարյուր տուն, իսկ երբ խեղճ Ստանիսլավը փախավ Ֆրանսիա, քանի որ այնտեղ էր ապրում նրա փեսա Լյուդովիկոսը, քաղաքացիները ստիպված էին մի ամբողջ միլիոն փող տալ:

Դրանից հետո Լեհաստանը բաժանեցին երեք անգամ: Եկան պրուսականները՝ չնայած նրանց ոչ ոք չէր կանչել, և քաղաքային բոլոր դարպասների վրա լեհական արծիվը փոխարինեցին թռչունով: Հազիվ

հասցրեց դպրոցական ուսուցիչ Յոհան Ֆալկը հորինել ամանորյա «Օ դու, չքնաղ...» երգը, երբ վրա տվին ֆրանսիացիները: Նապոլեոնյան զենեքալին անվանում էին Ռապա, ընդ որում՝ ծանր պաշարումից հետո հենց նրան էին Դանցիգի բյուրգերները ստիպված հատկացրել քսան միլիոն ֆրանկ: Պետք չէ թերևս կասկածել, որ Դանցիգի կյանքում ֆրանսիական ժամանակաշրջանը սարսափելի ժամանակաշրջան էր: Բարեբախտաբար, նա ընդամենը յոթ տարի շարունակվեց: Այդ ժամանակ շնորհի բերեցին ռուսներն ու պրուսականները և ռումբերով այրեցին Շպայխերինգելը: Ազատ քաղաքը, որը Նապոլեոնն էր ստեղծել, վերացավ, իսկ պրուսականների համար կրկին քաղաքի բոլոր դարպասների վրա իրենց թռչունը կպցնելու հնարավորություն ստեղծվեց, ինչով էլ նրանք զբաղվում էին մեծ ջանասիրությամբ: Եվ իրենց պրուսական ոճով սկզբում քաղաքի մեջ տեղավորեցին գրենադերական չորրորդ գունդը, առաջին հրետանային բրիգադը, առաջին սակրավորական գումարտակը և առաջին լեյբ-հուսարական գունդը: Իսկ երեսուներորդ հրետանային գունդը, տասնութերորդ հրետանային գունդը, երրորդ գվարդիական հետևակային գունդը, քառասունչորսերորդ հետևակային գունդը և երեսուներեքերորդ հրաձգային գունդը քաղաքում չմնացին: Դրա փոխարեն հանրահայտ հետևակայինի համար հարյուր քսանութերորդ գունդը քաղաքում պարապ-սարապ մնաց մինչև 1920 թիվը: Ոչինչ բաց չթողնելու համար անհրաժեշտ է նաև ավելացնել, որ պրուսացիների ժամանակ առաջին հրետանային բրիգադը մեծացվեց և վերակազմավորվեց առաջին ամրոցային պարետատան և երկրորդ հետևակահրետանային գումարտակի, որը արևելապրուսական հրետանային գնդի կազմում համար Առաջինն էր: Դրան գումարենք նաև պոմերանյան համար երկու հետևակահրետանային գունդը, որը հետագայում փոխարինվեց համար տասնվեց արևմտապրուսական հետևակահրետանային գնդով: Առաջին լեյբ-հուսարական գնդին հետևեց երկրորդ լեյբ-հուսարական գունդը: Իսկ ահա ութերորդ հեծելազորային գունդը քաղաքի սահմաններում շատ կարճ ժամանակ մնաց: Դրա փոխարեն այդ սահմաններից դուրս, Լանգֆուր անունը կրող արվարձանում, բնակավորվեց արևմտապրուսական համար տասնյոթ գումարտակը:

Բրուկհարդի, Ռաուշենիգի և Գրայզերի ժամանակներում Ազատ քաղաքում միայն կանաչ ոստիկանություն կար: Սակայն Ֆորսթերի օրոք՝ երեսունինին, իրավիճակը փոխվեց: Բոլոր աղյուսե զորանոցները կրկին լցվեցին ուրախ ծիծաղող համազգեստավոր մարդկանցով, իսկ այդ մարդիկ ծեռնածություն էին անում զենքերի տարբեր տեսակներով: Այժմ կարելի է թվարկել, թե ինչպես էին անվանվում բոլոր այն զո-

րամիավորումները, որոնք երեսուներեց մինչև քառասուներեցը տեղակայված էին Դանցիգում և արվարձաններում կամ հենց այնտեղից բարձրանում էին նավերի վրա, որպեսզի շարժվեն դեպի Յուլիսային ավերը, սակայն Օսկարը մտադիր է բաց թողնել այդ մանրամասները, նա պարզապես կասի՝ իսկ հետո, ինչպես մեզ արդեն հայտնի է, եկավ մարշալ Ռոկոսովսկին: Քաղաքը անվնաս տեսնելով՝ նա վերհիշեց իր մեծ, իր միջազգային նախակարապետների մասին և սկզբի համար հրետանու օգնությամբ այրեց այն ամենը, ինչը կարող էր այրվել, որպեսզի նրանք, ովքեր կգան ետևից, իրենց հերթին ուժերը չխնայեին քաղաքը վերականգնելիս: Որքան էլ տարօրինակ է, այս անգամ ռուսների ետևից չեկան ո՛չ պրուսականները, ո՛չ շվեդները, ո՛չ սաքսոնացիները, ո՛չ ֆրանսիացիները. եկան լեհերը:

Իրենց ողջ մեծ վշտով լեհերը հորդացին Վիլնյուսից, Բելոստոկից և Լվովից ու սկսեցին իրենց համար տներ ընտրել: Սեզ մոտ հայտնվեց ոմն պարոն, ներկայացավ որպես Ֆայնգոլդ, նա բացարձակապես միայնակ էր, սակայն իրեն այնպես էր պահում, կարծես իրեն բազմանդամ ընտանիք է շրջապատում, որին ինքը պետք է ցուցում տա: Պարոն Ֆայնգոլդը անմիջապես իր վրա վերցրեց զաղութային ապրանքների կրպակը, իր կնոջը՝ Լյուբային, որն առաջվա նման անտեսանելի էր մնում և պատասխաններ չէր տալիս, ցույց տվեց տասնորդական կշեռքը, կերոսինով բաքը, պղնձե լայնադիր ծողը, որով երշիկներ էին կախում, դատարկ դրամարկղը և, մեծագույն հաճույքով, նկուղի պահուստները: Իսկ Մարիան, որին առանց տատանվելու վարձեց որպես վաճառողուհի և շատախոսությամբ ներկայացրեց իր երևակայական կնոջը՝ Լյուբային, իր հերթին Ֆայնգոլդին ներկայացրեց մեր Սացերատին, որն արդեն երրորդ օրն է, ինչ պառկած էր նկուղում՝ բրեզենտի տակ: Որովհետև բազմաթիվ ռուսների պատճառով, որոնք լցվել էին բոլոր փողոցները, ստուգում էին հեծանիվների, կարի մեքենաների ու կանանց որակը, մինչ օրս նրան չէինք կարողացել թաղել: Տեսնելով Սացերատի մարմինը, որին մենք շրջել էինք մեջքի վրա, պարոն Ֆայնգոլդը այնքան արտահայտիչ ծեռքերը գլխավերևում զարկեց իրար, ինչպես Օսկարը կարող էր շատ տարիներ առաջ բազմաթիվ անգամ տեսնել իր խաղալիքների վաճառողի, Սիգիզմունդ Մարկուսի մոտ: Պարոն Ֆայնգոլդը նկուղ կանչեց իր ողջ ընտանիքին, այլ ոչ թե միայն կնոջը՝ Լյուբային և, անկասկած, տեսավ, թե ինչպես նրանք բոլորը շտապեցին դեպի կանչը, քանզի նա նրանցից յուրաքանչյուրին դիմում էր անունով, ասում՝ Լյուբա, Լև, Յակոբ, Բերեկ, Լևոն, Սանդել և Սոնյա, ողջ ընտանի-

քին հասկացրեց, թե ով է պառկած այնտեղ, թե դա ով է մահացել: Դրանից անմիջապես հետո բացատրեց, սակայն այժմ արդեն մեզ, որ բոլորը, ում նա կանչեց նկուղ, հենց այդ ձևով էին պառկած, նախքան Տրեքլինկայի վառարաններն ընկնելը, և ոչ միայն նրանք, այլև իր հարսը և հարսի փեսան, որը հինգ փոքրիկ երեխա ուներ, և ահա նրանք բոլորը պառկած էին, միայն նա՝ պարոն Ֆայնգոլդը պառկած չէր, որովհետև պետք է ամենի վրա քլոր ցաներ:

Իսկ հետո նա մեզ օգնեց Մացերատին աստիճաններով վեր տեղափոխել կրպակ, ինչից հետո շուրջը հավաքեց իր ողջ ընտանիքը, իսկ կնոջը՝ Լյուբային, խնդրեց մարմինը լվանալիս Մարիային օգնել: Սակայն Լյուբան չօգնեց, ինչը պարոն Ֆայնգոլդը չնկատեց, քանի որ պահուստները նկուղից կրպակ էին տեղափոխում: Եվ Գրեֆուհին, որը ժամանակին լողացրեց Տրուչինսկի մայրիկին, նույնպես չեկավ մեզ օգնելու, որովհետև նրա բնակարանը պոնկեպոնոնկ լցված էր ռուսներով, և մենք լսում էինք, թե ինչպես են նրանք երգում:

Ծերունի Չայլանդը, որը օկուպացիայի արդեն առաջին օրերին կոշկակարի աշխատանք էր գտել և ներբաններ էր գցում ռուսական ճտքավորների տակ, որոնք հարձակման ընթացքում մաշվել էին, սկզբում հրաժարվեց կատարել դազադագործի աշխատանքը: Սակայն երբ նրա հետ բանակցությունների մեջ մտավ պարոն Ֆայնգոլդը և Չայլանդի արհեստանոցի էլեկտրաշարժիչի դիմաց մեկի կրպակից «Դերբի» սիգարետներ առաջարկեց, նա մի կողմ դրեց ճտքավորները, ձեռքը այլ գործիքներ և իր մոտ մնացած վերջին տախտակները վերցրեց:

Այն ժամանակ մենք ապրում էինք, նախքան մեզ այնտեղից հանեցին դուրս և պարոն Ֆայնգոլդը մեր տնօրնությանը հանձնեց նկուղը, Տրուչինսկի մայրիկի բնակարանում, որը մինչ այդ մաքրել էին հարևաններն ու եկվոր լեհերը: Ծերունի Չայլանդը ծխնուց հանեց խոհանոցի դուռը, քանի որ հյուրասենյակի ու ննջասենյակի մեջտեղի դուռը արդեն օգտագործվել է Տրուչինսկի մայրիկի դազադի վրա: Ներքևում՝ բակում, նա «Դերբի» սիգարետներ էր ծխում և դազադ էր պատրաստում: Իսկ մենք մնացինք վերևում, և ես վերցրեցի բնակարանում մնացած միակ աթոռը, բացեցի կոտրված պատուհանները և զայրացա դազադ պատրաստող ծերունու վրա, որը չէր էլ մտածում այն մասին, որ դազադին պատշաճ է ոտքերի մասում նեղանալ: Օսկարը Մացերատին այդպես էլ այլևս չտեսավ, քանզի երբ դազադը բարձեցին այրի Գրեֆի ձեռնասայլակի վրա, այն արդեն վերևից մեխված էր «Վիտելլո» մարգարինի արկղերի շրիշակներով՝ չնայած կենդանության օրոք Մացերատը ոչ միայն մարգարին չէր ուտում, այլ նույնիսկ ճաշելիս չէր օգտագործում:

Մարիան պարոն Ֆայնգոլդին խնդրեց մեզ ուղեկցել, քանի որ վախենում էր փողոցի ռուս զինվորներից: Իսկ պարոն Ֆայնգոլդը, որը թուրքական ծևով նստել էր վաճառասեղանի վրա և փոքրիկ գդալով տուպրակից արհեստական մեղր էր հանում, սկզբում պատասխանեց անվստահորեն՝ վախենալով, որ հանկարծ կինը՝ Լյուբան, չխանդի, սակայն հետո, հավանաբար, մեզ հետ գալու թույլտվություն ստացավ նրանից, որովհետև վաճառասեղանի վրայից իջավ, մեղրը փոխանցեց ինձ: Իսկ ես իմ հերթին այն փոխանցեցի փոքրիկ Կուրտին, որը տուպրակը մինչև վերջ լպստեց, մինչ պարոն Ֆայնգոլդը թույլ տվեց Մարիային իրեն փոխանցել ճագարի մոխրագույն մորթով երկար, սև վերարկուն: Նախքան կրպակը փակելը և ոչ մեկի առջև չբացելու՝ իր կնոջը հրաման տալը, նա գլխին դրեց ցիլինդրը, որ նրան փոքր էր և որը ժամանակին ամենատարբեր թաղումների ու հարսանիքների ժամանակ Մացերատն էր գլխին դնում: Ծերունի Դայլանդը չկամեցավ մինչև Քաղաքային գերեզմանոց ձեռնասայլակը քաշել: Իբր ինքը դեռ ճութավորները չի վերանորոգել, պետք է շտապի: Սաքս-Յալբե-պլացում, որտեղ դեռ փլատակներից ծուխ էր բարձրանում: Նա թեքվեց ծախ, դեպի Բրյուզենբերգ, և ես աղոտ զգացի, որ նա ուղղվում է Ջասպեի կողմը: Ուսները նստել էին տների առջև, փետրվարյան ժլատ արևի տակ տեսակավորում էին ձեռքի ու զրպանի ժամացույցները, ավագով մաքրում էին արծաթե գդալները, կրծկալները հագցնում էին գլխներին, որպեսզի ականջները տաքացնեն, վարժվում էին հեծանիվներ գեղեցիկ վարելու գործում և նկարներից, գետնին դրվող ժամացույցներից, լոգարաններից, ռադիոընդունիչներից, վերարկուների կախիչներից բարիկադներ կառուցելով, նրանց միջև հեծանիվներով վարժանքներ էին անում: Լավագույն դեպքում խույս էին տալիս այնպիսի առարկաներից, որպիսիք էին մանկական սայլակները և ջահերը, որոնք ինչ-որ մեկը դուրս էր նետել պատուհաններից, և իրենց արվեստի համար որպես պարզև ծափահարություններ էին ստանում: Այն տեղում, որի կողքով անցնում էինք մենք, մի քանի վայրկյանով խաղն ընդհատվում էր: Ձինվորներից մի քանիսը, որոնք համազգեստների վրայից իրենց վրա գոռով կանացի սպիտակեղեն էին քաշել, օգնում էին մեզ հրել ձեռնասայլակը և ձեռքերը մեկնում էին դեպի Մարիան, սակայն պարոն Ֆայնգոլդը, որը խոսում էր ռուսերեն և իր անձը հաստատող փաստաթղթեր ուներ, ետ էր քաշում նրանց: Կնոջ գլխարկով մի զինվոր մեզ վանդակ նվիրեց, որի մեջ ծոդիկի վրա ալիքաձև թուրակ էր նստած: Փոքրիկ Կուրտը, որը թռչկոտելով գալիս էր ձեռնասայլակի ետևից, անմիջապես ցանկացավ պոկել

թջնակի խայտաբղետ փետուրները: Իսկ Մարիան, որը չհամարձակվեց հրաժարվել նվերից, բարձրացրեց վանդակը, որպեսզի փոքրիկ Կուրտի ձեռքը չհասներ և դրեց իմ մոտ, ձեռնասայլակի վրա: Համարելով, որ թուփակը չափից դուրս խայտաբղետ է՝ Օսկարը վանդակը դրեց մարգարիների մեծացած արկղի վրա, որի մեջ պառկած էր Մացերատը: Անձամբ ես ոտքերս կախած նստած էի ետևի կողմում և նայում էի պարոն Ֆայնգոլդի դեմքին, իսկ նրա դեմքը կնճռոտ էր, արտահայտությունը՝ մտահոգությունից մինչև սգավոր, ինչի պատճառով թվում էր, թե պարոն Ֆայնգոլդը ձգտում էր դժվար խնդիր լուծել, ինչը ոչ մի կերպ չէր կարողանում:

Ես թիթեղիս վրա մի քիչ թմբկահարեցի, ես ուրախ էի թմբկահարում՝ ցանկանալով ցրել պարոն Ֆայնգոլդի տխուր մտքերը, սակայն նա պահպանում էր իր բոլոր կնճիռները, հայացքը ուղղել էր անհայտ ուղղությամբ, հնարավոր է, հեռավոր Գալիցիա, իսկ իմ թմբուկը նա այդպես էլ չտեսավ: Եվ այդ ժամանակ Օսկարը հրաժարվեց իր փորձերից, որպեսզի դրանից հետո միայն ձեռնասայլակի անիվներն ու Մարիայի լացը խախտեն լռությունը:

Ինչպիսի մեղմ ձմեռ է, մտածեցի ես, երբ Լանգֆուրդի վերջին տները մնացին ետևում և նույնիսկ ուշադրություն տրամադրեցի թութակին, որը ցից-ցից էր կանգնեցրել թևերը՝ օդանավակայանի վերևում կախված կեսօրյա արևի տակ:

Օդանավակայանը հսկվում էր, Բրյոգեն տանող ճանապարհը փակել էին: Ինչ-որ մի սպա խոսեց պարոն Ֆայնգոլդի հետ, որը խոսակցության ողջ ընթացքում ցիլինդրը պահել էր չռած մատների վրա՝ բացելով քամուց փչվող նոսր բաց շեկոտ մազերը: Կարծես ստուգման համար կարճ թխաթխկացնելով Մացերատի արկղի վրա և մատով բարկացնելով թութակին՝ սպան մեզ թույլ տվեց անցնել, դրան զումարած, ամենաշատը տասնվեց տարեկան երկու տղա տվեց մեզ, չափից դուրս փոքր գլխարկներով ու չափազանց մեծ ինքնաձիգներով երկու տղա տվեց՝ կամ որպես ուղեկցող, կամ որպես պահակ: Շերունի Հայլանդը քաշում էր՝ ոչ մի անգամ ետ չնայելով, դրանից բացի նա հաջողացնում էր ձեռնասայլակը չկանգնեցնելով մեկը մյուսի ետևից սիգարետներ ծխել: Երկնքում կախված էին ինքնաթիռները, և նրանց շարժիչների սուլոցները շատ հստակ էին լսվում, քանի որ կամ փետրվարի վերջն էր, կամ մարտի սկիզբը: Միայն արևի առաջ էին մի քանի ամպիկներ լողում՝ աստիճանաբար գույները կորցնելով: Ռմբակոծիչները թռչում էին դեպի Հելա և թերակղզուց վերադառնում, որովհետև այնտեղ մինչ օրս

էլ մաքառում էին երկրորդ բանակի մնացորդները: Եղանակը և ինքնաթիռների շաշյունները ինձ թախծով պարուրեցին: Ավելի թախծոտ և սրտնեղությունն ավելացնող ոչինչ չկա, քան անամպ մարտյան երկինքը, որը լի է ինքնաթիռների մեկ ուժեղ, մեկ խաղաղվող շշոցով: Դրանից բացի, երկու ռուս զինվորները ճանապարհի ողջ ընթացքում զուր ջանում էին համաքայլ ընթանալ:

Հավանաբար երբ գնում էինք նախ խճաքարի վրայով, իսկ հետո փոս ընկած ասֆալտի, պրագ պատրաստված դագաղի տախտակներից մի քանիսը շարժումից թուլացան: Մենք գնում էինք քամուն հանդիպակաց, բոլոր դեպքերում մահացած Մացերատից ուժեղ հոտ էր գալիս, և Օսկարը ուրախացավ, երբ մենք հասանք Ջասպեի գերեզմանատուն: Չուզուներ պարսպի մոտ բարձրանալ այդպես էլ չկարողացանք, որով հետև ճանապարհի լայնությամբ կանգնած էր այրված T-34 տանկը՝ փակելով դեպի գերազմանատուն տանող ուղիները: Մյուս տանկերը, դեպի Նոյֆարվասեր ուղղվելով, ստիպված էին այն շրջանցել, նրանք էլ ճանապարհի աջ և ձախ կողմի ավազի մեջ թողել էին իրենց հետքերը, զուգահեռաբար շուռ էին տվել գերեզմանատան պատի մի մասը: Պարոն Ֆայնգոլդը ծերունի Հայլանդին խնդրեց գնալ ետևից, և նրանք տանկերի թրթուրների ակոսների միջով տարան դագաղը, որը մեջտեղի մասում մի փոքր գոգավորվել էր, հետո, մեծագույն դժվարությամբ, գերազմանատան պատի փլվածքի միջով և արդեն վերջին ուժերով՝ մինչև գերեզմանաքարերի միջև ընկած հատվածը: Քարերն ընկած էին մեռելների պես կամ սպառնում էին ընկնել: Ծերունի Հայլանդը ժլատորեն ծծում էր սիգարետը՝ ծուխը բաց թողնելով դագաղի ոտքերի մոտ: Ես տանում էի ծողիկի վրա նստած ալիքածև թութակով վանդակը: Մարիան իր ետևից երկու բահ էր քաշ տալիս, փոքրիկ Կուրտը տանում էր քլունգը, ավելի ստույգ ասած, այն տարուբերում էր, իսկ գերազմանատանը, իրեն վտանգի ենթարկելով, սկսեց հարվածել գորշ գրանիտին, մինչև որ Մարիան նրա ձեռքից խլեց քլունգը, որպեսզի, լինելով միանգամայն ուժեղ կին, փորելիս տղամարդկանց օգնի:

Ինչքան լավ է, որ հողը այստեղ ավազոտ է ու սառած չէ, մտածեցի ես, ինչից հետո որոշեցի հյուսիսային պատի մյուս կողմում գտնել Յան Բրոնսկու տեղը: Կամ դա այստեղ էր, կամ էլ՝ այնտեղ: Արդեն չէր հաջողվում գտնել ճիշտ տեղը, քանի որ միմյանց փոխարինող տարվա եղանակները ժամանակին դավաճանորեն թարմ սպիտակ ներկը դարձրել էին մոխրագույն և ծեփերը պոկված, ինչպես և Ջասպեն շրջապատող բոլոր պատերը:

Ետին պատի ճաղապատված դռնակի միջով ես կրկին վերադարձա գերեզմանատուն, հայացքս բարձրացրի դեպի թեքած բարդիների բարձունքները և, որպեսզի դատարկ մտքերին ընթացք չտամ, մտածեցի. «Ահա հիմա նրանք Մացերատին կթաղեն»: Այնուհետև ես սկսեցի մի ինչ-որ իմաստ փնտրել և այն գտա նրանում, որ այստեղ՝ մեկ և միևնույն ավազի ճնշող ծանրության տակ, պիտի պառկեն սկստի երկու խաղընկերները՝ Բրոնսկին ու Մացերատը՝ չնայած առանց իմ խեղճ մայրիկի:

Ցանկացած թաղումները անխուսափելիորեն հիշողության մեջ առաջ են բերում ուրիշ թաղումներ:

Ավագուտ հողը հաղթահարելը հեշտ էր, այստեղ առավել հմուտ հող փորողներ էին պետք: Մարիան ծանր շնչելով ընդմիջում չտվեց, հենվեց իր քլունգին և կրկին լաց եղավ, երբ տեսավ, թե ինչպես է փոքրիկ Կուրտը հեռու տարածությունից քարերով հարվածում վանդակի միջի թուփակին: Փոքրիկ Կուրտը չէր կարողանում դիպչել, նա ավելի հեռու էր նետում, քան հարկն էր: Մարիան լալիս էր անկեղծորեն և բարձրաձայն, որովհետև կորցրել էր Մացերատին, որովհետև Մացերատին տեսնում էր այնպիսին, ինչպիսին նա, իմ կարծիքով, հազիվ թե լիներ, իսկ նրա համար այդ հիշողությունը ընդմիշտ կմնա պարզորոշ և թանկագին: Պարոն Ֆայնգոլդը սփոփանքի խոսքեր էր փնթփնթում, որպեսզի, առիթից օգտվելով, հանգստանա, որովհետև ուժասպառ էր եղել: Իսկ ծերունի Չայլանդը իրեն պահում էր ոսկի որոնողի պես՝ շատ համաչափ էր աշխատում իր բահով՝ հողը նետելով ուսի վրայով ետ, և հետո էլ դեռ հաջողացնում էր հավասար ժամանակահատվածներում ծուխ բաց թողնել: Քիչ այն կողմ երկու ռուս պատանիներ նստել էին գերեզմանատան պատի վրա և ինչ-որ բանի մասին զրուցում էին՝ քանու դիմաց: Գունարենք դրան ինքնաթիռները և արևը, որն ավելի ու ավելի էր բոսորով լցվում:

Նրանք մոտ մեկ մետր խորացել էին, իսկ Օսկարը էլի նույն կերպ պարապ և մոլորված կանգնած էր հին գրանիտի, կորացած սոսիների միջև, Մացերատի այրու և փոքրիկ Կուրտի միջև, որը քար էր չարտում թութակի վրա:

Պետք է՞, թե՞ պետք չէ: Եվ այսպես, Օսկար, դու արդեն մտել ես քսանմեկի մեջ: Պետք է՞, թե՞ պետք չէ: Դու որք ես: Ուրեմն, պետք է: Այն ժամանակվանից, ինչ քո խեղճ մայրիկը այլևս աշխարհում չէ, դու որք ես կիսով չափ: Դու դեռ այն ժամանակ պետք է որոշում կայացնեիր: Յետո նրանք ոչ մեծ խորության մեջ թաղեցին քո ենթադրյալ հայր Յան Բրոնսկուն: Եվ դու դարձար ենթադրյալ երկկողմանի որբ և կանգնեցիր

այստեղ՝ այս ավագի վրա, որի անունը Ջասպե է, և ձեռքերիդ մեջ էիր բռնել կանաչ գույն ստացած փամփուշտի պարկուճը: Անձրև էր գալիս, և «Յունկերս-52»-ը սկսում էր վայրէջքը: Այդ ժամանակ չէ՞ր, որ չնայած անձրևի թեթև աղմուկի միջով, չնայած վայրէջք կատարող տրանսպորտային ինքնաթիռի շաշյունի միջով պարզորոշ լսվեց «Պետք է՞, թե՞ պետք չէ»: Դու քեզ ասում էիր. դա ընդամենը անձրևի աղմուկ է և ընդամենը շարժիչների շաշյուն, այդ միապաղաղ ծայրերը լսելիս ցանկացած տեքստ կարելի է պատկերացնել: Դու ցանկանում էիր դա լսել պարզորոշ ձևով, այլ ոչ միայն որպես կռահում:

Եվ այսպես, պե՞տք է, թե՞ պետք չէ: Ահա նրանք փոս են պատրաստում Մացերատի համար՝ քո ենթադրյալ հոր համար: Որքան որ քեզ հայտնի է, դու այլևս ենթադրյալ հայրեր չունես: Հանուն ինչի ես, ուրեմն, անընդհատ ձեռնածություն անում ու ձեռնածություն անում «պետք է» և «պետք չէ»-ի միջև: Ել ո՞ւմ ես դու մտադիր հարցնել: Միգուցե կորացած սոսիներին, որոնք իրենք են մեծ հարցականի տակ:

Այդ ժամանակ ես կիսամաշված ոլորագծերով և ժանգոտված տառերով բարակ ծուլած խաչ գտա՝ կամ այն է՝ Մաթիլդա Կունկել, կամ այն է՝ Մաթիլդա Ռունկել: Ես գտա նաև պետք է, թե պետք չէ, ավագի մեջ կոծոծի ու ավագուտային եղեգնի միջև պետք է, երեք կամ չորս, պետք չէ մոտավորապես ափսեի մեծության ժանգոտված փշրվող մետաղական ծաղկեպսակներ, որոնք ժամանակին, պետք է, հնարավոր է, որ կաղնու կամ դափնու տերևներ էին պատկերում: Իսկ միգուցե, այնուամենայնիվ, պետք չէ՞ դրանք ձեռքիս մեջ օրորեցի, իսկ հանկարծ ու պետք է՞ նշան բռնեցի, պետք է՞ խաչի ծայրը կամ պետք չէ՞ ուներ, պետք է՞ մոտ չորս սանտիմետր երկարություն: Ոչ, ես ինքս ինձ մտովի չափեցի երկու մետր հեռավորություն՝ պետք է և նետեցի՝ պետք չէ, կողքը, պե՞տք է, արդյոք, երկաթյա խաչը չափից դուրս թեք էր թաղված, պետք է, Մաթիլդա Կունկել, չնայած, միգուցե և Ռունկել՝ պետք է, Կունկել, պետք է, Ռունկել՝ դա վեցերորդ նետումն էր, իսկ ես ինձ թույլ էի տվել անել յոթը, եթե վեց անգամ, պետք չէ, նետեցի յոթը, պետք է, գցեցի խաչի վրա, պետք է, Մաթիլդան պսակով, պետք է, դափնիներ ֆրոյլեն Կունկելի համար, պե՞տք է, հարցրեցի ես երիտասարդ ֆրաու Ռունկելին՝ այդ, պատասխանում էր Մաթիլդան: Նա երիտասարդ հասակում էր մահացել, քսանյոթ տարեկանում, իսկ ծնվել էր վաթսուներեքին: Իսկ իմ քսանմեկ տարին էր լրանում, երբ յոթերորդ փորձից նետումը հաջողվեց, ինչ-որ ժամանակ այդ «պետք է, պետք չէ»-ն ես պարզեցնելով դարձրեցի ապացուցված, ավարտված, նպատակասլաց, հաղթանակ տարած «պետք է»:

Եվ երբ Օսկարը նոր «պետք է»-ն լեզվին և «պետք է»-ն սրտում շտապեց գերեզմանափորի մոտ, թութակը իր դեղնաերկնագույն փետուրները թողնելով, բարձր գոռաց, որովհետև փոքրիկ Կուրտը դիպել էր նրան: Ես հարցնում էի ինձ, թե որ հարցի շուրջն էր գլուխ կոտորում իմ որդին, որ հարցը նրան ստիպեց ալիքածև թութակի վրա այդքան երկար ժամանակ քարեր չպրտել, մինչև որ վերջին նետումը պատասխան տվեց:

Նրանք դագաղը հրելով, մոտեցնում էին մոտավորապես մետր ու քսան խորություն ունեցող փոսին: Ծերունի Հայլանդը շատ էր շտապում, սակայն ստիպված էր սպասել, որովհետև Մարիան կաթոլիկական աղոթք էր անում, իսկ պարոն Ֆայնգոլդը ցիլինդրը պահել էր կրծքի դիմաց ու հայացքն ուղղել դեպի Գալիցիա: Ահա և փոքրիկ Կուրտը մոտ եկավ: Հնարավոր է, որ հաջող նետումից հետո նա ինչ-որ որոշում ընդունեց և այժմ այս կամ այն պատճառներով, սակայն նույնչափ վճռական, որքան և Օսկարը, մոտենում էր գերեզմանին:

Անորոշությունը տանջում էր ինձ: Արդյոք իմ տղան այժմ հոգուտ ինչ-որ բանի՞, թե՞ ինչ-որ բանին ընդդեմ որոշում ընդունեց: Որոշում ընդունե՞ց նա, արդյոք, այսուհետ ի դեմս ինձ ծանաչել ու սիրել միակ հորը: Թե՞ հենց հիմա որոշեց, որ թերևս թիթեղյա թմբուկի համար ժամանակը ձեռքից բաց է թողել: Թե՞ այդ որոշումը նշանակում էր՝ մահ իմ ենթադրյալ հայր Օսկարին, որն իմ ենթադրյալ հայր Մացերատին կուսակցական նշանով սպանեց միայն այն պատճառով, որ այլևս ոչ մի հայր էլ չէր ուզում: Իսկ միգուցե նա չկարողացավ արտահայտել մանկական սերը, որպիսին ցանկալի է հայրերի և որդիների միջև:

Այն ժամանակ, երբ ծերունի Հայլանդը Մացերատով դագաղը՝ Մացերատի շնչափողի միջի կուսակցական նշանի հետ միասին և ռուսական ինքնաձիգի ողջ լիցքը Մացերատի փորի մեջ, ավելի շուտ հրեց, զցեց, քան իջեցրեց գերեզման, Օսկարը խոստովանեց իրեն, որ դիտավորյալ սպանեց Մացերատին, քանզի վերջինս, դատելով ամեն ինչից, ոչ միայն իր՝ Օսկարի, ենթադրյալ հայրն էր, այլև իսկականը, քանզի նա՝ Օսկարը, զգվել էր ողջ կյանքում իր ետևից ինչ-որ հայր քարշ տալուց:

Եվ ճիշտ չէ, որ նշանի վրայի քորոցը արդեն բացված էր, երբ ես այդ կոնֆետը վերցրեցի բետոնե հատակից: Այն բացվեց միայն իմ սեղմված ափի մեջ: Եվ ես այդ անհարմար, ծակող կոնֆետը փոխանցեցի Մացերատին, որպեսզի նրանք շքանշան գտնեին նրա մոտ, որպեսզի նա կուսակցությունը դներ իր լեզվի վրա, որպեսզի նա խեղդվեր կուսակցությունով, ինձնով, իմ որդիով, քանզի ժամանակն էր վերջ տալ դրան:

Ծերունի Հայլանդը սկսեց հողը լցնել գերեզմանի մեջ: Փոքրիկ Կուրտը օգնում էր նրան՝ անվարժ, սակայն ջանադրաբար: Իսկ ես Մացերատին երբեք չէի սիրել: Երբեմն ես համակրում էի նրան: Նա իմ հանդեպ ավելի շատ հոգ էր տանում որպես խոհարար, քան հայր: Նա գերազանց խոհարար էր: Եվ եթե այսօր ես երբեմն զգում եմ Մացերատի բացակայությունը, դրա պատճառը նրա քյոնիգսբերգյան խնորագնդիկների, թթու սոուսով խոզի երիկամների, նրա բողկով ու սերուցքով կարպի և այնպիսի ճաշատեսպկների մեջ է, ինչպես օձածկներով ու կանաչեղենով ապուրը, թթու կաղամբով խոզի կրծքամիսը և անմոռանալի կիրակնօրյա տապական, որը ես մինչ օրս էլ զգում եմ լեզվիս վրա ու ատամներիս արանքում: Սակայն այն աշխարհ ուղարկելիս մարդիկ մոռացան շերեփի դնել նրա հետ, ով զգացմունքները ապուրների էր վերածում: Մոռացան մեկ կապուկ սկատ խաղալու խաղաթուղթ տալ: Նա ավելի լավ եփում էր, քան սկատ էր խաղում, սակայն, այնուամենայնիվ, ավելի լավ էր խաղում, քան Յան Բրոնսկին և գրեթե նույնքան լավ, որքան իմ խեղճ մայրիկը: Դրանում էր նրա հարստությունը, դրանում էր նրա ողբերգությունը: Եվ բացի այդ, ես այդպես էլ չկարողացա նրան ներել Մարիայի համար՝ չնայած որ նրա հետ լավ էր վերաբերվում, երբեք չէր խփում և, մեծ մասամբ, զիջում էր, երբ նա վեժ էր սկսում: Ինձ էլ նա չհանձնեց առողջապահության նախարարության ձեռքը, իսկ նամակը ստորագրեց միայն այն բանից հետո, երբ արդեն գրեթե դադարել էին փոստը առաքել: Երբ ես էլեկտրական լամպերի լույսի տակ ծնվեցի, նա ինձ առևտրի մեջ նշանակում տվեց: Որպեսզի վաճառասեղանի ետևում չկանգնի, Օսկարը տասնյոթ տարի կանգնած մնաց մոտավորապես հարյուրից ավելի փայլուն, սպիտակ ու կարմիր լաքով պատված թմբուկների ետևում: Իսկ այժմ Մացերատը պառկած էր և այլևս չէր կարող կանգնել: Ծերունի Հայլանդը նրան ծածկում էր հողով՝ միաժամանակ ծխելով Մացերատի «Դերբի» սիգարետները: Այժմ կրպակի տիրույթների մեջ Օսկարը պետք է ոտք դնե, սակայն մինչ այդ ոտքը դրեց պարոն Ֆայնգոլդը իր բազմանդամ, անտեսանելի ընտանիքի հետ: Մնացորդները՝ Մարիային, փոքրիկ Կուրտին և նրանց համար պատասխանատվությունը ստացա ես:

Մարիան անկեղծորեն ու կաթոլիկի պես լաց էր լինում ու աղոթում: Պարոն Ֆայնգոլդը Գալիցիայում էր կենում կամ զբաղված էր դժվարիմաց հանրահաշվական խնդիրներ լուծելով: Չնայած փոքրիկ Կուրտը հոգնել էր՝ նա անընդհատ աշխատում էր բահով: Գերեզմանատան պատի վրա նստած էին երկու ռուսները և շատախոսում էին: Հայլանդը

Ձասպեի գերեզմանատան ավազը համաչափ ու մոայլ գցում էր մարգարինի արկղերի տախտակների վրա: Օսկարը դեռ կարողանում էր ընթերցել «Վիտելլո» բառի երեք տառը, հետո վզից հանեց թմբուկը, սակայն հերթական անգամ «Պե՞տք է, թե՞ պետք չէ»-ն չարտասանեց, այլ արտասանեց «Թող լինի այսպես» և թմբուկը զցեց այնտեղ, որտեղ դագաղի վրա արդեն բավականաչափ ավազ էր լցված, որպեսզի ավելի լավ դողդյուն լիներ: Փայտիկները ես ուղարկեցի թմբուկի ետևից, և նրանք խրվեցին ավազի մեջ: Դա իմ սրբողների ժամանակաշրջանի թմբուկն էր: Ծնվել էր Բեբրայի ռազմաճակատային թատրոնում: Բեբրան ինձ շատ թմբուկներ նվիրեց: Ինչպե՞ս կգնահատեր խրատատուս իմ այծմյան վարքագիծը: Այդ թիթեղի վրա թմբկահարել էր Հիսուսը և կարճահասակ, կոպիտ կառուցվածքով ռուսը: Նրա հետ այլ արկած տեղի չէր ունեցել, սակայն, երբ բահի ավազը հարվածեց նրա մակերեսին, նա ծայն տվեց: Երկրորդ բահից հետո նույնպես ծայն տվեց: Իսկ ահա երրորդից հետո այլևս ոչ մի ծայն չհանեց, միայն մի փոքր սպիտակ լաք ի ցույց դրեց, քանի դեռ ավազը այդ մասը չէր հավասարեցրել մյուս ավազի հետ, էլ ավելի մեծ չափի ավազի հետ, ավազը իմ թմբուկի վրա ավելանում ու ավելանում էր, կույտը մեծանում էր, և ես ևս սկսեցի աճել, և իրեն զգալ տվեց քթիս առատ արյունահոսությամբ:

Փորթիկ Կուրտն առաջինը նկատեց արյունը:

– Իսկ նրանից արյուն է հոսում, արյուն է հոսում,– գոռաց նա և գոռոցով պարոն Ֆայնգոլդին Գալիցիայից ետ վերադարձրեց, ընդհատեց Մարիայի աղոթքը և նույնիսկ երկու ռուս տղաներին, որոնք առաջվա պես պատի վրա նստած շատախոսում էին, ստիպեց արագ ու վախճեցած բարձրացնել աչքերը:

Ծերունի Հայլանդը բահը թողեց ավազի մեջ, բարձրացրեց քլունգը և կապտասև երկաթը կպցրեց իմ թիկունքին: Ցուրտը թողեց իր ազդեցությունը, արյունը փոքր-ինչ հանդարտվեց, ծերունի Հայլանդը կրկին վերցրեց բահը, գերեզմանի շուրջը արդեն գրեթե ավազ չէր մնացել, և արյունն էլ արդեն լրիվ դադարեց հոսել, սակայն աճս դեռ չէր ավարտվել և իր մասին հայտարարեց իմ ներսում մի ինչ-որ ճռռոցով, ճարճատոցով ու խշշոցով:

Երբ ծերունի Հայլանդը գերեզմանի աշխատանքն ավարտեց, մեկ այլ գերեզմանից դուրս քաշեց առանց գրության, փոշեփուտ եղած փայտե խաչը և խրեց թարմ թմբի մեջ մոտավորապես Մացերատի գլխի և իմ թաղված թմբուկի միջև:

– Պատրաստ է,– ասաց ծերուկը, գրկեց Օսկարին, որը չէր կարող ինքնուրույն գնալ, տարավ նրան, իր ետևից տարավ նաև մյուսներին,

նույնիսկ նաև ինքնաձիգներով ռուսներին, փլված պատի միջով դուրս, տանկերի ակոսների երկայնքով դեպի ձեռնասայլակը, որը մնացել էր տանկով արգելափակված տրամվայի գծերի վրա: Ես ուսի վրայով նայում էի ետ՝ Ջասպե գերեզմանատանը, Մարիան տանում էր ալիքաձև թութակով վանդակը, պարոն Ֆայնգոլդը տանում էր գործիքները, փոքրիկ Կուրտը չէր տանում ոչինչ, երկու ռուսները տանում էին չափազանց փոքր գլխարկները և չափազանց մեծ ինքնաձիգները, իսկ ափամերձ սոսիները ծամածռվում էին ու կորանում:

Ավագից՝ ասֆալտի վրա: Խփված տանկի վրա նստած էր Լեո Խենթուկը: Բարձրում, գլխավերևում սավառնում էին ինքնաթիռները Յելայի կողմից և դեպի Յելա: Լեոն ամեն կերպ ջանում էր սպիտակ ձեռնոցները T-34 այրված տանկին դիպցնելով չկեղտոտել: Արևը փքված ամպերի հետ ընկնում էր Տուրնբերգի՝ Սոպոտի մոտի սարի վրա: Խենթուկ Լեոն սահելով իջավ տանկից և շատ ուղիղ կեցվածք ընդունեց:

Լեոյի տեսքը զվարճացրեց ծերունի Յայլանդին:

– Դուք որևէ տեղ նման բան տեսե՞լ եք: Աշխարհը զրոյի ծոցն է սլանում, իսկ նրանք ոչ մի կերպ չեն կարողանում Լեո Խենթուկի հախից գալ:

Նա ազատ ձեռքով բարեհոգաբար թփթիացրեց սև սերթուկին և պարոն Ֆայնգոլդին տեղեկացրեց.

– Իսկ սա ահա մեր Խենթուկ Լեոն է: Եվ նա այժմ ուզում է ցավակցություն հայտնել ու ձեռք սեղմել:

Ամեն ինչ այդպես էլ եղավ: Լեոն փսիլներ թողնելով՝ տարուբերեց իր ձեռնոցները, բոլոր ներկաներին հայտնեց սովորական ցավակցանքը, հարցրեց.

– Դուք տեսե՞լ եք Աստծուն: Տեսե՞լ եք դուք Աստծուն:

Ինչպես պարզվեց, ոչ ոք չէր տեսել: Մարիան, չզիտեմ էլ թե ինչու, նրան փոխանցեց թութակով վանդակը:

Երբ Լեոն մոտեցավ Օսկարին, որին ծերունի Յայլանդը նստեցրել էր ձեռնասայլակի վրա, նրա դեմքը զգալի այլալվեց, իսկ նրա հագուստը խճճվեց նրա ոտքերի մեջ:

– Տեր Աստված, Տեր Աստված,– գոռում էր նա՝ թափահարելով թութակով վանդակը:– Նայեցեք Տեր Աստծուն, ինչպես է նա աճում, նայեցեք, թե ինչպես է նա աճում:

Եվ այստեղ նա թութակի հետ մեկտեղ օդ բարձրացավ և նա վազեց, թռավ, պարեց, օրորվեց, ընկավ, գոռացող թռչունի հետ մեկտեղ ցնդեց,

ինքը դարձավ ի վերջո թռչելու ունակ թռչուն, թևերը թափ տալով շեղությամբ ոռոգվող դաշտերի ուղղությամբ: Եվ երկու ինքնաձիգավորների ծայների միջով մեզ էր հասնում նրա գոռոցը. «Նա մեծանում է, նա մեծանում է»: Այդ գոռոցը չընդհատվեց, երբ երկու ռուսները լիցքավորեցին իրենց ինքնաձիգները: «Նա մեծանում է», և նույնիսկ երբ ինքնաձիգները կրկին, երբ Օսկարը առանց աստիճանների սանդուղքով իջնում էր դեպի մեծացող, ամենակուլ ուշագնացությունը, ես դեռ լսում էի թռչունի ծայնը, ազդավի ծայնը՝ դա Լեոն էր աշխարհին ազդարարում.

– Նա մեծանում է: Նա մեծանում է: Նա մեծանում է:

ԱԽՏԱՅԱՆԻՉ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

Նախորդ գիշեր ես մղձավանջի մեջ էի ընկել: Ամեն ինչ ուներ նույն տեսքը, ինչ այցելությունների օրերին, երբ ինձ մոտ են գալիս ընկերներս: Երազները դռան բռնակը փոխանցում էին մեկը մյուսին և հեռանում՝ հասցնելով ինձ պատմել այն, ինչ երազները համարում են պատմելու արժանի. կրկնություններով լի հիմար պատմություններ, մենախոսություններ, որոնք, ցավոք, չի կարելի չլսելու տալ, քանզի դրանք բավականաչափ պնդերես են՝ վատ դերասանների շարժումներով: Երբ նախաճաշի ժամանակ ես փորձեցի Բրուկոյին վերապատմել այդ պատմությունները, միևնույն է, ինձ չհաջողվեց դրանցից ազատվել, որովհետև ես ամեն ինչ մոռացել էի: Ինչ արած, Օսկարը երազներ տեսնել չգիտի:

Մինչ նախաճաշից հետո Բրուկոն հավաքում էր ափսեները, ես, կարծես պատահմամբ, նրան խնդրեցի.

– Իմ թանկագին Բրուկո, իսկ որքա՞ն է իմ հասակը:

Բրուկոն կոնֆիտյուրով թեյի պնակը դրեց սուրճի գավաթի վրա և ընկճված պատասխանեց.

– Ախ, պարոն Մացերատ, պարոն Մացերատ, ահա դուք կրկին ձեր կոնֆիտյուրը չկերպեք:

Դե, այդ նախատինքը ինձ հայտնի է: Այն անփոփոխ հնչում է նախաճաշից հետո: Զուր չէ, որ Բրուկոն ամեն օր նախաճաշից հետո բարեխղճորեն մի քիչ մորու կոնֆիտյուր է բերում, որպեսզի ես անմիջապես այն ծածկեմ թղթով, թերթով, որը ես ծռել էի տնակի նման: Ես չեմ կարողանում կոնֆիտյուրի վրա ո՛չ նայել, ո՛չ ուտել այն և այդ իսկ պատճառով ես հաստատուն և վճռականորեն մերժեցի մեղադրանքը:

– Դու գիտես, թե ինչ կարծիքի եմ ես կոնֆիտյուրի մասին, ավելի լավ է, ասա, թե որքան է իմ հասակը:

Բրուկոն անհետացած հրեշի աչքեր ունի: Եվ ամեն անգամ, երբ նրան պետք է մտածել, նա այդ նախապատմական հայացքը հառում է առաստաղին, ինչից հետո, նայելով այնտեղ, սկսում է մարգարեություն անել: Այս առավոտ ևս ահա նրա պատասխանը հասցեագրված էր առաստաղին.

– Սակայն չե՞ որ սա մորու կոնֆիտյուր է:

Եվ միայն երկարատև դադարից հետո, քանզի իմ լուրջան շնորհիվ օդում կախ մնաց նաև Օսկարի հասակի մասին իմ հարցը, Բրուկոյի հայացքը առաստաղից կտրվեց, սևեռվեց իմ մահճակալի երկաթյա ճաղավանդակին, և ես լսեցի, որ իմ հասակը կազմում է մեկ մետր և քսանմեկ սանտիմետր:

– Իսկ չե՞ս ուզում դու, արդյոք, իմ հարգելի Բրուկո, հանուն կարգ ու կանոնի մեկ անգամ էլ չափել:

Հայացքի ուղղությունը պահպանելով՝ Բրուկոն շալվարի ետևի գրպանից հանեց ծալովի մետրը, գրեթե դաժան ուժով ետ գցեց իմ վերմակը, վեր սահած գիշերային վերնաշապիկս քաշեց պատճառական տեղիս վրա, քաշելով բացեց գունավոր դեղնագույն, հարյուր յոթանասուներեք բաժանման վրա կոտրված մետրը, կպցրեց ինձ, շարժեց, ստուգեց ձեռքերով, ամեն ինչն անում էր հիմնավոր, սակայն հայացքով կենում էր դինոզավրերի ժամանակներում և, ի վերջո, ձևացնելով, թե իբր հաշվարկում է արդյունքը, քանոնը թողեց ինձ վրա:

– Դեռ կրկին մեկ մետր քսանմեկ սանտիմետր:

Նրա ինչի՞ն էր պետք այդպես աղմկել մետրը ծալելիս ու նախաճաշը տանելիս: Ի՞նչ է, նրան իմ հասա՞կը դուր չի գալիս:

Երբ Բրուկոն լքում էր սենյակը՝ մատուցարանի վրա տանելով նախաճաշի մնացուկները, զայրացնելու աստիճան բնական գույնի մորու կոնֆիտյուրով և ձվի դեղնուցի գույնի ծալովի մետրով, նա արդեն միջանցքից մեկ անգամ ևս հպվեց իմ դռան դիտանցքին, այդ հայացքի տակ ես դարձա աշխարհի չափի հին, մինչև որ նա ի վերջո ինձ մենակ թողեց իմ մեկ մետր քսանմեկ սանտիմետր հասակի հետ:

Նշանակում է, ահա թե ինչ հասակ ունի մեր Օսկարը: Գաճաճի, թզուկի, լիլիպուտի համար, թերևս, մի քիչ շատ է: Ի՞նչ բարձրության վրա էր տեղակայված իմ Ռոզվիտայի, իմ Ռագունայի սարքը: Ինչպիսի՞ հասակի վրա կանգ առավ իմ խրատատու Բեբրան, որն ուղիղ գծով արքայազն Օյգենից էր ծագել: Այսօր ես նույնիսկ Քիթթին, նույնիսկ Ֆե-

լիքսին կարող էի վերից վար նայել: Սակայն չէ՞ որ բոլորը, ում ես այստեղ թվարկեցի, ժամանակին ընկերական նախանձով էին վերևից ներքև նայում Օսկարին, որը մինչ իր կյանքի քսանմեկ տարին ընդամենը իննսունչորս սանտիմետր էր պարունակում: Եվ միայն, երբ Ջասպե գերեզմանատանը Մացերատի թաղման ժամանակ քարը հարվածեց իմ ծոծրակին, ես սկսեցի աճել: Օսկարը արտասանեց «քար» բառը: Եվ այսպես, ես որոշում կայացրի որոշ չափով լրացնել գերեզմանատան իրադարձությունների մասին պատմությունը:

Այն բանից հետո, երբ ես խաղալով հայտնաբերեցի, որ ինձ համար այլևս «պետք է-պետք չէ» հարցը գոյություն չունի, որ մնացել է միայն մեկը՝ «պետք է-պարտավոր եմ-ցանկանում եմ»-ը, ես փորիս վրայից հանեցի թմբուկս և փայտիկների հետ մեկտեղ նետեցի Մացերատի մոտ՝ գերեզմանի մեջ, որոշեցի սկսել աճել: Անմիջապես ականջներիս մեջ ուժեղ աղմուկ զգացի, և հետո միայն իմ ծոծրակին հարվածեց հունական ընկույզի մեծության քարը, որը նետվել էր իմ Կուրտ որդու ձեռքով և չորս տարեկան տղայի ողջ ուժով: Եվ չնայած այդ հարվածը ինձ համար անակնկալ չէր՝ ես առանց այն էլ կռահում էի, որ իմ որդին ինչ-որ բան է ծրագրել, այնուամենայնիվ, ես ընկա Մացերատի գերեզմանի մեջ, որտեղ արդեն ընկած էր իմ թմբուկը: Հայլանդը ծերունական չոր շարժումով, կառչումով ինձ դուրս բերեց գերեզմանից, սակայն իմ թմբուկը փայտիկների հետ այդպես էլ թողեց այնտեղ և, քանի որ քթիս արյունահոսությունը արդեն լրիվ նկատելի էր, ինձ թիկունքի վրա պառկեցրեց քլունգի երկաթին: Ինչպես արդեն գիտենք, արյունահոսությունը շուտով դադարեց, իսկ ահա աճի գործընթացը հասնում էր հաջողությունների, որոնք, սակայն, այնքան չնչին էին, որ միայն Լեո Խենթուկը նկատեց, ինչի մասին էլ թոշունի թեթևությամբ, բարձր ծայնով ու ձեռքերը թափահարելով, ազդարարեց:

Այսպիսին է իմ լրացումը, որի անհրաժեշտությունը չկա, ընդհանուր առմամբ ասած, քանզի ես սկսեցի աճել նախքան որդուս՝ քարը նետելը և նախքան գերեզման ընկնելը: Իսկ ահա Մարիայի համար ու պարոն Ֆայնգոլդի համար գոյություն ունեւ միայն մեկ բացատրություն աճի, որը նրանք հիվանդություն էին համարում. քարը ծոծրակին խփվելը, գերեզման ընկնելը: Մարիան հենց գերեզմանատանը ծեծեց փոքրիկ Կուրտին: Ես խղճացի երեխային, քանզի բացառված չէր, որ նա ինձ օգնելու, իմ աճը արագացնելու նպատակով ինձ քարով հարվածեց: Միգուցե նա ցանկանում էր ի վերջո ստանալ իսկական, ստանալ մեծահասակ հայր կամ գոնե Մացերատին փոխարինող, քանզի իմ մեջ նա եր-

բեք հորը չէր ճանաչում և չէր մեծարում: Գրեթե մեկ տարի տևողությամբ իմ աճի ընթացքում եղան չափից շատ բժիշկներ ու բժշկուհիներ, որոնք հաստատում էին նետված քարի ու անհարմար ձևով ընկնելու մեղքը, որոնք ասում ու գրում էին իմ հիվանդության պատմությունը. Օսկար Մացերատը աննորմալ աճող Օսկարն է, քանի որ քարը... և այլն:

Հարկ էր այստեղ վերհիշել իմ ծննդյան երրորդ տարեդարձը: Ինչ կարող էին իմանալ մեծահասակները իմ պատմության իրական պատճառների մասին. երեք տարեկան հասակում Օսկար Մացերատը աստիճանների վրայից ընկավ նկուղի բետոնե հատակին: Այդ անկումը բերեց նրա աճի կանգին և այլն...

Այս բացատրություններում կարելի է կռահել ցանկացած հրաշքի մեջ բնական պատճառ տեսնելու մարդու հասկանալի ցանկությունը: Օսկարը պետք է ազնվորեն խոստովանի, որ ինքն էլ է հիմնավոր ձևով ուսումնասիրում ցանկացած կախարդանք, նախքան այն որպես անճշմարտանման հորինվածք դեմ նետելը:

Ջասպեի գերեզմանոցից վերադառնալով՝ մենք Տրուչինսկի մայրիկի տանը նոր բնակիչներ հայտնաբերեցինք: Ութ անձից բաղկացած լեհական ընտանիքը զբաղեցրել էր խոհանոցն ու զույգ երկու սենյակները: Պարզվեց, որ բավականին քաղաքավարի մարդիկ են, նրանք նույնիսկ պատրաստակամություն հայտնեցին մեզ թողնել իրենց մոտ, քանի դեռ մենք հարմար տեղ չենք գտել, սակայն պարոն Ֆայնգոլդը վճռականորեն ըմբոստացավ ընդդեմ նման հանրակացարանի և կրկին ցանկացավ մեզ գիջել ննջասենյակը, մինչ ինքն անձամբ որոշ ժամանակ բավարարվի ննջասենյակով: Դա իր հերթին չցանկացավ Մարիան: Նա գտավ, որ իրեն, իր վաղ այրիացած վիճակում, վայել չէ միայնակ տղամարդու հետ կողք կողքի ապրելը: Ֆայնգոլդը, որը հաճախ չէր գիտակցում, որ ո՛չ իր կինը՝ Լյուբան և ո՛չ էլ մնացած ընտանիքը կողքին չեն, որն ավելի քան հաճախ թիկունքում զգում էր եռանդուն կնոջ ներկայությունը, հնարավոր գտավ ընդունել Մարիայի փաստարկները: Եվ այսպես, հանուն պատշաճության և հանուն կնոջ՝ Լյուբայի, այդ տարբերակը չանցավ, բայց ահա նկուղը նա որոշեց ամբողջապես հանձնել մեր տնօրինությանը: Նա նույնիսկ պահեստի վերազինման ժամանակ մեզ օգնեց, սակայն կտրականապես ընդդիմացավ, որ ես նույնպես ապրեի նկուղում: Քանի որ ես հիվանդ էի, շատ լուրջ հիվանդ, ինձ համար հյուրասնելակում իմ խեղճ մայրիկի դաշնամուրի կողքին ժամանակավոր բնակության համար անկողին պատրաստեցին:

Պարզվեց, որ բժիշկ գտնելը ծայրաստիճան դժվար է: Բժիշկների մեծ մասը հեռացող բանակի հետ ժամանակին լքել էին քաղաքը, քանի որ Արևմտյան Պրուսիայի հիվանդանոցային դրամարկը դեռ հունվարին տեղափոխել էին դեպի Արևմուտք՝ դրանով իսկ «խնամառու» հասկացություն դարձնելով բժշկներից շատերի համար ինչ-որ անհրաժեշտ բան: Երկար որոնումներից հետո պարոն Ֆայնգոլդը Էլենա Լանգեի անվան դպրոցում, որտեղ կողք կողքի պառկած էին վիրավոր վերամախտականներն ու կարմիրբանակայիները, գտավ Էլմինբիմգոյի մի բժշկուհու, որն այնտեղ անդամահատություն էր անում: Նա խոստատավ մտնել մեզ մոտ և իսկապես էլ չորս օր անց եկավ, նստեց իմ մահճակալի կողքին, ինձ զննելիս իրար ետևից երեք կամ չորս սիգարետ ծխեց, իսկ չորրորդը բերանում քնեց:

Պարոն Ֆայնգոլդը չհամարձակվեց նրան արթնացնել: Մարիան վախվիտելով հրեց նրան, սակայն բժշկուհին ուշքի եկավ միայն, երբ այրվող սիգարետով այրեց ձախ ձեռքի ցուցամատը: Արթնանալով՝ վեր կացավ, ոտքով սիգարետի մնացորդը տրորեց և կարճ ու ավսոսանքով ասած.

– Կներեք, երեք շաբաթ չենք քնել: Քեզեմարկում եղել եմ լաստանափի վրա Արևելյան Պրուսիայից եկած երեխաների հետ: Չանցանք: Միայն զորքերը: Մոտավորապես չորս հազար: Բոլորը զոհվեցին:

Չետո նա նույնչափ ժլատորեն թփփացրեց իմ աճող մանկական այտին, որչափ ժլատորեն տեղեկացրեց զոհված երեխաների մասին, բերանի մեջ նոր սիգարետ խցկեց, քշտեց իր ձախ թևը, պորտֆելից հանեց սրվակը և ինքն իրեն կայտառացնող ներարկում կատարելով՝ Մարիային ասաց.

– Դժվար է ասել, թե ինչ է կատարվում երեխայի հետ: Թերևս նրան հիվանդանոց է պետք: Բայց՝ ոչ այստեղ: Աշխատեք այստեղից մեկնել: Ուղղությունը՝ արևմուտք: Ծնկները, դաստակները, ուսերը ուռել են: Չավանաբար, գլխի հետ էլ նույնը կլինի: Սառը կոմպրեսներ դրեք: Ձեզ նաև մի քանի հաբ կթողնեմ, այն դեպքի համար, եթե ցավեր լինեն, և նա չկարողանա քնել: Ինձ դուր եկավ այդ քչախոս բժշկուհին, որը չէր հասկանում, թե ինչ է կատարվում ինձ հետ և ազնվորեն խոստովանեց դա: Չետագա շաբաթներին Մարիան ու պարոն Ֆայնգոլդը ինձ բազմաթիվ սառը կոմպրեսներ դրեցին, ինչը շատ հաճելի էր, սակայն, չնայած կոմպրեսներին, ծնկներս, դաստակներս, ուսերս ու գլուխս շարունակում էին ցավել և ուռչել: Մարիան և պարոն Ֆայնգոլդը առանձնակի սարսափով էին հետևում լայնությամբ ուռչող գլխիս: Նա ինձ տվեց թո-

ղած հաբերը, սակայն հաբերը շուտով վերջացան: Նա սկսեց քանոնի ու մատիտի օգնությամբ դուրս բերել իմ ջերմաստիճանի կորագիծը, սակայն հետո չափից շատ տարվեց փորձարարությամբ, համարձակ կառուցվածքների մեջ գրանցելով իմ ջերմաստիճանը, որը չափում էր օրը հինգ անգամ ջերմաչափով, որը ծեռք էր բերել սև շուկայից արհեստական մեղրի հետ փոխելով, որը հետո պարոն Ֆայնգոլդի աղյուսակներում ունենում էր վախճանող, պատռված, պոկված-հանված սարերի շղթայի տեսք: Ես պատկերացնում եմ ինձ Ալպերը, Անդերի ծյունե լեռնաշղթան, իսկ իմ ջերմաստիճանի մեջ ոչ մի այդ աստիճան անսովոր բան չկար. առավոտները՝ առավել հաճախ երեսուկուս, և երեկոյան մոտ հաջողվում էր հասնել երեսունիննի, իսկ իմ աճի ողջ ընթացքում ավելի բարձր, քան երեսունինը ու չորսը, ջերմությունս երբեք չէր բարձրանում: Ջերմի մեջ ես շատ այլևայլ բաներ էի լսում ու տեսնում. մեկ նստած էի կարուսելի վրա, ցանկանում էի իջնել, սակայն ինձ թույլ չէին տալիս: Բազմաթիվ երեխաների հետ ես նստում էի հրշեջ մեքենաների մեջ և նստատեղերի համար անցքով կարապների, կատուների վրա, շների, խոզերի ու եղջերուների վրա նստած ման էի գալիս, ուզում էի իջնել, սակայն ինձ թույլ չէին տալիս: Այդ ժամանակ երեխաներն էլ էին սկսում լաց լինել ինձ պես, ուզում էին իջնել հրշեջ մեքենաներից ու անցք ունեցող կարապների վրայից, իջնել ծիերի, շների, եղջերուների ու խոզերի վրայից, չէին ուզում այլևս ման գալ, սակայն նրանց թույլ չէին տալիս, քանի որ երկնային Չայրը կանգնած էր տիրոջ կողքին և վճարում էր ևս մեկ պտույտի համար և հետո՝ էլի մեկ: Իսկ մենք աղոթում էինք. «Ախ, Չայր մեր, մենք գիտենք, որ դու մանրադրամ շատ ունես, որ քեզ դուր է գալիս, երբ մենք պտտվում ենք կարուսելի վրա, որ քեզ հաճելի է մեզ այս աշխարհի կլորությունը ցույց տալը: Միայն թե խնդրում ենք, պահիր քո դրամապանակը, ասա «Կանգ առ», բավական է, հերիք է, վերջ, պոճավ, դուրս եկեք, փակվում ենք, կանգ առ, մեր՝ փոքրիկ երեխաներիս, գլուխը պտտվում է, մեզ բոլորիս, թվով չորս հազար, բերեցին Վիսլայի Քեզեմարկ, սակայն մենք այդպես էլ չկարողացանք գետն անցնել, որովհետև քո կարուսելը, քո կարուսելը...»:

Սակայն բարեսիրտ Աստվածը, սակայն Չայրը մեր, սակայն կարուսելի տերը միայն ժպտում էր, ինչպես ասված է գրքում, և իր դրամապանակի միջից որսաց հերթական մետաղադրամը, որպեսզի հրշեջ մեքենաների և անցքով կարապների, կատուների, շների, խոզերի ու եղջերուների վրայի Օսկարի ընկերակցությամբ բոլոր չորս հազար փոքրիկ երեխաներին շրջանով մեկ քշի ու քշի: Եվ ամեն անգամ, երբ իմ եղջե-

րուն, ինձ մինչ օրս էլ թվում է, որ ես նստած էի եղջերուի վրա, պտտում էր մեզ Երկնային Հոր և կարուսելի տիրոջ կողքով, և նա բացում էր իմ առջև իր դեմքը. դա Ռասպուտինն էր, որն իր կախարդի ատամները հաջորդ պտույտի համար խրում էր մետաղադրամի մեջ, ապա դա բանաստեղծների արքա Գյոթեն էր, որն իր նրբաճաշակ նախշակարով դրամապանակից հանում էր մետաղադրամները, որոնց դիմային մասը անխուսափելիորեն պատկերում էին նրա դրոշմված կիսադեմը, և կրկին՝ հմայող Ռասպուտինը, և կրկին՝ զուսպ Գյոթեն: Մի քիչ խելագարություն՝ Ռասպուտինի հետ, հետո, առողջ բանականության նկատառումներից ելնելով, Գյոթեն: Ծայրահեղականները խմբավորվում են Ռասպուտինի շուրջ, կարգ ու կանոնի ուժերը՝ Գյոթեի շուրջ: Ամբոխը, խռովությունը՝ Ռասպուտինի շուրջ, օրացուցային իմաստությունները՝ Գյոթեի շուրջ... և վերջապես կռացավ և ոչ այն պատճառով, որ ջերմությունս իջավ, այլ քանի որ ամեն անգամ ինչ-որ մեկը մեղմացնելով կռանում էր այդ ջերմության վրա, կռացավ պարոն Ֆայնգոլդը և կարուսելը կանգնեցրեց:

Պարոն Ֆայնգոլդը կանգնեցրեց հրշեջ մեքենան, կարապին և եղջերուին, նա արժեզրկեց Ռասպուտինի մետաղադրամները, Գյոթեին ուղարկեց ներքև, մայրիկի մոտ¹, նա չորս հազար երեխաներին, որոնց գլուխները պտտվում էին, հնարավորություն տվեց թռչել և Վիսլայի վրայով անցնել Քեզեմարկ՝ Երկնային թագավորություն, նա Օսկարին բարձրացրեց ջերմի անկողնուց, նա Օսկարին նստեցրեց լիզոլի ամպի վրա, այլ խոսքերով, նա ինձ ախտահանեց:

Սկզբնական շրջանում դա կապված էր ոջիլների հետ, իսկ հետո դարձավ սովորություն: Նա սկզբում փոքրիկ Կուրտի մոտ ոջիլներ հայտնաբերեց, հետո ինձ մոտ, հետո Մարիայի մոտ, հետո իր մոտ: Հավանաբար ոջիլներին մեզ մոտ բերեց այն կալմիկը, որը Մարիայից խլեց Մացերատին: Ախ, ինչպես էր գոռում պարոն Ֆայնգոլդը, երբ ոջիլներ էր հայտնաբերում: Օգնության էր կանչում իր կնոջն ու երեխաներին, իր ողջ ընտանիքին կասկածում էր ոջլոտության մեջ, արհեստական մեղրը և վարսակի փաթիլները փոխանակեց տարբեր ախտահանիչ միջոցների բազմաթիվ տոպրակների հետ և սկսեց ամեն օր ախտահանել իրեն, իր ընտանիքը, փոքրիկ Կուրտին, Մարիային ու ինձ, ինչպես նաև անկողինը, որում պառկած էի ես: Նա շփում էր մեզ, նա ցողում էր մեզ, նա շաղ

¹ Այստեղ խոսքը Գյոթեի «Ֆաուստ» ողբերգության այն դրվագի մասին է, որտեղ Հեղինեի որոնումները Ֆաուստին տանում են առասպելական մայրերի թագավորություն:

էր տալիս մեզ վրա: Իսկ մինչ նա ցողում, շաղ էր տալիս ու շփում էր, իմ ջերմությունը ծաղկում էր շքեղ գույներով, հոսում էր նրա խոսքը, և ես իմացա կարբոլաթթվով, քլորով և լիզոլով բարձված բեռնատար գնացքների մասին, որոնք բարձած էին կարբոլաթթվով, քլորով և լիզոլով, որոնք նա ցողել, լցրել և շաղ էր տվել, դեռ այն ժամանակ, երբ եղել էր Տրեբլինկա համակենտրոնացման ճամբարի ախտահանողը: Եվ ամեն օր ժամը երկուսին, որպես ախտահանող, Մարիոս Ֆայնգոլդը լիզոլով էր ցողում ճամբարի ճանապարհները, բարաքները, լոգասենյակները, դիակիզարանների վառարանները, կապոցով հագուստները, որոնք սպասում էին, որոնք դեռ լոգանք չէին ընդունել, դարսվածները, որոնք արդեն եղել էին լոգարանում, ամենը, ինչ դուրս էր գալիս վառարաններից, ամենը, որը պետք է ընկներ վառարան: Եվ նա ինձ թվարկում էր բոլոր անունները, քանզի նա բոլոր անունները գիտեր, նա պատմեց Բիլաուերի մասին, որը մի անգամ օգոստոսյան մի շոգ օր խորհուրդ տվեց ճամբարի փողոցները ջրել ոչ թե լիզոլով, այլ կերոսինով: Պարոն Ֆայնգոլդը այդպես էլ արեց, իսկ Բիաուերի մոտ լուցկի կար: Եվ ծերունի Ջե Կուրլանդը, որը ՍՕԲ-ից էր, բոլորից երդում վերցրեց: Իսկ ինժեներ Գալսակին կոտրեց զինապահեստը: Իսկ Բիլաուերը կրակոցով սպանեց պարոն Դաուպտշտեյն ֆյուրեր Կուրներին: Իսկ Շտուլբախը Տրավնիկից բերված մարդկանց վրա, իսկ էլի ուրիշները զցեցին ցանկապատը և ընկան նրա հետ միասին: Սակայն ունտերշարֆյուրեր Շյոպեն, որը անչափ շատ էր սիրում կատակել, երբ մարդկանց լոգարաններ էր տանում, հենց այդ Շյոպեն կանգնել էր ճամբարի դարպասների մեջ ու կրակում էր: Միայն թե դա նրան չօգնեց, մնացածները՝ Ադել Կավեն, Մոտել Լեիրը և էլի Դենոխ Լեռները և նաև Դերց Ռոտբլատը, և Լետել Ջայգելը, և Թոբիաս Բարանը իր Դեբորայի հետ հարձակվեցին նրա վրա: Իսկ Լյուկել Բեգելմանը գոռում էր. «Թող Ֆայնգոլդը գա մեզ հետ, քանի դեռ վրա չեն տվել ինքնաթիռները»: Սակայն պարոն Ֆայնգոլդը չէր ցանկանում հեռանալ: Նա իր կնոջը՝ Լյուբային էր սպասում: Սակայն Լյուբան արդեն այն ժամանակ չէր գալիս, եթե նա կանչում էր նրան: Այդ ժամանակ նրանք աչ և ծախ կողմերից նրան բռնեցին, ծախից՝ Յակուբ Գելերնթգերը, աջից՝ Մորդեխեյ Շվարցբարդը, իսկ նրանց առջևով վազում էր փոքրիկ բժիշկ Աթլասը, որն արդեն Տրեբլինկայի ճամբարում և հետո նաև Կիլնոյի մերձակա անտառներում դարձավ եռանդազին լիզոլագործ և միշտ հայտարարում էր. լիզոլը առավել կարևոր է, քան կյանքը: Պարոն Ֆայնգոլդը կարող է միայն հաստատել նրա խոսքերը, քանզի նա լիզոլով ցողել է հանգուցյալնե-

րին, ոչ թե մեկ հանգուցյալի, այլ հանգուցյալներին, հանուն ինչի՞ թվեր բերել, չէ որ ես ասում եմ, եղել են հանգուցյալներ, որոնց նա ցողել էր լիզով: Իսկ թե որքան անուններ կարող էր նա թվարկել, ծանծրալի է լսել, սակայն ինձ, ով լող է տալիս լիզուի մեջ, հարյուր հազարավոր մարդկանց կյանքի ու մահվան հարցը եղել է նվազ կարևոր, քան այն հարցը, թե կարելի՞ է, արդյոք, պարոն Ֆայնգոլդի ախտահանիչ միջոցներով բավականաչափ և ճիշտ ժամանակին ախտահանել կյանքը, իսկ եթե ոչ կյանքը, ապա, վատթարագույն դեպքում, մահը:

Չետո ջերմը իջավ, և եկավ ապրիլը, հետո ջերմությունս կրկին բարձրացավ, կրկին պատվեց կարուսելը, իսկ պարոն Ֆայնգոլդը լիզով ցողում էր մեռածներին ու ողջերին: Չետո ջերմությունս կրկին նվազեց, և մոտեցավ ապրիլի վերջը: Մայիսի սկզբին իմ պարանոցը դարձավ ավելի կարճ, կրծքավանդակս լայնությամբ ընդարձակվեց, թևածեց դեպի վեր, այնպես, որ ես այժմ կարող էի գլուխս չիջեցնելով՝ դնելով քսվել Օսկարի անրակին: Կրկին ջերմությունս մի քիչ վերադարձավ, և նրա հետ մի քիչ լիզու: Ես կարող էի լսել նաև լիզուի մեջ լող տվող Մարիայի խոսքերը. «Չանկարծ նա այլանդակ չդառնա: Չանկարծ նրա մոտ կուզ չաճի: Չանկարծ նրա մոտ գլխի ուռուցվորություն չառաջանա»:

Սակայն պարոն Ֆայնգոլդը սփոփեց Մարիային՝ նրան պատմելով այն մարդկանց մասին, որոնց նա գիտեցել էր, և որոնք, չնայած ուռուցվորությանը և կուզին, կարողացել են կյանքում ինչ-որ բանի հասնել: Նա նրան պատմեց ոմն Ռոման Ֆրիդրիխի մասին, որն իր կուզի հետ մեկտեղ արտագաղթել էր Արգենտինա, սկսել էր այնտեղ զբաղվել կարի մեքենաների վաճառքով, այդ առևտուրը արդյունքում շատ մեծացավ, և նա դրանով մեծ ծանաչում ձեռք բերեց: Ճիշտ է, բարգավաճող Ֆրիդրիխի մասին պատմությունը Մարիային ամենևին չսփոփեց, սակայն պատմողին՝ պարոն Ֆայնգոլդին, այնպիսի խանդավառության հասցրեց, որ նա որոշեց փոխել մեր կրպակի դեմքը: Մայիսի կեսին՝ պատերազմի ավարտից քիչ անց, գաղութային ապրանքների կրպակում նոր տեսականի հայտնվեց, հայտնվեցին առաջին կարի մեքենաները և դրանց պահեստամասերը, սակայն մի որոշ ժամանակ մնացին նաև մթերային ապրանքները և օգնեցին իրականացնել անցումը: Դրախտային ժամանակներ: Գրեթե ոչ ոք կանխիկ դրամով չէր վճարում: Փոխում էին ամեն ինչը ամեն ինչի հետ, արհեստական մեղրը, վարսակի փաթիլները, դոկտոր էտկերի սողայի փոշու վերջին տուփերը, շաքարը, ալյուրը և մարգարինը վեր էին ածվում հեծանիվների, հեծանիվները և

դրանց պահեստամասերը վեր էին ածվում էլեկտրաշարժիչների, էլեկտրաշարժիչները՝ գործիքների, գործիքները՝ մորթեղենի, իսկ մորթեղենը, պարոն Ֆայնգոլդի կախարդանքով, վեր էր ածվում կարի մեքենաների: Այս փոխանակումային գործարքի ժամանակ փոքրիկ Կուրտը մեծ օգուտ էր բերում, բերում էր գնորդների, ծառայում որպես միջնորդ, ավելի արագ, քան Մարիան, յուրացրեց նոր մասնագիտությունը: Ամեն ինչը գրեթե այնպիսի տեսք ուներ, ինչպես Մացերատի ժամանակ: Մարիան կանգնում էր վաճառատեղանի ետևում և սպասարկում էր հին հաճախորդների այն մասին, որը դեռ չէր լքել երկիրը, միաժամանակ կոտրված լեხերենով փորձելով իմանալ, թե ինչ են կամենում նոր գնորդները: Լեզուներ սովորելու գործում փոքրիկ Կուրտը շատ ընդունակ էր: Փոքրիկ Կուրտը լինում էր ամեն տեղ: Պարոն Ֆայնգոլդը կարող էր հույսը դնել փոքրիկ Կուրտի վրա: Դեռ հինգ տարեկանը չլրացրած փոքրիկ Կուրտը դարձել էր մասնագետ և կարողանում էր Բանխոսֆշտրասեի սև շուկայում ներկայացված հարյուրավոր վատ և միջակ նմուշօրինակների միջից անմիջապես տեսնել հրաշալի զինգերյան ու պֆաֆֆյան մեքենաները, իսկ պարոն Ֆայնգոլդը իր կողմից կարողանում էր գնահատել փոքրիկ Կուրտի գիտելիքները: Երբ մայիսի վերջին իմ տատիկ Աննա Կոլյայչեկը ոտքով Բիսաուից Բրենտաուով Լանգֆուր մեզ այցի եկավ և, ծանր շնչելով, նստեց թախտի վրա, պարոն Ֆայնգոլդը նրա նոտ շատ գովաբանեց փոքրիկ Կուրտին և Մարիայի համար էլ գտավ բարի խոսքեր: Իսկ երբ նա բոլոր մանրամասներով պատմեց իմ հիվանդության պատմությունը, ընդ որում՝ ամեն կերպ մատնացույց անելով իր ախտահանիչ միջոցների օգտակարությունը, Օսկարին ևս նրա գովաբանումներից մաս հասավ, որովհետև իրեն հանգիստ ու խելամիտ էր պահել և ողջ հիվանդության ընթացքում ոչ մի անգամ լաց չեղավ:

Պարզապես տատիկիս կերոսին էր հարկավոր, որովհետև Բիսաուում այլևս լույս չկար: Ֆայնգոլդը նրա հետ կիսվեց իր կերոսինի փորձով, որը ձեռք էր բերել Տրաբլիկա ճամբարում, ինչպես նաև տեղեկացրեց ճամբարի ախտահանիչ պաշտոնում իր բազմակողմանի գործունեության մասին, այնուհետև նա Մարիային կարգադրեց երկու լիտրանոց շշեր լցնել կերոսինով և, դրան գումարած, տվեց մեկ տոպրակ արհեստական մեղր ու ախտահանիչ միջոցների մի ողջ հավաքածու և, գլուխը շարժելով, չնայած բացակայող տեսքով, լսեց տատիկիս պատմությունն այն մասին, թե երբ և ինչ է այրվել Բիսաուում և Բիսաու-Արբաուում մարտական գործողությունների ժամանակ: Նա տեղեկացրեց

նաև Ֆիրեկի, որն այժմ հին ձևով Ֆիրոզա են անվանում, ավերածությունների մասին: Իսկ Բիսաուն այժմ այնպիսին է, ինչպես պատերազմից առաջ Բիզկուն է եղել: Իսկ էլերսին, որը Ռիմաուում գյուղական համայնքի ղեկավար էր և շատ աշխատասեր մարդ, ինչպես նաև ամուսնացած էր իր եղբորորդու կնոջ հետ, կարճ ասած՝ Յանի Յեղվիզի հետ, այն նույն Յանի, որը մնաց փոստատանը՝ այսպես ահա այդ էլերսին գյուղի բանվորները կախեցին հենց իր գրասենյակի դիմաց: Նրանք քիչ մնաց Յեղվիզին էլ կախեն, քանի որ նա՝ լեռի հերոսի կինը, ամուսնացել էր գյուղական համայնքի ղեկավարի հետ ու նույն այն պատճառով, որ Ստեֆանին լեյտենանտի կոչում էին շնորհել, իսկ Մարգան ընդհանրապես ՍՆԴ-ի անդամ էր:

– Դե,– ասաց տատիկս,– Ստեֆանի հետ նրանք ոչինչ անել չեն կարող, քանի որ Ստեֆանը զոհվել էր այնտեղ՝ վերևում՝ Սառուցյալ օվկիանոսում: Իսկ ահա Մարգային նրանք ցանկանում էին ճանկել և համակենտրոնացման ճամբար ուղարկել: Միայն այդ ժամանակ Վինցենտը ի վերջո բացեց բերանը և խոսեց, այն էլ այնպես, ինչպես կյանքում չէր խոսել: Այժմ Յեղվիզը Մարգայի հետ ապրում է մեզ մոտ և օգնում են դաշտում: Միայն թե անձամբ Վինցենտը իր խոսելուց այն աստիճան է վճառվել, որ հազիվ թե երկար ձգի: Դե իսկ ինչ վերաբերում է անձամբ տատիկիս, ապա նրա մոտ և՛ սիրտն է, և՛ ընդհանրապես ամեն տեղը, և գլուխը, քանի որ մի հիմար նրան հարվածել է, մտածում էր՝ բա ինչպես չհարվածեն:

Այդպես բողոքում էր Աննա Կոլյայչեկը և ձեռքով բռնում էր իր գլուխը, և շոյում էր իմ անընդհատ աճող գլուխը, և վերջում կիսեց իր տպավորությունները.

– Կաշուքների մոտ միշտ էլ այդպես է, Օսկար, նրանց գլխին միշտ էլ կխփեն: Սակայն այժմ դուք տեղափոխվեք այնտեղ, որտեղ ավելի լավ կլինի, իսկ ծեր տատիկը կմնա: Քանի որ կաշուքների հետ ոչ մի տեղ էլ չի կարելի տեղափոխվել, նրանք պետք է մնան այնտեղ, որտեղ որ կան, և դեմ տան գլուխները, որպեսզի ուրիշները կարողանան դրանց խփել, քանի որ մեր եղբայրը և՛ իսկական լեռի չէ, և՛ իսկական գերմանացի էլ չէ՝ իսկ եթե որևէ մեկը ընդհանրապես կաշուքներից է, դա և՛ գերմանացիներին է քիչ, և՛ լեռներին է քիչ: Դու նրանց ամեն ինչ ճշգրիտ մատուցիր:

Տատիկս բարձր ծիծաղեց, կերոսինը, արհեստական մեղրը և ախտահանիչ միջոցները թաքցրեց իր չորս շրջագծեստների տակ, որոնք, չնայած բոլոր ռազմական, քաղաքական և համաշխարհային պատմա-

կան արտակարգ իրադարձություններին, չէին կորցրել իրենց կարտոֆիլային գունավորումը:

Երբ տատիկս արդեն պատրաստվում էր գնալ, և պարոն Ֆայնգոլդը նրան խնդրեց մեկ րոպե սպասել, քանի որ ինքը ուզում է նրան ծանոթացնել իր կնոջ՝ Լյուբայի և ընտանիքի մյուս անդամների հետ, իսկ կինը՝ Լյուբան, այդպես էլ չէկավ, Աննա Կոլյայչեկը նրան ասաց.

– Դե լավ, Աստված նրա հետ: Ես ինքս էլ եմ անընդհատ գոռում: Գոռում եմ՝ Ազնես, աղջիկս, արի այստեղ և քո ծեր մորը օգնիր սպիտակեղենը քամել: Իսկ նա չի գալիս, նույն ձևով, ինչպես ծեր Լյուբան չի գալիս: Իսկ Վինցենտը, դե նա, որ իմ եղբայրն է, չնայած հիվանդ է, կես գիշերին վեր է կենում, երբ մութ է, գնում է դռան մոտ և արթնացնում է հարևաններին, որովհետև բարձր ծայրով կանչում է իր որդուն, Յանին է կանչում, իսկ Յանը ինչպես եղել է փոստատանը, այնպես էլ մնաց այնտեղ:

Նա արդեն կանգնած էր դռների մեջ և գլխաշորով փաթաթվում էր, երբ ես անկողնուց գոռացի. «Տատ, տատ», այսինքն՝ «տատիկ, տատիկ»: Եվ նա շրջվեց, արդեն մի քիչ բարձրացրել էր իր շրջագեստները, կարծես այնտեղ էլ ուզում էր ինձ տեղավորել և տանել իր հետ, սակայն, հավանաբար հիշեց կերոսինով շշերի, արհեստական մեղրի և ախտահանիչ միջոցների մասին, որոնք բոլորը միասին արդեն զբաղեցրել էին իմ տեղը, և հեռացավ, հեռացավ առանց ինձ, հեռացավ առանց Օսկարի, ուղղակի հեռացավ:

Առաջին վերաբնակեցվողներով փոխադրամիջոցները դեպի արևմուտք շարժվեցին հունիսի սկզբին: Մարիան ոչինչ չէր ասում, սակայն ես կարող էի նկատել, որ նա ևս հրաժեշտ է տալիս կահույքին, կրպակին, ողջ եկամտային տանը, Գինդենբուրգալեի երկու կողմերում գտնվող գերեզմանոցներին և Ջասպեի գերեզմանատան բլուրին:

Նախքան փոքրիկ Կուրտի հետ նկուղ իջնելը՝ նա երբեմն երեկոները նստում էր իմ մահճակալի կողքին, իմ խեղճ մայրիկի դաշնամուրի մոտ, ծախ ձեռքով բռնում էր իր շրթնհարմոնը, իսկ աջի մեկ մատով փորձում էր նվագել իր երգի նվագակցումը:

Պարոն Ֆայնգոլդը տառապում էր նրա երաժշտությունից, Մարիային խնդրում էր դադարեցնել, սակայն, հենց նա իջեցնում էր շրթնհարմոնը բռնած ձեռքը և պատրաստվում էր փակել դաշնամուրի կափարիչը, խնդրում էր մի քիչ էլ նվագել:

Չետո նա նրան առաջարկություն արեց: Օսկարը կռահում էր, որ ամեն ինչ գնում էր դրան: Պարոն Ֆայնգոլդը ավելի հազվադեպ էր կան-

չում իր կնոջը և ճանճերով ու տզզոցով լի ամռան մի երեկո, համոզվելով, որ Լյուբան չկա ու չկա, առաջարկություն արեց Մարիային: Նա պատրաստ էր վերցնել և՛ նրան, և՛ երկու երեխաներին՝ հիվանդ Օսկարին ներառյալ: Նա Մարիային առաջարկում էր բնակարանը և կրպակից փայտաբաժին:

Իսկ Մարիան այն ժամանակ քսաներկու տարեկան էր: Նրա սկզբնական, կարծես պատահաբար առաջացած գեղեցկությունը, այդ ընթացքում ամրացել էր, եթե չասենք կարծրացել: Պատերազմի վերջին և ետպատերազմյա առաջին ամիսներին նա մնացել էր առանց մշտագանգուրի, որի համար նախկինում Մացերատն էր վճարում և չնայած, որ նա այլևս հյուսքեր չէր կրում, ինչպիսիք ուներ իմ ժամանակ, նրա երկար մազերը, ընկնելով ուսերի վրա, հնարավորություն էին տալիս նրա մեջ տեսնել փոքր-ինչ չափից դուրս, հնարավոր է նույնիսկ դաժանացած աղջկան, և հենց այդ աղջիկը պատասխանեց՝ «ոչ», և՛ պարոն Ֆայնգոլդը, և՛ Օսկարը, լսեցին նրա բառերը. «Դրանից ոչինչ չի ստացվի: Այստեղ ամեն ինչ ավարտվեց: Իսկ մենք կմեկնենք Ռեյլանդ, իմ քույր Դուստայի մոտ: Նա այնտեղ ռեստորանների գծով ավագ մատուցողի հետ է, նրա անունը Քյոստեր է, և առայժմս մենք բոլոր երեքս կապրենք նրա մոտ»:

Դենց հաջորդ օրը նա դիմում ներկայացրեց, իսկ երեք օր անց մենք ստացանք մեր փաստաթղթերը: Պարոն Ֆայնգոլդը այլևս ոչինչ չէր ասում, նա փակեց առևտուրը, մինչ Մարիան դասավորում էր իրերը, մթության մեջ նստել էր կշեռքի մոտ, վաճառասեղանի վրա և նույնիսկ գդալով արհեստական մեղր չէր հանում: Միայն երբ Մարիան ցանկացավ հրաժեշտ տալ նրան, նա ցած սահեց վաճառասեղանից, վերցրեց կցասայլակով հեծանիվը և առաջարկեց մինչև երկաթուղային կայարանը մեզ ուղեկցել:

Օսկարը և ուղեբեռը, իսկ մեզ թույլ էին տալիս մեզ հետ վերցնել ամեն մարդու հաշվով հիսունական ֆունտ, բարձեցինք ռետինե սմինով երկանիվ կցասայլակի մեջ: Պարոն Ֆայնգոլդը հրում էր հեծանիվը, Մարիան բռնել էր փոքրիկ Կուրտի ձեռքից, և երբ էլզենշտրասեի անկյունում մենք ձախ էինք թեքվում, ևս մեկ անգամ նայեցինք ետ: Իսկ ես ահա այլևս չէի կարող նայել ետ՝ Լաբեսվեգի ուղղությամբ, որովհետև գլուխս ամեն անգամ շրջելն ինձ ցավ էր պատճառում: Միայն շարժունակությունը չկորցրած իմ աչքերով ես ողջույն հոլեցի Մարիենշտրասեին, Շտրիսբախին, Քյայնհամերպարկին և դեռ էլի գարշելի կաթիլներ

կաթեցնող դեպի Բանհոֆշտրասե տանող ստորգետնյա անցումին, իմ պահպանված Քրիստոսի սիրտը եկեղեցուն և Լանգֆուր արվարձանի կայարանին, որն այժմ անվանվում է Վժեշչ՝ գրեթե անարտասանելի անվանում:

Մենք ստիպված էինք սպասել: Երբ մոտեցավ գնացքը, պարզվեց, որ բեռնատար է: Սարդիկ շատ էին, երեխաները՝ չափից դուրս շատ: Ուղեբեռը ստուգեցին ու կշռեցին: Ամեն մի բեռնատար վագոնի մեջ զինվորները մի գրկաչափ ծղոտ գցեցին: Երաժշտություն չէր հնչում, սակայն անծրև ևս չկար: Ամպամած եղանակ էր, օրը երբեմն-երբեմն պարզվում էր, և փչում էր արևելյան քամին:

Մենք ընկանք վերջինից չորրորդ վագոնը: Պարոն Ֆայնգոլդը իր նոսր, շեկավուն թռչող մագերով կանգնած էր ներքևում, գծերի վրա. երբ շոգեքարշը հզոր պոկումով հասկանալ տվեց իր գալու մասին, նա ավելի մոտ եկավ, Սարիային մեկնեց մարգարիտով տոպրակը և արհեստական մեղրով երկու տոպրակ: Իսկ երբ լեհերեն լեզվով հրամանները, գոռոցն ու լացը ազդարարեցին մեկնումը, նա ճանապարհի մթերապաշարին միացրեց նաև ախտահանիչ միջոցներով տոպրակը՝ լիզոլը առավել կարևոր է, քան կյանքը, և մենք շարժվեցինք, ետևում թողեցինք պարոն Ֆայնգոլդին, իսկ նա բոլոր կանոններով՝ մի խոսքով, ինչպես որ ընդունված է գնացքների մեկնման ժամանակ, իր թռչող, շիկավուն մագերի հետ դառնում էր ավելի ու ավելի փոքր, հետո դիտվում էր որպես թափահարող ձեռք, հետո ընդհանրապես տեսադաշտից անհետացավ:

ԱՃԵԼ ԲԵՈՆԱՏԱՐ ՎԱԳՈՆԻ ՄԵՋ

Դա մինչ օրս էլ ինձ ցավ է պատճառում: Դա հենց նոր իմ գլուխը ետ գցեց բարձերի վրա: Դա ինձ ստիպում էր զգալ իմ հողերը, սրունքաթերն ու ծունկը, դա ինձ վեր է ածում ճոռացողի, ինչ այլ բառերով նշանակում է՝ Օսկարը ստիպված է ատամներով ճռճացնել, որպեսզի այդ ձևով խլացնի սեփական հողերի ճռճոցը: Ես դիտում եմ իմ տասը մատները և պետք է խոստովանեմ, որ դրանք ուռել են: Թմբուկի վրա վերջին փորձը հաստատում է. Օսկարի մատները ոչ թե ուղղակի ուռել են, ներկայումս դրանք ընդհանրապես պիտանի չեն իր մասնագիտության տեր մարդու համար՝ դրանք ուռնակ չեն փայտիկները բռնած պահել:

Ինքնահոսը ևս չի ցանկանում ինձ ենթարկվել: Ստիպված կլինեն խնդրել Բրուկոյին, որպեսզի նա ինձ սառը կոմպրես դնի: Եվ հետո սառը կոմպրեսը՝ ձեռքերիս, ոտքերիս, ծնկներիս, թաց սրբիչը՝ ճակատիս ես ստիպված կլինեմ իմ հիվանդապահ Բրուկոյին զինել թղթով ու մատիտով, քանզի ես իմ ինքնահոսը չեմ սիրում ուրիշներին տալ:

Պատրա՞ստ է, սակայն, Բրուկոն լավ լսել և ունա՞կ է, արդյոք: Արժանի կդառնա՞ արդյոք նրա վերապատմունը բեռնատար վագոնով այն ուղևորությանը, որը սկսվեց 1945 թվի հունիսի տասներկուսին: Բրուկոն նստած էր սովորաբար կտորով ու հողմածաղիկներով սեղանի մոտ: Ահա նա շրջում է գլուխը՝ ինձ ցուցադրելով դրա այն կողմը, որն անվանում են երես, իսկ ինքը հեքիաթային գազանի աչքերով նայում է իմ ծախ կամ աչ կողքով: Մատիտը բարձրացնելով բարակ և թթու արտահայտությամբ շուրթերից վեր՝ նա սպասում է պատկերում: Սակայն եթե նույնիսկ ընդունենք, որ նա իրոք ինձանից բառի է սպասում, սպասում է նշանի, որպեսզի ձեռնամուխ լինի իր շարադրանքին, միևնույն է, նրա մտքերը ծածանվում են մաքրամեծի շուրջ: Նա առասանակներից հանգույցներ է գործում, այն դեպքում, երբ Օսկարի խնդիրն է, բառերը չխնայելով, քանդել իմ խճճված պատմությունը: Եվ այսպես, Բրուկոն գրում է.

Ես, Բրուկո Մյունստերբերգս, ծնված Ալտենայում, որը Ձաուերլանդում է, ամուրի եմ, երեխաներ չունեմ, ծառայում եմ տվյալ հատուկ բժշկական հիմնարկության մասնավոր բաժանմունքում: Պարոն Մացերատը, որը մեկ տարուց ավելի է, ինչ հոսպիտալացվել է, համարվում է իմ խնամառուն: Ես այլ խնամառուներ ևս ունեմ, սակայն խոսքը նրանց մասին չէ: Պարոն Մացերատը իմ խնամառուներից ամենաանվնասն է: Նա երբեք այն աստիճան դուրս չի եկել իրենից, որպեսզի ես այլ հիվանդապահի կանչեմ: Ճիշտ է, նա մի քիչ չափից ավելի է գրում, քան հարկն է, գրում է ու թմբկահարում: Որպեսզի իր չափից դուրս չարջարված մատները խնայի, նա այսօր խնդրեց գրել իր փոխարեն և գործելով չզբաղվել: Այնուամենայնիվ, ես գրպանս մի քիչ առասանակ դրեցի և, մինչ նա պատմում է, ես ներքին վերջույթների օգնությամբ նոր ֆիգուր կսկսեմ, որը, նրա պատմվածքի թեմային համապատասխան, կանվանեմ «Փախստականը՝ արևելքից»: Դա չի լինի առաջին ֆիգուրը, որը ես կստեղծեմ իմ խնամառուի պատմվածքների հիման վրա: Մինչ ներկա ժամանակը, ես արդեն առասանակից գործել եմ նրա տատիկին, որն անվանել եմ «Զորսչերտանի հագուստով խնձորը», հյուսել եմ նրա պապիկին՝ լաստանավորդին՝ նրան միգուցե չափից դուրս համարձակությամբ

յամբ անվանելով «Կոլումբոս», իմ առասանակի օգնությամբ նրա խեղճ մայրիկը «Չքնաղ ձկնակեր» դարձավ, նրա երկու հայրերից՝ Մացերատից ու Յան Բրոնսկուց, ես «Սկատի երկու սիրահարների» մի ամբողջ խումբ հյուսեցի, ահա ես նաև առասանակի մեջ պատկերեցի նրա ընկեր Չերբերթ Տրուչինսկու՝ ողջը սպիներով պատված թիկունքը և իմ մակերևութապատկերը «Անհաբթ ճանապարհ» անվանեցի։ Առանձին շենքերը, այնպիսիք, ինչպես Լեհական փոստատունը, Աստիճանավոր աշտարակը, Քաղաքային թատրոնը, Տոյգիաուսյան պասաժը, Ծովային քանգարանը, Գրեֆի բանջարեղենի կրպակը, Պեստալոցցիի դպրոցը, Բրյոզենյան լոգարանները, Քրիստոսի սիրտը եկեղեցին, «Տարվա չորս եղանակները» սրճարանը, «Բալթիկ» շոկոլադի ֆաբրիկան, Ատլանտյան ծովապատնեշի բազմաթիվ բունկերները, Փարիզի Էյֆելյան աշտարակը, Բեռլինի Շտետինյան կայարանը, Ռեյմի տաճարը և ոչ վերջին հերթին, այն եկամտային տունը, որտեղ պարոն Մացերատը առաջին անգամ տեսավ լույսը, ես վերապատկերեցի հանգույցը հանգույցին։ Չասպեի և Բրենտաուի գերեզմանատների ճաղավանդակներն ու գերեզմանաքարերը իրենց զարդաքանդակները շնորհեցին իմ առասանակին, հանգույց առ հանգույց ես թողեցի Վիսլայի ու Սենայի հունով, Բալթիկ ծովի ալիքներին, Ատլանտյան օվկիանոսի ալիքներին թույլ տվեցի գործված ափերին բախվելով կոտորվել, առասանակը դարձրեցի կաշույան կարտոֆիլի դաշտ ու նորմանդական արոտավայրեր։ Այդ ձևով առաջացած աշխարհի այն անկյունը, որը ես հանուն պարզության անվանում եմ Եվրոպա, բնակեցրի ֆիգուրների խմբերով, ինչպես օրինակ, փոստատան պաշտպանները։ Գաղութային ապրանքներ վաճառողները։ Մարդիկ՝ ամբիոնի վրա։ Մարդիկ՝ ամբիոնների դիմաց։ Նվերների հավաքածուով առաջին դասարանցիները։ Թանգարանների բնաջնջվող վերակացուները։ Անչափահաս հանցագործները՝ Ամանորին նախապատրաստվելու ժամանակ։ Լեհական հեծելազորը՝ մայրամուտի ֆոնի վրա։ Սրջյունները պատմություն են կերտում։ Ռազմաճակատային թատրոնը բեմադրում է ունտեր սպաների և զինվորների համար։ Կանգնած մարդիկ, որոնք Տրեբլինկայի համակենտրոնացման ճամբարում ախտահանում են պառկած մարդկանց։ Իսկ այժմ ձեռնամուխ եմ լինում արևելյան փախստականի ֆիգուրին, որը, և դա լիովին հնարավոր է, կվերածվի արևելյան փախստականների մի ողջ խմբի։

Քառասունհինգ թվի հունիսի տասներկուսի առավոտյան մոտավորապես ժամը տասնմեկին պարոն Մացերատը դուրս եկավ Դանցիգից, որն այդ ժամանակ արդեն անվանվում էր Գդանսկ։ Նրան ուղեկցում էին

այրի Մարիա Մացերատը, որին իմ խնամառուը վկայում է որպես իր նախկին սիրեցյալը, և Կուրտ Մացերատը՝ իմ խնամառուի ենթադրյալ որդին: Դրանից բացի, ըստ նրա խոսքերի, այդ բեռնատար վագոնում էին գտնվում ևս երեսուներկու մարդ, որոնց թվում՝ իրենց միաբանության հազուստներով չորս ֆրանսուհի միանձնուհիներ և գլխաշորով երիտասարդ աղջիկ, ի դեմս ում, կրկին նրա խոսքերով, նա ճանաչեց ոմն Լյուցիա Ռենվանդի: Սակայն իմ կողմից տրված մի շարք հարցերից հետո պարոն Մացերատը խոստովանեց, որ այդ անձին Ռեզինա Ռեկ էին անվանում՝ չնայած նա հետագայում էլ չի դադարում պնդել անանուն եռանկյունի դեմքի մասին, որը նա անփոփոխ Լյուցիա անվամբ է անվանում, ինչը և խանգարում է ինձ այդ աղջկան այստեղ գործել Ռեզինա անվամբ: Ռեզինա Ռեկը ուղևորվում էր իր ծնողների հետ՝ պապիկի, տատիկի և հիվանդ հորեղբոր, որը բացի սեփական ընտանիքից, իր ետևից արևմուտք էր տանում նաև անուշադրության մատնած ստամոքսի քաղցկեղը, շատ էր խոսում և, դեռ նոր էր գնացքը շարժվել, իրեն անվանեց նախկին սոցիալ-ժողովրդավար:

Որքանով որ այժմ իմ խնամառուը կարող է վերհիշել՝ ուղևորությունը մինչև Գոյնյա, որը չորս և կես տարի անվանվում էր Գոթենհաֆեն, ընթանում էր բավականին հանգիստ: Օլիվիայից երկու կանայք, բազմաթիվ երեխաներ և Լանգֆուրից տարեց պարոնը լաց էին լինում, ըստ նրա խոսքերի, Սոպոտից հետո ևս, այն դեպքում երբ միանձնուհիները անձնատուր էին լինում աղոթքին:

Գոյնյայում եղավ հինգժամյա կանգառ: Վագոնի մեջ տեղավորեցին երկու կանանց վեց երեխաների հետ: Սոցիալ-ժողովրդավարը բողոքեց, որովհետև նախ և առաջ հիվանդ էր, իսկ երկրորդ՝ որպես դեռ պատերազմական ժամանակների սոլիալ-ժողովրդավար, առանձնահատուկ վերաբերմունք էր պահանջում: Սակայն լեհ սպան, որը գլխավորում էր փոխադրամիջոցը, նրան ապտակեց, երբ նա չէր ուզում մի կողմ քաշվել և բավականին թուլցիկ գերմաներենով բացատրեց, իբր պատկերացում չունի, թե դա ինչ բան է ընդհանրապես՝ սոցիալ-ժողովրդավարը: Պատերազմի ժամանակ նա ստիպված է եղել Գերմանիայի շատ տեղերում լինել, այսպես ուրեմն, «սոցիալ-ժողովրդավար» բառը նա ոչ մի անգամ ոչ մեկից չի լսել: Ստամոքսով տառապող սոցիալ-ժողովրդավարը չհասցրեց լեհ սպային բացատրել Գերմանիայի սոցիալ-ժողովրդավարական կուսակցության իմաստը, էությունը և պատմությունը, որովհետև սպան հեռացավ վագոնից, դուռը դրսից քաշելով ծածկեց և դրսից փականով փակեց:

Ես մոռացա գրել, որ բոլոր մարդիկ նստել կամ պառկել էին ծղոտի վրա: Երբ արդեն օրվա վերջում գնացքը կրկին շարժվեց, կանանցից շատերը գոռացին. «Մեզ ետ են տանում Դանցիզ»: Սակայն նրանք սխալվում էին, գնացքը ուղղակի տեղափոխել էին այլ ուղի, և այն շարունակեց շարժվել դեպի արևելք, Շտոլպ քաղաքի ուղղությամբ: Մինչև Շտոլպ գնացինք չորս օր, որովհետև գնացքը ժամանակ առ ժամանակ մե՛կ նախկին պարտիզանները, մե՛կ լեհական անչափահասների ավագակախմբերը կանգնեցնում էին բաց դաշտում: Անչափահասները քաշելով բացում էին վագոնների դռները՝ մի քիչ թարմ օդ ներս թողնելով, իսկ արդեն փչացած օդի հետ մեկտեղ նրանք վագոնից տանում էին նաև ուղեբեռի մի մասը: Ամեն անգամ, երբ անչափահասները ներխուժում էին պարոն Մացերատի վագոնը, հատակից վեր էին կենում չորս միանձնուհիները և վեր էին բարձրացնում իրենց վրա կախված խաչերը: Այդ չորս խաչերը տղաների վրա շատ ուժեղ տպավորություն էին գործում, նրանք իրենց խաչակնքում էին և դրանից հետո միայն ուղևորների ճամպուրկներն ու ուսապարկերը նետում էին դուրս, հողաթմբի վրա:

Իսկ ահա երբ սոցիալ-ժողովրդավարը տղաներին ներկայացրեց մի թուղթ, որում դեռ, կամ այն է Դանցիզի, կամ այն է Գդանսկի լեհական իշխանությունները հաստատում էին, որ նա սոցիալ-ժողովրդավարական կուսակցության անդամ է, երեսուներեկից մինչև երեսույոթը վճարել է անդամավճարները: Նրանք իրենց չխաչակնքեցին, այլ դրա փոխարեն նրա ձեռքից խլեցին, գցեցին թուղթը, վերցրեցին նրա երկու ճամպուրկը, նրա կնոջ ուսապարկը և նույնիսկ մեծ վանդակներով թանկարժեք ձմեռային վերարկուն, որի վրա սոցիալ-ժողովրդավարը պառկում էր, նրանք դուրս բերեցին Պոմերանիայի մաքուր օդ:

Բայց, այնուամենայնիվ, ըստ պարոն Օսկար Մացերատի խոսքերի, կողոպտիչները նրա վրա բավականին բարեպատեհ տպավորություն թողեցին իրենց կարգապահությամբ, ինչի առկայությունը նա վերագրում էր նրանց պարագլխի ազդեցությանը, որը, չնայած իր պատանի տարիքին, արդեն գրեթե տասնվեց տարեկանում ներկայանում էր որպես հույժ ազդեցիկ անհատ: Դա պարոն Մացերատին տանջալիորեն և միաժամանակ հաճելիորեն հիշեցնում էր սրբողների ավագակախմբի առաջնորդին՝ հենց այն Շտյորտեբեքերին:

Երբ Շտյորտեբեքերին այդքան նման այդ երիտասարդը փորձեց քաշելով Մարիա Մացերատից խլել ուսապարկը, ինչը և նրան հաջողվեց, վերջին րոպեին պարոն Մացերատը ուսապարկի միջից հանեց ըն-

տանեկան լուսանկարներով ալբոմը, որը բարեբախտաբար դրված էր ամենավերևում: Սկզբում պարագլուխը արդեն պատրաստ էր զայրանալ, սակայն երբ իմ խնամառուն բացեց ալբոմը և նրան ցույց տվեց իր Կոյլայչեկ տատիկի լուսանկարը, նա, հավանաբար վերհիշելով իր տատիկին, բաց թողեց Մարիայի ուսապարկը, երկու մատը կպցրեց իր լեհական քառակող սրանկյուն գլխարկին, Մացերատների ընտանիքին դիմելով ասաց. «Դո վիոյենիա» և, մացերատյան ուսապարկի փոխաբեն վերցնելով ուղևորներից ինչ-որ մեկի ճամպուկը, լքեց վագոնը:

Ուղեպարկի մեջ, որը Մացերատի ընտանիքի համար պահպանվեց շնորհիվ լուսանկարներով ալբոմի, մի քանի սպիտակեղենից բացի, դրված էին տնտեսական գրքերի և գաղութային ապրանքների կրպակի հարկային անդորրագրեր, խնայողական գրքույկներ ու սուտակե մանյակ, որը մի ժամանակ պատկանում էր պարոն Մացերատի մայրիկին և իմ խնամառուի կողմից թաքցված էր ախտահանիչ միջոցների տոպրակի մեջ: Քրեստոմատիան, որի կեսը կազմում էին հատվածներ Ռասպուտինից, կեսը՝ Գյոթեից, նույնպես ողջ ընտանիքի հետ տեղափոխվում էր արևմուտք:

Իմ Մացերատը պնդում է, որ ճանապարհի մեծ մասը ծնկների վրա էր պահում լուսանկարների ալբոմը, հազվադեպ՝ գիրքը, թերթում էր այն, և երկու գրքերն էլ, չնայած հողերի մասում սարսափելի ցավերին, նրան շատ հաճելի, սակայն նաև շատ մտախոհ ժամեր պատճառեցին: Ասվածին իմ խնամառուն կցանկանար ավելացնել. ցնցումն ու ճոճումը, անցումը սլաքների ու խաչներուկների միջով, բեռնատար վագոնի մշտապես դողդողացող առաջնային լիսեռի վերևում ցցված պառկելը արագացրին իմ աճը: Ընդ որում, այժմ այն տարածվում էր ոչ թե լայնքով, այլ բարձրություն էր ավելացնում: Ուռած, սակայն ոչ բորբոքված հողերը որոշակի ճկունություն էին ձեռք բերում: Նույնիսկ նրա ականջները, քիթն ու սեռական օրգանները, ինչպես այստեղ ինձ հայտնում են, վագոնի ցնցումներից զնացին դեպի մեծացում: Քանի դեռ էշելոնը առանց խոչընդոտների էր շարժվում, պարոն Մացերատը ակնհայտորեն ցավ չէր զգում: Միայն երբ զնացքը կանգ էր առնում, որովհետև հերթական անգամ պարտիզանները կամ անչափահասների ավազակախմբերը ուզում էին այցի գալ իրենց, նա, իր խոսքերով, կրկին ծակող ու ձգող ցավ էր զգում, որին, ինչպես վերևում արդեն ասվեց, հակադրվում էր ցավազրկող ալբոմի օգնությամբ:

Բացի լեի Շոյրոտեբեբերից, ընտանեկան ալբոմներով էլի բազմաթիվ անչափահասներ հետաքրքրվեցին, իսկ դրանցից բացի, նաև մի

տարեց պարտիզան: Ծեր ռազմիկը նույնիսկ նստեց, սիգարետ ճարեց և մտախույզ սկսեց թերթել ալբոմի էջերը՝ ոչ մի քառանկյունի բաց չթողնելով, սկսեց Կոլյայեկ պապիկի դիմանկարից, ուսումնասիրեց լուսանկարներով հարուստ ընտանիքի ծաղկումը, ներառյալ սիրողականները, որոնք տիկին Մարիա Մացերատին պատկերում էին մի տարեկան, երկու, երեք և չորս տարեկան որդու՝ Կուրտի հետ: Իմ խնամառուս սեփական աչքերով է տեսել, թե ինչպես էր նա ժպտում՝ դիտելով այս կամ այն ընտանեկան հովվերգությունը: Միայն հանգուցյալ պարոն Մացերատի կոստյումների վրայի և պարոն Էլերսի դարձածալերի վրայի, որը Ռամկաուում գյուղական համայնքի ղեկավար էր և ամուսնացավ Լեհական փոստատան պաշտպան Յան Բրոնսկու այրու հետ, մի քանի չափից դուրս պարզորոշ երևացող կուսակցական նշանները պարտիզանի մոտ դժգոհություն առաջացրին: Խնամառուս պարտավոր էր դանակի ծայրով, այդ քննադատաբար տրամադրված պարոնի աչքերի առաջ և վերջինիս լիովին բավարարելով, լուսանկարների վրայից քերել կուսակցական նշանները:

Այդ պարտիզանը, ինչպես ինձ ծգտում է բացատրել պարոն Մացերատը, ի տարբերություն շատ անիսկականների, ամենաիսկական պարտիզան էր: Քանզի դրանից հետո կիետևի այսպիսի պնդում. պարտիզանները ժամանակավոր պարտիզաններ չեն լինում, նրանք հավերժ ու անփոփոխ պարտիզանություն են անում, նրանք իշխանության են բերում տապալված իշխանություններին և, համապատասխանաբար, տապալում են իշխանությունը, որը հենց իրենց օգնությամբ է եկել իշխանության: Անուղղելի, ինքնաքայքայման ենթակա պարտիզանները, ըստ պարոն Մացերատի մտքի, ինչը ես ինքս էլ կարող էի հասկանալ, գեղարվեստականորեն առավել շնորհալի մարդիկ են բոլոր նրանցից, ովքեր իրենց նվիրել են քաղաքականությանը, քանզի նրանք անհապաղ հրաժարվում են հենց նոր իրենց կողմից ստեղծվածից:

Այդ նույն բանը ես կարող էի ասել իմ մասին: Մի՞թե չի պատահում, ընդ որում բավականին հաճախ, որ հենց նոր հերթական գործվածքը գիպսի մեջ ամրացնելով, ես այն ավերում եմ բռնկեցիս հարվածով: Այստեղ ինձ համար հատկապես հիշարժան է պատվերը, որը ես ստացա իմ խնամառուից սրանից մի քանի ամիս առաջ և կայանում էր նրանում, որ ես հասարակ առասանակից գործի Ռասպուտինին՝ ռուս հրաշագործին, և Գյոթեին՝ գերմանացի բանաստեղծների արքային՝ մեկ դեմքով, և այդ գործվածքը իմ խնամառուի պնդմամբ պետք է հազվագյուտ նմանություն ունենար իր՝ պատվիրատուի հետ: Չգիտեմ էլ, թե

քանի կիլոմետր առասանակ ծախսեցի, մինչև որ այդ երկու ծայրահեղությունները ի վերջո բավարար չափով միավորվեցին մի գործվածքի մեջ: Սակայն այն պարտիզանի նման, որին պարոն Մացերատը ինձ որպես օրինակ էր բերում, ես մոլորված եմ ու դժգոհ. ես ձախից քանդում եմ այն, ինչը հյուսում եմ աջից, իսկ այն, ինչ անում է իմ ձախը, բռունցքի հարվածով ավերում է իմ աջը:

Այնուամենայնիվ, պարոն Մացերատը ևս չի կարող իր պատմությունը տանել ուղիղ, հավասար գծով: Էլ չասենք այն չորս միանձնուհիների մասին, որոնց նա փոփոխականորեն անվանում է մեկ ֆրանցիսկականներ, մեկ վինցենտականներ, հատուկ դեր է խաղում այն աղջիկը, որը հայտնվեց երկու անվան տակ, սակայն մեկ և միակ, իբր եռանկյունի մոռթով՝ ինչպես աղվեսի, շարունակ պայթեցնում է նրա շարադրանքի կտորը և ակնհայտորեն ստիպում է ինձ՝ վերապատմողիս, արձանագրել արևելքից արևմուտք ճամփորդության երկու և, կամ էլ, ավելի շատ վարկածներ: Սակայն դա իմ ուղղակի զբաղմունքը չէ, և այդ իսկ պատճառով ավելի լավ է ես բռնված մնամ այն սոցիալ-ժողովրդավարից, որը ողջ ուղևորության ընթացքում ոչ մի անգամ չփոխեց դեմքը, և ավելին, իմ խնամառուի խոսքերով, գրեթե մինչև Շտոլպ, կրկին ու կրկին փորձում էր մնացած ուղևորներին հասկացնել, որ ընդհուպ մինչև երեսուներոթ թիվը, ցուցապաստառներ կպցնելով, նա վատնում էր իր ողջ ազատ ժամանակը և վտանգում իր առողջությունը, որովհետև այն փոքրաթիվ սոցիալ-ժողովրդավարներից մեկն էր, ով նույնիսկ անձրևի ժամանակ էր կպցնում:

Դենց այսպես էլ նա ողջ ժամանակ խոսում էր, մինչև որ Շտոլպ հասնելուց ոչ շատ առաջ մեր շարժակազմը արդեն որերորդ անգամ կանգնեցվեց, քանի որ բարեհաճեց մեզ այցի գալ անչափահասների հերթական ու բավականին մեծաքանակ ավազակախումբը: Ուղևորների մոտ արդեն գրեթե ուղեբեռ չէր մնացել, և այդ իսկ պատճառով պատանի ավազակները սկսեցին նրանց վրայից հանել հագուստը, սակայն, և դա բավական խելամիտ է, սահմանափակվեցին տղամարդու վերին հագուստով: Ինչը իր հերթին չէր կարողանում հասկանալ սոցիալ-ժողովրդավարը, որը գտնում էր, որ միանձնուհիների լայն հագուստներից լավ դերձակը կարող է մի քանի հրաշալի կոստյում կարել: Ընդ որում՝ անծամբ սոցիալ-ժողովրդավարը աղոթողի արտահայտությամբ տեղեկացրեց այն մասին, որ անծամբ ինքը՝ աթեիստ է: Իսկ պատանի ավազակները, չնայած որ աղոթողի արտահայտությամբ ոչինչ էլ

չհաղորդեցին, սակայն պաշտպանում էին միակ փրկող եկեղեցուն և աչքերը տնկել էին ոչ թե միանձնուհիների շռայլորեն չափված բրդե կտորեղենի, այլ աթեիստի միակողմ կոճակներով կոշտ բրդե կոստյումի վրա: Իսկ աթեիստը իր կողմից չէր ցանկանում հանել կոստյումը, բաճկոնը և շալվարը, այլ հակառակը, հերթական անգամ տեղեկացնում էր սոցիալ-ժողովրդավարական ցուցապաստառներ կպցնողի իր կարծատև, սակայն հաջող առաջխաղացման մասին, և քանի որ նա ոչ մի կերպ չէր կարողանում մվարտել իր պատմությունը ու դրան գումարած նաև դիմադրում էր, երբ նրա վրայից հանում էին կոստյումը, զինվորական, նույնիսկ վերմախտյան երկարաճիտքով հարվածեցին նրա փոքրին:

Այդ ժամանակ սոցիալ-ժողովրդավարն սկսեց ուժեղ, անզուսպ փսխել, հետո նույնիսկ արյուն թքեց: Եվ նա այժմ ամենևին չէր մտահոգվում իր կոստյումի մասին, իսկ ավագակները կորցրեցին ամեն տեսակի հետաքրքրությունը այդ կտորի հանդեպ, որը չնայած կեղտոտված էր, սակայն հիմնավոր քիմիական մաքրումը առանց դժվարության կարող էր նրան փրկել: Տղամարդու վերին հագուստից հրաժարվելով՝ նրանք դրա փոխարեն Մարիա Մացերատի վրայից հանեցին արիեստական մետաքսից երկնագույն բլուզը, իսկ դեռատի աղջկա վրայից, որին ամենևին էլ ոչ Լյուցիա Ռենվանդ, այլ Ռեզինա Ռել էին անվանում, նրա բերխտեսզադենյան գործած ժակետը: Այնուհետև նրանք, չնայած ոչ մինչև վերջ, քաշելով փակեցին վագոնի դուռը, և զնաքքը շարժեց սոցիալ-ժողովրդավարի դանդաղ մոտեցող մահվան ներքո: Երկու, երեք կիլոմետր, և մինչև Շուռլա չհասած մեր փոխադրամիջոցը քշեցին, տարան պահեստային զիծ, որտեղ նա կանգնած մնաց ողջ գիշերը, որը չնայած պարզ էր, սակայն իմ խնամառուի խոսքերով, հունիսի համար ցրտոտ էր:

Պարոն Մացերատի պատմածով, հունիսյան այդ գիշերը, անպարկեշտորեն և բարձրաձայն Աստված անարգելով, բանվոր դասակարգին պայքարի կոչելով, ի վերջո, ինչպես կարելի է տեսնել ֆիլմերում, ի պատիվ ազատության կենաց ասելով, վերջապես, փսխելու սուր բռնկումից ցնցվելով, ինչը սարսափով լցրեց ողջ վագոնը, սոցիալ-ժողովրդավարը, որը չափից դուրս էր գնահատում իր միակողմանի կոճակներով կոստյումը, մահացավ:

Ինչպես հաստատում է իմ խնամառուն, հեծկլտոցներ չեղան: Լռությունը տիրեց ու կախվեց վագոնի մեջ: Միայն տիկին Մարիա Մացե-

րատն էր բարձրաձայն չխկչխկացնում ատամները, որովհետև առանց բլուզի մրսել էր, իսկ իր մոտ դեռևս մնացած բոլոր մյուսի իրերով ծածկել էր որդուն՝ փոքրիկ Կուրտին ու Օսկարին: Առավոտյան կողմ երկու ամերկյուղ միանձնուհիները հանկարծ գլխի ընկան, որ դրսի կողմից դուռը փակված չէ և, առիթից օգտվելով, վագոնը մաքրեցին, հողաթմբի վրա նետեցին թաց ծղոտը, երեխաների ու մեծահասակների արտաթորանքները, սոցիալ-ժողովրդավարի փսխած զանգվածները:

Գնացքը Շտուպում վերահսկում էին լեհ սպաները: Միաժամանակ բոլոր վագոններում բաժանեցին տաք ապուր և ինչ-որ մի խմիչք, որը նման էր զինվորական սուրճի: Վարակներից զգուշանալով՝ այն վագոնից, որով գնում էր պարոն Մացերատը, դուրս բերեցին դիակը և հիվանդապահներին կարգադրեցին այն տանել տախտակների վրա դրած: Միանձնուհիների միջնորդությամբ սպան հանգուցյալի բարեկամներին թույլատրեց կարճ աղոթք ասել: Բացի դրանից, նրանց թույլ տվեցին հանգուցյալի հագից հանել կոշիկները, գուլպաներն ու կոստյունը:

Այս մերկացման ընթացքում, ավելի ուշ տախտակի վրա դրված դիակը ծածկեցին ցեմենտի դատարկ պարկերով, իմ խնամառուն հետևում էր հանվածի բարեկամուհուն: Եվ կրկին աղջիկը, չնայած նրան Ռեկ էին անվանում, նրան միաժամանակ վանելով ու ձգելով, հիշեցնում էր այն նույն Լյուցիա Ռենվանդին, որին ես առասպելների օգնությամբ գործել էի որպես «Երշիկով բուտերբրոտներ խժռողուհի» անվանումով գործվածք: Գիշտ է, իր կողոպտվող հորեղբորը տեսնելիս, նա ձեռքը չառավ երշիկով բուտերբրոտը և այն կեղևի հետ միասին կուլ չտվեց, սակայն դրա փոխարեն ակտիվ մասնակցություն ունեցավ թալանի ժամանակ, ժառանգություն ստացավ հորեղբոր բաժկոնը: Հագավ բռնագրավված ժակետի փոխարեն և գրպանի հայելու օգնությամբ ստուգեց իր նոր, կարելի է նույնիսկ ասել, իրեն սագող հագուստի արժանիքները՝ ընդ որում, այդ հայելու մեջ ներքաշեց, ինչով էլ հենց բացատրվում է, իմ խնամառուի մոտ մինչ օրս պահպանված անհանգստությունը, նաև նրան ու նրա անկողինը և իր եռանկյունի մոռթի աչք-ճեղքերով սառը սափեց նրա վրայով:

Շտուպից մինչև Շտետին ճանապարհը երկու օր ժամանակ խլեց: Գիշտ է, եղան էլի բավականին հարկադրված կանգառներ և արդեն գրեթե սովորական դարձած դանակներով ու ինքնաձիգներով զինված անչափահասների այցեր, սակայն այդ այցելությունները դեպքից դեպք

ավելի կարճատև էին դառնում, որովհետև, ընդհանուր առմամբ, ուղևորներից վերցնելու բան էլ չկար:

Իմ խնամառուն վավերացնում է, որ Դանցիգ-Գդանսկից մինչև Շտետին ընկած ճանապարհին, այսինքն՝ մոտավորապես մեկ շաբաթվա ընթացքում, նա ինը, եթե ոչ տասը սանտիմետրով աճեց: Առավել շատ երկարեցին ազդրերն ու սրունքները, իսկ ահա կրծքավանդակն ու գլուխը գրեթե չփոխվեցին: Դրա փոխարեն, չնայած իմ խնամառուն ճանապարհի ողջ ընթացքում պառկել էր մեջքի վրա, ոչ մի կերպ հնարավոր չեղավ կանգնեցնել փոքր-ինչ դեպի ծախ և դեպի վեր տեղաշարժված կուզի աճը: Պարոն Մացերատը ասում էր նաև, որ Շտետինից հետո, այժմ գնացքը վարում են գերմանացի երկաթուղայինները, ցավերն այն աստիճան ուժեղացան, որ նույնիսկ ալբոմի էջերը թերթելը դրանցից ոչ մի կերպ չէր շեղում: Նա նույնիսկ ստիպված էր մի քանի անգամ ցավից բարձր ու երկար գոռալ, միայն թե այժմ նրա գոռոցը ոչ մի վնաս չէր հասցնում վագոնի ապակիներին. «Իմ ծայրը կորցրել էր ապակի կտրելու ցանկացած ունակություն»: Սակայն ծայրը նրա անկողնու մոտ հավաքեց բոլոր չորս միանձնուհիներին, որոնք այդ ժամանակվանից արդեն չընդհատեցին իրենց աղոթքները:

Ճանապարհակիցների մեծ մասը, դրանց թվում նաև հանգուցյալ սոցիալ-ժողովրդավարի ազգությունը, Շտետինում իջան: Պարոն Մացերատը ծայրաստիճան ավստսում էր դրա համար, որովհետև երիտասարդ աղջկա տեսքը նրան շատ հաճելի և նույնիսկ անհրաժեշտ էր թվում, իսկ աղջկա անհետանալուց հետո նրա մոտ ջերմության բարձրացումով ջղաձգող, մարմինը ցնցող նուպաներ սկսվեցին: Տիկին Մացերատի խոսքերով, նա հուսալքված կանչում էր ոմն Լյուցիայի, իրեն հեքիաթային գազան ու միաեղջյուր էր անվանում, վախ էր ցուցաբերում թռչչից առաջ և տասը մետրանոց ցատկատախտակից թռչելու կիրք:

Լյունեբուրգում պարոն Մացերատին տեղավորեցին հիվանդանոց: Ջերմությամբ պառկած՝ նա հասցրեց մի քանի քույրերի ճանաչել, սակայն նրան տեղափոխեցին Զաննովերի համալսարանական հիվանդանոց: Միայն այնտեղ հաջողվեց իջեցնել ջերմությունը: Պարոն Մացերատը Մարիային ու նրա որդի Կուրտին հազվադեպ էր տեսնում, իսկ ամեն օր տեսնել սկսեց այն ժամանակվանից, երբ նա հիվանդանոցում աշխատանքի անցավ որպես հավաքարարուհի: Սակայն քանի որ տիկին Մարիայի և փոքրիկ Կուրտի համար բնակվելու համապատասխան տեղ չկար ո՛չ բուն հիվանդանոցում, ո՛չ հարևանությամբ, փախստականների

ճամբարում ապրելը ավելի ու ավելի անտանելի էր դառնում: Տիկին Մարիան ստիպված էր լինում յուրաքանչյուր օրվա երեք ժամը անցկացնել լեփ-լեցուն գնացքների մեջ, հաճախ երթևեկել նույնիսկ ոտնակի վրա կանգնած, այդ աստիճան հեռու էին գտնվում միմյանցից հիվանդանոցն ու ճամբարը. բժիշկները, չնայած մեծ կասկածանքներին, թույլ տվեցին խնամառուին տեղափոխել Դյուսելդորֆի քաղաքային հիվանդանոցներից մեկը, նամանավանդ որ տիկին Մարիան Դյուսելդորֆ տեղափոխվելու թույլտվություն ուներ. նրա քույրը՝ Դոլստան, որը պատերազմի ժամանակ արդեն ամուսնացել էր այնտեղ բնակվող ավագ մատուցողի հետ, տիկին Մացերատի տրամադրության տակ էր դրել իր երեք սենյականոց բնակարանի մի սենյակը, քանզի անձամբ ավագ մատուցողի համար դեռևս տեղ չէր պահանջվում. նա գտնվում էր ռուսական գերության մեջ:

Բնակարանը շատ հաջող էր տեղակայված. Բիլկյան կայարանից դեպի Վերստեն կամ Բենրատ գնացող ցանկացած տրամվայով կարելի էր հարմար ձևով, առանց տրամվայ փոխելու, հասնել մինչև հիվանդանոցային ավան: Այնտեղ պարոն Մացերատը պառկեց քառասունհինգի օգոստոսից մինչև քառասունվեցի մայիսը: Եվ ահա արդեն մեկ ժամ նա ինձ պատմում է միաժամանակ մի քանի քույրերի մասին: Նրանց անվանում էին քույր Սոնիկա, քույր Դելմորուդ, քույր Վալբուրգա, քույր Իլզե և քույր Գերթրուդ: Նա վերհիշում է հիվանդանոցային բոլոր-բոլոր բամբասանքները, չափից դուրս մեծ նշանակություն է հատկացնում քույրական նիստ ու կացի մանրամասներին, քույրական համազգեստներին: Նա ոչ մի բառ չի հատկացնում, որքանով ես հիշում եմ, այն ժամանակվա վատ սննդին, հիվանդանոցային չջեռուցվող սենյակներին: Ամբողջապես բուժքույրեր, պատմություններ քույրերի մասին, քույրական դժգույն կյանք: Այնտեղ փսփսում և այնտեղ որպես զաղտնիք պատմում էին, որ իբր թե հենց քույր Իլզեն է ասել ավագ քրոջը, իսկ ավագ քույրը համարձակվել է անմիջապես ճաշի ընդմիջումից հետո համայց կատարել քույրական դասընթացների անցողների քույրական ընդհանուր ննջարաններով մեկ, իբր թե այնտեղ ինչ-որ բան է կորել, և առանց պատճառի կասկածել են Դորթմունդից մի բուժքրոջ, իմ խնամառուն, որքան հիշում եմ, նրան անվանեց Գերթրուդ: Ահա նաև պատմություններ երիտասարդ բժիշկների մասին, որոնք քույրերից կտրոններ ու սիգարետներ էին կորզում, դրանք նա նույնպես շատ մանրամասն է պատմում: Եվ նախաքննությունն այն դեպքի մասին, երբ լաբորանտուհինե-

րից մեկը, որը նույնիսկ քույր չէր, աբորտ է արել կամ միայնակ, կամ ասիստենտի օգնությամբ, նա ևս մանրամասն պատմելու արժանի է համարում: Ես բացարձակապես չեմ հասկանում իմ խնամառուին, որն իր խելքը նման պարզունակությունների վրա է վատնում:

Իսկ այժմ պարոն Մացերատը խնդրում է ինձ նկարագրել իրեն: Ես ուրախ եմ կատարել այդ խնդրանքը և թռչում եմ այսքան թվով պատմությունների վրայից, որոնք նա, այդքան մանրամասն է նկարագրում, քանի որ դրանցում խոնքը քույրերի մասին է: Իմ խնամակալը մեկ մետր քսանմեկ սանտիմետր հասակ ունի: Նրա գլուխը, որը չափից դուրս մեծ կլիներ նույնիսկ նորմալ հասակ ունեցող մարդու համար, նստած է ուսերի միջև փոքր-ինչ ծռված պարանոցի վրա, կոծբավանդակը շատ ուժեղ առաջ է գալիս, ինչպես մեջքը, որը կարելի է ներկայացնել որպես կուզ: Նա ունի ուժեղ լույս արծակող, խելացի, շարժուն, երբեմն երագկոտ, լայնացող երկնագույն աչքեր: Դրանից բացի, նա ունի խիտ, փոքր-ինչ ալիքվող մուգ խարտյաշ մազեր: Նա հաճույքով ցուցադրում էր իր մնացած մարմնի համեմատությամբ ուժեղ, հենց իր խոսքերով, գեղեցիկ դաստակներով ձեռքերը: Հատկապես, երբ պարոն Մացերատը թմբկահարում է, իսկ հաստատության դեկավարությունը նրան թույլ էր տալիս թմբկահարել օրական երեքից ամենաշատը մինչև չորս ժամ, թվում է, կարծես նրա մատները միանգամայն ինքնուրույն են գործում և այլ՝ համաչափ մարմնի են պատկանում: Պարոն Մացերատը ծայնապնակների վրա շատ հարստացավ, նա այսօր էլ է դրանցով փող աշխատում: Այցելությունների օրերին նրա մոտ հետաքրքիր մարդիկ են լինում: Դեռ նրա դատավարությունից առաջ, դեռ ավելի վաղ, քան նրան տեղավորեցին մեզ մոտ, ինձ հայտնի էր նրա անունը, քանզի պարոն Մացերատը հանրահայտ դերասան է: Անձամբ ես հավատում եմ նրա անմեղությանը, և այդ իսկ պատճառով չգիտեմ՝ արդյո՞ք կ'մնա նա մեզ մոտ, թե ևս մեկ անգամ դուրս կգա ազատություն, որպեսզի կրկին, ինչպես և նախկինում, մեծ հաջողությամբ հանդես գա: Սակայն այժմ ես պետք է չափեմ նրան՝ չնայած ընդամենը երկու օր առաջ եմ դա արել...

Ամենակին չեմ պատրաստվում ստուգել իմ հիվանդապահ Բրունոյի կողմից գրվածը, ես՝ Օսկար Մացերատս, կրկին իմ ձեռքն եմ վերցնում գրիչը:

Հենց նոր Բրունոն իր ծալովի մետրով ինձ չափեց: Մետրը թողնելով ինձ վրա և արդյունքը բարձր գոռալով, նա լքեց իմ սենյակը: Նա նույնիսկ վայր գցեց ձեռագործը, որի վրա գաղտնի աշխատում էր իմ պատ-

մելու ժամանակ: Պետք է ենթադրել, որ նա գնաց բժիշկ ֆրոյլայն Յորնշտետերի ետևից:

Սակայն մինչ գալիս է ֆրոյլայն բժիշկը, որպեսզի ինձ հայտնի, թե իր չափումներով ինչի հասավ Բրունոն, Օսկարը ուզում է դիմել ձեզ. այն երեք օրերի ընթացքում, որոնց ժամանակ ես իմ հիվանդապահին շարադրում էի իմ աճի պատմությունը, ես երջանկություն ունեցա ավելացնել, եթե միայն դա կարելի է անվանել երջանկություն, մի ամբողջ երկու սանտիմետր:

Այսպիսով, այսօրվանից Օսկարի հասակը մեկ մետր քսաներեք սանտիմետր է: Այժմ նա կպատմի, թե ինչպես էր ապրում պատերազմից հետո, երբ նրան, խոսողին, դժվարությամբ գրողին, սահուն կարդացողին և չնայած որ տծևացած կառուցվածքով, սակայն մնացածում լիովին առողջ երիտասարդին, դուրս գրեցին Դյուսելդորֆի քաղաքային հիվանդանոցից նրա համար, որպեսզի ես, ինչպես ընդունված է ասել բժշկական հաստատություններից դուրս գրման ժամանակ, սկսեմ նոր, այժմ արդեն հասուն կյանք:

Գիրք երրորդ

ՔԱՐԵՐ ՈՒ ԿԱՅԾՔԱՐԵՐ

Քնատ բարեհոգի մարմիններ. Յուստա Տրուչինսկին կարիք չուներ փոխվելու, երբ նա դարձավ Յուստա Քյոստներ, նամանավանդ, որ Քյոստների ազդեցությանն էլ նա ինչ-որ ձևով կարող էր ենթարկվել միայն իրենց երկու շաբաթյա նշանդրեքի ընթացքում, մինչ նրան Յյուսիսային ռազմաճակատ ուղարկելը: Եվ հետո, երբ նրանք պսակվեցին ռազմաճակատային արձակուրդի ժամանակ, և այն էլ՝ ռմբապաստա-րաններում: Եվ չնայած Կուրլանդական բանակի անձնատուր լինելուց հետո Քյոստներից այլևս ոչ մի նորություն չէր գալիս, Յուստան ամուս-նու մասին հարցերին պատասխանում էր վստահորեն, ընդ որում ամեն անգամ բութ մատով ցույց էր տալիս խոհանոցի դռան կողմը. «Նա այն-տեղ է, գերության մեջ, Իվանի մոտ: Երբևէ հետո կվերադառնա և այս-տեղ ամեն ինչ կփոխի»:

Փոփոխություններ ասելով, որոնց սպասում էին Քյոստներից իրենց բիլկյան բնակարանում, նկատի ունեին Մարիայի և մասամբ փոքրիկ Կուրտի ապրելակերպը: Երբ ես դուրս գրվեցի հիվանդանոցից, հրա-ժեշտ տվեցի հիվանդանոցային քույրերին, խոստանալով երբեմն նրանց այցելել և տրամվայով մեկնեցի Բիլկ, երկու քույրերի և իմ որդի Կուրտի մոտ: Եկամտային տան երրորդ հարկում, որն այրվել էր ձեղնա-հարկից մինչև չորրորդ հարկը, ես հայտնաբերեցի սև շուկայի ինչ-որ մի մասնաճյուղ, որը ղեկավարվում էր Մարիայի ու իր մատների վրա աշխուժորեն հաշվող իմ վեցամյա որդու կողմից:

Մարիան՝ հավատարիմ հոգին, որը Մացերատին նվիրված էր նույ-նիսկ անօրինական առևտրի մեջ, իրեն նվիրել էր արհեստական մեղ-րին: Նա շերեփով հանեց առանց գրությունների դույլերից, արվեստի ստեղծագործությունը չրմփացրեց խոհանոցային կշեռքի վրա և, նոր էի ես շեմից ներս մտել և ընտելացա այս նոր հանգամանքներին, չորս ֆունտանոց փաթեթավորումը վստահեց ինձ:

Իսկ Կուրտը նստել էր պերսիլի արկղի ետևում, կարծես վաճառա-սեղանի ետևում և չնայած իր առողջացած, տուն վերադարձած հորը արժանացրեց հայացքի, սակայն նրա, ինչպես սովորաբար, ծնուն

նման մոխրագույն աչքերը ուղղված էին մի այնպիսի բանի վրա, որը լիովին կարելի էր տեսնել և արժեր դիտել իմ միջոցով: Իր առջև նա բռնել էր մի թուղթ, նրա վրա շարել էր ենթադրյալ թվերի սյունակներ, ամենաշատը մեկուկես ամիս անցկացնելով լեփ-լեցուն, չջեռուցվող դպրոցական դասարաններում, նա ծեռք էր բերել մտածողի ու կարիե-րիստի տեսք:

Հուստա Քյոստները սուրճ էր խմում, ընդ որում՝ բնական, ինչպես նկատեց Օսկարը, երբ նա իմ կողմն էլ գավաթ հրեց: Մինչ էս զբաղված էի արհեստական մեղրով, նա հետաքրքրությամբ և ոչ առանց իր քրոջ դառը ճակատագրի հանդեպ կարեկցանքի ուսումնասիրում էր իմ կու-զը: Նրա համար դժվար էր տեղում նստած մնալ և իմ կուզը շոյել, քան-զի կնոջ համար կուզը շոյելը երջանկություն է խոստանում, իսկ Հուս-տայի դեպքում երջանկությունը ենթադրվում էր: Քյոստների վերադար-ծը, որն ամեն ինչ այստեղ կփոխի: Սակայն նա զսպեց իրեն, կուզի փո-խարեն, չնայած և առանց երջանկության, շոյեց գավաթը և մի քանի հո-զոց արծակեց նրանցից, որպիսիք առաջիկա ամիսների ընթացքում ինձ սպասվում էր լսել ամեն օր. «Վիզս կկտրեմ, եթե Քյոստները չվերադառ-նա և այստեղ ամեն ինչ չփոխի. այն էլ ինչպես կփոխի, դուք կտեսնեք»:

Հուստան կտրականապես դատապարտում էր ընդհատակյա առևտուրը, սակայն, այնուամենայնիվ, հաճույքով էր խմում արհեստա-կան մեղրի հետ փոխանակված բնական սուրճը: Երբ գալիս էին գնորդ-ները, նա լքում էր հյուրասենյակը, քստքստացնում էր խոհանոցում և, ի նշան բողոքի, այնտեղ կաթսաներով դղրդոց էր բարձրացնում:

Իսկ գնորդներ շատ էին գալիս: Անմիջապես իննից հետո, անմիջա-պես նախաճաշից հետո, սկսում էին անընդհատ զանգելը. կարճ, եր-կար, կարճ: Ուշ երեկոյան, մոտավորապես ժամը իննին և հաճախ հա-կառակ Կուրտի կամքին, որը դպրոցի պատճառով առևտրին կարող է միայն աշխատանքային օրվա կեսը տրամադրել, Հուստան անջատում էր դռան զանգը:

Մարդիկ հարցնում էին.

– Արհեստական մեղր կուզեի՞ք:

Մարիան բարեհամբույր գլխով էր անում և իր հերթին հարցնում էր.

– Քառո՞րդ, թե՞ կեսը:

Ընդ որում, կային նաև այնպիսի մարդիկ, որոնք մեղր չէին ուզում: Նրանք հարցնում էին. «Կայծքարե՞ր», իսկ ի պատասխան Կուրտը, որի պարապմունքները հերթափոխով մի օր առավոտյան էին, մի օր ճաշից հետո, դուրս էր գալիս իր սյունակների միջից, պուլովների տակից որ-

սում էր փոքրիկ պարկը և զրնգուն-հանդուզն մանկական ծայնով թվերը սենյակի օդ էր դուրս մղում. «Երեք, թե, միգուցե, չորսը կվերցնեք: Ձեր փոխարեն ես կվերցնեի հինգը: Շուտով հատը քսանչորս կդառնա ամենաքիչը: Դեռ անցած շաբաթ նրանք տասնութով էին գնում, այսօր առավոտյան ես ստիպված էի արդեն ասել քսան, իսկ եթե դուք երկու ժամ շուտ գայիք, երբ ես դպրոցից հենց նոր էի եկել, ես դեռ կարող էի քսանմեկ ասել»:

Չորս փողոց երկայնքով ու վեցը լայնքով Կուրտը միակ կայծքարեր վաճառողն էր: Նա իր աղբյուրը ուներ, այդ աղբյուրը նա չէր հայտնում, սակայն միշտ և նույնիսկ քնից առաջ աղոթքի պես հասկացնում էր. «Ես աղբյուր ունեմ»:

Որպես հայր, ես իրավունք ունեի հետաքրքրվել, թե այդ ինչ աղբյուր ունի որդին: Եվ երբ նա, նույնիսկ չթաքցնելով, իսկ շուտով ինքնագոհ, հայտարարում էր. «Ես աղբյուր ունեմ», ես անմիջապես հարց էի տալիս. «Ուրտեղի՞ց քեզ կայծքարերը: Հենց այս րոպեին ինձ ասա, թե դա ինչ աղբյուր է»:

Եվ բոլոր այդ երեք ամիսների ընթացքում նույնչափ անփոփոխ էր նաև Մարիայի հակազդեցությունը, երբ ես էլի փորձում էի ինչ-որ կերպ պարզել աղբյուրը, հակազդեցությունն այդ այսպիսի տեսք ուներ. «Հանգիստ թող տղային: Նախ և առաջ դա ամենակին էլ քո գործը չէ և երկրորդ, եթե, այնուամենայնիվ, պետք է հարցնել, ապա ես կհարցնեմ, և երրորդ, քեզ հայր մի ձևացրու: Երկու ամիս առաջ դու դեռ մեջքի վրա պառկած էիր և չէիր կարողանում բացել բերանդ»:

Եթե ես չէի համոզարտվում և չափից դուրս համառորեն էի Կուրտին հարց ու փորձ անում աղբյուրի մասին, Մարիան ձեռքի ափով շխկացնում էր մեղրով դուլլին և մինչև արմունկները վրդովվում, միաժամանակ հանդես գալով և՛ իմ դեմ, և՛ Հուստայի դեմ, որը նույնպես երբեմն աջակցում էր աղբյուրը պարզելու իմ փորձին. «Երկուսդ էլ լավն եք: Ուզում եք տղայի ողջ առևտուրը փչացնել: Իսկ ինքներդ ի միջի այլոց, դրանով եք ապրում: Հենց որ ես մտածում եմ այն մի երկու կալորիայի մասին, որոնք Օսկարին են տալիս հիվանդության պատճառով, և որոնք նա երկու օրվա մեջ սրբում է, ապա ես ուղղակի ուզում եմ լաց լինել, իսկ ես լաց չեմ լինում, ես ծիծաղում եմ»:

Օսկարը չի կարող չխոստովանել. այդ ժամանակ ես գերազանց ախորժակ ունեի, և միայն Կուրտի աղբյուրի շնորհիվ էր, որն ավելի շատ էր բերում, քան արհեստական մեղրը, որ Օսկարը կարողանում էր աղքատիկ հիվանդանոցային օրաբաժնից հետո ուժ հավաքել:

Ահա թե ինչու պետք է հայրը անհարմար զգալով լռի և գրպանի ծախսի պատշաճ գումարով, որը նա ստանում էր այդ նույն Կուրտի մանկական մեծահոգության շնորհիվ, սկսեց հնարավորին չափ հաճախ լքել Բիլկի բնակարանը, որպեսզի այդ խայտառակության ականատեսը չլինի:

Արդյունաբերական հրաշքը վայելող բազմաթիվ քննադատներ այսօր հաստատում են, և որքան քիչ հիշողություններ է նրանց մոտ պահպանվել, այնքան ավելի հիացական են հնչում նրանց ծայները. «Օ, դրական ռեֆորմից առաջ եղած զարմանալի ժամանակը: Այն ժամանակ զոհե ինչ-որ կյանք կար: Դատարկ ստամոքսով մարդիկ՝ չնայած այդ ամենին, թատրոնի տոմսի համար հերթ էին կանգնում: Իսկ հանպատրաստից հանկարծաստեղծ կարտոֆիլի օղիով երեկոները ուղղակի զարմանահրաշ էին, անհամեմատ ավելի հաջողված էին, քան ամեն տեսակի շամպայնով ու դյուժարդենով ֆուրշետները, ինչպես դրանք այսօր են կազմակերպում»:

Այդպես են մտածում հնարավորությունները բաց թողած ռոմանտիկները: Ես էլ, ճիշտն ասած, պետք է ողբածայն երգեմ, քանզի այն տարիներին, երբ կար Կուրտի կայծքարի աղբյուրը, ես հազարավոր իմ նմանների հետ, ովքեր ուզում էին վերադարձնել բաց թողածը կամ լրացնել իրենց կրթությունը, գրեթե անվճար հաճախում էի հանրակրթական դպրոցին կից դասընթացները, դարձել էի «Կամուրջ» անունը կրող Բրիտանական մշակութային կենտրոնի մշտական այցելուն, կուլեկտիվ մեղքի շուրջ բանավիճում էի կաթոլիկների ու բողոքականների հետ: Ես ինձ մեղսակից էի համարում բոլոր նրանց հետ, ովքեր մտածում էին. պետք է պարզենք հիմա, որպեսզի դա դեն նետենք մեր ուսերից, և հետո, երբ մեր գործերը կրկին վեր ընթանան, խղճի խայթը մեզ չտանջի:

Դպրոցին եմ համեմայն դեպս պարտական իմ, թեև չափազանց համեստ, սակայն միաժամանակ փայլուն թերի կրթության համար: Ես այն ժամանակ շատ էի ընթերցում: Այն գրքերը, որոնք մինչ ես սկսեցի աճել, լիովին բավարար կլիներին ողջ աշխարհը Գյոթեի ու Ռասպուտինի միջև կիսելու համար, իմ գիտելիքները, որոնք ստացել էի ինը հարյուր չորսից մինչև ինը հարյուր տասնվեցի քյոլերյան Ծովային օրացույցից, ինձ այլևս չէին բավարարում: Ինչ ասես, որ ես այն ժամանակ չէի ընթերցում: Ես ընթերցում էի զուգարանում: Ես ընթերցում էի, ժամերով տոմսի, թերթի հերթերում կանգնած, սեղմված՝ մոցարտյան հյուսքեր ունեցող աղջիկների միջև, ես ընթերցում էի, մինչ Կուրտը կայծքարեր էր

վաճառում, ընթերցում արհեստական մեղրը փաթեթավորելիս: Իսկ երբ լույս չէր լինում, ընթերցում էի ուժեղ մոմերի տակ. շնորհիվ Կուրտի աղբյուրի, մենք մոմեր ունեցանք:

Ամոթ է խոստովանել, սակայն այն տարիների ընթերցանությունը չէր մտնում իմ մեջ, այլ անցնում էր իմ միջով: Սակայն բառերի մի քանի պատառիկներ, կազմաշապիկների վրայի տեքստերը նստեցին իմ մեջ: Դե, իսկ թատրո՞նը: Դերասանների անունները. Դոպպե, Պետեր, Էսսեր, Ֆլիկենշիլդի շուրթերի «Ռ»-ն, թատերական դպրոցի աշակերտուհիները, որոնք թատերական արվեստի դպրոցի բեմահարթակի վրա այդ «ռ»-ն ավելի լավ էին արտասանում, քան հենց Ֆլիկենշիլդը, Գրյունդգենսը, որն ամբողջապես սև հագած Տասսո էր խաղում: Կեղծամի միջից հանում էր հեղինակի կողմից գրավոր հրահանգված դափնեպսակը, քանզի «այն այրում է մագերը», և հենց նույն Գրյունդգենսը էլի կրկին սև հագած, սակայն արդեն որպես Համլետ: Իսկ Ֆլիկենշիլդը դեռ ասում է, որ Համլետը գեր է: Ինձ վրա տպավորություն գործեց նաև Յորիկի գանգը, քանզի Գրյունդգենսը նրա մասին շատ համոզիչ բառեր էր ասում: Այնուհետև նրանք չտաքացվող թատերական դահլիճներում, ցնցված հանդիսատեսների առջև «Այնտեղ՝ դռան ետևում» խաղացին, իսկ ես կոտրված ակնոցով Բեկմանի փոխարեն պատկերացրեցի Հուստայի ամուսնուն՝ տուն վերադարձած Զյոստներին, որը, Հուստայի խոսքերով, այստեղ ամեն ինչ կփոխի ու կփակի Կուրտի կայծքարի աղբյուրը: Այսօր, երբ այդ ամենը մնացել է ետևում, երբ ես հասկանում եմ, որ ետպատերազմյան զինովցած տարիները հենց զինովցած էլ կային ու իրենց ետևից էլ բերեցին սթափությունը, որից կատունները ճանկոտն են հոգիդ և, կոկորդները պատռելով, մլավելով, ճշմարտությունն են հռչակում: Այն, ինչը մեզ համար դեռ երեկ գործ էր կամ ոճրագործություն, արյունոտ ու թարմ, այսօր ես գովքով եմ փոխհատուցում դասերին՝ Գրեթիեն Շեֆլերի «Ուժ ուրախության միջոցովի» հուշանվերների ու ամենատարբեր ձեռագործերի արանքում. Ռասպուտինին՝ ոչ չափից դուրս, Գյոթեին՝ չափավոր, Դանցիգ քաղաքի կայգերական պատմությանը հանգուցային բառերի մեջ, վաղուց շատ վաղուց խորտակված զծանավի սարքավորմանը, Կուսիմայի տակ տեղի ունեցած ճակատամարտում գործի դրված ճապոնական տորպեդավոր մոտորանավակների հանգույցներով արագությանը, այնուհետև Վելիգարիոսին ու Նարսեսին, Տոտիլային ու Տեյային, Ֆելիքս Դանի ճակատամարտին Հռոմի համար:

Արդեն քառասունյոթի զարնանը ես թողեցի և՛ դպրոցը, և՛ Անգլիական մշակութային կենտրոնը, և՛ պաստոր Նիմելերին, երկրորդ հարկա-

շարքից հրաժեշտ տվեցի Գուստավ Գրյունդգենսին, որը դեռ էլի ծրագրում որպես Յամլետ էր հաշվառվում:

Նույնիսկ երկու տարի չէր անցել այն ժամանակվանից, երբ ես Մաքերասի գերեզմանի վրա որոշեցի շարունակել իմ աճը, բայց մեծահասակների կյանքն արդեն ինձ այլևս չէր գրավում: Ես կարոտում էի երեք տարեկանի կորցրածս համաչափություններին, կրկին ուզում էի ունենալ իմ անփոփոխ իննսուներորս սանտիմետրը, լինել ավելի փոքր, քան իմ ընկեր Բեբրան, քան հանգուցյալ Ռոզվիտան: Օսկարին պակասում էր նրա թմբուկը: Երկար զբոսանքները նրան բերում էին դեպի հիվանդանոցային ավանի մատույցները: Քանի որ Օսկարը առանց այն էլ պարտավոր էր ամիսը մեկ անգամ ներկայանալ պրոֆեսոր Իրդելային, որը նրան «հետաքրքիր դեպք» էր համարում, նա ամեն անգամ այցի էր գնում ծանոթ քույրերին, և նույնիսկ երբ նրանք բացարձակապես ժամանակ չունեին նրա համար, այդ սպիտակ, թռչող կտորի կողքին, որը առողջացում կամ մահ էր խոստանում, իրեն հանգիստ և գրեթե երջանիկ էր զգում:

Քույրերը սիրում էին ինձ մանկան պես, սակայն առանց չարության, կատակով ծաղրում էին իմ կուզը, ծգտում էին ինձ մի ինչ-որ համեղ բանով հյուրասիրել և տեղեկացնում էին իրենց անվերջանալի, խճճված, հաճելի խնդություն ներշնչող հիվանդանոցային պատմությունների մասին: Ես լսում էի, խորհուրդներ տալիս, ոչ շատ լուրջ գծությունների դեպքում հանդես էի գալիս որպես միջնորդ, բանգի վայելում էի ավագ քրոջ բարյացակամությունը: Քույրական խալաթների տակ թաքնված 20-30 աղջիկների համար Օսկարը միակ և, նույնիսկ տարօրինակ ձևով, ցանկալի տղամարդն էր:

Բրունոն արդեն հիշատակել է. Օսկարը գեղեցիկ, արտահայտիչ ձեռքեր ունի, թեթև ալիքաձև մազեր և Բրոնսկիների ընտանիքի դեռ էլի գայթակղեցուցիչ բավականաչափ երկնագույն աչքեր: Յնարավոր է, որ իմ կուզը և անմիջապես դնչիս տակից սկսվող և որչափ կորացած, նույնչափ էլ նեղ կրծքավանդակս ստեղծում են հակակշիռ, որը միայն ընդգծում է իմ ձեռքերի, աչքերի գեղեցկությունը, իմ մազերի գրավչությունը: Յամենայն դեպս մեկ անգամ չէ, որ քույրերը, երբ ես նստում էի նրանց սենյակում, բռնում էին իմ ձեռքերը, խաղում էին մատներիս հետ, քնքշություն էին հանդես բերում մազերիս հանդեպ, իսկ դուրս գալիս մեկը մյուսին ասում էր. «Երբ նայում ես նրա աչքերի մեջ, կարծես թե դադարում ես մնացածը նկատել»:

Կարճ ասած, ես ավելի ուժեղ էի, քան իմ կուզը և, անկասկած, կփորձեի հիվանդանոցային պատերի մեջ հաղթանակներ նվաճել, եթե

նախկինի պես տնօրինելի իմ թմբուկին, եթե ես առաջվա պես վստահ լինեի իմ բազմակի անգամ հաստատված թմբկահարի տաղանդին: Ամոթահար եղած, խռովահույզ, չվստահելով իմ մարմնի աղոտ դրդումներին ես, նման քնքուշ նախերգանքներից հետո և գլխավոր գործողությունից խույս տալով, լքում էի հիվանդանոցային ավանը, ինձ ազատություն էի տալիս, զբոսնում էի այգում կամ շուրջբոլորը մետաղալարե ցանկապատի, որը մանր ու հավասարաչափ ծակոտիներով պաշտպանում էր հիվանդանոցային տարածքը և ինձ էր հղում իր արհամարհական անտարբերությունը: Ես հայացքով ուղեկցում էի տրամվայները, որոնք գալիս էին Վերստեն ու Բենրատ, հեծանվային ուղիներին կից զբոսավայրերում հաճելի ծանծրույթ էի գգում և ծիծաղում էի բնության շռայլության վրա, որը գարուն էր ներկայացնում և, ինչպես դա բնորոշ է տարվա այդ եղանակին, բացում էր բողբոջները: Իսկ ճանապարհի մյուս կողմում մեր ընդհանուր նկարիչ-սիրահարը Վերստենյան գերեզմանատան ծառերի վրա յուղաներկի պարկուճից օր օրի ավելի ու ավելի շատ կանաչ գույն էր ճգմում: Առաջներում էլ ինձ չափազանց շատ էին գրավում գերեզմանատները: Նրանք խնամված են, նրանք երկիմաստ չեն, տրամաբանական են, խիզախ, կենդանի: Գերեզմանատանը կարելի է ուժերը հավաքել ու որոշում ընդունել, միայն այստեղ է կյանքը հստակ ուրվագիծ, (իհարկե, նկատի չունեն գերեզմանների եզրավորումները) և, եթե կուզեք, իմաստ ձեռք բերում:

Իսկ գերեզմանատան հյուսիսային պատի կողքով ձգվում էր աղոթքի թափորի համար արահետը, և այդ ուղու վրա քար մշակող յոթ արհեստանոցներ միմյանց հետ էին մրցակցում: Խոշորները, ինչպես օրինակ, Ց.Շնոոզը կամ Յուլիուս Բեբելը: Նրանց միջև ամեն կարգի պստիկները, որոնց անվանում էին Ֆ.Նայդենրայխ, Յու. Բոյս, Քյուն և Մյուլլեր և Պ.Քորնեֆ: Բարաքի ու քանդակագործի արհեստանոցի միջև ընկած նման մի բան, տանիքների վրայի մեծ կամ այն է՝ նոր ներկված, կամ էլ դեռ ընթեռնելի գրություններ տնօրենի անվան տակ, օրինակ՝ «Գերեզմանաքարեր: Արհեստանոց», կամ «Հուշարձաններ ու ցանկապատներ» կամ «Բնական և արհեստական քարերի ձևավորում» կամ «Տապանաքարի գեղանկարչություն»: Քորնեֆի խցի վերևում ես կարողացա ընթերցել՝ «Պ. Քորնեֆ: Քարտաշ և քանդակագործ»:

Նրա արհեստանոցի և գերեզմանատան միջև տարածքը սահմանափակող մետաղալարե ցանկապատի միջև վեր էին բարձրանում մեկ կամ երկու մասերից կազմված, հայացքին մատչելի պատվանդաններով մեկտեղանոց մինչև չորս տեղանի, այսպես կոչված, ընտանեկան

հուշարձանների նմուշներ: Անմիջապես ցանկապատի ետևում, արևա-
յին եղանակին համաբերատարությամբ արտացոլելով նրա նախշի փոք-
րիկ շեղանկյունները, շարված էին առավել համեստ պահանջարկի
համար նախատեսված խեցաքարե տակդիրներ, փայլահղկված դիա-
բազե պատեր, որտեղ չփայլեցված էին թողնված միայն արմավենու
ճյուղերը, տիպիկ ձևով՝ ութանասուն սանտիմետր բարձրության՝ երե-
խաների փոքրիկ գերեզմանների համար փոքր-ինչ շերտավոր սիլեզյան
մարմարից երեսակված քարեր ուռուցիկ քանդակներով, որոնք արված
էին դրանց վերին երրորդ մասում և մեծ մասամբ կոտրված վարդի ցո-
ղուն էին պատկերում: Հետո գալիս էին հռենոսյան կարմիր ավազա-
հանքի ստանդարտ չափսի քարերը, որոնք փոխառնված էին ռմբակոծ-
ված բանկերից և առևտրական տներից. այստեղ տոնում էին իրենց հա-
րությունը, եթե միայն «հարություն» բառը կիրառելի է գերեզմանաքարի
համար: Իսկ այն ցուցահանդեսի կենտրոնում նրա մարգարիտն էր, հու-
շարձան, որը կազմված էր երեք պատվանդաններից, երկու կողային
սալաքարերից ու մեծ, առատորեն նկարազարդված տիրույան երկնա-
գույն մարմարե կենտրոնական սալաքարից: Գլխավոր սալաքարի հար-
թությունից վեր էր բարձրանում այն, ինչը քարտաշներն անվանում էին
«մարմնաքանդակ»: Այդ մարմնաքանդակի ծնկներն ու գլուխը թեքված
են ձախ, փշե պսակ, երեք մեխ, մորուք չկա, ծեռքի ափերը բացված են,
կրծքի վերքը ոճավորված արյունահոսում է՝ իմ կարծիքով, ընդամենը
հինգ կաթիլ:

Այդ հուշարձաններից բացի, Փոքրիկ արահետի երկայնքը պոնկե-
պոունկ լի էր նման բացված, ձախ թեքված մարմնաքանդակներով՝
գարնանային սեզոնի սկզբին երբեմն մի ողջ տասնյակ այդպիսի մարմ-
նաքանդակներ էին բացում իրենց գրկախառնությունը, սակայն քոր-
նեֆյան Հիսուս Քրիստոսը ինձ առանձնահատուկ սրտամոտ դարձավ,
քանի որ, դե իհարկե, քանի որ այն բոլորից շատ էր նման աստիտիկ
կազմվածքով իմ մարմնամարզիկին, որը մկանները ձգած և կուրծքը
փքած կախված էր Քրիստոսի սիրտը եկեղեցու գլխավոր զոհասեղանի
վերևում: Ես ժամերով կանգնած էի մնում այդ ցանկապատի մոտ: Ես
փայտ էի մտցնում փոքրիկ անցքերով ցանցի միջով, աղոտ ցանկութ-
յուն էի զգում, մտածում էի այլևայլ բաների և ոչ մի բանի մասին: Իսկ
Քորնեֆը երկար ժամանակ ինձ համար մնում էր անտեսանելի: Նրա
խցի մի պատուհանից դուրս էր գալիս վառարանի տանիքից վեր բարձ-
րացող բազմածունկ ծխնելույզը: Անորակ ածխի աղքատիկ, դեղնավուն
ծուխը ձգվում էր վերև, պառկում էր տոլի վրա, դուրս էր հոսում պատու-

հանճարից, հոսում էր ջրահեռացման փողոսակի վրայով, կորչում էր չմշակված քարերի, Լանից բերված մարմարե սալաքարերի բեկորների արանքում: Արհեստանոցի շարժական դռան դիմաց, բազմաթիվ բրեզենտե ծածկոցների տակ, կարծես խոյընթաց ռմբակոծիչների հրակոծությունից քողարկվելով, երեք անիվների վրա մի մեքենա էր կանգնած: Արհեստանոցից եկող ծայները՝ փայտը հարվածում էր երկաթին, երկաթը խփում էր քարին, մատնում էին քարտաշի ներկայությունը:

Մայիսին մեքենան ծածկող բրեզենտը անհետացավ, և դուռը մի կողմ էր հրված: Արհեստանոցի խորքում ես տեսա իրար վրա կուտակված մոխրագույն քարեր, մոխրագույն ֆոնի վրա փայլեցնող հաստոցի կախաղանը, գիպսե մոդելներով դարակները և, ի վերջո, հենց Քորնեֆին: Նա քայլում էր կռացած և ծնկները ծռած, առաջ թեքված գլուխը պահում էր անշարժ: Վարդագույն, սև ճարպով ներծծված սպեղանիները պատել էին նրա պարանոցը: Քորնեֆը փոցխով դուրս եկավ ու սկսեց մաքրել նայելու համար ի ցույց դրված հուշարձանները շրջապատող հողը, որովհետև գարունը եկել էր: Նա դա անում էր շատ մանրակրկիտ՝ խճաքարերի վրա թողնելով տարատեսակ հետքեր, հավաքում էր նաև անցած տարվա տերևները, որոնք կպել էին որոշ հուշարձանների: Արդեն հենց ցանկապատի դիմաց, երբ նա փոցխը խնամքով շարժում էր խեցե քարերից պատրաստված ծաղկամանների և բազալտե ծայռաբեկորների արանքով, ինձ անսպասելիորեն խոցեց նրա ծայրը.

- Դե, տղաս, քեզ ինչ է, տանից դո՞ւրս են քշել, թե՞ ոնց:
- Ինձ ձեր քարերն են շատ դուր գալիս,– շողորթոթեցի ես:
- Բարձր մի ասա, թե չէ ես դրա համար կպատժվեմ:

Միայն հիմա նա մի փոքր բարձրացրեց իր անշարժ կզակը և շեղ հայացքով չափեց ինձ, ավելի շուտ իմ կուզը.

– Եղ ի՞նչ են դրանք քո հետ արել: Դժվա՞ր է հավանաբար դրա հետ քնելը:

Ես թույլ տվեցի, որ նա մինչև վերջ դիտի, հետո բացատրեցի, որ ամենևին էլ պարտադիր չէ, որ կուզը խանգարի, որ ես որոշակի ձևով առավել կարևոր եմ իմ կուզից, որ այնպիսի կանայք ու աղջիկներ են հանդիպում, որոնց հատկապես հենց կուզն է գրավում, որոնք հաճույքով են հարմարվում առանձնահատուկ հանգամանքներին և տղամարդու հնարավորություններին, որոնց համար հասարակ ձևով ասած, նման կուզը նույնիսկ հաճելի է:

Դնչով փոցխի փայտին հենվելով՝ Քորնեֆը խորհեց.

– Միգուցե դա այդպես է, որ կա. ես ականջի պոչով լսել եմ ինչ-որ նման բան:

Հետո Քորնեֆն իր հերթին ինձ պատմեց, թե ինչպես է ինքն ապրել էյֆելում ու աշխատել գրանիտի քարհանքում և գործ է ունեցել մի կնոջ հետ, որը փայտե ոտք է ունեցել, կարծես թե ծախը, և այն հնարավոր էր վրայից հանել, և այն փայտե ոտքը նա համեմատեց իմ կուզի հետ չնայած, իհարկե, իմ «տուփը» հնարավոր չէ հանել: Քարտաշը վերհիշեց երկար, հանգամանալից, մանրամասնորեն, ես համբերատարությամբ սպասում էի, մինչև նա ասի, վերջացնի, իսկ կիներ իր ոտքը կրկին տեղը դնի, ինչից հետո նրա արհեստանոցը տեսնելու թույլտվություն խնդրեցի:

Քորնեֆը բացեց ցանկապատի վրայի թիթեղյա դռնակը, փոցխով ներս հրավիրող շարժում արեց կողքի վրա բացվող դռան ուղղությամբ և թույլ տվեց, որ խճաքարը իմ ոտքերի տակ ճռճռա, մինչև որ ինձ պատեց ծծումբի, կրի ու խոնավության հոտը:

Վերևի մասում տափակ, ծանր, տանձածև փայտե մշտական հարվածներից ծակոտկեն դարձած, փոս ընկած տեղերով թակիչները դրված էին դեռևս կոպիտ, սուր ծայրերով, սակայն արդեն հանքատեղերը միացնող անցքերի վրա՝ չորս կողմերից հարթեցվել էին: Փայտե մուրճերը փայտե գլխիկներով, հենց նոր կոփված, դեռևս կոփումից կապույտ հատիչներ, մարմարի համար երկար ու զսպանակվող կետագծիչներ, խեցաքարե սալաքարի վրա միմյանցից հեռու տեղադրված քարհատիչներ էին, փոշին չորանում էր փայտե քառակուսի իշոտնուկների վրա: Իսկ քարշակների վրա, կողեզրի վրա կանգնեցված էր տեղափոխման համար պատրաստ կրե պատը՝ յուղոտ, դեղին, ծակ-ծակ, ասես մեզ մոտ կառուցված, սա մեզ մոտ ակոսատման գործիք է, իսկ սա, և Քորնեֆը բարձրացրեց ծեռքի ավի լայնությամբ և երեք քայլ երկարությամբ տախտակը և հայացքով ստուգեց եզրը, իսկ սա հարդարակ: Սրանով ես սրում եմ առանցքները, երբ նրանք այլևս ակոսը չեն պահում:

Իմ հերթական հարցը ես տվեցի ոչ միայն քաղաքավարությունից դրդված.

– Իսկ դուք պատահմամբ աշակերտներ չե՞ք պահում:

Քորնեֆը անմիջապես սկսեց դժգոհել.

– Ես անգամ հինգիս կարող էի պահել, բայց ներկայումս որտեղից դրանց կվերցնես: Այդ գոնջոտներին այժմ սև-շուկան է հետաքրքրում:

Այսպիսով, քարտաշը, ինձ նման, հավանություն չէր տալիս այն մութ գործարքներին, որոնք հույս ներշնչող երիտասարդ մարդուն խանգա-

րում են պատշաճ արհեստ ձեռք բերել: Մինչ Քորնեֆը ինձ ցուցադրում էր տարբեր նուրբ և կոպիտ կարբորունդյան քարերը և սոլնհոֆյան սալաքարի վրա դրանց փայլեցման արժանիքները, ես իմ մեջ հասունացնում ու փայփայում էի այսպիսի մի փոքրիկ միտք: Պենզան, նախնական փայլեցման համար շոկոլադաշագանակագույն դոճխեժը, որի օգնությամբ այն ամենը, ինչը նախկինում փայլատ էր, հասցնում են փայլելու աստիճանի և առաջվա նման ինձ մոտ էր մնում: Չնայած առավել պայծառը իմ փոքրիկ միտքն էր: Քորնեֆն ինձ տառատեսակների նմուշներ ցույց տվեց, պատմեց ուռուցիկի ու գոգավորի մասին, ոսկեջրելու մասին և որ ոսկու հետ կապված ամեն ինչն այնքան էլ սարսափելի չէ. պարզ է մի բան, որ հնամյա թելերով կարելի է ոսկեջրել և ծիփում, և ծիավորին: Իսկ դա ինձ մոտ անմիջապես հիշողությանս մեջ առաջ բերեց Դանցիգում, Խոտի շուկայում, դեպի Ջանդգորուք արշավող Կայզեր Վիլհելմին, որին երկրի լեհ պահապանները այժմ մտադրվում են ոսկեջրել, սակայն, չնայած ծիփ ու թերթավոր ոսկով պատված ծիավորի մասին հիշողությանս, ես չհրաժարվեցի իմ փոքրիկ, ինձ համար առավել արժեքավոր մտքից, ես զվարճանում էի նրա հետ, ես արդեն այն սկսեցի ձևավորել բառերով, մինչ Քորնեֆն ինձ բացատրում էր քանդակագործական աշխատանքների համար եռոտանի կետագծող մեքենայի կառուցվածքը՝ մատների ոսկորներով խփելով տարբեր՝ մեկ ծախ, մեկ աջ շրջած խաչելության նմուշօրինակի վրա:

– Ուրեմն, դուք կվերցնեի՞ք աշակերտ:– Իմ փոքրիկ միտքը հունի մեջ ընկավ:– Փաստորեն դուք աշակերտ եք փնտրում, այդպե՞ս է:

Քորնեֆը շփեց իր մկնոռախտի վրա կպցրած սպեղանիները:

– Ես ուզում եմ հարցնել, դուք, եթե պետք լինի, ինձ ձեզ մոտ աշակերտ կվերցնեի՞ք:– Հարցն անհաջող էր ձևակերպված, և ես անմիջապես ինձ ուղղեցի. – Վախենամ, դուք թերագնահատում եք իմ ուժերը, հարգելի պարոն Քորնեֆ: Իմ ոտքերն իսկապես էլ թուլոտ են: Սակայն ձեռքերի հարցում կարող եք չանհանգստանալ:

Սեփական վճռականությունովս աշխուժացած և մինչև վերջ գնալու պատրաստ ես քշտեցի ծախ թևքս՝ Քորնեֆին առաջարկելով շոշափել թեև ոչ մեծ, սակայն, ինչպես ցլի մոտ, ամուր մկաններս, իսկ քանի որ նա չկամեցավ շոշափել, սալաքարի վրայից վերցրեցի հորատադուրը, ակներևության համար այդ վեցանիստ երկաթի կտորին ստիպեցի թռչկոտել իմ երկզուլիս մկանի թմբկի վրա: Ցուցադրումը դադարեցրեցի այն ժամանակ միայն, երբ Քորնեֆը միացրեց հարթեցնող հաստոցը, վնգվնգացող կարբորունդի շրջան՝ մոխրագույն կապույտ երանգով,

տակդիրի վրա դրված, երկու մասից կազմված, կրե տուֆից քարակոթողի համար և, վերջապես, աչքը հարթեցնող մեքենայից չկտրելով, կրճտողի միջից գոռաց.

– Դու, տղաս, գիշերն այս մասին լավ մտածիր: Աշխատանքը հեշտ չէ: Իսկ եթե միտքդ չփոխես, արի, ինձ մոտ պրակտիկանտի նման մի բան կլինես:

Քարտաշին ենթարկվելով՝ ես ամբողջ յոթ գիշեր վերլուծեցի իմ փոքրիկ միտքը, օր օրի փոքրիկ Կուրտի կայծքարերը համեմատելով փոքրիկ արահետի երկայնքով շարված քարերի հետ, կուլ էի տալիս Սարիայի կշտամբանքները. «Ախ, Օսկար, դու նստել ես մեր վզին: Գոնե մի ինչ-որ գործով զբաղվեիր. թեկուզ թեյով, թեկուզ կակաոյով, թեկուզ կաթի փոշիով»: Սակայն ոչ մի բանով չէի զբաղվում, ուշադրությամբ լսում էի Դուստայից, որն ինձ օրինակ էր բերում բացակայող Քյոստոներին, զովասանքներ սև շուկայի հանդեպ իմ զուսպ վերաբերմունքի համար: Սակայն շատ էի տառապում իմ որդի Կուրտի վարքագծի համար, որը, թվերի սյունակներ հորինելով և դրանք թղթին հանձնելով, ճիշտ նույն ձևով չէր նկատում ինձ, ինչպես կարողանում էր տարիներով չնկատել Սացերատին:

Մենք նստած էինք ճաշի շուրջ: Դուստան անջատել էր դռան զանգը, որպեսզի ոչ մի տեսակի գնորդ մեզ չչեղի ճարպով պատրաստված ձվածեղից: Սարիան ասաց.

– Հասկանո՞ւմ ես, Օսկար, մենք մեզ միայն այն պատճառով կարող ենք սա թույլ տալ, որ ձեռքներս ծալած չենք նստում:

Փոքրիկ Կուրտը շունչ քաշեց: Կայծքարերը ընկել էին մինչ տասնութ: Դուստան ուտում էր շատ ու լուռ: Ես հետևում էի նրա օրինակին, սակայն, չնայած կերակուրը դուր էր գալիս, ինձ, միգուցե ծվի փոշու պատճառով, խորապես դժբախտ էի զգում և, կրծմրծելով շափկի մեջ ինձ ընկած կոճիկը, հանկարծակի, մինչև ականջներիս ծայրը, երջանկության անհրաժեշտություն զգացի: Զնայած դառը փորձին ես երջանկություն էի զգում, իմ ողջ հոռետեսությունը ոչինչ չէր կարող անել երջանկության երազանքիս հետ, ես ուզում էի անզուսպ երջանիկ լինել և այդ իսկ պատճառով, մինչ մյուսները բավարարվում էին ծվի փոշիով, վեր կացա, մոտեցա պահարանին, կարծես թե երջանկությունը ինձ հենց այնտեղ էր սպասում, փորփրեցի իմ դարակը և գտա ամենևին էլ ոչ երջանկություն, ոչ, սակայն լուսանկարչական ալբոմիս և դասագրքիս ետևում ես գտա պարոն Ֆայնգոլդի ախտահանիչ միջոցի երկու տոպրակ: Տոպրակներից մեկի միջից որսացի ոչ թե երջանկություն, ոչ, ոչ,

այլ հիմնավորապես ախտահանված իմ խեղճ մայրիկի սուտակե ման-
յակը, որը շատ տարիներ առաջ ծյան հոտ արծակող ծնունդ գիշերով
Յան Բրոնսկին հանեց ցուցափեղկի միջից, որտեղ Օսկարը, որն այն
ժամանակ դեռ լիովին երջանիկ էր և կարողանում էր ծայնով ապակի
կոտրել, մի քիչ առաջ կլոր անցք էր բացել: Ձարդը վերցնելով՝ ես լքեցի
բնակարանը, ես նրա մեջ տեսնում էի առաջին աստիճանը դեպի... «ես
ուղղվեցի դեպի», ես գնացի դեպի կայարան, քանի որ մտածում էի, եթե
ամեն ինչ ստացվի, այդ դեպքում... հետո ես երկար սակարկեցի հա-
մար և հրաշալի հասկանում էի, որ սակայն մի թևանին և այն սաքսո-
նացին, որին չգիտես ինչու բոլորը դատական ատենակալ էին անվա-
նում, շատ լավ գիտակցելով գինը, նույնիսկ չէին էլ կռահում, թե երջան-
կության համար որքան հասունացած դարձրեցին իրենք ինձ, երբ խեղճ
մայրիկիս մանյակի դիմաց ինձ հանձնեցին բնական կաշվից պորտֆելը
և տասնհինգ արկղիկ ամերիկյան «Լաքի սթրայք» տեսակի սիգարետ:

Ճաշից հետո ես կրկին վերադարձա Բիլկ, իմ ընտանիքի մոտ: Ես
ներկայացրեցի տասնհինգ արկղիկ սիգարետները: Մի ողջ կարողութ-
յուն, «Լաքի սթրայք» ամեն փաթեթի մեջ քսան տուփ, ուրիշներին զար-
մանալու հնարավորություն տվեցի, նրանց մոտեցրի թարմ փաթեթա-
վորված ծխախոտի սարը, ասացի սա ձեզ համար է, սակայն այսօրվա-
նից բարի եղեք ինձ հանգիստ թողնել, հուսով եմ, որ սիգարետները
հանգստին արժեն և, դրանից բացի, որպեսզի այսօրվանից և յուրա-
քանչյուր օր ես ունենամ կերակուրով աման, որն այսօրվանից և յուրա-
քանչյուր օր ես պատրաստվում եմ պորտֆելիս մեջ դրած տանել իմ
աշխատավայրը: Դուք ձեզ համար ձեր արհեստական մեղրով ու ձեր
կայծքարերով երջանիկ եղեք, առանց զայրույթի և առանց կշտամբան-
քի ասացի ես, իսկ իմ արվեստը այլ կերպ է կոչվելու, իմ արվեստը այժմ
գրված կլինի տապալանաքարերի վրա կամ, մասնագիտական լեզվով
ասած, կլինի նրանց վրա փորագրված:

Քորնեֆը ինձ պրակտիկանտ վերցրեց փաստորեն ամիսը հարյուր
ռախսամարկով: Դա, կարելի է ասել, որ ընդհանրապես ոչինչ էր,
բայցեայնպես, ապագայում նա իմ ծախսը հանեց: Արդեն մեկ շաբաթ
հետո պարզվեց, որ քարահանման կոպիտ աշխատանքների համար իմ
ուժը անբավարար է: Ես պետք է հորատադուրով հարթեցնեի չորստե-
ղանոց գերեզմանի համար հենց նոր քարահանքից բերված բելգիական
գրանիտի շերտը և արդեն մեկ ժամ անց կարողացա դժվարությամբ
բռնել բրիչը ու անգզայացած ձեռքերով գործի դնել փայտամուրճը: Քա-
րի կտորի տաշվածքը ես ստիպված եղա թողնել Քորնեֆին այն դեպ-

քում, երբ ինքս, բավականաչափ հմտություն ցուցաբերելով, իրականացրի նուրբ մշակումը, պատրաստեցի սղոցի ատամները, երկու անկյունաքարերի օգնությամբ ընտրեցի անհրաժեշտ մշակվածքը, մեկը մյուսի ետևից անցկացրեցի հանքաշերտերը միացնող չորս անցքերը և հետագա մշակման համար կոտրեցի դոլոմիտե եզրաշերտը: Եզրի վրա է դրված քառակող չորսուն, նրա վրա՝ «Т» տառի տեսքով լայնադիր տախտակը, իսկ տախտակի վրա նստած էի ես, աջ ձեռքով՝ քամահրելով Քորնեֆի առարկությունները, որն ինձ ուզում էր աջիկ դարձնել՝ փայտե տանձերին, բռնիչներին, երկաթյա փայտամուրձերին ստիպում էի դղրդալ ու շոնդալ, որոտալ և միանգամից իր բոլոր վաթսունչորս ատամներով կրծել ու տրոհելով փոշիացնել քարը. երջանկությունը, չնայած դա իմ թմբուկը չէր, երջանկությունը, չնայած դա ընդամենը փոխարինող էր: Սակայն չէ՞ որ լիովին ընդունելի է նաև փոխարինող երջանկությունը, միգուցե այն հենց փոխարինման տեսքով էլ գոյություն ունի, երջանկությունը՝ դա միշտ փոխարինող երջանկություն է, այն նստում է շերտերով. երջանկություն մարմարից, երջանկություն ավազաքարից, էլբի ավազաքարից, Սեյնի ավազաքարից, քո ավազաքարը, մեր ավազաքարը, կիրիայնեայան երջանկություն, գրենցիայնեայան երջանկություն, քո երջանկությունը խեցեքարն է: Կոփված պողպատը երջանկաբար կրծոտելով՝ խրվում էր դիաբազի մեջ: Դոլոմիտ. կանաչ երջանկություն: Եվ փափուկ երջանկություն. տուֆ: Խայտաբղետ երջանկություն: Լանից: Ծակոտկեն երջանկություն. բազալտ: Քարացած երջանկություն: Էյֆելից: Երջանկությունը ժայթքում էր ինչպես լավան հրաբուխից և նստում էր փոշոտ շերտերով ու ճոթճոթում էր իմ ատամների արանքում:

Իմ ձեռքը ամենից երջանիկը դարձավ տպատառերը տաշելիս: Ես նույնիսկ Քորնեֆին թողեցի ետևում, ինձ վրա վերցրեցի քանդակագործական աշխատանքի զարդաքանդակային մասը. արջամազիլի տերևներ, մանկական քարերի համար կոտրված վարդեր, արմավենու ճյուղեր, քրիստոնեական խորհրդանիշներ, ինչպես, օրինակ PX¹ կամ INRI², մատնեքներ, խարիսխներ, կոհակներ, զարդեր, եզրաերեսակներ և կրկնակի եզրաերեսակներ: Օսկարը ցանկացած գնի գերեզմանաքարերը երջանկացնում էր ամենահնարավոր հատումներով: Եվ երբ ութժամ-

¹ PX – Քրիստոսի անվան սկզբնատառերը՝ հունարեն:

² INRI – խաչի վրա լատիներեն գրության սկզբնատառերը. «Հիսուս Նազաբեթ Թագավոր Հրեական»:

յա աշխատանքից հետո ես, հենց նոր փայլեցված, սակայն իմ շնչառությունից քրտնած դիաբազի սալաքարի վրա էի թողնում հետևյալ ձևի գրություն. «Այստեղ Աստծո մեջ է հանգչում իմ թանկագին ամուսինը, նոր տող՝ Սեր բարի հայրը, եղբայրն ու հորեղբայրը, նոր տող Յոզեֆ էսսետը, նոր տող՝ ծն. 3.4.1885 մահ.՝ 22.6.1946 նոր տող՝ «Սահը կյանքի դարպասն է», այդ ժամանակ աչքերովս վերջնական տեքստի վրայով սահելով, ես փոխարինող երջանկություն էի գգում, այսինքն հաճելիորեն երջանիկ էի և շնորհակալ վաթսուներեկ տարեկան հասակում մահացած Յոզեֆ էսսերին: Դրա համար կրկին ու կրկին շնորհակալ էի դիաբազի կանաչ ամպիկներին, որոնք վեր էին բարձրանում իմ հատիչի տակ, և իմ շնորհակալությունն էի հայտնում, առանձնահատուկ ջանասիրությամբ էսսերի գերեզմանաքարի վրա փորագրելով «Օ» տառը, որն առանձնակի սիրելի էր Օսկարին՝ չնայած որ ստացվում էր կլոր ու խնամքով կատարված, սակայն ամեն անգամ մի քիչ ավելի մեծ, քան պետք էր:

Քարտաշի մոտ պրակտիկանտ դարձա մայիսի վերջին, հոկտեմբերի սկզբին Քորնեֆի վրա երկու նոր մկնոռախտ դուրս տվեց, իսկ մենք ստիպված էինք Յետման ու Էլզա Վերբկենխտների, ծնունդով Ֆրեյթագ, համար պատրաստված կրե պատը հասցնել Զարավային գերեզմանատուն: Սինչ այդ օրը Քորնեֆը, որը դեռևս իմ ուժերին չէր հավատում, ինձ իր հետ գերեզմանատուն չէր տանում: Տեղափոխման ժամանակ առավել հաճախ նրան օգնում էր «Յուլիուս Վերբե» ծեռնարկությունից գրեթե խուլ, սակայն մնացածում լիովին բանիմաց մի օգնական: Իսկ դրա փոխարեն Քորնեֆը երբեք չէր հրաժարվում օգնել, եթե Վերբելի մոտ, որն ամբողջ ութ մարդ էր պահում, աշխատող ծեռքերի պակաս էր զգացվում: Ես մեկ անգամ չէ, որ գերեզմանատան աշխատանքներում ապարդյուն իմ օգնությունն էի առաջարկում, ինձ ձգում էր այնտեղ՝ չնայած այդ ժամանակաշրջանում գերեզմանատանը որոշում կայացնելու անհրաժեշտություն չկար: Ի երջանկություն ինձ, սեպտեմբերի սկզբին մոտ Վերբելը դադար չունեի պատվերներից, և այդ իսկ պատճառով մինչև ցրտերի խփելը նա ոչ մի մարդու չէր կարող գիջել: Այնպես որ՝ ուզես չուզես, Քորնեֆը ստիպված էր օգտվելու իմ ծառայություններից:

Մենք երկուսով կրե սալաքարը մեր եռանիվ բեռնատարի ետևի մասին մոտ գցեցինք, հետո այն դրեցինք գլորանների վրա, գլորեցինք թափք, կողքին հարմարեցրինք պատվանդան, եզրերը պաշտպանեցինք թղթե դատարկ պարկերով, բարձեցինք գործիքները, ցեմենտը,

ավագը, խիճը, բեռնաթափման համար գլորաններն ու արկղերը, ես փակեցի թափքի ետևի իջեցված կողը, իսկ Քորնեֆը նստել էր դեկին ու գոռում էր.

– էյ, տղա, արագ շարժվիր, վերցրու քո ափսեներն ու ներս մտիր:

Հիվանդանոցային տարածքի դանդաղ շրջանցում: Կենտրոնական մուտքի մոտ քույրական խալաթների սպիտակ ամպիկներ: Դրանց մեջ՝ իմ մի ծանոթուհին քույր Գերթուղը: Ես ձեռքով եմ անում նրան, նա ի պատասխան թափ է տալիս ձեռքը, երջանկություն է, մտածում եմ ինքս ինձ, կրկին կամ դեռևս նրան պետք է թերևս հրավիրել: Ճիշտ է, այժմ արդեն ես չեմ տեսնում նրան, որովհետև մենք արդեն գնում ենք Յոենուսի ուղղությամբ, ինչ-որ տեղ հրավիրել՝ ուղղությունը դեպի Յամմ՝ մի-գուցե կինո կամ թատրոն, Գրյունդենսին տեսնելու, ահա արդեն այն դեղին աղյուսե շենքն իր ողջույնն է հղում, այո, այո, հրավիրել, պարտադիր չէ թատրոն, դիակիզարանը դուրս է թողնում իր ծուխը կիսամերկ ծառերի վրայով, իսկ ինչպե՞ս եք դուք կարծում, քույր Գերթուղ, եթե մեկ անգամ, բազմազանության համար: Ուրիշ գերեզմանատուն, ուրիշ արհեստանոցներ. գլխավոր դարպասների դիմաց պատվո շրջան քույր Գերթուղի պատվին. «Բոյց ու Կրանիխ», «Փոթոգիսերի բնական քարեր», «Բենի տապանաքարերի նկարներ», «Գերեզմանատնային պարտիզպանություն: Հոքքելն»: Ստուգում դարպասների մոտ, գերեզմանատուն ներթափանցելը ամենևին էլ այդքան հեշտ չէ, համազգեստային գլխարկով աշխատակից, կրաքար երկու հոգու գերեզմանի համար, յոթանասունիններորդ համարը, ութերորդ մաս, Վեբկնեխտ Յերման, ձեռքը դեպի համազգեստային գլխարկի հովիհարը, ափսեներով կերակուրը տաքացնելու համար տալ դիակիզարան, իսկ դիահերձարանի առջև կանգնած է նա ինքը՝ Լեո Խենթուկը: Ես Քորնեֆին հարցրեցի.

– Պատահաբար սա, որ սպիտակ ձեռնոցներով է, Լեո Խենթուկը չէ՞: Քորնեֆը՝ իր պարանոցի մկնոռախտերին ձեռք տալով.

– Սա Վիլիելմ Փսլընդտոն է, այլ ոչ թե ինչ-որ Լեո, և նա այստեղ է ապրում:

Կարո՞ղ էի ես արդյոք նման պատասխանով բավարարվել: Չէ՞ որ ես նախկինում ինքս էի եղել Դանցիգում, իսկ այժմ ես Դյուսելդորֆում եմ, բայց ինձ առաջվա պես Օսկար եմ անվանում:

Սեզ մոտ, գերեզմանատների կից, կար մի սրա նմանը, և տեսքն էլ այսպիսին էր, իսկ անվանում էին նրան Լեո Խենթուկ, սակայն հենց ամենասկզբում, երբ նրան ուղղակի Լեո էին կոչում, նա սովորում էր հոգևոր գիմնագիայում:

Քորնեֆը՝ ծախ ծեռքը մկնոռախտի վրա, աջը՝ դիակիզարանի դիմաց, պատում է դեկը:

– Եվ նույնիսկ շատ հնարավոր է: Ես լիքը մարդիկ գիտեմ, որոնք բուլորը այսպիսի տեսք ունեն և բուլորը եղել էին սեմիմարիաներում. իսկ այժմ ահա ապրում են գերեզմանատանը և այլ կերպ են անվանվում: Սրա անունը Վիլիելմ Փսլնքոտ է:

Մենք անցանք Վիլիելմի կողքով: Նա սպիտակ ծեռնոցով ողջունեց մեզ, և ես Հարավային գերեզմանատանը ինձ զգացի ինչպես տանը:

Հոկտեմբեր, գերեզմանատան ուղիներ, հողը կորցնում է մազերն ու ատամները, ես ուզում եմ ասել, որ դեղին տերևները, վերևից ներքև օրորվելով, անդադար լողում են: Հանգստություն, թռչուններ, անցորդներ, բեռնատարի շարժիչը աշխատում է, մեզ քաշում դեպի ութերորդ մասը: Մինչև ութերորդը դեռ շատ հեռու է, ճանապարհին՝ ցնցուղներով ու թռռներով լի ծեր կանայք, արևը շվեդական սև գրանիտի վրա է, կոթողներ, կոտրված սյուներ և, կամ էլ, պատերազմի իրական հետքեր, կանաչով պատված հրեշտակ, դեղծենու կամ էլ դրան նման ուրիշ բուսականության ետևում, կինը, կարծես սեփական մարմարի փայլից կուրացած, մարմարյա ծեռքով պատնեշել է աչքերը: Քարե սանդղակներով Քրիստոսը օրհնում է կնճենիներին և ևս մեկ Քրիստոս, չորրորդ հատվածում, այս մեկը կնճիներին է օրհնում: Չորրորդ ու հինգերորդ հատվածների մեջտեղի ծառուղում վերամբարձ մտքեր. դե, ասենք ծովի մասին: Եվ այդ ծովը, ի թիվս այլ ընծաների, ափ է նետում ինչ-որ մեկի մարմինը: Սոպոտի ծովային նավակառանուին՝ ջութակի ձայներ և, ի օգուտ պատերազմում կուրացածների, հրավառություն կազմակերպելու անվտանգ փորձեր: Որպես Օսկար և որպես երեք տարեկան ես խոնարհվում եմ նրա առջև, ինչը ալիքները նետել են ափ, հուսով եմ, որ դա Սարիան է կամ միգուցե քույր Գերթուղը, որին ի վերջո պետք էր ինչ-որ տեղ հրավիրել: Սակայն դա չքնաղ Լյուցիան չէ, գունատ Լյուցիան, ինչի մասին տեղեկացրեց և ինչը հաստատեց ավարտված հրավառությունը: Եվ նրա հագին, ինչպես ամեն անգամ, երբ նա չար ծրագիր էր նախապատրաստում, իր բերխտեսգադենյան գործված ժակետն էր: Ես նրա վրայից հանում եմ այդ բուրդը, բուրդը թաց է, թաց է նաև բլուզը, որը նա հագնում է ժակետի տակից, իմ աչքերի առջև կրկին ծաղկում է բերխտեսգադենյան ժակետը և լրիվ վերջին մոտ, երբ հրավառությունն արդեն ամբողջապես ուժասպառ է եղել և մնացել են միայն ջութակները, ես բրդի տակ, բրդի վրա, բրդի մեջ՝ սպորտային Ա.Ն.Դ. շապիկի մեջ հայտնաբերում եմ նրա սիրտը, Լյուցիայի սիրտը: Սառը և փոքր գերեզ-

մանաքարը, իսկ քարի վրա գրություն. «Այստեղ հանգչում է Օսկարը-այստեղ հանգչում է Օսկարը-այստեղ հանգչում է Օսկարը...»:

– Մի քնիր, տղա,– Քորնեֆը ընդհատեց իմ չքնադ, ծովի կողմից բերված, հրավառությամբ լուսավորված մտքերը: Մենք թեքվեցինք ծախ, և ութերորդ հատվածը, որը դեռ ամենևին յուրացված չէր, փռվեց մեր դիմաց առանց ծառերի ու հատուկեմտ գերեզմաններով, սոված ու տափալ: Այդ միապաղաղության մեջ հստակ առանձնանում էին իրենց լրիվ նոր լինելու պատճառով բոլորովին չխնամված վերջին հինգ գերեզմանները. թրջված, անծրևով լվացված, դեղնած տերևներով ծաղկեպսակների թփով սարեր:

Չորրորդ շարքի սկզբում, որն ընդհուպ կպած էր յոթերորդ հատվածին, որտեղ մի քանի արագ աճող երիտասարդ ծառեր, իսկ դրանցից բացի հավասար շարքերով, մեծ մասամբ սիլեզյան մարմարից միայնակ սալաքարեր կային, մենք բավականին հեշտությամբ գտանք յոթանասունինը համարը: Մենք ետևի կողմից մոտեցանք յոթանասունիններորդին, իջեցրինք գործիքները, ցեմենտը, խիճը, ավազը, պատվանդանը և կրե պատը, որը փոքր-ինչ ճարպոտ փայլ ուներ:

Երբ մենք սալաքարը գլորեցինք տակդիրի գերանների վրա, բեռնատարը մի քիչ վեր-վեր թռավ: Քորնեֆը դուրս քաշեց գլխավերևների ժամանակավոր փայտե խաչը, որի սյան վրա շեղակի գրված էր. «Ղ.Վեբկնեխտ և Է.Վեբկնեխտ», կարգադրեց իրեն տալ բահը և սկսեց գերեզմանոցային օրենքների համաձայն բետոնե սյուների համար փոսեր փորել մեկ մետր վաթսուս սանտիմետր խորությամբ: Իսկ ես այդ ընթացքում ջուր էի բերում յոթերորդ հատված, բետոնի շաղախ պատրաստեցի և ամեն ինչ հասցրեցի ավարտել, երբ, մեկ մետր հիսուն խորանալով, նա ասաց. «Բավական է», ինչից հետո ես կարող էի զբաղվել երկու փոսերի տափանուծով, իսկ Քորնեֆը փնջացնելով նստել էր կրաքարե սալաքարի վրա և ձեռքերը ետ տարած՝ շփում էր մկնոռախտերը:

– Շուտով պատրաստ կլինեն, ես հոտառությամբ եմ զգում, երբ նրանք պատրաստ են և ասում են վերջակետ:

Ես արդեն չէի տափուսում, ամեն ինչ տափանել էի և այդ ընթացքում ոչինչ չէի մտածել: Յոթերորդ հատվածից ութերորդ հատվածի միջով սողալով դեպի իններորդ հատված էր մտնում բողոքական թաղումը: Երբ նրանք, մեզնից երեք շարք այն կողմ, անցան մեր մոտով, Քորնեֆը սահելով իջավ սալաքարի վրայից, և գերեզմանոցային կանոնների համաձայն, մենք հանեցինք մեր գլխարկները, ծխական քահանայից սկսած և ընդհուպ մինչև ամենամոտ ազգականները: Դագաղի ետևից

լրիվ միայնակ գնում էր մի փոքրիկ, սև, ծուռ կողով կին: Այնուհետև գալիս էր ավելի բարձրահասակ ու խոշոր ժողովուրդը:

— Դու միայնակ դուռը չես կարող փակել,— իմ կողքին տնքաց Քորնեֆը:— Երևում է, որ նրանք բոլորով ավելի շուտ դուրս կգան, քան մենք կտեղադրենք պատը:

Այնինչ, թաղման թափորը հասել էր իններորդ հատվածին, կուտակվել էր մի տեղ և իր որովայնից դուրս էր մղում թռչելով ներթափանցող և նստվածք տվող քահանայի խոսքը: Այժմ մենք կարող էինք գերեզմանախարիսխը դնել հիմքի վրա, որովհետև բետոնը կպել է: Սակայն Քորնեֆը փորի վրա լայնքով պառկեց սալաքարի վրա, գլխարկը մտցրեց իր ճակատի ու քարի միջև, ծոծրակը բացելով՝ ետ տարավ բաճկոնի ու վերնաշապկի օձիքները, իսկ համար ինը հատվածից այդ ընթացքում տեղեկացրեցին հանգուցյալի կյանքից առանձին մանրամասների մասին: Ես ստիպված էի ոչ միայն բարձրանալ կավաքարե պատի վրա, ես դեռ ստիպված եղա ետևից բարձրանալ Քորնեֆի վրա, և այդ ժամանակ հասկացա, թե ինչն է բանը. դրանք միանգամից երկուսն էին: Չափից դուրս մեծ ծաղկեսակով ինչ-որ մի ուշացած տիպ սլանում էր դեպի իններորդ հատվածը՝ դանդաղորեն իր վերջին մոտեցող քարոզին ընդառաջ: Սպեղանին պոկելով՝ ես հաճարեմու տերևով սրբեցի իխթիոլի քսուկի հետքերը և տեսա մոտավորապես նույն չափսերի սևաշագանակագույն գունավորում ունեցող ու դեղինին խփող երկու կոշտուկները: «Աղոթենք, եղբայրներ»,— ինձ հասավ իններորդ հատվածից: Ես դա ընկալեցի որպես նախանշան, գլուխս խոնարհեցի դեպի ուսս, սեղմեցի ու քաշեցի, բութ մատներովս հաճարեմու տերևներ սեղմելով «Չայր մեր»..., Քորնեֆը ատամներով կրճտացնում էր. «Դե դու մի սեղմիր, այլ քաշիր...», ես զգում էի: «...անունը քո». Քորնեֆին հաջողվում էր նույնիսկ աղոթել: «Եղիցի արքայություն քո...»: Եվ այստեղ ես այնուամենայնիվ սեղմեցի, որովհետև ձգելը չէր օգնում: «Եղիցի կամք քո ...»: Չարմանալի է, որ պայթյուն չհետևեց: Եվ մեկ անգամ ևս. «...և տուր մեզ այսօր...»: Քորնեֆը կրկին միացավ տեքստին. «Ավելի լավ ստացվեց, քան ես հույս ունեի»:

«Ուժը և փառքը և ամրոցը»: Ես հանեցի խայտաբղետ մնացորդները: Ես մեկ անգամ ևս քաշեցի, Քորնեֆը՝ «ամեն», ևս մեկ անգամ սեղմեցի՝ «ամեն», իսկ երբ իններորդ հատվածում անցան ցավակցություններից, Քորնեֆը դեռ էլի շարունակում էր կրկնել «ամեն» և փորի վրա պառկել էր սալաքարի վրա և թեթևացած տնքում էր. «ամեն» և նաև՝ «Իսկ պատվանդանի համար քեզ մոտ բետոն մնացե՞լ է»: Բետոն ինձ մոտ մնացել էր, իսկ նա՝ «ամեն»:

Վերջին մի քանի քահր էս լցրեցի որպես երկու սյուների միջև միացում: Այդ ժամանակ Քորնեֆը ցած սահեց սալաքարից և Օսկարին խնդրեց ցույց տալ իրեն զույգ մկնոռախտների պարունակության գույներով ներկված աշմանային ձևով խայտաբղետ հաճարենու տերևները: Մենք դրեցինք մեր գլխարկները, ձեռքներս դրեցինք սալաքարի վրա և տեղադրեցինք Պարոն Չերման Վեբկնեխտի ու էլզա Վեբկնեխտի (ծնունդով՝ Ֆրայտագ) հուշարձանը, իսկ թաղման թափորը այդ ընթացքում դանդաղ լքում էր համար իններորդ հատվածը:

«ՖՈՐՏՈՒՆԱ ՆՈՐԴ»

Այդ ժամանակ գերեզմանի վրա հուշարձան դնել կարող էին իրենց թույլ տալ միայն այն մարդիկ, որոնք երկրի մակերեսի վրա ինչ-որ արժեքավոր բան էին թողել: Ընդ որում, պարտադիր չէ, որ դա լիներ աղամանդ կամ արմունկի երկարության մարզարտյա փետրամանյակ: Հինգ հարյուր կիլոգրամ կարտոֆիլի դիմաց կարելի էր պատշաճ չափերի մեկ կտորից կազմված գրենցհայմերյան խեցեքար ձեռք բերել: Երեք մասից բաղկացած երկու կոստյումի կտոր էր մեզ ապահովում եռակի պատվանդանի վրա բելգիական գրանիտից կրկնակի գերեզմանի հուշարձանը: Դերձակի այրին, որը կտոր ուներ, դոլոմիտից եզրագարդի համար մեզ առաջարկեց նաև կտորը բերել աշխատավայր, քանի որ նա մինչ օրս ենթավարպետ էր պահում: Ահա այդպես ստացվեց, որ աշխատանքից հետո Քորնեֆ ու ես տասը համարով մեկնեցինք Շտոկոլմի կողմը, ներկայացանք այրի Լենետին և թույլ տվեցինք, որ նա մեր չափսերը վերցնի: Օսկարը, ինչն ինքնըստինքյան բավականին ծիծաղելի է, մինչ այդ ժամանակ հագնում էր Սարիայի կողմից վերակարված հակատանկային դասակի մարտիկի համազգեստ, սակայն բաճկոնը, չնայած որ Սարիան վերակարել էր կոճակները, միևնույն է, իմ ոչ ստանդարտ չափերի պատճառով կոծքի մասում չէր կոճկվում:

Ենթավարպետը, որին այրին Անտոն Լենետ էր անվանում, չափսովս ինձ համար բարակ, գծավոր, մուգ կապույտ բրդից կոստյում կարեց, միակողմ կոճակներով, մոխրագորշ աստառով, ուսերը լավ էին: Սակայն, որպեսզի կեղծ պատկերացումներ չստեղծեմ՝ թերի էին ձևավորված, կուզս ամենևին քողարկված չէր, այլ հակառակը, զուսպ ընդգծված էր, շալվարս ծալքերով էր՝ չնայած շատ լայն էր. հագուստի մեջ ինձ համար միշտ որպես օրինակ էր մնում իմ պճնագեղ խրատատու

Բերբան: Այդ իսկ պատճառով՝ զոտու համար ոչ մի հանգույց, իսկ դրա փոխարեն շալվարակալների համար կոճակներ, ժիլետը ետևից փայլուն, առջևից փայլատ, աստառը՝ թեյի վարդ: Այդ ամենի վրա անհրաժեշտ եղավ հինգ չափսափործուն: Երբ դեռ ենթավարպետը նստած էր Քորենֆի համար երկկողմ կոճակներով ու ինձ համար միակողմ կոճակներով կոստյումների վրա, մի կոշակարի հարկավոր եղավ քարե մեծաղյուս քառասուններեք թվի ռումբերի տակ զոհված իր կնոջ համար: Սկզբում նա պատրաստվում էր խաբեբայաբար մեզ արդյունաբերական ապրանքների կտրոններ տալ, սակայն մենք ապրանք ուզեցինք: Սիլեզյան մարմարից արհեստական քարե եզրագարդով պատրաստի աշխատանքը գերեզմանատուն տեղափոխելու համար Քորենֆը ստացավ մի զույգ մուգ շագանակագույն կոշիկ և մի զույգ կաշվե ներբաններով տնային կոշիկ, իսկ ինձ համար ճարվեց մի զույգ սև, թեկուզ և հնաժող, սակայն դրա փոխարեն զարմանալիորոն փափուկ, քուղակապերով սապոգներ: Չափսը երեսունհինգ, դրանք իմ թույլ ոտքերին նրբաճաշակ կայունություն հաղորդեցին:

Իսկ ահա վերնաշապիկներիս հարցը հոգաց Մարիան, որի համար ես կշեռքի մժարի վրա արհեստական մեղրի դիմաց մի կապուկ ռայխսմարկ դրեցի:

– Ասա, դու չէի՞ր կարող ինձ համար երկու սպիտակ վերնաշապիկ գնել, մեկը՝ բարակ գծերով, մեկ հատ բաց մոխրագույն և մեկ շագանակի գույնի փողկապ: Ինչ որ կմնա, թող լինի փոքրիկ Կուրտի կամ քեզ համար, սիրելի Մարիա, թե չէ քո մասին դու երբեք չես էլ մտածում, անընդհատ մյուսների ու մյուսների մասին:

Եվ քանի որ ինձ համակեց նման մեծահոգի բանաստեղծությունը, ես իրենթացս Յուստային իսկական եղջյուրե բռնակով անձրևանոց նվիրեցի և ալտեներուզյան սկատի համար խաղաթղթերի գրեթե նոր մի կապուկ, քանի որ նա շատ էր սիրում խաղաթղթերը դասավորել, սակայն շատ չէր սիրում խաղաթղթերը հարևաններից փոխ վերցնել, եթե ցանկություն էր ունենում խաղաթղթերին հարցնել, թե ի վերջո երբ կվերադառնա Քյոստները:

Մարիան շտապեց կատարել իմ առաջադրանքը, իսկ մնացած զուսմարով, և բավականին մեծ, իր համար թիկնոց գնեց, փոքրիկ Կուրտի համար՝ արհեստական կաշվից դպրոցական պայուսակ; որն իր ողջ անճոռնիությամբ հանդերձ, լիովին կարող էր ծառայել մինչև լավագույն ժամանակները: Վերնաշապիկներին ու փողկապներին Մարիան ավելացրել էր երեք զույգ մոխրագույն գուլպա, որոնք ես լրիվ մոռացել էի նրան պատվիրել:

Երբ Քորնեֆն ու Օսկարը եկան պատրաստի կոստյումները ստանալու, մենք շփոթված և միաժամանակ մեկս մյուսիս վրա խորը տպավորություն թողնելով, արհեստանոցի հայելու առջև իրար դիմաց կանգնած քարացանք։ Քորնեֆը նույնիսկ չէր համարձակվում շարժել իր մկնոռախաղից սպիներով պատված պարանոցը։ Ուսերը իջեցնելով՝ նա կախ գցեց ձեռքերը և փորձեց ուղղել մշտապես ծռված ծնկները։ Իսկ ինձ, նամանավանդ երբ ես ձեռքերս ծալում էի կրծքիս վրա, դրանով իսկ մեծացնելով իմ վերին լայնակի չափսերը, աջ, թույլ ոտքս որպես հենարան առաջ դնելով, իսկ ձախը այնպես անփութորեն խաղացնում էի, նոր հագուստները մի ինչ-որ ինտելեկտուալ դիվային բան էին հաղորդում։ Քորնեֆին ժպտալով և նրա լուռ հիացմունքից հաճույք ստանալով՝ մոտեցա հայելուն, ես կանգնել էի հարթության դիմաց, որն իմ հայելային անդրադարձը այնքան մոտիկ էր ներառել, որ կարող էի նրան համբուրել, սակայն միայն շունչ արծակեցի ինձ վրա և կարծես իմիջիպալոց ասացի.

– Յեղի, Օսկար։ Իսկ այժմ քեզ փողկապ է պետք։

Երբ մեկ շաբաթ անց, կիրակի օրը, ճաշից հետո, ես ոտքս ներս դրեցի քաղաքային հիվանդանոցի շենից և այցի գնացի իմ քույրերին, ինձ ներկայացնելով իմ բոլոր լավագույն կողմերով՝ իմ հագին արդեն նոր, սնափառ, պերճաշուք՝ մարգարիտով արծաթավուն փողկապ կար։

Բարի աղջիկները կորցրեցին խոսելու ունակությունը, երբ տեսան, թե ինչպես եմ նստել քույրերի սենյակում։ Դա քառասունյոթի ամռան վերջին էր։ Ես փորձված ձևով ձեռքերս խաչել էի կրծքիս կաշվե ձեռնոցներիս հետ խաղալով։ Քարհատի մոտ արդեն մեկ տարուց ավելի էր, ինչ ես որպես պրակտիկանտ ու մատնեքի վարպետ էի աշխատում։ Ես ոտքս ոտքիս էի գցել սակայն չմոռանալով հոգ տանել շալվարիս ծալքերի մասին։ Բարի Յուստան այնպես հոգ տարավ դերձակի այդ արվեստի ստեղծագործության մասին, կարծես այն պատրաստված էր Քյոստների համար, որը կվերադառնա և ամեն ինչ այստեղ կփոխի։ Քույր Յելմորուդը ցանկացավ կտորը շոշափել և ոչ թե ուղղակի ուզում էր, այլ նաև շոշափեց։ Քառասունյոթ թվի զարմանը ես փոքրիկ Կուրտի համար, երբ մենք ձվի տնական լիկյորով ու փխրուն կարկանդակներով՝ բաղադրությունը այսպիսին է. պետք է վերցնել... Նշեցինք նրա ծննդյան յոթերորդ տարեդարձը, գնեցի մկնամոխրագույն բրդե վերարկու։ Քույրերին, նրանց միացավ նաև քույր Գերթրուդը՝ ես կոնֆետներ հյուրասիրեցի, որն ինձ բերել էր դիաբազե սալաքարը՝ քսան կիլոգրամ չմաքրված շաքարից բացի։ Իմ կարծիքով, փոքրիկ Կուրտը չափից

դուրս հաճույքով էր գնում դպրոց: Ուսուցչուհին, որը դեռևս ուժասպառ չէր եղել ու ոչնչով չէր հիշեցնում տիկին Շաղլենհաուերին, նրան շատ էր գովում, ասում էր, որ նա լուսավոր գլուխ ունի, սակայն որ նա չափից դուրս լուրջ է: Ինչպես են կարողանում ուրախանալ բուժքույրերը, երբ նրանց կոնֆետ են հյուրասիրում: Կարճ ժամանակով սենյակում քույր Գերթրուդի հետ առանձին մնալով ես հետաքրքրվեցի, թե որ կիրակիներին է նա ազատ:

– Օրինակ, դե հենց այսօր: Ես հինգին են ավարտում: Սակայն չե՞ որ քաղաքում ոչ մի հետաքրքիր բան չկա էլ,– սաստիկ ափսոսանք հայտնեց քույր Գերթրուդը:

Ես գտնում էի, որ արժե այնուամենայնիվ փորձել: Սկզբում նա նույնիսկ չէր էլ ուզում փորձել, այլ ուզում էր գոնե մեկ անգամ, ինչպես հարկն է, քնել: Այդ ժամանակ ես դեն նետեցի ավելորդաբանությունները, բարձրաձայն հայտնեցի իմ հրավերքը, և քանի որ նա դեռևս չէր կարողանում որոշում կայացնել, բացատրեցի խորհրդավոր բառերով.

– Մի քիչ նախաձեռնություն, քույր Գերթրուդ: Կյանքում մեկ անգամ ես երիտասարդ լինում: Իսկ թխվածքների կտրոնների գործը գլուխ կբերենք:

Ասածս ընդգծելով ես թեթևակի թխկացրեցի իմ ծոցագրպանին, նրան էլ կոնֆետներ առաջարկեցի և տարօրինակ ձևով փոքր-ինչ վախեցա, երբ մի փոքր կոպիտ վեստֆալուհին, որը, ճիշտն ասած, ամենևին էլ իմ ճաշակով չէր, դեմքով դեպի դեղերի արկղիկը շրջվելով, թոթովեց.

– Դե, եթե դուք այդպես եք մտածում, այդ դեպքում՝ լավ: Ասենք, վեցին, սակայն ոչ այստեղ, այլ, ասենք, Կորնելիուսալացում:

Ես ինքս էլ երբեք քույր Գերթրուդից ճեմասրահում կամ գլխավոր մուտքի դիմաց ժամադրություն չէի պահանջել: Ահա թե ինչու ժամը վեցին սպասում էի նրան այդ ժամանակ դեռևս պատերազմից հետո չվերանորոգված և ընդհանրապես ժամանակ ցույց չտվող Կոռնելիուսալացի ժամացույցի տակ: Նա եկավ թոպեի ճշտությամբ, ինչը կարող էի տեսնել ոչ այնքան թանկարժեք գրպանի ժամացույցի օգնությամբ, որը մեկ-երկու շաբաթ առաջ էի ձեռք բերել: Ես նրան նույնիսկ անմիջապես էլ չճանաչեցի, քանզի եթե ես հասցնեի նրան տեսնել, երբ դիմացի կանգառում, այդտեղից մոտ հիստուն քայլի վրա, իջնում էր տրամվայից, ապա կթաքնվեի ու խորը հիասթափությամբ լի կփախչեի, քանզի քույր Գերթրուդը ներկայացավ ոչ թե որպես քույր Գերթրուդ, ոչ թե խաչ պատկերող բրոշը կրծքին, սպիտակ վերնազգեստով, այլ որպես ամենասու-

վորական, էժանագին ճաշակի անհրապույր հագուստ հագած ֆրոյլայն Գերթրուդ Վիլմա՝ Համմից կամ Դորթմունդից կամ Դորթմունդի ու Համմի միջև ընկած էլի ինչ-որ տեղից:

Նա իմ հիասթափությունը չնկատեց, այլ դրա փոխարեն տեղեկացրեց, որ քիչ էր մնում ուշանար, որովհետև ավագ քույրը, զուտ վնասաբարությունից դրդված, ժամը հինգին մոտ իրեն ինչ-որ առաջադրանք էր տվել:

– Եվ այսպես, քույր Գերթրուդ, դուք թույլ կտա՞ք, որ ես նախածնունդուն դրսևորեմ: Միգուցե, սկսենք անենահասարակից սրճարանից իսկ հետո՝ ի՞նչ եք դուք ուզում. գուցե կինո՞: Թատրոնի տոմս արդեն չի ճարվի, իսկ միգուցե, ընդհանրապես ուղղակի գնանք պարենք:

– Այո-այո, գնանք պարելու,– հրճվեց նա և միայն ուշացումով, իր վախը դժվարությամբ թաքցնելով, հանկարծ հիշեց, որ որպես պարուկեր, ես՝ չնայած լավ հագնված, մնացածում աներևակայելի երևույթ եմ ներկայացնում:

Ոչ առանց չարախնդության, ախր ինչո՞ւ, ինչու նա չեկավ իմ կողմից այդքան բարձր գնահատվող քույրական խալաթով, ես աջակցեցի նրա կողմից արդեն հավանության արժանացած ծրագրին, և նա երևակայության անբավարարության պատճառով շուտով մոռացավ իր բոլոր երկյուղները, ինձ հետ միասին կերավ, ես մի կտոր՝ նա երեք կտոր տորթ, որը հավանաբար թխված էր ցեմենտից: Այնուհետև, այն բանից հետո, երբ ես կտրոններով ու կանխիկ գումարով վճարեցի, Վերխանի մոտի Կոխում ինձ հետ միասին նստեց տրամվայ, որը մինչև Հերեզհայն էր գնում, քանի որ, եթե հավատանք Քորնեֆի խոսքերին, Գրաֆներբրգից այն կողմ ամենուրեք պատ էր:

Ճանապարհի վերջին կտորը՝ դեպի սար, քանի որ վերջին կանգառը հենց վերելքից առաջ էր, մենք ոտքով հաղթահարեցինք: Սեպտեմբերյան երեկոն կարծես պատվերով էր: Գերթրուդի փայտե սանդալները, այդպիսիք կան ազատ վաճառքում, կտկտացնում էին գերանի մոտի ջրաղացի պես: Դա ինձ ուրախ տրամադրություն հաղորդեց: Սարից իջնող մարդիկ, բոլորը շրջվում ու մեր ետևից էին նայում: Օրիորդ Գերթրուդը շատ էր ամաչում, իսկ ես սովոր էի դրան և ուշադրություն չէի դարձնում:

– Դե, եթե այդչափ գռեհկանայի, այդ իմ կտրոններով էին վճարվել փոքրիկ Կուրտի հրուշակեղենի սրճարանում երեք կտոր տորթերը:

Պարասրահը «Վեդիգ» էր կոչվում և դրանից բացի կրում էր լրացուցիչ «Առյուծի ամրոց» անունը: Դրամարկդի մոտ մեզ դիմավորեց քնծածաղը, իսկ երբ մենք ներս մտանք՝ մեր կողմը շրջված գլուխները: Քույր

Գերթրուդը իր քաղաքացիական հազուստով պատրաստ էր ամոթից այրվել և քիչ մնաց ոտքը ծալովի աթոռին կաշելուց ընկներ, եթե ես մատուցողի հետ միասին չհասցնեի նրան բռնել: Հենց նա էլ մեզ տարավ դեպի պարահրապարակին մոտ սեղանը, և ես մեր երկուսի համար պատվիրեցի մեկական բաժակ սառը բան: Ընդ որում՝ ցածր ծայնով, որպեսզի մատուցողից բացի ոչ ոք չկարողանա լսել, ավերացրեցի. «Խնդրում եմ, իր լրացումով»:

Ըստ էության «Առյուծի ամրոցը» բաղկացած էր մեկ դահլիճից, որտեղ նախկինում, հավանաբար, ծիավարության դպրոց էր տեղակայված: Նախկին դիմակահանդեսից մնացած թղթե օծերի ու ծաղկաշղթաների օգնությամբ հաջողվել էր ինչ-որ կերպ քողարկել վերևի մասը, այսինքն՝ բավականին աղտոտված-սևացած առաստաղը: Կիսակույր և ներկված լապտերները պտտվում էին, երիտասարդ, հաճախ բավականին պերճաշուք վերավաճառողների հարթ սանրված մազերի ու աղջիկների, որոնք բոլորը ակնհայտորեն ճանաչում էին իրար, նրբադիպակե բլուզների վրա լուսնային ստվերներ գցելով:

Երբ մատուցեցին կցորդով սառը ըմպելիքը, ես մատուցողից տասը ամերիկյան սիգարետներ հայթայթեցի, մեկը առաջարկեցի քույր Գերթրուդին, մեկը՝ մատուցողին, որն այն անմիջապես մտցրեց ականջի ետևը և, նախապես իմ ընկերուհուն կրակ տալով, հանեցի Օսկարի սաթե ծխափողը, որպեսզի կիսով չափ, սակայն ոչ ավելին, «Քեմել» ծխի: Կողքի սեղանի շուրջ անհանգստությունը հանդարտվեց: Քույր Գերթրուդը համարձակվեց աչքերը բարձրացնել: Եվ երբ ես մոխրամանի մեջ հանգցրեցի դեռևս բավականին մեծ սիգարետս, քույր Գերթրուդը արհեստավարժ շարժումով այն վերցրեց և մտցրեց իր վանդակավոր պալուսակի կողային գրպանիկի մեջ:

– Դորթմունդի իմ փեսացուի համար է, – բացատրեց նա, – նա ուղղակի խելագարի նման է ծխում:

Ես ուրախացա, որ պարտավոր չեմ նրա փեսացուն լինել և նաև, որ երաժշտությունը սկսվեց:

Հինգ հոգիանոց ցածը սկսեց “Do not Fence me in”-ը¹: Կաուչուկե ընթացքով շեղությամբ պարահրապարակի միջով շտապող տղամարդիկ ճանապարհին իրար չբախվեցին և իրենց հետ տարան աղջիկներին, որոնք, տեղներից վեր կենալով, իրենց պայուսակները ի պահպանություն հանձնում էին ընկերուհիներին:

¹ «Մեր միջև պատնեշ մի ստեղծիր» (անգլ.):

Հրապարակի վրա արդեն մի քանի զույգեր էին հայտնվել, որոնք պարում էին բավականին հեշտ, կարծես պարային դպրոցից հետո:

Շարժման մեջ մտան բավականին շատ մաստակի փոքրիկ տուփեր, որոշ տղաներ նույնիսկ մի քանի տակտով ընդհատում էին պարը և տեղում անշտապ ոտքերը շարժող իրենց աղջիկների ուսերից բռնելով՝ հռենոսյան բարբառով անգլիական բառերը թթնմորի դերով էին օգտագործում: Մինչ զույգերը կրկին կսկսեին պարել, փոքրիկ տուփերը ձեռքից ձեռք էին անցնում. լավ վերավաճառողը առանց ընդմիջման է աշխատում: Մենք այդ պարը բաց թողեցինք, հաջորդը, ֆոքսը՝ նույնպես: Ժամանակ առ ժամանակ Օսկարը նայում էր տղամարդկանց ոտքերին, հետո, երբ խումբը նվագեց «Ռոզամունդան», հրավիրեցի քույր Գերթրուդին, որը վճռականապես չգիտեր, թե որ աշխարհում է ինքը:

Վերհիշելով Յան Բրոնսկու պարարվեստը՝ ես, չնայած որ գրեթե երկու զլուխ ցածր էի քույր Գերթրուդից ու գիտակցում էի մեր զույգի գոտեսկային տեսքը, նույնիսկ այդ տեսքը ընդգծելու ցանկություն ունեցա և այդ իսկ պատճառով որոշեցի սկսել ուսնստեպից: Ես բռնել էի նրա ազդերից, նա մեղմաբար թույլ էր տալիս իրեն տանել, ափս շրջել էի դուրս, այտովս գրեթե հավելով նրա բլուզին՝ ձեռքիս տակ զգում էի երեսուն տոկոսանոց բուրդը, ամրակազմ քույր Գերթրուդին թիկունքով առաջ էի հրում, փորձում էի գնալ նրա հետքերով, մեր չճկվող դաստակները տարա դեպի ձախ և դրանով մեզ համար ավելի շատ տեղ պահանջեցի շարժվելով դահլիճի մի անկյունից դեպի մյուսը: Նույնիսկ ավելի լավ ստացվեց, քան ես կարող էի հուսալ: Ես տարատեսակությամբ իմ համարձակություն ունեցա, վերևում բլուզին չէի դավաճանում, իսկ ներքևում նրա կայուն ու հուսալի ազդերից վազում էի մեկ ձախ, մեկ աջ, ես նրան պարացրեցի, պարելով հոգնեցրի: Ընդ որում, չիրաժարվելով ուսնստեպի դասական շարժումներից, որոնք կոչված էին տպավորություն թողնել. այժմ տիկինը կընկնի ետ, իսկ պարոնը, որը ցանկանում է նրան ետ զցել, ինքը կընկնի առաջ, և սակայն նրանք չեն ընկնում, որովհետև գերազանց ուսնստեպ են պարում:

Շուտով մեզ մոտ հանդիսատեսներ հայտնվեցին: Ես լսում էի գոռոցներ, ինչպես օրինակ. «Ես քեզ ասում էի, որ սա Ջիմին է: Այա մի Ջիմիին նայիր: Հելլո, Ջիմի: Come on, Jimmy! Let's go, Jimmy!»¹:

Ցավոք, ես չէի կարող տեսնել քույր Գերթրուդի դեմքը, ես միայն ինձ սփոփում էի այն հույսով, որ ամբոխի հիացմունքները նա հանգիստ և

¹ Դե', Ջիմի: Գնացի՛նք, Ջիմի (անգլ.):

մինևույն ժամանակ հպարտ է ընդունում, ինչպես երիտասարդության կողմից հավանություն, որ նա իրեն չկորցրեց այդ իրավիճակում, ինչպես չի կորցնում երբեմն իր խնամառուների անշնորհք խոստումները լսելիս:

Երբ մենք նստեցինք, ծափահարությունները դեռ չէին թուլացել: Խումբը զիլ-զիլ, ընդ որում բոլորից շատ առանձնանում էր թմբկահարը, տուշ էր նվագում, և մեկ անգամ ևս տուշ, և ևս մեկ անգամ: Հնչում էին գոռոցներ «Ջիմի» և «Դու այդ երկուսին տեսա՞ր»: Այդ ժամանակ քույր Գերթուղը վեր կացավ, ինչ-որ բան թոթովեց «զուգարան գնալու» մասին, վերցրեց իր դորթունդյան փեսացուի համար սիգարետի մնացուկով պայուսակը և խեցգետնի նման կարմիր, սեղանիկների ու աթոռիկների միջով, անխտիր ամեն ինչին դիպչելով, անցավ զուգարանի կողմը, որը գտնվում էր խոհանոցի կողքին:

Նա չվերադարձավ: Այն փաստից, որ գնալուց առաջ նա մի շնչով խմեց իր բաժակը, ես պետք է հետևություն անեի, որ դա հրաժեշտ է նշանակում. քույր Գերթուղը ինձ թողեց հիմար վիճակում:

Դե, իսկ Օսկա՞րը: Ամերիկյան սիգարետը սաթե ծխափողի մեջ, մատուցողին, որը նրբանկատորեն քրոջ մինչև վերջ խմած բաժակը, պատվիրել է «լրացում» առանց ընպելիքի, որքան էլ դժվար լինի, Օսկարը ժպտում էր: Հիվանդագին՝ սակայն ժպտում էր, վերևում ձեռքերը խաչած, ներքևում, ոտքը ոտքին զգած, շարժում էր երեսունհինգ չափսի նրբաճաշակ սև սապոգը և վայելում էր լքվածի առավելությունը:

«Առյուծի ամրոցի» մշտական այցելուները, երիտասարդ հյուրերը իմ նկատմամբ շատ բարեհամբույր էին, աչքով էին անում, պարելով լողում էին իմ կողքով, «Hallo»,— գոռում էին տղաները, «Take of casy»,— խորհուրդ էին տալիս աղջիկները: Իմ ծխափողով ես շնորհակալություն էի հայտնում իրական մարդասիրության ներկայացուցիչներին և հանդուրժողաբար «հիմ» արեցի, երբ հարվածային գործիքներ նվագողը մանր ու արագ թմբկահարեց ու ինձ հիշեցրեց ամբիոնի տակ եղած հին, բարի ժամանակների մասին, փոքր թիթեղի ափսեների թմբուկների ու եռանկյունու վրա սոլո պատկերեց, ինչից հետո հայտարարեց սպիտակ պար:

Խումբը կրակ կտրեց, կատարեց «Jimmy the Tiger»-ը: Հավանաբար ինձ ի նկատի ունեին չնայած, իհարկե, «Առյուծի ամրոցում» ոչ ոք նույնիսկ չէր էլ կասկածում ամենատարբեր ամբիոնների տակ թմբկահարի իմ կարիերայի մասին: Բոլոր դեպքերում, պատանի, սնդիկի պես ճարպիկ, հինայով ներկած մագերով էակը, նա, որը ինձ սպիտակ պարի

պարընկեր ընտրեց, անընդհատ իմ ականջին «Jimmy the Tiger» էր երգում՝ ծխելուց խռպուտած և մաստակից ձգված ծայնով: Եվ մինչ մենք ճարպկորեն, կախարդանքով ջունգլիներին ու վտանգներին կանչելով, դրանց հետ կապված, «Ջիմի-վագր» էինք պարում, վագրը քայլում էր իր վագրային փափուկ թաթերի վրա, և դա շարունակվեց մոտավորապես տասը րոպե: Եվ կրկին եղան տուշ ու ծափահարություններ, և կրկին տուշ, որովհետև իմ կուզը պատշաճ հագնված էր, և անծամբ ես էլ ոտքերով հմտորեն էի աշխատում և «Ջիմի-առյուծի» դերում վատ չէի նայվում: Ես իմ նկատմամբ բարյացակամորեն տրամադրված տիկնոջը հրավիրեցի իմ սեղանի մոտ, և Յելման, քանզի այդպես էին նրան կոչում, թույլտվություն խնդրեց իր ընկերուհի Չանելորին բերելու համար: Չանելորը բավականին լռակյաց անձնավորություն էր, անշարժ էր և նաև նա շատ էր խմում:

Իսկ Յելման նախապատվությունը տալիս էր ամերիկյան սիգարետներին, և ես մատուցողին ստիպում էի կրկին բերել դրանք:

Երեկոն շատ հաջողվեց: Ես «Չեբաբերիբա», «Բարձր տրամադրությամբ», «Փոքրիկ սրբողն» էի պարում, պարերի միջև շատախոսում էի, հյուրասիրում էի երկու ոչ պահանջկոտ աղջիկներին, որոնք ինձ տեղեկացրին, որ աշխատում են Միջազգային հեռախոսային կայանում, Գրաֆ-Ադոլֆ-պլացի վրա, որ ամեն շաբաթ ու ամեն կիրակի «Առյուծի ամրոցում» ավելի շատ աղջիկներ են լինում: Ամեն դեպքում գոնե իրենք որ ամեն շաբաթ այստեղ են լինում, եթե, իհարկե, չեն հերթապահում, և ես իմ կողմից ևս նրանց խոստացա ավելի հաճախ լինել այստեղ, որովհետև նրանք երկուսն էլ շատ լավիկն են: Նաև այն պատճառով, որ ես ինձ մի փոքր բառախաղ թույլ տվեցի, և աղջիկները անմիջապես այն հասկացան, հեռախոսավարուհի-աղջիկների հետ ավելի լավ է խոսել ոչ հեռախոսով:

Այդ դեպքից հետո ես երկար ժամանակ հիվանդանոցային ավան չայցելեցի: Իսկ այն ընթացքում, երբ ես կրկին սկսեցի գնալ այնտեղ, քույր Գերթրուդին տեղափոխել էին կանանց բաժին: Ես նրան այլևս երբեք չտեսա կամ, ավելի շուտ, տեսա մի ամզամ և հեռվից ձեռքով արեցի: «Առյուծի ամրոցում» ես դարձա մշտական և լիովին ցանկալի այցելու: Աղջիկները ողջ ուժով պտտեցնում էին ինձ, սակայն, այնուամենայնիվ, չափը գիտեին: Նրանց միջոցով ես ծանոթացա բրիտանական օկուպացիոն բանակից մի քանիսի հետ, նրանցից մոտավորապես հարյուր անգլերեն բառ սովորեցի, բարեկամական կապ հաստատեցի, նույնիսկ տեղական նվազախմբից մի քանիսի հետ «դուով» խմեցի: Սա-

կայն, ինչ վերաբերում է թմբուկին, ինձ զուսպ էի պահում՝ մի խոսքով, ոչ մի անգամ փայտիկները ձեռքս չվերցրեցի ու բավարարվում էի փոքրիկ երջանկությամբ՝ Քորնեֆի արհեստանոցում քարերի վրա տառեր փորագրելով:

Քառասունյոթի-քառասունութի դժնդակ ծնունդը ես կապ էի պաշտպանում հեռախոսավարուհի աղջիկների հետ, լրակյաց ու սակավաշարժ Հանելուրից մի քիչ ոչ չափազանց թանկ ջերմություն էի ստանում, ընդ որում մենք դժվարությամբ էինք տարածություն պահպանում, սահմանափակվում էինք ոչնչի չպարտավորեցնող հպումներով:

Ձմռանը քարիատը իրեն կարգի է բերում: Պետք է գործիքները նորովի կոփել, մի ինչ-որ հին քարակտորի վրա գրության համար մակերեսը տաշել, այնտեղ, որտեղ եզրավորում չկա, փայլեցնում են եզրաերեսակները, խնամքով մատնեքներ են գծում: Քորնեֆն ու ես լրացրեցինք աշնան սեզոնում բավականին նոսրացած հուշարձանների անտառը, խեցեքարից մի քանի արհեստական քարեր կաղապարեցինք: Դրանից բացի, կետագծում կատարող մեքենայի օգնությամբ ես ինձ փորձեցի պարզագույն քանդակագործական աշխատանքներում. բարձրաքանդակներ էի դրոշմում, հրեշտակների գլուխներ, մամխե պսակով Քրիստոսի գլուխը և Սուրբ Հոգու աղավնուն: Երբ ծյուն էր գալիս, ես այն մաքրում էի, իսկ երբ ծյուն չէր գալիս, ես հարթեցնող հաստոցի համար տաքացնում էի խողովակները:

Քառասունութի փետրվարի վերջին պարերից ես վերջնականապես նիհարեցի և, կարծում եմ, ձեռք բերեցի ոգեշունչ տեսք, որովհետև որոշ աղջիկներ «Առյուծի ամրոցում» այժմ ինձ «դոկտոր» էին կոչում՝ Մեծ պասին, չորեքշաբթի օրվանից հետո, ծախ ափից հայտնվեցին գյուղացիները և սկսեցին ուսումնասիրել մեր ցուցադրումը: Քորնեֆը տեղում չէր: Նա ամենամյա հակառևմատիկական կուրս էր անցնում՝ այլ խոսքով, աշխատում էր Դույսբուրգում, դոմնայում և երկու շաբաթ անց, չորացած ու առանց մկնոռախտերի, վերադարձավ ետ, իսկ մինչ այդ ես հասցրեցի լավ գնով երեք քար վաճառել, դրանցից մեկը՝ երեք հոգու գերեզմանի համար: Քորնեֆը ևս կիրիայնյան խեցու երկու քարերից օծիքը ազատեց, իսկ մարտի կեսին մենք քարերը սկսեցինք տեղափոխել գերեզմանատներ: Սիլվեյան մարմարը գնաց Գրովներբոյխ, կիրիայնյան երկու մեծ աղյուսները գնացին Նոյսի գյուղական գերեզմանատուն, իսկ իմ ձեռքով քանդակված հրեշտակների գլուխներով մայնյան ավազաքարի կարմիր քարով մինչ օրս էլ կարելի է հիանալ Շտոմլերյան գերեզմանատանը: Փայտյա պսակով Քրիստոսով երեք հոգու

գերեզմանի համար դիաբազից սալաքարը մենք մարտի վերջին գլորեցինք մեր եռանիվ բեռնատարի մեջ և զնացինք շատ դանդաղ, քանի որ նրա վրա չափից դուրս շատ էինք բարձել, Կապես-Յամմի ուղղությամբ դեպի Նոյսի մոտակայքում Յոնենուսի վրայով անցնող կամուրջը: Նոյսից Գրովենբրոյխի միջով Ռոմերսկիրխեն, հետո թեքվեցինք աջ, դեպի Բերգհայմ-Էրֆտ մայրուղին, ետևում թողեցինք Ռայդտը և Նիդեռաուսենը, չկոտրելով լիսեռը՝ իջեցրինք քարը և կանգնեցրինք Օբերաուսենյան գերեզմանատանը, որն ընկած էր դեպի գյուղը վազող բլուրի վրա:

Ինչպիսի՞ տեսարան է բլրի գագաթից: Մեր ոտքերի տակ Էրֆտլանդի գորշածխի ավազանն է: Իրենից ծուխը դեպի երկինք ծխեցնող «Ֆորտունայի» ութ խողովակները: Նոր, թշնացող, անդադար պայթելու պատրաստ «Ֆորտունա Նորդ» էլեկտրակայանը: Տերիկոնների լեռներ, որոնց վերևում ետ ու առաջ են վազում ճոպանուղու վագոնները: Յուրաքանչյուր երեք րոպեն՝ զնացք կոքսով կամ դատարկ: Էլեկտրակայանից դեպի էլեկտրակայան, խաղալիքի նման փոքր, սակայն այս դեպքում արդեն հսկաների համար խաղալիքը թռչելով անցնում է գերեզմանատան ծախ անկյան վերևով: Էլեկտրափոխանցման ուղղորդող գիծը չչալով, բարձր լարման տակ վազում է դեպի Քյոլն, մյուս գծերը վազում են դեպի հորիզոն, շտապում են Բելգիա կամ Յուլանդիա, աշխարհ, երկրագնդի կենտրոն, մենք Ֆլիզ ընտանիքի համար տեղադրում ենք դիաբազից քարակոթողը՝ էլեկտրականությունը առաջանում է, երբ... Գերեզմանափորը օգնականի հետ, որն այս գերեզմանատանը փոխարինում էր Լեո Խենթուկին, հայտնվեց անհրաժեշտ գործիքով, մենք կանգնած էինք բարձր լարման դաշտում, գերեզմանափորը սկսեց վերահուղարկավորումը, մեզանից մոտ երեք շաբաթ այն կողմ՝ այստեղ ռեպարացիոն վճարումներ էին կատարում, քամին մեզ էր հասցնում ժամկետից շուտ անցկացվող վերահուղարկավորմանը բնորոշ հոտերը՝ ոչ, ոչ, ոչ սիրտ խառնող. չէ՞ որ դրսում մարտն էր: Կոկոսենիների հողաշերտի շուրջը՝ մարտյան դաշտ: Գերեզմանափորը թվերով կապված ակնոց էր դնում և կիսածայն վիճաբանում էր իր Լեոյի հետ՝ մինչև «Ֆորտունայի» չչակն սկսեց օդ արտաշնչել, մի ողջ րոպե շարունակ արտաշնչեց, մենք դադարեցինք շնչել: Դե իսկ վերահուղարկավորվող կնոջ մասին խոսելու բան էլ չկա, միայն էլեկտրահաղորդման գիծը ամեն ինչի դիմացավ, չչակը աքլորի ծայն արծակեց, դեն գցեց, խեղդվեց, իսկ գյուղական գորշ մոխրագույն թերթաքարե տանիքների վրա այդ ընթացքում խուճուճվում էր կեսօրյա ծուխը, և անմիջապես՝ զանգերը. աղոթիր և աշխատիր, արդյունաբերությունը և կրոնը՝ ձեռք ձեռքի տված: «Ֆորտու-

նայում» հերթափոխ է, մենք՝ դեպի խոզաճարպով բուտերբրոտները, սակայն, երբ վերահուղարկավորում ես, ընդմիջում անել չի կարելի, ահա բարձր լարման հոսանքը նույնպես անընդմեջ շտապում է դեպի հաղթող երկրները, լուսավորում է Հոլանդիան, այն դեպքում, երբ այստեղ հոսանքը երբեմն-երբեմն անջատում են, սակայն կինն արդեն լույս աշխարհ է դուրս եկել գերեզմանից:

Մինչ Քորնեֆը հարյուր հիսուն սանտիմետր խորությամբ փոս էր փորում հիմքի համար, կինը դուրս եկավ մաքուր օդ, այդքան էլ երկար չպառկեց նա գետնի տակ, մթության մեջ, ընդամենը նախորդ աշնանից, սակայն որոշ հաջողությունների էր հասել, ահա և ամենուր կարելի էր նմանատիպ բարելավումներ տեսնել: Նույնիսկ Հոենոսի ու Ռուրի շրջաններում ընթացող աշխատանքները հաջող էին ընթանում, իսկ այս կինը ողջ ծնեռը՝ ծնեռը, որը ես պարապ-սարապ անցկացրի «Առյուծի ամրոցում», գորշածխի ավազանի սառած շերտի տակ, լուրջ, ուշադիր քննում էր ինքն իրեն: Իսկ այժմ, երբ մենք բետոն էինք տափանում և տեղադրում էինք պատվանդանը, նրան պետք էր համոզել մաս-մաս տեղափոխման: Սակայն հենց դրա համար էլ գոյություն ունեն ցինկե դագաղները, որպեսզի ոչինչ չկորչի, նույնիսկ չնչին չափսով, ահա և երեխաները «Ֆորտունայից» բրիկետներ տեղափոխելու ժամանակ ճիշտ նույն ձևով վազում էին բարձված մեքենաների ետևից ու հավաքում ընկնող բրիկետները, քանզի կարողինալ Ֆրինգեն ուղղակի այդպես էլ ամբիոնից հռչակեց. «Ազնվորեն ասում եմ ձեզ, քարածխի գոյությունը մեղք չէ»: Սակայն այս կնոջը այլևս ջեռուցում անհրաժեշտ չէր: Չեմ կարծում, թե նա մրսում էր ասացվածք դարձած մարտյան օդի թարմությունից նամանավանդ, որ նրա վրա դեռ բավականաչափ կաշի կար՝ չնայած թափանցիկ էր, չնայած այս ու այն տեղ դուրս էին եկել հատերը, դրա փոխարեն կտորի մնացորդները ու մազերը՝ մշտազանգուրը, պահպանված էին, այստեղից էլ անվանումը, և դագաղի եզրավորումը դեռևս լիովին արժանի էին վերահուղարկավորման: Նույնիսկ ամենափոքր փայտիկներն անզամ ցանկանում էին տեղափոխվել մեկ այլ գերեզմանատուն, որտեղ ոչ գյուղացիներ, ոչ էլ «Ֆորտունայի» հանքափորներ կան, հասնել մեծ քաղաք, որտեղ մշտապես ինչ-որ բան է տեղի ունենում և միաժամանակ տասնիմյուս կինոթատրոն է աշխատում, ահա հենց այնտեղ էլ ուզում էր վերադառնալ կինը, որովհետև նա, ինչպես մեզ տեղեկացրեց գերեզմանափորը, էվակուացվածներից էր՝ մի խոսքով տեղացի չէր: «Դա Քյոլնից է, իսկ այժմ ահա կգնա Մյուլհայմ, Հոենոսի այն կողմը», - ասաց նա, էլ ավելի շատ բան կասեր, եթե չլիներ

շչակը, մի ամբողջ թույլ է շչակ, և ես մոտեցա, օգտվելով շչակից, վերահուղարկավորմանը ավելի մոտ, շրջանցեցի շչակը, ուզում էի լինել վերահուղարկավորման ականատեսը և ինձ հետ որոշ բաներ վերցրեցի, որն ինչպես հետո, ցինկե դագաղի մոտ պարզվեց, իմ սեփական բահն էր: Ես անմիջապես սկսեցի դրանով աշխատել, ոչ թե օգնելու նպատակով, այլ հենց այնպես, քանի որ բահը իմ ձեռքին է, ես բահով հանեցի կողքի ընկած ինչ-որ բան, ընդ որում, պարզվեց, որ այդ բահը նախկին աշխատանքային ճակատի հիմնապաշարների բահերից է, իսկ այն, ինչ ես վերցրել էի աշխատանքային բահով, պարզվեց, մինչ հիմա մնացել էր էվակուացված կնոջ մեջ: Մինչ օրս էլ համոզված եմ՝ մատն էր ու ճկույթը, ընդ որում երկու մատները ոչ թե իրենք իրենց էին պոկվել, այլ գերեզմանափորն էր կտրել, որը, ինչ խոսք, զուրկ էր զգացմունքներից: Մատները ինձ ճկուն ու գեղեցիկ թվացին, նույն կերպ նաև կնոջ գլուխը, որն արդեն պառկած էր ցինկե դագաղի մեջ, որոշակիորեն կարողացել էր պահպանել դիմագծերի կանոնավորությունը, շնորհիվ քառասունյոթի-քառասունութի ետպատերազմյան ծնունդ, որն ինչպես հայտնի է, բավական խստաշունչ էր, դա թույլ էր տալիս խոսել գեղեցկության մասին՝ չնայած այդ գեղեցկությունը քայքայվող էր: Դրանից բացի կնոջ գլուխն ու ձեռքերը ինձ ավելի հարազատ, մարդկային էին թվում, քան «Ֆորտունա Նորդ» էլեկտրակայանի գեղեցկությունը: Հնարավոր է, որ ես արդյունաբերական բնատեսարանից նույնպիսի հաճույք էի ստանում, ինչպիսին նախկինում Գուստավ Գրյունդգենսի թատրոնում պահպանելով որոշակի անվստահությունն անգիր սովորած գեղեցկությունների հանդեպ՝ չնայած դա արվեստ էր, այն դեպքում, երբ էվակուացված չափից դուրս բնական տպավորություն էր ստեղծում: Չեմ վիճի, բարձր լարման հոսանքը, ինչպես և Գյոթեն, իմ մեջ համաշխարհային համամասնության զգացում էին արթնացնում, սակայն մահացած կնոջ մատները հուզում էին իմ սիրտը՝ չնայած ես նրան պատկերացնում էի որպես տղամարդ, ինչը ավելի պիտանի էր այնպիսի մեկնաբանությունների ու այնպիսի համեմատության համար, որում ես ներկայանում էի որպես Յորիկ: Իսկ կիսով չափ գերեզմանում, կիսով չափ ցինկե դագաղի միջի կիճը՝ տղամարդ, որպես Համլետ, եթե մեկը պատրաստ է Համլետին համարել տղամարդ: Սակայն ես, Յորիկս, հինգերորդ արար, խեղկատակ, «Ես գիտեի նրան, Հորացիո», տեսարան առաջին, ես, ով ողջ աշխարհի բեմահարթակների վրա է՝ «Ախ, խեղճ Յորիկ», Համլետի տնօրինմանն է ներկայացնում իր գանձը, որպեսզի ինչ-որ մի Գրյունդգենս կամ սըր Լոուրենս Օլիվեյ այդ մասին մտորի արդեն Համլետի

իրավունքով. «Որտեղ են այժմ քո կատակները: Քո չարածճիությունները». և այսպես, ես Գրյունդգենսի համլետյան մատը պահել էի աշխատանքային ճակատի իմ բախի վրա, ես կանգնած էի ներքին հռենոսյան գորշ ածխի ավազանի ամուր հողի վրա, հանքագործ բանվորների և նրանց ընտանիքների անդամների գերեզմանների միջև: Նայում էի ներքև, Օբերաուսեն գյուղակի թերթաքարե տանիքներին, գյուղական գերեզմանատունը հոչակել էի տիեզերքի կենտրոն, «Ֆորտունա Նորդ» էլեկտրակայանը՝ իմ պատկառազդու, կիսաաստվածային գործընկերը, իմ ոտքերի տակ փռված դաշտերը Դանիայի դաշտերն էին, Էրֆտը ինձ համար Բելտն էր, և եթե այստեղ կար էլ ինչ-որ փտած բան, ապա ինձ համար այն դանիական թագավորությունում էր: Ես Յորիկս, իմ գլխավերևում՝ բարձր լարումը, լիցքավորված, ճարճատող, շչացող, փորող լարումը, ես չեմ պնդում. «հրեշտակները» բայցնայնպես, բարձր լարման հրեշտակները երգում էին երեք շարքով հեռանալով դեպի հորիզոն, որտեղ Քյոլնն էր իր գոթական անցյալով, որտեղ կաթոլիկական քարոզի հետ էլեկտրաէներգիա էին մատակարարում: Երկնային ճամփով՝ ճակնդեղի դաշտերի միջով, պեղելով բրիկետ և Յամլետի, այլ ամենևին էլ ոչ Յորիկի, մարմինը:

Սակայն մնացածներին՝ թատրոնի հետ կապ չունեցողներին, ներքևում մնալն էր պատշաճ. «Ասա նրան, թե ինչպես ամեն ինչ տեղի ունեցավ: Եվ ավարտվեց: Յետագան՝ լուսթյուն», որից հետո նրանց ճգնում էին գերեզմանաքարերով, այնպես, ինչպես մենք Ֆլիզների ընտանիքին՝ ծանր եռափեղկ դիաբազյան սալաքարերով: Իսկ ինձ համար Օսկար Մացերատի, Բրոնսկու, Յորիկի համար, սկսվում էր նոր դարը, և ես, դժվար թե դա գիտակցելով, արագորեն դիտում էի մինչև որ այն մոտեցավ ավարտին, իշխան Յամլետի չմշակված մատները իր բախի թիակի վրա. «Նա գեր է ու հևացող», երրորդ արարը, Գրյունդգենսին թույլ տվեց առաջին տեսարանում հարց տալ լինելու թե չլինելու մասին: Այնուհետև, անհեթեթ հարցը քամահրելով, առավել կարևոր համարեց ինչ-որ մի ավելի կոնկրետ բան պահպանել իր գլխում, օրինակ՝ իմ տղայի կայծքարերը, իմ երկրային ու երկնային ենթադրյալ հայրերին, իմ տատիկի չորս շրջագգեստները, իմ խեղճ մայրիկի՝ լուսանկարներով պահպանված անմահ գեղեցկությունը, Յերբերթ Տրուչինսկու թիկունքի սպիավոր լաբիրինթոսը, Լեհական փոստատան արյունը լավ ներծծող նամակների կողովները, Ամերիկան, ախ, ինչ արժեք ունի Ամերիկան համեմատ ինը համարի տրամվայի, որը գնում էր Բրյոգեն՝ թույլ տալով, որպեսզի Մարիայից ժամանակ առ ժամանակ պարզորոշ բուրող վանի-

լի հոտը պարուրեր ինձ, որպես խելագարություն մատուցված ոմն Լյուցիա Ռանվանդի եռանկյունի մոռոթը, խնդրել պարոն Ֆայնգոլդին, որը նույնիսկ մահն էր ախտահանում, որպեսզի Մացերատի շնչափողի մեջ փնտրի այնտեղ անհետ կորած կուսակցական նշանը: Կասկածի տակ էր դնում Յամլետին և որպես իսկական քաղաքացու փառաբանում էր ինձ: Քորնեֆը մոտ կանչեց ինձ, քանի որ պետք էր անցնել դիաբազից սալաքարի տակի պատվանդանի եզրով, ասաց ցածր, ցանկանալով ի վերջո դառնալ քաղաքացի և մի քիչ էլ նմանվելով Գրյունդգենսին չնայած դժվար թե վերջինս կարողանար խաղալ Յորիկին, իր բախի վերևով ասաց:

– Սմունանալ, թե չամունանալ՝ ահա թե որն է հարցը:

Գերեզմանատան այդ շրջադարձից հենց ուղիղ «Ֆորտունա Նորդի» դիմաց ես վճռականորեն դեն նետեցի Վեդիգի «Առյուծի ամրոցը», իմ բոլոր կապերը խզեցի Միջազգային հեռախոսային կայանի աղջիկների հետ, որոնց ակնհայտ արժանիքները կայանում էին հենց արագ և որակով կապ հաստատելու հմտության մեջ:

Մայիսին ես իմ ու Մարիայի համար կինոյի տոմսեր գնեցի: Կինոյից հետո մենք գնացինք ռեստորան, այնտեղ բավականին պատշաճ կերանք, ես խոսեցի Մարիայի հետ, որն անդադար անհանգստանում էր, որովհետև փոքրիկ Կուրտի աղբյուրը սկսել էր ցամաքել, որովհետև արհեստական մեղրի հետ կապված գործերը օր օրի ավելի ու ավելի վատ էին ընթանում: Որովհետև, ինչպես նա արտահայտվեց, արդեն քանի ամիս է ես իմ թույլ ուժերով ինձ վրա դրած տանում եմ ողջ ընտանիքը: Ես հանգստացրեցի Մարիային, ասացի նրան, որ Օսկարը ուրախ է դրա համար, որ նրա համար առավել հաճելի բան չկա, քան իր վրա մեծ պատասխանատվություն վերցնելը, դրան զուգահեռ ես նրա տեսքի առիթով արեցի մի քանի հաճոյախոսություններ, հանդգնեցի նրան առաջարկություն անել:

Նա իրեն ժամանակ խնդրեց մտածելու համար: Յորիկի տված հարցին մի քանի շաբաթ ոչ մի պատասխան չեղավ և կամ ինչ-որ խուսափողական բան էր ասվում, և ի վերջո պատասխանը ինձ տվեց փողային ռեֆորմը:

Մարիան ինձ մի կույտ փաստարկներ բերեց, շույեց իմ թևքը, ինձ անվանեց «թանկագին Օսկար», ավելացրեց, որ ընդհանրապես ասած, ես չափից դուրս լավ եմ այս աշխարհի համար, խնդրեց իրեն հասկանալ և ապագայում չգրկել իմ ոչնչով չաղտորված ընկերական բարեհաճությունից: Ինձ ամենայն բարիքներ կամեցավ իմ քարհատի հետագա

գործունեության մեջ և ընդհանրապես, սակայն, երբ ես մեկ անգամ ևս արդեն համառ կրկնեցի իմ հարցը, ինձ հետ ամուսնանալուց հրաժարվեց:

Յորիկն այդպես էլ բարեկանոն բյուրգեր չդարձավ, այլ դարձավ Չանլետ, դարձավ խեղկատակ:

ՄԱՂՈՆՆԱ-49

Դրամային ռեֆորմը չափից դուրս վաղ վրա տվեց, ինձ դարձրեց խեղկատակ, ստիպեց ճիշտ նույն ձևով ռեֆորմ իրականացնել Օսկարի տարադրամի հետ. ես հասկացա, որ այսուհետ ստիպված եմ եթե ոչ փորելով կուզիս միջից ոսկի հանել, ապա առնվազն գոնե նրա օգնությամբ ապրելու համար դրամ վաստակել:

Սակայն չէ՞ որ գերազանց բյուրգեր դուրս կգար ինձանից: Ժամանակը ռեֆորմից հետո, որը, ինչպես մենք այսօր հասկանում ենք, բոլոր նախապայմանները ստեղծեց այժմ շքեղ գույնով ծաղկող բիդերմայերի համար, կարող էր բիդերմայերյան գծերը սաստկացնել նաև բուն Օսկարի մեջ: Որպես ամուսին ու քաղքենի, ես դեռ գործուն մասնակցություն կցուցաբերեի վերականգնման գործում, միջին չափսերի քարահղկման արտադրամաս կունենայի, երեսուն ենթավարպետներին, ձեռքի տակ գտնվողներին ու աշակերտներին հացի փող կտայի: Կլիմեի հենց այդ մարդը, որն այդչափ ճանաչում գտած խեցեքարի ու կրաքարի օգնությամբ գրավիչ է դարձնում բոլոր կրկին կառուցված վարչարարական շենքերն ու ապահովագրական գործակալությունների պալատները. գործարար, քաղքենի, ամուսին, սակայն Մարիան ինձ կտրուկ մերժում տվեց:

Այդ ժամանակ Օսկարը հիշեց իր կուզի մասին և տրվեց արվեստին: Նախքան Քորնեֆը, ում գերեզմանաքարերից կախյալ կենցաղը ևս փողային ռեֆորմի պատճառով հայտնվեց վտանգի տակ, կհասցներ ինձանից հեռանալ, ես ինքս հեռացա և հիմա կանգնում էի ահա փողոցում, եթե ձեռքերս ծալած չէի նստում Չուստա Քյոստների խոհանոցում, աստիճանաբար հագնելով մաշեցնում էի իմ պերճաշուք կոստյումը: Փոքրինչ վիատվել էի չնայած դեռ Մարիայի հետ չէի վիճաբանում, սակայն զգուշանում էի վեճից և այդ իսկ պատճառով առավել հաճախ վաղ առավոտից լքում էի Բիլկեի բնակարանը, որպես սկիզբ այցելում էի Գրաֆ-Ադոլֆ-պլացի կարապներին, այնուհետև նրանց, որ Պալատա-

կան այգում էին, այնտեղ՝ այգու ծառուղիներում, շեղությամբ հենց ուղիղ աշխատանքային բորսայի ու Գեղարվեստի ակադեմիայի դիմաց, որոնք Դյուսելդորֆում տեղակայվում էին հարևանությամբ, նայում էի՝ փոքրամարմին, խաղաղված և ամենևին չզագագած:

Նստում ու նստում ես նման այգու նստարանի վրա, մինչև որ ինքդ փայտանաս ու արտահայտվելու ցանկությունն զգաս: Ծերունիներ, որոնք կախյալ են եղանակի փոփոխություններից, զառամյալ տարիքի կանայք, որոնք աստիճանաբար վեր էին ածվում շատախոս աղջիկների, տարվա համապատասխան եղանակ, սև կարապներ, երեխաներ, որոնք զոռոցով ընկնում են մեկը մյուսի ետևից, զույգեր, որոնց ցանկանում ես հետևել, մինչ նրանք, ինչպես և պետք էր սպասել, կբաժանվեն իրարից: Ոմանք թուղթ են գցում գետնին: Թղթերը կարճ ժամանակ ճախրում են օդում, գլորվում գետնի վրայով՝ մինչև գլխարկով մարդը, նրան վարձատրում է քաղաքը, դրանք կխրի իր փայտի մեջ:

Օսկարը կարողանում էր ծնկներով համաչափ վեր քաշել իր շալվարը, երբ նստում էր: Դե իհարկե, ես այդ երկու բարալիկ տղաների ու ակնոցավոր աղջկա վրա ուշադրություն դարձրեցի դեռ նախքան այն, երբ գեր կիներ, որը, ի միջի այլոց, նախկին վերմախտյան գոտով կաշվե վերարկու էր հագել, ինքն անձամբ սկսեց խոսել ինձ հետ: Խոսելու գաղափարը հավանաբար սկսվում էր սև անարխիստական հագուստներով պատանիներից: Որքան էլ որ նրանք տեսքից վտանգավոր չթվային, նրանց համար դժվար էր անմիջապես զրույց սկսելը ինձ կուզիկիս հետ, որի մեջ ծալված մեծություն էր կռահվում: Եվ նրան այդ անել դրդեցին կաշվե վերակուով գեր կնոջը: Նա մոտեցավ, ոտքերը լայն բացած կանգնել էր իր երկու սյունների վրա և կմկմում էր՝ մինչև որ նրան առաջարկեցի նստել: Նա նստեց, նրա ակնոցի ապակիները քրտնել էին, որովհետև Զոենոսի կողմից լողալով գալիս էր մշուշը, գրեթե մառախուղը, նա խոսում էր, խոսում էր մինչև որ նրան առաջարկեցի սկզբում սրբել ակնոցը և դրանից հետո միայն ձևակերպել իր խնդիրը, որպեսզի կարողանայի նրան հասկանալ: Այդ ժամանակ նա նշաններով մոտ կանչեց մռայլ պատանիներին, և նրանք անմիջապես, չսպասելով, մինչև ես ինքս դա խնդրեմ, ներկայացան. նրանք իբրև թե նկարիչներ են, նրանք նկարում են, նկարում են յուղաներկով, քանդակում են, իսկ այժմ բնորդ են փնտրում: Այնուհետև, ոչ առանց կրթոտ հակման, նրանք ինձ հասկացրեցին, որ ես նրանց համապատասխան բնորդ եմ թվում, իսկ երբ ես ի պատասխան՝ բութ մատս շփեցի ցուցամատիս, նրանք ինձ ծանոթացրեցին ակադեմիական բնորդի համար նախատեսված գնաչա-

փերի հետ: Գեղարվեստի ակադեմիան մեկ ժամվա համար վճարում է մարկ և ութանասուն, իսկ եթե մերկ՝ սակայն այդ մասին հավանաբար, խոսք անգամ չի կարող լինել, ավելացրեց գեր կինը, ողջ երկուսը:

Հետաքրքիր է, թե ինչո՞ւ Օսկարը պատասխանեց. «Այո»: Ինձ գրավում էր արվե՞ստը: Գրավում էր աշխատավա՞րձը: Այո, արվեստն ու աշխատավարձը ինձ գրավում էին և թույլ տվեցին, որ Օսկարը ասի «Այո»: Ես վեր կացա, ես ընդմիջտ լքեցի նստարանը և նրա վրա հետագա բնակության բոլոր հեռանկարները ու հետևեցի ակնոցավոր աղջկա հստակ տպվող քայլին ու երկու պատանիներին, որոնք քայլում էին խիստ առաջ թեքված, կարծես ուսերի վրա տանում էին իրենց տաղանդի բեռը՝ աշխատանքի բորսայի կողքով դեպի Այսթելերբերգշտրասեն, Գեղարվեստների ակադեմիայի մասամբ ավերված շենքը:

Ահա և պրոֆեսոր Քուխենը՝ սև մորուք, ածխասև աչքեր, սև թեք դրված փափուկ գլխարկ, եղունգների տակ սև կորագիծ, նա հիշեցնում էր իմ մանուկ ժամանակների սև բուֆետը, իմ մեջ ճանաչեց այն նույն հրաշալի բնորդին, որին և այգու նստարանի վրա նստած մարդու մեջ տեսան նրա աշակերտները:

Նա երկար քայլում էր իմ շուրջը, պտտում էր իր ածխե աչքերը, այնպես էր ֆսֆսում, որ նրա պնջներից պոկվում էր սև փոշին և խոսում էր, կեղտոտ եղունգներով մատներով սեղմելով անտեսանելի թշնամու կոկորդը:

– Արվեստը մեղադրանք է, արտահայտում է կիրք: Արվեստը նկարչության համար սև ածուխ է, որը փշրվում է սպիտակ թղթի վրա:

Հենց այդ փշրվող արվեստի համար էլ ես պետք է ծառայեի որպես բնորդ: Պրոֆեսոր Քուխենը ինձ տարավ ստուդիա, իր աշակերտների մոտ, սեփական ծեռքերով ինձ բարձրացրեց ու կանգնեցրեց պտտվող շրջանի վրա, սկսեց այն պտտել, սակայն ոչ թե ինձ մոտ գլխապտույտ առաջացնելու համար, այլ որպեսզի բոլոր կողմերից հստակ ցուցադրի Օսկարի համաչափությունները: Տասնվեց նկարակալներ ընդհուպ մոտեցան Օսկարի կիսադեմին: Եվս մեկը՝ կարճահասակը, ածխե փոշի արտաշնչող պրոֆեսորի զեկույցն էր. նա արտահայտչություն էր պահանջում, նա ընդհանրապես սոսնձվել էր այդ բառին, նա ասում էր. լիակատար հուսահատություն, գիշերվա պես սև արտահայտչություն, պնդում էր, թե իբրեւ Օսկարս, արտահայտում եմ խորտակված մարդու կերպարը, որը մեղադրում է, գրգռում է, դուրս է ժամանակից և, բայցևայնպես, արտահայտում է հատկապես մեր դարի ողջ խելագարությունը, նա նկարակալների վերևով որոտում էր.

– Դուք նրան հաշմանդամին, չեք նկարում, դուք սպանեք նրան, ուտե՞լով հարվածեք նրան, ածուխով նրան մեխեք թղթին:

Հավանաբար դա սկսելու հրաման էր ծառայում, քանզի նկարակալների ետևում տասնվեց անգամ ճոճռաց ածուխը, ճչաց փշրվելով, իմ արտահայտությունից վերածվեց փոշու՝ ենթադրվում էր իմ կուզը, դարձրեց այն սև, սևացրեց նրան, ստվարագծեց, քանզի պրոֆեսոր Քուխենի բոլոր աշակերտները այնպիսի խիտ սևությամբ էին ընկնում իմ արտահայտության ետևից, որ ակամա տուրք էին տալիս գրոտեսկին, գերազնահատում էին իմ կուզի չափսերը, ավելի ու ավելի մեծ թղթեր էին վերցնում, և, այնուամենայնիվ, չէին կարողանում իմ կուզը մարմնավորել թղթի վրա:

Եվ այդ ժամանակ պրոֆեսոր Քուխենը տասնվեց ածուխ փշրողներին լավ խորհուրդ տվեց. սկսել ոչ թե իմ չափազանց արտահայտիչ կուզի ուրվագծից, որն ունակ է պայթեցնել ցանկացած ձևաչափ, այլ սկզբում թերթի վերին հինգերորդ մասում, որքան հնարավոր է շատ ծախից, սևացնել իմ գլուխը:

Իմ գեղեցիկ մազերը շագանակի փայլ ունեն: Իսկ նրանք փրչոտ գնչու դարձրեցին: Եվ արվեստի տասնվեց առաքյալներից ոչ մեկը չնկատեց, որ Օսկարը երկնագույն աչքեր ունի: Երբ հերթական ընդմիջման ժամանակ, քանզի յուրաքանչյուր բնորդ քառասունհինգ ռոպե կեցվածք ընդունելուց հետո իրավունք ունի տասնհինգ ռոպե հանգստանալ, ես նայեցի տասնվեց թերթերի վերին ծախ անկյուններին, չնայած որ ինձ ապշեցրեց բոլոր տասնվեցի վրա իմ տանջահար դեմքի սոցիալական կշտամբանքի արտահայտությունը, սակայն, ի մեծ վիշտ ինձ, ես դրանց վրա չգտա իմ աչքերի լույսը. այնտեղ, որտեղ նրանք պետք է պայծառ ու հաղթականորեն ճառագեին, գլորվում, կկոցվում, փշրվում, ինձ ծակում էին ածուխի ամենասև հետքերը:

Հաշվի առնելով այնպիսի հասկացություն, ինչպիսին արվեստագետի ազատությունն է, ես ինձ ասացի. ճիշտ է, մուսանների պատանի սաները և արվեստի մեջ խճճված աղջիկները քո մեջ ճանաչել են Ռասպուտինին, սակայն կկռահե՞ն, արդյոք, նրանք երբևիցե և կարթնացնե՞ն, արդյոք, քո մեջ նիրհող Գյոթեին, որպեսզի հեշտությամբ, ոչ այնքան արտահայտությամբ, որքան արծաթյա քարերգչի զսպվածությամբ նրան պատկերեն թղթի վրա: Ո՛չ տասնվեց աշակերտներին, ինչպիսի ունակությունների էլ որ նրանք տնօրինեին, ոչ անգամ պրոֆեսոր Քուխենին, ում ածխե պարուրազարդերը համարվում էին իրենց ձևի մեջ միակը, չհաջողվեց գալիք սերունդների համար թողնել Օսկարի շատ թե քիչ

բավարար կերպարը: Չնայած ես վատ չէի վաստակում, ինձ հարգանքով էին վերաբերվում, ես օր օրի վեցական ժամ կանգնած էի մնում պտտվող շրջանի վրա մեկ դեմքով դեպի մշտապես խցանված լվացարանը, մեկ քթով դեպի սրահի մոխրագույն, բաց երկնագույն, թեթև ամպերով վարագուրված պատուհանները, իսկ երբեմն դեպի նկարակալը և ցուցադրում էի արտահայտություն, որն ամեն ժամ ինձ մեկ մարկ ութսուն պֆենիգ էր բերում:

Մի քանի շաբաթ անց աշակերտներին հաջողվեց մեկ-երկու պատշաճ ուրվանկար անել: Այլ խոսքերով, նրանք թեթևակի չափավորեցին սևության արտահայտչականության մեջ իրենց եռանդը, սակայն իմ կուզի չափսերը ավելի էին հասցնում դեպի անսահմանություն, երբեմն թղթի վրա ինձ պատկերում էին գլխից մինչև կրունկներս, պիջակիս կրծքի կոճակներից մինչև այն տեղը, որտեղ կոստյումի կտորը առավել շատ էր ծգվում՝ իմ կուզը ծածկելով: Շատ թերթերի վրա ես նույնիսկ հետին պլան հայտնաբերեցի: Չնայած փողային ռեֆորմին՝ երիտասարդ մարդիկ դեռևս պատերազմի ազդեցության տակ գտնվելով, իմ ետևում կառուցում էին դատարկ պատուհանների սև, մեղադրող ակնախոռոչներով փլատակներ, ինձ՝ անհուսալիորեն սովատանջ եղած փախստականիս, տեղավորում էին երկու այլանդակված ծառերի միջև: Նույնիսկ վեր էին ածում կալանավորի և ժրաջան ածուխով իր թիկունքում չափազանցված ծակող փշալար էին քաշում, կանգնեցնում պատահական դիտանոցների նշանառության տակ, որոնք իրենց հերթին սպառնում էին ետին պլանում, ստիպում էին բռնել դատարկ թիթեյա պնակը, իմ ետևի ու իմ վերևի ճաղապատված պատուհանները լրացնում էին գրաֆիկական գրավչությունը՝ Օսկարին կալանավորի հագուստով էին զգեստավորում, և այդ ամենը կատարվում էր հանուն գեղարվեստական արտահայտչականության:

Սակայն քանի որ ինձ որպես սևամազ գնչու-Օսկարի սևացնում էին ածուխով, քանի որ ինձ ստիպում էին այդ անլույս խավարին նայել ոչ թե երկնագույն, այլ ածխասև աչքերով՝ չնայած ես գիտակցում էի, որ փշալարը հնարավոր չէ նկարել: Բնորդի իրավունքներով լռում էի, սակայն շատ ուրախ էի, երբ քանդակագործները, որոնք, ինչպես հայտնի է, կարող են բավականանալ առանց ժամանակի նշանների, հրապուրեցին ինձ մոդելի կարգավիճակով, մերկ մոդելի:

Այս անգամ ինձ հետ խոսք բացեցին ոչ թե մի ինչ-որ աշակերտներ, այլ վարպետը անձամբ: Պրոֆեսոր Մարունը ընկերություն էր անում իմ ածխե պրոֆեսոր Քուլխենի հետ: Եվ մի անգամ, երբ Քուլխենի ստուդիայում՝ մի մոայլ շինություն, որը լի էր շրջանակների մեջ առնված ածխե

պարուրազարդերով, իսկ ես կանգնած էի անշարժ, որպեսզի հիշյալ մո-
րուքավորը իր անկրկնելի ածխե նրբագծով ինձ մարմնավորի թղթի
վրա, նրա մոտ եկավ պրոֆեսոր Մարունը՝ հիսունին մոտ ամրակազմ մի
տիպ, որին, սպիտակ խալաթի պատճառով, լիովին կարելի էր վիրա-
բույժի տեղ ընդունել, եթե միայն փոշոտ գլխարկը չվկայեր արվեստի
աշխարհին նրա պատկանելության մասին:

Մարունը, ինչպես ես անմիջապես նկատեցի, դասական ծների սի-
րահար էր, իմ համամասնությունների պատճառով, ինձ պարուրեց ան-
բարյացակամ հայացքի մեջ: Իսկ իր ընկերոջը նա ուղղակի ծաղրեց.
մի՞թե նրան՝ Քուխենին, չեն զգվեցրել այն գնչուական բնորոշները,
որոնց պատճառով նա գեղարվեստական շրջաններում «գնչուական
բարոնի» մականուն է ձեռք բերել: Իսկ այժմ նա, հավանաբար, որոշել է
իրեն փորձել այլանդակություններում. արդյո՞ք նա չի մտադրվել՝ հա-
ջողակ գնչուական շրջանից այժմ անցնել ոչ պակաս հաջողություն
ունեցող գաճաճի շրջանը:

Իր ընկերոջ ծաղրը Քուխենը վերածեց կատաղի, գիշերվա պես սև
ածխե նրբագծերի: Ստացվեց ամենասևր բոլոր այն նկարներից, որոնք
նա երբևիցե նկարել էր Օսկարից, գործնականում դա համատարած
սևություն էր, եթե չհաշվենք իմ այտուսկրերի, քթի, դնչի և ձեռքերի վրա-
յի սպիտակ բծիկները: Եվ, այնուամենայնիվ, այդ դիմանկարում, որը
հետագա բոլոր ցուցահանդեսներում ուշադրություն էր գրավում, իմ աչ-
քերը երկնագույն են, այսինքն՝ բաց գույնի են, այլ ոչ թե մռայլ, ճառա-
գող: Օսկարը այս փաստը բացատրում է պրոֆեսոր Մարունի ազդե-
ցությամբ, որը ոչ թե ածխի էքսպոնսիվ ֆանատիկոսն էր, այլ դասական,
որի համար իր աչքերը փայլում էին գյոթեական պարզությամբ: Թերևս,
հատկապես Օսկարի հայացքը ստիպեց պրոֆեսոր Մարունին, որն ըստ
էության միայն համամասնություն էր սիրում, իմ մեջ քանդակագործի
համար բնորոշ տեսնել, իր համար բնորոշ:

Մարունի ստուղիան փոշոտ-լուսավոր էր, գրեթե դատարկ, և այն-
տեղ ոչ մի ավարտված աշխատանք չկար: Սակայն ամենուրեք կանգ-
նած էին մտահղացված աշխատանքների հիմնականախթքները, որոնք
այնքան հրաշալի էին մտահղացված, որ մետաղալարը, երկաթը և կա-
պարե ծոված մերկ խողովակները առանց կաղապարման կավի էլ առա-
ջիկայում ներդաշնակություն էին խոստանում:

Ամեն օր ես հնգական ժամ կանգնում էի նրա մոտ և ամեն ժամվա
համար երկուական մարկ էի ստանում: Նա պտտվող շրջանի վրա
կավճով որոշակի կետ էր նշագծում, ցույց էր տալիս, թե ապագայում
որտեղ պետք է դրված լինի իմ աջ ոտքը՝ որպես հենակետային: Հենա-

կետայինից տարված ուղղահայաց գիծը պետք է հստակ դուրս գար դեպի իմ անրագնդերի միջև ընկած պարանոցային փոսիկը: Մեզ մոտ ծախս ոտքը ազատ էր: Ընդ որում, դա խաբուսիկ բնորոշում է: Թեկուզ ես, մի փոքր ծալելով, այն անփութորեն մի կողմ թողնելու իրավունք ունեի, սակայն ոչ տեղաշարժել, ոչ ազատ շարժել ինձ թույլ չէր տրվում: Ազատ ոտքը ևս կավճով ամրացված էր շոջանի վրա:

Այն շաբաթների ընթացքում, որ ես դիրք էի ընդունում քանդակագործ Մարունի առաջ, նա այդպես էլ չկարողացավ իմ ձեռքերի համար համապատասխան տեղ գտնել: Ինչպես գտել էր այդ ոտքիս համար: Մեկ ինձ կարգադրում էին կախ գցել ծախս ձեռքս, մեկ այս ծալել գլխիս վերևում, մեկ երկու ձեռքերս կուզից ներքև խաչել ծալել կրծքիս վրա, մեկ հենել կողքերիս, գոյություն ունեին հազար հնարավորություններ, և քանդակագործը դրանցից յուրաքանչյուրը փորձեց իմ ու դուրսաթեք կապարե խողովակներով հիմնականաբաժնի վրա:

Եվ երբ մեկամսյա ժրաջան որոնումներից հետո նա ի վերջո որոշեց ինձ փոխանցել կավին խաչված ձեռքերով, որոնք ես պետք է պահեի ծոծրակիս վրա, կամ ընդհանրապես առանց ձեռքերի, ուղղակի իրանս, ապա կառուցումը և վերակառուցումը նրան այնքան ուժասպառ արեցին, որ չնայած նա մատները մտցրեց կավով արկղի մեջ ու ձեռնամուխ եղավ կաղապարմանը, սակայն հետո հանկարծ ձիգ տոն նյութը շրմփոցով ետ նետեց արկղի մեջ, քարացավ հիմնականաբաժնի դիմաց, ուսումնասիրեց ինձ, իմ հիմնականաբաժնը, և նրա մատները դողում էին վշտից. հիմնականաբաժնը չափից դուրս կատարյալ էր:

Չոզոցով հանձնվելով, գլխացավ պատկերելով, սակայն ամենևին Օսկարի վրա չբարկանալով՝ նա հրաժարվեց իր մտահոգացումից, հենակետային ու ազատ ոտքերով, կապարե վեր բարձրացված խողովակներով, երկաթյա ծոծրակի վրա խաչված մետաղալարե մատներով կուզիկ հիմնականաբաժնը՝ տարավ անկյուն: Մնացած բոլոր հիմնականաբաժների կողքին, լուռ, առանց ծաղրանքի յուր անօգտակարությունը զգալով, հիմնականաբաժնից կախվել էին պտտիչ հարմարանքները, որոնց նաև թիթեղներ էին անվանում: Դրանք պետք է պահեին կավի ծանրությունը:

Դրանից հետո մենք նրա հետ թեյ խմեցինք և էլի մեկ ժամից ոչ պակաս զրուցեցինք, որը հետո քանդակագործը իաշվարկեց որպես աշխատանքային ժամ: Նա վերհիշեց անցած ժամանակները, երբ պատանի Սիբելանջելոյի նման, ցենտներներով, առանց հոգնածության որևիցե հատկանիշների, կավը ծեփում էր հիմնականաբաժնի վրա և ավարտում էր աշխատանքները, որոնք մեծ մասամբ պատերազմի ժամանակ

ոչնչացան: Իսկ ես նրան պատմեցի քարահատ ու գրանիտագործ Օսկարի գործունեության մասին: Այդպես մենք նրա հետ մի քիչ էլ շատախոսեցինք, հետո նա ինձ տարավ աշակերտների մոտ, որպեսզի նրանք ևս իմ մեջ տեսնեն բնորոշին և Օսկարի նմանությամբ հիմնականախքներ կառուցեցին:

Պրոֆեսոր Մարունի աշակերտներից տասին եթե երկար մագերը որպես սեռական հատկանիշ ընդունենք, կարելի էր համարել աղջիկներ: Նրանցից չորսը տղեղ էին ու տաղանդաշատ: Երկուսը բարետես էին, շատախոս, մի խոսքով՝ սովորական աղջիկներ: Որպես մերկ բնորոշ, ես երբեք անհարմար չէի զգում: Ավելին, Օսկարը նույնիսկ որոշակիորեն ուրախացավ՝ տեսնելով, թե ինչպես զարմացան երկու բարետես աղջիկները, երբ առաջին անգամ ինձ զննեցին շրջանի վրա կանգնած, և որոշ տարակուսանքով փաստեցին, որ Օսկարը, չնայած իր կուզին ու ժլատորեն չափված հասակին, ունի անդամ, որն առիթի դեպքում կարող է դիմանալ տղամարդու, այսպես ասած, նմանատիպ ունեցվածքի ցանկացած համեմատության:

Պրոֆեսոր Մարունի աշակերտների հետ ձևավորվեցին փոքր-ինչ այլ հարաբերություններ, քան հենց Մարունի հետ: Նրանք արդեն երկու օրից ավարտեցին հիմնականախքների վրա աշխատանքը, իրենց հանձարներ էին կարծում և, հանձարեղ շտապողականությամբ համակված, կավը ծեփում էին հապճեպորեն ու ոչ արհեստավարժորեն ամրացված խողովակների վրա: Սակայն ամեն ինչից դատելով՝ չափից դուրս քիչ փայտե պտտիչ հարմարանքներ էին դրել իմ կուզի հիմնականախքի մեջ, քանզի երբ կաղապարման խոնավ կավի բեռն արդեն կախվել էր հիմնականախքի վրա՝ Օսկարին վայրի, զզգզված արտահայտություն հաղորդելով, նորածնի Օսկարը տասն անգամ կարճացավ: Իմ գլուխն արդեն կախվեց ոտքերիս մեջտեղում, իսկ թարմ կավը սկսեց խողովակներից բլիթ-բլիթ թափվել ցած, իսկ իմ կուզն իջավ ծնկներիցս ներքև, և միայն այդ ժամանակ ես կարողացա ըստ արժանվույն գնահատել նրանց խրատատու Մարունին, որը կարողանում էր այն աստիճան վարպետորեն հավաքել հիմնականախքը, որ հետո նույնիսկ կարիք չէր առաջանում այն էժանագին կաղապարման նյութով քողարկել:

Տգեղ, սակայն ընդունակ աղջիկները նույնիսկ թնկթնկացին, երբ կավե Օսկարն առանձնացավ մետաղալարե Օսկարից: Հաճելիները, սակայն, շատախոսները միայն ծիծաղում էին, երբ ինձ մոտ, գրեթե խորհրդանշանակորեն, խժռելով ժամանակը, միսը հեռանում էր ոսկորներից: Այն բանից հետո, երբ մի քանի շաբաթ անց աշակերտներին, այ-

նուամենայնիվ, հաջողվեց կիսամյակային եզրափակիչ ցուցահանդեսի համար մի քանի լիովին պատշաճ քանդակներ նախապատրաստել՝ սկզբում կավով, հետո գիպսով ու գալենիտով, ես հերթական անգամ հնարավորություն ստացա կրկին ու կրկին տգեղների, սակայն տաղանդաշատների աշխատանքը համեմատել հաճելիների, սակայն շատախոսների աշխատանքի հետ: Մինչ գրավիչ, սակայն արվեստին ոչ խորթ աղջիկները ջանասիրաբար էին պատկերել իմ գլուխը, վերջույթներս, կուզս, իսկ իմ անդամը՝ տարօրինակ վախվորածությամբ կամ քամահրել էին կամ փոխարինել հիմար ոճավորմամբ, հաճելի, մեծ աչքերով՝ չնայած որ գեղեցիկ մատներով, սակայն բացարձակապես անտաղանդ աղջիկները գրեթե ուշադրություն չէին հատկացրել իմ մարմնամասերին, սակայն օգտագործել էին իրենց ողջ ջանքը՝ գեղեցիկ օրգանները հնարավորին չափ ճշտորեն պատկերելու համար: Որպեսզի այս հարմար առիթի ժամանակ չմոռանանք արական սեռի չորս քանդակագործներին, հարկ է նշել. սրանք վերացարկել էին, տափակ ռանդայված տախտակների օգնությամբ ինձ քառանկյուն էին դարձրել, իսկ այն, ինչը քամահրել էին տգեղ աղջիկները, իսկ գեղեցիկները պատկերել էին որպես բնության վայրագ ծաղկում, նրանք, տղամարդկային սքափ խելքով առաջնորդվելով, քանդակել էին երկու հավասար չափի խորամարդիկների վերևում երկարավուն քառակող սրոցաքարի տեսքով՝ ինչպես տարածության մեջ ցցված մանկական խորանարդիկների՝ արքայի որդեծնական անդամ:

Կամ այն է՝ հանուն իմ երկնագույն աչքերի, կամ այն է՝ հանուն լուսարձակների, որոնք քանդակագործները շարել էին իմ շուրջը, բարետես քանդակագործուհիների մոտ անցուդարձ անողները մերկ Օսկարի ոչ այն է՝ իմ աչքերի երկնագույնության մեջ, ոչ այն է՝ լուսարձակներից կարմրած կաշվի մեջ, գեղարվեստական տեսանկյունից ինչ-որ գրավիչ բան հայտնաբերեցին: Այդ իսկ պատճառով գրաֆիկայի ու քանդակագործության կիսանկուղային ստուդիաներից ինձ առևանգեցին դեպի վերին հարկերը, որտեղ սկսեցին իրենց ներկապնակների վրա ինձ համապատասխանող ներկեր խառնել:

Սկզբում իմ երկնագույն հայացքը մեծ տպավորություն թողեց նկարիչների վրա: Նրանց դա այն աստիճան երկնագույն էր թվում, որ նկարչի վրձինը ցանկանում էր ինձ ընդհանրապես ու ամբողջությամբ երկնագույն դարձնել: Օսկարի առողջ մարմինը, նրա ալիքածև, շագանակագույն մազերը, նրա թարմ, հյութեղ բերանը թառամում էին չարագուշակ կապույտ երանգների մեջ, բացի այդ, երբեմն կարծես թե քայքայումը

արագացնելով, իմ մարմնի կապույտ կտորներին խառնվում էր հիվանդագին կանաչն ու սրտխառնոց առաջացնող դեղինը:

Ուրիշ գույներ Օսկարը կարողացավ ձեռք բերել միայն այն բանից հետո, երբ կառնավալի ժամանակ, որը մեկ շաբաթ շարունակ տոնում էին ակադեմիայի նկուղներում, հայտնաբերեց Ուլլային և մուսայի իրավունքներով նրան ներկայացրեց նկարիչներին: Ի՞նչ էր դա, կառնավալի վերջին օ՞րը: Այո, կառնավալի վերջին օրը, երբ ես որոշեցի մասնակցություն ունենալ տոնահանդեսին, զալ կառնավալային կոստյումով և ամբոխին խառնել կոստյումավորված Օսկարին:

Ինձ հայելու առաջ տեսնելով՝ Մարիան ասաց.

– Ավելի լավ է դու տանը նստեիր: Նրանք քեզ ախր ոտքերի տակ կտորոնեն:

Հետո նա, այնուամենայնիվ, օգնեց ինձ հագնվել, ձևեց կտորի հատվածները, իսկ նրա քույր Հուստան ասեղով անմիջապես խեղկատակի կոստյում բլանդեց: Սկզբում ես Վելասկեսի ոգով ինչ-որ բան էի պատկերացնում, ես դեմ չէի նաև ինձ զորավար Նարսես կամ իշխան Օյգեն տեսնել: Երբ հետո ես ի վերջո կանգնեցի մեծ հայելու առջև, որի վրա պատերազմը անկյունագծով ճաք էր թողել՝ անդրադարձը փոքր-ինչ աղավաղող, երբ աչքիս առաջ հայտնվեց բուֆերով, կտրվածքներով, զանգակներով այդ ողջ խայտաբղետ կարվածքը, իմ Կուրտ որդու մոտ ծիծաղ և հազի սուր բռնկում առաջ բերելով, և ինքս ինձ ամենևին երջանիկ չգգալով՝ ցածրաձայն շշնջացի.

– Ահա, Օսկար, այժմ դու խեղկատակ Յորիկն ես: Սակայն որտե՞ղ կճարվի այն թագավորը, որին դու կկարողանայիր ծաղրել:

Արդեն տրամվայում, որն ինձ պիտի հասցներ Ռաթինգյան դարպասներ, ակադեմիայից ոչ հեռու, ես նկատեցի, որ ժողովրդի մոտ, դե, մի խոսքով, նրա մոտ, ով կովբոյի կամ իսպանուհու հագուստ հագած, ուզում էր հիշողությունից դուրս մղել հիմնարկի իր բաժինը կամ վաճառասեղանը, ես ամենևին էլ ոչ թե ծիծաղ, այլ ընդհակառակը, վախ էի առաջացնում: Ինձամից մի կողմ էին քաշվում, և այդ իսկ պատճառով, չնայած լեփ-լեցուն վագոնին, ես կարող էի նստարանի հաճույքը վայելել: Ակադեմիայի դիմաց ոստիկանները թափ էին տալիս իրենց բացարձակապես իսկական և ամենևին էլ ոչ կոստյումավորված մահակները: «Արվեստի խայտառակությունը»՝ այդպես էր կոչվում արվեստի երիտասարդ ծառաների տունը, լեփ-լեցուն էր, սակայն ամբոխը փորձում էր գրոհել շենքը, ինչի առիթով, եթե ոչ արյունոտ, ապա բոլոր դեպքերում գոնե խայտաբղետ բախումներ ունեցավ ոստիկանության հետ:

Երբ Օսկարը իր ծախ թևքի վրա կարված փոքրիկ զանգակին ստիպեց ծայն հանել, ամբոխը նահանջեց, ուստիկանը, որը մասնագիտորեն զնահատեց իմ չափսերը, վերևից ներքև պատիվ տվեց, հարցրեց ինչ եմ ես ուզում և, մահակը թափահարելով, ինձ ուղեկցեց դեպի տոնական նկուղային դահլիճ, ուր դեռ եռում էին կրքերը:

Միայն թե թող ոչ ոք չկարծի, որ արվեստագետների տոնը դա այնպիսի տոն է, որն արվեստագետներն են տոնում: Ակադեմիայի ուսանողների մեծ մասը կանգնած էր վաճառասեղանների ետևում լուրջ, լարված և ամոթխած դեմքերով նայում այնտեղ, ուր դրված էին գարեջուր, շամպայն, նրբերշիկ ու փորձում էր նման ծնով ինչ-որ բան վաստակել: Եփշտն ասած, արվեստագետների տոնի ծախսերը վճարում էին քաղքեմիները, որոնք տարին մեկ անգամ շաղ էին տալիս փողերը և ցանկանում էին ապրել ու տոնել արվեստագետների նման:

Սոտավորապես մեկ ժամ ես աստիճանների վրա, անկյուններում ու սեղանների տակ վախեցնում էի զույգերին, որոնք նոր-նոր պատրաստվում էին գոնե մի ինչ-որ օգուտ քաղել անհարմարություններից: Այնուհետև ծանոթացա երկու չինուիների հետ, որոնց երակներով, հավանաբար, հունական արյուն էր հոսում, քանզի նրանք զբաղվում էին սիրով, որն արդեն շատ դարեր առաջ գովերգվել էր Լեսբոս կղզում: Չնայած երկուսն էլ ծարպկորեն ու բազմամատ բավարարում էին մեկը մյուսի հաճույքը հայացքիս միանգամայն հետաքրքրաշարժ տեսարաններ կայացնելով, նրանք չգրգռեցին իմ կարևոր տեղերը: Հետո մենք միասին տաք շամպայն խմեցինք և, իմ թույլտվությամբ, նրանք փորձեցին ծայրագույն կետում շատ ծակող կուզիս դիմադրությունը և հավանաբար երջանիկ էին, ինչը հերթական անգամ հաստատում է դրույթը. կուզը կանանց երջանկություն է բերում:

Սակայն կանանց հետ այդ շփումը որքան ավելի էր երկարում, այնքան ավելի թախծոտ էր դարձնում ինձ: Մտքերը ծանծաղացել էին ինձ, քաղաքականությունն ինձ անհամգտացնում էր, և ես շամպայնով սփռոցի վրա նկարեցի Բեռլինի պաշարումը, ես վրձնով օդային կամուրջ էի նկարում երկու չինությունների միջև, որոնք ոչ մի կերպ չէին կարողանում միավորվել, կասկածեցի Գերմանիայի վերամիավորմանը և զբաղվեցի նրանով, ինչով Յորիկի կարգավիճակով երբեք չէի զբաղվել. Օսկարը կյանքի իմաստն էր փնտրում:

Երբ իմ տիկնանց խելքին այլևս չփչեց մի այնպիսի բան, ինչի վրա արժենար նայել, և նրանք սկսեցին արտասուքներ թափել, որոնք նրանց չպարված չինական մոռթների վրա դավաճանական հետքեր թողեցին, ես վեր կացա՝ կտրվածքներով, զանգակովս զնգզնգացնելով,

իմ էության երկու երրորդով արդեն պատրաստվում էի գնալ տուն, միայն վերջին երրորդի համար կառնավալային փոքրիկ արկած էի փնտրում և տեսա... ոչ, այդ նա ինձ հետ խոսեց, ավագ եֆրեյտոր Լանքեսը:

Դուք դեռ չեք մոռացել: Սենք նրան հանդիպել ենք քառասունչորսի ամռանը, Ատլանտյան բերդապատնեշի մոտ: Նա այնտեղ բետոն էր պահպանում և ծխում էր իմ խրատատու Բեբրայի սիգարետները:

Ես ուզում էի բարձրանալ աստիճաններով, որտեղ միմյանց կիպ սեղմվել էին, նստել և շուրթ շրթի համբուրվում էին զույգերը, ես ինքս ինձ կրակ տվեցի, այդ ժամանակ ինչ-որ մեկը ինձ մատով հրեց, և վերջին համաշխարհային պատերազմի ավագ եֆրեյտորը հարցրեց.

– Յեյ, եղբայր, քեզ մոտ ինձ համար սիգարետ չի՞ գտնվի:

Ջարմանալի չէ, որ նման ձևով դիմելուց հետո և նաև այն պատճառով, որ նրա կոստյումը մոխրագույն էր, զինվորական գույնի, ես անմիջապես ճանաչեցի նրան:

Սակայն ես չէի էլ մտածի ծանոթությունս վերականգնելու մասին, եթե ավագ եֆրեյտորի, նույն ինքը՝ բետոնի նկարչի, ծնկների վրա նստած չլիներ մուսան, մարմնավորված կենդանի մուսան: Թույլ տվեք ինձ նախ խոսել նկարչի հետ և հետո միայն նկարագրել մուսային: Ես ոչ միայն սիգարետ տվեցի նրան, ես նույնիսկ իմ կրակայրիչը գործի դրեցի, և երբ նա ներշնչեց ծուխը, հարցրեցի.

– Ավագ եֆրեյտոր Լանքես, դուք ինձ պատահաբար չե՞ք ճանաչում: Բեբրայի ռազմաճակատային թատրոնը: Միստիկ բարբարոսական, ծանծրալի:

Նկարիչը վեր թռավ, երբ ես այդպես դիմեցի նրան, ճիշտ է, սիգարետը պահեց, սակայն մուսային ցած գցեց: Ես բարձրացրեցի այդ հարբած ու ծխած երկարոտն մանկանը և վերադարձրեցի ըստ պատկանելության: Իսկ մինչ մենք երկուսս՝ Լանքեսն ու Օսկարը, հիշողություններ էինք փոխանակում, կշտամբում էինք ավագ լեյտենանտ Յերցոգին, որը Լանքեսին հորինող էր անվանում, հարգանքի տուրք մատուցեցինք իմ խորհրդատու Բեբրային և նաև միանձնուհիներին՝ նրանց, որոնք այն ժամանակ Ռոմնեյան ծնեբեկի մեջ ծովային խեցգետիններ էին փնտրում, ես հիանում էի մուսայի հայտնությամբ: Նա հայտնվեց ինչպես հրեշտակ, նրա վրա ձևավորված թղթազանգված կար. այդպիսիք օգտագործում են արտահանվող ձվերի փաթեթավորման համար և, չնայած ուժեղագույն հարբածությանը, թախծի մեջ խոնարհված ուսեռին, նա դեռ էլի սփռում էր երկնակյացի թեթևակի հմայքը.

– Սա Ուլլան է,– նրան ինձ ներկայացրեց նկարիչ Լանքեսը:– Ընդհանրապես ասած՝ նա դերձակի մասնագիտությունն էր սովորում, սակայն այժմ մտադրվել է արվեստով զբաղվել, ինչն ինձ ամենևին ձեռք չի տալիս, քանի որ կար ու ձևով նա ինչ-որ բան կարող է վաստակել, իսկ արվեստով՝ ոչ:

Այդ ժամանակ Օսկարը, որը հենց արվեստով ոչ քիչ գումար էր վաստակում, թույլտվություն խնդրեց Գեղարվեստի ակադեմիայի ուսանողներին ներկայացնել Ուլլային՝ որպես բնորոգուհի ու որպես մուսա: Իմ առաջարկից Լանքեսը այնպես խանդավառվեց, որ իմ տուփի միջից միանգամից երեք սիգարետ վերցրեց, սակայն փոխարենը հրավիրեց այցելել իր արվեստանոցը, այդպիսի առաջարկը, սակայն, նա անմիջապես սահմանափակեց մինչև արվեստանոց տաքսու գումարը վճարելու պահանջով:

Սենք անմիջապես էլ գնացինք՝ դիմակահանդեսը զրկելով մեր ներկայությունից. ես վճարեցի տաքսու համար, և Լանքեսը, որի արվեստանոցը գտնվում էր Զիտարդերշտրասե փողոցում, սպիրտայրոցի վրա սուրճ եփեց, ինչից մուսան կրկին ուշքի եկավ, իսկ այն բանից հետո, երբ իմ աչ ցուցամատի օգնությամբ փսխեց, նա լիովին սթափ էր թվում:

Միայն այն ժամանակ ես տեսա, որ նրա բաց երկնագույն աչքերը անփոփոխ զարմանք էին արտահայտում, լսեցի նաև նրա փոքր-ինչ զրնգուն-ծվծվան, սակայն սրտաշարժ հնայքից զուրկ ձայնը: Երբ նկարիչ Լանքեսը նրան տեղյակ պահեց իմ առաջարկի մասին և ավելի շուտ հրամայեց, քան թե առաջարկեց նրան Գեղարվեստի ակադեմիայում աշխատել որպես բնորոգուհի, նա սկզբում հրաժարվեց՝ չցանկանալով լինել ո՛չ ակադեմիայի մուսան, ո՛չ բնորոգուհին, այլ ցանկացավ անբաժան պատկանել միայն նկարիչ Լանքեսին: Սակայն վերջինս չոր և առանց ավելորդ բառերի, ինչպես և սովորաբար պիտի պահեն իրենց տաղանդավոր նկարիչները, ողջ թափով նրան ապտակ հասցրեց, կրկնեց իր հարցը, բավարարված, նախկին անտարբերությամբ ծիծաղեց, երբ նա, հեծկլտալով (հենց այդպես են լաց լինում հրեշտակները), պատրաստակամություն հայտնեց լավ վճարվող բնորոգուհի, իսկ միգուցե նաև ակադեմիայի նկարիչների համար մուսա դառնալ:

Ընդ որում, պետք է հաշվի առնել, որ Ուլլան մեկ մետր յոթանասուներեք սանտիմետր հասակ ունի, որ նա ավելի քան վայելչակազմ է, դուրսից ու փխրուն և դրանով իսկ ստիպում է միաժամանակ վերհիշել Բոտիչելլին ու Կրամային: Սենք նրա հետ ողջ հասակով զույգ դիմանկար էինք պատկերում: Պարզվեց, որ նրա երկար ու հարթ մարմինը,

որը պատված էր մանկական նուրբ աղվամազիկներով, նույն գույնի է, ինչ լանգուստի միսը: Նրա գլխի մազերը թերևս նոսր էին, սակայն երկար ու ծղոտագույն-դեղնավուն: Ցայլքի մազերը խոնճում էին ու շիկավուն, ոչ մեծ եռանկյունի էին զբաղեցնում, իսկ թևատակի մազերը Ուլլան ամեն շաբաթ սափրում էր:

Ինչպես էլ պետք էր սպասել, սովորական աշակերտները չկարողացան մեզանից որևէ պետքական բան ստանալ. նրանք մեկ նրան չափից դուրս երկար ծեռքերով էին նկարում. մեկ ինձ՝ չափից դուրս մեծ գլխով, կարճ ասած կրկնում էին բոլոր աշակերտներին բնորոշ սխալները. նրանք չէին կարողանում կառուցել կոմպոզիցիան:

Միայն երբ մեզ հայտնաբերեցին Ցիգեն ու Ռասկոլնիկովը, հայտնվեցին կտավներ, որոնք արժանի էին այնպիսի երևույթի, ինչպիսին Մուսան ու Օսկարն էին:

Նա քնած է, ես վախեցրեցի նրան. այծամարդն ու հավերժահարը:

Ես չորեքթաթ եմ, նա իր փոքրիկ, մշտապես կարծես թե մրսած կրծքերով խոնարհվում է ինձ վրա. գեղեցիկիսն ու հրեշը:

Նա պառկած է, ես, նրա ոտքերի արանքում պարսատիկով ու ծիու դիմակով խաղալով, զվարճանում եմ. տիկինը և միաեղջյուրը:

Եվ այս ամենը Ցիգեի ու Ռասկոլնիկովի ոգով, երբեմն գունավոր, երբեմն վեհանձն մոխրագույն երանգներով, երբեմն դետալները, որոնք նրբագույն վրձնով են նկարված, երբեմն կրկին Ցիգեի ոգուն բնորոշ, հանճարեղ մածկաթիակով քսված գույներ, երբեմն Ուլլայի ու Օսկարի շուրջ խորհրդավորությունը տրված է միայն ակնարկով, և հետո միայն հենց Ռասկոլնիկովն է մեր օգնությամբ գտնում ճանապարհը դեպի սյուրռեալիզմ: Մեկ Օսկարի դեմքը վեր է ածվում պղնձադեղին թվատախտակի, ինչպիսին մի ժամանակ ունեին մեր ժամացույցները, մեկ իմ կուզի վրա ծաղկում են մեխանիկորեն ոլորված բեղիկներով վարդերը, և Ուլլան պետք է դրանք քաղի, մեկ ես նստած եմ կտրվածքով բացված, վերևում ծալտացող, ներքևում երկարոտն Ուլլայի ներսում և ինչ-որ տեղ նրա փայծաղի ու լյարդի միջև նկարագարող գրքերի էջերն եմ թերթում: Դրանից բացի, մեզ հաճույքով զգեստավորում էին տարբեր հագուստներով, Ուլլային դարձնում էին Կոլոմբինա, ինձ՝ դեմքիս սպիտակ ներկ քսված թափժոտ միմոս: Եվ ի վերջո, հատկապես Ռասկոլնիկովին էին վստահում մեծ կտավ նկարելը, իսկ նրան այն պատճառով էին Ռասկոլնիկով անվանում, որ նա մշտապես կրկնում էր ոճրի ու պատժի մասին: Ես նստել էի Ուլլայի ծախ, թեթև աղվամազով պատված ծնկի վրա՝ մերկ երեխա-հրեշ, և նա պատկերում էր Աստվածամորը: Իսկ Օսկարը բնորոշում էր Հիսուսի դերում:

Հետագայում այդ կտավը «Աստվածամայր-քառասունինը» անվամբ անցավ բազմաթիվ ցուցահանդեսով և, նույնիսկ որպես հասարակ ցուցապատառ, կարողացավ տպավորություն թողնել, քանզի հայտնվեց իմ օրինակելի բյուրգերուհի Սարիայի աչքերին, առաջ բերեց տնային աղմկոտ վիճաբանություն, հետո բավականին մեծ գումարով գնվեց մի արդյունաբերողի կողմից և հնարավոր է, որ մինչ օրս էլ կախված է ինչ-որ տեղ, ինչ-որ մի վարչարարական շենքի նիստերի դահլիճում՝ ազդեցություն թողնելով վարչության անդամների վրա:

Ինձ դուր էին գալիս այն տաղանդավոր սանձարձակությունները, որ նրանք ձեռնարկում էին իմ կուզի ու համաչափությունների հետ: Դրան գումարվեց նաև այն, որ երբ Ուլլային և ինձ, մեր հանրաճանաչ կարգավիճակով մեկ ժամ կեցվածք ընդունելու համար, վճարում էին երկու մարկ հիսուն պֆենիգ: Ուլլան ևս լիովին համակերպվեց բնորոշուհու դերի հետ: Մեծ ու պատժիչ աջ ձեռքով նկարիչ Լանքետը սկսեց շատ ավելի լավ վերաբերվել Ուլլային, երբ վերջինս սկսեց պարբերաբար փող բերել տուն, իսկ նա նրան հարվածում էր միայն, հանճարեղ վերացածությունների համար անհրաժեշտ էր պատժող աջ ձեռքը: Այդպիսով, այդ նկարչի համար, որը սուտ օպտիկական նկատառումներից ելնելով, ոչ մի անգամ Ուլլային որպես բնորոշուհի չէր օգտագործում, նա նույնպես հայտնի իմաստով դարձավ մուսա, քանզի միայն այն ապտակը, որը նա նվիրեց աղջկան, նրա ձեռքին, նկարչի ձեռքին իրական ստեղծագործական ուժ հաղորդեց:

Ճիշտ է, իր տրտնջալից փխրունությամբ, որն ըստ էության հրեշտակի դիմացկունություն էր, Ուլլան ինձ էլ դրդեց բռնության, սակայն ես կարողանում էի ինձ տիրապետել և ամեն անգամ, երբ ես մտրակով հարվածելու չափից դուրս մեծ ցանկություն էի ունենում, դրա փոխարեն ես նրան հրուշակեղեն ուտելու էի հրավիրում, տամում էի պճնամուկության թեթև երանգով, որը ձեռք էի բերել արվեստագետների հետ շփվելով, որպես իմ համաչափությունների կողքին երկար ցողունով, հազվագյուտ ծաղկի հետ զբոսնելով, քայլում էի բանուկ և աչքերը չռած դիտող Քյոնիգսալլելով և նրան մանուշակագույն երկար գուլպաներ ու վարդագույն ձեռնոցներ էի գնում: Ամեն ինչ այլ տեսք ուներ նկարիչ Ռասկոլնիկովի մոտ, որը, նույնիսկ Ուլլային չմոտենալով, նրա հետ ինտիմ կապի մեջ էր գտնվում: Այսպես, մի անգամ նա աղջկան ստիպեց պտտվող շրջանի վրա լայն բացված ոտքերով կեցվածք ընդունել, ընդ որում ոչ թե սկսեց նկարել, այլ նստելով աթոռակի վրա, հենց նրա պատճառական տեղի դիմաց, մի քանի քայլ հեռու, և համառորեն ինչ-

որ բան փնթփնթալով ոճրի ու պատժի մասին, աչքերը հառեց այնտեղ, մինչև որ մուսայի այդ տեղը չխոնավացավ ու լայն չբացվեց: Նաև Ռասկոլնիկովն ինքը խոսակցությունների ու հայացքների շնորհիվ հասավ բավարար արդյունքի, այնուհետև վեր թռավ իր աթոռակի վրայից ու նկարակալի վրա լայն-լայն վրձնախազվածքներով սկսեց իր «Մադոննա-49»-ը:

Երբեմն ինձ վրա էլ էր Ռասկոլնիկովը աչքերը չռում չնայած այլ պատճառներով: Նա գտնում էր, որ ինձ մոտ ինչ-որ բան է պակասում: Նա անընդհատ կրկնում էր, որ իմ ձեռքերի միջև ինչ-որ մի դատարկություն է առաջանում և հերթով իմ ձեռքը ինչ-որ առարկաներ էր խցկում, որպիսիք նրա սյուրռեալիստական երևակայության պայմաններում ավելի շատ էին մտքին գալիս, քան պետք էր: Այսպես, նա ինձ զինեց ատրճանակով, ստիպեց ինձ՝ Հիսուսիս, նշան բռնել Մադոննայի վրա: Ես պատրաստ էի նրան մեկնել ավագե ժամացույցը, հայելին, որը նրան սարսափելիորեն տգեղացնում էր, քանի որ ուռուցիկ էր: Սկրատները, ձկան կմախքները, հեռախոսների լսափողները, զանգերը, փոքրիկ ինքնաթիռները, զրահամեքենաները, օվկիանոսային շոգենավերը ես բռնում էի երկու ձեռքերով: Բայց և այնպես, Ռասկոլնիկովը շուտով դա նկատեց, ես չէի կարողանում դատարկությունը լրացնել:

Օսկարը սարսափով էր սպասում այն օրվան, երբ նկարիչը կբերի մի առարկա, որը նախատեսված է միայն այն բանի համար, որպեսզի ես այն բռնեմ իմ ձեռքերի մեջ: Իսկ երբ ի վերջո նա թմբուկ բերեց, ես գոռացի.

— Ո՛ր-ոչ:

Ռասկոլնիկովը.— Վերցրու թմբուկը, Օսկար, ես ճանաչեցի քեզ:

Ես ողջ մարմնովս դողալով.— Ոչ մի դեպքում: Սեկընդմիշտ վերջ է տրված դրան:

Նա՛ մռայլ.— Ոչինչ էլ վերջացած չէ, ամեն ինչ վերադառնում է, ոճիր, պատիժ և կրկին ոճիր:

Ես՝ ուժերիս վերջին լարումով.— Օսկարը արդեն քավել է իր մեղքերը, ներքե նրան թմբուկի համար, ես ամեն ինչ պատրաստ եմ բռնել, միայն թե ոչ այդ թիթեղը:

Ես լաց էի լինում, երբ մուսա Ուլլան խոնարհվեց ինձ վրա, և ես, արտասուքներիցս կուրացած, չէի կարող խանգարել այն բանին, որ մուսան համբուրեր ինձ, իր սարսափելի համբույրով համբուրեր ինձ: Դուք բոլորդ, ում երբևէ դիպել է մուսայի համբույրը, հավանաբար կհասկանաք, որ այդ խարամող համբույրից հետո Օսկարը կրկին ձեռքը վերց-

րեց այն թիթեղը, որը շատ տարիներ առաջ դեն էր նետել, թաղել էր Չասպե գերեզմանատան ավազի մեջ:

Սակայն ես չսկսեցի թմբկահարել, ես ուղղակի կեցվածք ընդունեցի և, ինչն արդեն ինքնըստինքյան բավականին վատ է, «Մադոննա-49»-ի մերկ ծախ ծնկան վրա նկարվեցի որպես թմբկահարող Հիսուս:

Հենց այդպիսին էլ Մարիան ինձ տեսավ ցուցապաստառի վրա, որը տեղեկացնում էր գեղարվեստական ցուցահանդեսների մասին: Ինձ չզգուշացնելով՝ նա եղավ այդ ցուցահանդեսում, հավանաբար երկար ժամանակ նա կանգնել էր այդ կտավի դիմաց և լցվել զայրությամբ, քանզի ավելի ուշ, պատասխանի կանչելով, ինձ հարվածներ հասցրեց հենց իմ որդի Կուրտի դպրոցական քանոնով: Նա, որ արդեն մի քանի ամիս առաջ լավ վճարվող տեղ էր գտել նրբախորտիկների մեծ խանութում, սկզբում վաճառողուհու տեղ, իսկ հետո, ժրաջանության համար, գանձապահուհու: Այժմ նա իմ հանդեպ իրեն պահում էր որպես արևմուտքում լիովին ընտելացած անձ, այլ ոչ որպես արևելքից փախստականուհի, որը զբաղվում էր վերավաճառքով, և այդ իսկ պատճառով նա համոզմունքի մեծ ուժով կարող էր ինձ անվանել խոզ, ապականված անձնավորություն, գոռում էր նաև, որ այլևս չի ցանկանում տեսնել այն անիծյալ փողերը, որոնք ես աշխատում եմ իմ նողկալիություններով, և ինձ ևս նա չի ցանկանում տեսնել: Ճիշտ է, վերջին խոսքերը Մարիան շատ արագ հետ վերցրեց և երկու շաբաթ անց տնտեսական ծախսերի համար բռնագրավեց իմ աշխատավարձի զգալի մասը, սակայն ես որոշեցի վերջ դնել նրա, նրա քրոջ՝ Հուստայի և իմ որդի Կուրտի հետ համատեղ բնակվելուն, որոշեցի մեկնել որքան հնարավոր է հեռու, օրինակ, Համբուրգ, հնարավորին չափ ծովին մոտիկ, եթե հաջողվի: Սակայն Մարիան, որը շուտափույթ հավանություն տվեց իմ տեղափոխմանը, այնուամենայնիվ իր քրոջ Հուստայի աջակցությամբ պնդեց, որպեսզի ես սենյակ փնտրեմ իրենից ու փոքրիկ Կուրտից ոչ հեռու ինչ-որ տեղ, ամեն դեպքում Դյուսելդորֆից ոչ մի կերպ ավելի հեռու:

ՈՋՆԻ

Վերականգնված, կտրված, արմատախիլ արված, մասնակից դարձված, քամուց քշված, զգացմունքների միջոցով ըմբռնած, միայն վարձակալի կարգավիճակով Օսկարը բնակիչներից յուրացրեց թմբուկին վերադառնալու արվեստին: Ոչ միայն հենց սենյակը, այլև Ոզնին և դա-

գաղազործի բակի արհեստանոցը, և պարոն Մյունցերը օգնեցին ինձ վերադառնալ, և քույր Դորոթեան ևս խթանիչ դեր խաղաց:

Յիշո՞ւմ եք Պարցիֆալին: Ահա և ես նույնպես ոչ այնքան: Թերևս միայն ծյան վրա երեք արյան կաթիլների պատմությունը: Պատմությունը ճշմարտանման է, որովհետև կիրառելի է իմ նկատմամբ: Միգուցե այն յուրաքանչյուրի համար է կիրառելի, ով որևիցե մի գաղափար ունի: Սակայն Օսկարը գրում է իր մասին, և այդ իսկ պատճառով նույնիսկ մի տեսակ կասկածելի է, որ այն գրված է, կարծես չափ ու ձևված, նրա համար:

Եհշտ է, ես առաջվա պես ծառայում էի արվեստին՝ թույլ տալով ինձ սևացնել ու կանգնեցնել ինչ-որ ֆոնի վրա, Ուլլա անունով մուսայի հետ համատեղ ես ողջ մի կիսամյակ արգասաբեր էի դարձնում Գեղարվեստի ակադեմիան՝ մենք նաև հաջորդ, ամառային կիսամյակին չգրկեցինք մուսայի բարեմադթանքներից, սակայն արդեն տեղաց ծյունը՝ դա բուժքրոջ աշխատանքային հագուստն է, կարմիր խաչը, որը քույրերի մեծ մասը, և, հետևաբար, քույր Դորոթեան կրում են բրոզի կենտրոնում, որն ամրացնում էր օձիքը, փայլում էր իմ աչքին՝ երեք կաթիլ արյան փոխարեն: Եվ ահա ես նստել և չէի կարողանում հեռացնել աչքերս:

Սակայն մինչև Ցայդլերի բնակարանի նախկին լոգասենյակում բնակվելը, անհրաժեշտ էր դեռ գտնել այն՝ այդ սենյակը: Յենց ավարտին էր մոտենում ծմեռային կիսամյակը, որոշ ուսանողներ հրաժարվեցին իրենց բնակարաններից, Ջատկին գնում էին տուն, իսկ հետո վերադառնում կամ չէին վերադառնում: Իմ գործընկերը նույն ինքը իմ մուսա Ուլլան, օգնում էր ինձ բնակարան գտնել, նա ինձ հետ եկավ ուսանողական խորհուրդ, այնտեղ մի կույտ հասցե և ակադեմիայից հանձնարարական նամակ տվեցին:

Նախքան բնակարանի որոնումներն սկսելը ես երկար ընդմիջումից հետո այցի գնացի Աղոթատան արահետի վրայի քարհատ Քորնեֆի արհեստանոց: Կապվածությունը ստիպեց ինձ ճամփա ընկնել, և բացի դա ես արձակուրդների ժամանակ աշխատանք էի փնտրում, քանզի այն մի քանի ժամերը, որոնք ես Ուլլայի հետ կամ առանց նրա պետք է կանգնեի որոշ պրոֆեսորների մոտ չորս սեանսներին, հազիվ թե կարողանայի մոտակա մեկ ու կես ամիսներին ինձ կերակրել, և բացի այդ էլ պետք էր կահավորված սենյակի համար փող աշխատել:

Ես Քորնեֆին գտա նախկին տեսքով՝ երկու գրեթե լավացած և մեկ դեռևս չհասունացած մկնոռախտերը վզին՝ նա խոնարհվել էր բելգիական գրանիտից սալաքարի վրա, որը կանգնեցրել էր ուղղահայաց դիր-

քով, իսկ այժմ հարվածը հարվածի ետևից նրա վրա ակոսներ էր տա-
շում: Մենք խոսեցինք դեսից դենից, ես ոչ առանց ակնարկի խաղում էի
փորիչի հետ, հայացքս անցկացրի ցուցադրված քարերի վրայով, որոնք
արդեն հարթեցված էին, փայլեցված և սպասում էին միայն, թե երբ
իրենց վրա գրություն կփորագրեն: Երկու մեղադրյալները՝ խեցեքարն
ու երկու հոգու գերեզմանի համար սիլեզյան մարմարը այնպիսի տեսք
ունեին, կարծես Քորնեֆը արդեն նրանց վաճառել է ու միայն գործիմաց
գրանիտագործի է ապաստում: Ես ուրախացա քարհատի համար, որը
փողային ռեֆորմից հետո դժվարին ժամանակ վերապրեց: Ընդ որում,
արդեն այն ժամանակ էլ մենք կարողանում էինք մեզ սփոփել հետևյալ
իմաստությամբ. նույնիսկ ամենակենսահաստատ փողային ռեֆորմը չի
կարող մարդկանց ետ պահել մահամալու և իրենց համար գերեզմանա-
քարեր պատվիրելու սովորությունից:

Հենց մեր ասածով էլ եղավ, մարդիկ կրկին սկսեցին մահանալ ու
կրկին գնել: Դրանից բացի, սկսվեցին պատվերներ, որոնք մինչև ռե-
ֆորմը գրեթե չէին լինում: Սաագործները սկսեցին իրենց կրպակների
ճակատային մասերն ու ներսը պատել Լանի խայտաբղետ մարմարով,
բանկերից ու առևտրի տներից շատերի վնասված տուֆի ու ավազաքա-
րի մեջ անհրաժեշտ էր էլի միջնամետաղաձողեր խփել, լրացնել, որ-
պեսզի բանկերն ու առևտրի տները կրկին ընդունեն արժանի տեսք:

«Ես գովեցի Քորնեֆի աշխատանքային կիրքն ու հարցրեցի, թե
կկարողանա՞ արդյոք նա կատարել իր պատվերները: Սկզբում Քորնե-
ֆը խուսափողական պատասխան տվեց, հետո, այնուամենայնիվ, խոս-
տովանեց, որ երբեմն կցանկանար չորս ծեռքեր ունենալ և ի վերջո ինձ
առաջարկեց, որ ես յուրաքանչյուր օրվա կեսը իր մոտ տպատառեր փո-
րագրեմ: Կավաքարի վրա գրության համար նա վճարում է քառասուն-
հինգական պֆենիգ, գրանիտի կամ դիաբազի վրա՝ ամեն տառը հի-
սունհինգ պֆենիգ է, ուռուցիկ տառերը համապատասխանաբար արժեն
վաթսուական ու յոթանասունհինգական պֆենիգ:

Ես անմիջապես անցա խեցեքարին, արագ ընտելացա տառերի
հետ աշխատանքին և սեպագրությամբ տաշեցի. «Ալլոիս Կրուֆեր – ծնվ.
3.9.1887 - մահ. 10.6.1946», երեսուն տառերի, նշանների ու թվերի հետ
գործը գլուխ բերեցի չորսից քիչ պակաս ժամում և հեռանալուց առաջ
գնացուցակի համաձայն ստացա երեսուն մարկ և հիսուն պֆենիգ:

Դա կազմում էր իմ բնակարանի ամսավճարի երրորդ մասը. ես ինձ
այդքանը կարող էի թույլ տալ: Քառասունից ավելին վճարել ես և չէի
կարող, և չէի ուզում, քանզի Օսկարը իր պարտականությունն էր համա-

րում այսուհետ ևս, գոնե համեստ, փող տալ Բիլկի տնտեսության համար, Մարիայի, տղայի ու Յուստայի համար:

Այն չորս հասցեներից, որոնք ստացել էի ակադեմիայի ուսանողական խորհրդի բարյացական տղաներից, ես ընտրեցի այս մեկը՝ Ցայդլեր, Յուլիխերշտրասե, յոթ, քանի որ այնտեղից մինչև ակադեմիա առավել մոտ էր:

Մայիսի սկզբին, երբ շոգ էր, մշուշոտ և ընդհանրապես ներքին հռենոսյան ձևով ես, ինձ հետ անհրաժեշտ կանխիկ գումար վերցնելով, ընկա ճամփա: Մարիան նորացրեց իմ կոստյումը, և ես լիովին պաճուճագարդ տեսք ունեի: Այն տունը, որի չորրորդ հարկում երեքսենյականոց բնակարան էր զբաղեցնում Ցայդլերը, տեղակայված էր փոշոտ շագանակենու ետևում և ամբողջապես պատված էր լորենու թողած բրդերով: Քանի որ Յուլիխերշտրասեն հիմնականում փլատակների էր վերածված, դժվար էր որևէ բան ասել հարևան տների, ինչպես և դիմացի տան մասին: Խոտով և գորտնուկներով պատված սարը՝ ձախ կողմից նրա միջից դուրս ցցված երկաթե ժանգոտված սյուներով թույլ էր տալիս կռահել, որ ինչ-որ ժամանակ այստեղ Ցայդլերի տան կողքին, կանգած է եղել հինգհարկանի տուն: Աջից հաջողվել էր մինչև երրորդ հարկը վերականգնել տունը, որն ամբողջապես չէր ավերվել: Սակայն այնուհետև հավանաբար միջոցները չէին բավարարել: Մնում էր էլի կարգի բերել բազմաթիվ տեղերում վնասված ու ճաքճքած, փայլեցված շվեդական սև գրանիտե ճակատային մասը: «Թաղման ինստիտուտ Շերմենման» գրության մեջ բավական շատ, արդեն չեն էլ կարող հիշել թե որ, տառեր էին պակասում: Երջանկաբար, հայելային գրանիտի վրա դեռևս երկու սեպագիր փորագրված արձապենու ճյուղեր էին մնացել և, նշանակում է, նրանք կարող էին կիսավեր շենքին գոնե մասամբ պարկեշտ տեսք հաղորդել:

Ավելի քան յոթանասունհինգ տարի գոյություն ունեցող այդ հիմնարկության դագաղների վաճառքը կատարվում էր բակում և իմ սենյակից, որի պատուհանները այդ կողմից էին, բավականին հաճախ գրավում էր իմ ուշադրությունը: Ես նայում էի բանվորներին, որոնք լավ եղանակին սրահից դուրս էին գլորում դագաղները, դրանք դնում էին իշոտնուկների վրա, որպեսզի բոլոր մատչելի միջոցներով նորացնեն փայլը այդ տարողությունների, որոնք ինձ սովոր ձևով ոտքերի մասում նեղանում էին:

Ձանգահարեցի, Ցայդլերն ինքը բացեց դուռը և հայտնվեց իմ առջև, դռների մեջ՝ կարճահասակ, ամրակազմ, փնչացնելով, ցից-ցից տնկված մազերով, ինչպես ոգնի: Նա հաստ ապակիներով ակնոց էր

կրում, դեմքի ներքևի հատվածը ծածկել էր օճառի հարված փրփուրը: Աջ ձեռքով նա այտին էր սեղմել վրձնիկը և, դատելով տեսքից, հարբեցող էր, իսկ առոգանությամբ՝ վեստֆալցի:

– Եթե սենյակը ձեզ դուր չգա, անմիջապես ասեք: Ես էլ հենց սափրվում եմ, դեռ ոտքերս էլ չեմ լվացել:

Ցայղլերը ակնհայտորեն սովոր չէր ձևականություններ պահպանելուն: Ես զննեցի սենյակը: Այն ոչ մի կերպ ինձ դուր գալ չէր կարող, որովհետև պարզվեց, որ՝ այլևս իր ուղղակի նշանակությամբ և մինչև կեսը փիրուզե սալիկներով շարված, իսկ դրանից վեր անհանգիստ գույնի պաստառով պատված լոգասենյակ է:

Բայց, այնուամենայնիվ, չասացի, որ այդպիսի սենյակը դուր գալ չի կարող: Քամահրելով Ցայղլերի դեմքի վրա չորացող օճառափրփուրը և մինչ այժմ այդպես էլ չլվացված ոտքերը, ես զննեցի ողջ լոգարանը, ուզում էի պարզել, թե չի՞ կարելի, արդյոք, ընդհանրապես առանց դրա բավարարվել նամանավանդ, որ, միևնույն է, այն այդպես էլ ջրահոսքի տեղ չունի:

Ցայղլերը ծախտով շարժեց իր ալեհեր ոզնին ապարդյուն փորձելով միաժամանակ վրձնիկով հարել փրփուրը: Դա էլ հենց նրա պատասխանն էր, և այդ ժամանակ ես ասացի, որ պատրաստ եմ ամիսը քառասուն մարկով վարձակալել լոգարանով սենյակը:

Երբ մենք կրկին հայտնվեցինք ժլատորեն լուսավորված աղիքի նմանվող միջանցքում և դեմ առանք տարբեր գույներով ներկված, երբեմն ապակեպատ դռներով շինությունների, ես հետաքրքրվեցի, թե էլի ով է ապրում Ցայղլերի բնակարանում:

– Իմ կինը և վարձակալներ բնակիչներից:

Ես թակեցի միջանցքի կենտրոնի անթափանցիկ ապակիով դուռը, որը ելքի դռնից միայն մի քայլ էր հեռու:

– Այստեղ բուժքույր է ապրում, սակայն դա ձեզ չի վերաբերում: Միևնույն է, դուք նրան չեք տեսնի: Նա այստեղ է գալիս միայն քնելու և այն էլ ոչ ամեն անգամ:

Չեմ համարձակվի հաստատել, թե իբր Օսկարը ցնցվեց «քույր» բառը լսելով: Ճիշտ է, նա գլխով արեց, սակայն չհամարձակվեց մյուս սենյակների մասին հարցեր տալ, իսկ իրենի՝ լոգարանովի մասին նա առանց այն էլ ամեն ինչ գիտեր. այն գտնվում էր մուտքից աջ, և նրա դուռը լայնությամբ ճիշտ ու ճիշտ ծածկում էր միջանցքի պատը:

Ցայղլերը մատով թխթխկացրեց իմ դարձակալին.

– Իսկ եփել-թափել դուք կարող եք ձեզ մոտ, եթե սպիրտայրոց ունեք: Ինձ որ մնա, թեկուզ և երբեմն խոհանոցում, եթե իհարկե ձեր ձեռքերը գազօջախին հասնեն:

Դա առաջին դիտողությունն էր Օսկարի հասակի վերաբերյալ: Գեղարվեստների ակադեմիայի հանձնարարական նամակը, որը նա արագ աչքի անցկացրեց, իր դերը խաղաց, քանզի գրված էր ակադեմիայի տնօրեն Ռոյզերի կողմից: Այդ բոլոր ցուցակներին ես պատասխանում էի «այո-այո» և «ամեն», ես նկատեցի, որ խոհանոցը տեղակայված է իմ սենյակից դեպի ծախ, խոստացա նրան, որ սպիտակեղենը լվանալու կհանձնեմ տանից դուրս: Իսկ քանի որ նա վախենում էր, թե խոնավության պատճառով լողասենյակի պաստառները մեկ էլ տեսար կարող են պոկվել, ես դա հավաստեցի՝ նույնիսկ որոշակի համոզվածությամբ, քանի որ Մարիան արդեն նախօրոք խոստացել էր իմ սպիտակեղենը լվանալ:

Այժմ պետք էր գնալ իրերիս ետևից և լրացնել տեղափոխման բլանկները: Սակայն Օսկարը դա չարեց. նա չէր կարող ուղղակի այնպես լքել բնակարանը: Առանց որևէ առիթի նա իր ապագա բնակարանատիրոջը խնդրեց ցույց տալ իրեն զուգարանը, վերջինս բութ մատը տնկեց նրբատախտակե դռան վրա, որը հիշեցնում էր պատերազմական ու առաջին ետպատերազմյան տարիների մասին: Իսկ երբ Օսկարը որոշեց անմիջապես մտնել այնտեղ, Ցայլերը, որի դեմքի վրա օճառի սառած փրփուրը փշրվում ու քոր էր տալիս, միացրեց այնտեղի լույսը:

Արդեն ներսում ինքս զայրացա ինձ վրա, քանի որ Օսկարին այնտեղ ոչինչ պետք չէր: Սակայն համառորեն սպասում էի, մինչև որ կարողանամ գոնե մի քիչ ջուր թափել և միզապարկիս ներսում փոքր ճնշման պայմաններում ստիպված էի շատ ջանք թափել՝ նաև այն պատճառով, որ գրեթե ընդհուպ մոտեցել էի փայտե անցքին, որպեսզի չթրջեմ նստատեղն ու նեղ խցիկի սալապատ հատակը: Իմ թաշկինակը վերացրեց նստելուց մաշված փայտի վրայի հետքերը, իսկ կրունկներով Օսկարը ստիպված էր սրբել սալիկների վրայի անզգույշ կաթիլները:

Չնայած չորացող օճառի տհաճ զգացումին Ցայլերն իմ բացակայության ժամանակ չէր էլ մտածել թրաշվելու համար հայելի ու տաք ջուր փնտրել: Նա սպասում էր միջանցքում: Հավանաբար ես այնքան էլ շատ դուր չէի եկել նրան:

– Այ թե դու տիպն ես: Պայմանագիրը դեռ ստորագրված չէ, իսկ նա արդեն զուգարան է գնում:

Նա սառը, չորացած վրձնիկը ձեռքին մոտեցավ ինձ հավանաբար ցանկանալով ինչ-որ հիմար կատակ անել, սակայն հետո, ինձ մի բառով

անգամ չվիրավորելով, բացեց մուտքի դուռը: Մինչ Օսկարը թիկունքով Ոգնու կողքով, և մասամբ էլ Ոգնուն հետևելով, դուրս եկավ միջանցք, ես ինքս իմ մեջ նկատեցի, որ զուգարանի դուռը գտնվում է հենց խոհանոց տանող դռան և այն անթափանցիկ ապակուց դռան միջև, որի ետևում հազվադեպ, այլ բառերով, ոչ պարբերաբար, գիշերներ է անցկացնում ոմն բուժքույր:

Երբ երեկոյան մոտ Օսկարն իր ուղեբեռով, որի կողքից կախված էր նաև Ռասկոլնիկովի՝ Աստվածամոր նկարչի նվիրած թիթեղյա նոր թմբուկը, կրկին սեղմեց Ցայդլերի դռան զանգը: Թարմ սափրված Ոգնին, որը, պետք է կարծել, այդ ընթացքում արդեն հասցրել էր ոտքերը լվանալ, լրացված բլանկները թափահարելով, ինձ տարավ իր հյուրասենյակ:

Այնտեղից հանգցրած սիգարետի հոտ էր գալիս: Այնտեղից բազմակի անգամ ծխված սիգարետների հոտ էր գալիս: Դրան գումարվում էին նաև խողովակածև փաթաթված և սենյակի անկյունում դարսակույտերով շարված բազմաթիվ, հնարավոր է, շատ թանկարժեք գորգերի գոլորշիացումները: Եվ այնտեղից գալիս էր նաև հին օրացույցների հոտ: Սակայն ես ոչ մի տեղ օրացույցներ չտեսա, օրացույցների հոտը գորգերից էր գալիս: Բայց ահա կաշեպատ հարմարավետ բազկաթոռներից տարօրինակ ձևով ոչ մի հոտ չէր գալիս: Դա ինձ ծայրաստիճան հիասթափեցրեց, քանզի Օսկարը, որն իր կյանքում դեռ կաշվե բազկաթոռի չէր նստել, կաշվի հոտի վերաբերյալ այնքան հստակ պատկերացում ուներ, որ Ցայդլերի բազկաթոռների ու աթոռների երեսքաշը նրա մեջ խիստ կասկածանք առաջացրեց ու արհեստական կաշվի տեղ ընդունվեց:

Նման հարթ ձևեր ունեցող, հոտից զուրկ և, ինչպես հետագայում պարզվեց, բնական կաշվով պատված բազկաթոռներից մեկի մեջ նստած էր ֆրաու Ցայդլերը: Նրա հագինը մարգակաճ կտորից վատ կարված մի կոստյում էր: Կլոր կիսաշրջագծեստը քշտվել էր ծնկներից վեր՝ ցուցադրելով ներքնահագուստի երեք մասի լայնությամբ երիզը: Քանի որ նա չուղղեց քշտված հագուստը, և նրա աչքերը, ինչպես Օսկարին թվաց, արտասվաթաց էին, ես իմ կողմից չհամարձակվեցի սկսել ողջույնի խոսակցություն, որպեսզի հընթացս ներկայացնեի նաև ինձ: Ես լուռ, խոնարհաբար գլուխ տվեցի, ընդ որում դրա ավարտը կրկին հասցեագրված էր Ցայդլերին, որը բութ մասի շարժումով ու կարճ հագոցով ինձ ներկայացրեց իր կնոջը:

Սենյակը մեծ էր ու քառակուսի տեսք ուներ: Տան դիմաց աճող շագանակենին մթնեցնում էր այն, մեծացնում էր ու փոքրացնում: Ճամպ-

րուկս ու թմբուկս թողեցի դռների մոտ, իսկ ինքս գրանցման բլանկով մոտեցա Ցայդլերին, որը կանգնած էր միջնորմի մոտ: Օսկարը չլսեց սեփական քայլերը, քանզի քայլում էր, ինչպես հետագայում ինձ հաջողվեց հաշվել, միաժամանակ, չորս գորգերի վրայով, որոնք փռված էին մեկը մյուսի վրա և որքան վեր այնքան փոքր չափսերի իրենց զանազան գույներով ներկված ծոպերով կամ առանց ծոպերի եզրերով ներկայացնելով խայտաբղետ աստիճաններ, որոնց ներքևի աստիճանը շազանակակարմրավուն էր և սկսվում էր սենյակի պատերի մոտից: Երկրորդը, ասենք կանաչը, փախչում էր կահույքի, օրինակ, լայնարծակ ամուսնական մաիճակալի ծանր պահարանի տակ, որը լի էր լիկյորների գավաթներով, որոնք այնտեղ տասնյակներով էին շարված: Իսկ ահա երրորդ գորգի կապույտ ու նախշավոր եզրը մի անկյունից մինչև մյուսը բաց էր հայացքի համար: Չորրորդի՝ զինեկարմրագույն թավչի, առջև խնդիր էր դրված իր վրա պահել կլոր, պահպանության նպատակով մոմլաթով պատված բացովի սեղանը և զարդարելու նպատակ ունեցող մետաղական կոճգամներով չորս կաշեպատ աթոռները:

Քանի որ բազմաթիվ գորգեր էլ կային, որոնք ըստ էության պատի չէին, կախված էին պատերից կամ խողովակի պես ոլորված՝ սառչում էին անկյունում, Օսկարը եկավ այն հետևության, որ մինչև ռեֆորմը Ոգնին զբաղվելիս է եղել գորգերի առևտրով, իսկ ռեֆորմից հետո այդպես էլ մնացել է դրանց վրա նստած:

Միակ կտավը, որը կախված էր սենյակին արևելյան կողորիտ հաղորդող գորգերի միջև, պատուհանների միջնորմերի միջև, Բիսմարկի ապակեպատ դիմանկարն էր: Իր հետույքով լցնելով կաշեպատ բազկաթոռը՝ Ոգնին նստել էր հնօրյա կանցլերի տակ և նույնիսկ ցույց էր տալիս նրա հետ իր նմանությունը: Երբ նա իմ ձեռքից վերցրեց տեղափոխման բլանկը, ինչից հետո սուր աչքով, քննադատաբար ու ակնհայտ անհամբերությամբ ուսումնասիրեց երկու կողմերը, կնոջ շշմեցողով տված հարցը, թե ամեն ի՞նչ է այդտեղ կարգին, նրա մոտ ցասման սուր բռնկում առաջ բերեց, որը նրան ավելի հարազատեցրեց երկաթյա կանցլերի հետ: Բազկաթոռը դուրս թքեց նրան: Նա կանգնել էր չորս գորգերի վրա, նա իրեն ու իր փքված բաճկոնը հագին, մի ցատկով հայտնվեց իր կնոջ գլխին, որը խոնարհված էր կար ու ձևի վրա, թափեց հետևյալ արտահայտությունը. «Ով է այստեղ բերանը բացում երբ նրան չեն հարցնում նրանասելու բան էլ չկասակայնասում են այստեղ միայն: Լո՛ւն՛լ»:

Քանի որ ֆրաու Ցայդլերը ևս իրեն չնվաստացրեց, ոչ մի բառ չասաց և առաջվա պես քչփչորում էր իր կար ու ձևը, գորգերի վրա անուծ

արշավող Ոգնու համար խնդիրը կայանում էր նրանում, որ համոզիչ խաղա ու ավարտին հասցնի իր ցասումը: Նա մի քայլով հասավ պահարանին, այն այնպես բացեց, որ ամեն ինչ զրնգաց, չռած մատներով զգուշորեն այնտեղից ութ գավաթ վերցրեց, ծանրաբեռնված ձեռքերը, գավաթներին վնաս չպատճառելով, ցուցափեղկի միջից գաղտագողի դուրս հանեց: Փոքրիկ քայլերով մոտեցավ, իսկ և իսկ հյուրընկալ տանտեր, որը որոշել էր իրեն ու իր հյուրերին զվարճացնել. ճարպկության մարմնավարժանքներով մոտեցավ կանաչ սալիկներով պատված «հովանդուհի-վառարանին» և զգուշության մասին մոռանալով, իր ողջ փխրուն բեռը շարտեց չուզունե փոքրիկ սառը դռնից ներս:

Ամենագարմանալին այն էր, որ այդ տեսարանի ժամանակ, որը որոշակի դիպուկություն էր պահանջում, Ոգնին ակնոցի տակ թաքնված իր աչքերը չէր կտրում իր կնոջից, որն այդ ընթացքում վեր կացավ և աջ պատուհանի մոտ փորձում էր թելը մտցնել ասեղի անցքի մեջ: Մեկ վայրկյան անց այն բանից, երբ Ոգնին կտրում էր գավաթները, նրա դժվարին, ձեռքի ամրության մասին վկայող փորձը պսակվեց հաջողությամբ: Ֆրաու Ցայդլերը վերադարձավ իր դեռ էլի տաք բազկաթոռը, նստեց այնպես, որ իր հագուստը կրկին քշտվի ու կրկին երեք մատի չափով երևա վարդագույն ներքնագգեստը: Կնոջ ուղին դեպի պատուհանը, ասեղը թելելը և ետադարձ ուղին Ոգնին դիտում էր նախազգուշական թունոտությամբ, սակայն ակնհայտ հարգանքով: Հենց կինը նստեց, նա ձեռքը մտցրեց վառարանի ետևը, այնտեղից հանեց թիակն ու ավելը, ավելեց բեկորները, ավլածը լցրեց թերթի վրա, որն արդեն կիսով չափ լցված էր գավաթների բեկորներով, այնպես, որ հերթական ցասման բռնկման հետ կապված հաջորդ կտրումի համար ուղղակի տեղ չէր մնում:

Եթե ընթերցողը մտածի, որ գավաթներ կտրող Ոգնու մեջ Օսկարը ճանաչեց իրեն այն ժամանակներից, երբ ինքը ծայրով ապակի էր կտրում, ես չեմ սկսի պնդել, թե իբր ընթերցողն այնքան էլ ճիշտ չէ. չէ՞ որ ես էլ էի ինչ-որ ժամանակ սիրում իմ ցասումը բեկորների մեջ արտահայտել, սակայն ոչ ոք ու ոչ մի ժամանակ չի տեսել, որ դրանից հետո ես ձեռքս վերցնեմ թիակն ու ավելը:

Իր ցասման հետքերը վերացնելուց հետո Ցայդլերը վերադարձավ բազկաթոռի մեջ: Եվ Օսկարը կրկին մեկնեց նրան բլանկը, որը Ոգնին չէր կարող վայր չգցել, երբ երկու ձեռքերը մտցնում էր պահարանի մեջ: Ի վերջո Ցայդլերը ստորագրեց և ինձ հայտնեց, որ իր բնակարանում անհրաժեշտ է կարգ ու կանոն պահպանել, այլ կերպ ինչի՞ կհասնենք

մենք բոլորս. զուր չէ, որ նա տասնհինգ տարի ներկայացուցիչ է, նա ներկայացնում է մազերը կտրելու մեքենայի ձեռնարկությունը: Իսկ ես ընդհանրապես գիտե՞մ, թե դա ինչ բան է:

Օսկարը գիտեր, թե ինչ է մազերը կտրելու մեքենան, նա նույնիսկ օդում մի քանի պարզաբանող շարժումներ արեց, որոնց հիման վրա Ցայդլերը կարող էր կռահել, որ մեքենաների մասով ես տեղեկացված եմ: Բավականին լավ կտրված նրա ցցամազերը վկայում էին այն մասին, որ նա լիովին արժանավոր ներկայացուցիչ է: Ինձ բացատրելով, թե ինչ սկզբունքով է բաշխվում իր աշխատանքային ժամանակը, նա ճոճվում էր բաց շագանակագույն, ճռճացող կաշվի մեջ՝ ակնոցի ապակիներով ճառագայթելով, և ինչ-որ իմաստով, կամ էլ առանց որևէ իմաստի, արտասանեց՝ «այո-այո-այո», և ես ստիպված էի հեռանալ:

Սկզբում Օսկարը հրաժեշտ տվեց ֆրաու Ցայդլերին: Պարզվեց, որ նրա ձեռքը սառն էր, ոսկորներից զուրկ, սակայն չոր: Ոգնին իր բազկաթոռից ձեռքով արեց, ձեռքով արեց դռան ուղղությամբ, որտեղ դրված էր Օսկարի ուղեբեռը, և ես դեռ չէի հասցրել ամենը վերցնել. երբ լսեցի նրա հարցը:

- Այդ ի՞նչ է դրված ձեր ճամպրուկի վրա:
- Սա իմ թիթեղյա թմբուկն է:
- Դուք, ի՞նչ է, պատրաստվում եք այստեղ թմբկահարե՞լ:
- Պարտադիր չէ: Սակայն նախկինում ես շատ էի թմբկահարում:
- Ինձ որ մնա, այստեղ էլ կարող եք: Միևնույն է, ես տանը չեմ լինում:

– Հագիվ թե երբևիցե կրկին փայտիկները ձեռքս վերցնեն:

– Իսկ ինչի՞ց է, որ դուք այդքան փոքր եք, հը՞:

– Անհաջող ընկնելը կանգնեցրեց իմ աճը:

– Տեսե՞ք հա, այստեղ, ինձ մոտ ամեն տեսակի ածպարարություններ չկազմակերպեք: Սուր բռնկումներ և այլն:

– Վերջին տարիների ընթացքում իմ առողջական վիճակը զգալիորեն բարելավվել է: Դուք միայն տեսե՞ք, թե ինչպիսի շարժունակություն ունեմ:

Այդ ժամանակ Օսկարը պարոն և տիկին Ցայդլերների դիմաց գրեթե մարմնամարզական բարդության մի քանի ցատկեր ու վարժություններ պատկերեց, որոնք յուրացրել էր այն ժամանակի ընթացքում, որն անց էր կացրել ռազմաճակատային թատրոնում՝ կնոջը դարձնելով քնժիժադ տվող ֆրաու Ցայդլեր, իսկ ամուսնուն՝ Ոգնի, որը չէր դադարում հարվածել իր ազդրերին, երբ ես արդեն վաղուց դուրս էի եկել միջանցք և

անթափանց ապակիով քույրական սենյակի կողքով, խոհանոցային դռան կողքով իրերս տեղափոխում էի իմ սենյակ:

Դա եղավ մայիսի սկզբին: Եվ այդ օրվանից ինձ գայթակղում, զբաղեցնում, նվաճում էր բուժքրոջ գաղտնիքը. քույրերը ինձ դարձրեցին հիվանդ, անբուժելի հիվանդ, քանզի նույնիսկ այսօր, երբ ամեն ինչ ինձ համար մնացել է անցյալի հեռվում, ես համարձակվում եմ հակադրվել իմ հիվանդապահ Բրունոյին: Եթե նա առանց քաշվելու պնդում է, թե իբր միայն տղամարդիկ են ունակ զնալ հիվանդների ետևից, իսկ խնամառուների այն ցանկությունը, որպեսզի իրենց ետևից անպայմանորեն զնան կանայք, ուղղակի հիվանդության ևս մեկ ախտանիշ է և ոչ ավելին. այն դեպքում, երբ տղամարդը ջանասիրաբար գնում է խնամառուի ետևից և երբեմն նույնիսկ բուժում է նրան, բուժքույրը ընտրում է կանացի ուղի՝ նա գայթակղում է խնամառուին դեպի առողջացումը կամ մահը՝ այն դարձնելով թեթևակիորեն հեշտասիրական ու ցանկալի:

Ահա, թե ինչ է ասում Բրունոն, և ես, չնայած տհաճությամբ, համաձայնվում եմ նրա հետ: Նա, ով իմ նման, յուրաքանչյուր երկու տարին մեկ քույրից ստանում է իր կյանքի հաստատումը, նա պահպանում է երախտագիտությունը և թույլ չի տալիս, որ փնթփնթան, թեկուզ հաճելի հիվանդապահը միանգամից, առանց քաշվելու, զուտ մասնագիտական նախանձից նրա աչքերում սևացնի քույրական դասը:

Ամեն ինչ սկսվեց ի պատիվ իմ ծննդյան երրորդ տարեդարձի նկուղի աստիճանների վրայից իմ վայր ընկնելուց: Ես հիշում եմ, նրա անունը քույր Լուտա էր, և ծնունդով նա Պրաուստից էր: Քույր Ինգային, բժիշկ Յուլյացին ես կարող էի շատ տարիներ պահել իմ մտքում: Լեհական փոստատան պաշտպանությունից հետո ես միանգամից մի քանի քույրերի բաժին հասա: Սակայն միայն մի անուն մտապահեցի. նրան կամ քույր Էռնի էին անվանում, կամ քույր Բեռնի: Ամանուն քույրեր Լյունեբուրգում, Յաննովերի համալսարանական հիվանդանոցներում: Հետո քույրեր Դյուսելդորֆի հիվանդանոցային ավանում, և բոլորից առաջ քույր Գերթրուդը: Եվ ի վերջո հայտնվեց նա, հանուն որի ես նույնիսկ ստիպված չէի հիվանդանոց պառկել: Գերազանց առողջական վիճակում Օսկարը հոգով տրվեց քույրին, որը նրա պես Ցայդլերի բնակարանում սենյակ վարձակալած բնակիչներից էր: Այդ օրվանից աշխարհը ինձ համար լցվեց բուժքույրերով: Երբ վաղ առավոտյան գնում էի քորնեֆյան քարերի վրա գրություններ փորագրելու աշխատանքին, ինձ հարկավոր էր լինում Մարիայի հոսպիտալի մոտի կանգառից նստել տրանվայ: Ծաղիկներով ողողված հյուրանոցային հրապարակի աղյու-

սե մուտքի դիմաց մշտապես չափից դուրս շատ բուժքույրեր կային, որոնք ավարտել էին աշխատանքային ծանր հերթափոխը կամ անցնում էին դրա կատարմանը: Հետո մոտենում էր տրամվայը: Երբեմն ես նույնիսկ իմ կամքին հակառակ նստում էի այդ հոգնատանջ եղած կամ առնվազն ներսույզ հայացքով իրենց դիմաց նայող քույրիկներից ոմանց հետ նույն կցավագոնում, կանգնում էի միևնույն հարթակում: Սկզբնական շրջանում ինձ համար տհաճ էր նրանց հոտը, շուտով ես սկսեցի այն որսալ կանգնելով նրանց կողքին և կամ էլ նրանց խալաթների միջև:

Դե և հետո Աղոթատան արահետը: Լավ եղանակին ես տառերը փորագրում էի փողոցում, ցուցադրվող գերեզմանաքարերի կողքին և նայում էի, թե ինչպես են նրանք գնում ընդմիջման՝ երկու հոգով, չորս հոգով, թևանցուկ արած, նրանք շատախոսում էին, Օսկարին ստիպում աչքերը դիաբազից բարձրացնել ու արհամարհել աշխատանքը, քանզի ամեն անգամ աչքերս բարձրացնելն ինձ վրա քսան պֆենիգ էր նստում:

Կինոաֆիշներ. Գերմանիայում միշտ էլ բավարար էին բուժքույրերի մասնակցությամբ ֆիլմերը: Մարիա Շելլը գրավում էր ինձ կինոյում: Նրա հազին քույրական համազգեստ էր, նա ծիծաղում էր, լաց էր լինում, ինքնազոհաբար խնամում էր հիվանդներին: Լուրջ երաժշտությունը նվագում էր ժպտալով և քույրական գլխաշորը չհանելով, հասնում էր հուսահատության, կարելի է ասել՝ պատռում էր իր վրայի գիշերային վերնաշապիկը, ինքնասպանության փորձից հետո զոհաբերում էր իր սերը: Բժշկի դերում խաղում էր Բորշեն՝ պահպանում էր մասնագիտության հանդեպ հավատարմությունը՝ այլ խոսքերով, առաջվա պես կրում էր գլխաշորն ու կարմիր խաչով բրոշը: Մինչ Օսկարի փոքր ուղեղն ու ուղեղը ծիծաղում էին ու անդադար ֆիլմի տեքստի մեջ ամեն կարգի լկտիություններ էին ներհյուսում, Օսկարի աչքերը խոնավացնում էին արտասուքները. զրեթե կուրանալով՝ ես դես ու դեն էի նետվում անապատով, որը կազմված էր սպիտակ հագուստներով անանուն սամարուհիներից, փնտրելով գտնում էի քույր Դորոթեային, որի մասին գիտեի միայն, որ նա Ցայդլերի մոտ անթափանց ապակուց դռնով սենյակ է վարձակալում:

Երբեմն ես լսում էի նրա քայլերը, երբ նա վերադառնում էր գիշերային հերթափոխից: Լսում էի նաև երկոյան ժամը տասին մոտ, երբ նրա մոտ ավարտվում էր ցերեկային հերթափոխը, և նա այցի էր գալիս իր սենյակ: Միջանցքում, քրոջ քայլերը լսելով, միշտ չէ, որ Օսկարը կարողանում էր իր աթոռի վրա նստած մնալ: Եվ ով դուրս չէր նայի, երբ ինչ-

որ մեկը անցնում է կողքով, հնարավոր է, որ հատկապես նրա համար է կողքով անցնում: Ո՞վ աթոռի վրա նստած կմնա, երբ հարևանությամբ յուրաքանչյուր ծայն թվում է, թե հետապնդում է մի նպատակ. ստիպել տեղներից վեր թռչել նրանց, ովքեր հանգիստ նստած են: Իսկ լռության հետ կապված իրավիճակը դրանից ավելի վատ է: Մենք դրա մասին արդեն գիտենք զալիոնյան ֆիզուրի հետ կապված պատմությունից, որը, ինչպես հայտնի է, փայտյա էր, հանգիստ և պասիվ: Այնինչ, թանգարանի առաջին վերակացուն լողում էր սեփական արյան մեջ: Եվ այսպես էր ասվում. նրան սպանել է Նեոբեան: Տնօրենը սկսեց ուրիշ վերակացու փնտրել, որովհետև հո թանգարանը չէ՞ր փակի: Երբ մահացավ նաև երկրորդ վերակացուն, բոլորը գոռացին. Նիոբեան է սպանել: Թանգարանի տնօրենի համար շատ դժվար էր երրորդ վերակացուին գտնելը, իսկ գուցե նա ոչ թե երրորդին, այլ տասնմեկերորդին էր արդեն փնտրում: Սակայն միևնույն չէ՞, արդյոք, թե որերորդին էր նա փնտրում: Համենայն դեպս, մի անգամ և այդ դժվարությամբ գտնված վերակացուին ևս մեռած գտան: Բոլորը գոռում էին. Նիոբեան, կանաչ Նիոբեան, իր սաթե տեսողական օրգանները չռած Նիոբեան, փայտե Նիոբեան, մերկ Նիոբեան, չի ցնցվում, չի մրսում, չի քրտնում, չի շնչում, նրա մեջ փայտաթրթուրն ինչ է՝ դա էլ չկա, որովհետև նրա մեջ հատուկ այդ նպատակով սրսկել են, որովհետև նա արժեք է, որովհետև նա պատմական նշանակություն ունի: Նրա պատճառով այրեցին վիուկին, նրա պատճառով կտրեցին այն մարդու տաղանդավոր ձեռքերը, ով փորագրել էր նրան, նավերը դեպի հատակ գնացին, նա լողալով փրկվեց: Նա փայտից էր, սակայն չէր այրվում, նա սպանում էր, սակայն պահպանում էր իր կարևորությունը: Նա իր լռությամբ ստիպեց հավերժ լռել գիմնագիայի շրջանավարտներին, ուսանողներին, ծեր կրոնավորին և վերակացուների մի ողջ խմբի: Իմ ընկեր Չերեբեթ Տրուչինսկին մազլցեց նրա վրա, քամեց, սակայն Նիոբեան մնաց չոր, և լռությունը նրա մեջ ավելի հաստատվեց:

Երբ քույրը առավոտյան, մոտավորապես ժամը վեցին լքում էր իր սենյակը միջանցքը և ընդհանրապես Ոգնու ողջ բնակարանը, դառնում էր շատ լուռ, չնայած որ նա այստեղ լինելով ևս՝ նվազագույն աղմուկ անգամ չէր առաջացնում: Այդ լռությամբ դիմանալու համար Օսկարը երբեք ստիպված չէր լինում ճռճացնել մահճակալը, շարժել աթոռը կամ լոգարանի մեջ խնձոր գլորել: Ժամը ութին խշխշոց էր լսվում: Դա փոստատարն էր խշխշացնում, որը փոստարկղի ճեղքի մեջ նամակներ ու բացիկներ էր մտցնում, որոնք այնուհետև ընկնում էին հատակին:

Օսկարից բացի նույն աղմուկին սպասում էր նաև ֆրաու Ցայդլերը: Մանեսմանի մոտ քարտուղարուհու պաշտոնում աշխատանքը նա սկսում էր ժամը իննից, առաջնությունը զիջում էր ինձ և, այսպիսով, հենց Օսկարն էր առաջինը արձագանքում խշխշոցին: Ես դա հնարավորին չափ անաղմուկ էի անում չնայած և գիտեի, որ նա ինձ, միևնույն է, լսում է, ես իմ ետևից չէի փակում իմ սենյակի դուռը, որպեսզի ստիպված լինեի լույսը միացնել, միանգամից հավաքում էի ողջ փոստը, այդպիսինի առկայության դեպքում գիշերային ներքնաշորիս գրպանն էի մտցնում նամակը, որը շաբաթը մեկ անգամ կանոնավոր գրում էր ինձ Սարիան և որում մանրամասնորեն նկարագրում էր իր և երեխայի, և իր քույր Դուստայի կյանքը, ինչից հետո աչքի էի անցկացնում մնացած նամակագրությունը: Այդ բոլորը, ինչ գալիս էր Ցայդլերների կամ ոմն Սյուլցների անվամբ, որը բնակվում էր միջանցքի մյուս ծայրում, ես, որ ուղիղ չէի կանգնած, այլ նստած էի ծնկներիս վրա, կրկին զգում էի հատակին, բայց ահա բուժքրոջ անունով նամակները Օսկարը խաղացնում էր, հոտոտում, շոշափում և, գլխավորը, ծրարներին հարց ու փորձ էր անում, թե ով է ուղարկողը:

Քույր Դորոթեան հազվադեպ էր նամակներ ստանում, չնայած ավելի հաճախ, քան ես: Նրա ամբողջական անունը Դորոթեա Կենգեթեր էր, սակայն անձամբ ես նրան միայն «քույր Դորոթեա» էի անվանում, իսկ ազգանունը ժամանակ առ ժամանակ մոռանում էի, ինչը բուժքրոջ համար, ի վերջո, այնքան էլ կարևոր չէ: Նա նամակներ էր ստանում հիլդեսհայմցի իր քրոջից, նամակներ ու բացիկներ էին գալիս նաև Արևմտյան Գերմանիայի տարբեր հիվանդանոցներից: Նրան գրում էին քույրերը, որոնց հետ ավարտել էր քույրական դասընթացները: Այժմ նա բացիկների օգնությամբ մի կերպ պահպանում էր կապը իր գործընկերների հետ, նրանցից ստանում պատասխաններ, որոնք, ինչպես բացահայտեց Օսկարը թուրցիկ ընթերցման արդյունքում, անբովանդակ էին ու դատարկ:

Բայցևայնպես, ես այդ բացիկներից, որոնք մեծ մասամբ իրենց վրա ցուցադրում էին հիվանդանոցային մամռապատ ճակատային մասերը, ես որոշ բաներ իմացա քույր Դորոթեայի մախկին կյանքի մասին. նա Դորոթեան, որոշ ժամանակ աշխատել էր Քյոլնի Սինցենտի հոսպիտալում, Աախենին մերձակա մասնավոր հիվանդանոցում և նաև Դիլդեսհայմում: Ի միջի այլոց, Դիլդեսհայմից էր գրում նաև նրա մայրը: Դետևաբար, նա էլ ծնունդով կամ Ներքին Սաքսոնիայից էր, կամ էլ, Օսկարի մեծան, արևելքի փախստական, որը պատերազմի ավարտից քիչ հետո այնտեղ ապաստան գտավ: Այնուհետև ես իմացա, որ քույր Դորո-

թեան աշխատում է այստեղից ամենևին էլ ոչ հեռու գտնվող Մարիինյան հոսպիտալում և պետք է ենթադրել, որ ընկերություն է անում քույր Բեաթի հետ, քանզի բազմաթիվ բացիկներ հաստատում էին այդ ընկերության առկայությունը, քանզի պարունակում էին Բեաթին հասցեագրված ողջույններ:

Նա այդ ընկերուհին, որոշ չափով անհանգստացնում էր ինձ: Օսկարը մտորում էր նրա մասին, ես այդ Բեաթին ուղղված նամակներ էի հորինում, նամակներից մեկում պաշտպանություն խնդրեցի, մյուսում ընդհանրապես չէի հասկանում Դորոթեային, ցանկանում էի սկզբում քծնանքով դիմել Բեաթին, և հետո միայն հասնել նրա ընկերուհուն: Ես սևագրեցի ոչ այն է հինգ, ոչ այն է վեց նամակ, որոնք նույնիսկ դրեցի ծրարների մեջ, սակայն այդպես էլ ոչ մեկը չուղարկեցի:

Հնարավոր է, որ իմ խելագարության պայմաններում ես մի գեղեցիկ օր, այնուամենայնիվ, թերևս նման գրություն ուղարկեի քույր Բեաթին, եթե երկուշաբթի օրերից մի օր, Մարիայի մոտ նոր-նոր կապեր էր նշմարվում Շտենցել ազգանունով նրա գործատուի հետ, ինչը տարօրինակ ձևով ինձ թողեց անտարբեր, չգտնեի այն նամակը, որն իմ կիրքը վեր ածեց սիրո մեծ խառնուրդով համատարած խանդի: Ծրարի վրա տպագրված ուղարկողի հասցեն ինձ տեղեկացրեց, որ նամակը Դորոթեային էր ուղարկել ոմն «Դոկտոր Էրիխ Վերներ, Մարիինյան հոսպիտալ»: Երեքշաբթի օրը եկավ երկրորդ նամակը: Հինգշաբթին նրան պարզև տվեց երրորդով: Ինչպե՞ս ամեն ինչ դասավորվեց այդ հինգշաբթի: Օսկարը վերադարձավ իր սենյակ, փլվեց խոհանոցային աթոռներից մեկի վրա, որոնք նրան տվել էին որպես կահավորանք, գրպանից հանեց Մարիայի ամենշաբաթյա գրությունը՝ չնայած նոր սիրահետողին՝ Մարիան շարունակում էր միևնույն կանոնավորությամբ ինձ գրել, խնամքով, ոչինչ բաց չթողնելով: Բացեցի ծրարը և սկսեցի, ոչ, չսկսեցի ընթերցել, նախասրահից լսեցի ֆրաու Ցայդլերին, դրանից անմիջապես հետո՝ նրա ծայրը, նա կանչում էր պարոն Մյունցերտին, սակայն վերջինս չէր պատասխանում չնայած ակնհայտորեն տանն էր, քանզի Ցայդլերուհին բացեց դուռը, անդադար ինչ-որ բան բացատրելով, նրան մեկնեց փոստը:

Ֆրաու Ցայդլերը դեռ ավարտին չէր հասցրել իր ելույթը, իսկ ես արդեն դադարել էի ընկալել նրա ծայրը: Ես տրվեցի պաստառների խելագարությանը, ուղղահայաց, հորիզոնական, անկյունագծային խելագարությանը, կլորացված, բազմապատիկ բազմապատկված խելագարությանը, ինձ գիտակցեցի որպես Մացերատ: Նրա հետ մեկտեղ ճաշակեցի

բոլոր խաբվածների հացը, ինչից հետո կարողացա առանց դժվարության իմ Յան Բրոնսկուն վերափոխել ցածրորակ բարգավաճող սատանայորեն ներկված գայթակղիչի, որը ներկայանում էր մեկ թավշե օծիքով անփոփոխ վերարկուով, մեկ բժիշկ Յուլյացի սպիտակ խալաթով և անմիջապես էլ՝ որպես վիրաբույժ Վերներ, որպեսզի այլասերի, կործանի, պղծի, նեղացնի, հարվածի, տանջի, որպեսզի անի այն, ինչը հարկ է անել գայթակղիչին, որպեսզի դուրս չգա կերպարից:

Այսօր ես չեմ կարող ծիծաղս զսպել, երբ հիշողությանս մեջ արթնացնում եմ այն միտքը, որն Օսկարին ստիպեց դեղնել ու խանգարվել պաստառների վրա. ես ցանկացա բժշկություն սովորել և, ընդ որում, անհապաղ: Ես ցանկացա բժիշկ դառնալ, ընդ որում, հատկապես Մարիինյան հոսպիտալում: Ես ուզում էի այնտեղից վճռել բժիշկ Վերներին, մերկացնել նրան, մեղադրել տգիտության մեջ, նույնիսկ նրա անփութության պատճառով՝ կոկորդի մի վիրահատության մահվան ելքի մեջ: Որպեսզի պարզվեր, որ այդ պարոն Վերները երբեք բժշկություն չի սովորել: Ուղղակի պատերազմի ժամանակ նա աշխատել է դաշտային հոսպիտալում և այնտեղ ինչ-որ չափի գիտելիքներ է ձեռք բերել՝ կորչեմ խաբեբաները: Իսկ Օսկարը դառնում է գլխավոր բժիշկ՝ այդքան երիտասարդ և այդպիսի պատասխանատու պաշտոն է զբաղեցնում: Եվ ահա նոր Զաուերբրուխը քայլում էր թնդացող միջանցքներով և, որպես վիրահատական քույր, նրան ուղեկցում էր քույր Դորոթեան, և նա շուրջայց էր կատարում, և նա վերջին րոպեին, այնուամենայնիվ, որոշեց վիրահատություն կատարել:

Ախ, ինչ լավ է, որ այդ ֆիլմը այդպես էլ երբեք չնկարահանվեց:

ՀԱԳՈՒՍՏԻ ՊԱՅՈՐԱՆԻ ՄԵՃ

Պետք չէ սակայն մտածել, թե իբր Օսկարին միայն քույրերն էին հետաքրքրում: Ես ունեի նաև իմ մասնագիտական կյանքը: Գեղարվեստների ակադեմիայում սկսվում էր ամառային կիսամյակը, ես ստիպված էի թողնել գրանիտագործի պատահական աշխատանքը, որը կատարում էի արծակուրդների ժամանակ, քանզի Օսկարը պարտավոր էր լավ վարձատրության դիմաց անշարժ կանգնել, ոճական հին ուղղությունները պետք է նրան ապացուցեին իրենց կենսունակությունը: Նոր ոճերը իմ և Ուլլա անունով մուսայի վրա փորձարկում էին իրենց. մեր առարկայությունը ոչնչացնում էին, նրա առջև անձնատուր էին լինում, մեզ

մերժում էին, գծեր էին անցկացնում, քառակուսիներ, պարույրներ, բուրբուռներ, ամբողջությամբ ծանծաղացրած նրբաճաշակությունները, որոնք, սակայն, լիովին իրենց արդարացնում էին պաստառների վրա, ինչպես նաև էկրանների ու գծագրական թերթերի վրա: Հանդերձում էին կենցաղային նախշերը, որոնց թերևս միայն Օսկարն ու Ուլլան էին պակասում, այլ խոսքերով, խորհրդավոր լարվածությամբ, հրավերներով, առևտրագովագոյային անվանումներով, ինչպես, օրինակ, «Ուղղահայաց հանգույց», «Երգ ժամանակի վրա», «Կարմիր գույնը նոր ծավալներով»:

Դրանով հիմնականում զբաղվում էին սկսնակները, որոնք դեռ կարգին նկարել էլ չգիտեին: Իմ հին ընկերները, որոնք խմբվել էին պրոֆեսոր Քուխենի և Սարունի շուրջը, Ցիգեի ու Ռասկոլնիկովի նման լավագույն աշակերտները չափից դուրս հարուստ էին սևությամբ ու գույնով, որպեսզի անգույն ուղորագծերով և հյուծված գծերով երկինք հասցնեին ողորմելիության փառքը:

Իսկ ահա Ուլլա մուսան, որը դառնալով երկրային արարած, կիրառական գեղանկարչության մեջ անսովոր ունակություններ էր դրսևորում, այն աստիճանի էր ոգևորվում նոր պաստառներով, որ շուտով մոռացավ իրեն լքած նկարիչ Լանքեսին և արդեն ոչ երիտասարդ Սայտել ազգանունով նկարչի տարբեր չափսերի բեմազարդերը հայտարարեց գեղեցկատես, ուրախ, զվարճալի, աներևակայելի, չլսված և նույնիսկ պերճաշուք: Այն հանգամանքը, որ նա շուտով նաև նշանվեց նկարչի հետ, որը նախապատվություն էր տալիս չափից դուրս քաղցրացված Ջատկի ձվերի տիպի կառուցվածքներին, նշանակություն չունի. նա հետագայում էլ բազմակի անգամ նշանվել է, ինչպես և ներկա պահին, ինչի մասին հենց ինքն էլ տեղեկացրեց: Երեկ չէ առաջին օրը իմ և Բրունոյի համար կոնֆետներով այցի գալով, նա ասաց, որ ուր որ է կմտնի լուրջ հարաբերությունների մեջ:

Կիսամյակի սկզբին Ուլլան ընդհանրապես որպես մուսա ցանկացավ իր կերպարը նվիրել միայն նոր և, ինչը նա բացարձակապես չէր նկատում, արվեստի մեջ փակուղային ուղղությամբ: Նրա նախշած Ջատկի ձվերի մասնագետը՝ Սայտելը, այդ բուսառիկը մտցրեց նրա գլուխը, մատուցեց որպես ինչ-որ մի փեսայական բառարանային պահուստ, որը նա փորձարկում էր ինձ հետ արվեստի մասին զրուցելիս: Այժմ նա մեկնաբանություններ էր անում կրկնանախշերի, կառուցվածքների, շեշտադրությունների, հեռանկարի, հոսակեղտերի, լաբապատման և նյութակազմվածքի բացառիկության մասին: Նա, ով ողջ օրը զբաղված էր միայն բանաններ ուտելով և դրանց վրայից տոմատի հյութ խմելով, այժմ դատողություններ էր անում հիմնական խաչածն դարս-

վածքների մասին, ներկի միջուկների մասին, որոնք սեփական ուժային դաշտի հարաճկուն շարժունակության մեջ ոչ միայն գտնում էին իրենց տեղը, այլ նաև... Սոտավորապես այսպես էր Ուլլան ինձ հետ զրուցում ընդմիջումների ժամանակ կամ երբ մենք դեպքից դեպք Ռատինգերշտրասե փողոցում սուրճ էինք խմում: Եվ նույնիսկ երբ Ջատկի ձվերի հարաճկուն ձևավորողի հետ նշանդրեք լուծվեց, երբ ինչ-որ մի միասեռամուկ կնոջ հետ կարճատև միջադեպից հետո Ուլլան զբաղվեց Քուխենի աշակերտներից մեկով ու դրանով իսկ վերադարձավ առարկայական աշխարհ, նրա մոտ պահպանվեց նախկին բառապաշարը, որից նրա փոքրիկ դեմքը այնքան լարված արտահայտություն էր ձեռք բերում, որ դեմքի երկու կողմերում երկու մուգեռանդ ծալքեր էին դարսվում:

Այստեղ պետք է խոստովանել, որ Ուլլային որպես բուժքրոջ նկարելու գաղափարը ոչ միայն Ռասկոլնիկովին էր պատկանում: «Սադոմնա-49»-ից հետո նա մեզ պատկերեց «Եվրոպայի առևանգման» մեջ՝ ես ցույց եմ: Իսկ բավականին վիճելի «Առևանգումից» հետո ստեղծվեց «Խեղկատակը բժշկում է բուժքրոջը» կտավը:

Իմ կողմից ասված մի բառը բոցավառեց Ռասկոլնիկովի երևակայությունը: Նա մտայն, շիկամազ, ինքնամփոփ՝ ինչ-որ բան էր խորհրդածում, նա, աչքը Ուլլայից չկտրելով, թեթևակի լվաց իր վրձնիկը, մտածում էր ոճրի ու պատժի մասին, ինչից հետո ես խորհուրդ տվեցի նրան իմ մեջ տեսնել ոճիրը, իսկ Ուլլայի մեջ՝ պատիժը, ընդ որում իմ ոճիրը առանց այն էլ անգն աչքով է տեսանելի, իսկ ահա պատիժը կարելի է զգեստավորել բուժքրոջ հագուստներով:

Եվ եթե արդյունքում այդ հրաշալի կտավը ստացավ այլ, մոլորության մեջ զցող անվանում, մեղքը ամբողջապես ընկնում է Ռասկոլնիկովի վրա: Անձամբ ես կանվանեի «Գայթակղություն», որովհետև իմ նկարված աջ ձեռքը բռնված է դռան բռնակից, պտտում է, բացում է դուռը, որի մեջտեղում կանգնած է քույրը: Ռասկոլնիկովը նաև կարող էր ուղղակի «Դռան բռնակ» անվանել, քանզի եթե ես մտադրվեի գայթակղության համար հոմանիշ գտնել, ես կառաջարկեի «Դռան բռնակը». զուր չէ, որ այդ ճարպիկ հարմարանքը դեպի գայթակղություն էր դրդում, զուր չէի ես անփոփոխ գայթակղվում քույր Դորոթեայի սենյակի ապակեպատ դռան բռնակով, երբ իմանում էի, որ Ոգնի-Ցայդլերը ժամանակավորապես բացակայում է, քույրը հիվանդանոցում է, իսկ ֆրաու Ցայդլերը՝ Մանեսմանի գրասենյակում:

Այդ ժամանակ Օսկարը լքում էր իր անջրթող լոգարանով սենյակը, դուրս էր գալիս ցայդլերյան բնակարանի միջանցք, քարանում էր քրոջ սենյակի դիմաց և, ինչպես կարգն է, սեղմում էր բռնակը:

Սոտավորապես մինչև հունիսի կեսը, իսկ փորձեր ամեն օր էի անում, դուռը չէր ընկրկում: Ես պատրաստ էի քրոջ մեջ տեսնել նույնիսկ մի մարդու, որը սեփական աշխատանքով շատ է ընտելացել կարգ ու կանոնին, ավելի լավ համարեցի թողնել դուռը սխալմամբ չփակված տեսնելու հույսը: Այստեղից էլ այն հիմար, զուտ մեխանիկական հակազդեցությունը, որը ստիպեց ինձ շտապ ծածկել դուռը, երբ մի անգամ, այնուամենայնիվ, պարզեցի, որ այն փակված չէ:

Իհարկե, Օսկարը մեծագույն լարվածության մեջ մի քանի րոպե կանգնեց միջանցքում և իր տարաբնույթ մտքերին այնպիսի ազատություն տվեց, որ նրա սրտի համար ամենևին էլ հեշտ չէր մտքերի այդ ճնշման մեջ գոնե մի որևիցե ծրագիր մտցնելը:

Միայն երբ ինձ հաջողվեց, թե անձամբ ինձ, թե իմ մտքերը ուղղել կյանքի այլ հանգամանքներին. Մարիան և իր երկրպագուն, մտածում էի ես, Մարիան իր համար երկրպագու է ձեռք բերել, երկրպագուն Մարիային սրճեփ է նվիրել, երկրպագուն շաբաթ օրը Մարիայի հետ կզնա «Ապոլլո», Մարիան երկրպագուին միայն աշխատանքից հետո է «դու» ասում, իսկ խանութում «դուք» է ասում, որովհետև նա խանութի տնօրենն է: Միայն երբ ես բոլոր կողմերից պատկերացրեցի Մարիային ու նրա երկրպագուին, ինձ հաջողվեց որոշակիորեն կարգ ու կանոնի նման մի բան հաստատել գլխիս մեջ, և ես բացեցի անթափանցիկ ապակեպատ դուռը:

Ես արդեն առաջ էի այդ կացարանը պատկերացնում որպես առանց պատուհանների մի շինություն, որովհետև դեռ ոչ մի անգամ դռան վերին, խավար, թափանցիկ մասը ցերեկային լույսի թեկուզ մի գիծ բաց չէր թողել: Գիշտ ինչպես իմ սենյակում ես, ձեռքս դեպի աջ մեկնելով, շոշափելով գտա անջատիչը: Այդ կացարանի համար, որը չափից դուրս նեղ էր, որպեսզի այն հնարավոր լիներ անվանել սենյակ, քառասուն մոմանոց լամպը բավարար է և մի բան էլ ավելին: Ինձ համար տիպիկ էր մարմնիս կիսով չափ անմիջապես հայելու առջև հայտնվելը, սակայն Օսկարը չցանկացավ խուսափել իր հայելային և այդ իսկ պատճառով հազիվ թե իր համար օգտակար անդրադարձի հետ հանդիպումից, քանզի փայլատ սեղանիկի (որն իր լայնությամբ համընկնում էր հայելու հետ, որի դիմաց նա կանգնած էր), վրայի առարկաները ինձ շատ հետաքրքրեցին և Օսկարին ստիպեցին բարձրանալ ոտքի մատների վրա: Լվացվելու թասի սպիտակ արծնապակին ցուցադրում է կապտասև ջարդվածքի տեղերը: Զուգարանի սեղանի այն մարմարյա սեղանածածկը, որի մեջ մինչև պռունկները մտած էր թասը, նույնպես ապրել էր

իր առաջին երիտասարդությունը: Սեղանածածկի ծախս, պոկված կտորը դրված էր հայելու դիմաց նրա առջև բացելով իր բոլոր երակները: Կոտորված եզրերի վրայի սոսնձի հետքերը խոսում էին վերանորոգման անհաջող փորձի մասին: Ուղղակի քոր եկան քարհատի իմ ձեռքերը: Ես վերհիշեցի Քորենֆի կողմից գտած մարմարի համար շաղախը, որը կարողանում էր նույնիսկ ամենափխրուն ծանր մարմարը վեր ածել այն ճակատային մասի հավերժական սալաքարերին, որոնցով ընդունված է երեսպատել երշիկի մեծ խանութները:

Այժմ, երբ կրաքարի հետ հոգեհարազատ շփումը ինձ ստիպեց մոռանալ հայելու մեջ չարամտորեն աղավաղված իմ անդրադարձը, ինձ հաջողվեց նաև որոշել այն հոտը, որը սենյակում առաջին իսկ րոպեից Օսկարին տարօրինակ թվաց:

Այստեղից քացախի հոտ էր գալիս: Ավելի ուշ, և նույնիսկ ոչ ավելի քան մի քանի շաբաթ առաջ, ես սուր հոտը արդարացնում էի այն ենթադրությամբ, որ քույրը, հավանաբար, նախորդ օրը լվացել էր գլուխը, իսկ քացախը ավելացրել էր ջրին՝ մազերը մաքրաջրելիս: Գիշտ է, զարդասեղանիկի վրա ես քացախով լցված ոչ մի չիշ չհայտնաբերեցի: Պիտակներով մնացած սրվակների մեջ ևս քացախ չհայտնաբերեցի և սկսեցի ինքս ինձ ապացուցել, որ քույր Դորոթեան ցայղելոյան խոհանոցում ջուր չի տաքացնի՝ նախապես Ցայղելից թույլտվություն խնդրելով, որպեսզի հետո մեծագույն բարդություններով իր սենյակում լվանա գլուխը, երբ հոսպիտալում նրա տրամադրության տակ ժամանակակից լոգասենյակ կա: Չնայած չի բացառվում, որ ավագ քույրը կամ հոսպիտալի տնտեսական վարչությունը քույրերին արգելում են սանիտարական տեխնիկան օգտագործել սեփական կարիքների համար և այդ իսկ պատճառով քույր Դորոթեան ստիպված է գլուխը լվանալ այստեղ, արժնապակե թասի մեջ, պոտոր հայելու դիմաց: Չնայած, որ զարդասեղանիկի վրա քացախով չիշ չկա, սառը մարմարի վրա այնուամենայնիվ բավականաչափ սրվակներ ու շշեր կան: Բամբակի փաթեթը և կիսով չափ օգտագործած հիգիենիկ միջադիրների փաթեթը այդ ժամանակ Օսկարին զրկեցին ոգու արիությունից, որն անհրաժեշտ էր, որպեսզի ծանոթանար սրվակների պարունակության հետ: Այնուամենայնիվ, ես մինչ օրս էլ կարծում եմ, որ այդ սրվակները լցված էին միայն կոսմետիկական միջոցներով, ամեն կարգի քսուկներով ու կրեմներով:

Քույրը սանրը խրել էր խոզանակի մեջ: Ես ստիպված էի ինձ վրա ջանք գործադրել, որպեսզի այն դուրս քաշեի ցցամազերի միջից և

տեսնեի ողջ ծավալով: Ինչքան լավ է, որ ես դա արեցի, քանզի հենց նույն րոպեին Օսկարը կատարեց իր հայտնագործություններից կարևորագույնը. քույր Դորոթեան բաց գույնի մազեր ուներ, հնարավոր է մոխրագույն, չնայած մեռած, սանրած մազերի հիման վրա պետք է զգուշությամբ հետևություն անել, այդ իսկ պատճառով միայն մեկ բան կարելի է պնդել. քույր Դորոթեան չիկահեր մազեր ունի:

Չետո սանրի ատամների արանքների կասկածելիորեն հարուստ որսը խոսում է այն մասին, որ նրա մազերը շատ արագ են թափվում: Այդ տհաճ՝ կանանց դաժանացնող, հիվանդության պատճառները ես տեսա քույրական գլխաշորի մեջ, սակայն չմեղադրեցի նրան, որովհետև պատշաճ հիվանդանոցում առանց դրա ոչ մի կերպ հնարավոր չէր ապրել:

Որքան էլ քացախի հոտը ճնշում էր Օսկարին՝ ինքնըստինքյան այն հանգամանքը, որ քույր Դորոթեան կորցնում է մազերը, իմ մեջ այլ զգացմունքներ չարթնացրեց, քան գործուն սիրո ազնվացնող կարեկցանքը: Ինձ և իմ վիճակի համար բնորոշ է այն, որ ես անմիջապես մտաբերեցի մազերի աճի համար այն բավականին արդյունավետ համարվող միջոցները, որոնք ես արդեն պատրաստ էի հարմար առիթի դեպքում հանձնել քրոջը: Մտքերով հեռանալով դեպի այդ հանդիպումը Օսկարն այն իրեն պատկերացնում էր անհողմ ամառային երկնքի ներքո, ծածանվող շեկ դաշտերի մեջ, ես սանրի վրայից հանեցի մազերը, դրանք փնջիկով փաթաթեցի, հենց մազերով էլ կապեցի: Փնջիկի վրայից փչեցի թեփի ու փոշու մի մասը և խնամքով դրեցի իմ դրամապանակի շտապողաբար ազատված մասի մեջ:

Սանրը, որը Օսկարը դրամապանակը առավել հարմար բռնելու նպատակով դրեց մարմարե սեղանածածկի վրա, ես կրկին վերցրեցի, երբ իմ դրամապանակը և իմ ավարն արդեն գտնվում էին բաճկոնիս մեջ: Ես այն պահեցի ոչնչով չպատված լամպի լույսի դիմաց, որպեսզի այն դառնա թափանցիկ, ուսումնասիրեցի անհամաչափ ատամներով երկու շարքերը, մշեցի, որ առավել բարակներից երկուսը կոտրված են, չկարողացա ինձ մերժել ձախ ցուցամատիս եղունգով առավել հաստերի վերին հատվածներին ճտտացնելու հաճույքը, և այդ ամբողջ ժամանակ Օսկարին սփոփում էի մի քանի մազերի շողշողոցով, որոնք ես կասկածներ չհարուցելու նպատակով դիտավորյալ թողել էի սանրի վրա:

Դրանից հետո սանրը վերջնականապես ընկղմվեց խոզանակի մեջ: Ես կարողացա շեղվել զարդասեղանիկից, որը չափից դուրս միակող-

մանի տեղեկություններ էր ինձ հաղորդում: Դեպի քույրի անկողինը տանող ճանապարհին ես դիպա խոհանոցային աթոռին, որի վրա կրծկալ էր կախված:

Դրական պարունակությունից զուրկ եզրերում լվանալուց մաշված և խունացած արդուզարդի երկու կաղապարների մասերը Օսկարը ոչնչով չէր կարող լցնել, քան սեփական բռունցքներով: Սակայն նրանք չլցրեցին, ոչ, նրանք շարժվում էին օտարների պես, դժբախտ, երկու չափից դուրս ամուր, չափազանց նյարդային թասիկների մեջ, որոնք ես մեծագույն հաճույքով ամեն օր գդալով կդատարկեի: Նույնիսկ չիմանալով, թե նրանց մեջ ինչպիսի կերակուր է պարունակվում, հնարավոր համարելով նույնիսկ փսխումը, քանզի ցանկացած շիլա ինչ-որ ժամանակ կարող է փսխոց առաջացնել: Իսկ հետո կրկին քաղցր կթվա, չափից դուրս քաղցր, այն աստիճան քաղցր, որ փսխման մղումը դրա մեջ համ է գտնում, և իրական սերը փորձության է ենթարկում:

Ես վերհիշեցի բժիշկ Վերներին և բռունցքներս կրծկալի միջից հանեցի: Բժիշկ Վերները անմիջապես մոռացվեց, ես կարող էի մոտենալ քույր Դորոթեայի մահճակալին: Օ՜, բուժքրոջ այդ մահճակալը: Որքան հաճախ էր Օսկարը մտովի այն իրեն պատկերացնում, իսկ պարզվեց, որ դա նույնպիսի մի զգվելի բան է, ինչպես և այն, որը շագանակագույն շրջանակի մեջ է պահում իմ հանգիստը, իսկ ժամանակ առ ժամանակ նաև իմ անքնությունը,: Սպիտակ լաթով պատված արույրե գնդերով մետաղյա մահճակալ, թեթև ճաղավանդակներից ամենաթեթևը կկամենայի ես նրան, այլ ոչ թե այս անհոգի, անճարտար առարկան: Անշարժ, ծանրացած գլխով, որևիցե մի կրքի անունակ, նույնիսկ խանդի անունակ, ես կարճ ժամանակ կանգնել էի այդ երազների զոհասեղանի դիմաց, ինչի փետրամերձակը հաստատ գրանիտից էր, հետո շրջվեցի, որպեսզի խուսափեմ տանջալից տեսարանից: Երբեք Օսկարը չէր կարող քույր Դորոթեային և նրա քունը պատկերացնել այս գարշելի որջի մեջ:

Ես արդեն կրկին զարդասեղանիկի ճամփին էի՝ հնարավոր է, ենթարկվելով նրա վրայի կասկածելի սրվակները ի վերջո բացելու ցանկությանը, երբ պահարանն ինձ ստիպեց ուշադրություն դարձնել իր վրա, նրա գույնը սահմանել որպես սև-շագանակագույն, հայացքս անցկացնել քիվի ակոսների վրայով և, ի վերջո, բացել, քանի որ յուրաքանչյուր պահարան միայն այն է երազում, որ իրեն բացեն:

Սեխը, որը փականքի փոխարեն պահում էր դուռը, ես ծռեցի հորիզոնական դիրքով, և առանց իմ միջամտության դռները, հոգոց հանե-

լով, հեռացան իրարից և հայացքի համար այնպիսի ընդարձակ տարածություն բացեցին, որ ես ականա մի քանի քայլ ընկրկեցի, որպեսզի խաչված ձեռքերի վերևով հնարավոր լիներ սառնասրտորեն ամեն ինչը զննել: Այստեղ Օսկարը չէր ցանկանում ընկնել մանրուքների ետևից, ինչպես զարդասեղանիկի վերևում, չէր ցանկանում նախապաշարմունքներով ծանրաբեռնված դատ կատարել, ինչպես նա վարվեց դիմացը կանգնած մահճակալի հետ, նա ուզում էր ընդառաջ դուրս գալ այդ պահարանին թարմ, ինչպես արարման առաջին օրը, առանց որևիցե ետին մտքերի, քանզի պահարանը ևս նրան գրկաբաց դիմավորեց:

Սակայն Օսկարը, այս անուղղելի գեղապաշտը, նույնիսկ այստեղ չկարողացավ լիովին գերծ մնալ քննադատությունից, ահա խնդրեմ, մի ինչ-որ բարբարոս շտապողաբար պոկել է այս պահարանի փայտի կտորները, ոտքերը, որպեսզի այն այլանդակված ու տափակեցված վիճակում դնի հատակին:

Պահարանի ներքին կարգ ու կանոնը անթերի էր: Աջ կողմից խորքային արկղում, իրար վրա էին դարսված տակի սպիտակեղենն ու բլուզները: Սպիտակ և վարդագույն գույները մեջընդմիջում էին ակնհայտորեն չգունաթափված բաց երկնագույնի հետ: Իրար հետ կապված երկու կարմիր-կանաչ աղյուսիկներով վանդակավոր պայուսակները կախված էին աջ դռան ներքին մասում, սպիտակեղենով արկղերի կողքին՝ վերևում պահպանելով վերանորոգված, իսկ ներքևում՝ քանդված հանգույցներով գուլպաները: Եթե դռանք համեմատենք նրանց հետ, որոնք Մարիան իր շեֆից ու երկրպագուից էր նվեր ստացել և որոնք հագնում էր, վանդակավոր պայուսակի միջի առարկաները ինձ թվացին եթե ոչ ավելի կոպիտ, ապա, բոլոր դեպքերում, ավելի հոծ և դիմացկուն: Պահարանի մեծ բաժանմունքում ծախից կախիչների վրա կախված էին փայլատ, օսլայված քույրական հագուստները: Ավելի վեր, գլխարկների դարակին, իրար վրա էին շարվել բաբախող, կոպիտ հպում չհանդուրժող, իրենց պարզությամբ չքնաղ քույրական գլխաշորերը: Սպիտակեղենով արկղերից դեպի ծախ կախված քաղաքացիական հագուստներին ես միայն թուցիկ հայացք պարզեցի: Անփույթ ու ցածրաճաշակ ընտրությունը ամրապնդում էր իմ գաղտնի հույսը. իր հանդերձարանի այս մասին քույր Դորոթեան նվազագույն ուշադրություն է հատկացնում: Սիա և թվով երեք, թե չորս գլխարկները, որոնք նման են կաթսաների ու անփութորեն կախված են գլխաշորերի կողքին, մեկը մյուսի վերևում, ինչից ճնշվում էին նրանց վրայի արհեստական

ծաղիկներով անհեթեթ փնջիկները ավելի շուտ կիսաթուխ տոթո հիշեցնելով: Խայտաբղետ կազմերով շուրջ տասներկու գրքեր այդ նույն գլխարկների դարակում հենվել էին կոշիկի տուփի մեջ լցված թելի կծիկներին:

Օսկարը գլուխը թեքեց դեպի ուսը, անհրաժեշտ համարեց գնալ ավելի մոտ վերնագրերը կարդալու համար: Ես հանդուրժողական քննիչադու գլուխս վերադարձրի նախկին դիրքին. բարի քույր Դորոթեան դեղեկտիվ վեպեր էր ընթերցում: Սակայն բավական է խոսել պահարանի քաղաքացիական մասից: Սկզբում գրքերի պատճառով նրան ընդհուպ մոտենալով ես հետո էլ պահպանեցի բարեհաջող դիրքս, ավելին կռնալով, ես գլխով մտա նրա մեջ, դադարեցի պայքարել նրա բաղկացուցիչ մասը դառնալու գնալով ավելի ամրապնդվող ցանկության հետ՝ դառնալ պարունակությունը պահարանի, որին քույր Դորոթեան վստահել է իր արտաքինի բավականին նշանակալի մասը:

Ես նույնիսկ ստիպված չեղա մի կողմ հրել ցածրակրունկ, հարմարավետ մարզակոշիկները, որոնք փայլելու աստիճան դրված էին պահարանի հատակին և սպասում էին ելքին: Հետո միտումնավոր կանչի դրդող հրավերով պահարանը լցված էր այնպես, որ նրա կենտրոնում, ոտքերը կրծքին մոտեցնելով, Օսկարը կարող էր հանգիստ նստել ծնկների վրա, տանիք և ապաստան ձեռք բերել, ընդ որում, դրա համար նույնիսկ ստիպված չէր լինի որևէ հագուստ ձնռթել: Ես էլ մտա: Ես դրանից շատ բան էի սպասում:

Չնայած չկարողացա անմիջապես կենտրոնանալ: Օսկարին թվում էր, թե իբր սենյակի իրերը և լամպը հետևում են իրեն: Պահարանի ներքևում առավել ինտիմ պայմաններ ստեղծելու համար ես փորձեցի դուռը փակել: Առաջ եկան դժվարություններ, քանզի դռների վրայի սողնակները շարժվում էին, վերևում ճեղք էին թողնում, լույսը ներթափանցում էր պահարան չնայած ոչ այնքան շատ, որ ինձ խանգարեր: Իսկ ահա հոտը ուժեղացավ: Հիմ, խնամքով հարդարված, այժմ քացախի հոտ չէր գալիս, այժմ, չձանձրացնելով, գալիս էր ցեցի դեմ միջոցի հոտը և լավ հոտ էր:

Իսկ ինչ էր անում Օսկարը, երբ նստած էր պահարանում: Նա ճակատով հենվեց քույր Դորոթեայի մոտակա մասնագիտական հագուստին՝ թևքերով ու կոկորդի մոտ կոճակով խալաթին, և իմ դիմաց անմիջապես բացվեցին քույրական կենցաղի բոլոր ժամանակաշրջանները, իմ աջ ձեռքը, հավանաբար հենարան փնտրելով, շրջագզեստների կողքով գնաց ետ, խճճվեց, հենարանը կորցրեց, ինչ-որ հարթ բան բռնեց, հե-

նարանային շերտափայտը, սահեց մյուս, լայնակի շերտափայտի վրայով, որը հորիզոնական մեխված էր պահարանի հետին պատին, այն հենարան էր և՛ իմ, և՛ ետին պատի համար: Օսկարն արդեն ձեռքը վերադարձրել էր նախկին դիրքին, արդեն կարող էր ուրախանալ, սակայն այստեղ ինքս ինձ ցույց տվեցի, թե ինչ առարկա էի վերցրել իմ թիկունքում:

Դա սև լաքապատ գոտի էր, սակայն ես անմիջապես տեսա և ավելին, քան գոտին, քանի որ պահարանում ամեն ինչն այն աստիճան մոխրագույն էր, որ լաքապատ գոտին ևս ոչ թե պարզապես լաքապատ գոտի էր, այլ էլի ինչ-որ բան: Նա լիովին կարող էր էլի ինչ-որ բան նշանակել, նույնչափ հարթ, երկարավուն, որը ես, որպես անփոփոխ երեքամյա թմբկահար, տեսել էի Նոյֆարվասերի ծովապատնեշի մոտ. խեղճ մայրիկս փոքրիկ ծավածքներով ծովի ալիքի գույնի գարնանային թիկնոցով, Մացերատը վերարկուով, Յան Բրոնսկին՝ թավշյա օծիքով, Օսկարի ծովային գլխարկի վրա երիզ կա, և երիզի վրա ոսկե տառերով գրություն «Ե.Վ.Կ. Ջայդլից»: Այդ ամենը խմբի բաղկացուցիչ մասերն էին, իսկ վերարկուն ու թավշյա օծիքը ցատկուն էին իմ և մայրիկի առջև՝ վերջինս իր բարձր կրունկների պատճառով ընդհանրապես չէր կարող ցատկել՝ քարից քար, մինչև նավարկության նշանը, որի տակ նստել էր ձկնորսը՝ սպիտակ պարանով ու կարտոֆիլի պարկով, որը լցված էր աղով ու շարժւումով: Իսկ մենք, երբ տեսանք պարկն ու պարանը, ցանկացանք իմանալ, թե որպես ինչ է նա նստել նավարկության նշանի տակ ու լվացքի պարանով ձուկ բռնում, սակայն տիպը Նոյֆարվասերից կամ Բրյոգենից՝ դե գնա իմացիր, թե որտեղից է՝ ծիծաղեց և ջուրն ուղարկեց խիտ, շագանակագույն թուրք, որը տեղից չշարժվելով, դեռ երկար ճոճվում էր ծովապատնեշի կողքի ալիքների վրա, մինչև որ այն չվերցրեց ճայը: Ճայը, նա ինչ ուզես կվերցնի, դա ձեզ համար փափկակյաց աղավնի չէ կամ առավել ևս բուժքույր՝ շատ ավելի հեշտ կլիներ, եթե այն ամենը, ինչը զգեստավորված է սպիտակով, հնարավոր լիներ հավաքել մի տեղ ու թաքցնել պահարանում: Սկի մասին ևս կարելի է նույն բանն ասել, քանզի այն ժամանակ ես դեռ չէի վախենում սև խոհարարուհուց, անմեղ նստել էի պահարանում և նույնչափ, առանց վախի էլ անհողմ եղանակին կանգնել էի Նոյֆարվասերի ծովապատնեշի վրա, այստեղ ձեռքս էի վերցրել լաքապատ գոտին, այնտեղ՝ մեկ այլ բան, որը չնայած սև էր ու լպրծուն, սակայն ոչ գոտի: Եվ քանի որ ես նստած էի պահարանում՝ համեմատություններ էի փնտրում (քանզի պահարանները դրդում են համեմատություններ անել), սև խոհարարու-

հուն կոչում էի անունով, սակայն այն ժամանակ դա դեռ իմ մեջ այդքան խորը չէր ներթափանցել, սպիտակի մասով ես ավելի շատ էի տեղեկացված, հազիվ թե կարողանայի ճային քույր Դորոթեայից տարբերել: Սակայն ինձանից վաճում էի աղավնիներին և ուրիշ հիմարությունները նամանավանդ, երբ մենք մեկնեցինք Բոյոզեն, ոչ թե երրորդությունն էր, այլ Չարչարանաց ուրբաթը: Ավելի ուշ իջանք ծովապատմեշի մոտ, բացի դա աղավնիներ էլ չկային նավարկության նշանի տակ, որի տակ նստած էր սպիտակ պարանով Նոյֆարվասերի տղան, նստել ու թքում էր: Իսկ երբ բոյոզենցի տղան պարանը սկսեց քաշել դուրս, մինչև որ պարանը մոտեցավ վերջին ցույց տալով մեզ, թե ինչից էր, որ այդքան դժվար էր այն լճացված մոթլավյան ջրից դուրս հանելը, երբ իմ խեղճ մայրիկը ձեռքը դրեց Յան Բրոնսկու ուսին և թավշե օծիքի վրա, որովհետև նրա երեսը պատեց ալրային գունատությունը, որովհետև նա ցանկանում էր հեռանալ, իսկ դրա փոխարեն պիտի նայեր, թե ինչպես է այդ տիպը ձիու գլուխը նետում քարերի վրա, թե ինչպես են մանր ու կանաչավուն, ծովային ալիքի գույնի, օձածկները դուրս սողում բաշի միջից: Իսկ խոշորները, առավել մզոտները, նա ինքն էր դուրս ճգնում լեշի միջից, կարծես պտուտակներ էր քաշելով հանում, սակայն այդ ժամանակ ինչ-որ մեկը պատռեց փետրամերքնակը, ես ուզում եմ ասել թռան եկան ճայերը, նրանք վրա պրծան, որովհետև ճայերը, երբ նրանք երեքից ոչ պակաս են կամ ավելի շատ, հեշտությամբ կհաղթահարեն ոչ մեծ օձածկանը, իսկ ահա նրանց հետ, որոնք ավելի խոշոր են, ավելի դժվար է լինում: Սակայն այդ ժամանակ տղան բացեց ձիու ծնոտները, ատամների արանքը փայտե պահանգ դրեց և կարծես թե ձին ծիծաղեց, այնուհետև նա իր մագոտ ձեռքը մտցրեց խորքը, ձեռք գցեց ու բռնեց: Այն նույն ձևով ինչպես ես պահարանում ձեռքս գցեցի ու բռնեցի, այնպես էլ նա դուրս քաշեց՝ ինչպես ես լաքապատված գոտին, սակայն չէ՞ որ նա անմիջապես երկուսին գցեց օդ ու նետեց քարերի վրա, մինչև որ իմ խեղճ մայրիկը ետ տվեց ողջ նախաճաշը, որը բաղկացած էր կաթով սուրճից, դեղնուցից, սպիտակուցից, մի քիչ ջեմից ու սպիտակ հացից, այն աստիճան առատ նախաճաշ, որ ճայերն անմիջապես շեղակի գրոհեցին, իջան մեկ հարկ ներքև, հրատապ վայրէջք կատարելով, իսկ ճչոցի մասին մենք էլ չենք խոսի, և այն, որ ճայերը շատ աչքեր ունեն, դա բոլորը գիտեն: Եվ հնարավոր էլ չէր նրանց վռնդել, Յան Բրոնսկին հո չէ՞ր նրանց վռնդելու, նա ինքն էր նրանցից վախենում, նա երկու ձեռքերով փակեց իր կլոր, երկնագույն աչքերը, իմ թմբուկին նրանք չէին ենթարկվում, նրան կուլ էին տալիս ու կուլ էին տալիս, իսկ այդ ընթացքում

ես, ցասման ու հիացմունքի մեջ, փնտրեցի ու նոր ռիթմ գտա, միայն թե իմ խեղճ մայրիկը այդ ռիթմերը չէր էլ լսում: Նա իր հոգսերն ուներ, նա շարունակ խեղդվում էր ու խեղդվում, սակայն նրա ներսից այլևս ոչինչ էլ դուրս չէկավ, որովհետև նա նախաճաշին այդքան էլ շատ չէր կերել, նա իր կազմվածքն էր պահպանում և այդ իսկ պատճառով շաբաթական երկու անգամ կանանց ակումբ էր այցելում, միայն թե դա նրան չէր օգնում, միևնույն է, նա զաղտնի էր ուտում և միշտ ինչ-որ մի խորամանկություն էր հորինում: Ահա և նոյֆարվասերցի տղան, ի հեծուկս բոլոր տեսությունների, վերջին մոտ, երբ ներկա գտնվողներն արդեն մտածում էին, որ այլևս ոչինչ չի լինի, ծիու ականջից ևս մեկ օձածուկ հանեց: Օձածուկը ամբողջապես մի ինչ-որ սպիտակ շիլայով էր պատված, որովհետև ծիու ուղեղի մեջ էր քչփորել, սակայն այդ օձածկանը այնքան պտտեցրին, մինչև որ ողջ շիլան նրա վրայից պոկվեց ու օձածուկը փայլեց իր լաքապատ կողերով, դարձավ լաքապատ գոտու նման, դեպի ինչն էլ ես տանում եմ իմ ականարկը. ահա այդպիսի լաքապատ գոտի էր կրում քույր Դորոթեան, երբ անձնական գործերով էր դուրս գալիս և առանց կարմիր խաչով նշանի:

Իսկ մենք այն ժամանակ գնացինք տուն՝ չնայած որ Մացերատը դեմ չէր մնալուն, որովհետև ալիք բարձրացնելով նավահանգստին էր մոտենում մոտավորապես հազար ութ հարյուր տոննա տարողությամբ ֆինը: Այն տղան ծիու գլուխը թողեց ծովապատնեշի վրա: Սևաթույրը շատ շուտով դարձավ սպիտակագույն ու գոռաց, սակայն գոռում էր ոչ այնպես, ինչպես գոռում են ձիերը, այլ ավելի շուտ այնպես, ինչպես կարող էր գոռալ սպիտակ ամպը, որը բարձրաձայն ու ազահորեն կպչելով՝ պատեց ծիու գլուխը: Այն ժամանակ դա, ընդհանուր առմամբ, լիովին հաճելի էր, որովհետև այժմ ծիու գլուխը չէր երևում չնայած բոլորն էլ հասկանում էին, թե ինչ է թաքնված այդ խելագարության տակ: Բացի դա, ֆինն էլ էր մեր ուշադրությունը շեղում, նա իր վրա անտառանյութ էր բարձել և շիկահեր էր, ինչպես Ջասպեի գերեզմանների ճաղավանդակները: Սակայն իմ խեղճ մայրիկը չշրջվեց ու չնայեց ո՛չ ֆինին, ո՛չ ճայերին: Նա մինչև կոկորդը կուշտ էր: Եվ չնայած նախկինում նա մեր դաշնամուրի վրա ոչ միայն «Փոքրիկ ճայն» էր նվագում, այլ նաև երգում էր, այդ երգը այլևս երբեք չէր կատարում, նա ընդհանրապես այլևս ոչինչ չէր երգում, սկզբում ընդհանրապես չէր ուզում ծուկ ուտել, հետո մի գեղեցիկ օր սկսեց հանկարծ ուտել, այն էլ՝ այնքան շատ, այն էլ այնքան յուղալի, մինչև որ այլևս չկարողացավ, ոչ, այլևս չցանկացավ, մինչև կոկորդը կուշտ էր ոչ միայն օձածկներից, այլ նաև կանանցից ու

առանձնապես տղամարդկանցից, իսկ գուցե նաև Օսկարից: Համենայն դեպս նա, որ նախկինում ոչնչից չէր ցանկանում հրաժարվել, հանկարծ դարձավ ավելի չափավորված ու ավելի զսպված և թույլ տվեց, որ իրեն թաղեն Բրենտաուի գերեզմանատանը: Հավանաբար, ես նման եմ նրան, որովհետև մի կողմից չեմ ուզում ոչնչից հրաժարվել, իսկ մյուս կողմից՝ կարող եմ բավարարվել առանց ամեն ինչի, միայն առանց ծխահարված օձածկների, չնայած նրանց սարսափազդու զնին, չեմ կարող ապրել: Թեկուզ վերցնենք հենց նույն քույր Դորոթեային, որին ես երբեք չեմ տեսել, նրա նկատմամբ գործում էին այդ նույն կանոնները, նրա լաքապատ գոտին չասենք, թե ինձ դուր եկավ և, այնուամենայնիվ, ես չէի կարողանում նրանից կտրվել, նրա այդ գոտին վերջ չունեի, այն նույնիսկ բազմապատկվում էր, քանզի ես ազատ ծեռքով արձակում էի շալվարիս կոճակները և դա անում էր այն նպատակով, որպեսզի կրկին ինձ պատկերացնեի քոջը, որը բազմաթիվ լաքապատ օձածկների ու նավահանգիստ մտնող ֆինի պատճառով կորցրել էր իր հստակ ուրվագծերը:

Կամաց-կամաց Օսկարին, որին կրկին ու կրկին ուղարկում էին ծովապատնեշ, ի վերջո ճայերի օգնությամբ հաջողվեց ձեռք բերել քույր Դորոթեայի աշխարհը, համենայն դեպս զգեստապահարանի այն մասում, որտեղ նա պահում էր իր դատարկ, սակայն ձգող աշխատանքային հագուստը: Իսկ ես երբ այն ի վերջո լիովին պարզորոշ տեսա և, ինչպես թվում էր, մասնակիորեն կռահեցի նրա դեմքի գծերը, սողնակները դուրս շարժվող ծխնիների միջից ճռռոցով բացվեցին պահարանի դռները, հանկարծախաս լույսը սպառնում էր ինձ մոլորության մեջ զցել, և Օսկարը ստիպված էր մեծ ջանք թափել, որպեսզի ցայտուկներով չկեղտոտի քույր Դորոթեայի՝ բոլորից մոտ կախված խալաթը:

Միայն անհրաժեշտ անցումը իրապես կատարելու նպատակով, ինչպես նաև որպեսզի ներսում մնալը ավարտին հասցնեմ, պահարանի ներսում մնալը, որը հակառակ սպասումի, ինձ հոգնեցրեց, Օսկարն արեց այն, ինչ արդեն շատ տարիներ չէր արել. նա ավելի կամ պակաս հմտությամբ պահարանի վերևի չորացած պատի մոտ մի քանի տակտ թմբկահարեց, հետո դուրս եկավ, ևս մեկ անգամ ստուգեց նրա սանիտարական վիճակը՝ ես ինձ չէի կարող նախատել վճռականորեն ոչնչի համար, նույնիսկ գոտին չէր կորցրել իր փայլը: Թերևս ոչ, պետք էր որոշ խամրած մասերը շփել, նաև նրանց վրա շնչել, մինչև որ գոտին դարձավ այն, ինչը հիշեցնում էր օձածկներին, որոնց իմ մանկության ժամանակներում որսում էին Նոյֆարվասերի ծովապատնեշի վրա:

ես՝ Օսկարս, լքեցի քույր Դորոթեայի սենյակը, սակայն նախքան հեռանալս, խլեցի քառասուն մոմանոց լամպի լույսը, որն իմ այցելության ամբողջ ժամանակ հետևում էր ինձ:

ԿԼԵԹ

Ահա և ես կանգնել էի միջանցքում, իմ դրամապանակի մեջ պահպանում էի բաց գույնի մագերի փնջիկը, մեկ վայրկյանի չափ ծգտում էի կաշվի կոստյումի աստառի, բաճկոնի, վերնաշապկի միջով զգալ այդ փնջիկը, սակայն չափազանց հոգնել էի և այն կարգի տարօրինակ տխուր երանգով էի բավարարված, որ անկարող էի իմ կողմից սենյակից դուրս բերված ավարի մեջ տեսնել ավելին, քան սովորական խժուճներ, որոնք յուրաքանչյուր սանրի վրա կարելի է գտնել:

Օսկարը այժմ միայն ինքն իրեն խոստովանեց, որ այլ զանձերի ետևից էր եկել: Չէ՞ որ գտնվելով քույր Դորոթեայի սենյակում ես ուզում էի ինքս ինձ ապացուցել, որ այստեղ ինչ-որ տեղ կարելի է հայտնաբերել հենց այն բժիշկ Վերների հետքերը, նույնիսկ ինձ արդեն հայտնի ծրարներից մեկի օգնությամբ: Ես ոչինչ չգտա: Ոչ մի ծրար և, առավել ևս, գրված թերթ: Օսկարը ստիպված է խոստովանել, որ քույր Դորոթեայի գլխարկների դարակից մեկ առ մեկ իջեցնում էր դեղեկտիվները, բացում էր, ուսումնասիրում էր ծանոթագրություններն ու էջանիշերը, դրանից բացի, ես փնտրում էի որևիցե մի լուսանկար, որովհետև Օսկարը անուններով չգիտեր Մարիինյան հոսպիտալի բժիշկների մեծ մասին, բայց դրա փոխարեն՝ գիտեր տեսքով: Բայց նա ոչ մի տեղ բժիշկ Վերների լուսանկարը չհայտնաբերեց:

Դատելով ամեն ինչից վերջինս չգիտեր քույր Դորոթեայի սենյակը, իսկ եթե ինչ-որ ժամանակ տեսել էր նրան, ապա նրան չէր հաջողվել իր այցելության հետքերը թողնել: Եվ Օսկարն ուներ հրճվելու բոլոր հիմքերը: Մի՞թե ես մի ամբողջ կույտ առավելություններ չունեի բժշկի նկատմամբ: Մի՞թե բժշկի ցանկացած կարգի հետքերի բացակայությունն ապացույց չէր ծառայում այն բանի, որ բժշկի ու քրոջ միջև հարաբերությունները գոյություն ունեն միայն հիվանդանոցի սահմաններում, այսինքն՝ դրանք ծառայողական հարաբերություններ են, իսկ եթե նույնիսկ ոչ ծառայողական, ապա ծայրահեղ դեպքում միակողմանի են:

Սակայն Օսկարի խանդը կարիք ուներ առիթի: Որքան էլ որ ինձ ցավագին խոցեին բժիշկ Վերների սենյակում լինելու անգամ փոքրագույն

հետքերը, ես ոչ պակաս չափով նաև բավարարվածություն կզգայի, որը չէր կարող որևէ համեմատության մեջ դրվել զգեստապահարանում նստելու վաղանցուկ և կարծաժամկետ արդյունքի հետ:

Արդեն չեմ էլ հիշում, թե ինչպես վերադարձա իմ սենյակ, հիշում եմ միայն, որ միջանցքի մյուս ծայրում, այն դռան ետևում, որը փակում է ոմն պարոն Մյունցերի սենյակը, անբնական, ուշադրություն հրավիրելու ձգտող հազի ձայն լսվեց: Չնայած ինչ գործ ունեմ ես պարոն Մյունցերի հետ: Մի՞թե ինձ բավական չէ Ոգնու մյուս կենվորուհին: Կհրամայեք ի դեմս Մյունցերի, դե գնա ու իմացիր, թե ինչ է թաքնվում այդ անվան տակ, ինձ վրա Լ^{ու}ս մեկ բեռ վերցնել: Այդ իսկ պատճառով Օսկարը չլսելու տվեց պահանջկոտ հազը կամ, ավելի ճիշտ, ես չհասկացա, թե ինչ եմ ինձանից ուզում, և միայն իմ սենյակում եկա այն հետևության, որ ինձ համար անհայտ ու անհետաքրքիր այդ պարոն Մյունցերը հենց միայն այն նպատակով էլ հազաց, որպեսզի ինձ, Օսկարիս, խաբեությանմբ տանի իր սենյակ:

Ազնվորեն կխոստովանեմ. ես երկար ժամանակ ափսոսում էի, որ ոչ մի կերպ այդ հազին չարձագանքեցի, քանի որ սենյակն ինձ համար այնքան նեղ և այնքան անսահման դարձավ, որ ցանկացած խոսակցություն, նույնիսկ պարոն Մյունցերի հետ տանջալից ու հարկադրված խոսակցությունը, ինձ համար բարերարություն կլիներ: Սակայն ինձ չէր բավարարում համարձակությունը, որպեսզի չնայած ուշացումով, միջանցքում նման մի հազ ներկայացնեի և միջանցքի մյուս ծայրի պարոնի հետ կապ հաստատեի, դրա փոխարեն ես ենթարկվեցի իմ սենյակի խոհանոցային աթոռի անհողդողդ անկյունավորությանը, ինչպես և ամեն անգամ, երբ ես նստում եմ աթոռների վրա, արյանս մեջ զգացի անհանգստություն, անկողնու վրայից ինչ-որ բժշկական տեղեկագիր վերցրեցի, թանկարժեք գիրքը, որը ձեռք էի բերել բնորդի դժվարին աշխատանքով վաստակածս փողերով, ձեռքիցս վայր ընկավ, ինչի հետևանքով մի փոքր ճմռթվեց: Սեղանի վրայից վերցրեցի թմբուկս՝ Ռասկոլնիկովի նվերը, այն պահեցի ձեռքերիս մեջ, սակայն չկարողացա ո՛չ փայտիկներով մոտենալ թիթեղին, ո՛չ արցունքներով թրջել դեմքս, չնայած արցունքները, ընկնելով սպիտակ, կլոր լաքի վրա, ինձ նույնիսկ ոչ ռիթմիկ թեթևություն կբերեին:

Այժմ կարելի էր սկսել կորսված անմեղության մասին գիտական շարադրանքը, կարելի էր թմբկահարողին՝ հավերժ երեք տարեկան Օսկարին, դնել կուզիկ, ծայնագուրկ, անարցունք ու անթմբուկ Օսկարի կողքին, սակայն դա չէր համապատասխանում իրականությանը. Օսկարը,

երբ նա դեռ թմբկահարող Օսկարն էր, բազմիցս կորցրել էր անմեղությունը, կրկին այն ձեռք բերեց կամ թույլ տվեց, որ այն նորովի աճի: Քանզի անմեղությունը կարելի է համեմատել խելահեղորեն աճող մոլախոտի հետ, օրինակի համար, մտածեք այդ բոլոր անմեղ տատիկների մասին, որոնք իրենց ժամանակին եղել են զգվելի, չարությամբ լցված մանուկներ, ոչ, ոչ, ոչ թե անմեղության խաղը, այլ անմեղությունը Օսկարին ստիպեց վեր ցատկել աթոռից: Ավելի շուտ, թերևս քույր Դորոթեայի հանդեպ սերն ինձ կարգադրեց չթմբկահարված թմբուկը դնել իր տեղը, լքել սենյակը, միջանցքը, ցայլերյան բնակարանը և ներբաններս ուղղել դեպի Գեղարվեստների ակադեմիան՝ չնայած պրոֆեսոր Քուխենը ինձ միայն օրվա երկրորդ կեսին էր հրավիրել:

Երբ Օսկարը չափից դուրս համարձակ քայլերով իր սենյակից դուրս եկավ միջանցք, դանդաղեցված ու բարձր ձայնով բացեց բնակարանի դուռը, ես ինչ-որ մի ակնթաթ պարոն Մյունցերի դռան մոտ ականջ դրեցի: Նա չէր հագում, և ես վրդովված, ամոթահար եղած, բավարարված և սոված, ափսոսանքով ու կյանքի ծարավով լցված, մերթ ժպտալով, մերթ լաց լինելու պատրաստ, լքեցի բնակարանը և, ի վերջո, Յուլիխերշտրասեի տունը:

Մի քանի օր անց ես ձեռնամուխ եղա իմ մեջ վաղուց հասունացած ծրագրի իրականացմանը, որի հետաձգումը դարձավ այն մինչև վերջին տարրը քննության ենթարկելու լավագույն միջոցը: Այդ օրը մինչև ճաշի ժամը ես անելիք չունեի: Օսկարն ու Ուլլան միայն ժամը երեքին պիտի կեցվածք ընդունեին գաղափարներով շոյալ նկարիչ Ռասկունիկովի համար, ես՝ Ոդիսևսի կարգավիճակով, որը, վերադառնալով, Պենելոպեին կուզ է բերում նվեր: Ջուր էի ձգտում ստիպել նկարչին հրաժարվել այդ գաղափարից: Այդ ժամանակ նա, ոչ առանց հաջողության, ապրում էր հունական աստվածների ու կիսաստվածների հաշվին: Ուլլան առասպելաբանության մեջ իրեն լավ էր զգում, այդ իսկ պատճառով ես հանձնվեցի, թույլ տվեցի Դրաբուխին ինձ նկարել, Ղլուտոնին Պրոգերպինայի հետ, ի վերջո, ինչպես և այն օրը, կուզիկ Ոդիսևսին: Սակայն այդ առավոտվա նկարագրությունը ինձ առավել կարևոր է պատկերանվում: Այդ իսկ պատճառով Օսկարը ձեզ չի պատմի, թե ինչպիսի տեսք ուներ Ուլլան Պենելոպեի դերում և ուղղակի կասի. Ցայլերների բնակարանում լռություն էր տիրում: Ոգնին իր մազ կտրելու մեքենաներով շրջագայում էր առևտրական գործերով, քույր Դորոթեայի մոտ ցերեկային հերթափոխ էր, նշանակում է, որ ժամը վեցից նա տանը չէր, իսկ ֆրաու Ցայլերը, երբ ութից հետո փոստը բերեցին, դեռ պառկած էր անկողնում:

Ես անմիջապես աչքի անցկացրի թղթակցությունը, ինձ համար ոչինչ չգտա՝ Սարիայի վերջին նամակից երկու օր էր անցել, դրա փոխարեն անմիջապես հայտնաբերեցի տեղական նամակը և նրա վրա Վերների այն տարակուսելի ձեռագիրը:

Սկզբում ես նամակը դրեցի մնացածների մոտ, որոնք եկել էին Ցայդլերուհու և Սյունցերի անուններով, վերադարձա ինձ մոտ և սպասեցի, մինչև Ցայդլերուհին դուրս կգա միջանցք, վարձակալին կփոխանցի նրա նամակը, կմտնի խոհանոց և, վերջապես, կվերադառնա իր մոտ՝ ննջարան, որպեսզի առավելագույնը տասը ժամանակ լքի բնակարանը և տունը, քանզի իննին Սանեսմանի մոտ սկսվում է նրա աշխատանքային օրը:

Ստույգության համար Օսկարը նաև էլի սպասեց, դիտավորյալ դանդաղ կոտորածով հագնվեց, մաքրեց եղունգները ընդ որում, արտաքնապես պահպանելով հանգստությունը և միայն այդ ժամանակ ձեռնամուխ եղավ վճռական գործողություններին: Ես անցա խոհանոց, կիսով չափ ջուր լցված ալյումինե կաթսան դրեցի երեքգլխանոց գազօջախի մեծ այրիչի վրա, սկզբում գազի հոսքը բարձրացրեցի ամենաբարձր չափով, իսկ հետո, երբ ջրից գոլորշի բարձրացավ, պտտեցի ամենացածր չափի վրա, երկու քայլերով, իմ մտքերը խնամքով թաքցնելով և հնարավորության սահմաններում իմ գործողություններից չչեղվելով, հայտնվեցի քույր Դորոթեայի դռան դիմաց: Վերցրեցի նամակը, որը Ցայդլերուհին կիսով չափ մտցրել էր ապակեպատ դռան տակ, կրկին հայտնվեցի խոհանոցում և այնքան ժամանակ նամակը հակառակ կողմով, զգուշությամբ պահեցի գոլորշու վերևում, մինչև որ կարողացա այն բացել ընդ որում, այն չվնասելով: Սակայն մինչ Օսկարը համարձակվեց բժիշկ Է.Վերների նամակը պահել գոլորշու վերևում, նա, դե իհարկե, գազը հանգցրեց: Բժշկի ուղերձը ես կարդացի ոչ թե խոհանոցում, այլ իմ անկողնու վրա պառկած: Սկզբում ես արդեն պատրաստ էի հիասթափություն ապրել, քանզի ո՛չ ուղերձը, ո՛չ եզրափակիչ ձևակերպումը ինձ ոչինչ չհայտնեցին քրոջ ու բժշկի միջև հարաբերությունների մասին:

«Թանկագին օրիորդ Դորոթեա,— սկսվում էր նրա նամակը և,— Ձեզ հավատարիմ էրիխ Վերներ»:

Դրանից բացի, ես նաև հիմնական տեքստը ընթերցելիս ոչ մի փառաբանական բառի չհանդիպեցի: Ուղղակի Վերները ափսոսանք էր հայտնում, որ նախորդ օրը չկարողացավ խոսել քույր Դորոթեայի հետ՝ չնայած որ հպանցիկ տեսավ նրան տղամարդկանց մասնավոր բաժանմուն-

քի դռան դիմաց: Սակայն բացարձակապես անհասկանալի պատճառներով քույր Դորոթեան անմիջապես շրջվել էր, երբ տեսել էր քույր Բեաթեի հետ զրուցող բժշկին, այլ խոսքերով, Դորոթեայի ընկերուհիներին: Եվ այժմ բժիշկ Վերները կցանկանար բացատրվել, քանզի խոսակցությունը, որը նա վարում էր քույր Բեաթեի հետ, զուտ գործնական բնույթ ուներ: Ինչպես նրան քույր Դորոթեային, անկասկած հայտնի է, նա անփոփոխ ջանքեր է գործադրում, որպեսզի տարածություն պահպանի իր և թեթևակիորեն անզուսպ քույր Բեաթեի միջև: Նա Դորոթեան, որը լավ է ճանաչում քույր Բեաթեին, պետք է հասկանա, որ այդ խնդիրը հեշտերից չէ, քանզի քույր Բեաթեն երբեմն չափից դուրս բացահայտորեն է ի ցույց դնում իր զգացմունքները չնայած ինքը բժիշկ Վերները, դրանց չի էլ պատասխանում: Նամակի վերջին արտահայտությունը հռչակում էր. «Հավատացեք ինձ, որ դուք միշտ կկարողանաք հաղորդակցվել ինձ հետ»: Չնայած այդ տողերի ձևականությանը, սառնությանը և, նույնիսկ, ամբարտավանությանը, ես, վերջ ի վերջո, առանց դժվարության վերծանեցի բժիշկ Վերների ոճը և նամակը ընկալեցի, ինչը և ընդհանրապես կազմում էր նրա իմաստը, որպես սիրո բոցավառ խոստովանություն:

Ես ինքնաբերաբար նամակը մտքոեցի ծրարի մեջ՝ մոռանալով նախագգուշական բոլոր ու ամեն տեսակի միջոցառումների մասին, սոսնձի երիզը, որի վրայով նախկինում հավանաբար իր լեզուն է անցկացրել բժիշկ Վերները: Ես այս անգամ խոնավացրի Օսկարի լեզվով, հետո սկսեցի ծփօաղել և ձեռքիս ափով հարվածեցի ճակատիս ու ծոծրակիս, մինչև որ այդ շմփացնելու ընթացքում ինձ հաջողվեց Օսկարի աջ ձեռքը պոկել օսկարյան ճակատից, այն դնել դռան բռնակի վրա, բացել դուռը, դուրս գալ միջանցք և բժիշկ Վերների նամակը կիսով չափ թաքցնել այն դռան տակ, որը պատնեշում էր ինձ քաջ հայտնի քույր Դորոթեայի ննջարան իմ ներթափանցումը:

Ես դեռ նստած էի ծնկներիս վրա, ես դեռ, հնարավոր է, մեկ կամ երկու մատներով պահել էի նամակը, երբ այդ ժամանակ միջանցքի մյուս ծայրի սենյակից լսվեց պարոն Մյունցերի ծայնը: Ես կարողացա տարբերել այդ դանդաղեցված, կարծես թե ծայնագրության համար նախատեսված կանչի ամեն մի բառը.

– Ախ, թանկագին պարոն, չէի՞ք կարող դուք արդյոք ինձ մի քիչ ջուր բերել:

Ես ուղղվեցի՝ կարծելով, որ Մյունցերը, հավանաբար, հիվանդացել է, սակայն անմիջապես հասկացա, որ դռան ետևի մարդը ամենևին էլ

հիվանդ չէ: Իսկ Օսկարը ուղղակի ներշնչում է իրեն, որ մարդը հիվանդ է, որպեսզի հարևանին ջուր բերելու առիթ ունենա, քանզի սովորական, ոչնչով չհիմնավորված կանչը աշխարհում ոչ մի դեպքում ինձ չէր դրդի մտնել բացարձակապես անծանոթ մարդու սենյակը:

Սկզբում ես ուզում էի նրան բերել հենց այն, այլումինե կաթսայի միջի դեռ չսառած ջուրը, որն օգնեց ինձ բացել բժիշկ Վերների նամակը: Հետո, այնուամենայնիվ, օգտագործած ջուրը դատարկեցի լվացարանի մեջ, կաթսայի մեջ լցրեցի թարմը և այն տարա դեպի այն դուռը, որի ետևում կենում էր պարոն Սյունցերի ծայնը, որը ծարավ էր ինձ ու ջրին կամ, հնարավոր է, միայն ջրին:

Օսկարը դուռը թակեց, ներս մտավ և անմիջապես դեմ առավ Կլեփի համար այդքան բնորոշ հոտին, եթե ես դրանով իսկ կթաքցնեմ նրա ամենևին էլ ոչ նվազ պայծառությամբ արտահայտված քաղցր գոյականացումը: Այսպես, օրինակ, կլեփյան հոտը կտրականապես որևէ ընդհանուր բան չուներ քույր Դորոթեայի սենյակի քացախի հոտի հետ: «Թթվաքաղցր» ասելը նույնպես սխալ կլիներ: Վերը հիշատակված պարոն Սյունցերը նույն ինքը Կլեփը, ինչպես ես այսօր նրան անվանում եմ գերալարկոտ, սակայն, այդ ամենով հանդերձ, անշարժ չէ, քրտնող է, սնահավատ, անլվա և, այդուհանդերձ, բարոյալքված չէ, ոչ մի կերպ հանգիստ մահանալ չկարողացող ֆլետասիար և ջազային կլարնետահար է, արձակում էր և մինչ օրս էլ դիպիտ է արձակում, որն անկարող է հրաժարվել սիգարետների ծխելուց, դաղձի բլիթներ ծծելուց և սխտորի անուշահոտ բուրմունք արձակելուց: Նման հոտ նրանից գալիս էր արդեն այն ժամանակներում, այդպիսի հոտ է գալիս նրանից նաև մինչ օրս, երբ կենսասիրության ոգին ու անցավորությունը իր ետևից քարշ տալով, նա այցելությունների ժամերին հարձակվում է ինձ վրա, որպեսզի հետո, իր հեռացումը ուղեկցելով բազմաթիվ ծխակատարություններով, որոնք անխուսափելի վերադարձ են խոստանում, Բրունոյին ստիպի անմիջապես լայն բացել պատուհաններն ու դռները և մի լավ միջանցիկ քամի կազմակերպի:

Այսօր մահճակալի վրա Օսկարն է պառկած: Այն ժամանակ Ցայլեբրի բնակարանում ես Կլեփին գտա անկողնու մնացորդների վրա: Նա քայքայվում էր՝ ունենալով գերազանց տրամադրություն և հնաոճ, որոշ չափով բարոկկոյի տեսքով սպիրտայրոցի կողքին պահում էր ամբողջ տասներկու փաթեթ սպազետտի, ձիթապտղի յուղով բանկաներ, պարկունճերով տոմատի մածուկներ, թերթի վրա հում քարաղ և մի արկղ մուգ շշերով, ինչպես պարզվեց հետագայում, գարեջուր: Դատարկ շշե-

րի մեջ նա միզում էր անկողնուց վեր չկենալով, իսկ հետո, ինչպես ինձ մտերմաբար հայտնեցին, մեկ ժամ անց, խցանով փակում էր կանաչավուն տարողությունները, որոնք ճշտորեն համապատասխանում էին նրա պահանջմունքներին և դրանք փուտկոտությամբ առանձնացնում այն շշերից, որոնք դեռ բառի բուն իմաստով զարեջուր էին, որպեսզի ծարավի արթնացման ժամանակ անկողնու բնակիչն իրեն շփոթելու վտանգին չենթարկի: Չնայած սենյակում հոսող ջուր կար՝ որոշակի չափով ձեռներեցության դեպքում Կլեփը լիովին կարող էր միզել լվացարանի մեջ, նա չափից դուրս ինքն իրեն խանգարում էր վեր կենալ, որպեսզի նման ջանքերի գնով լքեր ճգնված անկողինը և սպագետտիի կաթսայիկով իր համար մաքուր ջուր բերեր:

Քանի որ Կլեփը նույն ինքը պարոն Սյունցերը, մեկ և միևնույն ջրի մեջ անփոփոխ մակարոնեղեն էր եփում, այլ խոսքերով, աչքի լույսի պես էր պահպանում բազմակի անգամ տեղից տեղ դատարկած, օր օրի ավելի ու ավելի խիտ դարձող ջրիկախյուսը, նրան դատարկ շշերի պահուստի օգնությամբ երբեմն հաջողվում էր չորս օր շարունակ, իսկ երբեմն էլ ավելի, պահպանել մարմնի հորիզոնական, մահճակալի համար ամենապիտանի դիրքը:

Կործանումը եկավ, երբ սպագետտիի համար խառնաջուրը եփվելով վեր ածվեց ինչ-որ մի չափազանց աղի, կաշուն գնդի: Ճիշտ է, այս դեպքում Կլեփը լիովին կարող էր տրվել սովի տնօրինությանը, սակայն այն ժամանակ նա դեռ գաղափարապես պատրաստ չէր դրան, դրանից բացի, նրա մենակյացությունը սկզբից ևեթ և ետ ժամանակային առումով սահմանափակված էր չորս, հինգ օրերով, այլապես ֆրաու Ցայդլերը, որը նրան բերում էր փոստը կամ ուղղակի մեծ չափսերի կաթսա ու ջրի պահուստ, որը համապատասխանեցված էր մակարոնե արտադրանքների պահուստի հետ, նրան շրջապատող միջավայրից էլ ավելի անկախ կդարձնեին:

Սինչ այն ժամանակը, երբ Օսկարը խախտեց նամակագրության գաղտնիությունը, Կլեփը արդեն հինգ օր է, ինչ անշարժ պառկած էր անկողնու մեջ, իսկ մակարոնեղենի ջրի մնացորդներով լիովին կարող էր գովազդային սյուների վրա ցուցապատառներ փակցնել: Սակայն այդ ժամանակ նա լսեց քույր Դորոթեային և նրա նամակներին նվիրված միջանցքի իմ անվճռական քայլերը: Հասկանալով, որ Օսկարը չի արձագանքում հազի միտումնավոր, պահանջկոտ, սուր բռնկումներին, նա այդ օրը, երբ ես ընթերցեցի բժիշկ Վերների զսպված կրքով լի սիրային նամակը, որոշեց դիմել իր ծայնի օգնությանը:

– Ախ, թանկագին պարոն, չէի՞ք կարող դուք արդյոք ինձ մի քիչ ջուր քերել:

Եվ ես վերցրեցի կաթսան, դատարկեցի գոլ ջուրը, բացեցի ծորակը, ջրի շիթը թողեցի, մինչև որ կաթսան կիսով չափ լցվեց, էլի մի քիչ ավելացրեցի և, լրացնելով, նրան թարմ ջուր տարա, այսինքն խաղացի այն թանկագին պարոնի դերը, ում տեղը որ նա ինձ դնում էր, ներկայացա, ինձ անվանելով Մացերատ՝ որպես քարհատ ու գրանիտագործ:

Նույնչափ հարգանքով նա մի քանի աստիճանների չափով մարմինը բարձրացրեց վեր, ներկայացավ՝ Էզոն Մյունցեր, ջագի մասնագետ, սակայն խնդրեց իրեն անվանել Կլեփ, քանի որ դեռ իր հորն էին Մյունցեր անվանում:

Ես նրա խնդրանքը գերազանց հասկացա, հոմ գուր չէր, որ ես ինքս էլ էի գերադասում ինձ Կոլյայչեկ կամ ուղղակի Օսկար անվանել, «Մացերատ» անունը կրում էի միայն հանուն հնազանդության, իսկ ինձ Օսկար Բրոնսկի կոչել ընդհանրապես կարող էի շատ հազվադեպ: Այդ իսկ պատճառով ինձ համար ամենևին էլ դժվար չէր այդ պառկած գերերիտասարդ մարդուն, ես նրան կտայի երեսուն, սակայն պարզվեց, որ նա նույնիսկ ավելի երիտասարդ է, առանց այլևայլության ուղղակի Կլեփ անվանելը: Իսկ նա ինձ Օսկար էր անվանում, որովհետև «Կոլյայչեկ» բառը նրանից չափից դուրս մեծ ճիգեր էր պահանջում:

Մենք սկսեցինք զրուցել, սակայն սկզբնական շրջանում ձգտում էինք միայն անբռնազբոսիկություն պատկերել: Շատախոսելով՝ անդրադարձանք ամենապարզագույն թեմաներին: Այսպես, ես, օրինակ, ցանկացա իմանալ, թե արդյոք նա մեր ճակատագիրը համարո՞ւմ է անխուսափելի: Նա այն անխուսափելի էր համարում: Այնուհետև Օսկարը հետաքրքրվեց, համարո՞ւմ է, արդյոք, Կլեփը, որ բոլոր մարդիկ պետք է մահանան: Պարզվեց, որ բոլոր մարդկանց վերջնական մահը ևս կասկածներ չի հարուցում նրա մոտ, սակայն նա համոզված չէր, որ բոլոր մարդիկ պետք է ծնված լինեին, իր մասին խոսում էր որպես «ծնունդի պատահականությունների», և Օսկարը կրկին զգաց նրա հետ իր հոգեհարազատությունը: Ճիշտ նույն կերպ էինք մենք երկուսս հավատում երկինքներին, սակայն նա այդ բառն արտասանում էր կեղտոտ, զրնգուն, թեթև ծիծաղի հետ մեկտեղ և վերմակի տակ քորվում էր. տեղին էր մտածել, որ արդեն կյանքի օրոք պարոն Կլեփը զանազան անպարկեշտություններ էր ծրագրել, որոնք մտադիր էր իրականացնել երկինքներում: Երբ խոսքը դարձավ քաղաքականությանը՝ նա շատ բորբոքվեց, ինձ թվարկեց Գերմանիայում երեք հարյուրից ավելի իշխանա-

կան տներ, որոնց պատրաստ էր առանց տեղից շարժվելու վերադարձնել իշխանական արժանապատվությունը, գահ և իշխանություն շնորհել: Նա պատրաստվում էր Հաննովերի շրջակա տեղանքը տալ բրիտանական գահին: Երբ ես հարցրեցի, թե ինչ ճակատագիր է նախատեսված Դանցիգ ազատ քաղաքի համար, նա, ցավոք սրտի, չգիտեր, թե որտեղ է գտնվում այդ քաղաքը, սակայն դրանից ամենևին էլ անհարմար չզգալով, իրեն անծանոթ այդ տեղանքի համար, որպես իշխան, առաջարկեց, ավաղ, ոմն.կոմս Բերգսկու, որը եթե Կլեփի խոսքերին հավատանք, ծնունդով ուղիղ գծով Յան Վելլեմից էր սերել: Եվ, ի վերջո, մենք ձգտում էինք հենց ճշգրիտ սահմանում տալ «ճշմարտություն» հասկացությանը և դրանում նույնիսկ ահագին հաջողության էինք հասել՝ շնորհիվ արհեստավարժորեն տրված լրացուցիչ հարցերի, ես պարզեցի, որ պարոն Կլեփն արդեն երեք տարի է, ինչ իր սենյակի համար վճարում է Ցայդլերին: Մենք երկուսս էլ ափսոսանք հայտնեցինք, որ ավելի շուտ չէինք ծանոթացել: Ես ամեն ինչում մեղադրեցի Ոգնուն, որն ինձ չէր պատմել անկողնում զանվածի մասին, ինչպես որ նա չէր կռահել բուժքրոջ մասին տեղեկացնել ավելին, քան ահա այդպիսի հյուժված դիտողությունը:

Օսկարը չէր ցանկանում հենց այդպես միանգամից Մյունցերի, նույն ինքը՝ Կլեփի վրա թափել իր խնդիրները: Այդ իսկ պատճառով ես նրան բուժքրոջ մասին հարց ու փորձ չարեցի, այլ սկզբում հայտնեցի նրա առողջական վիճակի վերաբերյալ իմ մտահոգությունը.

– Ի դեպ առողջության մասին,– խոսք զցեցի ես,– դուք ինչ է, ծեզ վա՞տ եք զգում:

Կլեփը երկրորդ անգամ իրանի վերին մասը փոքր-ինչ վեր բարձրացրեց, սակայն համոզվելով, որ միևնույն է, իրեն չի հաջողվի ուղիղ անկյոյն պատկերել, կրկին փլվեց անկողնու վրա և, արդեն պառկած, ինձ տեղեկացրեց, թե իբր, ճիշտն ասած, նա նրա համար է պառկել, որպեսզի կարողանա պատկերացում կազմել, թե ինչպես է իրեն զգում՝ լա՞վ, միջա՞կ, թե՞ վատ և հույս ունի մի քանի շաբաթվա ընթացքում պարզել, որ զգում է իրեն միջակ:

Այնուհետև տեղի ունեցավ այն, ինչից ես վախենում էի և ինչից հույս ունեի խուսափել երկար ու խճճված խոսակցության օգնությամբ:

– Իմ թանկագին, ինձ հետ մի քիչ սպազետտի կերեք:

Եվ մենք ուտում էինք իմ կողմից բերված թարմ ջրով եփված սպագետտին: Ես չհամարձակվեցի նրանից խնդրել կաչուն կաթսան, որպեսզի այն լվացարանի մեջ հիմնավորապես մաքրեի: Կողքի վրա շրջվելով՝

Կլեփը եփում էր լուռ, լուսնոտի վստահ շարժումներով: Ջուրը նա զգուշությամբ դատարկեց պահածոյի մեծ բանկայի մեջ, ինչից հետո, իր դիրքը շատ թե քիչ նկատելի չփոխելով, ձեռքը մտցրեց մահճակալի տակ, այնտեղից որսաց յուղոտ, տոմատի մածուկի չորացած հետքերով պատված ափսեմ, մի ինչ-որ ակնթաթ մնաց անորոշ վիճակում, ձեռքը կրկին մահճակալի տակ մտցրեց, այնտեղից Աստօ լույս աշխարհի հանեց թրթի ճմռված թուղթը, ափսեմ թղթով սրբեց, թուղթը կրկին ձեռքից զցեց մահճակալի տակ, արտաշնչեց ափսեի կեղտոտ հատակի վրա, կարծես ցանկանալով վրայից վերջին փոշեհատիկը փչել, ձեռքի գրեթե նրբագեղ շարժումով ինձ մեկնեց բոլոր հնարավոր ափսեներից ամենահարթը և առաջարկեց առանց ձևականությունների հարծակվել կերակուրի վրա:

Ես կնախընտրեի ուտել նրանից հետո, ես նրան կոչ արեցի առաջինը լինել: Ինձ ապահովելով զգվելի սպասքով, որը կաչում էր ձեռքերիս, նա կաթսայի միջից շերեփի ու պատառաքաղի օգնությամբ որսաց սպագետտիի զգալի մասը, նրբաճաշակ շարժումով մակարոնների խճճվածքի վրա նախշեր նկարելով, բարակ երշիկի նմանվող տոմատի մածուկ ձգմեց, բանկայի միջից զգալի չափով պրովանսյան յուղ ավելացրեց, այդ նույն արարողությունները կատարեց նաև իր կաթսայի վերևում, երկու չափաբաժինների վրա էլ պղպեղ ցանեց, իրենը խառնեց և հայացքով ինձ առաջարկեց նույն կերպ վարվել նաև իմ սպագետտիի հետ:

– Ախ, թանկագինս, մի մեղադրեք, խնդրում եմ, որ ես քերված խտալական պանիր չունեմ: Այնուամենայնիվ, բարի ախորժակ եմ ցանկանում:

Մինչ օրս էլ Օսկարը չի կարողանում հասկանալ, թե ինչպես նա այն ժամանակ համարծակվեց օգտվել դանակից ու պատառաքաղից: Տարօրինակ ձևով կերակուրն ինձ դուր եկավ: Ավելին, կլեփյան սպագետտին ինձ համար դարձավ խոհարարական չափորոշիչ, որը ես այդ ժամանակվանից կիրառում էի ինձ առաջարկվող յուրաքանչյուր ճաշատեսակի հանդեպ:

Ուտելու ընթացքում ես կարողացա մանրագնին ուսումնասիրել անկողնային հիվանդի սենյակը: Գրավիչը գրեթե հենց առաստաղի տակ գտնվող ծխնելույզի համար կլոր, չփակված անցքն էր, որի սև շնչառությունը հասնում էր պատից: Երկու պատուհաններից այն կողմ, փողոցում, քամի էր փչում: Համենայն դեպս, թվում էր, թե կարծես հենց քանու պողթկումներն էին ժամանակ առ ժամանակ անցքի միջից մրի

ամպեր ներս մղում Կլեփի սենյակ, և մուրը, թաղում խորհրդանշելով, հավասարաչափ նստում է Կահույքի վրա: Սակայն քանի որ ողջ Կահույքը բաղկացած էր միայն սենյակի մեջտեղում դրված մահճակալից և մեկ էլ փաթեթավորման թղթով ծածկված ու խողովակի նման փաթեթված ակնհայտորեն ցայղւերյան ծագումով գորգերից, ես վստահաբար կարող էի ասել Կլեփի սենյակում մի ժամանակ սպիտակ գույնի անկողնուց, Կլեփի գլխի տակի բարձից ու սրբիչից, որով անկողնային հիվանդը ծածկում էր իր դեմքը, երբ քանու պողպատյուն սենյակ էր վնդում մրի ամպերը, առավել սև ոչինչ չկար: Սենյակի երկու պատուհանները ոչնչով չէին տարբերվում ցայղւերյան հյուրասենյակի նույն ինքը ննջասենյակի պատուհաններից, որոնք դուրս էին գալիս Յուլիխերշտրասեի կամ, առավել ստույգ ասած, այն շագանակենու կանաչամոխրագույն զգեստավորման վրա, որն աճում էր տան դիմաց: Միակ զարդարանքը պատուհանների միջև կախված, կոճգամներով կպցրած, Ելիզավետա անգլուհու դիմանկարն էր, որը, պետք է ենթադրել, որ ինչ-որ մի նկարագարող ամսագրի միջից էր հանված: Նկարի տակ կեռիկից կախված էր պարկապզուկը, ընդ որում, նրա հյուսվածքի շոտլանդական նախշը, չնայած դժվարությամբ, վրան նստած մրի շերտի տակից հնարավոր էր զանազանել:

Մինչ ես ուսումնասիրում էի գունավոր լուսանկարը, ընդ որում, ավելի քիչ էի մտածում Ելիզավետայի ու նրա Ֆիլիպի մասին, քան և շատ ավելի քույր Դորոթեայի, որը կանգնել էր Օսկարի ու բժիշկ Վերնե-րի միջև և, հնարավոր է, որ ապրում էր հուսահատության մեջ, Կլեփն ինձ բացատրեց, որ ինքը բրիտանական թագավորական տոհմի հավատարիմ ու կրքոտ երկրպագուն է համարվում և այդ իսկ պատճառով ժամանակին բրիտանական օկուպացիոն բանակի շոտլանդական զնդի փողային նվագախմբի երաժիշտների մոտ պարկապզուկ նվագելու դասընթացներ է անցել նամանավանդ, որ Ելիզավետյան այդ զնդի հրամանատարն էր. ինքը՝ Կլեփը, խրոնիկայում տեսել է, թե ինչպես է շոտլանդական կարճ շրջագզեստով և ոտքից գլուխ վանդակավոր հագուստներով եղիսաբեթը անցկացնում իր զնդի զորահանդեսը:

Տարօրինակ կերպով իմ մեջ հանկարծ փոթորկվեց իմ կաթուղիցիզմը: Ես կասկածեցի, որ Ելիզավետան ընդհանրապես ինչ-որ բան է հասկանում պարկապզուկ նվագելուց, մի քանի դիտարկումներ արեցի Մարիա Ստյուարտի սարսափելի վախճանի կապակցությամբ, այլ խոսքերով, Օսկարը Կլեփին հասկացնել տվեց, որ Եղիսաբեթին ոչ երաժշտական անձնավորություն է համարում:

Անկեղծ ասած, ես սպասում էի, որ միապետականի կողմից կհետևի վրդովմունքի պայթյունը: Ոչ մի նման բան, միապետականը միայն տեղեկացվածի ժպիտով ժպտաց և ինձանից բացատրություններ խնդրեց, որոնց հիման վրա ինքը կկարողանա եզրակացնել, թե ունա՞լ եմ արդյոք ես, փոքրիկ մարդս, այդ գիրուկն ինձ այդպես անվանեց, ընդհանրապես գործիմացությամբ դատել երաժշտության մասին:

Օսկարը երկա՛ր-երկա՛ր, սևեռուն նայում էր Կլեփին: Վերջինս դիմեց ինձ նույնիսկ չկռահելով, թե հատկապես ինչ կոչ է ինքը անում: Ես ոտքից մինչև կուզ խոցվեցի: Դա կարծես ահեղ դատաստանի օրն էր հանդեպ իմ բոլոր թմբուկների հների, կոտրվածների, շարքից դուրս եկածների: Հարազատ թմբուկներ, որոնք ես նետել էի աղբանոց, և միակ թմբուկս, որը թաղված էր Ջասպեի գերեզմանատանը, նրանք բոլորը կանգնեցին ոտքի, ամբողջական ու անվնաս նորից ընթոստացան, տոնեցին իրենց հարությունը, ծայն տվեցին, գրավեցին ինձ, պոկեցին անկողնու եզրից, ինձ դուրս տարան՝ այն բանից հետո, երբ ես Կլեփին խնդրեցի ինձ ներել և մեկ թուպե սպասել՝ սենյակից, անթափանցիկ ապակուց, դռան մոտով, քույր Դորոթեայի սենյակի մոտով, դռան տակի կիսաթաքցված նամակի քառանկյունին դեռևս երևում էր միջանցքի հատակին, ինձ մտցրեցին իմ սենյակ, ստիպեցին ինձ ընդառաջ գնալ թմբուկին, որը նկարիչ Ռասկոլնիկովն էր նվիրել, երբ «Մադոննա-49»-ն էր նկարում, և ես ձեռքս վերցրի թմբուկս, թիթեղն ու զույգ փայտիկները ձեռքերիս մեջ շրջեցի կամ շրջեցին ինձ, լքեցի իմ սենյակը, սլացա անիծյալ դռան կողքով, կարծես երկարատև թափառումներից հետո, ներս մտա Կլեփի մակարոնեղենի թագավորություն, նստեցի անկողնու եզրին, լաքապատ սպիտակակարմիր թիթեղը հարմարեցրի, հնարավոր է, որ շփոթվածություն զգալով՝ օդի մեջ փայտիկները մի քիչ շարժեցի, զարմացած Կլեփի կողքով նայեցի ինչ-որ տեղ, փայտիկներից մեկով, կարծես պատահաբար, դիպա թմբուկին, ախ, թիթեղը պատասխան տվեց Օսկարին, և Օսկարն առաջինի ետևից ուղարկեց երկրորդ փայտիկը, և ես սկսեցի թմբկահարել հերթականությամբ, սկզբում եղավ սկիզբը, իմ ծննդյան ժամին թիթեռնիկը թմբկահարեց լամպերի միջև, թմբկահարեցի աստիճանը և նկուղն իր տասնինը աստիճաններով, երբ ես նշում էի իմ երրորդ՝ լեգենդար ծննդյան տարեդարձը: Պեստալոցցիի դպրոցի դասացուցակը երկայնքով ու լայնքով թմբկահարեցի, թմբուկիս հետ բարձրացա Հարկաշարքով աշտարակի վրա, թմբուկի հետ նստեցի քաղաքական ամբիոնների տակ, թմբկահարեցի օժածկներին ու ճայերին, Չարչարանաց ուրբաթին գորգերի թափ տալը, թմբկահա-

րելով նստեցի իմ խեղճ մայրիկի ոտքերի մասում նեղացող դագաղի մոտ, այնուհետև որպես թեմա ընտրեցի Յերբերթ Տրուչինսկու սպինե-րով պատված թիկունքը, իսկ Յևելիուսալացի Լեհական փոստատան պաշտպանությունը թմբկահարելիս, ես որոշակի շարժում նկատեցի այն մահճակալի գլխամասերում, որի վրա նստած էի, աչքի տակով տեսա ուղղվող Կլեփին, որը բարձի տակից ծիծաղելի փայտե ֆլեյտա հանեց, այն մոտեցրեց շուրթերին և այն աստիճան քաղցր ու անբնական ձայներ արձակեց, այն աստիճան իմ թմբուկին համապատասխանող, որ ես կարող էի նրան տանել առաջ, դեպի Ձասպեի գերեզմանատուն, խենթուկ Լեոյի մոտ, որ ես, երբ Լեոն իր բաժին պարը ավարտեց նրա դիմաց, նրա համար ու նրա հետ թույլ տվեցի, որ իմ առաջին սիրո թշնամի փոշին փրփրակալի. ես նրան նույնիսկ Լինա Գրեֆի ջունգլին մտցրեցի. ես նույնիսկ թույլ տվեցի, որ պտտվի մեծ, յոթանասունհինգ կիլոգրամի համար նախատեսված բանջարեղեն վաճառող Գրեֆի թմբուկային մեքենան: Ես Կլեփին ինձ հետ տարա Բեբրայի ռազմաճակատային թատրոն, թողեցի, որ Յիսուսը իմ թմբուկի վրա բարձր ձայնով հնչեցնի, Շտյորտեբեկերին և բոլոր սրբողներին ցատկահարթակի վրայից ցած վռնդեցի, իսկ ներքևում նստած էր Լյուցիան. հենց ես մրջյուններին ու ռուսներին թույլ տվեցի գրավել իմ թմբուկը, սակայն Կլեփին երկրորդ անգամ չտարա Ձասպեի գերեզմանատուն, որտեղ Մացերատի ետևից գցել էի իմ թմբուկը, իսկ դրա փոխարեն թմբկահարեցի իմ մեծ, ավարտ չունեցող թեման, կաշուբյան կարտոֆիլի դաշտերը: Նրանց վերևում հոկտեմբերյան անձրևն է, և իմ տատիկը նստած է իր չորս շրջագոցստներով: Օսկարի սիրտը սպառնում էր դառնալ քար, երբ ես լսեցի, թե ինչպես է Կլեփի ֆլեյտայի միջից մաղվում հոկտեմբերյան անձրևը, ինչպես Կլեփի ֆլեյտան անձրևի ու չորս շրջագոցստների տակ վնտրեց և գտավ իմ պապիկ-հորձիգ Յոզեֆ Կոլյայչեկին, ինչպես հենց այդ նույն ֆլեյտան տոնեց ու հաստատեց իմ խեղճ մայրիկի բեղմնավորումը:

Ժամեր շարունակ մենք նվագեցինք: Բավականաչափ զանազանակերպումներ նվիրելով լաստերի վրայով իմ պապիկի փախուստին, մենք, թեթևակի հոգնած, սակայն երջանիկ, մեր համերգը ավարտեցինք հիմնի տեսքով մահացած հրձիգի հրաշագործ փրկության հնարավորության մասին ակնարկի կատարումով:

Վերջին հնչյունի հետ, դեռևս ֆլեյտայից չկտրված, Կլեփը վեր ցատկեց իր ճոթված անկողնուց: Դիակային հոտերը հետևեցին նրան: Նա էլ հենց լայն բացեց պատուհանները, թերթի թղթով փակեց ծխնելույզը,

պատառ-պատառ արեց եղիսաբեթ անգլուիու գունավոր դիմանկարը, հռչակեց միապետության դարաշրջանի ավարտը, ծորակի ջուրը բաց թողեց լվացարանի մեջ, լվացվեց՝ նա լվացվեց, Կլեփը սկսեց լվացվել, նա որոշեց ամենը մաքրել, դա արդեն լվացվել չէր, դա լվացում էր, և երբ լվացված, շիթից կտրված և գեր, կաթիլներով պատված, մերկ, գրեթե պայթելով, ամենագարշելի թեքությամբ կախված անդամով նա հայտնվեց իմ առջև, իմ կողքին, բարձրացրեց երկարացրած ձեռքերի վրա, քանզի Օսկարը փոքր կշիռ ուներ և փոքր կշիռ ունի, երբ նրա միջից դուրս պրծավ ծիծաղը, գնաց դեպի ելքը և թռավ դեպի առաստաղը, միայն այդ ժամանակ ես հասկացա, որ ոչ միայն Օսկարի թմբուկը հարություն առավ, որ Կլեփին ևս կարելի է վերածնված համարել, և մենք միմյանց շնորհավորեցինք և համբուրեցինք միմյանց այտերը: Դեռ հենց այդ օրը՝ երեկոյան մոտ, մենք դուրս եկանք, զարեջուր խմեցինք, սոխով արյունոտ երշիկ կերանք, Կլեփն ինձ առաջարկեց իր հետ մեկտեղ ջազային երաժշտախումբ հիմնադրել:

Ճիշտ է, ես ժամանակ խնդրեցի մտածելու համար, սակայն Օսկարն արդեն որոշում էր ընդունել ոչ միայն թողնել քարհատ Քորնեֆի մոտի իր գրանիտագործի աշխատանքը, այլև մուսա Ուլլայի հետ բնորդի աշխատանքը և դառնալ ջազային խմբի հարվածային գործիքներ նվագող:

ԿՈԿՈՍԵ ԳՈՐԳԻ ՎՐԱ

Օսկարը այդպես արարեց իր ընկեր Կլեփի համար անկողնուց վեր կենալու պատճառը: Եվ չնայած վերջինս լիակատար խանդավառությամբ դուրս թռավ իր ոչ թարմ սավանների միջից, նույնիսկ առնչվեց ջրի հետ՝ մի խոսքով, դարձավ այն մարդը, որն ասում է. «Հոպ-լա-լա» և «Սեզ համար ոչինչ փուչ չէ»՝ այսօր, երբ անկողնային հիվանդին Օսկար են անվանում, ես համարձակվում եմ հաստատել՝ Կլեփը ուզում է վերադարձնել իր պարտքերը, ուզում է ինձ նողկանք ներշնչել հատուկ բժշկական հաստատության երկաթյա մահճակալի հանդեպ՝ այն պատճառով, որ ես նրան նողկանք ներշնչեցի նրա մակարոնի խոհանոցի, մահճակալի հանդեպ: Շաբաթական մեկ անգամ ես պետք է հաշտվեմ նրա այցելությունների հետ, պարտավոր եմ լսել նրա ջազային լավատեսական երկարաշունչ մենախոսությունները, նրա երաժշտակոմունիստական հռչակագրերը, քանզի նա, ով անկողնային հիվանդի կար-

գավիճակում եղել է միապետության հավատարիմ կողմնակիցը և հոգով եփվել, կպել է բրիտանական թագավորական տանը, հենց որ ես նրանից խլեցի մահճակալը և պարկապզուկով Եկատերինային, դարձավ ԳԿԿ-ի ակտիվ անդամ, ինչից չի բուժվել մինչ օրս, ինչպես իր յուրատեսակ արգելված հորբից, որին տրվում է, երբ զարեջուր է խմում, երշիկ է խժուռ և վաճառասեղանի մոտ շշով խմիչքները զննող անմեղ տղամարդկանց բացատրում է ջազ-բենդի ծանրաբեռնված աշխատանքի և խորհրդային կոլխոզի միջև երջանիկ համընկնումները:

Վախեցած երազկոտի համար այսօր քիչ հնարավորություններ գոյություն ունեն: Ճգնված մահճակալից օտարված Կլեփը կարող էր մտնել կուսակցության մեջ նույնիսկ արգելված, ինչը մեծացնում էր գայթակղությունը, իսկ երկրորդ կրոնը, մեկը նրանցից, որը նրան պատկերանում էր ընտրության համար, կոչվում էր ջազ: Դե և երրորդ, նա կնքված բողոքականը, կարող էր փոխել հավատը և դառնալ կաթոլիկ:

Մի բանը Կլեփից խլել հնարավոր չէ՝ նա իր համար բաց էր թողել դեպի բոլոր դավանանքները տանող բոլոր ճանապարհները: Ջգուշությունը, մութ ու փայլուն մարմինը, նրա հուժորը, որը սնվում էր ծափահարություններով, նրան հուշում էին այն բաղադրատոմսը, որի գյուղացիական ձևով, խորամանկ կանոնների համաձայն Մարքսի տեսությունը պետք է լավ խառնել ջազի առասպելի հետ: Եվ եթե ինչ-որ ժամանակ նրա ձեռքի տակ ընկնի ձախ հայացքների տեր «բանվորական արվարձանների կաթոլիկ վանական» տիպի մի վանական և, դրան ավելացրած, վանականի տնօրինման տակ գտնվի դիքսիլենդների մի ամբողջ հնչյունակազմությունը, այդ նույն օրվանից մեր մարքսիստը, որի ջազը փոխարինում է մաստակին, կիրակի օրերին կսկսի հաղորդվել Սուրբ Գաղտնիքներին և իր մարմնի վերը նկարագրված հոտը կխառնի նորոգոթիկական տաճարի գոլորշիացումներին:

Եթե այժմ ինձ հետ կատարվում է այն նույն բանը, ինչ կատարվել է նրա հետ, դրա պատճառը իմ անկողինն է, որից այդ տղան ուզում է ինձ դուրս հանել իր խոստումների կենդանի ջերմությամբ: Նա մի դիմումը մյուսի ետևից է ուղարկում, նա աշխատում է իմ փաստաբանի հետ ձեռք ձեռքի տված, նա պնդում է գործի վերանայման վրա, նա Օսկարի համար արդարացման դատավճիռ է ցանկանում, նա Օսկարի համար ցանկանում է ազատություն՝ պետք չէ մեր Օսկարին տանջել հատուկ հաստատությունում, և այս ամենը միայն այն պատճառով, որ Կլեփն ուզում է ինձ զրկել իմ մահճակալից:

Բայցեայնպես ես ամենևին չեմ ափսոսում, որ Ցայդլերի մոտ սենյակ վարձակալելով՝ պառկած ընկերոջս վերածեցի կանգնած ընկերոջ և

ոչ թե ուղղակի կանգնածի, այլ երբեմն վազողի ու դոփողի: Եթե շեղվենք այն հոգնեցուցիչ ժամերից, որոնք ես, մտքերիս ծանրությունից ճնշված, նվիրում էի քույր Դորոթեային, ինձ համար անամպ անձնական կյանք էր սկսվել:

– Դելլո, Կլեփ,– խփում էի նրա ուսին: – Եկ ջազ-բենդ կազմակերպենք:

Եվ նա քնքշորեն շոյեց իմ կուզը, որը գրեթե նույնչափ շատ սիրեց, որչափ իր փորը:

– Մենք Օսկարի հետ ջազ-բենդ ենք կազմակերպում,– տեղեկացրեց Կլեփը քաղաքին ու աշխարհին: Եթե մեզ էլի ինչ-որ բան է պակասում, ապա դա լավ կիթառահարն է, որը նաև կարող է բանջոյից գլուխ հանել:

Եվ իսկապես էլ թմբուկի ու ֆլեյտայի համար ես մեկ գործիք է պահանջվում, որը վարում է մեղեդին: Կոնտրաբասը ամենևին էլ վատ չէր լինի, նույնիսկ տեսողական առումով, սակայն պիտանի կոնտրաբասահար գտնելը նույնիսկ դեռ այն ժամանակ չափից դուրս դժվար էր, այդ իսկ պատճառով մենք սկսեցինք եռանդուն փնտրել մեզ պակասող կիթառահարին: Ինչպես արդեն պատմել եմ սկզբում, մենք հաճախ կինո էինք գնում, շաբաթական երկու անգամ լուսանկարվում էինք և պատրաստի լուսանկարի հետ ամեն կարգի հիմարություններ էինք կատարում գարեջրի ու սոխով արյունոտ երշիկի ուղեկցությամբ: Այն ժամանակ Կլեփը ծանոթացավ շիկահեր Իլզայի հետ, թեթևատության պատճառով նրան նվիրեց իր լուսանկարը և զոնե միայն այդ մեկ պատճառով պարտավոր էր նրա հետ ամուսնանալ, իսկ միայն կիթառահարի մենք այդպես էլ չգտանք:

Զնայած Դին քաղաքը իր ուռուցիկ ապակիներով, պանրի վրայի մանանեխով, գարեջրի հոտով ու այլ հարավոշենյան հնարաբանություններով ինձ շատ թե քիչ լավ ծանոթ էր Գեղարվեստների ակադեմիայի շնորհիվ, որտեղ ես բնորդ էի աշխատում՝ Դյուսելդորֆը ես իրապես ճանաչեցի միայն Կլեփի կողքին: Մենք կիթառահար էինք փնտրում Լամբերտի եկեղեցու մոտակայքում, բոլոր գարեջրատներում և, հատկապես, Ռատինգերշտրասեի վրա, «Միաեղջյուրում», որովհետև այնտեղ պարերի ժամանակ Բոքբին էր նվագում, նա երբեմն մեզ թույլ էր տալիս ելույթ ունենալ ֆլեյտայով ու թմբուկով, զովում էր իմ թիթեղը՝ չնայած ինքն էլ գերազանց հարվածային էր, միայն թե նրա աջ ձեռքի մի մատը պակասում էր:

Եվ, չնայած մենք «Միաեղջյուրում» կիթառահարի չհանդիպեցինք, ես որոշ չափով փորձ ձեռք բերեցի և, բացի դա, ռազմաճակատային թատրոնի ժամանակներից էլի որոշ հմտություն էի պահպանել և տեսա-

նելի ապագայում կարող էի ոչ վատ հարվածային դառնալ, եթե քույր Դորոթեան ժամանակ առ ժամանակ իմ ելույթները չծախողեր:

Իմ մտքերի առնվազն կեսը անփոփոխ լինում էր նրա հետ: Դրա հետ դեռ կարելի էր ինչ-որ կերպ հաշտվել, մնացող մյուս կեսը սկզբից մինչև վերջ իմ թմբուկի կողքին էր: Իրականում ստացվում էր այնպես, որ մտքերը, սկսվելով թմբուկից, ավարտվում էին կարմիր խաչով բրոշի մոտ: Կլեփը, որն իմ թերությունները կարողանում էր վարպետորեն քողարկել իր ֆլեյտայով, ամեն անգամ սաստիկ վշտանում էր, երբ Օսկարը կիսով չափ հեռանում էր իր մտքերի մեջ:

– Միգուցե, դու ուտել ես ուզում: Քեզ համար արյունոտ երշիկ պատվիրեն:

Այս աշխարհի բոլոր տառապանքների ետևում Կլեփը գազանային սովածություն էր տեսնում և այդ իսկ պատճառով էլ վստահ էր, որ դրանցից յուրաքանչյուրը կարելի է բժշկել արյունոտ երշիկի մի լավ չափաբաժնով: Այդ ժամանակներում Օսկարը չափից դուրս քանակով կտրտված սոխով թարմ այրունոտ երշիկ էր կլանում և այդ ամենի վրայից զարեջուր էր խմում, որպեսզի իր ընկեր Կլեփը կարծեր, թե իբր Օսկարի տառապանքը սով, այլ ոչ թե քույր Դորոթեա է կոչվում:

Մեծ մասամբ մենք Յուլիխերշտրասե փողոցի Ցայդլերի բնակարանը վաղ էինք լքում և նախաճաշում էինք Դին քաղաքում: Իսկ Ակադեմիան ես այցի էի գնում միայն երբ մեզ կինոյի համար փող էր հարկավոր: Այդ ընթացքում մուսա Ուլլան հասցրեց ոչ այն է երրորդ, ոչ այն է չորրորդ անգամ նշանվել նկարիչ Լանքեսի հետ և, հետևաբար, անմատչելի էր, քանզի Լանքեսը սկսեց ստանալ իր առաջին մեծ արդյունաբերական պատվերները: Սակայն առանց Ուլլայի կեցվածք ընդունելը Օսկարին ոչ մի հաճույք չէր պատճառում՝ նրան կրկին այլանդակում էին, ամենասարսափելի ձևով սևացնում էին, և այդ իսկ պատճառով ես ինձ ամբողջապես նվիրեցի իմ Կլեփ ընկերոջը, քանզի փոքրիկ Կուրտի հետ, Մարիայի մոտ, ես հանգիստ չէի գտնում, ամեն երեկո այնտեղ էր գտնվում Շտենցել անունով նրա ամուսնացած շեֆն ու երկրպագուն:

Երբ մի անգամ վաղ աշնանը մենք երկուսս դուրս եկանք մեր սենյակներից, որպեսզի մոտավորապես անթափանցիկ ապակու դռան հարթության վրա հանդիպենք միջանցքում ու այնուհետև գործիքներով դուրս գանք տնից, Ցայդլերը, փոքր-ինչ բացելով իր հյուրասենյակի, ասել է թե՛՝ ննջարանի դուռը, մեզ ծայն տվեց: Նա մեզ վրա հրեց նեղ, սակայն հաստ գորգի փաթույթը և պահանջեց, որպեսզի մենք օգնենք տեղավորել, իսկ հետո նաև ամրացնել գորգը: Պարզվեց, որ դա ութ

մետր քսան սանտիմետր երկարությամբ կոկոսե ուղեգորգ է: Սակայն, քանի որ Ցայդլերի միջանցքը ընդամենը յոթ մետր քառասունհինգ սանտիմետր երկարություն ուներ, մենք՝ Կլեփն ու ես, ստիպված էինք կտրել ավելորդ յոթանասունհինգ սանտիմետրը: Մենք դա անում էինք նստած, որովհետև պարզվեց, որ կտրելը չափից դուրս ծանր աշխատանք է: Իսկ արդյունքում ուղեգորգը պահանջվածից երկու սանտիմետրով կարճ ստացվեց: Սակայն քանի որ նրա լայնությունը ճշտորեն համապատասխանում էր միջանցքի լայնությանը, Ցայդլերը խնդրեց մեզ, քանզի իր համար իբր դժվար է կռանալը, միացյալ ուժերով գորգը մեխել հատակին: Հենց Օսկարի մեջ ծագեց մեխելով այն մի քիչ ձգելու միտքը: Եվ այդ ձևով մեզ հաջողվեց գրեթե ամբողջությամբ լրացնել պակասող երկու սանտիմետրը: Մենք լայն, տափակ գլխիկներով մեխեր էինք խփում, որովհետև նեղ գլխիկներով մեխերը չէին կարողանա պահել նման նոսր հյուսվածքը: Ո՛չ Օսկարը, ո՛չ Կլեփը մուրճով իրենց մատներին չհարվածեցին, չնայած որ մի քանի մեխ ծռեցին, սակայն դա կախված էր Ցայդլերի պահուստային, այսինքն՝ դեռ ռեֆորմներից առաջվա մեխերի որակից: Երբ կոկոսե ուղեգորգը, կարելի է ասել, կիսաամուր ձևով ամրացված էր հատակի տախտակներին, մենք նրա վրա խաչաձև դրեցինք մեր մուրճերը և աշխատանքի ընթացքին հետևող Ոգնուն Մայեցինք ոչ անպատկառորեն, սակայն սպասողաբար: Նա իսկապես անհետացավ իր սենյակում, ինչից հետո վերադարձավ իր լիկյորազավաթային պահուստից երեք գավաթների և կրկնակի գտված օղու շշի հետ: Մենք խմեցինք ուղեգորգի ամրության կենացը, ինչից հետո արտահայտեցինք այն միտքը, և կրկին ոչ թե անպատկառորեն, այլ ավելի շուտ սպասողաբար, որ կոկոսե մանրաթելերը ուժեղացնում են ծարավը: Հնարավոր է, Ոգնու գավաթները ուրախ էին, որ նրանց մեջ մի քանի անգամ շարունակ օղի լցրեցին՝ նախքան հերթական ընտանեկան պայթյունը իրենց կվերածի բեկորների: Երբ Կլեփը դիտավորյալ ծեռքից վայր գցեց գավաթը ուղեգորգի վրա, գավաթը ո՛չ կոտրվեց և ո՛չ ձայն հանեց: Մենք բոլորս փառաբանեցինք կոկոսե ուղեգորգին: Իսկ ահա, երբ ֆրաու Ցայդլերը, որը սենյակից հետևում էր մեր աշխատանքին, մեզանից հետո գովեց ուղեգորգը, որովհետև այն օգնում է, որպեսզի հատակին ընկած գավաթները անվնաս մնան, Ոգնին սարսափելի զայրացավ: Քաշեց ուղեգորգի դեռ չմեխված մասից, երեք դատարկ գավաթները քաշեց իր կողմը, իր բեռի հետ անհետացավ հյուրասենյակում, նույնն է թե ննջարանում, մենք լսեցինք, թե ինչպես զրնգաց պահարանը, այնտեղից ավելի շատ գավաթներ հանեց, որովհետև երեքը

նրան քիչ էր՝ և դրանից անմիջապես հետո Օսկարը ծանր երաժշտությու-
 յուն լսեց. նրա մտավոր տեսողության առջև հայտնվեց ցայղերյան սեն-
 յակի հոլանդական վառարանը, դրա դիմաց ընկած էին ութ կոտրված
 գավաթներ: Իսկ Ցայղերը կռացավ, հատակից բարձրացրեց թիակն ու
 ավելը և արդեն Ցայղերի դերում թիակի վրա ավելեց բեկորները, որոնք
 արտադրել էր որպես Ոգնի: Իսկ մինչ նա կնոջ թիկունքում ծնգծնգաց-
 նում և զնգզնգացնում էր, անծամբ ֆրաու Ցայղերը մնաց դռների մեջ
 կանգնած, հետաքրքրվում էր մեր աշխատանքով մամանավանդ որ
 մենք երկուսս, երբ Ոգնին սկսեց մոլեզնել, կրկին ձեռքներս վերցրեցինք
 մեր մուրճերը: Սակայն նա այդպես էլ չվերադարձավ, բայց շիշը թողեց
 մեզ մոտ: Սկզբում մենք ֆրաու Ցայղերից անհարմար էինք զգում, երբ
 հերթով շշի բերանը մոտեցնում էինք մեր շուրթերին: Սակայն նա բարե-
 համբույր ձևով մեզ գլխով էր անում, ինչը, այնուամենայնիվ, ամենևին
 էլ ևս մի կում առաջարկելու մտքին չէր հանգեցնում նրան: Բայց մենք
 աշխատում էինք մաքուր և այդպես, մեխը մեխի ետևից, ամրացրեցինք
 ողջ ուղեգորգը: Երբ Օսկարը մեխերը խփում էր քույր Դորոթեայի դռան
 դիմաց, անթափանցիկ ապակին յուրաքանչյուր հարվածից զրնգում էր:
 Դա ցավագին ձևով անհանգստացնում էր Օսկարին, և մի ինչ-որ առա-
 վել ցավագին պահի նա նույնիսկ մուրճը դրեց մի կողմ: Սակայն հենց
 որ քույր Դորոթեայի անթափանցիկ ապակիներով դուռը մնաց ետևում,
 Օսկարն ու իր մուրճը իրենց շատ ավելի լավ զգացին: Ինչպես աշխար-
 հում ավարտվում է ամեն բան, այդպես ավարտին մոտեցավ նաև կոկո-
 սե ուղեգորգի ամրացումը: Մի ծայրից մինչև մյուսը վազում էին լայն
 գլխիկներով մեխերը, նրանք մինչև վզիկները հեռացել էին հատակի
 տախտակների մեջ և դժվարությամբ էին գլխիկները պահում կոկոսե
 մամրաթելերի ջրապտույտի վերևում: Մենք մեզանից գոհ ետ ու առաջ
 էինք քայլում միջանցքում, հաճույք էինք ստանում ուղեգորգի երկա-
 րությամբ, զովաբանում էինք մեր աշխատանքը, ակնարկում էինք, թե
 ինչ աստիճան դժվար է սոված փոքին, առանց նախաճաշելու կոկոսե
 ուղեգորգ փռելը և առանձնապես դա մեխելը և, ի վերջո, մեր ակնարկ-
 ներով հասանք նրան, որ ֆրաու Ցայղերը համարձակվեց ոտքը դնել
 նոր, ես նույնիսկ կասեի, կուսական ուղեգորգի վրա, դրա վրայով հա-
 սավ մինչև խոհանոց, մեզ սուրճ լցրեց և թավայի մեջ մի քանի ծու կոտ-
 րեց: Մենք ուտում էինք իմ սենյակում, Ցայղերուհին հեռացավ, նրա
 աշխատանքի՝ Մանեսմանի մոտ գնալու ժամն էր, մենք սենյակի դուռը
 չփակեցինք, ծամում էինք ու մի փոքր հոգնած ուսումնասիրում մեր աշ-
 խատանքի պտուղները՝ մեզ ընդառաջ վազող ուղեգորգը:

Ինչ իմաստ ուներ էժանագին ուղեգորգի մասին այդքան բառեր ասել՝ չնայած փողային ռեֆորմից առաջ այն, անկասկած, որպես փոխանակման առարկա, որոշակի արժեք ուներ: Օսկարը լսում է այդ լիովին օրինական հարցը և առաջ ընկնելով տալիս է դրական պատասխանը. հաջորդ գիշեր ես այդ ուղեգորգի վրա առաջին անգամ հանդիպեցի քույր Դորոթեային:

Ուշ կեսգիշերին մոտ, ես գարեջրով ու երշիկով լցված վերադարձա տուն: Կլեփին լքեցի Դին քաղաքում: Նա շարունակում էր կիթառահարի որոնումները: Չնայած ես գտա ցայղերյան բնակարանի դռների բանալու անցքը, ոտքս դնելով ուղեգորգի վրա գտա նաև ողջ միջանցքը, իսկ դրա մեջ անթափանցիկ, ապակեպատ դռան կողքով դեպի իմ սենյակ տանող ճանապարհը, այնտեղ գտա իմ մահճակալը, սակայն, մախ մի կողմ նետելով հագուստս, դրանից հետո ես ոչ մի տեղ չէի կարողանում գտնել իմ գիշերային հագուստը, լվանալու նպատակով այն տվել էի Սարիային, դրա փոխարեն գտա յոթանասունհինգ սանտիմետր երկարությամբ երիզը, որը կտրել էինք մեծ գորգից, որպեսզի այն կարճացնենք: Դա զցեցի իմ մահճակալի դիմաց հատակի գորգի փոխարեն: Անկողնու մեջ ինձ համար տեղ գտա, սակայն նույնիսկ անկողնու մեջ չգտա իմ հագուստը:

Կարիք չկա ձեզ վերապատմել, թե ինչի մասին է մտածում Օսկարը կամ ինչ էր անխորհուրդ պատում իր գլխի մեջ, որովհետև չէր կարողանում քնել: Այսօր, ինչպես ինձ թվում է, ես գտել եմ իմ այն ժամանակվա անքնության պատճառը: Նախքան պառկելը, ես ոտաբորիկ կանգնեցի մահճակալիս մոտ զգված նոր գորգի վրա, որը կտրված էր մեծ կոկոսե ուղեգորգից: Կոկոսե մանրաթելերը կաշում էին իմ կրունկներին, նրանք մաշկիս միջով ներթափանցում էին իմ արյան մեջ, և նույնիսկ երբ ես արդեն վաղուց պառկել էի, ճիշտ նույն կերպ շարունակում էի կանգնած մնալ կոկոսային մանրաթելերի վրա, այդ իսկ պատճառով էլ քունս չէր տանում, քանզի չկա առավել գրգռող, քունը փախցնող, մտքերը խթանող բան, քան կոկոսե ուղեգորգի վրա ոտաբորիկ կանգնելը: Կեսգիշերից հետո Օսկարը երկար ժամանակ կանգնեց ու պառկեց միաժամանակ գորգի վրա ու մահճակալին մոտավորապես մինչև ժամը երեքը, սակայն այդ ժամանակ ես միջանցքում լքեցի մի դռան ծայն, և ես մեկ: Կա-չկա Կլեփն է տուն վերադառնում, ճիշտ է, առանց կիթառահարի, սակայն ծայրեծայր արյունոտ երշիկով լցված, մտածեցի ես, չնայած հասկանում էի, որ դա ամենևին էլ Կլեփը չէր, որը սկզբում բացեց մի դուռը, իսկ հետո երկրորդը: Ես մտածեցի նաև, որ, քանի որ դու ան-

ինաստ ընկել ես անկողնու վրա և քո կրունկների վրա զգում ես կոկոսե մանրաթելերը, թերևս, ավելի լավ է դուրս գայիր քո անկողնու միջից և երկու ոտքերով կանգնեիր, ոչ թե մտովի, այլ իրականում, կոկոսի գորգի վրա: Օսկարն այդպես էլ արեց: Եվ այն իր հետևանքներն ունեցավ: Հենց որ ես երկու ոտքով կանգնեցի գորգի վրա, այդ յոթանասուևհինգ սանտիմետրանոց կտորը կրունկներիս միջով ինձ հիշեցրեց իր ծագման մասին միջանցքի յոթ մետր և քառասուներեք սանտիմետր ուղեգորգի մասին: Կամ այն պատճառով, որ ես ափսոսացել էի կտրված կտորը, կամ էլ այն պատճառով, որ լսեցի միջանցքի դռների ծայրն ու մտածեցի, թե իբր Կլեփն է վերադարձել, չնայած ինքս իմ մեջ հասկանում էի, որ Կլեփն այստեղ կապ չունի, հենց որ Օսկարը կռացավ, երկու ծայրերից բռնեց կոկոսե մահճակալագորգը, քանի որ անկողին պառկելիս այդպես էլ չգտա իմ գիշերագգեստը, ցցեց ոտքերը, որպեսզի այլևս գորգի վրա չկանգնի, այլ կանգնի հատակին: Ոտքերի արանքով քաշեց դեպի վեր, յոթանասուևհինգ սանտիմետրը պահեց իր մեկ մետր քսանմեկ սանտիմետր հասակով մերկ մարմնի դիմաց, մի խոսքով, արհեստավարժորեն ծածկեց իր մերկությունը, դրա փոխարեն անրակոսկրեից մինչև ծնկները հայտնվեց կոկոսյան մանրաթելերի ազդեցության տակ: Եվ այդ զգացումը ավելի ուժեղ դարձավ, երբ Օսկարն իր մանրաթելային հագուստով մութ սենյակից դուրս եկավ մութ միջանցք ու ոտքը դրեց կոկոսե մեծ ուղեգորգի վրա:

Պե՛տք է, արդյոք, զարմանալ, որ ուղեգորգի ճանկոռտման ներքո ես մի քանի շտապողական քայլեր կատարեցի, որպեսզի ազատվեմ դրա ազդեցությունից, որպեսզի փրկվեմ ու սլացա այնտեղ, որտեղ հատակին ոչ մի կոկոսե մանրաթել չկար, սլացա դեպի զուգարան:

Չնայած որ զուգարանում մութ էր, ինչպես միջանցքում և Օսկարի սենյակում, այնտեղ ինչ-որ մեկը նստած էր: Ինձ այդ մասին տեղեկացրեց կանացի կարճ ճիչը: Բացի այդ, իմ կոկոսե կաշին դեմ առավ նստած մարդու ծնկներին: Իսկ քանի որ զուգարանը ինքնակամ լքելու նվազագույն ցանկություն իսկ չդրսևորեցի, քանզի իմ թիկունքում վտանգավոր ձևով փռված էր կոկոսե ուղեգորգը, այնտեղ նստած անձը ցանկացավ ինձ դուրս հանել:

– Ո՞վ եք դուք, ի՞նչ է ձեզ այստեղ պետք, դուրս եկեք,– հնչեց ծայրը, որը ոչ մի կերպ չէր կարող պատկանել ֆրաու Ցայդլերին: Եվ հետո սրտաճմլիկ.

– Ո՞վ եք դուք:

– Իսկ դուք, քույր Դորոթեա, կռահեք,– թույլ տվեցի ես ինձ կատակել, որպեսզի մեղմացնեմ մեր հանդիպման անհարմարությունը: Սա-

կայն քույր Դորոթեան չէր ցանկանում կռահել, այլ ոտքի կանգնեց, մթության մեջ ձեռքերը մեկնեց ինձ, ձգտում էր ինձ զուգարանից դուրս հրել դեպի միջանցք, սակայն ձեռքերը չափից դուրս վեր բարձրացրեց, բռնելով իմ գլխավերևի դատարկությունը, ձեռքերը իջեցրեց ավելի ներքև, սակայն բռնեց ոչ թե ինձ, այլ իմ մանրաթելե գոգնոցը, իմ կոկոսե կաշին, կրկին գոռաց, ինչու եմ կանայք անմիջապես անպայման գոռում, ակնհայտորեն ինձ ինչ-որ մեկի հետ շփոթեց, սկսեց դողալ ու շշնջաց. «Օ, Աստված իմ, սա սատանա է», ինչը իմ մեջ առաջ բերեց կարճատև, սակայն ամեննին էլ ոչ չարախիճնող ծիծաղ: Մինչդեռ նա դա ընկալեց որպես սատանայական քմծիծաղ, իսկ ինձ դուր եկավ «սատանա» բառը, և երբ նա հերթական անգամ, սակայն արդեն բավականին խղճալի հարցրեց. «Դուք ով եք», Օսկարը պատասխանատվությամբ ասաց.

– Ես սատանա եմ, որը եկել է քույր Դորոթեայի մոտ:

Նա՝ դրան ի պատասխան.

– Բայց ինչո՞ւ, ախր, ինչո՞ւ:

Ես՝ դանդաղորեն մտնելով դերի մեջ և ստիպելով, որ իմ մեջ նստած սատանան աշխատի որպես հուշարար, ասացի.

– Որովհետև սատանան սիրում է քույր Դորոթեային:

– Ոչ, ոչ, ես չեմ ուզում,— դեռ էլի հասցրեց գոռալ նա՝ փորձելով դուրս պրծնել, կրկին դիպավ իմ կոկոսյա հագուստի սատանայական մանրաթելերին՝ նրա հագին ոչ այլ ինչ էր, քան շատ բարակ գիշերային վերնաշապիկ, և տասը մատիկներն էլ խճճվել էին գայթակղիչ ջունգլիների մեջ՝ նրան դարձնելով թույլ ու ոյուրամատչելի: Հասկանալի է, որ հատկապես թեթևակի թուլությունը քույր Դորոթեային ստիպեց խոնարհվել առաջ: Կոկոսե կաշվով, որը ես իմ մարմնի վրա քիչ վեր էի բարձրացրել, ինձ հաջողվեց բռնել ուժասպառ խոնարհվողին, ինչից հետո ես կարողացա բավականաչափ ժամանակ պահել նրան, որպեսզի ընդունեի սատանայական որոշումը, թույլ տվեցի, որպեսզի նա, փոքր-ինչ տեղի տալով, խոնարհվի ծնկների վրա, սակայն հետևեցի, որպեսզի նրա ծնկները իջնեն ոչ թե զուգարանի սառը սալիկների, այլ միջանցքի իմ ուղեգորգի վրա, այնուհետև թողեցի, որպեսզի նա սահի ուղեգորգի վրա, գլխով դեպի արևմուտք, այսինքն՝ դեպի Կլեմի սենյակի կողմը ու թիկունքի վրա ողջ հասակով մեկ փռվի: Իսկ քանի որ նրա թիկունքը առնվազն մեկ մետր վաթսուս սանտիմետր տարածության վրա շփվում էր կոկոսե ուղեգորգի հետ, ես նրան վերևից ծածկեցի նույն այդպիսի մանրաթելային նյութով, միայն թե վերևից իմ տնօրինության

տակ կար ընդամենը յոթանասունհինգ սանտիմետր. ես իմ գորգը կպցրեցի ուղիղ նրա կզակին, սակայն դրանից մյուս ծայրը չափից դուրս ներքև էր ծածկում նրա ազդրը, այսինքն պետք է այն մոտ տասը սանտիմետրով տեղաշարժել դեպի վեր, փակելով նրա բերանը, սակայն, այնուամենայնիվ, քույր Դորոթեայի քիթը մնում էր ազատ, այնպես որ նա առանց դժվարության կարող էր շնչել, նա նաև ֆսֆսում էր, ընդ որում, բավականին ակտիվ, երբ Օսկարն իր հերթին պառկեց, պառկեց իր նախկին մահճակալամերձ գորգի վրա ու սկսեց այդ բազմամանրաթելային հյուսվածքը ճոճել: Ընդ որում, քույր Դորոթեայի մարմնի հետ շփում չփնտրելով և, որպես սկիզբ, թույլ տալով որպեսզի կոկոսի մանրաթելերը ներազդեն նրա վրա, նա նույնիսկ սկսեց խոսել քույր Դորոթեայի հետ, որը դեռևս թեթևակի թուլություն էր զգում, թոթովում էր. «Օ, Աստված իմ, օ, Աստված իմ», և մերթ ընդ մերթ Օսկարին հարցնում էր, թե ինչպես է նրա անունը և ով է նա, ցնցվում էր կոկոսի ուղեգորգի ու մահճակալամերձ գորգի միջև, երբ ես ինձ անվանեցի սատանա և իսկը սատանայի նման ֆշշացրեցի և նույնիսկ վճռորոշ բառերի օգնությամբ հայտնեցի, որ ապրում եմ դժոխքում, իսկ ինքս այդ ընթացքում սողում էի գորգի վրա, ստիպելով, որ այն անընդհատ շարժվի, քանզի կոկոսե մանրաթելերը քույր Դորոթեայի մեջ առաջացնում էին այն զգացմունքները, որոնք շատ տարիներ առաջ իմ սիրեցյալ Մարիային ներշնչում էր այն հանրահայտ թշնամոլ փոշին: Միայն մեկ տարբերությամբ՝ փոշին ամբողջությամբ ու ամբողջապես և միանգամայն հաջող ձևով ինձ դրդում էր գործողության, այն դեպքում, երբ կոկոսե գորգի վրա ես խայտառակ պարտություն էի կրում: Ինձ չհաջողվեց խառիսխ գցել: Այն, ինչը թշնամոլ փոշու ժամանակներում և դրանից հետո բազմակի անգամներ ներկայանում էր ամուր ու նպատակասլաց, այժմ, կոկոսե մանրաթելի նշանի ներքո, թախծոտ կախել էր գլուխը մնալով անտարբեր ու խղճուկ, իր առջև չէր տեսնում ոչ մի նպատակակետ, չէր արձագանքում ո՛չ կոչերին, ո՛չ իմ կողմից արված պերճախոս-ինտելեկտուալ համոզմունքներին, ո՛չ քույր Դորոթեայի հոգոցներին, որը շշնջում էր, տնքում, ծվծվում.

– Արի, սատանա, դե արի:

Դեռ ես էի ստիպված նրան սփոփել ու հանգստացնել:

– Դիմա սատանան կզա, ուր որ է նա կհասնի,– փնթփնթում էի ես դիտավորյալ սատանայական ծայրով, իսկ ինքս, ինքս չէի ընդհատում երկխոսությունը սատանայի հետ, որն իմ կնունքի ժամանակվանից ապրում էր իմ մեջ և ապրում է մինչ օրս, ես բղավեցի նրա վրա. «Փնթի

գործ մի արա, սատանա»: Ես աղոթում էի. «Փրկիր ինձ խայտառակությունից»: Ես շողոքորթում էի. «Չէ՞ որ դու ամենևին այդպիսին չես, դե գոնե Մարիային հիշիր կամ, ավելի լավ է, Գրեֆի այրուն կամ կատակները, որոնցով զբաղվում էինք փոքրիկ ու նրբագեղ Ռոզվիտա Ռագունայի հետ զվարճախինո՞ւ Փարիզ քաղաքում»: Իսկ նա, փնթփնթալով ու կրկնողություններից չվախենալով, պատասխանատու ձևով հայտարարում էր. «Իսկ ես ցանկություն չունեմ, Օսկար»: Սակայն երբ սատանան ցանկություն չունի, հաղթանակ է տանում առաքինությունը: Վերջ ի վերջո ինչ-որ ժամանակ սատանան ևս կարող է ցանկություն ունենալ:

Եվ այսպես, նա իր աջակցությունը ինձ մերժեց, իրեն էլի մի քանի նմանատիպ մտքեր թույլ տվեց: Ես, աստիճանաբար կորցնելով ուժերս, բզկտում ու շփում էի խեղճ քույր Դորոթեայի մաշկը և վերջում՝ նրա կրքոտ «Դե վերջապես, արի, սատանա»-ին պատասխանեցի հուսահատ ու անիմաստ, քանզի ոչնչով չհիմնավորված, մի անչափ երկար բառով, մտադրվեցի չլիցքավորված ատրճանակով խփել «նպատակակետին»: Նա, հավանաբար, ուզում էր իր սատանային օժանդակել, զույգ ձեռքերը դուրս հանեց կոկոսե գորգի տակից, ցանկացավ ինձ գրկել և նույնիսկ գրկեց, իր ձեռքերի տակ զգաց իմ կուզը, իմ մարդկային ջերմությունը, այլ ոչ թե կոկոսյան խորդուբորդ կաշին, չհայտնաբերեց սատանային, որին կոչ էր անում. «Դե վերջապես արի, սատանա», այլ դրա փոխարեն հազալով կոկորդը մաքրեց և կրկնեց նախկին հարցը, չնայած այժմ արդեն այլ շեշտադրությամբ.

– Աստծո սիրուն, դուք ո՞վ եք և ի՞նչ եք ուզում:

Ես ստիպված էի հանձնվել, խոստովանել, որ ըստ փաստաթղթերի, ինձ Օսկար Մացերատ են անվանում, որ ես նրա հարևանն եմ, որ ես նրան՝ քույր Դորոթեային, սիրում եմ քնքշորեն ու կրքոտ:

Եթե որևիցե մեկը չարախնդալով կմտածի, թե իբր քույր Դորոթեան անեծքներ տալով ինձ բռունցքի հարվածներով ետ չպտտեց ուղեգորգի վրա, նրան Օսկարը տխուր, սակայն ոչ առանց բավարարվածության կտեղեկացնի, որ քույր Դորոթեան ընդամենը դանդաղ, կարելի է ասել, մտազբաղ ու անվճռականորեն, ձեռքերը ետ քաշեց իմ կուզի վրայից, և դա անսահման տխուր շոյանքի էր նմանվում: Իսկ նրա անմիջապես սկսած արտասուքն ու հեծկտոցը իմ լսողությունը նույնպես ընկալեց որպես լիովին զսպված: Ես չնկատելով բաց թողեցի այն ակնթաթը, երբ նա, դուրս գալով իմ ու իմ գորգի տակից, հեռացավ ինձանից, թույլ տվեց, որ ես հեռանամ, և ուղեգորգը խլացրեց նույնիսկ միջանցքով նրա քայլելու ձայները: Ես լսեցի նաև, թե ինչպես բացեց դուռը, ինչպես

կողպեքի մեջ պտտվեց բանալին, և դրանից հետո քույր Դորոթեայի դռան անթափանցիկ ապակու բոլոր վեց փոքրիկ քառակուսիները ներսի կողմից լցվեցին լույսով ու կյանքով:

Օսկարը պառկել էր ծածկվելով գորգով, որը դեռևս պահպանել էր սատանայական խաղի որոշ ջերմությունը: Իմ աչքերը սևեռվել էին լուսավորված քառակուսիների վրա: Երբեմն ներսի կողմից ապակու վրայով ստվեր էր սահում: Այժմ նա մոտենում է զգեստապահարանին, ասացի ես ինձ, այժմ կոնոդին: Օսկարը զուր շնային փորձ ձեռնարկեց: Ես իմ գորգի հետ ուղեգորգի վրայով սողալով մոտեցա նրա դռանը, ճանկռոտեցի դուռը, մի փոքր բարձրացա, փնտրող, աղոթող, ձեռքս անցկացրեցի երկու ներքևի քառակուսիների վրայով, սակայն քույր Դորոթեան դուռը չբացեց, նա անհոգնում քայլում էր պահարանի մոտից դեպի հայելիով կոմոդը:

Ես հասկանում էի և ես չէի ուզում ինձ դրանում խոստովանել. քույր Դորոթեան հավաքում էր իրերը, փախչում էր, փախչում էր ինձանից: Ես ստիպված էի թողնել նույնիսկ այն երկչոտ հույսը, որ հեռանալիս նա էլեկտրական լույսի տակ ցույց կտա իր դեմքը: Սկզբում անթափանցիկ ապակու այն կողմում մթնեց, այնուհետև ես լսեցի բանալու պտույտը, դուռը բացվեց, կոշիկներ ուղեգորգի վրա, ես ծզվեցի նրա կողմը, թափով դիպա ճամպրուկին, այնուհետև գուլպայով ոտքին. սակայն այդ պահին նա, այն կոպիտ ճամպորդական կոշիկներից մեկով, որոնք ես տեսել էի նրա պահարանում, հարվածեց իմ կրծքին, ետ շարտեց ուղեգորգի վրա և, մինչ Օսկարը կրկին շտկվեց ու թոթովեց «քույր Դորոթեա», ելքի դուռն արդեն փակվել էր. կինը հեռացել էր ինձանից:

Դուք և բոլոր նրանք, ով կհասկանա իմ տանջանքը, թերևս այժմ կասեք. այս խայտառակ պատմությունից հետո ի՞նչ ես մնացել միջանցքում կանգնած, Օսկար, գնա մտիր անկողին: Այժմ ժամը չորսն է: Դու մերկ պառկած ես կոկոսե ուղեգորգի վրա, աղքատիկ ծակծկող գորգով մի կերպ ծածկված, քո ձեռքերի ափերը ու ծնկները պլոկված են, քո սրտից արյուն է կաթում, քո անդամը մրմռում է, քո խայտառակությունն աղաղակում է դեպի երկինք: Դու արթնացրիր պարոն Ցայլերին: Նա արթնացրեց իր կնոջը: Հիմա նրանք կգան, նրանք լայն կբացեն իրենց հյուրասենյակի, նույնն է թե ննջասենյակի դուռը և կտեսնեն ինձ: Գնա անկողին, Օսկար, շուտով հինգը կինչի:

Ե՛իշտ նույն խորհուրդները ուղեգորգի վրա պառկած՝ ես ինքս էի տալիս ինձ: Ես մրսել էի ու շարունակում էի պառկած մնալ: Ես մտովի փորձում էի վերադարձնել քույր Դորոթեայի մարմինը, սակայն կոկոսե

մանրաթելերից բացի ուրիշ ոչինչ չզգացի: Մանրաթելերը նույնիսկ իմ ատամների արանքում էին, հետո Օսկարի վրա լույսի շերտ ընկավ, ցայղւեայան սենյակի դուռը փոքր-ինչ բացվեց, ոգնու նմանությամբ կտրվածքով Ցայղւերի գլուխը, իսկ նրա վերևում՝ մետաղական վարսափաթթուկներով գլուխ Ցայղւերուհու գլուխը: Նրանք աչքերը չռած նայում էին, նա հագում էր, կինը հռհռում, նա ծայն տվեց ինձ, ես չպատասխանեցի, կինը շարունակում էր հռհռալ, նա կնոջը կարգադրեց լռել, կինը ցանկացավ իմանալ, թե ինչ է պատահել ինձ հետ, նա ասաց, որ այդպես չի կարելի, կինը ասաց, որ իրենք պարկեշտ ընտանիք են, նա սպառնաց ինձ վտարել տնից, իսկ ես շարունակում էի լռել, որովհետև սույն բաժակը դեռ չէր լցվել: Այդ ժամանակ Ցայղւերը լայն բացեց դուռը և միացրեց միջանցքի լույսը: Նրանք մոտեցան ինձ և նրանք ունեին չար, սաստիկ չար աչքեր, փոքրիկ չար աչքեր, և այս անգամ նա չէր ցանկանում զայրույթը թափել գավաթների վրա, նա կանգնել էր իմ գլխավերևում, և Օսկարը սպասում էր ցայղւեայան զայրույթին, սակայն Ցայղւերը այդպես էլ չկարողացավ այն թափել, քանի որ աստիճանավանդակի կողմից աղմուկ լսվեց, քանի որ վրիպող ձեռքը սկսեց փնտրել բանալու անցքը և ի վերջո գտավ, որովհետև ներս մտավ Կլեփը և ինչ-որ մեկին բերեց իր հետ, և այդ ինչ-որ մեկը նույնչափ հարբած էր, ինչպես որ անծամբ Կլեփը. նա բերեց Շուլլեին, վերջ ի վերջո ծարած կիթառահարին:

Երկուսով հանգստացրեցին Ցայղւերին ու նրա կնոջը, կռացան Օսկարի վրա, հարցեր չտալով՝ ինձ բարձրացրեցին, և սատանայական գորգի հետ մեկտեղ տարան իմ սենյակ, Կլեփը ինձ շփեց կարմրելու աստիճան: Կիթառահարը բերեց իմ հագուստը: Երկուսով ինձ հագցրեցին ու չորացրին իմ արտասուքները: Հեծկտոց: Պատուհանից դուրս եկավ լուսաբացը: Ծնծղուկները: Կլեփը ինձ վրա կախեց թմբուկը և ցույց տվեց իր փոքրիկ փայտյա ֆլեյտան: Ծնծղուկներ: Ընկերներս ինձ շրջապատեցին, շրջապատեցին երկու կողմից, հեծկտացող կամազուրկ Օսկարին տարան բնակարանից դուրս, Յուլիխերշտրասսեից դուրս, դեպի ճնճղուկները, նրան դուրս բերեցին կոկոսյան մանրաթելերի ազդեցության տակից, տարան առավոտյան փողոցների միջով, շեղությամբ Պալատական այգու միջով, դեպի աստղադիտարանը և մինչև գետի ափը, որը հռենոս է անվանվում, գորշ, դեպի հոլանդիա ձգվող, նավեր տանող, որոնց վրա փողփողում էր լվացված սպիտակեղենը:

Այդ մառախլապատ առավոտվա վեցից մինչև տասը մենք մնացինք նստած հռենոս գետի աջ ափին, մենք՝ ֆլեյտահար Կլեփը, կիթառահար

Շույլ են ու թմբկահար Օսկարը, երաժշտություն էինք ստեղծում, կրկին էինք այն նվագում, խմում էինք նույն շշից, մեր աչքերը թարթելով՝ նայում էինք մյուս ափի բարդիներին, երաժշտությամբ ուղեկցում էինք նավերին, որոնք ածխի բեռով Դույսբուրգից ծանր բարձրանում էին հոսանքին հակառակ, նվագում էինք արագ ու կայտառ կամ դանդաղ ու տխուր Միսիսիպի-բլյուզը և անվանում էինք փնտրում հենց նոր հիմնված ջազ-բենդի համար:

Երբ առավոտվա մշուշը ներկուտվեց արեգակի թույլ խառնուրդով, իսկ մեր երաժշտությունն արդեն մատնում էր կուշտ նախաճաշի հանդեպ կարոտը, Օսկարը, որն իր թմբուկով իրեն բաժանել էր նախորդ գիշերվանից, ոտքի կանգնեց, գրպանից փող հանեց, ինչը նախաճաշ էր նշանակում, և իր ընկերներին հայտնեց նորածին խմբի անվանումը. «Յոնեսոյան եռյակ» անվանեցինք մենք մեզ և զնացինք նախաճաշելու:

«ՍՈՒՒԻ ՄԱՌԱՆՈՒՄ»

Ինչպես մենք էինք սիրում Յոնեսոյի լայնքով մարգագետինները, այնպես էլ պանդոկի տեր Ֆերդինանդ Շմուխն էր սիրում Դյուսելդորֆի և Կայզերվերդի միջև ընկած Յոնեսոյի աջ ափը: Սկզբնական շրջանում մենք մեր համարների փորձերը Շտոկումից վեր էինք անցկացնում: Իսկ Շմուխը, ի տարբերություն մեզ՝ իր մանր տրամաչափի հրացանով ճնճողիկներ փնտրելով, սանրում էր լանջի ծառերն ու թփերը: Նա այդպիսի հոբբի ուներ և այդ անելիս հանգստանում էր: Երբ նրան երբեմն ինչ-որ բան վրդովվեցնում էր, նա կնոջը հրամայում էր նստել Մերսեդեսի դեկին, նրանք գնում էին գետի երկայնքով, մեքենան թողնում էին Շտոկումից վերև, նա ոտքով, փոքր-ինչ հարթաթաթությամբ, հրացանը՝ փողով դեպի ներքև, մարգագետինների միջով ետևից քարշ էր տալիս կնոջը, որը կնախընտրեր մնալ մեքենայի մեջ, հետո նրան նստեցնում էր մի որևիցե քարի վրա, իսկ ինքը անհետանում էր թփերի մեջ: Մենք նվագում էինք մեր ռեգայանը, նա թփուտների մեջ կրակում էր: Մինչ մենք ծառայում էինք երաժշտությանը, նա կրակում էր ճնճողիկների վրա:

Շույլ են, որը Կլեփի պես, հաշված գիտեր քաղաքի բոլոր պանդոկապաններին, հենց որ բուսականության մեջ կրակոցներ էին լսվում, մեզ ասում էր.

— Շմուխը ճնճողիկների վրա է կրակում:

Քանի որ Շնուհն այլևս ողջ չէ, ես կարող եմ անմիջապես, տեղիցս չշարժվելով, մահկանացու արտասանել. Շնուհը լավ հրածիգ էր, իսկ միգուցե և լավ մարդ, քանզի նույնիսկ ճնճղուկների վրա կրակելով, նա, չնայած իր ծախ գրպանում մանր տրամաչափի հրացանի զինամթերք էր պահում, սակայն դրա փոխարեն նրա աջ գրպանը լի էր թռչունների կերով և միայն կրակոցներից հետո՝ իսկ մեկ օրում սպանում էր 12-ից ոչ ավելի ճնճղուկ, նա շոայլ ծեռքով շաղ էր տալիս այդ կերը այլ ճնճղուկների համար: Երբ Շնուհը դեռ ողջ էր, մի անգամ քառասունինը թվի նոյեմբերյան սառը առավոտին, մենք արդեն մի քանի շաբաթ նվազախմբով փորձեր էինք անում Հռենոսի ափին, սկսեց մեզ հետ խոսել, ընդ որում, ոչ թե ցածր, այլ չափազանց բարձր ծայրով:

– Ինչպե՞ս կիրամայեք ինձ այստեղ կրակել, երբ դուք զբաղվում եք երաժշտությամբ ու վախեցնում եք իմ թռչնակներին:

– Օ,– սկսեց Կլեփն իր արդարացման ճառը և պատրաստվելու համար վերցրեց ֆլեյտան, ինչպես գենքը:– Դուք հենց այն հազվադեպ հանդիպող երաժշտական պարոնն եք, որն անմահ ռիթմայնությամբ ուղեկցում է մեր մեղեդիներին, երբ կրակում է թփերի մեջ: Իմ հարգանքները, պարոն Շնուհ:

Շնուհը շատ գոհ էր, որ Կլեփն իրեն կոչեց անունով, սակայն, այնուամենայնիվ, հարցրեց, թե որտեղից Կլեփը, իսկապես ասած, գիտի իրեն: Կլեփը խոր վրդովմունք խաղարկեց, ախր, այդ ո՞վ չի ճանաչում Շնուհին: Փողոցում հենց միայն դա էլ լսում ես. այ, ահա և Շնուհը զնաց, այժմ Շնուհը կգա, դուք տեսե՞լ եք Շնուհին, իսկ այս ո՞ր է կորել Շնուհը, իսկ նա այսօր ճնճղուկնե՞ր է սպանում:

Կլեփի կողմից մինչև համաշխարհային մակարդակի հանրահայտության բարձրացված, Շնուհը մեզ առաջարկեց նվագել, հետաքրքրվեց, թե ինչպես են մեզ բոլորիս անվանում, կամեցավ մեր երաժշտացանկից ինչ-որ բան լսել, լսեց վագրային ռեգթայնը, ինչից հետո կանչեց իր կնոջը, որը մորթե մուշտակով Հռենոսի շիթերի վերևում նստել էր քարի վրա ու մտորում էր: Նա իր մորթիներով հայտնվեց, և մենք ստիպված եղանք մեր համարը կրկնել, մենք ամենաբարձր մակարդակով ներկայացրեցինք “High Society”, և նա, ամբողջապես մորթիների մեջ, մեր ավարտելուց հետո ասաց.

– Ֆրե՛դի, չէ՞ որ դու հատկապես սա էիր փնտրում քո մառանի համար:

Դատելով ամեն ինչից, նա կիսում էր կնոջ կարծիքը, անմիջապես հավատաց, որ վաղուց էր փնտրում մեզ և ահա հիմա գտավ, սակայն,

նախ և առաջ մտասուզվելով և, միգուցե մտքում ինչ-որ բան հաշվելով, արտակարգ արհեստավարժությամբ ստիպեց, որ Հռենոսի մակերեսի վրայով մի քանի քարեր թռչկոտեն և հետո միայն առաջարկեց երեկոյան իննից մինչև գիշերվա երկուսը նվազել «Սոխի Մառանում», մեկ երեկոյի համար ամեն մարդուն տասը մարկով կամ, ասենք, տասներկուսկանով, իսկ Կլեփն այդ ժամանակ ասաց՝ տասնյոթ, որպեսզի Շմուհին ավելի հեշտ լինի ասել տասնհինգ, սակայն և այնպես Շմուհը ասաց՝ տասնչորս ու հիսուն, և մենք ծեռք ծեռքի տվեցինք:

Փողոցից նայելու դեպքում «Սոխի մառանը» նման էր բազմաթիվ այլ նորագույն փողբիկ մառանների, որոնք առավել հներից տարբերվում են նաև նրանով, որ դրանք շատ ավելի թանկ են: Թանկության պատճառը կարելի է փնտրել մառանների ներքին արտասովոր հարդարանքի մեջ, ինչով մեծ մասամբ հռչակվում էին որպես արհեստկրատական, ինչպես նաև նրանց անվանումների մեջ, քանզի նրանք նրբաձաշակորեն անվանվում էին «Ռավիլիկներ» կամ խորհրդավոր-էկզիստենցիալորեն՝ «Տաբու», կամ սուր և այրող «Պապրիկա» և կամ էլ ընդհանրապես «Սոխի մառան»:

«Սոխի մառան» բառը և սոխի պարզունակ խոցող նկարը արժնապակե ցուցանակի վրա դիտավորյալ պատկերված էին անձաշակորեն, իսկ ցուցանակը հին գերմանական ոճով կախված էր բազմաթիվ ոլորագծերով չուզունե բարձակից: Կանաչագարեջրագույն ուռուցիկ ապակիները ծածկում էին միակ պատուհանը: Սուսերներով պատված երկաթյա դռան առջև, որը պետք է կարծել, որ դժվարին տարիներին փակում էր ռմբապաստարանի մուտքը, կանգնում էր գյուղական ոչխարի մորթիով դռնապանը: «Սոխի մառան» ներս չէին թողնում անխտիր բոլորին: Նամանավանդ ուրբաթ օրերին, երբ շաբաթվա աշխատավարձը վեր էր ածվում գարեջրի, դադարեցվում էր Հին քաղաքի բնակիչների մուտքը՝ նամանավանդ, որ մառանը նրանց գրպանի համար հարմար չէր: Իսկ նա, ում այնտեղ թողնում էին, սուսերով դռնից այն կողմում հինգ բետոնե աստիճան ներքև էր իջնում, հայտնվում էր մեկ մետրաչափ հարթակում, ասես Պիկասոյի ցուցահանդեսից վերցված ցուցապաստառը նման հարթակը նույնիսկ դիտարժան ու ինքնատիպ էր դարձնում, իջնում էր ավելի ներքև, այս անգամ դրանք չորս աստիճաններ էին, և հայտնվում էր հանդերձարանի դիմաց: «Խնդրում ենք հետո վճարել», - կոչ էր անում սովորաթոթե ցուցանակը, և կախիչի մոտ կանգնած երիտասարդ մարդը, մեծ մասամբ Գեղարվեստների ակադեմիայի մորուքավոր աշակերտ, երբեք փողը նախապես չէր վերցնում,

որովհետև «Սոխի մառանը», չնայած որ թանկարժեք, սակայն ծանրակշիռ հաստատություն էր: Տնօրենն անծամբ էր դիմավորում յուրաքանչյուր հյուրի նրան ուղեկցելով հոնքերի այնպիսի ակտիվ շարժումով, այնպիսի ժեստերով, կարծես առաջիկայում նա ամեն մի հերթական հյուրի հետ պետք է ձեռքսեղմելու արարողություն սկսեր: Ինչպես մեզ հայտնի է, տնօրենին Ֆերդինանդ Շնուի էին անվանում, դեպքից դեպք նա կրակում էր ճնճողուկների վրա և հակում էր զգուժ այն հասարակության հանդեպ, որը փողոցային ռեֆորմից հետո Դյուսելդորֆում ձևավորվել էր բավականին արագ, մյուս տեղերում ևս չնայած որ ավելի դանդաղ: Ճիշտն ասած, «Սոխի մառանը», և այստեղ մենք լիովին կարող ենք համոզվել բարգավաճող գիշերային հաստատության ծանրակշռության մեջ, ամենախսկական մառան էր, նույնիսկ՝ որոշ չափով խոնավ: Իր երկարությամբ ու սառը հատակով այն լիովին կարելի էր համեմատել չորսը տասնութի վրա չափսեր ունեցող աղիքի հետ, որը տաքացվում էր երկու նույնպես իսկական թիթեղյա վառարաններով: Ճիշտ է, եթե խիստ դատելու լինենք, դա, այնուամենայնիվ, կատարելապես մառան չէր: Դրա առաստաղը քանդել էին և վերևի մասում մեծացրել միացնելով առաջին հարկի բնակարանը, նշանակում է, որ դրա պատուհանը ևս կատարելապես նկուղային պատուհան չէր, այլ նախկին առաջին հարկի բնակարանի պատուհանն էր, ինչը որոշ չափով նվազեցնում էր բարգավաճող գիշերային հաստատության ծանրակշռությունը: Սակայն քանի որ պատուհանից կարելի էր դուրս նայել, եթե այն չապակեպատեին հաստացված կլոր ապակիներով և եթե նման ձևով դեպի վերև մեծացված մառանի վերին մասում պատշգամբասրահ էին կառուցել, ուր կարելի էր հայտնվել կարծես թե հավաքնից փոխառնված, չափից դուրս ինքնատիպ աստիճաններով, դա, այնուամենայնիվ, առիթ է տալիս մառանը ծանրակշիռ գիշերային հաստատություն համարել չնայած, որ մառանը բառի ճշմարտացի իմաստով մառան չէր, սակայն ո՞ր օրերնքով նա պետք է լիներ այդպիսին:

Այո, Օսկարը մոռացավ նաև ասել, որ դեպի պատշգամբասրահ տանող հավերի համար թառը, ճիշտն ասած, թառ չէր, այլ ավելի շուտ մի յուրօրինակ նավասանդուղք, քանի որ իրենց թեքության պատճառով այդ չափից դուրս վտանգավոր աստիճանների աջ և ձախ կողմերում կարելի էր բռնվել չլսված ինքնատիպության լվացքի պարաններից, ողջ կառույցը մի փոքր ճոճվում էր, հանգեցնում էր ծովային ճամփորդության մտքին և մառանն էլ ավելի թանկ էր դարձնում:

Կարբիդի լամպերը, ինչպես նրանք, որ իրենց հետ տանում են հանքափորները, լուսավորում էին «Սոխի մառանը», կարբիդի հոտ էին ար-

ծակում, ինչն իր հերթին մեծացնում էր գները և կարծես «Սոխի մառանի» վճարունակ այցելուներին տեղափոխում էին դե, ասենք, երկու հարյուր հիսուն մետր խորության կալիումի հանքափորի գետնանցք: Մինչև գոտկատեղը մերկացած հորատողները աշխատում են հանքաշերտի հետ, բացում են երակը, շերտվող հանքաքարը դուրս է բերում երկրի մակերես, վերհան մեքենան, փոքրիկ վագոնները լցնելով, ոռնում է և հետո հետևում այնտեղ, որտեղ գնացքը դեպի Ֆրիդրիխսհալլ 2 է թեքվում, կայծկլտում է լիւյսը, դա ավագ հանքափորն է, նա զալիս է, նա ասում է. «Երջանկաբեր երկրի երես», տարուբերում է կարբիդի լամպը, որը ճիշտ նույն տեսքն ունի, ինչպես նրանք, որ կախված են «Սոխի մառանի» չներկված, անփութորեն սպիտակեցված պատերին, կախվել և լուսավորում են և հոտ են արծակում, բարձրացնում են գները և ինքնատիպ մթնոլորտ են ստեղծում:

Անհարմար նստատեղեր՝ հասարակ կոպիտ արկղեր, որոնք պատված են սոխի պարկերով, դրա փոխարեն փայլելու աստիճան քերված փայտե սեղանները փայլատակում են, հյուրին գաթակղում են լքել հանքահորը և տեղափոխվել բարեհամբույր գյուղացիական վերնասրահ, որպիսին երբեմն տեսնում ես կինոյում: Դե ահա, ճիշտն ասած, և վերջ: Այո, իսկ վաճառասեղանը: Ոչ մի տեսակի վաճառասեղաններ էլ գոյություն չունեն: Պարոն մատուցող, տվեք խնդրեմ քարտեզը: Ոչ մատուցող, ոչ քարտեզ: Կարելի է նաև հիշատակել մեզ, «Հռենոսյան եռյակին»: Կլեփը, Շոլլեն և Օսկարը նստում էին թառի տակ, որը, ճիշտն ասած, ոչ թե թառ էր, այլ նավասանդուղք, զալիս էին իննին, հանում էին իրենց գործիքները և մոտավորապես տասին սկսում էին նվագել: Քանի որ այժմ ընդամենը ինն անց է տասնհինգ, մեր մասին դեռ վաղ է խոսել: Դեռևս չարժե նայել Շմուլիի մատներին, որոնցով նա, լինում են դեպքեր, փոքր տրամաչափի հրացան է բռնում:

Հենց որ մառանը լցվի հյուրերով, իսկ այստեղ կիսով չափն էլ հենց նշանակում էր լցվել՝ Շմուլը, տնօրենը, իր վրա էր զգում կաշնեն: Կաշնեն՝ պայծառ-կապույտ մետաքս, իր նախշը ուներ, հատուկ նախշը, իսկ այն այստեղ այն պատճառով է հիշատակվում, որ կաշնեն իր վրա զգելը հատուկ նշանակություն ուներ: Այսպես կարելի է նկարագրել նրա նախշը. ոսկեգույն, դեղին սոխի գլուխներ: «Սոխի մառանում» երեկոն համարվում էր բացված, միայն երբ Շմուլին այդ կաշնեով փաթաթում էր պարանոցը:

Հյուրերը՝ գործարարներ, բժիշկներ, իրավաբաններ, արվեստի մարդիկ, նաև թատերական լրագրողներ, կինոյի աշխատակիցներ,

հայտնի մարմնամարզիկներ, ինչպես և երկրամասի կառավարության պաշտոնյաներ, մի խոսքով, բոլոր նրանք, ովքեր այսօր իրենց ինտելիգենցիա են անվանում, իրենց կանանց, քարտուղարուհիների, ընկերուհիների, նկարչուհիների, նաև արական սեռի ընկերուհիների հետ նստում էին ջութով պատված բարձերի վրա և, քանի դեռ Շնուիը սոխի գլուխներով կաշնեն չէր փաթաթել պարանոցի շուրջը, ցածրածայն, ես կասեի նույնիսկ ուժերի լարումով, գրեթե տրտմածությամբ, զրուցում էին: Մարդիկ այս կամ այն կերպ փորձում էին խոսակցություն վարել, սակայն, չնայած նրանց ամենալուրջ մտադրություններին, ոչինչ չէր ստացվում, նրանք անցնում էին խնդիրների կողքով չնայած նրանք այնպես ազատություն կտային իրենց, չնայած այնպես կներկայացնեին այն ամենը, ինչ մտածում են, ինչը նրանց հանգիստ չէր տալիս, ինչը կուտակվել էր հոգում, ողջ կոկորդով մեկ, որպեսզի գլուխը դրանում մասնակցություն չունենար, արտահայտել սարսափելի ճշմարտությունը, մարդուն ցույց տալ մերկ, ուզում էին և չէին կարողանում: Այս ու այն կողմում երևում էին կործանված կարիերայի, փլված ամուսնության խավար ուրվագծերը: Ահա այն խելացի ու մեծածավալ գլխով ու թեթև, գրեթե նրբագեղ ծեռքերով պարոնի մոտ կարծես տիաճություններ կան որդու հետ կապված, որին չի բավարարում հոր անցյալը: Կարբիդի լամպերի լույսի տակ դեռևս հաճելի տեսք ունեցող երկու ջրաքիսով կանայք կարծես թե կորցրել են հավատը, միայն մեկ հարց է մնում բաց. հատկապես ինչի՞ հանդեպ հավատը: Մենք դեռ ոչինչ չգիտենք ծավալուն գլխով պարոնի անցյալի մասին և այն մասին, թե ինչպիսի տիաճություններ է կազմակերպում նրան որդին այդ անցյալի պատճառով. դրա մասին խոսք չի գնում, մի խոսքով, այդ ամենը նման է, այսպիսի համեմատության համար ներեցեք Օսկարին, ածելու պատրաստ հավի. անընդհատ լարում է մկանները, լարում է մկանները և ոչ մի կերպ...

Ահա և «Սոխի մառանում» էին մկաններն ապարդյուն լարում, մինչև որ տնօրեն Շնուիը կարճ ժամանակով հայտնվում էր առանձնահատուկ կաշնեի հետ, շնորհակալանքով լսում էր համընդհանուր ուրախ «ախը», ինչից հետո կրկին մի քանի թուփով անհետանում էր մառանի վերջի վարագույրի ետևում, որտեղ զուգարաններ էին ու պահեստներ, անհետանում էր ու կրկին դուրս գալիս:

Սակայն ինչու էր կիսաթեթևացած, էլ ավելի ուրախ «ա-ա-ախը» նրան դիմավորում, երբ նա երկրորդ անգամ էր հայտնվում իր հյուրերին: Ահա բարգավաճող գիշերային հաստատության տնօրենն անհետանում է վարագույրի ետևում, ինչ-որ բան է վերցնում պահեստանո-

ցից, կիսաձայն մի քիչ կշտամբում է զուգարաններին կից ծառայողուհու վրա, որը նստել է այնտեղ ու նկարագարող ամսագիր է թերթում, կրկին դուրս է գալիս վարագույրների ետևից, և նրան դիմավորում են ողջույններով, ինչպես Փրկիչին, ինչպես հրաշալի կախարդ քեռուն:

Շնուհն իր հյուրերի առջև հայտնվում էր զամբյուղը ձեռքին: Չամբյուղը ծածկում էր երկնագույն վանդակավոր անձեռոցիկը: Անձեռոցիկի վրա դրված էին խոզերի ու ձկների տեսքով կտրված փայտե տախտակներ: Այդ մաքուր քերված տախտակները տնօրեն Շնուհը բաժանում էր իր հյուրերին ընդ որում հաջողացնելով խոնարհաբար ողջունել և հաճոյախոսություններ շաղ տալ, որոնք բերում էին այն մտքին, որ նրա պատանեկությունն անցել է Բուդապեշտում ու Վիեննայում: Շնուհի ժպիտը հիշեցնում էր պատճենի ծիծաղը, որը նկարված էր իբր իսկական Մոնա Լիզայի պատճենից:

Սակայն հյուրերը ամենայն լրջությամբ վերցնում էին տախտակները: Ոմանք նույնիսկ փոխանակվում էին դրանցով: Մեկի սրտին առավել հոգեհարազատ էին խոզի ուրվագծերը, մեկ ուրիշ կամ մեկ այլ այցելուհի, եթե խոսքը կնոջ մասին էր, մեկ կտորից կազմված ընտանի խոզից առավել գերադասում էր խորհրդավորությամբ լցված ձկանը: Նրանք հոտոտում էին իրենց տախտակները, դրանք ետ ու առաջ էին շարժում, իսկ տնօրեն Շնուհը, շրջայց կատարելով նաև պատշգամբասրահի բոլոր այցելուներին, սպասում էր մինչև տախտակները դադարեցնեն շարժումը:

Այդ ժամանակ, և դրան բոլոր սրտերն էին սպասում, այդ ժամանակ նա, ածպարարից գրեթե ոչնչով չտարբերվելով, հանում էր անձեռոցիկը, զամբյուղիկը երկրորդ անձեռոցիկով էր ծածկում, որի տակ, առաջին հայացքից աննկատ, դրված էին դանակները:

• Եվ ինչպես նախկինում Շնուհը տախտակներով էր շրջայց կատարում, այնպես էլ այժմ դանակներով էր շրջայց կատարում: Սակայն այս երկրորդ շրջայցը նա ավելի արագ էր կատարում՝ մեծացնելով լարումը, ինչն օգնում էր նրան ուռճացնել գները, և հիմա նա հաճոյախոսություններ էլ շաղ չէր տալիս և թույլ չէր տալիս նաև փոխել դանակները, այժմ նրա շարժումներին բնորոշ էր լավ հաշվարկված շտապողականությունը: «Պատրաստ է, ուշադրություն, ալե-հուպ»,— բացականչում էր նա, զամբյուղի վրայից պոկում էր անձեռոցիկը, ձեռքը մտցնում էր այնտեղ ու բաժին էր հանում, բաժին էր տալիս, նվերներ էր բաժանում ժողովրդին, դառնում շռայլ նվիրատու, ապահովում էր իր հյուրերին, նրանց սոխի գլուխներ էր բաժանում, նրանք, որ նրա փոքր-ինչ ոճա-

վորված և ոսկեգույն-դեղին կաշնեի վրա ուշադրություն էին գրավում, ամենասովորական սոխի գլուխները, պալարապտուղները, ոչ թե վարդակակաչների կոճղեզները, այլ սոխի գլուխները, որոնք զնուն է տանտիրուհին, սոխի գլուխները, որոնք վաճառում է բանջարեղենի վաճառողուհին, սոխի գլուխները, որոնք տնկում ու հավաքում է գյուղացին կամ գեղջուհին կամ բատրակ կինը, սոխի գլուխները, որոնք կարելի է հանդիպել հոլանդական մանրանկարիչների նատյուրմորտներում, որտեղ նրանք պատկերված են մեծ կամ փոքր աստիճանի արժանահավատությամբ: Ահա այդպիսի և դրանց նման սոխի գլուխներ էր բաժանում տնօրենն իր հյուրերին՝ մինչև որ յուրաքանչյուրի մոտ մեկ սոխի գլուխ հայտնվեր, մինչև որ լսելի դառնար, թե ինչպես են շաչում չուգուներ վառարանները և երգում կարբիդե լամպերը: Նման լուծություն էր թագավորում սոխի գլուխների մեծ բաժանումից հետո, և ահա Ֆերդինանդ Շնուիդ բացականչում էր. «Խնդրեմ, իմ լավ պարոնայք» և ծախ ուսի վրայով զցում էր իր կաշնեի ծայրը, ինչպես դա վայրէջքից առաջ դահուկորդներն են անում, և դրանով իսկ նշան էր տալիս:

Սկսում էին սոխի գլուխների վրայից մաքրել կճեպները: Ասում են, որ սոխի գլխի վրա յոթ հազուստ կա: Տիկնայք ու պարոնայք խոհանոցային դանակներով սոխ էին մաքրում: Նրանք դրա վրայից հանում էին մեկը, հանում էին երկուորը, բաց գույնին, ոսկեգույն-դեղինը, կարմրաշագանակագույնը կամ, առավել ստույգ ասած, սոխի գույնի կաշին, նրանք մաքրում էին, մինչև որ սոխի գլուխը դառնում էր ապակենման, կանաչ գույնի, սպիտակավուն, խոնավ, ջրալի-կաչուն, սկսում էր հոտ արձակել, նրանից գալիս էր, նրանից գլուխ սոխի հոտ էր գալիս: Եվ այդ ժամանակ նրանք սկսում էին մանր կտրտել, ինչպես մանր կտրտում են սոխը, արհեստավարժորեն կամ ոչ արհեստավարժ ձևով, խոհանոցային տախտակների վրա, որոնք կրկնում էին խոզի կամ ձկան ուրվագծերը, կտրում էին մեկ և մյուս ուղղությամբ, այնպես, որ հյութը ցայտում էր կամ խառնվում էր սոխի գլուխների վերևի օդին, առավել ավագ տարիքի պարոնները, որոնք դանակների հետ վարվել չգիտեին, պետք է առանձնակի զգուշություն դրսևորեին, որպեսզի իրենց մատները չկտրեին: Սակայն շատերը, միևնույն է, կտրում էին՝ չնայած դա չէին նկատում, դրա փոխարեն առավել արհեստավարժ էին կանայք, սակայն ոչ անխտիր բոլոր կանայք, այլ նրանք, որոնք տանը տնտեսությամբ էին զբաղվում, ով-ով, բայց նրանք չգիտեին, թե ինչպես են կտրատում սոխը, ասենք կարտոֆիլ կամ խնձորով ու սոխի օղակներով թոք տապակելու համար, սակայն Շնուիի մառանում չկար ո՛չ մեկը, ո՛չ մյու-

սը և ընդհանրապես ուտելու բան չկար, իսկ ով ուտել էր ուզում, նա ավելի լավ է այլ տեղ գնար «Ձկնիկ», այլ ոչ «Սոխի մառան», որովհետև այստեղ միայն սոխ էին կտրատում և ուրիշ ոչինչ: Իսկ ինչո՞ւ: Դե, որովհետև մառանն այդպես էր կոչվում և անսովոր մառան էր, որովհետև սոխը, կտրտված սոխը, եթե ոնց որ հարկն է նայենք... սակայն Շնուհի հյուրերը այլևս ոչինչ չէին տեսնում, քանզի նրանց աչքերից հոսում էին արտասուքները և ոչ թե այն պատճառով, որ նրանց սրտերն այդ աստիճան լցված էին, չէ՞ որ ոիևէ տեղ ասված չէ, որ սիրտը լցվելու դեպքում աչքերից անպատճառ արտասուքներ են հոսում, նրա մոտ դա ոչ մի անգամ չի ստացվում, հատկապես, եթե վերցնենք վերջին ու անցած տասնամյակը: Այդ իսկ պատճառով մեր հարյուրամյակը, հնարավոր է, ինչ-որ ժամանակ կանվանեն անարցունք չնայած տանջանքների չափն այն աստիճան մեծ է՝ այ հենց մարդկանց այդ անարցունքության պատճառով էլ մարդիկ, որոնք կարող էին իրենց նման բան թույլ տալ, գալիս էին «Սոխի մառան», որտեղ տնօրենը նրանց խոհանոցային տախտակ էր նվիրում՝ խոզ կամ ձուկ, ութսուն պֆենիգ արժեցող խոհանոցային դանակ և ամենահասարակ այգեբանջարանոցային խոհանոցային տասներկու մարկ արժեցող սոխի գլուխը, իսկ հետո այն կտրտում էին մանր և էլի ավելի մանր կտորների, մինչև որ սոխի հյութն արդյունքի հասնի: Իսկ ինչպիսի՞ արդյունքի. իսկ այնպիսի, ինչպիսին չկարողացավ հասնել ողջ աշխարհը և այդ աշխարհի բոլոր տանջանքները՝ մարդկային կլոր արտասուքի: Այստեղ բոլորն էին լաց լինում: Այստեղ բոլորը կրկին արտասվեցին: Արտասվում էին արժանապատիվ, արտասվում էին անզուսպ, արտասվում էին հեկեկալով: Արտասուքները հոսում էին և քշում-տանում պատնեշները: Այստեղ անձրև էր տեղում: Այստեղ ցողն էր ընկնում: Օսկարի մտքին պատկերանվում էին նավանցումի բացված պատնեշները: Այստեղ սելավը ճեղքում-բացում էր ամբարտակները: Ինչպես է կոչվում այն գետը, որն ամեն տարի դուրս էր գալիս ափերից, իսկ կառավարությունը բացարձակապես ոչ մի միջոց չի ձեռնարկում: Իսկ ահա տասներկու ութսուն արժողությամբ բնության երևույթից հետո կուշտ արտասված մարդը սկսում է խոսել: Սկզբում անվստահ, սեփական խոսքերի մերկությունից ճնշվելով, մառանի հյուրերը, որոնք ճաշակել էին սոխի վայելքները, իրենց հոգիներն էին հարևանների առջև բացում անհարմար, թույլ էին տալիս իրենց հարց ու փորձ անել ու աստառով դուրս շրջել, ինչպես շրջում են վերարկուն՝ շուռ տալու համար: Սակայն Օսկարը, որը Կլեփի ու Շոլլեի հետ ամիսս նստած էր կիսածածկի տակ, ցանկանում էր այստեղ առավելագույն

նրբազգացություն դրսևորել, ցանկանում էր բոլոր ակներևություններից, ինքնակշտամբանքներից, մերկացումներից, խոստովանություններից վերապատմել միայն օրիորդ Պիոխի պատմությունը, որն անդադար կորցնում էր իր պարոն Ֆոլմերին, դրա պատճառով քարե սիրտ ու անարտասուք աչքեր ծեռք բերեց և այդ իսկ պատճառով պետք է կրկին ու կրկին այցելության գար թանկարժեք «Սոխի մառան»։ Մենք հանդիպեցինք, այսպես սկսեց օրիորդ Պիոխը կուշտ արտասվելուց հետո, տրամվայում։ Ես խանութից էի գալիս, նա մի գերազանց գրքի կրպակի տնօրեն ու ղեկավար է, վագոնը լեփ-լեցուն էր, և Վիլլին, այդպես են անվանում պարոն Ֆոլմերին՝ ոտքը շատ ուժեղ դրեց իմ աջ ոտքի վրա։ Ես չէի կարողանում նույնիսկ կանգնել, և մենք առաջին հայացքից սիրեցինք միմյանց։ Սակայն քանի որ չէի կարողանում նաև քայլել, նա ինձ առաջարկեց իր ծեռքը, ուղեկցեց, ավելի ճիշտ, ինձ տարավ տուն և հենց այդ ժամանակներից սիրով հոգ էր տանում հենց այն եղունգի մասին, որն ամբողջապես կապտել էր, երբ Վիլլին ոտքը դրել էր նրա վրա։ Մնացածում ևս նա սիրո արտահայտությունների մեջ չէր ժլատանում, մինչև որ աջ ոտքիս բութ մատի եղունգը ընկավ, և, բնականաբար, տեղում ազատորեն կարող էր նորը աճել։ Սակայն այն օրվանից, երբ մենք եղունգս պոկվեց, սառեց նաև նրա սերը։ Մենք երկուսս էլ տառապում էինք դրանից։ Եվ այդ ժամանակ Վիլլին, որը դեռ շատ կապված էր ինձ հետ, քանի որ մեր մեջ, և ընդհանրապես նրա հետ, ընդհանուր շատ բան կար, ինձ սարսափելի առաջարկություն արեց. արի ես ոտքս դնեմ քո ձախ ոտքի բութ մատի վրա, մինչև որ այն դառնա կարմրակապույտ, իսկ հետո սևակապույտ։ Ես համաձայնեցի, նա այդպես էլ արեց։ Կրկին ինձ վերադարձավ նրա սիրո ողջ լիակատարությունը, և ես կաբող էի վայելել այն, մինչև որ ձախ եղունգս թառամած տերևի պես պոկվեց, և կրկին եկավ մեր սիրո աշունը։ Այդ ժամանակ Վիլլին ցանկացավ ոտքը դնել իմ աջ ոտքի բութ մատի վրա, որն այդ ժամանակ բավականաչափ աճել էր։ Սակայն այդ ժամանակ ես չհամաձայնեցի։ Ես ասացի. եթե քո սերը իսկական է ու մեծ, ապա այն պետք է եղունգից երկար ապրի։ Նա չհասկացավ իմ բառերն ու ինձ լքեց։ Մի քանի ամիս անց մենք նրա հետ հանդիպեցինք համերգում։ Ընդմիջումից հետո նա առանց հարցնելու նստեց իմ կողքին, որովհետև իմ կողքը, էլի ազատ տեղ կար։ Երբ Իննեբորդ սիմֆոնիայի ժամանակ ելույթ ունեցավ երգչախումբը՝ ես նրա կողմը հարվածի տակ դրեցի իմ աջ ոտքը նախապես կոշիկս հանելով։ Նա անմիջապես շոշափելով գտավ, սակայն ես դրա պատճառով համերգը չխանգարեցի։ Չնայած յոթ շաբաթ անց Վիլլին կրկին ինձ թողեց։

Մենք ևս երկու անգամ կարճ ժամանակով պատկանեցինք միմյանց, որովհետև մեկ անգամ ես նրա ոտքի տակ դրեցի ձախ, մյուս անգամ՝ աջ ոտքս: Այսօր իմ երկու ոտքերի բութ մատներն այլանդակված են: Եղունգներս այլևս չեն ցանկանում աճել: Վիլլին հազվադեպ գալիս էր ինձ մոտ, սարսափով նստում իմ դիմաց՝ գորգի վրա, իմ հանդեպ կարեկցանքով լցված, ինչպես և իր հանդեպ, սակայն առանց որևէ սիրո ու արցունքների, նայում էր եղունգներից զրկված մեր սիրո զոհին: Երբեմն ես նրան ասում եմ զնանք ինձ հետ, Վիլլի, զնանք «Սոխի մառան», Շնուկի մոտ և մի անգամ ինչպես հարկն է արտասվեմք: Սակայն նա դեռ ոչ մի անգամ չի համաձայնել: Խեղճն այդպես էլ ոչինչ չգիտի մեծ սփոփողի՝ արտասուքի մասին:

Ավելի ուշ, և Օսկարն այդ մասին պատմում է ձեր հետաքրքրասիրությունը բավարարելու միակ նպատակով, մեզ մոտ՝ մառանում հայտնվեց նաև պարոն Ֆոլմերը ռադիոսարքավորումների խանութի տնօրենը: Նրանք միասին արտասվեցին և, դատելով ամեն ինչից, ինչպես երեկ իր այցելության ժամանակ ինձ պատմեց Կլեմիլ, վերջերս ամուսնացել են: Չնայած որ մարդկային կենցաղի իրական ամբողջությունն իր ամբողջության մեջ տեսանելի է դառնում երեքշաբթիից մինչև շաբաթ, կիրակի օրերին մառանը չէր աշխատում, հատկապես երկուշաբթի օրերի հյուրերին բախտ վիճակվեց իրենց ներկայացնել եթե ոչ ամենաողբերգական, ապա դրա փոխարեն որպես ամենաակտիվ արտասվողներ: Երկուշաբթի օրն ավելի էժան էր: Շնուկը սոխի գլուխները երիտասարդներին բաժին էր հասցնում կես գնով: Սկզբնական շրջանում գալիս էին բժիշկներն ու բժշկուհիները: Ինչպես նաև Գեղարվեստների ակադեմիայի ուսանողները առաջին հերթին նրանք, ովքեր ապագայում ուզում էին նկարչության ուսուցիչ դառնալ, սոխի գլուխների վրա էին մաշեցնում իրենց կրթաթոշակի մի մասը: Սակայն ես մինչ օրս էլ ինձ հարց եմ տալիս որտեղի՞ց էին սոխի համար փող վերցնում գիմնագիաների շրջանավարտ տղաներն ու աղջիկները:

Պատանեկությունը նույն ձևով չի արտասվում, ինչ ծերությունը: Պատանեկության խնդիրներն այլ են: Եվ ամենևին էլ պարտադիր չէ, որ դրանք ստուգողական աշխատանքներին կամ ընդունելության քննությանը նախորդող անհանգստություններ լինեն: Հասկանալի է, «Սոխի մառանում» ջրի երես էին դուրս գալիս հոր ու որդու հարաբերություններ, մոր ու աղջկա ողբերգական հարաբերությունները: Չնայած պատանեկությունն իրեն չհասկացված էր զգում հազիվ թե նա այդ չհասկացվածությունն արտասուքների համար հարգելի պատճառ համարեր:

Օսկարը ուրախանում էր, որ, ինչպես և հին ժամանակներում, պատանեկությունն արտասուք էր թափում հանուն սիրո, ընդ որում պարտադիր չէ, որ հանուն մարմնական սիրո: Ահա Գերհարդն ու Գուդրունը, սկզբում նրանք միշտ նստում էին ներքևում և միայն ավելի ուշ տեղափոխվեցին միասին՝ պատշգամբասրահում լաց լինելու:

Գուդրունը՝ բարձրահասակ, ուժեղ, ձեռքի գնդակով էր զբաղվում և քիմիա ուսուցառում: Ծոծրակի մասում ճոխ մազափունջ: Նա իր մոխրագույն և, այնուամենայնիվ մայրական ձևով, որպիսիք մինչև պատերազմի ավարտը կարելի էր տեսնել կանանց միության ցուցապաստառներում, ջերմ աչքերով նայում էր ուղիղ իր դիմաց: Սակայն որքան էլ նրա փոքրիկ, ուռուցիկ ճակատը կաթնագույն-հարթ ու առողջ էր թվում նա իր դժբախտությունը ևս դեմքի վրա էր կրում: Պարանոցից դեպի վեր, գրավելով խոշոր ուժեղ կզակը և երկու այտերը, տղամարդուն բնորոշ խիտ բուսականությունը, որը նա ստիպված էր կրկին ու կրկին թրաշել, սարսափելի հետքեր էին թողնում: Հավանաբար, օրիորդական նուրբ մաշկը վատ էր տանում ածելին: Կարմրավուն, ճաքճեված, պզուկոտ մաշկը դժբախտություն է, այլ ոչ թե մաշկ, որի վրա կրկին ու կրկին աճում է մորուքը ստիպելով, որ Գուդրունը աղի արտասուք թափի: Գերհարդը «Սոխի մառան» եկավ շատ ավելի ուշ: Այս երկուսը ծանոթացել էին ոչ թե տրամվայի վագոնում, ինչպես օրիորդ Պիոլիսն ու պարոն Ֆոլմերը, այլ գնացքի վագոնում: Նա նստած էր նրա դիմաց, և երկուսն էլ վերադառնում էին արծակուրդից, չնայած մորուքին նա անմիջապես սիրեց աղջկան: Նորածնի պորտի պես հարթ կաշվե ծնոտով աղջիկը չհամարձակվեց նրան սիրել այդ նույն մորուքի պատճառով և հիանում էր նրանով, ըստ էության, նրա դժբախտությունն էր կազմում: Երիտասարդ տղամարդուն մորուք չէր աճում, ինչը նրան ստիպում էր աղջիկների հետ հարաբերություններում ծայրաստիճան ամաչկոտ լինել: Եվ, այնուամենայնիվ, նա աղջկա հետ խոսեց, և երբ նրանք Գլխավոր կայարանում իջնում էին, նրանց միջև առնվազն ընկերություն էր հասցրել հաստատվել: Այդ համատեղ ուղևորությունից հետո նրանք ամեն օր հանդիպում էին: Խոսում էին այս ու այն թեմայից, որոշ մտքեր էին փոխանակում, և միայն մի կողմի մոտ բացակայող և մյուսի մոտ մշտապես աճող մորուքի մասին նրանք խոսք չէին բացում: Բացի այդ, Գերհարդը խնայում էր Գուդրունին և երբեք չէր համբուրում՝ նրա տանջահար մաշկի պատճառով, և նրա սերը դառնում էր ավելի մաքրաբարո, չնայած ո՛չ նա, ո՛չ աղջիկը մաքրաբարոյությունն այդքան բարձր չէին դասում, քանզի վերջ ի վերջո աղջիկը քիմիա էր ուսուցառում, դե իսկ նա ընդ-

հանրապետ ուզում էր բժիշկ դառնալ. երբ ընդհանուր ընկերը նրանց տվեց «Սոխի մառան» անունը, երկուսն էլ, որ օժտված էին, ինչպես դա լինում է բժիշկների ու քիմիկոսների պարագայում, հոռետեսության բավական մեծ հակումով, արդեն պատրաստ էին արհամարհանքով քննադատել տալ: Սակայն վերջ ի վերջո նրանք գնացին՝ մեկը մյուսին հավատացնելով, թե իբր գնում են ուսումնասիրություն կատարելու նպատակով: Օսկարը իր կյանքում հաճախ չէր տեսել, որ երիտասարդ մարդիկ այդպես արտասվեն: Նրանք գալիս էին կրկին ու կրկին, իրենցից կտրում էին այդ վեց ու քառասուն մարկը, արտասվում էին պակասող մորուքի համար և այն մորուքի համար, որն այլանդակում էր կանացի նուրբ մաշկը: Երբեմն նրանք ձգտում էին մառան գնալ, նույնիսկ մեկ երկուշաբթի բաց թողեցին, սակայն հաջորդին կրկին վազելով եկան ու արտասուքները աչքերին, մատներով սոխը կտրատելով, պատմեցին, որ հաճախ են փորձել վեց ու քառասուն մարկը խնայել և էժանագին սոխի հետ այդ նույն բանը կազմակերպել իրենց ուսանողական բնում, սակայն բոլորովին այլ կերպ ստացվեց, քան մառանում: Անհրաժեշտ էին լսողներ: Մարդկանց առկայությամբ շատ ավել հեշտ է: Ճշմարտացի համընդհանրության զգացմանը կարելի էր հանգել, երբ ծախից ու աջից, ու վերևում՝ պատշգամբասրահում, արտասվում էին ուսումնականները, այս կամ այն ֆակուլտետի և նույն Գեղարվեստի ակադեմիայի ուսանողները և, նույնիսկ, գիմնազիստները:

Գերհարդի ու Գուդրունի դեպքում ևս ահա գործն ավարտվեց ոչ միայն արտասուքներով, այլև ապաքինմամբ: Չնարավոր է, որ արտասուքներն իրենց հետ տարան նրանց բարդույթները: Նրանք, ինչպես ընդունված է ասել, դարձան մտերիմներ: Նա համբուրում էր աղջկա բզկտված մաշկը, աղջիկը սքանչանում էր նրա մաշկի հարթությամբ, և եկավ օրը, երբ նրանք մառան չեկան, քանի որ դա նրանց այլևս պետք չէր: Մի քանի ամիս անց Օսկարը այդ գույգին հանդիպեց Քյոնիգսալլեի վրա և սկզբում նույնիսկ չճանաչեց. նա՝ անմոռուք Գերհարդը, աճնազարդվել էր շեկ գույնի փարթամ, լայնաթավ մորուքով, նա՝ կեղևանքոր Գուդրունը, պահպանել էր ընդամենը վերևի շուրթի վերևի մուգ գույնի աղվամազը, որը նրան շատ էր գեղեցկացնում, իսկ կզակն ու այտերը փայլում էին իրենց հարթությամբ ու ամբողջապես զուրկ էին մազերից: Այդ ամենը միասին վերցրած նշանակում է ուսանողական ընտանիք՝ Օսկարը կարող էր պատկերացնել իրեն, թե ինչպես են նրանք հիսուն տարի անց իրենց թոռներին պատմում, նա՝ Գուդրունը. «Դա տեղի ունեցավ այն ժամանակներում, երբ ձեր պապիկը դեռ մորուք չուներ», և նա,

Գերհարդը. «Դա տեղի ունեցավ այն ժամանակներին, երբ ձեր տատիկի մոտ դեռ մորուք չէր աճում, և մենք երկուսով ամեն երկուշաբթի «Սոխի մառան» էինք այցելում»:

Այժմ դուք կարող եք հարցնել. իսկ ինչո՞ւ են այդ երեք երաժիշտները դեռևս մնացել նավասանդուղքի կամ կիսածածկի տակ նստած: Մի՞թե այդ սոխային հաստատությանը, բոլոր արտասուքներին, հեծկտոցներին ու ատամների կրճտոցներին ավելացրած, անհրաժեշտ է նաև հաստիքային երաժիշտների իսկական երաժշտությունը:

Հենց հյուրերն ավարտում էին արտասվելն ու խոսելը, մենք ձեռքներս էինք վերցնում մեր գործիքները, երաժշտական տեղափոխություն էինք կատարում դեպի առօրյա խոսակցությունները, հյուրերի համար դուրսին էինք դարձնում «Սոխի մառանին» հրաժեշտ տալը, որպեսզի նրանց տեղը նոր հյուրեր զբաղեցնեն: Կլեփը, Շոլլեն ու Օսկարը դեմ էին սոխին: Դրանից բացի Շնուկի հետ մեր կնքած պայմանագրի մեջ կար մի կետ, համաձայն որի մենք իրավունք չունեինք օգտվելու սոխից, ինչպես դա հյուրերն են անում: Եվ բացի դա էլ դրանք այդ սոխի գլուխները մեզ պետք չէին:

Մեր կիթառահարը Շոլլեն, ընդհանրապես բողոքելու որևիցե պատճառ չուներ, նա մշտապես գոհ ու ուրախ տեսք ուներ, նույնիսկ այն դեպքում, երբ մեկ ռեգայմի ընթացքում միաժամանակ պոկվում էին նրա բանջոյի երկու լարերը: Իմ ընկեր Կլեփին մինչ օրս էլ անմատչելի են այնպիսի հասկացությունները, ինչպիսիք են ծիծաղն ու արտասուքները: Արտասուքները նա համարում էր հետաքրքրաշարժ և ոչ մի անգամ չէր տեսել, որ նա երբևիցե այդքան ուժեղ ծիծաղեր, ինչպես իր մորաքրոջ թաղման ժամանակ, որը լվանում էր նրա գուլպաներն ու վերնաշապիկները՝ մինչև որ նա ամուսնացավ: Դե, իսկ ինչպիսի վիճակում էին Օսկարի գործերը: Օսկարը, տեսնում է Աստված, բավականաչափ պատճառներ ուներ արտասուքների համար: Մի՞թե պետք չէ արտասուքներով սրբել քույր Դորոթեային երկար, անհմաստ գիշերն էլ ավելի երկար թվացող կոկոսե ուղեգործի վրա: Իսկ իմ Մարիան, մի՞թե նա ինձ դժգոհությունների համար առիթ չէր տալիս: Մի՞թե նրա շեֆը բիսյան բնակարանում նստած չէր մնացել: Մի՞թե փոքրիկ Կուրտը՝ իմ որդին, գաղութային ապրանքների կրպակի տիրոջը չէր անվանում «Շտենցել մորեդբայր», իսկ հետո ընդհանրապես «Շտենցել հայրիկ»: Իսկ մի՞թե իմ Մարիայի թիկունքում, մի՞թե Ձասպեի գերեզմանատան սորուն ավագի տակ, Բրենտաուի գերեզմանատան կավի տակ չէին հանգչում իմ խեղճ մայրիկը, ոչ խելամիտ Յան Բրոնսկին, խոհարար Մացերատը,

որն իր զգացմունքները միայն ապուրների միջոցով էր կարողանում արտահայտել: Նրանց բոլորի մահը նույնպես պետք է ողբալ: Սակայն Օսկարը մեկն է այն փոքրաթիվ երջանիկներից, որոնք ունակ են արտասվելու առանց սոխի: Ինձ իմ թմբուկն էր օգնում: Նրան ընդամենը անհրաժեշտ էին մի քանի որոշակի տակտեր, և Օսկարի աչքերից հոսում էին արտասուքները, որոնք ամենևին ավելի լավ կամ վատ չէին, քան «Սոխի մառանի» թանկարժեք արտասուքները:

Տնօրեն Շնուիը ևս երբեք սոխի գլխի օգնությանը չէր դիմում: Ծնծղուկները, որոնց վրա նա ազատ ժամանակ կրակում էր թփերում ու կանաչ ցանկապատներում, նրան լիարժեք փոխարինում էին տալիս: Մի՞թե չէին լինում դեպքեր, և բավականին հաճախ, որ Շնուիը կրակելուց հետո տասներկու խփված ծնծղուկներին շարեր թերթի կտորի վրա, լաց լինե՞ր հաճախ դեռ տաք փետուրների կույտի վրա և, լաց լինելը չընդհատելով, ռեյնյան մարգագետիններով ու գետափնյա ավազով մեկ թռչնի կեր շաղ տար: Բացի այդ, հենց անձամբ սոխի հաստատությունն էր նրան իր ողբը արտահայտելու հնարավորություն ընձեռում: Նրա մեջ սովորություն էր դարձել շաբաթը մեկ անգամ զուգարաններին կցված հավաքարարուհուն կուպտորեն անպատվելը, նրա վրա այնպիսի, հաճախ հնաժողով հայիոյանքներով, ինչպես պոռնիկ, կնկա անեծք, քաշ եկող, աննորմալ, ապուշ: «Աչքիցս չքվի՛ր,— ոռնում էր Շնուիը,— գարշելի արարա՛ծ»: Նա իր հավաքարարուհիներին վռնդում էր, նորերին էր վարձում, սակայն որոշ ժամանակ անց նրա մոտ առաջ էին գալիս դժվարություններ, որովհետև նա այլևս չէր կարողանում նոր հավաքարարուհիներ գտնել և ստիպված էր լինում վարձել նրանց, որոնց նա արդեն մի անգամ, կամ շատ անգամ, վռնդել էր: Հավաքարարուհիները հաճույքով էին վերադառնում «Սոխի մառան», քանի որ այնտեղ լավ էին վարձատրում նամանավանդ, որ տնօրենի անեծքների մեծ մասը նրանք ուղղակի չէին էլ հասկանում: Արտասուքների պատճառով հյուրերն ավելի շատ էին մտախոհությամբ խցիկներ այցելում, քան մյուս հաստատություններում, դրան ավելացրած՝ արտասովոր մարդը մշտապես ավելի շոյալ է, քան չոր աչքերով մարդը: Ձեռքներն իրենց դրամապանակների մեջ առանձնապես խորն էին մտցնում տղամարդիկ, երբ կարմրած, ուռած, լայնացած դեմքերով «մեկ բոպեով» դուրս էին գալիս: Դրան գումարած՝ հավաքարարուհիները նրանց վրա հանրահայտ սոխի նախշով և անկյունագծով «Սոխի մառան» գրությամբ թաշկինակներ էին վաճառում: Թաշկինակները հետաքրքիր տեսք ունեին, նրանք պիտանի էին ոչ միայն արտասուքները սրբելու, այլ նաև

գլխին դնելու համար: Արական սեռի հյուրերը թաշկինակները տալիս էին վերակարման, որպեսզի քառանկյունիներից եռանկյուն պատվադրոշ ստացվեր, դրանք կախում էին իրենց մեքենաների ետևի ապակույն և ամռան ամիսներին Շնուհի «Սոխի մառանը» տանում էին Փարիզ, Լազուրե ափ, Յոն, Ռիմինի և, նույնիսկ, դեպի հեռավոր Իսպանիա:

Եվ մենք երաժիշտներս ու մեր երաժշտությունը, մի խնդիր էինք լուծում. սակավ դեպքերում, հատկապես երբ հյուրերից ոմանք գրեթե միաժամանակ իրար ետևից երկու տխրի գլուխ էին կտրատում, պատահում էին ճեղքվածքներ, որոնք ունակ էին օրգանների վերափոխվել: Մի կողմից Շնուհը չէր խրախուսում ամեն կարգի պատմեշների նման փուլզումը, և հենց որ տղամարդկանցից ոմանք սկսում էին թուլացնել իրենց փողկապների հանգույցները, իսկ կանանցից ոմանք՝ մատներով քաշքշել իրենց բլուզների կոճակները, հրամայում էր տալ երաժշտություն, սկսվող անկարգությունները դիմավորել երաժշտությամբ, չնայած, մյուս կողմից, հատկապես Շնուհն էր՝ մինչև մի ինչ-որ որոշակի միջնակետ, որ հարթում էր դեպի Օրգիա տանող ճանապարհը առավել ենթարկվող հյուրերին անմիջապես առաջինից հետո տխրի երկրորդ չափաբաժինը տալով:

Ինձ հայտնի ճեղքումներից ամենահայտնին, որը երբևիցե վերապրել է «Սոխի մառանը», Օսկարի համար պետք է դառնար եթե ոչ կյանքի շրջադարձային կետ, ապա գոնե առնվազն վճռորոշ իրադարձություն: Շնուհի կինը՝ կենսասեր Բիլլին, հաճախ չէր գալիս մառան, իսկ եթե գալիս էլ էր, ապա ընկերների հետ, որոնք անչափ ու անչափ Շնուհի սրտովը չէին: Այսպես, մի անգամ նա իր հետ բերեց երաժշտական քննադատ Վոդդեին, ինչպես նաև ճարտարապետ ու ծխամորժ ծխող ոմն Վաքերլեյի: Երկու պարոններն էլ մտնում էին «Սոխի մառանի» մշտական հյուրերի ցանկի մեջ, սակայն բավական տաղտկալի դժբախտություն կրողներ էին. Վոդդեն կրոնական պատճառներով էր արտասվում՝ նա ոչ այն է ուզում էր կրոնը փոխել, ոչ այն է՝ արդեն մեկ անգամ փոխել էր և այժմ ուզում էր փոխել երկրորդ անգամ, իսկ ծխամորժներ ծխող Վաքերլեյը արտասվում էր պրոֆեսորության պատճառով, որից, հանուն մի տարօրինակ դանդաղության, հրաժարվել էր քսանական թվերին, իսկ դանդաղության վերցրել ու ուրիշի հետ էր ամուսնացել, լատինաամերիկացու հետ, նրա հետ մեկտեղ վեց երեխա ունեցել, և դա տառապանք էր պատճառում Վաքերլեյին, և դրանից նրա ծխամորժը կրկին ու կրկին էր հանգչում: Հատկապես չարանենգությունից ոչ զուրկ Վոդդեն էր, որ Շնուհի տիկնոջը դրդեց նույնպես տխր կտրատել: Վերջինս կտրատում

էր, լցվում արտասուքներով ու թափով գնում առաջ, կինը սկսեց խայտառակել տնօրենին, պատմել այնպիսի բաների մասին, որոնց մասին Օսկարը կլռի զուտ նրբանկատությունից դրդված, այնպես որ, երբ Շնուհը ցանկացավ հարծակվել իր կնոջ վրա, անհրաժեշտ եղավ ամենամարակազն տղամարդկանց միջամտությունը. չէ՞ որ այդ սեղանների վրա խոհանոցային սուր դանակներ էին դրված: Գազազած Շնուհին բռնած պահեցին այնքան ժամանակ, մինչև որ թեթևամիտ Բիլլին իր ընկերներ Վոռդեի ու Վաքերլեյի հետ անհետացավ:

Շնուհը ալեկոծված էր ու վիրավորված: Ես դա տեսնում էի նրա պարող ծեռքերից, որոնցով նա ժամանակ առ ժամանակ ուղղում էր կաշնեն: Նա բազմաթիվ անգամ անհետացավ վարագույրների ետևում, անպատվեց հավաքարարուհուն, ի վերջո վերադարձավ լիքը լցված զամբյուղով և ջղածիզ, շինծու ուրախությամբ հյուրերին հայտնեց, որ իրեն՝ Շնուհին, պատել է հրաշալի բանաստեղծականությունը և ի պատիվ դրա ինքը մտադիր է այժմ սոխի գլուխները բաժանել անվճար, ինչից անմիջապես հետո անցավ բաժանելուն:

Նույնիսկ Կլեփը, որի համար ցանկացած, ամենաճնշող մարդկային իրավիճակը ընդամենը հրաշալի կատակ էր, եթե նույնիսկ մտածոնքի մեջ չընկավ էլ, ապա մոտ եկավ և արդեն պատրաստ պահել էր իր ֆլեյտան: Չէ՞ որ մենք հասկանում էինք, թե որքան վտանգավոր էր այդ զգացմունքային ու նրբազգաց հասարակությանը ներկայանում գրեթե առանց ընդմիջման երկրորդ անգամ անզուսպ արտասուքներին տրվելու հնարավորությունը:

Շնուհը զարմացած, որ մենք մեր գործիքները պատրաստ վիճակում ենք պահել, արգելեց մեզ նվազել: Սեղանների վրայի խոհանոցային դանակները սկսեցին իրենց մանրակտրտման գործունեությունը: Առաջին, ամենագեղեցիկ, վարդածառի գույնի շերտերը անփութորեն հրվեցին մի կողմ: Այժմ դանակի տակ ընկավ սոխի գլխի՝ ապակու տեսք ունեցող միջուկը իր սփրթնած-կանաչ երակներով: Լացը տարօրինակ կերպով տիկնամցից չսկսվեց: Ուժերի ամենածաղկուն շրջանում գտնվող տղամարդիկ՝ մեծ ջրաղացի տնօրենը, հյուրանոցի տնօրենը իր փոքր-ինչ չպարված ընկերոջ հետ, ծեռնարկության բարձրակարգ ներկայացուցիչը, տղամարդկանց հագուստի ֆաբրիկատերերի մի ողջ սեղան, որոնք բոլորը քաղաք էին եկել կառավարության անդամների հետ հանդիպման, և մազերից զուրկ այն դերասանը, որին մենք մեր միջավայրում Կրճտացնող էինք անվանում, որովհետև նա անընդհատ ատամներով կրճտացնում էր, երբ լաց էր լինում, մի խոսքով, նրանք բո-

լորը սկսեցին արտասուք թափել ավելի վաղ, քան նրանց քաջալերեցին կանայք: Սակայն տիկնայք ու պարոնայք տրվեցին ոչ այն թեթևացնող արտասուքին, որը նրանց մոտ առաջ էր բերում առաջին սոխի գլուխը, ընդհակառակը, այժմ նրանց ցնցում էին ջղային հեկեկոցները. սարսափելի կրճտացնում էր Կրճտացնողը նմանվելով դերասանի նմուշի, որն ունակ էր ցանկացած հանդիսատեսի դրդել իր հետ կրճտացնելու գործողության, ջրաղացային ձեռնարկության տնօրենն իր ալեհեր հարդարված գլուխը մերթ ընդ մերթ հարվածում էր պատին, հյուրանոցի տնօրենը իր ջղածիզ հեկեկոցները խառնել էր իր քնքուշ ընկերոջ հեկեկոցներին: Շնուհը, որը կանգնած էր նավասանդուղքի մոտ, այլևս իր կաշնեի ծայրերը չէր հավաքում և, ոչ առանց գաղտնի հաճույքի, հետևում էր արդեն կիսով չափ սամծարծակացած հասարակությանը: Իսկ այդ ժամանակ մի ինչ-որ ծեր տիկին իր փեսայի աչքերի առաջ պատռեց սեփական բլուզը: Եվ հանկարծ հյուրանոցի տնօրենի ընկերը, որի որոշ չափով անսովոր արտաքինը առանց այն էլ իր վրա ուշադրություն էր գրավում, մերկացնելով բնական արևառությամբ պատված իրանը, թռավ մի սեղանի վրա, այնուհետև թռավ մի ուրիշի վրա ու սկսեց պարել այնպես, ինչպես հավանաբար Արևելքում են պարում և դրանով բացված համարեց օրգիայի սկիզբը, որը չնայած բավական բուռն սկիզբ ունեցավ, սակայն գաղափարների անբավարարության կամ դրանց ցածրաճաշակության պատճառով մանրամասն նկարագրության արժանի չէ:

Հիասթափված էր ոչ միայն Շնուհը, Օսկարը ևս արհամարհանքով բարձրացրեց հոնքերը: Մի քանի հաճելիությունից ոչ զուրկ մերկացումներ, տղամարդիկ իրենց վրա կանացի սպիտակեղեն էին կպցնում, ամազոնուհիները փողկապներից ու շալվարակալներից էին բռնվում, այստեղ ու այնտեղ զույգերն առանձնանում էին սեղանի տակ և էլի թերևս արժե հիշատակել Կրճտացնողին, որն ատամներով պատառոտեց կրծկալը, այն ծամեց և կարծես նույնիսկ մի քիչ էլ կուլ տվեց:

Հնարավոր է, որ այդ սարսափելի աղմուկը, այդ «ա-ա-ա-ախ»-երը և, «օ-օ-օխ»-երը, որոնց ետևում ըստ էության ոչինչ չէր թաքնվում, Շնուհին, որը հիասթափված էր և, հավանաբար, զգուշանում էր ոստիկանությունից, դրդեցին թողնել աստիճանների մոտի իր տեղը: Նա կռացավ մեր կիսածածկի տակ նստածների կողմը, հրեց սկզբում Կլեփին, հետո ինձ ու շշնջաց.

— Երաժշտություն: Ես ձեզ ասում եմ՝ նվագեք, երաժշտություն: Ժամանակն է վերջ տալ այս իրարանցումին:

Սակայն պարզվեց, որ Կլեփը, լինելով ոչ պահանջկոտ, տեղի ունեցողը չափազանց հետաքրքրաշարժ համարեց: Ծիծաղը ցնցում էր նրան և խանգարում, որպեսզի ֆլեյտան ձեռքը վերցնի: Շուլլեն, որը Կլեփին համարում էր իր ուսուցիչը, ամեն ինչում նմանակում էր նրան, այդ թվում և ծիծաղի մեջ: Մնում էր միայն Օսկարը, իսկ ինձ վրա արդեն Շնուիը կարող էր հույս դնել: Ես նստարանի տակից հանեցի թմբուկս, անտարբերությամբ ծխեցի, պրծա սիգարետս և սկսեցի թմբկահարել:

Առանց որևիցե նախնական ծրագրի ես իմ թիթեղի հետ խոսեցի հասկանալի լեզվով՝ մոռանալով նման հաստատությունների համար միօրինակ երաժշտության մասին: Եվ ամենևին էլ ջազ չէր այն, ինչը նվագում էր Օսկարը: Ես ընդհանրապես չեմ էլ սիրում, երբ մարդիկ ինձ խելահեղ թմբկահարի տեղ եմ ընդունում: Չնայած ես բավականին արհեստավարժ թմբկահար եմ համարվում, ինձ պետք չէ զտարյուն ջազմենի տեղ դնել: Ես սիրում եմ ջազային երաժշտություն, ինչպես սիրում եմ, օրինակ, վիեննական վալսը: Ես կարող էի նվագել թե՛ մեկը, թե՛ մյուսը, սակայն չարեցի: Երբ Շնուիը ինձ խնդրեց գործի դնել իմ թմբուկը, ես սկսեցի նվագել ոչ թե այն, ինչ կարող էի, այլ այն, ինչ ընկալել էի սրտով: Օսկարին հաջողվեց փայտիկները դնել երբեմնի երեքամյա Օսկարի ձեռքերի մեջ: Ես փայտիկներով անցա հին ճանապարհներով, երեք տարեկանի դիրքերից լայն բացեցի աշխարհը: Ես նրան տարա Պոսադոկսկիվեզ փողոցում գտնվող Քաուեր մորաքոջ մանկապարտեզը: Դրանով հասա այն բանին, որ նրանց ծնոտները կախվեցին, որ նրանք բռնեցին իրար թաթիկներ, տոտիկները ծռելով պարզեցին առաջ և այդ տեսքով սպասում էին իրենց առնետորսին: Եվ ես լքեցի արահետի տակի տեղը, ստանձնեցի դեկավարի դերը, նախ և առաջ տիկնանց դու պարոններին տեղեկացրի՝ «Ինչպես ինչ-որ մեկի տարեդարձին մենք բոքոն թխեցինք», սակայն հենց որ համընդհանուր մանկական ուրախության տեսքով անկասկած հաջողությունը նշեցինք, ես անմիջապես նրանց նաև անհաղթահարելի վախ ներշնչեցի «Որտե՞ղ է մեր խոհարարուհին, սև խոհարարուհին» թմբկահարելով: Ավելին, ես թույլ տվեցի նրան՝ այն մեկին, որը նախկինում միայն հազվադեպ, իսկ այսօր ավելի ու ավելի հաճախ, հենց ինձ է վախեցնում, որ «Սոխի մառանում» վայրագություններ անի, հսկայական չափսեր ունեցողին, ագռավի թևի պես սևին, բոլորի համար պարզորոշին և հասա նրան, ինչին տնօրեն Շնուիը իր սոխի գլուխների շնորհիվ էր հասնում. տիկնայք ու պարոնայք արտասվում էին կլոր, մանկական արցունքներով: Սարսափելի վախեցում էին, դողալով խնդրում էին ինձ խղճալ իրենց, և այդ ժամանակ ես, որ-

պեսզի նրանց հանգստացնեմ, որպեսզի նրանց օգնեմ կրկին հազնելու իրենց սպիտակեղենն ու հագուստը, իրենց ոսկին ու թավիշը, թմբկահարեցի. «Ախր, սուտ ես ասում, սուտ, բալիկս, սուտ ես ասում, շատ լավն է գույնը իմ, իսկ վատը դա երկնագույնն է», և «կարմիրն է վատ», և «դեղինն է վատ», և «կանաչն է վատ», մի խոսքով, անցա բոլոր գույներն ու բոլոր երանգները, մինչև որ կրկին դեմ-դիմաց հայտնվեցի պարկեշտ հագած հասարակության հետ, մանկապարտեզի սաներին ստիպեցի շարվել իրար ետևից և նրանց անցկացրեցի ողջ մառանի միջով, կարծես թե դա ոչ թե մառան, այլ Յեշկենթալերվեզ էր, կարծես Գուտենբերգի սարսափ ներշնչող հուշարձանը, կարծես Յոհաննեսվիզեի վրա իսկական գորտնուկներ էին ծաղկում, որոնք տիկնանց ու պարոններին թույլ էր տրվում մանկական ուրախությամբ քաղել: Իսկ հետո, որպեսզի բոլոր ներկաների և հենց Շմուհի վրա թողնեմ այն օրվա հիշողությունը, որն անցկացրել են մանկապարտեզում խաղալիս, թույլ տվեցի, որպեսզի նրանք ջուր թափեն իմ թմբուկի վրա, ասացի՝ մենք հենց մոտենում ենք Սատանայի մութ կիրճին, ճանապարհին հաճարենու ընկույզներ հավաքելով, իսկ այժմ, երեխաներ, կարելի է, ինչից հետո նրանք ջուր թափեցին, բավարարեցին իրենց մանկական պահպանմունքը: Միզեցին, բոլորը միզեցին, տիկնայք ու պարոնայք միզեցին, տնօրեն Շմուհը միզեց, իմ ընկերներ Կլեփն ու Շոլլեն միզեցին, նույնիսկ մեզանից հետո հեռու գտնվող զուգարաններին կից հավաքարարուհին միզեց, նրանք թրջեցին իրենց վարտիքները և այդ անելիս պազած նստեցին՝ ականջ դնելով իրենց: Միայն երբ ավարտվեց այդ երաժշտությունը, Օսկարն ընդամենը թեթևակի, շատ քիչ էր ուղեկցում մանկական նվագախմբին, ես մեծ ու անմիջական հարվածով փոթորկոտ խրախճանքի կոչ արեցի.

Ապակի-բաժակ-ըմպանակ,
Շաքար կա, զարեջուր չկա, ախ, ափսոս,
Տիկին Չյունահողմը կայրի իր լապտերը
Ու կնստի դաշնամուրի դիմաց:

Անգուսպ, ճչացող, հռչացող, բլբլացող երեխաների խմբին տարա նախ հանդերձարան, որտեղ ապշած մորուքավոր ուսանողը մանկության մեջ ընկած հյուրերին հանձնեց վերարկուները: Այնուհետև թմբուկի թմբկահարումով նրանց բեռնոնն աստիճաններով ուղարկեցի դեպի վեր, քուրքով դռնապանի կողքով, «Բալալայկան մեջքին դրած, բժիշկը

զնում է ժամադրության» սիրված երգով դեպի փողոց: Եվ հեքիաթային ձևով՝ կարծես պատվերով, շաղ տրված աստղերի ներքո, ես արծակեցի պարոններին ու տիկնանց, որոնք դեռ երկար ժամանակ Յին քաղաքում մանկական անվայելուչ արարքներ էին կատարում, չէին կարողանում գտնել տուն տանող ճանապարհը, մինչև որ ոստիկանները նրանց օգնեցին կրկին հիշել իրենց տարիքը, իրենց արժանապատվությունը և իրենց հեռախոսի համարը:

Իսկ ես՝ հռիռացող, թիթեղը շոյող Օսկարս, վերադարձա «Սոխի մառան», որտեղ Շնուին առաջվա նման ծափ էր տալիս, կանգնած էր թաց վարտիքով, ոտքերը չռած և, թվում էր, թե Քաուեր մորաքրոջ մանկապարտեզում իրեն ավելի վատ չի զգում, քան հռենոսյան մարզագետիներում, որտեղ նա, արդեն որպես մեծահասակ Շնուի, ճնճղուկներ էր որսում:

**ԱՏԼԱՆՏՅԱՆ ԾՈՎԱՊԱՏՆԵՇԻ ՄՈՏ
ԿԱՍ ԲՈՒՆԿԵՐՆԵՐԸ ԱՅՂՊԵՍ ԷԼ ՉԵՆ ԿԱՐՈՂԱՆՈՒՄ
ԻՐԵՆՑ ԲԵՏՈՆԻՑ ԱԶԱՍԿԵԼ**

Ես ընդամենը ուզում էի օգնել մառանի տնօրեն Շնուիին: Իսկ ահա նա այդպես էլ չկարողացավ ինձ ներել թմբուկով իմ ուժեղ ելույթի համար, որը նրա չափազանց վճարունակ հյուրերին դարձրեց բլբլացող, անհոգ և ուրախ չնայած վարտիքների մեջ միզող և այդ իսկ պատճառով արտասվող երեխաների, ի միջի այլոց, առանց սոխի արտասվող:

Օսկարը ձգտում էր հասկանալ Շնուիին: Պե՞տք է, արդյոք, նա զգուշանար իմ մրցակցությունից, երբ հյուրերը կրկին ու կրկին մի կողմ էին հրում ավանդական սոխի գլուխները և պահանջում էին Օսկարին, նրա թմբուկը, ինձ, որ ունակ էի դյուբանքներով իմ թիթեղի օգնությամբ նրանց մոտ հրավիրել ցանկացած հյուրի անցյալը, ինչպիսի զառանյալ տարիքի էլ նա հասած լիներ:

Եթե մինչ այժմ Շնուիը առանց նախազգուշացման աշխատանքից ազատում էր միայն իր հավաքարարուհիներին, ապա այժմ ազատեց նաև մեզ՝ իր երաժիշտներին և ջութակահար վարձեց, որին միայն մեծ չափազանցությամբ կարելի էր զնչուի տեղ ընդունել:

Սակայն քանի որ մեր արտաքսումից հետո մառանի հյուրերից շատերը, ընդ որում ամենալավները, սպառնում էին այսուհետ հրաժարվել այցելություններից, մի քանի շաբաթ անց Շնուիը բարեհաճեց գնալ

փոխգիջման. շաբաթական երեք երեկո ճգվզոց էր հանում ջութակահարը, երեք երեկո նվագում էինք մենք, ընդ որում, պահանջեցինք և ստացանք ավելի բարձր հոնորար. ամեն երեկոյի համար քսան մարկ, դրանից բացի, դրամական մանր նվերներն էլ էին դառնում ավելի առատ, Օսկարը նույնիսկ խնայողական գրքույկ ծեռք բերեց և ուրախանում էր տոկոսների նախաշեմին:

Այդ գրքույկը կոչված էր մոտ ապագայում ինձ համար փրկիչ փայտիկ դառնալ, քանզի եկավ մահը և մեզանից խլեց մեր տնօրեն Ֆերդինանդ Շնուկին, մեզ գրկեց աշխատանքից ու աշխատավարձից:

Շատ ավելի վաղ ես ասում էի. Շնուկը ճնճողուկներ է սպանում: Երբեմն նա մեզ տանում էր իր հետ, մեզ նստեցնում էր իր «Մերսեդեսը», որպեսզի մենք կարողանայինք տեսնել, թե ինչպես է նա կրակում ճնճողուկներին: Չնայած իմ թմբուկի պատճառով պատահական բաժանումներին, որոնցից տուժվում էին նաև Կլեփն ու Շուլլեն, որոնք պաշտպանում էին ինձ, Շնուկի և նրա երաժիշտների հարաբերությունները մնում էին ընկերական, մինչև որ, ինչպես արդեն ասվեց, եկավ մահը:

Մենք մեքենա նստեցինք: Դեկին, ինչպես միշտ, Շնուկի կինն էր: Նրա կողքին՝ Կլեփը, Շնուկը՝ Օսկարի և Շուլլեի միջև: Իր մանր տրամաչափի հրացանը Շնուկը պահել էր ծնկներին և ժամանակ առ ժամանակ շոյում էր: Մենք հասանք գրեթե մինչև Կայզերվերտ: Հռենոսի երկու կողմերում ծառերից վարագույրներ են: Շնուկի կինը մնաց մեքենայի մեջ և բացեց թերթը: Մինչ այդ Կլեփն իր համար չամիչ էր գնել ու պլանաչափորեն այն կլանում էր: Շուլլեն, որը մինչև կիթառահար դառնալը ինչ-որ բան էր ուսումնասիրել, կարողանում էր Հռենոսին նվիրված անգիր բանաստեղծություններ արտասանել: Ընդ որում, Հռենոսն էլ իրեն չափազանց բանաստեղծականորեն էր դրսևորում և, չնայած ըստ օրացույցի դեռ ամառ էր, իր վրա ոչ միայն սովորական բեռնանավեր էր տանում, այլև աշնանային տերևներ, որոնք ալիքների վրա օրորվում էին Դույսբուրգի ուղղությամբ, այնպես, որ, եթե Շնուկի մանր տրամաչափի հրացանը ժամանակ առ ժամանակ մեկ, երկու բառ արտասաներ, Կայզերվերտի արվարձանում օրը լիովին կարելի էր խաղաղ օր անվանել:

Մինչ Կլեփը իր չամիչը հաղթահարեց և սկսեց խոտի վրա ծեռքերը սրբել, Շնուկը ևս ավարտեց իր գործը: Տասնմեկին մոտ արդեն նա փետուրների սառը գնդի ձևով թերթի վրա դրեց տասներկուերորդին, նրա խոսքով՝ դեռ թալտացողին: Հրաձիգն արդեն տեղավորում էր իր ավարը՝ քանզի բացարձակապես անհասկանալի պատճառով Շնուկը տուն էր տանում այն ամենը, ինչը կրակելով սպանում էր, երբ շատ մոտ,

մոտակա կոճղարմատի վրա իջավ ճնճղուկը, այնքան ցուցադրաբար իջավ, այնքան մոխրագույն էր, մի խոսքով, ճնճղուկի չափանմուշ, որ Շնուիը չկարողացավ տեղում կանգնած մնալ, նա, ով մեկ օրվա մեջ երբեք տասներկուսից ավելի ճնճղուկ չէր սպանել, սպանեց տասներեքերորդին, իսկ ահա այդ բանը նա չպետք է աներ:

Այն բանից հետո, երբ նա տասներեքերորդին դրեց մնացած տասներկուսի մոտ, մենք հեռացանք: Շնուիի կնոջը մենք գտանք սև «Մերսեդեսի» մեջ քնած: Սկզբում նստեցին Շնուիը ու Կլեփը՝ ետևի նստատեղին: Ես ևս պետք է նստեի, սակայն դա չարեցի, ես նրանց ասացի, որ ուզում եմ մի քիչ զբոսնել, իսկ հետո կգնամ տրամվայով, և նրանք թող ինձ համար չանհանգստանան. ահա այդպես, առանց Օսկարի, որը շրջահայացորեն մեքենա չնստեց, նրանք մեկնեցին դեպի Դյուսելդորֆ:

Իսկ ես դանդաղ քայլեցի նրանց ետևից: Սակայն ես ստիպված չեղա երկար գնալ: Ճանապարհային աշխատանքների պատճառով այնտեղ շրջանցիկ ճանապարհն անցնում էր խճաքարի ավազահանքի կողքով: Իսկ ավազահանքի մեջ, որը խճուղու մակարդակից մոտ յոթ մետրով ցածր էր, անիվներով դեպի վեր ընկած էր սև «Մերսեդեսը»:

Ճանապարհային բանվորները մեքենայից հանում էին Շնուիի դին և երեք վիրավորներին: «Շտապ օգնության» մեքենան արդեն ճանապարհին էր: Ես, կոշիկներիս մեջ լի ու լի խճաքար հավաքելով, իջա ավազահանք, փոքր-ինչ հոգ տարա վիրավորների մասին, թեպետ նրանք, չնայած ցավին, հարցեր էին տալիս, չասացի, որ Շնուիը զոհվել է: Նա ապակիացած ու զարմացած հայացքով նայում էր երկնքին, որը երեք չորրորդով ծածկված էր ամպերով: Այդ օրվա ավարով թերթը մեքենայից դուրս էր ընկել: Ես հաշվեցի ընդամենը տասներկու ճնճղուկ, տասներեքերորդին սակայն չկարողացա գտնել ու շարունակեցի փնտրել, նույնիսկ երբ ավազահանք իջեցրին «Շտապ օգնության» մեքենան:

Շնուիի կինը, Կլեփը և Շուլեն զուլխները պրծացրին թեթև վնասվածքներով. կապտուկներ, երկու-երեք կոտրված կողոսկրեր: Երբ ավելի ուշ ես հիվանդանոցում այցելեցի Կլեփին և սկսեցի այդ դժբախտ պատահարի մասին հարց ու փորձ անել, նա ինձ մի զարմանահրաշ պատմություն պատմեց. երբ նրանք դանդաղ շարժվում էին քարուքանդ եղած շրջանցիկ ճանապարհով, ավազահանքի կողքով, թփերի, կենդանի ցանկապատերի, ծառերի միջից հանկարծ թռան եկան մոտ հարյուր, ինչ հարյուր, հարյուրավոր ճնճղուկներ, նրանք բոլոր կողմերից շրջապատեցին «Մերսեդեսը», նրանք իրենց խփում էին դիմային ապակուն, վախեցրին Շնուիի կնոջը և զուտ միայն ճնճղուկային ուժով առաջ բերեցին դժբախտ պատահարը և տնօրեն Շնուիի մահը:

Կլեփը այս պատմությանը տարբեր կերպ կարելի է վերաբերվել. Օսկարը հռեռետեորեն է վերաբերվում, նամանական, որ Շնուհի թաղման ժամանակ, Հարավային գերեզմանատանը նա ավելի շատ ճնճողուկներ չհաշվեց, քան մի քանի տարի առաջ, երբ դեռ որպես քարհատ ու գրանիտագործ, գերեզմանաքարերով էր շրջապատված:

Սակայն դրա փոխարեն վարձով վերցրած ցիլինդրով թաղման թափորի մեջ դազադի ետևից գնալով, ես իններորդ հատվածում տեսա քարհատ Զորենֆին, որն ինձ անծանոթ օգնականի հետ երկու հոգու գերեզմանի համար դիաբազե սալաքար էր տեղափոխում: Երբ տնօրեն Շնուհին դազադով տանում էին քարհատի կողքով դեպի նոր յուրացված տասներորդ հատվածը, վերջինս, գերեզմանատնային կարգի համաձայն, հանեց գլխարկը, սակայն ինձ չճանաչեց, միգուցե ցիլինդրի պատճառով: Միայն պարանոցը շփեց, ինչն ինձ թույլ տվեց հետևություն անել հասունացած կամ գերհասունացած մկնոռախտերի առկայության վերաբերյալ:

Թաղումներ: Ես ձեզ արդեն այնքան գերեզմանատներ եմ տարել և հիշում եմ, ինչ-որ ժամանակ ասացի. մի թաղումը նման է մյուսին, այդ իսկ պատճառով չեմ սկսի ձեզ նկարագրել Շնուհի թաղումը և թաղման ժամանակ դեպի անցյալն ուղղված Օսկարի մտքերը: Շնուհը հողի մեջ մտավ, պառկեց այնպես, ինչպես կարգն էր և այդ ընթացքում որևէ արտասովոր բան տեղի չունեցավ՝ չնայած ձեզանից չեմ թաքցնի, որ թաղումից հետո ժողովուրդը իրեն լիովին անկաշկանդ էր պահում, քանի որ այրին պառկած էր հիվանդանոցում՝ ինձ հետ խոսակցություն սկսեց մի ուն պարոն, որը ներկայացավ որպես բժիշկ Դյոշ:

Բժիշկ Դյոշը համերգային հետախուզության ղեկավար անձ էր հանդիսանում: Սակայն հետախուզությունը որպես այդպիսին նրան չէր պատկանում: Դրանից բացի, պարոն Դյոշն իրեն «Սոխի մառանի» նախկին այցելու անվանեց: Չնայած ես նրան այնտեղ երբեք չէի տեսել: Այնուամենայնիվ, նա ներկա էր, երբ ես Շնուհի հյուրերին վերածեցի բլբլացող, երանելի փոքրահասակների: Բացի այդ, անձամբ դոկտոր Դյոշը ևս, ինչպես նա մտերմաբար ինձ հայտնեց, իմ թմբուկի ազդեցության ներքո վերադարձավ մանկության երանելի տարիները, իսկ այժմ ցանկանում էր ինձ ու իմ, ինչպես նա ասաց, «թունդ համարը» մատուցել բարձր մակարդակով: Նա լիազորված է ինձ առաջարկել համաձայնագիր, բարձրակարգ համաձայնագիր, և ես կարող եմ հենց հիմա, առանց տեղիցս շարժվելու ստորագրել այն: Դիակիզարանի դիմաց, որտեղ Լեո խենթուկը, որին Դյուսելդորֆում Բիլլի Փսլնքոտ էին անվա-

նում, սպիտակ ձեռնոցներով սպասում էր թաղման թափոփին, դոկտոր Դյոշը ինչ-որ մի թուղթ հանեց, որը չլսված հոռորարների դիմաց ինձ պարտավորեցնում էր մեծ համերգասարահներում մենահամերգներով ելույթ ունենալ որպես Օսկար-թմբկահար, բեմի վրա մեն-մենակ՝ երկու-երեք հազար հանդիսատեսների առջև: Դյոշը սաստիկ վշտանում էր, որ ես չեմ ցանկանում հենց այստեղ ու անմիջապես պայմանագիրը ստորագրել: Ես պատճառ բռնեցի Շնուկի մահը, ասացի, թե քանի որ կենդանության օրոք Շնուկը ինձ հետ շատ մոտ էր, ես չեմ կարող հենց այստեղ, գերեզմանատանը, նոր գործատու փնտրել: Ես ուզում եմ այդ առաջարկը մի լավ վերլուծել, հնարավոր է, մի փոքրիկ ճամփորդություն ձեռնարկել, ինչից հետո մտնել նրա՝ պարոն Դյոշի մոտ և այդ ժամանակ արդեն, եթե մենք զանք համաձայնության, ստորագրել այն, ինչը նա աշխատանքային պայմանագիր է անվանում:

Չնայած ես գերեզմանատանը ոչ մի պայմանագիր էլ չստորագրեցի, Օսկարն իր համար անհրաժեշտ համարեց սեփական ֆինանսական վիճակի անորոշության պատճառով ստանալ ու թաքցնել կանխավճարը, որը վերոհիշյալ դոկտոր Դյոշը այցետոմսի հետ մեկտեղ նրբանկատորեն ինձ հանձնեց արդեն գերեզմանատան սահմաններից դուրս՝ կանգառում, որտեղ նա կանգնեցրել էր իր ավտոմեքենան:

Ես իսկապես էլ ուղևորություն կատարեցի և նույնիսկ ինձ ընկերակցողներ գտա: Ճիշտն ասած, ես կնախընտրեի Կլեփի հետ ճանապարհորդել, սակայն նա պառկած էր հիվանդանոցում, և նրան չէր կարելի ծիծաղել, որովհետև կոտրել էր իր չորս կողոսկրերը: Ոչ պակաս հաճույքով ես կիրավիրեի Մարիային, արծակուրդները դեռ չէին ավարտվել, մենք կարող էինք փոքրիկ Կուրտին վերցնել մեզ հետ: Սակայն նա մինչև այժմ սեռական կապի մեջ էր իր շեֆ Շտենցելի հետ, որը թույլ էր տալիս, որ փոքրիկ Կուրտը նրան «Շտենցելի հայրիկ» անվանի:

Դե ես էլ մեկնեցի նկարիչ Լանքեսի հետ: Դուք նրան արդեն գիտեք որպես ավագ եֆրեյտոր Լանքեսի, ինչպես նաև որպես մուսա Ուլլայի ժամանակավոր փեսացուի:

Կանխավճարն ու խնայողական գրքույկը գրպանումս դրած, գալով նկարիչ Լանքեսի մոտ՝ Ձիտարդերշտրասե, որտեղ նրա արվեստանոցն էր, ես հույս ունեի այնտեղ գտնել իմ նախկին գործընկերուհուն՝ մուսա Ուլլային, քանի որ հենց նրա հետ էի ուզում ճամփորդել:

Ուլլային ես գտա նրա տանը: Արդեն երկու շաբաթ առաջ, ինչպես ինքը ինձ տեղեկացրեց դռների մեջ, նրանք նշանվել էին: Արդեն անհմար էր ավելի երկար մնալ Դենսխեն Կրագեսի մոտ, հարկ եղավ

չեղյալ հայտարարել նշանդրեքը: Ի դեպ, արդյո՞ք ճանաչում եմ Յենս-խեն Կրագեսին:

Ուլլայի վերջին փեսացուին Օսկարը չգիտեր, այդ առիթով հայտնեց իր մեծագույն ափսոսանքը, այնուհետև արեց համատեղ ուղևորության վերաբերյալ իր շռայլ առաջարկը, սակայն ստացվեց այնպես, որ վրա հասած նկարիչ Լանքեսն ավելի շուտ, քան Ուլլան պատասխանեց համայնությանը, ինքն իրեն որպես ուղեկից փաթաթեց Օսկարի վզին իսկ մուսային, երկարոտն մուսային, ապտակներով կերակրեց այն բանի համար, որ նա չի ցանկանում մնալ տանը, ինչից Ուլլան արտասվեց:

Սակայն Օսկարը, ինչո՞ւ Օսկարը չէր դիմադրում: Ինչո՞ւ նա, որ պատրաստվում էր գնալ մուսայի հետ, չբռնեց նրա կողմը: Որքան էլ նա իրեն գեղեցիկ պատկերներ գերսլացիկ, բաց գույնի աղվամազով պատված մուսայի հետ կողք կողքի ուղևորությունը, նրա հետ չափից դուրս սերտ համատեղ կյանքը այնուամենայնիվ վախեցնում էր ինձ: Սուսաների հետ անհրաժեշտ է տարածություն պահպանել, եթե ոչ մուսայի համբույրը կարող է քեզ համար փոխարկվել ընտանեկան սովորության: Այդ դեպքում ավելի լավ է ես գնամ նկարիչ Լանքեսի հետ, որը ծեծում է իր մուսային, երբ վերջինս ուզում է նրան համբուրել:

Այն մասին, թե ուր ենք մենք գնալու, երկար բանավեճեր չեղան, խոսք կարող էր լինել միայն Նորմանդիայի մասին: Մենք ցանկանում էինք այցի գնալ Կաննի ու Կաբուրի միջև գտնվող բունկերներին, քանզի պատերազմի ժամանակ այնտեղ էինք ծանոթացել: Մեզ համար միակ դժվարությունը կայանում էր թույլտվության ձեռքբերման մեջ, սակայն դրա հետ կապված պատմության մասին Օսկարը ոչ մի բառ չի ասի:

Լանքեսը շատ ժլատ մարդ է: Որքան որ նա վատ աստառված կտավի վրա վատնողաբար է ծախսում չնայած որ էժանագին կամ ինչ-որ մեկից խնդրելով ստացած ներկերը, այդքան էլ խնայողաբար ու տնտեսավորորեն է վերաբերվում թղթե և մետաղյա դրամների հետ: Նա երբեք իր համար սիգարետներ չի գնում, սակայն մշտապես ծխում է: Որպեսզի ցույց տամ նրա հիմնավոր ժլատությունը, պատմեմ. հենց որևէ մեկը նրան սիգարետ էր հյուրասիրում, նա շալվարի ծախ գրպանից հանում էր տասը պֆենիգանոց մետաղադրամը, կարճ ժամանակով այն բարձրացնում վեր, ինչից հետո՞ դնում աջ գրպանը, որտեղ օրվա ժամից կախված արդեն կուտակված էին լինում շատ կամ քիչ մետաղադրամներ: Նա ծխում էր անխոնջաբար և մի անգամ, լինելով լավ տրամադրության մեջ, պարծեցավ. «Ես ամեն օր երկու մարկից ոչ պակաս կուշտ սիգարետ եմ ծխում»:

Քանդված տան հետ այն հողակտորի դիմաց, որը մոտավորապես մեկ տարի առաջ Լանքեսը գնեց Վերստենում, վճարված է, կամ ավելի ստույգ ասված, ծխված է նրա մոտիկ ու հեռավոր ծանոթների սիգարետներով:

Ահա հենց այդ Լանքեսի հետ էլ Օսկարը մեկնեց Նորմանդիա: Մենք մեկնեցինք ճեպընթաց գնացքով: Լանքեսը կգերադասեր գնալ նույնընթաց անվճար մեքենաներով, սակայն, քանի որ ես էի վճարում և հրավիրում, նա ստիպված էր համաձայնել: Կաննից մինչև Կաբուրա մենք գնացինք ավտոբուսով: Բարդիների կողքով, որոնց ետևում, կենդանի ցանկապատներով ծածկված, տարածվում էին մարգագետինները: Շագանակագույն բծերով սպիտակ կովերը տեղանքը նմանեցնում էին կաթնային շոկոլադի գովազդին: Սիայն թե փաթեթի փայլուն թղթի վրա պետք չէր ցույց տալ պատերազմի թերևս ակնհայտ հետքերը, որոնք իրենց կնիքն էին թողել ցանկացած գյուղի վրա, դրանց թվում նաև Բավեն գյուղակի վրա, որտեղ ես կորցրեցի իմ Ռոզվիտային:

Կաբուրից մենք ոտքով ծովափով անցանք մինչև Օրնայի գետաբերան: Անձրև չկար: Լե-Յոմից ավելի ներքև Լանքեսն ասաց.

— Ահա և մենք տանն ենք: Յլա մի սիգարետ տուր:

Դեռ այն ժամանակ, երբ նա մետաղադրանը մի գրպանից վերաբնակեցնում էր մյուսի մեջ, նրա մշտապես առաջ մղված գայլի գլուխը ցույց էր տալիս ավագաբլուրներում անվնաս մնացած բազմաթիվ բունկերները: Նա նրբանկատորեն ծախից վերցրեց իր ուղեպայուսակը, փոխադրովի նկարակալն ու մեկ դյուժին ենթաշրջանակները, աչից վերցրեց ինձ ու տարավ բետոնի հետ հանդիպման: Օսկարի ուղեբեռը բաղկացած էր փոքրիկ ճամպուրուկից ու թմբուկից:

Ատլանտյան ծովապատմեչի մոտ մեր մնալու երրորդ օրը, այդ ընթացքում մենք հասցրեցինք սորուն ավազից մաքրել «Դորա» բունկերի ներսը, հեռացրեցինք առանձնություն փնտրող զույգերի զգվելի հետքերը, մեկ արկղի ու ննջապարկերի օգնությամբ կայարանը դարձրինք բնակության համար քիչ թե շատ պիտանի, Լանքեսը ծովափի ձկնորսների մոտից բավականին լավ ծողածուկ բերեց: Նա նրանց նավակն էր նկարել, նրանք էլ նրա ձեռքը զոռով ծողածուկ էին խցկել:

Քանի որ մենք մինչ այժմ բունկերը «Դորա-7» էինք անվանում, պետք չէ զարմանալ, որ երբ Օսկարը մաքրում էր ծողածուկը, նրա մտքերը հեռանում էին քույր Դորոթեայի մոտ: Ձկան լյարդը և սերմնագեղձերը տարածվում էին նրա ձեռքերի վրա: Ես մաքրում էի ծուկը արևին հակառակ կանգնած, ինչը Լանքեսը որպես առիթ էր օգտագոր-

ծուն ջրանկարը ուրվագծելու համար: Մենք, քամուց պաշտպանվելով, նստում էինք բունկերում: Օգոստոսյան արևը կախված էր ուղիղ նրա բետոնե գավթի վրա: Ես սկսեցի ծուկը լցունել սխտորի պճեղներով: Այն տեղը, ուր առաջ սերմնագեղծերն էին, լյարդը, աղիքները, ես լցրեցի սխտորով, պանրով և ծոթորով, սակայն սերմնագեղծերը և լյարդը չթափեցի, այլ այդ նրբախորտիկները տեղավորեցի ձկան բերանի մեջ՝ այն կիտրոնով համեմելով: Լանքեսը թափառում էր մոտակայքում և ամեն ինչ հոտոտում: Կարծես սեփական տիրույթ ուռք դնելով, նա մտավ «Դորա - 4», «Դորա -3» և էլ ավելի հեռու գտնվող բունկերները: Ետ վերադարձավ տախտակներով ու ստվարաթղթի մեծ կտորներով, որոնց վրա նկարում էր: Ինչից հետո փայտը փոխանցեց կրակին:

Մենք ողջ օրն առանց դժվարության պահպանում էինք փոքրիկ խարույկը, որովհետև ամեն երկու քայլի ափին ցցված էին աղիքների բերած փետուրիկի պես թեթև, չորացած փայտերը, որոնք փոփոխական ստվերներ էին գցում: Ես պատշգամբի ճաղավանդակի մի կտոր, որը Լանքեսն էր պոկել ինչ-որ մի լքված առանձնատնից, գցեցի այդ ընթացքում կարմրած ածուխների վրա, ձկան վրա ձիթապտղի յուղ քսեցի, այն դրեցի տաք, նույնպես յուղով պատված ճաղավանդակի վրա: Արդեն ճաքճքվող ձողաձկան վրա մի քանի կիտրոն ճզմեցի և թողեցի, որ այն դանդաղ, որովհետև ձկանը պետք չէ շտապեցնել, հասնի ուտելի վիճակի:

Իսկ սեղանը մենք պատրաստեցինք բազմաթիվ դատարկ դույլերից և վերևից պատեցինք բոլոր կողմերից ցցված բազմաթիվ անգամ կոտրված ռուբերոիդով: Պատառաքաղներն ու թիթեղյա ափսեները մեզ հետ էինք բերել: Լանքեսին շեղելու համար, ճայի նման լեշի նկատմամբ ազահ, նա դանդաղ հասունացող ձկան շուրջն էր պտտվում, ես բունկերից դուրս բերեցի իմ թմբուկը: Ես այն դրեցի լողափի ավազի վրա և սկսեցի թմբկահարել, անընդհատ ոլորել փոխելով, թուլացնելով ալեբախության և սկսվող մակընթացության ծայրը, թմբկահարում էի քամուն հակառակ. Բերրայի ռազմաճակատային թատրոնը եկել էր բետոնը զննելու: Կաշուբյան հարթավայրերից՝ Նորմանդիա: Ֆելիքսն ու Քիթթին, երկուսն էլ մարմնամարզիկներ, միահյուսվում էին հանգույցի մեջ, հյուսվածքը քանդում էին բունկերի տանիքի վրա, քամուն հակառակ, ինչպես և Օսկարն էր թմբկահարում քամուն հակառակ, արտասանում էին բանաստեղծություն, որի անփոփոխ կրկներգը պատերազմի ամենաեռուն պահին հարմարավետ դարի մոտենալն էր խոստանում. «Ուրբաթ օրերի ծուկը ձվածեղ՝ մենք մոտենում էինք Բիդերմայերին», - ար-

տասանում էր Քիթթին իր սաքսոնական բարբառով, իսկ Բեբրան իմ իմաստուն Բեբրան՝ քարոզչական վաշտի կապիտանը, որպես հավանության նշան շարժում էր գլուխը, իսկ Ռոզվիտան Միջերկրական ծովից իմ Ռագունան, բարձրացրեց բացօթյա ճաշկերույթների իր զամբյուղը, հենց բետոնի վրա սեղան բացեց, հենց «Դորա-7» բունկերի վրա, և այդ ժամանակ ավագ եֆրեյտոր Լանքեսը ևս սպիտակ հաց էր ուտում, շոկոլադ էր խմում, կապիտան Բեբրայի սիգարետներն էր ծխում...

– Տեր իմ Աստված, Օսկար,– նկարիչ Լանքեսն ինձ երկիր վերադարձրեց:

– Ես կուզենայի այնպես նկարել, ինչպես դու թմբկահարում ես: Հիվանի սիգարետ տուր:

Ես թմբուկը դրեցի մի կողմ, իմ ուղեկցին սիգարետ տվեցի, համտեսեցի ծուկը և գտա, որ այն չափազանց հաջողված է, նուրբ է ու սպիտակ, և նրա աչքերն էլ սաստիկ դուրս էին եկել: Դանդաղ, ոչ մի մասը աննկատ չթողնելով, ես վերջին կիտրոնը ճզմեցի տեղ-տեղ տապակված, տեղ-տեղ ճաքճքված կաշվի վրա:

– Ուտել եմ ուզում,– հռչակեց Լանքեսը առաջ ցցելով իր երկար, սուր, դեղին ատամները և կապիկի նման երկու բռունցքներով հարվածեց իր վանդակավոր վերնաշապիկով ծածկված կրծքին:

– Գլո՞ւխը, թե՞ պոչը,– այդպիսի հարց տվեցի ես նրան և ծուկը դրեցի մագաղաթանման թղթի վրա, որով սփռոցի փոխարեն պատված էր սեղանը:

– Իսկ դո՞ւ ինչ խորհուրդ կտաս,– Լանքեսը հանգցրեց սիգարետը և մնացորդը խնամքով թաքցրեց:

– Որպես ընկեր ես կասե՞ի՝ վերցրու պոչը: Որպես խոհարար, ես կարող եմ քեզ առաջարկել գլուխը: Իսկ իմ մայրը, որը ձկան մեծ սիրահար էր, այժմ կասեր. «Պարոն Լանքես, ավելի լավ է վերցնեք պոչը, պոչի հետ ծայրահեղ դեպքում գիտես թե ինչ ունես: Իսկ այ բժիշկն իմ հայրիկին, ընդհակառակը, խորհուրդ տվեց ...

– Բժիշկների հետ ես ոչ մի կապ չունեմ:– Իմ խոսքերը Լանքեսին հավատ չներշնչեցին:

– Բժիշկ Հոլլացն իմ հորը միշտ խորհուրդ էր տալիս ուտել ծողածկան կամ, ինչպես այն մեզ մոտ այն ժամանակ անվանում էին, փրփրուկի միայն գլուխը:

– Այդ դեպքում ես կվերցնեմ պոչը: Ես զգում եմ, որ դու ուզում ես հիմարացնել ինձ:

– Իսկ Օսկարին էլ հենց դա է պետք: Ես կարողանում եմ գնահատել գլուխը:

– Ոչ, այդ դեպքում ես գլուխը կվերցնեմ, եթե դու այդքան շատ ես այն ուզում:

– Քեզ համար ապրելը դժվար է, Լանքես,– ցանկացա ավարտել մեր երկխոսությունը:

– Վերցրու գլուխը, ես պոչը կվերցնեմ:

– Դե ինչպես, տղա, ես քեզ խաբեցի՞:

Օսկարը խոստովանեց, որ Լանքեսը խաբել է նրան: Չէ՞ որ ես չգիտեի, որ նրա համար համեղ կլինի միայն այն դեպքում, եթե նրա ատամների մեջ ձկան հետ միաժամանակ լինի նաև վստահությունը, որ ինքն ինձ խաբել է: Ես նրան անվանեցի խաբեբա սատանա, հաջողակ, երջանիկ մարդ, ինչից հետո մենք հարձակվեցինք ծողածկան վրա:

Նա վերցրեց գլխով մասը, ես կիտրոնի հյութի մնացորդները ճզմեցի պոչի սպիտակ, մասերի բաժանվող մսի վրա, որից առանձնանում էին կարագի պես փափուկ սխտորի պճեղները:

Լանքեսը ատամներով մանրում էր ոսկորները՝ ինձ ու պոչամասի վրա նայելով, հետո ասաց.

– Թող մի քիչ համտես անեմ քո պոչից:

Ես գլխով արեցի, նա փորձեց, սակայն այնուամենայնիվ մնաց կասկածի մեջ, մինչև որ Օսկարը գլխից մի կտոր կերավ և կրկին նրան հանգստացրեց. դե իհարկե, Լանքեսը, ինչպես միշտ, լավագույն կտորն է վերցրել:

Ձկան վրա մենք կարմիր գինի խմեցինք, ինչի համար ես ավստացի. ինձ համար ավելի լավ կլիներ, եթե սուրճի գավաթներով սպիտակ գինի ունենայինք: Լանքեսը ցրեց իմ մտորումները, ասաց, որ երբ ինքը «Դորա-7»-ում ավագ էֆրեյտոր էր, իրենք միշտ կարմիր գինի էին խմում, մինչև որ սկսվեց ներխուժումը:

– Այ թե հարբած էինք, երբ այդ ամենը սկսվեց: Կովալսկին, Շերբախը ու փոքրիկ Լոթոլը, որոնք բոլորն այժմ անցյալում են, Կաբուրից այն կողմ պառկած են մեկ և միևնույն գերեզմանատանը, այդպես էլ ընդհանրապես ոչինչ չնկատեցին, երբ սկսվեց: Այնտեղ, Արոմանշի մերձակայքում անգլիացիներն էին, իսկ մեր հատվածում՝ կանադացիները: Սենք դեռ չէինք հասցրել մեր շալվարակալները կապել, երբ նրանք հայտնվեցին ու ասացին. «How are you?»:

Չետո, պատահաբաղով օդը խոցելով և ոսկորները դուրս թքելով, մեկն ասաց.

– Ի միջի այլոց, այսօր Կաթուրում ես Չերցոգին տեսա, հնա-
րամտին, դու նրան հիշո՞ւմ ես, երբ դուք այստեղ էիք, նա ավագ լեյտե-
նանտ էր:

Դե իհարկե, Օսկարը հիշում էր ավագ լեյտենանտին: Չուկն ուտե-
լով Լանքեսը պատմեց, որ Չերցոգը ամեն տարի գալիս է Կաթուր, իր
հետ քարտեզներ ու չափագրական սարքեր է բերում, որովհետև բուն-
կերները թույլ չեն տալիս, որ նա քնի: Նա մեզ մոտ, «Դորա-7»-ում էլ է
ցանկանում լինել, ինչ-որ բան չափել:

Մենք դեռ չէինք ավարտել ծուկ ուտելը, նրա ողնաշարը աստիճա-
նաբար մերկանում էր, երբ մեզ մոտ հայտնվեց ավագ լեյտենանտ Չեր-
ցոգը: Նա կանաչ-շագանակագույն կարճ շալվարով կանգնել էր մեր դի-
մաց, հաստ սրնքամսերով ոտքերը թաքցված էին թենիսի կոշիկների
մեջ, և շագանակամոխրագույն մագերը դուրս էին ցցվել արծակված
վուշե վերնաշապկի տակից: Մենք, իհարկե, մնացինք նստած: Լանքեսը
ինձ ներկայացրեց որպես իր ընկեր Օսկար, իսկ Չերցոգին անվանեց
պաշտոնաթող ավագ լեյտենանտ:

Ձորացրված ավագ լեյտենանտը անմիջապես սկսեց մանրակրկիտ
ուսումնասիրել «Դորա-7»-ը, սակայն սկզբում մտավ դրսի կողմից, ին-
չին Լանքեսը դեմ չեղավ: Նա ինչ-որ աղյուսակներ էր լրացնում, դրանից
բացի նրա մոտ ստերեոխոդովակ կար, որով նա ծանծրացրեց ծովա-
փին ու նոր սկսված մակընթացությանը: Նա այնքան քնքշորեն էր շոյում
«Դորա-7»-ի հրակնատները, որոնք հենց մեր կողքին էին, կարծես դրա-
նով ուզում էր իր կնոջը հաճույք պատճառել: Սակայն երբ որոշեց ներ-
սից զննել «Դորա-7»-ը՝ մեր գիշերային օթևանը, Լանքեսը նրան այն-
տեղ ներս չթողեց:

– Տեր Աստված, Չերցոգ, ես ուղղակի չեմ կարողանում հասկանալ,
թե ծեզ ինչ է պետք: Կառչել եք բետոնից, ի վերջո, այն ամենը, ինչն այն
ժամանակ արդիական էր, այժմ վաղուց անցել է:

Passe-ն՝ Լանքեսի սիրած խոսքն էր: Նրա համար ողջ աշխարհը
բաժանված է passe-ի և արդիականի: Սակայն պաշտոնաթող ավագ լեյ-
տենանտը գտնում էր, որ դա ամենևին էլ passe չէ, որ դեռ բոլոր հաշիվ-
ները չէ, որ վճարված են և որ ավելի ուշ հարկ կլինի պատմության առջև
պատասխան տալ, ընդ որում ոչ մեկ անգամ, և այդ իսկ պատճառով ին-
քը մտադիր է այժմ «Դորա-7-ը» զննել ներսից:

– Դուք ինձ հասկացա՞ք, Լանքես:

Չերցոգի ստվերն արդեն ծածկել էր մեր սեղանն ու ծուկը, նա ցան-
կանում էր, մեզ շրջանցելով, ներթափանցել այն բունկերի մեջ, որի

մուտքի վերևը մինչ այժմ էլ զարդարում էին բետոնե զարդանախշերը մատնելով ավագ լեյտենանտի ստեղծագործական ձեռագիրը:

Սակայն Չերցոգին չհաջողվեց մեզ շրջանցել: Ներքևից, պատառաքաղը ձեռքին, չնայած դրա օգնությանը չդիմելով, Լանքեսը վեր նետեց իր բռունցքը և պաշտոնաթող ավագ լեյտենանտին փռեց ավազի վրա: Գլուխը թափ տալով, մեր ձկան կերուխումի խաթարվելու համար վշտանալով, Լանքեսը ոտքի կանգնեց, ծախ ձեռքի մեջ հավաքեց ավագ լեյտենանտի վուշե վերնաշապիկի կրծքի մասը, ավազի վրա հավասար հետք թողնելով, նրան քարշ տվեց մի կողմ և շարունակ ավազաբլուրների վրա, այնպես որ մենք նրան այլևս չտեսանք, չնայած որ լսեցինք: Չերցոգը հավաքեց իր չափագրական սարքերը, որոնք Լանքեսը նետեց նրա ետևից, ու փնթփնթալով հեռացավ հողում անելով բոլոր պատմական ոգիներին, որոնց Լանքեսը որոշ ժամանակ առաջ սահմանել էր որպես *passee*:

– Այդքան էլ սխալ չէ այդ Չերցոգը: Չնայած սուտասան է: Եթե մենք այդչափ ենթարկվող չլինեինք, երբ այստեղ ամեն ինչ սկսվեց, Աստված գիտե, թե ինչ կանեինք կանադացիների հետ:

Ես կարող էի ի նշան համաձայնության գլխով անել, քանզի դեռ նախօրեին, երբ տեղատվություն էր, խխունջների ու ծովախեցգետինների դատարկ պատյանների միջից գտա կանադացի զինվորական համազգեստի կարմրաշագանակագույն մի կոճակ: Օսկարը կոճակը թաքցրեց իր դրամապանակի մեջ և այդ անելիս այնքան երջանիկ էր, կարծես եզակի պրուսական մետաղադրամ է գտել:

Որքան էլ ավագ լեյտենանտ Չերցոգի այցելությունը կարճատև էր, այն հիշողություններ արթնացրեց:

– Իսկ դու դեռ հիշո՞ւմ ես, Լանքես, թե ինչպես էինք ռազմաճակատային թատերական խմբով ուսումնասիրում ձեր բետոնը, նախաճաշում բունկերի վերևում, քամին փչում էր, ճիշտ՝ ինչպես այսօր և հանկարծ՝ չգիտես թե որտեղից, վեց թե յոթ միանձնուկներ, որոնք Ռոմմելյան ծնեբեկի ընծյուղների մեջ ծովախեցգետին էին փնտրում, իսկ բեզ, Լանքես, հրամայեցին ծովափը մաքրել, և դու մարդասպան գնդացրի միջոցով կատարեցիր այդ հրամանը:

Լանքեսը հիշում էր, նա ծծում էր ոսկորները, նա մինչ օրս էլ չի մոռացել անունները, քույր Սխուլաստիկա, քույր Ազնետա՝ թվարկում էր նա, կրոնավոր կնոջը նկարագրեց որպես բազմաթիվ սև գծերով պատված վարդագույն դեմք, ընդ որում՝ ամեն ինչ այնքան հստակ պատկերեց, որ իմ մեջ մշտապես ապրող աշխարհիկ կնոջ քույր Դորոթեայի

կերպարը եթե նույնիսկ չխամրեց, ապա առնվազն մասամբ պատնեշվեց: Այդ վիճակը միայն ավելի սաստկացավ, երբ նկարագրությունից բառացիորեն մի քանի բառեր անց (ինձ համար այլևս այդքան էլ զարմանալի չէ, որպեսզի այն հիշեն որպես հրաշք) Կաբուրայի կողմից քամին դեպի ավազաբլուրների կողմը բերեց վարդագույն և սևով շատ շրջապատված մի երիտասարդ միանձնուհու, որին ոչ մի կերպ հնարավոր չէր չնկատել:

Նա ուներ մի սև հովանոց, որպիսիք կրում են ծեր տղամարդիկ՝ արևից պաշտպանվելու համար: Աչքերի վերևում կլորանում էր դարչնավուն-կանաչ թղթե հովիարը, որը նման էր այն հովիարներին, որոնք պաշտպանում են Յուդիվուդի գործարար կինոգործիչների աչքերը: Ավազաբլուրների կողմից նրան ծայր տվեցին: Երևում է, այս կողմերում միանձնուհիները դեռ չէին բնաջնջվել:

– Քույր Ազնետա,– գոռում էին նրան,– քույր Ազնետա, ո՞ւր կորաք դուք:

Եվ քույր Ազնետան այդ դեռատի արարածը, մեր ձկան՝ ավելի պարզորոշ երևացող ողնաշարի վերևով, պատասխանում էր.

– Ես այստեղ եմ, քույր Միտլաստիկա, այստեղ այնքան խաղաղ է:

Լանքեսը քնծիծաղ տվեց ու բավարարված կերպով շարժեց իր գայլի գլուխը, կարծես հենց ինքն էլ պատվիրել էր կաթոլիկական այդ թափորը, կարծես աշխարհում ոչ մի բան չի կարող, այլևս նրան զարմացնել:

Դեռատի միանձնուհին մեզ տեսավ ու կանգ առավ բունկերի ծախ կողմում: Նրա կլոր ռունգերով ու փոքր-ինչ առաջ եկած ատամներով, մնացած ամեն ինչում անթերի, վարդագույն դեմքը արտաբերեց.

– Օ՛հ:

Սարմնի վերին մասը նույնիսկ թեթևակի չշարժելով՝ Լանքեսը շրջեց գլուխն ու պարանոցը.

– Դե, քույրիկ, մտադրվել ես զբոսնե՞լ:

Որքան արագ հնչեց պատասխանը.

– Մենք ամեն տարի մեկ անգամ գալիս ենք ծովի մոտ: Սակայն ես առաջին անգամ եմ տեսնում ծովը: Այն այնքան մեծ է:

Դժվար էր վիճելը: Այդ բառերը այսօր էլ են ինձ համար ծառայում որպես գոյություն ունեցող ծովային նկարագրություններից ամենալավը:

Լանքեսը հյուրընկալություն ցուցադրեց, ձկան իմ չափաբաժնի մեջ քչփորելով՝ առաջարկեց.

– Չուկ չե՞ք ցանկանում, դեռ տաք է:

Նրա անկաշկանդ ֆրանսերենն ինձ ապշեցրեց, և այդ ժամանակ Օսկարը ևս որոշեց փորձել օտար լեզուների մեջ իր ուժերը.

– Դե, անհարմար մի զգացեք, քույր: Չէ՞ որ այսօր ուրբաթ է:

Սակայն նույնիսկ միանձնության անկասկած խիստ կանոնների վերաբերյալ այդ ակնարկը չկարողացավ պարեգոտու մեջ խնամքով թաքնված աղջկան բերել մոտ ու միացնել մեր հացկերույթին:

– Դուք մի՞շտ եք այստեղ ապրում,– նրա մեջ խոսեց հետաքրքրասիրությամբ:

Նա գտավ, որ մեր բունկերը բավականին հաճելի է ու շատ ծիծաղելի: Սակայն, ցավոք, այդ պահին ավազաբլուրի գագաթի վրա հայտնվեցին մայրապետն ու սև անձրևանոցներով ու թղթակցի կանաչ հովհարներով ևս հինգ միանձնուհիներ: Ազնետան թռավ գնաց և, որքանով կարողացա հասկանալ արևելյան քամուց աղավաղված բառերի հոսքից, հիմնավոր հանդիմանություն ստացավ, իսկ հետո քույրերի կողմից վերցվեց օղակի մեջ:

Լանքեսը ընկավ երազանքների մեջ: Նա ետևի ծայրով պատահաբաղը մտցրել էր բերանը և աչքը չէր կտրում ավազաբլուրների վրայով ճախրող խմբից:

– Սրանք միանձնուհիներ չեն, սրանք առազաստանավեր են:

– Առազաստանավերը սպիտակ են,– կասկած հայտնեցի ես:

– Դե, այդ դեպքում նշանակում է, որ սրանք սև առազաստանավեր են: (Շատ դժվար էր Լանքեսի հետ բանավեճի բռնվելը):– Այն մեկը, որն աջ թևում է, հրամանատարական նավն է, Ազնետան արագաշարժ հետախուզական ռազմանավն է: Համընթաց քամի, նավահետքային գիծը եռանկյունի թեք առազաստից մինչև ախտերշտենը, բիզան, առազաստը, միջակայմի մեծ առազաստը և առաջակայմի ներքին առազաստը՝ բոլոր առազաստները բարձրացված են, ուղղությունը դեպի հորիզոն, դեպի Անգլիա: Դու միայն քեզ պատկերացրու. վաղն առավոտյան թոմերը կբացեն իրենց աչքերը, պատուհանից կնայեն դուրս և ի՞նչ կտեսնեն իրենց դիմաց:

Իսկ կտեսնեն նրանք քսանհինգ հազար միանձնուհիների, մինչև կայմածայրը հասնող դրոշներ, և արդեն հնչում է առաջին համազարկը...

– Նոր կրոնական պատերազմ,– օժանդակեցի ես նրա մտքին:– Իսկ հրամանատարական նավը պետք է «Մարիա Ստյուարտ» կամ «Դե Վալերա», կամ դրանից էլ լավ՝ «Դոն Խուան» կոչվի: Նոր արագընթաց նավատորմը ժամանել է Տրաֆալգարի դիմաց վրեժ լուծելու համար: «Մահ մաքրակրոններին»,– հնչում է կոչը, իսկ այս անգամ անգլիացի-

ներն իրենց պահուստում Նելսոն չունեն: Ներխուժումը կարելի է սկսել: Անգլիան այլևս կղզի չէ:

Լանքեսի ճաշակով խոսակցությունը չափից դուրս քաղաքական ուղղվածություն ստացավ:

– Դե, միանձնուհիներ, դեպ առա՛ջ:

– Բարձրացնել առազաստները,– ուղղեցի ես:

Սակայն արագ էին ընթանում նրանք, թե՛ առազաստներն էին բարձրացնում՝ դեպի Կաբուր ուղղությամբ, քամին նրանց քշեց հեռացրեց: Նրանք իրենց ու արեգակի միջև պարզեցին հովանոցները: Միայն մեկը փոքր-ինչ ետ մնաց, ընթացքի ժամանակ կռացավ, ինչ-որ բան բարձրացրեց ու գցեց: Նավատորմի մնացորդը, որպեսզի արդեն կերպարից դուրս չգա, դժվարությամբ քամին հաղթահարելով, գնում էր դեպի նախկին ծովամերձ հյուրանոցի այրված վարագույրները:

– Կամ խարխսխը դուրս չի բերել, կամ նրա դեկն է անշարժացել:– Լանքեսը դեռևս հետևում էր ծովային տերմինաբանությանը:– Իսկ պատահաբար Ագնետան չի՞, արդյոք, մեր արագընթաց հետախուզական ռազմանավը:

Հետախուզական ռազմանավ, թե եռակայն հետախուզանավ, սակայն հենց կրոնավոր Ագնետան էր, որ հավաքելով ու մի կողմ նետելով խխունջները, մոտենում էր մեզ:

– Քույր: Այդ ի՞նչ եք դուք այդտեղ հավաքում:– Չնայած Լանքեսը հոյակապ տեսնում էր, թե ինչ:

– Խեցիներ:– Նա մի առանձնահատուկ ձևով արտասանեց այդ բառը և կռացավ:

– Իսկ ձեզ թույլ տրվո՞ւմ է: Չէ՞ որ դրանք երկրային գանձեր են:

Ես պաշտպան կանգնեցի վանական Ագնետային.

– Մխավում ես, Լանքես, խեցիները երկրային գանձեր լինել չեն կարող:

– Այդ դեպքում դրանք լողափնյա գանձեր են, ինչպես էլ նայես, դրանք գանձեր են, իսկ կրոնավոր աղջիկները այս աշխարհի գանձերը չպետք է հավաքեն: Նրանց համար գլխավորը աղքատությունն է, աղքատությունը և ևս մեկ անգամ աղքատությունը:

– Ես ճիշտ չե՞մ ասում, քույր:

Քույր Ագնետան ժպտաց՝ ցուցադրելով առաջ եկած ատամները.

– Ախր ես մի քիչ խեցի եմ վերցնում: Եվ դրանք մանկապարտեզի համար են: Երեխաները շատ են սիրում դրանցով խաղալ: Նրանք երբեք ծովի մոտ չեն եղել:

Ազնետան կանգնած էր բունկերի մուտքի դիմաց և միանձնուհու հայացքը գցել էր դեպի բունկերի խորքերը:

— Ձեզ դո՞ւր է գալիս մեր տնակը,— ես աստիճանաբար մոտենում էի նրան, իսկ Լանքեսը գնում էր ամենակարճ ճանապարհով:

— Նայեցեք մեր դղյակին, քույր: Դիտելու համար փող չեն վերցնում:

Սուր կոշիկներով, որոնք պատված էին ծանր կտորով, նա քերեց ավազը: Երբեմն նա այն նույնիսկ օդ էր թռցնում, իսկ քամին այն վերցնում ու շաղ էր տալիս մեր ձկան վրա: Փոքր-ինչ ավելի անվստահ, այժմ արդեն, անկասկած, բաց շագանակագույն աչքերով նա նայեց մեզ ու մեր միջև դրված սեղանին:

— Դա արգելվում է,— դրդեց նա մեզ ընդդիմախոսելու:

— Ի՞նչ եք ասում, քույր:— Նկարիչը վերացրեց բոլոր դժվարությունները և ոտքի կանգնեց:— Այն շատ էլ հաճելի տեսք ունի մեր բունկերը:

Աղջիկը դեռ տատանվում էր և, հավանաբար, կոշիկներն արդեն ամբողջությամբ լցրել էր ավազով: Լանքեսը ձեռքը մեկնեց մուտքի ուղղությամբ: Բետոնե զարդաքանդակը զարդաքանդակային հստակ ստվերներ էր գցում:

— Իսկ մեզ մոտ՝ այնտեղ, շատ մաքուր է:

Ոչ այլ բան, քան նկարչի հրավիրող շարժումը, միանձնուհուն հրապուրելով, հասցրեց բունկերի ընդերքը:

— Բայց միայն մեկ թուփով,— հնչեց վճռական խոսքը, և նա, Լանքեսից առաջ անցնելով, մտավ բունկեր: Վերջինս ձեռքը քսեց շալվարին՝ նկարչին բնորոշ շարժում և, նախքան անհետանալը, նախազգուշացրեց:

— Մտքովդ չանցնի իմ ձկանը ձեռք տալ:

Սակայն Օսկարը մինչև կոկորդը կուշտ էր ձկից: Ես ետ հրվեցի սեղանից՝ տրվելով ավազը քոռո-տանող քամուն և ալեբախության՝ այդ ծեր դյուցազմի, չափից դուրս աղմուկների կամքին: Ես ոտքով մոտ քաշեցի թմբուկս ու սկսեցի ելք փնտրել այդ անհանգիստ բնապատկերից, այդ բունկերային աշխարհից, այդ բանջարեղենից, որը կոչվում է Ռոմ-մեյսան ծնեբեկ:

Սկզբում, առանց առանձնակի հաջողության, ես որպես թեմա ընտրեցի սերը. ինչ-որ ժամանակ ես սիրում էի քույրին, ավելի քիչ միանձնուհու, ավելի շատ քույրին: Նա ապրում էր Ցայդլերի բնակարանում, անթափանցիկ ապակե դռան ետևում: Նա արտաքնապես շատ լավիկն էր, սակայն ես այդպես էլ ոչ մի անգամ նրան չտեսա: Այնտեղ նաև կոկոսե ուղեգորգ կար, և նա էլ խառնվեց գորգին: Ախր Ցայդլերի միջանց-

քում չափից դուրս մութ էր: Այդ իսկ պատճառով ես կոկոսե մանրաթելերը ավելի հստակ էի զգում, քան քույր Դորոթեայի մարմինը:

Այն բանից հետո, երբ այդ թեման, ընդ որում շատ շուտ, ավարտվեց կոկոսե ուղեգորգի վրա, ես ձգտեցի ռիթմերի օգնությամբ լուծել Մարիայի հանդեպ իմ վաղ սերը և բետոնի առջև պատատուկներ տնկել, որոնք աճում են նույն արագությամբ: Եվ կրկին քույր Դորոթեան խանգարեց Մարիայի նկատմամբ իմ սիրուն. ծովից թռավ եկավ կարբոլաթթվի հոտը, առկայծում էին քույրական հագուստներով ճայերը, արևը դիտվում էր որպես կարմիր խաչի բրոշ:

Անկեղծ ասած, Օսկարը նույնիսկ ուրախ էր, երբ նրան խանգարեցին թմբկահարել: Վերադարձան մայրապետը, քույր Սխուլաստիկան, իր հինգ միանձնուհիների հետ: Նրանք հոգնած տեսք ունեին, նրանք իրենց հովանոցները բռնել էին թեք ու տրտմությամբ:

— Դուք երիտասարդ միանձնուհուն՝ մեր նոր կրոնականին չե՞ք տեսել: Նա դեռ այնքան փոքրահասակ է: Երեխան առաջին անգամ է տեսել ծովը: Հավանաբար նա մոլորվել է: Որտե՞ղ եք դուք, քույր Ազնետա:

Ես այլ ելք չունեի, քան թիկունքից քամու կողմից առաջ մղվող խումբը ուղարկել դեպի Օրնայի գետաբերան, դեպի Արոմանշա, դեպի Ուինսթոն նավահանգիստ, որտեղ ինչ-որ ժամանակ անգլիացիները պատերազմով ծովից նվաճեցին իրենց արհեստական նավահանգիստը: Պետք է ասել նաև, որ բոլոր նրանց միասին վերցրած դժվար թե բունկերի մեջ տեղը բավարարեր: Ճիշտ է, ինչ-որ մի ակնթարթ ես ուրախանում էի Լանքեսին ետ պահելու և նրան այդ այցելությունը կազմակերպելու մտքով, սակայն այնուհետև ընկերությունը, ավստոսանքն ու զայրույթը միաժամանակ հրամայեցին ինձ մատով մատնացույց անել Օրնայի գետաբերանի կողմը: Միանձնուհիները ենթարկվեցին իմ բութ մատի շարժմանը, ավազաբլուրների գագաթների վրա վերածվեցին վեց անընդհատ հեռացող, քամու ուղղությամբ թռչող սև պատռվածքների և նույնիսկ «Քույր Ազնետա, քույր Ազնետա» աղիողորմ կանչը նրանց շուրթերից հնչում էր ավելի ու ավելի հողմաշունչ, մինչև որ խեղդվեց ավազի մեջ:

Բունկերից առաջինը դուրս եկավ Լանքեսը, նկարչին բնորոշ շարժումով ձեռքերը սրբեց շալվարի վրա, արևկող տվեց, ինձանից սիգարետ պահանջեց, այն դրեց վերնաշապկի գրպանը և հարձակվեց սառած ձկան վրա:

— Դրանից միշտ ուտել ես ուզում,— ականարկեց նա՝ խժռելով ինձ պատկանող պոչի մասը:

– Եւ այժմ շատ դժբախտ կլինի,– մեղադրեցի եւ Լանքեսին՝ այդ ասելիս հաճույք զգալով «դժբախտ» բառից:

– Իսկ ինչի՞ համար: Այդ ի՞նչ պատճառով նա պետք է դժբախտ լինի:

Լանքեսը հաստատապէս չէր կարողանում իրեն պատկերացնել, որ մարդկանց հետ շփվելու իր ոճը կարող է գոնե ինչ-որ մեկին դժբախտ դարձնել:

– Իսկ ի՞նչ է նա հիմա անում,– հարցրեցի եւ չնայած լրիվ այլ բան էի մտածում:

– Կարում է,– բացատրեց Լանքեսը պատահաբաղի օգնությամբ:– Նրա պարեգոտը մի փոքր պատռվեց, նա էլ ահա կարում է:

Դերձակուհին դուրս եկավ բունկերից, անմիջապէս բացեց հովանոցն ու սկսեց ծվլլալ չնայած ոչ ստիպողական, սակայն, ինչպէս ինձ թվաց, որոշակի լարվածությամբ.

– Եվ իսկապէս էլ այստեղից գեղեցիկ տեսարան է: Տեսանելի է ողջ ծովափն ու ողջ ծովը:– Նայելով մեր ձկան մնացորդների վրա՝ նա տատանվեց.

– Կարելի՞ է:

Մենք միաժամանակ գլխով արեցինք:

– Ծովի օդը միշտ էլ ախորժակ է բացում,– օգնության հասա ես, նա գլխով արեց ու կարմրած, ճաքճաք, մենաստանի ծանր աշխատանքի մասին հիշեցնող ձեռքերով բռնեց մեր ձուկը, այն մոտեցրեց բերանին, ուտում էր լուրջ, լարված, մտախոհ, կարծես ձկան հետ մեկտեղ ծամում էր ինչ-որ բան, ինչից հաճույք էր ստացել մինչև ձուկը:

Եւ նայեցի նրա գլխաշորի տակ: Թղթակցի կանաչ հովիհարը նա մոռացել է բունկերում: Քրտինքի սպիտակ հավասարաչափ կաթիլները կուտակվել էին ճակատի վրա սպիտակ օսլայված շրջանակով հիշեցնելով Աստվածամոր ճակատը: Լանքեսը կրկին ինձանից սիգարետ պահանջեց՝ չնայած նախորդը դեռ չէր ծխել: Ես ողջ տուփը նետեցի նրան: Մինչ նա դրանցից երեքը վերնաշապկի գրպանը դրեց և միաժամանակ շուրթերով սեղմել էր չորրորդը, քույր Ազնետան մի կողմ նետեց հովանոցը, վագեց, միայն հիմա տեսա, որ ոտաբոբիկ է, ավագաբլուրի վրայով դեպի վեր և անհետացավ այնտեղ, որտեղ ալեբախությունն է:

– Թող իր համար փախչի,– պերճախոսեց Լանքեսը,– նա դեռ կվերադառնա կամ չի վերադառնա:

Միայն կարճ ժամանակ եւ կարողացա պահպանել համբերությունս և նայել նկարչի սիգարետին: Այնուհետև բարձրացա բունկերի վրա՝ դիտելով մակընթացության շնորհիվ մոտեցող ափը:

– Դե՞,– հետաքրքրվեց Լանքեսը:

– Նա համվում է:– Ինձանից ավելի մանրամասն տեղեկություն ստանալ նա չէր կարող:– Միգուցե ցանկացա՞վ լողանալ, որպեսզի մի քիչ սառչի:

Ես այդ մտադրությունը վտանգավոր էի համարում մակընթացության ժամանակ և այն էլ ուտելուց անմիջապես հետո: Նա արդեն մինչև ծնկները մտել էր, ավելի խորն էր մտնում, և նրա թիկունքը կլոր էր: Օգոստոսի վերջի ոչ այնքան տաք ջուրը, ամեն ինչից դատելով, ակնհայտորեն, չէր վախեցնում նրան, նա լող էր տալիս, լավ էր լող տալիս, տարբեր ոճեր էր փորձում և, ալիքները ճեղքելով, սուզվում էր:

– Դե թող իր համար լող տա, իջիր, վերջապես, բունկերի վրայից:

Ես շրջվեցի ետ ու տեսա, թե ինչպես է ավազի վրա փռված Լանքեսը ծխում: Ձողաձկան մաքուր ողնաշարը գերակշռում էր սեղանի վրա, արևի ճառագայթների տակ առկայծում էր իր սպիտակությամբ:

Երբ ես բետոնի վրայից թռա ներքև, Լանքեսը բացեց նկարչի իր աչքերը.

– Ցնցող կտավ կլինի. «Մակընթացային միանձնուհիները» կամ «Միանձնուհիներն ու մակընթացությունը»:

– Դու անասուն ես,– գոռացի ես:– Իսկ եթե նա խեղդվի՞:

Լանքեսը փակեց աչքերը.

– Այդ դեպքում կտավը կկոչվի «Պարող միանձնուհիներ»:

– Իսկ եթե նա վերադառնա ու ընկնի քո ոտքե՞րը:

Աչքերը կրկին բացելով՝ նկարիչը կայացրեց իր դատավճիռը.

– Այդ դեպքում և նրան, և կտավը կարելի է անվանել «Ընկած միանձնուհին»:

Լանքեսը ընդունում էր միայն կամ-կամ՝ գլուխը կամ պոչը, խեղդվեց կամ ընկավ: Ինձանից նա սիգարետներ էր խլում, ավազ լեյտենանտին ցած նետեց ավազաբլուրներից, կերավ իմ ձկան մի կտորը, իսկ երեխային, որն իսկությամբ ասած, նվիրված էր երկնքին, ցույց տվեց մեր բունկերի խորքերը և մինչ նա դեռ լող տալով գնում էր դեպի ծովի խորքը, արդեն կոպիտ ելունդավոր ոտքով օդում նկար էր ուրվագծում, արդեն առաջադրում էր չափերը, արդեն վերնագրեր էր դնում. «Մակընթացային միանձնուհիներ», «Միանձնուհիները և մակընթացությունը», «Պարող միանձնուհիներ»: «Քսանհինգ հազար միանձնուհիներ»: Որոշում էր լայնակի չափերը. «Միանձնուհիները Տրաֆալգարի բարձունքի վրա»: Ուղղահայաց չափերը. «Միանձնուհիները հաղթանակ են տանում լորդ Նելսոնի հանդեպ»: «Միանձնուհիները հանդիպակաց քա-

մու ժամանակ»։ «Միանձնուհիները համընթաց քամու ժամանակ»։ «Միանձնուհիները լողում են ընդդեմ քամու»։ Սևություն, շատ սևություն, ողողահար սպիտակություն և կապույտ՝ սառույցից վեր. «Ափահանում» կամ «Առեղծվածային-բարբարոսաբար-ձանձրալի»՝ բետոնի համար նրա հին, դեռ պատերազմական տարիների անվանումը։ Եվ բոլոր այդ կտավները, բոլոր այդ ուղղահայաց ու լայնակի չափսերը նկարիչ Լանքեսը նկարեց, երբ մենք վերադարձանք Ռայնլանդ, նա ստեղծում էր ամբողջապես միանձնուհիներին նվիրված նկարաշարեր, նա վաճառող գտավ, որը հետաքրքրվեց միանձնուհիների մասին կտավներով, նա քառասուներեք կտավ ցուցադրեց, դրանցից տասնյոթը նա վաճառեց հավաքորդներին, ֆաբրիկատերերին, թանգարաններին, նույնիսկ մի ամերիկացու, նա քննադատներին առիթ տվեց համեմատելու իրեն՝ Լանքեսին Պիկասսոյի հետ և իր հաջողությամբ համոզեց ինձ՝ Օսկարիս, գտնել կազմակերպիչ դոկտոր Դյոշի այցետոմսը, քանզի ոչ միայն Լանքեսի արվեստը, այլև իմ արվեստն էր հաց պահանջում. առաջիկայում պետք էր թմբուկի օգնությամբ երեքամյա թմբկահար Օսկարի մինչ-պատերազմական ու պատերազմական տարիների տպավորությունները վերածել ետպատերազմական ժամանակի մաքուր, զրնգուն ոսկու։

ՄԱՏՆԵՄԱՏԸ

– Դե, ուրեմն, ինչպե՞ս,– հարցրեց Ցայդլերը,– դուք այլևս ընդհանրապե՞ս չեք պատրաստվում աշխատել։

Նրան շատ էր նյարդայնացնում, որ Կլեփն ու Օսկարը նստում էին մեկ Կլեփի սենյակում, մեկ Օսկարի մոտ ու բոլորովին ոչինչ չէին անում։ Ճիշտ է, այն փողերի մնացորդից, որը Յարավային գերեզմանատանը, որպես կանխավճար էր ինձ տվել դոկտոր Դյոշը, երբ թաղում էին Շնուիին, ես վճարեցի երկու սենյակների հոկտեմբեր ամսվա վարձը, իսկ ահա նույեմբերը սպառնում էր մռայլ ամիս լինել նույնիսկ ֆինանսական իմաստով։

Ընդ որում տարբեր տեսակի առաջարկները մեզ բավարարում էին, մի բան էլ ավելի։ Մենք, օրինակ, կարող էինք պարահրապարակ ունեցող այս կամ այն սրճարանում կամ գիշերային ռեստորաններում ջազ նվագել։ Սակայն Օսկարը ջազ նվագել այլևս չէր ցանկանում։ Մենք մշտապես վիճում էինք Կլեփի հետ։ Նա պնդում էր, թե իբր թմբկահարելու իմ նոր մեթոդը որևէ կապ չունի ջազի հետ։ Ես չէի ժխտում։ Այդ ժամանակ նա ինձ անվանեց ջազային գաղափարի դավաճան։

Միայն երբ նոյեմբերի սկզբին Կլեփը նոր թմբկահար գտավ, «Միանդջուրից» Բորբիին, կարճ ասած, լիովին համապատասխան մարդու, իսկ Բորբիի հետ նաև աշխատանքի հրավեր Յին քաղաքում, մենք կրկին սկսեցինք շփվել ինչպես ընկերներ չնայած Կլեփը արդեն այն ժամանակ էլ սկսեց ավելի շատ խոսել իր ԳԿԿ-ի ոգով, քան մտածել:

Այնուամենայնիվ, իմ առջև դեռ բաց էր Դյոշի համերգային հետախուզության դուռը: Ես չէի ցանկանում վերադառնալ Մարիայի մոտ և չէի էլ կարող, նամանավանդ, որ նրա երկրպագու Շտենցելը պատրաստվում էր ապահարզան տալ, որպեսզի ամուսնալուծությունից հետո իմ Մարիային դարձնեի Մարիա Շտենցել: Երբեմն ես հայտնվում էի Աղոթատեղիի արահետի վրա, Քորնեֆի մոտ, որտեղ ես մի որևէ գրություն էի փորագրում, այցելում էի ես նաև ակադեմիա, ջանասեր աշակերտներին հնարավորություն էի տալիս մատիտով ինձ սևացնել ու վերարտադրել, նաև հաճախ առանց որևէ նպատակի այցելում էի մուսա Ուլլային, որը մեր Ատլանտյան ծովապատնեշ ուղևորությունից քիչ անց ստիպված եղավ լուծել նկարիչ Լանքեսի հետ իր նշանդրեքը, որովհետև վերջինս այժմ ցանկանում էր միայն բնորդուհի միանձնուհիներից թանկարժեք կտավներ նկարել, իսկ Ուլլա մուսային այլևս չէր ցանկանում նույնիսկ քոթակել:

Այդ ընթացքում դոկտոր Դյոշի այցետոմսը լուռ ու համառ դրված էր լոգարանի կողքի իմ սեղանի վրա: Երբ մի հրաշալի օր ես այն ուղղակի պատռեցի ու դեն նետեցի, քանի որ դոկտոր Դյոշի հետ ընդհանուր ոչինչ չէի ցանկանում ունենալ, ի սարսափ ինձ, ինձ համար պարզ դարձավ, որ ես կարող եմ անգիր, ինչպես բանաստեղծությունը, արտասանել համերգային գործակալության և՛ հեռախոսի համարը, և՛ ճիշտ հասցեն: Երեք օր շարունակ այդպես էլ անում էի, այդ համարի պատճառով ես չէի կարողանում քնել և այդ իսկ պատճառով չորրորդ օրը մտա հեռախոսախցիկ, հավաքեցի համարը, կապվեցի Դյոշի հետ, վերջինս անմիջապես իրեն պահեց այնպես, կարծես օրուգիշեր սպասում էր իմ զանգին և խնդրեց, որ ես հենց նույն օրը ճաշից հետո գնամ իր մոտ, քանզի ցանկանում էր ներկայացնել իր պետին: Իբր պետը սպասում է պարոն Սացերատին:

«Արևմուտք» համերգային գործակալությունը տեղակայված էր վերակառուցված վարչարարական շենքի իններորդ հարկում: Նախքան վերելակ մտնելը ես ինձ հարց տվեցի, թե այդ անվան տակ մի որևիցե կեղտոտ քաղաքական իմաստ չի՞ թաքցված արդյոք:

Չէ՞ որ եթե գոյություն ունի «Արևմուտք» համերգային գործակալությունը, նշանակում է որևէ մի նմանատիպ շենքում պետք է գոյություն ունենա նաև «Արևելքը»: Անվանումը բավականին հմտորեն էր ընտրված, ես, առանց տատանվելու, նախապատվությունը տվեցի «Արևմուտքին» և, իններորդ հարկում վերելակից դուրս գալով, հաճելի զգացում ունեցա, որ կապվել եմ ճիշտ գործակալության հետ: Գորգեր, մեծ քանակությամբ կահույք, անուղղակի լուսավորում, ձայնամեկուսացում, դուռը խաղաղության ու համաձայնության մթնոլորտում կիպ կաչում է դռանը, երկարոտն քարտուղարուհիները, կայծեր շաղ տալով, իմ կողքով անց էին կացնում իրենց պետերի սիգարետների հոտը, այնպես, որ ես քիչ էր մնում փախչեի «Արևմուտք» գործակալության աշխատասենյակից:

Դոկտոր Դյոշն ինձ գրկաբաց ընդունեց, և Օսկարը ուրախ էր, որ Դյոշն իրեն չսեղմեց կրծքին: Կանաչ պուլովերով աղջկա գրամեքենան լռեց, երբ ես ներս մտա, սակայն հետո խիզախորեն վերականգնեց իմ հայտնվելու պատճառով բաց թողածը: Դյոշն իր պետին զեկուցեց իմ գալու մասին: Օսկարն իրենով զբաղեցրեց քիմիական զաֆրանով ներկված փափուկ բազկաթռռի առաջնային ձախ մասի մեկ վեցերորդը: Այնուհետև լայն բացվեց երկփեղկ դուռը, գրամեքենան կրկին շունչը պահեց, օդի շիթը բարձրի վրայից ինձ վեր բարձրացրեց, իմ թիկունքում դռները փակվեցին, գորգը հոսեց լուսավոր դահլիճի միջով, գորգը տարավ ինձ իր ետևից, մինչև որ կահավորումի ինչ-որ մի պողպատյա առարկա ինձ ասաց իսկ այժմ Օսկարը կանգնած է պետի գրասեղանի դիմաց, հետաքրքիր է, որքան է նա կշռում: Ես բարձրացրեցի իմ երկնագույն աչքերը անսահման դատարկ կաղնե հարթության ետևում փնտրելով պետին և, անիվներով բազկաթռռի վրա, որն ատամնաբուժականի նման, կարելի էր բարձրացնել ու ետ թեքել, հայտնաբերեցի կաթվածից ուժասպառ եղած, կյանքը միայն աչքերի ու մատների մեջ պահպանած իմ ընկեր ու խրատատու Բեբրային:

Ախ, այո, պահպանվել էր նաև նրա նախկին ձայնը: Այն Բեբրայի ընդերքներից արտաբերեց.

– Սիա և մենք կրկին հանդիպեցինք, պարոն Մացերատ: Մի՞թե շատ տարիներ առաջ, երբ դուք այս աշխարհի հետ գերադասում էիք շփվել երեք տարեկանի իրավունքներով, ես չէի ասում՝ այնպիսի մարդիկ, ինչպիսին մենք ենք, չեն կարող կորչել: Ատիպված եմ, սակայն, խորագույն ափսոսանքով արձանագրել, որ դուք անխոհեմաբար չափազանց փոխել եք ձեր համաչափությունները՝ ընդ որում, ոչ դեպի լավը: Դուք չէի՞ք

արդյոք, որ ինչ-որ մի ժամանակ ընդամենը իննսունչորս սանտիմետր հասակ ունեիք:

Ես գլխով արեցի՝ արտասվելու պատրաստ: Պատի վրա, խրատատուիս համաչափ չչացող բազկաթոռի ետևում, որը շարժման մեջ էր դրվում էլեկտրաշարժիչի օգնությամբ, կախված էր աշխատասենյակի միակ զարդարանքը՝ բարոկկոյի ոճով շրջանակի մեջ մինչև գոտկատեղ իմ Ռոզվիտայի, մեծն Ռագունայի բնական մեծությամբ դիմանկարը: Իմ հայացքին չհետևելով, սակայն հրաշալի կերպով իմանալով դրա ուղղությունը, Բեբրան գրեթե անշարժ շուրթերով ասաց.

– Ախ, այո, մեր բարի Ռոզվիտան: Հետաքրքիր է, նոր Օսկարը դուր կգա՞ր նրան: Հազիվ թե: Նա գործ ուներ ուրիշ Օսկարի հետ, երեք տարեկանի հետ, թմբկիկ, բայց և սիրո կրքով լի Օսկարի հետ: Նա պաշտում էր նրան, ինչի մասին ավելի շուտ ինձ հայտարարեց, քան խոստովանեց: Իսկ նա մի գեղեցիկ օր չցանկացավ նրան սուրճ բերել, այդ ժամանակ նա ինքը գնաց սուրճի ետևից և այդ ժամանակ զոհվեց: Սակայն, որքան ես գիտեմ, դա միակ սպանությունը չէ, որ կատարել է մեր թմբկիկ Օսկարը: Նա՞ չէր արդյոք, որ իր թմբկահարումով գերեզման հասցրեց իր խեղճ մորը:

Ես գլխով արեցի: Ես, փառք Աստծո, ունակ եղա արտասվելու, իսկ աչքս Ռոզվիտայից չէի կտրում: Սակայն այդ ժամանակ Բեբրան ձեռքը բարձրացրեց հաջորդ հարվածի համար:

– Իսկ ինչպե՞ս էին, ըստ էության, դասավորվում հանգամանքները՝ կապված այն փոստային ծառայողի՝ Յան Բրոսնկու հետ, որին մեր երեքամյան բարեհաճեց իր ենթադրյալ հայր անվանել: Նա նրան տվեց դահիճների ձեռքը: Դահիճները կրակեցին ուղիղ նրա կրծքին: Իսկ չէի՞ք կարող դուք, պարոն Օսկար Մացերատ, որ հանդգնում եք հանդես գալ ձեր նոր կերպարանքով, ինձ պատմել, թե ինչ տեղի ունեցավ երեքամյա թմբկահարի երկրորդ ենթադրյալ հոր՝ զաղութային ապրանքների կրպակի տնօրեն Մացերատի հետ:

Այստեղ ես ապաշխարեցի նաև այդ սպանության համար, խոստովանեցի, որ նման ճանապարհով ազատվեցի նրանից, նրան մանրամասնորեն նկարագրեցի իմ կողմից դիտավորյալ առաջ բերված խեղդամահությունը, այլևս չթաքնվեցի ինքնաձիգով ռուս զինվորի ետևում, այլ ազնվորեն ասացի.

– Այո, խրատատու Բեբրա, դա ես էի: Ես արեցի այն մեկը և այս մեկն էլ արեցի ես, այդ մահվան պատճառը ես էի և այն մյուս մահվան մեջ ևս կա իմ մեղքի բաժինը: Գթացեք ինձ:

Բեբրան ծիծաղեց: Նույնիսկ չգիտեմ էլ, թե ինչով էր նա ծիծաղում: Նրա շարժաթոռը դողդողաց, քամիները ծածանում էին թզուկի դեմքի հարյուր հազարավոր կնճիռներից վեր գտնվող ճերմակ մազերը:

Ես մեկ անգամ ևս համառորեն գթություն հայցեցի, իմ ձայնին հաղորդեցի այն քաղցրությունը, որի մասին գիտեի, որ ներագրում է, դեմքս ծածկեցի ձեռքերովս, որոնց մասին գիտեի, որ գեղեցիկ են և նույնպես ներագրում են:

– Գթացեք ինձ, սիրելի խրատատու Բեբրա, գթացեք ինձ:

Այդ ժամանակ նա, ով ինքն իրեն նշանակել էր ինձ դատավոր և հրաշալի էր խաղում այդ դերը, ծնկների ու ձեռքերի միջև գտնվող փղոսկրի գույնի վահանակի վրա մի ինչ-որ կոճակ սեղմեց:

Իմ ետևում գտնվող զորզը դեպի սեղանը մոտեցրեց կանաչ պուլովերով աղջկան: Նա ձեռքին բռնել էր թղթապանակ, որը բացեց սեղանի կաղնե հարթության վրա, որը հանգչում էր պողպատյա խողովակների միաձույլ հյուսվածքի վրա՝ հասնելով իմ անրակների մակարդակին, և դա ինձ հնարավորություն չէր տալիս տեսնել, թե ինչ է նա, այնուամենայնիվ, շարուն այնտեղ: Եվ այսպես, պուլովերով աղջիկը ինքնահոսը մեկնեց ինձ: Ստորագրության արժեքով ես կարող էի գնել Բեբրայի թությունը:

Ես, այնուհանդերձ, համարձակվեցի որոշ հարցեր տալ անիվների վրայի բազկաթոռին: Ինձ համար դժվար էր անմիջապես, առանց մտածելու, իմ ստորագրությունը դնել լաքապատված եղունգի կողմից ցույց տրվող տեղում:

– Սա աշխատանքային պայմանագիր է,– տեղեկացրեց ինձ Բեբրան:– Այստեղ պահանջվում է ձեր ստորագրությունը: Սի խոսքով, գրեցեք «Օսկար Մացերատ», որպեսզի մենք իմանանք, թե ում հետ գործ ունենք:

Անմիջապես այն բանից հետո, երբ ես ստորագրեցի, շարժիչի չչոցը հինգ անգամ մեծացավ, ես հայացքս ինքնահոսից բարձրացրեցի ու հասցրեցի նաև տեսնել, թե ինչպես էր շարժման ժամանակի մեջ փոքրանում անիվների վրա գտնվող արագընթաց բազկաթոռը, հավաքվեց ու անհետացավ կողմնային դռան ետևում:

Որևէ մեկը կարո՞ղ է մտածել, որ երկու օրինակից կազմված այդ պայմանագիրը, որը ես ստորագրեցի երկու անգամ, գնում էր իմ հոգին և Օսկարին պարտավորեցնում ստոր չարագործություններ կատարել: Ոչ մի նման բան: Երբ ես դոկտոր Դյոշի օգնությամբ նախասրահում ուսումնասիրեցի պայմանագիրը, արագ և առանց դժվարության հասկա-

ցա, որ Օսկարի խնդիրը բացառապես կայանում է նրանում, որ մենահամերգով հանդիսատեսի առջև ելույթ ունենա իր թմբուկով այնպես, ինչպես դա արել է երեք տարեկան հասակում և, այնուհետև, ևս մեկ անգամ՝ Շնուկի «Սոխի մառանում»: Համերգային գործակալությունն իր հերթին պարտավորվում էր նախապատրաստել իմ համերգային շրջագայությունները, այսինքն՝ ավելի վաղ, քան թմբկահար Օսկարը ելույթ կունենար իր թիթեղով, պետք է մի լավ հարված հասցնեի զովագոյային թմբուկին:

Մինչ զովագոյային ընկերակցությունը ծավալվում էր, ես ապրում էի երկրորդ կանխավճարի հաշվին, որն ինձ վճարել էր «Արևմուտք» գործակալությունը: Ժամանակ առ ժամանակ հանդիպում էի վարչարարական շենք, ելույթ էի ունենում լրագրողների առջև, թույլ էի տալիս ինձ լուսանկարել, մի անգամ մոլորվեցի այդ տուփի մեջ, որն ամենուրեք նույն հոտն էր արձակում, ամենուրեք նույն տեսքն ուներ և շոշափելիս ընկալվում էր որպես մի ինչ-որ կատարյալ անպարկեշտություն, որը պատված է մինչև անվերջություն ձգվող, ամեն ինչ մեկուսացնող պահպանակով: Դոկտոր Դյոշն ու պուլովերով աղջիկն ինձ հետ առավել քան քաղաքավարի էին վերաբերվում, և միայն իմ խրատատու Բեբրային էր, որ ես այդպես էլ այլևս երբեք չտեսա:

Ըստ էության ասած, ես դեռ համերգային շրջագայությունից առաջ կարող էի ավելի լավ բնակարան տեղափոխվել: Սակայն հանուն Կլեփի ես մնացի Ցայդլերի մոտ, փորձեցի խաղաղեցնել ընկերոջս, որն ինձ մեղադրում էր գործակալների հետ իմ շփումների համար, սակայն չէի համաձայնվում նրա հետ և այլևս Հին քաղաք չէի գնում, այլևս գարեջուր չէի խմում, սոխով թարմ արյունոտ երշիկ չէի ուտում, իսկ ապագա շրջագայություններին նախապատրաստվելու համար ճաշում էի կայարանային հոյակապ ռեստորաններում:

Օսկարն այստեղ իր հաջողությունները նկարագրելը տեղին չի համարում: Իմ շրջագայության սկզբից մեկ շաբաթ առաջ հայտնվեցին այն առաջին, ամոթալի ազդեցիկ ցուցապաստառները, որոնք ազդարարում էին իմ հաջողության մասին՝ իմ ելույթի մասին տեղեկացնելով որպես կախարհի, բուժարարի, փրկչի: Որպես սկիզբ՝ ես պետք է շրջայց կատարեի Ռուրի ավազանի քաղաքները: Դահլիճները, որոնցում սպասվում էին իմ ելույթները, մեկ և կեսից մինչև երկու հազար հանդիսատես էին տեղավորում: Ետնամասի սև թավշյա ֆոնի վրա ես լիակատար միայնակության մեջ պետք է կանգնեի բեմի վրա: Լուսարձակի ճառագայթը ցույց էր տալիս ինձ: Սնոքինգը գրկում էր իմ մարմինը, և չնայած

ես թմբուկ էի նվագում, ինձ լսում էին ամենևին էլ ոչ ջազի երիտասարդ սիրահարները: Ոչ, քառասունհինգից սկսած մեծահասակ մարդիկ լսում ու երկրպագում էին ինձ: Որպեսզի արդեն բացարձակապես ճիշտն ասեմ, կասեմ, որ իմ հանդիսատեսի քառորդը կազմում էին քառասունհինգից մինչև հիսունհինգ տարեկան մարդիկ: Դա իմ համախոհների ամենաերիտասարդ մասն էր: Հաջորդ քառորդի մեջ մտնում էին հիսունհինգից մինչև վաթսուն տարեկան մարդիկ: Իսկ իմ լսարանի ամենաբազմաթիվ ու շնորհալի մասը կազմում էին ծերունիներն ու ծեր կանայք: Ես դիմում էի զառամյալ տարիքի մարդկանց, և նրանք ինձ պատասխանում էին, նրանք լռություն չէին պահպանում, երբ ես իմ երեք տարեկան թմբուկին ստիպում էի խոսել, նրանք ուրախանում էին իմ թմբուկի համար, սակայն իրենց ուրախությունն արտահայտում էին ոչ թե ծերերի լեզվով, այլ երեք տարեկան երեխայի թոթովումով՝ «Իզիմու, իզիմու, իզիմու» գոռալով, երբ Օսկարն ինչ-որ բան էր նվագում Ռասպուտինի զարմանալի կյանքից: Սակայն առավել մեծ հաջողություն էի ունենում, քան ելույթներս էին ռասպուտինյան թեմայով, որն ինքնըստինքյան արդեն լսողների մեծ մասի համար չափազանց բարդ էր, այն թեմաներով, որոնք գրեթե զուրկ էին գործողություններից, նկարագրում էին հոգեմիճակ, և որոնք ես ինձ համար այսպես էի վերնագրում. առաջին ատամիկները, ծանր կապույտ հագ, երկար չանգռող բրդե գուլպաներ, ով երագում կրակ տեսնի, նա կթրջի անկողնու մեջ: Ծերունիներին դա դուր էր գալիս: Նրանք հոգով ու սրտով ընդունում էին իմ խաղը: Նրանք տանջվում էին, քանի որ նրանք ատամիկներ էին հանում: Հասակն առած երկու հազար մարդիկ ջղաձիգ հագով երկար ետ ու առաջ էին քայլում, քանի որ ես նրանց խոցել էի կապույտ հագով: Իսկ ինչպես էին քորվում, երբ ես նրանց բրդե երկար գուլպաներ էի հագցնում: Հարգարժան տիկնանցից կամ հարգարժան պարոններից մեկը չէր, որ թրջում էր իր սպիտակեղենն ու բազկաթոռի մատատեղը, երբ ես նրանց ստիպում էի երագում հրդեհ տեսնել: Արդեն չեմ էլ հիշում, թե որտեղ դա տեղի ունեցավ՝ կամ Վուպերտալում, կամ Բոխումում, չնայած ոչ, Բոխումում չէր, այլ Ռեկլինգհաուզենում. ես ելույթ էի ունենում ծեր հանքափորների առջև, արհմիությունը ֆինանսական աջակցություն էր ցուցաբերում, և ես մտածեցի, որ ծեր հանքափորները, որոնք տարիներով գործ են ունեցել սև քարածխի հետ, լիովին կարող են դիմանալ մեկ րոպեանոց սև սարսափին: Եվ այսպես, Օսկարը նրանց համար «Սև խոհարարուհին» թմբկահարեց և դարձավ ականատեսն այն բանի, նրա, թե ինչպես հազար հինգ հարյուր հանքափորներ, որոնք իրենց կյան-

քում սարսափելի վատ եղանակներ, հանքախորշի մեջ ջրի ճեղքում, գործադուլներ, գործազրկություն էին տեսել, հանկարծ չար Սև խոհարարուհու պատճառով սարսափելի գոռոց բարձրացրին, որի զոհը դարձան, հանուն ինչի էլ ես, ըստ էության, այս ամենը պատմում եմ, համերգային դահլիճի հաստ վարագույրների ետևի բազմաթիվ պատուհանների ապակիները: Ահա այսպես, զարտուղի ճանապարհով ես կրկին եկա իմ ապակի կտորող ծայնին, սակայն գրեթե չէի օգտվում իմ այդ ունակությունից, որպեսզի գործի շահերը չվնասեմ:

Իսկ իմ համերգային շրջագայությունը հենց ճիշտ այդպիսի գործ էր: Երբ ես վերադարձա ու դուկտոր Դյոշի հետ ֆինանսական հաշվարկներ արեցի, պարզվեց, որ իմ թմբուկն ուղղակի ոսկու հանք է:

Ինձանից իմ խրատատու Բեբրայի վերաբերյալ հարց չլսելով, ես արդեն ինչ-որ ժամանակ նրան կրկին տեսնելու հույսս կորցրել էի, դուկտոր Դյոշը հայտնեց, որ Բեբրան սպասում է ինձ:

Խրատատուիս հետ երկրորդ հանդիպումն ընթացավ ոչ այնպես, ինչպես առաջինը: Օսկարը ստիպված չեղավ կանգնել պողպատյա կահույքի դիմաց, ընդհակառակը, նա տեսավ անիվների վրա բազկաթուռ, որը պատրաստված էր նրա չափսերով, նույնպես էլեկտրական շարժիչով, և այդ բազկաթուռը դրված էր հենց Բեբրայի բազկաթուռի դիմաց: Մենք երկար նստեցինք, լուռ էինք, լսում էինք Օսկար-թմբկահարի արվեստի վերաբերյալ քաղվածքներ մամուլի տեղեկություններից, որոնք դուկտոր Դյոշը ծայնագրել էր ժապավենի վրա և այժմ պտտեցնում էր:

Բեբրան բավական զոհ տեսք ուներ: Իսկ ինձ որոշ չափով տանջում էին լրագրողների հիացմունքները: Նրանք ինձանից կուռք էին կերտում, ինձ ու իմ թմբուկին բուժական մեծ հաջողություններ էին վերագրում: Իբր թե ես կարող էի ապաքինել հիշողության թուլությունը, առաջին անգամ հնչեց «օսկարիզմ» բառը և շուտով հիմնավորապես մտավ գործածության մեջ:

Հետո պուլովերով աղջիկը ինձ համար թեյ պատրաստեց, իսկ խորհրդատուս լեզվի տակ երկու հաբ դրեց: Մենք շատախոսում էինք: Նա այլևս ինձ չէր մեղադրում: Ամեն ինչ այնպես էր, ինչպես շատ տարիներ առաջ, երբ մենք նստած էինք «Տարվա չորս եղանակները» սրճարանում, մեզ միայն սինյորան՝ մեր Ռոզվիտան էր պակասում: Երբ ես նկատեցի, որ իմ՝ Օսկարի անցյալի մասին միգուցե շատ երկարատև պատմությունների ժամանակ խրատատուս ննջում է, ես էլի մոտավորապես քառորդ ժամ խաղացի իմ էլեկտրական աթոռի հետ, ստիպեցի նրան չչալ ու մանրահատակի վրայով դես ու դեն շարժվել, այն աջ ու

ծախ էի շրջում, ստիպում էի մեծանալ ու փոքրանալ ու միայն դժվարությամբ կարող էի թողնել այդ ունիվերսալ արարչությունը, որի անսպառ հնարավորությունները մարդու մեջ անվճար-մեղսալից հակում էին զարգացնում:

Իմ երկրորդ համերգային շրջագայությունը համընկավ նախասուրբօրնոյան ժամանակահատվածի հետ: Դրան համապատասխան էլ ես կառուցեցի իմ ծրագիրը և փառաբանության միահամուռ ծայներ լսեցի ինչպես կաթոլիկ, այնպես էլ բողոքական եկեղեցիների կողմից: Զուր չէ, որ ինձ հաջողվում էր ծեր, անուղղելի մեղավորներին վերածել երեխաների, որոնք բարակ ծայնով զգացմունքային երգեր էին երգում: «Քեզանով եմ ես ապրում, Հիսուս, քեզ եմ ես երգում, Հիսուս»՝ երգում էր երկու հազար հինգ հարյուր մարդ, որոնցից, հաշվի առնելով նրանց զառամյալ հասակը, ոչ մեկը նման մաքուր մանկական հավատի չէր սպասում:

Նույնչափ նպատակասլաց էի ես ինձ պահում նաև երրորդ համերգային շրջագայությանս, որն անցավ կառնավալի ժամանակ: Այսպես կոչված մանկական կառնավալներից ոչ մեկի ժամանակ մթնոլորտն ավելի ուրախ ու անբռնազբոսիկ չէր և չէր էլ կարող լինել, որքան իմ ելույթների ժամանակ, որոնք ծերությունից ցնցվող ցանկացած տատիկի, ցանկացած քայքայված պապիկի վեր էին ածում զվարճալի միամիտ ավազակային հարսնացուի և կրակոցներ արծակող ավազակապետի:

Դիմակահանդեսից հետո ես պայմանագրեր ստորագրեցի գրամոֆոնի ծայնասկավառակներ թողարկող ձեռնարկության հետ: Չայնագրությունը տեղի էր ունենում անձայնաքափանցիկ պատերով ստուդիայում, սկզբում ես դժվարություններ էի զգում չափից դուրս ստերիլ մթնոլորտի պատճառով, հետո պահանջեցի, որպեսզի ստուդիայի պատերից այնպիսի ծերունիների ու ծեր կանանց մեծ լուսանկարներ կախեն, որպիսիներին կարելի է հանդիպել ծերանոցներում և զբոսայգիների նստարանների վրա, ինչից հետո կարողացա թմբկահարել ոչ պակաս ներգործունորեն, քան մարդկային շնչով տաքացած դափլիճներում համերգների ժամանակ:

Սկավառակները տարածվում էին, ինչպես բուլկիները նախաճաշի ժամանակ, և Օսկարը հարստացավ: Հրաժարվե՞ց նա, արդյոք, այդ պատճառով իր խղճուկ սենյակից, ասել է թե ցայղլերյան բնակարանի նախկին լոգասենյակից: Ոչ, չհրաժարվեց: Իսկ ինչո՞ւ չհրաժարվեց: Ես իմ սենյակից չհրաժարվեցի հանուն իմ ընկեր Կլեփի և հանուն անթա-

փանցիկ ապակու ետևի դատարկ սենյակի, որտեղ ինչ-որ ժամանակ ապրել ու շնչել էր քույր Դորոթեան: Իսկ ի՞նչ արեց Օսկարը փողի այդպիսի կույտի հետ: Նա Մարիային իր Մարիային որոշ առաջարկություն արեց: Ես նրան ասացի եթե դու վճռես քո Շտենցելին, ոչ միայն նրա հետ չամուսնանաս, այլև ընդհանրապես վճռես, ես քո համար բարգավաճող, ժամանակակից ոճով սարքավորված նրբախորտիկների խանութ կգնեմ, քանզի վերջիվերջո դու, թանկագին Մարիա, ծնված ես առևտրի, այլ ոչ թե մի ինչ-որ ապօրինի ծնված պարոն Շտենցելի համար:

Եվ ես Մարիայի հարցում չսխալվեցի: Նա բաժանվեց Շտենցելից, իմ փողերով Ֆրիդրիխշտրասե փողոցում առաջնակարգ խանութ կահավորեց, իսկ մեկ շաբաթ առաջ Օբերկասելի վրա, ինչպես երեկ ուրախությամբ և ոչ առանց երախտագիտության ինձ տեղեկացրեց Մարիան, հաջողվեց բացել այն խանութի մասնաճյուղը, որը հիմնադրվել էր երեք տարի առաջ:

Ո՞րերորդ համերգային շրջագայությունից ես վերադարձա այդ ժամանակ յոթերորդ, թե՞ ութերորդ: Դա տեղի ունեցավ շոգ հուլիսին: Գլխավոր կայարանում ես տաքսի կանչեցի և անմիջապես մեկնեցի գործակալություն: Ինչպես Գլխավոր կայարանում, այնպես էլ բարձրահարկ շենքի դիմաց ինձ էին սպասում ստորագրություն հավաքող ծանրացնող թոշակառուներն ու ծեր կանայք, որոնք ավելի լավ կլիներ իրենց թոռներին խնամեին: Ես կարգադրեցի անմիջապես իմ մասին գեկուցել պետին, սովորության համաձայն դռները տեսա լայն բացված, տեսա գորգը, որը տանում էր դեպի պողպատյա կահույքը, սակայն սեղանի այն կողմում նստած չէր իմ խրատատուն, և անիվներով բազկաթոռը չէր սպասում ինձ, այլ դոկտոր Դյոշի ժպիտը:

Բեբրան մահացել է: Արդեն մի քանի շաբաթ է, որ իմ խրատատուն Բեբրան այս աշխարհում չէ: Բեբրայի ցանկությամբ ինձ ոչինչ չհայտնեցին նրա ծանր վիճակի մասին: Աշխարհում ոչինչ, նույնիսկ նրա մահը, չպետք է ընդհատեր իմ համերգային շրջագայությունը: Երբ որոշ ժամանակ անց բացեցին նրա կտակը, պարզվեց, որ ես ժառանգել եմ բավականին մեծ կարողություն և Ռոզվիտայի մինչև գոտկատեղ դիմանկարը, սակայն զգալի ֆինանսական կորուստներ կրեցի, քանի որ չափից դուրս ուշ հրաժարվեցի Զարավային Գերմանիայում ու Շվեյցարիայում երկու պայմանագրային համերգային շրջագայություններից, ինչի պատճառով ինձանից պահանջեցին և տուժավճար ստացան:

Եթե շեղվեմք մի քանի հազար մարկից Բեբրայի մահը ինձ ծանր ու երկար ժամանակով խոցեց: Ես կողպեցի իմ թմբուկը և գրեթե դուրս չէի

գալիս սենյակից: Դրան ավելացրած իմ ընկեր Կլեփը հենց այդ ժամանակ ամուսնացավ, կնության առավ սիգարետներ վաճառող մի շիկամազ աղջկա, իսկ այդ ամենն այն պատճառով, որ ինչ-որ ժամանակ նրան էր նվիրել իր լուսանկարը: Հարսանիքից քիչ առաջ, որին ինձ չհրավիրեցին, նա հրաժարվեց սենյակից, տեղափոխվեց Շտոկլուն, և Օսկարը մնաց Ցայդլերի միակ վարձակալը:

Ոգնու հետ իմ հարաբերությունները որոշ չափով փոխվել էին: Այն բանից հետո, երբ գրեթե յուրաքանչյուր թերթ յուղալի տպատառով տպում էր իմ անունը, նա իմ նկատմամբ դարձավ իսկը ակնածանք, հանձնեց, իհարկե ոչ ծրի, քույր Դորոթեայի դատարկ սենյակի բանալիները, ավելի ուշ ես վարձեցի այդ սենյակը, որպեսզի նա այլևս ոչ մեկին այն վարձով չկարողանար տալ:

Եվ այսպես, իմ թախիծը շարժվում էր իր ուղով: Ես բացում էի երկու դռները և կոկոսե ուղեգորգի վրայով սկսում էի քայլել իմ սենյակի լոգարանից մինչև քույր Դորոթեայի վանդակը, այնտեղ բութ հայացքով նայում էի զգեստապահարանին, կոմոդի վերևի հայելուն հնարավորություն չէի տալիս ինձ ծաղրել, ծանր, առանց անկողնու մահճակալի առջև տրվում էի հուսահատությանը, փրկվում էի միջանցք փախչելով, կոկոսե մանրաթելերից փախչում էի իմ սենյակ, սակայն այնտեղ էլ չէի կարողանում երկար դիմանալ: Հնարավոր է միայնակ մարդկանց հաշվի առնելով որպես իր ապագա հաճախորդների Արևելյան Դրուսիայից մի ոմն գործարար տիպ, որը Մագուրներում կորցրել էր դաստակերտը, Յուլիխերշտրասեից ոչ հեռու բացել էր հաստատություն, որն անվանել էր պարզ ու հասարակ. «Շների վարձույթ»:

Այնտեղ էլ ես վարձույթով վերցրեցի ուժեղ, սև ու փայլուն Լյուքսին, մի քիչ գիրացած ռոտվեյլերին: Նրա հետ ես գնում էի զբոսնելու, որպեսզի բնակարանում իմ լոգարանի ու քույր Դորոթեայի դատարկ պահարանի միջև դեռ ու դեռ չնետվեն:

Լյուքսը հաճախ ինձ տանում էր Հռենոսի ափը: Այնտեղ նա հաչում էր շոգենավերի վրա: Նա նաև հաճախ ինձ տանում էր դեպի Ռատ` Գրաֆենբերգյան անտառ: Այնտեղ նա հաչում էր զույգերի վրա: Հիսունմեկ թվի հուլիսի վերջին Լյուքսը ինձ տարավ Դյուսելդորֆի արվարձան Գերեսհայմ, որն ինչ-որ արդյունաբերության, օրինակ, ապակու գործարանի օգնությամբ, չնայած դժվարությամբ, թաքցնում էր իր գյուղական ծագումը: Գերեսհայմից անմիջապես այն կողմ սկսվում էին այգեգործական հողակտորները, իսկ հողակտորների միջև, կողքին ու դրանից ետ իր ցանակապատերն էր շարել արոտավայրը, ծփում էին դաշտերը` իմ կարծիքով դա տարեկան էր:

Հիշատակե՞լ եմ ես, արդյոք, որ այն օրը, երբ Լյուքս շունն ինձ հասցրեց Գերեսիայն և դուրս բերեց Գերեսիայնից այն կողմ, տարեկանի դաշտերի ու այգեգործական հողակտորների միջև, շատ շոգ էր: Միայն այն բանից հետո, երբ ետևում մնացին արվարձանի վերջին տները, ես Լյուքսին թոկից բաց թողեցի: Սակայն նա մնում էր իմ ոտքերի մոտ, նա հավատարիմ շուն էր, հազվագյուտ հավատարիմ, քանզի, որպես վարձույթի շուն, պետք է հավատարմություն դրսևորեր բազմաթիվ տերերի հանդեպ:

Այլ խոսքերով, ռոտվելլեր Լյուքսը ինձ լսում էր, դա ձեզ համար ինչ-որ տաքսա չէ: Ես նրա հնազանդությունը չափից դուրս էի համարում, ես կնախընտրեի, որպեսզի նա թռներ, ես նրան նույնիսկ ոտքով հարվածում էի, սակայն նա եթե նույնիսկ փախչում էր, ապա խղճի խայթի զգացումով, անընդհատ շրջում էր սև հարթ պարանոցով զլուխը և ինձ էր նայում, ասացվածք դարձած, շան նման հավատարիմ հայացքով:

– Հեռացի ր, Լյուքս – պահանջում էի ես:– Կորի ր:

Լյուքսը շատ անգամ հնազանդվում էր, սակայն այնքան կարճատև, որ ես թեթևացած շունչ էի քաշում, երբ նա ինչ-որ տեղ երկար էր մնում, անհետանում էր հասկերի մեջ, որոնք քանու ներքո ալիք-ալիք քայլում էին և, անկասկած, տարեկանի հասկեր էին, չնայած ինչ է նշանակում «քանու ներքո»՝ ոչ մի քանի էլ չկար, ուղղակի ամպրոպի հոտ էր գալիս:

«Կա-չկա նա ճագարին վախեցրեց»,– մտածեցի ես: Իսկ միգուցե նրա մոտ էլ միայնակ մնալու՝ շուն մնալու պահանջ առաջացավ, ինչպես որ Օսկարն էր ուզում՝ մնալով առանց շան, որոշ ժամանակ մնալ որպես մարդ:

Շրջակա տեսարաններն ինձ ամենևին չէին գրավում: Ո՛չ այգեգործական հողակտորները, ո՛չ Գերեսիայնը, ո՛չ նրանից ետ ընկած միաչափ, ծխի մեջ քաղաքը չէին գրավում իմ հայացքը: Ես նստեցի դատարկ, ժանգոտված թնբկազևանի վրա: Ինչու եմ ես նրան անվանում թնբուկ. որովհետև, հենց նոր նստելով, Օսկարը ձեռքի ոսկորներով սկսեց նրա վրա թնբկահարել: Տաք եղանակ էր: Կոստյունը ծնշում էր ինձ, ամառվա համար բավականաչափ թեթև չէր: Լյուքսը հեռացել էր: Լյուքսը չէր վերադառնում: Մետաղամալուխե թնբկազևանը, իհարկե, ինձ համար չէր փոխարինում թիթեղային, սակայն, այնուամենայնիվ, ես դանդաղ լող էի տալիս դեպի անցյալը, իսկ երբ մնացի տեղում, երբ իմ առջև շարունակ հայտնվում էին հիվանդանոցային հիշողություններով լի վերջին տարիների պատկերները, գետնից երկու չոր փայտ վերցրեցի ու ինքս ինձ ասացի. սպասիր, Օսկար, եկ վերջապես տես-

նենք, թե ով ես դու և որտեղից ես եկել: Եվ ահա արդեն իմ առջև լույսով լցվեցին իմ ծննդյան ժամի երկու հարյուր վաթսուց մոմանոց լամպերը: Թիթեռնիկը դղրդում էր նրանց միջև, հեռավոր ամպրոպը շարժում էր ծանր կահույքը: Ես լսեցի Սացերատի, իսկ դրանից հետո մայրիկիս ծայնը: Սացերատը ինձ կրպակ էր խոստանում, մայրիկս խաղալիք խոստացավ, երեք տարեկան հասակում ես պետք է թմբուկ ստանայի, և Օսկարն էլ ահա ձգտում էր հնարավորին չափ շուտ թռչել-անցնել այդ երեք տարիների վրայով. ես ուտում էի, ես խմում էի, փսխում էի, կազդուրվում էի, թույլ էի տալիս ինձ օրորել, բարուրել, լողացնել, մաքրել, վրաս պուդրա շաղ տալ, պատվաստել, պաշտել, անունով դիմել, ընդառաջ գնալով ցանկություններին ժպտում էի, պղպջակներ թողնում երբ կանենայի, քնում էի, երբ ժամանակն էր քնել, արթնանում էի ճիշտ ժամանակին, իսկ քնիս մեջ ընդունում էի այն դեմքը, որը մեծահասակները հրեշտակային են անվանում: Բազմաթիվ անգամ փորլուծություն ունեցա, ես հաճախ էի մրսում, ինչ-որ տեղ կապույտ հազ թքրեցի, այն երկար ժամանակ պահեցի ինձ մոտ և տվեցի միայն այն բանից հետո, երբ կարողացա հասկանալ նրա բարդ ոլորտը և այն ընդմիջտ պահել դաստակներիս մեջ, քանզի, ինչպես հայտնի է բոլորին, «Կապույտ հազ» համերգային համարը մնում էր իմ խաղացանկում, և երբ Օսկարը երկու հազար հանդիսատեսների առջև կապույտ հազ էր թմբկահարում, բոլոր երկու հազար ծերունիներն ու ծեր կանայք սկսում էին երկար հազալով քայլել:

Լյուքսը կաղկանծելով վազեց ինձ մոտ և սկսեց քսմսվել իմ ծնկներին: Ախ, այդ վարձույթի բյուրոյի շունը, որին վարձուքով վերցնելն ինձ իմ միայնակությունը թելադրեց: Նա կանգնել էր իր չորս թաթերի վրա, շարժում էր պոչը, շնից շուն էր, նա շան հայացք ուներ ու փսլնքոտ երախի մեջ ինչ-որ բան. փայտիկ, քար, դե էլ ինչն է շան համար արժեք ներկայացնում:

Ինձ համար այդքան կարևոր կյանքիս սկիզբը դանդաղ ու սահուն հեռանում էր ինձանից: Անցնում էր բերանիս ցավը, որը խոստանում էր առաջին ատամներիս դուրս գալը, ես հոգնած մարմնով թքվեցի ետ, մեծահասակ, հագնված փոքր-ինչ ավելի տաք, քան հարկն է, ծեռքի ժամացույցով կուզիկս, անձը հաստատող փաստաթղթով, դրամապանակիս մեջ՝ թղթադրամների կապուկով: Ես շուրթերով արդեն սեղմել էի սիգարետը և նրան էի մոտեցնում լուցկին՝ նրա վրա դնելով իմ բերանից միանշանակ մանկության համը դուրս մղելու խնդիրը:

Իսկ Լյո՛ւքսն ինչ: Լյուքսը քսմսվում էր ինձ: Ես վռնդեցի նրան, ես նրա վրա ծխի ամպ փչեցի: Նա իր հայացքով լպստում էր ինձ: Ես, ծի-

ծեռնակներ փնտրելով, աչքերով զննեցի հեռախոսասյուների հաղորդալարերը, ես ծիծեռնակներին ուզում էի օգտագործել որպես միջոց աներեսաբար կաշոյ շների դեմ: Սակայն ծիծեռնակներ չկային, և ինձ չհաջողվեց Լյուքսին վռնդել: Նրա մոռուքը ցցվել էր ոտքերիս արանքում և այնքան վստահ էր կալել մի տեղին, կարծես վարձույթի տնօրենը նրան վարժեցրել էր հատուկ այդ նպատակի համար:

Իմ կրունկը երկու անգամ հարվածեց նրան: Նա ետ գնաց, դողալով կանգնեց իր չորս թաթերի վրա և, այնուամենայնիվ, այնքան ինքնավստահ էր մոտեցնում ինձ իր մոռուքը, կարծես նրա ատամների մեջ ոչ թե փայտիկներ էին կամ քար, այլ իմ դրամապանակը, որի առկայությունը ես զգում էի իմ պիջակի մեջ, ինչպես իմ ժամացույցը, որը հստակ տկտկում էր դաստակիս վրա: Այդ դեպքում ի՞նչ էր նա պահում: Ինչն էր նրա համար այդչափ կարևոր ու ցուցադրման համար այդքան արժանի: Ես արդեն ծեռքս մտցրել էի նրա տաք ծնոտների արանքը, ես այն անմիջապես վերցրեցի ծեռքս և անմիջապես հասկացա, թե հատկապես ինչ վերցրեցի, սակայն ձևացրեցի, թե իբր փնտրում եմ մի բառ, որն ունակ է սահմանել այն գտածոն, որը Լյուքսը տարեկանի դաշտից բերեց ինձ:

Գոյություն ունեն մարդկային մարմնի այնպիսի մասեր, որոնք, լինելով մարմնից առանձնացված, պոկված, ենթակա են առավել ճշգրիտ ու հեշտ ուսումնասիրման: Դա մատն է: Կանացի մատ: Մատենմատ: Կանացի մատենմատ: Նրբաճաշակ մատանիով կանացի մատենմատ: Դաստակի բծի և մատի առաջին հոդի միջև մատանուց մոտ երկու սանտիմետր ներքև մատը թույլ էր տվել իրեն առանձնացնել: Սկանները ծալող ջլից մաքուր ու հստակ կռահելի հատվածամաս էր պահպանվել:

Դա գեղեցիկ, դա շարժուն մատ էր: Մատանու քարը, որը պահում էին ոսկյա վեց կեռիկները, ես անմիջապես անվանեցի ծովաբյուրեղ և, ինչպես պարզվեց հետագայում, լիովին ճիշտ էի: Իսկ բուն մատանին մի տեղում այն աստիճան բարակ էր, կոտրվելու վտանգի չափ մաշված, որ ես անմիջապես որոշեցի, որ դա տոհմական թանկարժեք զարդ է: Չնայած կեղտը կամ, ավելի ստույգ, հողը նրա եղունգի տակ գիծ էր գծել, կարծես այդ մատը ստիպված էր եղել քերծել կամ փորել հողը, եղունգի եզրերը և նրա կառուցվածքը խնամվածության տպավորություն էին թողնում: Հետո, այն բանից հետո, երբ ես մատը հանեցի տաք երախից, սառն էր թվում, իսկ նրան բնորոշ դեղնավուն սփրթնածությունը արդարացնում էր այդ սառնությունը:

Արդեն մի քանի ամիս էր, ինչ Օսկարը պիջակի կրծքամասի գրպանում եռանկյունի ծալված ու այնտեղից դուրս ցցված թաշկինակ էր

կրում: Դենց այդ մետաքսե կտորն էլ նա հանեց գրպանից, փռեց, նրա վրա դրեց մատնեմատը ընթացքում որոշելով որ մատի. ներսային կողմի մինչև երրորդ հողը պատված էր գծերով, որոնք վկայում էին ջանասիրության, նպատակասլացության ու փառասեր համառության մասին:

Մատը թաշկինակի մեջ թաքցնելով՝ ես վեր կացա մետաղամալուխի թմբկազլանի վրայից, փաղաքշանքով թոթվեցի Լյուքսի պարանոցը, աջ ձեռքումս պահելով թաշկինակը և թաշկինակի մի մատը՝ պատրաստվեցի բարով ճանապարհ ընկնել, ուզում էի շարժվել դեպի Գերեսիայն, դեպի տուն, իմ գտածոյի վերաբերյալ տարբեր մտադրություններ ունեի, հասցրեցի նույնիսկ մոտենալ մոտակա այգեգործական հողատարածքի ցանկապատին, սակայն այդ ժամանակ ինձ ձայն տվեց Վիտլարը, որը պառկած էր երկփեղկված խնձորենու ճեղքի վրա և այդ դիրքից անընդհատ հետևում էր ինձ ու որսորդական շանը:

ՎԵՐՋԻՆ ՏՐԱՄՎԱՅԸ ԿԱՍ ՊԱՅԱԾՈՅԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ԲԱՆԿԱՅԻ ԱՍՏՎԱԾԱՑՈՒՄԸ

Թեկուզ վերցնենք նրա ձայնը. ամբարտավան, ճոռոմախոս. ոնգախոս: Եվ այսպես, նա պառկած էր խնձորենու ճեղքի վրա և ասաց.

– Լավ շուն ունեք, իմ պարոն:

Ես՝ ի պատասխան, որոշ չափով շփոթված.

– Իսկ դուք ի՞նչ եք անում խնձորենու վրա:

Նա իր ճեղքի վրա սկսեց սիրունանալ, կոտրատվելով ուղղեց իր իրանը.

– Սրանք ընդամենը խնձորենու են, ընդամենը եփելու խնձորենու են: Աստծու սիրուն, ոչնչից մի վախեցեք:

Ստիպված եղա նրան կարգի հրավիրել.

– Անկեղծ ասած, ես ի՞նչ կապ ունեմ ձեր եփելու խնձորենուի հետ: Եվ ինչո՞ւ պետք է վախենամ:

– Դե, գիտեք ինչ,– նա սկսեց օծի պես շարժել լեզուն,– դուք ինձ լիովին կարող եք դրախտային օձ համարել, քանզի եփելու խնձոր դեռ այն ժամանակ գոյություն ուներ:

Ես՝ կատաղաբար.

– Այլաբանական դատարկախոսություն:

Նա՝ աներևակայելի խորամանկությամբ.

– Դուք կարծում եք, որ միայն դեսերտային մրգե՞րն են մեղքի արժանի:

Ես արդեն ուզում էի հեռանալ, քանզի այդ թուպեին ինձ ոչինչ առավել անտանելի չէր քվում, քան դրախտում աճած մրգերի վերաբերյալ բանավեճը, սակայն այդ ժամանակ նա մի կողմ թողեց կողմնակի ակնարկները, ճարակորեն ցած թռավ իր ճեղքի վրայից, երկարահասակ ու անհավասարակշիռ կանգնեց ցանկապատի դիմաց:

– Իսկ այդ ի՞նչ բերեց ձեր շունը տարեկանի դաշտից:

Ախր, ինչո՞ւ ես պատասխանեցի.

– Նա քար բերեց:

Խոսակցությունը վերածվում էր հարցաքննության:

– Եվ դուք քարը թաքցնում եք ձեր գրպանո՞ւմ:

– Ես ընդհանրապես չեմ սիրում գրպանումս քարեր կրել:

– Իսկ ինձ այն, ինչ ձեր շունը բերեց, ավելի շուտ փայտիկ էր հիշեցնում:

– Ես շարունակում եմ պնդել, որ դա քար էր, եթե թեկուզ այն տասը անգամ եղել կամ կարող էր փայտիկ լինել:

– Կարճ ասած, այնուամենայնիվ փայտի՞կ էր:

– Իսկ ինձ համար տարբերություն չկա, փայտիկ էր, թե քար, եփելու, թե դեսերտի խնձոր...

– Ընդ որում, շարժվո՞ղ փայտիկ:

– Շունս դեպի տուն է ձգտում, ես գնացի:

– Փայտիկը մարմնագո՞ւյն է:

– Ավելի լավ է դուք զբաղվեիք ձեր խնձորներով: Գնանք, Լյուքս:

– Փայտիկը մարմնագույն է, շարժվող ու մատանիո՞վ:

– Ի՞նչ եք դուք ուզում ինձանից: Ես սովորական անցորդ եմ, որը զբոսանքի համար վարձույթով շուն է վերցրել:

– Հասկանո՞ւ՞մ եք, ես նույնպես վարձույթով ինչ-որ բան կցանկանայի վերցնել: Չի կարելի ինձ, արդյոք, թեկուզ մեկ վայրկյանով ճկույթիս հագցնել այն շատ գեղեցիկ մատանին, որը փայլում էր ձեր փայտիկի վրա՝ այն վերածելով մատի: Իմ անունը Վիտլար է, Գոթֆրիդ ֆոն Վիտլար, վերջինը մեր տոհմում:

Այդպես ես ծանոթացա Վիտլարի հետ, այդ նույն օրը նրա հետ ընկերացա, մինչ օրս էլ նրան համարում եմ իմ ընկերը և այդ իսկ պատճառով ոչ ավելի ուշ, քան մի քանի օր առաջ երբ ինձ այցելության եկավ, նրան ասացի.

– Ես ի սրտե ուրախ եմ, սիրելի Գոթֆրիդ, որ հատկապես դու ընկերս, մատնեցիր ինձ ոստիկանությանը, այլ ոչ թե մի ինչ-որ առաջին հանդիպած մարդ:

Եթե աշխարհում գոյություն ունեն հրեշտակներ, ապա Վիտլարը նրանցից մեկն է. երկարահասակ, թեթևալիկ, աշխույժ, ծալվող, որին ավելի շուտ կարելի է պատկերացնել փողոցային լապտերներից ամենամառնօգուտին գրկած, քան նրան փարվող տաք աղջկան:

Վիտլարին դժվար է միանգամից նկատելը: Ամեն անգամ ներկայացնելով իր երրորդությունից մեկը՝ նա կարող է, հանգամանքներից կախված, կերպարանափոխվել թելի, բանջարանոցային խրտվիլակի, վերարկուի համար կախիչի, գետնին ընկած փլատակի: Ահա թե ինչու ես նրան չնկատեցի, երբ նստած էի մետաղամալուխե թմբկազլանին, իսկ նա պառկած էր խնձորենու վրա: Չէ՞ որ նույնիսկ շունը չսկսեց հաչել, քանզի շունը չի կարող ո՛չ հրեշտակի հոտը առնել, ո՛չ տեսնել, ո՛չ հաչել:

– Բարի եղիր, – խնդրեցի ես նրան նախանցյալ օրը, – ուղարկիր ինձ այն մատնագրի տեքստը, որը դու արեցիր երեք տարի առաջ և որից սկսվեց իմ դատավարությունը:

Եվ ահա իմ առջև դրված է այդ մատնագրի պատճենը, և ես խոսքը տալիս եմ իրեն՝ նրան, ով դատարանում գործեց իմ դեմ.

«Ես Գոթֆրիդ ֆոն Վիտլարս, հիշյալ օրը պառկած էի խնձորենու ճեղքի վրա, որ աճում է իմ մայրիկի այգեգործական հողակտորում և ամեն տարի ճիշտ այնքան խնձոր է տալիս, որքան խնձորի պովիդլոյի տեսքով կարող եմ տեղավորել պահածոյացման համար մեր յոթ բանկաները: Եվ այսպես, ես պառկած էի ճեղքի վրա, հետևաբար պառկած էի կողքիս՝ ձախ քունքոսկրս տեղավորելով ճեղքի ամենախորը, թեթևակի մամուռով պատված, կետում: Իմ ոտնաթաթերը մատներով ցույց էին տալիս Գերեսհայմի ուղղությամբ: Իսկ ես նայում էի, ի միջի այլոց, ո՞ւր էի ես նայում, իսկ նայում էի ես ուղիղ իմ դիմաց և հույս ունեի, որ իմ տեսադաշտում ինչ-որ բան տեղի կունենա:

Եվ այդ ժամանակ իմ տեսադաշտ մտավ մեղադրյալը, որն այսօրվա դրությամբ համարվում է իմ ընկերը: Նրան ուղեկցում էր շունը, նա վագում էր նրա շուրջը և, ընդհանրապես, իրեն պահում էր այնպես, ինչպես որ հարկն է շներին, իսկ նրան անվանում էին, ինչի մասին հետագայում ինձ հայտնեց մեղադրյալը, Լյուքս, ցեղը՝ ռոտվեյլեր, նրան կարելի է վարժույթով վերցնել վարժույթի բյուրոյում, որը Սուրբ Ռոխայի եկեղեցու մոտակայքում է:

Մեղադրյալը նստեց այն դատարկ թմբկազլանի վրա, որը պատերազմի ամենավերջից հետո ընկած էր իմ տատիկ Ալիսա ֆոն Վիտլարի այգեգործական հողակտորի դիմաց: Բարձր դատարանին հայտնի է, որ

մեղադրյալի հասակը կարելի է սահմանել որպես փոքր ու արատավոր: Դա անմիջապես ընկավ իմ աչքին: Ինձ էլ ավելի անսովոր թվաց փոքրիկ, լավ հագնված պարոնի պահվածքը: Նա երկու չոր ճյուղերով թմբկահարում էր ժանգոտված մետաղամալուխի թմբկազևանի, ասել է թե թմբուկի վրա: Սակայն եթե ուշադրություն դարձնենք, որ մեղադրյալը մասնագիտությամբ հենց թմբկահար է և, ինչպես պարզվեց հետագայում, որտեղ էլ որ հայտնվի, տրվում է իր զբաղմունքին, և որ մետաղամալուխի թմբկազևանը, չէ՞ որ զուր չեն նրան այդպես անվանում, նույնիսկ ամենաընդունակ մարդուն կիրառելի փայտիկներով աշխատել, հարկ կլինի խոստովանել հետևյալը. նախաամպրոպյան ամառային օրով մեղադրյալ Օսկար Սացերատը նստել էր մետաղամալուխի թմբկազևանի վրա, որն ընկած էր տիկին Ալիսա Ֆոն Վիտլարի այգեգործական հողակտորի դիմաց և տարբեր չափսերի երկու չոր ճյուղերի օգնությամբ դիթմիկ կազմակերպած ծայներ էր արծակում:

Այնուհետև ես պետք է ցույց տամ, որ Լյուքս շունը բավական երկար ժամանակ անհետացավ արդեն հունձքի համար հասած տարեկանի դաշտում: Իսկ եթե դուք ինձ հարցնեք, թե կոնկրետ որքան ժամանակով նա անհետացավ, ես կդժվարանամ պատասխանել, քանզի բավական է ես պառկեմ իմ խնձորենու ճեղքի վրա, և ինձ անմիջապես լքում է ժամանակի ցանկացած զգացում: Եվ եթե ես այնուամենայնիվ ասում եմ, որ շունը երկար ժամանակ բացակայում էր, դա կարող է ընդամենը նշանակել, որ ես ինչ-որ կերպ զգում էի այդ շան պակասը, քանի որ ինձ դուր եկան նրա սև մորթին ու կախված ականջները:

Իսկ մեղադրյալի համար, կարծում եմ, բոլոր հիմքերն ունեն մայրպես ասելու, նրա պակասը չէր զգացվում:

Երբ Լյուքս անունը կրող շունը վերադարձավ արդեն հունձքի համար հասած տարեկանի դաշտից, երախում ինչ-որ բան էր բռնել: Չեմ համարձակվի պնդել, իբր ես անմիջապես հասկացա, թե հատկապես ինչ է նա բռնում: Որոշեցի, որ դա փայտ է, ավելի շուտ՝ քար, իսկ միգուցե, պակաս հավանականությամբ, թիթեղյա տուփ կամ թիթեղյա զդալ: Միայն երբ մեղադրյալը շան երախից հանեց corpus delicti, ես հստակ տեսա, թե ինչի հետ մենք գործ ունենք: Սակայն այն պահից, երբ շունը, որքան հիշում եմ, քսմովեց մեղադրյալի շավարի ծախ կողքին, դեռևս երախում ինչ-որ բան պահելով, և, ցավոք, արդեն որևէ սահմանման չենթարկվող պահից, երբ մեղադրյալը տիրոջական տեսքով այն վերցրեց երախից, ամենազգույշ հաշվարկներով անցավ մի քանի րոպե: Որքան էլ շունը փորձում էր գրավել իրեն վարձած տիրոջ ուշադրությունը՝

վերջինս միայն անդադար թմբկահարում էր այն միապաղաղ, տպավորիչ, սակայն անհիմանալի եղանակով, որով թմբկահարում են երեխաները: Միայն երբ շուրջ համարձակվեց դիմել անվայելուչ արարքի և խոնավ մոռթով խցկվեց մեղադրյալի ոտքերի արանքը, նա մի կողմ նետեց փայտիկները և ոտքով հարվածեց, դա հաստատեմ էի իշում, շանը աջ ոտքով հարվածեց: Շունը տիրոջ շուրջ կիսաշրջան կատարեց, սակայն հետո, շան նման դողալով, կրկին մոտեցավ նրան և առաջ մեկնեց դեռևս ինչ-որ բան պարունակող երախը:

Տեղից վեր չկենալով, այլ խոսքերով՝ նստած, մեղադրյալը ձեռքը մտցրեց՝ այս անգամ ձախը, շան ատամների արանքը: Իր գտածոյից ազատվելով Լյուքս շունը մի քանի մետր ետ-ետ գնաց: Իսկ մեղադրյալն ինքը շարունակում էր նստած մնալ գտածոն ձեռքում բռնած, փակեց ափը, կրկին բացեց, կրկին փակեց և երբ նա այն երկրորդ անգամ բացեց, նրա գտածոյի վրա ինչ-որ բան էր փայլում: Իր գտածոյի տեսքի հետ ընտելանալով նա այն բութ մատով ու ցուցամատով բարձրացրեց և հորիզոնական դիրքով պահեց աչքերի հարթության վրա:

Այդ գտածոն միայն այժմ են ես մատ անվանում, նրա փայլելու կապակցությամբ ճշտում եմ. մատնեմատ և նույնիսկ դրանում չկասկածելով, անվանում եմ տալիս հետպատերազմական ժամանակի ամենահետաքրքիր դատավարություններից մեկին, քանզի ինձ՝ Գոթֆրիդ ֆոն Վիտլարիս, մատնեմատի դատավարության ամենակարևոր վկան են անվանում:

Քանի որ մեղադրյալը հանգստություն պահպանեց, ես ևս հանգստություն էի պահպանում: Այո, նրա հանգստությունը փոխանցվեց ինձ: Եվ երբ մեղադրյալը մատանիով մատը խնամքով փաթաթեց թաշկինակի մեջ, որը մինչ այդ սիրատածուի պես պահպանում էր իր պիջակի կրծքի վրայի գրպանում, ես թմբկազլանի վրա նստած այդ մարդու հանդեպ լցվեցի համակրանքի զգացումով. շատ արժանավոր պարոն է, մտածեցի ես, լավ կլիներ նրա հետ ծանոթանալ:

Այդպես էլ ես ծայն տվեցի նրան, երբ իր վարձույթով վերցրած շան հետ ցանկանում էր հեռանալ Գերեսհայմի ուղղությամբ: Սկզբում նա ափսոսանքով արձագանքեց, ես կասեի նույնիսկ՝ մեծամտորեն: Ես մինչ օրս էլ չեմ կարողանում հասկանալ, թե ինչ պատճառով մեղադրյալը իմ մեջ օձի խորհրդանշական մարմնավորում տեսավ, միայն այն բանի պատճառով, որ ես պառկած էի խնձորենու սաղարթավոր մասի վրա: Իմ տատիկի չինական խնձորները ևս նրա մեջ կասկած առաջացրին: Նա ասաց, որ դրանք, անկասկած, դրախտային խնձորներ են:

Չեմ բացառում, որ չարը սովոր է կենալ առավելապես սաղարթների մեջ, ճեղքերի վրա: Սակայն, ահա անծամբ ինձ, ոչ այլ ինչ, քան առանց դժվարության ինձ տիրող ծանծրություն էր դրդում շարաքական մի քանի անգամ խնձորենու ճեղքի վրա զբաղեցնել իմ տեղը: Չմայած, միգուցե ծանծրությոն ինքնըստինքյան հենց չարն է որ կա: Իսկ ի՞նչ էր մեղադրյալին քշում Դյուսելդորֆի պատերի տակ: Նրան, ինչպես նա ավելի ուշ ինձ դրանում խոստովանեց, միայնակությունն էր քշում: Սակայն միայնակություն՝ մի՞թե սա ծանծրության անունը չէ: Այս դատողություններս կիսում եմ ոչ այն նպատակով, որպեսզի մերկացնեմ մեղադրյալին, այլ այն նպատակով, որպեսզի նրան դարձնեմ հասկանալի: Դա չէ՞ արդյոք չարի խաղը, այդ թմբկահարությունը, որը ռիթմիկ վերացրեց չարը, նրան դարձրեց ինձ համար այնքան համակրելի, որ ես խոսեցի նրա հետ և սկսեցի նրա հետ ընկերություն անել: Եվ այն հայտարարությունը ևս, որը ստիպեց ինձ որպես վկայի, իսկ նրան՝ որպես մեղադրյալի, կանգնել բարձր դատարանի առջև, չէ որ այն ևս մեր կողմից հորինված խաղ էր, մեր միայնակությունը և մեր ծանծրությոնը ցրելու ու հագեցնելու ևս մեկ միջոց:

Իմ խնդրանքին տեղի տալով, մեղադրյալը որոշ տատանումներից հետո հագցրեց մատնեմատի վրայի մատանին, ընդ որում, արտակարգ հեշտությամբ դուրս եկած իմ ծախ ճկույթից: Մատանին իսկը իմ չափով էր և ուրախացրեց ինձ: Բնականաբար, դեռ մինչև այն իմ մատի վրա փորձելը, ես լքեցի ճեղքի վրայի իմ սովոր տեղը: Մենք կանգնած էինք ցանկապատի երկու կողմերում, մենք տվեցինք մեր անունները, սկսեցինք զրուցել, ընդ որում մի քանի քաղաքական թեմաներ շոշափեցինք, ինչից հետո էլ նա ինձ տվեց մատանին, իսկ մատը թողեց իրեն, ընդ որում այն շատ խնամքով էր բռնել: Մենք հանգեցինք այն ընդհանուր կարծիքին, որ գործ ունենք կնոջ մատի հետ: Մինչ ես կրում էի մատանին ու այն պահում արևի ճառագայթների տակ, մեղադրյալը սկսեց ազատ ծախ ծեռքով ցանկապատի վրա պարային ուրախ և առույզ ռիթմ թմբկահարել: Սակայն իմ տատիկի հողակտորը շրջափակող փայտե ցանկապատը այն աստիճան անկայուն է, որ մեղադրյալի թմբուկային կոչերին արծազանքեց փայտի ճարճատոցով ու թրթռոցով: Չգիտեմ, թե մենք որքան այդպես կանգնած մնացինք՝ աչքերով խոսելով: Իսկ երբ մի ինչ-որ ինքնաթիռ միջին բարձրության վրա մեզ հասցրեց իր շարժիչների դողդյունը, մենք երկուսս էլ հենց տրված էինք անմեղ խաղին: Չնարավոր է, որ ինքնաթիռն ուզում էր նստել Լոհաուզենում: Եվ չնայած մեր երկուսի համար շատ հետաքրքիր կլիներ իմանալ, թե ինչպես ինք-

նաթիռը կանոնի վայրէջքի գոտի երկու, թե չորս շարժիչներով, մենք մեր հայացքներն իրարից չկտրեցինք, մենք չորոշեցինք վայրէջք կատարելու եղանակը, իսկ այդ խաղը հետագայում, երբ մենք ժամանակ էինք ունենում դրանով զբաղվելու, մենք անվանեցինք Լեո Խենթուկի ճգնափորություն, քանզի մեղմիկ խոսքերով, շատ տարիներ առաջ, նա ուներ մի ընկեր, որ կրում էր նույն անունը, և ահա հենց նրա հետ էլ նա, առավելապես գերեզմանատներում նույն այդ խաղով էր զբաղվում:

Երբ ինքնաթիռը գտավ իր վայրէջքային գոտին, ինձ համար իսկապես դժվար է ասել, երկու թե չորս շարժիչանի մեքենա էր դա, ես մատանին վերադարձրեցի նրան: Մեղադրյալը մատանին հագցրեց մատին՝ իր թաշկինակը երկրորդ անգամ որպես փաթեթավորման նյութ օգտագործելով, և ինձ հրավիրեց ընկերակցել իրեն:

Այս ամենը տեղի էր ունենում հազար ինը հարյուր հիսուն մեկ թվի հունիսի յոթին: Գերեսհայնում, տրամվայի վերջին կանգառում մենք տրամվայ չնստեցինք, այլ տաքսի վերցրեցինք: Հետագայում էլ մեղադրյալը ցանկացած հարմար առիթի դեպքում իմ հանդեպ շռայլություն էր ցուցաբերում: Մենք մեկնեցինք քաղաք: Տաքսիստին կարգադրեցինք սպասել Սուրբ Ռոխի եկեղեցու մոտի շների վարժույթի բյուրոյի դիմաց, հանձնեցինք Լյուքս շանը, կրկին նստեցինք տաքսի, և այն մեզ ողջ քաղաքի՝ Բիլկի, Օբերբիլկի, միջով տարավ Վերստենյան գերեզմանատուն, այնտեղ պարոն Սացերատը ստիպված եղավ վճարել ավելի քան տասներկու մարկ, և դրանից հետո միայն մենք այցի գնացինք գերեզմանաքարերի արհեստանոց՝ Քորնեֆ անունով քարհատի մոտ:

Արհեստանոցում շատ կեղտոտ էր, և ես ուրախացա, որ Քորնեֆն իմ ընկերոջ առաջադրանքը ընդամենը մեկ ժամում կատարեց: Մինչ իմ ընկերը սիրով ու մանրամասնորեն ինձ նկարագրում էր զանազան գործիքները և զանազան քարերի տեսակները, պարոն Քորնեֆը, մատի վերաբերյալ ոչ մի բառ չփոխանակելով, դրանից առանց մատանու գիպսե կաղապար պատրաստեց: Ես աչքի պոչով հետևում էի նրա աշխատանքին. չէ՞ որ մատը առաջիկայում պետք է նախնական մշակման ենթարկել, այլ խոսքերով, այն շփեցին ճարպով, ծայրից թելով կապեցին, այնուհետև ծածկեցին գիպսով, և մինչ գիպսի քարանալը, թելով կտրեցին կաղապարը: Չնայած իմ մասնագիտությամբ ձևավորողիս համար, գիպսե ծուլվածքների պատրաստումը որևէ նոր բան չէր պարունակում, այդ մատը, քարհատի մոտ հայտնվելուց անմիջապես հետո, դարձավ մի տեսակ ոչ նրբազեղ, և նրա ոչ նրբազեղությունն անհետացավ, միայն երբ մեղադրյալը ծեփապատճենի հաջող պատրաստումից հետո

կրկին վերցրեց մատը, ճարպից մաքրեց և իր թաշկինակով փաթաթեց: Իմ ընկերը վճարեց քարհատին: Սկզբում վերջինս չէր ուզում նրանից փող վերցնել, քանի որ պարոն Մացերատին համարում էր իր գործընկերոջ: Դրանից բացի նա ավելացրեց, որ պարոն Մացերատը ժամանակին սեղմելով հանում էր իր մկնոռախտերը և նույնիսկ դրա դիմաց ոչինչ չէր վերցնում: Երբ ծուլածոն քարացավ, քարհատը քանդեց կաղապարը, իսկականին ավելացրեց ծեփապատճենը, խոստացավ մոտակա օրերին էլ մի քանի ծեփապատճեններ պատրաստել և իր գերեզմանաքարերի ցուցահանդեսի միջով մեզ դուրս բերեց դեպի Աղոթատեղիի արահետ:

Տաքսիով երկրորդ ուղևորությունը մեզ հասցրեց գլխավոր կայարան: Այնտեղ մեղադրյալն ինձ կայարանի նրբաճաշակ ռեստորանում առատ ընթրիքի հրավիրեց: Մատուցողի հետ նա շատ մտերմաբար էր խոսում, ինչից ես հետևություն արեցի, որ պարոն Մացերատը, հավանաբար, մշտական այցելուներից է: Մենք թարմ բողկով տավարի կրծքամիս և նաև հռենոսյան սաղմոն էինք ուտում, իսկ վերջում՝ պանիր: Եվ այդ ամենը ավարտեցինք մեկ շիշ շամպայնով: Երբ մեր զրույցի ժամանակ կրկին խոսք գնաց մատի մասին, և ես մեղադրյալին խորհուրդ տվեցի այն ճանաչել որպես ուրիշի սեփականություն և համձնել, նամանավանդ, որ նա այժմ ունի դրա ծեփապատճենը, մեղադրյալը հստակ ու վճռականորեն պատասխանեց, որ իրեն համարում է մատի օրինական սեփականատերը, քանի որ արդեն իսկ իր ծնվելու ժամանակ, չնայած քողարկված ձևով, «թմբուկի փայտիկ» բառի միջոցով նրան այդպիսի մատ էր խոստացվել և հետո նա այստեղ կարող էր վերհիշել իր ընկեր Չերբերթ Տրուչինսկու թիկունքի վրայի սպիները, որոնք, ունենալով մեկ մատ երկարություն, նույնպես մատնեմատ էին նախագուշակում. դե և, ի վերջո, մնում է փամփուշտի պարկուճը, որը նա գտավ Զասպեի գերեզմանատանը և որը նույնպես ապագա մատնեմատի չափսերն ու նշանակությունն ուներ:

Չնայած սկզբնական շրջանում ես պատրաստ էի ծիծաղել իմ նոր ձեռք բերած ընկերոջ տրամաբանության ու դատողությունների վրա, սակայն չի կարելի չխոստովանել, որ տրամաբանող մարդն ունակ է առանց դժվարության ընդունել նման հաջորդականությունը. թմբուկի փայտիկ, սպի, փամփուշտի պարկուճ, մատնեմատ:

Երրորդ տաքսին արդեն ընթրիքից հետո ինձ տուն հասցրեց: Մենք պայմանավորվեցինք նոր հանդիպման վերաբերյալ և երբ երեք օր անց

ես պայմանավորվածության համաձայն մեղադրյալին կրկին այցելեցի, նա, ինչպես պարզվեց, ինձ համար անակնկալ էր պատրաստել:

Սկզբում նա ինձ ցույց տվեց իր բնակարանը կամ, ավելի ճիշտ, իր սենյակը, որովհետև պարոն Սաքերատը այն բնակիչներից վարձով էր վերցրել: Սկզբում դա մի խղճուկ սենյակ է եղել, անցյալում՝ լոգասենյակ, ավելի ուշ, երբ թմբկահարի արվեստը նրան ճանաչում ու բարեկեցություն բերեց, նա հավելյալ գումար վճարեց առանց պատուհանների կացարանի համար, որը քույր Դորոթեայի կացարան էր անվանում, հետո նա պատրաստակամություն հայտնեց վճարել նաև երրորդ սենյակի համար, որը նախկինում զբաղեցնում էր երաժիշտ ու մեղադրյալի գործընկեր ոմն պարոն Մյունցեր, ընդ որում՝ վճարել մեծ գումար, քանզի հիմնական վարձակալը պարոն Ցայդլերը, իմանալով պարոն Սաքերատի ունևորության մասին, անխղճորեն գինը բարձրացրեց:

Այսպես կոչված քույր Դորոթեայի սենյակում մեղադրյալը ինձ համար անակնկալ էր պատրաստել. հայելիով լվացարանի սեղանի մարմարյա հարթակի վրա պահածոյացման համար բանկա էր դրված, մոտավորապես այնպիսի չափսերի, որպիսիք օգտագործում է իմ մայր Ալիսա ֆոն Վիտլարը մեր դրախտային խնձորներից խնձորի պովիդլո փակելու համար: Պարոն Սաքերատի բանկան, սակայն, սպիրտի մեջ լող տվող մատենմատ էր պարունակում: Մեղադրյալը հպարտորեն ինձ մի քանի հաստափոր գիտական գրքեր ցույց տվեց, որոնցով նա դեկավարվել էր մատի պահածոյացման ժամանակ: Ես այդ գրքերը ընդամենը թուլցիկ թերթեցի, լուսանկարների վրա հայացքս գրեթե չսևեռեցի, խոստովանեցի, սակայն, որ մեղադրյալին լիովին հաջողվել էր պահպանել մատի բնական տեսքը, և ընդհանրապես հայելու ֆոնի վրա բանկան իր պարունակությամբ շատ հաճելի էր նայվում և իրենից հետաքրքիր դեկորատիվ լուծում էր ներկայացնում, ինչ ես, որպես արհեստավարժ ծնավորող, չէի կարող չխոստովանել:

Նկատելով, որ ես ընտելացել եմ ապակե բանկայի տեսքին՝ մեղադրյալը ինձ տեղեկացրեց, որ երբեմն այդ բանկայի վրա աղոթում է: Հետաքրքրասիրությամբ լցված, սակայն միևնույն ժամանակ որոշակի հանդգնությամբ, ես անմիջապես խնդրեցի նրան ինձ նման աղոթքի նմուշ ցույց տալ: Նա, իր հերթին, ինձանից փոխադարձ ծառայություն խնդրեց. ինձ թուղթ ու մատիտ տվեց ու պահանջեց, որպեսզի ես գրի առնեմ այդ աղոթքը, որպեսզի ես այդ մատի առթիվ հարցեր տամ, իսկ նա իր ուժերը ներածի չափով պատասխանի աղոթքով:

Այստեղ ես իմ ցուցմունքներին կից ներկայացնում եմ մեղադրյալի խոսքերը, իմ հարցերը, նրա պատասխանները, ապակե բանկայի աստ-

վածացումը. և այսպես, ես խոնարհ ողջունում եմ: Ո՞վ եմ ես: Օսկարն եմ թե ես: Ես բարեվայելուչ եմ, Օսկարը՝ ցրված: Անդադար հավատարմություն և պետք չէ վախենալ շրջադարձից: Օսկարը՝ լրջմիտ, քանզի լի է հիշողություններով: Ես՝ սառը, տաք, ջերմ: Մեղավոր եմ՝ հարցուփորձի ժամանակ: Ամենը եմ՝ առանց հարցուփորձի: Մեղավոր եմ այն պատճառով, որ հանցագործություն եմ կատարել, որովհետև մեղավոր եմ դարձել, չնայած նրան հեռացրեցի ինձանից մեղք գործեցի բառով, մեղավոր լռեցի, չեմ ասում, չեմ լռում, ծնկի եմ գալիս: Աղոթք եմ անում: Ինչի՞ն եմ ես աղոթում: Բանկային: Ինչպիսի՞ բանկայի: Պահածոյացման համար բանկայի: Ի՞նչ է պահածոյացնում բանկան: Պահածոյացման համար բանկան մատ է պահածոյացնում: Դա ի՞նչ մատ է: Մատեն՝ մատ: Ո՞ւմ մատն է: Շիկամագի: Ի՞նչ շիկամագ: Միջին հասակի: Միջին հասակը՝ դա մեկ մետր վաթսու՞ն է նշանակում: Միջին հասակի՝ դա նշանակում է մեկ մետր վաթսուներեք: Հատուկ նշաննե՞ր: Խալ: Խալ որտե՞ղ: Ուսը, ներսի կողմից: Ա՞ջը, ծա՞խը: Աջը: Մատենմատը ո՞ր կողմինն է: Ձախ: Նշանվա՞ծ է: Այո, բայց ամուսնացած չէ: Հավա՞տքը: Ռեֆորմատական: Կո՞ւյս է: Կույս է: Ե՞րբ է ծնվել: Չգիտեմ: Որտե՞ղ: Հանճարների մոտակայքում: Ե՞րբ: Դեկտեմբերին: Աղեղնավո՞ր է, թե՞ Այծեղջյուր: Աղեղնավոր: Իսկ բնավորությո՞ւնը: Ամոթխած: Բարյացակա՞մ է: Ջանասեր է, շատախոս: Բարեպա՞շտ է: Խնայող է, սթափ և ուրախ: Ամոթխա՞ծ է: Սիրում է քաղցրավենիքներ, անկեղծ է ու աստվածավախ: Գունատ է, ամեն ինչից առավել երազում է ճանապարհորդությունների մասին: Դաշտանը կանոնավոր չէ, թույլ է, հաճույքով տառապում է և այդ մասին խոսում: Անձամբ պասիվ է, նախաձեռնող չէ, սպասում է, թե ինչ է լինելու, լավ՝ էլ ունի, գլուխը ի նշան հավանության շարժում է, ձեռքերը ծալում է, երբ խոսում է, իջեցնում է աչքերը, երբ խոսում ես նրա հետ, դրանք լայնորեն բացում է, բաց շագանակագույն բիբին մոտ դարչնագույնի խառնուրդով, մատանին նվեր է ստացել դեկավարից, դեկավարն ամուսնացած է, սկզբում չէր ուզում վերցնել, վերցրեց, սարսափելի դեպք, կոկոսե մանրաթելեր, սատանա, շատ սպիտակ գույն, դուրս եկավ, տեղափոխվեց, վերադարձավ, չկարողացավ բաժանվել, խանդը ևս, սակայն առանց հիմքերի, հիվանդություն, սակայն ոչ ինքնըստինքյան, ոչ, ոչ, չգիտեմ, չեմ ուզում, կապույտ տերեփուկներ եր հավաքում, եկավ, ոչ, ուղեկցեց սկզբից և ևեթ, այլևս չի կարող... Ամմե՞ն: Ամմեն:

Ես՝ Գոթֆրիդ ֆոն Վիտլարս, դատարանում իմ ցուցմունքներին միայն այն պատճառով եմ ավելացնում իմ կողմից գրված այս աղոթքը,

որ, չնայած նրա արտաքին ողջ քառասյանությանը, մատնեմատի տիրոջ մասին տեղեկությունները մեծ մասամբ համընկնում են սպանվածի, քույր Դորոթեա Կենգեթերի մասին դատարանի նյութերի հետ: Իմ խնդիրների մեջ չի մտնում այստեղ կասկածի տակ առնել մեղադրյալի ցուցմունքներն այն մասին, որ նա չի սպանել քրոջը և, ընդհանրապես, երբևիցե նրան սեփական աչքերով չի տեսել:

Ուշագրավ է և, ինչպես մինչ օրս ինձ է ներկայանում, ի օգուտ մեղադրյալի է խոսում այն ինքնամոռացությունը, որով իմ ընկերն աթոռի դիմաց ծնկի էր իջել, ուր նա դրել էր պահածոյացման համար բանկան և այդ ընթացքում մշակում էր իր թմրուկը այն ծնկների միջև սեղմած:

Ավելի քան մեկ տարվա ընթացքում ինձ էլ մեկ անգամ չէ, որ վիճակվել է հետևել, թե ինչպես է մեղադրյալը աղոթում ու թմրկահարում, քանզի շռայլ ապրուստի միջոց տալով, նա ինձ դարձրեց իր ընկերակիցը, համերգային շրջագայությունների ժամանակ, որոնք նա երկարատև ժամանակով ընդհատեց, վերցնում էր իր հետ, սակայն մատնեմատի հայտնաբերումից քիչ ժամանակ անց կրկին վերսկսեց: Մենք շրջագայեցինք ողջ Արևմտյան Գերմանիայով մեկ, մենք հրավերքներ ունեինք նաև Արևելյան գոտի ու արտասահմանյան երկրներ: Սակայն պարոն Մացերատը գերադասում էր մնալ երկրի սահմաններում, իր սեփական խոսքերով, չէր ցանկանում ընկնել սովորական համերգային ջրապտույտի մեջ: Մինչև համերգի սկիզբը նա ոչ մի անգամ բանկայի առջև չէր աղոթում ու չէր թմրկահարում: Միայն ելույթից ու երկարատև ընթրիքից հետո էինք մենք վերադառնում նրա համարը, և այստեղ նա թմրկահարում էր, և այստեղ նա աղոթում էր, ես հարցեր էի տալիս ու գրի էի առնում, ինչից հետո մենք ներկայիս աղոթքը համեմատում էինք մախորդ օրերի ու շաբաթների աղոթքների հետ: Ճիշտ է, աղոթքները պահպանվում էին երկար ու կարճ տարբերակներով: Դրան ավելացրած, երբեմն բառերն ընկնում էին մեկը մյուսի վրա, այն դեպքում, երբ հաջորդ օրը նրանք թափվում էին գրեթե շոշափելի ու երկարածիգ: Սակայն իմ կողմից նման ձևով հավաքված բոլոր աղոթքները, որոնք ես պատիվ ունեմ ներկայացնելու բարձր դատարանին, մանրամասներ չեն պարունակում, քան այն առաջին արձանագրվածը, որը ես կցել եմ իմ ցուցմունքներին:

Այս շրջագայության տարվա ընթացքում ես հարևանցիորեն, մեկ և մյուս համերգային շրջագայությունների միջև, ժանոթացա պարոն Մացերատի որոշ ընկերների ու ազգականների հետ: Այսպես, օրինակ, նա ներկայացրեց ինձ իր խորթ մորը, տիկին Մարիա Մացերատին, որին մե-

դադարյալը բարձր, չնայած և զուսպ, մեծարում է: Այդ նույն օրն ինձ ողջունեց նաև մեղադրյալի խորթ եղբայր Կուրտ Մացերատը տասնմեկամյա, լավ դաստիարակված գիմնազիստը: Տիկին Մարիա Մացերատի քույրը, տիկին Յուստա Քյոստները, ինձ վրա նույնպես լիովին դրական տպավորություն թողեց: Ինչպես ինձ խոստովանեց մեղադրյալը ետպատերազմյան առաջին տարիներին նրա ընտանեկան հարաբերություններն այնքան էլ հարթ չէին ընթանում, սակայն այն բանից հետո, երբ պարոն Մացերատն իր փողերով խորթ մոր համար նրբախորտիկների մեծ խանութ ձեռք բերեց, որտեղ այլոց թվում նաև հարավային արգեր էին վաճառում, ինչպես և հետագայում էր ֆինանսական աջակցություն ցուցաբերում, եթե խանութը դժվարությունների առջև էր կանգնում, խորթ մոր ու խորթ զավակի միջև լիովին բարեկամական հարաբերություններ ձևավորվեցին:

Պարոն Մացերատը ինձ ծանոթացրեց նաև իր որոշ նախկին գործընկերների, առավելապես ջազ նվագողների հետ, որքան էլ որ ջանում էր իմ առջև ուրախ և մարդամոտ երևալ պարոն Մյունցերը, որին պարոն Մացերատը մտերմիկորեն Կլեփ էր անվանում, ես մինչ օրս իմ մեջ ոչ համարձակություն և ոչ էլ ցանկություն եմ գտել, որպեսզի նրա հետ շարունակեմ պահպանել իմ շփումները:

Չնայած մեղադրյալի մեծահոգության շնորհիվ ես որպես ձևավորող աշխատելու անհրաժեշտություն չեմ ունեցել, ես զուտ գործի հանդեպ սիրուց, հենց որ մենք վերադառնում էինք հերթական համերգային շրջագայությունից, համաձայնվում էի մի քանի ցուցափեղկ ձևավորել: Մեղադրյալը ընկերական ձևով հետաքրքրվում էր իմ աշխատանքով, հաճախ ուշ գիշերին կանգնում էր փողոցում ու դառնում էր իմ համեստ արվեստի ուշադիր հանդիսատեսը: Երբեմն աշխատանքն ավարտելուց հետո մենք էլի մի փոքրիկ զբոսանք էինք նախաձեռնում գիշերային Դյուսելդորֆում, սակայն ոչ Դին քաղաքի սահմաններում, քանզի մեղադրյալը տանել չի կարողանում հին գերմանական ոգով պանդոկների հաստացրած ապակիներն ու ցուցանակները: Եվ ահա մի անգամ (այստեղ ես մոտենում եմ իմ ցուցմունքների վերջին մասին) ունտերատով կեսգիշերային զբոսանքը մեզ բերեց տրամվայների հավաքակայանի մոտ:

Մենք կանգնել էինք լիակատար համաձայնության մեջ՝ ուղեկցելով ըստ չվացուցակի հավաքակայան մուտք գործող վերջին տրամվայը: Դա գեղեցիկ տեսարան է: Մեր շուրջը մութ քաղաքն է, հեռվում, քանի որ օրն ուրբաթ է, շինարարության կողմից կոկորդով մեկ գոռում է հար-

բած բանվորը: Մնացածում լռություն է, քանզի դեպո վերադարձող վերջին տրամվայը, նույնիսկ երբ նա զանգ է տալիս ու ստիպում է, որ-պեսզի կլորացված ռելսերն էլ ձայն արձակեն, աղմուկ չի առաջացնում: Մեծ մասը միանգամից մտնում է հավաքակայան: Սակայն որոշները շարունակում են մեկ այստեղ, մեկ այնտեղ դատարկ, տոնական ծնով լուսավորված, կանգնել ռելսերի վրա: Իսկ ո՞ւմ զաղափարն էր դա: Դա մեր ընդհանուր զաղափարն էր: Սակայն ես արտահայտեցի այն: «Դե, սիրելի ընկեր, իսկ ի՞նչ կասես, եթե...»: Պարոն Մացերատը գլխով արեց, մենք առանց շտապելու մտանք ներս, ես տեղավորվեցի մեքե-նավարի խցիկում և անմիջապես ընտելացա նրան, մեղմորեն շարժեցի տեղից, արագ արագություն հավաքեցի, մի խոսքով, ինձ դրսևորեցի որ-պես լավ մեքենավար, ինչի առիթով պարոն Մացերատը, երբ պայծառ լուսավորված հավաքակայանն արդեն մնացել էր ետևում, ընկերաբար արտաբերեց հետևյալ բառերը. «Պարզ է, Գոթֆրիդ, որ դու կնքված կա-թուխ ես, այլապես չէիր կարողանա այսքան հմտորեն տրամվայ վա-րել»:

Եվ, իսկապես, այդ պատահական զբաղմունքը ինձ անսպառ քանա-կության ուրախություն պատճառեց: Դատելով ամեն ինչից, հավաքա-կայանում նույնիսկ չնկատեցին մեր մեկնումը, որովհետև ոչ ոք մեզ չէր հետապնդում, մեզ կարելի էր հեշտությամբ կանգնեցնել նաև հոսանքն անջատելու միջոցով: Ես վագոնը վարում էի Ֆլինգերնի ուղղությամբ, այնուհետև Ֆլինգերնի միջով և, արդեն մոտավոր հաշիվ էի անում, կամ այն է՝ Հանիելի մոտից թեքվեմ դեպի ծախ, կամ այն է՝ բարձրանամ դե-պի Ռաթա, դեպի Ռաթնգեն, երբ պարոն Մացերատը ինձ խնդրեց թեքվել Գրաֆենբերգի ու Գերեսհայմի կողմը: Չմայած «Առյուծի ամրոց» հաս-տատության դիմացի կտրուկ վերելքն ինձ անհամզստություն էր ներ-շնչում, ես կատարեցի մեղադրյալի խնդրանքը, վերելքը հաղթահարե-ցի, պարասրահն արդեն մնում էր ետևում, երբ ստիպված եղա կտրուկ արգելակել, որովհետև գծերի վրա կանգնած էին երեք մարդ և ավելի շուտ պահանջում, քան խնդրում էին ինձ կանգնել:

Հանիելը անցնելուց քիչ ժամանակ անց պարոն Մացերատը գնա-ցել էր դեպի վագոնի խորքը, որպեսզի սիգարետ ծխի: Եվ ես ստիպված էի մեքենավարի կարգավիճակով գոռալ. «խնդրում եմ նստել»: Ես նկա-տեցի, որ նրանցից երրորդը՝ առանց գլխարկի մարդը, որին մնացած, սև ժապավեններով, կանաչ գլխարկներով երկուսը, երկու կողմերից սեղմելով, պահում էին մեջտեղում, բարձրանալու ժամանակ ոչ այն է՝ անզգուշության պատճառով, ոչ այն է՝ վատ տեսողության, ոտքը մի քա-

նի անգամ դրեց ուսնատեղից հեռու: Ուղեկցողները կամ պահապանները բավական կոպիտ ձևով օգնեցին նրան բարձրանալ առջևի հարթակ, իսկ այնտեղից անցնել դեպի վագոն:

Ես արդեն շարժվել էի տեղից, երբ վագոնի ներսից սկզբում աղեկ-տուր կաղկանծ լսեցի, հետո այնպիսի ծայն, կարծես ինչ-որ մեկը ապտակներ է հասցնում, հետո, ի հանգստություն ինձ, պարոն Մացերատի վճռական ծայնը, որը հանդիմանում էր նստածներին և կոչ էր անում նրանց չհարվածել վիրավոր, կիսակույր մարդուն, որն իր ակնոցից գրկված՝ տառապում է:

– Ուրիշի գործերի մեջ մի խցկվեք,– բղավեց կանաչ գլխարկներից մեկը:– Նա այսօր դեռ կտեսնի, թե ինչն ինչոց է: Առանց այն էլ պատմությունը չափից դուրս երկարեց:

Մինչ ես դանդաղ գնում էի Գերեսհայմով, իմ ընկերը՝ պարոն Մացերատը, ցանկացավ իմանալ, թե ինչ հանցագործություն է կատարել այդ խեղճ կիսակույր մարդը: Եվ խոսակցությունն անմիջապես ծայրաստիճան տարօրինակ ընթացք ստացավ. երկու-երեք բառից հետո մենք հայտնվեցինք պատերազմի բովում, ավելի ստույգ ասած, ամեն ինչ տեղի էր ունեցել հազար ինը հարյուր երեսունինը թվի սեպտեմբերի մեկին: Պատերազմի սկիզբը, կիսակույրին անվանեցին պարտիզան, որը մասնակցել է Լեհական փոստատան անօրինական պաշտպանությանը: Որքան էլ տարօրինակ է, սակայն պարոն Մացերատը, որն այդ ժամանակ տասնհինգ տարեկան էր, պարզվեց, որ լիովին տեղեկացված է, ճանաչեց կիսակույրին, ասաց, որ դա Վիկտոր Վելունն է, փողային փոխանցումների խեղճ կույր առաքողը, որը ռազմական գործողությունների ժամանակ կորցրեց ակնոցը, փախավ առանց ակնոցի, դուրս պրծավ դահիճների ձեռքից: Սակայն վերջիններս մինչև պատերազմի ավարտը շարունակեցին նրան հետապնդել, նույնիսկ երեսունինը թվով թվագրված փաստաթուղթ ներկայացրեցին, և դա զնդակահարության մասին հրաման էր: Ի վերջո նրանք բռնեցին նրան, նրանցից մեկը, որը կանաչ գլխարկով էր, գոռաց, իսկ երկրորդը հայտարարեց, որ ինքը շատ ուրախ է, այժմ ի վերջո կարելի է վերջ դնել այս ողջ պատմությանը: Ողջ ազատ ժամանակը, նույնիսկ արձակուրդը, նա վատնել է այն բանի վրա, որպեսզի ի կատար ածի հազար ինը հարյուր երեսունինը թվի զնդակահարության մասին հրամանը. վերջիվերջո, նա այլ մասնագիտություն էլ ունի՝ շրջիկ մանր առևտրական է, իսկ ընկերը՝ արևելքից փախստական, և նա ևս ունի իր խնդիրները, նա ստիպված է ամեն ինչ

սկսել զրոյից, արևելքում նա բարգավաճող դերձակի արհեստանոց ուներ, սակայն այժմ վերջ, բավական է, այս գիշեր հրամանը ի կատար կածվի և հնարավոր կլինի անցյալին վերջ դնել՝ ինչպիսի երջանկություն է, որ մենք դեռ հասանք վերջին տրամվային:

Այդպես ես կամքիս հակառակ վերածվեցի վագոնավարի, որը Գերեսիայն է տանում մի մահվան դատապարտվածի և գնդակահարության մասին հրամանով երկու դահիճների: Արվարձանի դատարկ, փոքր-ինչ թեք շուկայի հրապարակում ես թեքվեցի աջ, ուզում էի վագոնը հասցնել մինչև ապակու գործարանի մոտի վերջին կանգառը, այնտեղ կանաչ գլխարկներին ու կիսակույր Վիկտորին իջեցնել, ինչից հետո իմ ընկերոջ հետ գնալ տուն: Վերջինից երեք կանգառ առաջ պարոն Մացերատը լքեց վագոնը և մոտավորապես այն տեղում, որտեղ արհեստավարժ մեքենավարները դնում են իրենց բուտերբրոտներով թիթեյա տուփերը, դրեց իր պորտֆելը, որի մեջ, ինչպես ինձ հայտնի էր, գտնվում էր մատով բանկան:

– Մենք պետք է փրկենք նրան, չէ՞ որ սա Վիկտորն է, խեղճ Վիկտորը:– Պարոն Մացերատը ակնհայտորեն անհամզստացած էր:– Սակայն մինչ օրս այդպես էլ իրեն համապատասխան ակնոց չի ընտրել, նա շատ կարճատես է, նրան կգնդակահարեն, իսկ նա այլ կողմ կնայի:

Ես կարծում էի, թե դահիճներն անգնեն են, սակայն պարոն Մացերատը նկատել էր երկու կանաչ գլխարկավորների վերարկուների ուռուցիկությունը:

Նա Դանցիգում Լեհական փոստատմից փողային փոխանցումներ էր առաքում: Այժմ նա մույն բանը անում է Դաշնային փոստատմից: Սակայն աշխատանքային օրն ավարտվելուց հետո նրանք հետապնդում են նրան, քանի որ դեռ ոչ ոք չի վերացրել:

Չնայած լրիվ չհասկացա պարոն Մացերատի խոսքերը, ես, սակայն, նրան խոստացա գնդակահարության ժամանակ նրա հետ մեկտեղ ներկա լինել, իսկ եթե հաջողվի, ապա նաև խանգարել գնդակահարությունը:

Ապակու գործարանի ետևում, ուղիղ այգեգործական հողակտորների դիմաց, ես լուսնի լույսի տակ արդեն տեսել էի իմ տատիկի՝ հենց այն խնձորներով հողակտորը, ես արգելակեցի և դեպի տրամվայի խորքը գոռացի. «Վերջին կանգառը, խնդրում ենք ազատել վագոնը»:

Նրանք անմիջապես էլ հայտնվեցին սև ժապավեններով կանաչ գլխարկներով, և կրկին կիսակույրից մեծ ջանքեր պահանջվեց ոտքը

ոտնակի վրա դնելու համար: Այնուհետև պարոն Մացերատը նույնպես իջավ, պիջակի տակից հանեց թմբուկը, իսկ իջնելիս ինձ խնդրեց վերցնել իր բանկայով պորտֆելը:

Մենք լքեցինք դեռ երկար ժամանակ մեզ լույս տվող վագոնը և քայլեցինք դահիճների հետքերով, հետևաբար՝ նրանց գոհի ետևից:

Մենք գնում էինք այգիների ցանկապատների երկայնքով: Դա ինձ հոգնեցնում էր: Երբ մեր առջևից գնացող երեքը կանգնեցին, ես նկատեցի, որ որպես գնդակահարելու տեղ՝ նրանք ընտրել են հենց իմ մայրիկի հողակտորը: Բողոք հայտնեց ոչ միայն պարոն Մացերատը, բողոք հայտնեցի նաև ես: Նրանք մեր բողոքների վրա ոչ մի ուշադրություն չդարձրեցին, առանց այն էլ թեքված ցանկապատը տապալեցին, կիսակույր մարդուն, որին պարոն Մացերատը խեղճ Վիկտոր անվանեց, կապեցին խնձորենուց, հենց իմ երկփեղկվածության ներքևում և կրկին գրպանի լապտերների լույսի տակ մեզ ներկայացրեցին գնդակահարության մասին ճմռթված հրամանը, որը ստորագրված էր ռազմադաշտային դատարանի տեսուչ Ջալևսկու կողմից: Որքանով հիշում եմ, ստորագրությունն արվել էր Սոպոտում՝ հազար ինը հարյուր երեսունինը թվի հոկտեմբերի հինգին, կնիքները վաժեր էին, մի խոսքով, այստեղ հնարավոր չէր ոչինչ անել, սակայն այնուհանդերձ մենք սկսեցինք խոսել Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության, Ժողովրդավարության, կոլեկտիվ մեղքի, Ադենաուերի և նման բաների մասին: Սակայն կանաչ գլխարկներից մեկը արհամարհեց մեր բոլոր առարկությունները ասելով, որպեսզի մենք չխցկվենք ուրիշի գործերի մեջ, որ մինչ օրս դեռ խաղաղության պայմանագիր չկա, որ ինքը, ինչպես և մենք երկուսս, իր ծայնը տալիս է Ադենաուերին, իսկ հրամանը՝ դե, հրամանը մնում է ուժի մեջ, նրանք այդ թղթով եղել են ամենաբարձր ատյաններում, նրանք ամենուր խորհրդատվություն են ստացել, նրանք միայն իրենց պարտքն են կատարում, իրենց անիծյալ պարտքը, և ավելի լավ է մենք մեր ճանապարհով գնանք:

Սակայն մենք մեր ճանապարհով չհեռացանք, ավելին, երբ կանաչ գլխարկներն արձակեցին իրենց անջրանցիկ վերարկուները և դուրս հանեցին իրենց ինքնաձիգները, պարոն Մացերատը իր թմբուկը հարմարեցրեց և հենց այդ վայրկյանին լուսինը ծեղքելով դուրս եկավ ամպերի շարանի միջից, նրա եզրերը բոցավառվում էին մետաղական փայլով, ինչպես պահածո տուփի ատամնավոր եզրը, և հենց այդպիսի, բայց վնասված թիթեղի վրա պարոն Մացերատը սկսեց փայտիկներով թմբկահարել, թմբկահարում էր հուսահատ, և ծայնը ստացվում էր ան-

սովոր, սակայն միևնույն ժամանակ ինչ-որ բանով ծանոթ: Հաճախ կրկին ու կրկին արծագանքի պես հնչում էր. կործանվել է, չի կործանվել, դեռ չի կործանվել, Լեհաստանը դեռ չի կործանվել: Սակայն դա արդեն պարոն Մացերատի թմբուկը չէր, դա խեղճ Վիկտորի ծայրն էր, որն այդ երգի բառերը գիտեր. «Լեհաստանը կործանված չէ, քանի դեռ ողջ ենք մենք»: Դատելով ամեն ինչից կանաչ գլխարկներին նույնպես ծանոթ էր այդ ռիթմը, քանզի նրանք կուչ եկան լուսնի կողմից լուսավորվող իրենց մետաղական ունեցվածքների ետևում: Չէ որ քայլերգը, որին իմ մայրիկի այգում ստիպեցին հնչել պարոն Մացերատն ու խեղճ Վիկտորը, նախաբան դուրս բերեց լեհական հեծելազորին: Միգուցե լուսինն էլ էր այդտեղ օգնում, միգուցե թմբուկը, լուսինը և կարճատես Վիկտորի ոյուրաբեկ ծայրը միացյալ ջանքերով գետնի տակից դուրս կանչեցին թամբած ծիերով արշավող այդքան մարդկանց. դղրդում էին սմբակները, փնչացնում էին ռունգերը, շառաչում էին խթանները, խրխնջում էին հովաստակները, հուսսա՛ ու հեյսսա՛՝ սակայն ոչ, ոչ մի նման բան: Ոչինչ չէր շառաչում, չէր փնչում, չէր դղրդում, չէր խրխնջում, «հուսսա՛» չէր գոռում, «հեյսսա՛» չէր գոռում, այլ ընդամենը անծայն սահուն էր Գերեսիայմի ետևի հեծած դաշտերի վրայով, այնուամենայնիվ, նաև կար լեհական զինվորների հեծելավաշտը, քանզի պարոն Մացերատի թմբուկի նման ապիտակակարմիր պատվադրոշները ցնցվում էին նիզակների ծայրերին, ոչ, չէին ցնցվում, այլ ինչպես ողջ հեծելավաշտը, լողում էին լուսնի տակ, միգուցե լուսնի վրայից իջած, լողում էին ու թքվում դեպի ծախ, որտեղ մեր հողակտորն էր գտնվում, լողում էին, ու թվում էր, թե ո՛չ միս են, ո՛չ արյուն, բայցևայնպես, լողում էին ինքնաշենները, որոնք նման էին խաղալիքների, որոնք իրականում ուրվականներ էին, միգուցե նման էին այն ձեռագործին, որն առասանակից հյուսում է պարոն Մացերատի հիվանդապահը, առասանակից գործված լեհական հեծելազորը, անծայն և, այնուհանդերձ, սմբակներով դրդղացնելով, անմարմին, անարյուն և, այնուամենայնիվ, լեհական սանձը թողած, թռչում էր ուղիղ մեզ վրա, և մենք ընկանք գետնին, ենթարկվեցինք լուսնին ու լեհական հեծելազորին: Իմ մայրիկի հողակտորի միջով, հոգածությամբ խնամված հողակտորների միջով նրանք սլացան, միայն իրենց հետ վերցրեցին խեղճ Վիկտորին, ինչպես նաև երկու դահիճներին: Անհետացան բաց հարթավայրում, լուսնի տակ, կործանվեցին, դեռ չկործանվեցին, դեմքով՝ դեպի արևելք, դեպի Լեհաստան, լուսնի ետևում:

Մենք, ծանր շնչելով, սպասում էինք, մինչև գիշերը կրկին ամայանա, մինչև երկինքը կրկին փակվի տանելով այն լույսը, որը կարող էր

ընդամենը մեկ ակնթաթ հարծակման դրդել վաղուց կործանված հեծելազորին: Առաջինը ես ուքի կանգնեցի և, ընդ որում, ամենևին չնվազեցնելով այն դերը, որը խաղաց լուսնի լույսը, մեծ հաջողության առիթով շնորհավորեցի պարոն Մացերատին:

Վերջինս միայն հոգնած ու ճնշված թափ տվեց ձեռքը.

– Հաջողությո՞ւն, սիրելի Գոթֆրիդ: Կյանքում ինձ չափից շատ հաջողություն է բաժին հասել: Ես կնախընտրեի գոնե մեկ անգամ բավարարվել առանց դրա: Սակայն դա շատ դժվար է ու մեծ ջանքեր է պահանջում:

Ինձ դուր չէկան նրա խոսքերը, որովհետև անծամբ ես ջանասեր մարդկանց ցեղից եմ, սակայն այդպես էլ հաջողություն չունեմ: Պարոն Մացերատը ինձ թվաց անշնորհակալ, և ես սկսեցի բարձրածայն նրան կշտամբել.

– Դու մեծամիտ ես դարձել, Օսկար,– ես ինձ թույլ տվեցի սկսել այդպես, որովհետև այդ ժամանակ արդեն մենք իրար «դու»-ով էինք դիմում:– Բոլոր թերթերը գոռում են քո մասին: Դու գովազդել ես քո անունը: Ես փողի մասին չեմ էլ խոսում: Եվ դու կարծում ես, որ ինձ համար, որի անունը ոչ մի թերթ չի հիշատակում, հեշտ է քեզ գլխիդ պսակ դրվածի հետ կողք կողքի դռնեդուռ ընկնել: Որքան ես կցանկանայի գոնե մեկ անգամ այնպիսի արարք գործել, որպիսին հենց նոր կատարեցիր դու, իր ձևի մեջ միակը, ընդ որում՝ մեն-մենակ, կատարել ու հայտնվել թերթերի էջերում, որպեսզի այնտեղ մեծ տառերով տպեն. դա Գոթֆրիդ ֆոն Վիտլարն է արել:

Պարոն Մացերատի քրքիջն ինձ վիրավորեց: Նա պառկել էր մեջքի վրա, իր կուզը թաղել էր փափուկ հողի մեջ, երկու ձեռքով պոկում էր խոտերը, խոծիկները բարձր օդ էր նետում ու ծիծաղում էր, ինչպես անմարդկային Աստվածը, որն ամեն ինչ կարող է:

– Իմ ընկեր, ախր դրանից ավելի հեշտ բան չկա: Ահա իմ պորտֆելը: Այն հրաշքով չընկավ լեհական հեծելազորի սմբակների տակ: Այն նվիրում եմ քեզ, զուր չէ, որ այնտեղ է գտնվում մատնեմատով բանկան: Վերցրու այդ բոլորը, արագ վազիր Գերեսհայմ, այնտեղ դեռևս կանգնած է լուսավորված վագոնը, մտիր, բարձրացիր նրա մեջ և քո նվերի հետ միասին ուղևորվիր Ֆյուրսթենվալի կողմը, ամենակարճ ճանապարհով դեպի ոստիկանություն: Այնտեղ հայտարարություն արա, և արդեն վաղը դու քո անունը կտեսնես բոլոր թերթերում: Սկզբում ես չէի ուզում ընդունել այդ առաջարկը, որ նա ամենայն հավանականությամբ չի կարող ապրել առանց իր մատով բանկայի, սակայն նա ինձ հանձնա-

րարեց պատասխանելով, որ մատի հետ կապված այս ամբողջ պատմությունը իրեն բավականաչափ զգվեցրել է, իսկ դրան գումարած, նա մի քանի գիպսե ծեփապատճեններ ունի, դրանից բացի, նրա պատվերով նրա համար ևս մեկ հատ ծուլել են ոսկուց, այնպես, որ ես ի վերջո պետք է վերցնեմ պորտֆելը, գտնեմ մեր կողմից թողած տրամվայի վագոնը, դրանով մեկնեմ ոստիկանություն և անեմ իմ հայտարարությունը:

Ես վազեցի և դեռ երկար ժամանակ իմ թիկունքում լսում էի պարոն Մացերատի ծիծաղը, քանզի նա մնաց նախկին տեղում պառկած, ուզում էր, մինչ ես զնգզնգացնելով վերադառնում էի քաղաք, փնջերով խոտեր պոկել ու ծիծաղել գիշերվա իշխանությանը տրվելու համար: Իսկ հայտարարությունը... ես այն արեցի միայն առավոտյան, պարոն Մացերատի բարության շնորհիվ իմ անունը հասավ մինչև թերթերի էջերը»:

Սակայն ես Օսկարս, նույն ինքը ամենաբարի պարոն Մացերատս, ծիծաղելով պառկել էի Գերեսհայմի ետևի գիշերային սև խոտերի վրա, ծիծաղելով գլորվում էի մահացու լուրջ, նոսր աստղերի տակ, իմ կուզը թաղում էի հողի ջերմ թագավորության մեջ, ինքս ինձ ասում էի՝ քնիր, Օսկար, ևս մեկ ժամվա չափ քնիր, քանի դեռ չի արթնացել ոստիկանությունը: Քեզ այլևս բախտ չի վիճակվի այսքան ազատ պառկել լուսնի տակ:

Իսկ արթնանալով, նախքան կհասկանայի, որ լույսը բացվել է, ես նկատեցի, թե ինչպես ինչ-որ բան, թե ինչպես ինչ-որ մեկը լպստում է իմ դեմքը. ջերմ, կոպտամաշկ, հավասարաչափ խոնավ:

Հագիվ թե ոստիկանությունը, որին ոտքի է հանել Վիտլարը, հասել է այստեղ ու լպստում է ինձ, որպեսզի նման ձևով արթնացնի: Եվ, այնուամենայնիվ, անմիջապես չբացեցի աչքերս, թույլ տվեցի, որ ինչ-որ մեկը, կամ ինչ-որ բան էլի մի քիչ ինձ ջերմորեն, կոպիտ մաշկով հավասարաչափ, խոնավ լպստի, հաճույք էի ստանում լպստոցից ու չէի փորձում իմանալ, թե ով է դա անում՝ ոստիկանությունը, ենթադրում էր Օսկարը, թե՞ կովը: Միայն հետո ես բացեցի իմ երկնագույն աչքերը:

Նա բժավոր էր, սև-սպիտակ, նա պառկած էր իմ կողքին, շնչում ու լպստում էր ինձ, մինչև որ ես բացեցի աչքերս: Չորս կողմը լուսավոր օր էր, փոփոխական անպամածություն, և այդ ժամանակ ես ինձ ասացի՝ Օսկար, ժամանակ մի կորցրու այս կովի կողքին, որքան էլ նա երկնային աչքերով է նայում քեզ, որքան էլ կոշտ լեզվով ջանասիրաբար հանգստացնում ու կարծացնում է քո հիշողությունը: Դրսում առավոտ է, ճանճերը դզգում են, ժամանակն է, որ դու նախապատրաստվես փա-

խուստի: Վիտլարը քեզ կմատնի, հետևաբար, քեզ հարկավոր է փախչել: Առանց թաքնվելու լուրջ փորձի լուրջ ցուցմունքները ոչինչ չարժեն: Թող կովը բառաչի, իսկ դու փախիր: Միևնույն է, նրանք քեզ կորսան, եթե ոչ այստեղ, ապա այնտեղ, սակայն դա արդեն քո հոգսը չէ:

Եվ այսպես, ես կովի կողմից լպստված, լվացված ու սանրված, սկսեցի իմ փախուստը, սակայն փախստականի կարգավիճակով ընդամենը մի քանի քայլ անելուց հետո բռնկվեցի առավոտվա ձևով զրնգուն ծիծաղով, թմբուկս թողեցի կովին, որը պառկած էր նախկին տեղում ու բառաչում էր, իսկ ես ծիծաղելով փախա:

ԵՐԵՍՈՒՆ

Ախ, հա, փախու՛ստ: Ես դեռ այդ մասին էլ պետք է պատմեմ: Ես փախչում էի, որպեսզի բարձրացնեի Վիտլարի ցուցմունքների արժեքը: Սակայն առանց որոշակի նպատակի փախուստը անհնար է, մտածում էի ես: Իսկ ո՞ր ես դու ուզում փախչել, Օսկար, – հարցնում էի ինքս ինձ: Բաղաքական իրավիճակը և այսպես կոչված «երկաթյա վարագույրը» զրկում էին ինձ արևելք փախչելու հնարավորությունից: Ստիպված էի որպես փախուստի նպատակակետ ջնջել իմ Աննա Տրուչինսկի տատիկի չորս շրջագոգեստները, որոնք մինչ օրս էլ, պաշտպանություն ու ապաստան խոստանալով, ուռչում են Կաշուբյան կարտոֆիլի դաշտերում չնայած անձամբ իմ կողմից դեպի չորս շրջագոգեստների կողմը փախուստը դիտվում էր որպես միակ հեռանկարայինը, եթե, միևնույնն է, պետք էր փախչել:

Տեղին է ասել. այսօր ես նշում եմ իմ երեսուներորդ ծննդյան տարեդարձը, իսկ դառնալով երեսուն տարեկան, մարդը պարտավոր է տղամարդու պես կշռադատել փախուստների մասին, այլ ոչ երեխայի նման: Մարիան, որն ինձ երեսուն մոմերով կարկանդակ բերեց, ասաց.

– Դու երեսուն տարեկան ես դարձել, Օսկար: Ժամանակն է, որ դու կամաց-կամաց խելքի գաս:

Կլեփը, իմ ընկեր Կլեփը, ինչպես և միշտ, ինձ ջազային ծայնագրություններով սկավառակներ նվիրեց, հետո հինգ լուցկի օգտագործեց, որպեսզի վառի իմ կարկանդակի վրայի երեսուն մոմերը:

– Երեսունում կյանքը նոր միայն սկսվում է, – ասաց Կլեփը:

Նա ինքը քսանինը տարեկան է:

Իսկ ահա Վիտլարը իմ ընկեր Գոթֆրիդը, որն առավել մոտ է իմ սրտին, ինձ քաղցրավենիքներ բերեց, իմ մահճակալի ճաղավանդակի վրայով առաջ խոնարհվեց ու խնթխնթացրեց:

— Իսկ երբ Հիսուսը դարձավ երեսուն ապստամբեց և կոչ արեց իր աշակերտներին:

Վիտլարը միշտ էլ սիրում էր ինձ շփոթության մեջ գցել: Իբր ես պետք է վեր կենայի իմ անկողնուց ու հավաքեի իմ աշակերտներին, և այս ամենն այն պատճառով, որ ես երեսուն տարեկան էի: Հետո եկավ իմ փաստաբանը, սկսեց ինչ-որ թուղթ թափ տալ, շեփորահարեց իր շնորհավորանքները, մահճակալիս թիկնակը զարդարեց իր նեյլոնե գլխարկով և ինձ, ինչպես և մնացած հյուրերին, տեղեկացրեց:

— Սա ես հանգամանքների երջանիկ բերում եմ անվանում: Այսօր իմ պաշտպանյալը նշում է իր ծննդյան երեսուներորդ տարեդարձը, և հենց նրա ծննդյան երեսուներորդ տարեդարձին ինձ տեղեկություն է գալիս, որ մատենմատի կապակցությամբ դատավարության ընթացքը կվերականգնվի, քանզի նոր ապացույցներ են հայտնաբերվել. քույր Բեաթեն, դե, չէ՞ որ դուք գիտեք...

Այն, ինչից ես արդեն շատ տարիներ երկյուղ էի կրում, երկյուղ էի կրում իմ փախուստի օրվանից, տեղյակ պահեց իր մասին, այսօր, իմ ծննդյան երեսուներորդ տարեդարձին նրանք կգտնեն իրական մեղավորին, նրանք ինձ բաց կթողնեն հատուկ բժշկական հաստատությունից, ինձանից կխլեն իմ սիրած անկողինը, ինձ դուրս կբերեն սառը, բոլոր քամիներով փչող փողոց և երեսունամյա Օսկարին կստիպեն կանչել իր աշակերտներին ու նրանց հավաքել իր ու իր թմբուկի շուրջ:

Եվ այսպես, դա նա՝ քույր Բեաթեն է նախանձից սպանել իմ քույր Դորոթեային:

Միգուցե դուք դեռ չե՞ք մոռացել: Կար մի այդպիսի բժիշկ Վերներ, որը, ինչպես հաճախ է պատահում կինոյում ու կյանքում, կանգնած էր երկու բուժքույրերի միջև: Մռայլ պատմություն է. Բեաթեն սիրում էր Վերներին: Իսկ Վերները սիրում էր Դորոթեային: Իսկ Դորոթեան ընդհանրապես ոչ մեկին չէր սիրում կամ, այսպես ասենք, իր հոգու խորքում սիրում էր փոքրիկ Օսկարին: Եվ այդ ժամանակ Վերները հիվանդացավ: Եվ նրա մոտ էր այցելում Դորոթեան, որովհետև նա պառկած էր նրա բաժանմունքում: Իսկ Բեաթեն դա ոչ մի կերպ չէր կարողանում տանել: Եվ այդ իսկ պատճառով քույր Դորոթեային համոզեց իր հետ զբոսնել, իսկ Գերեսիայմից ոչ հեռու, տարեկանի դաշտում նրան սպանեց կամ, ասենք այսպես, վերացրեց: Այժմ Բեաթեն առանց խոչընդոտ-

ների կարող էր գնալ բժիշկ Վերների ետևից, սակայն նա նրա ետևից գնում էր այնպես, որ բժիշկը ոչ միայն չառողջացաւ, այլև ճիշտ հակառակը: Հնարավոր է, որ սիրուց խելքը թոցրած քույրը հետևյալ կերպ էր մտածում. մինչ նա հիվանդ է, նա պատկանում է ինձ: Արդյո՞ք նա նրան չափից դուրս չափադեղաքանակներով դեղեր էր տալիս: Թե՛ տալիս էր ոչ այն դեղերը: Բոլոր դեպքերում, բժիշկ Վերները մահացավ չափից դուրս մեծ դեղաքանակների պատճառով կամ այդ դեղերի պատճառով, սակայն դատարանի առջև Բեաթեն չխոստովանեց ո՛չ չափից դուրս մեծ դեղաքանակների մասին, ո՛չ էլ ոչ այն դեղերի, ո՛չ էլ տարեկանի դաշտում զբոսանքի, որը քույր Դորոթեայի համար վերջին զբոսանքը դարձավ: Իսկ Օսկարին, որը նույնպես ոչ մի բան չէր խոստովանել, սակայն բանկայի մեջ էր պահել իրեն մերկացնող մատը, նրանք մեղավոր ճանաչեցին տարեկանի դաշտի հետ կապված, սակայն ինձ համարեցին անգործունակ և ինձ ուղարկեցին հատուկ բժշկական հիմնարկություն՝ հսկողության տակ: Բոլոր դեպքերում, մինչ այն, երբ Օսկարին դատեցին ու խցկեցին այդ հաստատությունը, նա փորձեց փախչել, քանի որ ես ուզում էի նկատելիորեն բարձրացնել այն ցուցմունքների արժեքը, որոնք բերել էր իմ ընկեր Գոթֆրիդը:

Երբ ես սկսեցի իմ փախուստը, քսանյոթ տարեկան էի: Ընդամենը մի քանի ժամ առաջ իմ տոնական կարկանդակի վրա, հանգիստ ծուլությամբ կաթելով, այրվում էին երեսուն մոմեր: Ահա այն ժամանակ ևս, երբ ես փախչում էի, նույնպես սեպտեմբեր էր: Ես ծնվել եմ Կույսի նշանի տակ: Սակայն խոսքն այստեղ կզնա ոչ թե էլեկտրական լամպերի տակ իմ ծնունդի, այլ իմ փախուստի մասին:

Քանի որ, ինչի մասին ասվեց ավելի վաղ, ճանապարհը դեպի արևելք, դեպի տատիկս, փակ էր, ես, ինչպես և մեր օրերում յուրաքանչյուր մարդ, ստիպված եղա փախչել արևմուտք: Եթե քաղաքական բարձր նկատառումներով դու չես կարող գնալ հարազատ տատիկիդ մոտ, այդ ժամանակ վազիր պապիկիդ մոտ, որն ապրում է Բուֆալոյում, Միացյալ Նահանգներում: Փախիր Ամերիկա, Օսկար, տեսնենք, թե որքան հեռու կփախչես:

Կոլյայչեկ պապի և Ամերիկայի վերաբերյալ միտքն իմ գլխում ծագեց, երբ ես դեռ փակ աչքերով պառկած էի Գերեսիայմի ետևի մարգագետնում, և կովը լպստում էր իմ դեմքը: Մոտավորապես առավոտյան ժամը յոթն էր, և ինքս ինձ ասացի՝ Գոթֆրիդը երեկ հոգնել էր, հնարավոր է, որ նա իր հայտարարությունն անի միայն ութին և, կամ էլ, ութն անց կեսին, օգտագործիր ժամանակի մեջ առավելությունը, որը դու

այդ ձևով ստացել են: Ինձանից տասը րոպե պահանջվեց հեռախոսով քնաթաթախ Գերեսիայն տաքսի կանչելու համար: Տաքսին ինձ հասցրեց Գլխավոր կայարան: Ուղևորության ընթացքում են հաշվեցի իմ կանխիկ գումարը, սակայն հաճախ չեղվում էի հաշվից, որովհետև պարբերաբար բռնկվում էի առավոտյան բնորոշ անմեղ ու թարմ ծիծաղով: Այնուհետև են թերթեցի իմ ճանապարհային անձնագիրը, այնտեղ՝ շնորհիվ «Վեստ» համերգային գործակալության հոգատարության, Ֆրանսիա մուտք գործելու վիզա հայտնաբերեցի, որը գործում էր նաև Միացյալ Նահանգների համար, դոկտոր Դյոշը արդեն վաղուց էր համակված թմբկահար Օսկարի համերգային շրջագայությամբ վերը նշված երկրներին երջանկացնելու գաղափարով:

Շատ լավ, ասացի ինքս ինձ, այդ ժամանակ փախչում ենք Փարիզ, դա հեշտ է անել, դա լավ է հնչում և կսազեր Գաբենի մասնակցությամբ ֆիլմի համար, որը ծխամորձ ծխելով, լիովին բարեհոգի ընկնում է քո ետևից: Իսկ ինձ ո՞վ պետք է խաղա: Չապլինը: Պիկասոն:– Ծիծաղելով և իմ մտքերից հուզված, են դեռ էլի շրմփացնում էի իմ փոքր-ինչ ճնոթված շալվարին, երբ վարորդն արդեն վաղուց պահանջում էր վճարել իր յոթ մարկը: Ես վճարեցի ու նախաճաշեցի կայարանի ռեստորանում: Թերխաշ ծվի կողքին են բռնել էի երկաթուղային չվացուցակը, համապատասխան գնացք ընտրեցի, նախաճաշից հետո դեռ հասցրեցի ձեռք բերել անհրաժեշտ տարադրամը, համատեղ գնեցի նաև լավ կաշվից մի ճամպրուկ՝ վախենալով վերադառնալ Յուլիխերշտրասե, այնտեղ խցկեցի թեև թանկարժեք, սակայն վատ նստող մի վերնաշապիկ, նույն տեղում դրեցի գումատ, կանաչ գիշերային անդրավարտիքս, ատամի խոզանակը, մածուկը և դրանց նման մանրուքներ, քանի որ խնայելու անհրաժեշտություն չկար՝ գնեցի առաջին կարգի տոմս, ինչից գրեթե հենց անմիջապես հետո ինձ հրաշալի զգացի պատուհանի մոտի փափուկ բազկաթռի մեջ. են փախչում էի, սակայն վազելու կարիքը չկար: Աթոռի բարձիկները ևս նպաստում էին իմ խորհրդածություններին: Հենց որ գնացքը շարժվեց՝ սկսվեց փախուստը, Օսկարը սկսեց իր համար սարսափի արժանի ինչ-որ բան հորինել, քանզի դրա համար պատճառ կար, ինքս ինձ ասացի, առանց վախի ոչ «փախի»: Դե այդ դեպքում ասա, Օսկար, ի՞նչն է քեզ թվում սարսափելի և ինչը՝ փախուստի արժանի, եթե նույնիսկ ոստիկանության մասին միտքը քո մեջ այլ բան չի առաջացնում, քան վաղորդյան լուսավոր ծիծաղ:

Այսօր լրացավ իմ երեսուն տարին և, չնայած իմ փախուստը, ինչպես և դատաքննությունը հեռու անցյալում են, այն վախը, որը են ներշնչեցի ինձ, երբ փախչում էի, այդ վախը ոչ մի տեղ չի անհետացել:

Ի՞նչն էր պատճառը՝ վագոնների ցնցումները, երկաթուղային գծի երգը: Տեքստը միապադաղ մոտենում էր, միայն Ասիսենից առաջ այն իմ միտքն ընկավ, նստեց իմ՝ առաջին կարգի բազկաթոռների մեջ թաղվածիս մեջ, ամրապնդվեց, չհեռացավ նույնիսկ Ասիսենից հետո, երբ սահմանը մենք անցանք մոտավորապես տասն անց կեսին: Դառնում էր ավելի ու ավելի հստակ և սարսափելի, այնպես որ ես նույնիսկ ուրախ էի, որ մաքսավորները որոշ չափով ինձ շեղեցին, ընդ որում, իմ կուզը նրանց մոտ ավելի հետաքրքրություն առաջացրեց, քան իմ անունն ու իմ անձնագիրը, և ես կրկնում էի ինքս ինձ. ախ, այդ Վիտլարը, այդ քնկո՛ւտը: Շուտով տասնմեկն է, իսկ նա դեռ պահածոյացման համար բանկան թևի տակ դրած ոստիկանություն չի հասել, այն դեպքում, երբ ես նրա ողորմածությամբ վաղ առավոտից փրկվում եմ փախուստով, ուզում եմ ինձ վախ ներշնչել, որպեսզի փախուստը առաջ մղիչ ուժ ունենա. ախ, ինչ աստիճան էի ես վախենում Բելգիայում, երբ երկաթուղային գիծը երգում էր. «Որտե՞ղ է մեր խոհարարուհին, Սև խոհարարուհին: Այստեղ է նա, այստեղ պիտի լինի նա, պիտի լինի նա...»:

Այսօր ես երեսուն տարեկան եմ, դատաքննության վերսկսվելու պատճառով, սպասվելիք արդարացման դատավճռի պատճառով ես ստիպված եմ կրկին տեղաշարժվել և գնացքներում ու տրամվայներում լսել. «Այստեղ է նա, այստեղ պիտի լինի նա, պիտի լինի նա»:

Սակայն եթե շեղվեմք Սև խոհարարուհու հանդեպ իմ վախից, որի սարսափելի հայտնվելուն ես սպասում էի յուրաքանչյուր կայարանում, ուղևորությունն ինքնըստինքյան հաճելի էր: Ես կուպեում մնացի մենակ հնարավոր է, որ խոհարարուհին ճամփորդում էր հարևան կուպեում, հերթականությամբ ծանոթանում էի բելգիական ու ֆրանսիական մաքսավորների հետ, մի հինգ րոպե ննջում էի, թեթև ճիչով արթնանում և, որպեսզի գոնե ամբողջապես չհայտնվեմ Սև խոհարարուհու դիմաց, թերթում էի «Շափգել» շաբաթաթերթը, որը դեռ Դյուսելդորֆում վագոնի պատուհանից էի գնել, կրկին, ինչպես անցյալում շատ անգամ, զարմացա այն բանի վրա, թե ինչպես է, որ լրագրողներն ամեն ինչ գիտեն, նույնիսկ իմ մենեջերի՝ «Վեստ» համերգային գործակալության աշխատակից դոկտոր Դյոշի մասին, հողված գտա, իսկ նրանում հաստատումն այն բանի, ինչը ես առանց նրանց էլ գիտեի. Դյոշի համերգային հետախուզական ծառայությունը կանգնած էր ընդամենը մեկ հեմարանի վրա, և այդ հեմարանը Օսկարն էր՝ թնճկահարը, բավականին վայելուչ լուսանկար: Եվ «բաշող-տանող հեմարանը» գրեթե մինչև Փարիզ հասնելը պատկերացնում էր «Վեստ» համերգային հետախուզության

այն սնանկացումը, որն անխուսափելիորեն կհետևի իմ կալանավորմանը և Սև խոհարարուհու սարսափելի հատմվելուն:

Իմ ողջ կյանքում ես չէի վախեցել Սև խոհարարուհուց: Միայն փախուստի ժամանակ, երբ ես ուզում էի ինչ-որ բանից վախենալ, նա սողալով մտավ իմ մաշկի տակ և այդպես էլ մնաց այնտեղ չնայած, մեծ մասամբ քնած տեսքով, մնաց մինչև այսօր, երբ ես նշում եմ իմ երեսունամյակը, նա տարբեր կերպարանքներ է ընդունում. օրինակ, «Գյոթե» բառը ինձ երբեմն ստիպում է վախից գոռալ և մտնել վերնակի տակ: Որքան էլ ես երիտասարդ տարիքից ուսումնասիրում էի բանաստեղծների արքային, ինձ վրա մշտապես ծանր տպավորություն էր թողնում նրա օլիմպիական հանգստությունը: Իսկ արդեն այժմ, երբ նա, Սև խոհարարուհու հագուստով զգեստավորված, այլևս իմ առջև լուսավոր ու դասական չի ներկայանում, այլ հակառակը, իր սևությամբ գերազանցելով անգամ Ռասպուտինին, կանգնում է իմ մետաղյա մահճակալի դիմաց և ի պատիվ իմ ծննդյան տարեդարձի հարցնում է. «Որտե՞ղ է մեր խոհարարուհին, Սև խոհարարուհին»,– ես սարսափելի վախենում եմ:

«Այստեղ է նա, այստեղ է նա»,– երգում էր գնացքը՝ փախստական Օսկարին Փարիզ տանելով: Անկեղծ ասած, ես Ինտերպոլի ներկայացուցիչներին սպասում էի արդեն փարիզյան Դյուսիսային կայարանում՝ Գոր-դյու-Նոր-ում, ինչպես ասում է ֆրանսիացին: Սակայն միայն բեռնակիրը, որից կարմիր գինու հոտն այն աստիճան էր փչում, որ նրան Սև խոհարարուհու տեղ ընդունելը ամենայն ցանկության դեպքում անհնարին էր, խոսեց ինձ հետ, և ես մտերմաբար մեկնեցի նրան իմ ճամպուրկը, որպեսզի նա այն հասցնի մինչև պտուտադռնակի մոտ: Չէ՞ որ ես այդպես էլ գիտեի. ոստիկանությունը և խոհարարուհին ևս չեն ցանկանա փող ծախսել կառամատույցի տոմսի վրա, նրանք քո հետ կգրուցեն ու կբռնեն քեզ արդեն պտուտադռնակից հետո: Եվ, ուրեմն, դու խելամիտ կվարվես, եթե դեռ պտուտադռնակի դիմաց վերցնես քո ճամպուրկը: Ահա ես էլ հենց ստիպված եղա այն քարշ տալ մինչև մետրո, որովհետև նույնիսկ ոստիկանությունը չբարեհաճեց հայտնվել, որպեսզի վերցնի իմ ուղեբեռը:

Ես ծեզ ոչինչ չեմ պատմի մետրոյի համաշխարհային ճանաչում ունեցող հոտի մասին: Ինչպես մոտ ժամանակներս կարդացի, կարող եմք այդպիսի հոտով օծանելիք գնել ու մեզ վրա շաղ տալ: Ես ուշադրություն դարձրեցի միայն այն բանի վրա, որ, նախ և առաջ, մետրոն, երկաթուղու նման, չնայած որ այլ ռիթմով, հարց է տալիս Սև խոհարարուհու մասին, և երկրորդ, որ նա պետք է հայտնի լինի մնացած ուղևորներին և նրանց վախ ներշնչի, ինչպես և ինձ, քանզի իմ շուրջը բոլորը վախ ու

սարսափ էին ճառագում: Իմ ծրագիրն այսպիսի տեսք ուներ. մետրոյով հասնել մինչև Պորտե-դը Իտալիկ, իսկ այնտեղից տաքսի վերցնել և գնալ Օռլի օդանավակայան, ես ինձ առանձնապես հրապուրիչ ու ինքնատիպ էի պատկերացնում ձերբակալությունը եթե ոչ Յոլուսիսային կայարանում, ապա այդ դեպքում հանրահայտ Օռլի օդանավակայանում և ուղեկցորդուհու հագուստով խոհարարուհուն: Ես ստիպված եղա մեկ անգամ փոխել գնացքը, ուրախացա, որ ձեռքիսն այդքան թեթև ճամպրուկ է և թույլ տվեցի, որպեսզի մետրոյի վագոնը ինձ տանի դեպի հարավ, իսկ ինքս մտածում էի. իսկ որտեղ դու դուրս կգաս, Օսկար, Տեր Աստված, որքան իրադարձություններ մեկ օրում. այսօր առավոտյան Գերեսիայմից ոչ հեռու քեզ լիզում էր կովը, դու ուրախ էիր ու վախի զգացում չունեիր, իսկ այժմ դու Փարիզում ես, դե որտեղ ուրեմն կիջնես, և որտեղ է նա՝ սև ու սարսափելի, դուրս գալու քեզ ընդառաջ: «Պլաս դը Իտալիկի» վրա, թե՛ արդեն Պորտե-ի մոտ:

Ես իջա «Պորտե»-ից մեկ կանգառ առաջ, «Մեզոն Բլանշ»-ի մոտ, քանի որ այսպես էի մտածում. նրանք, իհարկե, մտածում են, որ ես մտածում եմ, որ նրանք կանգնած են «Պորտե»-ի մոտ: Դրա փոխարեն նա գիտի, թե ինչ եմ մտածում ես, ինչ եմ մտածում նրանք: Ես դրանից զզվել էի: Փախուստը և վախի զգացումի տանջալիորեն պահպանվելը հոգնեցրին ինձ: Օսկարը այլևս չէր ցանկանում օդանավակայան գնալ, նա «Մեզոն Բլանշը» առավել ինքնատիպ էր համարում, քան Օռլին, և պարզվեց, որ ճիշտ էր. մետրոյի այդ կայարանում շարժասանդուղք կար, որն ինձ օգնեց որոշ բարձր զգացմունքներ ապրել ու լսել նրա հավասարաչափ թխկթխկոցի մեջ. «Որտեղ է մեր խոհարարուհին, Սև խոհարարուհին: Այստեղ է նա, այստեղ է նա»:

Օսկարը գտնվում է որոշակի շփոթվածության մեջ: Նրա փախուստը մոտենում էր ավարտին, փախուստի հետ ավարտին է մոտենում նաև նրա պատմությունը. արդյոք «Մեզոն Բլանշ» մետրոյի շարժասանդուղքը կլինի բավականաչափ բարձր, ուղղաբերձ ու խորհրդանշական, որպեսզի իր հավասարաչափ թխկթխկոցով նշանավորի նրա գրառումների եզրափակիչ մասը:

Սակայն այստեղ ես վերհիշում եմ իմ սեփական, իմ այս օրվա երեսնամյակը: Եվ բոլոր նրանց, ում շարժասանդուղքը չափից դուրս աղմկոտ է թվում, ու չի սարսափեցնում Սև խոհարարուհին, ես, որպես եզրափակիչ պատկեր, առաջարկում եմ իմ երեսուներորդ ծննդյան տարեդարձը: Քանզի մի՞թե երեսուներորդ ծննդյան տարեդարձը բոլոր մնացյալներից ամենամիանշանակը չէ: Նա իր մեջ ամփոփում է երեք թիվը, նա թույլ է տալիս կանխատեսել վաթսույն թիվը և դրանով այն

դարձնում է ավելորդ: Երբ այսօր առավոտյան իմ տոնական կարկանդակի վրա երեսուն մոմեր այրեցի, ես պատրաստ էի ուրախությունից ու գորովանքից արտասվել, սակայն Մարիայի պատճառով անհարմար զգացի. երեսուն տարեկանում այլևս չի կարելի արտասվել:

Յենց շարժասանդուղքի առաջին աստիճանը ընդունեց ինձ, եթե ընդհանրապես հնարավոր համարենք, որ շարժասանդուղքը առաջին աստիճան ունի, ես սկսեցի ծիծաղել: Չնայած վախիս կամ հենց նրա պատճառով ես ծիծաղում էի: Շարժասանդուղքը դանդաղ ու կտրուկ բարձրանում էր վերև, իսկ վերևում կանգնած էին նրանք: Ինձ մոտավորապես կես սիգարետի չափով ժամանակ էր մնում: Երկու աստիճան վերևում բարձրանում էր ծեր կինը, ի դեմս որի ես սկզբում, ընդ որում առանց որևէ հիմքի, կասկածեցի Սև խոհարարուհուն: Նրա գլխին մրգերի պատկերներով զարդարված գլխարկ կար: Մինչ ես ծխում էի, գլխունս միտք ծագեց, և ես ընդհանուր առմամբ ունեցա շարժասանդուղքի կապակցությամբ տարբեր ասոցիացիաներ. սկզբում Օսկարը պատկերում էր բանաստեղծ Դանտեին, որը վերադառնում էր դժոխքից, իսկ վերևում, որտեղ ավարտվում է շարժասանդուղքը, նրան եմ սպասում «Շափգելի» ճարպիկ թղթակիցները մեկ հարցով. «Ողջույն, Դանտե, դե, ինչպե՞ս է այնտեղ, դժոխքում»: Նման խաղ արեցի նաև բանաստեղծների արքայի՝ Գյոթեի հետ, և «Շափգելի» մարդիկ ինձ հարց ու փորձ էին անում, թե ինչպես է այնտեղ, ներքևում, մայրերի մոտ: Չետո բանաստեղծները ինձ զզվեցրին, ինքս ինձ ասացի՝ վերևում չկան ո՛չ «Շափգելից» մարդիկ, ո՛չ գրպաններում մետաղական ժետոններ դրած հայտնի պարոններ: Այնտեղ կանգնած է նա՝ խոհարարուհին, և շարժասանդուղքը դղողում է. «Որտե՞ղ է մեր խոհարարուհին, Սև խոհարարուհին», իսկ Օսկարը պատասխանում է. «Այստեղ է նա, այստեղ է նա»:

Շարժասանդուղքի կողքին կային նաև լիովին նորմալ աստիճաններ: Դրանցով մարդիկ ներքև մետրոյի կայարան էին իջնում: Ակնհայտորեն փողոցում անձրև էր տեղում: Մարդիկ թրջված տեսք ունեին: Դա ինձ անհանգստացրեց, որովհետև Դյուսելդորֆում ես թիկնոց գնելու համար ժամանակ չունեցա: Սակայն մի թռուցիկ հայացք դեպի վերև, և Օսկարը կարող էր համոզվել, որ աննկատ նկատելի դեմքերով պարոնները իրենց մոտ երկու լիովին քաղաքացիական անձրևանոցներ ունեն՝ չնայած դա ամենևին էլ կասկածի տակ չէր դնում Սև խոհարարուհու գոյությունը:

Ինչպե՞ս ես կիսոսեմ նրանց հետ, ես անհանգստացա ու հաճույք զգացի՝ դանդաղ ծխելով իմ սիգարետը, զգացմունքների դանդաղ վերելք ստեղծող, գիտելիքները հարստացնող շարժասանդուղքի վրա.

շարժասանդուղքի վրա մարդն ավելի երիտասարդ է դառնում, շարժասանդուղքի վրա մարդը դառնում է ավելի ու ավելի տարիքով: Ես ընտրություն ունեի՝ որպես երեք տարեկան կամ որպես վաթսուն տարեկան, թողնել շարժասանդուղքը, Ինտերպոլի հետ հանդիպել որպես նորածին կամ ծերունի, այս կամ այն տարիքում վախենալ Սև խոհարարուհուց:

Հավանաբար, արդեն շատ ուշ է: Իմ մետաղյա մահճակալն այնքան հոգնած տեսք ունի, և իմ հիվանդապահ Բրունոն ևս երկու անգամ իմ դռան վրայի անցքին է մոտեցրել իր մտահոգ շագանակագույն աչքը: Հոդմածադիկ պատկերող ջրաներկ կտավի տակ դրված է երեսուն մոմերով ձեռք չտված կարկանդակը: Հնարավոր է, որ Մարիան արդեն քնած է: Ինչ-որ մեկը, կարծես դա Հուստան էր Մարիայի քույրը, ինձ մոտակա երեսուն տարիների համար երջանկություն ցանկացավ: Մարիան այնպես է քնում, որ կարելի է նախանձել: Այո, իսկ ի՞նչ կամեցավ ինձ ծննդյանս տարեդարձի կապակցությամբ իմ որդի Կուրտը գիմնագիստը, օրինակելի աշակերտը, ողջ դասարանում ամենալավը: Երբ Մարիան քնած է, նրա շուրջ կահույքը նույնպես քուն է մտնում: Ախ, այո, հիշեցի, հիշեցի. փոքրիկ Կուրտն ինձ հանգիստ առողջացում ցանկացավ: Իսկ ես անծամբ կցանկանայի Մարիայի քնի գոնե մի պատառիկը, քանի որ ես հոգնել եմ, և իմ գրեթե բոլոր բառերը սպառվել են: Կլեփի երիտասարդ կինը, չնայած բարի նպատակներով, ի պատիվ իմ կուզի, մի հիմար բանաստեղծություն էր հորինել: Ահա արքայազն Օյգենն էլ էր այլանդակ, սակայն վերցրեց ու, այնուամենայնիվ, գրավեց Բելգրադ քաղաքն ու ամրոցը: Ժամանակն է, որպեսզի Մարիան ի վերջո հասկանա, որ կուզը երջանկություն է բերում: Ահա արքայազն Օյգենը ևս երկու հայր ուներ: Այժմ ես երեսուն տարեկան եմ, սակայն իմ կուզն ավելի երիտասարդ է: Լյուդովիկոս Տասնչորսերորդը արքայազն Օյգենի ենթադրյալ հայրերից մեկն էր: Նախկինում գեղեցիկ կանայք փողոցներում հաճախ էին ձգտում դիպչել իմ կուզին երջանկության համար: Արքայազն Օյգենը այլանդակ էր և այդ իսկ պատճառով բնական մահով մահացավ: Եթե Հիսուսը կուզ ունենար, դժվար թե հաջողվեր նրան խաչի վրա մեխել: Մի՞թե ես այժմ պարտավոր եմ հավաքվել ու շուրջս աշակերտներ հավաքել միայն այն պատճառով, որ լրացել է իմ երեսուն տարին:

Բայց դա ընդամենը շարժասանդուղքային գաղափար էր: Շարժասանդուղքն ինձ անընդհատ տանում էր վեր ու վեր: Իմ առջևում ու վերևում անքաղաքավարի զույգ էր: Իմ ետևում ու ներքևում՝ գլխարկով ծեր կինը: Փողոցում անձրև է, իսկ վերևում, լրիվ վերևում կանգնած են Ինտերպոլի պարոնները: Աստիճանները շարված են եզրավոր շրիշակ-

ներով: Երբ կանգնած եմ շարժասանդուղքի վրա, պետք է ամեն ինչը մի լավ կշռադատել. որտեղի՞ց ես դու եկել: Ո՞ւր ես դու գնում: Ո՞վ ես դու: Ինչպե՞ս է քո անունը: Ի՞նչ ես դու ուզում: Պետքը համակում եմ ինձ. երիտասարդ Սարիայի վանիլը: Յուզով պատրաստված սարդիմանների յուղը, որն իմ խեղճ մայրիկը տաքացնում ու տաք վիճակում խմում էր, մինչև որ ինքն էլ սառեց ու հեռացավ գետնի տակ: Յան Բրոնսկին, որն անփոփոխ օժանելիք էր օգտագործում, սակայն վաղաժամ մահը արդեն փչում էր նրա կոճակների բոլոր հանգույցների միջով: Բանջարեղեն վաճառող Գրեֆի մառանից ծմեռային կարտոֆիլի հոտ է գալիս: Եվ ևս մեկ անգամ. առաջին դասարանցիների թերթաքարերի գրատախտակի վրա չորացած սպունգների հոտը: Եվ իմ Ռոզվիտան, որից մշկախաղողի ու դարչինի հոտ էր գալիս: Երբ պարոն Ֆայնգուլը իմ ջերմության վրա շաղ տվեց իր ախտահանիչ միջոցները, ես լողում էի կարբոլաթթվի ամպի վրա: Ախ այդ Սուրբ Քրիստոսի սիրտը եկեղեցու կաթոլիցիզմը, այդ բազմաթիվ չթարմացված հագուստները, այդ սառը փոշին: Ես ծախ կողային զոհասեղանի դիմաց իմ թմբուկը փոխանցեցի, սակայն ո՞ւմ:

Այնուամենայնիվ, դա ընդամենը շարժասանդուղքային գաղափար էր: Այսօր ինձ ուզում են մեխերով մեխել, ինձ ասում են. դու երեսուն ես: Եվ հետևաբար, դու պետք է հավաքես աշակերտներիդ: Հիշիր, խնդրեմ, թե ինչ էիր դու ասում, երբ քեզ բռնել էին: Հաշվիր քո կարկանդակի վրայի մոմերը, թո՛ղ անկողիդը և հավաքի՛ր աշակերտներիդ: Չէ՞ որ երեսուն տարեկանի դիմաց այդքան շատ հնարավորություններ են բացվում: Օրինակ, եթե ինձ իսկապես դուրս հանեն բժշկական հիմնարկությունից, ես կկարողանայի ևս մեկ անգամ խնդրել Սարիայի ձեռքը: Այսօր ես շատ ավելի մեծ հաջողության հավանականություն կունենայի: Այդ Օսկարն էր, որ նրան խանութ գնեց, մինչ օրս էլ ծայնապնակների վրա շարունակում է լավ փող աշխատել, այդ ընթացքում դարձավ ավելի հասուն ու մեծահասակ: Երեսունում ժամանակն է ամուսնանալու: Կամ ընդունենք այսպես. ես մնում եմ ամուրի, ինձ համար ընտրում եմ իմ մասնագիտություններից մեկը, լավ կրաքարի քարհանք եմ գնում, մի քանի քարհատների եմ վարձում, աշխատում եմ քարհանքից՝ շինարարություն, առանց միջնորդների: Երեսուն տարեկանում ժամանակն է, որպեսզի կայունացնես քո կենցաղը: Կամ, եթե ապագայում ինձ զգվեցնեն նման կիսակառույց շինությունները, ես կներկայանամ Ուլլա անունով մուսային, նրա հետ միասին ու նրա կողքին որպես հետաքրքիր բնորդ կծառայեմ գեղեցիկ արվեստներին: Իսկ միգուցե գեղեցիկ մի օր ես ընդհանրապես կամուսնանամ նրա՝ այդքան հաճախ ու այդքան կարճատև ժամանակով նշանվող մուսայի հետ: Երեսուն տարեկանում

ժամանակն է ամուսնանալու: Կամ, եթե ինձ ծանոթացնի Եվրոպան, ես կարտագաղթեմ Ամերիկա, Բուֆալո, իմ հին երազանքը. ես կփնտրեմ ու կգտնեմ իմ պապին միլիոնատեր Ջո Կոլչիկին, նույն ինքը՝ նախկին հրծիգ Յոզեֆ Կոլյայչեկին: Երեսուներեք ժամանակն է անցնել նստակյաց կյանքի: Եվ կամ ես կհամձնվեմ, թույլ կտամ, որ ինձ մեխերով մեխեն, դուրս կգամ և միայն այն պատճառով, որ երեսուն տարեկան եմ, կներկայանամ որպես մեսիա, որի տեղն են նրանք ինձ ընդունում: Սեփական փորձիս հակառակ իմ թմբուկը ավելին կդարձնեմ, քան նա ունակ է պատկերել, նրան կվերածեն խորհրդանիշի, կհիմնեն աղանդ, կուսակցություն կամ ուղղակի մասոնական օթյակ:

Զնայած ինձնից վերև կանգնած սիրահար գույզին ու ինձնից ներքև՝ գլխարկով ծեր կնոջը, շարժասանդուղքային գաղափարը գրավեց ինձ: Արդեն ասե՛լ եմ, որ գույզը կանգնած էր մեկ, այլ ոչ թե երկու աստիճան վեր, որ իմ և գույզի միջև դրել էի իմ ճամպուկը: Ֆրանսիայում երիտասարդ մարդիկ չափազանց տարօրինակ տպավորություն են թողնում: Այսպես, աղջիկը, մինչ շարժասանդուղքը նրանց տանում էր վեր, արծակեց նրա հագի կաշվե բաճկոնը, այնուհետև վերնաշապիկը և սկսեց մշակել տասնութամյա մաշկը: Ընդ որում, դա կատարում էր այնքան գործնական, այնպես արհեստավարժ, բացարձակապես ոչ էրոտիկ շարժումներով, որ իմ մեջ նույնիսկ կասկած առաջացավ. մարդկանց մեջ իրենց սիրային կիրքը ցուցադրելով՝ երիտասարդ մարդիկ աշխատավարձ են ստանում, որպեսզի Ֆրանսիայի մայրաքաղաքը չկորցնի իր երբեմնի փառքը: Սակայն, երբ դրանից հետո գույզը սկսեց համբուրվել, իմ կասկածները հոգս ցնդեցին. աղջկա լեզվից քիչ էր մնում տղայի շունչը կտրվեր և նա դեռ շարունակում էր հազալ, երբ ես արդեն հանգցրել էի իմ սիգարետը, ցանկանալով ոստիկանության առջև ներկայանալ որպես չժխող: Ինձնից ներքև կանգնած ծեր կինն ու նրա գլխարկը, ես ուզում եմ ասել, որ գլխարկը գտնվում էր հենց իմ գլխի հարթության վրա, քանի որ իմ հասակը հավասարակշռում էր երկու աստիճանների միջև բարձրության տարբերությունը, ոչ մի արտառոց բան չէր անում, եթե չհաշվենք այն, որ նա ինչ-որ բան էր փնթփնթում, քթի տակ ինքն իրեն կշտամբում էր: Սակայն, վերջիվերջո, փարիզեցի շատ ծեր կանայք են իրենց այդպես պահում: Շարժասանդուղքի՝ ռետինե բազրիքները մեզ հետ բարձրանում էին վեր: Կարելի էր ձեռքը դնել դրանց վրա, որպեսզի ձեռքը նույնպես գնար: Ես այդպես էլ կվարվեի, եթե հետս ձեռնոցներ վերցրած լիների: Պատերի վրայի բոլոր հախճա-սալիկները մի քիչ, աննշան քանակությամբ էլեկտրական լույս էին անդրադարձնում: Խողովակներն ու համատարած բաց դեղնավուն մետա-

ղաճալուխների փնջերը ուղեկցում էին մեր վերելքը: Չեմ կարող ասել, թե աստիճանները դժոխային աղմուկ էին բարձրացնում: Չնայած իրենց մեխանիկական ծագմանը, դրանք նույնիսկ հարմարավետ էին թվում: Եվ, չնայած սարսափելի Սև խոհարարուհու մասին բանաստեղծությանների թխկթխկոցին, «Սեզոն Բլանշ» մետրոյի-կայանը ինձ վրա տնական, ես նույնիսկ կասեի, մտերմիկ տպավորություն էր թողնում: Ես շարժասանդուղքի վրա ինձ զգում էի ինչպես տանը, ես ինձ երջանիկ կհամարեի չնայած վախիս ու մանկական սարսափիս, եթե նա ինձ հետ վեր բարձրացներ ոչ թե բացարձակապես օտար մարդկանց, այլ իմ ողջ ու մահացած ընկերներին ու հարազատներին. Մացերատի ու Յան Բրոնսկու միջև իմ խեղճ մայրիկին, Ճերմակահեր մկնիկ Տրուչինսկի մայրիկին իր երեխաների՝ Չերբերթի, Ղուստայի, Ֆրիցի, Մարիայի հետ և բանջարեղեն վաճառող Գրեֆին ու նրա անբովանդակ Լինային և, բնականաբար, խրատատու Բեբրային և նազանի Ռոզվիտային՝ մի խոսքով, բոլոր նրանց, ովքեր եզրապատում էին իմ կասկածելի կենցաղը: Նրանց, ում կործանեց իմ կենցաղը, իսկ ահա վերևում՝ այնտեղ, որտեղ սպառվում էին շարժասանդուղքի ուժերը, ես կամենում էի ոստիկանների փոխարեն տեսնել Սև խոհարարուհուն մի ինչ-որ հակադիր բան. որպեսզի այնտեղ սարի պես վեր խոյանար իմ Աննա Կոլյաչեկ տատիկը և որպեսզի բարեհաջող վերելքից հետո նա ինձ իմ շքախմբով ներս թողներ իր շրջագզեստների տակ, սարնիվեր:

Սակայն այնտեղ ընդամենը երկու պարոններ էին կանգնած, և նրանց հագին լայնատարած շրջագզեստներ չկային, այլ կային ամերիկյան ձևվածքի անջրաթափանցիկ թիկնոցներ: Դրան գումարած, վերելքն ավարտելով ու կոշիկներիս միջի բոլոր տասը մատներով ծիծաղելով, ես պետք է խոստովանեի, որ և՛ իմ վերևի անքաղաքավարի զույգը, և՛ իմ ներքևի փոթփոթացող ծեր կինը՝ բոլորը ոստիկանական գործակալներ էին:

Դե այստեղ էլ ինչ երկար պատմեմ. մերկ լամպերի տակ ծնված, երեք տարեկանում գիտակցաբար աճը կանգնեցրած, որպես նվեր թմբուկ ստացած, ծայրով ապակի կտրող, վանիլի հոտ ներշնչող, եկեղեցիներում հազացող, Լյուցիային կերակրող, մրջյուններին հետևող, կրկին աճելու որոշում կայացրած, թմբուկը թաղած, Արևմուտք մեկնած, Արևելքը կորցրած, քարհատի մասնագիտությունը սովորած, նախկինում բնորոշ եղած, բետոնի մոտ վերադարձած, բետոնն ուսումնասիրած, մեծ գումարներ վաստակած ու մատը պահած, մատը նվիրած ու ծիծաղելով փախուստի դիմած, շարժասանդուղքով վեր բարձրացած, բռնված, դատապարտված, կալանավորված, այնուհետև արդարաց-

ված ես այսօր նշում եմ իմ ծննդյան երեսուներորդ տարեդարձը և առաջվա նման վախենում եմ Սև խոհարարուհուց՝ ամեն:

Ես զգեցի հանգցրած սիգարետը: Այն խնամքով ընկավ աստիճանի շրիշակների միջև: Այն բանից հետո, երբ Օսկարը որոշ ժամանակ քառասունհինգ աստիճանի անկյան տակ գնում էր դեպի երկինք, նա ևս երեք հորիզոնական քայլ կատարեց, թույլ տվեց, որ շարժասանդուղքի փայտյա շարժական շրիշակները անքաղաքավարի ոստիկանների զույգի ետևից ու ոստիկան տատիկի առջևով իրեն դուրս բերեն շարժական մետաղյա սանդեղքի վրա: Իսկ այն բանից հետո, երբ ոստիկանները ներկայացան ու նրան Մացերատ անվանեցին, նա, հետևելով իր շարժասանդուղքային գաղափարին, սկզբում գերմաներենով՝ «Ես Քրիստոսն եմ», հետո այդ նույն բանը (քանի որ այնուամենայնիվ նրա առջև կանգնած էին միջազգային ոստիկանության ներկայացուցիչները), ֆրանսերենով և, ի վերջո, անգլերենով, ասաց. "I am Jesus":

Սակայն ինձ բռնեցին որպես Օսկար Մացերատ: Առանց նվազագույն առարկությունների ես ինձ հանձնեցի ոստիկանության իշխանությանը և, քանի որ փողոցում՝ Ավենյու դը Իտալիում անծրև էր գալիս նրանց անծրևանոցներին, ողջ ժամանակ անհանգիստ շուրջս էի նայում: Վախով լի աչքերով փնտրելով, մի քանի անգամ փողոցի մարդկային հոսքի մեջ, ոստիկանական մեքենան շրջապատած ամբոխի մեջ տեսա Սև խոհարարուհու սարսափելիորեն հանգիստ դեմքը:

Այժմ ինձ մոտ այլևս խոսքեր չմնացին, սակայն ես դեռ պետք է խորհեմ, թե ինչ է պատրաստվում անել Օսկարը, երբ նրան անխուսափելիորեն դուրս թողնեն հատուկ բժշկական հաստատությունից: Ամուսնանա՞լ: Մնալ ամուրի՞: Երկիրը լքե՞լ: Վերադառնալ բնորդի աշխատանքի՞ն: Քարհա՞նք ձեռք բերել: Հավաքել աշակերտների՞ն: Նոր աղանդի հիմնադի՞ր դառնալ:

Բոլոր հնարավորությունները, որոնք մեր օրերում տրամադրվում են երեսուն տարեկանին, պետք է լրջագույն ծնով ստուգել, իսկ էլ ինչո՞վ դրանք ստուգել, եթե ոչ իմ թմբուկով: Եվ այսպես, ես թմբուկի համար կստեղծեմ այն երգը, որն ինձ համար ավելի ու ավելի կենդանի և սարսափեցնող հնչի: Ես կկանչեմ Սև խոհարարուհուն, կխնդրեմ նրան, որպեսզի վաղն առավոտյան կարողանամ հիվանդապահ Բրունոյին տեղեկացնել, թե ինչպիսի կենսածն է մտադիր ընտրել Օսկարը մանկական սարսափի ահագնացող սովերի ներքո, քանզի այն, ինչը նախկինում ինձ վախեցնում էր սանդուղքների աստիճանների տակ, այն, ինչը նկուղում՝ քարածուխ վերցնելիս սարսափ էր ներշնչում, ինձ մոտ առաջացնելով վախի ծիծաղ, այն միշտ այստեղ էր, խոսում էր մատներով,

հազում էր բանալու անցքի մեջ, հոգոց էր հանում վառարանի մեջ, գոռում էր դռան հետ, ամպի վերածված՝ դուրս էր լողում ծխնելույզներից, երբ նավերը մշուշի մեջ շեփոր էին հնչեցնում, կամ երբ երկու փեղկերի միջև երկար ժամերով մահանում էր ճանճը: Նույնիսկ երբ օծածկները փափագեցին իմ մայրիկին, իսկ մայրիկս փափագեց օծածկներին, երբ արևն իջնում էր Թուրմբերգի ետևում և սկսում էր իր համար ապրել՝ ասես մաքուր, սաթ: Ո՞ւմ ի նկատի ուներ Յերբերթը, երբ մազլցում էր փայտի վրա: Ինչպես նաև գլխավոր զոհասեղանի ետևում ի՞նչ արժեք կունենար ողջ կաթոլիցիզմը առանց խոհարարուհու, որը սևացնում է բոլոր խոստովանարանները: Դա նա ստվեր գցեց, երբ փլուզվեց Սիգիզմունդ Մարկուսի խաղալիքների աշխարհը, իսկ եկամտային տան բակում երեխաները, Ակսել Միշքեն ու Նուֆսի էյքեն, Սյուզի Քատերը և Յենսխեն Քոլինը, դա արտասանում էին բարձրաձայն, դա երգում էին՝ մանրացված աղյուսից ապուր եփելով. «Որտե՞ղ է մեր խոհարարուհին, Սև խոհարարուհին: Այստեղ է նա, այստեղ նա պիտի լինի, նա պիտի լինի: Ես հաշվում եմ բոլորին հերթով, ով ավելի ուժեղ է, մեղավոր է: Բոլորից ավելի ուժեղ ես դու, դուրս արի: Որտե՞ղ է մեր խոհարարուհին, Սև խոհարարուհին»: Նա միշտ էլ այստեղ է եղել, նույնիսկ ասպրիկի համով թշշացող փոշու մեջ չնայած փոշին անմեղ-կանաչ տեսք ուներ, բոլոր զգեստապահարաններում, որտեղ ես երբևիցե թաքնվել եմ, թաքնվել է նաև նա, իսկ հետո նա վարժույթով վերցրեց Լյուցիա Ռենվանդի եռանկյունի մոռթը, տապակեց հաց և կեղևը չհանված երշիկ: Փոշի սրբողներին քշելով տարավ ցատկահարթակ, մնաց միմիայն Օսկարը, նա հետևում էր մրջյուններին ու գիտեր, որ դա նրա ստվերն է, որը բազմացած՝ ինչ-որ քաղցր բան է փնտրում, և այս բոլոր բառերը՝ Օրինյալ, Ազացող, Դարեշնորի, Կույսերի Կույս... և բոլոր քարերը՝ բազալտը, տուֆը, դիաբազը, խեցեքարի միջի խոռոչները, այդքան փափուկ գաջակիրը... և բոլոր, երգով փշրված, ապակիները՝ թափանցիկ, ամենաբարակ, ապակի փշող բանվորի կողմից փչված... և նաև գաղութային ապրանքները՝ երկնագույն, ֆունտանոց ու կես ֆունտանոց փաթեթների միջի ալյուրն ու շաքարը: Յետո չորս կատուները, որոնցից մեկին Բիսմարկ էին անվանում, պատը, որը ստիպված եղան նորովի սպիտակեցնել, մահվան ճիրանն ընկած Լեհաստանը, ինչպես նաև արտակարգ հաղորդագրությունները, երբ ինչ-որ մեկը ինչ-որ մեկին խորտակում էր, կարտոֆիլները, որոնք աղմուկով ընկնում էին կշեռքի վրայից, այն, ինչը ոտքերի մասում նեղանում էր, գերեզմանատները, որոնց վրա կանգնում էի ես, սալաքարերը, որոնց վրա ես ծնկի էի իջնում, կոկոսե ուղեգորգերը, որոնց վրա ես պառկում էի... բետոնի մեջ դրոշմվածը, սոխի

հյութը, որն արտասուքներ է կորզում, մատի վրայի մատանին ու կովը, որը լիզում էր ինձ ... Մի հարցրեք Օսկարին, թե ով է նա: Նրա մոտ այլևս բառեր չեն մնացել, քանզի այն, ինչը նախկինում նստած էր իմ մեջքին, համբուրում էր իմ կուզը, այսուհետ պետք է դուրս գա ինձ ընդառաջ:

Դարձյալ որոշ ժամանակ Սև խոհարարուհին գալիս էր իմ հետքերով:

Իսկ այժմ նա գալիս է ինձ ընդառաջ, սև:

Բառ, վերարկու շուռ տված, սև:

Սև դրամով վճարում է, սև:

Իսկ ահա երեխաները՝ երգելիս, այլևս չեն երգում.

Այստե՞ղ է Սև խոհարարուհին: Հա՛, հա՛, հա՛:

Ծանոթագրություններ

էջ 17. «...Ի փառս մասնատված Լեհաստանի միավորման» – Լեհաստանի բաժանումից հետո Արևմտյան Պրուսիան մտավ Գերմանական ռայխի (կայսրության) կազմի մեջ: Այդ արագացված գերմանականացումն էր, որ բերեց ազգամիջյան բախումների:

էջ 26. «Նորին Մեծության Նավատորմի նավը» – անվանումը նշում է, որ նավը պատկանում էր կայզերական ծովային նավատորմին, սակայն «Կոլումբոսը»՝ «Լլոյդ» ընկերության հյուսիս-գերմանական մասնաճյուղի ուղևորատար շոգենավն էր:

էջ 36. «...լեհական քաղաքացիության ընտրությունը...»: – Լեհական պետականության վերականգնման ժամանակ այն շրջանների բնակիչները, որոնք նախկինում պատկանում էին Գերմանիային, կարող էին ընտրել գերմանական կամ լեհական քաղաքացիություն:

էջ 53. «Վիլիելմ Գուստլֆ...» նավը պատկանում էր «Ուժ ուրախության միջով» նացիոնալ-սոցիալիստական ընկերությանը, որը հիմնված էր 1933 թվականին որպես գերմանական «Բանվորական ճակատի» բաժանմունք, որպեսզի կազմակերպի աշխատակիցների հանգիստը: Նավը կոչվել էր կուսակցության Շվեյցարիայի մասնաճյուղի ղեկավարի անունով, որը սպանվեց 1936 թ., հրեա ուսանող Դավիդ Ֆրանկֆուրտերի կողմից (համեմատենք Սողոմոն Թեխլիրյանի կողմից 1922թ., Բեռլինում Թալեթի սպանության հետ):

էջ 56. «...ըրանցից յուրաքանչյուրի մեջ ծառագում է իշխանության ծառավը՝ չցանկանալով այն որևէ մեկի հետ կիսել...» – ակնարկում է «Կամք առ իշխանություն» Ֆրիդրիխ Նիցշեի 1901թ. հրատարակված աշխատությունից:

էջ 96. «...անցում էր կատարում դեպի «Արքայազնից» վերցված մեղեդիները, ...» – «Արքայազն» ("Der Zarewitsch") Ֆրանց Լեհարի օպերետան:

էջ 112. – «...ես էլ եմ փնտրում լեհերի երկիրը, որը կործանվել է...» – այստեղ և այսուհետ ակնարկվում է լեհական ռազմական մարշը, որը հետագայում, 1927թ. դարձավ Լեհաստանի պետական օրհներգը

էջ 132. – «...ներքին արտագաղթ...» – Այս ձևակերպումը առաջացավ որպես հակակշիռ այն կշտամբանքի, ըստ որի, բոլոր 1933թ. չարտագաղթածները դարձան նացիզմի ուղեկիցները:

էջ 150. – «...Ջեսսի Օուեն և Ռուդոլֆ Ֆարբիգ...» – 1936 թվականին Բեռլինյան Օլիմպիական խաղերի հաղթողներ:

էջ 279. – «...Դանցիգ Ազատ քաղաքը կարող էր տոնել Գերմանական մեծ ռայխին իր աղյուսե գոթիկայի միացումը...» – Գրասը նկատի ունի սեպտեմբերի 19-ին Գիտլերի հանդիսավոր մուտքը Դանցիգ:

էջ 327. – «Ճիշտ է, արդեն երեսունութ տարեկանում նա ստիպված եղավ ցրել իր ջուկատը...» – 1936 թվականին Գերմանական ռայխում լուծարվել էին բոլոր երիտասարդական կազմակերպությունները և ստիպողաբար միացվել էին հիտլերյուզենդին:

էջ 337. – «Մյուզեթ» – Լյուդովիկոսի ժամանակների ֆրանսիական պար: Իր անվանումը ստացել է պարկապզուկի ֆրանսիական տարբերակից:

էջ 339. – «Իսկ անվանվում էին նրանք ժողգերմանացիներ, երրորդ խումբ...» – Ռայխին միացված նախկին լեհական շրջաններում իրականացվում էր արագացված գերմանացում: Քանի որ գերմանական քաղաքացիությունը չնորհվում էր ոչ ավտոմատաբար, այլ ստուգումից հետո, առաջացավ բազմակարգային համակարգ. առաջին և երկրորդ խմբերի կազմի մեջ էին մտնում այն գերմանացիները, որոնք պահպանել էին իրենց «գերմանացի լինելը»: Երրորդ խմբին էին դասվում այն գերմանացիները, որոնք լեհ ազգականներ ունեին:

էջ 387. – «...Ռոմմելյան ծնեբեկ...» – գեներալ ֆելդմարշալ Ռոմմելը 1943թ. դեկտեմբերին՝ դաշնակիցների ափ դուրս գալը դժվարացնելու համար կարգադրեց հողի մեջ գերաններ ցցել, որոնք տեղ-տեղ մետաղալարով միացված էին իրար: Զինվորները այդ պատմեշապյուներն անվանում էին ռոմմելյան ծնեբեկ:

էջ 448. – «...որովհետև նրանք շուտով կգան...» – Խորհրդային զորքերը Լանգֆուր մտան 1945 թվի մարտի 28-ին:

էջ 456. – «...լեհերը հորդացին Վիլնյուսից, Բելոստոկից և Լվովից...» – Այս քաղաքները 1939թ. սեպտեմբերի 28-ի Մոլոտով-Ռիբենտրոպ ռուս-գերմանական պայմանագրով միացան ԽՍՀՄ-ին: Այնտեղ բնակվող լեհերին արտաքսեցին արևմուտք:

էջ 474. – «ՍՕԲ» – իրեական ռազմական կազմակերպություն, որը 1943թ. գարնանը Վարշավական գետոյում ապստամբություններ կազմակերպեց:

էջ 527. – «...պատասխանը ինձ տվեց փողային ռեֆորմը...» – 1941 թվականի հունիսի 20-21-ին շրջանառության մեջ դրվեց գերմանական մարկը (DM): Ռայխսմարկը փոխանակվեց 10-ը 1-ին հարաբերակցությամբ:

էջ 538. – «...նկարեցի Բեռլինի պաշարումը...» – 1948թ. ամռանից մինչև 1949թ. մայիսը Խորհրդային բանակը փակեց Բեռլին տանող բոլոր ցամաքային և ջրային ճանապարհները:

էջ 673. – «Իսկ ինձ ո՞վ պետք է խաղա: Չապլի՞նը...» – Ակնարկվում է 2. Չապլինի «Մեծ բռնակալը» ֆիլմը, ուր հեղինակը խաղում է Դիտլերի դերը: Պատերազմի տարիներին՝ բարձրանալով մեծ էկրան, այն խոր դեպրեսիվ ազդեցություն գործեց Դիտլերի վրա:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Գյուներ Գրասի գրական ֆենոմենը	1
Գիրք առաջին	3
Գիրք երկրորդ	227
Գիրք երրորդ	494
Ծանոթագրություններ	685

ԳՅՈՒՆԹԵՐ ԳՐԱՍ
ԹԻԹԵՂՅԱ ԹՄԲՈՒԿԸ

ПОНТЕР ГРАСС
ЖЕСТЯНОЙ БАРАБАН

Խմբագիր՝ *Դ. Խ. Այվազյան*
Տեխ. խմբագիր՝ *Ս. Է. Ճանճապանյան*
Սրբագրիչ՝ *Ս. Գ. Ստեփանյան*
Շապիկի ձևավորումը՝ *Ա. Ա. Վարդանյանի*
Էջադրումը՝ *Օ. Ղ. Թերզյանի*

Չափը՝ 60x84 1/16: Տպագրություն՝ օֆսեթ:
Տառատեսակ՝ «Արիալ Արմենիան»: Թուղթ՝ օֆսեթ: 43,25 տպ. մամ.:
Պատվեր՝ 22: Տպաքանակ՝ 400: Գինը՝ պայմանագրային:

«Նաիրի» հրատարակչություն» ՓԲԸ
Երևան-9, Տերյան 91

ЗАО “Издательство “Наири”
Ереван-9, ул. Терьяна, 91

«Նաիրի» հրատարակչության տպագրատուն
Երևան-9, Իսահակյան 28

Типография издательства “Наири”
Ереван-9, ул. Исаакяна, 28

30